Bouwen door de eeuwen heen in Brussel

Inventaris van het cultuurbezit in België
Architectuur. Deel Brussel 1C
Stad Brussel
Binnenstad
P-Z

Pierre Mardaga

Deze publikatie kwam tot stand op initiatief van het Ministerie van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, Dienst Monumenten en Landschappen.
Het boekdeel werd uitgewerkt door inventariswerkgroepen van de Ministeries van de Vlaamse en van de Franse Gemeenschap en van het Waalse Gewest. Het vormt de neerslag van de systematische optekening in situ en van het aanvullende bibliografisch en archivalisch onderzoek, aangevat eind 1978.

**MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP,
BESTUUR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN**

Bestuursdirecteur : Edgard Goedleven

Leiding en coördinatie : Suzanne Van Aerschot-Van Haeverbeeck,
Inspecteur B.M.L.

Auteurs : Jo Braeken en Lydie Mondelaers, Lic. Kunstgeschiedenis en Oudheidkunde
met medewerking van Marianne Bouckaert, Leo Van Damme en Dirk Pauwels

Plans en kaarten : Rufin De Meerleer

Lexicon : ir. arch. Luc Verpoest

**MINISTÈRES DE LA COMMUNAUTÉ FRANÇAISE
ET DE LA RÉGION WALLONNE**

Wetenschappelijk team tot 1988 : Marthe Blanpain, Michèle Callut, Claudine Donnay-
Rocmans, Andrée Van Bever, Marie-France Willaumez

Coördinatie Franstalige uitgave : Michèle Callut, Claudine Donnay-Rocmans

MINISTERIE VAN HET BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJK GEWEST

Eindredactie Franstalige uitgave : Muriel Muret (Université Libre de Bruxelles)

Dactylografie Nederlandstalige uitgave : Chantal Michaux (Brussels Hoofdstedelijk Gewest)

Begeleidingscomité opgericht door Staatssecretaris Didier van Eyll, bevoegd voor de Monumenten en Landschappen van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, en samengesteld uit : Jo Braeken en Lydie Mondelaers (Vlaamse Gemeenschap), Michèle Callut en Claudine Donnay-Rocmans (Waalse Gewest), Françoise Jurion en Marie-Noëlle Neven (Kabinet van Staatssecretaris Didier van Eyll), Yves Jacqmin (Dienst Monumenten en Landschappen van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest), Georges Raepsaet en Claire Billen (Université Libre de Bruxelles).

Engelse samenvatting : Marijke Hoflack, Lic. Germaanse Talen

Kafttekening : arch. Gérard Michel

WOORD VOORAF

De inventaris van het cultuurbezit vormt met zijn ruime documentatie het onmisbare basisinstrument en hulpmiddel voor verder wetenschappelijk onderzoek en brengt tevens een ruime informatie voor een breder, op ontdekking uitgaand publiek.

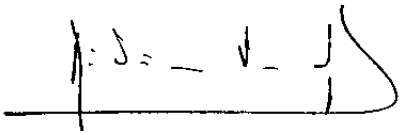
Met dit derde volume wordt de overzichtsinventarisatie van de Brusselse Vijfhoek afgesloten. Dit omvangrijke werk werd zowat vijftien jaar geleden ingezet door twee teams van de Vlaamse en van de Franse Gemeenschap. Het veelzijdige onderzoek start met het optekenen, straat per straat, van alle waardevolle gebouwen. Dit veldwerk impliceert het ontleden van de stedebouwkundige en architecturale aspecten en zo mogelijk het onderzoek van het volledige exterieur met voor- en achtergevels, binnenplaatsen en tussenruimten... en van het interieur met oog voor ruimtelijke indeling en structuren, roerend goed onroerend bij bestemming... De bestudeerde bouwaanvragen brengen aanvullende informatie aan o.m. wat de bestemmingen, verbouwingen, chronologieën, bouwheren en architecten betreft. De aangeboorde literaire en iconografische bronnen dragen op hun beurt bij tot een beter begrip van de algemene en meer gedetailleerde achtergrond. Tenslotte worden, met gebruik van de gepaste terminologie, per gebouw bondige beschrijvende en geïllustreerde notities uitgewerkt. Algemene karakteristieken en doorsneebebouwing worden opgenomen in een straat- of wijkbeeld : het aantal afzonderlijk behandelde gebouwen is hiermee enigszins beperkter dan de opgetekende. Algemene bevindingen en synthese worden vastgelegd in de stedebouwkundige en architectuurhistorische inleidingen, reeds afgedrukt in het eerste inventarisdeel.

Het gaat dus om een wetenschappelijke inventaris, ontstaan op basis van objectieve criteria en doordachte evaluaties. Daarnaast stelt het Gewest een wettelijke inventaris samen die de eigenaars van de opgenomen panden bijzondere bepalingen zal opleggen. Voor de Vijfhoek dient de wetenschappelijke inventaris uiteraard als mogelijk aan te passen en aan te vullen basis. Zo kunnen op aanvraag van de gemeenten bepaalde goederen uit hun grondgebied in de wettelijke inventaris worden opgenomen : de betrokkenheid en het verantwoordelijkheidsgevoel van de lokale overheden zijn immers fundamenteel. Voor de eigenaars betekent de opname in de wettelijke inventaris concreet dat alle ingrepen die normaliter de goedkeuring van Stedebouw vereisen nu zullen worden onderworpen aan een openbaar onderzoek en aan

het oordeel van de overlegcommissie. Bovendien zal ook het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen noodzakelijk zijn. Deze maatregelen worden de eigenaars opgelegd omdat Brussel de wettelijke inventaris hanteert als fundamenteel beschermingsinstrument : de 15 000 gebouwen die op korte termijn kunnen worden opgenomen in deze inventaris vertegenwoordigen de meest gekende en direct als erfgoed ervaren componenten van het stedelijke weefsel; samen vormen ze het « traditionele » beeld en de eigenlijke ziel van de veelzijdige stad. Het erfgoed gevoelig veranderen en vervormen heeft dan ook een repercussie op het hele stadsbeeld. Andersom komt het valoriseren en onderhouden van dit zelfde erfgoed uiteraard de hele stad, haar bewoners en haar bezoekers ten goede.

Brussel heeft een belangrijke achterstand opgelopen wat monumentenbescherming betreft. Een stad zoals Antwerpen, bijvoorbeeld, telt nagenoeg 1000 beschermde gebouwen, Brussel minder dan 400. De wettelijke inventaris zal niet elke aantasting van het erfgoed kunnen verhinderen maar zal alleszins, mits correct gebruik, onherstelbare vergissingen uitschakelen, wat op zichzelf al een hele opgave betekent.

Nu de Vijfhoek volledig gepubliceerd is, wordt, wat mij betreft, het afwerken van de overzichtsinventarisatie in het hele Hoofdstedelijke Gewest prioritair. Om de aangevatte operatie verder te zetten doorkruisen heden een twaalftal kunst- en architectuurhistorici de straten en wijken van de aan de Vijfhoek palende gemeenten. Op basis van dit essentiële veldwerk wordt een praktische kennis opgebouwd, noodzakelijk voor het onderkennen en optekenen van de betekenisvolle gebouwen. Aanvullende gesprekken met bewoners leveren soms interessante inlichtingen op betreffende achtergevels, interieurs, aanhorigheden, koeren en tuinen. Via dergelijke contacten kunnen ook verborgen waarden worden onthuld en toegelicht : de dagelijkse bewoner-gebruiker wordt bewust van karakteristieke waarden die de privé-sfeer overschrijden en tot het algemeen maatschappelijk belang behoren.
Brussel heeft weliswaar een achterstand opgelopen maar het is duidelijk dat momenteel alles in het werk wordt gesteld om deze achterstand in de eerstkomende jaren in te lopen.

Didier van EYLL
Staatssecretaris bevoegd voor
Monumenten en Landschappen

LIJST DER STRATEN

PACHECOLAAN 6-7 A-B-C
PALEIZENPLEIN 8-9 E-F
PANTSERTROEPENPLEIN 2 D
PAPENVEST 2-3 G-F-E-D
PARK VAN BRUSSEL 8-9 D-E-F
PARLEMENTSGALERIJ 8 C
zie Onderrichtsstraat
PARLEMENTSSTRAAT 8 C
PAROCHIAANSSTRAAT 7 D-E
zie Koloniënstraat nr. 6, 10
PASSENDALESTRAAT 2 C-D
PAUL DEVAUXSTRAAT 4 E
PELIKAANSTRAAT 4 B
PEPERSTRAAT 5 E
PETERSELIESTRAAT 5-6 C
PHILIPPE
DE CHAMPAGNESTRAAT 4-5 G-H
PIEREMANSSTRAAT 5-6-7 K
PIETER BREUGHEL
DE OUDESQUARE 7 I
zie Zwaardstraat
PIPELINGSTRAAT 9 G
PLATTESTEEN 4-5 F
PLETINCKXSTRAAT 3-4 G
POELAERTPLEIN 7-8 I
POPPEGANG 6 F
zie Kaasmarkt nr. 19
POPULIERSTRAAT 3 D
PREDIKHERENSTRAAT 5 D-E
PRIEMSTRAAT 5 G-H
PRIESTERSSTRAAT 7 J
PRINSENGALERIJ 5-6 E
zie Koninklijke St.-Hubertus-galerijen
PRINSENSTRAAT 5 D
PUTTERIJ 6-7 E-F
zie Europakruispunt

RADSTRAAT 5 H
RAVENSTEINGALERIJ 7 E
RAVENSTEINSTRAAT 7 E-F
REEBOKSTRAAT 6 J
REGENTLAAN 9-10 B-C-D-E-F-G
REGENTSCHAPSSTRAAT 8 F-G-H
RIJKEKLARENSTRAAT 3-4 F-G
RODEPOORT 7 H
ROGIER VAN DER
WEYDENSTRAAT 5 I
ROLLEBEEKSTRAAT 6-7 G
ROLSTRAAT 3 D
RONSMANSWIJK 7 H
zie Samaritanessestraat nr. 45
ROUPPEPLEIN 4-5 H
ROUPPESTRAAT 5 H
ROZENDAAL 6 G
ROZENSTRAAT 5 C
RUISBROEKSTRAAT 7-8 F-G

SALLAERTSTRAAT 4-5 J
SAMARITANESSESTRAAT 7 G-H
SCHERMERSSTRAAT 6 I
zie Blaesstraat nr. 67-77, Cité du Miroir
SCHILDKNAAPSSTRAAT 5-6 E
SCHOORSTEENVEGERS-
STRAAT 6-7 K
zie Blaesstraat nr. 174-198, Cité Hellemans
SCHUDDEVELDGANG 5 E
SCHUITENKAAI 2 D
ST.-ANDRIESSTRAAT 2 D
ST.-ANNASTRAAT 7 G
ST.-GISLEINSSTRAAT 6-7 I
ST.-GOEDELEPLEIN 7 D
ST.-GOEDELEVOORPLEIN 6-7 D
ST.-GORIKSPLEIN 4 F
ST.-GORIKSSTRAAT 4 F
ST.-HONOREDOORGANG 5 E
zie Kleerkopersstraat
ST.-JACOBSGANG 7 G
ST.-JAN NEPOMUCENUS-
STRAAT 3-4 B
ST.-JANSPLEIN 6 F
ST.-JANSSTRAAT 6 F
ST.-KATELIJNEPLEIN 3 E
ST.-KATELIJNESTRAAT 3-4 E
ST.-KRISTOFFELSSTRAAT 3-4 F
ST.-LAURENSSTRAAT 6 C
ST.-MICHIELSSTRAAT 4-5 C
ST.-NIKOLAASGANG 5 E
ST.-PETRONILLAGANG 6 E
zie Grasmarkt nr. 66
ST.-PIETERSSTRAAT 4 B
ST.-ROCHUSSTRAAT 4 B
SISTERVATSTRAAT 6-7 J
SLACHTHUISLAAN 1-2-3 G-H

SLACHTHUISSTRAAT 2 G
SLEUTELSTRAAT 2 D-E
SLOTSTRAAT 2 E
SPAARSTRAAT 4 B
SPIEGELSTRAAT 6-7 I
SPOORMAKERSSTRAAT 6 E-F
STAATSBLADSSTRAAT 7-8 C
STALINGRADLAAN 4-5 H-I-J
STEENKOOLKAAI 2 C-D
STEENSTRAAT 4-5 F
STOELENMAKERSSTRAAT 6 J-K
zie Blaesstraat nr. 174-198, Cité Hellemans
STOOFSTRAAT 5 F-G
STORMSTRAAT 6 D
STROSTRAAT 7 G
SURLET DE CHOKIERPLEIN 8-9 B

TABORASTRAAT 5 E
TEMPELSTRAAT 7 H
THERESIANENSTRAAT 9 F-G
TIMMERHOUTKAAI 2 C
TIMMERLIEDENSTRAAT 6 J-K
zie Blaesstraat nr. 174-198, Cité Hellemans
T'KINTSTRAAT 2-3 F-G
TRAPSTRAAT 6 G
TREURENBERG 7 D
TRIBUNESTRAAT 8 C
TROONPLEIN 9-10 F

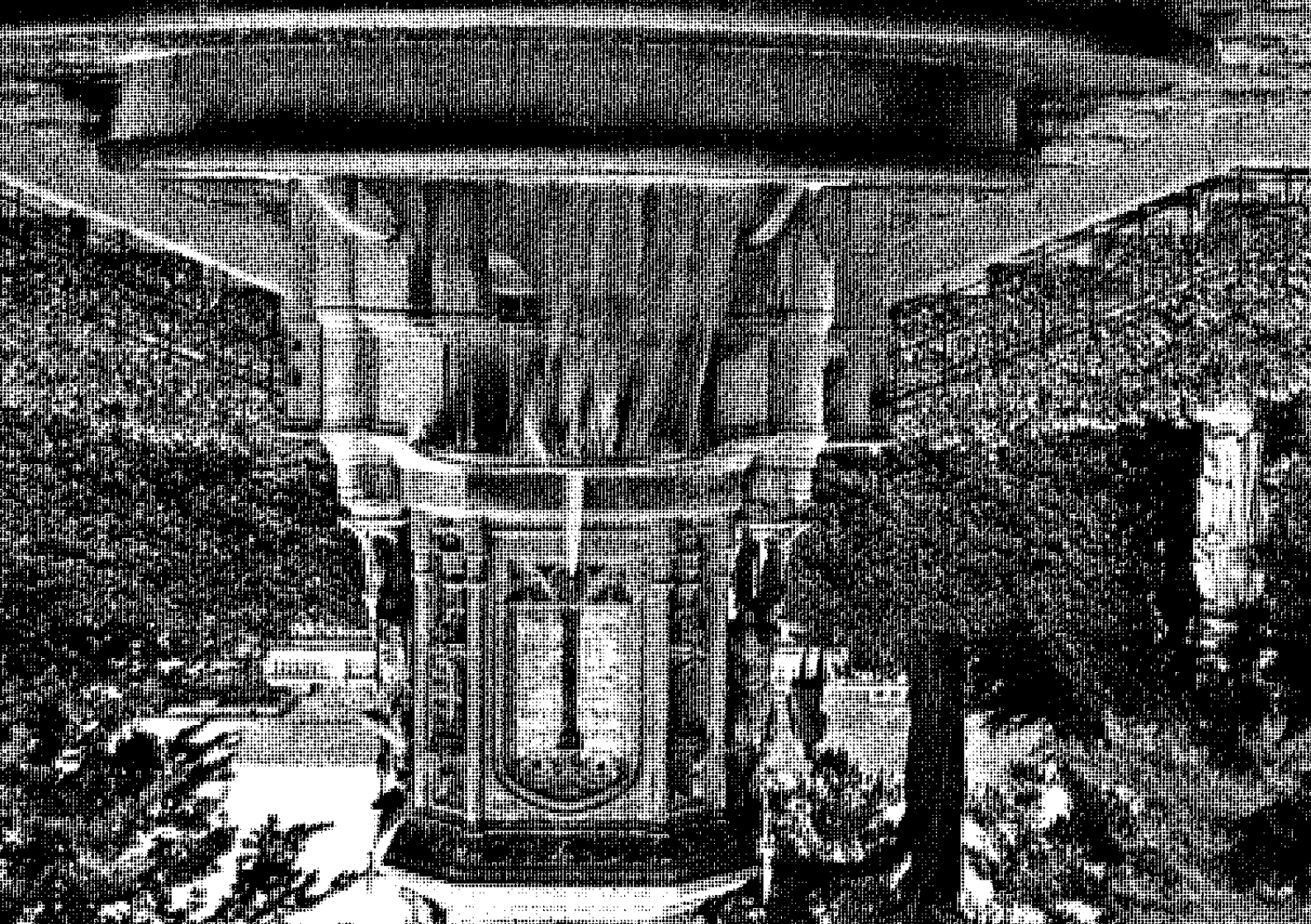
URSULINENSTRAAT 5-6 G-H

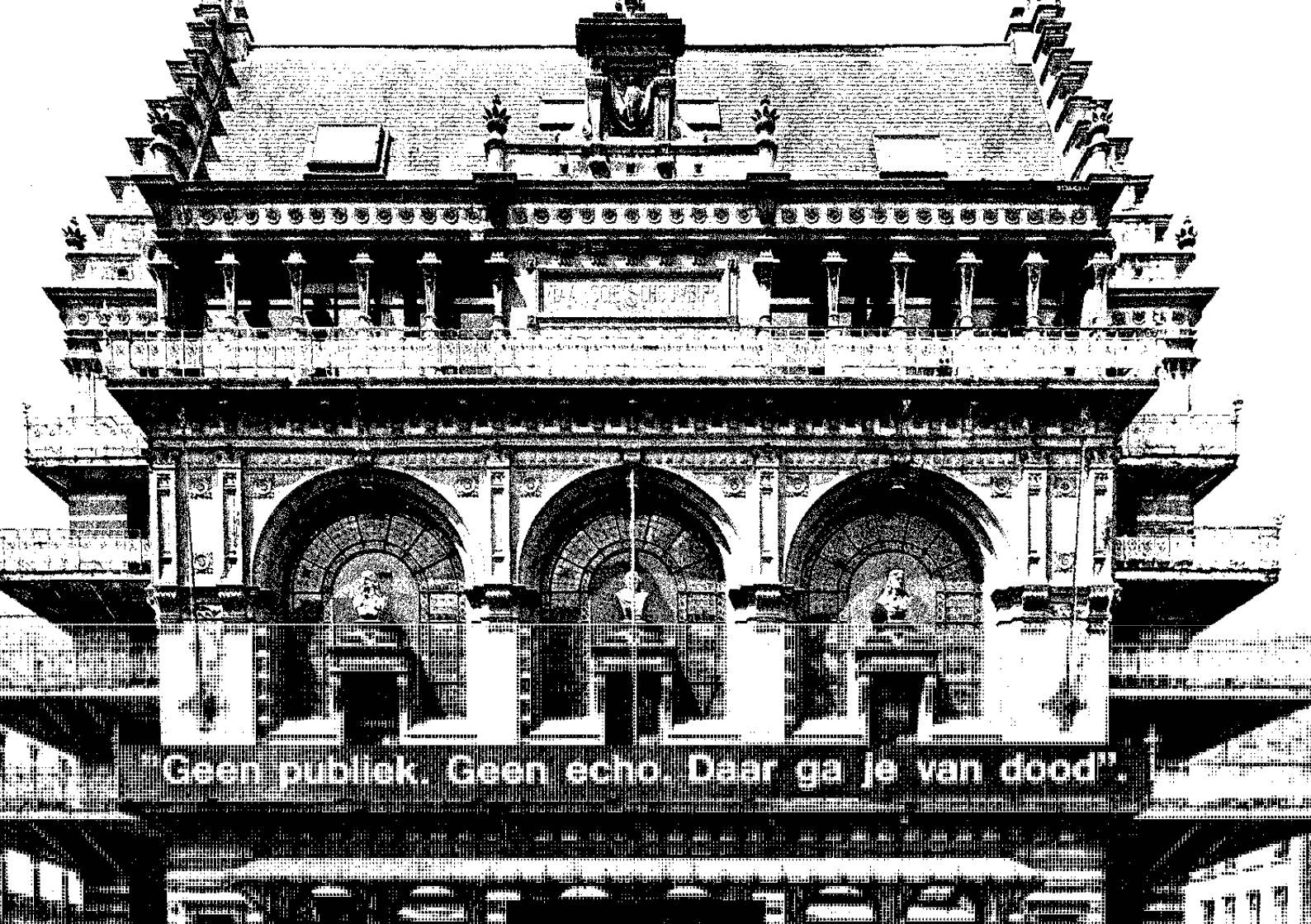
VAARTSTRAAT 2-3 C
VALKSTRAAT 7 J
VANDENBRANDENSTRAAT 1-2 E-F
VANDER ELSTSTRAAT 4 C
VANDERHAEGENSTRAAT 5 I
VANDERMEULENSTRAAT 7 B
VAN GAVERSTRAAT 3 B
VAN HELMONTSTRAAT 4-5 G-H
VAN HOETERGANG 3 B
VAN MOERSTRAAT 7-8 H
VAN ORLEYSTRAAT 7-8 A
VARKENSMARKT 2 D
VERENIGINGSSTRAAT 7-8 B
VERVERSSTRAAT 4 F
VESTJE 2-3 H
VILLA HERMOSASTRAAT 8 F
VILLERSSTRAAT 6 G
VIOLETSTRAAT 5-6 F
VISVERKOPERSSTRAAT 4 E
VLAAMSESTEENWEG 1-2-3 D-E
VLEES-EN-BROODSTRAAT 5 E
VLIERWIJK 2-3 C-D
VOLDERSSTRAAT 3-4 H
VOORLOPIG BEWINDSSTRAAT 7-8 B
VOORZORGSSTRAAT 7-8 J
VOSSENPLEIN 6 J
VOSSENSTRAAT 6-7 J
VRIJHEIDSPLEIN 8 B
VRUNTSTRAAT 5 F

WARANDEBERG 7-8 E
WARMOESBERG 6 C-D
WASHUISSTRAAT 2-3 G
WASSERIJSTRAAT 5-6 J
WATERLOOLAAN 7-8-9 G-H-I-J-K
WATTEEUSTRAAT 7 H
WERFKAAI 2 B
WETSTRAAT 8-9 D
WILDEWOUDSTRAAT 7 D
WOERINGENSTRAAT 4 I
WOLSTRAAT 7-8 H-I-J-K
WOLVENGRACHT 4-5-6 D

ZANDSTRAAT 6 C
ZATERDAGPLEIN 4 D
ZAVELPUT 7-8 A-B
ZAVELSTRAAT 7-8 G-H
ZEEHONDSTRAAT 3 D-E
ZENNESTRAAT 2 F-G-H
ZESJONKMANSSTRAAT 8 G
ZESPENNINGENSTRAAT 3-4 F-G
ZILVERSTRAAT 5 C-D
ZINNERSTRAAT 9 D
ZINNIKSTRAAT 4 G
ZUIDLAAN 3-4-5-6-7 H-I-J-K-L
ZUIDSTRAAT 5 E-F-G-H
ZUINIGHEIDSSTRAAT 5-6 J
ZWAARDSTRAAT 7 I
ZWALUWENSTRAAT 4 C
ZWARTE LIEVEVROUW-STRAAT 4 D-E

XXI. Kleine Zavel. Egmontplantsoen (1879-1890).

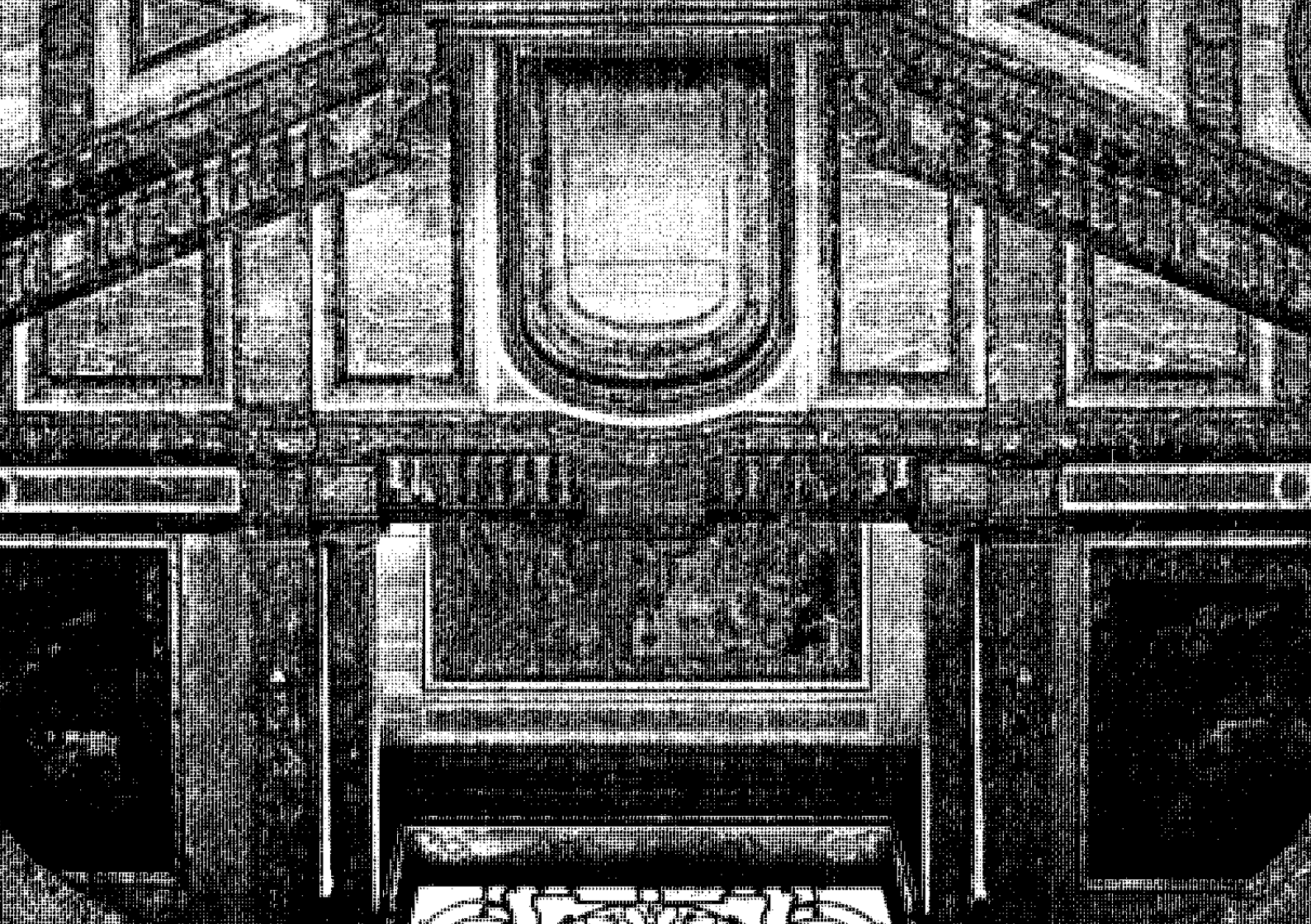

"Geen publiek. Geen echo. Daar ga je van dood".

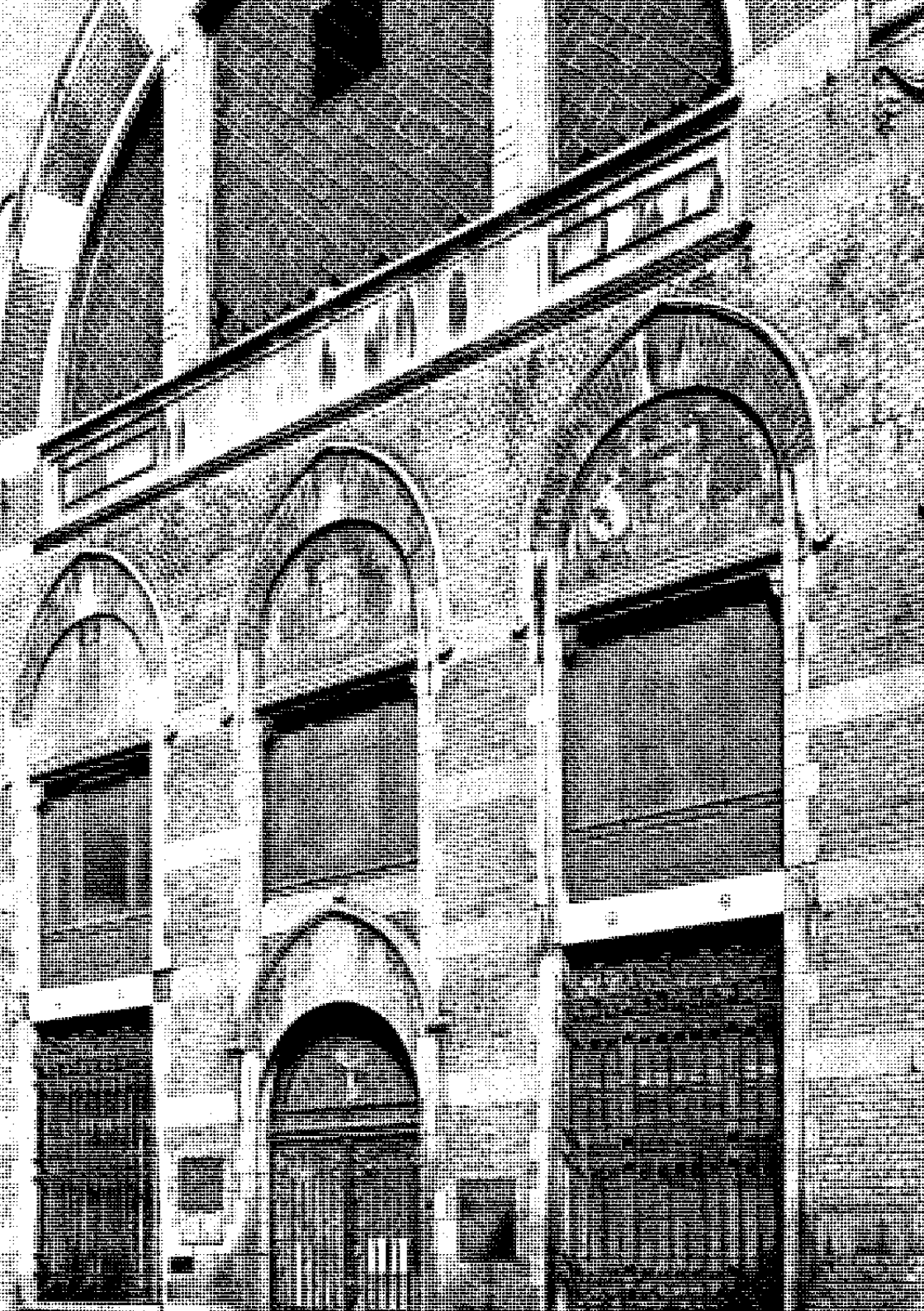
XXIII. Leuvenseweg nr. 15-21. Voormalig Ministerie van Spoorwegen, Post, Telegrafie en Zeevaart (1890-1892).

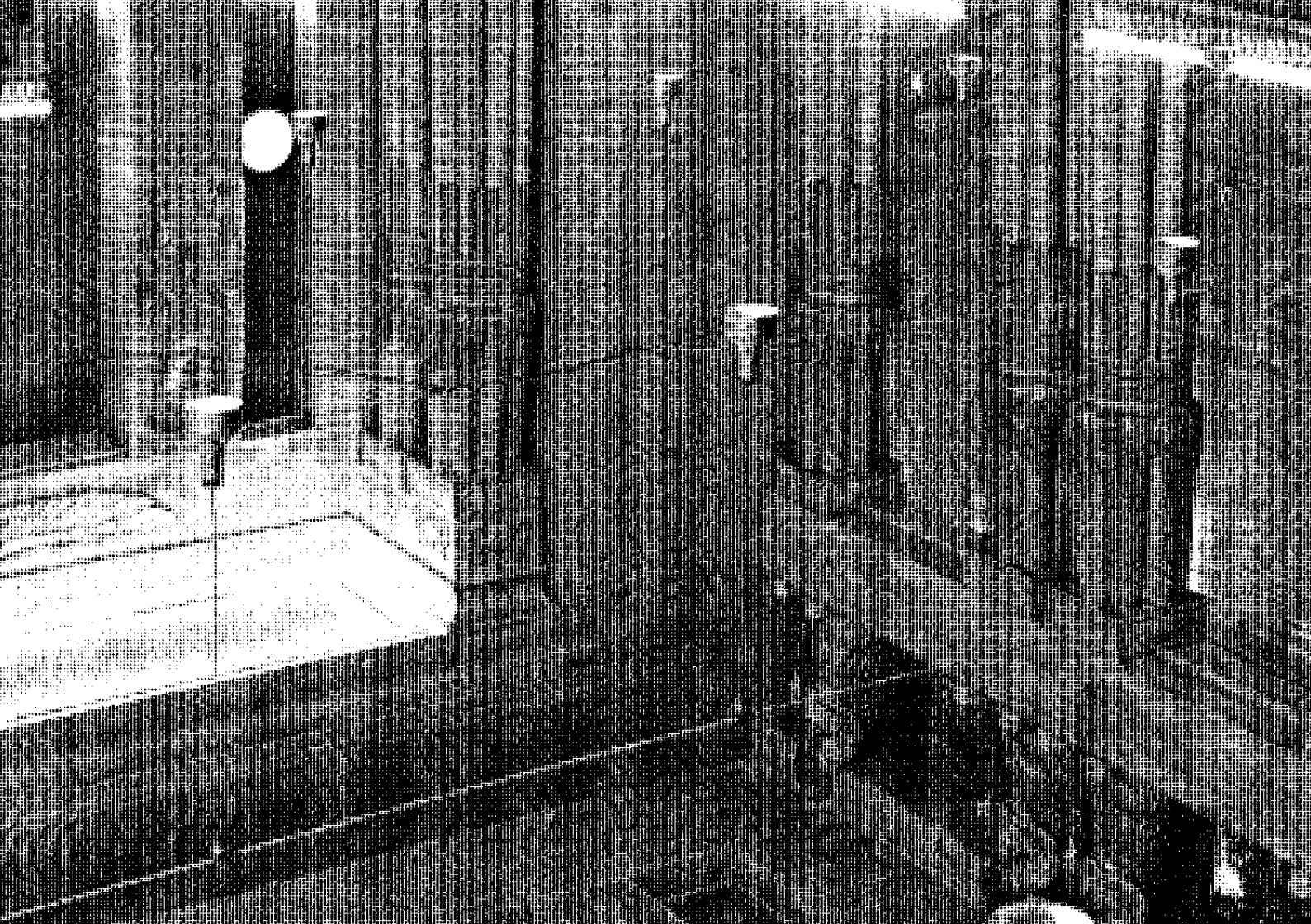

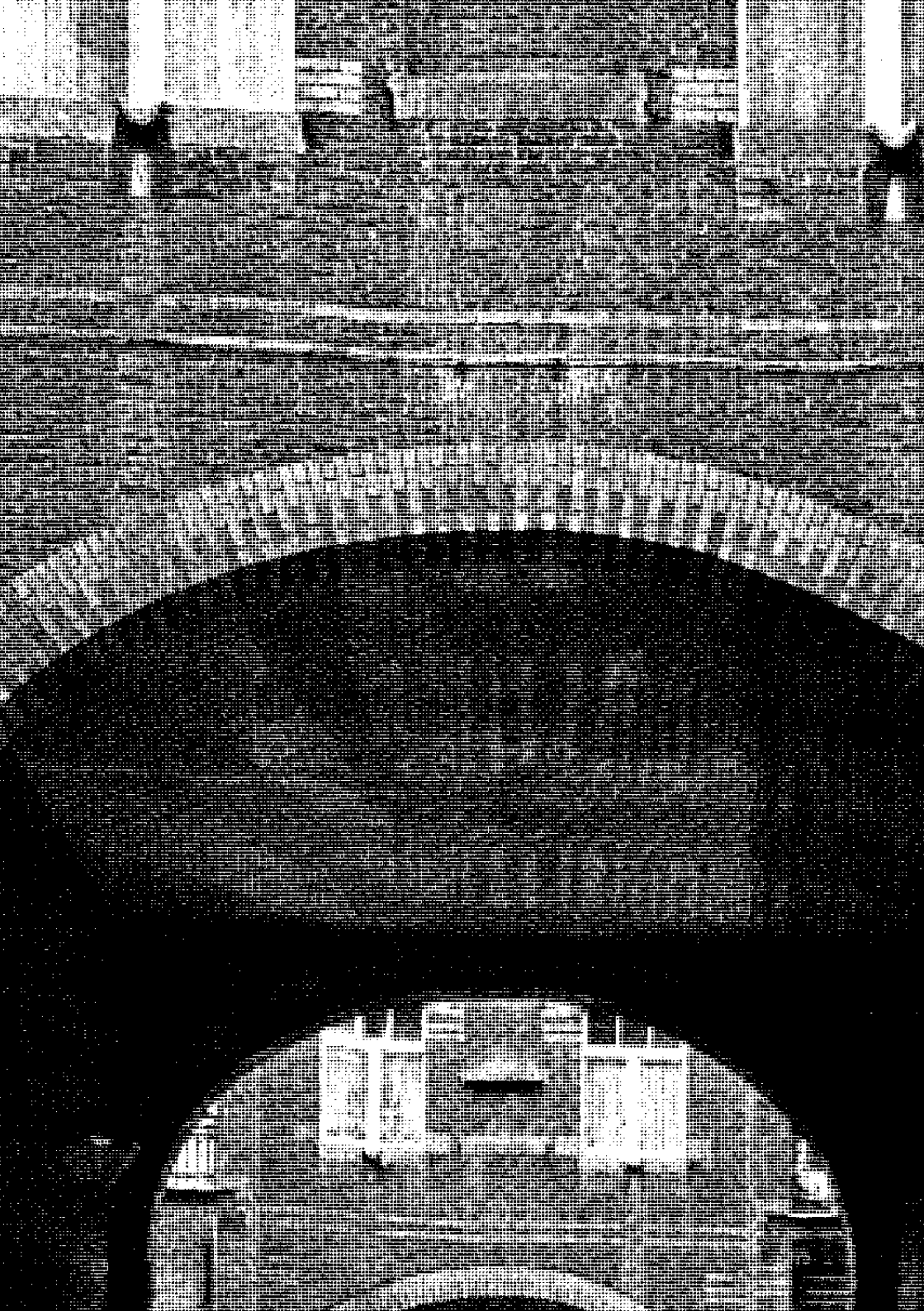

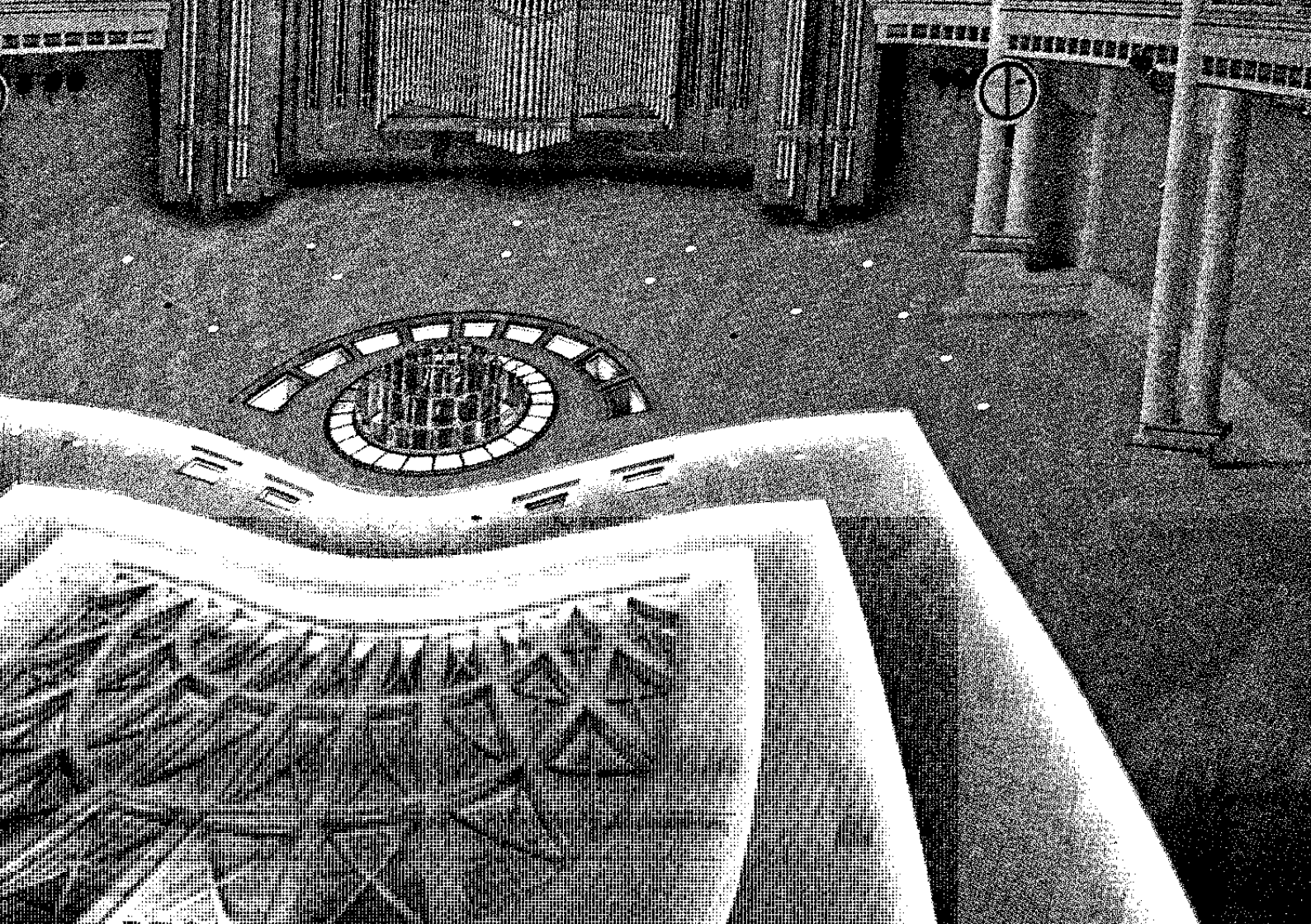

XXXI. Oude Graanmarkt nr. 7-11 (1927).

XXXII. Nieuwstraat nr. 30. «Cinéma Métropole» (1930-1932).

RANDONNEE
POUR UN TUEUR

STEENHOUWERSMERKEN

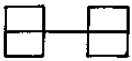
31

36

41

32

37

42

33

38

43

34

39

44

35

40

Pachecolaan (6-7 A-B-C)

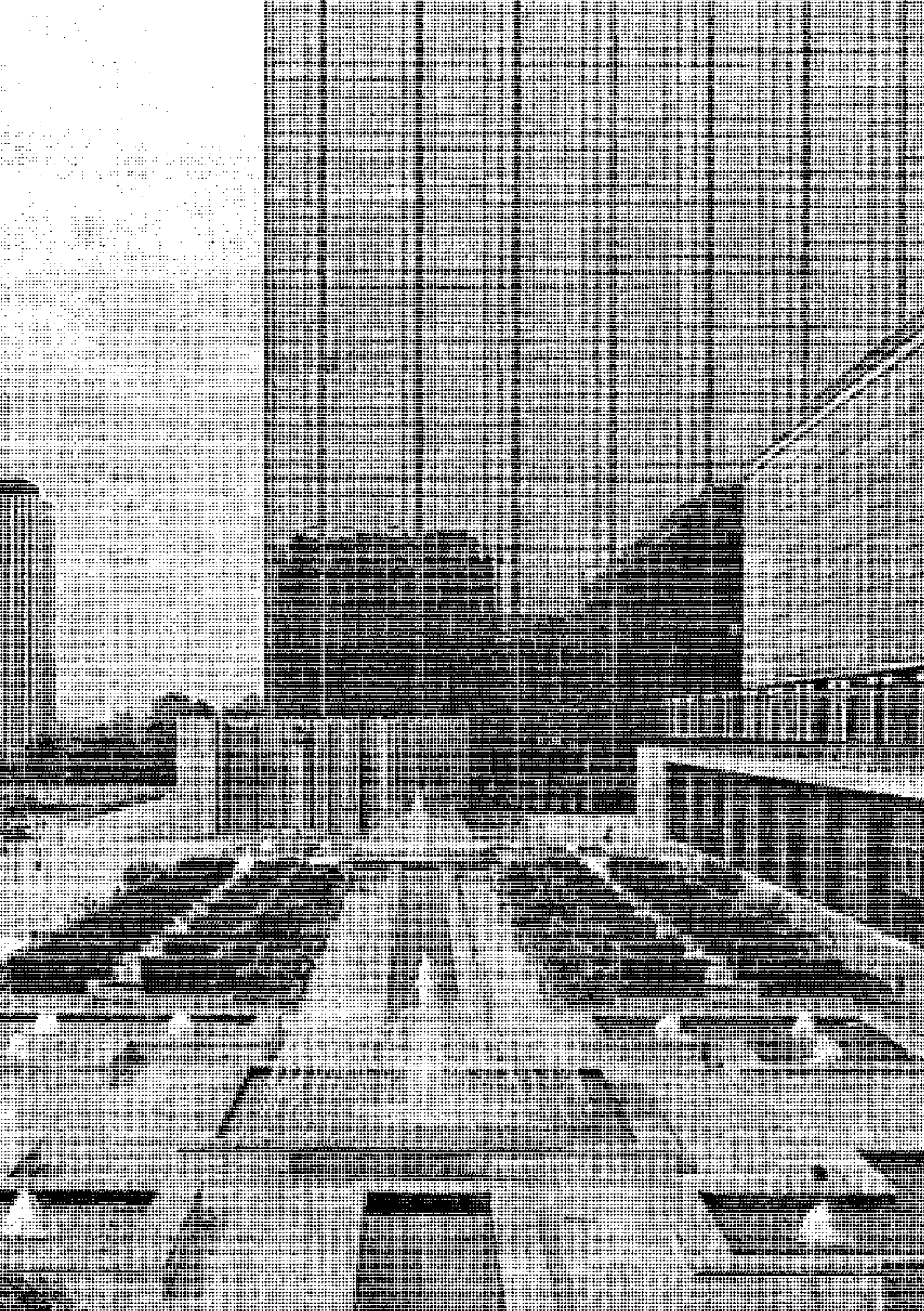
Van Zandstraat naar Kruidtuinlaan.
N.-segment van de brede laan bovenop de tunnel van de N.-Z.-spoorwegverbinding (1911-1914, 1935-1952), gevolgd door de de Berlaimontlaan, de Keizerinlaan en de Keizerslaan (zie de Berlaimontlaan). Volgt het tracé van de Pachecostraat, eertijds z.g. «Blyckerye» (XVII), ca. 1860 samengevoegd met het Z.-uiteinde van de Schaarbeekxsestraat. De benaming verwijst naar het allereerste Pachecogodshuis, gesticht in 1713, waarvan de gebouwen aanleunden bij de stadswallen (zie Grootgodshuisstraat nr. 7).

O.-zijde volledig ingenomen door het «*Rijksadministratief Centrum*» (fig. 756). Kantoorcomplex opgericht door de Belgische Staat, ter groepering van de verschillende ministeries. Project opklimmend tot 1937, besluit tot bouw en keuze van de inplanting in 1955. Ontwerp toegewezen aan de architecten J. Gilson, M. Lambrichs, G. Ricquier en H. Van Kuyck, aanvankelijk o.l.v. L. Stynen die zich in 1958 echter terugtrok. Eerstesteenlegging in 1958, opbouw in twee fasen, pas beëindigd in 1984. Complex begrensd door de Pachecolaan, de Koningsstraat/Vandermeulenstraat/Congresplein/de Lignestraat, de Kruidtuinlaan en de Oratoriënberg. Prototype van kantoorzoning te Brussel, waarbij een volledige stadswijk verdween. Deze werd eertijds doorsneden door de Schaarbeekxsestraat met zijstraten, en in het centrum gedomineerd door de z.g. «Marché du Parc», een overdekt marktcomplex onder de trappen van het Congresplein (zie aldaar). De eerste fase omvatte de bouw van drie vrijstaande kantoorgebouwen in Internationale Stijl, gegroepeerd rondom een wijdse esplanade op het niveau van de Koningsstraat en een verzonken tuinterras bovenop de parkeergarage, l.g. met toegang op het niveau van de Pachecolaan. Langgerekt L-vormig Arcadengebouw en geknikt Vesaliusgebouw aan weerszij van het Congresplein, Esplanadegebouw dwars erop. Functionele architectuur met galerijstructuur op de begane grond en beglaasde gordijngevels; monumentale reliëfs door Z. Dobrzyoki en E. de Wée op de zijgevels bij het Congresplein. Tuinterras n.o.v. tuinarchitect R. Pechère, met tweeledige aanleg. Strak symmetrische parterre met centraal kanaal, gescandeerd door twee vijfdelige waterbekkens, en geflankeerd door kubusvormig omhaagde priëlen met ronde fonteintjes. Ten W. een met bomen omzoomde tuin, met in spiralen gegroepeerde speelruimte voor kinderen, omringd door bosschages. De tweede fase behelsde de bouw van de Financiëntoren bij de Kruidtuinlaan, een rechth. volume van een 30-tal verd. met beglaasde gordijngevels en Y-vormige lifttoren.

W.-zijde gedomineerd door het «*Gemeentekrediet van België*», n.o.v. architecten M. Lambrichs, R. Delfosse, C. Grochowski, D. de Laveleye en A. Van Impe, laureaten van een architectuurwedstrijd ingericht in 1962-1963. Opgetrokken in 1965-1969, op de terreinen van het in 1949-1952 gesloopte St.- Jansgasthuis (1837-1843, architect H.L.F. Partoes). Kantoorgebouw van dertien bouwl. met gordijngevels van geprefabriceerde betonelementen; winkelgalerij «*Passage 44*» en auditorium op het niveau van de Kruidtuinlaan. Complex via twee loopbruggen verbonden met het Rijksadministratief Centrum; sculptuur door J. Moeschal (1673).

«*Congreshalte*», n.o.v. architect M. Brunfaut, voltooid in 1953. Ondergronds spoorwegstation van de N.-Z.-verbinding, gecombineerd met twee verluchtingskokers van de spoortunnel. Torenvormig volume met betonstructuur, hardstenen gevelparementen en bakstenen claustra's, de toegang onder een prominente aluminium luifel. Halfverheven beeldhouwwerk met voorstellingen van België, door J. Cantré (1674).

756. Pachecolaan. Rijksadministratief Centrum (1958-1984).

«*Koninklijke Munt van België*» (1972-1979, architecten L. Beeck, F. De Coster, J. Faes en J. Van Meerbeek).

MARTINY V.G., *Histoire de l'aménagement du quartier «Pachéco»* (Crédit communal de Belgique, 1971, 95, p. 24-59).
NARMON F., *Le nouveau siège du Crédit Communal de Belgique* (*op. cit.*, p. 5-15).

Paleizenplein (8-9 E-F)

Tussen Koningsstraat en Hertogsstraat.
In oorsprong z.g. «Blysichtstraat», deel uitmakend van de aanleg van de Warandewijk (zie Park van Brussel), op de tuinen van het in 1731 afgebrande Hertogelijk Paleis, in 1776 bekrachtigd door de patentbrief van keizerin Maria-Theresia. Aanvankelijk smalle straat met geknikt trapezoïdaal verloop, evenwijdig met de driezijdig afgeschuinde Z.-parkzijde, met begrenzende – sinds 1806 beboomde – smalle strook z.g. «petit parc»; Z.-straatzijde halverwege geopend voor de Heraldiekstraat, ⊥ centrale lengte-as van het park, en bebouwd (1776-1786) met vier classicistische hoekpaviljoenen (cf. infra). Straatverbreding in de jaren 1820-1830 door het supprimeren van het «petit parc» tijdens de verbouwingen van het Koninklijk Paleis onder Willem I, en nieuwe benaming «Paleizenplein».
Huidig pleintracé tot stand gekomen in 1904-1909 ingevolge de bouw van de nieuwe paleisgevel en gelijktijdig de aanleg van een ruime voortuin, n.o.v. architect H. Maquet, waarvoor N.-verlegging van de rooilijn en inkorting van de Z.-parkzijde door gedeeltelijke aanaarding van de vroegere «bas-fonds».

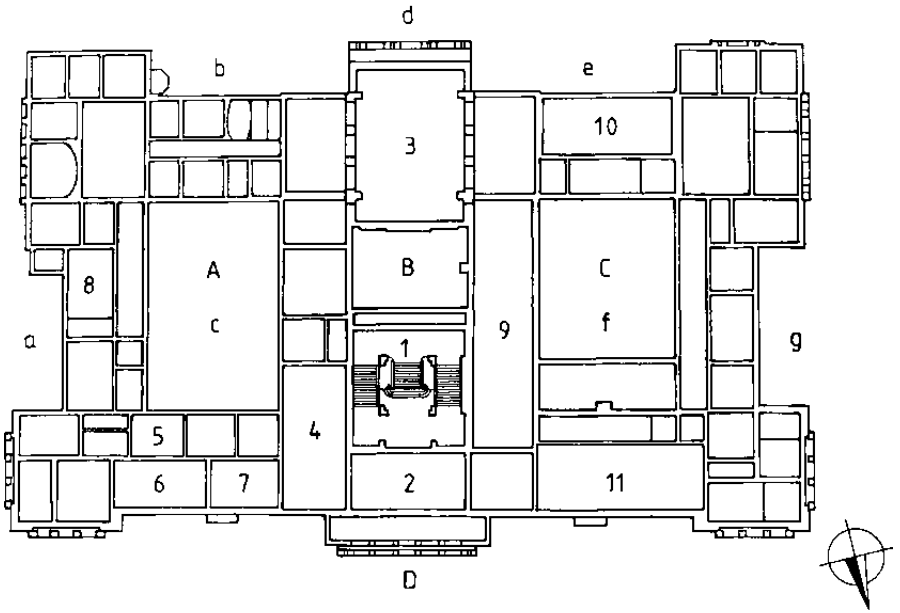
Koninklijk Paleis

Indrukwekkend paleis als Z.-beëindiging van het Park en de Warandewijk, in fasen uitgebouwd vanaf de Oostenrijkse periode (1783) tot de regering van koning Albert I (1934).

In zijn huidige vorm complex gebouwenensemble met paleisvleugels van drie – w.o. lagere bovenste – bouwl., onder gecombineerde zadel-, schild-, pseudo-mansarde- en hogere afgeknotte tent- en koepeldaken : aan weerszij van een brede ⊥ middenvleugel, twee gesloten O.- en W.-vleugels, rechth. opgesteld rondom resp. het z.g. «Ereplein» en het z.g. «Binnenplein van Brabant». Aansluitende kwartronde galerijen eindigend op vierkante paviljoentjes, via poortgebouwen verbonden met het «Hôtel van de Civiele Lijst» en het voormalige z.g. «Hôtel de Belle-Vue»; ten N. en ten Z., ruime uitleg met resp. «Franse» en «Engelse» tuin en toegangen via inritten, het geheel omheind door balustrademuren (Fig. XXXII, fig. 757).

In 1781-1786 bouw van drie gr.m. gelijkaardige herenhuizen aan de Blysichtstraat (huidig Paleizenplein) op last van de abdij van Koudenberg, na faillissement voltooid voor rekening van de abdijen van Villers en Gembloux. Opgetrokken door architect L. Montoyer vlg. de plannen van architect B. Guimard : tgov. het Park en hoeksgewijs met de voormalige Heraldiekstraat, ten O. het hotel van de Oostenrijkse gevolmachtigde minister L. di Belgiojoso, en ten W. het hotel opgesplitst in de residentie van de Oostenrijkse militaire bevelhebber baron von Bender en twee particuliere woningen; verderop, het hoekpaviljoen van burggraaf de Walckiers (zie Hertogsstraat nr. 2) als pendant van het Hotel de Belle-Vue (zie Koningsplein nr. 9).

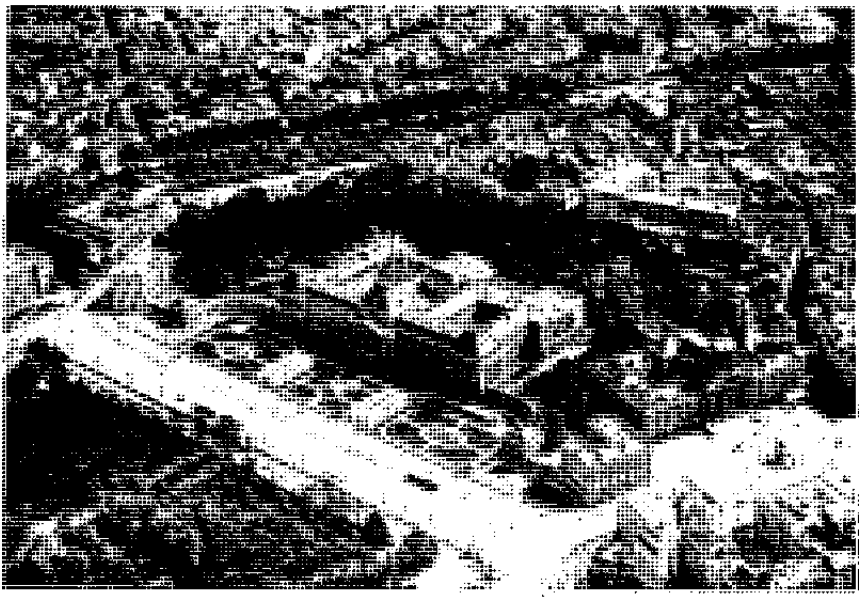
Belgiojosohotel in 1800 prefectuurgebouw, in 1815 fungerend als paleis voor Koning Willem I.
Besluit tot verbouwing van het paleis, waarvoor een architectuurwedstrijd uitgeschreven in 1816 en resulterend in een commissie belast met het ontwerp, in 1818 door de architect van de Koninklijke Paleizen Gh.-J. Henry definitief uitgewerkt en aangevat.
Werken na diens dood van 1820 tot 1825 voortgezet door architect Ch. Vander Straeten en van 1825 tot 1829 door architect T.-F. Suys. Om budgettaire redenen

XXXII. Paleizenplein. Koninklijk Paleis. Schematische plattegrond eerste verdieping naar de la Kethulle de Ryhove Th., Vandewoude E., van Ypersele de Strihou A., Het Koninklijk Paleis te Brussel, Brussel, 1975, p. 51.

project aanvankelijk beperkt tot de verbinding van de twee hoekhotels via kelders en een overbrugging van de Heraldiekstraat d.m.v. een open rondboogarcade onder één verd. hoge bovenbouw met troonzaal (fig. 758); Z. -uitbouw van het Belgiojosohotel en – i.s.m. architect A. Engels – verbouwing van het Benderhotel met incorporatie van de particuliere woningen ernaast. Uiteindelijk weinig effectvolle en harmonische voorgevel, gezien het sterke niveau- en hoogteverschil tussen de beide hotels. In 1825-1829 nieuwe volwaardige paleisgevel n.o.v. architect T.-F. Suys : drie bouwl. hoog, met tweemaal dertien trav., centraal – ter plaatse van de Heraldiekstraat – gescheiden door een breed portiekgedeelte met rondboogarcade op de begane grond, en op de bovenverd. kolossale Corinthische zuilen onder een balustrade-attiek, het geheel via een balustrademuur verbonden met de classicistische hoekpaviljoenen. Het paleis omvatte toen : een gesloten rechth. O.-vleugel (A) rondom een creplein, met koetspoort en eretrap, en op de bovenverd. o.m. de XVIII d-salons zijde Paleizenplein, de koninklijke appartementen aan tuinzijde en de Empirezaal ten W.; verderop en aansluitend, een ondiepe verbindingsvleugel met Banketzaal (huidige Grote Voorkamer) op de bovenverd., en een L-vormige W.-vleugel, na 1825 bewoond door prins Frederik en prinses Louise van Pruisen.

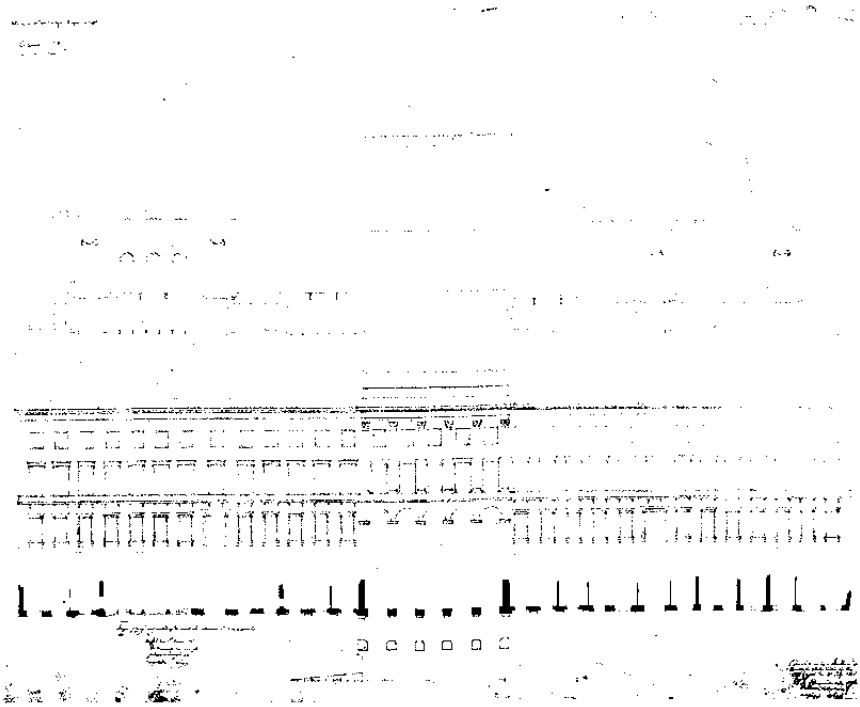
De gevels (A a-b-c) werden opgetrokken in een strakke neoclassicistische stijl, met zandstenen parement, en rechth. vensters in geriemde omlijsting, al of niet voorzien van lekdrempels en een markerende druiplijst op consoles op de hoofdverd., cf. de huidige zeven trav. inspringende O.-paleisgevel met pilastergeleding (mogelijk in kern nog opklimmend tot XVIII d), het vijf trav. tellende Z.O.-achtergevelgedeelte

757. Paleizenplein. Koninklijk Paleis.

met bijkomende arcadestructuur beneden, en de belendende paviljoenvormige hoekpartij van twee bij drie trav. met rijkere uitwerking door de kolossale Corinthische zuilenportiek in de vijf O.-zijgeveltrav. Binnenplaatsgevels aan Ereplein van zes of negen trav. met gr.m. zelfde strenge uitwerking en rondboogarcades op de begane grond.

Paleis in 1831 betrokken door koning Leopold I : de W.-vleugel werd in 1857 residentie van de hertog van Brabant – later koning Leopold II (1865) – en in 1858 door architect A. Balat uitgebreid met een serre en een ⊥ vleugel, rondom het nieuwe Binnenplein van Brabant.
Tussen 1862 en 1872 liet Leopold II het complex aanzienlijk uitbreiden en verfraaien n.o.v. A. Balat. Renovatie van de O.-vleugel : o.m. van de Empirezaal en bouw van de Venetiëtrap.
Totstandkoming van de huidige configuratie van de midden- en W.-vleugel (B-C) : in de middenvleugel ontwierp Balat een vestibule met monumentale cretrap leidend naar de Grote Voorkamer ten N. en via een galerij naar de Troonzaal ten Z.; in de W.-vleugel, rondom het Binnenplein van Brabant, de Grote Galerij (O.), een beglaasde loggia (N.), diverse salons (W.) en de Marmerzaal (Z.). Voorts ontwierp hij nog diverse bijgebouwen, de achtertuin met toegang aan Troonplein en afsluitingsmuren.
Voor de Z.-achtergevel (B-C d-e) van het paleis realiseerde Balat een monumentale symmetrische opstand in neo-Lodewijk XVI-stijl (fig. 759), met incorporatie van het XIX a-gedeelte (gevelpartijen van O.-vleugel, zie supra) cf. het natuur- en hardstenen materiaalgebruik met verwerking van het oorspronkelijke zandstenen parement. Hoger opgetrokken middenpartij met portiekrisaliet van drie op één trav. : belijnde sokkelvormende onderbouw met

758. Paleizenplein. Koninklijk Paleis. Gevelontwerp T.-F. Suys (1825), (Archief Koninklijk Paleis).

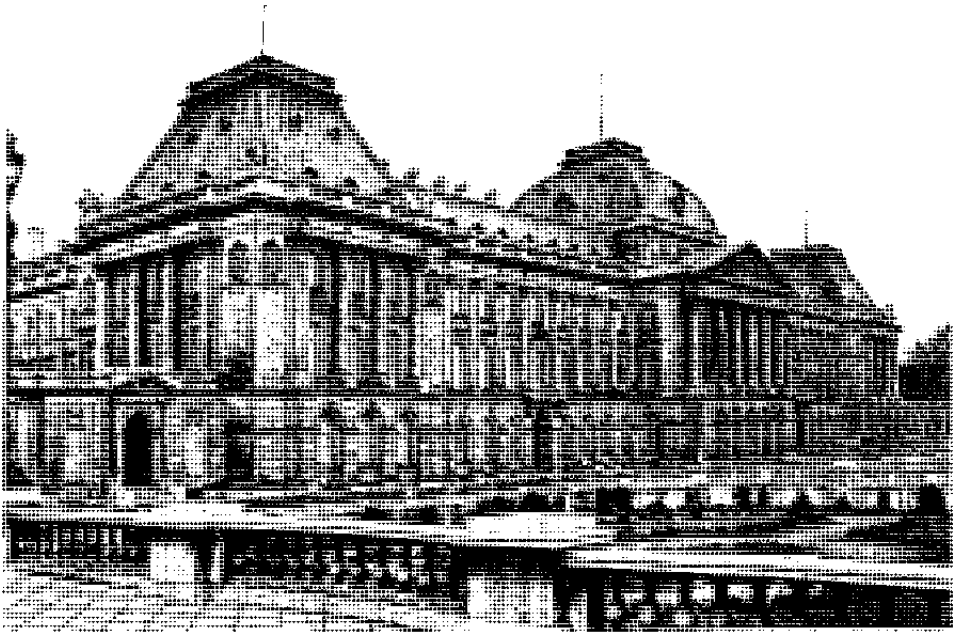
rondboogopeningen in festoenomlijsting; bovenverd. met acht gekoppelde gecanneleerde kolossale Corinthische zuilen onder entablement en balustrade met Leopold II-monogram, zelfde pilasters in het gevelveld, waartussen rondboogvensters en œil-de-bœufs eveneens in festoenomlijsting; achteruitwijkende attiekverd. met lisenendecor en chutes, blinde middentrav. onder driehoekig fronton en rechth. zijvensters; gedichte bovenvensters en lambrekijnen in de zijtrav. Aansluitend, aan weerszij, twee identieke risalietgevels van drie trav., met op hoofdverd. rondbogige deurvensters met markante sluitsteen met festoen- of kroonmotief, in de middentrav. extra benadrukt door een druiplijst en aansluitend medaillon met Leopold II-monogram. In het verlengde : licht inspringende, vlakke en meer sobere gevels van vijf trav., ten O. cf. supra, ten W. met rijker omlijste rechth. bovenvensters. Belendende paviljoenvormige hoekpartijen, ten O. zoals beschreven en met in de oksel een bijkomende semi-cirkelvormig uitgebouwde trav.; ten W. twee overhoekse risalietgevels van drie en zes trav., op de begane grond belijnd en met rondboogarcades, op de bovenverd. met pilastergeleding en al of niet gekoppelde Corinthische zuilen in kolossale orde, rechth. omlijste vensters, in de middentrav. van hoofdverd. onder frontonbekroning. Het meer eenvoudige compositieschema van de inspringende achtergevel werd gr.m. ook aangehouden voor de zeven trav. in de W.-zijgevel (C g) van het

759. Paleizenplein. Koninklijk Paleis. Z.-gevel (1862-1872).

paleis en de vijf en negen trav. tellende gevels aan het Binnenplein van Brabant (C f) waar ten N., annex aan de gevel, een twee bouwl. hoge loggia werd opgetrokken met balustradeterras en begane grond opgevat als een galerij met Dorische zuilen in enkele of dubbele opstelling.

Gezien het schrille contrast tussen de rigiede paleisgevel van Suys en de meer expressieve en prestigieuze gevels van Balat, besloot Leopold II de bouw van een nieuwe, imposantere voorgevel, waarvoor diverse projecten werden voorgelegd o.m. door Balat zelf. Uiteindelijk werd het door architect H. Maquet ingediende ontwerp weerhouden en vanaf 1904 gerealiseerd (fig. 760). De nieuwe verfraaiingswerken omvatten : sloop van de oude en bouw van een nieuwe paleisgevel, restauratie van de salons en de Empirezaal in de O.-vleugel, bouw van de Spiegelzaal en nieuwe appartementen in de W.-vleugel, de verbinding met de intussen bij het paleis geannexeerde hotels van de Civiele Lijst (1852) en Belle-Vue (1902) d.m.v. gaanderijen met koppaviljoenen en poortgebouwen, en de aanleg van een ruime voortuin. Hiervoor diende de rooilijn van het Paleizenplein te worden verlegd en de karakteristieke driezijdige Z.-beëindiging van het park rechtgetrokken. Werken na de dood van Leopold II en H. Maquet (1909) onder koning Albert I voortgezet door architect O. Flanneau (w.o. wederopbouw van het Hotel van de Civiele Lijst), na onderbreking tijdens W.O.I in 1920 hernomen, opnieuw onderbroken en vanaf 1930 vervolgd met de restauratie van de O.-vleugel en inrichting (1934-1936) van het gelijkvloerse werkvertrek n.o.v. architect H. Van de Velde. W.-vleugel bewoond door prins Karel, graaf van Vlaanderen, die in 1938 de serre liet verbouwen tot Vlaamse zaal. Paleis verder nog in 1955-1958 inwendig gerestaureerd; gevels ge-

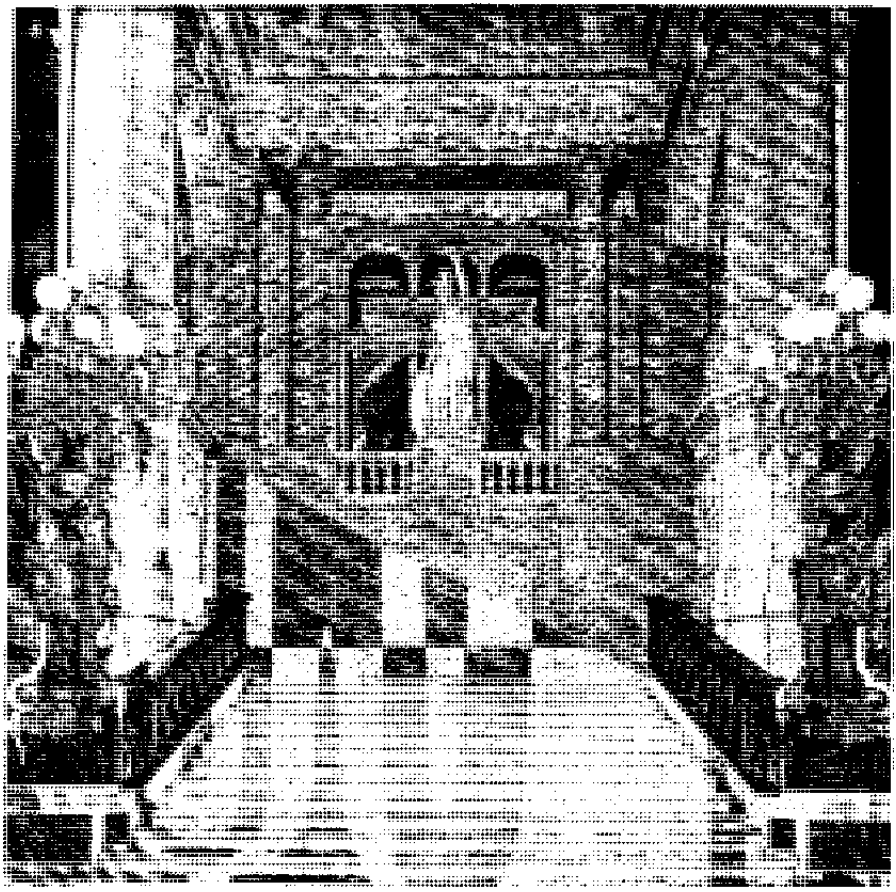
760. Paleizenplein. Koninklijk Paleis. Hoofdgevel (1904 e.v.).

reinigd in 1975. Restauratie- en renovatiewerken van interieur, o.m. Empire-, Troonzaal en Witte Salons in 1987 aangevat door het Ministerie van Openbare Werken.

Voor de nieuwe paleisgevel (1904-1909) ontwierp H. Maquet een indrukwekkend gevelfront in «Beaux-Arts»-stijl, met Frans classicistische inslag, gekarakteriseerd door monumentaal uitgebouwde midden- en hoekpartijen (D). Gevels met parement van Euville- en Gobertangesteen, verwerkt met blauwe hardsteen. Horizontale geleding in twee registers : benedenbouw met schijnvoegen en rondboogarcades met verbonden imposten, waarin steekboogvensters, onder een zware geprofileerde druiplijst; bovenbouw met rechth. omlijste vensters in verkleinende ordonnantie, balustrades ter markering van de deurvensters en als beëindiging van het brede gelede hoofdgestel en de hogere afgeknotte koepel- en tentdaken.

Middenpartij met markante portiekstructuur van vijf trav., beneden opgevat als een galerij met toegang tot de erevestibule, op de bovenverd. als tempelfront met kolossale Corinthische zuilen in dubbele opstelling, onder een bekronend driehoekig fronton met in timpaan een bas-reliëf door Th. Vinçotte met voorstelling van België met nationale vlag en beeltenis van Leopold II, te midden van resp. de Landbouw en de Schelde en de Nijverheid en de Maas. Risalietgevel met, tussen Corinthische hoekpilasters, deurvensters onder Lodewijk XVI-decor en alternerende gebogen en driehoekige frontons, en bovenste vensters met festoensluitsteen en guirlande tussen de drempelconsooltjes.

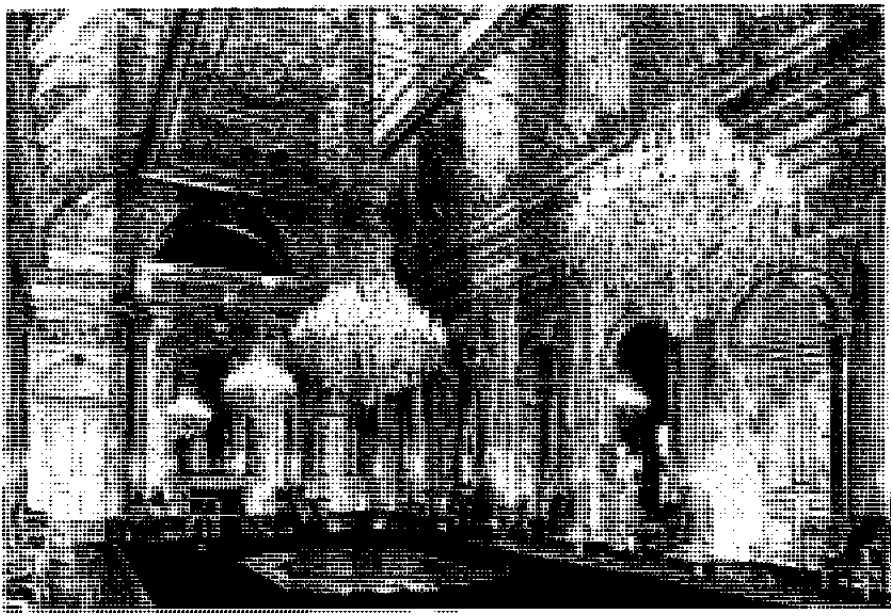
Hoekpartijen met risalietgevels van drie op drie trav., gelijkaardige doch ietwat eenvoudiger portiekstructuur en zelfde venstercompositie in het gevelvlak; hoekpenanten met Leopold II-monogrammen en beeldengroepen met genieën.

761. Paleizenplein. Koninklijk Paleis. Trappenhal (1862-1872).

Twee identieke achteruitwijkende langsgevels van negen trav., met zelfde pilasterorde in kolossale opstelling op bovenverd., en, op de poorttrav. met balkon en boogfronton na, een meer ingehouden decor. Aansluitende, één bouwl. hoge kwartcirkelvormige gaanderijen onder balustrade, waarvan de aanzetten zijn opgevat als portieken met rondboogdeur tussen Dorische zuilen onder fronton en attiek, en met in de tien volgende trav. pilasterritmering en rondboogvensters onder festoensluitsteen. Vierkante hoekpaviljoentjes van één bouwl. onder balustrade en koepeldak, met lisenen in drie trav., rechth. vensters onder festoen, in het middenrisaliet onder rondboog met gebeeldhouwde leeuw en fronton met Leopold II-monogram. Verbindende poortgebouwen met de hotels van de Civiele Lijst en Belle-Vue, met inrijpoort tussen Dorische zuilen, onder klassiek fries, en rechth. zijvensters.

«Franse» tuinaanleg (Paleizenplein) met drie rechth. parterres met geometrisch patroon, gescheiden door inritten, aan de

762. Paleizenplein. Koninklijk Paleis. Empirezaal (1825-1829).

voet van het paleis toegankelijk via afdalende steektrappen en afgeboord met balustrades, verfraaid met siervazen en monogrammen van koning Albert I.
Paleisdomein volledig afgebakend door met arduin verwerkte zandstenen balustrademuren : aan Paleizenplein, postamenten alternerend bekroond door siervazen en drie-armige lantaarns, onderbroken voor de ijzeren toegangshekken tussen pilasters met vazen; aan Hertogsstraat, twee postamenten met wapentrofeeën door G. Houtstont en twee met ovale medaillons en allegorieën de Wijsheid en de Kracht door A. Cattier; aan Troonplein, ingangshekken tot achtertuin, tussen pilasters met siervazen en wachtposten met Leopold II-monogram in medaillon, onder boogfronton en door A. Fassin gebeeldhouwde leeuw; aan Brederodestraat, twee postamenten met allegorieën de Moed en de Voorzichtigheid door L. Van den Kerckhove, twee met wapentrofeeën door J.-B. Vanheffen en E. Mélot (1874); aan Borgendaalgang, afsluitingsmuur met siervazen onderbroken door rechth. belijnde poortomlijsting en postament ten O. met Leopold II-monogram en wapentrofee.

Interieur
Naast deels behouden oorspronkelijke Lodewijk XVI-inrichting, aankleding vnl. in empire-, neo-Lodewijk XIV- en neo-Lodewijk XVI-stijl.
Middenvleugel. Paleis toegankelijk via Erevestibule (begin XX, H. Maquet) met ritmerende Dorische muurzuilen. Markante trappenhal (1),(XIX c; A. Balat) met bijzonder ruimte-effect (fig. 761). Monumentale wit en groen marmeren bordestrap met centrale traparm naar eerste overloop, ontdubbeld in twee parallelle zijtraparmen naar tweede overloop op eerste verd.; sierlijke lantaarns en balusterleuningen met vergulde ornamenten. Hal a.h.w. vaksgewijs opgedeeld door superpositie van massieve pijlers en gebundelde Corinthische zuilen, ter schraging van het

imposante centrale koepelgewelf met pendentieven; ton- en kleinere gecombineerde koepelgewelven met rondbogige scheibogen op pilasters, boven overlopen en zijtraparmen. Optische ruimte-verwijding door de spiegeleffecten in de markante pseudo-loggia met balustrade en monumentaal Vredesbeeld door C.-A. Fraikin (1877), en, ter hoogte van de verd., in de O.-wand en door het doorzicht op de W.-galerij via een rondboogarcade. Verder decoratief lijstwerk aan deuren en rijkelijk witgeschilderd en verguld stucdecor cf. de talrijke tandlijsten, rozetmotieven acanthusbladconsoles aan gordelbogen, arcadestructuur en entablementen, uitgevoerd door G. Houtstont. Grote Voorkamer (2) onder Willem I gebouwd als Banketzaal cf. bewaard bas-reliëf met Hollandse Leeuw en het fraaie, door F. Rude en J.-L. Van Geel gebeeldhouwde allegorische fries (1826), naderhand aangepast met Belgisch Wapenschild en Leopold II-monogram. Indrukwekkende Troonzaal (3), (XIX c, A. Balat) met ruime rechth. zaal van kleinere O.- en W.-zijzalen gescheiden door drie brede rondboogarcades op Corinthische pilasters. Zelfde structuur, doch eenvoudiger, voor geleding van muurwanden en omlijsting van vensters en deuren, in de hoofdtrav. uitgewerkt als portiek; orkestloge ten N. Allegorische bas-reliëfs gebeeldhouwd door A. Rodin (1871-1872) en Th. Vinçotte (1876); plafond, muurpanelen en supraportes met gemarouflcerde schilderijen door A. Cardon (eind XIX). Verder opvallend verguld (eind XIX) decor, parketvloer met inlegwerk van eik, ahorn, mahonie- en ebbehout, verwerkt met Leopold II-monogrammen.
O.-vleugel. Empirezaal (4), (fig. 762), rijk vergulde witgeschilderde ruime zaal, restant van het XVIII d-Belgiojosohotel, ten tijde van Willem I door T.-F. Suys ten Z. verlengd en ingericht als balzaal, door Balat gerenoveerd (XIX c) en door G. Houtstont gerestaureerd (begin XX). Muurwanden met Corinthische halfzuilen waartussen in rondboognissen alternerend spiegels en deuren, onder decoratief afgevlakt tongewelf; tribune ter hoogte van het hoofdgestel ten Z. Supraportes met dansende en musicerende putti, mogelijk uit XVIII d; vergulde musicerende genieën in fries en zwikken door F. Rude en J.-L. Van Geel(1827-1828). Venetiëtrap (5), (1866-1867) met diverse geschilderde zichten op Venetië door J.B. Van Moer. Voorts fraai gedecoreerde salons o.m. witgeschilderd en verguld Klein en Groot Wit Salon (6-7), deels begin XX in XVIII d-toestand gereconstrueerd of gerestaureerd, cf. de deels behouden lambrizering en groteskenversiering in de resp. salons; het voormalige Salon van de Koningin der Nederlanden (8) met statige, door F. Rude gebeeldhouwde marmeren schouw (1824).
W.-vleugel. Grote Galerij (9), (XIX c, A. Balat) met gecanneleerde Corinthische muurpilasters onder hoofdgestel en afgevlakt tongewelf met allegorische schilderingen de Dageraad, de Dag, de Morgen en de Avond (1897-1899) door Ch. L. Cardon. Marmerzaal (10), (XIX c, A. Balat) met donkergroene marmeren wandbekleding onder cassettenplafond en monumentale schouwen van groen, roze en zwart marmer. Markante Spiegelzaal (11), (begin XX, H. Maquet) geleed door gekoppelde gecanneleerde marmeren Ionische pilasters onder uitgewerkte vergulde hoofdgestellen en onvoltooid afgevlakt, met stuc versierd tongewelf waarin Albert I-monogram; sierlijk omlijste spiegels en vensters, onder bas-reliëfs en groenmarmeren panelen; twee monumentale schouwen in Ionische portiekomlijsting met in frontonveld een wereldbol met lokalisatie van Afrika.

Mobilair : uitvoerig besproken door A. Van Ypersele de Strihou, Het Koninklijk Paleis te Brussel, 1975, en door M. Vermeire, Het Paleis van Brussel, 1991.
Bijzonder rijk meubilair w.o. een aantal zitmeubelen in empirestijl, vervaardigd door de Franse meubelmaker J. Desmalter (1770-1841) en herkomstig uit diverse residenties van Napoleon I, door de Franse Koning Louis-Philippe geschonken aan zijn dochter Louise-Marie, ingevolge haar huwelijk met koning Leopold I. Talrijke geschilderde portretten en marmeren borstbeelden van de leden van het Belgisch vorstenhuis door diverse Belgische

en buitenlandse schilders en beeldhouwers (XIX-XX A). Twee wandtapijten uit de manufactuur Santa-Barbara te Madrid, naar kartons van F. de Goya (1764-1828). Brussels porselein nl. tafelservies met «de vogels van Buffon» uit de manufactuur van F. Faber (1829-1832). Kristallen en vergulde bronzen kroonluchters en wandlampen in Lodewijk XVI-stijl, vervaardigd door de Compagnie des Bronzes (1869-1871 e.v.)

DE LA KETHULLE DE RYHOVE Th., VANDEWOUDE E., VAN YPERSELE DE STRIHOU A., *Het Koninklijk Paleis te Brussel*, Brussel, 1975.
MOLITOR A., JANSSENS G., VERMEIRE M., DE GREEF G., *Koninklijk Paleis Brussel*, Brussel, 1993.
OP DE BEECK E., *Het Koninklijk Paleis van Brussel*, 1980.
PIRYNS M., *De architect Henri Maquet (1839-1909) en zijn œuvre te Brussel*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling V.U.B.; dl. I en II, 1989-1990, p. 99-107, fig.171-192.
Poelaert en zijn tijd, Brussel, 1980, p. 199-206.
RANIERI L., *Leopold II urbaniste*, Brussel, 1973, p. 155-184.
SMOLAR-MEYNART A., VANRIE A., RANIERI L., VERMEIRE M., *Het Paleis van Brussel. Acht eeuwen kunst en geschiedenis*, Brussel, 1991, p. 15-158, 267-342.
VANDEWOUDE E., VAN YPERSEELE DE STRIHOU A., *De bouw van het Koninklijk Paleis te Brussel*, Algemeen Rijksarchief, 1969.
VAN OPHEM Th., *De Wording van het Koninklijk Paleis te Brussel* (De Woonstede, 90, 1991, p. 4-17).
VAN YPERSELE DE STRIHOU A., *Auguste Rodin in het paleis van Brussel, vroeger en nu* (De Woonstede, 86, 1990, p. 59-68).
ID., *De beeldhouwer François Rude en de architecten Charles Vander Straeten en Tilman-François Suys in het Koninklijk Paleis te Brussel* (De Woonstede, 81, 1989, dl. I, p. 4-17, 82, 1989, dl. II, p. 37-49).
ID., *Meubelen van Napoleon en Joséphine geschonken aan Louise-Marie d'Orléans, koningin der Belgen, door Louis-Philippe en Marie-Amélie* (De Woonstede, 69, 1986, dl. I, p. 72-81, 70, dl. II, p. 28-49).
ID., *De versieringen van de Grote Galerij in het Paleis te Bussel : van Lodewijk XIV tot Leopold II* (De Woonstede, 98, 1993, p. 10-32).

Pantsertroepenplein (2 D)

Twee plantsoenen met oorlogsmonumenten, gescheiden door verkeerswegen, op het kruispunt van Baksteenkaai, Brandhoutkaai, Schuitenkaai, Steenkoolkaai, Varkensmarkt en Locquenghienstraat.

Monument voor de Pantsertroepen. Driehoekige stele op getrapte sokkel, van hardsteen, met opschriften «AUX MORTS - DES - AUTO-BLINDES - 1914-1918 - 1940-1945», «ANVERS», «FLANDRES» en «REIGERSVLIET», en reliëf met pantservoertuig (1675).
Monument voor de Oorlogsduif, door architect G. Hano en beeldhouwer V. Voets, onthuld in 1931. Bronzen allegorie van het Vaderland, op een hardstenen (STE GRANITIERE DU NORD/ECAUSSINNES) sokkel en trappenpodium, met door trofeeën bekroonde postamenten en tweetalige opschriften «AAN DE OORLOGSDUIF», «AAN DE BELGISCHE DUIVENLIEFHEBBERS VOOR HET VADERLAND GESNEUVELD» (1676).

S.A.B., O.W., 36941 (1931).

Papenvest (2-3 D-E-F-G)

Van Vlaamsesteenweg naar Fabricksstraat. Eertijds lange, smalle gebogen straat, die het tracé volgt van een middeleeuwse vooruitgeschoven verdedigingswal. Deze z.g. «parva fossata» of «cleyne vesten» werden ca. 1300 opgeworpen ter versterking van de W.-flank van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Voor het gedeelte tussen «Overmolen» (huidig Fontainasplein) en «Driesmolen» (huidig Bloemenhofplein) werd een bestaande waterloop tot verdedigingsgracht uitgediept, de latere Zespenningenstraat. Hogerop, tot de Vlaamsesteenweg, bestonden de kleine vesten uit een aarden wal met gracht, de latere Papenvest. Ter hoogte van de Vlaamsesteenweg bevond zich de «Verloren Costpoort», wederopgebouwd in 1463-1464 en na brand gesloopt in 1727, met de «middelste brugge» of «Philipsbrugge». Ten N. omgordde een natuurlijk moerasgebied het Groot Begijnhof. De kleine vesten verloren nog vóór het einde van de eeuw hun defensieve functie door de voltooiing van de tweede stadsomwalling (XIV). De «Paepen Vesten», ook z.g.

«Papengrecht» of «Chartroisengrecht», werd begin XVII, mogelijk ca. 1617, drooggelegd en verkaveld. In 1627 werden verschillende eigendommen door de stadsmagistraat aangekocht voor heraanleg van de straat, die in 1639 werd geplaveid. Het laatste straatgedeelte voorbij de O.-L.-Vrouwstraat werd pas in 1820 door het terrein van de gesloopte kartuizerskerk getrokken en aanvankelijk St.-Brunostraat genoemd. Het N.-straatgedeelte, reeds onderbroken door de verlenging van de Antoine Dansaertstraat (1898-1899), werd aan de O.-zijde verbreed bij de aanleg van de Léon Lepagestraat na 1912. Het Z.-straatgedeelte werd aan de W.-zijde over de ganse lengte gesloopt voor de bouw van het complex «Papenvest» van «Le Foyer Bruxellois», een groep van vijf vrijstaande sociale woonblokken van negen bouwl. (1964-1966, Groep Structures).
Sterk versnipperde straatwanden met heterogene bebouwing. Afwisseling van oude kernen en weinig opvallende neoclassicistische rijhuizen uit XIX A, cf. nr. 11-13, 15, 35 en 39 in het eerste straatgedeelte; hogerop ook nr. 62 en 145. Toegangspoort tot de Ooievaarsstraat tussen nr. 19-21 en 23.

763. Papenvest nr. 17. Inrijpoort.

Nr. 9. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Gewezen trapgevel (6 tr. + topstuk) vereenvoudigd tot puntgevel ca. 1930, vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen en verankerd doch heden gecementeerd. Aangepaste rechth. bovenvensters met lekdrempel. Bewaarde ordonnantie in de geveltop : drielicht met rondbogig middenluik tussen rechth. venstertjes, en erboven rechth. luikgat. Gevelafwerking door houten windborden, waterlijst en pinakel. Verbouwde begane grond; voorheen Lodewijk XV-deur (1677).

S.A.B., O.W., 35813 en 40323.
K.I.K., 105066 A.

Nr. 17. Herenhuis met dubbelhuisopstand, in laat-classicistische stijl, uit XIX a; drie bouwl. en vijf trav., onder vrij recente mansarde. Geknikte, bepeisterde en beschilderde lijstgevel met bredere middentrav. Rechth. inrijpoort met geprofileerde omlijsting vanaf neuten : ingediepte posten en fries met centraal rozet, gestrekt entablement op stafwerkconsoles met rozet en drop (fig. 763). Registers van rechth. vensters op lekdrempels, kordonvormend op de eerste verd. Latere garagepoort r. (1678).

Nr. 19-21. Breedhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen) met l. aandak. Mogelijk traditionele XVII- of minstens XVIII-kern, aangepast in XIX. Gecementeerde lijstgevel met rechth. vensters op lekdrempels. In de derde trav., rondboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl, uit XVIII A : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, imposten, gegroefde voluutsleutel en panelen in de zwikken, onder gekorniste gebogen waterlijst; fraaie gesmeed ijzeren waaier. Kroonlijst met klossen boven steigergaten; afgewolfde dak-

764. Papenvest nr. 86. Voormalige Lagere Gemeenteschool Nr. 3 - Jongens (1912-1917).

kapellen. «Klassiek» houten winkelraam uit XIX A in de l. trav. Verankerde zijgevel onder zadeldak met kruisende nok, aan de Ooievaarsstraat (1679).

Nr. 23. Verankerd traditioneel breedhuisje, met twee bouwl. en één trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen) met r. aandak, uit XVII. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met aangepast rechth. middenvenster op lekdrempel, en houten goot; afgewolfde dakkapel. Begane grond verbouwd. Bakstenen zijgevel met muurvlechtingen aan de Ooievaarsstraat. Recent ingrijpend gerenoveerd (1680).

Nr. 25-29. Huurhuis in Art Nouveau, twee woningen per verd., waarvoor bouwaanvraag van 1911; vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevel met verzorgd parement van rode en witte baksteen en hardsteen. Centrale inkom tussen winkelpuien met zij-ingang, typische roeden en ijzeren puibalk. Oplopende tweezijdige erker met bewerkte console en gietijzeren balkonhek in de middentrav. Tweelichten onder I-balk, met dito balkons in de zijtrav. Steekboogopeningen op de bovenste verd.; kroonlijst op modillons (1681).

S.A.B., O.W., 20196 (1911).

Nr. 56-58. Diephuis met oorspronkelijk drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen), 1744 gedateerd d.m.v. muurankers. In XIX aangepaste, bepleisterde en beschilderde lijstgevel met bijkomende verd. Verankerde tweede en derde bouwl. met steekboogvensters; idem voor de achtergevel. Begane grond verbouwd (1682).

Nr. 78. *Dispensarium van het Rode Kruis.* Gebouw in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architecten M. Polak en A. Hoch van 1933. Opgezet door de Brusselse afdeling van het Rode Kruis van België, als modelin-

stelling met tweeledige functie : poliklinisch wijkcentrum met praktijkgerichte opleidingsfaciliteiten voor ambulanciers. Omvat twee bouwl. op L-vormige plattegrond. Sobere architectuur : parement van baksteen met schaarse verwerking van hardsteen; geaccentueerd middenportaal in entablement, en registers van brede rechth. vensters. Functionele binnenindeling (1683).

S.A.B., O.W., 47043 (1933).
Bâtir, 1935, 35, p. 403-404.

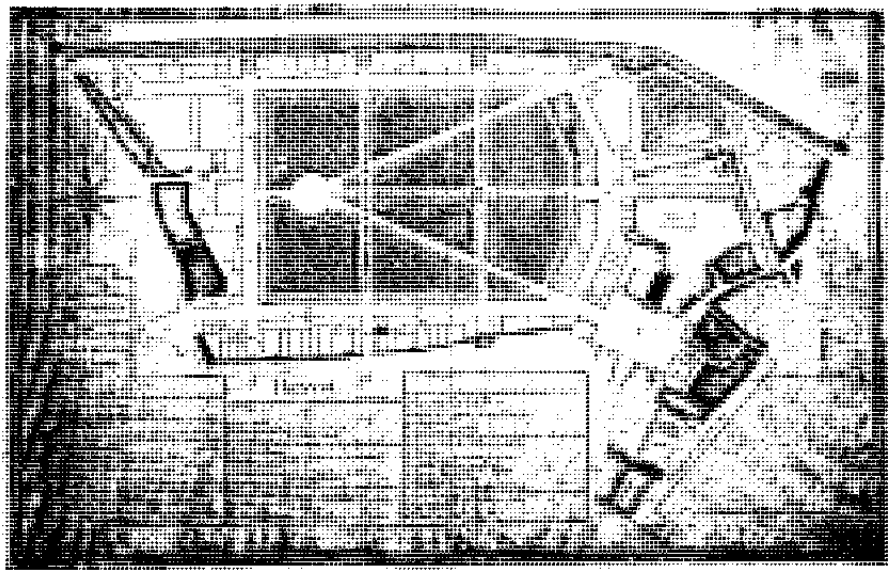
Nr. 86. Voormalige **Lagere Gemeenteschool Nr. 3 - Jongens** (fig. 764). Ontstaan door ontdubbeling van de bestaande Gemeenteschool Nr. 3 met achteraan aanpalende gebouwen (zie Nieuwe Graanmarkt nr. 24-25), in een jongens- en meisjesafdeling. Heden herenigd tot *Institut De Mot-Couvreur*. Schoolgebouw met Art Nouveau-inslag, n.o.v. architect J. Rau, waarvoor opdracht eind 1905 en definitieve plannen van 1912. Terreinaankoop in 1909-1910; bouw aangevat in 1913 en – vertraagd door W.O.I – voltooid in 1917. De plattegrond beschrijft een sokkelvormende benedenbouw over het gehele grondoppervlak, met o.m. inkom, refter, werkplaatsen en projectiezaal. Bovenbouw met drie parallelle, achteraan onderling verbonden vleugels, in dubbele U-vorm gegroepeerd rond resp. een open en een overdekte speelplaats. Twee l. vleugels van drie verd. met telkens twee klaslokalen, r. vleugel van twee verd. met o.m. turnzaal, schoolmuseum en hoofdtrappenhuis.
Langgerekt, licht geknikt gevelfront met zelfde geleding. Benedenbouw met hardstenen parement, plint en kordons, over negentien trav. geopend door vnl. twee- en drielichten. Bovenbouw van geel baksteenmetselwerk, versierd met rode baksteenbanden en ontlastingsbogen. Parallelle vleugels aan straatzijde gemarkeerd door kolossale hoekpostamenten en vleugelstukken, en onderling verbonden door de hoge afsluitmuren van de speelplaatsen, op de l. penant en de r. vleugel na volledig blind. L.g. met geaccentueerd ingangsrisaliet van hardsteen : inkom onder entablement en drielichten, gevelsteen met tweetalig opschrift «STAD BRUSSEL - LAGERE GEMEENTESCHOOL NR. 3 - JONGENS»; aanpalende turnzaal met bovenaan vijflicht. Ordonnantie van drielichten rondom de speelplaatsen. Omlopende kroonlijsten op klossen onder de gedrukte schildbedaking.

S.A.B., O.W., 58117-58132 (1905-1917); N.P.P., R 4.

Park van Brussel (8-9 D-E-F)

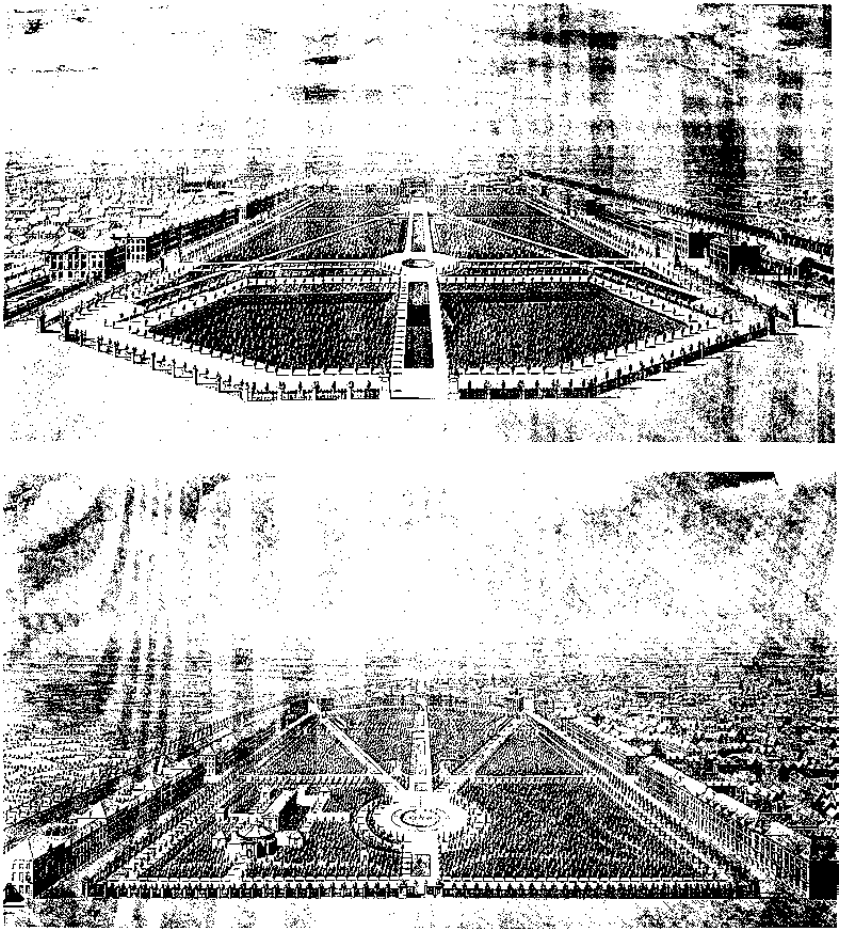
Het Park van Brussel vormt met de omringende straten de z.g. «*Warandewijk*», een ensemble in classicistische stijl, vanaf 1776 n.o.v. architect B. Guimard aangelegd op de tuinen van het Koudenbergpaleis (zie ook Baron Hortastraat, Hertogsstraat, Koloniënstraat, Koningsstraat, Lambermontstraat, Paleizenplein, Warandeberg, Wetstraat en Zinnerstraat).

De tuinen van het tot XI of XII-XIII opklimmende paleis van de hertogen van Brabant (zie Koningsplein), strekten zich na uitbreidingen in XIV, XV en XVI uit over een golvend terrein, doorsneden door de Koperbeek, ingeklemd tussen de eerste (XI-XIII) en de tweede (XIV) stadsomwalling, van de Naamsepoort tot de Leuvensepoort. De structuur bleef van in de middeleeuwen tot aan de verdwijning nagenoeg ongewijzigd. Enerzijds het kleine park, met een esplanade voor toernooien en feesten, een besloten tuin «Feuillie» of «Labyrint» genaamd, de «Clutinck»-vijver, een bloementuin en een wijngaard – later boomgaard –. Anderzijds de beboste «Warande» of groot park, aanvankelijk voor wildstand en jacht. Onder de opeenvolgende vorsten werden diverse verfraaiingen doorgevoerd, vnl. door Filips de Goede en – in renaissancestijl – Karel V en de aartshertogen Albrecht en Isabella. L.g. gaven o.m. opdracht voor de talrijke fonteinen, grotten en automaten door Salomon de Caus en het «Domus Isabellae». Vermoedelijk nog tijdens de voorbereidingen tot de aanleg van het Koningsplein op de puinen van het in 1731 afgebrande her-

765. Park van Brussel. Plattegrond Park en Koningsplein (ca. 1780), (A.R., Kaarten en Plannen in handschrift, 46).

togelijk paleis – verordend in 1774, door architect J.B.V. Barré in 1775 ontworpen en vervolgens o.l.v. Guimard gerealiseerd –, ontstond de idee het voormalige park om te vormen tot «promenade publique». In 1776 werd de aanleg van de Warandewijk bij overeenkomst tussen de regering en het stadsbestuur geregeld, en in hetzelfde jaar door de patentbrief van keizerin Maria-Theresia bekrachtigd. Het project omvatte de aanleg van het park – met z.g. «patte d'oye» als grondvorm, doorsneden door twee dwarslanen –, de vier straten eromheen – resp. Koningsstraat (W.) en Hertogsstraat (O.) met dwarsgangen, Brabantstraat (N., huidige Wetstraat) en «Blysichtstraat» (Z., huidig Paleizenplein) met de voormalige Heraldiekstraat –, en de Warandeberg (fig. 765). Als auteur geldt architect B. Guimard; het aandeel van J. Zinner, «Jardinier de l'Orangerie de la Cour» en eertijds aanzien als ontwerper van het park, lijkt eerder beperkt tot de tuinaanleg binnen het vastgelegde tracé. De uitvoering gepaard met aanzienlijke aanaardings- en nivelleringswerken werd onmiddellijk aangevat, deels voor rekening van de regering, deels van het stadsbestuur. De bouwpercelen, belast met erfdienstbaarheden, werden tussen 1776 en 1783 verkocht. In tegenstelling tot het Koningsplein werd voor de Warandewijk geen uniforme architectuur opgelegd. De verschillende gevelwanden waren evenwel onderworpen hetzij aan eenheidsontwerpen van de hand van Guimard, hetzij aan globale richtlijnen voor bouwhoogte, ordonnantie en afwerking, teneinde de homogeniteit van het geheel te waarborgen. Zoals voor het Koningsplein werd ook voor de Warandewijk advies ingewonnen bij deskundigen te Parijs, o.m. Barré, doch ditmaal werd Guimard verkozen boven l.g. Bij de bouw waren o.m. de architecten-aannemers L. Montoyer en J. Massion betrokken. Ook hier hadden de Brabantse abdijen – met name Affligem, Averbode, Dielegem, Gembloux, Grimbergen, Heilis-

766. Park van Brussel. Perspectieftekeningen Warandewijk door F. Lorent (ca. 1781), (Stadsmuseum Broodhuis).

sem, Koudenberg, Park, St.-Geertrui en Villers – aangevuld door het Klein Begijnhof een belangrijk aandeel in de opbouw van de wijk. Parkaanleg en bebouwing waren ca. 1785 voltooid.

De Warandewijk vormt samen met het Koningsplein een karakteristiek voorbeeld van classicistische stedebouwkundige aanleg naar Frans model uit XVIII B (fig. 766). De wijk was oorspronkelijk opgevat als een besloten geheel met wijdse aanleg vlg. geometrisch patroon, geïsoleerd en afgeschermd van het omringende stadsweefsel. Ondanks het sterke terreinverval werd aansluitend op het Koningsplein een vrij vlak plateau gecreëerd, dat zich aan de W.-zijde als een steile dam boven de bestaan-

de bebouwing verhief. Resten van het vroegere reliëf bleven behouden binnen de parcelering van het park. Het stratenpatroon vertoonde een loodrechte rasterstructuur, doorsneden door de twee diagonalen van de «patte d'oye» in het park welke uitmondden in de trapeziumvormig afgeschuinde Z.-zijde. De W.-diagonaalas liep door in de langsas van het met de afschuining evenwijdige Koningsplein. Koningsstraat en Hertogsstraat sloten ten N. aan op resp. Leuvenseplein en Leuvensepoort, de Warandeberg ten W. op de Kanselarijstraat en de voormalige Perkamentstraat richting benedenstad. Midden- en dwarsassen van het park mondden aan weerszij uit in afgesloten gangen, ten O. begrensd door de stadswallen. De omringende bebouwing vormde een gesloten geheel van homogene, bepleisterde en beschilderde gevelwanden met onderling verschillend ritme, op de Koningsstraat na onderhevig aan een symmetrisch patroon. De Koningsstraat vertoonde een onregelmatige opeenvolging van tot grotere gehelen gegroepeerde herenhuizen, geaccentueerd door driehoekige frontons, in symmetrische opstelling op de hoeken. In de Hertogsstraat werd het ritme op regelmatige afstand bepaald door als ruimere paviljoenen uitgewerkte hoek- en middenpanden, verbonden door lagere gekoppelde rijbebouwing. De Brabantstraat vormde een monumentaal geheel van herenhuizen verbonden door portieken, in het centrum gedomineerd door de Raad van Brabant (huidig Paleis der Natie) met ereplein. De opstand van de Blysichtstraat was samengesteld uit drie paren vrijstaande paviljoenen – waaronder de hoekhuizen met Koningsplein en Hertogsstraat – in trapezoidale opstelling, verbonden door balustraden. Het geheel was afgeboord door hardstenen palen en kettingen – midden XIX verdwenen –. De perspectieven aan de uiteinden van de parkassen en de omringende straten werden in samenhang met het Koningsplein hetzij beëindigd door monumentale architectuuraccenten zoals de frontispices van St.-Jacobskerk, Raad van Brabant, Concert Noble en Heraldieke Kamer. Hetzij afgeschermd, door lage symmetrische voorbouwen in de Warandeberg, aediculamuren met hek in de dwarsgangen van de Hertogsstraat, voorts coulisse-architectuur zoals de colonnade ter hoogte van de latere Regentschapsstraat of nog het groenscherm voor het «Domus Isabellae» (zie Baron Hortastraat). De drie hoofdtoegangen tot het omhaagde park werden geflankeerd door paviljoenen; het N.-O.-massief werd ingenomen door de Waux-Hall.

De beslotenheid van de Warandewijk werd vanaf begin XIX doorlopend tot begin XX fasengewijs opengebroken. Voortbouwend op de rasterstructuur werd het stratenpatroon hierbij opgenomen in een stelsel van belangrijke verkeersaders, aansluitend op de N.- en O.-invalswegen en de verbindingswegen tussen boven- en benedenstad. In de jaren 1820 werd de Koningsstraat in N.-richting verlengd, de Regentschapsstraat in de langsas van het Koningsplein aangelegd – in de jaren 1870 doorgetrokken tot het Justitiepaleis – en de dwarsgangen van de Hertogsstraat verbonden met de Regentlaan – eind jaren 1830 doorgetrokken in de Leopoldswijk –. In de jaren 1900 werd het Paleizenplein gerealiseerd door inkrimping van het park, en – in het kader van de heraanleg van de Putterijwijk – de Koloniënstraat aangelegd in het verlengde van de Wetstraat.

De architectuur bleef door het handhaven van de erfdienstbaarheden tot op heden althans wat karakter en volume betreft bewaard, met uitzondering van de inplanting van Koninklijk Paleis en Academiënpaleis opklimmend tot de jaren 1820. In Hertogsstraat en Koningsstraat onderging het merendeel van de hoekpanden i.l.v. XIX wijzigingen en uitbreidingen tengevolge van het doortrekken van de dwarsstraten. Een groot aantal panden werd i.l.v. XX gesloopt en wederopgebouwd, niet altijd met evenveel respekt voor het oorspronkelijke uitzicht, bovendien met vervanging van de gevelbepleistering door een natuurstenen parement.

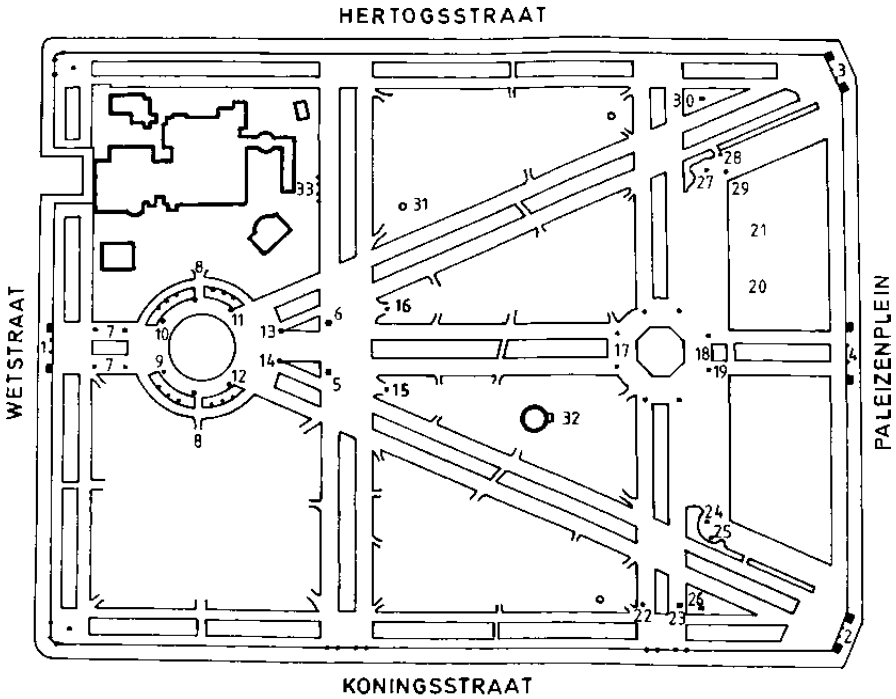
Eerste openbaar park van Brussel, ook z.g. «*Warandepark*». De rechth. plattegrond met oorspronkelijk trapeziumvormige sluiting, wordt vlg. geometrisch patroon

doorsneden door een centrale lengte-as en twee diagonaalassen – samen de z.g. «patte d'oye» –, en twee dwarsassen, en wordt doorlopend omzoomd. De W.-diagonaalas was eertijds geaxeerd op het standbeeld van Karel van Lotharingen op het Koningsplein, aldaar afgeschermd door de «passage des Colonnes». De centrale lengte-as werd ten N. afgesloten door de Raad van Brabant en ten Z. door de Heraldieke Kamer. De dwarsassen liepen door in gangen, de latere Zinnerstraat en Lambermontstraat ten O., Warandeberg en latere Baron Hortastraat ten W. De convergentie van lengte- en diagonaalassen in een rond punt wordt bepaald door het cirkelvormige z.g. «bassin vert». Aanvankelijk bestemd voor de oprichting van een monument – obelisk met beeldhouwwerk op een rots – ter ere van keizerin Maria-Theresia, n.o.v. G.-L. Godecharle van 1779; ingericht tot waterbekken met fontein in 1855. Een tweede, octogonaal waterbekken accentueert van bij oorsprong de intersectie van de lengte- en de Z.-dwarsas. Het oorspronkelijk omhaagde park was toegankelijk via drie hoofdingangen met paviljoenen resp. op de lengte-as ten N. en de diagonaalassen ten Z., en neveningangen op de dwarsassen. De vlakke lanen waren oorspronkelijk symmetrisch beplant met resp. groot- en kleinbladige linden voor de lengte- en diagonaalassen, olmen voor de Z.-, beuken voor de N.-dwarsas en platanen voor het rond punt. Tussenliggende massieven met ongelijkmatig reliëf vormen resten van de vroegere configuratie van het hertogelijk park. Het geheel werd in de jaren 1780 opgeluisterd door een vijftigtal beelden, hoofdzakelijk geconcentreerd rond de lengte-as. Enerzijds beelden gemaakt voor het park met name de putti-groepen door G.-L. Godecharle, anderzijds beelden afkomstig van het vroegere labyrint van het hertogelijke park, van het Tour en Taxis-hotel met name Narcissus en Diana, een groter aantal van het kasteel van Tervuren o.m. de reeks hermen, keizersbustes, Flora en Pomona gemaakt voor Karel van Lotharingen door L. Delvaux.

Vanaf het ontstaan een geliefkoosd rendez-vous van de Brusselse beau-monde, waaronder later de uitgeweken Franse aristocraten. Vanaf 1797 geadministreerd door de Stad. In 1830 het strijdtoneel van Hollandse soldaten en patriotten, voorspel tot de Belgische onafhankelijkheid.
Reeds zeer vlug werden aanpassingen doorgevoerd. Vestiging van de Waux-Hall in het N.-O.-massief toegestaan in 1780. Aanplanting van het z.g. «petit parc» als Z.-uitbreiding in 1806, opnieuw gekapt in de jaren 1820-1830. Inplanting van een muziekkiosk door architect J.-P. Cluysenaar in 1841 ten W. van de lengte-as, en vervanging van de haag door een ijzeren hekkenomheining door architect T.-F. Suys in 1849. Inkorting van de Z.-zijde voor uitbreiding van het Paleizenplein in 1904-1909 waarbij gedeeltelijke aanaarding van de vroegere dalen tot de huidige «bas-fonds». Inplanting van een metro-ingang in de N.-O.-hoek, gepaard met een algehele herordening van het park o.l.v. tuinarchitect J. Leemans in 1967.

Rechth. van 13 ha. met behouden plattegrond en aanleg, doch in de loop der tijden grotendeels vernieuwde beplanting met andere soorten dan de oorsponkelijke (Fig. XXXIII). Geometrisch opgedeeld door brede lanen met tapis-vert en plattebandes met heesterbeplanting en bomenrij. Vier ringlanen afgeboord met een dubbele rij leilinden. Vijf hoofdlanen met hoge bomen van uiteenlopende soort o.m. linden, beuken, platanen, paardekastanjes e.a., idem voor de tussenliggende verheven bosquets, in het N.-W. in quinconce. Mogelijk nog oorsponkelijke platanen op het rond punt. Z.-zijde met achtereenvolgens quinconce van paardekastanjes en basfonds met ook esdoorns. Op regelmatige afstand verspreide houten zitbanken met voluten op hardstenen posten.

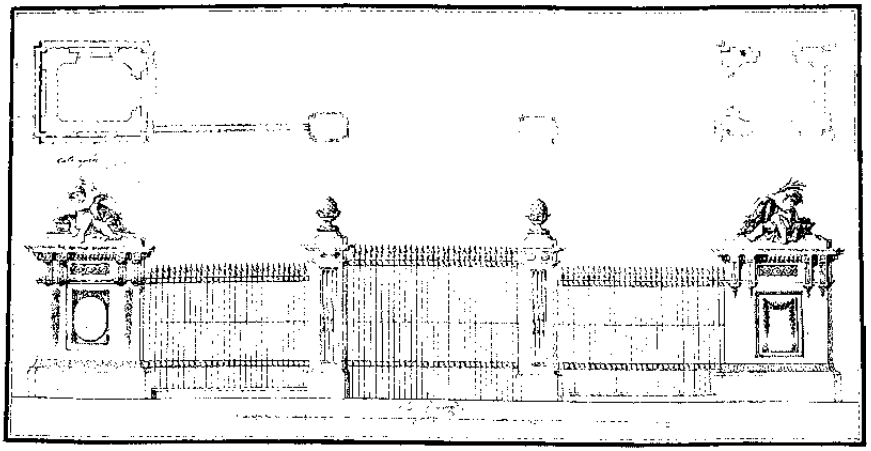
Drie oorspronkelijke hoofdingangen ontworpen door Guimard en in of na 1782 opgetrokken (fig. 767). Bestaande uit twee hardstenen pijlers met stafwerk en pijnappelbekroning, flankerende monumentale paviljoenen en hekkenverbinding. Paviljoenen met classicistisch decor, op vier-

XXXIII. Park van Brussel. Geactualiseerd naar G. Desmarez, Guide illustré de Bruxelles, Monuments civils et religieux, Brussel, 1979, p. 270, fig. 66.

kante plattegrond. Uitgevoerd in natuursteen met verwerking van hardsteen, doch vermoedelijk in oorspong bepleisterd en beschilderd. Eenledige opstand met geprofileerde sokkel en breed entablement met architraaf, paneelfries met hockconsoles en kroonlijst met tandlijst. Alle vier zijden met casement, de voorzijde met medaillon, bloemenslingers en rozettenfries, de achterzijde met omlijste oculus, de buitenzijde met guirlandepaneel en de binnenzijde met deur. Bekronende beeldengroepen op het thema van de jacht – putti met wild en attributen –, originelen door G.-L. Godecharle, huidige kopieën door P. Puyenbroeck van na 1830 (1,2,3). Vierde hoofdingang in het midden van de Z.-zijde, n.o.v. architect J. Poelaert van 1857, opgetrokken in 1858 doch achterwaarts wederopgebouwd in 1904-1909 : identieke opstand; allegorische beeldengroepen Lente door V. Poelaert en Zomer door E. Mélot reeds daterend van 1852 (4). IJzeren hekkenomheining n.o.v. architect T.-F. Suys van 1849, omlopend rond het voorplein van het Parktheater, met pijlpunt-, de posten met pijnappelbekroning; aan de lange zijden telkens twee ingangen bestaande uit vier hardstenen pijlers met leeuwemasker en pijnappelbekroning, aan de N.-zijde twee ingangen binnen zware pijlers met entablement (1684).

Ten Z. van het rond punt twee allegorische beeldengroepen op zware sokkel naar het model van de ingangspaviljoenen, ca. 1780 te dateren (fig. 768). Sokkel van natuur- en hardsteen, voorzien van een mar-

767. Park van Brussel. Ontwerp hoofdingangen (ca. 1782), (A.R., Kaarten en Plannen in handschrift, 1752).

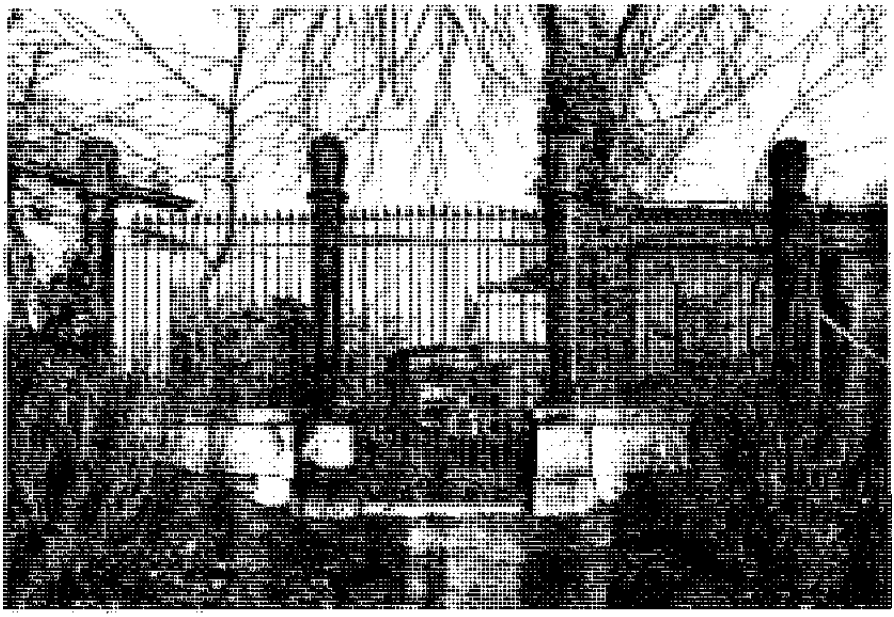

768. Park van Brussel. Putti-groep de Kunsten (ca. 1780).

meren plaat met bronzen schijven. Puttigroepen : ten W. de Handel met wapenschild van prins G. de Stahremberg, gevolmachtigd minister ten tijde van de parkaanleg (5), ten O. de Kunsten met plattegrond van het park (6); originelen door G.-L. Godecharle, huidige kopieën van natuursteen resp. door I. De Rudder en G. Charlier van 1891-1892.
Opgesteld langs de lanen, bij de kruisingen en massiefingangen, markante reeks witmarmeren beelden met klassiek mythologisch thema, overwegend uit XVIII, enkele uit XVII. Sommige in XIX d-XX a vervangen door kopieën, waarbij de originelen naar verluidt werden overgebracht naar de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten. Sokkels van hardsteen, veelal rechth. of ingebogen met eenvoudige profilering en paneelversiering, enkele met rijkere vormgeving en gebeeldhouwd decor overwegend in classicistische stijl. La-

769. Park van Brussel. Leda (1734).

770. Park van Brussel. Toegangshek (1778-1781).

tere herdenkingsmonumenten en fontein. Bij het begin van de lengte-as : tweemaal twee hermen deel uitmakend van een grotere reeks door L. Delvaux van 1766 (7). Rond het groot waterbekken : twaalf romeinse keizersbustes door L. Delvaux, op sokkels met eikebladslinger, geplaatst op een begroend talud (8). Ervoor, binnen een arcade van geleilinden, vier beelden geplaatst in een vierkant, op balustervormige régencesokkels, ten N.-W. Venus bij de opschik door P. Puyenbroeck (9) ter vervanging van een in 1830 vernielde Thetis door J.-B. Van der Haeghen, ten N.-O. Leda (fig. 769) door J.-B. Van der Haeghen van 1734 (10), ten Z.-O. Apollo door F.-J. Janssens (11), ten Z.-W. Venus met duiven, origineel door P.J.A. Ollivier de Marseille van 1774, kopie door A. Desenfans van 1887 (12). Twee aan twee gescheiden door stenen vazen met saterkoppen door J.-B. Van der Haeghen ten W. en O. Bij het begin van de diagonaalassen : twee beelden op sokkels met bloemguirlandes, ten O. Narcissus, origineel door G. de Grupello van vóór 1675, kopie door A. Desenfans van 1899 (13), ten W. Diana, kopie naar origineel door G. de Grupello (14). Bij de ingang van de massieven ten Z. : twee beelden op sokkels met trofeeën, ten W. Meleager in gevecht met de ever (15), ten O. Meleager overwinnaar (16), originelen door P.-F. Lejeune van 1786, kopieën door J. Marin van 1925. Op de kruising met de Z.-dwarsas rond het klein waterbekken : acht hermen, waarvan zes deel uitmakend van de reeks door L. Delvaux van 1766 (17); de twee Z., Ambiorix en Vercingetorix, door P. Puyenbroeck van 1842 (18). Ten Z. van het bekken : bronzen drinkfontein met meisje met schelp door A. de Tombay van 1898 (19). Basfonds ten Z. begrensd door stenen balustraden met liggende leeuwen bij de lengte-as. In de O.-bas-fond : Maria-Magdalena in de grot, kopie naar origineel door H.

II Duquesnoy (20); bronzen borstbeeld van Peter de Grote, in 1854 aan de stad geschonken als herinnering aan het verblijf van de tsaar aan het hof in 1717 (21). Aan het W.-uiteinde van de Z.-dwarsgang : ten N. Flora (22) en ten Z. Pomona (23), door L. Delvaux van 1770. In de hoek van de W.-diagonaalas met de Z.-dwarsas : Liefdadigheid, origineel door M. Vervoort, kopie door J. Marin van 1925 (24); borstbeeld Lucrecia (25). In het nabijgelegen massief ten W., leeuw met wereldbol, kopie door A. de Tombay naar het origineel (26). Symmetrisch ten O. : Venus met schelp, kopie naar origineel toegeschreven aan G. de Grupello (27); borstbeelden Alexander de Grote (28) en Cleopatra (29) aan weerszij. In het nabijgelegen massief ten O., Blaffende hond, kopie door A. de Tombay van 1895 naar het origineel (30). In de N.-W.-hoek van het centraal massief bij de Hertogsstraat, monument voor de beeldhouwer Gilles-Lambert Godecharle (1750-1835) door Th. Vinçotte van 1881 : genius met model van het fronton van het Paleis der Natie op sokkel met portretmedaillon, van marmer en hardsteen (31).

In het midden van het centraal massief ten W. van de lengte-as : groengeschilderde gietijzeren kiosk door architect J.-P. Cluysenaar van 1841 (Pl. XI). Twaalfzijdig, sokkel van opengewerkte panelen met rozetten in ruitpatroon. Slanke gecanneleerde colonnettes met slinger rond de basis en Corinthisch kapiteel; borstwering van opengewerkte panelen met rankwerk waarin jachthoorn tussen vogels, dito fries waarin medaillons, en bewerkte kroonlijst waarop palmetten en acroteria (32).

In het N.-O.-massief, de Waux-Hall (zie Wetstraat nr. 3-5). In de afsluiting bezijden de N.-dwarsas geïntegreerd classicistisch toegangshek (fig. 770), afkomstig van de voormalige refugie van Park aan de Warandeberg, n.o.v. Guimard gebouwd in 1778-1781. Gietijzeren hekwerk met pijlmotief, en dito posten als gegroefde pijlenkokers met slinger aan ring, bekroond door gebundelde pijlveren, op recht basement (33).

Ondergronds metrostation «Park» (lijn 1) : mozaïek «De Stad» door R. Dudant (1972) en polychrome houten sculptuur «Happy métro to you» door M. Mendelson (1972).

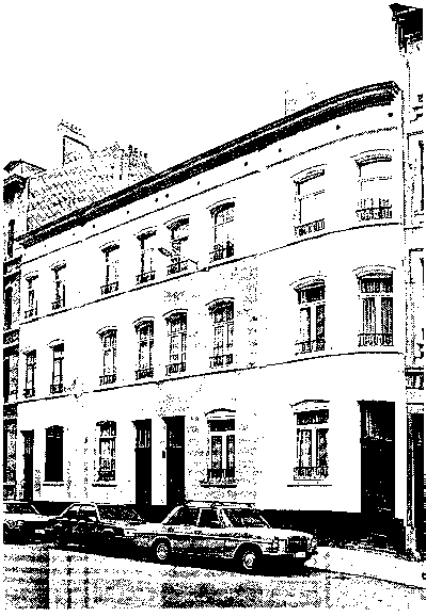
S.A.B., A.A., 1849, rep. 162-168, 1855, rep. 53-54, 1858, rep. 770-825.
Archief K.C.M.I., dossier 5221.
DES MAREZ G., *La Place Royale à Bruxelles. Génèse de l'œuvre, sa conception et ses auteurs* (Académie Royale de Belgique, Classe des Beaux-Arts, Mémoires, 2de reeks, dl. 1, Brussel, 1923).
ID., *Le Quartier Isabelle et Terarken*, Brussel, 1927.
ID., 1979, p. 266-286.
MEIRSSCHAUT P., *Les Sculptures de plein air à Bruxelles*, Brussel, 1900, p. 1-15.
RENOY G., *Bruxelles Vécu. Quartier Royal*, 1980.
SAINTENOY P., *Les Arts et les Artistes à la Cour de Bruxelles*, dl. 3, Brussel, 1934.
SMOLAR-MEYNART A., VANRIE A., RANIERI L., VERMEIRE M., *Het paleis van Brussel. Acht eeuwen kunst en geschiedenis*, Brussel, 1991.

Parlementsstraat (8 C)

Van IJzerenkruisstraat naar Leuvenseweg. Korte rechtlijnige verbindingsstraat, getrokken tijdens de herstructurering van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk n.o.v. architect A. Mennessier van 1874 (zie Congresstraat).
Begrensd door de imposante zijgevels van Leuvenseweg nr. 38 (1880) en nr. 40, «Belgisch Staatsblad» (1876, met uitbreiding van de jaren 1966-1970), en de achter- en zijgevels van IJzerenkruisstraat nr. 49 en 51 (1889), (zie resp. aldaar).

Passendalestraat (2 C-D)

Van de Witte de Haelenstraat naar Houthulstbosstraat.
Rechtlijnige straat, samen met de Houthulstbosstraat aangelegd in 1863-1864. W.-zijde geflankeerd door de achtergevels van de kazerne «Klein Kasteeltje», O.-zijde bebouwd vanaf 1869. Oorspronkelijk z.g. «Karabiniersstraat»; huidige benaming gegeven na W.O.I, ter herinnering aan de gevechten te Passendale.

771. Passendalestraat nr. 13-19 (1885).

Weinig opvallende rijbebouwing met neoclassicistische inslag uit XIX e-d : overwegend eenvoudige enkelhuizen, o.m. gekoppeld, met drie tot vier bouwl., veelal verhoogd en aangepast, cf. nr. 1, 11, 23 (1874), 25-29, 33, 35 (1873), 37-39 en 41.

S.A.B., O.W., 26143 (1863-1864), 8514 (1874), 8513 (1873).

Nr. 13-19. Geheel van vier gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema (fig. 771), waarvoor bouwaanvraag van 1885; drie bouwl. en telkens twee trav. onder zadeldak. Vlak bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, de afzonderlijke panden licht gescandeerd door het trav.-ritme en ingediepte penanten. Rechth. deuren; getoogde vensters met lekdrempel en ijzeren leuning, beluikt op de begane grond, in geriemde omlijsting op de bovenverd. Klassiek hoofdgestel met doorlopende kroonlijst.

S.A.B., O.W., 8510 (1885).

Paul Devauxstraat (4 E)

Van Beursplein naar Visverkopersstraat. Licht geknikte straat, gelijktijdig met de Auguste Ortsstraat en de Jules Van Praetstraat aangelegd, in waaiervorm vanaf het Beursplein, vlg. plan van 1877 (zie Auguste Ortsstraat). Benaming ter ere van Paul Devaux (1801-1880), militant antiorangist, staatsman en geschiedkundige. Homogene eclectische gevelwanden met neoclassicistische inslag, aan de N.-zijde onderbroken door nieuwe bouw. Z.-zijde ingenomen door het «Grand Hotel Central» (zie Beursplein nr. 3) en een hoekcomplex met de Visverkopersstraat (1685).

Nr. 11-13. Zie Kiekenmarkt nr. 3-5.

Pelikaanstraat (4 B)

Van Nieuwbrug naar Antwerpselaan. Rechtlijnige straat met meerfasige aanleg. Het smalle Z.-straatgedeelte tussen Nieuwbrug en St.-Rochusstraat maakt deel uit van een geheel van straten, eind XVI aangelegd tussen de Zenne en de Lakenssestraat, nabij het «Simpelhuys» (zie Ladderstraat). Eertijds z.g. «Canneelstraet», later herdoopt naar een vroegere herberg «de Pellicaen». Het bredere N.-straatgedeelte tussen St.-Jan Nepomucenusstraat en Antwerpselaan kwam gelijktijdig met deze laatste tot stand in 1819. Het middelste straatgedeelte werd pas ca. 1880 doorgetrokken doorheen de terreinen van de vroegere Gasfabriek (zie St.-Rochusstraat).
Weinig opvallende rijbebouwing uit de jaren 1880 in het middelste straatgedeelte. Vnl. achtergevels van de Emile Jacqmainlaan aan de O.-zijde.

Nr. 3. Ondiep bedrijfsgebouw n.o.v. architect G. Cochaux-Ségard van 1911; vier bouwl., attiek en twee trav. Lijstgevel van bak- en hardsteen, met pilastermarkering en houten kroonlijst op consolerij. Bouwl. telkens overspannen door I-balken; brede

muuropeningen. Derde bouwl. gemarkeerd door een rechth. erker met ijzeren structuur en consoles. Beglaasde attiek (1686).

S.A.B., O.W., 22198 (1911).

Nr. 14. Dubbelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1881; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde, heden gedecapeerde lijstgevel op hardstenen plint. Middenrisaliet met schijnvoegen, balkon met gietijzeren leuning, riemomlijstingen en klossen. Zijtrav. vanaf de puilijst gemarkeerd door rechth. lisenen. Rechth. deur en vensters op lekdrempels en panelen. Klassiek hoofdgestel (1687).

S.A.B., O.W., 19058 (1881).

Nr. 16 tot 28. Reeks van zeven enkelhuizen met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1882. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op hardstenen plint. Regelmatige ordonnantie van rechth. en getoogde deuren en vensters, met op de begane grond vlakke en op de bovenverd. geriemde omlijstingen, al of niet doorgetrokken lekdrempels en panelen; klassiek hoofdgestel. Nr. 16 licht afwijkend met lisenen en een gevelbreed balkon met gietijzeren leuning (1688).

S.A.B., O.W., 19083 (1882).

Nr. 21. Zie Emile Jacqmainlaan nr. 118.

Nr. 37. Zie Emile Jacqmainlaan nr. 130-130 A-B-C.

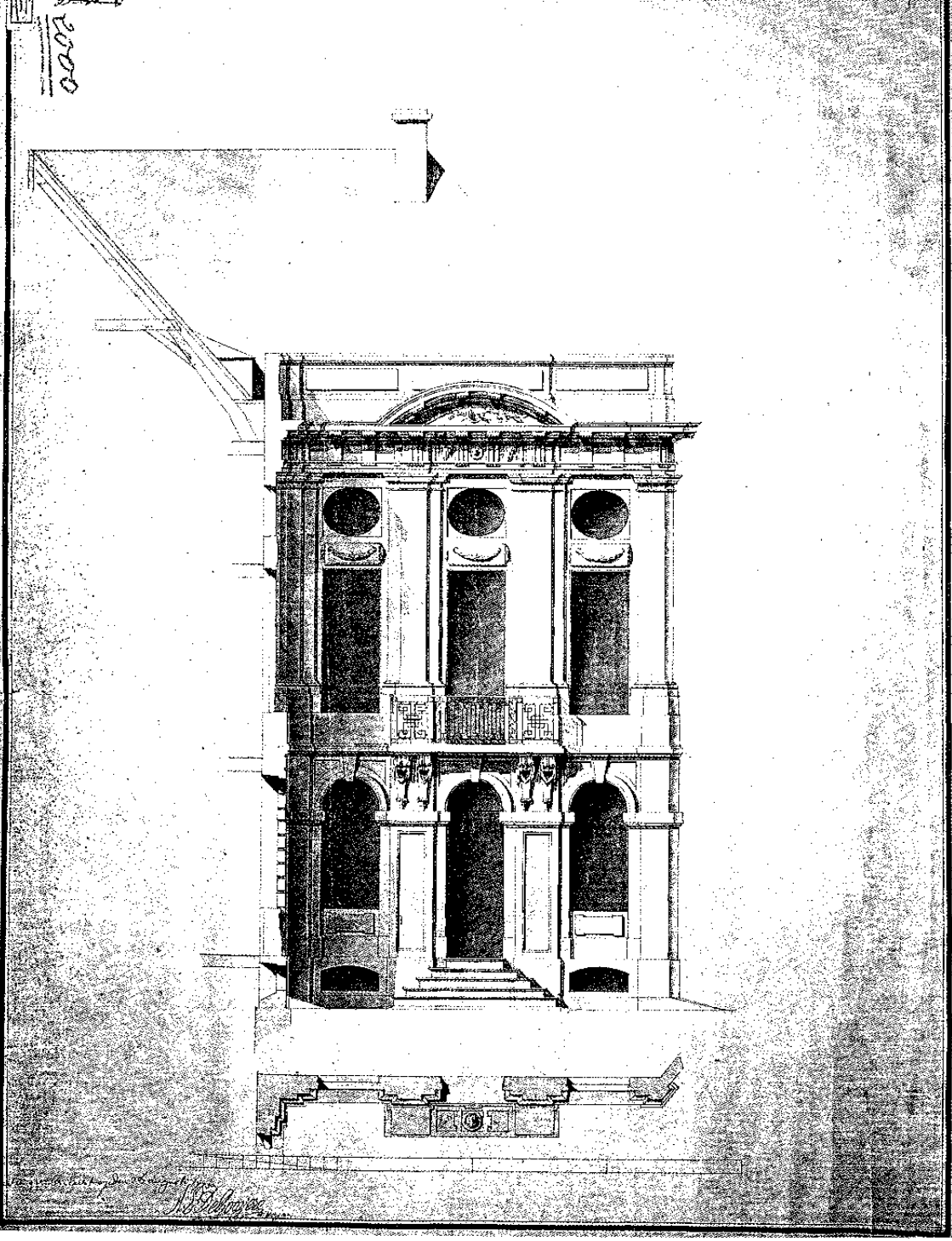
Peperstraat (5 E)

Van Vlees-en-Broodstraat naar Haringstraat.
Getrokken in 1566 op last van Margareta van Parma, aanvankelijk onder de benaming Vlees-en-Broodstraat, als scheiding tussen het voormalige «Groot Vleeshuis» (1566) en het voormalige «Broodhuis» (1515-1536). Heden begrensd door de achtergevels van het handels- en kantoorgebouw Grasmarkt nr. 61-63 (1928-1932) en van de N.-bijgebouwen (1877-1880) van het «Stadsmuseum», Grote Markt (zie resp. aldaar).

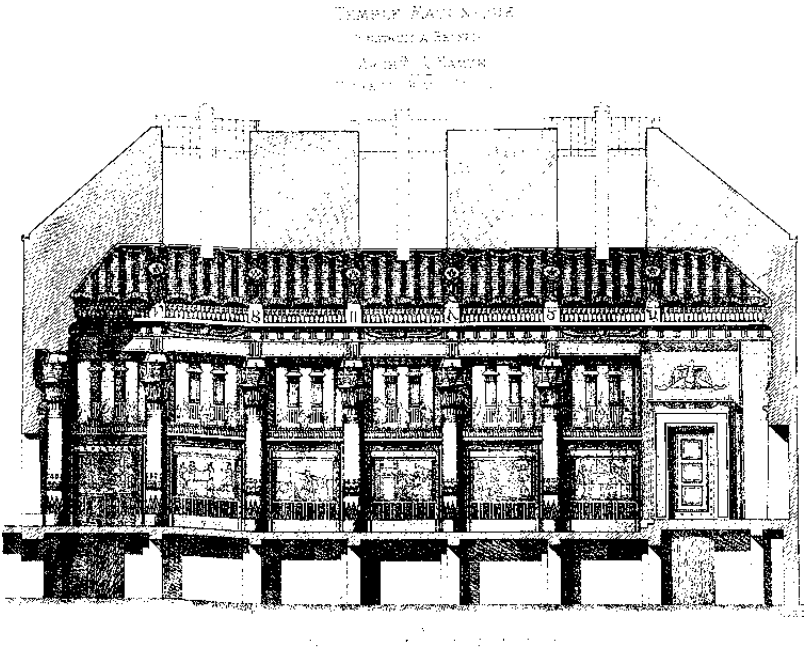
Peterseliestraat (5-6 C)

Van Martelaarsplein naar Broekstraat.
In oorsprong korter, gelijknamig straatje (naar de eertijds talrijk omringende groentetuinen), n.o.v. ingenieur-architect C. Fisco in elleboogvorm verlengd om centraal uit te komen op de lange O.-zijde van het in 1774-1776 aangelegde Martelaarsplein. Eerste straatgedeelte afgezet door de classicistische gevelopstanden nr. 1 en 2, 4 naar patroon van deze aan het Martelaarsplein (zie aldaar nr. 1 tot 23), ter hoogte van de knik afgesloten door een rijker uitgewerkte frontongevel als eindperspectief. Overige bebouwing – op de XX b-gevelwand nr. 6-8 na – stelselmatig, en vnl. vanaf ca. 1969, afgebroken voor de uitbreiding van het A.S.L.K.-gebouwencomplex, o.m. op het pand van de begin XX opgerichte «Agence et Messageries de la Presse», ter hoogte van de vroegere «Peterseliegang» (eertijds tussen nr. 16 en 18).

Nr. 6-8. Hoekvormend gebouw met classicistische W.-gevel, in oorsprong hoofdgevel van een eveneens drie bouwl. hoog hoekpand met blijkbaar vijf trav. tellende Z.-gevel. ★ Classicistische frontongevel n.o.v. ingenieur-architect C. Fisco (fig. 772), bij de aanleg van het Martelaarsplein in 1774-1776, opgevat als perspectivisch eindpunt voor het plein.
In XIX B bewoond door fotograaf Louis Ghémar (galerij-atelier op binnenplaats n.o.v. architect E. Janlet van 1867, herbouwd in 1873). Samen met het belendende O.-pand intern verbouwd voor inrichting van het maçonnieke tempelcomplex van «*Les Amis Philanthropes*», n.o.v. architect A. Samyn m.m.v. architecten E. Hendrickx en J. De Blois (fig. 773); decor ontworpen en uitgevoerd door Alb. Chambon, L. Delbeke en G. Janlet. Eerstesteenlegging in 1877, inwijding in 1879; grondige aanpassing n.o.v. architect Ch. Lam-

2. Petersceliestraat nr. 6-8. Gevelopstand (1775), (S.A.B., P.P., 2000).

773. Peterseliestraat nr. 6-8. Vrijmetselaarstempel «Les Amis Philanthropes» (1877-1879). Langsdoorsnede Grote Tempel (L'Emulation, 1884, pl. 31).

brichs van 1937 (Z.-gevel, Grote en Kleine tempel) en ca. 1954 (Kleine, huidige Middentempel).
Bepleisterde classicistische W.-lijstgevel van drie bouwl. en drie trav. : voortzetting van de gevelopbouw aan het Martelaarsplein, evenwel met rijkere architectonische detailuitvoering. Sokkelvormende begane grond met ordonnerende ingediepte pilasters en rondboogvensters; dubbele Toscaanse pilasters in kolossale orde over de twee bovenverd. Benadrukte middentrav. met bucraniumfries onder boogfronton en smeedijzeren balkonleuning met guirlande en initialen PJC in medaillon, op gekoppelde voluutconsoles. Lagere bovenste bouwl. met festoenendecor op de borstweringen : in ontwerp geopend door ovale oculi en afgelijnd door een attiek; huidig uitzicht met blijkbaar aangepaste bovenvensters en bekronende œil-de-bœufs. Centraal benedenvenster (1867, 1870) i.pl.v. oorspronkelijke deur.
Bakstenen Z.-gevel in neotraditionele stijl, n.o.v. architect Ch. Lambrichs van 1937; drie bouwl. en zeven ongelijke trav., met enkelvoudige, twee- en drielichtvensters en brede rechth. poort.
Interieur. Egyptiserend maçonniek tempelcomplex met gelijkvloerse Grote en Kleine tempel, toegankelijk via voorportalen en ten N. aansluitend op het Middenvertrek (Loge van de Meester). Grote tempel met uniform beigekleurig stucdecor : halfzuilen met gecombineerde papyrusvormige en antropomorfistische kapitelen; op tussenmuren, schilderingen op doek met maçonnieke tafereten nl. bouw van de Salomontempel en de Hiram-mythe; verder bolle omlijstingen, holkeellijsten, gevleu-

gelde zonneschijven, cobrafriezen en maçonnieke symbolen, deels ten N. en ten Z. in 1937 (cf. supra) verwijderd voor plaatsing van tribune en bijkomende deuren. Verbouwde Kleine (later Midden-)tempel oorspronkelijk met marmeren lambrizering onder sokkel met payruszuilen, en geschilderde panelen met maçonnieke taferelen en nilotische plantengroei (1689).

S.A.B., O.W., 19238 (1867, 1870, 1873), 50075 (1937).
CELIS M.M., *De egyptiserende maçonnieke tempels van de Brusselse loges. «Les Amis Philanthropes» en «Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis»* (M & L, 1984, 3, p. 25-41).
L'Emulation, 1884, kol. 89, pl. 29-32.

Philippe de Champagnestraat (4-5 G-H)

Van Maurice Lemonnierlaan naar Priemstraat.
Straat met geknikt tracé, in meerdere fasen aangelegd i.l.v. XIX. Het straatgedeelte tussen Van Helmontstraat en Rouppestraat, oorspronkelijk z.g. «rue Traversière», maakte deel uit van de stedebouwkundige aanleg vóór het voormalige Bogaardenstation, gerealiseerd in 1840-1841 (zie Rouppeplein). In W.-richting verlengd en over de Zenne via bestaande tracés verbonden met de Anderlechtsesteenweg ca. 1852; echter onderbroken door de aanleg van de centrale lanen (1867-1871), waarna het afgesplitste W.-straatgedeelte Zinnikstraat werd genoemd. In O.-richting verlengd tot de Priemstraat ca. 1883 waarbij incorporatie van het vroeger geknikte straatuiteinde van Nieuwland. Huidige benaming sinds 1851, naar de schilder Philippe de Champagne (Brussel 1602 - Parijs 1674).
Heterogene bebouwing met overwegend neoclassicistische inslag die de verschillende aanlegfasen weerspiegelt : uit midden XIX in de middelste bouwblokken, uit XIX c en d in het W.- en O.-straatgedeelte, oude kernen tussen Nieuwland en Priemstraat. Voorts enkele meer omvangrijke nijverheids- en appartementsgebouwen in Art Nouveau en Art Deco uit XX a en b.

S.A.B., O.W., 26157 (1840-1841), 26227 (ca. 1852).

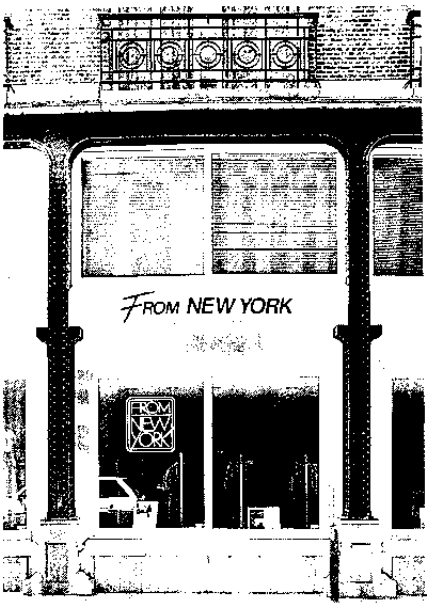
Nr. 3-5. Appartementsgebouw in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect M. Polak van 1935; zeven bouwl. en acht trav. Vlak bepleisterd en witgeschilderd gevelfront met donker marmeren pui. Horizontaal gemarkeerde registers, met uitzondering van de uiterste trav. trapezoïdaal uitkragend over de eerste vier verd., bekroond door en onderaan doorlopend in balkons. Hoogste verd. als terugwijkende attiek. Brede rechth. muuropeningen (1690).

S.A.B., O.W., 51356 (1935).

Nr. 7. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1864; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op geprofileerde hardstenen plint met keldermonden. Steekboogvensters met geriemde omlijstingen en lekdrempels, kordonvormend op de bovenverd.; gietijzeren leuningen. Dito inrijpoort in de l. trav. Kroonlijst met klossen en tandlijst, fries met casementen en bedekte steigergaten en kordon (1691).

S.A.B., O.W., 19385 (1864).

Nr. 8 tot 28. Omvangrijk complex (hoek van Helmontstraat nr. 33 tot 43) met handelsruimte en woningen, in twee fasen tot stand gekomen, recent gerenoveerd.
Z.-vleugel (Philippe de Champagnestraat) met vier bouwl. en elf trav., O.-vleugel (Van Helmontstraat) met drie bouwl. en acht trav., beide met entresol, attiek en mansardedak, en verkoopshal in het binnenblok, in eclectische stijl n.o.v. architect J. Ramaekers van 1892. Sobere baksteenbouw met schaarse verwerking van hard-, natuursteen en simili. Onderbouw met aaneenschakeling van steekbogen, bovenbouw met pilasterindeling. Z.-vleugel met alternerend ritme van gekoppelde steekboogvensters met gietijzeren balkon, gestapelde erkers en verhoogde trapzalen; winkelpuien. O.-vleugel met repeterend ritme van steekboogvensters met dito balkon. Kroonlijst met klossen waarop gietijzeren attickbalustrade.
Verkoopshal met ijzeren structuur en beglaasd bovenlicht, omringd door twee galerijen op kolommen.

774. Philippe de Champagnestraat nr. 8-28. Pui hoekgebouw (1920).

Hoekpand met Art Deco-inslag, n.o.v. architect J. Vanderstraeten van 1920, opgetrokken als uitbreiding van de bestaande gebouwen door de «Etablissements Vanderspek» (textielgroothandel); vier bouwl. + entresol, zeven trav. en mansarde. Geblokte hardstenen onderbouw in combinatie met ijzeren skeletstructuur (fig. 774); bovenbouw van bak-, natuursteen en simili. Hoger oplopende hoekpartijen, halfrond uitkragend boven de ingang, met opengewerkte balkons en topstuk als bekroning. Voorts overwegend tweelichten met balkon en centrale erker. Typische ijzeren vleugeldeur en borstweringen (1692, 1693, 1694).

S.A.B., O.W., 3998 (1892), 33551 (1920).

Nr. 9-11. Hoekcomplex (Van Helmontstraat) met neoclassicistische inslag, drie gekoppelde huizen, waarvoor bouwaanvraag van 1865; vier bouwl. en telkens twee bij vier trav. onder afgeschuind zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met repeterend schema en schijnvoegen op de begane grond. Getoogde bovenvensters, op één trav. na blind in de zijgevel, met geriemde omlijstingen en kordonvormende lekdrempels; balkon met consoles en gietijzeren hek over de vier middentrav. van de eerste verd. Kroonlijst op consoles boven casementen en kordon. Aangepaste begane grond : vergrote benedenvensters en tussengevoegde winkeldeur, in het hoekpand (1695).

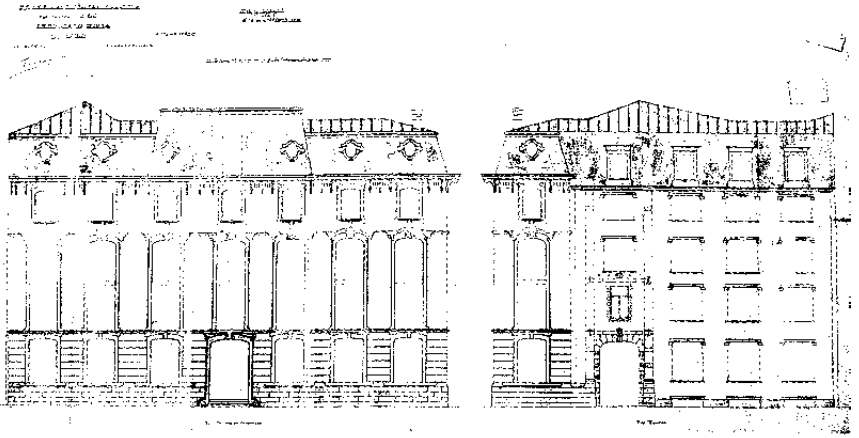
S.A.B., O.W., 23735 (1865).

Nr. 13. Dubbelhuis (hoek van Helmontstraat) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1881; vier bouwl. en resp. vijf en één blinde trav., onder afgeschuind zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met kordongeleding. Alternerend rechth. en getoogde openingen met lekdrempel, op de bovenverd. in geriemde omlijsting; balkons met gietijzeren hek in de middentrav. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen (1696).

S.A.B., O.W., 19397 (1881).

Nr. 19-21. Gekoppelde neoclassicistische woningen (hoek Rouppestraat nr. 1) uit jaren 1840; drie bouwl. + mezzanino en telkens twee bij drie blinde trav. onder schilddak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel op plint met keldermonden. Rechth. openingen, op de bovenverd. met geriemde omlijsting, gietijzeren leuning en kordonvormende lekdrempels. Kroonlijst met modillons en tandlijst. In nr. 21 verbouwde winkelpui en vernieuwde bakstenen gevelbekleding (1697).

Nr. 23. Hoekgebouw (Rouppestraat nr. 2), oorspronkelijk kantoren en magazijnen van de «*Pharmacie Centrale de Belgique*», in Art Nouveau n.o.v. architect P. Vizzavona van 1909 (fig. 775), cf. gevelsteen in de sokkel. In wezen nagenoeg volledige wederopbouw en uitbreiding van een bestaand volume. Na brand wederopgebouwd n.o.v. architect L. Mercenier van 1927, waarbij aanpassing van de vierde bouwl., toevoeging van een vijfde

775. Philippe de Champagnestraat nr. 23. Voormalige «Pharmacie Centrale de Belgique». Bouwaanvraag (1909), (S.A.B., O.W., 20634).

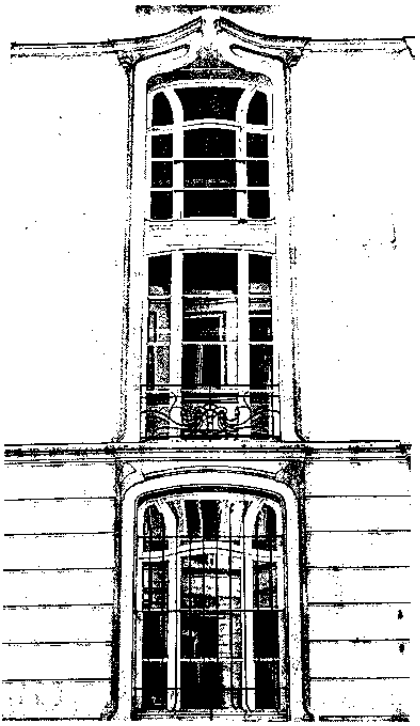
bouwl. i.pl.v. de oorspronkelijke mansarde met belvédère en œil-de-bœufs, en doortrekken van de voorgevel over de vier r. trav. van de zijgevel – oorspronkelijk in industriële baksteenbouw –. Heden bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond en hardstenen sokkel, de voorgevel van zeven trav. met dubbelhuisopstand en de zijgevel van vijf trav. Tweede en derde bouwl. geritmeerd door verticaal oplopende korfbogige glaspartijen in typische geprofileerde omlijstingen met palmetmotieven en gewelfde sluitstenen, onderling verbonden door fijne kordons (fig. 776). Gelijkaardige bredere deur- en vensteromlijstingen op de begane grond; oorspronkelijk eveneens op de vierde bouwl. doch vervangen door rondboogvensters. Toegevoegde vijfde bouwl. opgevat als mezzanino met vlak omlijste rechth. vensters in een doorlopende overhoekse baksteenfries, en houten kroonlijst. Markant houtwerk van de ramen, en fraai gestileerd ijzerwerk van hoofdingang, tralies en borstweringen.
Renovatie o.l.v. architect L. Maes, laureaat van een architectuurwedstrijd, in 1986-1989, i.o.v. «Brucemo» (vormingscentrum voor de middenstand); bekroond met de «Belgian Architectural Award» in 1989. Radicale ingreep met behoud van de structuur van het gebouw en een Art Deco-trappenhuis (1927), en o.m. inbreng van een cirkelvormige galerij op de binnenplaats (1698).

S.A.B., O.W., 20634 (1909), 35757 (1927).

Nr. 25. Afgeschuind hoekhuis (Nieuwland) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1886; drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Rechth. deuren en vensters op doorgetrokken lekdrempels, met geriemde omlijstingen en o.m. panelen op de bovenverd. Gedichte winkeldeur onder gietijzeren balkon in de hoektrav., geflankeerd door houten winkelramen. Klassiek hoofdgestel (1699).

S.A.B., O.W., 19390 (1886).

Nr. 29. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1871; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel ge-

776. Philippe de Champagnestraat nr. 23. Voormalige «Pharmacie Centrale de Belgique» (1909). Venstertravee.

leed door de puilijst, kordonvormende lekdrempels en de kroonlijst met klossen en tandlijst. Vlak omlijste rechth. inrijpoort en benedenvensters; getoogde bovenvensters in geriemde omlijstingen, met bijkomende panelen en centraal entablement op de eerste verd. (1700).

S.A.B., O.W., 23138 (1871).

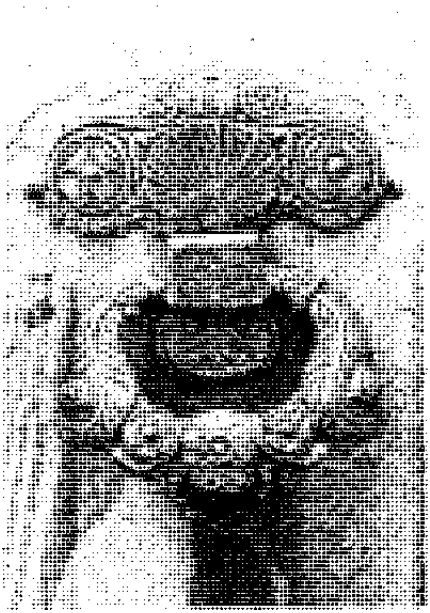
Nr. 30. Neoclassicistisch hoekhuis (Van Helmontstraat) met vier bouwl. en tweemaal drie trav. onder afgeschuind zadeldak. Deel uitmakend van complex van gekoppelde woningen met oorspronkelijk in totaal negentien trav., waarvoor bouwaanvraag van 1841; overige panden met volledig nieuwe gevelopstand met gestapelde erkers (nr. 32, 34 en Zuidstraat nr. 157), één met nieuwe bakstenen bekleding (Zuidstraat nr. 155). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende ordonnantie. Rechth. deur en vensters, op bovenverd. met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels. Klassiek hoofdgestel. Winkelraam van 1943. Blinde zijgevel met latere venstertrav. (1701).

S.A.B., O.W., 9156 (1841), 55688 (1943).

Nr. 31-33. Twee gekoppelde neoclassicistische woningen met gemeenschappelijke deurtrav., twee bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen), uit XIX A; oudere kern aangegeven door muurankers in de twee l. trav. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. vensters en gekoppelde deuren op arduinen dorpels. Kroonlijst boven steigergaten (1702).

Nr. 35-37. Afgeschuind hoekgebouw (Priemstraat), twee gekoppelde woningen, in neoclassicistische stijl, uit XIX b; souterrain, drie bouwl., mezzanino en negen trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op natuurstenen sokkel met getraliede keldermonden en -luiken. Rechth. deuren en voorheen beluikte benedenvensters met lekdrempel. Bovenverd. belijnd door kordonvormende lekdrempels : achtereenvolgens rondboogvensters met geprofileerde booglijst op doorgetrokken imposten op de eerste, rechth. vensters op de tweede verd. Beëindiging door architraaf, getoogde mezzaninovensters tussen steigergaten en kroonlijst. Bewaard houtwerk van vleugeldeuren met fraaie deurkloppers (fig. 777) en ramen; typische ijzeren vensterleuningen met boogmotief (1703).

Nr. 36-40. Appartementsgebouw (hoek Zuidstraat nr. 148) in Art Deco, n.o.v. architect Léon Govaerts van 1926-1927 (fig. 778); vijf bouwl., resp. drie en veertien trav., plat dak. Constructie van gewapend beton, met gevelbekleding in similisteen. Geometrisch plastische gevelbehandeling met vnl. verticaal trav.-ritme door kolossale pilasters over de verd. Typisch

777. Philippe de Champagnestraat nr. 35-37. Deurklopper.

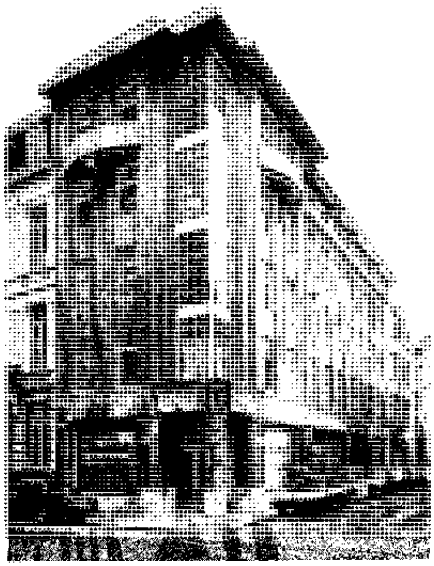
gebruik van getrapte profielen en consoles en gegroefde vlakken cf. borstweringen en friezen, en getand lijstwerk. Geaccentueerd hoekvolume door oplopende glaspartijen met kleine metalen roedenverdeling als hoekpenanten, trapezoïdale balkons op krachtige middenconsoles op de hoogste verd. aan weerszij, trapsgewijs uitkragende kroonlijst waarop blinde attiek. Oplopende trapezoïdale bow-window over de drie laatste trav. Horizontale gevelgeleding door de vlakke puilijst, de gesloten borstwering van de vijfde bouwl. opgevat als terugwijkende attiek en de brede kroonlijst op blokconsoles. Winkelpui met hoekportaal en brede vitrines tussen gecanneleerde pilasters; centraal privé-portaal met luifel en markant geometrisch ijzerwerk. Registers van rechth. bovenvensters met bewaard houtwerk.

S.A.B., O.W., 33781 (1926-1927).

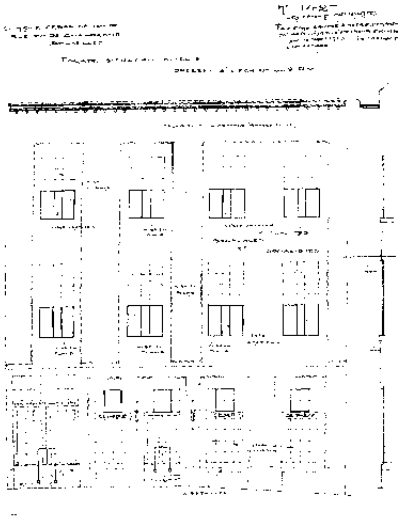
Nr. 44-48. Geheel van drie gekoppelde enkelhuizen vlg. repeterend schema, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1885; souterrain, drie bouwl. en samen zeven trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op arduinen plint, de begane grond belijnd door schijnvoegen en puilijst. Rechth. deuren en vensters, op de bovenverd. met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven fries waarin steigergaten met leeuwekopvulling en architraaf. Bewaard houtwerk (1704).

S.A.B., O.W., 19387 (1885).

Nr. 50-52. Twee gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1885; oorspronkelijk drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Nr. 52 verhoogd tot vier bouwl. en pseudo-mansarde door architect J. Van Kriekinge in 1912-1914. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen sokkel. Oorspronkelijk symmetrische opstand gemarkeerd door zwak-

778. Philippe de Champagnestraat nr. 36-40 (1927).

779. Philippe de Champagnestraat nr. 54-56. Voormalige «Clinique César de Paepe». Bouwaanvraag (1923), (S.A.B., O.W., 29299).

ke hoekrisalieten met inrijpoort en bekronend driehoekig fronton. Begane grond met platte banden doorlopend in de omlijstingen met diamantkopsleutels. Rechth. openingen. Bovenvensters in geriemde omlijstingen met oren, doorlopende ingediepte borstwering op de eerste, bijkomende neuten op de tweede verd. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven fries en architraaf (1705).

S.A.B., O.W., 19388 (1885), 19416 (1912-1914).

Nr. 54-56. Voormalige «*Clinique César de Paepe*». Polikliniek opgetrokken door «Les Œuvres Mutuellistes», n.o.v. architect F. Brunfaut van 1923 (fig. 779); grondige aanpassing van een bestaand woonhuis uit XIX c en een achterbouw van 1912-1914. Geknikte modernistische lijstgevel met simili-bekleding, van drie bouwl. en vier trav., geritmeerd door weinig geaccentueerde rechth. lisenen. Regelmatig geordonneerde rechth. openingen, enkel op de bovenverd. met bewaarde kleine metalen roedenverdeling waarin centraal glas-in-lood o.m. met monogram M S. Opschriften «TOUS POUR UN - UN POUR TOUS - MUTUALITÉS SYNDICALES ET SOCIALISTES». Raamwerk van de begane grond verwijderd in 1965 (1706).

S.A.B., O.W., 29299 (1923), 28537 (1912-1914), 82644 (1965).

Pieremansstraat (5-6-7 K)

Van Bloemistenstraat naar Hoogstraat.
Vermoedelijk ontstaan i.l.v. XVI, nog grotendeels onbebouwd in XVII. Eertijds z.g. «Piermontstrate» naar een familie van grondbezitters. Vanaf begin XX in opeenvolgende fasen gesaneerd : de «Cité Hellemans» (1906-1915, architect E. Hellemans; zie Blaesstraat nr. 174-198) en de sociale woonblokken van «Le Foyer Bruxellois» (1952-1965, architect Ch. Van Nueten). W.-straatgedeelte deel uitmakend van B.P.A. 22/04 «Bloemistenstraat» en 22/17 «Bloemistenstraat-Blaesstraat» (1968).
Enkele resterende huurhuizen met neoclassicistische inslag, per twee gekoppeld, uit XIX d. Lijstgevels met eenvoudig stucdecor, vier bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak, cf. nr. 37-41, 47-49 en 51-53 (1707).

Pippelingstraat (9 G)

Van Naamsestraat naar Kernstraat.
Oorspronkelijk L-vormig tracé met inbegrip van het O.-uitende van de latere Kernstraat, in het verlengde van de Boomkwekerijstraat getrokken bij de aanleg van de Regentlaan vanaf 1821; terreinen in twee fasen resp. in 1826 en 1834-1835 verkaveld. O.-zijde met voormalige stallingen-remises van Waterloolaan nr. 1 tot 8 (fig. 780). Neoclassicistische enkelhuizen uit XIX b, cf. nr. 3 en 5, en appartementsgebouwen, cf. nr. 7-9 (1932, architect M. Van Nieuwenhuyse) en 11-15

780. Pippelingstraat nr. 4 (1871), 6, 8 (1834) en 10.

(1954, architect G. Heerebout) aan de W.-zijde.

S.A.B., O.W., 26390 en 26160 (1821-1835), 41390 (1932).

Nr. 4 en 10. Voormalige stallingen-remises van resp. Waterloolaan nr. 1-1A (?) en 7, in eclectische stijl, met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (fig. 780). Bouwaanvraag voor nr. 4 van 1871, nr. 10 uit dezelfde periode. Lijstgevels van bak- en hardsteen met resp. hoekblokken en platte banden, voorts rechth. poort- en vensteropeningen en klassiek hoofdgestel; telkens markante dakkapel met vleugelstukken en driehoekig fronton.

S.A.B., O.W., 19153 (1871).

Nr. 6. Voormalige stalling-remise van Waterloolaan nr. 4-5, in eclectische stijl, uit XIX e (fig. 780). Lijstgevel van bak- en hardsteen, met geblokte pui, platte bandbelijning en klassiek hoofdgestel met schijven. Rechth. inrijpoort in de l. trav., verbouwd in de r. trav. Getoogd venster en laaddeur met sluitsteen.

Nr. 8. Voormalige stalling-remise van Waterloolaan nr. 6, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1834 (fig. 780). Twee bouwl. en oorspronkelijk vier trav. onder zadeldak, heden gehalveerd. Lijstgevel met l. risaliet, voorzien van een vernieuwde bakstenen bekleding. Oorspronkelijk rechth. inrijpoorten, rondboogvensters met lekdrempel en bewaarde houten ramen op de bovenverd.

S.A.B., O.W., 2820 (1834).

Plattesteen (4-5 F)

Van Anspachlaan naar Kolenmarkt.
Aloude straat gelegen binnen de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Eertijds smal geknikt beloop tussen de Steenstraat en de z.g. «Vyfhoek», ten Z. geopend naar de voormalige Plattesteengang. Benaming naar het «Plattesteen», een stenen patriciërswoning uit XII, nabij het castrum. Bij de aanleg van de centrale lanen (1867-1871) werd het N.-straatgedeelte – parallel met de Zenne – gesloopt, het resterende straatgedeelte op de Anspachlaan aangesloten en ca. 1885 verbreed.
Rijbebouwing met overwegend neoclassicistische inslag uit XIX d, aansluitend bij de architectuur van de centrale lanen. Panden van vier bouwl. en gemiddeld drie trav., met klassiek geordonneerde lijstgevel gekenmerkt door een ingehouden stucdecor en gietijzeren balkons, cf. nr. 3 en 18-20 (1886, verhoogd); dito afgeschuind hoekhuis (Lollepot) in nr. 6. Huurhuizen opgetrokken na de verbreding van Verversstraat en Lombardstraat (1908) aan de Z.-zijde, met gelijkaardig volume doch bijkomende entresol en mansarde, cf. 7-11 (1908, architect J.J. De Wit) in baksteenbouw, met beglaasde entresol en oorspronkelijk gevelbrede gietijzeren balkons. Ruimer appartementsgebouw in nr. 22 (hoek Kolenmarkt) met Art Deco-inslag (1932,

architect R. Noteris), met afgeronde hoek en bow-windows. Renovatie nr. 6 tot 16 n.o.v. architect R. de Gernier in uitvoering.

S.A.B., O.W., 19545 (1886), 3937 (1908), 44438 (1932).

Nr. 8. Voormalig enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1886; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, oorspronkelijk met schijnvoegen op de begane grond, belijnd door zware kordons, doorlopende balustrade en klassiek hoofdgestel. Middenrisaliet met rechth. houten erker waarop gietijzeren balkon en markante dakkapel met voluten en fronton. Ingediepte rechth. bovenvensters; œil-de-bœufs. Winkelpui sinds 1909. Renovatie n.o.v. architect R. de Gernier in uitvoering (1708).

S.A.B., O.W., 19541 (1886), 19547 (1909).

Nr. 10-12. Rijhuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1886. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. bovenvensters in gerierude omlijsting, belijnd door een gevelbreed gietijzeren balkon boven de pui, kordonvormende lekdrempels en een klassiek hoofdgestel. Privé-deur naast winkelpui, met pilasters en rolluikkast op acanthusconsoles; markante indeling : rondbogen met bewerkte zwikken op ijzeren colonnetten, de middeningang tussen gebogen glaswanden. Renovatie n.o.v. architect R. de Gernier in uitvoering (1709, 1710).

S.A.B., O.W., 19544 (1886).

Nr. 13-15. Zie Verversstraat nr. 10-12.

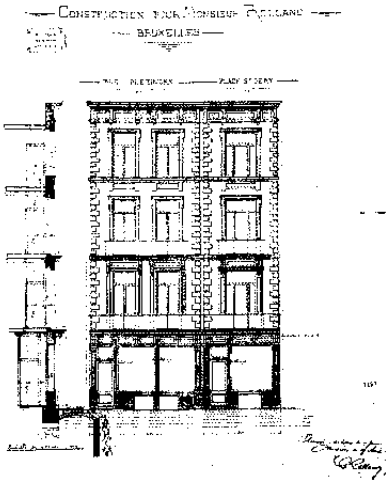
Nr. 14-16. Zelfde type als nr. 10-12, uit dezelfde periode. Vlakke oplopende vensteromlijstingen, bijkomende gietijzeren borstweringen op de twee bovenste verd. Eenvoudiger pui, doch typische winkelinrichting «La Maison de la Casquette» en uithangbord. Renovatie n.o.v. architect R. de Gernier in uitvoering (1709).

Pletinckxstraat (3-4 G)

Van St.-Goriksplein naar Bloemenhofplein.
Geknikte straat, in het midden onderbroken door het stervormige kruispunt met Arteveldestraat en St.-Kristoffelsstraat. Eerste straatgedeelte deel uitmakend van de aanleg van de Arteveldestraat op de gedempte Kleine Zenne, door de «Société de Travaux Publics et Constructions» (Parijs), waarvoor overeenkomst met de Stad Brussel van 1874, bebouwd vanaf 1877. Tweede straatgedeelte doorgetrokken in 1878-1881, en bebouwd i.l.v. de jaren 1880. Z.g. naar luitenant-generaal Ch.-J. Plétinckx (1797-1877), commandant van de burgerwacht tijdens de omwentelingsdagen van 1830.
Homogene, vrijwel intacte straatwanden. Rijbebouwing aansluitend bij St.-Goriksplein en Arteveldestraat in het eerste straatgedeelte, overwegend burgerhuizen met enkelhuisopstand en enkele winkelpanden in het tweede gedeelte. Lijstgevels met overwegend neoclassicistische inslag. Veelvuldig gebruik van hardsteen en schijnvoegen voor de benedenbouw; stucbekleding met typische ornamentatie – pilasters, lisenen en risalieten, friezen, panelen en lijstwerk – en gietijzeren balkons op de bovenverd., en klassiek hoofdgestel. Cf. nr. 16 (1877, architect L.P. Hoton), 18-20 (1878), 35 (1884), 38 (1885), 40 (1882, verhoogd), 43 en 45 (1883), 54-56 (1881, verhoogd) en 62. Winkelpanden gemarkeerd door de pui met zijdeuren, pilasters en entablement waarop gevelbreed balkon, cf. nr. 37-39 (1886), 47-49 (1883), 51-53 (1890) en 60 (1881). Nieuw kantoorcomplex bij de St.-Kristoffelsstraat.

S.A.B., O.W., 29814 (1878-1881), 19560 (1877), 19557 (1878), 19567 (1884), 19568 (1885), 19555 (1882), 19554 (1883), 19573 (1881), 19565 (1886), 19553 (1883), 19561 (1890), 19556 (1881).

Nr. 1. Geknikt rijhuis (St.-Goriksplein nr. 17) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect H. Rieck van 1878 (fig. 781); vier bouwl. en drie ongelijke trav. onder zadeldak. Horizontaal gelede, bepleisterde en

781. Pletinckxstraat nr. 1. Bouwaanvraag (1878). (S.A.B., O.W., 1193).

beschilderde lijstgevel gemarkeerd door hoekkettingen, op winkelpui met hardstenen pilasters en plint. Bovenverd. belijnd door gietijzeren balkons, gevelbreed boven de pui, gekoppeld op de tweede verd., en kordons. Rechth. vensters, breder in de r. trav., met geriemde omlijsting. Kroonlijst met tandlijst en consoles, casementen en architraaf. Gerenoveerd n.o.v. Groep Planning, 1983 (1711).

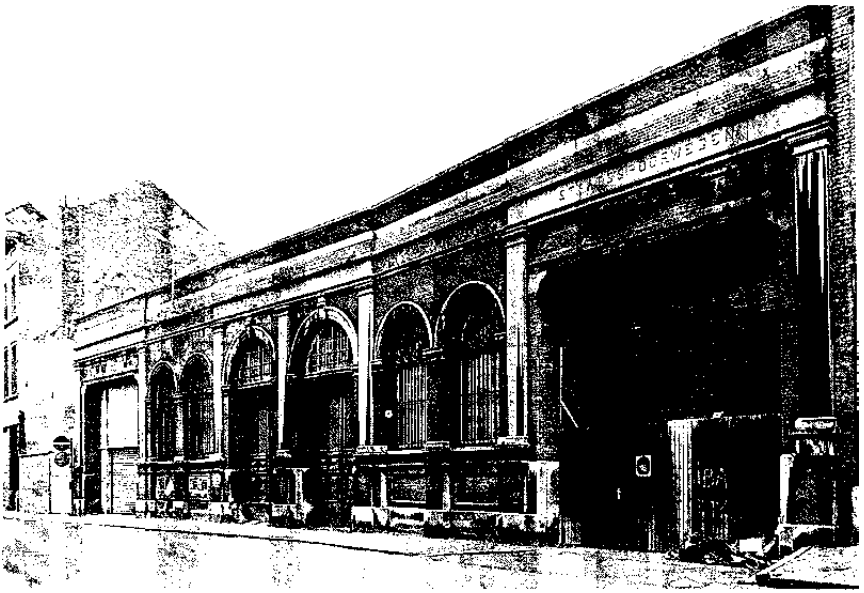
S.A.B., O.W., 1193 (1878).

Nr. 3-7. Twee rijhuizen, deel uitmakend van een groep van tweeëntwintig panden, n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1878. Zie Arteveldestraat nr. 10 tot 16 e.v. (1712).

Nr. 6 tot 14. Geheel van vier rijhuizen met neoclassicistische inslag, gebouwd i.o.v. de coöperatieve vereniging «Les Constructions Populaires», n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1878; vier bouwl. en telkens twee trav. onder zadeldak. Zelfde type als nr. 3-7. Horizontaal gelede lijstgevels met identieke vensterordonnantie en per twee trav. gevarieerd stucdecor met platte banden, resp. geriemde omlijstingen met sleutels en flankerende pilasters, en entablementen. Korte gietijzeren balkons, gevelbreed boven de pui, gekoppeld hogerop. Klassiek hoofdgestel. Oorspronkelijk winkelpuien met zij-ingang. Recent gerenoveerd n.o.v. studiebureel B.U.A.S. en studiebureel Dumont (1713).

S.A.B., O.W., 19558 (1878).

Nr. 19. In het binnenblok. Voormalige *kerk* van het «*Gesellen Verein*» of «*Duitse Katholieke Missie van Brussel*», in neoromaanse stijl, n.o.v. architect A. Otto van 1913, voltooid in 1918. Heden aanzienlijk verbouwd tot kantoren o.m. door inbreng van twee insteekverd. Voorheen eenbeukige kruiskerk met schip van twee trav. met zijkapellen, ruime viering met licht uitspringende transeptarmen, koor van één trav. met zijkapellen en halfronde absis. Gevels in baksteenbouw, afgewerkt met een omlopende bogenfries onder de daklijst; heden gedeeltelijk gecementeerd. Gecombineerde bedaking. Voorpuntgevel voorheen met centraal rondboogportaal en ijzeren buitentrap, waarvan heden slechts bewaarde bovenste geleding met rondbogig vijf- en drielicht. Ronde r. traptoren met opengewerkte lantaarn – drielichten op zuiltjes – en torenhelm met kruis.
Interieur. Voorheen tweeledige opstand in schip en koor, naar de zijkapellen geopend door rondbogen op zuilen met kubuskapiteel, erboven rondbogige drielichten. Viering gemarkeerd door vierkante pijlers en platte gordelbogen; groot roosvenster omringd door oculi, met bewaarde glas-in-loodramen door W. Hintzen en G. Sodekamp (1916), in de transeptgevels. Overkluizing door kruisgewelven. Koorabsis gemarkeerd door een ronde scheiboog met meerledige archivolt op colonnettes; rondboogvenstertjes en schijntriforium, hoofdaltaar onder baldakijn. Dubbel doksaal met balustraden, resp. op drie- en zesdelige rondboogarcade. Heden slechts bewaarde bovenste geleding van transept en koor, omgevormd tot auditorium; bewerk-

782. Pletinckxstraat nr. 29-33. Voormalig Goederenstation Brussel-Kartuizers. Gevelfront Kartuizersstraat (1886/1894-1895).

te delen van natuursteen, voorts bepleisterd en beschilderd (1714).

S.A.B., O.W., 28461 (1913-1918).

Nr. 22-24. Rijhuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en één brede trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1879. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door gevelbrede gietijzeren balkons en getoogde lisenen, geblokt op de eerste verd., met ingediepte pilasters over de tweede en derde. Getoogde tweelichten; middenbalkon op de hoogste verd. Kroonlijst met tandlijst op gekoppelde hoekconsoles. «Klassieke» winkelpui met zijdeuren. Bewaard houtwerk. Recent gerenoveerd n.o.v. studiebureel B.U.A.S. en studiebureel Dumont (1715).

S.A.B., O.W., 19559 (1879).

Nr. 29-33. Voormalig *Goederenstation Brussel-Kartuizers van de Staatsspoorwegen* (huidige N.M.B.S.), bestemd voor colli en militaire uitrusting en enkel bediend door vrachtwagens. Hoofdgebouw – goederenkantoor en woning van de stationschef – aan de Pletinckxstraat, loodsen met loskaden aan Kartuizersstraat nr. 70. In drie fasen gerealiseerd : bouwaanvragen voor het hoofdgebouw van 1884-1885 gesigneerd Wisselez (diensthoofd), voor de l. loods van 1886 gesigneerd H. Fouquet (hoofdarchitect), voor de r. loods van 1894-1895. Gevels in eclectische stijl, uitgevoerd in baksteen met ruime verwerking van hardsteen o.m. voor sokkels, muurbanden, friezen en pilasters.
Goederenkantoor met twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Lijstgevel met ritmerende pilasters en benadrukte registerindeling. Brede muuropeningen met sluitsteen, lekdrempel en paneel op de borstwering, getoogd en getralied op de begane grond, rondbogig op de bovenverd.; vleugeldeuren in de uiterste trav., r. gewijzigd met

I-balk. Zwak middenrisaliet met opschriften «CHEMINS DE FER DE L'ETAT - STAATSSPOORWEGEN», in het ontwerp bekroond door een driehoekig fronton. Klassiek hoofdgestel. Aanpalende woning van de stationschef met drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak (leien). Breder r. risaliet met balkon op de eerste verd., markerende pilasters en tweelicht op de tweede. L. deur met fronton, bovenvensters met entablement op de eerste verd. en omlopende waterlijst op de tweede. Gekorniste kroonlijst op klossen; œil-de-bœuf en dakkapel (1716).
Loodsen achter geknikt gevelfront van één bouwl., met oorspronkelijk tien trav. heden teruggebracht tot acht (fig. 782). Vrij strenge ordonnantie met neoclassicistische inslag : midden- en hoekrisalieten gemarkeerd door Toscaanse pilasters vanaf een hoog basement. Getraliede rondboogvensters en centrale poorten met geprofileerde booglijst op doorgetrokken imposten. Oorspronkelijke poort en venster van de uiterste trav. in 1925 gewijzigd tot brede inrijpoorten onder I-balk. Bekronende fries met zelfde opschriften, waarop blinde attiek. Interieur : twee gescheiden eenbeukige loodsen onder Polonceau-spanten met bovenlichten; opgehoogde loskaden. Gesloopt in 1991, met uitzondering van de woning en het gevelfront aan de Kartuizersstraat.

S.A.B., O.W., 19570 (1884-1885), 9091 (1886, 1894-1895), 30892 (1925).

Nr. 30. Zie Artevelddestraat nr. 59.

Nr. 32, 34, 36. Drie enkelhuizen met drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1885. Lijstgevels, nr. 32 en 36 bepleisterd en beschilderd met neoclassicistische inslag, belijnd door waterlijsten en klassiek hoofdgestel. Nr. 34 van bak- en hardsteen, met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, cf. wortelmotieven, deuromlijsting, speklagen, diamantkoppen, sleutels, en bogenfries met kraagstenen onder de kroonlijst. Voorts gewone ordonnantie met getoogde bovenvensters; balkon met gietijzeren hek in de

783. Pletinckxstraat nr. 42 (1883).

bredere l. trav. Gewijzigde pui in nr. 32 (1717).

S.A.B., O.W., 19572 (1885).

Nr. 42. Burgerhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect F.V. Vandenheuvel van 1883 (fig. 783); souterrain, twee bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel van natuur- en hardsteen, met klassieke ordonnantie doch zware ornamentering ontleend aan renaissance en barok. Begane grond en sokkel in rustiekwerk met diamantkoppen ook voor sluitstenen; rechth. openingen, inrijpoort in de r. trav. Bovenverd. met l. zijrisaliet van twee trav. doorgetrokken tot in de bedaking, geaccentueerd door een balkon met consoles, postamenten en gietijzeren borstwering waarin monogram G D K van bouwheer G. De Doncker. Rechth. deurvensters met geblokte pilasters, entablement en fronton; r. venster in dito schou-

derboogomlijsting met lekdrempel op consoles. Klassiek hoofdgestel met consoles en klossen in het risaliet. Twee dakkapellen met vleugelstukken, fronton en bolornament, naast kleinere met booglijst. Bewaard houtwerk.

S.A.B., O.W., 19569 (1883).

Nr. 44, 46. Twee enkelhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1883, nr. 46 n.o.v. architect F. Bouwens; resp. drie en vier bouwl., elk twee trav. en zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op geblokte hardstenen benedenbouw met steekboogopeningen. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, gevelbreed gietijzeren balkon op de eerste verd., doorgetrokken lekdrempels hogerop. Klassiek hoofdgestel. Bijkomende rozetfries en panelen in nr. 44; Franse balkons in nr. 46 (1718).

S.A.B., O.W., 19551 en 19552 (1883).

Nr. 48, 50, 52. Gekoppelde enkelhuizen vlg. repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1881; drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak (fig. 784). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op hardstenen plint. Qua opbouw aanleunend bij de «penantengevels» van einde XVIII : geblokte benedenbouw, bovenverd. gemarkeerd door verdiepte vensternissen en kolossale penanten. Gevelbreed gietijzeren balkon op de eerste verd., rozetpanelen op de borstwering van de tweede. Rechth. deur- en vensteropeningen; bewaard houtwerk. Klassiek hoofdgestel.

S.A.B., O.W., 19573 (1881).

Nr. 55-57. Hoekhuis (Bloemenhofplein) met neoclassicistische inslag, vier bouwl. + entresol, resp. drie en twee trav. onder zadeldak, uit XIX d. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Winkelpui en privé-deur onder houten entablementen. Entresol met schijnvoegen; bovenverd. met vensterrisalieten, omlopend gietijzeren balkon op de eerste, Franse balkons op kordons hogerop. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting met oren. Klassiek hoofdgestel (1719).

784. Pletinckxstraat nr. 48, 50, 52 (1881).

Nr. 64. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1886; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met overvloedig gebruik van hardsteen voor de geblokte benedenbouw, vensteromlijstingen en kordons. Middentrav. gemarkeerd door balkons met gebuikt gietijzeren hek. Rechth. deur en vensters. Klassiek hoofdgestel (1720).

S.A.B., O.W., 19574 (1886).

Nr. 66, 68. Twee burgerhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1887; souterrain, twee bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op belijnde hardstenen benedenbouw. Geblokt middenrisaliet met gietijzeren balkon boven de puilijst. Rechth. deur- en vensteropeningen met lekdrempel en bewerkte borstwering. Klassiek hoofdgestel. Monumentale geblokte dakkapel met drie-

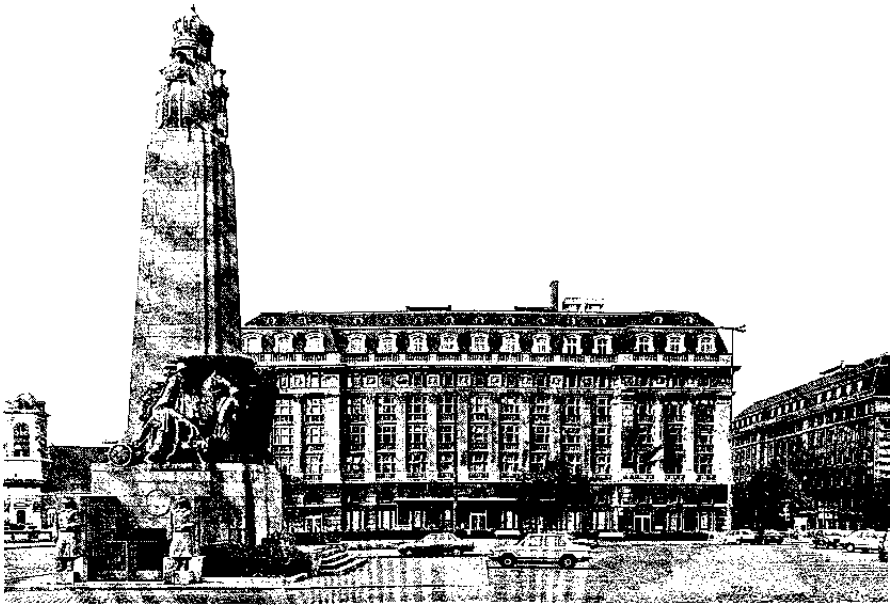
hoekig fronton, tussen kleinere met gebogen waterlijst (1721).

S.A.B., O.W., 19575 (1887).

Poelaertplein (7-8 I)

Voorplein van het Justitiepaleis, met wijdse afmetingen in verhouding tot de grandeur van het gebouw, heden echter een druk verkeersknooppunt met parkeerruimte.

Geconcipieerd in nauwe samenhang met het Justitiepaleis, vanaf het besluit tot inplanting op deze plaats genomen in 1858-1859. Aanvankelijk bedoeld als centrum van een nieuw stratennet, dat de nog aan te leggen Louizalaan moest verbinden met de benedenstad, monumentaal opgeluisterd door het Justitiepaleis. Dit behelsde o.m. de verbreding van de Quatre Brasstraat, het doortrekken van de Regentschapsstraat, en de aanleg van nieuwe straten richting Grote Zavel en Hoogstraat. Voor inplanting, afmetingen en tracés werden verschillende varianten ontwikkeld. Ook de wedstrijd voor het Justitiepaleis schreef een stedebouwkundige aanleg in deze zin voor. In zijn ontwerp voor het Justitiepaleis van 1862 voorzag architect J. Poelaert in een ruim halfcirkelvormig plein in de as van de Regentschapsstraat. Deze werd in 1872 doorgetrokken, doch de afwerking van het Poelaertplein liet ook na de voltooiing van het Justitiepaleis op zich wachten. Pas in 1892 werd de Quatre Brasstraat verbreed. De O.-hoek met de Regentschapsstraat werd in kwartcirkelvorm uitgebreid en afgeboord door de monumentale tuinomheining van het «Hotel de Merode-Westerloo» in 1900-1901. De W.-hoek verkreeg zijn huidige vorm in 1923 door aansluiting van de Ernest Allardstraat, hoofdas van het «Quartier de l'Astre» in 1884-1888 aangelegd

785. Poelaertplein. Nationaal Monument van de Belgische Infanterie (1935) en nr. 3, «La Régence» (1928-1929).

tussen Regentschapsstraat en Minimenstraat. De geplande verbindingen met Grote Zavel en Hoogstraat kwamen nooit tot stand, evenmin als het ambitieuze project van Leopold II tot vrijmaking van de volledige W.-zijde van het Justitiepaleis aan de Waterlooiaan.
Het Poelaertplein, dat aan de W.-zijde een wijds panorama biedt op de benedenstad, wordt heden grondig verstoord door de brede verkeersbaan die de Regentschapsstraat in een strakke boog verbindt met de Louizapoort.

Nationaal monument van de Belgische Infanterie. Monumentaal oorlogsmonument door architect A. De Mol en beeldhouwer E. Vereycken, onthuld in 1935 (fig. 785). Hoge obelisk bovenop een crypte, uitgevoerd in hardsteen, opgeluisterd door halfverheven beeldhouwwerk : bronzen beeldengroep met gevleugelde Nike en voorstelling van de infanterie, wachters bij de ingangen van de crypte waarin bronzen gisant, gehelmde figuren met zwaard en koningskroon op top.

Brits oorlogsmonument door architect T.S. Tait (Londen) en beeldhouwer C.S. Jagger, oorspronkelijk opgesteld aan de N.-zijde van de Quatre Brasstraat en aldaar onthuld in 1923. Opgericht en aangeboden door het Britse volk, als aandenken aan de zorgen die de gewonde en gevangen Britse soldaten van de Belgische bevolking genoten tijden W.O.I. Langgerekte wand uitgevoerd in natuursteen, met twee gebeeldhouwde reliëfs aan weerszij van twee halfverheven infanteristen (1722).

S.A.B., O.W., 31540, 28904, 43575 (1935), 31157 (1923).

Justitiepaleis

Gigantisch bouwwerk in eclectische stijl, n.o.v. architect J. Poelaert van 1862, opgetrokken in 1866-1883 (fig. 786). Gesitueerd op een verheven plateau, het Z.-stadsbeeld dominerend. Perspectivisch sluitstuk van de beeldas gevormd door de Regentschapsstraat. Hoofdgevel aan het Poelaertplein, W.-front aan de Minimenstraat, O.-front aan de Wolstraat en Z.-front aan de de Wynantsstraat.

Het eerste Brusselse Justitiepaleis was gevestigd in het voormalige jezuïetenklooster, een uitgestrekt gebouwencomplex nabij de Zavel, met dit doel in 1816-1820 heringericht o.l.v. architect F. Verly. Een monumentale colonnade met fronton vormde de hoofdingang aan het Gerechtsplein (zie aldaar). Uitbreiding of nieuwe bouw werd overwogen vanaf 1835. Projecten voor de bouw van een nieuw Justitiepaleis door architect T.-F. Suys van 1837 en 1838, resp. ter plaatse van het bestaande en in de nieuwe Leopoldswijk. Voorstel tot inplanting in de nieuwe Louizawijk van 1840. Project voor wederopbouw van de bestaande gebouwen door architect L. Spaak van 1847.
Tot de huidige inplanting op de z.g. «Galgenberg», terechtstellingsplaats in de middeleeuwen, werd in 1858-1859 besloten. In 1860 werd een internationale wedstrijd ingericht voor het ontwerp van het Justitiepaleis en omgeving, die ondanks achtentwintig inzendingen, zonder het gewenste resultaat bleef. In 1861 volgde de aanwijzing van J. Poelaert als architect van het nieuwe Justitiepaleis, die in 1862 het voorontwerp voorlegt. Voor de bouw en omringende aanleg diende een wijds terrein te worden vrijgemaakt, enerzijds ingenomen door de tuinen van het «Hotel de Merode-Westerloo» (zie Wolstraat nr. 23), anderzijds door een zestal bouwblokken in de dichtbevolkte «Marollen». Hierbij verdwenen de in 1642 aangelegde Vuurwerkstraat, Vuurpijlstraat, Geitestraat en IJskelderstraat, samen met de Klompenstraat en delen van Waaierstraat, Valkstraat, Minimenstraat en Wolstraat.
Bouwverordening en onteigeningsbesluit van 1862; aankoop van de terreinen vanaf 1863-1864. Eerstesteenlegging in 1866, gevolgd door een langdurige bouwcampagne, die na de dood van Poelaert in 1879 werd voortgezet o.l.v. architect J. Benoit. Inhuldiging van het Justitiepaleis in 1883.
In 1944 werd brand gesticht door het zich terugtrekkende Duitse leger; wederop-

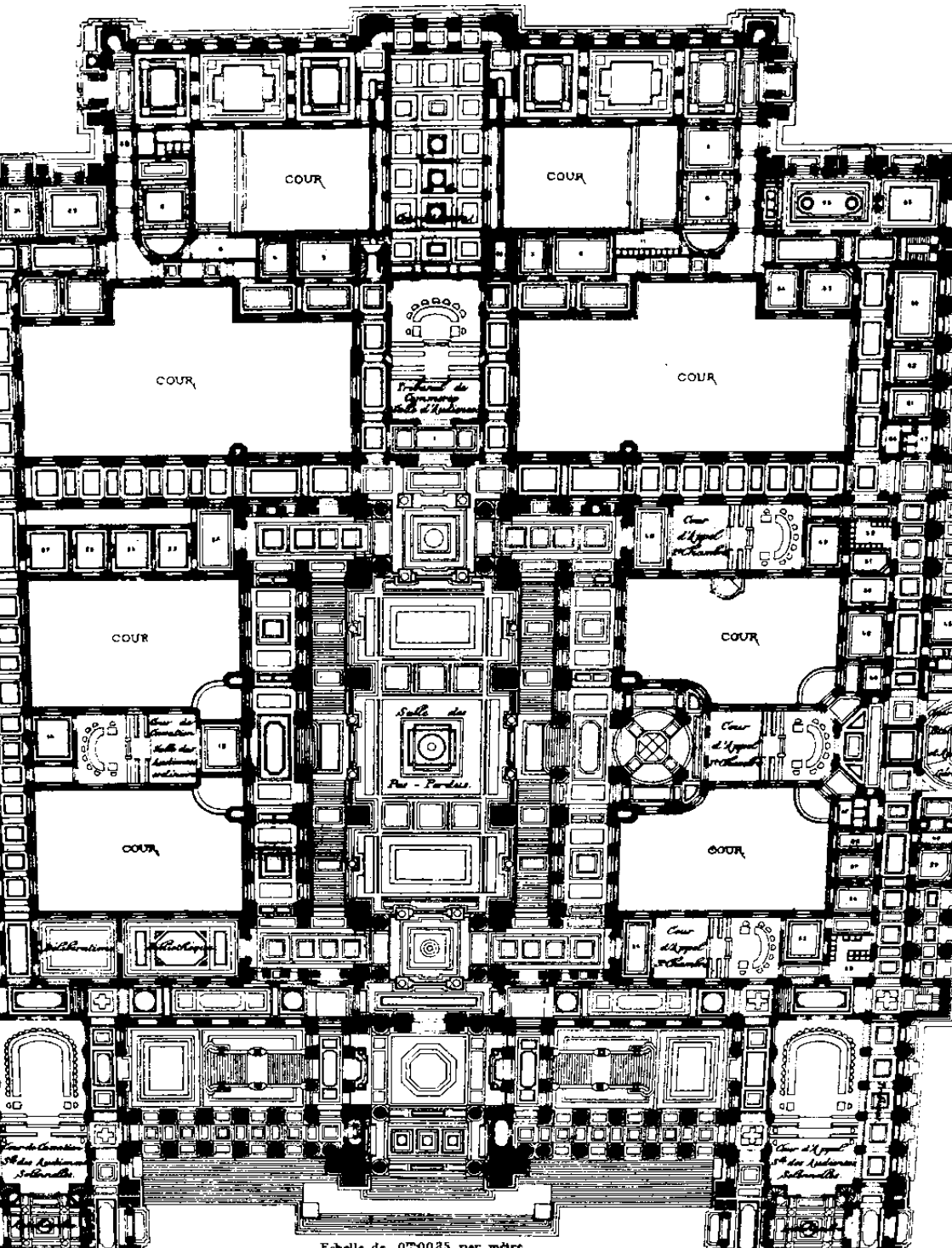

786. Poelaertplein. Justitiepaleis (1866-1883). Toestand ca. 1883.

bouw van de koepelhelm in verhoogde vorm, n.o.v. architect A. Storrer, in 1948. Een algehele restauratie van gevels en bordessen door de Regie der Gebouwen, ingezet in 1976, is heden gevorderd tot de bovenbouw.

Het Justitiepaleis huisvestte van bij oorsprong de Hoven van Assisen, Beroep en Cassatie, het Militair Gerechtshof, de Rechtbank van Eerste Aanleg, de Handelsrechtbank, de Krijgsraad, Vredegerechten en de Politierechtbank. Naar verluidt het grootste bouwwerk tijdens XIX opgetrokken op het Europese continent. De plattegrond beslaat een rechthoek van 150 bij 160 m, met een oppervlakte van 26000 m inclusief acht binnenplaatsen, geplaatst op een ruimer podium met terrassen, hellende vlakken en trappenpartijen dat de terreinhelling opvangt (fig. 787). Het niveauverschil gemeten vanaf het Poelaertplein bedraagt 4,80 m in de Wolstraat, 6 m in de de Wynantsstraat en 11,10 m in de Minimenstraat. De opstand omvat drie gedeeltelijke souterrainverd. overeenstemmend met de resp. zij-ingangen, en twee hoofdverd. overeenstemmend met de hoofdingang, het geheel bekroond door een centrale bovenbouw met hoge koepel (fig. 788). Het complexe programma omvatte oorspronkelijk zevenentwintig zalen voor rechtspraak, vergaderingen en bibliotheken en tweehonderdvijfenveertig overige lokalen onderling verbonden door galerijen. De voornaamste hoven werden hierbij hiërarchisch gegroepeerd op de twee hoofdverd., rond de centrale wandelzaal z.g. «salle des pas perdus», de lagere rechtbanken op de eerste souterrainverd.

Monumentale, gestrenge architectuur, als symbolische vertuitwendiging van de rechterlijke macht. Kolossale, verpletterende schaalverhouding t.o.v. zijn omgeving, met name de lager gelegen «Marollen».

Echelle de 0m0025 par mètre.

PLAN DE L'ÉTAGE PRINCIPAL

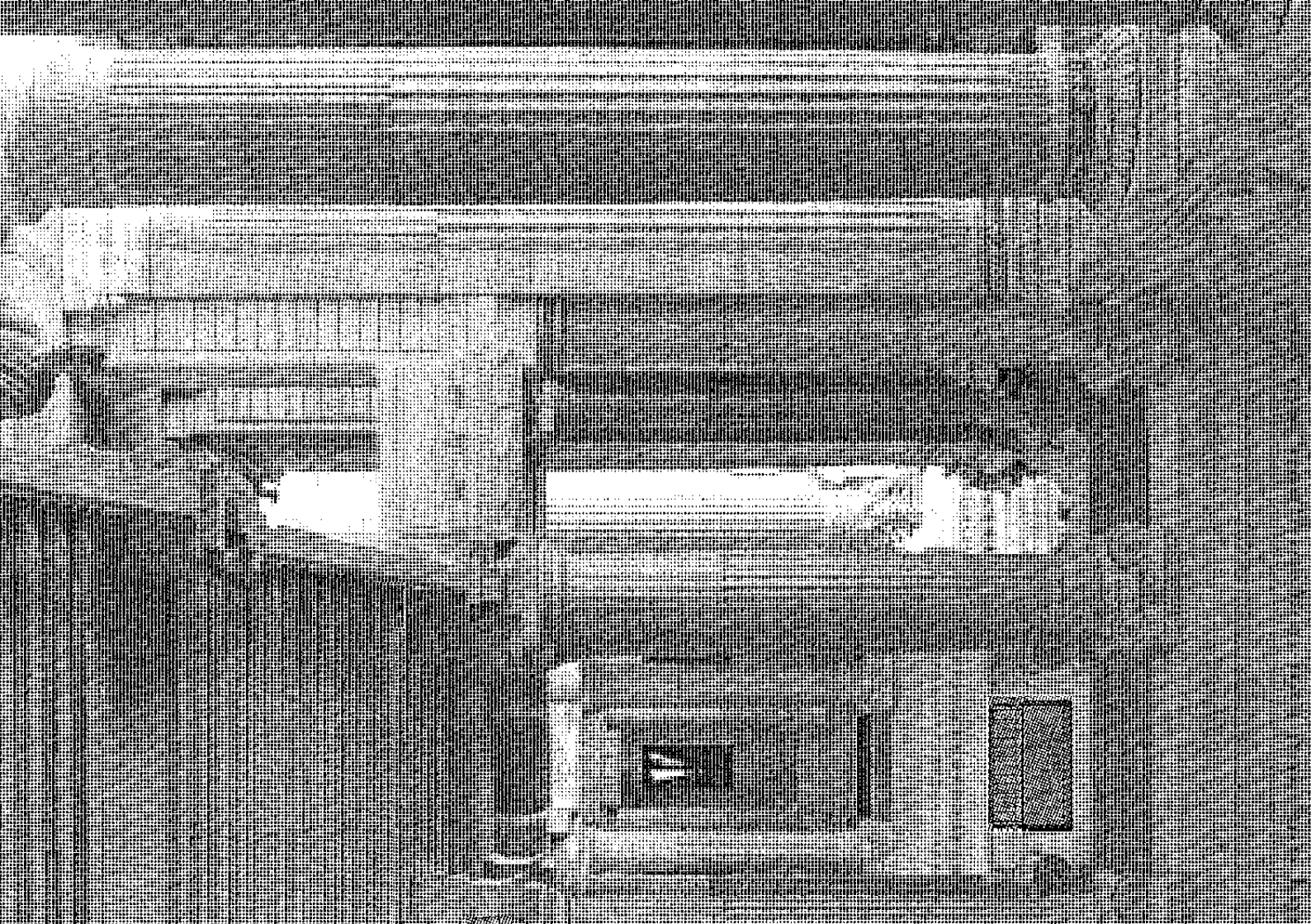

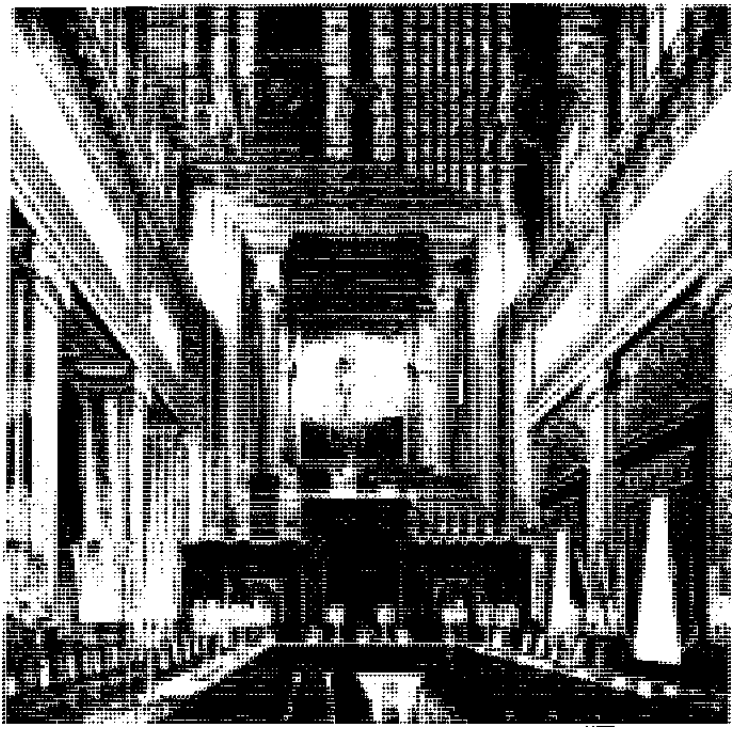
788. Poelaertplein. Justitiepaleis (1866-1883). Langsdoorsnede (Nouveau Palais de Justice de Bruxelles, Atlas, pl. VIII).

Onbetwist hoogtepunt van de eclectische stijl, vnl. geïnspireerd op de klassieke bouwstijlen, vermengd met elementen van de Assyrisch-Babylonische en Egyptische bouwkunst; gekenmerkt door de onorthodoxe stapeling van vormen en massa's en de interpenetratie van binnen- en buitenruimten. Gevels van Franse natuursteen (vnl. Comblanchien), met typisch kleurenspel door ruime verwerking van hardsteen. IJzerconstructies werden toegepast in de bekroning van het hoofdportaal, kroonlijst en koepel. Symmetrische gevelopstanden met intense licht- en schaduwwerking, telkens centraal onderbroken door monumentale, hoger oplopende portieken en frontispiecen, voorts geritmeerd door risalietvormende midden- en hoekpartijen. Horizontale indeling hoofdzakelijk in drie registers : de geboste sokkel, de hoofdverd. met voorkeur voor de kolossale orde, en het brede hoofdgestel met architraaf, metopen-trigliefenfries en kroonlijst op klossen waarop een attiekbalustrade. Het verticaliserende streven culmineert in de rijzige koepelopbouw. Zware plastische ornamentatie, ondergeschikt aan of ter versterking van de architecturale lijnen. O.m. uiteenlopende vormen van lijstwerk, acanthus-, meander- en palmetfriezen, leeuwe- en maskerkoppen, trofeeën, fakkels, fasces, gerechtssymbolen, wapenschilden en monogram «S.P.Q.B.»

N.-gevel. Hoofdportiek en peristilium op een trappenpodium, geflankeerd door vooruitspringende hoekpaviljoenen. Kolossale portiek met driehoekig fronton op massieve pijlers, bekroond door een attiekbalustrade met Minervabuste door J. Ducaju; inwendig ondersteund door gekoppelde Corinthische zuilen met entablement en gevleugelde leeuwen door A.-F.

789. Poelaertplein. Justitiepaleis (1866-1883). Peristilium.

790. Poelaertplein. Justitiepaleis (1866-1883). Hof van Cassatie.

Bouré. Aan weerszij een dubbele colonnade van gecanneleerde Dorische zuilen, waarop hoofdgestel en attiekbalustrade. Hoekpaviljoenen van de Hoven van Cassatie (l.) en Beroep (r.), geritmeerd door pilasters : ingang onder driehoekig fronton en venster met Ionische flankeerzuilen in het midden van elke zijde, ten N. doorlopend in een dakvenster met composiete zuilen en pilasters onder driehoekig fronton; hoge bijkomende attiek.

W.- en O.-gevel met risalietvormende middenpartij, geaccentueerde hoektrav., trav.-indeling door Dorische zuilen en halfzuilen met driehoekig fronton. Centrale, geprononceerde ingangsfrontispice met hoekpostamenten, hoge ingang en bekronend driehoekig fronton; vermenging van de drie klassieke orden op de bovenverd., composiete flankeerzuilen en postamenten met gevleugelde leeuwen door A. Fassin en A. Cattier in de attiek. Bijkomend drieledig portaal met fronton, in het basement zijde Minimenstraat.

Z.-gevel met gelijkaardige opstand : sterk vooruitspringende middenpartij met eenvoudiger frontispice met Ionische colonnade onder driehoekig fronton, en hoekpartijen met geaccentueerde middentrav. met flankeerzuilen en frontons. Bovenverd. opgedeeld in twee registers, resp. gebost en met pilasterritmering. Dorische orde in de midden-, Ionische in de hoekpartijen; blinde attiek i.pl.v. balustrade. Gelijkaardig portaal in het basement.
Koepel met stylobaat, trommel van twee geledingen en helm. De bovenste trommelgeleding en helm vervangen de oorspronkelijk voorziene «ziggurath»-vormige bekroning. Kruisvormige stylobaat met rechth. doorbrekingen tussen gekoppelde pilasters. Eerste vierkante trommelgeleding op meerledig getrapte basis : colonnade van gegroefde Ionische zuilen, met vlakke midden- en hoekpijlers, en op elkaar gestelde hoekzuilen, onder entablement. Tweede cirkelvormige trommelgeleding met colonnade van vlakke composiete zuilen onder entablement. Omringd door vier bronzen beelden in portico's met driehoekig fronton, op de hoeken : zittende allegorische figuren, resp. Kracht door Th. Vinçotte, Gerechtigheid door A. Desenfans, Wet door A. Dutrieux, en Koninklijke Goedertierenheid door A. de Tombay, vergezeld van bronzen griffioenen. Bekronende balustrade. Gedeeltelijk verguld koperen helm, omringd door een leeuwekopfries met fakkels en guirlandes; bekronende lantaarn onder koningskroon.

Monumentale *binnenarchitectuur* van vnl. de wandelzaal, galerijen, trappencomplexen en de voornaamste rechtszalen, met dezelfde stijlkenmerken en plastische ornamentatie als de gevelarchitectuur.
Peristilium omringd door galerijen, met bordestrappen voorzien van standbeelden, resp. Demosthenes en Lycurgus door A. Cattier, Cicero en Ulpianus door A.-F. Bouré, het geheel met sterke perspectivische werking (fig. 789).
Bronzen poort n.o.v. architect J. Van Mansfeld, origineel (1896) door G. Houtstont, verwijderd tijdens W.O.I en vervangen door een kopie (1932). Borstbeeld van J. Poelaert (1887) door J. Cuypers, en inhuldigingsplaketten.
Centrale «salle des pas perdus», met een oppervlakte van 3600 m, gedomineerd door de 97,50 m hoge koepel (Pl. XV). Sterk gecentraliseerde ruimte met naar boven toe verkleinend koepelvierkant op rondbogige gordels en massieve pijlers. Symmetrisch omgeven door een complex systeem van gesuperposeerde galerijen, gemarkeerd door colonnades, alternerend kolossale Corinthische en lagere Ionische zuilen, en brede omlopende entablementen; bordestrappen in de vier hoeken. Schilderijen «Overwinnaar van Tijd en Ruimte» (1914) en «Krachten» door J. Delville; beeldengroep «Gerechtigheid tussen Gratie en Recht» (1894) door J. Dillens.
O.-trappencomplex naar de Minimenstraat : lijnrechte 80 m lange bordestrap, in het midden overwelfd door een rotonde met galerij en koepel; W.-trappencomplex van het Militaire Gerechtshof.
Hof van Assisen, en plechtige zittingszalen van het Hof van Beroep en het Hof van Cassatie (fig. 790) : rechth., o.m. met marmer, gelambrizeerde rechtszalen met twee- en drieledig wandschema, pilasterindeling, o.m. bijkomende attiekgeleding, en casementenzoldering. Decoratie van het Hof van Assisen, met schetsen van de in 1944 vernielde allegorische wandschilderingen rond het thema van de Gerechtigheid (1908-1911) door J. Delville; van het Hof van Beroep, met allegorische wandschilderingen (1902-1956) door A. Ciamberlani; van het Hof van Cassatie met portretschilderijen van Leopold I en Filips de Goede. Galerijen van de wandelzaal, de Hoven van Beroep en Cassatie, afgeboord met borstbeelden van vooraanstaande Belgische advocaten uit XIX, leden van de Koninklijke familie, beroemde magistraten en rechtsgeleerden, door beeldhouwers van de Belgische School.

LOZE P., *Le Palais de Justice de Bruxelles*, Brussel, 1983.
Poelaert en zijn tijd, Brussel, 1980.
WELLENS F., *Nouveau Palais de Justice de Bruxelles, Notice descriptive avec atlas*, Brussel, 1880-1881.

Nr. 3. Voorheen hotel z.g. «*La Régence*», gebouwd door de «Compagnie Industrielle et Immobilière de Belgique, Indilière», n.o.v. architect E. Jaspar van 1928-1929 (fig. 785); heden *Ministerie van Justitie*. Monumentaal hoekgebouw (Ernest Allardstraat/Regentschapsstraat) oorspronkelijk op rechth. plattegrond, vlg. archiefgegevens tijdens bouw zelf aan Ernest Allardstraat met zes trav. uitgebreid tot L-vormig complex, met nodige interieuraanpassing. Gebouw in eclectische stijl met neo-Lodewijk XIV-kenmerken. Bekleding van blauwe hardsteen (benedenbouw) en Euvillesteen (bovenbouw); vier bouwl. + entresol + mezzanino en totaal driëndertig trav. onder mansardebedaking. Strakke gevelcompositie met nadrukkelijke horizontale en verticale geleding. Belijnde sokkelvormende benedenbouw met arcadestructuur, waarin drielichten van gelijkvloerse verd. en entresol met doorgetrokken dorpels. Bovenbouw geritmeerd door kolossale Corinthische pilasters, aanzettend boven zware puilijst en verbonden door balustrade; meerdelige vensters met balusterleuning. Breed geleed entablement onder de mezzaninoverd. en markante aflijning met tandlijst en klassieke kroonlijst onder een geajoureerde attiek. Getoogde mansardevensters tussen voluten; œil-de-bœufs erboven. Hoofdgevel extra geaccentueerd door drie trav. brede hoekrisalieten met zelfde drickwartzuilen, en bredere hoekpilasters; centrale beglaasde luifel op begane grond vermoedelijk daterend van 1931 (cf. aanvraag voor drie gelijkaardige luifels aan voor- en l. zijgevel). Aan Ernest Allardstraat : bijkomend souterrain wegens denivellatie. Aan Regentschapsstraat : smallere vijfde trav. en risalietvormende zesde trav. met zelfde pilasterbegrenzing.

S.A.B., O.W., 39083 (1928-1931).

Populierstraat (3 D)

Van Brandhoutkaai naar Begijnhof.
Deel uitmakend van een geheel van straten met radiaal patroon, in 1856 ontworpen voor het Z.-deel van het voormalige Groot Begijnhof (zie Begijnhof). De Populierstraat werd hierbij als hoofd- en middenas loodrecht op de W.-gevel van de St.-Jan-Baptistkerk geprojecteerd.
Beide straatwanden vertonen een homogene bebouwing van voorname heren- en burgerhuizen in neoclassicistische stijl uit eind jaren 1850-begin jaren 1860. De O.-zijde werd evenwel ernstig verminkt door afbraak van een reeks panden (nr. 5 tot 15), heden gedeeltelijk opgevuld met nieuwe bouw.

Nr. 1. Herenhuis (hoek Brandhoutkaai nr. 23) in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1857; drie bouwl. en tweemaal drie trav. onder schilddak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met doorlopende lekdrempels en gordellijsten als ordonnantieregisters, schijnvoegen op de begane grond en geprofileerde hardstenen plint. Dubbelhuisopstand gemarkeerd door een middenrisaliet aan de Populierstraat, kadegevel met centraal balkon doch verbouwde benedenvensters. Rechth. deur en vensters, op de bovenverd. in geriemde omlijsting, het middenvenster van de bel-etage aan beide gevelzijden gemarkeerd door een entablement op consoles. Kroonlijst met tandlijst op gekoppelde consoles verbonden door een kordon. Cafépui n.o.v. architect G. de Croix van 1911. Eertijds aanpalende stallingen en remise met brede frontonbekroning, waarvoor bouwaanvraag van 1858 (1723).

S.A.B., O.W., 19350 (1857-1858), 19360 (1911).

Nr. 2-4. Herenhuis (hoek Brandhoutkaai nr. 23A), in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1858; U-vormige plattegrond, drie bouwl. onder schild- en zadelbedaking (pannen), de W.- en O.-vleugel met drie bij drie en de Z.-vleugel met vier trav. Geïntegreerde oude kern (W.-vleugel), de kadegevel met jaarankers 1609 en XVIII-poortomlijsting, de vroegere achtergevel met rechte muurankers. Bepleisterde en beschilderde opstand op gedecapeerde sokkel. Regelmatige ordonnantie van rechth. vensters, o.m. blind, op lekdrempels. Klassiek hoofdgestel.

791. Populierstraat nr. 2-4 (1858). Binnenplaats.

★ Spiegelboogpoort (W.-gevel) met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl, uit XVIII c : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, cartouchesleutel met druiventros, en rocaillemotieven in de zwikken, onder gestrekte druiplijst; gesmeed ijzeren waaier.
Binnenplaats afgesloten door een tuinmuur met ijzeren toegangshek tussen postamenten met fraaie vazen. Half overdekt door een U-vormige glaskap met accoladeboogvormige spantijzers op gietijzeren colonnettes (fig. 791); Z.-opstand in typische baksteenbouw, met verzorgd houtwerk. Fonteintje met drieledig bekken en putti. Recente korfboogpoort ernaast.
Aanpalende vleugel van zeven trav., waarvoor bouwaanvraag van 1897. Zelfde opstand met centraal, door pilasters en drielichten gemarkeerd poortrisaliet (1724, 1725).

S.A.B., O.W., 19351 (1858), 19367 (1897).

Nr. 6-8. Twee gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1858; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond en geprofileerde hardstenen plint. Rechth. deuren in de uiterste trav., en vensters met doorgetrokken lekdrempels en op de bovenverd. geriemde omlijstingen. Resp. middentrav. geaccentueerd door balkons – doorlopend in de puilijst – met markant gietijzeren hek, en entablementen, beide op voluutconsoles (fig. 792). Hoofdgestel met architraaf, fries met casementen en schijven, en kroonlijst met modillons en tandlijst. Bewaard houtwerk van vleugeldeuren, ramen en vouwluiken (1726).

S.A.B., O.W., 19351 (1858).

Nr. 10. Voornaam dubbelhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1858; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (fig. 793). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met vlak geboste be-

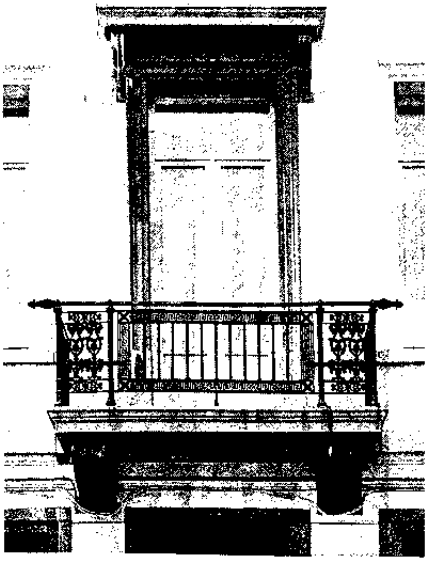
gane grond, gekenmerkt door het ruime gebruik van hardsteen voor de bewerkte sokkel, omlijstingen en kordons. Rechth. deur en vensters in brede, met casementen en schijven ingediepte omlijstingen, op doorgetrokken geprofileerde lekdrempels, de borstweringen versierd met spiegels en panelen. Balkon met balustrade en voluutconsoles, doorlopend in de puilijst, boven de deur. Breed hoofdgestel met gelede architraaf, fries met spiegels, en kroonlijst met modillons en tandlijst. Bewaard houtwerk van vleugeldeur, ramen en vouwluiken.

S.A.B., O.W., 19352 (1858).

Nr. 12. Herenhuis van het enkelhuistype, in rijk gedecoreerde neoclassicistische stijl, n.o.v. architect F. Pauwels van 1857 (fig. 793), gebouwd door de bank «Union du Crédit» (zie ook Rolstraat nr. 2). Omvat drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met overvloedig gebruik van hardsteen voor de geblokte benedenbouw, omlijstingen en kordons. Middenrisaliet van twee trav. binnen geblokte pilasters, geaccentueerd door een zwaar balkon op gekoppelde voluutconsoles, een gebroken frontonbekroning en rechte dakkapel met heden vergrote oculus. Vensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels : rechth. met fraai traliewerk en bewerkte borstwering met consoles op de begane grond; getoogd met oren, typische sleutels met guirlandes en rozetten op de bovenverd., de bel-etage gemarkeerd door een doorlopende balustrade. Inrijpoort in de r. trav. Hoofdgestel met architraaf, spiegels, en kroonlijst met uitgelengde consoles en tandlijst. Bewaard houtwerk van vleugeldeur en ramen.

793. Populierstraat nr. 10 (1858), 12 (1857).

792. Populierstraat nr. 6-8 (1858). Balkon.

S.A.B., O.W., 7388 (1857).

Nr. 17, 19, 21. Drie burgerhuizen in neoclassicistische stijl met o.m. Second-Empire-inslag, waarvoor resp. bouwaanvra-

gen van 1863; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevels, bepleisterd en beschilderd op hardstenen plint, met vrij identieke ordonnantie en verwant decor. Begane grond met schijnvoegen. Accent op de bel-etage door een centraal balkon – doorlopend in de puilijst – en entablement. Rechth. en getoogde muuropeningen, de bovenvensters in geriemde omlijsting. Klassiek hoofdgestel met casementen en uitgelengde consoles. Bewaard houtwerk van vleugeldeuren, ramen en o.m. vouwluiken; ijzeren keldertralies en o.m. balkonhekken. Nr. 17, met sobere gevelbehandeling en typische sluitstenen. Nr. 19, met middenrisaliet vanaf de puilijst, gemarkeerd door oplopende vensteromlijstingen en een dakkapel met driehoekig fronton. Nr. 21, met overvloedig gebruik van hardsteen voor benedenbouw en omlijstingen, de bel-etage gemarkeerd door fraaie rankwerksleutels, entablementen en centraal driehoekig fronton op consoles; dakkapellen met booglijst (1727).

S.A.B., O.W., 19355, 19356 en 19357 (1863).

794. Predikherenstraat nr. 7 (1922).

Nr. 23. Burgerhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1862; twee bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Horizontaal gelede lijstgevel met stucdecor, op hardstenen plint. Middentrav. gemarkeerd door een balkon – doorlopend in de puilijst – met ijzeren hek en entablement, beide op voluutconsoles. Vlak omlijste rechth. deur en benedenvensters met doorgetrokken lekdrempels en bewerkte borstwering, dito bovenvensters doch afgerond en in geriemde omlijsting. Klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles; dakkapellen onder pseudo-fronton, de middelste met klauwstukken (1728).

S.A.B., O.W., 19354 (1862).

Predikherenstraat (5 D-E)

Van Beenhouwersstraat naar Schildknaapsstraat.
Voorheen – tot 1851 – «Korte Predikherenstraat» in tegenstelling tot de «Lange Predikherenstraat», vroegere benaming van de Schildknaapsstraat, naar het aldaar tot eind XVIII ingeplante gelijknamige klooster.
Progressieve straatverbreding door verlegging van de rooilijn aan O.-zijde vóór 1846-1847 (bouw van de Koninklijke St.-Hubertusgalerijen, zie aldaar), met in nr. 13-17 toegang tot de Prinsengalerij; enkel het pand nr. 21 getuigt heden nog van de oude rooilijn. In 1960 omgevormd tot wandelstraat en opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» (zie Beenhouwersstraat).
Bebouwing thans vnl. getypeerd door lijstgevels, meestal XIX-aanpassingen van oudere kernen; verder behouden topgevels uit XVII, naast nieuwe invullingen uit XX (o.m. nr. 3, 19, 23-27). Voor de hoekpanden nr. 29 en 34 zie Schildknaapsstraat resp. nr. 55 en 53.

Nr. 1. Afgeschuind hoekhuis (Beenhouwersstraat nr. 24 A) met drie bouwl. + entresol en drie ongelijke trav. onder zadeldak, waarvoor licht afwijkend ontwerp van architect J. Teughels en bouwaanvraag van 1914. Lijstgevel met overkragende bepleisterde bovenbouw in twee trav., geleed door pilasters, onder aflijnend klassiek hoofdgestel en frontonbekroning in de hoektrav.; brede en smallere rechth. vensters boven ingediepte borstweringen. Grotendeels aangepaste begane grond; markante entresol met drielichten onder met rozetten versierde I-balk, tussen penanten als uitgelengde consoles (1729).

S.A.B., O.W., 55419 (1911, 1914).

Nr. 2-4. Twee diephuizen met lijstgevels van drie bouwl. en resp. drie en twee trav. onder één afgesnuit zadeldak (pannen), nr. 2 vlg. bouwaanvraag van 1871 aanpassing van een vroegere twee bouwl. hoge trapgevel. Vlg. restauratie-ontwerp van architect G. Dierinckx in 1964 voorzien van huidige gemeenschappelijke begane grond in pseudo-traditionele stijl; bovenbouw naderhand (?) ontpleisterd en «gerestaureerd» o.m. met restitutie van kruiskozijnen in nr. 2 (1730).

S.A.B., O.W., 10629 (1871), 73357 (1964).

Nr. 5. Bak- en natuurstenen halsgeveltype met laat-barok uitzicht met platte banddecor, drie bouwl. en twee trav., waarvoor ontwerp van 1922 door architect J. Peeters. Begane grond met winkelpui en behouden r. rondboogdeur in geblokte omlijsting (1731).

S.A.B., O.W., 31183 (1922).

Nr. 6, 12, 14. Bepleisterde lijstgevels, elk met drie trav. en drie in hoogte afnemende bouwl. Nr. 6 te dateren XIX a, en tot 1893 met enkelhuisopstand; nr. 12 vlg. bouwaanvraag van 1865 ter vervanging van een vroegere tuitgevel en met huidige begane grond sinds 1926; nr. 14 als aanpassing in 1846 van een vroegere trapgevel, heden met verbouwde begane grond. Rechth. bovenvensters, bij nr. 12 en 14 in gerlende omlijsting en op tot kordons doorgetrokken lekdrempels; hoofdgestellen al dan niet met vernieuwde kroonlijst (1732, 1733, 1734).

S.A.B., O.W., 74450 (1893), 10271 (1865), 31165 (1926), 10267 (1846).

Nr. 7. Eclectisch rijhuis met neobarokinslag, vlg. bouwaanvraag van 1922 opgetrokken n.o.v. architect Berlaimont (fig. 794). Gevelbekleding met simili; drie bouwl. en drie trav. onder halsvormige bekroning met gebogen fronton. Registers gemarkeerd door kordons, doorgetrokken lekdrempels en pilastergeleding; centrale afgeronde erker met versierde sokkel en borstweringen, onder aflijnende balustrade. Privé-toegang onder bovenlicht l. en bewaarde houten winkelpui met middeningang.

S.A.B., O.W., 27828 (1922).

Nr. 8-10. Bepleisterde lijstgevel van drie bouwl. en totaal vijf trav. : vlg. bouwaanvraag van 1836 resulterend van aanpassing van twee rijhuizen met resp. oudere trapgevel onder driehoekig fronton en reeds bestaande lijstgevel, l.g. met nog heden bewaarde lelie-ankers wijzend op vermoedelijke XVII-kern. Sobere gevelordonnantie met rechth. vensters, voorzien van lekdrempels en ijzeren leuningen. Doorlopende houten horecapuien met pilasterindeling, onder rolluikkast op gegroefde consoles : nr. 8 vlg. bouwaanvraag van 1913 n.o.v. architect W. Grimmen, heden gedeeltelijk aangepast; nr. 10 mogelijk daterend uit dezelfde periode (?), (1734, 1735).

S.A.B., O.W., 10266 (1836, 1913).

Nr. 11-11 A. Rijhuis van twee trav. en vier bouwl., met typisch geveluitzicht gekarakteriseerd door de decoratieve combinatie van bak- en natuursteen voor muurbanden, lisenen en tandfriezen, met in gevelsteen vermelding «L. et A. DE RYCKER/Architectes 1897»; bouwaanvraag van 1896. Rechth. vensters onder I-balk met rozetten en behouden oorspronkelijke winkelpui met middendeur (1736).

S.A.B., O.W., 10261 (1896).

Nr. 16, 18, 22. Drie rijhuizen met twee trav. brede lijstgevels.
Nr. 16. Bepleisterd, vlg. vermoedelijke bouwaanvraag van 1832 ter vervanging van een twee bouwl. hoge halsgevel, op ontwerp met lagere bovenste bouwl. Rechth. vensters met lekdrempels, gekrulde ijzeren leuningen en rechte muurankers op tweede bouwl.
Nr. 18. Voorheen topgevel, vlg. bouwaanvraag van 1841 aangepast met lijstgevel van twee en een halve bouwl., in 1874 verhoogd tot huidige bouwl.-hoogte. Heden ontpleisterde bakstenen gevel waardoor zichtbare oudere kern cf. o.m. sporen van zandstenen speklagen en kwartholle negblokken op tweede bouwl.
Nr. 22. Bepleisterd, met drie bouwl., te dateren midden XIX. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met festoensluitsteen, voorzien van gietijzeren leuningen. Sobere gevelbeëindiging onder rechth. dakkapel (1737, 1738).

S.A.B., O.W., 10265 (1832), 10268 (1841, 1874).

795. Predikherenstraat nr. 21.

Nr. 20. Traditioneel diephuis met trapgevel (4 tr. + topstuk) van drie bouwl. en twee trav., te dateren XVII. Verankerde bak- en zandsteenbouw, gerestaureerd n.o.v. architect L. Demey van 1960, met o.m. vernieuwing van de stenen vensterkruisen. Grotendeels behouden zandstenen negblokken met kwarthol profiel aan de dagkanten, wigvormig ontlastingssysteem en speklagen. Centraal kruisvenster in top. Gereconstrueerde begane grond met behoud van de vroegere ordonnantie (1739).

S.A.B., O.W., 68851 (1960).

Nr. 21. Breedhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, ingeplant op de oude rooilijn (fig. 795). Bepleisterde lijstgevel in neoclassicistische stijl, uit XIX A. Rechth. vensters, op de bovenste bouwl. op doorgetrokken lekdrempels. Houten kroonlijst op klossen. Gekoppelde rondbogige zoldervensters in het pseudo-fronton, boven de twee middentrav. Huidige winkelpui van 1942, n.o.v. architecten C. Lanoy en R. Longtin.

S.A.B., O.W., 55033 (1942).

Nr. 24, 28. Diep- en breedhuis met verankerde bepleisterde, resp. trapgevel (6 tr. + topstuk) en lijstgevel.
Nr. 24. Twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak, uit XVII met XVIII-XIX-aanpassingen; platte banddecor, getoogde bovenvensters en rondbogig topvenster; begane grond voorheen met enkelhuisostand, sinds 1866 aangepast voor commerciële fnnctie.
Nr. 28. Mogelijk XIX a-aanpassing een oudere kern; drie verkleinende bouen drie trav., met rechth. en haast vierte bovenste vensters. Uiterst l. trav. stens sinds 1866 één geheel vormennr. 24. Winkelpui sinds 1946; voormet deur in geprofileerde rondboogting, ingeschreven in rechth., met waaier in bovenlicht, en bewerkteken onder druiplijst (XVIII a?), 1741).

S.A.B., O.W., 10270 (1866), 70829 (19

796. Predikherenstraat nr. 30, 32.

Nr. 30. Diephuis met heden bepleisterde voorgevel met in- en uitgezwenkte top, drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), te dateren eind XVII (fig. 796). In XIX aangepaste rechth. bovenvensters, voorzien van lekdrempels op tweede bouwl.; centraal rechth. zoldervenster; geveltop afgelijnd d.m.v. platte banden en drichoekig fronton. Voorts rechth. muurankers en verbouwde begane grond.

Nr. 32. Traditioneel diephuis met trapgevel (7 tr. + topstuk), drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII (fig. 796). Heden bepleisterd, met in XIX aangepaste rechth. vensters in geriemde omlijsting, voorzien van lekdrempels. Geveltop met geprofileerd kordon, rondbogig middenvenster met sleutel en imposten, tussen rechth. zijvensters; vierkant luik erboven. Rechte muurankers. Begane grond voorheen met spiegelbogige deuromlijsting met sluitsteen onder druiplijst (XVIII), in 1953 gesupprimeerd voor huidige begane grond samen met aanpassing van hoekpand nr. 34 (zie Schildknaapsstraat nr. 53).

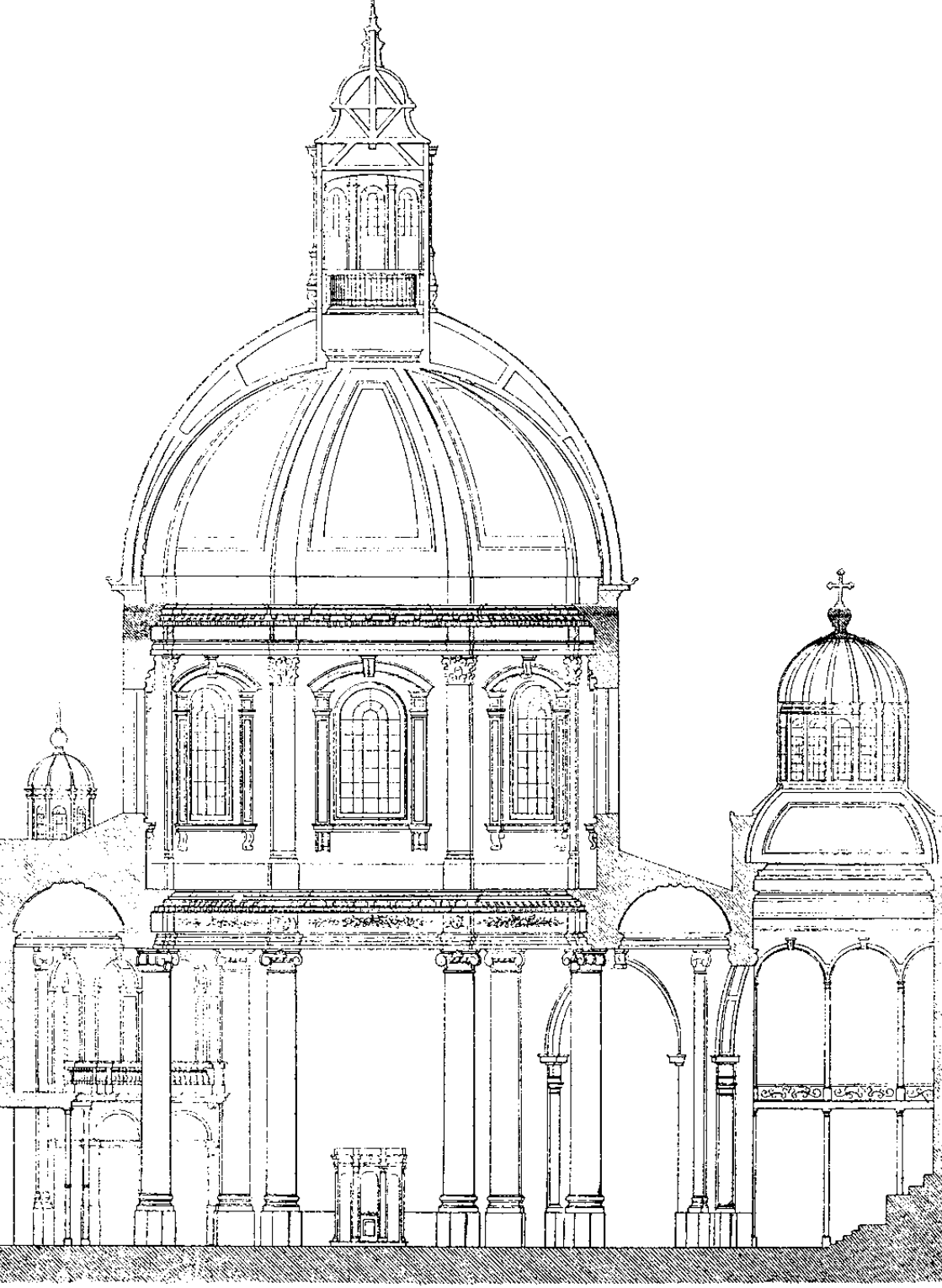
S.A.B., O.W., 10272, 61648 (1953).

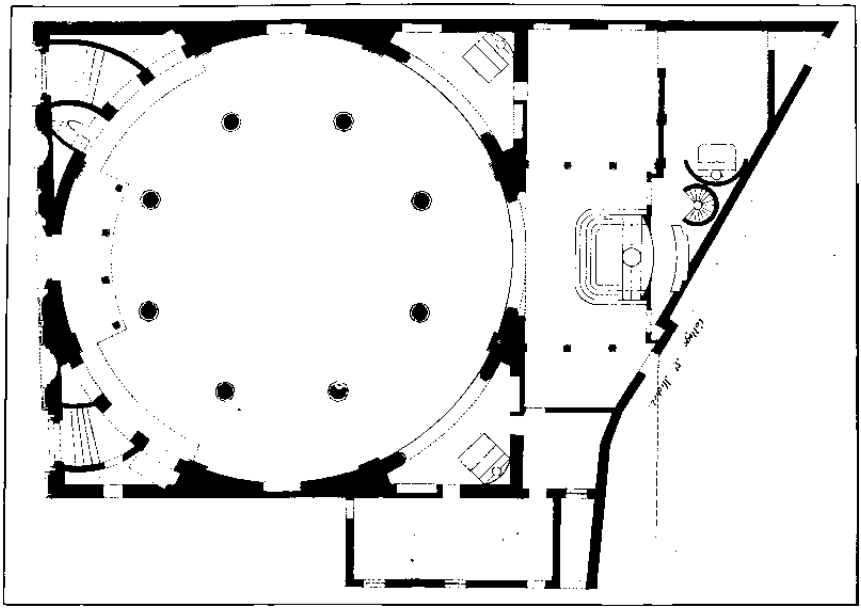
Priemstraat (5 G-H)

Van Bogaardenstraat naar Radstraat.
Aloude straat met voornaam karakter, vermoedelijk onstaan in XIV, buiten de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Het N.-straatgedeelte werd eertijds «Gelaskensborre», later «Gelaes Borre straete» genoemd naar een vroegere fontein, benaming die in XIX werd verbasterd tot «rue Bord de Verre» en in 1853 verviel. Het Z.-gedeelte leidend naar de «Walsche plaetse», werd reeds in XV als «Priemstrate» vermeld.
Licht gebogen straat met heterogene en sterk versnipperde bebouwing. Enkele markante herenhuizen o.m. met oude kern, en neoclassicistische enkelhuizen uit XIX b en c cf. nr. 23 en 33. Jezuïetenkerk en schoolgebouwen van het St.-Jan Berchmanscollege (zie Ursulinenstraat nr. 4) aan het einde van de straat. Nieuwe bouw, o.m. «Klinick César de Paepe» en twee wooncomplexen.

St.-Michielskerk

Kerk van het jezuïetencollege, voorheen z.g. «*Collège St.-Michel*», heden *St.-Jan Berchmanscollege* (zie Ursulinenstraat nr. 4).
De aanwezigheid van de jezuïeten te Brussel klimt op tot 1586. Vestiging in het

798. Priemstraat. St.-Michielskerk (1850-1852). Plattegrond (Journal Belge de l'Architecture, 1853, pl. XI).

voormalige Hof van Grimberghe aan de Ruisbroekstraat in 1589, dat tegen begin XVII werd uitgebreid tot vrijwel het gehele bouwblok met de Guldenstraat, Strostraat en Rollebeekstraat. Oprichting van het college in 1604, bouw van de kerk in 1606-1627/1660 n.o.v. architect J. Franquart. Opgeheven in 1773 (zie ook Lebeaustraat). Terugkeer van de jezuïeten te Brussel in 1833. Oprichting van het «Collège St.-Michel» in het voormalige «Hotel van Hoorn» aan de Ursulinenstraat in 1835. Eerstesteenlegging van de huidige kerk in 1850, ingewijd in 1852. Afbraak van de oude collegegebouwen en aanpassing van de kerk vanaf 1908; bouw van nieuwe schoolgebouwen in 1909-1914.

Koepelkerk in neoclassicistische stijl met neo-Italiaanse-renaissance-invloed, ontworpen door architect pater H. Meganck S.J., van 1850-1852 (fig. 797). Niet gedateerde voorontwerpen voor een monumentaler uitgewerkte W.-gevel. Koorpartij gesloopt in 1908, waarbij het hoofdaltaar werd vooruitgeschoven. Kerkinterieur gemoderniseerd n.o.v. architect M. Dessauvage in 1963.

De plattegrond ontvouwt een centrale aanleg ingeschreven in een vierkant, met oorspronkelijk resp. portalen en zij-altaren in de hoeken (fig. 798); oorspronkelijk rechth. koorpartij met ruime tribunes voor leerlingen, onder lantaarnkoepels.

W.-gevel van één bouwl. met middenpartij uitlopend op een driehoekig fronton. Opgetrokken uit baksteen, oorspronkelijk bepleisterd doch gedecapeerd, met verwerking van arduin voor plint, kordons en omlijstingen. Strakke gevelcompositie met drie duidelijke verticale geledingen door midden- en hoekrisalieten met markerende Toscaanse pilasters. Horizontale belijning door de hoge plint en het gekorniste enta-

blement met attiekbekroning. Weinig gemarkeerde, geriemde deuromlijstingen in de risalieten : gedichte hoofdingang met driehoekig fronton, en rondboognissen met sokkel in de tussenliggende velden, omschreven door geprofileerde booglijsten op imposten en pilasters. Voorheen octogonale lantaarntorentjes boven de zijportalen. Ronde bakstenen koepeltrommel door pilasters en lisenen in acht velden verdeeld, telkens met rondboogvenster, afgewerkt met een gekorniste kroonlijst boven steigergaten; koepel met acht ribben en koperen bekleding. Octogonale lantaarntoren met overhoekse pilasters waarop entablement, rondboogvensters, ingesnoerde helm en bekronende bol en kruis. Interieur met neobarokke stucbekleding uitgevoerd door beeldhouwer P. Puyenbroeck en ornamenteur Delbove in de koepel. Rotonde met acht vrijstaande Ionische zuilen waarop klassiek entablement met engelenhoofden en wijnranken in de fries. Trommel met Corinthische pilasters en entablement, geopend door rondboogvensters in omlijsting met pseudo-fronton, voluutsleutel en -consoles. Koepel met acht ribben en bas-reliëfs met voorstelling van O.-L.-Vrouw, H. Ignatius van Loyola, H. Michiel, H. Franciscus-Xaverius en religieuze emblemen; lantaarn met IHS. Ronde omgang met tongewelf voorzien van platte kruisribben, rozetten en gordels. Eén bewaarde zijkapel met rondboog en bovenlicht in de Z.-O.-hoek. Gewijzigde portalen in de W.-hoeken, tribunes van het doksaal met gekoppelde rondbogen erboven, doorlopende balustrade op consoles en gietijzeren zuiltjes, en houten wenteltrap. Bevloering van zwart en wit marmer met centrale ster.
Het oorspronkelijke meubilair – o.m. neobarokke marmeren hoofd- en zij-altaren, eiken preekstoel en biechtstoelen – werd in 1963 verwijderd, bij de modernisering van het interieur met centrale altaaropstelling en in de wanden ingewerkte biechtstoelen. Stenen O.-L.-Vrouw (XVI-XVII) afkomstig van de oude jezuïtenvestiging (1742).

S.A.B., O.W., 19611 (1850), 172 (1908).
Archief Jezuïeten Noordbelgische provincie Brussel, Plannen St.-Michielskerk.
BROUWERS L., *De Jezuïeten te Brussel 1586-1773.1833*, Mechelen, 1979.
Journal Belge de l'Architecture, 1853, p. 109-110, pl. XI-XIII.

Nr. 17, 19. Twee gekoppelde enkelhuizen in neoclassicistische stijl, uit XIX c; drie bouwl. en resp. vier en drie trav. onder schilddaken. Oorspronkelijk bepleisterd en beschilderd gevelfront gemarkeerd door een middenrisaliet met balkon, voorts met schijnvoegen op de begane grond, rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, kordonvormende en afzonderlijke lekdrempels op consoles, afgewerkt met een klassiek hoofdgestel. Nr. 17 aangepast tot vakbondsgebouw «*Maison des Tramwaymen*», n.o.v. architect A. Staatje van 1925 : Art Deco-pui met rondbogen op bronzen uiltjes en nieuwe gevelbekleding; achterliggende ruime feestzaal met balkon. Nr. 19 op de pui na behouden (1743).

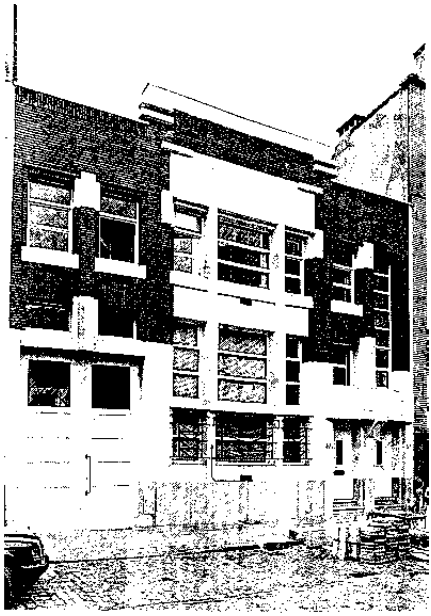
S.A.B., O.W., 33625 (1925).

Nr. 19 A. Herenhuis van het enkelhuistype, in rijk gedecoreerde neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1862; drie bouwl. en vier trav. onder schilddak. Bepleisterde lijstgevel met overvloedig gebruik van hardsteen voor de geblokte benedenbouw, vensteromlijstingen, kordons en doorgetrokken lekdrempels op consoles. Getoogde l. inrijpoort en benedenvensters met achtereenvolgens rondbogige en driehoekige frontons op consoles en rozetpanelen. Bel-etage gemarkeerd door een twee trav. breed middenbalkon met zware voluutconsoles en doorlopende balustrade; voorts ingediepte penanten. Hoofdgestel met architraaf, fries en kroonlijst met klossen en tandlijst. Bewaard houtwerk van vleugeldeur met ijzeren waaier, ramen en vouwluiken (1744).

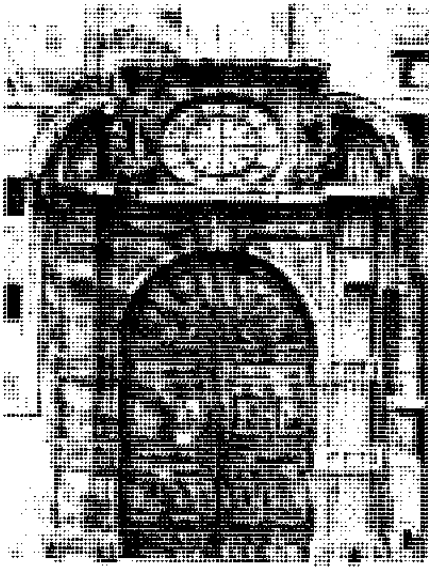
S.A.B., O.W., 19618 (1862).

Nr. 21. Voormalig «*Hotel Van der Dilft*», heden «*Ecole de la Reine*». Ruim herenhuis (hoek Philippe de Champagnestraat), in kern minstens opklimmend tot XVII, vermoedelijk tot de huidige vorm aange-

past begin XIX. Complex met vleugels van drie bouwl. onder zadelbedaking, gegroepeerd aan drie zijden van een binnenplaats; heden gecementeerd. Voorgevel, enkelhuisopstand van vijf trav., met neoclassicistisch uitzicht, op afgeschuinde sokkel. Registers van vlak omlijste rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, op de eerste twee bouwl. verrijkt met entablementen. Brede poort in de r. trav., met markante hardstenen omlijsting in laat-barokstijl, uit eind XVII-begin XVIII (fig. 799) : rondboog onder gelede sluitsteen en met loofwerk versierde zwikken, geflankeerd door geblokte drieledige pilasters met neuten en oren, die doorlopen in consoles met triglief en drop. Aansluitend gekornist entablement en gebroken fronton met voluten en zware vruchtenguirlandes, en ovaal bovenlicht met radiale waaier onder gestrekte druiplijst. Steenhouwersmerk p. 1, nr. 31. Fraaie houten

800. Priemstraat nr. 37-37A. Voormalige «Papeteries Steffens» (1929).

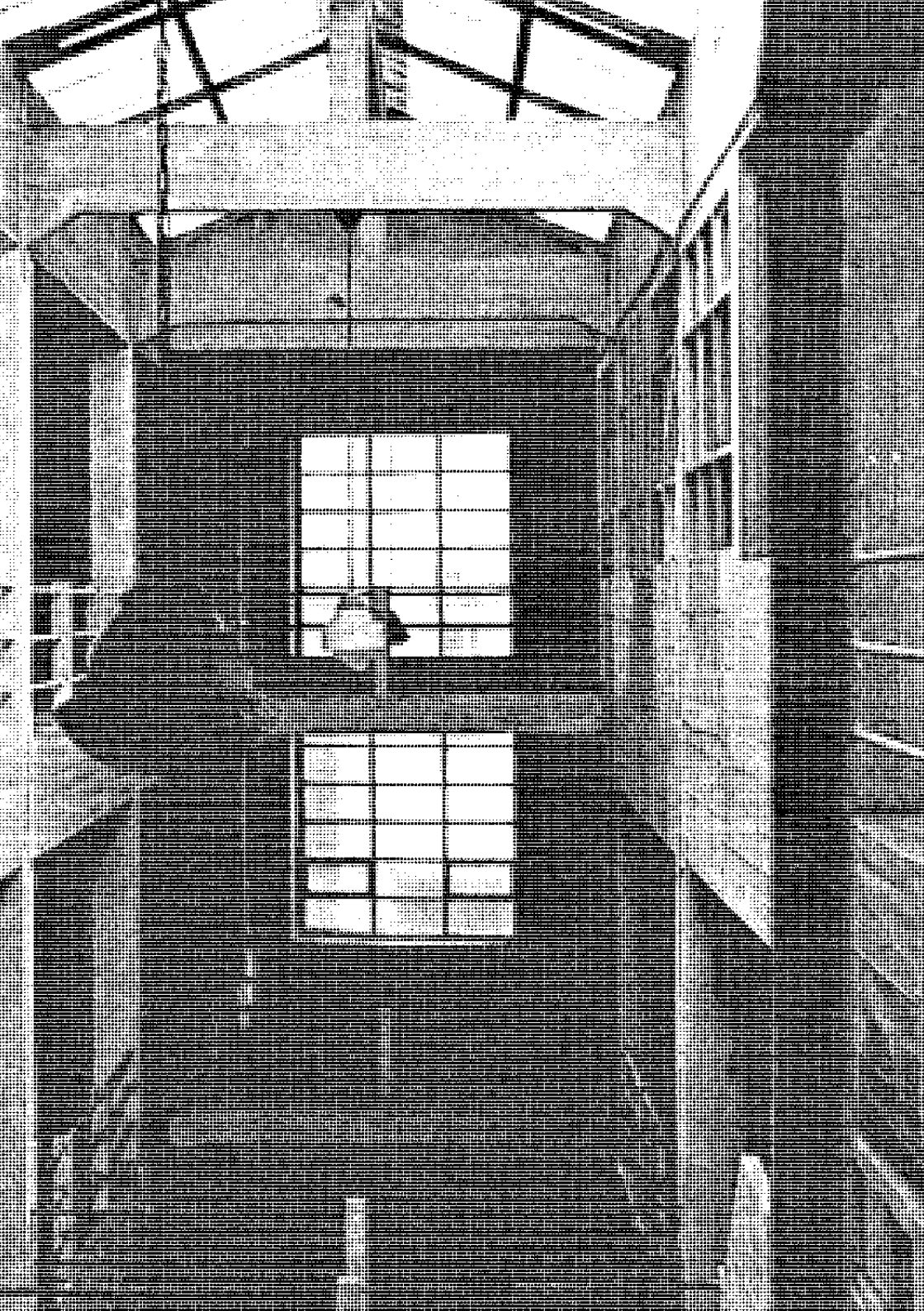

799. Priemstraat nr. 21. Voormalig «Hotel Van der Dilft». Poort.

empire-vleugeldeur met casementen, diamantkoppen en schijven, en tot voor kort hal met acanthuszuilen en casementplafond, uit begin XIX. Zijgevel met bewaarde muurankers op de eerste twee bouwl., mogelijk opgetrokken in traditionele baken zandsteenstijl. Twee bolkozijnen van de kelder; halfrond uitspringende trapkoker met getraliede openingen. Voorts aangepaste vensters (1745, 1746).

Nr. 26. *Gebouw van de Schoolmaaltijden* (hoek Accolaystraat), in post-modernistische stijl, door Studiebureau Rimanque, gebouwd in 1988-1989. Paviljoen van twee bouwl., met gevels in tweekleurige betonsteenlagen op hardstenen plint, breed

801. Priemstraat nr. 37-37A. Voormalige «Papeteries Steffens» (1929). Interieur.

overkraagd door het zadeldak. Uitkragende partijen, afgeschuind hoekportaal geflankeerd door stalen kolommen, met frontonbekroning (1747).

Nr. 28. Ruim traditioneel dubbelhuis, met twee bouwl. en zeven trav. onder steil zadeldak (n//straat, pannen), minstens opklimmend tot XVII. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistisch uitzicht uit begin XIX. Bewaarde muurankers en hoge sokkel met schuine afzaat. Aangepaste rechth. vensters en brede inrijpoort met geriemde omlijsting en entablement; twee afgewolfde dakkapellen. Verankerde zijgevels met aandak en schouderstukken, en dito achtergevel; l. afgewolfde bedaking. Achteraan aanpalende schoolvleugel van omstreeks de eeuwwisseling (1748).

Nr. 37-37 A. Voormalige «*Papeteries Steffens*» (fig. 800). Gebouw met gevelfront in Art Deco, n.o.v. architecten Gilson Frères van 1929; twee bouwl. en entresol. Contrastrijk materiaalgebruik : baksteenmetselwerk met staand en liggend verband, beton en hardsteen. Rasterstructuur door geprononceerde verticalen cf. vensternissen en penanten, en horizontalen cf. dorpels, plint en daklijst; hoger oplopende middenpartij. Inrijpoort l., portaal met gekoppelde deuren onder typische luifel r. Bewaard hout- en ijzerwerk van ramen, deuren, tralies en roosters.
Interieur. Voorbouw met kantoren. Aansluitend driebeukige bedrijfshal van zeven trav. met markant betonskelet : centrale vide onder glaskap, omringd door twee ruim verlichte galerijen, elk verbonden door een loopbrug (fig. 801). Heden schildersatelier met woning.

S.A.B., O.W., 41420 (1929).

Nr. 49-51. Markant geheel van twee gekoppelde herenwoningen in neoclassicistische stijl, uit XIX a; souterrain, twee bouwl. en elk vier trav. onder zadeldak (fig. 802). Doorlopend, bepleisterd en beschilderd gevelfront vlg. repeterend schema, met nadrukkelijke horizontale geleding. Hoge sokkel in afgevlakte bossage,

802. Priemstraat nr. 49-51.

met uitstraling boven de getraliede souterrainvensters, vanaf plint. L. risaliet met monumentale inrijpoort : geprofileerde rondboog op imposten en vlakke pilasters, met schijven in de zwikken, omschreven door een geblokte rechth. omlijsting met uitstraling, onder gestrekt entablement doorlopend in de geprofileerde puilijst. Gelijkaardige rondboogpoort met bijkomende voluutsleutel doch ingeschreven in een onversierde rechth. nis in de vijfde trav. Voorts rechth. vensters op doorgetrokken lekdrempels, voorheen beluikt op de verhoogde begane grond, in de vier r. trav. met toegevoegde omlijstingen. Het l. aandak en de achtergevel, voorzien van muurankers o.m. met gekrulde spie, wijzen op een oude, mogelijk traditionele XVII-kern.
Interieur : vestibule in de l. trav., geritmeerd door rondboogdeuren en -nissen met booglijst, imposten en waaier, tussen

Ionische halfzuilen; beglaasde tuindeur met fraai ijzeren roedenpatroon.
Op de binnenplaats van nr. 51 : pakhuis n.o.v. architect L. Pepermans van 1909. Voorbouw van twee bouwl. met parement van geglazuurde baksteen en hardsteen, met hoekpaviljoenen waartussen beglaasde veranda, onder afgeknot mansardedak met ijzeren balustrade. Achterliggende hal met ijzerskelet, Polonceauspant en bovenlicht. Via loopbrug en paviljoen verbonden met het herenhuis.
Gesloopt in 1992, op onderbouw van de voorgevel na.

S.A.B., O.W., 48994 (1909).

Nr. 55. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, van ca. 1835. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op sokkel met keldermonden. Voorheen beluikte rechth. vensters met geprofileerde lekdrempels, kordonvormend op de lage bovenste verd. Inrijpoort tussen pilasters met gegroefd kapiteel waarop entablement. Kroon- en tandlijst boven steigergaten. Achtergevels met o.m. Venetiaans drielicht. Interieur : fraaie hal met beglaasde vleugeldeur met ijzeren roeden, Dorische zuilen en marmeren mozaïekvloer; halfrond trappenhuis met bovenlicht, empire-trappaal en leuning met gietijzeren spijlen gehecht aan de buitenzijde van het schroevend kuipstuk.
Pakhuis met drie bouwl. en drie trav. onder schilddak, ten W. van de binnenplaats (1749).

Priestersstraat (7 J)

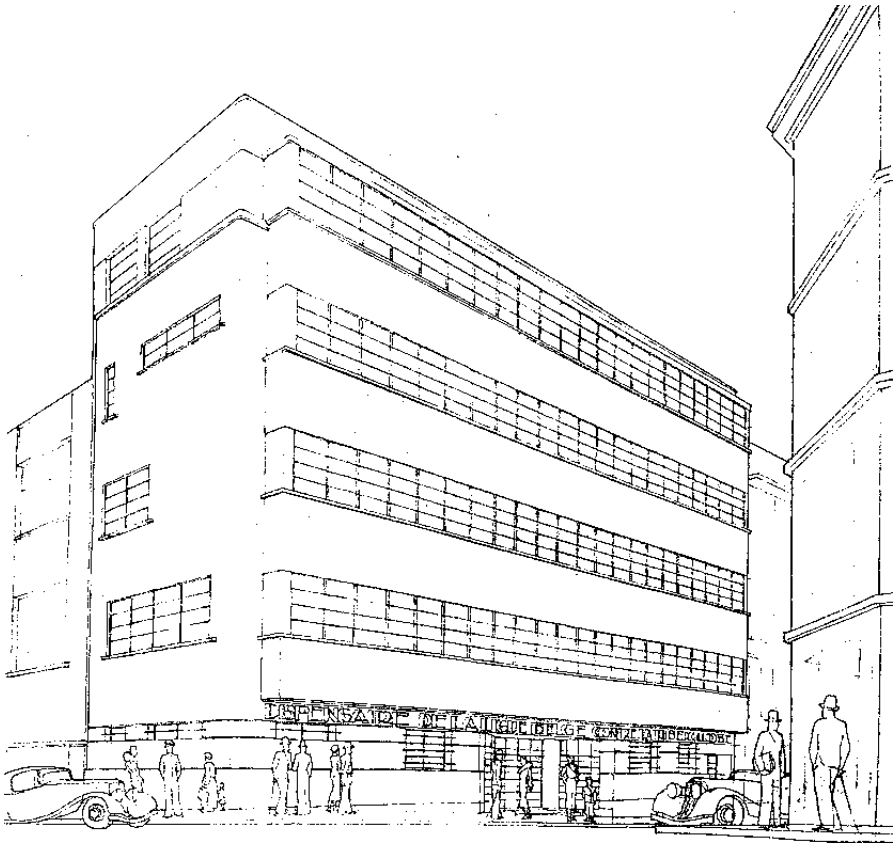
Van Montserratstraat naar Wolstraat.
Korte rechtlijnige straat, in 1894-1900 aangelegd, na sanering van de vroegere Priestersgang en Kantwerkstersgang. In de jaren 1900 bebouwd met meergezinshuizen van het enkel- en dubbelhuistype, o.m. gekoppeld, of als afgeschuind hoekcomplex. Overwegend opgetrokken in onversierde baksteenbouw, met hoogstens contrasterende kleurbanden, schaars gebruik van hardsteen voor plint en dorpels, en ijzeren I-balken als lateien. Opstanden van vier bouwl. onder zadel- of mansardedak, veelal geritmeerd door rechth. lisenen en afgewerkt met een eenvoudige kroonlijst. Cf. nr. 1-5 (1907, architect I. Daelewyn), 2-4, 6-8, 7-11 (1904, architect F. Kielbacy), 10-14, 13 (1912, architect I. Daelewyn), 16-20 (1909) en 22-24. I.l.v. jaren 1980 gerenoveerd, in het kader van het B.P.A. 20/12 «De Marol» (1974), (zie Montserratstraat), (1750).

S.A.B., O.W., 16771 (1894-1900), 3948 (1907), 19828 (1904), 19829 (1912), 160 (1909).

Nr. 15. «*Dispensaire Albert-Elisabeth*». Tuberculosekliniek van de «Ligue Belge contre la Tuberculose», n.o.v. architect J. De Ligne van 1935, voltooid in 1937 (fig. 803). Langgerekt hoekgebouw (Wolstraat) in Nieuwe Zakelijkheid, met vijf bouwl. onder plat dak. Markant, plastisch volume met sterk uitkragende bovenbouw, op gedrukte sokkelvormende pui. L.g. voorzien van een verzorgd hardstenen parement met horizontale profileringen. Trapezoïdaal inspringend middenportaal geflankeerd door getraliede vensters; gevelbreed doorlopend opschrift «DISPENSAIRE ALBERT-ELISABETH» in losse metalen letters. Bovenverd. met groengetinte monolithische bepleistering, sterk horizontaal geleed door gevelbreed doorlopende vensterregisters met fijne tussenstijlen en oorspronkelijk metalen raamwerk met horizontale roeden, op lekdrempels. Onregelmatige ordonnantie in de korte zijgevel. Functionele indeling met centraal trappenhuis; oorspronkelijk inkom en conciërgewoning op de begane grond, afdelingen voor raadpleging (radioscopie), behandeling en hospitalisatie voor kinderen en volwassenen, en administratie op de verd. Heden buiten gebruik (1751).

S.A.B., O.W., 50044 (1935-1937).
L'Emulation, 1937, 4, p. 59-60.

Nr. 30. Afgeschuind huurhuis (hoek Wolstraat nr. 57-59) met vier bouwl. en negen trav. onder mansardedak (leien), waarvoor bouwaanvraag van 1905. Lijstgevel in baksteenbouw versierd met contrasterende kleurbanden, op hardstenen plint. Markan-

803. Priestersstraat nr. 15. «Dispensaire Albert-Elisabeth» (1935-1937). Perspectieftekening (L'Emulation, 1937, 4, p. 59).

te nagenoeg gevelbrede balkons met consoles en ijzeren leuning op de drie bovenverd., voorts met getoogde vensters onder tweekleurige ontlastingsboog, sleutel en waterlijst. Café- en winkelpui. L. trav. met inkom en trappenhuis (1752).

S.A.B., O.W., 13480 (1905).

Prinsenstraat (5 D)

Van Munt naar Leopoldstraat.

Onderdeel van de urbanistische aanleg van de Muntwijk in 1817-1822, uitgewerkt door de Franse architect L.E.A. Damesme (zie Munt), en tot 1830 onder de benaming «Oranjestraat». Samen met de parallelle Koninginnestraat oorspronkelijk fungerend als symmetrische N.- en Z.-pleinwanden t.o.v. de Koninklijke Muntschouwburg, vanaf 1819 o.l.v. de architecten J.B. Vifquain en H.L.F. Partoes bebouwd met uniforme drie bouwl. hoge bepleisterde neoclassicistische gevelwanden (cf. nr. 4-6, 16) met paviljoenvormige

804. Prinsenstraat nr. 2 en 4-6 (1819-1822).

kopgebouwen onder aflijnende attiek (cf. nr. 2 en Leopoldstraat nr. 6), (1B fig. 608). Huidige aangepaste of verbouwde horecapuien verwijzen nog enigszins naar de vroeger talrijk in deze buurt gevestigde drankgelegenheden als de «*Grande Taverne Anglaise*», later «*Old Tom*» (nr. 12-14), en de vermaarde «*Café des Trois Suisses*» (nr. 8-10), in 1960 n.o.v. architect B. Lelon vervangen door een ruim handels- en kantoorcomplex. In de Koninginnestraat herbergde eertijds nr. 1 het befaamde «*Café des Milles Colonnes*» en in nr. 3 verbond de overdekte winkelgalerij «*Muntdoorgang*» van 1820-1822 n.o.v. aannemer-architect P.-V. Piau – vroegste soortgelijke realisatie ten lande – de Koninginnestraat met de Schildknaapsstraat; bouwblok van de Koninginnestraat echter op nr. 23 (zie Leopoldstraat nr. 2) na, gesloopt voor de aanleg van de metro in 1967; vervangend ruim winkel-/kantoorcomplex «Monnaie House», waarvoor bouwvergunning van 1974 (architecten C. Emery, J. Baudon, A + U, P. Hayot).

S.A.B., O.W., 80176 (1960), 16964 (1820), 84906 (1974); P.P., 552 (1-2).
A.R., Kaarten en Plannen, Inventaris in handschrift, 6943.
CABRIS E.M.J., *Bijdrage tot de bouwgeschiedenis van de Koninklijke Muntschouwburg te Brussel (1696-1821)*, licentiaatsverhandeling Vrije Universiteit Brussel, 1988, p. 136-153, plannen 3-4, fig. 57-62.
WILLAUMEZ M.-Fr., *Les Passages-galeries à Bruxelles*, Brussel, 1983, p. 21-24.

Nr. 2. Neoclassicistisch hoekpand met Munt, drie bouwl. en tweemaal vijf trav. onder afgesnuit zadeldak (leien), bij de bebouwing van de Muntwijk in 1819-1822 opgevat als kopgebouw en pendant van nr. 18 (zie Leopoldstraat nr. 6), (fig. 804). Bepleisterde lijstgevel met rechth. vensters in geriemde omlijsting en voorzien van lekdrempels, in de middentrav. op de bel-etage geaccentueerd door druiplijst op conso-

les en voorheen door balkon. Rechth. muuropeningen met dubbelhuisopstand op begane grond vanaf 1876 herhaaldelijk aangepast als winkelpui. Aflijnende kroonlijst op klossen onder attiek met halfmaanvormige mezzaninovensters.

S.A.B., O.W., 19785 (1876).

Nr. 4-6. Rijhuis met bepleisterde neoclassicistische lijstgevel van vijf en een halve trav. en drie bouwl., daterend van de jaren 1819-1822, als restant van oorspronkelijk uniforme straatwand; huidig mansardedak van tussen 1926 en 1934 i.pl.v. voorheen zadeldak (fig. 804). Vlak omlijste rechth. bovenvensters met lekdrempels. Vermoedelijk (?) oorspronkelijk met rondbogige muuropeningen met booglijst en verbonden imposten beneden, sinds 1845 herhaaldelijk aangepast voor horecapui (1753).

S.A.B.,O.W., 42748 (1926-1934), 19791 (1845).

Nr. 12-14. Oorspronkelijk «*Grande Taverne Anglaise*», met drie bouwl. hoge bepleisterde neoclassicistische lijstgevel van zes trav., met zelfde ordonnantie als nr. 2 en 4-6; vlg. bouwaanvraag van 1898 n.o.v. architect H. Nonhoff verbouwd tot «*Taverne Old Tom*» met drie bouwl. + entresol en vijf trav., w.o. bredere middentrav., en mansardedak met dakvensters. Fraaie Art Nouveau getinte ceramiektegelbekleding met o.m. allegorische figuren en florale motieven in 1926 door architect A. Verwacht vervangen door een bepleistering met schijnvoegen en Art Decodecor. Behouden sierlijke smeedijzeren balkons vóór de rechth. vensters. Begane grond herhaaldelijk aangepast (o.m. in 1904 en 1926) : oorspronkelijk met rondbogige openingen i.pl.v. rechth. heden (1754).

S.A.B., O.W., 19794 (1898), 32558 (1926), 67990 (1904).

Nr. 16. Bepleisterde neoclassicistische lijstgevel met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, oorspronkelijk als onderdeel van de in 1819-1822 opgetrokken uniforme straatwand. Rechth. bovenvensters met lekdrempels. Begane grond met omlijste deur en aangepast met horecapui onder brede puilijst. Geleed kordon en steigergaten onder de houten kroonlijst op klossen (1755).

Radstraat (5 H)

Van Stalingradlaan naar Huidevettersstraat.
Het O.-straatgedeelte, eertijds z.g. «Vuylstraete» of «T'radeken» (XV), verbond vanouds het Nieuwland en de Huidevettersstraat. Het W.-straatgedeelte werd in 1873 aangelegd, ter plaatse van een gang z.g. «Longue Allee» die voorheen uitmondde bij de Zenne.
Straat met geknikt tracé, de O.-bouwblokken braakliggend of ingenomen door nieuwe bouw. Homogene rijbebouwing met neoclassicistische inslag in het W.-gedeelte, onderbroken door een tweetal bedrijfspanden (nr. 2 en 14).

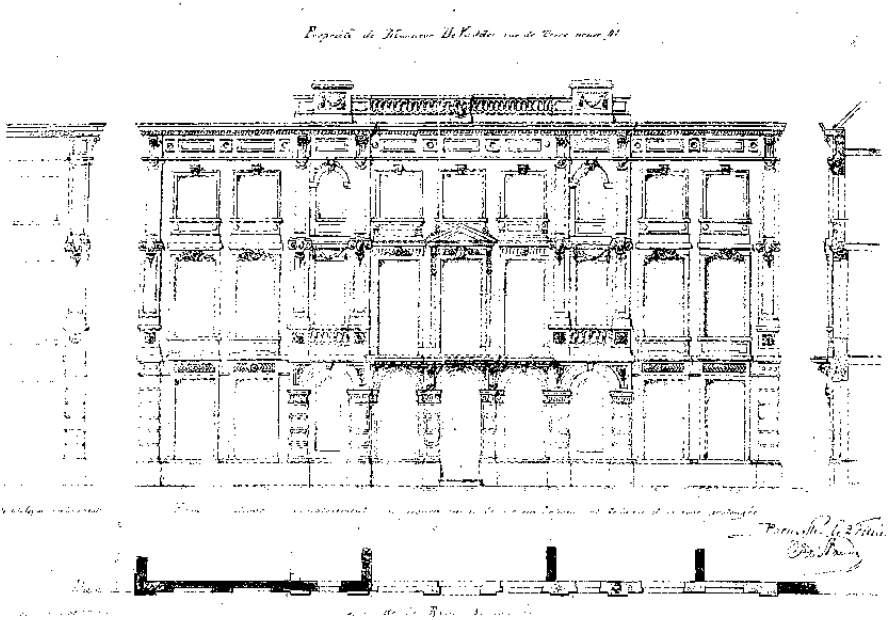
S.A.B., O.W., 29820 (1873).

Nr. 5-7 en 9-11. Twee rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1873; resp. vier en drie bouwl., vier en drie trav., onder zadeldaken. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op winkelpui met zijdeuren. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels; centrale balkons met ijzeren hek op de eerste verd. Klassiek hoofdgestel. Nr. 7-9 met geblokte hardstenen pui en bijkomende guirlandesleutels; nr. 9-11 met verzorgde houten puibekleding (1756).

S.A.B., O.W., 20717 en 20716 (1873).

Nr. 6 tot 12. Reeks van vier enkelhuizen met neoclassicistische inslag, vlg. repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1895; souterrain, drie bouwl. en elk twee ongelijke trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen benedenbouw. Breder 1. risaliet gemarkeerd door schijnvoegen en balkons met ijzeren hek; registerindeling door kordons en entablementen. Voorts rechth. en getoogde muuropeningen (1757).

S.A.B., O.W., 20732 (1895).

805. Radstraat nr. 33-37. Voormalig «Hotel Devadder». Bouwaanvraag (1874), (S.A.B., O.W., 20714).

Nr. 13 tot 31. Reeks van negen enkelhuizen met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Vanderveken van 1886; drie bouwl., alternerend twee ongelijke en drie trav. onder mansardedaken. Lijstgevels met gedifferentieerd stucdecor, o.m. risalieten, schijnvoegen, spiegels en panelen, oren en guirlandes; hardstenen plint. Afwisseling van rechth., rond- en steekboogopeningen, veelal in geriemde omlijsting, op kordonvormende lekdrempels. Accent van midden- of zijbalkons met gietijzeren leuning op de hoofdverd. Klassieke beëindiging met kroonlijst, waarboven gebogen dakkapel. Nr. 17 met voornamere allure door een bijkomend poortrisaliet; getraliede benedenvensters, gemarkeerde bel-etage met balkons op typische consoles, lage bovenste verd. opgevat als attiek boven de gekartelde kroonlijst. Nr. 25 later verhoogd. Grotendeels bewaard houtwerk van deuren en ramen met verzorgde profileringen en getande tussendorpels (1758, 1759).

S.A.B., O.W., 20718 en 22907 (1886).

Nr. 33-37. Voormalig «*Hotel Devadder*». In oorsprong neoclassicistisch herenhuis met dubbelhuisopstand aan Nieuwland, uit XIX A. Voorzien van een nieuw gevelfront in Second-Empirestijl aan de Radstraat, waarvoor bouwaanvraag van 1874 (fig. 805). Opgesplitst tot vijf afzonderlijke woningen n.o.v. architect F. Vanderveken van 1886; twee r. trav. en aanhorigheden werden hierbij gesloopt en vervangen door nr. 29 en 31. Gevelfront aan de Radstraat, oorspronkelijk met symmetrische dubbelhuisopstand van drie bouwl. en negen trav. (1874), ingekort tot zeven trav. en bekroond met een hoge mansarde (1886). Lijstgevel met plastisch stucdecor, door risalieten geflankeerde middenpartij, hoekpilasters, en oorspronkelijk attiek-

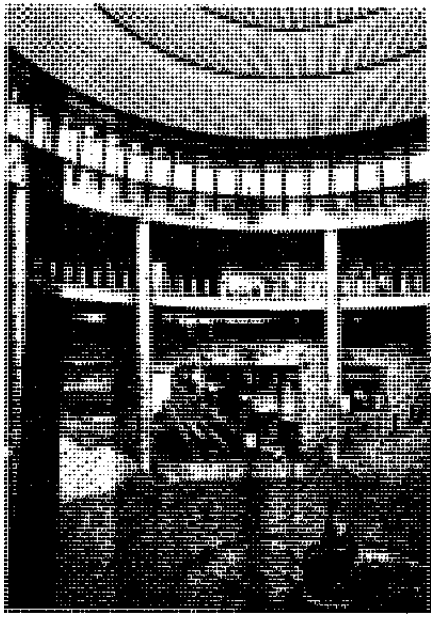
balustrade. Bel-etage met doorlopend gietijzeren balkon en centraal driehoekig fronton; risalieten met ingediepte pilasters, leeuwekoppen, rozetten en entrelacs. Rondboogopeningen op de geblokte begane grond, heden gedeeltelijk verbouwd. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, bijkomende sleutel en rozetpaneel op de lage tweede verd. Klassiek hoofdgestel met casementen en uitgelengde consoles. Oorspronkelijk onversierde gevel aan Nieuwland, grondig aangepast tot enkelhuisopstanden (1886) met zelfde kenmerken als nr. 13 tot 31, heden resp. verhoogd (nr. 67) en met vernieuwd parement (nr. 69), (1760).

S.A.B., O.W., 20714 (1874), 22907 (1886).

Ravensteingalerij (7 E)

Winkelgalerij in Internationale Stijl, n.o.v. architecten Alex. en Ph. Dumont, gebouwd in 1954-1958 door «L'immobilière Electrobel». Verbinding tussen Kantersteen (nr. 3-9) en Ravensteinstraat (nr. 6-24). Het complex omvat de galerij met oorspronkelijk 81 winkels, omgord door een kantoorgebouw met vier verd., bovenop een ondergrondse parkeergarage met dubbel niveau. De winkelgalerij zelf bestaat uit een rechtlijnige W.-arm met voorportaal aan de Kantersteen, en een wijdse rotonde met voorportaal aan de Ravensteinstraat. De rotonde, met drie niveau's en trappencomplexen, overbrugt het hoogteverschil van 10 m tussen beide straten. De Ravensteingalerij volgt de traditie van de grote overdekte passages uit XIX, met een belangrijke functie in het voetgangersverkeer. In dit geval als schakel in de verbinding tussen beneden- en bovenstad, rechtstreeks aansluitend op het Centraal Station. Een gelijkaardige galerij kwam reeds voor in het project «Municipal Developments Limited» voor dit bouwblok, door architect V. Horta van 1928-1929 (zie Ravensteinstraat).

Gevels. W.-gevel (Kantersteen) van zes bouwl., bekleed met Travertijn en natuursteen. Nadrukkelijk horizontale geleding, doorbroken door het monumentale galerijportaal met luifel op zwart marmeren pijlers. Gebeeldhouwde reliëfs onder de kroonlijst. Langgerekte, gebogen O.-gevel van drie bouwl., bekleed met natuursteen. Geaccentueerde verticale trav.-indeling en soberder portaal.

806. Ravensteingalerij (1954-1958). Rotonde.

Galerij. Rechtlijnige W.-arm met voorportaal en twintig trav. Sobere repeterende opstand, aaneenschakeling van rechth. beglaasde winkelpuien annex entresolramen en kantoorportalen, bekleed met Travertijn. Karakteristieke kleurstelling met zwart-witte bevloering en blauwgeschilderd, gedrukt tongewelf van beton en glasstenen. In het voorportaal markante plafondschildering met voorstelling van windroos en sterrenbeelden met opschriften «ALDEBARAN», «ANDROMEDE», «ANTINOUS», «CASSIOPEE», «CASTOR-POLLUX», «LA CHEVELURE DE BERENICE», beschenen door kelkvormige wandluchters; voorts twee monumentale taferelen met

voorstelling van de elementen, door A.J. Baltus, in het voorportaal. Wijdse rotonde omringd door twee galerijen, een dubbele trap en elf kolossale kolommen (fig. 806). Bekroond door een beglaasde attiek met goudgeschilderde consoles, dragers van het imposante koepelgewelf, eveneens van beton en glasstenen. Meerkleurige mozaiekbevloering, voorts zelfde opstand, materiaal- en kleurgebruik als in de W.-arm. Centraal uitgespaard, cirkelvormig waterbekken met ingelegde palmtakken en ceramieken fontein «Ontvoering van Europa» door J.-M. Strebelle. Gesitueerd op de plaats van de «Groote Pollepel», een gotische waterput uit XV, die werd verplaatst naar het Egmontpark (zie Kleine Zavel nr. 8). Plafondschildering met voorstelling van Apollo door A.J. Baltus, op gele fond, in het voorportaal. Verzorgde detailuitvoering in typische jaren 1950-stijl, o.m. metalen raamwerk, deurklinken, traplcuningen en balustrades.

S.A.B., O.W., 67548 (1954-1958).

Ravensteinstraat (7 E-F)

Van Koudenberg naar Warandeberg.
Brede straat, in een wijde boog afdalend naar het kruispunt Kantersteen, Kardinaal Merciersstraat en Koloniënstraat. De aanleg, gepaard met verbreding van het resterende gedeelte van de Twaalfapostelenstraat, doortrekken van de Warandeberg en aansluiting op de verruimde Houtmarkt, werd in 1911-1913 gerealiseerd. Het tracé werd reeds in 1876 ontworpen door architect H. Maquet als verbindingsas tussen de boven- en de benedenstad, en vervolgens in de verschillende stadia van het Hofberg-project weerhouden. Hierbij leidde een eveneens curvilineair tweede straatgedeelte vanaf de Houtmarkt naar de kruising Grasmarkt/Bergstraat. De uiteindelijke aanleg van de Ravensteinstraat vormde de tweede fase in de volledige herstructurering van het gebied tussen de St.-Michielskathedraal, de Koningsstraat, Koudenberg, Magdalenasteenweg en Bergstraat, waartoe werd besloten in 1903, voor de inplanting van het toekomstige Centraal Station in de Putterijwijk (zie Europakruispunt). Tijdens deze fase verdween de historische bebouwing van de Isabella- en Terarkenwijk – de vroegere Isabellastraat, Terarkenstraat, Twaalfapostelenstraat, Blindenberg, Financiënstraat en Houtmarkt – met o.m. de «Grote Gulden Hof» en kruisboogschuttershuizen, de «Synagoog», het Teniershuis, het Terarkengodshuis en het Clutincksteen, in een later stadium gevolgd door een resterend blok van de Stuiversstraat met o.m. de Salazar- en H. Sacramentskapel, het Granvellepaleis en de Université Libre de Bruxelles, en de «Grote Pollepel». Het voornoemde tweede straatgedeelte kwam later alsnog tot stand door de aanleg van de Kardinaal Merciersstraat in 1928-1933.
Het tracé van de Ravensteinstraat volgt een sterk verhoogde bedding op een overwelfde betonnen substructuur met pijlers en schoormuren, als viaduct over de Terarkenstraat en vandaar ook toegankelijk. De samenkomst met de Twaalfapostelenstraat wordt gemarkeerd door een driehoekig plantsoen met hardstenen balustrade en monumentale witmarmeren beeldengroep «Maturiteit» door beeldhouwer V. Rousseau van 1922.
Ten dele behouden tracé van de vroegere Ravensteinstraat, via vernieuwde trappen afdalend naar de Terarkenstraat, palend aan het Ravensteinhof. Tweede van de vier z.g. «Jodentrappen», in XII-XIII door de joden in de N.-flank van de Koudenberg uitgegraven en door hen bewoond tot de vervolgingen van 1370. Later ingenomen door adellijke families (zie ook Villa Hermosastraat). Eertijds z.g. «Meldert straetken» (XIV-XV) naar het vroegere gelijknamige hof, later St.-Laurensstraat (XVII) naar een vroegere herberg; Ravensteinstraat sinds 1851.
Bebouwing gespreid over meerdere fasen, beginnend met de uitbreidingen van de Generale Maatschappij van België in de jaren 1910 en het Paleis voor Schone Kunsten in de jaren 1920 aan de O.-zijde. Opeenvolgende projecten voor het W.-bouwblok met Kantersteen en Stuiversstraat. Project «Cité Commerciale Montagne du

Parc», n.o.v. architect J.M. van Hardeveld van 1927, i.o.v. de «Société Immobilière Centrale de Belgique» : een handels- en kantoorcomplex in Art Deco met hoekrotonde en torengebouw van 90 m hoog. Project n.o.v. architect V. Horta van 1928-1929, i.o.v. «Municipal Developments Limited» (Londen) : een gelijkaardig complex met torengebouw, galerij en school. Invulling met de kantoorgebouwen «Shell» en «Tricste» in de jaren 1930 en de Ravensteingalerij in de jaren 1950 (zie aldaar), als geheel met elementen ontleend aan beide hogervermelde projecten. Ruim bemeten architectuur met monumentale hoekoplossingen, en bij erfdienstbaarheid voorgeschreven hoogtebeperking ter vrijwaring van het panorama vanaf het Paleizenplein, in stijl evoluerend van «Beaux-Arts»-stijl naar Art Deco en Nieuwe Zakelijkheid. Opgelegd gebruik van natuur- en hardsteen of marmer; begane grond voorbehouden voor handelsfunctie.

Nieuwe bouw van de Generale Bank (nr. 29), n.o.v. architecten H. Van Kuyck, P. Guillissen, C. Housiaux en J. Polak van 1965 e.v., in twee fasen opgetrokken in 1968-1980, tussen Baron Hortastraat en Warandeberg. Betonnen benedenbouw waarop twee vierkante paviljoenen met metalen gordijngevels, voorafgegaan door een esplanade en plantsoenen. Voorheen gebouwencomplex met als kern de classicistische refugie van Averbode (1779-1781, architect B. Guimard), sinds 1823 zetel van de Generale Maatschappij. In meerdere fasen uitgebouwd door de architecten A. Trappeniers, G. Ghysels en J. Van Mansfeld, en G. Deru, i.l.v. XIX en XX, in kopiërende en «Beaux-Arts»-stijl.

S.A.B., O.W., 31486 en 56466 (1922), 41244 (1927), 41336-41342 (1928-1929); A.A., 1911, rep. 8143; N.P.P., H 1.

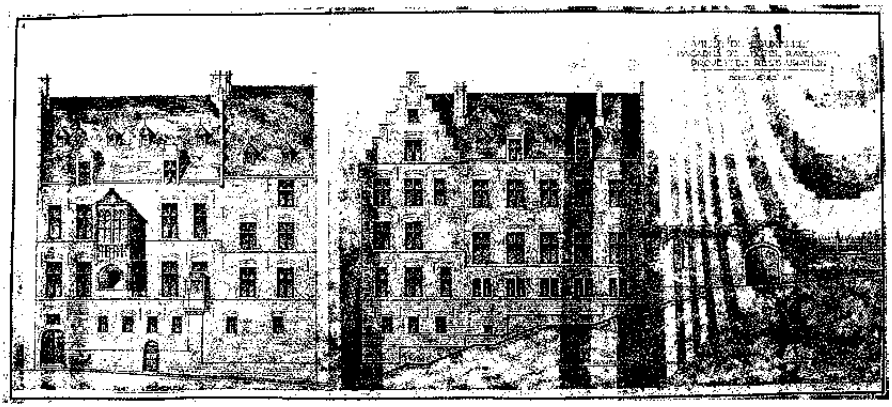
DES MAREZ G., *Le Quartier Isabelle et Terarken*, Brussel, 1927.

807. Ravensteinstraat nr. 1 (L'Emulation, 1900, pl. 2).

Nr. 1. Markant breedhuisje met twee bouwl., vier trav. beneden en drie op de bovenverd., onder vernieuwde zadelbedaking (fig. 807). Opgetrokken in bak- en zandsteenstijl met laat-gotische reminiscenties, opklimmend tot XVI. Vlg. bouwaanvraag van 1895 i.o.v. de toenmalige eigenares C. de Neufforge (cf. ook nr. 3) aangepast en grondig gerestaureerd n.o.v. architect P. Saintenoy : versteviging van de begane grond van voorgevel; reconstructie van de l. zijtrapgevel, wellicht naar analogie van de reeds vernieuwde r. zijtrapgevel, blijkbaar vlg. oudere iconografische documenten ter vervanging van twee zijpuntgevels (?); interieuraanpassing en gelijktijdig bouw van een nieuwe O.-zijgevel, samengesteld uit één trav. brede lijst- en twee trav. brede trapgevel onder gecombineerde zadelbedaking; verder uitbreiding met bijgebouwen op binnenplaats ten O.

Verankerde straatgevel met licht gebogen gevellijn. Gerestaureerde begane grond met zandstenen plint, kruiskozijnen met afgeschuind profiel aan hoek- en negblokken, en rechth. deurtje onder spitsboognis in tweede trav. Overkragende bovenbouw op vier zandstenen korfbogen met getrapte gelede consoles; zelfde kruiskozijnen, doorgetrokken waterlijst ter hoogte van de onderdorpels en beëindiging door een

808. Ravensteinstraat nr. 3. Voormalig «Hotel van Cleve-Ravenstein». Restauratie-ontwerp (1933), (S.A.B., P.P., A 15).

drieledige zandstenen daklijst met muizetand en twee bewaarde spuiers.
Bakstenen afluitingsmuur aan straat : sinds 1908 met rondboogpoortje als bijkomende ingang via aan zijtrapgevel aangebouwde, overdekte doorgang van één bouwl.; huidige centrale toegang tot terras met trappenpartij, tussen verlaagde muren met hekwerk aan weerszij, sinds 1935.

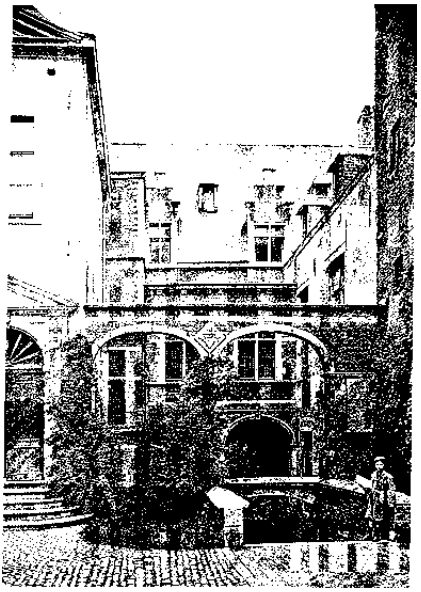
S.A.B., O.W., 19920 (1895), 2667 (1908), 44661 (1935).

★ Nr. 3. Voormalig «*Hotel van Cleve-Ravenstein*». Enig bewaard voorbeeld van voornaam patriciërshof uit eind XV-begin XVI. Opgetrokken ter plaatse van het oudere «Hof van Meldert» uit XIV.
Adolf van Cleve († 1492) en zijn zoon Filips († 1528), heren van Ravenstein, vestigden zich hier, aan de tweede «Jodentrappe», resp. in 1460 en 1486 en lieten het Hof van Meldert en de belendende eigendommen verbouwen tot een ruim gebouwenensemble, omvattende : het huidige eigenlijke «Ravensteinhof»; ertgov., aan de overzijde van de vroegere Ravensteinstraat, een tweede ruime woning z.g. «de Synagoog», en aan de N.-zijde van de Terarkenstraat een huis met stallingen. Na Filips' dood in 1528 bij testament overgemaakt aan Willem V, hertog van Juliers en van Cleve. In 1609 in bezit van de paltsgraaf Johan Georg I, keurvorst van Saksen, en bewoond door diens raadgever P. Fuchs, die in 1613 herstellingswerken liet uitvoeren. Complex in 1656 door de toenmalige eigenaar, de hertog van Neuburg, in loten verkocht : de Synagoog aan de zijde- en tapijthandelaar G. Ruffin, vanaf 1849 betrokken door een privé-onderwijsinstelling en z.g. «Hotel Dupuich», in 1909-1911 gesloopt voor de aanleg van de huidige Ravensteinstraat; het huis met stallingen en tuin aan de Terarkenstraat werd opgekocht door de schilder David II Teniers en verhouwd tot een imposante woning, in 1875 betrokken door de school «Ecole Catholique Saint-Jacques», eveneens gesloopt in 1911. Het Ravensteinhof daarentegen bleef tot 1680 in bezit van de paltsgraven, nadien achtereenvolgens van Dona F. de Salinas (1686), de familie Thisquen (1714), baron J.I. Vander Linden-d'Hoogvorst (1752). Vanaf 1780 eigendom van de familie de Neufforge die bij hun intrek belangrijke aanpassings- en verfraaiingswerken liet uitvoeren, en in 1893-1894 o.l.v. architect P. Saintenoy summiere restauratiewerken liet uitvoeren voor verhuur aan diverse «Sociétés Savantes». In 1894 door de Stad onteigend

voor de geplande heraanleg van de Ravensteinstraat. Vestiging van verschillende wetenschappelijke instellingen w.o. reeds vanaf 1894 de «Société Royale Belge des Ingénieurs et des Industriels» (S.R.B.I.I.) en vanaf 1911 de «Société Centrale d'Architecture de Belgique» (S.C.A.B.). Een aanvankelijk project van burgemeester Karel Buls voor annexatie van de Synagoog en uitbouw tot een prestigieus «Hôtel des Sociétés Savantes» n.o.v. architect P. Saintenoy van 1896, als «Palais de la Ville de Bruxelles» geëxposeerd op de wereldtentoonstelling van 1897, werd afgevoerd. Ravensteinhof in 1934-1937 grondig gerestaureerd n.o.v. stadsarchitect F. Malfait (plannen vanaf 1933), waarbij gebruik van vervangende bak- en natuursteen, o.m. Gobertange- en Reffroysteen resp. voor de gerestaureerde en gereconstrueerde gevelparementen (fig. 808).

Hof heden met U-vormige gebouweninplanting rondom een binnenplein – ten N. opgedeeld in een lagere «basse-cour» –, met N.-straatgevel aan de Terarkenstraat, W.-straatgevel en afsluitingsmuur aan de Ravensteinstraat en korte O.-vleugel aan het binnenplein. Opgetrokken in Brabants laat-gotische bak- en zandsteenstijl, en ondanks latere aanpassingen en grondige restauratie, met gedeeltelijke wederopbouw, bijzonder illustratief voor de toenmalige rijkere privé-architectuur. Verankerde vleugels met gelijkvloerse en eerste verd., ten N. en ten W. met bijkomende benedenverd. en kelderverd. overeenkomstig het straatniveau, onder gecombineerde zadel- en mansardebedaking (leien). Karakteristiek uitzicht met sokkels, kruisvensters, hoek- en negblokken, speklagen, waterlijsten, steigergaten en beëindiging door getrapte topgevels en dakvensters met schouderstukken.

Aan Ravensteinstraat, bakstenen *afsluitingsmuur* met gedicht zandstenen kruiskozijn en brede tudorbogige ingangspoort met zandstenen afgeschuinde dagkanten onder bekronende dito booglijst met kruisbloem en rankwerkconsooltjes.
Dubbele haakse *N.-vleugel* (//Terarkenstraat) met straatgevel van totaal acht trav. Vernieuwde kruisvensters en rondboogdeuren, r. ter vervanging van voorheen rechth. Markante, evenwel gereconstrueerde (1934-1937) rechth. erker van de voormalige huiskapel : gedrukte spitsboogvlichten met ingeschreven driepas, in de borstwering herhaald in het maaswerk en versierd met het wapenschild van Adolf en Filips van Cleve; gelede colonnetten met vierkante sokkels en druipers met loofwerk; afgewolfd zadeldakje en overkraging d.m.v. brede, consolevormige geprofileerde korfboog. Kleinere trapezoïdale erker r., eveneens gereconstrueerd, met gelijkaardige doch vereenvoudigde uitwerking. Vernieuwde getrapte (6 tr. + topstuk) zijtopgevel (Ravensteinstraat), drie trav., met tweelicht en kleiner rechth. luik in top.
W.-vleugel (//Ravensteinstraat) op foto's uit eind XIX-begin XX figurerend met XVIII-aanpassingen. Huidige langsgevel aan straat met vernieuwd parement, getrapte sokkel en in vijf trav. tweelichten en kruisvensters, grotendeels vlg. de vroegere ordonnantie. Aan zijde binnenplein voorheen met bepleisterde lijstgevels met vlak omlijste rechth. vensters, één op één trav. l. en achteruitwijkende r. partij met driehoekig fronton, twee op twee trav., onder combinatie van schild- en mansardedak. Tijdens restauratie gewijzigd tot huidig uitzicht : twee trav. brede trapgevel l., met kruisvensters en begane grond in de tweede trav. uitgewerkt als een portiek; achteruitwijkende partij l. van één op één trav. met bewaarde zandstenen Lodewijk XVI-rondboogdeur in rechth. omlijsting (XVIII d) met imposten, voluutsluitsteen, casementen in de zwikken, pilasterbegrenzing met dubbel acanthusblad als kapiteel, bekronend driehoekig fronton en een gebogen steektrap.
Kortere *O.-vleugel* aan het binnenplein (//W.-vleugel) met twee bouwl. en twee trav., vóór 1934-1937 bepleisterd, met rechth. deur en tot getoogde vensters aangepaste kruiskozijnen; gereconstrueerd met kruisvensters, bijkomend rondboogdeurtje en getrapte dakvensters.
Eén trav. breed trappenhuis met lage aanbouw in de de N.W.-oksel en gedeeltelijk

809. Ravensteinstraat nr. 3. Voormalig «Hotel van Cleve-Ravenstein». Binnenplein (L'Emulation, 1900, pl. 1).

zichtbare achtergevel van de N.-vleugel, met getrapte dakvensters, lagere aanbouw met op bovenverd. kruisvensters in twee trav., boven een hardstenen korfbooggalerij in XVI-/XVII-stijl, met Toscaanse zuilen op hoog vierkant basement : resultaat van de restauratie in 1893-1894 door P. Saintenoy.

Conciërgewoning van één bouwl. ten W. (1934-1937).

Gekasseide *pleinaanleg* met bewaard XVIII-rozetpatroon, in verbinding met de lagere «basse-cour» via een trappenpartij en korfbogige doorgang, op pleinniveau «afgeschermd» door een zandstenen korfboogarcade (XVI/XVII) op Toscaanse zuilen met lijstkapiteel en achthoekig basement, en centraal het blazoen van de familie de Neufforge (fig. 809).

Interieur. Behoudens gelijktijdig summiere aanpassingen door architect A. Dumont in een aantal lokalen van de S.C.A.B., in 1935-1937 nagenoeg volledig gerestaureerd o.l.v. architect F. Malfait. Een aantal markante zalen en kamers behielden nog grotendeels hun stoffering uit de oprichtingsperiode van eind XV/begin XVI en de herinrichting in XVIII d. Inkompartij met traphal met eikehouten trap en stijlvol uitgewerkte Lodewijk XVI-trappaal van 1780. In de W.-vleugel : kamer met classicistisch stucplafond, trofeeëndecor en stijlvolle marmeren Lodewijk XVI-schouw; z.g. Voorzitterskamer met fraaie, met hout gelambrizeerde schouwmantel in Lodewijk XV-stijl; heringerichte z.g. Raadzaal met bruin marmeren schouw in gotisch/renaissancistische stijl (?). In de dubbele N.-vleugel : z.g. Conferentiezaal met eikehouten moer- en kinderbalkenplafond, gotisch/renaissancistische schouw door H. Baes herverfraaid met het wapenschild van Filips van Cleve en zijn devies «A jamais», herhaald in de wandversiering en gealterneerd door het wapenschild en devies «Vous Seul» van zijn echtgenote Françoise van Luxemburg; z.g. Cordoba-zaal met gelijkaardig balkenplafond en gotische schouw waarop de wapens van de familie de Neufforge en hun devies «Ad alta petantur»; interessante z.g. Portrettenzaal, met XVIII-stucplafond en -schouw, en de z.g. Architectenzaal. Verder nog diverse kamers o.m. met classicistische nis onder putti-reliëf; gereconstrueerde voormalige huiskapel onder stergewelf in de erker. Zolderverd. met o.m. vergaderzaal onder imposant houten dakgebint met open dakstoel (1761, 1762).

S.A.B., O.W., 19921 (1893-1894), 44676, 57647 en 57648 (1933-1937); P.P., A 15.

BRION R., BUYLE A., (o.l.v. J. Tourneur en A. Vanrie), *L'Hôtel Ravenstein. Siège de la Société Royale des Ingénieurs et des Industriels*, Brussel, 1987.

CHEVALIER H., *L'Hôtel Ravenstein et les Clèves*, Brussel, 1960.

DES MAREZ G., *La maison de David Teniers II et l'Hôtel Ravenstein*, Brussel, 1912.

L'Emulation, 1899, 24, kol. 166-169, pl. 44-47; 1900, 25, pl. 2-3; 1901, 26, pl. 35-41.

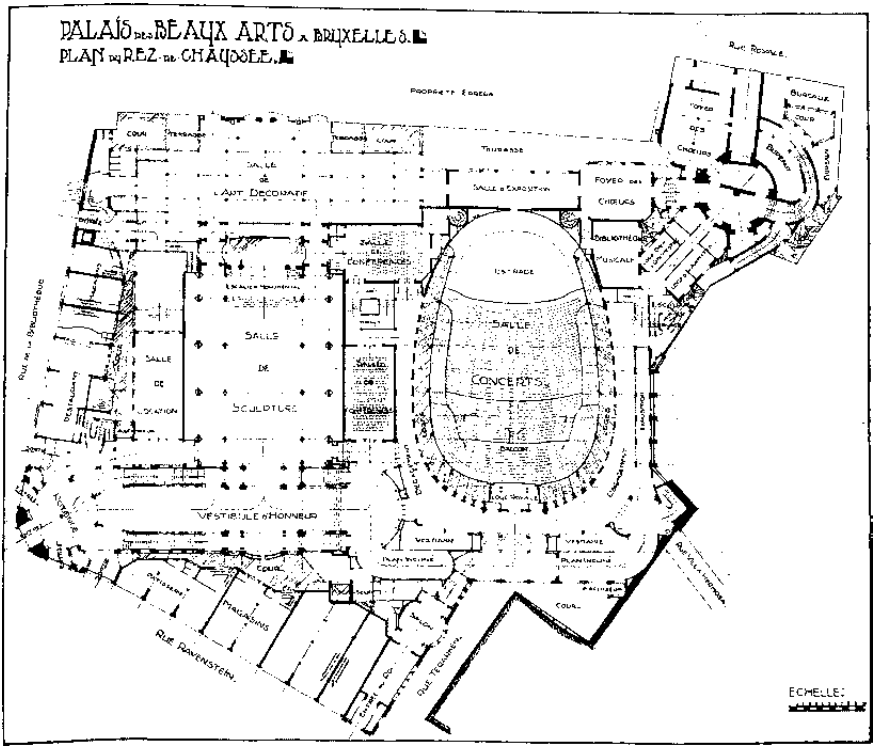
L'Hôtel Ravenstein. Siège de la Société Royale Belge des Ingénieurs et des Industriels, s.l., s.d.

MAURIN DE NAHUYS (Comte), *Notice Historique sur l'Hôtel et la Seigneurie de Ravenstein* (overdruk A.S.R.A.B., dl. 3, 1889).

★ Nr. 5-23. **Paleis voor Schone Kunsten.**

Omvangrijk complex met tentoonstellings- en concertzalen, n.o.v. architect V. Horta, van 1922-1929. Ingeplant op een terrein begrensd door Ravensteinstraat, Koningsstraat, Baron Hortastraat en Terarken.

Aanzet tot de bouw van het Paleis voor Schone Kunsten gegeven in 1919, onder impuls van toenmalig Minister van Openbare Werken E. Anseele en senator E. Vinck. Opdracht toevertrouwd aan V. Horta, wiens ontwerp werd verkozen boven dat van hoofdarchitect van de Burgerlijke Gebouwen G. Hano. Project in 1920 om budgettaire redenen door de Senaat verworpen. Oprichting van de V.Z.W. «Société du Palais des Beaux-Arts» in 1922, onder impuls van burgemeester A. Max en de bankier en muziekliefhebber H. Le Bœuf, voor de bouw – met participatie van de Stad Brussel en de Belgische Staat – en exploitatie van het Paleis. Project opnieuw toegewezen aan Horta, die rekening diende te houden met een complex programma, ongunstige terreinomstandigheden, twee erfdienstbaarheden en een strikt gelimiteerd budget. Ontwerp nog tijdens de bouw vervolledigd en op belangrijke punten gewijzigd en bijgesteld. Aanbesteding en inrichting van de werf in 1922, aanvang van de werken begin 1923, inhuldiging van het tentoonstellingscomplex in 1928, van de grote concertzaal in 1929.

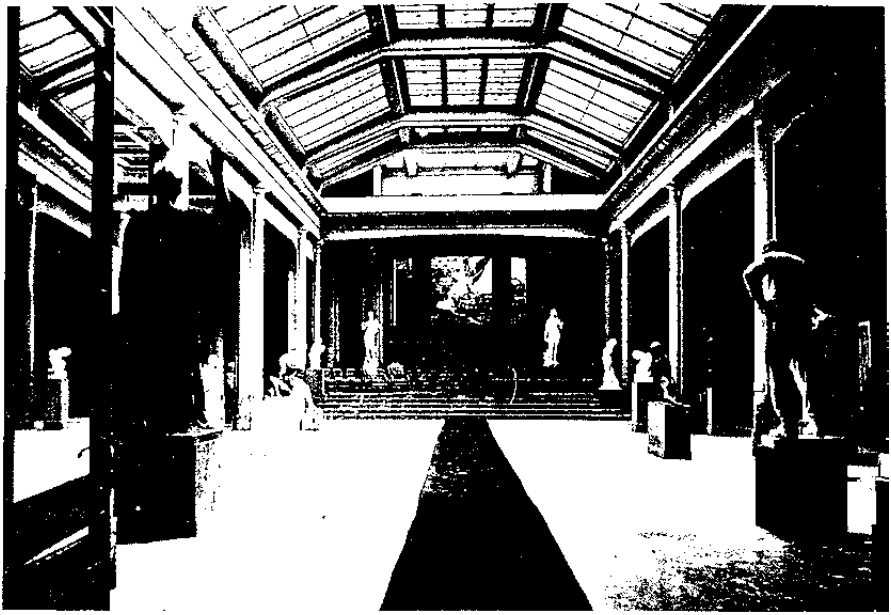
810. Ravensteinstraat nr. 5-23. Paleis voor Schone Kunsten (1922-1929). Plattegrond (Dulière C., Victor Horta, Mémoires, p. 247).

811. Ravensteinstraat nr. 5-23. Paleis voor Schone Kunsten (1922-1929).

Terrein van ca. 1 ha, omgord enerzijds door de schoormuren van Paleizenplein, voormalig Rekenhof (Koningsplein nr. 11-12) en Hotel Errera (Koningsstraat nr. 14), anderzijds door het viaduct van de Ravensteinstraat en het trappencomplex van de Baron Hortastraat, oorspronkelijk met sterk verval. Eertijds bevonden zich hier o.m. het voormalige Terarkengodshuis, het huis David II Teniers en het plateau van de «Grote Gulden Hof». Aangetroffen resten van een verdedigingstoren van de eerste stadsomwalling (XI-XIII) werden behouden. De enorme afgravingswerken werden om stabiliteitsredenen gelijktijdig met de opbouw van het betonskelet in verticale segmenten uitgevoerd. De uiteindelijke indeling van het complex werd in hoge mate bepaald door de hoogtebeperking opgelegd door de geldende erfdienstbaarheid van het Paleizenplein, waarvan het panorama diende te worden gevrijwaard. Een tweede erfdienstbaarheid gold de inplanting van winkels aan de Ravensteinstraat. Constructie met gebruik van een skelet van gewapend beton met baksteenvulling, onder een beglaasde stalen dakstructuur, het geheel gefundeerd op betonnen heipalen (type Robur) onderling verbonden door sloffen. De oorspronkelijk geplande staalconstructie voor de grote concertzaal werd tijdens de bouw op advies van aannemer A. Blaton vervangen door een betonconstructie.

Het complex herbergt een geheel van lokalen voor uiteenlopende artistieke activiteiten, met een totale oppervlakte van ca. 30.000 m, hoofdzakelijk verdeeld over drie niveau's met afzonderlijke toegangen in de omringende straten. Het onderste niveau, grotendeels ondergronds met dienstoegang in Terarken, omvat de drie concertzalen met hun bijlokalen, in parallelle opstelling, onderling verbonden door vestibules, gangen en twee kleinere conferen-

812. Ravensteinstraat nr. 5-23. Paleis voor Schone Kunsten (1922-1929). Voormalige zaal voor Beeldhouwkunst (L'Emulation, 1928, pl. 20).

tiezalen. Z.-helft ingenomen door de grote concertzaal die de volledige hoogte van het gebouw beslaat, omringd door hellende vlakken en met trappenhuis op vierkante plattegrond ten N. Het middenniveau (fig. 810), met toegang aan de Ravensteinstraat, omvat de hoofdinkom en -vestibule enerzijds leidend naar de concertzaal, anderzijds geopend naar de zaal voor Beeldhouwkunst (huidige animatiehal). Hierop sluit ten O. de zaal voor Toegepaste Kunst (huidig Filmmuseum) aan, met afzonderlijke toegang aan de Baron Hortastraat. Het bovenste niveau, met toegang aan de Koningsstraat, omvat de tentoonstellingszalen verdeeld over een zestal onderling verbonden suites, ten dele gegroepeerd rondom de vides van de zaal voor Beeldhouwkunst en de grote concertzaal. O.m. de zalen voor Monumentale Kunst, de Grote Galerij, de rotonde aan de Ravensteinstraat, en de zalen voor kunstkringen rond de inkomrotonde aan de Koningsstraat.

Terreinomstandigheden en hoogtebeperking lieten niet toe een gebouw te ontwerpen met een evenwichtig symmetrisch assenstelsel noch een monumentale gevelpartij, zelfs de inkom werd ondergeschikt gemaakt aan de erfdienstbaarheid van de winkels. De gunstige inplanting tussen boven- en benedenstad pasten dan weer in het stedebouwkundige denken dat Horta, sinds zijn aanstelling tot architect van het Centraal Station, ontwikkeld had, en dat zijn latere loopbaan zou blijven beheersen. Hoofdbekommernis was het rationeel economisch inpassen van het gewenste programma in het beschikbare volume, waarbij Horta optimaal de diepte benutte. Dit resulteerde in een vooruitstrevende toepassing van de vrije-planopvatting, bepalend voor de continuïteit van het gebouw, wat o.m. tot uiting komt in de logische over-

gang tussen de verschillende onderdelen van het complex via een doordacht circulatiesysteem, en de polyvalente inzetbaarheid en variabele opdeling van de tentoonstellingscircuits. Doorslaggevend hierin is het vernieuwend gebruik van gewapend beton, o.m. geïllustreerd door de grote concertzaal met ovoïde vorm, uitgekiende akoestiek en hellende vlakken.
Strakke vormgeving, voor het gevelfront vertaald in een geometrische ornamentiek vlg. symmetrische schema's en met geaccentueerd reliëf, waarvan de samenstellende delen werden ontleend aan het klassieke vormenarsenaal. Sober, uitgezuiverd interieur, waarvan de esthetiek in hoge mate berust op perspectieven, constructieschema's en materiaaleigenheid enerzijds, bescheiden decoratieve toetsen en een verzorgde detailafwerking anderzijds. Enige belangrijke bouwwerk uit de late periode van de architect, afgezien van het postuum gerealiseerde Centraal Station. Stijl te beschouwen als voorloper van de Art Deco, met classicerende inslag, gekleurd door de persoonlijke stempel van V. Horta. In het recente verleden onterecht bekritiseerd omwille van de vermeende academische strekking.

Langgerekt *gevelfront*, centraal gemarkeerd door een hoekrotonde, uiterst r. door een vierkante hoektoren (fig. 811). Parement van hardsteen met groot blokverband en verzorgde modenatuur. Bescheiden gebruik van graniet voor vensteromlijstingen en borstweringen van de bovenverd., gepolijst in de hoekrotonde. Geleed in twee horizontale registers met geaccentueerde bel-etage, bekroond door een hoge blinde attiek; krachtige verticale trav.-indeling. Door zware postamenten geflankeerde hoekrotonde van drie trav., oertijds in symmetrie met deze van de tgov. liggende, heden verdwenen gebouwen van de Generale Maatschappij. Licht gewelfde poorten, geflankeerd door affichagepanelen en kleine venstertjes. Op de bovenverd. smalle drielichtvensters, geritmeerd door gekoppelde halfzuilen onder klassiek entablement. Golvend balkon met zware postamenten/consoles en ijzeren borstweringen met repeterend patroon. Zijvleugels met resp. zeven en negen trav., met modulair repeterende opbouw. Vooruitspringende benedenbouw met vitrines en bekronende blinde borstweringen, tussen doorgetrokken posten. Gedrukte entresol als sokkel van de bel-etage, l.g. geritmeerd door ingediepte penanten en gelede rechth. vensternissen met drielicht en gesloten borstwering. Vrij vlakke hoektoren van één bij één trav., met Koninklijke Toegang en massieve balkons op de bovenverd. Doorlopende bekroning met zware tandlijst, kordon en attiekbalustrade met postamenten, gesloten aan zijde Baron Hortastraat, boven rotonde en hoektoren, opengewerkt met ijzeren hekken en bekroond door gestileerde vazen aan zijde Ravensteinstraat. Metalen vleugeldeuren en ramen met strak geometrische roedenverdeling, voorzien van gemarmerd glas en glas-in-lood. Hoger oplopende gevelpartij met classicistische inslag, als overgang naar het aanpalende Hotel Errera ter hoogte van de trappenpartij van de Baron Hortastraat. Drieledige hardstenen benedenbouw met schijnvoegen; bepleisterde bovenverd. met rechth. lisenen en klassiek entablement. Gevelpartij aan Terarken, gelegen tgov. het Ravensteinhof en om die reden uitgevoerd in bak- en hardsteenlagen. Geopend door veellichten, met bow-window ter hoogte van het Koninklijk Salon.

Sober *interieur* met vlak gestucte wanden, bevloering in marmer, keperparket of granito/linoleum, en eenvormig houtwerk. De oorspronkelijke kleurstelling ging bij opeenvolgende opfrisbeurten verloren. Bepaalde onderdelen ondergingen grondiger wijzigingen.
Tentoonstellingszalen. Zaal voor Beeldhouwkunst : vijfbeukige hal over twee verd., overkluisd door een beglaasd gewelf met geknikte betonspanten (fig. 812). Heringericht tot animatiehal n.o.v. architect L. Baucher in 1969-1971, met inbreng van een demonteerbaar metalen trappenpodium en galerijen. Via een brede trappenpartij verbonden met de suite van drie zalen voor Monumentale Kunst en op de bovenverd. geflankeerd door de Grote Galerij. Deze en alle overige tentoonstel-

lingszalen zijn onderling verbonden en afsluitbaar via schuifdeuren; zij worden verlicht door beglaasde bovenlichten, heden echter grotendeels gedicht, en waren van bij oorsprong voorzien van kunstlicht voor nocturnes. Monumentale rotonde, oorspronkelijk opgevat als tearoom : omringd door halfzuilen, met gebogen trappen aan weerszij van de inkom, markante zoldering en kroonluchter.

Concertzalen. Grote concertzaal, heden z.g. «Zaal Henry Le Bœuf», met ovoïde vorm, oorspronkelijk met een capaciteit van 2.200 toeschouwers (Pl. XXX). Parterre, stalles en drie rangen – balkon, loges en galerij –; centrale Koninklijke Loge. Drieledig uitgehold gewelf, ondersteund door tweemaal vijf dwarsbalken op gekoppelde zuilen; decoratief geajoureerde en beglaasde middenpartij. Groot concertorgel door de firma J. Stevens (Duffel). Heringericht door architecten E. de Felici en R. Delers in 1976. Brede omringende wandelgangen met hellende vlakken. Koninklijk Salon op het niveau van het balkon. Zaal voor Kamermuziek, heden z.g. «Zaal M», oorspronkelijk met een capaciteit van 625 toeschouwers, verdeeld over parterre, balkon en typische zijloges, onder een geknikte casementenzoldering. Grondig verbouwd door het architectenbureau H. Gilson in 1987-1988. Idem voor de kleine Zaal voor Recitals, heden z.g. «Studio», oorspronkelijk met een capaciteit van 200 toeschouwers.

Monument Henri Le Bœuf, met bronzen genius door V. Rousseau van 1936, in de vestibule. Monument Victor Horta, met buste door A. Wansart onthuld in 1950, in het foyer van de grote concertzaal.

Filmmuseum, ondergebracht in de vroegere zaal voor Toegepaste Kunst, hiertoe volledig heringericht door architecten C. Brodzki en C. Hannoset in 1962-1967.

S.A.B., N.P.P., 71.

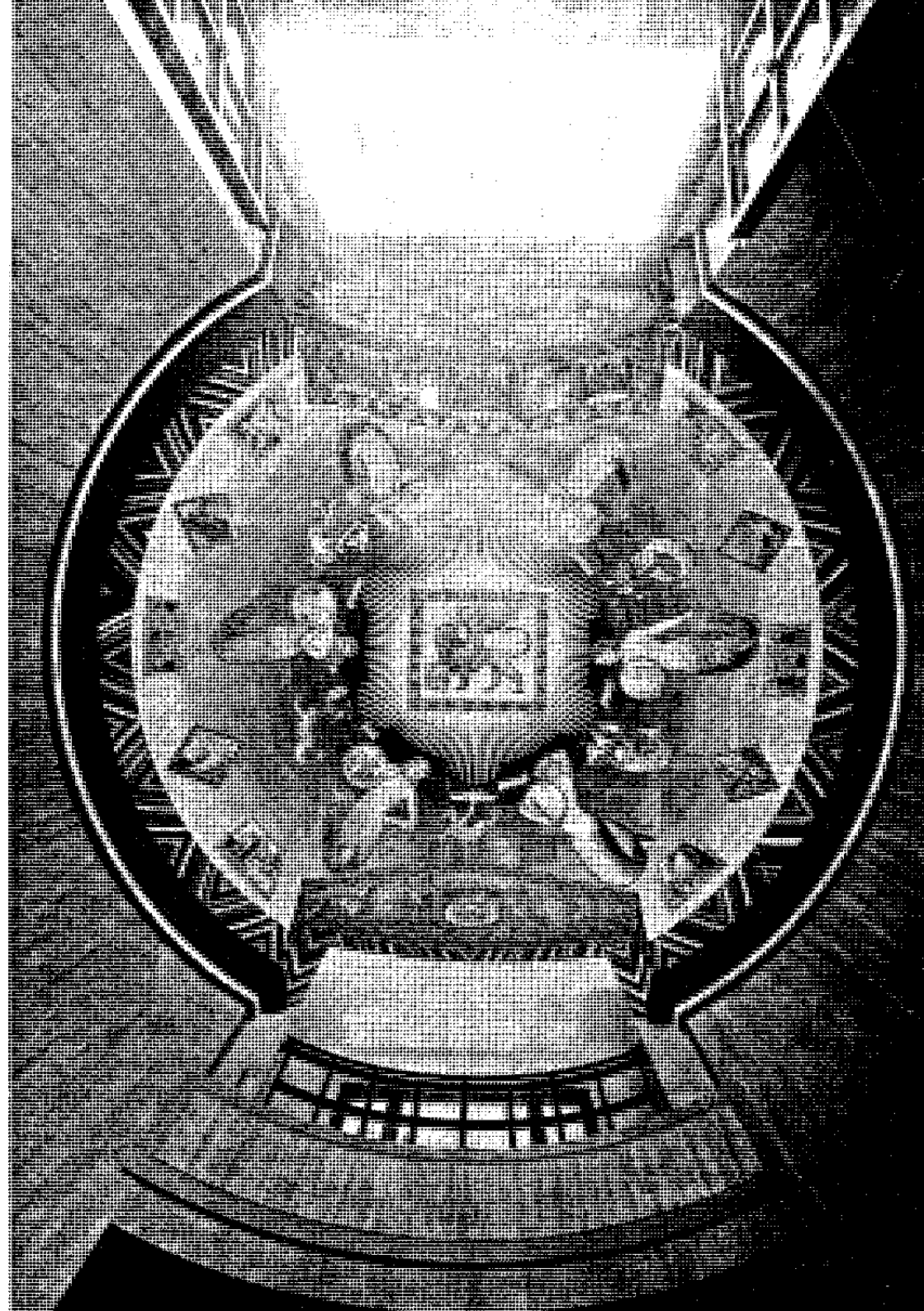
DULIERE C., *Victor Horta, Mémoires*, Brussel, 1985, p. 230-277.

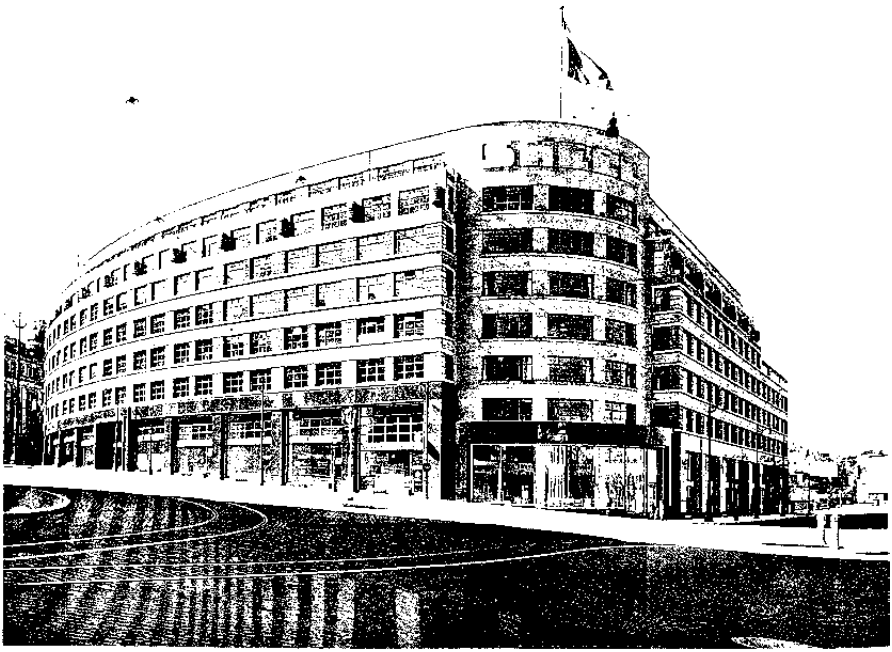
HORTA V., *Le Palais des Beaux-Arts du point de vue architectural* (Cahiers de Belgique, 1928, juni, p. 17-52).

Nr. 26-46. Kantoorgebouw «*Assurances Générales de Trieste*», in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architecten Alex. Dumont en M. Van Goethem van 1934-1935, ingehuldigd in 1936. Langgerekt complex met gebogen gevellijn, aansluitend bij en sterk verwant met het kantoorgebouw «Shell» (nr. 48-70). Omvat twee kelderverd., benedenbouw met entresol en elf trav. binnen gemene muren, en halfvrijstaande bovenbouw oorspronkelijk met vier verd. – de hoogste als terugwijkende attiek – en twaalf + vijf trav. onder plat dak. Verhoging met een bijkomende attiekverd. n.o.v. Alex. Dumont van 1948-1950, waarbij aanpassing van de onderliggende verd. tot loggia; uitbreiding met vijf trav. aan de Z.-zijde n.o.v. Alex. en Ph. Dumont van 1954-1955, met bioscoop in de ondergrond aansluitend op de rotonde van de Ravensteingalerij.

Strakke gevelopbouw met nadrukkelijk horizontale registers, geaccentueerde middenas en brede rechth. openingen. Ruimer beglaasde pui met zwart marmeren (Nero Nube) bekleding, belijnd door de puilijst : vlak omlijst axiaal portaal met stadswapen van Triëst; aan weerszij telkens vijf winkelpuien en aansluitend entresolramen met kleine roedenverdeling, gevat in een doorlopende metalen omraming, onder bronzen letteropschrift (firmanaam). Bovenbouw met beige marmeren (San Stefano) bekleding : eerste drie verd. geleed door vensterregisters, in de middenas onderbroken, met gegroefde penanten, lekdrempel en geprononceerde borstwering, afgewerkt met een gelede architraaf; metalen raamwerk met kleine roedenverdeling. Blinde afgeronde hoekpenant met San Marcoleeuw en letteropschrift (firmalogo en -naam). Aangepaste en toegevoegde bovenste verd. resp. met galerij en ijzeren borstwering. Raamwerk van bovenbouw en letteropschriften inmiddels verwijderd. Interieur georganiseerd romdom een centraal trappenhuis, oorspronkelijk met variabele kantoorindeling aan weerszij van een doorlopende middengang; markante

813. Ravensteinstraat nr. 26-46. Kantoorgebouw «Assurances Générales de Trieste» (1934-1936). Koepel inkomhal.

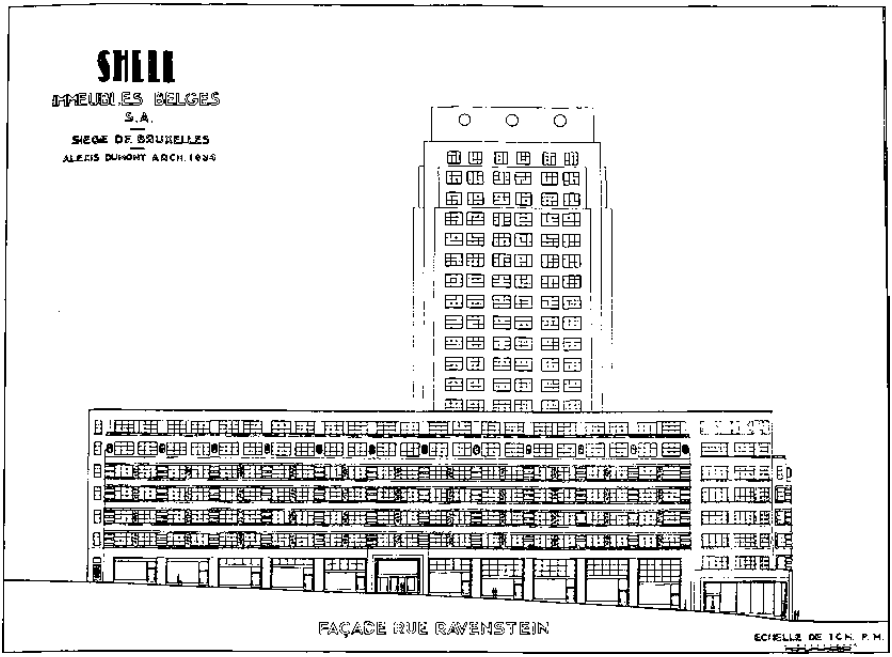

814. Ravensteinstraat nr. 48-70. Kantoorgebouw «Shell» (1931-1934), (L'Emulation, 1936, 5, p. 77).

ronde inkomhal in Travertijn met koepelbeschildering (fig. 813) gesigneerd G.M. Baltus, J.A. Baltus en D. Sevin, 1937, met San Marco-leeuw en voorstellingen van handelssteden (1763).

S.A.B., O.W., 50076 (1934-1936), 60060 (1948-1950), 67196 (1954-1955).
A.A.M., Fonds Alex. Dumont.
Bâtir, 1939, 75, p. 78-79.
L'Emulation, 1936, 6, p. 100-103.

Nr. 48-70. Kantoorgebouw «*Shell*». Imposant hoekcomplex (Kantersteen nr. 39-55) in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect Alex. Dumont van 1931, i.o.v. «Shell Immeubles Belges»; bouw met medewerking van architect M. Van Gocthem, voltooid in 1934 (fig. 814). Eerste fase van een initieel grootser opgezet project dat verder voorzag in een vierkant torengebouw met 30 m zijde en 90 m hoogte, in een tweede fase op te richten op het binnenplein en waarvan de funderingen reeds werden gelegd (fig. 815). Voorafgaandelijk volkomen afwijkend voorontwerp in Art Deco van 1930. Tweede fase uitgewerkt vanaf 1934 : bouwaanvraag voor torengebouw met 22 verd. en nog slechts 80 m hoogte in 1937, geweigerd met verwijzing naar de enorme bouwmassa in relatie tot de te dichte nabijheid van St.-Michielskathedraal en Warandeberg. Binnenplein opgevuld met uitbreidingen na 1955. Beeldbepalende architectuur door inplanting aan het stervormige kruispunt van de Houtmarkt. Innoverend voorbeeld van een grootschalig complex met commercieel opzet – zetel van de «Shell»-maatschappij gecombineerd met winkels, kantoren en parkeergarage voor verhuring – dat beantwoordde aan de modernste eisen van functionaliteit en comfort. Onderdeel van een reeks gelijkaardige complexen die in de jaren 1930 door «Shell» in verschillende Europese hoofdsteden werden ingeplant.

815. Ravensteinstraat nr. 48-70. Kantoorgebouw «Shell» (1931-1934). Opstand (L'Emulation, 1936, 5, p. 80).

L-vormig complex met gebogen O.-vleugel doorlopend in een hoekrotonde, gekenmerkt door de getrapte opbouw en een plastisch spel van geprononceerde en terugwijkende partijen. Omvat twee kelderverd., benedenbouw met entresol, en bovenbouw met overwegend zes verd. onder plat dak. Constructie met skelet van gewapend beton op schoormuren en funderingspalen. Doorlopende gevelopstand over tweeënveertig trav., evoluerend overeenkomstig het verval van Ravensteinstraat en Kantersteen, met nadrukkelijk horizontale registers, cesuur van de rotonde, en brede rechth. openingen. Ruimer beglaasde benedenbouw met vlakke zwart granieten (Labrador) bekleding : axiaal portaal te midden resp. tien en zes winkelpuien in de O.- en W.-vleugel, doorlopende winkelpui in de rotonde; bronzen raamwerk met kleine roedenverdeling ter hoogte van de entresol. W.-portaal aangepast n.o.v. Dumont van 1959 met beeldhouwwerk (schelp) door O. Strebelle. Bovenbouw met natuurstenen (Savonnière) bekleding. W.-vleugel vanaf de rotonde trapsgewijs met resp. één en drie niveau's verlagend. In éénzelfde gevelvlak terugwijkende rotonde en bovenste verd. met vlakke gevelbehandeling : vensterregisters met verdiepte penanten en lekdrempel. Geprononceerde partijen met minimaal geveldecor : vensterregisters met hardstenen omlijsting, de bewerkte penanten alternerend breed gegroefd en smal met variërend geometrisch meanderpatroon, idem als postamenten van de pergola bovenop het lage uiteinde van de W.-vleugel; inspringende vlakke bekroning, oorspronkelijk voorzien van cilindervormige

lantaarns, met bronzen borstwering. Firmalogo «SHELL» in reliëf in de topgelding van de rotonde – heden bedekt – en de afgeronde hoek zijde Kantersteen. Oorspronkelijk raamwerk met kleine roedenverdeling, heden vernieuwd.
Interieur. Oorspronkelijk parkeergarage onder de O.-vleugel; winkels aan het binnenplein verbonden door een galerij; verticale circulatie via drie aan het binnenplein aanpalende trappenhuizen en vier groepen liften. Huurkantoren met variabele indeling in de O.-vleugel; «Shell»-kantoren en laboratoria – o.m. administrateurskamers en raadszaal ingericht door de decorateurs Baucher en Féron –, en restaurant met dakterras, in de rotonde en de W.-vleugel.

S.A.B., O.W., 59350, 65861, 71295 en 71607 (1930-1937), 67177 (1955), 66737 (1959).
A.A.M., Fonds Alex. Dumont.
Bâtir, 1934, 22, p. 835-858.
L'Emulation, 1936, 5, p. 77-82.

816. Reebokstraat nr. 9. Winkelpui.

Reebokstraat (6 J)

Van Huidevettersstraat naar Vossenplein. Tot de aanleg van het Vossenplein (1853-1858) deel uitmakend van de Vossenstraat, vermoedelijk ontstaan in XIV-XV. Resten van lage vroeg XIX-bebouwing op de oude rooilijn, cf. nr. 14-16 en 18. Vervolgens plaatselijk verbreed en opnieuw bebouwd met hogere meergezinshuizen in XIX e-d.

Nr. 3-7. Huurhuis met dubbelhuisopstand, vier bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1882. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geaccentueerd door het geblokte middenrisaliet met blindvensters. Vlak omlijste getoogde bovenvensters met lekdrempel en paneel op de borstwering. Hoofdgestel met kordon, casementen en kroonlijst op klossen. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpuien, heden gewijzigd (1764).
S.A.B., O.W., 9182 (1882).

Nr. 4-8. Zelfde type als nr. 3-7, waarvoor bouwaanvraag van 1867. Blinde middentrav., geriemde omlijstingen en doorgetrokken lekdrempels, behalve op de lage bovenste verd. Verbouwde doorlopende winkelpui (1765).
S.A.B., O.W., 14416 (1867).

Nr. 9. Huurhuis van het enkelhuistype, vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1881. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, met getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel tussen guirlandes, op doorgetrokken lekdrempels met gegroefde rozetconsoles; ijzeren leuningen. Hoofdgestel met spiegels en leeuwekoppen in de fries, en kroonlijst met klossen en tandlijst. Rechth. inrijpoort. Latere houten winkelpui met golvende kroonlijst, en betegeld winkelinterieur (poelier) met gehistoriëerde fries (wild en gevogelte), uit XX a (fig. 816), (1766).
S.A.B., O.W., 9184 (1881).

Nr. 10-12. Zelfde type als nr. 9, met vier trav., waarvoor bouwaanvraag van 1878. Soberder stuc; later «klassiek» winkelraam (1767).

S.A.B., O.W., 14417 (1878).

Nr. 11-15. Zelfde type als nr. 3-7, met vier trav. uit XIX d. Centrale privé-deur tussen gewijzigde winkelpuien. Vlak omlijste rechth. bovenvensters met lekdrempel (1768).

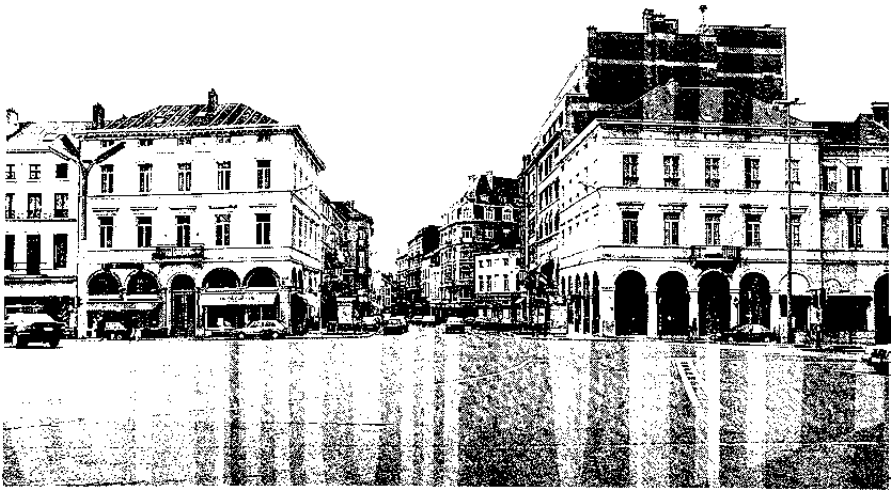
Nr. 19. Breedhuisje met twee bouwl. en vier trav. onder steil zadeldak (pannen). Mogelijk oude XVII-XVIII kern. Huidig neoclassicistisch uitzicht uit XIX A. Rechth. deur met gestrekte waterlijst en vensters (1769).

Nr. 28. Openbare badinrichting van de Stad Brussel. Complex, doorlopend in Kapucijnenstraat nr. 19-21, n.o.v. architect M. Van Nieuwenhuyse van 1949, opgetrokken in 1950-1953, ter plaatse van de St.-Veronicagang. Omvat zwem- en instructiebad, openbare kuip- en stortbaden, turnzaal en wasserij. Verticaal gelede voorgevel van vijf bouwl., en nagenoeg volledig beglaasde achtergevel, beide met natuurstenen bekleding; tegelpaneel met opschrift «BAINS-BADEN». Superpositie van instructie- en zwembad in het interieur, l.g. onder betonnen boogspant (1770).

S.A.B., N.P.P., N 2.

Regentlaan (9-10 B-C-D-E-F-G)

Van Naamsestraat naar Surlet de Chokierplein.
Deel uitmakend van de ringlanen ter vervanging van de XIV-stadsomheining, aangelegd n.o.v. ingenieur J.-B. Vifquain vanaf 1819 (zie Antwerpselaan). Vifquain voorzag tussen de Naamsepoort en de Leuvensepoort een prestigieuze promenade met vierdubbele bomenrijen, beelden en fonteinen, onder de benaming «Cours la Reine». Voor de aanleg werd de voorkeur gegeven aan een eenvoudiger ontwerp van architect Ch. Vander Straeten, dat vanaf 1821 werd gerealiseerd. In 1828 «Prinslaan» genoemd, naar kroonprins Willem van Oranje; huidige benaming sinds 1831, naar baron E. Surlet de Chokier (1769-1839), regent van het Koninkrijk België in 1831.
Brede laan met driedubbele rijbaan en beboomde bermen, tussen Troonplein en Leuvenseweg gekarakteriseerd door aaneengesloten voortuinen met hekkenafsluiting, van bij de aanleg opgelegd door een erfdienstbaarheid. O.-zijde z.g. Marnixlaan en Kunstlaan. Huidige situatie na aanleg van de tunnels onder de middenbaan in 1956-1957.
Oorspronkelijke bebouwing in meerdere fasen tot stand gekomen, gespreid over de gehele XIX. Inzet met de bouw van het Paleis van de Prins van Oranje (huidig Academiënpaleis) in 1823-1826, n.o.v. Ch. Vander Straeten, voltooid o.l.v. architect T.-F. Suys, tussen Troonplein en Lambermontstraat. De Z.- en N.-terreinen resp. bij de Naamse- en de Leuvensepoort werden reeds in de jaren 1820-1830 bebouwd met neoclassicistische burgerhuizen. De terreinen palend aan de Hertogsstraat werden in deze periode slechts sporadisch bebouwd, en bleven tot midden XIX vnl. ingenomen door de tuinen van de herenhuizen aldaar. Pas vanaf eind jaren 1850, vnl. in de jaren 1860 en nog 1870 opgevuld met voorname herenhuizen met neoclassicistische, Louis-Philippe- en Second-Empire-inslag, o.m. n.o.v. de architecten W. Janssens (1857, 1858), C. Goevaert (1858, 1866), F. Janlet (1859), F. Pauwels (1861-1862), J. Culot (1862, 1863, 1865, 1868), Alph. Dumont (1873, 1874) en G. Hansotte (1874). Tenslotte gevolgd door nog monumentalere hotels, n.o.v. architecten Léon Govaerts (1897-1898), H. Maquet (1900), A. Dujardin (1913) en A. Delalieux (1927). Nieuwe schaalvergrotende bouwfase, gepaard met geleidelijke sloop van de bestaande scenografie, onmiddellijk vóór en na W.O.II ingezet met twee appartementsgebouwen, vanaf de jaren 1950 tot op heden voortgezet met een monotone reeks kantoorgebouwen, zij het met hoogtebeperkingen in

817. Regentlaan nr. 1 en Waterloolaan nr. 1-1A (1834-1835).

relatie tot de erfdienstbaarheden van de Warandewijk.
In nr. 35, verwerking van hardstenen gevelonderdelen – balkons, omlijstingen, liggende leeuwen – van een gesloopt neoclassicistisch herenhuis (hoek Wetstraat) van 1843.
Hekkenafsluiting in de oorspronkelijke configuratie samengesteld uit hardstenen hoekpijlers met entablement en obeliskvormige middenpijlers, waartussen ijzeren hekken met speerpunt- en granaatappelmotief, cf. vóór nr. 27, 35 en 46. Bij nieuwe bouw telkens in gewijzigde vorm wederopgericht of vervangen.

S.A.B., O.W., 32223-32240, 32244, 2813, 19158, 19163, 19937, 19939, 19941-19944, 19946-19947 en 19958 (jaren 1820-1830), 14019 (1857), 19951 (1858), 19952 (1858), 19996 (1866), 10321 (1859), 19954 (1861-1862), 19955 (1862), 20003 (1863), 19999 (1865), 19957 (1868), 19959 (1873), 20008 (1874), 19960 (1874), 2287 (1900), 28571 (1913), 35797 (1927), 10335 (1843).

★ Nr. 1. Neoclassicistisch hoekhuis (Naamsestraat nr. 86-88), pendant van Waterloolaan nr. 1-1A, naar opgelegd ontwerp door stadsarchitect A. Payen van 1834, opgetrokken in 1835 (fig. 817). Opgevat als symmetrisch geheel met de verplaatste octrooipaviljoenen van de Naamsepoort, ter markering van de toegang tot de Naamsestraat. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleding; drie bouwl. + mezzanino en tweemaal vijf trav. onder afgeknot schilddak (leien). Begane grond belijnd door de puilijst, en geritmeerd door rondbogen met geprofileerde archivolt op doorgetrokken imposten en pilasters. Oorspronkelijk rondbogige deur- en vensteropeningen binnen muurvelden, geleidelijk volledig geopend voor winkelpuien met aanvankelijk waaier in het bovenlicht; heden met vernieuwd raamwerk. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken geprofileerde lekdrempels. Bijkomende enta-

blementen en centraal balkon met voluutconsoles en ijzeren leuning op de eerste verd. Hoofdgestel met gelede architraaf, mezzanino en geprofileerde kroonlijst. R. aanpalend nog drie inspringende trav., drie bouwl. onder zadeldak, met zelfde opstand, doch zijrisaliet, kleinere rondbogen en lager hoofdgestel.

S.A.B., O.W., 32246 (1834-1835), 2779, 2803.

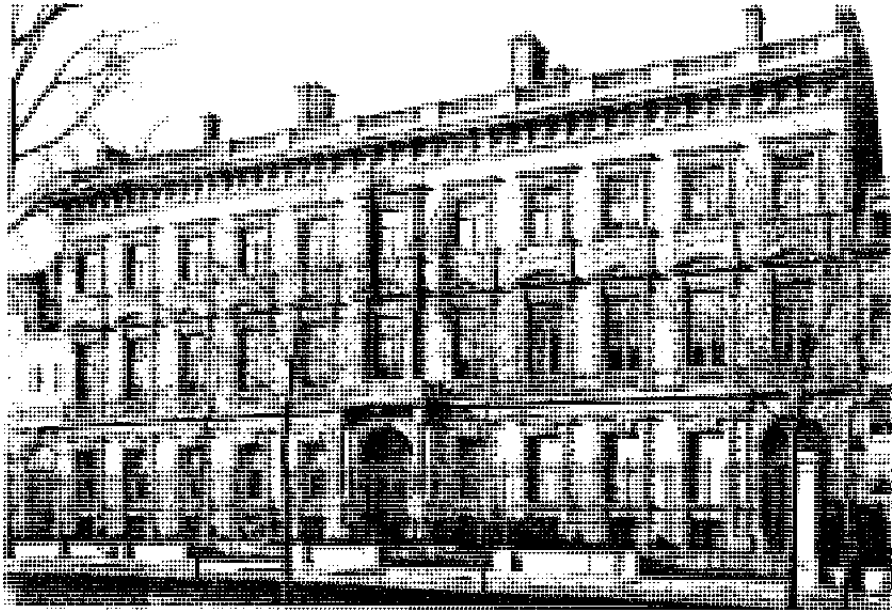
Nr. 20. Voormalig «*Hotel du Bus*», later «*Hotel Erard*», vervolgens Nederlandse ambassade; heden Kabinet van de Minister van Landsverdediging. Complex (hoek Lambermontstraat nr. 6-8) gevormd door een herenhuis met aanpalend enkelhuis, in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect J. Culot van 1868. Kantoorvleugel opgetrokken door de Nederlandse ambassade, n.o.v. architect V. Creten van 1920 aan het binnenplein, afgesloten door een ijzeren hek met arduinen pijlers.
Herenhuis. Halfvrijstaand paviljoen met symmetrische opstand, refererend naar de classicistische architectuur van Koningsplein en Warandewijk; souterrain, drie bouwl. en driemaal drie trav. onder afgeknot schilddak (leien). Lijstgevels met horizontale geleding door puilijst en hoofdgestel, beide registers geritmeerd door resp. geblokte en kolossale penanten waarbinnen verdiepte vensternissen; telkens geaccentueerde middenas. Vrijwel volledig uitgevoerd in hardsteen, uitgezonderd de bepleisterde vensternissen op de bovenverd. Rechth. muuropeningen, haast vierkant op de lagere derde bouwl. Op de begane grond sluitstenen, geprononceerde lekdrempels en bewerkte borstweringen; inkom onder beglaasde Art Deco-luifel in de W.-gevel. Bovenvensters in geriemde omlijsting, resp. met lekdrempel en neuten. In de middentrav. : balkon met gekoppelde consoles en opengewerkte borstwering, en entablement met consoles, op de bel-etage; bijkomende sluitsteen en guirlandes op de bovenste verd. Kroonlijst met klossen boven fries en architraaf.
Aanpalend enkelhuis. Bepleisterde lijstgevel met hardstenen benedenbouw en omlijstingen; drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (leien). Benedenbouw met schijnvoegen, voorts gelijkaardige ordonnantie, omlijstingen en hoofdgestel.
Kantoorvleugel. L-vormige constructie met eenvoudige opstand, bepleistering en hardsteen, met lisenen en klassiek hoofdgestel; twee bouwl. onder schilddak (koper). Gevelritme bepaald door rechth. twee- en vierlichten (1771, 1772).

S.A.B., O.W., 19957 (1868), 28563 (1920).

Nr. 24. Appartementsgebouw «*Le Régent*», n.o.v. architect G. Heerebout van 1938; souterrain met garages, zeven bouwl. met in totaal achtentwintig appartementen rondom twee trappenhuizen, en attiekverd. Voorafgaandelijke projecten resp. n.o.v. de architecten R. Moenaert, M. Polak en A. Hoch, en C. Damman, van 1936, variërend van negen tot vijftien bouwl. Opstand met markant U-vormig profiel over acht brede trav., nog geaccentueerd door midden- en hoekrisalieten met afgeronde balkons. Parement van bak-, natuursteen en simili; panelen met oplopend decoratief reliëf op de haakse gevelpartijen (1773).

S.A.B., O.W., 54289 (1936), 54290 (1938).

Nr. 27. Voormalig «*Hotel Warnant*». Herenhuis (hoek Zinnerstraat), in deze vorm een samenstel van drie vroegere enkelhuizen. In oorsprong deel uitmakend van een geheel van zes gekoppelde woningen in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en in totaal zes bij twaalf trav., waarvoor bouwaanvraag van 1826 (zie Zinnerstraat nr. 5-7). Twee samengetrokken panden aan zijde Regentlaan met één verd. verhoogd, waarvoor bouwaanvraag van 1852. Grondig verbouwd tot het huidige herenhuis n.o.v. architect H. Beyaert van 1890 : derde belendend pand aan zijde Zinnerstraat toegevoegd en op gelijke hoogte gebracht, opeenvolging van deur- en vensteropeningen van de begane grond gewijzigd, gevelbekleding vernieuwd en interieur aangepast. Bepleisterde lijstgevel met regelmatige, verkleinende registers van rechth. vensters, beluikt op de begane grond; vier bouwl. en resp. zes en vijf trav. onder zadeldak (pannen). Schijnvoegen en puilijst van de begane grond, ge-

818. Regentlaan nr. 31-33. Voormalig «Hotel Brugmann» (1900-1903), (L'Emulation, 1904, pl. 12).

riemde omlijstingen van de bovenvensters, centraal balkon met voluutconsoles en doorgetrokken lekdrempels van de bel-etage behorend tot de toestand van 1826, vierde bouwl. en klassiek hoofdgestel van 1852; aanvullend decor o.m. sluitstenen, driehoekige frontons, consoles, guirlandes, entablementen en spiegels van verschillende verd., en portaal met entablement ter vervanging van gekoppelde deuren in de zijgevel, van 1890.
Interieur : ruime traphal – gesmeed ijzeren trapleuning –, twee gelambrizeerde salons resp. in neo-Lodewijk XVI- en neo-Vlaamse-renaissancestijl, door H. Beyaert (1774).

S.A.B., O.W., 19940 (1826), 19986 (1852), 19995 (1890).

Nr. 29. Appartementsgebouw «*Le Dauphin*», n.o.v. architect G. Heerebout van 1946. Zelfde type als nr. 24 met parement van natuursteen en simili (1775).

S.A.B., O.W., 59362 (1946).

★ Nr. 31-33. Voormalig «*Hotel Brugmann*». Oorspronkelijk samenstel van twee herenhuizen, in eclectische stijl met neo-Italiaanse-renaissance-inslag, n.o.v. architect H. Maquet van 1900 – voor de stallingen van 1902 –, voltooid in 1903 (fig. 818). Monumentaal gevelfront in palazzostijl, opgetrokken uit natuur- en hardsteen, verwant met het voormalige «Hotel d'Assche» door architect A. Balat van 1856-1858 (Wetenschapsstraat nr. 33). Symmetrische opstand gemarkeerd door een middenrisaliet; drie bouwl. en elf trav. onder gedrukt zadeldak. Markant gebruik van bossage, balustraden en frontons als geveldecor, klassieke ordenopeenvolging in het risaliet. Begane grond belijnd door een geboste sokkel en een klassiek hoofdgestel. Rechth. benedenvensters in geriemde en geblokte omlijsting, met hanekam, entablement en lekdrempel op uitgelengde consoles, boven souterrainvensters. Geblokte rondbogige inrijpoorten met im-

posten, sluitsteen en schamppalen in de midden- en laatste trav., e.g. met rijkere cartouchesleutel en geflankeerd door gecanneleerde Dorische zuilen met hoge sokkel en triglief waarop balkon; l. aanpalende portiek. Rechth. bovenvensters in geprofileerde en oplopende geblokte omlijsting. Op de bel-etage met doorlopende balustrade met diamantkoppen, lamberkijnfries en alternerend driehoekige en gebogen frontons met palmet en consoles. Op de lagere derde bouwl. met paneel met bijenmotief en drop op borstwering en entablement. Middenrisaliet geaccentueerd door lonische zuilen en Corinthische pilasters, en rijkere frontons. Breed hoofdgestel met architraaf en kroonlijst op consolerij en schijven, en attiekbalustrade. Eenvoudige achtergevel. Rijk interieur in neo-Lodewijkstijlen. Complex van stallingen en aanhorigheden met twee bouwl. en bedaking, van bak- en natuursteen, aan de W.-zijde van het binnenplein.

S.A.B., O.W., 2287 (1900-1903).
L'Emulation, 1904, pl. 42-43, 1910, pl. 9-10.

819. Regentlaan nr. 41. Voormalig «Hotel de Spoelberch» (1865).

Nr. 41. Voormalig «*Hotel de Spoelberch*», sinds 1920 residentie van de ambassadeur van Frankrijk (fig. 819). Herenhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect J. Culot van 1865, mogelijk met medewerking van architect A. Vanderheggen; drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel met ruim gebruik van hardsteen voor benedenbouw, omlijstingen en kordons. Bepleistering vervangen door een parement van Anstrudesteen o.l.v. architect R. Théry van 1965. Enkelhuisopstand gemarkeerd door het middenrisaliet; rechth. muuropeningen. Begane grond met schijnvoegen, diamantkopsleutels en bewerkte borstweringen, belijnd door de puilijst; inrijpoort in de l. trav. Bovenverd. met geprofileerde vensteromlijstingen : bel-etage gemarkeerd door entablementen op consoles, balkon met balustrade en consoles in de midden-, panelen met schijven en drop in de zijtrav.; op de lagere derde bouwl. neuten, oren en sleutel, en centrale ijzeren borstwering. Hoofdgestel met architraaf, fries en gekorniste kroonlijst met klossen en tandlijst, op gekoppelde hoekconsoles in het risaliet; centrale dakkapel met schouderstukken, pilasters en sleutel. Bewaard houtwerk.
Tuinaanleg n.o.v. tuinarchitect R. Péchère van 1961, doorlopend tot de Kanselarij (Hertogsstraat nr. 65) : geplaveide voorgrond met waterbekken, omringd door een formele en een «wilde» tuin; karakteristieke treillages.

S.A.B., O.W., 19999 (1865), 77499 (1965).
PECHERE R., *Jardins dessinés*, s.l., 1987, p. 44-45.

Nr. 45. Voormalig «*Hotel Pycke de Peteghem*». Herenhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Pauwels van 1861-1862; souterrain, drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met ruim gebruik van hardsteen. Enkelhuisopstand met middenrisaliet, horizontale geleding en rechth.

muuropeningen. Begane grond met schijnvoegen, bel-etage met balkon op gekoppelde consoles in de twee middentrav. en doorlopende balustrade. Vensters in geprofileerde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels, op de begane grond met voluutsleutel en paneel met schijven en drop, op de bel-etage met rozetfries en entablement op consoles, op de derde bouwl. met neuten, oren en guirlandesleutel, resp. guirlande en droppaneel; inrijpoort in de l. trav. Architraaf, rozetten- en stafwerkfries en gekorniste kroonlijst met klossen en tandlijst; attiek als opengewerkte borstwering met postamenten. Inmiddels gesloopt; bewaarde inrijpoort in Hertogsstraat nr. 81 (1776).

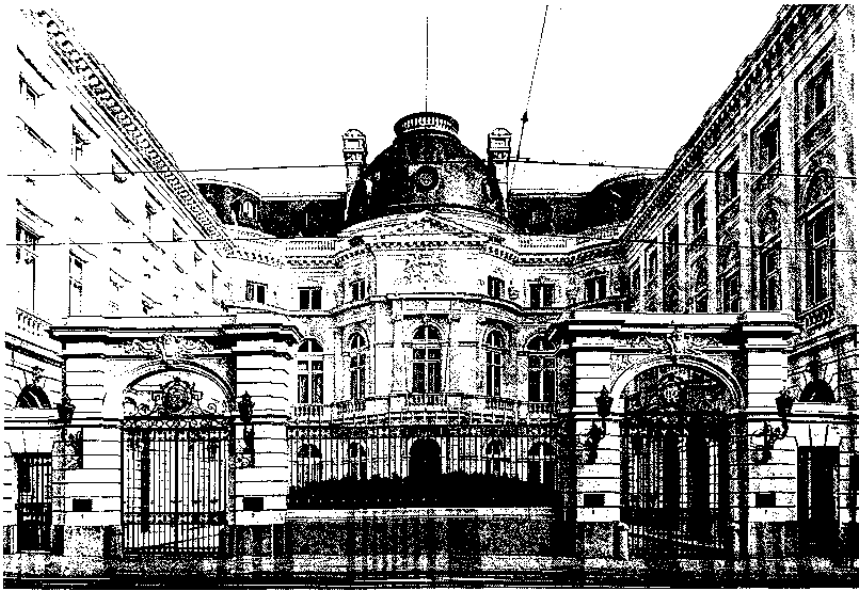
S.A.B., O.W., 19954 (1861-1862).

Nr. 46. Voormalig «*Hotel d'Ansembourg*». Herenhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect C. Goevaert van 1858; souterrain, drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hardstenen plint, kordons en omlijstingen. Enkelhuisopstand met geaccentueerd middenrisaliet, horizontale geleding en getoogde muuropeningen. Begane grond met schijnvoegen, bel-etage met centraal balkon op gekoppelde consoles en ijzeren borstweringen. Vensters in geprofileerde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels, benedenvensters met vlakke sluitsteen, bovenvensters met oren en bijkomend gebogen entablement op consoles in het door geblokte pilasters gemarkeerde risaliet; inrijpoort in de r. trav. Kordon, panelenfries en gekorniste kroonlijst met modillons, tandlijst en gekoppelde hoekconsoles in risaliet. Inmiddels gesloopt; vroegere stallingen in Hertogsstraat nr. 83 (1776).

S.A.B., O.W., 19952 (1858).

Regentschapsstraat (8 F-G-H)

Van Koningsplein naar Poelaertplein.
Brede rechtlijnige straat met tweefasige aanleg. Het eerste straatgedeelte kwam in 1827 tot stand, n.o.v. stadsarchitect N. Roget van 1825, ter verfraaiing van het perspectief van het Koningsplein en als directe verbinding met de Zavel. De «Passage des Colonnes», vroeger afgesloten door monumentale pijlers en een halfronde arcade, werd hierbij door de terreinen van het voormalige «Hotel d'Argenteau» doorgetrokken tot de Kleine Zavel. Het tracé met verhoogde bedding leidde via een ijzeren viaduct over de lager gelegen Ruisbroekstraat, en sneed de Bodenbroekstraat doormidden. De nieuwe straat werd vervolgens afgeboord met voorname neoclassicistische herenhuizen, grotendeels vlg. een eenvormig schema eveneens ontworpen door Roget. De oorspronkelijke benaming «Regeringsstraat» of «Regentiestraat» huldigde het toenmalige stadsbestuur. De aanleg van het tweede straatgedeelte werd van aanvang af voorzien in het project voor inplanting van het Justitiepaleis, voorbereid vanaf 1858-1859 en uitgewerkt door architect J. Poelaert vanaf 1861 (zie Poelaertplein). Het tracé werd in 1872 getrokken. Hierbij verdwenen het Z.-blok van de Kleine Zavel, de vroegere Boomstraat en Allegarbenstraat met het somptueuze «Hotel van Tour en Taxis»; de Zavelstraat en de voormalige Manègestraat werden doorsneden, de tuinen van de Merode-hotels en delen van het Berlaimontklooster opgeslorpt. Vervolgens werd het eerste straatgedeelte vanaf 1878 opnieuw aangepakt, waarbij o.m. ontmanteling van de Zavelkerk, aanleg van het Egmontplantsoen, en tenslotte aansluiting van de Ruisbroekstraat – via een sterke gebogen helling ter vervanging van het viaduct – ca. 1887-1890. Tussen Regentschapsstraat, Minimenstraat, Grote Zavel en Poelaertplein verrees in 1884-1888 het «Quartier de l'Astre» (zie Ernest Allardstraat).
Lichtglooiende beeldas in het verlengde van het Koningsplein, afgesloten door het middenrisaliet en de koepel van het Justitiepaleis. Scenografie gemarkeerd door monumentale accenten : het voormalige paleis van de Graaf van Vlaanderen, het Museum voor Oude Kunst, het Koninklijk Muziekconservatorium en de Synagoge. Van de neoclassicistische bebouwing in

820. Regentschapsstraat nr. 2. Voormalig Paleis van de Graaf van Vlaanderen (1866 e.v.).

het eerste straatgedeelte bleef niets bewaard. Homogene groep eclectische burger- en winkelhuizen met rijk uitgewerkte gevelfronten, uit de jaren 1870, in het tweede straatgedeelte. Nieuwe kantoorbouw in het laatste straatgedeelte. Recent wooncomplex (1986, architecten A. Van Meulecom en M. Lamy) op het bouwblok Zesjonkmansstraat/Vierheemskinderenstraat. Monument Paul Claudel (1868-1955) met bronzen portretbuste door beeldhouwer R. Cliquet, bij de Ruisbroekstraat. De Regentschapsstraat maakt heden deel uit van het drukke verkeerscircuit tussen het stadscentrum en de invalswegen in de bovenstad.

S.A.B., O.W., 26119-26122, 28971, 26318, 28904 en 29867; P.P., 1896.
A.R., Kaarten en Plannen, Inventaris in Handschrift, 6963-6964.

Nr. 2. Voormalig **Paleis van de Graaf van Vlaanderen**, later betrokken door de «*Bank van Brussel*», thans door het «*Rekenhof*» (fig. 820).
Heden omvangrijk gebouwencomplex in het binnenblok Naamsestraat, Koningsplein, Regentschapsstraat, Vierheemskinderenstraat : resultaat van stelselmatige uitbreiding i.l.v. XIX B en XX.

Hoekpaviljoen Koningsplein oertijds met stallingen en dienstgebouwen ten Z. en tuin met afsluitingsmuur (1836) aan Naamsestraat en voormalige Arsenaalstraat of Blindenstraat (zie Koningsplein nr. 4). Van 1834 tot 1839 en van 1861 tot 1865 resp. betrokken door het Ministerie van Oorlog en door het Koninklijk Atheneum. In 1866 opgekocht door prins Filips, graaf van Vlaanderen (1837-1905), die het paviljoen n.o.v. de architecten G. Saintenoy en C. Parent in 1866 e.v. in- en uitwendig (Z.) liet aanpassen en Z.-waarts, aan de Regentschapsstraat, liet uitbreiden tot een U-vormig paleis met staatsieplein.

Geboortehuis van koning Albert I (1875-1934), cf. gevelplaat zijde Koningsplein.
Toegankelijk via een portiekafsluiting : twee fraai omlijste korfbogige inrijpoorten tussen belijnde pilasters, met versierd hoofdgestel en thans ijzeren hekwerk (i.pl.v. oorspronkelijk houten vleugeldeuren); zijtoegangen in rechth. belijnde omlijsting, centrale ijzeren hekafsluiting op hardstenen sokkel.
Middenvleugel met zelfde bouwl.-hoogte en balustrade-aflijning als hoekpaviljoen, onder pseudo-mansardedak, opgetrokken in eclectische stijl met uitgesproken neobarokkenmerken. Bepleisterde binnenplaatsgevel van zeven trav. : markante rotondevormig uitgebouwde middenpartij onder imposant koepeldak met œil-de-bœufs verbonden door festoenen en bekronende balustrade; middenrisaliet met Belgisch wapenschild onder driehoekig fronton. Convexe gevellijn voortgezet in de licht uitbuigende hoektrav. Neobarok decor vnl. door de geringde Dorische benedenzuilen onder hoofdgestel met metopenfries, de gesuperposeerde Ionische zuilen met eveneens bewerkt hoofdgestel en siervazen boven de bel-etagelijst. Verder rondboogvensters onder booglijst met versierde sluitsteen op geprofileerde imposten; haast vierkante bovenste vensters in omlijsting met oren en neuten en decoratieve sluitstenen.
Drie trav. brede haakse Z.-vleugel opgevat als symmetrische pendant van het hoekpaviljoen : voortzetting van het penantgeveltype met belijnde begane grond met arcadestructuur. Zelfde ordonnantie op de bovenverd. aan straatzijde; ijzeren balkonleuningen op de bovenste bouwl., in 1867-1868 toegevoegd aan het hoekpaviljoen, gelijktijdig met de accentuering van de hoeken door militaire trofeeën op de penanten en bekronende beeldengroepen resp. de Belgische leeuw door E. Lefever (l.) en het blazoen van de Hohenzollern door J.-B. Vanheffen (r.). Zeven trav. tellende binnenplaatsgevels met op bovenverd. vensteromlijstingen naar patroon van deze van de middenvleugel, bijkomende trofeeën met bustes – o.m. de Handel, de Nijverheid, de Landbouw en de Kunsten – in de boogvelden en gebogen balustradebalkons in de middentrav.
Zijgevel van middenvleugel aan Naamsestraat : vijf trav. + afgeschuinde hoekpartij, soberder uitgewerkt, met in de door geblokte lisenen afgelijnde trav. op de beletage gelijkaardige venstervormen als in de binnenplaatsgevel, naast rechth. onder boogfrontons. Achtergevel – waarvan heden zichtbare rechte trav. + hoekpartij van eretrap – eertijds uitziend op binnenhof, van de Arsenaalstraat afgesloten door een muur, verbonden met drie bouwl. hoge stallingen waarvoor bouwaanvraag van 1872 (1777).

Paleis vlg. bouwaanvraag van 1873 verder uitgebreid aan de Regenschapsstraat, op nieuwe rooilijn, ter plaatse van het voormalige meer voorwaarts ingeplante «Hotel de la Régence». De haakse Z.-vleugel werd door een brede afsluitingsmuur (verbouwd in 1884) verbonden met een drie bouwl. hoge parallelle vleugel van drie trav., n.o.v. G. Saintenoy, vlg. bouwaanvraag van 1883 door dezelfde architect voor bijkomende burelen ten Z. nog verlengd met een drie trav. symmetrische pendant, gescheiden door een risalietpartij onder driehoekig fronton, en een afsluitingsmuur r. met spiegels onder boogvelden en een bekronende balustrade. Tegelijk werd in 1884 ook de l. afsluitingsmuur (N.) in dezelfde stijl aangepast.

Paleis in 1920 door koning Albert verkocht aan de Bank van Brussel, die l.g. gebouwen en afsluitingsmuren liet slopen. Vlg. ontwerpen van 1920-1923 door architect R. Théry werd van het U-vormige complex het hoekpaviljoen summier aangepast (vnl. bovenste verd.) en verhoogd met een mansardeverd., de haakse Z.-vleugel volledig heringericht als kantoorgebouw en ten Z. aan de Regentschapsstraat opnieuw verder uitgebouwd met de huidige gevelwand in aansluitende stijl : twee penantgevels van elk zes trav. aan

821. Regentschapsstraat nr. 2. Voormalig Paleis van de Graaf van Vlaanderen (1866 e.v.). Trapzaal.

weerszij van een drie trav. brede risalietpartij met kolossale Ionische pilasters en versierd driehoekig fronton, onder gecombineerd pseudo-mansardedak (1778).

Arsenaalstraat in 1926 door de Bank van Brussel van de Stad opgekocht en gesupprimeerd voor de verruiming van haar gebouwen aan de Naamsestraat, op het terrein van de gesloopte stallingen van het Hof, waarvoor bouwaanvraag van 1928 en ontwerpen door architect G.J. Maugue (Parijs). Via een rechte trav. aansluitend L-vormig gebouw met gebogen gevelwand aan de Naamsestraat, in eclectische stijl met neoclassicistische inslag : drie bouwl. en negen trav. met rechth. omlijste bovenvensters, op de bel-etage met balusterbalkon en rechte druiplijst; getoogde benedenvensters en markerende geblokte hoekrisalieten; tijdens de bouw (1930), op attiekniveau verhoogd met een vierde bouwl. onder mansardedak. In 1953 verder uitgebreid door incorporatie van het l. aanleunende eclectische pand Naamsestraat nr. 5-7, drie bouwl. + entresol en vier trav. – voorheen een winkel-/woonhuis vlg. bouwaanvraag van 1881 – waarvoor aanpassing met huidige beganc grond (1779).

Naast nog bijkomende uitbreidingen in het binnenblok in 1947-1952 (architect F. Petit), complex verder in de jaren 1957-1959 n.o.v. de architecten J.J. en J.G. Eggericx aan de Regentschapsstraat Z.-waarts verlengd tot de Bodenbroekstraat : een afgeschuind hoekgebouw met voorgevel van negen trav. in voortgezette stijl, evenwel met op de benedenverd. in de laatste zes trav. rechth. muuropeningen i.pl.v. arcadestructuur. Tenslotte werd de nieuwe bouw, tussen de Bodenbroekstraat en de Vierheemskinderenstraat, vlg. bouwaanvraag van 1972 ontworpen door de architecten J. Wybauw en A. Van Meulecom. Gebouwencomplex sinds 1982 betrokken door het Rekenhof (voorheen gevestigd in Koningsplein nr. 11-12), gevolgd door een zorgvuldige restauratie van het XIX B-paleisinterieur door de Regie der Gebouwen.

Interieur.
Somptueus paleisinterieur (N.- en O.-vleugel) terug te voeren tot de verbouwing in 1866 e.v., i.o.v. de Graaf van Vlaanderen, recent gerestaureerd (cf. supra). Monumentale wit- en bruin geaderde marmeren trapzaal met neobarokke inslag (fig. 821) : bordestrap op overloop ontdubbeld in twee zijtraparmen en voorzien van een markante smeedijzeren leuning met verwerking van monogram P M van Philippe, Graaf van Vlaanderen, en Maria van Hohenzollern; rijk decor met Ionische zuilen- en pilastergeleding, overvloedig lijstwerk, gebeeldhouwde reliëfs, wandtapijten (XVII) en allegorische schilderingen in het plafond en de imposante centrale koepel met balustrade; glas-in-loodraam gesigneerd en gedateerd T.G. Driesen 1880. Voormalige Rookkamer met weelderig uitgevoerde houten lambrizeringen en beschilderd caissettenplafond en massieve zwart marmeren schouw. Salons vnl. ingericht in neorégence-, neo-Lodewijk XV- en neorococostijl, met rijkelijk vergulde lambrizeringen en stucplafonds, geschilderde tafereelen, fraaie houten parketvloeren en marmeren schouwen. Grote Rotonde (Pl. XVI) met allegorische plafondschildering (1874) door Ch. Verlat, getiteld «Notre Siècle - La Fortune enlevée par le Travail et le Génie»; putti-tafereelen in de supraportes en sierlijke kroonluchter in Venetiaans kristal. Klein salon met allegorische plafondschildering van de dageraad (1870), door X. Mellery. Groen Salon met gedeeltelijke aankleding afkomstig uit het vroegere Venetiaans salon in de Z.-vleugel; plafondschildering toegeschreven aan de Venetiaan Tiepolo (XVIII). Voormalige Eetkamer met o.m. portretten van de families Hohenzollern en Saksen. Gouden Salon en Albert I-salon met in Italiaans manner overschilderde schouwen en kristallen Lodewijk XIV-kroonluchters. Ruime voormalige lokettenzaal (Z.-vleugel) daterend van de verbouwing in 1920 e.v. door de Bank van Brussel (fig. 822) : ingericht in «Beaux-Arts»-stijl, monochroom wit beschilderd onder glazen bovenlicht en omgeven door galerijen (thans door glaswanden afgesloten), korf-

822. Regentschapsstraat nr. 2. Voormalige lokettenzaal van de Bank van Brussel (1920 e.v.), (Archief BBL).

bogig op de begane grond; kolossale Ionische pilastergeleding, spiegels en decoratieve maskerkoppen op de borstweringen en ijzeren leuningen met monogram B B ter hoogte van de bovengalerijen.

S.A.B., O.W., 4878 (1836), 4879 (1866-1868), 4880 (1872-1873), 20051 (1883-1884), 35119-35121 en 35123 (1920-1923), 41356-41357, 4082 en 41887 (1928-1930), 17483 (1881) en 60942 (1953), 60348 en 60703 (1947-1952), 70266 (1956-1957), 82701 (1972).
K.I.K., 137660 B.
Het Paleis van de Graaf van Vlaanderen (onuitgegeven brochure i.o.v. het Rekenhof).
Ministerie van Openbare Werken, Regie der Gebouwen, *Het Paleis van de Graaf van Vlaanderen*, s.d., s.l.

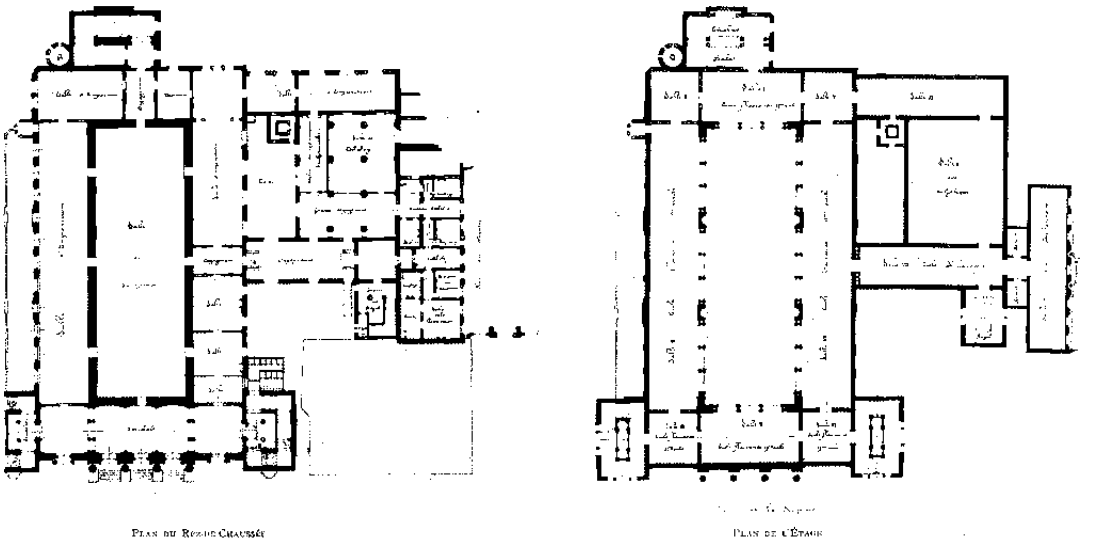
Nr. 3. **Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België.**

Uitgestrekt museumcomplex, gevormd door het Museum voor Oude Kunst en het Museum voor Moderne Kunst. Begrensd door Regentschapsstraat, Koningsplein, Hofberg, Museumplein en Ruisbroekstraat, met incorporatie van de Museumstraat, palend aan de Koninklijke Bibliotheek ten W., het Algemeen Rijksarchief ten Z. Resultaat van een langdurig bouw- en uitbreidingsproces doorheen XIX en XX, waarvan de laatste fase in uitvoering.

Historiek.
Opgericht door Napoleon in 1801 als Museum van het Dijle-departement, als onderdeel van een reeks van vijftien departementele musea ter decentralisatie van het Louvre. Toegevoegd aan een eerste museumverzameling, kort voordien samengesteld door G.-J.J. Bosschaert, eerste conservator in 1798. Ondergebracht in het z.g. «Oude Hof», voormalig paleis van Karel van Lotharingen, voor het publiek opengesteld in 1803. Eerste collectie, kern van de huidige verzamelingen Oude kunst, sa-

mengesteld uit een selectie uit de z.g. «anciens dépôts» van door de Republiek in beslag genomen doch afgekeurde kunstwerken (1798), twee zendingen uit Parijs (1802, 1811), de teruggave van door de Republiek weggevoerde kunstwerken (1815) en twee schenkingen door Willem I (1817, 1819). Overdracht van de collectie eigentijdse kunst van het Ministerie van Binnenlandse Zaken in 1834, oorsprong van de afdeling Moderne kunst. Museumverzameling, sinds 1811 eigendom van de Stad Brussel, in 1841 verworven door de Belgische Staat. I.l.v. XIX en XX uitgebreid door aankopen, schenkingen en legaten waaronder als belangrijkste de schenking de Grez (1914), della Faille de Leverghem (1942), het legaat Delporte-Livrauw (1973) en Goldschmidt (1990).
De oorspronkelijke zalen in het «Oude Hof», werden na brand aangepast door architecten N. Roget en A. Payen in 1828, o.m. met bovenlichten. Aanpassing en uitbreiding van het zalencomplex van de afdeling Moderne kunst door architecten E. Willame en P. Govaerts vanaf 1864, ingehuldigd in 1877; verzameling intussen voorlopig ondergebracht in het Academiënpaleis. Bouw van het «Paleis voor Schone Kunsten», aanvankelijk bestemd voor tijdelijke tentoonstellingen en concerten, n.o.v. architect A. Balat in 1874-1880; reeds overbrenging van het Museum voor Oude Kunst in 1887. Museumzalen in het «Oude Hof» vervolgens integraal bezet door het Museum voor Moderne Kunst. Project voor uitbreiding en vrijmaking van de Musea in samenhang met de heraanleg van de Hofberg, vanaf 1882 door Balat uitgewerkt en vanaf 1895 door architect H. Maquet voortgezet, doch in 1908 afgevoerd. Herinrichting van de zalen met vernieuwde opstelling van de verzamelingen door architect A. Van Huffel in 1923-1924/1930. Sluiting van het Museum voor Moderne Kunst in 1959 en gedeeltelijke afbraak van het «Oude Hof» in 1960, ingevolge de bouw van de Koninklijke Bibliotheek; ingebruikname van voorlopige tentoonstellingszalen in het z.g. «Altenloh»-gebouw aan het Koningsplein in 1962 tot 1978. Uitbreiding van het Museum voor Oude Kunst met een nieuw zalencomplex en auditorium, gekoppeld aan het Algemeen Rijksarchief, achter de gevels van het voormalige «Paleis voor de Nationale Nijverheid» aan het Museumplein, in project door architecten R. Delers en J. Bellemans vanaf 1962, in fasen ingehuldigd in 1972 en 1974. Incorporatie van de z.g. «Argenteau»-, «Gresham»- en «Altenloh»-gebouwen aan het Koningsplein, resp. in 1965, 1967 en 1969. Grondige renovatie van het Balat-paleis, in project door architecten E. de Felice en R. Delers vanaf 1970, in fasen uitgevoerd vanaf 1977. Gelijktijdig bouw van het ondergrondse Museum voor Moderne Kunst met inkom in het «Altenloh»-gebouw, waarvoor eerste project door architecten R. Bastin en L. Beeck van 1970-1973, tweede uitgewerkt vanaf 1974, aangevat in 1978. Geheel ingehuldigd in 1984. Laatste fase, de resterende gebouwen aan Regentschapsstraat, Koningsplein, Museumstraat en Museumplein, o.m. bestemd voor inrichting tot cafetaria, bibliotheek en patio, in uitvoering (zie ook Koningsplein nr. 1-2 en 3).

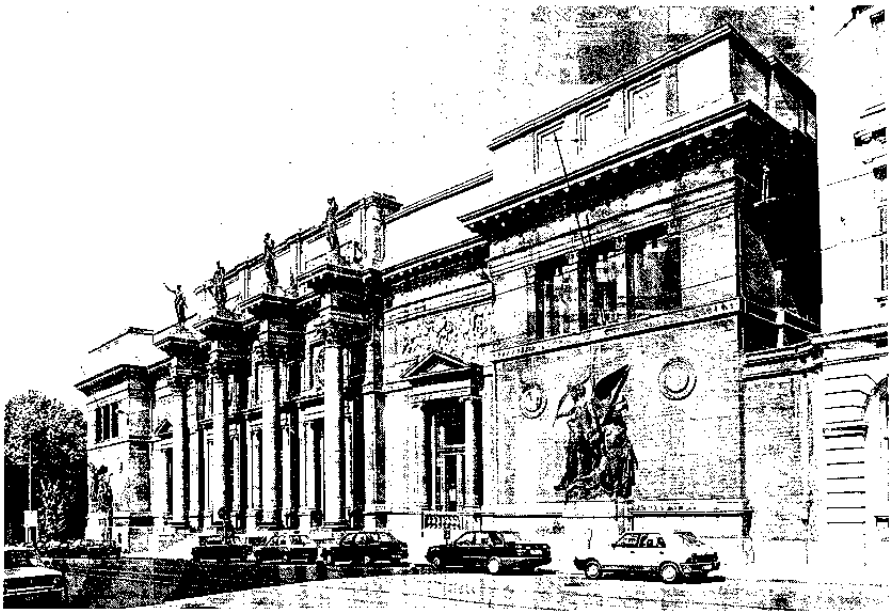
Museum voor Oude Kunst.
Voormalig «*Paleis voor Schone Kunsten*», aanvankelijk bestemd voor artistieke manifestaties zoals de Salons en driejaarlijkse tentoonstellingen, concerten en o.m. nationale plechtigheden. Diverse projecten voor oprichting van een dergelijk gebouw vanaf midden XIX, o.m. projecten van de architecten M.B. Meyers en J. Du Pré (1852) op het huidige Troonplein, J.-P. Cluysenaar (1862) als uitbreiding van het huidige Academiënpaleis, en V. Besme (1862) in de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk. In 1871 definitieve aanwijzing van architect A. Balat voor het ontwerp van het Paleis voor Schone Kunsten, en keuze van de inplanting, het voormalige ministerie van Justitie en de stallingen van de Graaf van Vlaanderen aan de Regentschapsstraat. Voorontwerp van 1872, in grote trekken mits enkele wijzigingen en toevoegingen uitgevoerd; definitief ontwerp van 1873. Bouw aangevat in 1874. Uitbreiding met een bijkomende vleugel aan de Museumstraat n.o.v. architect E.

823. Regentschapsstraat nr. 3. Museum voor Oude Kunst (1874-1880). Plattegronden (L'Emulation, 1909, pl. 2).

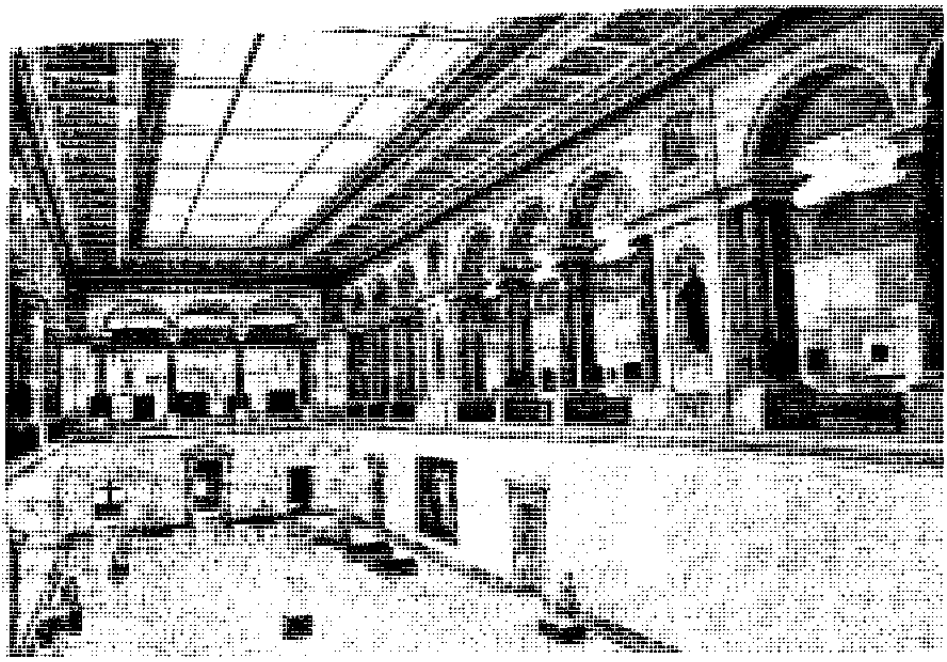
Willame van 1879 (zie aldaar nr. 3-9). Plechtige inhuldiging door Leopold II in 1880. Huidige functie sinds 1887.

Imposant museumgebouw in eclectische stijl met klassieke inslag, veruit de belangrijkste realisatie binnen het œuvre van Balat. Markante, halfvrijstaande inplanting op een terrein met aanzienlijk verval. Monumentaal gevelfront aan de Regentschapsstraat. Aansluitende Z.-zijgevel uitziend op een bebost plantsoen afdalend naar de Ruisbroekstraat; in 1992 heraangelegd tot Beeldentuin met fontein.
Heldere plattegrond (fig. 823) en ruimteindeling, bepaald door de rechth. centrale hal, over twee bouwl. omringd door galerijen, met inkomhal over de volle breedte, en ruime N.-uitbouw; verticale circulatie oorspronkelijk door vier monumentale trappenhuizen en twee kleine trapkokers.
Voorgevel. Langgerekt gevelfront met klassieke ordonnantie, geritmeerd door het brede middenrisaliet met colonnade en de hoekpaviljoenen (fig. 824). Nadrukkelijke horizontale geleding, met sokkel, hoofdgeleding onderverdeeld in een verhoogde begane grond en halve verd., breed geprononceerd hoofdgestel en hoge blinde attiek. Het massieve karakter wordt gecompenseerd door het contrastrijke reliëf van vooruitspringende, open en gesloten, vlakke en bewerkte constituenten, met dieptewerking. Voorts gekenmerkt door de harmonische integratie van beeldhouwwerk in de architecturale compositie en de levendige combinatie van materialen met uiteenlopende kleur en textuur. Onbewerkte muurvlakken van natuursteen (Gobertange); vooruitspringende en bewerkte onderdelen – sokkel, risaliet, lijstwerk, deur- en vensteromlijstingen – van hardsteen. Zuilschachten van gepoleist Schots graniet, -bases en kapitelen van brons; rondsculpturen van brons, reliëfs van wit marmer. Het geheel van de sculpturale versie-

824. Regentschapsstraat nr. 3. Museum voor Oude Kunst (1874-1880).

ring werd ontworpen, uitgevoerd en geplaatst in de periode 1878-1886.
Doorlopende horizontale belijning van het gevelfront door de sterk geprofileerde sokkel, een meanderfries als scheiding van begane grond en halve verd., en het fraai gedetailleerde hoofdgestel met gelede architraaf, vlakke fries en kroonlijst met acanthusconsoles, rozetten en tandlijst. Markant middenrisaliet van drie trav., opgevat als ingangspartij met trappenpodium en vrijstaande colonnade. Vier kolossale zuilen met Corinthisch kapiteel, boven het gekorniste hoofdgestel bekroond door allegorische beelden, resp. Muziek door G. De Groot, Architectuur door L. Samain, Beeldhouwkunst door G. Geefs en Schilderkunst door E. Mélot. Drie toegangsdeuren in portiekomlijsting met Ionische zuilen en entablement. Erboven telkens een gebroken fronton en medaillon in lauwerkrans met buste van resp. Jan van Bologna door J. Cuypers, Pieter-Paul Rubens door A.-J. Van Rasbourgh en Jan van Ruisbroek door A.-F. Bouré. Flankerende trofeeën van resp. Beeldhouwkunst, Schilderkunst en Bouwkunst en gecanneleerde Corinthische pilasters. Hoger oplopende, door postamenten en tandlijst gemarkeerde attiek, met panelen en guirlandes. Trav. aan weerszij, geopend door een aediculavenster met balustrade, Ionische zuilen en driehoekig fronton. Erboven allegorische reliëfs resp. Muziek door Th. Vinçotte en Plastische Kunsten door Ch. Brunin. Hoekpaviljoenen met blinde benedenbouw waartegen halfronde sokkel met beeldengroepen resp. Het Kunstonderwijs door Ch. Van der Stappen en Verheerlijking van de Kunst door P. De Vigne; tondi aan weerszij. Halve verd. met drielicht binnen gecanneleerde Corinthische pilasters. Attiek met overeenkomstig drie verdiepte panelen met symbolen van de Kunsten.
Z.-gevel, veertien trav. vanaf het hoekpaviljoen, met doorlopende horizontale gele-

825. Regentschapsstraat nr. 3. Museum voor Oude Kunst (1874-1880). Centrale hal.

ding. Hoge geboste sokkel overeenkomstig de terreinhelling, waarop een terras met balustrade. Hoofdgeleding geritmeerd door gekoppelde rondbogen met geprofileerde waterlijst en doorgetrokken imposten, waarbinnen vensters in entablement; trapezoïdale uitsprong met twee geledingen vijflichten in de derde trav. Attiek met blinde panelen. Terrasbalustrade bekroond door een reeks van tien allegorische beelden, ontworpen door X. Mellery, van ca. 1890 : Assyrische en Romeinse Kunst door H. Devillez, Egyptische en Griekse door A. de Tombay, Spaanse en Italiaanse door L. Samain, Franse en Hollandse door A. Desenfans, Duitse en Vlaamse door J. Dillens; aangevuld door Moderne Kunst door de Tombay van 1904. Ten W., in de oksel van de z.g. «Balattrap», ronde trapkoker met belvédère waarop Genius der Kunsten door G. De Groot van 1880, uitgevoerd in verguld gedreven koper. Oorspronkelijk geplaatst op het Herdenkingsmonument voor Leopold I te Laken, verwijderd in 1880, hier opgesteld in 1897. Project voor vervolledigiing van het sculpturale decor van voor- en Z.-gevel – o.m. attiekbekroning boven de ingangspartij, leeuwekoppen op de tondi en guirlandepanelen in de attiek – in 1896 uitbesteed aan het atelier Goyers en Cie, doch in 1897 afgevoerd.

Interieur.

Vlak afgedekte inkomhal, in drie beuken verdeeld door gekoppelde Dorische zuilen, oorspronkelijk aan beide zijden beëindigd door trappenhuizen; combinatie van witte bepleistering en marmer.

Centrale hal, z.g. «Beeldhouwzaal», heden «Forum», opgevat als cortile met glazen overkapping (fig. 825). Gesloten benedenbouw met symmetrisch geplaatste fronton- en entablementdeuren. Opengewerkte bovengeleding als omlopende rondboogarcade met wijds perspectief. Ritme van telkens drie gekoppelde bogen met casementversiering op doorlopend en-

tablement en dubbele Ionische zuilen, afgesloten door ijzeren borstweringen met repeterend bloemmotief. Lange zijden opgedeeld door telkens twee penanten met rondboognis waarin allegorisch beeld, resp. Griekse en Gotische Kunst door Ch. Van der Stappen en Romeinse en Renaissancekunst door A.-J. Van Rasbourgh, en spiegel. Vlakke glaskap met ijzeren rasterstructuur – beschermd door dito kapconstructie – omboord door casementen met rozet en brede kroonlijsten. Omringende galerijen met dito bovenlicht. Fraaie kleurstelling : witte muurvlakken en grijs lijstwerk opgehoogd met verguldsel, wit marmeren bevloering en rood marmeren zuilen en spiegels, bronzen beelden.
Z.g. «Balattrap» ten W. in de as van de centrale hal : bordestrap met vier rechte armen, onder gewelf opgevangen door twee groepen van vier Ionische zuilen, verlicht door een hoog rondboogvenster; zelfde materialen als de inkomhal. Gedenkplaat voor Alphonse Balat (1818-1895) van wit marmer door Th. Vinçotte, aangebracht in 1902. Z.g. «Koninklijke trap» – deel uitmakend van de N.-uitbouw met de huidige Rubenszaal in het centrum – bordestrap met twee armen en ijzeren leuning, voorafgegaan door gekoppelde Dorische zuilen, onder verguld casementenplafond met monogram L van Leopold II.
Recente renovatie (1970-1984) vlg. hedendaagse museologische normen i.v.m. conservatie, presentatie en didactiek : vernieuwing van verlichtings-, luchtverversings- en beveiligingssystemen, opdrijven van de tentoonstellingscapaciteit, renovatie van zalen en forum met herstel van het decor. Inbreng van een mezzanino in de inkomhal, van een podium voor dubbele circulatie en lamellenplafonds in de galerijen; klein auditorium, boekenwinkel en verbinding met het Museum voor Moderne Kunst ten N. van het forum. Uitbreidingsvleugel (1962-1974), aansluitend bij de Balattrap, met groot auditorium en complex van drieënvijftig tentoonstellingszalen, documentaire zalen, foyers en ruimte voor tijdelijke tentoonstellingen, met aangepaste technische uitrusting, verdeeld over drie bouwl. (1780).

Archief K.C.M.L., dossier 11350.
L'Emulation, 1909, pl. 2-11.
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België. Renovatie- en bouwwerken 1977-1984, Ministerie van Openbare Werken, 1984.
LETTENS H., D'HAUSELEER F.A., *«De Genius van de Kunsten» (Guillaume de Groot 1839-1922)*, Brussel, 1986.
LETTENS H., *«Het Kunstonderwijs», een gevelsculptuur van Charles Van der Stappen : de opdracht en de uitvoering. Een archiefonderzoek* (Bulletin Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, 1985-1988/1-3, p. 277-293).
ROBERTS-JONES-POPELIER F., *Kroniek van een Museum*, Luik/Brussel, 1987.

Nr. 5-9. Monumentaal herenhuis (hoek Zavelstraat), in eclectische stijl met neo-Lodewijk XVI-inslag, n.o.v. architect E. Flanneau van 1872; drie bouwl. + entresol, resp. vijf en twee trav. Gerenoveerd n.o.v. architecten «Architrave» (S. Baron, P.-D. Perraudin) in 1988 (fig. 826). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met horizontale geleding. Benedenbouw met schijnvoegen, en oorspronkelijk privé-inrijpoort in de l. trav. naast gekoppelde winkelpuien; heden in post-modernistische stijl vernieuwd. Bovenverd. gemarkeerd door een gevelbreed balkon met balustrade op zware o.m. gekoppelde consoles. Hockrisalieten en zijgevel gecantonneerd door kolossale gecanneleerde Corinthische pilasters. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, op de bel-etage met bijkomende entablementen op consoles bekroond door een driehoekig fronton in de midden- en balkons in de zijtrav. Breed hoofdgestel met architraaf, casementenfries en kroonlijst met klossen en tandlijst, waarop attiekbalustrade.

S.A.B., O.W., 20032 (1872).

Nr. 11. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1873; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (fig. 826). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met kordongeleding, geblokte begane grond en schijnvoegen op de bel-etage. Centraal deurvenster omlijst door een uitgebogen balkon, Dori-

826. Regentschapsstraat nr. 5 tot 25 (1872-1873).

sche halfzuilen en entablement met trigliefen; gebuikte smeedijzeren balkonleuningen. Steekboogopeningen, op de bovenste verd. in geriemde omlijsting met oren en diamantkopsleutel. Klassiek hoofdgestel; gebogen dakkapellen.

S.A.B., O.W., 20030 (1873).

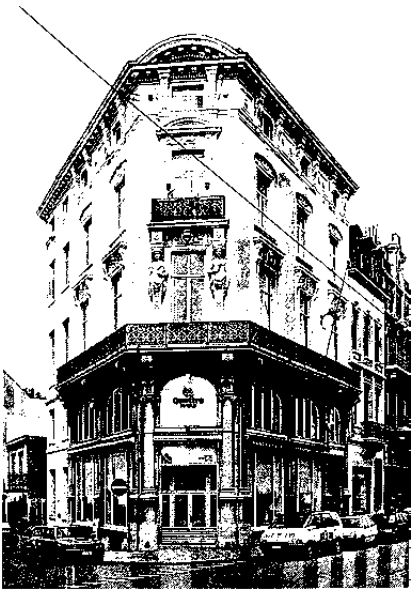
Nr. 13. Zelfde type als nr. 11, waarvoor bouwaanvraag van 1872 (fig. 826). Ruime verwerking van hardsteen voor benedenbouw en omlijstingen. Middenrisaliet, doorlopend in de bedaking, gemarkeerd door ingediepte pilasters, balkons met postamenten, consolerij in het gekorniste hoofdgestel, en pseudo-belvédère met driehoekig fronton. Doorlopende balustrade en cartouche tussen bewerkte balkonconsoles met leeuwekop op de bel-etage, dito ijzeren borstwering op de tweede verd. Rechth. muuropeningen; tot voor kort drie œil-de-bœufs.

S.A.B., O.W., 20041 (1872).

Nr. 15. Zelfde type als nr. 11, met vier bouwl. onder zadeldak, n.o.v. architect L. Coenraets van 1873. Eenvoudige opstand met stucomlijstingen, oplopend, met entablementen en opengewerkt balkon in de middentrav. Latere winkelpui met inkom tussen afgeronde glaspartijen, decoratief ijzerwerk en entablement op consoles (1781).

S.A.B., O.W., 20042 (1873).

Nr. 17-19. Rijhuis in eclectische stijl met neoromaanse inslag, n.o.v. architect J. De Blois van 1873; vier bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (leien). Rijk bewerkt en geblokt gevelfront van bak- en natuursteen, met gemarkeerde horizontale registers, de middentrav. uitlopend in een getuit dakvenster met 1873 gedateerd medaillon. Winkelpui met rondbogige zijdeuren en entresolvensters. Afgeronde en rondboogvensters onder spitse booglijst op de twee hoofdverd., resp. met centraal

827. Regentschapsstraat nr. 23-25 (1873).

en gevelbreed balkon. Rond- en spitsbogige tweelichten in attiek en dakvenster. Bijzonder fraaie ijzeren borstweringen met typisch motief, ook voor de mansarde; bewaard houtwerk (1782).

S.A.B., O.W., 20025 (1873).

Nr. 21. Zelfde type als nr. 11, waarvoor bouwaanvraag van 1873. Eenvoudige opstand met hardstenen riemomlijstingen, sleutels, schijvenpanelen en stafwerkfries. Dakkapellen met fronton. Benedenvensters verbouwd (1783).

S.A.B., O.W., 20028 (1873).

Nr. 23-25. Markant hoekgebouw (Coppensstraat) in Second-Empirestijl, n.o.v. architect G. Saintenoy van 1873; drie bouwl. + entresol en mezzanino, acht trav. en zadeldak (fig. 827). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen benedenbouw, duidelijk gemarkeerd door een omlopend balkon met gietijzeren hek. Pui geritmeerd door kolossale Ionische halfzuilen en pilasters vanaf hoge sokkels, met aansluitende bewerkte balkonconsoles. Brede gedrukte korfbogen met sluitsteen en imposten, de tussendorpel op Corinthische pilasters. Bovenbouw met rechth. vensters in geriemde omlijsting, met rijke cartouchesleutel en entablement op consoles op de bel-etage, met oren, voluten en omschreven door korfboognissen met diamantkopsleutel op de tweede verd. Accent op de afgeschuinde hoektrav. door bijkomende hermen, balkon en gebogen frontons. Klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles aan weerszij van de mezzaninovensters alternerend met spiegels.

S.A.B., O.W., 20029 (1873).

Nr. 26-28. Breed ondiep hoekpand (Zesjonkmansstraat) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1886; drie bouwl. + entresol en tien trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde bovenbouw geritmeerd door lisenen en gestapelde houten erkers met balkonbekroning. Licht gewijzigde, opengewerkte benedenbouw met hardstenen posten (1784).

S.A.B., O.W., 20022 (1886).

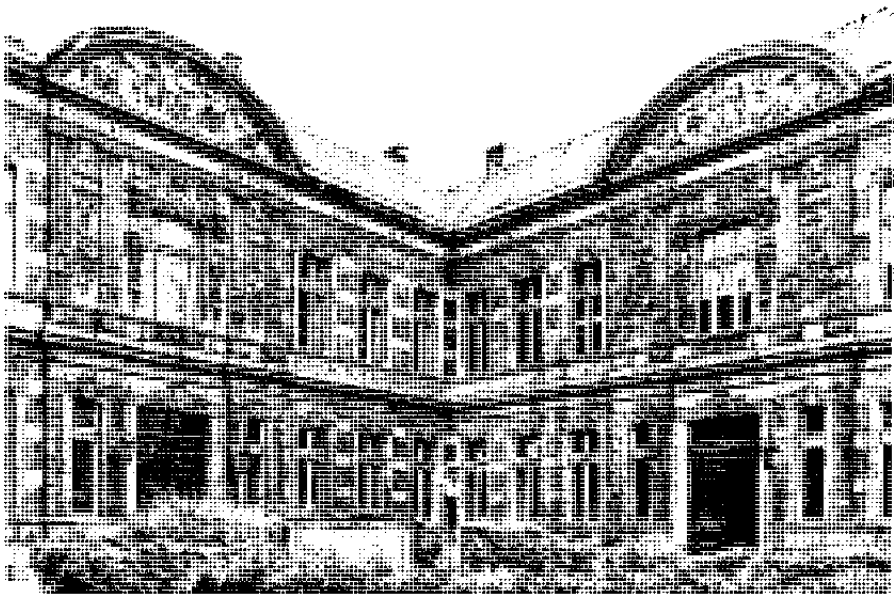
Nr. 27-29. Afgeschuind hoekgebouw (Coppensstraat) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect E. Janlet van 1874; drie bouwl. + entresol en vijf trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Door schijnvoegen en kordons belijnde benedenbouw, geritmeerd door brede rondbogen met booglijst, diamantkopsleutel en waaier; alternerend rechth. privé- en winkeldeur onder steekboogvenstertjes, met dito sleutels. Bovenverd. geritmeerd door risalieten met rechth. vensters met riemomlijsting en lekdrempel, de bel-etage verrijkt met entablementen, de hoektrav. met balkons met ijzeren hek. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen met voluten en gebogen fronton (1785).

S.A.B., O.W., 9704 (1874).

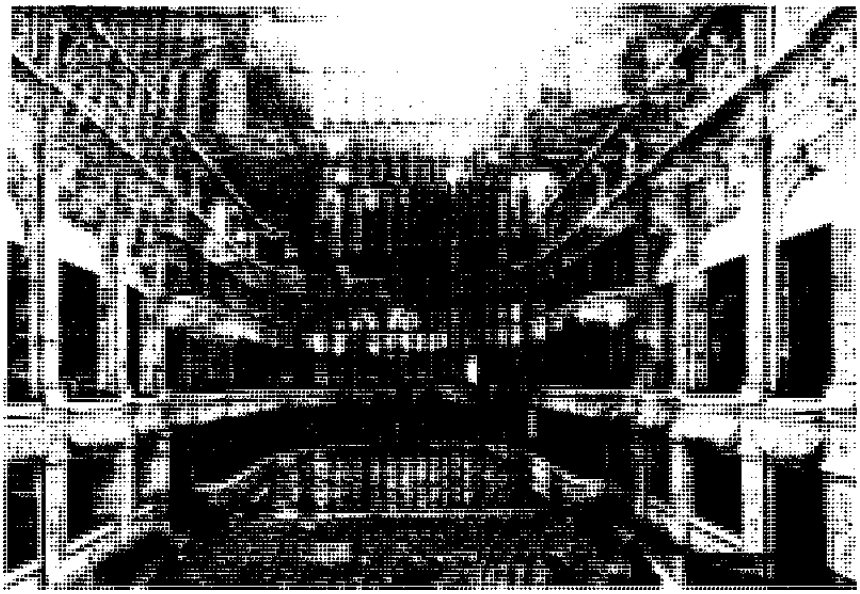
★ Nr. 30. **Koninklijk Muziekconservatorium.**

Complex in neo-Franse-renaissancestijl, n.o.v. architect J.-P. Cluysenaar, opgetrokken in 1872-1876.
Het Koninklijk Muziekconservatorium werd opgericht in 1832, ter vervanging van de in 1827 gestichte Koninklijke Muziekschool, en was aanvankelijk gehuisvest in een herenhuis hoek Bodenbroekstraat/Ruisbroekstraat, later in het «Hotel van Tour en Taxis» aan de Zavelstraat. Reeds ontwerpen voor een Conservatorium door Cluysenaar van 1838-1839 en 1842, gesitueerd bij de Kleine Zavel. Huidig complex in project vanaf 1867. Aanvang van de bouw in 1872, gevolgd door de inhuldiging in 1876. Bouw van de aanpalende directeurswoning in 1876-1877 (zie Kleine Zavel nr. 17).

Gebouw met drie vleugels van twee bouwl., in U-vorm gegroepeerd rondom een staatsieplein met hekkenafsluiting. Architectuur geïnspireerd op het Louvre van P. Lescot uit XVI. Gevelfront met volkomen symmetrische opstand van vijfmaal zeven trav., uitgevoerd in bak-, natuur- en hardsteen onder leien bedaking (fig. 828). Vijf vrijwel identieke gevelzijden telkens gemarkeerd door een middenrisaliet met overvloedige, gebeeldhouwde ornamentatie. Strakke horizontale geleding in twee registers, belijnd door de plint, een kordon met aansluitende borstwering, en het klassieke hoofdgestel, voorts met speklagen en doorgetrokken lekdrempels; bekronende balusters op de hoeken. Risalieten met vleugeldeur in de geboste sokkel. Bovengeleding gecantonneerd door gekoppelde gecanneleerde pilasters. Door hermen, entablement, buste tussen genieën en balustrade omlijst drielichtvenster, aan pleinzijde geflankeerd door trofeeën. Bekronend fronton, driehoekig aan straat- en gebogen aan pleinzijde, met timpaan. Sculpturaal decor met iconografie verbonden aan de functie van het gebouw, uitgevoerd door

828. Regentschapsstraat nr. 30. Koninklijk Muziekconservatorium (1872-1876). Staatsieplein.

829. Regentschapsstraat nr. 30. Koninklijk Muziekconservatorium (1872-1876). Concertzaal.

de beeldhouwers A.-F. Bouré, A. Braekevelt, F. Deckers, P. De Vigne, A. Fassin, B. Frison, G. Houtstont, E. Mélot, Ch. Van der Stappen en A.-J. Van Rasbourgh. Allegorieën van de instrumentale muziek, orchestratie, compositie, declamatie en dichtkunst in de timpanen; bustes van de componisten J.-S. Bach, L. van Beethoven, Palestrina, F.-J. Fétis (?) en G.-F. Händel; trofeeën met muziekinstrumenten. Rechth. deuren en vensters in gericmde omlijstingen met oren en resp. maskerkop- en cartouchesleutel. Verzorgd houtwerk en ijzeren lantaarns.

Interieur. Oorspronkelijk o.m. leslokalen, kantoren en bibliotheek in de N.- en O.-vleugel, de volledige Z.-vleugel ingenomen door de concertzaal. Grote inkomhal van de concertzaal, op kruisvormige plattegrond : symmetrische ruimte-indeling met sterk optisch effect door de rijen Dorische zuilen met hoge sokkel, waarop zware entablementen met trigliefen en tandlijst. Overvloedig stuc van vnl. deuromlijstingen en supra-portes; opgeluisterd door een reeks stand-, zit- en borstbeelden. Afzonderlijk trappenhuis met volledig ijzeren trap met liermotief in de leuning en marmeren trappaal. Concertzaal in Second-Empirestijl, heden egaal beschilderd (fig. 829). Amfitheater met parterre, drie balkons met stalles, attiekgalerij, afzonderlijke ereloges en oorspronkelijk beglaasde caseinentenzolder-ing. Ereloges gemarkeerd door kolossale rondbogen en Corinthische pilasters. Rijk stucdecor, vnl. de cartouches van de balkons, de sluitstenen, rankwerk en guirlandes van de ereloges, en de arabeskenfries en tandlijst van het brede hoofdgestel. Podium met concertorgel (1880) door H. Cavaillé-Coll.

Op het staatsieplein, monument F.-A. Gevaert (1828-1908), n.o.v. architect G. Hendrickx met borstbeeld door beeldhouwer P. Braecke, opgericht in 1927.

S.A.B., O.W., 20055 (1872-1876).

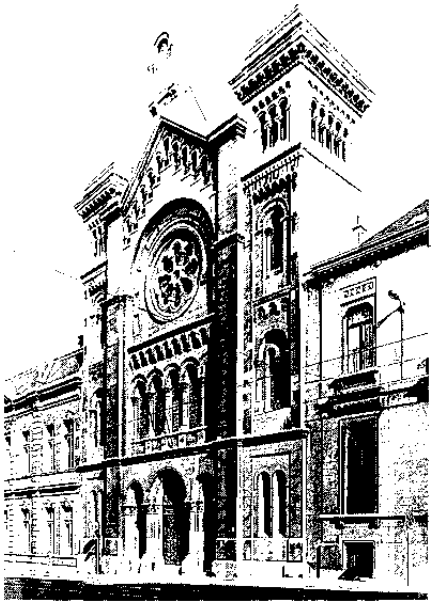
Nr. 31. Voormalige «*Institution des Sœurs de Notre-Dame*». School- en kloostercomplex, hier vermoedelijk gevestigd sinds midden XIX, met gebouwen doorlopend tot de Ernest Allardstraat. Renovatie met behoud van de schoolfunctie door architecten GUS (Graux D., Terlinden F., Vanhamme G.) beëindigd in 1990.
Poortrisaliet (Regentschapsstraat) n.o.v. architect A.J. François van 1873, oorspronkelijk met twee doch verhoogd tot drie bouwl. in 1882. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, met omlijste steekboogpoort onder neobarokke rankwerkcartouche en entablement. Bovenverd. met omlijste rechth. vensters, lisenen en kroonlijst op klossen.
Breed gevelfront (Ernest Allardstraat nr. 26-28), waarvoor bouwaanvraag van 1887. Gecementeerde lijstgevel met souterrain, drie bouwl. en twaalf trav. onder zadeldak. Verhoogde begane grond met toegangen in de derde en tiende trav. Bovenverd. geritmeerd door steekboogvensters, belijnd door een kordon en de kroonlijst op klossen.
Binnenplaats aan drie zijden omringd door vleugels uit verschillende perioden van XIX, afgesloten door de oudere O.-vleugel minstens opklimmend tot XVIII. Z-vleugel met kapel van ca. 1860, twee bouwl. en drie trav., in baksteenbouw met zwart gesinterd lijstwerk, rondbogige kapelvensters op de verd., en vierkante klokketoren met tweledige top. Geknikte oudere O. vleugel met twee bouwl. en tien bij twee trav. onder mansardedak; markante kelderverd. onder driedelig graatgewelf met consoles, voorts eiken Lodewijk XVI-trap in het interieur (1786, 1787).

S.A.B., O.W., 20040 (1873), 20043 (1882), 10749 (1887).

Nr. 32. **Hoofd Synagoge van Brussel.**

Synagoge en aanpalend consistoriehuis (zie Joseph Dupontstraat nr. 2-4) in romano-Byzantijnse stijl, n.o.v. architect D. De Keyser, opgetrokken in 1875-1878. Een eerste synagoge was sinds 1833 gehuisvest in het voormalige «Klein Vleeshuis» (Dinantplein). Voor de bouw van de huidige synagoog werd in 1868 een architectuurwedstrijd uitgeschreven, waarbij drie ontwerpen voor een gedeelde prijs werden weerhouden. Opdracht toegekend aan eerste laureaat De Keyser, die in 1872 een nieuw ontwerp met monumentale koepel voorlegde. Aankoop van het terrein in hetzelfde jaar. Definitief vereenvoudigd ontwerp in 1874. Aanvang van de bouw in 1875, gevolgd door de plechtige inhuldiging in 1878.

Georiënteerd gebouw met hallevormige opstand en eenvoudige plattegrond. Peristilium, driebeukig schip van drie dubbele trav. en halfronde absis.
Monumentale W.-gevel van natuursteen op hardstenen sokkel, gedomineerd door twee zijtorens (fig. 830). Centrale puntgevel gemarkeerd door gelede steunberen en

830. Regentschapsstraat nr. 32. Hoofd Synagoge van Brussel (1875-1878).

bekroond door een hoog rondboogvormig topstuk waarin de Tafelen der Wet en Davidsster. Drieledig rondboogportaal met archivolten op halve composiete bundelpijlers; houten deuren met fraai ijzerbeslag. Tweede geleding met rondboogvormig vijflicht op composiete halfzuiltjes, afgesloten door een bogenfries op kraagstenen met rozetten. Radvenster in verdiept halfrond boogveld in de derde geleding; plaketten met de namen van de Twaalf Stammen van Israël in de casementen van de archivolt. Beëindiging door een getrapte bogenfries op zuiltjes en kroonlijst. Massieve rechth. torens met vier geledingen aangegeven door lisenen en bogenfriezen, onder vierzijdige gelede koperen helm. Eerste drie geledingen met tweelichten en rondboogvenster met flankeerzuilen; opengewerkte vierde geleding met zuilenarcaden, afgewerkt door een geprononceerde kroonlijst op consoles.

Sober, grotendeels witbepleisterd interieur met imitatie-voegwerk, met sterk accent op de rijk gepolychromeerde absis (Pl. XIX, fig. 831). Ingehouden plastische decoratie, beperkt tot palmetfriezen en composiete acanthuskapitelen, uitgevoerd door G. Houtstont. Peristilium onder kruisgewelven met rondbogige gordels. Tweeledige opstand in het schip. Zijbeuken onderverdeeld door een damesgalerij met opengewerkte borstwering, op rondboogarcaden met composiete deelzuilen; tweelichten met archivolten op composiete halfzuil. Overkluizing van de middenbeuk door koepelvormige gewelven op pijlers met cantonnerende composiete halfzuilen, van de zijbeuken door graatgewelven, en van de galerijen door tongewelven, met rondbogige gordels. W.-wand met achtereenvolgens rondboogpoort, omlopende galerij geopend door drie gekoppelde rondbogen op composiete zuilen, en orgelgalerij. Toegevoegde vooruitspringende tribune op gietijzeren zuiltjes, met wenteltrappen, n.o.v. architect A. de Burbure van 1908 (vergroot 1926-1927). O.-partij met halfronde absis, volledig gepolychromeerd en verguld met voorstelling van cultusattributen. Verlicht door een rondbogig vijflicht met archivolt op composiete zuilen; erboven brede palmetfries en halve koepel met zes pseudo-ribben in de beschildering. Gedomineerd door de aron of Heilige Ark, bewaarplaats van de Tora-rollen, en de bima, beide op een trappenpodium, ingekort n.o.v. architect E. Van Humbeeck van 1897.

Mobilair
Meubilair, vnl. de monumentale eikehouten Ark, door L. Demeuter (zoon); vaste opstelling van houten gestoelte in het schip; preekstoel; orgel door P. Schyven en Cie; glasramen door H. Dobbelaere, met typische iconografie : oorsprong en evolutie van de Israëlitische eredienst en Twaalf Stammen van Israël; bronzen menora, ner tamied, luchters en kandelabers door de «Compagnie des Bronzes».

S.A.B., O.W., 20056 (1875-1877).
Archief K.C.M.L., Plannen Brussel, Synagoog.
BRAEKEN J., *Beth Haknesset, Synagogen in België 1865-1914* (M & L, 1993, 1, p. 13-45).
Inauguration de la Synagogue de Bruxelles, Brussel, 1878.
La Grande Synagogue de Bruxelles, Contributions à l'histoire des juifs de Bruxelles 1878-1978, Brussel, 1978.

Nr. 33. Zelfde type als nr. 11, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Rijk met stuc versierde opstand, met geboste begane grond. Middenrisaliet deels gebost en deels binnen gegroefde pilasters, geaccentueerd door balkons; doorlopende balustrade op de bel-etage. Rechth. deur en vensters in vlakke en geriemde omlijsting, met o.m. oren, triglicfensleutel en paneel onder de lekdrempel. Consolerij in het hoofdgestel; centrale dakkapel met voluten en fronton, oorspronkelijk tussen œil-de-bœufs (1788).

S.A.B., O.W., 20026 (1874).

Nr. 34-38, 40-48. Twee ruime huurhuizen, resp. hoekgebouw (Joseph Dupontstraat) en dubbelhuistype, waarvoor bouwaanvraag van 1885; vier bouwl. + entresol en resp. zes + vijf en negen trav. onder zadel-

831. Regentschapsstraat nr. 32. Hoofd Synagoge van Brussel (1875-1878). Interieur.

dak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met neoclassicistische inslag. Geblokte benedenbouw met gekoppelde grotendeels intacte winkelpuien; privé-ingangen resp. in uiterste en middentrav. Bovenverd. gemarkeerd door balkons met ijzeren hek, gevelbreed met postamenten op de eerste, per twee gekoppeld op de tweede verd. Trav. gebundeld resp. door pilasters en lisenen; omlijste rechth. en steekboogvensters. Klassiek hoofdgestel. Geblokt middenrisaliet in nr. 40-48 (1789, 1790).

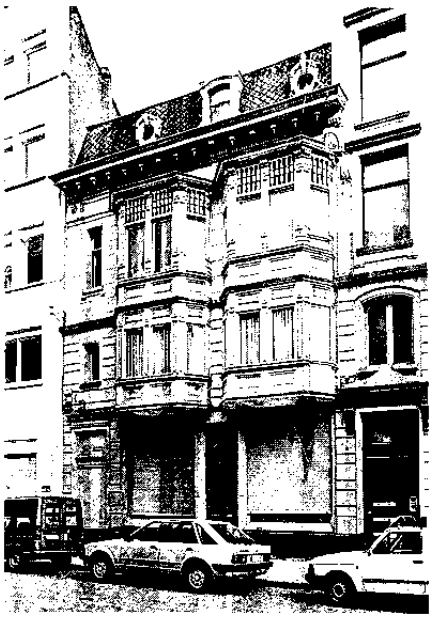
S.A.B., O.W., 20027 (1885).

Nr. 67. Herenhuis met neoclassicistische inslag, met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak. Bouwaanvraag van 1882, voor twee identieke woningen, waarvan het r. pand werd gesloopt. Lijstgevel voorzien van een vernieuwd natuurstenen parement ter vervanging van de oorspronkelijke stucbepleistering. Ruime verwerking van hardsteen o.m. voor de geblokte benedenbouw, kordons en omlijstingen. Middenrisaliet van twee trav. doorgetrokken in de bedaking, gemarkeerd door een balkon op zware consoles. Rechth. inrijpoort in de l. trav. en vensters, op de bovenverd. in geriemde omlijsting met oren; doorlopende balustrade, entablementen en frontons op consoles op de bel-etage, diamantkopsleutels op de tweede verd. Oorspronkelijk klassiek hoofdgestel en dakkapellen met fronton, heden vereenvoudigd (1791).

S.A.B., O.W., 20049 (1882).

Rijkeklarenstraat (3-4 F-G)

Van Anspachlaan naar Arteveldestraat.
Licht geknikte straat, in drie fasen ontstaan, ook afleesbaar aan de bebouwing. Het eerste straatgedeelte tot het Groot Eiland, maakte in oorsprong deel uit van de aloude Verversstraat, doch werd afgesplitst door de aanleg van de centrale lanen (1867-1871); het Z.-bouwblok werd ca. 1889 verbreed. Het middengedeelte werd als O.-arm van de oorspronkelijk L-vormige St.-Kristoffelsstraat in 1806 door-

832. Rijkeklarenstraat nr. 19 (1890).

heen het voorplein van het rijkeklarenklooster getrokken, vanwaar de huidige benaming. Het laatste straatgedeelte vanaf de St.-Kristoffelsstraat werd reeds vanaf 1860 gepland als verlenging tot de Zespenningenstraat, doch pas gerealiseerd bij de aanleg van de Arteveldestraat vanaf 1874.
Naar chronologie, stijl en typologie sterk uiteenlopende architectuur. In het eerste straatgedeelte enkele oude kernen, voorts huurhuizen met neoclassicistische inslag aanleunend bij de bebouwing van de centrale lanen, cf. nr. 4-6 (1889, architect B. Leunckens) en 14-18 (1889). Rijkeklarenkerk en -klooster, en «Rijkeklarencentrum» in het middengedeelte. Aaneengesloten rij burgerhuizen uit de jaren 1870 en «Athénée Léon Lepage» in het laatste gedeelte.

S.A.B., O.W., 6242 (1806), 26240 (1860), 20459 (1889), 20461 (1889).

Nr. 7. Traditioneel diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Recent ontpleisterde en opnieuw beklede trapgevel (6 tr. + topstuk) met tweeledige top. Nog slechts schaarse sporen van het oorspronkelijke bak- en zandsteenparement, weggebroken en vernieuwd bij latere gevelaanpassingen met name aan pui en vensters (1792).

Nr. 8-12. Huurhuis van het dubbelhuistype, in eclectische stijl, n.o.v. architect E. Van Humbeeck van 1889; vier bouwl. + entresol en vijf trav. onder mansardedak. Bepleisterde lijstgevel op geblokte hardstenen benedenbouw, met zwak middenrisaliet. Privé-deur onder balkon met monogram C G van bouwheer C. Genis in de balustrade; winkelpuien aan weerszij. Twee hoofdverd. gemarkeerd door oplopende omlijstingen, gevelbreed en Franse balkons met gietijzeren hek. Bovenste verd. opgevat als attiek. Klassieke beëindiging; centrale dakkapel in het ontwerp. Geknikte achterbouw in Eclipsstraat nr. 1 (1793).

S.A.B., O.W., 20464 (1889).

Nr. 9. Appartementsgebouw in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect J. Franssen van 1935. Vijf bouwl., handelsruimte op de begane grond, twee wooneenheden per verd. en centraal trappenhuis. Constructie met gebruik van gewapend beton. Gevel met monolithische cementering en hardstenen druiplijsten, in het ontwerp evenwel met bakstenen parement. Brederc l. trav. met trapezoïdale erkerpartij, r. doorlopend in halfopen balkons. Winkelpui met zijportaal (1794).

S.A.B., O.W., 47232 (1935).

Nr. 11. Traditioneel diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), opklimmend tot XVII. Tuitgevel, mogelijk vereenvoudiging van een vroegere trapgevel, met rechte muurankers. Cementbekleding van 1926; winkelpui en doorlopend venster erboven van 1931. Aangepaste steekboogvensters op de derde bouwl., en rechth. venster in top (1795).

S.A.B., O.W., 32029 (1926); 37683 (1931).

Nr. 13-17. In oorsprong vermoedelijk traditioneel diephuis met topgevel uit XVII, cf. muurankers van de tweede bouwl. en steil, afgesnuit zadeldak (kunstleien). Aangepaste bepleisterde lijstgevel met drie bouwl. en vier trav., in neoclassicistische stijl uit XIX a. Verkleinende rechth. bovenvensters, haast vierkant op de lage derde bouwl., met vlakke omlijsting en lekdrempel. Kroonlijst met tandlijst boven steigergaten; afgewolfde dakkapel. Begane grond opgedeeld in twee winkelpuien, eertijds enkelhuisopstand met l. deur in entablement (1796).

Nr. 19. Hoekcomplex (St.-Goriksstraat nr. 14-16) in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1890. Afgeschuind hoekgebouw met vier bouwl. + entresol en tien trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen. Hoektrav. geaccentueerd door gebuikte gietijzeren balkons, en l. risaliet met privé-ingang; overige trav. gebundeld door steekbooglisenen in de onderbouw, kolossale pilasters op de bovenverd. Breed geopende vroegere café-pui, heden met vernieuwd raamwerk. Getoogde entresol-, rechth. bovenvensters met sleutel en paneel; gietijzeren leuningen. Klassiek hoofdgestel. Aansluitend rijhuis in St.-Goriksstraat met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (kunstleien). Zelfde lijstgevel, gemarkeerd door twee gestapelde trapezoïdale houten erkers, rijk bewerkt, op gietijzeren consoles (fig. 832). Winkelpui met middeningang. Dakkapel tussen œil-de-bœufs (1797).

S.A.B., O.W., 20460 (1890).

Nr. 20. Hoekgebouw (Groot Eiland), eertijds deel uitmakend van het voormalige rijkeklarenklooster (zie nr. 23). Resterende Z.-vleugel van het z.g. «*Paterskwartier*», ingericht in 1621 als behuizing van de biechtvaders, paters recolletten. Oorspronkelijk L-vormig gebouw op de Z.-O.-hoek van het voorplein, aansluitend bij de toegangspoort. O.-vleugel gesloopt bij aanleg van de St.-Kristoffelsstraat (huidige Rijkeklarenstraat) in 1806, waarna opbouw van een nieuwe afgeschuinde gevel-

833. Rijkeklarenstraat nr. 20. Gevelsteen.

partij, aanvankelijk een puntgevel. Bouwaanvraag van 1834 voor aanpassing in neoclassicistische stijl, met een bijkomende verd., doch klaarblijkelijk werd de puntgevel enkel afgetopt en de bedaking overeenkomstig aangepast. Heden geknikt, gecementeerd breedhuis met twee bouwl. en één + vier trav. onder zadeldak (pannen en kunstleien) waarin een kleine en een afgewolfde grote dakkapel. Oorspronkelijke vier r. trav. vermoedelijk in traditionele bak- en zandsteenstijl met rechte muurankers, kwarthol geprofileerde sokkel en daklijst; in XIX aangepaste rechth. muuropeningen op arduinen dorpel. Gevelsteen met bazuinende engel (fig. 833). Later afgeschuinde, verankerde l. gevelpartij met zelfde openingen en bijkomende steigergaten. Ca. 1910 nog aanwezige stucplafonds met emblemen duif en IHS op de eerste verd. (1798).

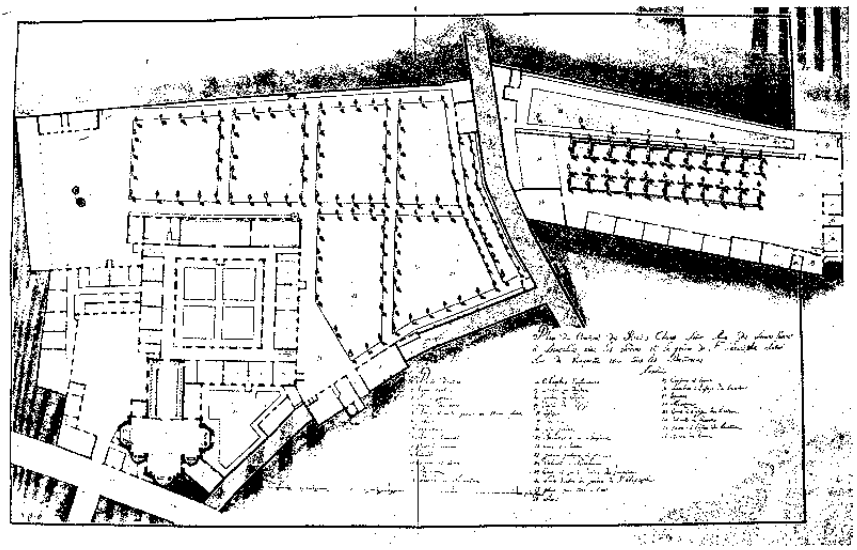
S.A.B., O.W., 22352 (1834).
K.I.K., 104909 A.

★ Nr. 23. **Parochiekerk O.-L.-Vrouw-ter-Rijke Klaren en voormalig klooster.**

Kerk en resterende gebouwen van het voormalige klooster der Rijke Klaren of Urbanisten, slotzusters van de clarissenorde met regel van Urbanus IV (fig. 834). Eerder z.g. «*Nazarethklooster*» van de broeders van het Gemene Leven. De broeders van het Gemene Leven, sinds 1449 te Brussel, vestigden zich omstreeks 1480 op een terrein z.g. «d'Oude Borght» tussen het zwartzustersklooster en de Zenne, ten Z. van het Groot of St.-Gorikseiland. In 1481 inwijding van een gotische kapel. Klooster in 1580-1585 in gebruik als calvinistische school, in 1588 definitief opgeheven. De Rijke Klaren, sinds 1343 gevestigd in een klooster bij de Hallepoort dat in 1578 werd platgebrand, namen hier in 1595 hun intrek, na aanpassing van de gebouwen aan de kloosterregel. In 1665-1671 oprichting van de huidige kerk, aangezet onder abdis Maria-Magdalena Van (den) Cruyce en voltooid onder abdis Barbara Ydens. Beschadiging van de kloostergebouwen tijdens de beschietingen van 1695, gevolgd door wederopbouw. Sluiting door Jozef II in 1783, heropening onder de Verenigde Belgische Staten in 1790, definitieve opheffing door de Fransen in 1796. De kerk, omgevormd tot militair magazijn, werd in 1804 met de O.-L.-Vrouw-van-Bijstandkerk aangewezen als hulpkerk van de St.-Katelijneparochie, en in 1806 heropend; later zelfstandige parochiekerk. De kloostergebouwen, in gebruik als hospitaal, werden in 1805 in loten verdeeld en als nationaal goed openbaar verkocht, en gedeeltelijk gesloopt voor aanleg van de St.-Kristoffelsstraat in 1806.

O.-L.-Vrouw-ter-Rijkeklarenkerk.

Barokkerk, toegeschreven aan L. Fayd'herbe op basis van niet teruggevonden archiefstukken en stijlovereenkomsten (fig. 835). Eerstesteenlegging in 1665, inwijding in 1671, pas voltooid omstreeks 1680. Na de moeilijkheden einde XVIII, in 1806 opnieuw opengesteld als parochiekerk, en vervolgens vergroot. In 1824 toevoeging van de N.-zijbeuk. In 1833 van de Z.-zijbeuk en W.-doksaaltrav., n.o.v. architect Ch. Vander Straeten. Later toevoe-

834. Rijkeklarenstraat nr. 23. Voormalig rijkeklarenklooster. Plattegrond (S.A.B., P.P., 40).

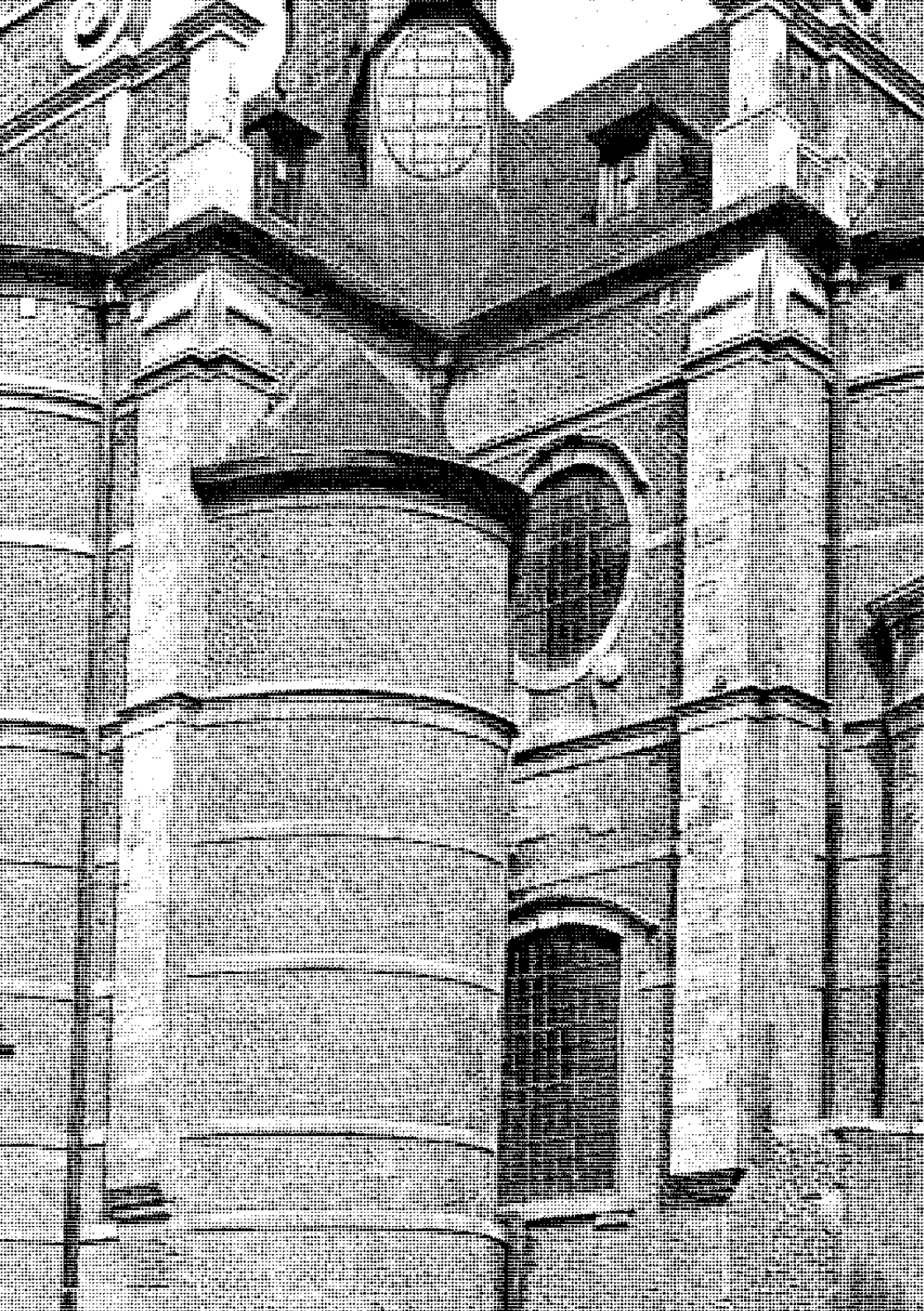
ging van de doopkapel en H. Kruiskapel aan de N.-zijde. Ontpleistering en gevelrestauratie in 1955-1965. Zwaar door brand geteisterd in 1989, waarbij de volledige bedaking met koepel en klokketoren werden vernield en het interieur ernstig beschadigd. Restauratie aangevat in 1991 o.l.v. architect F. Marlière.

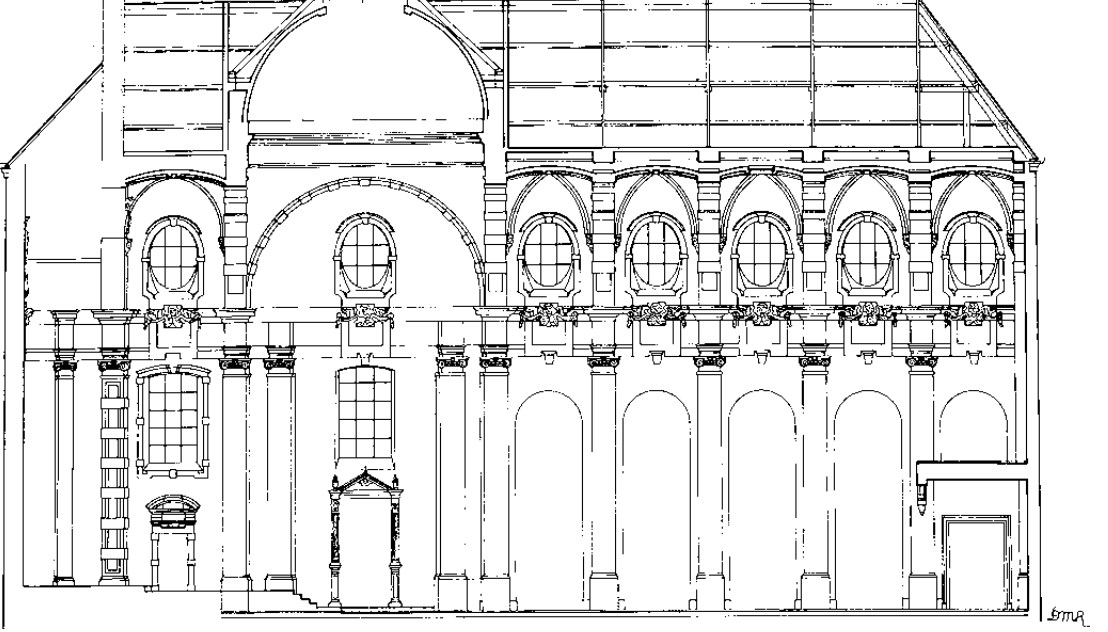
De kerk illustreert het streven een Italianiserend barokke vormgeving toe te passen op een traditioneel bouwschema en vertoont een in elkaar gewerkte longitudinale en centrale aanleg : een Latijns kruis met klaverbladvormig uitgewerkte koorpartij, in het interieur geaccentueerd door een koepel. De XIX-uitbreidingen en wijzigingen geven evenwel een vervormd beeld van de vroegere kloosterkerk. Oorspronkelijk naar het O. georiënteerd gebouw, ten W. aansluitend bij het kloosterpand, ten N. palend aan de «kleine tuin» en ten Z. aan het voorplein, het koorhoofd door een frontispice gemarkeerd in de straatwand (Groot Eiland). Vrij kort eenbeukig schip van vier trav., voorbehouden voor de kloosterlingen, met toegang vanuit het pand en gestoelte aan weerszij. Koorpartij voor het publiek, met rechth. portaal in de hoek gevormd door schip en Z.-transept. Latere N.-zijbeuk opgetrokken ter plaatse van een tribune tussen transept en kloosterpand; Z.-zijbeuk en W.-trav. met nieuwe toegang ter plaatse van het vroegere portaal en delen van het kloosterpand. Tijdens archeologisch onderzoek door de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis (A. De Poorter, S. Demeter) in 1991-1992, werden de funderingen van het 17de-eeuwse schip, een crypte en verdwenen delen van het klooster blootgelegd. Heden basilicale opstand met driebeukig schip van vijf trav., transeptarmen en koor van één trav. afgesloten door halfronde absissen, de koortrav. nog geflankeerd door kleinere halfronde absissen geënt op het transept (Fig. XXXIV). Ten N. van het koor rechth. sacristie van twee trav. Twee belendende rechth. zijkapellen palend aan de N.-zijbeuk; schoormuur en smalle doksaaltrap aan de W.-zijde.

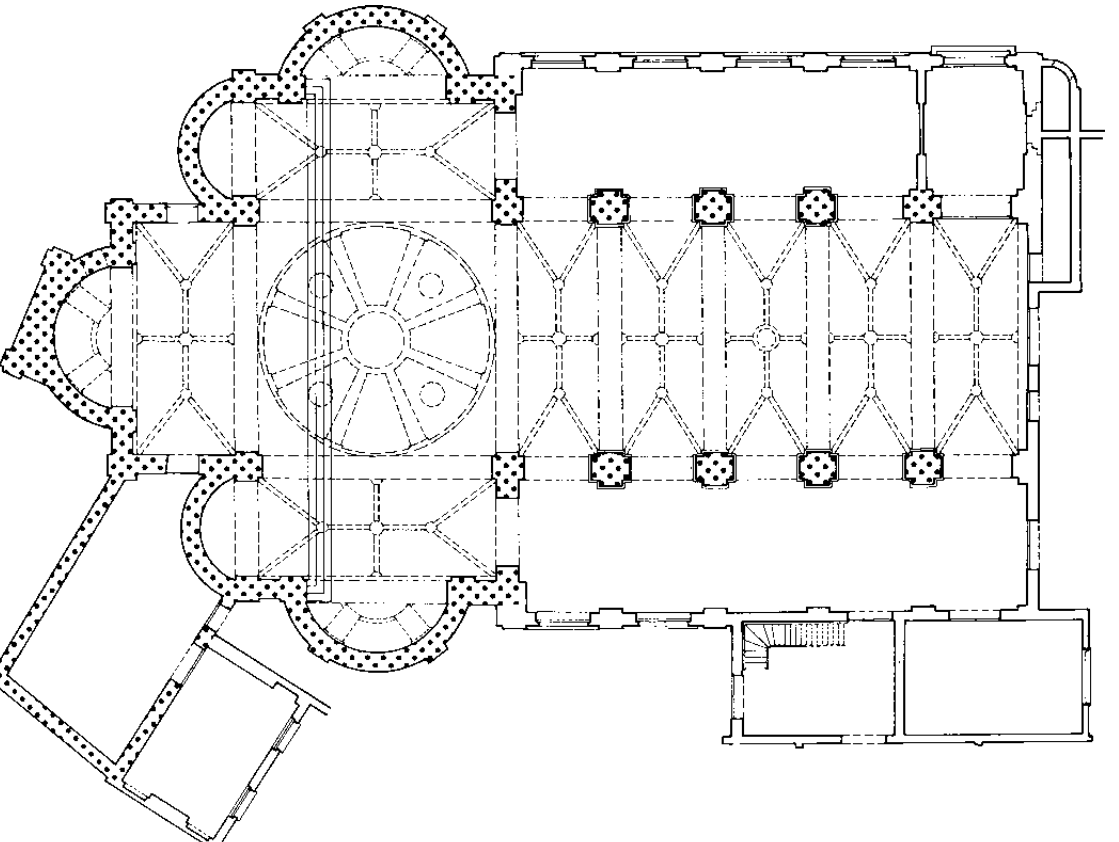
Plattegrond en opstand ten volle afleesbaar aan het exterieur met krachtig, verlevendigd silhouet. Baksteenbouw met ruime verwerking van zandsteen, gedeeltelijk vernieuwd na de ontpleistering. Gevels doorlopend horizontaal belijnd door de sokkel, platte banden, geprofileerde kordons als registermarkering, en dito daklijst boven steigergaten. Trav.-indeling en hoekmarkering door onversneden, bovenaan afgeschuinde steunberen. Transept- en koorgevels boven de absissen opvallend bekroond door sierlijke geveltoppen. Vensteropeningen in vlakke omlijsting met o.m. neuten en oren, sleutel en waterlijst. Gecombineerd zadeldak boven middenbeuk, transept en koor, ten W. afgeschuind; klokketoren ter hoogte van de middentrav. van het schip en pseudo-koepel met lantaarn op de kruising. Halve kegeldaken boven de absissen. Zinken lessenaarsdaken met flauwe helling boven de zijbeuken.
Z.-zijbeukgevel met afgeronde hoek, geritmeerd door rechth. lisenen. In de l. trav. rechth. portaal met geriemde omlijsting en bewerkte houten vleugeldeur met medaillons van Christus en Maria, waarboven ovale oculus; in de volgende trav. rondboogvensters boven verdiept paneel. Bovenliggende middenbeuk en transept geopend door ovale oculi – idem aan N.-zijde –, oorspronkelijk boven drie rondboogvensters en portaaluitbouw. Absissen van de transeptgevels en koortrav., aan Z.- en N.-zijde met steekboogvensters in het eerste register, ovale oculi via voluten aansluitend bij een paneel met neuten in het bovenste register. Transeptgevels bekroond door een tweeledige geveltop. Eerste geleding met hoekpostamenten waarop vuurvaas en gestrekte waterlijst; halsvormige topgeleding met voluten, blinde oculus, gebogen waterlijst eindigend in voluutjes en bekronende vuurvaas. Blinde absissen aan de O.-zijde van het transept. Koorhoofd met blinde absis en zelfde geveltop. Gedesaxeerde frontispice met kolossale hoekpilasters, platte bandbelijning, bekronend hoofdgestel en driehoekig fronton met topstuk. Centrale rondboognis in rijk bewerkte omlijsting met voluten, consoles, cartouches en gebroken fronton met topstuk; gebeeldhouwd reliëf, toegeschreven aan L. Fayd'herbe, voorstellend de Aanbidding van het H. Sacrament. Sporen van het vroeger aanleunende portierstersverblijf, gesloopt ca. 1955, aan het Z.-transept. Sacristie van één bouwl. onder schilddak (leien), aan de tuinzijde geopend door twee omlijste steekboogvensters.
Klokketoren en koepel door de recente brand volledig verwoest, heden in reconstructie. Hexagonale met leien beklede klokketoren : vlakke basis, opengewerkte door voluten gecantonneerde hoofdgeleding met galmborden en balustraden, en uitkragende ingesnoerde drieledige peerspits met kruis en haan. Pseudo-koepel met octogonale door voluten gecantonneerde lantaarn, met rondboogramen en uitkragende en ingesnoerde tweeledige helm met spits; aan vier zijden omringd door afgewolfde dakkapellen met ovale oculi.

Interieur door de recente brand zwaar beschadigd, vooral de in XIX toegevoegde niet in steen overwelfde zijbeuken en doksaaltrav. en de koepel.
Markante ruimtewerking geaxeerd op het hoofdkoor, met nagestreefde tegenstelling tussen het vrij gedrongen schip en de heldere O.-partij (fig. 836). Evenwel verstoord door de weinig geslaagde aansluiting van de slecht geproportioneerde zijbeuken. Rijke effectvolle uitmonstering met contrastrijke imitatieschildering van rood gevlamd, zwart en wit marmer op stuc, die de structuur van het gebouw reveleert, opgehoogd met verguldsel, tegen een bleke achtergrond. Ten dele teniet gedaan, vnl. in de gewelfzone, door herhaalde opfrissingswerken. Eenvormige tweeledige opstand. Wandindeling door Ionische pilasters. Omlopend breed hoofdgestel met architraaf, fries en kroonlijst, als verbinding tussen de pilasters en de gordel- en scheibogen; onderbroken door

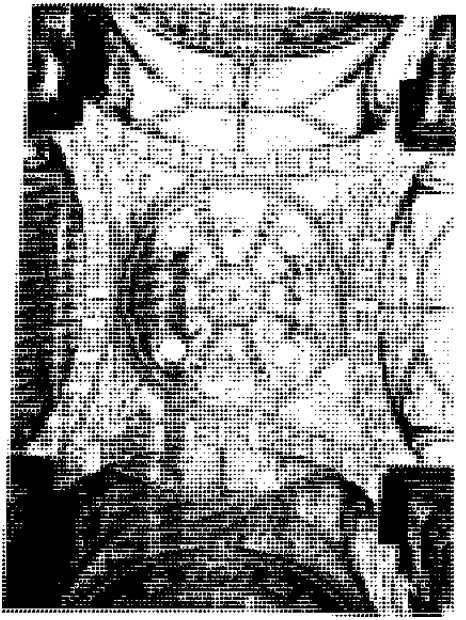
835. Rijkeklarenstraat. O.-L.-Vrouw-ter-Rijke Klaren (1665-ca. 1680).

837. Rijkeklarenstraat. O.-L.-Vrouw-ter-Rijke Klaren (1665-ca. 1880). Koepel.

casementen met gevleugeld engelenhoofd en draperie, aansluitend bij de vensters. Hooggeplaatste oculi in vlakke omlijsting met sleutel en waterlijst. Middenbeuk, transept en koor overwelfd door zesdelige kruisribgewelven, de ribben uitmondend in bladwerkconsoles, gescheiden door brede geboste gordelbogen. Viering overdekt door een ronde koepel op pendentieven versierd met plastische engelenfiguren (fig. 837). Entablement op voluutconsoles, en halfrond koepelgewelf met acht geboste ribben, de vakken alternerend geopend door een oculus. Vóór de brand octogonale lantaarn met geboste pilasters, koepel met acht ribben en centrale duif. Transeptabsissen gemarkeerd door een geboste scheiboog met cartouche met engelenhoofd en guirlandes als sluitsteen; half koepelgewelf, in de N.- en Z.-absis met twee met guirlandes versierde ribben onder het hoofdgestel opgevangen door consoles. Verhoogd koor (5 tr.), met aan beide zijden rechth. deur in geboste omlijsting met gebroken fronton, onder dito steekboogvenster met waterlijst. Zelfde koorabsis doch rijker uitgewerkt met beter bewaarde marmerschildering. Geboste pilasters onder de scheiboog, vlakke onder de gewelfribben; stuccartouche met Mariabeeld boven het altaar en Drievuldigheidsdriehoek in stralenkrans in het gewelf. Latere zijbeuken met pilasterindeling en vlakke zoldering, naar middenbeuk en transept geopend door ronde scheibogen. W.-trav. met over de drie beuken doorlopend doksaal op consoles, met opengewerkte houten balustrade; drie rechth. portalen met gestrekt entablement ten W., telkens één met driehoekig fronton ten N. en Z. Doopkapel verlicht door een segmentvenster met gietijzeren tracering. Sacristie overwelfd door kruisribgewelven met bladwerkconsoles en gordelbogen; omlijste vensters. Barokke cartouche in de N.-wand met opschrift «A M D G - BARBARA YDENS - ABBATISSA - Ao 1671»; fraaie sacristiekasten met trofeeën.

Mobilair

Ten dele afkomstig uit de in 1798-1802 gesloopte St.-Gorikskerk. Bepaalde stukken werden bij de brand vernield of beschadigd.

Reeks anonieme schilderijen : H. Anna leert Maria lezen (XVII A); H. Maria Magdalena in de woestijn (midden XVII); Voetwassing (midden XVII); Triomf van de H. Kerk, kopie P.P. Rubens (XVIII); H. Sebastiaan (XVIII); Christus ontvangt de kelk der bitterheid (XIX A) door C. Cels.

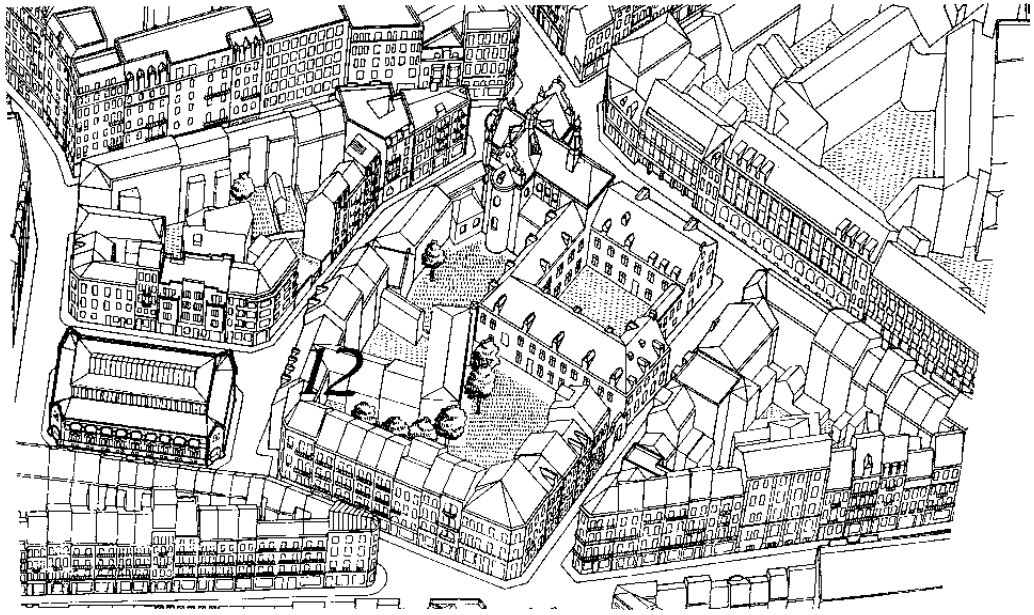
Gepolychromeerde houten O.-L.-Vrouw van Zeven Smarten (1585); houten H. Clara (XVII A); houten H. Gorik (begin XVIII); houten reliëfs (7) met Zeven Smarten (XVIII); houten H. Paulus van Tarsos en H. Petrus (XVIII) in portiekomlijstingen; gepolychromeerde houten O.-L.-Vrouw Onbevlekt (XVIII); gepolychromeerde houten O.-L.-Vrouw ten Rode (XVIII); twee houten engelen. Marmeren monument voor pastoor L. Ocreman (1792-1864) door A.J. Leclercq.

Marmeren hoofdaltaar (1706); marmeren zij-altaar van O.-L.-Vrouw Zeven Smarten, met piëta en engelen, en marmeren zij-altaar van St.-Gorik (XVII; afkomstig uit de St.-Gorikskerk); eiken biechtstoelen (5) met hermenbeelden (ca. 1700); eiken roco-

copreekstoel met medaillons en engelen (midden XVIII; afkomstig uit de H. Kruiskapel); marmeren doopvont (XVIII); eiken orgelkast met Koning David en trofeeën, en orgel (1846) door B. Dreymann (Mainz).

Voormalig rijkeklarenklooster

Gebouwencomplex in het bouwblok Rijkeklarenstraat/St.-Kristoffelsstraat/Pletinckxstraat/Groot Eiland. Bouwgeschiedenis onbekend, doch vermoedelijk vnl. dateerend uit eind XVI-XVII en XIX. Eerste vestiging van de broeders van het Gemene Leven omstreeks 1480. Restauratie, aanpassing en uitbreiding bij intrek van de Rijke Klaren in 1595. Inrichting van het «Paterskwartier» in 1621; belangrijke bouwwerken vermeld vanaf 1625, mogelijk doorlopend tot 1640. Restauratie na de beschietingen van 1695 en bij de heropening in 1790. Een plattegrond uit XVIII toont de omvang van kloosterdomein en de inplanting va gebouwen (fig. 834). Ten O. begr door de Zenne, ten N. door de Kleine Z ne, ten Z. palend aan het zwartzust klooster, ten W. aan hovingen van de Z penningenstraat. Het terrein voor de ni we kerk werd verworven in XVII, e grondstuk bij de Zenne in 1730. Oo spronkelijk voorplein ten Z., grenzend aa de Zwartzustersstraat (huidig Groot E land), aan vier zijden omringd door be bouwing; inkompoort tussen portierster verblijf en paterskwartier aan O.-, werkplaatsen aan Z.-, spreekkamers en infirmerie aan W.-zijde. Vierkant kloosterpand en aan O.-zijde aansluitende kloosterkerk ten N. Brouwerij en bakkerij over de Zenne palend aan het St.-Gorikseiland. Rondom neerhof, moestuin, boomgaard en «kleine tuin», met aanhorigheden. De St.-

838. Rijkeklarenstraat nr. 23. Voormalig rijkeklarenklooster. Detail uit de axonometrische kaart van Brussel door ARAU (copyright ARAU 1987).

839. Rijkeklarenstraat nr. 23. Voormalig rijkeklarenklooster. Kloosterpand. N.-gevel.

Kristoffelsstraat werd in 1806 doorheen voorplein en hovingen getrokken. Hierbij verdwenen de inkompoort, delen van het portierstersverblijf en paterskwartier (zie nr. 20), spreekkamers en infirmerie, en delen van de W.-pandvleugel.

Kloosterpand (fig. 838) oertijds met vier vleugels van twee bouwl. onder zadeldaken, ingeplant rondom een vierkant binnenplein. Voorheen aan pleinzijde gevels van telkens zeven trav.; aan buitenzijde gevels met ongelijk trav.-aantal, bovendien onderbroken door de inplanting van kerk en spreekzalen/infirmerie resp. aan O.- en Z.-zijde. Op de benedenverd. rondom de kloostergang «places de recevoir» (Z.), wasserij, keuken, refter en «chambre de récréation» (W.), kamers van hulpbehoevenden (N. en O.), trappenhuizen (Z.-W.- en N.-O.-hoek). Op de bovenverd. slaapzalen en abdiskwartier. De W.-vleugel met uitzondering van de kloostergang werd voor twee derden gesloopt en de Z.-vleugel ontmanteld in 1806. De O.-vleugel werd voor de helft geïncorporeerd door de kerkuitbouw in 1824 en 1833. De Z.-vleugel werd aan straatzijde met één bouwl. verhoogd en voorzien van een nieuw gevelfront, waarvoor bouwaanvraag van 1849. Heden opgesplitst, een gedeelte in gebruik als pastorie, een gedeelte leegstaand, evenens beschadigd – vnl. de bedaking – bij de brand van de kerk in 1989. Opgetrokken in traditionele bak- en zandsteenstijl, minstens te dateren in XVII A. Aanpassingen vnl. aan deur- en vensteropeningen, en bepleistering in XIX A. Verankering door rechte muurankers. Steile zadeldaken (kunstleien) met een eerste rij afgewolfde en o.m. een tweede rij klimmende dakkapellen; uitstekend bewaard dakgebint.

Z.-gevel (Rijkeklarenstraat) in neoclassicistische stijl (1849), aanleunend bij de kerk; drie bouwl. en acht trav. onder za-

840. Rijkeklarenstraat nr. 23. Voormalig rijkeklarenklooster. Kloosterpand. Trap.

deldak (pannen) met afgezwakte helling en afgewolfde dakkapellen. Voordien twee bouwl., met centrale puntgeveltop ter hoogte van de in 1806 gesloopte W.-vleugel van het voorplein. Regelmatige opstand met rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, voorzien van lekdrempels, kordonvormend op de tweede bouwl.; gietijzeren leuningen op bovenverd. Hergebruikte rechth. deur met entablement en stoep (begin XIX) in de zesde trav. Hoofdgestel met architraaf, fries met steigergaten en kroonlijst. Gebogen ijzeren hek in de hoek met de kerk. W.-gevel (St.-Kristoffelsstraat) met bres gemarkeerd door verankerde scheimuren van de gesloopte partij. Resterend fragment van de W.- en intacte N.-gevel met traditionele opstand van resp. vijf en dertien trav., recent ontpleisterd (fig. 839). Baksteenbouw met gebruik van zandsteen voor de sokkel met kwartholle afzaat, hoek- en negblokken van voormalige kruiskozijnen, speklagen in het verlengde van de dorpels, steigergaten en kwartholle daklijst. Kozijnen op de benedenverd. met verlaagde arduinen latei en dorpel; op de lagere bovenverd. met behouden tweedelige zandstenen latei en wigvormige ontlasting, doch eveneens toegevoegde lekdrempel. In de N.-gevel rechth. deuren in arduinen entablement in de vijfde en elfde trav. Ordonnantie van eerste drie en laatste twee trav. gewijzigd. Aanleunende neoclassicistische toegangspoort met neuten, entablement en attiek (begin XIX). O.-gevel met zelfde opstand van zes trav., doch bepleisterd en gedeeltelijk ingebouwd.
Idem voor de gevels rondom het binnenplein, heden opgedeeld door hoge tuinmuren. Arcade van de voormalige kloostergang slechts fragmentarisch bewaard aan de N.-zijde, verder verkleind tot rechth. openingen of verdwenen door latere aanbouw. W.-gevel van kerk en doopkapel aan O.-zijde.
Interieur. Twee bewaarde eiken trappen met balusters en bewerkte trappalen, o.m. met medaillon van de H. Clara, in Lodewijk XVI-stijl (XVIII d), (fig. 840). Salon met markante deur- en plafondbeschildering met eucharistische allegorieën (midden XIX), (1799).

Brouwerij en bakkerij. Rechth. gebouw opgetrokken over de Zenne, haaks met de N.-vleugel van het kloosterpand verbonden door een hogere vierkante traptoren. Eenvoudige baksteenbouw met schaarse verwerking van zandsteen in neoclassicistische stijl; drie bouwl. en negen bij twee trav. onder schilddak (pannen). Mogelijk bouwjaar 1811 aangegeven door een gevelsteen r. van de poort, doch alleszins opgetrokken op de grondvesten van een oudere, mogelijk XVII-constructie. Bewaarde, geprofileerde zandstenen gewelfboog met abdiswapen op de sluitsteen in de Z.-gevel. Tot voor kort ten dele ingebouwd met gedichte openingen. Grondig gerenoveerd als onderdeel van het project «St.-Gorikswijk» n.o.v. studiebureel B.U.A.S. (R. Lemaire, G. Gyömörey) en studiebureel Dumont (Ph. en Y. Dumont) van 1981, uitgevoerd in 1985-1988 (zie

Groot Eiland), waarbij ook de voormalige Zennebedding met zandstenen kaaimuren en resterende korbelen werd blootgelegd. Symmetrische opstand met centrale overwelfde steekboogdoorgang voor goederen. Rechth. vensters met arduinen dorpel en later onder ontlastingsboog; ovale oculus naast de traptoren. Gevelbeëindiging door kordon, fries met steigergaten en kroonlijst; centraal afgewolfd laadvenster en dakkapellen (1800).

S.A.B., O.W., 6242 (1806), 21387 (1849); P.P., 36-46; N.P.P., C 9; E., 694.
Archief K.C.M.L., dossier 3958.
DE POORTER A., DEMETER S., *In de wieg van Brussel, het oude klooster der Rijke Klaren* (Gemeentekrediet, 1992/4, 182, p. 18-22).
JUVYNS C., *La communauté des Riches-Claires de Bruxelles de 1585 à 1796* (Cahiers Bruxellois, X, 3-4, 1965, p. 181-239).
ID., *La vie quotidienne des Riches-Claires de Bruxelles au XVIIe siècle* (op. cit., XI, 1-2, p. 13-28).
ID., *Le Couvent des Riches-Claires et son église* (op. cit., XII, 1, 1967, p. 69-84).

841. Rijkeklarenstraat nr. 24. «Rijkeklarencentrum». Voormalige zwartzusterskerk.

Nr. 24. Z.g. «*Rijkeklarencentrum.*» Centrale Bibliotheek van de Stad Brussel, n.o.v. bureau URBAT (architecten J. Aron, F. De Becker en P. Puttemans) van 1975, ingehuldigd in 1981. Nieuwbouwcomplex met bescheiden gabariet, doorlopend in Groot Eiland nr. 25-29, waarin geïncorporeerd de resten van de voormalige zwartzusterskerk. Nieuwe bouw met bakstenen sokkel, uitspringende geblokte betonstrook als aanzet van de volledig beglaasde bovenbouw met houten raamwerk over twee niveau's en schuine dakvlakken (leien). Aanpalend, in pseudo-traditionele stijl wederopgebouwd breedhuis, eertijds deel uitmakend van Groot Eiland nr. 31-33.
Voormalige kerk van het zwartzustersklooster (fig. 841).
Klooster gesticht in 1348. Regel der reguliere kanunnikessen van St.-Augustinus door Pius II verleend in 1458. Omvatte eertijds de kerk en kloostergebouwen met uitgestrekte tuinen, ten W. van de Zwartzustersstraat (huidig Groot Eiland), ten N. palend aan het rijkeklarenklooster en ten Z. begrensd door de Zespenningenstraat. Verkregen door talrijke uitbreidingen i.l.v. XV tot XVII. Gespaard tijdens de godsdiensttroebelen van XVI, doch verwoest door de beschietingen van 1695 en vervolgens wederopgebouwd. Orde verjaagd in 1798, vanaf 1803 gehuisvest in het bogaardenklooster en vanaf 1829 in het visitandinenklooster, tot de bouw van een nieuw kloostercomplex aangevat in 1876 (zie Blaesstraat nr. 91-93).
Eertijds eenvoudige kloosterkerk in barokstijl, mogelijk daterend van na 1695. N.-Z. georiënteerde, eenbeukige, rechth. zaalkerk met drie trav., onder zadeldak met dakruiter. Na de opheffing van het klooster omgevormd tot brouwerij, en daarbij opgedeeld in vier niveau's. O.-gevel (Groot Eiland) van bak- en zandsteen, mogelijk van bij oorsprong bepleisterd. Lijstgevel met sokkel, geritmeerd door kolossale geblokte rechth. lisenen, afgelijnd door een geprofileerde waterlijst. Voormalig rechth. portaal met brede geprofileerde zandstenen omlijsting in de 1. trav. Oor-

spronkelijke vensterordonnantie niet aanwijsbaar, mogelijk hoge boogramen, later vervangen door vier registers van kleine rechth. vensters en een centrale poort. Bij de recente renovatie gedecapeerd, met opnieuw aanpassing van de ordonnantie en vernieuwing van kroonlijst en schilddak, en inwendig aangepast aan de nieuwe bestemming.

S.A.B., P.P., 3, 48-50.
Archief K.C.M.L., dossier 4458.

Nr. 25-33. Geheel gevormd door een afgeschuind winkelhuis (hoek St.-Kristoffelsstraat) en drie enkelhuizen vgl. spiegelbeeldschema, waarvoor bouwaanvraag van 1878; vier bouwl. en resp. vier en driemaal twee trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag geleed door zware kordons, de begane grond met schijnvoegen, de bovenverd. met platte banden; in het ontwerp bak- en natuursteenparement en winkelpuien in alle panden. Rechth. muuropeningen., entablementen met consoles op de eerste twee verd.; gietijzeren borstweringen en hoekbalkon op de beletage. Klassiek hoofdgestel (1801).

S.A.B., O.W., 21361 (1878).

Nr. 30. *Athénée Léon Lepage.* Vroegere **Ecole Moyenne B**, één der twee gemeentelijke middelbare scholen voor jongens opgericht in 1851, cf. Athénée Robert Catteau (Ernest Allardstraat nr. 49). Tot 1875 gevestigd in het Groot Godshuis, vervolgens in een voormalig bankgebouw (Rolstraat nr. 1). Atheneum sinds 1948.
Huidig complex in eclectische stijl, n.o.v. architecten C. Bosmans en H. Vandeveld van 1907-1909. Bouw aanbesteed in 1910, ingehuldigd in 1912. Voorafgaandelijk voorontwerp door architect E. Van Humbeeck van 1906. Omvat drie vleugels met drie bouwl., de N.-vleugel met aansluitend overdekte speelplaats, rondom een open speelplaats. Oorspronkelijk inkomhal, conciërgewoning, directeurs- en leraarskamer, kleine turnzaal, aardrijkskunde-, natuurkunde-, teken- en studielokaal, museum en bibliotheek in de N.-vleugel, projectie-, grote turnzaal, refter en achttien klaslokalen in de W.- en O.-vleugel. Constructie met gebruik van gewapend beton. Klassieke voorgevel met parement van natuursteen op hardstenen plint. Symmetrische opstand met dertien trav., geritmeerd door twee nauwelijks geaccentueerde risalieten van drie trav. Onderbouw met kwarthol geprofileerde rondboogvensters met drieledige sluitsteen en lekdrempel, dito poort met bovenlicht in de voorlaatste trav., en puilijst. Bovenverd. met kolossale pilasters, kwarthol geprofileerde rechth. vensters met lekdrempel, bewerkte entablementen op de tweede bouwl., en klassiek hoofdgestel. Rijker bewerkte risalieten met opschriften «ATHENEUM EN HANDELSSCHOOL - ATHENEE ET ECOLE DE COMMERCE - LEON LEPAGE». Laatste trav. met afwijkende ordonnantie door bijkomende entresol. Eenvoudige baksteenopstand rondom de speelplaats, met kolossale penanten, borstweringen met sierverband en ijzeren lateien. Overdekte speelplaats, driebeukig met gietijzeren zuilen en beglaasd bovenlicht.
Recente uitbreidingen in Zespenningenstraat en Rijkeklarenstraat (1802).

S.A.B., O.W., 10111-10124 (1906-1912); A.A., 1911, rep. 7951, 1912, rep. 8501 en 8503; N.P.P., R 8.
COOLS V., BOCKSTAEL D., *L'Athénée Léon Lepage 1851-1951*, Brussel, 1951.

Nr. 35-37. Twee gekoppelde enkelhuizen met neoclassicistische inslag, vermoedelijk gelijktijdig opgetrokken met nr. 25-33 doch afwijkend van de bouwaanvraag van 1878; souterrain en vier bouwl., resp. twee en drie trav., onder zadeldak (fig. 842). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hoge hardstenen plint, geleed door zware kordons. Pseudo-dubbelhuisopstand gemarkeerd door het middenrisaliet met balkons en op de bel-etage gebroken fronton op consoles. Rechth. muuropeningen. Schijnvoegen in de onderbouw, vlakke vensteromlijstingen bekroond door een bewerkte fries op de bovenverd.; gietijzeren hekken in souterrain, borstweringen op eerste twee bouwl. en balkonleuningen. Klassiek hoofdgestel.

S.A.B., O.W., 21361 (1878).

842. Rijkeklarenstraat nr. 35-37 (1878), 39 tot 47 (1879).

Nr. 39 tot 47. Reeks van vijf identieke enkelhuizen in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1879; souterrain en drie bouwl., twee trav. en mansardedak (fig. 842). Lijstgevels van bak- en hardsteen, belijnd door kordons en platte banden. Alternerend getoogde en rechth. muuropeningen in geblokte omlijsting met diamantkoppen. Tweelichten met resp. gebuikt en rechth. gietijzeren balkon op de bovenverd.; centrale leeuwekopcartouche onder het balkon van de eerste verd. Kroonlijst op consoles, omlijste steigergaten en architraaf; oorspronkelijk dakkapel met pseudo-fronton tussen œil-de-bœufs. Nr. 41 verhoogd en gecementeerd in 1928; nr. 45 met erker en bepleistering van 1941.

S.A.B., O.W., 30457 (1879), 39042 (1928), 54897 (1941).

Nr. 49 tot 53. Zie Arteveldestraat nr. 86 tot 90.

Rodepoort (7 H)

Van Hoogstraat naar Minimenstraat.
Rechtlijnige straat met sterke helling, aangelegd in 1888, ter plaatse van de vroegere gelijknamige gang met toegang via het z.g. «Bruegelhuis» (Hoogstraat nr. 132). N.-zijde met veelal gekoppelde enkel- en huurhuizen uit eind XIX-begin XX, cf. nr. 14, 18-20 en 22 tot 28 (1889). Speelplein aan de Z.-zijde.

S.A.B., O.W., 28951 (1888), 21598 (1889).

Nr. 4 tot 12. Reeks gekoppelde enkelhuizen, in getrapte opstelling vlg. repeterend schema, n.o.v. architect L. Duverger van 1909; drie bouwl. en elk twee ongelijke trav. onder zadeldak. Lijstgevels van grijze bak- en hardsteen, met breder l. risaliet en klassiek hoofdgestel. Alternerend steekboogopeningen binnen kordons, en rechth. met I-balk (1803).

S.A.B., O.W., 143 (1909).

Nr. 16. «*Institut Notre-Dame de Joie*». School met dubbelhuisopstand in neoclassicistische stijl, uit XIX d. Gecementeerde lijstgevel gemarkeerd door een zwak middenrisaliet, pilasters en een brede puilijst. Rondbogige muuropeningen. Kroonlijst en blinde attiek (1804).

Rogier van der Weydenstraat (5 I)

Van Maurice Lemonnierlaan naar Huidevettersstraat.
Rechtlijnige straat, in 1872-1874 aangelegd in het verlengde van de Voldersstraat enerzijds en de Spiegelstraat anderzijds.
Laat XIX-straatbeeld, gedomineerd door de N.-gevel van het Zuidpaleis (zie Maurice Lemonnierlaan nr. 132-172) en de zijgevel van de voormalige St.-Franciscus-Xaveriuskerk (zie Stalingradlaan nr. 30-36).
Homogene groep burger-, winkel- en huurhuizen met neoclassicistische inslag, uit de jaren 1870. Panden met overwegend vier bouwl. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, veelal met

schijnvoegen op de begane grond, overwegend horizontale gelding en klassiek hoofdgestel. Eenvoudig stucdecor veelal beperkt tot de geriemde omlijstingen van rechth. of getoogde vensters, o.m. met sleutel tussen guirlandes en paneel onder de lekdrempel; hoofdgestel o.m. met casementen of panelen en uitgelengde consoles. Fraai accent van de vaak rijk uitgewerkte gietijzeren balkonleuningen.
Nr. 17-19 (1876) : twee gekoppelde winkelhuizen met elk twee trav.; l. bewaarde «klassieke» winkelpui onder doorlopend balkon.
Nr. 21-23 (1877) : winkelhuis met drie trav.; verbouwde pui onder doorlopend balkon (1805).
Nr. 25-27 : voornamer herenhuis met vier trav., gemarkeerd door een r. poortrisaliet, kordongelding en rijker hoofdgestel (1805).
Nr. 29 (1875) : enkelhuis met drie trav., verkleinende ordonnantie en middenbalkon.
Nr. 33-35 (1877, architect J.A. Pilate) : dubbelhuis met drie trav., rijker stucdecor en middenbalkons (1806).
Nr. 37-39 (1877) : idem als nr. 33-35, met vier trav., bijkomende l. inrijpoort, en geblokt middenrisaliet (1806).
Nr. 41 (1875) : eenvoudig winkelhuis met twee trav. en gevelbreed balkon.
Nr. 43-45 (1878) : winkelhuis met drie trav., «klassieke» winkelpui en middenbalkon; vernieuwde gevelbekleding.
Nr. 47 (1878) : eenvoudig burgerhuis met drie trav. en middenbalkon.
Laatste straatgedeelte gesloopt voor de N.-Z.-spoorverbinding (1911-1914, 1935-1952).

S.A.B., O.W., 4004 (1872-1874), 17431 (1876), 17426 (1877), 17433 (1875), 17429 (1877), 17430 (1877), 17433 (1875), 17425 (1878), 17424 (1878).

Nr. 4 tot 16. Geheel van vier gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1882; vier bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Oorspronkelijk winkelpuien met middeningang en privé-deur, heden ten dele gewijzigd. Eerste verd. belijnd door schijnvoegen en een zwaar kordon; bovenste twee verd. geritmeerd door oplopende vlakke omlijstingen met oren en entablement. Rechth. en bovenaan getoogde vensters met fraaie ijzeren leuningen. Klassiek hoofdgestel (1807).

S.A.B., O.W., 2940 (1882).

Nr. 18-20. Herenhuis (hoek Stalingradlaan) in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1883; souterrain, drie bouwl., vijf trav. en mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Afgeronde hoek- en risalietvormende zijpartijen; horizontaal geleed door zware balkons met gegroefde consoles, postamenten en resp. balustrade en gietijzeren hek, doorlopend in kordons. Rechth. openingen, op de begane grond binnen geblokte, op de tweede bouwl. gecanneleerde pilasters, op de derde bouwl. in geriemde omlijsting. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven stafwerkfries en architraaf; drie dakkapellen met gebogen fronton. Stallingen met twee bouwl. en mansardedak (leien) ten W. (1808).

S.A.B., O.W., 5942 (1883).

Rollebeekstraat (6-7 G)

Van Hoogstraat naar Grote Zavel.
Aloude straat buiten de eerste stadsomwalling (XI-XIII), vermoedelijk ontstaan in XIV. Eertijds z.g. «Oedenvaere» (XV), of «Hoyvaert» (XVII). Het tracé volgt de bedding van de vroegere Rollebeek, die van de Zavel naar de latere «Heergracht» (huidige Cellebroersstraat) liep. In 1663 werd ter plaatse van de huidige nrs. 32 tot 42 het Lorreinenklooster opgericht, met kapel aan de Grote Zavel, opgeheven in 1785.
Stemmige straat met gebogen beloop, klimmend en versmallend naar de Grote Zavel toe, ingericht als voetgangerszone. Vrij heterogene gevelwanden met een overwicht van neoclassicistische lijstgevels uit XIX A. Vnl. aangepaste oude kernen, nog aangegeven door muurankers en ordonnantie, cf. nr. 21, 23 (1850, voor-

843. Rollebeekstraat. N.-zijde met nr. 50 (1759).

heen barokke topgevel), 29, 33 (1840), 46 en 48. Andere nieuw opgebouwd met mezzanino, cf. nr. 11, 19 en 31. Enkele bewaarde topgevels. Voorts ruimere meergezinshuizen van omstreeks de eeuwwisseling, cf. nr. 41-43 (1895). Grote verscheidenheid aan winkelpuien uit XVIII tot begin XX, cf. nr. 11, 28 en 38-42. Gietijzeren fonteintje met beeldje «Carnaval» door J. De Decker, onthuld in 1982 (fig. 843).

S.A.B., O.W., 20493 (1850), 20496 (1840), 20500 (1895).

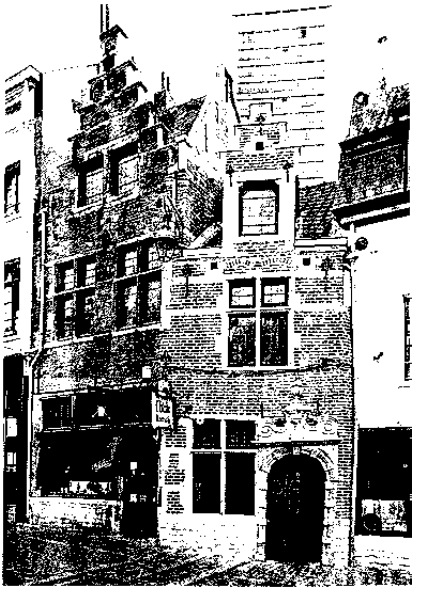
Nr. 3. Voormalig enkelhuis met oude, mogelijk traditionele XVII-kern, aangepast in XVIII en XIX; vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak (n//straat, leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met muurankers op alle bouwl. Verdiepte steekboogvensters en gevelstenen met jaartal 1746 op de tweede bouwl., verkleinende rechth. vensters op de overige verd.; kordonvormende lekdrempels. Kroonlijst boven steigergaten. Markante neoclassicistische winkelpui met middeningang, waarvoor bouwaanvraag van 1830 : pilasters met vereenvoudigd kapiteel, plint en entablement; voordien Lodewijk XVI-deur (1809).

S.A.B., O.W., 20484 (1830).

Nr. 5. In oorsprong traditioneel gecombineerd breed-/diephuis, met twee bouwl. en twee trav., uit XVII. Getrapte geveltop (5 tr. + topstuk) verwijderd in 1890, heden onder mansardedak (fig. 844). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met aangepaste rechth. vensters, lelievormig muuranker in de middenpenant, en klassiek hoofdgestel. Markante pui uit XVIII : hardstenen skelet – posten met kwartholle dagkanten, doorlopende latei en tussendorpels –, met steenhouwersmerk p. 1, nr. 32; tweemaal venster naast deur vlg. repeterend schema. Oudere zandstenen

844. Rollebeekstraat nr. 5.

845. Rollebeekstraat nr. 7, «L'Estrille du Vieux-Bruxelles» en 9.

sokkel. Sporen van puntgevel met muurvlechtingen in de l. zijgevel.

S.A.B., O.W., 20486 (1890).

Nr. 7 en 9. Twee traditionele breedhuisjes, minstens opklimmend tot XVII, doch grondig gerestaureerd n.o.v. architecten J. Rombaux en P. Lessinne van 1961 (fig. 845). Baksteenbouw met zandstenen sokkel, kwartholle negblokken, speklagen in het verlengde van dorpels en dekstenen, en steigergaten, echter grotendeels vernieuwd evenals de vensterkruisen. Gekoppelde ontlastingsboogjes op de bovenverd.; lelievormige muurankers.
Nr. 7, oude herberg z.g. «*L'Estrille du Vieux-Bruxelles*», met twee bouwl. en één trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), verhoogd door een getrapt dakvenster (2 tr. + topstuk). Barokke hardstenen deuromlijsting uit XVII : geblokte rondboog met neuten en sluitsteen onder gestrekte waterlijst, bekroond door zandstenen voluten en topstuk met vaas. Nr. 9, gecombineerd breed-/diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (kunstleien), verhoogd door een getrapte geveltop (5 tr. + topstuk) waarin tweelicht. Nieuwe pui. Verankerde zijtuitgevel met schouderstukken en muurvlechtingen. Doorlopende bepleisterde en verankerde achtergevel. Gedecapeerde zandstenen rondboogdeur met imposten en sluitsteen en aansluitend kloosterkozijn in de l. trav. Op de binnenplaats, breedhuis met twee bouwl. en zadeldak met aandaken, van bak- en zandsteen, doch eveneens vrijwel gereconstrueerd.

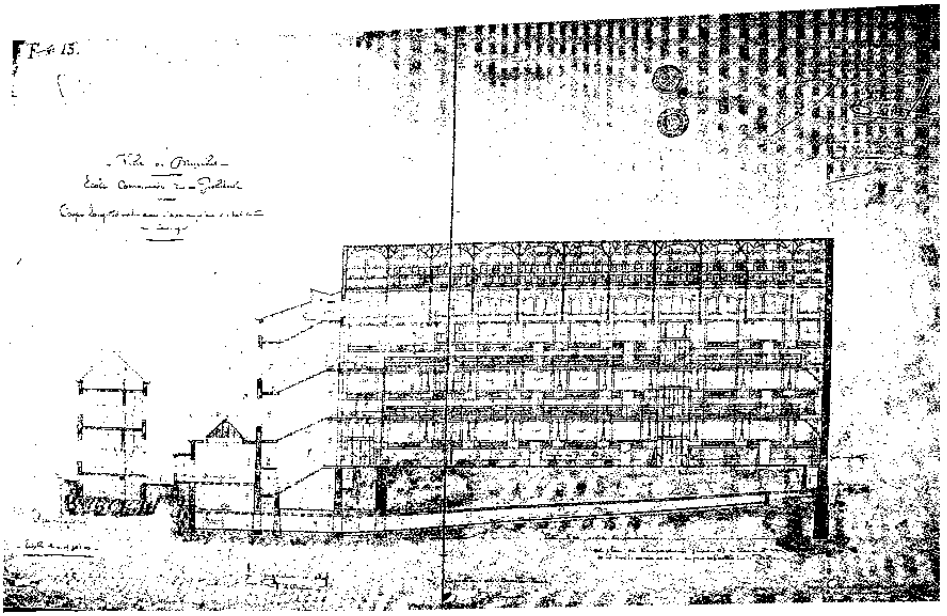
K.I.K., 29692 A.

Nr. 13-15. Twee gekoppelde neoclassicistische rijhuizen, met drie bouwl. + mezzanino en samen vijf trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1837. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende registers van rechth. bovenvensters op kordonvormende lekdrempels; gesmeed ijzeren leuningen met dubbele krul. Klassieke beëindiging met gelede architraaf en kroonlijst op klossen. Behouden winkelpui in het r. pand : hardstenen posten met houten vouwluiken en vereenvoudigd kapiteel en entablement; gedecapeerde natuurstenen sokkel (1810).

S.A.B., O.W., 20489 (1837).

Nr. 17. In kern vermoedelijk traditioneel diephuisje met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), opklimmend tot XVII. Aangepaste klokgevel uit XVIII A; gedecapeerd en grondig gerestaureerd o.l.v. architect N. Anseeuw in 1979, waarbij steenvervanging, aanbreng van venstermonelen en nieuwe pui. Bovenverd. van bak- en zandsteen, met negblokken, speklagen en gekoppelde ontlastingsboogjes. Door waterlijst gelede geveltop met bolkozijn en steigergat met maskerkop, bekroond door een driehoekig fronton (1811).

S.A.B., O.W., 86793 (1979).
K.I.K., 68336 A.

846. Rollebeekstraat nr. 22. Voormalige Gemeenteschool Nr. 10. Langsdoorsnede (1901), (S.A.B., N.P.P., Q 10).

Nr. 22. Voormalige **Gemeenteschool Nr. 10**. Oorspronkelijk lagere school, n.o.v. architect A. Samyn van 1899-1901, opgetrokken vanaf 1902 en ingehuldigd in 1906. Heden «*Normaalschool Karel Buls*». Schoolgebouw in eclectische stijl met neorenaissance-inslag, bestemd voor 1080 leerlingen, sterk verwant met de kort voordien gebouwde Gemeenteschool Nr. 7 (zie Hoogstraat nr. 255) door dezelfde architect.

De plattegrond beschrijft een voorbouw aan de straat, met inkom en dienstlokalen. Aansluitend het eigenlijke klassengebouw met overdekte speelplaats, over drie verd. omringd door in totaal 21 klaslokalen, bibliotheek, twee turnzalen, auditorium, projectiezaal en atelier, en centrale trappenhuizen; refter en douches in het souterrain (fig. 846). Open speelplaatsen ten W. en O.

Klassiek gevelfront met parement van Gobertange verwerkt met hardsteen. Lijstgevel met twee bouwl. en drie trav., geleed door de plint, puilijst en het klassieke hoofdgestel. Hoger opgaand r. ingangsrisaliet bekroond door een blinde attiek. Hardstenen rondboogpoort in geblokt veld, omlijst door vlakke pilasters op hoog basement, entablement met trigliefen en opschrift «ECOLE COMMUNAL N° 10», onder driehoekig fronton met wapen van de Stad Brussel. Aansluitend rondboognis met verguld bronzen St.-Michielsbeeld door beeldhouwer G. Van Hove. Opschrift «GEMEENTESCHOOL Nr. 10» onder de gekorniste kroonlijst met klossen. Rechth. vensters, getralied op de begane grond, in de l. trav. Klassengebouw in eenvoudige baksteenbouw met schaarse verwerking van hardsteen. Ritmerende pilasters met ijzeren sierankers, centrale risalieten van de trappenhuizen, en kroonlijst op modillons; brede vensters met typisch raamwerk en I-balk. Overdekte speelplaats van elf trav., onder een deels beglaasde, deels met hout beklede kap met gebogen ijzeren portickspanten op consoles. Twee omlopende ijzeren galerijen met balustrade, troggewelven en schuine colonnettes. Vierledige op-

stand geritmeerd door steekbooglisenen, bepleisterd en beschilderd, deels met tegelbekleding, aan W.- en O.-zijde : hooggeplaatste drielichtvensters, alternerend boven deuren met entablement van de klaslokalen, en blinde topgeleding met centraal rooster; volledig beglaasde topgeleding met ijzerskelet ten N. Centrale windroos in de bevloering.
Model van het 't Serclaesmonument (zie Grote Markt nr. 8) in de inkomhal (1812).

S.A.B., O.W., 2326-2422 (1899-1905), A.A., 1902, rep. 4986, 1905, rep. 5639, 5664 en 5775; N.P.P., Q 10.
L'Emulation, 1889, kol. 174.

Nr. 24-26. Huurhuis van het dubbelhuistype, n.o.v. architect M. Hoste van 1908; vier bouwl. en twee brede trav. onder mansardedak. Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen. Privé-inkom tussen winkelpuien. Bovenverd. gemarkeerd door kolossale pilasters met aansluitende consoles van de kroonlijst. Brede vensters en tweelichten met I-balk en gietijzeren borstwering op de eerste twee, getoogde drielichten op de derde verd. Dakkapellen met fronton (1813).

S.A.B., O.W., 2641 (1908).

Nr. 25-27. Traditioneel diephuis met oorspronkelijk drie bouwl. en twee trav. onder afgesnuit zadeldak, uit XVII. Vroegere topgevel afgetopt en aangepast tot lijstgevel met bijkomende verd., i.l.v. XIX; behouden muurankers met gekrulde spie op de bovenverd. Bepleisterd en beschilderd, met rechth. vensters op lekdrempels, en kroonlijst. Spiegelboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl, uit midden XVIII : geprofileerd kwarthol beloop met neuten en sluitsteen, onder gebogen waterlijst met gestrekte uiteinden. L. aansluitend lager rechth. arduinen deurtje. Verbouwde vitrine. Gehavende verankerde achterpuntgevel (1814).

Nr. 30. Traditoneel diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Aangepaste, gecementeerde en beschilderde trapgevel (6 tr. + topstuk) met rechte muurankers. Rechth. vensters. Drielicht met rondbogig midden- en rechth. zijvensters in de top. Winkelpui (1815).

Nr. 32-36. Huurhuis van het dubbelhuistype, n.o.v. architect J. Van Kriekinge van 1908; drie bouwl. + entresol en vijf trav. onder mansardedak. Lijstgevel van bak- en hardsteen, met middenrisaliet en ritmerende pilasters. Privé-inkom tussen winkelpuien. Rechth. vensters op lekdrempels; I-balken en centraal tweelicht op de entresol. Klassiek hoofdgestel (1816).

S.A.B., O.W., 2627 (1908).

Nr. 35-39. Zelfde type als nr. 32-36, met drie brede trav. en zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1903. Trav.-indeling door ingediepte pilasters en kordongeleding; middenrisaliet oorspronkelijk met gebuikte balkons. Alternerend getoogde en rechth. vensters, o.m. tweelichten (1817).

S.A.B., O.W., 814 (1903).

Nr. 44. Traditioneel diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Trapgevel (8 tr. + topstuk), vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch heden gecementeerd, met rechte muurankers. L. trav. met uitzondering van de top geïncorporeerd in het belendende nr. 38-42, n.o.v. architect J. Van Kriekinge van 1908. Aangepaste rechth. bovenvensters met lekdrempel; l. trav. met afwijkende steekboogvensters, diamantkopsleutels en kordon. Geveltop met drielicht : rondbogig middenvenster met geprofileerde dagkanten, imposten en sluitsteen, tussen rechth. zijvenstertjes. Winkelpuien (1818).

S.A.B., O.W., 2626 (1908).

Nr. 50. Breedhuis met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak. Heden gecementeerde lijstgevel in eenvoudige Lodewijk XV-stijl, d.m.v. gevelstenen gedateerd 1759 (fig. 843). Getoogde bovenvensters in hardstenen omlijsting met licht geprofileerd kwarthol beloop en gegroefde sluitsteen. Kroonlijst boven steigergaten; centrale dakkapel. Fraaie houten pui met Art

Nouveau-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1919, gemarkeerd door pilasters onder doorlopende rolluikkast; winkelpui met zij-ingang, gebogen glaswand en typische roeden, naast privé-deur (1819).

S.A.B., O.W., 28669 (1919).

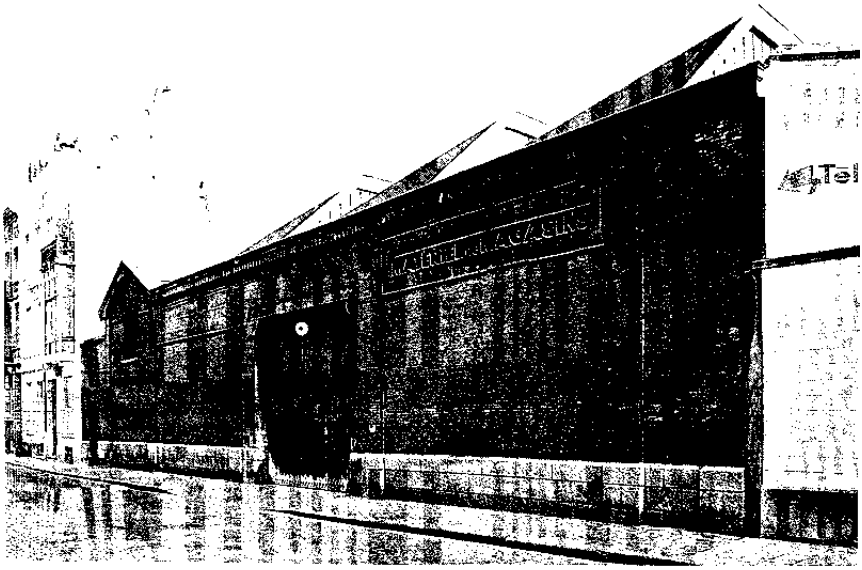
Rolstraat (3 D)

Van Begijnhof naar Brandhoutkaai.
Deel uitmakend van een geheel van straten met radiaal patroon, in 1856 ontworpen voor het Z.-deel van het voormalige Groot Begijnhof (zie Begijnhof). De N.-straatwand omvat een homogene reeks neoclassicistische enkelhuizen, met drie bouwl. en drie trav., overwegend uit eind jaren 1850-begin jaren 1860. Oorspronkelijk bepleisterde lijstgevels – heden veelal met vernieuwde bekleding – met kordongeleding, klassiek hoofdgestel en hoogstens een centraal balkon. Cf. nr. 7 (1858), 9, 11, 15, 17-19 (1888), 21 en 23 (1858). Z.-straatwand met rijkere burgerhuizen uit de jaren 1870, voorts een voormalige bank en een pakhuis.

S.A.B., O.W., 20570 (1858), 20575 (1888), 20569 (1858).

Nr. 1, 3, 5. Drie neoclassicistische enkelhuizen waarvoor bouwaanvragen van resp. 1859, 1858 en 1857; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels, heden met vernieuwde bekleding. Middentrav. geaccentueerd door een balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek, entablement en voorheen geriemde vensteromlijstingen. Voorts rechth. deuren en vensters. Voorheen klassiek hoofdgestel met kroonlijst op modillons en tandlijst, mezzanino in nr. 1. Fraai balkonhek in nr. 5 (1820).

S.A.B., O.W., 20567 (1859), 20561 (1858), 20573 (1857).

847. Rolstraat nr. 10-12 (1897).

Nr. 2. Voormalige bank «*Union du Crédit*», horend bij Populierstraat nr. 12. Hoekgebouw (Begijnhof) met twee bouwl. en resp. één en twaalf trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1865. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, belijnd door de hoge hardstenen plint, doorgetrokken lekdrempels en het klassieke hoofdgestel. Vlak omlijste rechth. vensters, getralied op de begane grond; later geincorporeerde deur. Vermoedelijk iets oudere, aanpalende vleugel met twee bouwl. en vier trav., met licht afwijkende ordonnantie (1821).

S.A.B., O.W., 20563 (1865).

Nr. 2A. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, uit XIX e-d; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met gemarkeerde horizontale registers, schijnvoegen op de begane grond en hardstenen plint. Rechth. deur en benedenvensters, getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, op kordonvormende lekdrempels; balkon met consoles en ijzeren hek in de middentrav. Klassiek hoofdgestel. Bewaard houtwerk (1822).

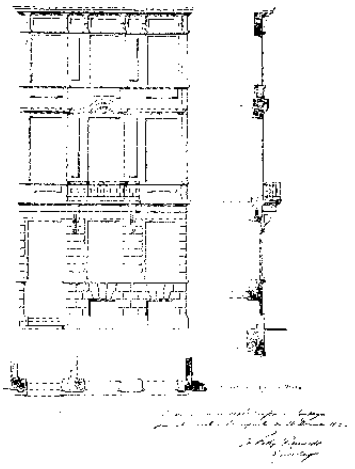
Nr. 4. Zelfde type als nr. 2A, uit XIX e-d. Minder nadrukkelijke registerindeling, doch middenrisaliet met balkons en voorts bewerkte borstweringen (1823).

Nr. 6-8. Twee gekoppelde woningen, met drie bouwl. en samen vier trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1877. Lijstgevel met zelfde kenmerken als nr. 4, doch in soberder uitvoering; toegevoegde erker van 1890 in de r. trav. (1824).

S.A.B., O.W., 20587 (1877), 20590 (1890).

Nr. 10-12. Voormalig pakhuis voor ijzerwaren, n.o.v. ingenieur E. Wyhowski van 1897; sinds 1913 verkoopzaal (fig. 847). Baksteenbouw met ijzerstructuur, onder afgewolfd, in de opstaande delen beglaasd zaagdak. Vrijwel blinde bakstenen gevel van één bouwl., geritmeerd door vlakke pilasters, l. uitgewerkt tot puntgevel; rustieke hardstenen plint, en omlopende houten kroonlijst met windveren. Brede inrijpoort onder I-balk met rozetten, steunend op imposten en hoekblokken. IJzeren galerij en Polonceau-spanten in het interieur.

S.A.B., O.W., 20591 (1897).

848. Rolstraat nr. 25-29. Bouwaanvraag (1862), (S.A.B., O.W., 20582).

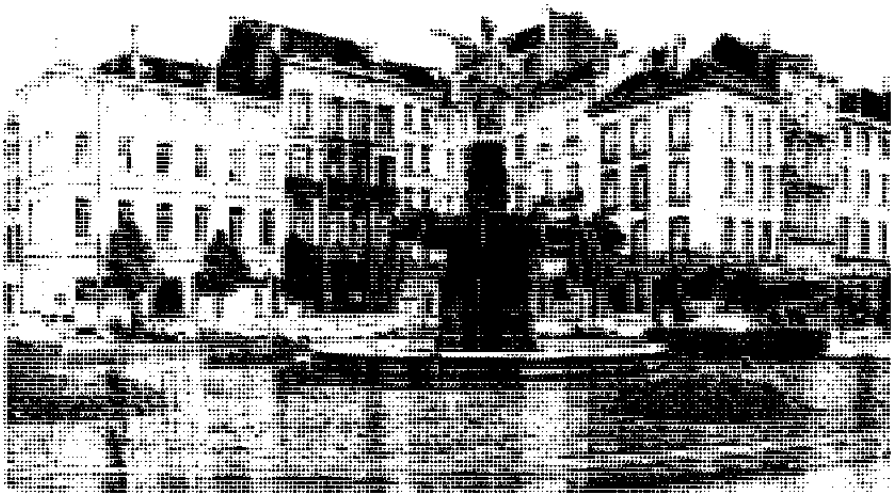
Nr. 25-29. Samenstel van herenhuis en aanpalend pakhuis, n.o.v. architect F. Pauwels van 1862 (fig. 848). Herenhuis met souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met Second-Empiredecor. Begane grond met schijnvoegen, op sokkel in afgevlakte bossage; toegang via het pakhuis. Sterk gecompartimenteerde bovenverd. met oplopende vensteromlijstingen en panelen op borstweringen en penanten. Bel-etage gemarkeerd door een gebogen pseudo-fronton met schelp en balkon met bewerkte consoles en ijzeren hek in de midden-, entablementen in de zijtrav. Rechth. vensters. Breed klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles en casementen. Pakhuis met twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. In 1914 spinnerij «*Filatu-*

res & Filteries Réunis», cf. ijzeren monogrammen FFR. Vlak bepleisterde lijstgevel met middenrisaliet van drie trav., brede getoogde vensters op lekdrempels en klassiek hoofdgestel; oorspronkelijk rondboogpoorten in de zijtrav., gewijzigd in 1914. Inwendige structuur met gietijzeren kolommen en Polonceau-spant.
Heden geïncorporeerd in een nieuwbouwcomplex waarbij afbraak van het pakhuis en renovatie van het herenhuis, beëindigd in 1993 (1825).

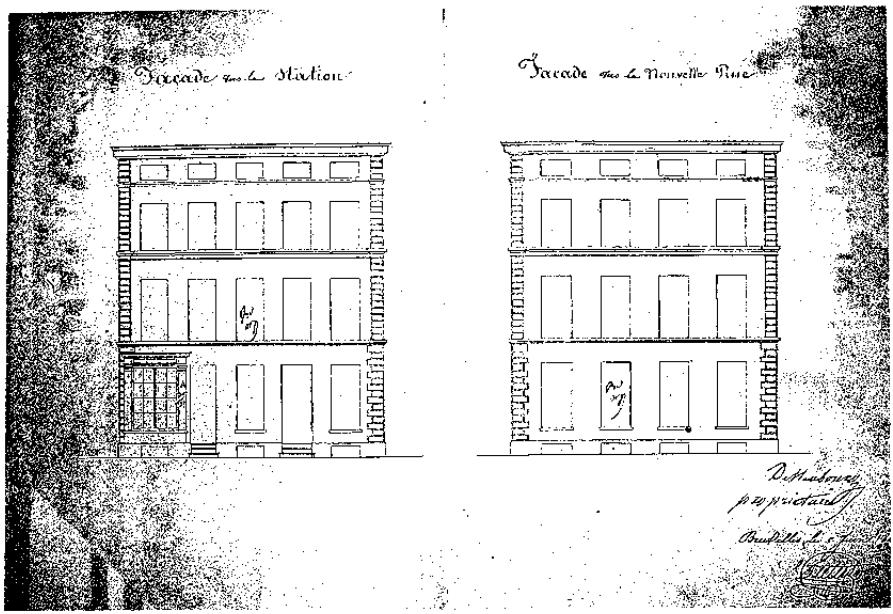
S.A.B., O.W., 20582 (1862), 20585 (1914).

Rouppeplein (4-5 H)

Rechth. plein tussen Zuidstraat en Stalingradlaan.
De aanleg van het Rouppeplein maakte deel uit van een ruimer stedebouwkundig ensemble, gerealiseerd in 1840-1841. Het oorspronkelijk kleinere plein werd hierbij ontworpen als voorplein van het z.g. «Bogaardenstation», eindstation van de nieuwe spoorlijn Brussel-Tubize dat werd opengesteld in 1840 en ingehuldigd in 1841. De Zuidstraat vormde de hoofdas vanaf het midden van het plein. Deze werd geflankeerd door twee parallelle dwarsassen, de Rouppestraat en Van Helmontstraat, vanaf de hoeken van het plein, onderling verbonden door een dwarsas, onderdeel van de latere Philippe de Champagnestraat. Voor deze aanleg werden de nog resterende blekerijen van het Nieuwland, met name «le Chassis» en «Lange Gang» verkaveld. De van 1835 daterende «Hondenstraat» werd door het nieuwe plein opgesplitst in de Jagersstraat en de Doornikstraat. Na de ingebruikname van het nieuwe Zuidstation (1864-1869, architect A. Payen) aan het Grondwetplein, werd het Rouppeplein naar het Z. toe verdubbeld, en in de as van de Zuidstraat aan-

849. Rouppeplein. Rouppefontein (1848).

850. Rouppeplein nr. 9. Bouwaanvraag (1840), (S.A.B., O.W., 9160).

gesloten op de Stalingradlaan, aangelegd op de vroegere spoorwegbedding. De huidige pleininrichting met centraal, door een gietijzeren hek omgeven plantsoen en bomenrijen, kwam in 1884 tot stand n.o.v. stadsarchitect P.V. Jamaer. Z.g. naar N.-J. Rouppe (1769-1838), burgemeester van Brussel van 1830 tot 1838.
In het midden van het plein Rouppemonument door architect J. Poelaert en beeldhouwer Ch.-A. Fraikin van 1848 (fig. 849). Gietijzeren fontein – sokkel met voluten en guirlandes, ronde schaal met leeuwekopspuwers en topstuk met gevleugelde leeuwen – bekroond door een witmarmeren allegorie van de Stad Brussel, het geheel geplaatst in een hardstenen waterbekken. Geinspireerd op de fonteinen van de Parijse Champs-Elysées (1839, architect J.-I. Hittorff).
De oorspronkelijke neoclassicistische bebouwing van de N.-pleinhelft uit de jaren 1840, werd grotendeels gesloopt of onherkenbaar verbouwd. Voorheen voorname hoek- en enkelhuizen met geaccentueerde bel-etage, heden nog slechts fragmentair bewaard in nr. 5-6 (1852), 9 (1840) en 14 (1845). Beter bewaarde Z.-pleinhelft afgezet met homogene gevelwanden met overwegend neoclassicistische inslag, uit de jaren 1875-1880. Veelal smalle rijhuizen met gemiddeld vier bouwl., gekenmerkt door een meer of minder uitgewerkt stucdecor en balkons met rijk gietijzeren hek, cf. nr. 19, 23 (1875), 30 en 31 (1877-1879). Dito hoekhuizen cf. Doornikstraat nr. 17-25.

S.A.B., O.W., 26157 (1840-1841), 29871 (1869 e.v.), 32293 (1884), 20600 (1852), 9160 (1840), 24108 (1845), 20598 (1875), 20624 (1877-1879); A.A., 1884, rep. 1523.

Nr. 3. Voormalig «*La Maison des Métallurgistes de Belgique*». Vakbondsgebouw in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect L. Van Hooveld van 1936. Gevel van vijf

bouwl. met gele bakstenen bekleding, gemarkeerd door een afgeronde erkerpartij met doorlopende beglazing over de eerste drie verd. Rode tegelbekleding op de begane grond en de penanten van de bovenste verd., l.g. met typische vlaggemasten. Metalen raamwerk; typisch geometrisch ijzerwerk van de vleugeldeur en balkons, l.g. met embleem (1826).

S.A.B., O.W., 50033 (1936).

Nr. 9. Neoclassicistisch hoekhuis (Zuidstraat), n.o.v. architect P.J. Peeters van 1840; drie bouwl. + mezzanino, resp. drie en vier trav. onder zadeldak (fig. 850). Oorspronkelijk ruimer geheel van twee gekoppelde woningen met symmetrische opstand van vijf trav., waarvan het l. pand gesloopt. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel gemarkeerd door geblokte hoekpilasters, de registers aangegeven door kordonvormende lekdrempels. Rechth. vensters; verlaagde cafédeuren in de pui. Klassieke beëindiging.

S.A.B., O.W., 9160 (1840).

Nr. 10-12. Hotel «*A la grande Cloche*». Oorspronkelijk neoclassicistisch hoekhuis (Zuidstraat) waarvoor bouwaanvraag van 1840, voorheen met drie bouwl. en tweemaal vier trav., de bel-etage gemarkeerd door een omlopend balkon en entablementen. Verhoogd met een vierde bouwl. en mansarde in 1910. Vermoedelijk gelijktijdig met de bouw van de aanpalende Art Deco-vleugel, n.o.v. architect J. Tombeux van 1927-1928, in dezelfde stijl aangepast. Art Deco-vleugel met vijf bouwl., attiek en drie trav., de bovenverd. uitgewerkt als gebogen bow-window; solarium opgevat als beglaasde rotonde op het dak. Typisch geveldecor met o.m. oplopende lijsten, bloemenkorven op de borstweringen, rankwerkconsoles en -fries onder de kroonlijsten (1827).

S.A.B., O.W., 22458 (1840), 20610 (1910), 35846 (1927-1928).

Nr. 14. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1845. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met bredere l. trav. waarin rechth. inrijpoort. Centraal balkon met voluutconsoles en gietijzeren leuning, doorlopend in de geprofileerde puilijst. Rechth. vensters met geprofileerde lekdrempel en gietijzeren leuning; latere stucomlijstingen. Kroonlijst met tandlijst boven fries en architraaf (1828).

S.A.B., O.W., 24108 (1845).

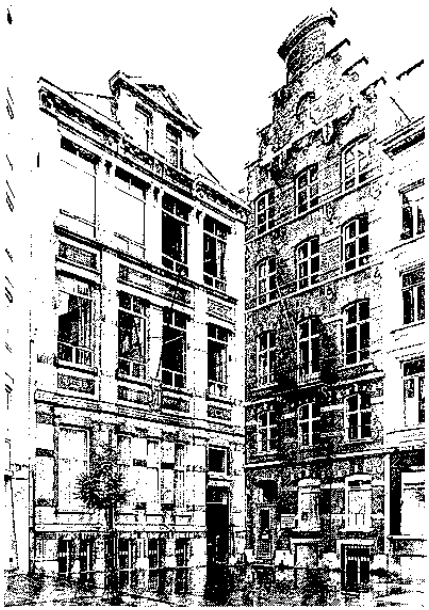
Nr. 17. Hoekgebouw (Jagersstraat) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect T. Van Bambeke van 1878; oorspronkelijk drie bouwl. en resp. zes en drie trav. onder afgesnuit zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Benedenbouw met schijnvoegen en puilijst, bovenverd. geritmeerd door rechth. lisenen. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met oren, de bel-etage gemarkeerd door balustraden en entablementen met rozetpaneel. Latere mezzanino ter vervanging van het oorspronkelijk rijke hoofdgestel. Begane grond verbouwd, voorheen rechth. poort tussen vensters (1829).

S.A.B., O.W., 20595 (1878).

Nr. 18. Herenhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect T. Van Bambeke van 1875; vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met ruim gebruik van hardsteen vnl. voor de belijnde benedenbouw en omlijstingen. Gemarkeerde horizontale registers; belijnd middenrisaliet van twee trav. met balkons en entablementen. Rechth. vensters, op de bovenverd. in geriemde omlijsting met oren; doorlopende balustrade en casementen op de bel-etage, gietijzeren borstwering op de tweede verd. Rechth. inrijpoort in de l. trav. Klassiek hoofdgestel (1830).

S.A.B., O.W., 20594 (1875).

Nr. 20-22. Huurhuis van het dubbelhuistype, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1876; oorspronkelijk vier bouwl. en vijf trav. Lijstgevel met stucdecor. Eerste twee verd. gemarkeerd door getoogde lisenen op geblokte en bewerkte pilasters, die de zijtrav. bun-

851. Rouppeplein nr. 28, voormalige «Bibliothèque Populaire Centrale» (1906-1910), en 29 (1881).

delen, en entablement. Getoogde vensters in geriemde omlijsting, fraaie gietijzeren borstweringen en middenbalkon, voorts spiegels, rankwerkconsoles en rozetsleutels. Derde verd. met pilasters; oorspronkelijk blinde boogvelden en klassiek hoofdgestel, later vervangen door een vijfde bouwl. en mansarde. Begane grond met hardstenen posten en van bij oorsprong winkelpuien aan weerszij van de inkom, heden gewijzigd (1831).

S.A.B., O.W., 20592 (1876).

Nr. 28. Voormalige «*Bibliothèque Populaire Centrale*», n.o.v. architect J. Hubrecht van 1906-1908, opgetrokken in 1909-1910; heden school (fig. 851). Gebouw met souterrain, drie bouwl. en vier trav. onder schilddak. Lijstgevel van witte baksteen en hardsteen, geleed door pilasters en kordons, onder klassiek hoofdgestel en centraal dakvenster met drichoekig fronton. Ruim beglaasd met hoge rechth. vensters, op de bovenste verd. met doorlopende I-balk op gekoppelde gietijzeren colonnetten. Wapen van de Stad Brussel op de middenpenant; inkom in de r. trav.

S.A.B., O.W., 5288-5295 (1906-1910); A.A., 1908, rep. 7089, 1909, rep. 7290.

Nr. 29. Hoog rijhuis met vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1881 (fig. 851). Trapgevel van bak- en hardsteen, in neo-Vlaamse-renaissancestijl, d.m.v. sierankers gedateerd «ANNO 1882». Geleding door kordons op overhoekse baksteenfriezen. Steekboogopeningen met geblokte ontlastingsboog; middenbalkon met ijzeren leuning op de tweede verd. Geveltop met voluten op de dekstenen en drichoekig fronton, afgelijnd door een waterlijst met console en bolornamenten; oculus en banderol met opschrift «HOOG MAAR WATERPAS DUS KLOEK». Oorspronkelijke r. poort vervangen door venster in 1896.

S.A.B., O.W., 20621 (1881, 1896).

Rouppestraat (5 H)

Van Philippe de Champagnestraat naar Rouppeplein.
Deel uitmakend van de rastervormige aanleg vóór het voormalige Bogaardenstation, gerealiseerd in 1840-1841 (zie Rouppeplein). Oorspronkelijk z.g. «Vesaliusstraat», huidige benaming sinds ca. 1860. Nog één enkel bewaard pand van de vroegere bebouwing; twee burgerhuizen in nr. 8 (1892) en 10 (1900). Achtergevels en aanhorigheden van de Zuidstraat aan de W.-zijde; voormalige «Pharmacie Centrale de Belgique» (zie Philippe de Champagnestraat nr. 23).

S.A.B., O.W., 20612 (1892), 20617 (1900).

Nr. 4. Neoclassicistisch herenhuis met twee en een halve bouwl. en vier trav. onder zadeldak, uit begin jaren 1840. Bepleisterde lijstgevel gemarkeerd door het l. risaliet met inrijpoort en omlijst deurvenster onder entablement. Belijning door de

plint, geprofileerde puilijst en kordonvormende lekdrempels, en brede kroonlijst met tandlijst. Rechth. poort en vensters (1832).

Rozendaal (6 G)

Doodlopend zijstraatje van de Eikstraat. Eertijds U-vormig tracé dat het refugiehuis van Villers en het herenhuis van Oyenbrugge omschreef, ten Z. grenzend aan de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Z.- en W.-straatgedeelte in 1884 gesloopt voor de bouw van het Koninklijk Atheneum (zie Eikstraat nr. 17) dat de W.-zijde inneemt, met hardstenen toegangspoort als afsluiting van de straat.

Nr. 1-2. Twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, waarvoor bouwaanvraag van 1841; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met plint en kroonlijst. Rechth. deuren en vensters, beluikt op de begane grond, met kordonvormende lekdrempels op de bovenverd. (1833).

S.A.B., O.W., 23371 (1841).

Rozenstraat (5 C)

Van Martelaarsplein naar Koolstraat.
Korte straat parallellel met de Anjelierenstraat. Daterend van de aanleg van het Martelaarsplein (zie aldaar) in 1774-1776, n.o.v. ingenieur-architect C. Fisco, cf. de classicistische straatwanden als voortzetting van voornoemde pleinbebouwing.

Ruisbroekstraat (7-8 F-G)

Van Gerechtsplein naar Bodenbroekstraat. Gekasseide, vrij smalle en sterk hellende straat, reeds vermeld in XIII en z.g. naar de eertijds parallelle gelijknamige waterloop ten N., aan de rand van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Straat toen ten W. afgesloten door de sluippoort «Ruysbroeckwicket», in 1606 gesloopt voor de bouw van de jezuïetenkerk. Jezuïetenklooster in XVII reikend tot aan de Strostraat, omgevormd tot Justitiepaleis (1816-1820, architect F. Verly), in 1892 gesloopt voor de aanleg van de Lebeaustraat (zie aldaar). Eerste Z.-straatgedeelte nadien opnieuw in de jaren 1895/1898 bebouwd – o.m. met een reeks eclectische rijhuizen en een belangrijk Art Nouveau-hoekpand, z.g. «Hotel Kleyer» n.o.v. architect P. Hankar (1898) –, gesloopt voor de fasengewijze uitbouw van het R.T.T.-complex vanaf 1947, in de jaren 1979-1980 nog verder uitgebreid, met op de begane grond een winkelgalerij, thans tevens fungerend als W.-toegang tot de straat.
Tracé eertijds vrij rechtlijnig en verder doorlopend – sinds XVIII onder de benaming «Vierwindenstraat», vanaf eind XIX als «Bodenbroekstraat» (cf. ook aldaar) – tot aan de Karmelietenstraat, via een ijzeren viaduct overbrugd door de in 1827 aangelegde hoger gelegen Regentschapsstraat. Viaduct ca. 1887-1890 gesupprimeerd waarna de Ruisbroekstraat met een geknikte sterke helling werd aangesloten op de Regentschapsstraat.
Omvangrijke functionele gebouwen aan W.-zijde : bockenmagazijn van de Koninklijke Bibliotheek Albert I, opgetrokken in 1960-1969 o.l.v. architecten R. Delers en J. Bellemans (zie Kunstberg); verder, ter plaatse van de vroegere St.-Elooisgang, het Algemeen Rijksarchief – met bijkomende niveau's voor de diensten van de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten –, o.l.v. dezelfde architecten aangevat in 1963, ingehuldigd in 1972, en verder in de jaren 1979-1980 o.l.v. R. Delers uitgebreid met kleinschalige invularchitectuur, overeenkomstig de belendende bebouwing. Voordien was het Rijksarchief achtereenvolgens gevestigd in de vroegere Rekenkamer in de Wetstraat (1784-1820), het vroegere Justitiepaleis (1822-1890/1891) en het voormalige Paleis van Karel van Lotharingen met leeszaal ondergebracht in de Nassaukapel (1923-1958).
Resterende basisbebouwing van de straat in de jaren 1980-1984 gerenoveerd, waar-

bij de voorgevels doorgaans werden ontpleisterd : veelal oude, traditionele bak- en zandstenen, minstens tot XVII opklimmende kernen, in XIX aangepast met een bepleisterde lijstgevel, waarbij verhoging met een bouwl., aanpassing van de muuropeningen en toevoeging van lekdrempels cf. nr. 49, 51, 86; ook in XIX nieuw opgetrokken breedhuizen met lijstgevel in neoclassicistische stijl, al of niet ter vervanging van een vroeger diephuis met topgevel, cf. nr. 57 (1843), 80, 88 (met in 1902 verhoogde laatste bouwl.).
Bres in de Z.-gevelwand daterend van de jaren 1980 ingevolge sloop van de huizenrij tussen de voormalige Paradijsstraat en de St.-Annastraat.
In de patio van het Algemeen Rijksarchief, tgov. de Strostraat : resten van een voorheen ruimer muurfragment van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), grotendeels afgebroken en naar hier verplaatst voor de bouw van de Albertinabibliotheek (1960-1969).

S.A.B., O.W., 21149 (1898), 59517 (1947), 21152 (1843), 21188 (1902).

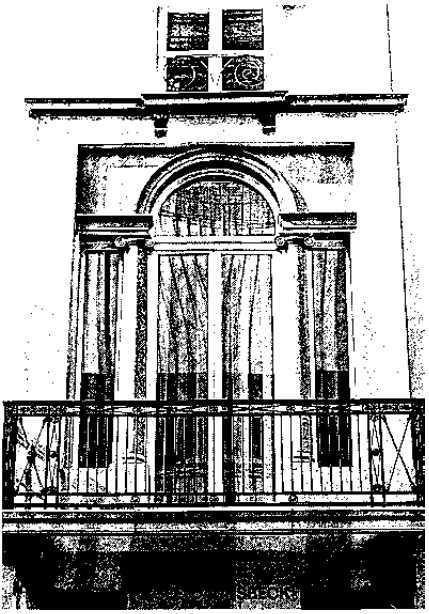
852. Ruisbroekstraat nr. 29 (1735).

Nr. 29. Diephuis met halsgevel van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), gedateerd 1735 d.m.v. jaarstenen; gerestaureerd in 1978 door architect A. De Preter (fig. 852). Baksteenbouw verwerkt met zandsteen voor de afgeschuinde – deels vernieuwde – sokkel, kwarthol geprofileerde dagkanten, hoekblokken, bovendorpels, gevelaflijning en platte banden; blauwe hardsteen voor de verlaagde benedendorpels. Rechth. vensters met recente ijzeren leuningen en traliewerk. Rechte muurankers. Geveltop aanzettend boven geprofileerd kordon : omlijst getoogd venster onder gebogen waterlijst, platte banddecor en driehoekige frontonbekroning. Gerestaureerde rondbogige Lodewijk XIV-deuromlijsting van zandsteen met kwarthol profiel, imposten, trapezoidale sluitsteen en geprofileerde gestrekte druiplijst.

Nr. 31. Herenhuis met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (n//straat, pannen), uit XIX A. Aanvankelijk sobere bepleisterde, decoratieloze neoclassicistische lijstgevel met rechth. vensters, haast vierkant op de lagere bovenste verd.; vlg. bouwaanvraag van 1850 op de bovenverd. verfraaid met gelede kordons en geriemde stucomlijstingen en in 1867 n.o.v. architect F. Belleflamme op de bovenste bouwl. verhoogd tot huidig volume, met rechth. vensters en aflijning door kordon en kroonlijst met modillons op gegroefde sierconsoles. Oorspronkelijke vlak omlijste benedenvensters met lekdrempels op consooltjes en brede rechth. poort in r. trav.; latere rolluikkasten (1834).

S.A.B., O.W., 21135 (1850), 21134 (1867).

Nr. 35. Ruim herenhuis met drie bouwl. en zeven trav. onder zadeldak, uit XIX a. Voorheen drukkerij (cf. Z.-atelier onder raekemdak n.o.v. architect H. Dewelde van 1936); heden onderdeel van het «Lycée Dachsbeck» (zie Strostraat nr. 24).

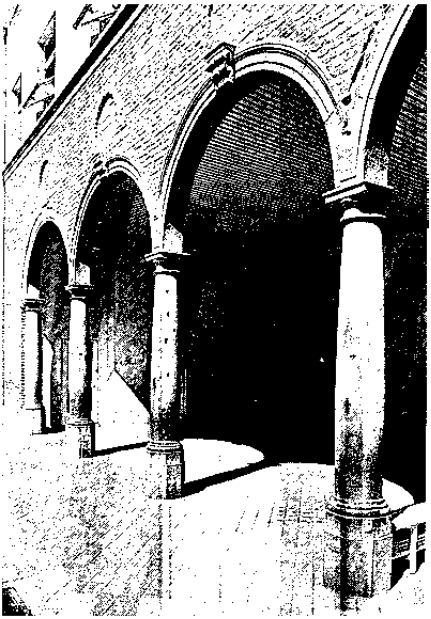

853. Ruisbroekstraat nr. 35. Poortrisaliet.

Streng geordonneerde bepleisterde lijstgevel op zandstenen plint, horizontaal geleed door de aflijnende puilijst, de kordonvormende lekdrempels van de bovenste bouwl. en het hoofdgestel met gelede architraaf en kroonlijst op klossen. Markant poortrisaliet in Empirestijl : rechth. poort in vlakke hardstenen omlijsting, met decoratief ijzerwerk in de deurvleugels; licht verdiept Venetiaans drielicht, eveneens van hardsteen, geaccentueerd door typische gietijzeren balkonleuning met pijlmotief (fig. 853); eenvoudig rechth. bovenvenster met lekdrempel op consooltjes opgenomen in het kordon. Zelfde sobere vensters in de overige geveltrav.
Belendende panden nr. 33 en 37, met bepleisterde lijstgevels resp. van 1833 en uit XIX A, in de jaren 1984-1985 gerenoveerd en geïntegreerd bij het lyceum.
Op binnenplaats ten W., bewaarde hardstenen rondboogarcade van galerij, opklimmend tot XVII, recent gerestaureerd door architect F. Van Hemelryck (fig. 854) : drie geprofileerde booglijsten met voluutsluitsteen, gedragen door Toscaanse zuilen met dekplaat; gereconstrueerde vierde boog; bakstenen muur met gedichte oculi (1835).

Ma ville Bruxelles, 1985, 12/1, p. 5.

Nr. 47. Enkelhuis, heden als hoekpand (St.-Annastraat), met bepleisterde lijstgevel van drie bouwl. en vier trav. onder schilddak (pannen); vermoedelijke bouwaanvraag van 1867 en ontwerp van architect Janlet, ter vervanging van een vroegere twee bouwl. hoge lijstgevel. Getoogde vensters i.pl.v. rechth. op plan; geriemde ooromlijstingen, bewerkte sluitstenen, gelede kordonvormende lekdrempels en ijzeren leuningen op de bovenverd. Imitatiebanden op de begane grond. Eenvoudige kroon- met tandlijst. Nagenoeg blinde zijgevel. Bepleisterde achtergevel met in drie trav. sobere rechth. vensters met lekdrem-

854. Ruisbroekstraat nr. 35. Galerij.

855. Ruisbroekstraat nr. 53. Pui.

pels en een lagere, twee bouwl. hoge, ondiepe aanbouw met eveneens rechth. openingen (1836).

S.A.B., O.W., 21150 (1867).

Nr. 53. In zijn huidige vorm breedhuis met drie bouwl. onder zadeldak (leien); oudere kern minstens opklimmend tot XVII, aangepast in XVIII en XIX. Bakstenen voorgevel met twee trav. op bovenverd. : rechth. en haast vierkante vensters met zandstenen dagkanten, hoek- en negblokken, gekoppelde ontlastingsbogen op tweede bouwl. en gietijzeren leuningen (XIX). Fraaie hardstenen pui met drie trav., in Lodewijk XV-stijl uit XVIII B, met steenhouwersmerk p. 1, nr. 33 (fig. 855) : getoogde vensters in geprofileerde omlijsting met rocaillesluitsteen, loofwerk in de zwikken onder de puilijst en uitgeholde spiegels op de borstweringen; schouderboogdeur met breed geprofileerd kwarthol beloop, voluutsluitsteen en gebogen druiplijst met horizontale aanzetten.

Nr. 55. Verankerde traditionele bak- en zandstenen kern, oorspronkelijk met twee bouwl. cf. steigergaten, opklimmend tot XVII; in XIX verhoogd met lagere bouwl. en aangepast met bepleisterde lijstgevel. Ontpleistering en vernieuwing van benedenvensters in 1977. Rechth. bovenvensters; behouden kwarthol geprofileerde negblokken, lateien, blijkbaar verlaagde benedendorpels en speklagen op de tweede bouwl. Rechth. zandstenen Lodewijk XVI-deur, uit XVIII d : geprofileerde omlijsting met imposten, neuten, voluutsluitsteen met diamantkop en festoendecor onder gestrekte druiplijst (1837).

S.A.B., O.W., 85385 (1977).

Nr. 59, 61. Twee rijhuizen met drie bouwl. en resp. drie en vier trav. : bepleisterde

856. Ruisbroekstraat nr. 63-65. Achtertrapgevels.

lijstgevels met neoclassicistische inslag, nr. 59 vlg. bouwaanvraag van 1868, nr. 61 vlg. archiefgegevens blijkbaar uit dezelfde periode. Belijnde begane grond met resp. enkel- en dubbelhuisopstand; rechth. omlijste vensters, op de bovenverd. met kordonvormende lekdrempels en rocaille- (nr. 59) of festoensluitstenen (nr. 61); gietijzeren leuningen. Klassieke hoofdgestellen, nr. 59 op plan eveneens met casementenfries; gestrekte druiplijst op voluutconsoles boven de rechth. deur in nr. 61 (1838).

S.A.B., O.W., 21153 (1868).

Nr. 63-65. Combinatie van breedhuis en drie diephuizen in traditionele bak- en zandsteenstijl, minstens opklimmend tot XVII, aangepast in XVIII-XIX, onder gecombineerde zadeldaken en plat dak. Verankerde geknikte straatgevel met twee en drie bouwl. en totaal negen trav., heden gecementeerd (1954), op zandstenen sokkel met getraliede keldergaten. Aangepaste rechth. vensters; rechth. r. deur in hardstenen omlijsting met gestrekte druiplijst (XIX). Sporen van zandstenen speklagen en hoek- en negblokken achter de cementbezetting. Nr. 65 verhoogd met een derde bouwl. (XIX A?) onder plat dak en tot voor kort met een bijkomende trav. uiterst l., als overbouwde doorgang, thans gesloopt. Bakstenen l. zijgevel met gedicht kloosterkozijn.

Drie verankerde achtertrapgevels (8, 8 en 6 tr. + topstuk) met verweerde bepleistering, twee bouwl. en resp. drie, vier en twee trav. (fig. 856); aangepaste rechth. muuropeningen, w.o. voormalige kruiskozijnen, al of niet in gewijzigde ordonnantie; deels zichtbare behouden speklagen, hoek- en negblokken en lateien, topvensters, en gedicht kloosterkozijn onder ontlastingsboog in de O.-zijgevel.

Achteringelegen op binnenplaats o.m. klassenvleugel van de voormalige lagere

857. Ruisbroekstraat nr. 82. Deur.

school «*Institut Robert*», vlg. resp. bouwaanvragen van 1893 en 1894 opgetrokken met bakstenen pilastergevel van zeven trav. en twee bouwl. en verhoogd met een derde bouwl. (1839).

S.A.B., O.W., 70021 (1954), 21156 (1893, 1894).

Nr. 82. Rijhuis met verankerde, heden ontpleisterde lijstgevel van drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (n ⊥ straat). Traditionele bak- en zandstenen, vermoedelijk XVII-kern met XVIII-XIX-aanpassingen. Rechth. vensters met sporadisch behouden kwarthol geprofileerde negblokken; hardstenen lekdrempels. Rondboogdeur in fraaie zandstenen Lodewijk XVI-omlijsting (XVIII d), met geprofileerde booglijst, imposten, tussendorpel, trapezoïdale sluitsteen en puntmotieven onder de gestrekte druiplijst (fig. 857).

Nr. 84. Laat-classicistisch rijhuis met recent ontpleisterde lijstgevel, drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (n⊥straat), te dateren ca. 1800. Baksteenbouw met verwerking van zandsteen voor plint, zware puilijst, afgeschuinde dagkanten aan deur en spiegels met drop onder de hardstenen lekdrempels van de rechth. bovenvensters. Zelfde hardstenen spiegelmotief als entablement boven de rechth. deur (1840).

Nr. 90, 92. Twee enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. resp. onder zadeldak (n//straat) en pseudo-mansardedak (leien); nr. 90 vlg. bouwaanvraag van 1850, nr. 92 opgetrokken op nieuwe rooilijn in 1868-1869 en sinds 1890 fungerend als hoekpand. Oorspronkelijk bepleisterde lijstgevels met neoclassicistisch stucdecor, thans ontpleisterd. Bewaarde klassieke opstand met belijnde begane grond onder zware puilijst; rechth. of getoogde bovenvensters met lekdrempels, in nr. 90 kordonvormend en boven spiegels resp. op de tweede en derde bouwl.; nr. 92 met rechth. benedenvensters in geriemde hardstenen omlijsting, boven decoratieve dito panelen op de borstwering (1841).

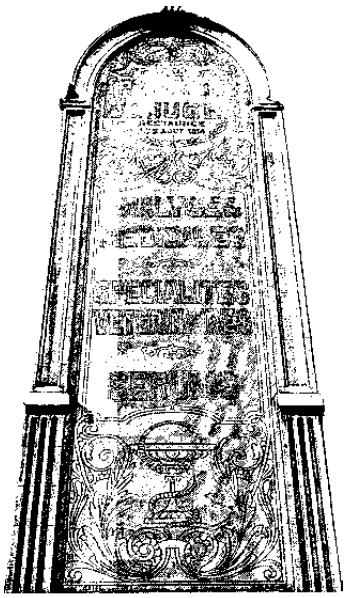
S.A.B., O.W., 21189 (1850), 21190 (1868-1869).

Sallaertstraat (4-5 J)

Van Stalingradlaan naar Nieuwland.
Middelste van drie parallelstraten, aangelegd in 1839 op de terreinen van de katoendrukkerij Basse (zie Fonteinstraat). Z.g. naar de Brusselse schilder Antoon Sallaert (ca. 1590-1657/1658).
Korte rechtlijnige, in het midden door de N.-Z.-spoorverbinding (1911-1914, 1935-1952) overbrugde straat. Oorspronkelijk neoclassicistische bebouwing uit midden XIX, waarvan nog slechts gebanaliseerde resten, cf. nr. 7, 9 (1846) en 11.

S.A.B., O.W., 21906 (1846).

Nr. 1-5. Afgeschuind hoekgebouw (Stalingradlaan) met vier bouwl. en twaalf trav. onder mansardedak, waarvoor bouw-

858. Sallaertstraat nr. 1-5. Sgraffitopaneel (1912).

aanvraag van 1912. Verhoging en uitbreiding van een bestaand neoclassicistisch hoekhuis van 1847. Lijstgevel met similibekleding, geritmeerd door kolossale Ionische pilasters en een oplopende erker, voorts met omlijste rechth. en getoogde vensters, en klassiek hoofdgestel. Omlijst publiciteitspaneel in sgraffito, over drie verd., met opschrift «1887 - PHARMACIE C. HUGE - RESTAUREE LE 2 AOUT 1914 - ANALYSES MEDICALES - SPECIALITES VETERINAIRES - SERUMS» (fig. 858). Aangepaste pui (1842).

S.A.B., O.W., 49620 (1912), 6071 (1847).

Nr. 13. Afgeschuind neoclassicistisch hoekhuis, met drie bouwl. en zeven trav. onder zadeldak, van ca. 1845. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. deur en vensters, met geriemde omlijstingen en kordonvormende lekdrempels op de bovenverd. Klassiek hoofdgestel (1843).

Samaritanessestraat (7 G-H)

Van Duivenstraat naar Tempelstraat.
Smal, vrij rechtlijnig straatje, gelegen op halve hoogte tussen Hoogstraat en Minimenstraat, vermoedelijk ontstaan in XIV. Het Z.-straatgedeelte voorbij de Kandelaarsstraat, eertijds z.g. «Zak» of «Minimengang», was via de trap van de latere Tempelstraat haaks verbonden met de Minimenstraat. Merkwaardige site samen met Duivenstraat en Kandelaarsstraat, gekenmerkt door smalle, sterk hellende tracés met grillige rooilijnen en typische trappen bij de Minimenstraat.
De nog aanwezige oude kernen tonen verankerde breed- en diephuisjes in traditionele bak- en zandsteenstijl uit XVII, de meeste echter grondig verbouwd. Cf. nr. 16 en 18, met sporen van voormalige kruis- en kloosterkozijnen met kwartholle negblokken onder ontlastingsboogjes, en 43. Voorts overwegend huurhuizen uit XIX B, cf. nr. 20, 22, 27, 32 (1842), 33-37 (1842) en 34 (1874), beide van het dubbelhuistype, 51, 52-56 (1875) en 53 (1868). Gekoppelde arbeidershuizen met gemeenschappelijke middentrav. uit XIX A, in nr. 36-38 en 40-42 (verhoogd).
Deel uitmakend van B.P.A. 42/21 «Samaritanessewijk» (1978) en 42/30 «Samaritanesse-Kandelaarswijk» (1981), voor renovatie met behoud van de woonfunctie en kleine ambachten en handel, waarbij voorschriften voor restauratie van te behouden gevels en nieuwe bouw vlg. eenzelfde of geïntegreerd gevelritme.

S.A.B., O.W., 16920 (1842), 16915 (1842), 21931 (1874), 22852 (1875), 21922 (1868).

Nr. 24. Traditioneel gecombineerd breed-/diephuis (hoek Kandelaarsstraat), uit XVII. Volledig verankerde constructie, vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch heden gecementeerd; twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen) met kruisende nok en aandaken op schouderstukken. Aan zijde Kandelaarsstraat gestut door massieve steunberen met bredere voet. Aangepaste middendeur – tot 1907 met stoeptrap – en vensters (1844).

S.A.B., O.W., 21929 (1907).

859. Samaritanessestraat nr. 31. Deur.

Nr. 31. Enkelhuis met twee bouwl. en drie trav. onder mansardedak (n//straat). Traditionele kern opklimmend tot XVII, cf. zandstenen sokkel met brede afzaat en muurankers met gekrulde spie. Tot huidige vorm aangepast vermoedelijk in XVIII A, cf. getoogde vensters in vlakke zandstenen omlijsting met geprofileerde dagkanten, bedaking en deur. Rondboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl (fig. 859) : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, imposten en sluitsteen, en gelede panelen in de zwikken, onder gekorniste gestrekte waterlijst; oude houten deur. Ontpleisterd en grondig gerenoveerd in 1989-1990 (1845).

Nr. 39 en 41. Twee gekoppelde traditionele breedhuizen vlg. spiegelbeeldschema, uit XVII; drie bouwl. en elk twee en een halve trav. onder zadeldaken. Baksteenbouw met zandstenen sokkel, kwartholle negblokken en speklagen in het verlengde van de dorpels, voorzien van rechte muurankers. Aangepaste of gedichte kozijnen onder ontlastingsboogjes : voormalige kruiskozijnen met tweedelige latei telkens in de twee uiterste trav., kloosterkozijn in de gekoppelde smalle deurtrav. Vrij goed bewaarde ordonnantie in nr. 41 met l. aandak en oorspronkelijk getrapt dakvenster in de middentrav., inmiddels echter verwijderd. Nr. 39 met gecementeerde bovenbouw en in XIX toegevoegde halve verd.; echter behouden lage deur onder bovenlicht. Renovatie in uitvoering (1846).

Nr. 45. Ruim breedhuis met drie bouwl. en zeven trav. onder zadeldak. Oude, mogelijk traditionele XVII-kern, cf. verankering van de eerste twee bouwl.; in neoclassicistische stijl aangepast en met een lage derde bouwl. verhoogd in XIX A. Gecementeerde lijstgevel met registers van rechth. vensters op arduinen dorpels, en kroonlijst. Bredere centrale poorttrav. Getoogde inrijpoort met eenvoudige hardstenen omlijsting, uit XVIII B : geprofileerd kwarthol beloop met neuten en sluitsteen, onder gekorniste gebogen waterlijst met gestrekte uiteinden. Voormalige stallingen ten W. van de binnenplaats, met gekoppelde rondbogen op imposten en oculi in de zwikken. Gerenoveerd in 1987-1989 (1847).
Achteraan aanpalende *Ronsmanswijk*, een uit ca. 1850 daterende gang oorspronkelijk toegankelijk via Hoogstraat nr. 82. Twee parallelle rijen van telkens zes enkelhuizen, met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak, in repeterende opstand.

Nr. 46-48. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XVI B-XVII A; latere Z.-aanbouw. Brede verankerde trapgevel (9 tr. + topstuk) met schouderstukken, opgetrokken uit bak- en zandsteen met hoge geprofileerde sokkel, doch bepleisterd. Aangepaste rechth. vensters met lekdrempel. Drieledige top : oorspronkelijk rechth. drielicht met lager middenluik in de eerste geleding, rechth. luiken hogerop. Flankerende gang met hergebruikte hardstenen spiegelboogdeur in Lodewijk XV-stijl, uit midden XVIII : geprofileerd kwarthol beloop met neuten,

gegroefde voluutsleutel en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden. Grondig gerenoveerd o.l.v. architecten Groupe Structures in 1985-1987, met gedeeltelijke wederopbouw van de gevels (1848).

Nr. 47. In kern traditioneel diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), opklimmend tot XVII, doch grotendeels vernieuwd in XIX. Verankerde bakstenen tuitgevel met muurvlechtingen in de verbrede top. Aangepaste ordonnantie met verkleinende rechth. vensters op arduinen dorpels, en rechth. luik in top; toegang via de l. trav. van nr. 45 (1849).

Nr. 50 en 55-57. Enkelhuizen met resp. drie en vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvragen van 1867 en 1879. Eenvoudige bepleisterde lijstgevels met rechth. deuren en vensters op arduinen dorpels. Bewaarde winkelramen met «klassieke» houten omlijsting – pilasters en entablement – en ijzeren roedenverdeling (1850).

S.A.B., O.W., 21932 (1867), 21923 (1879).

Schildknaapsstraat (5-6 E)

Van Kleerkopersstraat naar Arenbergstraat.
Voorheen «Lange Ridderstraat», tot begin XVII met inbegrip van de Bisschopsstraat; later «Lange Predikherenstraat» naar het hier ten N. gevestigde gelijknamige klooster – gesticht in 1463, na het bombardement in 1700 wederopgebouwd en in 1797 gesloopt –. Naderhand «Lange Schildknaapsstraat»; huidige benaming sinds 1854.
Eerste N.-straatgedeelte – eertijds met «Muntdoorgang» (1820, zie Munt) – in 1967 gesloopt en in 1974 vervangen door een grootschalige nieuwe bouw.
Heden heterogene bebouwing, gekenmerkt door een gevarieerd ensemble van gevels getuigend van verschillende bouwperiodes, gaande van XVII tot op heden. Imposantere gevelopstanden uit XIX B, van bij oorsprong met winkelpuien op de begane grond, en monumentalere handelscomplexen uit XX a-b getuigend van de overwegende handelsfunctie van deze straat. Tot de minder opvallende bebouwing horen o.m. nr. 9 (mogelijk een oudere kern, in XIX a aangepast), nr. 31 (1844, met fraaie Art Nouveau getinte winkelpui vermoedelijk n.o.v. architect Ch. Patris van 1903), nr. 35 (XIX b?, met latere decoraanpassing en vierde bouwl. van 1924).
Voor nr. 1, 28 en 71-75 zie resp. Kleerkopersstraat nr. 59, Leopoldstraat nr. 2 en Koninklijke St.-Hubertusgalerijen.

S.A.B., O.W., 10481 (1844) en 10485 (1903), 29490 (1924).

Nr. 3-7. Rijhuis met drie bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardebedaking (leien) met dakkapellen, n.o.v. architect L. Pepermans van 1909. Vrij eenvoudig, typisch begin XX-geveluitzicht met witte baksteenbekleding, natuurstenen entresolbezetting en hoek- en boogstenen, arduinen dorpels en kordons. Rechth. en steekbogige vensters; ijzeren leuningen en balkonhekken. Middentrav. uitlopend in dakvenster met drielicht. Pui verbouwd, doch met behoud van ordonnantie (1851).

S.A.B., O.W., 4416 (1909).

Nr. 19. Appartementsgebouw met Art Deco-inslag, n.o.v. architect A. De Boodt van 1927; vijf bouwl. + entresol + licht achteruitwijkende bovenste verd., onder pseudo-mansardedak met dakvensters. Bovenbouw in combinatie van bak- en natuursteen, met over vier verd. doorlopende bepleisterde trapezoïdale bow-windows; typisch decor op de borstweringen en in het ijzerwerk. Verbouwde begane grond (1852).

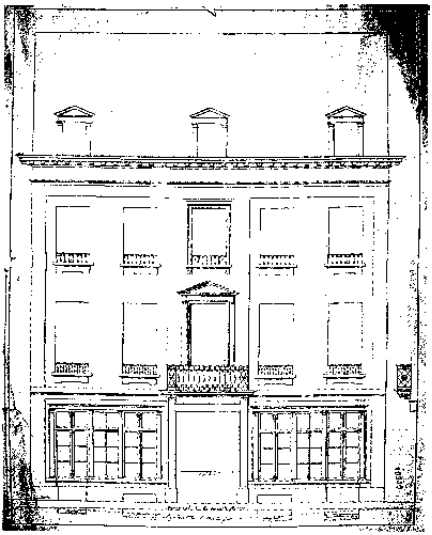
S.A.B., O.W., 36983 (1927).

Nr. 23. Statig neoclassicistisch breedhuis, dubbelhuistype, met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1821 (fig. 860). Bepleisterde lijstgevel met benadrukte middentrav. : risalietvormend bel-etagedeurvenster in geriemde rechth. omlijsting onder driehoekig fronton op voluutconsoles;

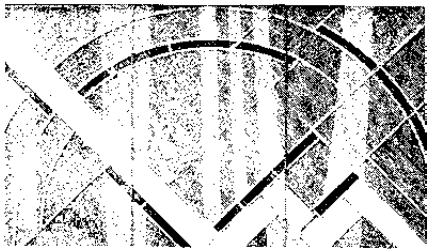
rechth. dito venster met gestrekte druiplijst erboven. Rechth. zijvensters, gekoppeld in brede spaarvelden, met lekdrempels en ijzeren empire-leuningen en panelen. Gelede architraaf, kordon en steigergaten onder de kroonlijst op klossen; bekronende houten dakkapellen met driehoekig fronton. Begane grond in 1934 n.o.v. architect M. Polak aangepast als restaurant : pui met marmerbekleding, brede – later verlaagde vensteropeningen – en r. zij-toegang; modernistische binneninrichting met pijlers van gewapend beton en meubilair van gepolijst teakhout, heden nagenoeg volledig verbouwd (1852).

S.A.B., O.W., 10249 (1821), 50118 (1934).
DELETANG M., *Le nouveau restaurant de Londres* (Bâtir, 1934, nr. 24, p. 940-941).

Nr. 25-27. Eclectisch rijhuis met neoclassicistische kenmerken, n.o.v. architect D. De Keyser van 1868; drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak. Bepleisterde lijstgevel verticaal geleed door een twee trav. breed middenrisaliet : ingediepte

860. Schildknaapsstraat nr. 23. Bouwaanvraag (1821), (S.A.B., O.W., 10249).

861. Schildknaapsstraat nr. 25-27. Winkelpui (1930). Glas-in-lood van bovenlicht.

hoekpilasters met cannelures en panelen, uitlopend op bewerkte consoles ter ondersteuning van de resp. als balkonplaat en daklijst fungerende kroonlijst op tandlijst en klossen; gietijzeren balkonleuningen en rechth. tweelichten met opeenvolgend Dorische en Ionische deelpilaster. Aansluitend dakvenster naar zelfde patroon – i.pl.v. op plan gekoppelde getoogde dakvensters – onder gebogen fronton. Art Deco getinte winkelpui met granito-bekleding en gekleurd glas-in-lood (fig. 861), waarvoor bouwaanvraag van 1930; behouden inrichting en meubilair in de l. hoedenwinkel (1853).

S.A.B., O.W., 10480 (1868), 38756 (1930).

Nr. 26. Vijf bouwl. hoog winkel-/woonhuis met lijstgevel met similibekleding, verwerkt met natuursteen, onder mansardeverd., waarvoor bouwaanvraag van 1924 en ontwerp door architect G. France. Bovenbouw opgevat als gevelhoge erker, op entresol in vorm van gebogen buikige bow-window, vanaf de derde bouwl. trapezoïdaal met opgedeelde zeslichten. Voorts ingehouden decor met summiere Art Deco-inslag (1854).

S.A.B., O.W., 31142 (1924).

Nr. 27A. Afgeschuind hoekhuis (Greepstraat nr. 52-54), in oorsprong twee woningen, met bepleisterde neoclassicistische lijstgevel, waarvoor bouwaanvraag van 1845; vier bouwl. en resp. één + één + vier – i.pl.v. op plan vijf – trav. onder af-

gewolfd zadeldak (pannen). Rechth. bovenvensters in verkleinende ordonnantie; behouden grote roedenverdeling, gietijzeren leuningen en lekdrempels, doorgetrokken op twee middenverd. Accent op beletage in hocktrav. door geriemde omlijsting en typische ijzeren balkonleuning. Beëindiging door geleed kordon, steigergaten en tand- en kroonlijst op klossen. Begane grond met «klassieke» uitstalramen, aan weerszij van hocktrav., daterend van 1869; aan Greepstraat, privé-ingang met flankerend r. venster sinds 1899 en uiterst l. rijker uitgewerkte houten vitrine van 1901 n.o.v. architect J. Hauwaert (1855).

S.A.B., O.W., 11633 (1845, 1869), 67487 (1899), 47171 (1901).

Nr. 29. Neoclassicistisch hoekgebouw met drie bouwl. + mezzanino, vlg. bouwaanvraag van 1843 in oorsprong met rechte hoek en drie + vijf (Greepstraat nr. 59) trav.; sinds 1872 onder mansardebedaking met dakvensters onder driehoekig fronton en n.o.v. architect C. Wenmaekers van 1928 aangepast met huidige afgeschuinde hocktrav., in vorm van bow-window over twee verd., en met Art Deco getinte vensteromlijstingen in simili-steen en een doorlopende pui met marmeren sokkel en brede geprofileerde uitstalramen, op ontwerp met centrale ingangsdeuren aan de Greepstraat (1856).

S.A.B., O.W., 11608 (1843), 10483 (1872), 33712 (1928).

Nr. 30-32. Voorheen z.g. «*La Mondiale*», cf. opschrift. Imposant hoekgebouw (Leopoldstraat), met winkels en kantoren voor de gelijknamige verzekeringsmaatschappij, in modernistische stijl ontworpen in 1936 door architect Ch. Verhelle. Gebouwd op verlegde rooilijn, met incorporatie van de aanpalende trav. van Leopoldstraat nr. 5-7. Gewapende betonstructuur bekleed met Labradorgraniet voor de begane grond en Savonnièresteen voor de bovenverd., doorlopend over de zijgevel van Schildknaapsstraat nr. 34. Vijf bouwl. en resp. vier + hoek- + vier trav. Strakke opstand met verticale ritmering door spaarvelden en lisenen, waartussen vierkante vensters met metalen roedenverdeling – verwijderd op de tweede bouwl. aan Schildknaapsstraat –, en bredere vensterregisters met drielichten in de afgeronde hoek; geblokte bovendorpels op de vierde bouwl. Licht achteruitwijkende bovenste bouwl. Begane grond opgedeeld in diverse winkelpuien met bronzen raam- en deuromlijstingen; puilijst met blokmotief ter hoogte van de lisenen, boogvormig en getrapt boven de afgeschuinde hoek. In uiterst r. trav. van Leopoldstraat nr. 5-7 : brede toegangsdeur met smeedijzerwerk onder bovenlicht met opschift «LA MONDIALE - Assurances mutuelles sur la vie» (1857).

S.A.B., O.W., 45750 (1936).
VAN EVERBROECK L., *Immeuble commercial à Bruxelles. Architecte Charles Verhelle.* (Bâtir, 1937, 53, p. 1158).

Nr. 33-33A. Rijhuis met neoclassicistisch getinte lijstgevel van simili-steen, n.o.v. architect J. Rau van 1897. Drie trav. en drie bouwl. onder pseudo-mansardedak (leien); op ontwerp met geplande, doch niet uitgevoerde vierde bouwl. en frontonbekroning boven de zijvensters op de derde. Vensters in geriemde rechth. omlijsting; deurvensters in bandomlijsting en voorzien van Franse balkons met ijzeren leuningen. Paneelfries met diamantkopsteigergatvullingen onder de kroonlijst op klossen. Bekronende dakvensters : centraal onder driehoekig, aan weerszij onder gebogen fronton en geflankeerd door voluten. Begane grond met privé-toegang l. en winkelpui : behouden ordonnantie, doch gemoderniseerd.
Op tweede bouwl. uiterst l., gedenkplaat verwijzend naar geboortehuis van J. Anspach (1829), burgemeester van de stad Brussel van 1863 tot 1879 (1858).

S.A.B., O.W., 10484 (1897).

Nr. 34. Ruim breedhuis met bepleisterde lijstgevel van vier bouwl. en vijf trav. Wellicht vlg. archiefgegevens in oorsprong drie bouwl. hoog XVIII-herenhuis met drie middentrav. in risaliet onder driehoekig fronton, waarvan de bovenste vierkante vensters in 1836 werden verhoogd;

voorgevel in 1892 n.o.v. architect Alb. Dumont wederopgebouwd met bijkomende vierde bouwl. en licht risaliet in hocktrav. Getoogde (hergebruikte?) vensters in geprofileerde hardstenen omlijsting met rocaillesluitsteen op tweede bouwl.; rechth. vensters op de twee bovenste verd. in zelfde, doch beschilderde omlijsting en voorzien van lekdrempels. Fraaie hardstenen Lodewijk XV-spiegelboogdeuromlijstingen (XVIII B) met geprofileerd beloop op neuten, gegroefde voluutsluitsteen en rocailles in de zwikken onder de gebogen druiplijst op horizontale aanzetten; brede uitstalramen telkens r. ervan (1859).

S.A.B., O.W., 10264 (1836), 10521 (1892).

Nr. 36. Rijhuis met lijstgevel in eclectische stijl met empirekenmerken, vier bouwl. en drie trav. onder mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1870. Parement van natuur- en hardsteen. Verkleinende registers, gemarkeerd door kordons en balkons, thans verwijderd op tweede bouwl., met verdwenen leuning op derde. Verdiepte en gevarieerde, tussen pilasters gevatte, venstervormen : getoogd op de tweede bouwl., rechth. onder geprofileerde booglijst en boogveld met schelpmotief op de bel-etage, eenvoudig rechth. op de bovenste. Beëindiging met tand- en kroonlijst op klossen; drie getoogde dakvensters in omlijsting met oren en sleutel. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpui, heden verbouwd (1860).

S.A.B., O.W., 10515 (1870).

Nr. 37-39. Breedhuis met bepleisterde lijstgevel van vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, n.o.v. architect H. Raeymaeckers (?) van 1862. Rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, met afgeronde bovenhoeken, op ontwerp steekbogig op bovenste bouwl. Rijk neoclassicistisch getint decor cf. geriemde ooromlijstingen, trapezoïdale sluitstenen, decoratieve panelen en uitgewerkt hoofdgestel; gevelbrede ijzeren balkon- en afzonderlijke dito vensterleuningen. Verbouwde pui; oorspronkelijk met uitstalraam tussen winkeldeur en privé-ingang l. (1861).

S.A.B., O.W., 10486 (1862).

Nr. 40-42. Breedhuis met vijf trav. en vijf bouwl. + inspringende dakverd. Oorspronkelijk neoclassicistisch getint rijhuis met vier trav. en vier bouwl.; bouwaanvraag van 1918 en ontwerp door architecten-ingenieurs L. Gheude & zoon voor gevelwijziging vlg. huidig uitzicht, met winkelpui met zuilenritmering, en geplande dubbele mansardeverd.; vlg. ontwerp van 1920 gewijzigd met bijkomende vijfde bouwl. + één inspringende dakverd. In 1925 n.o.v. architect E. Taelemans boven poortdoorgang (mogelijk na afbraak van reeds overbouwd poortgedeelte?, zie nr. 44) uitgebreid met vijfde trav. in vorm van gevelhoge trapezoïdale erker. Achter de behouden gecanneleerde zuilen in vier l. trav., vernieuwde winkelpui met ruime achteruitwijkende etalages en zij-ingang, en modernistische interieuraanpassing n.o.v. architecten Govaerts en Van Vaerenbergh van 1936. Analoge witstenen zuilen voor aanpassing van poortdoorgang n.o.v. architect R. Robert van 1943.
Natuurstenen gevel met Art Deco-inslag : decoratieve vensteromlijstingen, geometrische en gestilceerde motieven op borstweringen en penanten, sierlijk uitgewerkte ijzeren balkon- en vensterleuningen, aflijning door tand- en kroonlijst op gegroefde consoles. Winkelpui met behouden ordonnantie, doch heden nagenoeg volledig bekleed met houtwerk (1862).

S.A.B., O.W., 52962 (1918 en 1920), 53758 (1925), 45655 (1936), 56645 (1943).
P.-L. F., *Elégances modernes. Un magasin de haute couture, à Bruxelles, pur les architectes Govaerts en Van Vaerenbergh* (Bâtir, 1937, 53, p. 1145-1146).

Nr. 41. Interessant handelshuis, als tapijtzaak «*Benezra*» opgetrokken n.o.v. architect A. Blomme van 1922 (fig. 862), ter plaatse van het N.-uiteinde van de Getrouwheidsgang (zie aldaar). Vrij vroege modernistische constructie, gekenmerkt door een strakke vormgeving. Omvat vijf bouwl. + dakverd. onder plat dak, met voorgevelbekleding van witte marmer. Arcadestructuur op de begane grond. Horizontaliserende vensterregisters met brede ramen met metalen roedenverdeling, op tweede bouwl. opgevat als entresol en op-

862. Schildknaapsstraat nr. 41. Voormalige tapijtzaak «Benezra» (1922).

gedeeld door ingediepte pilasters, over drie bovenverd. verticaal doorbroken door lisenen; inspringende dakverd. met gewijzigde raamindeling. Achtergevel uitziend in Getrouwheidsgang : zes + één achteruitwijkende bouwl. en vier, w.o. twee uitspringende r. trav.

S.A.B., O.W., 44980 (1922).

Nr. 43-45-45A. Ruim huurhuis met vier bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, vlg. bouwaanvraag van 1901. Voorgevel van natuursteen met verwerking van blauwe hardsteen voor muurbanden. Rechth. en getoogde deurvensters : per bouwl. resp. ijzeren hekwerk, gevelbreed hardstenen balkon en afzonderlijke gietijzeren balkonleuningen. Hoofdverd. in uiterst r. trav. gemarkeerd door trapezoïdale erker. Winkelpui op begane grond herhaaldelijk aangepast, heden met brede uitstalramen en gesigneerd architect G. Van Tonderen; in de zijtrav., getoogde deuren in geblokte omlijstingen, l. gesigneerd architect A. Dujardin (1863).

S.A.B., O.W., 10492 (1901).

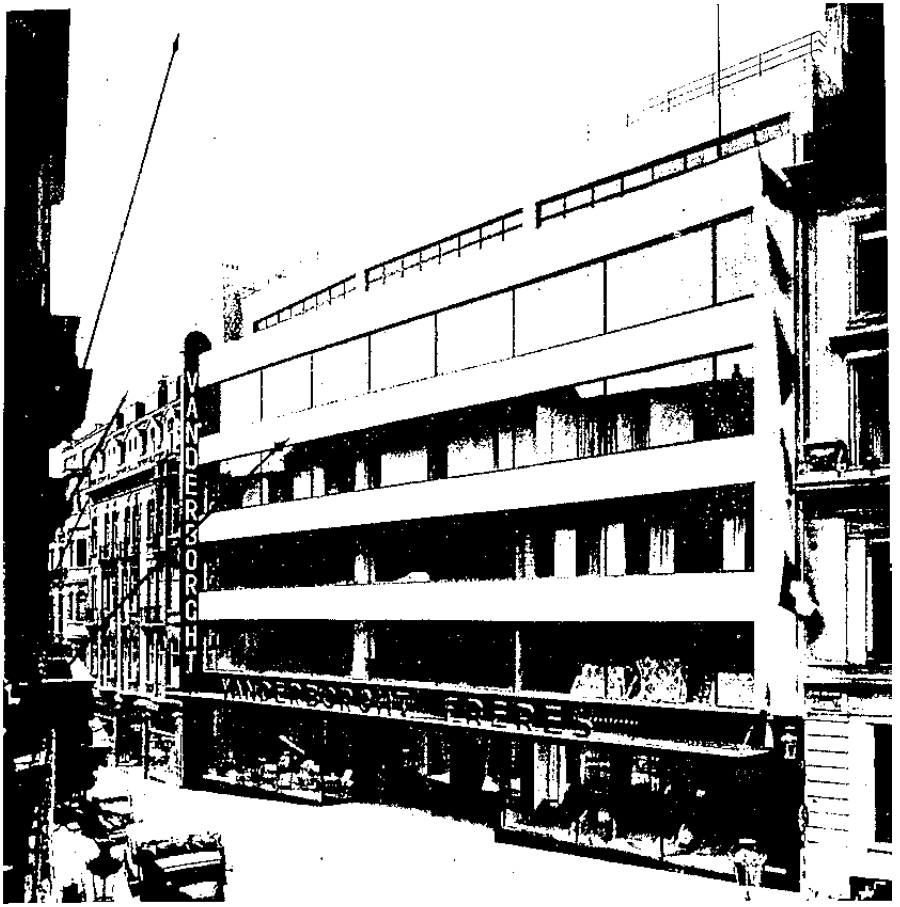
Nr. 44. Huur-/handelshuis met lijstgevel van simili- en natuursteen, vier bouwl. en vijf trav. onder mansardedak, waarvoor ontwerp met bijkomende uiterst l. trav., i.e. voor poorttrav. van nr. 40-42, door architect A. Verhelle van 1912. Sobere Art Nouveau-inslag die vnl. tot uiting komt in de golvende lijn van het gevelvlak met typisch gebogen erkers en in het decoratieve ijzerwerk van de balkonleuningen. Kroonlijst op klossen, onder dubbele rij mansardevensters resp. als rondbogige en rechth. tweelichten. Oorspronkelijke winkelpui heden verbouwd (1864).

S.A.B., O.W., 10524 (1912).

Nr. 47-47A. Meergezinswoning in geometriserende Art Nouveaustijl in combinatie met Lodewijk XVI-kenmerken, n.o.v. architect P. Hamesse van 1907, in gevel gesigneerd en gedateerd 1908. Voorgevel met similisteen-bekleding, vier bouwl. en brede vijfdelige venstertrav., onder mansardedak met tweelicht. Tweede bouwl. als entresol met zichtbare en beglaasde ijzeren structuur; tussenstijlen aansluitend bij de ijzeren consoles van de twee bouwl. hoge trapezoïdale erker met stafwerk- en guirlandeversiering, gedifferentieerde houten roedenverdeling in de bovenlichten en typische bekronende ijzeren balkonleuning. Begane grond gedeeltelijk aangepast met recente winkelpui; behouden privétoegang r. en posten met festoenornament (1865).

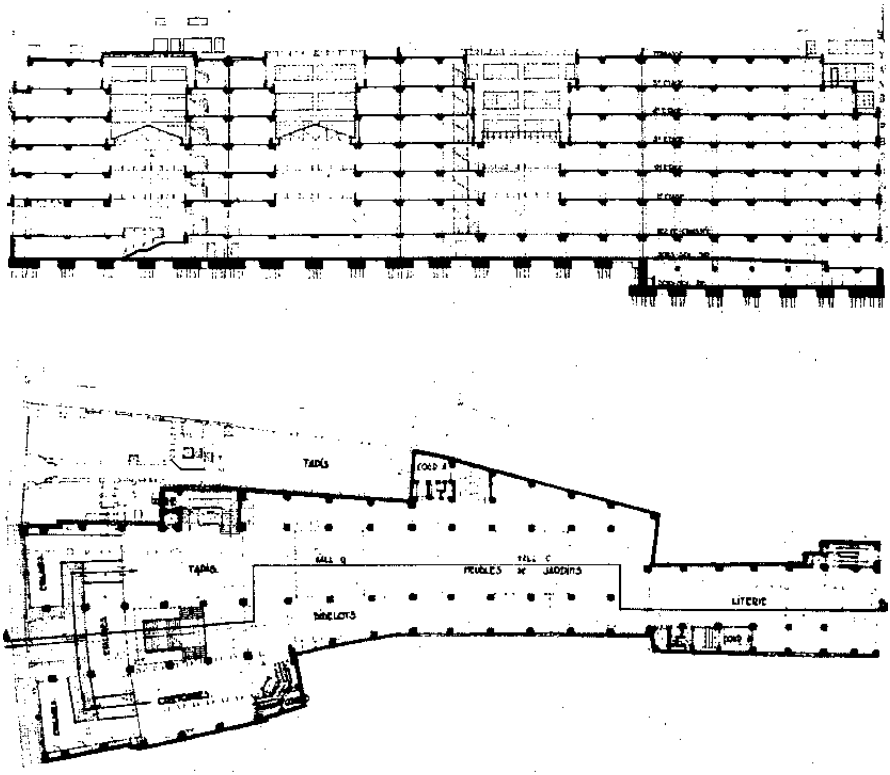
S.A.B., O.W., 3951 (1907).

Nr. 48-52. Gebouw in Nieuwe Zakelijkheid, opgericht in 1932-1935, voor het meubileringsmagazijn en -bedrijf «*Vanderborght*», n.o.v. architecten Govaerts en Van Vaerenbergh (fig. 863). Opgetrokken in drie fasen in het binnenblok Schildknaapsstraat/Wolvengracht (ter plaatse van drie neoclassicistische winkelhuizen). Ruim functioneel gebouw met structuur van gewapend beton, parement van zwarte

863. Schildknaapsstraat nr. 48-52. Voormalige magazijnen «Vanderborght» (1932-1935), (Bâtir, 1935, 31, p. 213).

Zweedse graniet voor de begane grond en marmerachtige Travertijn voor de bovenverd., later opnieuw bekleed met monochrome mozaïek.
Aan Schildknaapsstraat : vijf bouwl. + inspringende zesde bouwl. met terras. Sterke horizontale gerichtheid door de uitgelengde vensterregisters met metalen – thans gewijzigde – roedenverdeling. Begane grond geconcipieerd met ruime uitstalramen : aan weerszij L-vormig en met doorkijk, centraal in achteruit tussen de ingangsportalen; thans verbouwd tot doorlopende winkelpui. Luifel voorheen met firmanaam in typische lettertekens.
Aan Wolvengracht (nr. 39-41) : in oorsprong asymmetrische opbouw door combinatie van een horizontaal, gr.m. gelijkaardig volume van totaal zeven bouwl. (wegens terreinhelling t.o.v. Schildknaaps-

864. Schildknaapsstraat nr. 48-52. Voormalige magazijnen «Vanderborght» (1932-1935). Langsdoorsnede en plattegrond (Bâtir, 1935, 31, p. 216, 219).

straat), w.o. loskade op straatniveau en achteruitwijkende bovenste twee bouwl. met terras, en een begrenzend hoger oplopend r. volume (dienststrap) met smalle lichtstrook – en voorheen gevelhoge lichtreclame – en beglaasde uitbuigende zijgevelpartij met kleine roedenverdeling.
Typerend oorspronkelijk contrast echter vlg. bouwaanvraag van 1961 verbroken door toevoeging van een analoge beglaasde, uitbuigende W.-zijgevelpartij en een ruime horizontale W.-uitbreiding met tegelbezetting (nr. 39), n.o.v. architect A. Vanden Bossche.
Oorspronkelijk interieur zuiver rationeel opgevat, in overeenstemming met het uitwendige concept (fig. 864). Ruime zalen met pijlerstructuur over het hele bouwoppervlak, met mogelijke opdeling d.m.v. tussenschotten. Verlichting door drie over drie bouwl. doorlopende circulatiehals met beglaasd spant. Linoleumvloeren en trappen met marmerbekleding (1866).

S.A.B., O.W., 84352 en 84354 (1961).
FLOUQUET P.-L., *Les nouveaux établissements Vanderborght Frères* (Bâtir, 1935, 31, p. 213-233).

Nr. 49. Diephuis met trapgevel (5 tr. + ontbrekend topstuk) van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (kunstleien), (fig. 865). Traditionele kern vermoedelijk te dateren in XVII, met later aangepaste muuropeningen en vlg. bouwaanvraag van 1931 voorzien van cementen gevelbekle-

865. Schildknaapsstraat nr. 49 en 51, 53.

ding. Behouden verankering; blijkbaar verlaagd rondboogvenster in de top, met kwarthol geprofileerde omlijsting met sleutel en imposten. Fraaie houten winkelpui met Empire-inslag, uit begin XX (?), (1867).

S.A.B., O.W., 38757 (1931).

Nr. 51, 53. Aanvankelijk drie bouwl. hoog en één geheel, minstens opklimmend tot XVIII; later verhoogd met mezzanino (cf. muurankers en steigergaten) onder gemeenschappelijk afgewolfd zadeldak (n//straat), (fig. 865).
Nr. 51. Verankerde, heden bepleisterde, twee trav. brede lijstgevel met rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, voorzien van lekdrempels en ijzeren leuningen. Verbouwde begane grond : vlg. archiefgegevens tot 1929 voorzien van Lodewijk XV-deur, getuigend voor de XVIII-datering.
Nr. 53. Hoekhuis (Predikherenstraat nr. 34) met bepleisterde lijstgevel van twee + drie trav. Rechth. vensters in bandomlijsting, deels met neuten; deurvenster met ondiep ijzeren balkon. Huidige winkelpui samen met Predikherenstraat nr. 32 vlg. bouwaanvraag van 1953 n.o.v. architecten Ch. en J.P. Housiaux.

S.A.B., O.W., 34777 (1929), 61648 (1953).

Nr. 55. Afgeschuind hoekhuis (Predikherenstraat nr. 29) met vier bouwl. en resp. één + één + drie trav. onder afgewolfd zadeldak, vlg. bouwaanvraag van 1893 n.o.v. architect L. Laureys. Met schijnvoegen gecementeerde lijstgevel, in de hoektrav. geaccentueerd door bekronend gebogen fronton opgenomen in de kroonlijst op klossen, en deurvenster onder kort entablement, gemarkeerd door een Frans balkon met buikige ijzeren leuning. Overige vensters in geriemde rechth. omlijsting, op lekdrempels.Verbouwde pui (1868).

S.A.B., O.W., 10496 (1893).

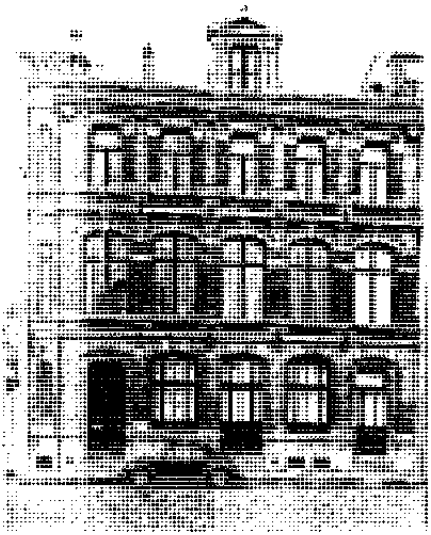
Nr. 61-65. Twee gekoppelde woon-/winkelhuizen met eclectisch gevelscherm met neorenaissance-inslag, vier bouwl. + attiekverd. en totaal vier trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1892 en ontwerp van architect H. Rieck. In oorsprong symmetrische gevelopbouw met geblokte pilastergeleding over begane grond + entresol, als begrenzing van de twee winkelpuien met centrale ingang en de twee privé-ingangen onder rechth. bovenlicht in de hoektrav.; heden in nr. 61 totaal verbouwd, in nr. 65 met behouden, doch mogelijk later d.m.v. ingediepte pilasters opgedeelde entresol, onder I-balk met aansluitend de consoles van het gevelbrede balkon erboven. Bovenbouw over twee bouwl. geritmeerd door deels geblokte Ionische pilasters en brede korfbogen met ingeschreven drielichten, op de bovenste verd. gemarkeerd door afzonderlijke ondiepe balkons. Breed entablement met zware kroonlijst op klossen en dubbele consoles onder de eenvoudiger opgevatte attiekverd. met vlakke pilasters en tweelichten onder druiplijst (1869).

S.A.B., O.W., 40903 (1892).

Schuddeveldgang (5 E)

Toegankelijk in de Korte Beenhouwersstraat, tussen nr. 21 en 23 : smalle gekasseide gang met achteraan twee korfbogige doorgangen, l. opklimmend tot XVII en leidend naar het hier sinds 1966 gevestigde poppentheater en -museum van Toone VII. Voorts recentere overspannende dubbele bakstenen luchtbogen en, aan N.O.-zijde, sobere twee bouwl. hoge bebouwing (nr. 1, 2) met XIX-uitzicht doch oudere kern cf. bewaarde krulankers (nr. 2).
Z.g. «*Theater Toone*», in 1972 in traditionele bak- en zandsteenstijl wederopgebouwd met twee bouwl. en vier trav., jaarankers 1696, getrapte dakvensters en hergebruikte (?) zandstenen barokke rondboogdeuromlijsting met kwarthol profiel, imposten, trapezoïdale sluitsteen en oude houten vleugeldeur (1870).

Archief K.C.M.L., dossier 3780.

866. Schuitenkaai nr. 6. Voormalig «Maison de Secours» (1875-1879).

Schuitenkaai (2 D)

Van Varkensmarkt naar Barchonstraat.
Oorspronkelijk het Z.-deel van de W.-kade van het voormalige, in 1560-1561 uitgegraven Schuitendok, cf. de Timmerhoutkaai in het verlengde en de ertgov. liggende Kalkkaai (zie aldaar) en Steenkoolkaai. De kade die hier een ruime bocht maakte werd eertijds «Nieu Varken merckt» genaamd, naar de varkensmarkt die hier begin XVIII werd overgebracht. Tegenover de «Schuitenbrug» aan de ingang van het dok, bevond zich het «Veerhuis», aanlegplaats van het dagelijkse beurtschip naar Mechelen en Antwerpen, sporadisch ook naar verdere bestemmingen, ingesteld kort na de openstelling van het Kanaal van Willebroek en afgeschaft in 1830. De gesloten curvilineaire kadewand werd opengebroken voor de aanleg van de Locquenghienstraat in 1841, en voor de verbreding van de Varkensmarkt na 1912. Met uitzondering van nr. 4, overblijfsel van traditionele kadebebouwing, neoclassicistische en neo-Vlaamse-renaissancepanden uit XIX. Nieuwe bouw op de hoek met de Barchonstraat.

Nr. 1. Neoclassicistisch hoekcomplex (Locquenghienstraat nr. 1-5), drie gekoppelde woningen, uit midden XIX; drie bouwl. + mezzanino, in totaal resp. vier en negen trav., onder afgeschuind zadeldak (pannen). Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde, heden grotendeels gecementeerde lijstgevel, met regelmatige registers van rechth. vensters, o.m. blind, met arduinen dorpels en gietijzeren leuningen. Oorspronkelijk klassieke beëindiging met architraaf en kroonlijst, cf. Locquenghienstraat nr. 5. In het hoekpand cafépui met overstek op gietijzeren zuil, en beglaasde ijzeren luifel op waaiervormige steunen door constructeur L. Vanden Veken van 1916. Houten winkelraam in Locquenghienstraat nr. 3 (1871).

S.A.B., O.W., 13888 (1916).

Nr. 2. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit midden XIX. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met kordongeleding, rechth. deur en vensters. Bovenvensters achtereenvolgens in geriemde omlijsting en verdiept veld, op doorgetrokken lekdrempels. Centraal entablement en balkon met voluutconsoles en ijzeren hek, op de bel-etage. Kroonlijst met modillons en tandlijst. Benedenvensters verbouwd tot winkelpui. Bewaarde houten vleugeldeur (1872).

Nr. 3. Burgerhuis in neo-Vlaamse-renaissancestijl, waarvoor bouwaanvraag van 1904; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel van baksteen met overvloedig gebruik van hardsteen. Breder r. risaliet, geaccentueerd door een rechth. erker met consoles, entablement en bekronend balkon met postamenten en gietijzeren hek; drielicht van de begane grond met wortelmotieven. Oplopend in een dakvenster met schouderstukken en overhoeks topstuk. Rijk uitgewerkt deurentablement en bovenlicht met frontons; houten vleugeldeur met ijzerwerk en glas-in-lood. Rechth. bovenvensters met waterlijst en o.m. ontlastingsboog met sleutel. Gebroken kroonlijst met modillons en tandlijst (1873).

S.A.B., O.W., 7095 (1904).

Nr. 4. Traditioneel breedhuis met twee bouwl. en drie trav. onder steil zadeldak (kunstleien), uit XVII, recent gerenoveerd. Bepleisterde lijstgevel, in neoclassicistische stijl aangepast in XIX A met rechth. deur in entablement en vensters op lekdrempels; behouden sokkel en rechte muurankers. Afgewolfde dakkapel (1874).

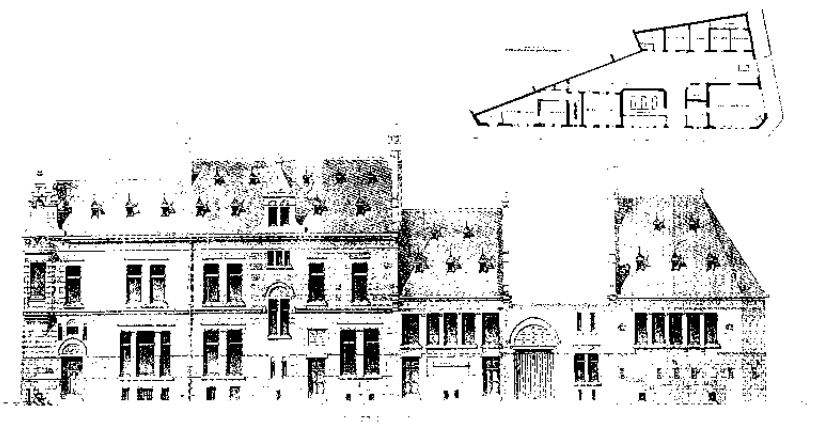
Nr. 6. Voormalig «*Maison de Secours*». Complex in eclectische stijl n.o.v. architect E. Hendrickx van 1875, gebouwd in 1876-1879 (fig. 866). Opgericht door de «Conseil Général d'Hospices et de Secours» (huidige O.C.M.W.) ten behoeve van de «Comités de Charité», met o.m. dispensarium en raadzaal, voorts bestemd voor de bedeling van brood, steenkool en kleding aan noodlijdenden. Gebouwen gegroepeerd rondom een binnenplaats, met hoofdvleugel aan de Schuitenkaai, inkom en conciërgewoning in St.-Andriesstraat nr. 1, en pakhuis in Oppemstraat nr. 45.
Hoofdgebouw met drie bouwl. en vijf en een halve trav. onder zadeldak. Overwegend natuurstenen lijstgevel, de bovenverd. verlevendigd met baksteen, op hardstenen plint. Symmetrische opstand met nadrukkelijke kordongeleding. Begane grond geritmeerd door brede steekbogen, met alternerend ingeschreven deuren – schouderbogig in de uiterste trav. – met stoep en vensters. Versmallende bovenvensters met doorgetrokken lekdrempels en ingediepte borstweringen, getoogd met sluitsteen en waterlijst op de eerste verd., schouderbogig op de tweede. Typische ijzeren sierankers als onderbreking van de kordons. Kroonlijst met tandlijst op bewerkte consoles, aansluitend bij de pilasters en hoekblokken van de bovenste verd., bekroond door een blinde attiek. Centrale dakkapel met pilasters, driehoekig fronton en bolornament; getrapte aandaken.
Inkom en conciërgewoning met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Gelijkaardige, soberder opstand, met steek- en schouderboogopeningen.
Pakhuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Polonceauspant). Opstand van baksteen afgewisseld met breuksteen in cyclopisch verband, op hardstenen plint. Getoogde inrijpoort en getraliede benedenvensters; schouderbogig bovenvenster in de puntvormig verhoogde middentrav. onder omlopende kroonlijst (1875).

S.A.B., O.W., 7973 (1875-1879).
L'Emulation, 1879, pl. 21-23.

St.-Andriesstraat (2 D)

Van Schuitenkaai naar Oppemstraat.
Korte, rechtlijnige straat, aangelegd in 1635 door de toenmalige eigenaars van het «Klein Kasteeltje», tussen dit vroegere waterslot en het Schuitendok. Tot in 1851 «Korte Nieuwstraat» genaamd.

Nr. 1. Zie Schuitenkaai nr. 6.

867. St.-Andriesstraat nr. 2-4. Voormalig Lijkenhuis en Politiebureel (1895-1897), (L'Emulation, 1898, pl. 20-21).

Nr. 2-4. Voormalig *Lijkenhuis van de Stad Brussel en Politiebureel.* Complex in eclectische stijl, n.o.v. architect E. Acker van 1895, gebouwd in 1896-1897 (fig. 867). Pittoreske architectuur met rijke detailafwerking, geïnspireerd op gotiek en renaissance. Langgerekt ondiep gebouw (hoek Oppemstraat) met markante opeenvolging van verschillende volumes met conform dakenspel, nog geaccentueerd door decoratief uitgewerkte schouwen en aandaken; lager bijgebouw aan het binnenplein. Gevelfront grotendeels opgetrokken uit blauwe hardsteen met witte natuursteen- of rode baksteenlagen, onder leien zadelbedaking met dubbele rij dakkapellen. Onregelmatige ordonnantie met gediversificerde muuropeningen : lage deuren, smalle vensters, twee-, drie-, vier- of vijflichten met pilasters, onder entablement, spits-, mijter- of accoladebogige waterlijst. Verfijnde ornamentatie, vnl. lijstwerk en rozetten door G. Houtstont. Klassiek hoofdgestel. Politiebureel met twee bouwl., geleed door de gegroefde puilijst die doorloopt in het hoofdgestel van het lagere lijkenhuis. Smalle hocktrav. bij de Schuitenkaai, met overhockse rechth. erker en bekronende getrapte nis, met verguld St.-Michielsbeeld door beeldhouwers A. Gillis en J. Dillens. Dakkapel met topstukken ter hoogte van het trappenhuis. Lijkenhuis met twee paviljoenen van één bouwl. – r. met afgeschuinde hoek – gescheiden door een portiek. Vrij gesloten geblokte sokkel, vensterregister met veellichten. Inrijpoort met I-balk onder blind boogveld; ijzeren hekken aan zijde Oppemstraat.

S.A.B., O.W., 5806-5818 (1895-1897); A.A., 1896, rep. 3714; P.P., 1663-1693.
L'Emulation, 1898, pl. 20-28.

St.-Annastraat (7 G)

Van Ruisbroekstraat naar Grote Zavel.
Oude verbindingsstraat, eertijds aan W.-zijde geopend voor de Paradijsstraat, een L-vormige verbinding met de Ruisbroekstraat, en het «Hellestraetken», resp. ca. 1914 ingekort en in 1874 gesupprimeerd

868. St.-Annastraat nr. 28, 30, 32. Toestand ca. 1900.

869. St.-Annastraat nr. 28, 30, 32. Huidige toestand.

voor de nieuwe schoolvleugels van het «Lycée H. Dachsbeck» (architecten P. Bonduelle en G. Saintenoy, zie Strostraat nr. 24).
Traditionele basisbebouwing met minstens tot XVII opklimmende topgevels, veelal naderhand bepleisterd, of i.l.v. XIX A verbouwd of aangepast met bepleisterde neoclassicistische doorsnee-lijstgevels met twee à drie bouwl. en dito trav., cf. nr. 9 (met later toegevoegde bovenste halve bouwl.), nr. 20-22 (met in 1896 verhoogde derde bouwl., toegevoegde stucomlijstingen en gietijzeren buikige balkonleuning), nr. 36 (voormalig diephuis met XVII-tuitgevel vlg. bouwaanvraag van 1824 verhoogd en aangepast tot vier bouwl. hoge lijstgevel, thans gecementeerd, en sinds 1854 met winkelpui), nr. 40 (oorspronkelijk met anderhalve bouwl., in 1845 verhoogd, en met in 1876 vergrootte entresolvensters). Verder één Art Decopand in nr. 24 (1935, architect F. Brunet, ter plaatse van een klein, in 1829 aangepast XVII-huis).

Een groot aantal panden werden in 1980-1984 grondig gerestaureerd o.l.v. R. Lemaire, waarbij o.m. sloop en wederopbouw van nr. 10 tot 16 met trap- en tuitgevels in pseudo-traditionele stijl : nr. 10 met gr.m. zelfde ordonnantie als voorheen; nr. 12-14, voorheen een XVII-diephuis met gelijkaardige trapgevel, vlg. bouwaanvraag van 1865 aangepast met lijstgevel van drie bouwl. en drie trav. met getoogde bovenvensters; nr. 16, ter plaatse van een in 1959 afgebroken pand, oorspronkelijk een diephuis met gr.m. gelijkaardige tuitgevel, vlg. bouwaanvraag van 1832 aangepast met een lijstgevel van vier bouwl. en drie trav.
Begrenzende parkings in het eerste straatgedeelte ter vervanging van de gesloopte, vroegere huizenrijen nr. 1-7 en 2-8.

S.A.B., O.W., 21779 (1896), 21761 (1824) en 21783 (1854), 21767 (1845) en 21784 (1876), 42670 (1935) en 21763 (1829), 21775 (1865), 21776 (1832).
K.I.K., 4827 M, 105033-105035 A.

Nr. 11-13. Ruim neoclassicistisch herenhuis met vier bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (n//straat, pannen); vlg. bouwaanvraag van 1825 ter vervanging van traditioneel pand met brede midden- en smallere zijtrapgevels, minstens opklimmend tot XVII. Restauratie n.o.v. architect F. Delcourt van 1965. Bepleisterde voorgevel met vermoedelijk oorspronkelijke zandstenen sokkel, voorzien van getraliede keldergaten. Rechth. beluikte bovenvensters, haast vierkant op de vierde bouwl., met lekdrempels en gietijzeren leuningen. Rondboogvensters beneden; neo-Lodewijk XIV-deuromlijsting en korfboogpoort (1965). Kroonlijst op klossen (1876).

S.A.B., O.W., 21762 (1825), 75504 (1965).

Nr. 18, 26, 38. Drie traditionele bak- en zandstenen kernen, minstens opklimmend tot XVII, in XIX aangepast met bepleisterde lijstgevels van twee of drie trav. en dito bouwl. (nr. 18 met latere derde bouwl. en cementbezetting), ca. 1980-1984 ontpleisterd en gerestaureerd. Rechte muurankers en bewaarde zandstenen sokkels en al of niet kwarthol geprofileerde negblokken en dagkanten. Vernieuwde kruisen, lateien en dorpels in nr. 18. Rechth. deur met bovenlicht onder druiplijst in nr. 18, deuromlijsting van 1936 in nr. 26 en neoclassicistische houten winkelpui uit eind XIX in nr. 38 (1877).

S.A.B., O.W., 44900 (1936).

Nr. 28, 30, 32. Drie diephuizen met verankerde tuitgevels in traditionele bak- en zandsteenstijl uit XVII; twee trav. en twee tot drie bouwl., voorheen bepleisterd of gecementeerd, in 1980-1984 gerestaureerd (fig. 868, 869). Op de bovenverd. vernieuwde vensterkruisen, dorpels en lateien. Geveltoppen met aandak en muurvlechtingen, en geopend door rechth. of rondboogvensters. Aangepaste begane grond.

K.I.K., 105033.

Nr. 34. Breedhuis met lijstgevel van drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen), te dateren eind XVIII-begin XIX. Gecementeerde voorgevel met laatclassicistisch uitzicht : smalle muurpenanten, panelen op de borstweringen, rondboogramen op de tweede bouwl. en rechth. vensters onder boogveld op de bovenste verd. Lekdrempels. Zware houten kroonlijst en dakkapel. Neoclassicistische houten winkelpui van 1867 (1877).

S.A.B., O.W., 21782 (1867).

St.-Gisleinsstraat (6-7 I)

Van Huidevettersstraat naar Hoogstraat. Eertijds smalle geknikte straat, vermoedelijk ontstaan in XIV. Benaming naar het voormalige St.-Gisleinsgasthuis, een stichting voor pelgrims opgericht in 1356, gevestigd op de hoek van Hoogstraat en Spiegelstraat, openbaar verkocht in 1804. Voorheen z.g. «Engelstracte». De Z.-zijde werd vrijwel geheel ingenomen door de tuinen van het voormalige kapucijnenklooster, openbaar verkocht in 1803. Onderbroken door de aanleg van de Blaesstraat (1853-1858). Het W.-straatgedeelte werd sterk verbreed in 1891-1894, en via een trechtervormig pleintje geopend naar de gelijktijdig aangelegde Nancystraat. Bij deze saneringsoperatie in de Visitandinenbuurt verdwenen o.m. de vroegere Gebroken Hofstraat, en verschillende gangen. De verkregen bouwpercelen werden voorbehouden voor de bouw van vervangende arbeiderswoningen door de privé-sector. Beboomde straat met heterogene bebouwing. Belangrijke oude kern met bovenverd. in overstek (nr. 86) op de oude rooilijn. Neoclassicistische rijbebouwing, enkelhuizen met drie bouwl. en twee of drie trav., uit XIX b en c, aan de Z.-zijde. Cf. nr. 3, 5, 7 tot 17 (1863), 25, 55-57, 59, 61, 63 en 65. Ruimere huurhuizen met gemiddeld vier bouwl., van omstreeks de eeuwwisseling, aan de N.-zijde. Overwegend banale opstanden met hoogstens summier stuc of ijzeren balkons, cf. nr. 22 (1895, architect L. Laureys), 24-26 (1895, architect M. Bisschops), 32 en 34-38 (1901). Bedrijfsgebouwen van de vroegere koffiebranderij «Jacqmotte» uit de jaren 1950-1960, op een verbrede rooilijn in het O.-straatgedeelte. Merkwaardige accenten

van de «Openbare Kas van Lening» (nr. 19-23) en de Kindertuin Nr. 15 (nr. 40).

S.A.B., O.W., 21312 (1863), 21336 (1895), 21309 (1895), 24571 (1901); A.A., 1894, rep. 3314-3315; P.P., 2159.

Nr. 2-6. Drie gekoppelde huurhuizen (hoek Huidevettersstraat nr. 64-68), met vier bouwl. en in totaal tweemaal zeven trav. onder mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1895. Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen, geritmeerd door kolossale geblokte pilasters. Winkelpuien en privé-deuren met hardstenen posten en doorlopend entablement. Getoogde bovenvensters met diamantkopsleutel, belijnd door balkons met ijzeren hek. Klassiek hoofdgestel (1878).

S.A.B., O.W., 22710 (1895).

Nr. 8 tot 18. Geheel van zes gekoppelde huurhuizen n.o.v. architect L. Laureys van 1895; vier bouwl. en elk twee trav. onder mansardedak. Enkelhuisopstanden vlg. repeterend schema, per twee panden verspringend overeenkomstig de straathelling. Vlakke, bepleisterde lijstgevels met getoogde bovenvensters op arduinen dorpels en klassiek hoofdgestel. Alternerend winkelraam naast deur en gevelbrede winkelpui. Dakkapellen met fronton (1879).

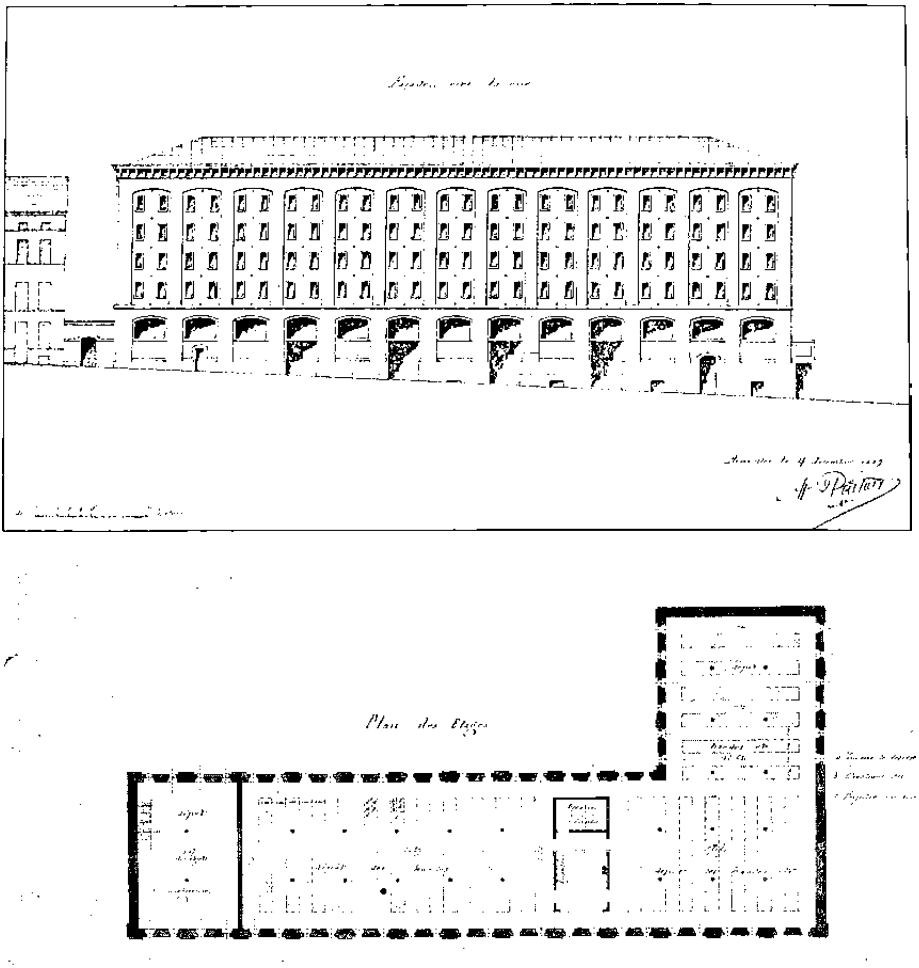
S.A.B., O.W., 21334 (1895).

Nr. 19-23. **Openbare Kas van Lening.**

Voormalige *«Berg van Barmhartigheid»*. Complex n.o.v. architect A. Partoes van 1859, waarvoor eerstesteenlegging in 1860, ingehuldigd in 1862. Opgetrokken op het eigendom Mosselmans, waarvan de villa als directeurswoning werd geïncorporeerd.
De oude Berg van Barmhartigheid, opgericht in 1618, was eertijds gevestigd in het door architect W. Cobergher verbouwde Hof van Beersel aan de Lombardstraat, dat werd gesloopt bij het doortrekken van de Zuidstraat in 1860-1862. Instelling vanaf de oprichting tot op heden in functie, met een kortstondige onderbreking tijdens de Franse overheersing.

Monumentaal vrijstaand gebouw op L-vormige plattegrond, in sobere neoclassicistische stijl; vijf bouwl. + mezzanino onder schilddak (fig. 870). Gestrenge voorgevel met dertien brede trav., nadrukkelijk geleed in twee horizontale registers. Hoge sokkelvormende benedenbouw die de straathelling opvangt, met hardstenen bekleding, geprofileerde sokkel en massieve puilijst. Geritmeerd door steekboognissen, oorspronkelijk met getraliede bovenlichten, in de middenpartij alternerend geopend voor de verschillende toegangen, in de tweede trav. voor een wachthuisje; enkele bovenlichten verlaagd in 1911. Bepleisterde en beschilderde bovenbouw, geritmeerd door kolossale steekboognissen, geopend door regelmatige registers van getoogde venstertjes in geriemde hardstenen omlijsting, telkens twee per trav. Breed klassiek hoofdgestel met kroonlijst op een uitgelengde consolerij, ertussen casementen met alternerend leeuwekoppen en mezzaninovensters, belijnd door een kordon. Zelfde opstand voor de zij- en achtergevels. Aanpalende deurtrav., l. later verhoogd met een beglaasde ijzeren erker. Interieur. Kelder met bakstenen graatgewelven op vierkante pijlers. Hoge gelijkvloerse en lage bovenverd. met ijzeren balkenlagen op gietijzeren kolommen, resp. met vlakke zoldering en troggewelven; Polonceau-dakspant. Centraal trappenhuis met ijzeren bordestrap en bovenlicht. Indeling van de begane grond met o.m. kantoren en loketten voor inname en teruggave en verkoopzaal, gewijzigd n.o.v. architect E. Janlet in 1892; depots op de verd. (1880).

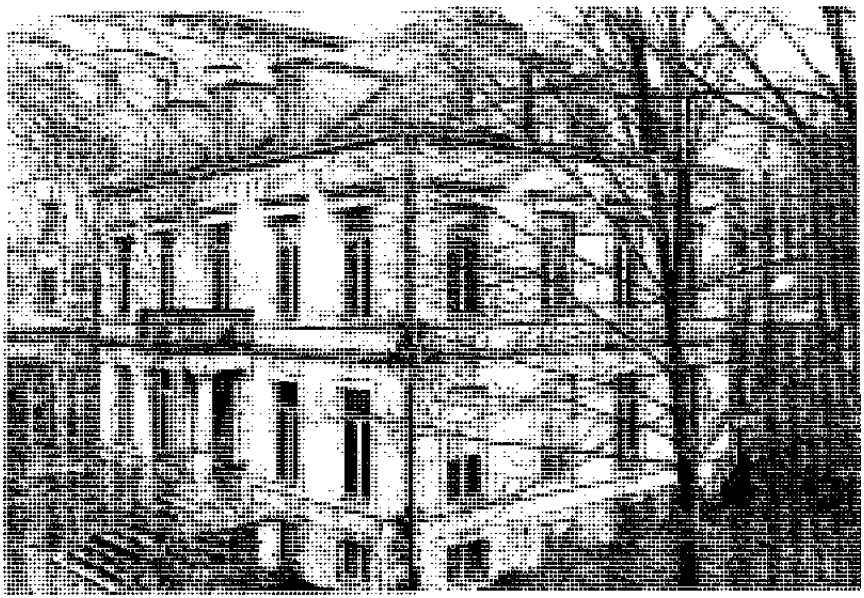
Directeurswoning in de tuin, vroegere *«Villa Mosselmans»* (fig. 871). Vrijstaand palladiaans landhuis in neoclassicistische stijl, daterend uit XIX a. Opgetrokken in het meest O.-gedeelte van de tuinen van het voormalige kapucijnenklooster, dat in 1803 openbaar werd verkocht. In 1821 in het bezit van wijnhandelaar E. Mosselmans, die het eigendom in 1858 verkocht. Gebouw op rechth. plattegrond, met souterrain, twee bouwl. en vijf bij vier trav. onder afgeknot tentdak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op natuur-

870. St.-Gisleinsstraat nr. 19-23. Openbare Kas van Lening. Opstand en plattegrond bovenverd. (1859), (S.A.B., P.P., 944).

stenen sokkel, horizontaal geleed door de geprofileerde puilijst. Voorgevel met dubbelhuisopstand, de ingang gemarkeerd door een bordestrap en portiek met Dorische zuilen en pilasters, waarop bekronend gietijzeren balkon met liermotief en rozetten. Rechth. vensters, op de benedenverd. in vlakke omlijsting, op de bovenverd. geflankeerd door vereenvoudigde pilasters waarop entablement; doorgetrokken lekdrempels. Klassieke beëindiging met fries en kroonlijst; hoge afgewolfde dakkapellen.

Vrij intact interieur in empirestijl. Klassieke indeling met telkens twee vertrekken aan weerszij van de centrale hal met trap-

871. St.-Gisleinsstraat nr. 19-23. Openbare Kas van Lening. Vroegere «Villa Mosselmans».

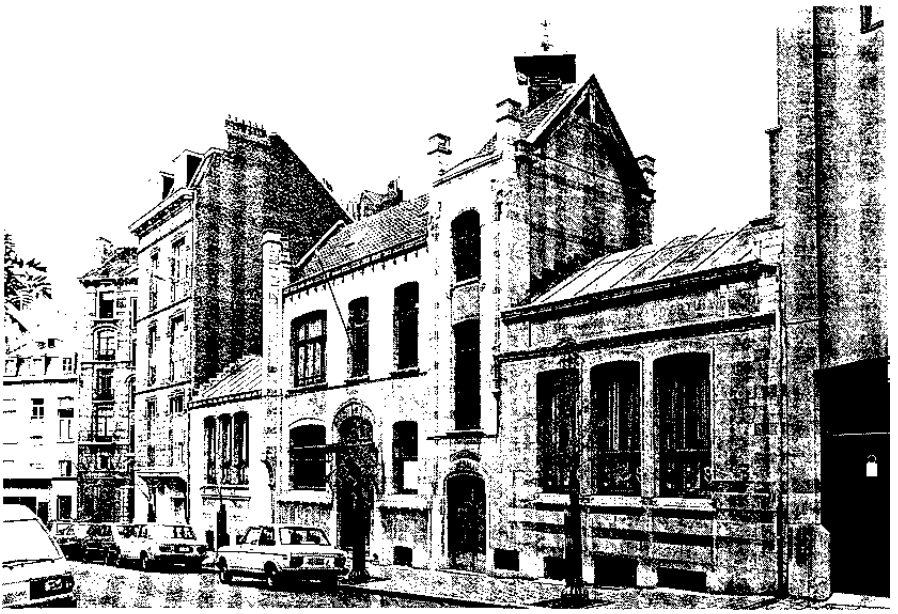
penhuis achteraan. Vertrekken met marmeren schouw onder geschilderd topstuk, pilasters als deur- en vensteromlijsting en stucplafond met palmetten. Trappenhuis met nissen waarin beelden voorstellend de Seizoenen; trap met acajou-trappaal en gietijzeren spijlen gehecht aan de buitenzijde van het schroevend kuipstuk.
Renovatie o.l.v. architect L.E. Fagnart, aangevat in 1990.

S.A.B., O.W. 21328 (1859-1862, 1911); P.P., 944. FAGNART L.E., *A propos du Mont de Piété, La villa du directeur* (Les Marolles, 1990, 27, p. 8-11).

Nr. 28-30. Z.g. «*Cité Albert*». Meergezinshuis (hoek Nancystraat nr. 37-39) in eclectische stijl, n.o.v. architect H. Van Massenhove van 1904; zes bouwl. waaronder entresol, vijf trav. en zadeldak. Omvat twee woningen per verd., aan weerszij van het centrale trappenhuis; winkels op de begane grond. Lijstgevel van baksteen met similibanden, op geblokte hardstenen pui. Inkom en trappenhuis gemarkeerd door een risaliet met driehoekig fronton. Rechth. en op de voorlaatste verd. getoogde vensters in oplopende omlijstingen, o.m. voorzien van ijzeren balkons. Kordongeleding en klassiek hoofdgestel (1881).

S.A.B., O.W., 5791 (1904).

★ Nr. 40. **Kindertuin Nr. 15.** Schooltje in Art Nouveau, n.o.v. architect V. Horta, waarvoor opdracht in 1895 en definitieve plannen in 1897. Bouw aanbesteed in 1898 en opgeleverd in 1900. De plattegrond (Fig. XXXV), teruggaand op een type-schema voor kleuterscholen, beschrijft een centrale overdekte speelplaats, omgeven door vier klaslokalen op de hoeken, inkom, dienstlokalen en vestiaires ertussen; ten N. geopend naar een open speelplaats met aan weerszij sanitair onder een omlopende luifel. Oorspronkelijk bestemd voor 200 leerlingen.

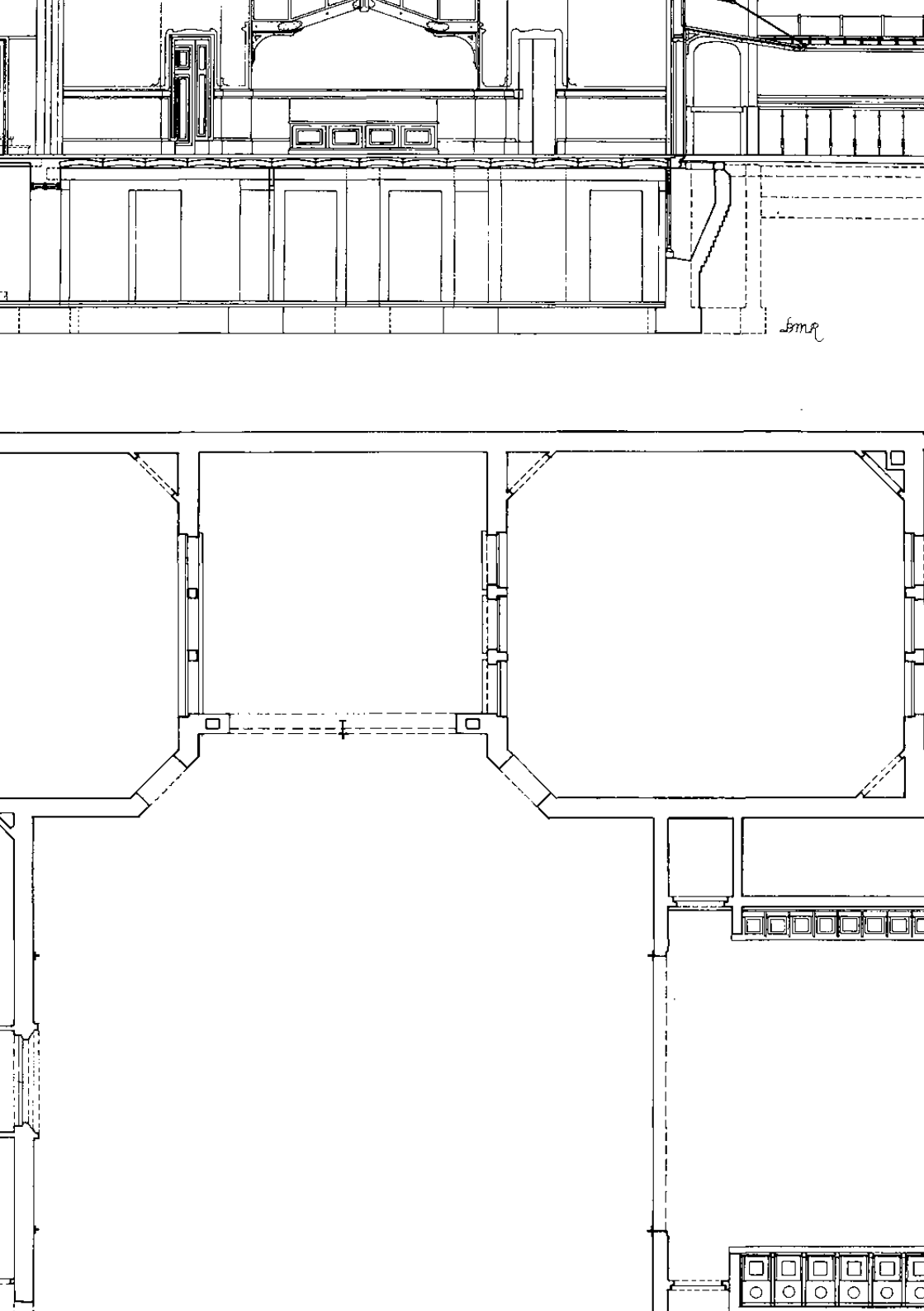

872. St.-Gisleinsstraat nr. 40. Kindertuin Nr. 15 (1895-1900).

Asymmetrische opstand met speels silhouet (fig. 872). Samenstel van uiteenlopende volumes die de binnenruimten en hun functie articuleren, evenwichtig verenigd door een subtiel spel van krachtlijnen en verhoudingen. Contrastrijk materiaalgebruik met witte natuursteen en blauwe hardsteenlagen voor het parement, verlevendigd met hout-, ijzerwerk en mozaïek, onder pannen en zinken zadeldekking. Buitenste klasvleugels van één bouwl., telkens geopend door een drielicht, r. verhoogd door een mozaïekfries met opschrift «JARDIN D'ENFANTS - KINDERTUIN». Hogere middenvleugel met dienstlokalen, van twee bouwl. en drie trav. Centrale inkom met beglaasde ijzeren luifel en bovenlicht onder waterlijst, omringd door ongelijke vensters; overhoeks l. hoekpostament boven de daklijst verhoogd met een opengewerkt topstuk. R. aansluitend, hoger oplopend en licht vooruitspringend trappenhuis, gemarkeerd door hoekpostamenten en verticale lijsten, een vensternis met mozaïekpaneel op de borstwering; uitkragend zadeldak met windborden voorzien van trekstangen en bekronende overhoekse lantaarn. Licht korfbogige of getoogde muuropeningen met bewaard houtwerk. Verfijnde detailafwerking, o.m. typisch lijstwerk met floraal motief, consoles, bewerkte dorpels, kordons en geprofileerde kroonlijsten met ijzeren consooltjes. Sober interieur. Speelplaats overdekt door een lichte ijzeren kapconstructie – T-profielen met klinknagelverbindingen en trekstangen – op consoles of doorlopend in de bovenlichten van de tussenwanden; volledig beglaasd bovenlicht, voorts met houtbeschot (fig. 873).

S.A.B., O.W., 4916-4925 (1895-1900); A.A., 1898, rep. 4201, 1899, rep. 4443; N.P.P., P 10.
VANDENBREEDEN J., *L'Ecole de la rue Saint-Ghislain* (Les Marolles, 1983, 2, p. 9-14).

XXXV. St.-Gisleinsstraat nr. 40. Kindertuin Nr. 15. Doorsnede en plattegrond naar architect V. Horta (1898), (S.A.B., N.P.P., P 10).

873. St.-Gisleinsstraat nr. 40. Kindertuin Nr. 15 (1895-1900). Overdekte speelplaats.

Nr. 42-46. *St.-Augustinusklooster.* Klooster der Zwartzusters van Afrika (zie Blaesstraat nr. 91), n.o.v. architect C. Van Deuren, gebouwd in 1977-1978. Bekroond met de Baksteenprijs voor Architectuur 1979. Sobere, eerder gesloten architectuur met evenwichtig ritmische opbouw, die de ruimtelijke verbinding vormt tussen de Kindertuin Nr. 15 (nr. 40) enerzijds en de aanpalende rijbebouwing anderzijds, cf. volumeverdeling, muuropeningen en kroonlijst. Beraapt gevelfront aan straatzijde; loggia op de eerste verd. waarachter de kapel. Bakstenen achtergevel met ruimere beglazing (1882).

A Plus, 1978, 52.

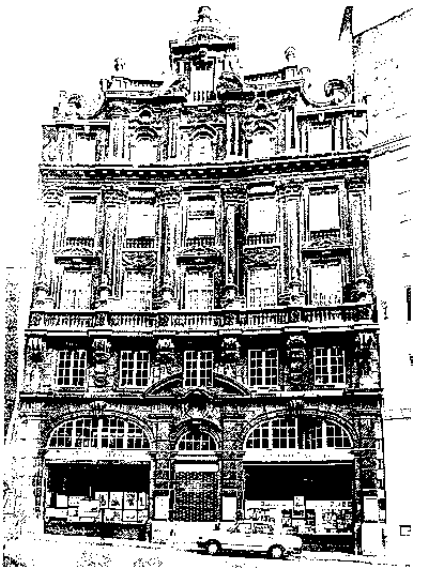
Nr. 49-51 en 53. Dubbel- en enkelhuis met neoclassicistische inslag, resp. drie en vier bouwl., vijf en twee trav., onder zadeldak. Bouwaanvraag van 1863 voor nr. 49-51. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met resp. afgeronde en getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels; klassiek hoofdgestel. Bijkomende inrijpoort in nr. 49-51 (1883).

S.A.B., O.W., 21311 (1863).

Nr. 86. Breedhuisje met twee bouwl. en twee trav. onder steil zadeldak (pannen). Merkwaardig restant van een oorspronkelijk ruimer pand samengesteld uit drie gekoppelde woningen, opklimmend tot XVI A (fig. 874). Zeldzaam bewaard voorbeeld van een breedhuis met bovenverd. in overstek, mogelijk oorspronkelijk in stijl- en regelwerk doch later versteend, gevat tussen uitstekende brandmuren met kraag-, schouderstuk en aandak; twee l. trav. evenwel gesloopt ca. 1960. Grondig gerenoveerd o.l.v. architect F. Bogaert in 1985-1986, waarbij reconstructie van de begane grond en toevoeging van een annex (sanitair) onder lessenaarsdak. Eertijds deuren met getralied bovenlicht en aangepaste

874. St.-Gisleinsstraat nr. 86. Toestand ca. 1900.

875. St.-Goedeleplein nr. 23 (1912-1914).

kruiskozijnen met kwartholle dagkanten op de begane grond. Verankerde bovenverd. in overstek op geprofileerde houten korbelen, met aangepaste vensters (1884).

K.I.K., 104592 A, 69502 A.

St.-Goedeleplein (7 D)

Onregelmatig plein aan de Z.-zijde van de St.-Michielskathedraal, begrensd door Markiesstraat en Treurenberg. In oorsprong het kerkhof van de kathedraal, in 1784 ontruimd ingevolge het door Jozef II uitgevaardigde verbod op begraven binnen de stad. Het W.-gedeelte tot de Parochiaansstraat, eertijds z.g. «Way Straete», werd in 1853 e.v. verbreed en opnieuw bebouwd (zie ook St.-Goedelevoorplein). Een vanaf 1860 voorziene halfcirkelvormige verruiming van het O.-uiteinde, werd nooit doorgevoerd.
Van de vroegere bebouwing, die vlg. oude iconografische bronnen vnl. uit ruime diep- en breedhuizen in traditionele stijl bestond, is niets bewaard. De laatste oude panden die aan deze zijde de oorspronkelijke schaalverhouding t.o.v. de kathedraal aangaven, en ook de nog resterende neoclassicistische bebouwing van na 1853, werden onlangs gesloopt. «Markiesgebouw» (1986-1989, Atelier d'Architecture de Genval).
Bronzen standbeeld van Kardinaal Mercier (1851-1926), door beeldhouwer E. Rombaux, gedateerd 1941, onthuld in 1954, bij het Z.-portaal van de kathedraal.

Nr. 18. Zie Koloniënstraat nr. 48-56.

Nr. 23. Appartementsgebouw, deel uitmakend van het complex Koloniënstraat nr. 48-56, n.o.v. architect F. Malfait van 1912, in de gevel gedateerd 1914 (fig. 875). Omvat vijf bouwl. en vijf trav. onder pseudo-mansarde. Monumentaal neobarok gevelfront met licht concaaf beloop en rijke ornamentatie, volledig opgetrokken uit natuursteen. Enigszins geïnspireerd op een barok herenhuis dat zich eertijds op dit perceel bevond, met name wat de bekroning betreft. Geblokte benedenbouw met centraal rondboogportaal onder gebroken fronton, tussen korfboogvitrines. Twee hoofdverd. gemarkeerd door kolossale meerledige composiete pilasters, een gevelbreed balkon met zware consoles, balustrade en vazen, en een klassiek hoofdgestel. Afternerend gebogen frontons en cartouches op de bel-etage, balustrades erboven. Attiek uitgewerkt als een door voluten begrensde geveltop, de drie middentrav. hoger opgetrokken en bekroond door een dakvenster, frontons, balustraden en vazen.

S.A.B., O.W., 14423 (1912).

Nr. 25-27. Hoekpand (Treurenberg), twee gekoppelde enkelhuizen, in laat-classicistische stijl, uit XVIII d; drie bouwl. en zes trav. onder zadeldak (pannen). Perceel voordien ingenomen door een traditioneel diephuis (r.) en de St.-Michielskapel (l.) waarvan de oorsprong zou voorafgaan aan de stichting van de kathedraal. Deze werd verkleind en gedeeltelijk wederopgebouwd in 1778 (vier r. trav.?), het resteren-

de gedeelte werd wederopgebouwd tijdens de Franse overheersing (twee l. trav.?). Sporen van een oude kern in traditionele bak- en zandsteenstijl in de achtergevel. Bepleisterde en beschilderde, geknikte lijstgevel met verkleinende ordonnantie, geleed door de zware puilijst. Begane grond met geblokte pilasters in de twee l., deur- en vensternissen in de vier r. trav.; vlakke deuromlijsting met oren en drop in de eerste trav. Bovenverd. geritmeerd door kolossale penanten en vensternissen; oplopende bandomlijstingen met entablement in de twee l., panelen op de borstwering in de vier r. trav. Kroonlijst met klossen boven fries en architraaf. Markante spiraaltrap met gesmeed ijzeren leuning in Lodewijk XVI-stijl, in het interieur. Gesloopt in 1985 c.v. (1885).

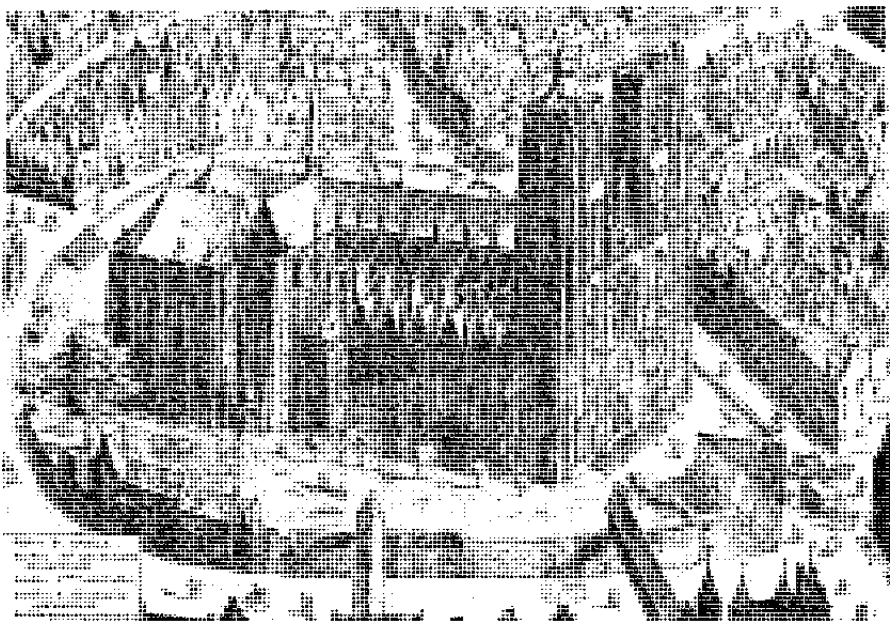
St.-Goedelevoorplein (6-7 D)

Voorplein van de St.-Michielskathedraal. Eertijds een klein driehoekig plein gevormd door de kruising van de Collegialestraat, Markiesstraat, Wildewoudstraat en vroegere Waaistraat. In 1853 c.v. verruimd tot een trapeziumvormig plein, door het rechttrekken en achteruit brengen van het N.- en Z.-bouwblok van resp. Wildewoudstraat en Waaistraat, en door het afschuinen van het hoekblok gevormd door Markiesstraat en Collegialestraat. Hierdoor kwam het dubbeltorenfront van de kathedraal in een breder perspectief te staan, nog versterkt door de bouw van een monumentaal trappencomplex door architect F. Coppens in 1860-1861. Het W.-blok werd vervolgens doorbroken door de aanleg van de brede St.-Goedelestraat in de aslijn van de kathedraal, uitgevoerd door de «Société de Travaux Publics et Constructions» (Parijs) in 1874. De monumentale electische architectuur van deze straat verdween bij de aanleg van de N.-Z.-spoorverbinding (1911-1914, 1935-1952).

★ **St.-Michielskathedraal**

Voormalige collegiale St.-Michiels en -Goedelekerk. Kapittelkerk opgetrokken vanaf XIII, op de Molenberg in het N.-O. van de middeleeuwse stad (fig. 876). De monumentale W.-gevel met dubbeltorenfront, sinds midden XIX voorafgegaan door het St.-Goedelevoorplein, domineert het stadsbeeld. De Z.-gevel paalt aan het St.-Goedeleplein, de N.-gevel en O.-partij aan de Wildewoudstraat.
De oorsprong en vroegste geschiedenis van de kerk, nauw verweven met de vroegste geschiedenis van de stad, zijn tot nog toe onduidelijk. Het ontstaan wordt doorgaans gesitueerd in VII-VIII. In 1047 stichting van een kapittel van twaalf kanunniken, en overbrenging van de relieken van de H. Goedele vanuit de St.-Gorikskerk, door Lambert-Balderik graaf van Leuven en Brussel. Vervolgens verheven tot collegiale kerk toegewijd aan St.-Michiel en St.-Goedele, aanvankelijk onder het patronaat van de kathedraal van Kamerijk. Volledige onafhankelijkheid geattesteerd in 1073 door een oorkonde van bisschop Lietbert van Kamerijk, bevestigd en gepreciseerd door de pauselijke bul van Paschalis II van 1113 en van Alexander III van 1174, waarbij het kapittel werd bekleed met aartsdiaconale rechten over het gehele stedelijk territorium.

Funderingen en sokkel van de ca. 1200 te dateren W.-bouw van de oude romaanse kerk werden in 1937 door S. Brigode blootgelegd onder de huidige middenbeuk. Sporen van de vroegere W.-gevel, buitenmuren en pijlers van het schip en delen van het transept, te dateren in XI, werden in 1987-1988 opgegraven o.l.v. P. Bonenfant en M. Fourny. Deze opgravingscampagne wordt sinds 1991 voortgezet in het koor, waarbij totnogtoe de crypte van de romaanse kerk, bewaard tot op 2 m hoogte en eveneens te dateren in XI, werd blootgelegd.
De W.-bouw omvat een vierkante W.-toren geflankeerd door ronde traptorens, uitgevoerd in Ledesteen, met fijne profileringen en lisenen, en colonnettes in het interieur. Het oudere, driebeukige schip, met zes trav. en vierkante pijlers, en de muren van de rechte transeptarmen vertonen een ruwere opbouw uit onregelmatige Ledesteenblokken. Hetzelfde geldt voor de

876. St.-Goedelevoorplein. St.-Michielskathedraal. Prent uit Puteanus, Bruxella, Incomparabili, Exempla Septenaria (1648).

crypte, vermoedelijk gewijd aan St.-Goedele, uit dezelfde bouwcampagne, die zich onder het hoogkoor bevond. Dit hoger gelegen koor, gefundeerd op de crypte en vermoedelijk met dezelfde plattegrond, verdween volledig in XIII. Driebeukige crypte in de as en ter breedte van het schip, eveneens gescheiden door pijlers. Zijbeuken van twee trav. eindigend op halfronde absieden; bredere middenbeuk van drie trav., nogmaals in drie beuken verdeeld door vier kolommen van ijzerzandsteen die oorspronkelijk vermoedelijk een graatgewelf droegen, recht afgesloten met een halfronde absis in de middenas. In l.g. absis en in de W.-bouw werden graffiti uit XI-XIII aangetroffen.
De funderingen van de romaanse kerk doorbreken een necropolis met graven uit einde VIII tot begin XI, behorend tot de vroegste oorsprong van deze site.

Ca. 1220-1225 werd de bouw aangevat van de huidige kerk, op last van hertog Hendrik I. Geattesteerd in 1226 door de stichtingsakte van een tweede kapittel van tien «kleine kanunniken». In 1559 onder gezag geplaatst van het aartsbisdom Mechelen. Afschaffing van beide kapittels in 1797. Parochiekerk vanaf 1800. Verheven tot kathedraal toegewijd aan St.-Michiel in 1961.

De bouwgeschiedenis van de kathedraal werd ontleed en beschreven door P. Lefèvre, op basis van archivalische bronnen.

Progressieve opbouw van de huidige kerk van O. naar W., van XIII tot XV, waarbij drie grote bouwcampagnes zijn te onderscheiden.
Eerste belangrijke bouwcampagne in XIII. Progressieve opbouw van de lage delen van de koorafsluiting en de twee O.-koortrav., met de kooromgang, alternerend vijf straalkapellen en de z.g. «kapel van de burchtheer» (N.-O.-transeptkapel), achter het romaanse koor. Vervolgens de hoge delen van de koorafsluiting en de twee O.-

koortrav. Tenslotte opbouw van de W.-koortrav. met de overeenstemmende trav. van de kooromgang, en de O.-transeptmuren, na afbraak van het romaanse koor. Het geheel voltooid i.l.v. XIII c.
Tweede belangrijke bouwcampagne van eind XIII tot XIV c. Voltooiing van het Z.-transept na afbraak van delen van het romaanse transept en de zijbeuk, nog vóór eind XIII. Vervolgens opbouw van de Z.-zijde van het schip vanaf het transept, met behoud van de romaanse middenbeuk en W.-bouw, voltooid ca. 1345-1346. Tijdens deze fase kwamen de vijf O.-zuilen en bogen van de middenbeuk, de vier O.-trav. van de zijbeuk en de vijf O.-zijkapellen, de voorlaatste zuil van de middenbeuk en de overeenstemmende bundelpijler tussen de twee W.-zijkapellen tot stand. Kort vóór 1327 aanzet van de opbouw van het N.-transept en dezelfde delen van de N.-zijde van het schip, samen met de hoge delen van de middenbeuk hetzij overwelfd of onder voorlopig dak, beëindigd vóór 1372. Hierbij verdwenen de overblijvende delen van het romaanse transept en schip.
Derde belangrijke bouwcampagne in XIV d en XV. Verdere voltooiing van de twee W.-trav. van de Z.-zijbeuk en zijkapellen, voltooid ca. 1403. Aanzet van de narthex met basis van de torens en perron, en voltooiing van de twee W.-trav. van de N.-zijbeuk en zijkapellen, beëindigd ca. 1410. Bouw van de doopkapel in de oksel van N.-transept en -zijbeuk ca. 1415. Opbouw van de twee ontbrekende zuilen van de middenbeuk, overwelving van de vijfde en voorlaatste trav. van de zijbeuken, en voltooiing van de hoge delen en het gewelf van de middenbeuk, gepaard met afbraak van de romaanse W.-bouw, aangezet na 1415 en beëindigd in 1443. Verdere opbouw van de W.-gevel, in 1435 gevorderd ter hoogte van het centrale venster, en de torens. De Z.-toren werd voltooid in 1451, de N.-toren in 1475 of 1480. Volledige afwerking van de laatste zijkapellen en mogelijk de kapelgevels i.l.v. XV d.

Als werkzaam aan of als meester-metselaar van de bouw worden de namen vermeld van J. van Ruusbroek en G. de Briedere in XIV, J. van Thienen ca. 1400, G. van den Bossche of Joes, H. de Mol of Cooman, G. en J. van Ruysbroeck, J. van Eycken, meester Conrard (van Daelhem) en G. van Heerne in XV.

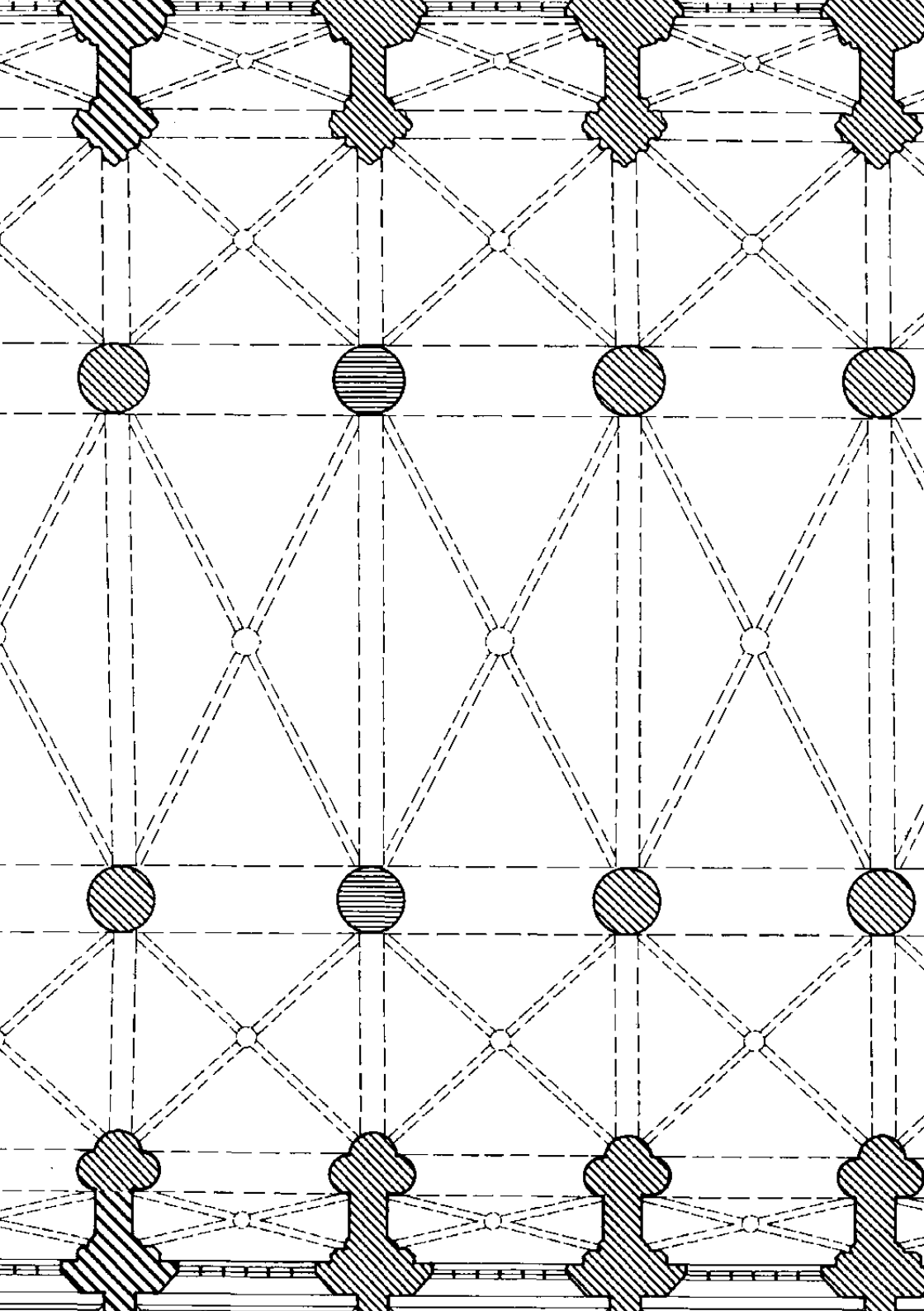
Diverse aanpassingen en uitbreidingen vanaf XV tot XVIII.
Bouw van de eerste Sacramentskapel tussen de twee N.-straalkapellen in 1436-1438, gesloopt in 1533.
Bouw van het Z.-portaal i.l.v. XV d, met in 1499 voltooide dakpartij, aangepast in 1538, 1725 en 1819.
Bouw van de z.g. «Sauvagekapel» tussen de twee Z.-straalkapellen ca. 1518-1522, gesloopt ca. 1651.
Bouw van de huidige kapel en sacristie van het H. Sacrament van Mirakel in 1534-1540, ter plaatse van de vroegere N.-transept- en straalkapellen, o.l.v. L. van Bodeghem, P. Van Wyenhove, H. Van Pede en J. Keldermans. Plechtig ingewijd in 1542.
Aanzet van een bijkomende octogonale geleding bovenop de N.-toren in 1534, later afgedekt met een in 1800 verwijderde lantaarnspits.
Bouw van de kapel en sacristie van O.-L.-Vrouw van Bevrijding in 1649-1655, ter plaatse van de vroegere Z.-straalkapellen en de aanleunende kapittelzaal met tresorie uit midden XIII, o.l.v. H. II Duquesnoy en L. Van Heil.
Bouw van de Maeskapel ter plaatse van de vroegere H. Magdalenakapel of «Slabbaertschoor», o.l.v. L. Van Heil. Grafkapel van de familie Maes, opgericht door J.-B. Maes bij testament van 1665, vermoedelijk gebouwd ca. 1672-1675, het altaar gewijd in 1678.
Voorts bouw van diverse bijgebouwen : een sacristie bij het N.-portaal in 1605, een nieuwe kapittelzaal van de «grote kanunniken» en tresorie tegen de Z.-zijbeuk in 1652-1656, een kapittelzaal van de «kleine kanunniken» bij het N.-transept in 1652-1655, en een kapelaanskamer in het verlengde van de doopkapel in 1704, alle gesloopt bij de XIX-restauratiecampagne; een sacristie aan weerszij van de O.-straalkapel in 1657 en een uitbreiding van de Sacramentssacristie in 1686, vervangen door de huidige sacristie begin XX.

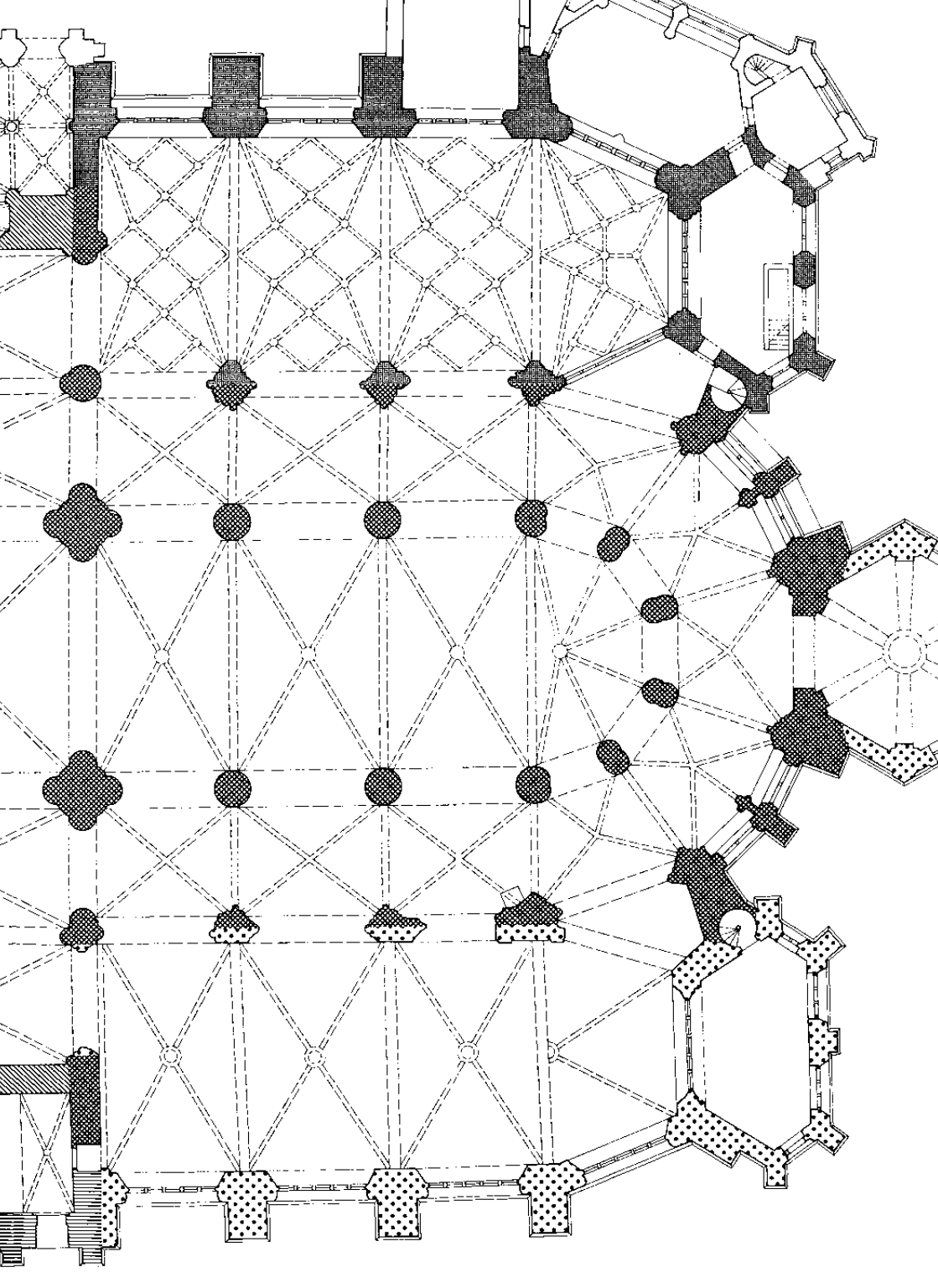
Bouw van een bordestrap o.l.v. J. Tant in 1703-1707, vervangen door de huidige midden XIX.
Aanbreng van een stucbekleding in Lodewijk XVI-stijl in het interieur, o.l.v. architect L.-B. Dewez in 1769, ter gelegenheid van het vierde eeuwfeest van het H. Sacrament van Mirakel van 1770.

Herstel en hernieuwde stoffering van het interieur vanaf 1804, na de plunderingen en vernielingen uit de Franse periode : o.m. wit/zwart-marmeren bevloering afkomstig uit de abdij van Lobbes. Verwijdering van voornoemde stucbekleding in 1819-1820. Plaatsing van een neogotisch doksaal n.o.v. architect Ch. Vander Straeten in 1828.

Eerste belangrijke restauratiecampagne doorlopend van XIX b tot XIX d, voortgezet begin XX, gepaard met sloop van de XVII-XVIII bijgebouwen en aanleunende constructies.
Algehele restauratie aangevat o.l.v. architect T.-F. Suys in 1839, beginnend met de W.-gevel en -torens die in 1844 werden voltooid. Plaatsing van 68 nisbeelden (heiligen en Brabantse soevereinen) van kalksteen door beeldhouwers F. Dumortier, A.J. Feyens, Mandreau, E. Marchant, P. Puyenbroeck en J.-L. Van Geel.
Restauratiecampagne na 1844 van W. naar O. voortgezet, beginnend met de Z.-zijbeuk, waarbij eveneens plaatsing van nisbeelden. Koorpartij minstens aangevat in 1860 o.l.v. architect H. Raeymaeckers, minstens vanaf 1869 o.l.v. architect L. De Curte, beëindigd in 1879. Hierbij werden achtereenvolgens het hoogkoor, de O.-L.-Vrouwekapel, de H. Sacramentskapel en de kooromgang aangepakt.
Monumentaal trappencomplex van de W.-gevel, in project vanaf 1843, uitgevoerd n.o.v. architect F. Coppens in 1860-1861.
Ontpleistering van het interieur in 1872-1873, gevolgd door een minimalistische restauratie.
Bouw van het N.-portaal n.o.v. architect L. De Curte van 1879, uitgevoerd in 1881-1888.
Vrijmaking van de O.-partij, restauratie van de vroegere sacristieën van O.-L.-Vrouwekapel en H. Sacramentskapel en van de Maeskapel, en bouw van een nieuwe sacristie, o.l.v. architect J. Caluwaers in 1905-1908.
Hernieuwde algehele restauratie ingezet o.l.v. architect J. Rombaux met de W.-gevel en -torens, in 1952-1958 en 1964-1972. Na een onderbreking opnieuw aangevat door de Regie der Gebouwen in 1983. Een eerste fase, de restauratie van het schip werd beëindigd eind 1989 voor het interieur, i.l.v. 1991 voor het exterieur. Hierbij werden de ondergrondse resten van de romaanse kerk voor het publiek toegankelijk gemaakt. Een tweede fase, de binnen- en buitenrestauratie van de koorpartij, met de transeptgevels en -portalen is in uitvoering.

De opbouw van de St.-Michielskathedraal illustreert de overgang van vroeg- naar hoog-gotiek. In de vroeg-gotische koorpartij (XIII) werden voor de eerste maal in de Nederlanden plattegrond en opstand van de grote Franse kathedralen, meer bepaald uit de Champagne, zij het op nog onhandige wijze, nagevolgd. Transept en schip (XIV-XV), met typische zuil, triforium doorlopend in het maaswerk van de bovenlichten en kapelgevels, en de W.-gevel met zeldzaam dubbeltorenfront (XV) behoren tot de Brabantse hoog-gotiek. In de latere toevoegingen werd de gotische stijl aangehouden – de H. Sacramentskapel (XVI A) met flamboyante vormentaal, de O.-L.-Vrouwekapel (midden XVII) met barok getinte overwelving – met uitzondering van de in volle barokstijl wederopgebouwde Maeskapel (XVII B). Vanaf begin XIX werd een accentuering van het gotische karakter nagestreefd, door verwijdering van de classicistische stoffering, ontmanteling van het exterieur, en ingrijpende restauratiecampagnes. Hierbij werden gevelparementen, architectonisch en figuraal beeldhouwwerk vernieuwd met gebruik van Gobertange, reeksen nis- en portaalbeelden, neogotische balustrade- en pinakelbekroningen toegevoegd. De W.-trappenpartij, het N.-portaal en de sacristie werden in neogotische stijl wederopgebouwd.
De meest recente restauratie van de W.-gevel en -torens beoogde o.m. correctie van de XIX-restauratiepraktijk, waarbij her-

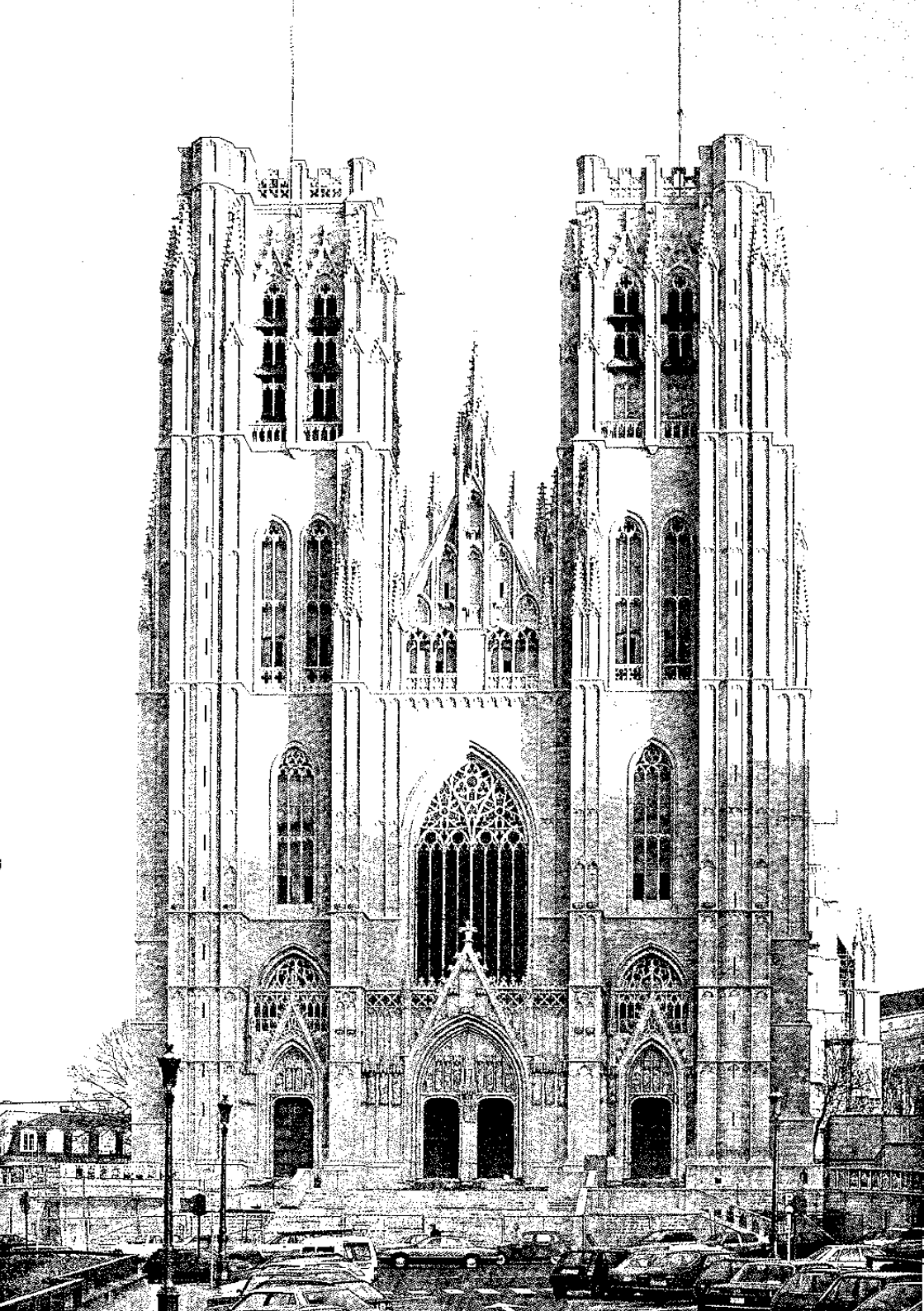
XXXVI. St.-Gosdelevoorplein. St. Michielskathedraal. Plattegrond naar architect H. Claes, i.o.v. het Ministerie van Openb

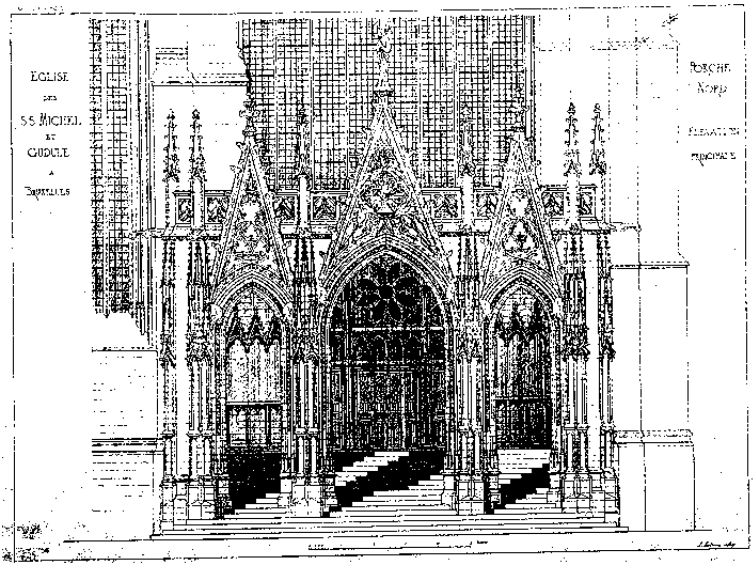
haalde vernieuwing van paramenten en beeldhouwwerk, naar model van nog aanwezig authentiek materiaal of in geïntegreerde eigentijdse vorm, met gebruik van Massangis.
Deze visie wordt in de op handen zijnde restauratie voortgezet. Tot de belangrijkste structurele ingrepen behoren : ondervanging van de daken door coherente constructies in structureel beton, en vernieuwing van de vieringtoren; vernieuwing van steunberen, luchtbogen, lijst-, maaswerk en ornamenten, verharding van de bewaarde paramenten. De restauratie van het interieur omvat voor schip en transept : reconstructie van het verdwenen maaswerk van het triforium; vrijmaking van de vroegere doopkapel; vrijmaking van de W.-wand door verwijdering van het neogotische doksaal; inrichting van een crypte voor de blootgelegde resten van de vroegere romaanse kerk; voorts reiniging en herstel van het natuursteenmetselwerk, waarbij verwijdering van vroegere cementaanvullingen, herbepleistering van de bakstenen gewelfkappen, en vernieuwing van de bevloering waarin het tracé van de romaanse kerk werd uitgelegd.

Het gebouw, oorspronkelijk opgetrokken uit Brabantse zandsteen, vertoont heden een parement verwerkt met Gobertange en Massangis ingevolge de opeenvolgende restauraties.
De plattegrond (Fig. XXXVI) ontvouwt een klassiek gotische kruisbasiliek. Narthex van één, en driebeukig schip van zeven trav., met zijkapellen tussen de steunberen. Eenbeukige transeptarmen van twee trav., met driebeukige voorportalen, en rechth. doopkapel in de N.-W.-oksel. Driebeukig koor van drie trav., met vijfzijdige sluiting en kooromgang; zeshoekige absiskapel ten O.; ruime eenbeukige zijkapellen van drie trav., met driezijdige sluiting, waarbij aanleunende zeshoekige sacristie, ten N. en ten Z. Sacristie met onregelmatige vorm ten N.

Hoog-gotische W.-gevel (XIV-XV) met twee geledingen, geflankeerd door de massieve vierkante torens (fig. 877). Hoofdportaal in meerledig overkragende, spitsbogige archivolt met wimberg tussen pinakels. Twee korfboogdeuren gescheiden door een middenpenant met portaalbeelden van Drie Koningen door P. Puyenbroeck (XIX b) onder baldakijn; boogveld met blinde traceringen en reeks apostelbeelden door F. Dumortier (XIX b) met gehistorieerde sokkel en baldakijn, doorlopend over de zijpenanten. Wimberg voorzien van hogels en kruisbloem met lege beeldnissen. Flankerende zijportalen in de torens, met zelfde structuur doch enkele deur en geajoureerde wimberg met kruisbloemaflijning. Boogvelden met heiligenbeelden door E. Marchant ten N. en P. Puyenbroeck ten Z. (XIX b), ontbrekend in de zijpenanten. De drie portalen worden onderling verbonden door een buitenloopgang met geajoureerde borstwering met spitsboogtracering, vierpassen en kruisbloemen, vóór de vensterzone. Tweede geleding met groot spitsboogvenster met zevendelige Y-tracering en zespassen; aflijnende boogfries. Geveltop met tweelichten onder accoladeboog waarachter een tweede buitenloopgang; erboven klimmende spitsbogige blindnissen met driepas en sokkels van ontbrekende beelden. Hoogoplopende samengestelde midden- en kleinere overhoekse zijpinakels ter bekroning.
Twee W.-torens met identieke structuur van vier geledingen. Massieve, haaks op elkaar gestelde hoeksteunberen, met ingebouwde polygonale trapkokers in de uiterste hoeken. Opgaande versmalling en verticalisme bekomen door versneden steunberen met uitgewerkte casementen en sokkels voor ontbrekende beelden, doorlopend in o.m. overhoekse pinakels. Geledingen aangegeven door kordons. Eerste geleding met zijportalen onder halve spitsboogvensters. Tweede en derde geleding met resp. spitsbogig pseudo-venster en -tweelicht met gotische tracering. Vierde geleding geopend door galmgaten in gelijkaardige ordonnantie met gotische tracering, balustrade van buitenloopgang, bekronende wimberg en door pinakel geaccentueerde middenpenant. Zijgevels met narthexvenster in de eerste geleding, ge-

877. St.-Goedelevoorplein. St.-Michielskathedraal. W.-gevel.

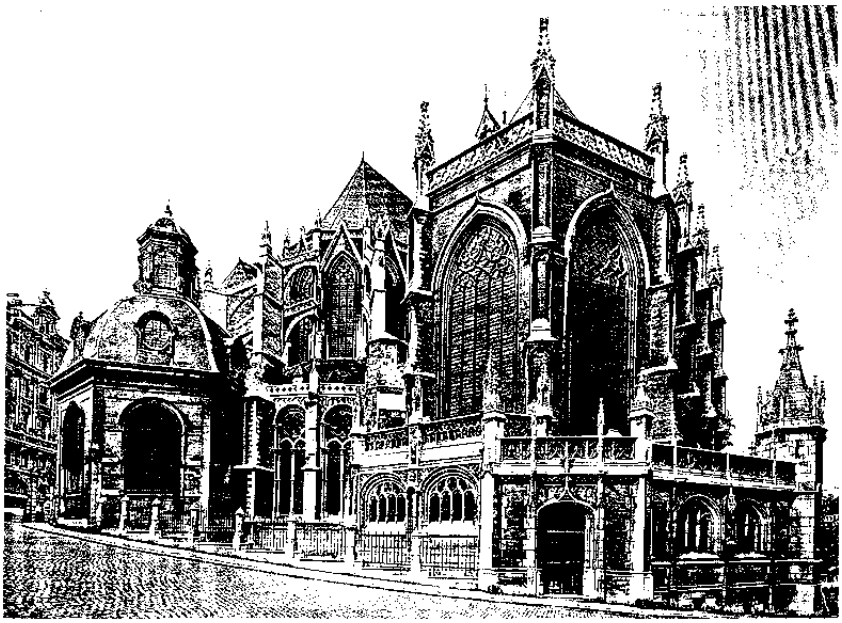

878. St.-Goedelevoorplein. St.-Michielskathedraal. St.-Jacobsportaal (1881-1888), (L'Emulation, 1879-1880, pl. 1).

lijkaardige tweelichten en galmgaten in de oppergeledingen. Torenafwerking door een omlopende, gekanteelde en geajoureerde balustrade met midden- en octogonale hoekpostamenten.
Monumentaal trappenbordes (1860-1861) in neogotische stijl, drieledig, voorzien van balustraden met driepasboogvulling, en gietijzeren hekken.

Hoog-gotisch schip (XIV-XV) met hoge middenbeuk en lage zijbeuken, resp. onder zadel- en lessenaarsdak, zijkapellen met typische kapelgevels onder dwars zadeldak. Zeven trav. geritmeerd door semi-octogonale pinakels en steunberen met drie versnijdingen, waterspuwers en overhoekse pinakelbekroning, die de dubbele, van hogels voorziene luchtbogen schragen. Middenbeuk met verdiepte spitsboogvensters met vijfdelige tracering, drielobben, vier- en zespassen. Dito zeslichten met geprofileerde omlijsting – ten Z. met en ten N. zonder kapitelen – in de zijbeuken. Blinde kapelgevels met uitgelengde driepastracering, hogelaflijning en kruisbloem. Tussengeplaatste pinakels met grotendeels lege beeldnissen. Bekronende balustrade met laat-gotische K-tracering, onderbroken door pinakels met waterspuwer, omlopend over het transept.
In de W.-oksel van N.-zijbeuk en -transept aangebouwde doopkapel (ca. 1415) op rechth. plattegrond, met overhoekse steunbeer, omlopende balustrade en gelijkaardige, haaks aansluitende kapelgevel en pinakels. Spitsbogig drie- en gehalveerd zeslicht resp. in de W.- en N.-gevel.

Uitspringende, hoog-gotische transeptarmen (XIII-XIV/XV) onder zadeldak met achtzijdige dakruiter met ingesnoerde naaldspits op de kruising. Puntgevels geflankeerd door op elkaar gestelde hoek-

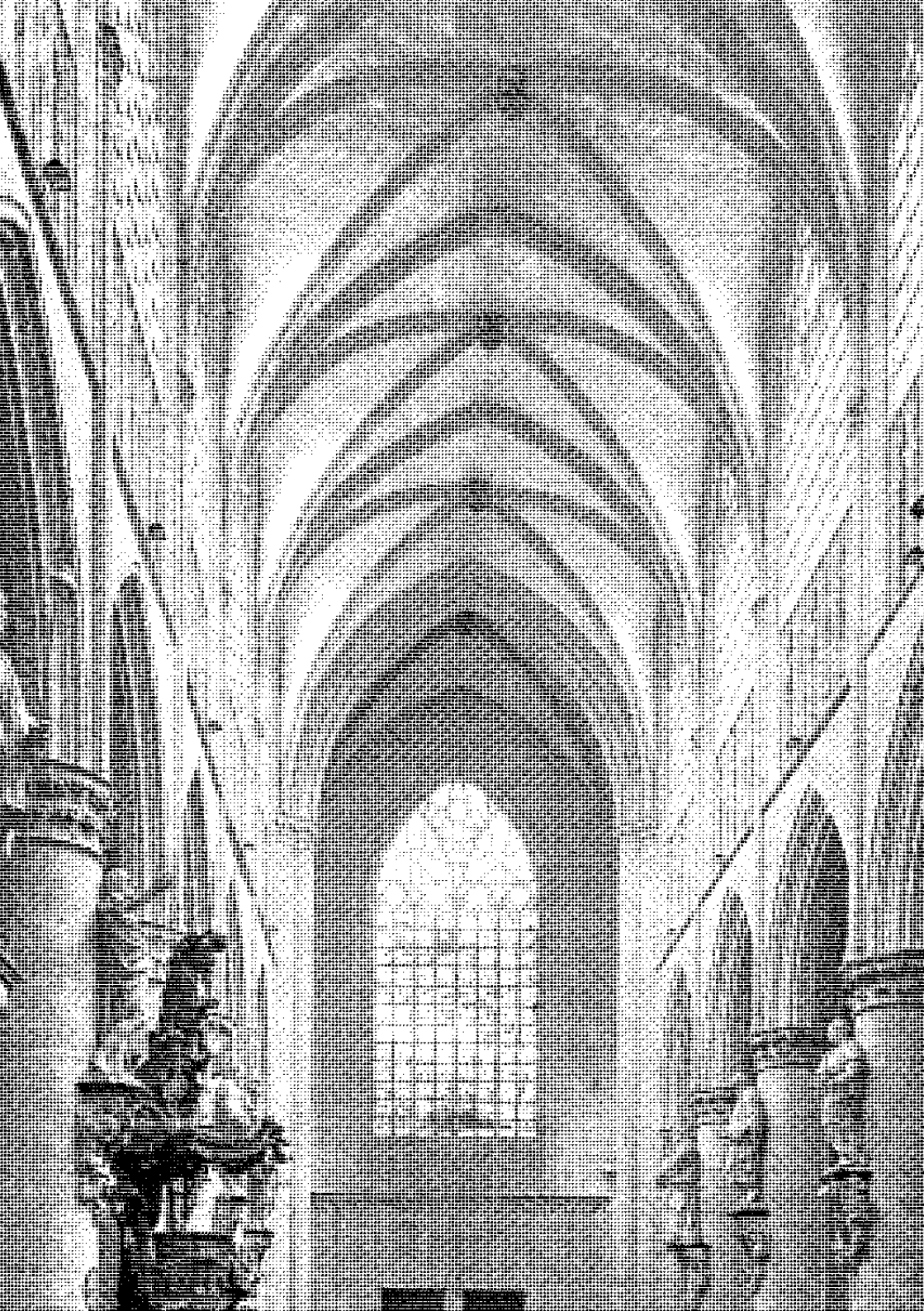
879. St.-Goedelevoorplein. St.-Michielskathedraal. Oostpartij.

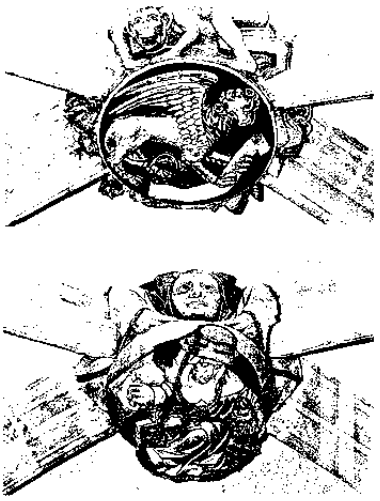
steunberen met versierde pinakels, ten O. ingebouwd in de latere zijkapellen, ten W. met ingebouwde trapkokers met semi-octogonale bekroning en spits. Horizontaal doorgetrokken water- en booglijsten over de steunberen. Boven de later aangebouwde portalen : grote verdiepte spitsboogvensters met zevendelige Y-tracering en zespassen. Aflijnende balustrade met vierpassen aan de Z.-gevel, K-tracering en centraal postament met St.-Michielsbeeld door P. Nocquet (1899) aan de N.-gevel. Aansluitend geveltoppen met klimmende spits- en centraal rondbogige blindnissen met gotische tracering en sokkels voor ontbrekende beelden, hogelaflijning en kruis. W.-zijgevels geopend door spitsboogvensters met achtdelige tracering.
Z.-transept met aangebouwd driebeukig H. Kruisportaal (XV d) in gotische stijl, van één trav. Oorspronkelijk onder schilddak, ca. 1538 vervangen door een plat dak. Geleding door haaks op elkaar gestelde steunberen, versmeltend tot hoog oplopende overhoekse pinakels met lege beeldnissen. Middenportaal in drieledig overkragende, spitsbogige archivolt met hogels en kruisbloem; oorspronkelijk gekoppelde korfboogdeuren en blind boogveld, in 1728 vervangen door een brede vleugeldeur en roosvenster. Smalle zijportalen met tweeledig overkragende spitsboogomlijsting, waarin lage korfboogdeur onder blinde borstwering en tweelicht. Bekronende geajoureerde balustrade met St.-Goedelebeeld door J. Delporte (ca. 1900) – ter vervanging van een ouder St.-Michielsbeeld – op het centrale postament. Inwendig kruisriboverwelving met zware gordelbogen op consoles; gehistorieerde sluitstenen met H. Maagd, St.-Goedele en St.-Michiel. Muurschildering wellicht met Aanbidding der Wijzen (XIV?) en overschildering (XV?) in het timpaan.

N.-transept met aangebouwd, halfopen driebeukig St.-Jacobsportaal (1881-1888) van twee trav., in flamboyante neogotische stijl (fig. 878). Breed midden- en smalle zijportalen in meerledig overkragende spitsboogomlijsting met ingewerkte bladrank, het middenportaal met bijkomende accoladeboog en kruisbloem. Hoge geajoureerde wimbergen met hogelaflijning en kruisbloem, gemarkeerd door sterk versierde, hoog oplopende pinakels met spuwer; bekronende balustrade met visblaastracering. Inwendig kruisribbengewelf op rond- en halfzuilen.

Vroeg-gotisch koor (XIII) van drie rechte trav. met vijfzijdige sluiting, onder zadeldak (fig. 879). Geritmeerd door steunen voorzien van driekwartzuilen met knoppenkapiteel, en verder zelfde schoorsysteem als het schip. Spitsboogvensters met geprofileerde omlijsting op colonnetten met knoppenkapiteel, en bekronende frontalen onder kruisbloem. Drielichten met zware vijfdelige tracering met knoppenkapitelen en vierpassen in de rechte koortrav.; vernieuwde laat-gotische tracering (ca. 1520) met drielobben en visblazen in de smalle absistrav. Bekronende balustrade met vierpassen, onderbroken door pinakels. Kooromgang onder lessenaarsdak met telkens twee bewaarde trav. aan weerszij van de absiskapel. Ritmerende steunberen met drie versnijdingen, waterspuwer en pinakel. Gereconstrueerde rondboogvensters (1879) met geprofileerde omlijsting op geringde colonnetten met dubbel knoppenkapiteel, spitsbogig tweelicht op zelfde colonnette en zespas. Bekronende balustrade met vierpassen op tandlijst.
Ten N. aanleunende, laat-gotische H. Sacramentskapel (1534-1540). Drie trav. met driezijdige sluiting onder zadeldak, geritmeerd door steunberen met vier versnijdingen, maaswerkversiering en sokkels voor ontbrekende beelden in de onderste geleding. Hoge spitsboogvensters in geprofileerde omlijsting met accoladeboog, met vier- en vijfdelige tracering. Bekronende, bij restauratie van de jaren 1870 toegevoegde balustrade, met driepassen en pinakels, boven kordon en daklijst. Verrijzenisbeeld (eind XVI), mogelijk afkomstig van het W.-portaal, in de tweede trav. Bij de absistrav. aansluitende, zeshoekige sacristie. Eén bouwl. en vier trav., geritmeerd door centrale en overhoekse versierde steunberen. Gedrukte korfboogvensters in geprofileerde omlijsting met kruisbloem in de zwikken, en twee- en drieledige tracering met driepassen en visblazen. Bekronende geajoureerde borstwering en toegevoegde pinakels. St.-Renildisbeeld door L. Vogelaar (ca. 1909) op de centrale steunbeer.
Ten Z. aanleunende O.-L.-Vrouwekapel (1649-1655) met zelfde structuur, doch vereenvoudigde afwerking, horizontaal belijnd door doorgetrokken water- en booglijsten over de steunberen. Zelfde bij de restauratie van de jaren 1860 toegevoegde balustrade. Idem voor de voormalige sacristie. St.-Emelbertusbeeld door I. De Rudder (ca. 1909) op de centrale steunbeer.
Bij de O.-absistrav. aanleunende, barokke Maeskapel (ca. 1672-1675), met zeshoekige plattegrond en lantaarnkoepel. Gevels van zandsteen, met hardstenen sokkel, platte banden en hoekpilasters. Rondboogvensters in geprofileerde omlijsting met neuten en drop, waterlijst en sluitsteen in de drie O.-trav., zelfde halve blindvensters in de ingebouwde W.-trav. Klassiek hoofdgestel. Ingesnoerde leien koepel met zes ribben, waarin œil-de-bœufs met neuten en drop, booglijst op gestrekte uiteinden en bolornament. Zeshoekige lantaarn geflankeerd door voluten, met rondboogvenstertjes, hoofdgestel, ingesnoerde leien helm en kruis. Gedenksteen voor de oprichting door J.-B. Maes, 1665.
Bij de H. Sacramentskapel aanleunende nieuwe sacristie (1905-1908) in neogotische stijl, geïnspireerd op de oude Sacramentssacristie. Eén bouwl. en vier trav., geritmeerd door steunberen, met gelijkaardige korfboogvensters en bekronende balustrade. Portaal in accoladeboogomlijsting met pinakels; zeshoekige traptoren, afgewerkt met een door pinakels, hogels en kruisbloem versierde spits. St.-Michiels- en St.-Goedelebeeld door J. Marin en St.-Amelbergabeeld door I. De Rudder

880. St.-Goedelevoorplein. St.-Michielskathedraal. Interieur schip naar het W.

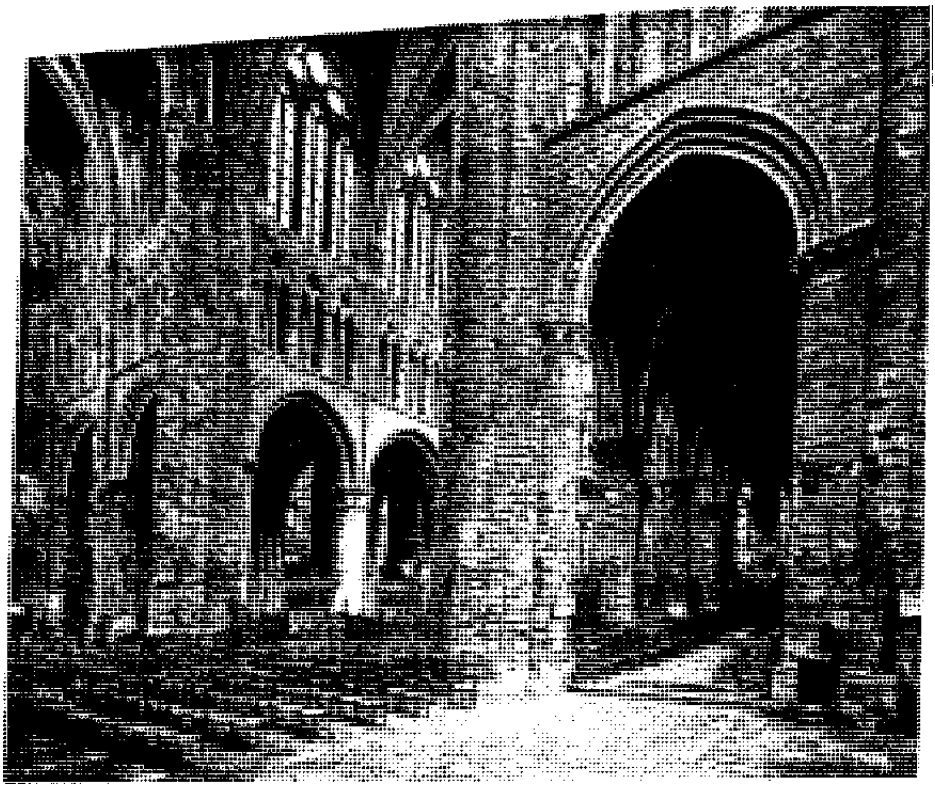

881. St.-Goedelevoorplein. St.-Michielskathedraal. Middenschip. Gewelfsleutels met evangelist Marcus en kerkvader Hiëronymus.

(ca. 1909). Inwendig straal-, kruisrib- en netgewelf.

Heden gedecapceerd interieur, volledig van zandsteen, met uitzondering van de bepleisterde bakstenen gewelfkappen in het schip. Bij herbepleistering in 1819-1820, en ontpleistering in 1872-1873, werden verspreid over de gehele kerk sporen van decoratieve polychrome beschildering aangetroffen, te dateren in XIV-XVI. Vlg. J. Helbig voor het koor wijzend op een globaal decoratief systeem, en voor de zijkapellen op een geïndividualiseerde sjabloon- en figurale beschildering met betrekking tot de betreffende patroonheilige. Vlg. archiefstukken werd het gewelf van de H. Sacramentskapel na voltooiing verguld en beschilderd door C. Scherniers of Coninxloo (1540), de O.-L.-Vrouwekapel volledig bepleisterd (1654), geheel en delen van de kerk herhaaldelijk gewit (1585, 1615, 1617, 1644) en herbepleisterd (1702, 1769 door L.B. Dewez, 1819-1820). Heden bleven enkel de gerestaureerde polychromie van de gewelfsleutels, de in 1975 aangetroffen XIV-XV-timpaanschildering van het Z.-portaal, en een tijdens de recente restauratie blootgelegde sjabloonschildering rond de gewelfsleutel van de doopkapel, behouden.

Drieledige opstand aangehouden in schip, transept en koor. Constructieverschillen en architectonische detailuitvoeringen o.m. de pijlervorm van de zijkapellen, de profilering van de zuilensokkels in de middenbeuk, en de gewelfopvang en benedenmuurversiering in de transeptarmen, verwijzen naar een Z.-N.-waartse opbouw tijdens de tweede bouwcampagne.
Hoog-gotisch schip (XIV-XV), met midden- en zijbeuken gescheiden door een spitsboogarcade (fig. 880). Massieve zuilen met geprofileerde ronde sokkel, het kapiteel versierd met een dubbele koolbladkrans met ruitvormige lintverbinding, onder de octogonale dekplaat. Vijfdelig opengewerkt triforium met alternerend brede en smalle stijlen. Het maaswerk met drielob op driepasboog, werd gereconstrueerd op basis van nog aanwezige sporen en iconografische bronnen. Het oorspronkelijke triforium werd achtereenvolgens weggestopt achter stucdecor (1769) en gemetselde bogenrijen (1819-1820), en later met weglating van het maaswerk gerestaureerd (1873 e.v.). Aansluitend spitsboogvlichten met doorlopende tracering. Kruisriboverwelving op gebundelde schalken met bladwerkkapiteeltjes; gepolychromeerde, gehistoriëerde sluitstenen met kerkvaders en evangelistensymbolen (fig. 881). Tegen de zuilen apostelbeelden door T. De Lelis, H. II Duquesnoy, C. Van Milder en L. Fayd'herbe (midden XVII).
Zijbeuken en zijkapellen onder kruisriboverwelving met bladwerksleutels. In de Z.-zijbeuk opgevangen door samengestelde driekwartzuilen met klaverbladdoorsnede, soberder koolbladkapiteel en ronde sokkel. In de N.-zijbeuk opgevangen door halve bundelpijlers met bladwerkkapitelen en polygonale sokkels. Zijkapellen met

882. St.-Goedelevoorplein. St.-Michielskathedraal. Interieur hoogkoor vóór restauratie.

spitse scheiboog en dito overwelving, ten Z. op driekwartcolonnetten, ten N. op gebundelde schalken. Benedenmuren versierd met blinde traceringen met drielobmotieven op consooltjes, in de Z.-zijkapellen o.m. met bladwerkvulling in de zwikken.
Narthex met gelijkaardige structuur doch zwaarder uitgewerkt ter ondersteuning van de torens. Ronde middenpijlers met cantonnerende driekwartzuilen en brede gordelbogen. Vrijgemaakte W.-wand bezet met fijn maaswerk met spits- en driepasbogen, doorlopend rond de portalen tot aan de vensterzone.

Transept (XIII-XIV/XV) grotendeels behorend tot de bouwcampagne van het hoog-gotische schip, met uitzondering van de O.-wand die behoort tot deze van het vroeggotische koor. Kruising onder kruisribgewelf met bladwerksleutel, opgevangen door ronde pijlers met cantonnerende driekwartzuilen. Koolbladkapitelen ten W., knoppenkapitelen met ingewerkte console voor de gewelfribben ten O. Transeptarmen ten W. aansluitend bij de opstand van midden- en zijbeuken, ten O. bij deze van het koor. Rijkere versiering van de benedenmuren met blindtraceringen in de N.-arm. Kruisriboverwelving met bladwerksleutels, opgevangen door driekwartcolonnettes met knoppenkapitelen en ronde sokkels, enkel aan de W.-zijde van de N.-arm op gebundelde schalken met bladwerkkapitelen en polygonale sokkels.
N.-transeptarm geopend naar de Doopka-

pel met spitse scheibogen, kruisriboverwelving met bladwerksleutel en -consoles. In de N.-wand uitgespaarde credens.
Z.-portaal onder gekoppelde driepastrace-ring op colonnettes met bladwerkkapiteel, en bladwerkvulling in de zwikken; middenpenant verwijderd in 1819. Gelijkaardige omlijsting met pseudo-kruisribgewelf in de dikte van de muur aan de buitenzijde.

Vroeg-gotisch koor (XIII) met spitsboogarcade tussen hoogkoor en kooromgang (fig. 882). In de rechte trav. op zuilen met ronde sokkel en knoppenkapiteel onder octogonale dekplaat, waartegen een korte driekwartcolonnette met o.m. gehistorieerde console en knoppenkapiteel voor de gordelbogen van de kooromgang. In de absis op minder zware, gekoppelde driekwartzuilen met rijker knoppenkapiteel en twee bijkomende colonnetten met koolbladkapiteel, ter vergroting van het draagvlak voor de scheibogen. Opengewerkt vijfdelig triforium in koortrav. en transept, oorspronkelijk verlicht door heden gedichte ronde oculi in de achterwand. Drie gekoppelde spitsbogige tweelichten met gedrongen zuiltjes en slanke middenstijlen met knoppenkapiteel, oculus in het boogveld, geprofileerde booglijst, en rozetten in de zwikken. Gelijkaardige bovenlichten met vijfdelige tracering met knoppenkapitelen en vierpassen, omlijst door colonnetten met knoppenkapiteel. Tweedelig triforium zonder middenstijlen, onder spitsbooglichten met laat-gotische tweedelige tracering (ca. 1520) in de absis. Kruisriboverwelving in de rechte trav. en zesdelig straalgewelf in de absis, met bladwerksleutels. Opgevangen door gebundelde colonnetten met knoppenkapiteel, de uiterste onder het triforium opgevangen door maskerkopconsoles, de middelste doorlopend tot de zuilen. Gedeeltelijk verhoogde koorvloer van gehistorieerde tegels (1881).
Kooromgang onder kruisriboverwelving, met bijkomende vijfde rib in de twee trav. aan weerszij van de absiskapel. Opgevangen door bundelpijlers van geringde driekwartcolonnetten met polygonale sokkel en knoppenkapiteel. Spitse scheibogen van de oorspronkelijke en XV-XVI-straalkapellen, l.g. met afwijkende profilering en bladwerkkapiteel. Aan weerszij van de absiskapel gealterneerd door een tweelichtige opstand van telkens twee trav. Korfboogarcade op colonnetten met knoppenkapiteel onder een loopgang, en verdiepte, gereconstrueerde tweelichten.
Laat-gotische H. Sacramentskapel (1534-1540) ter vervanging van de N.-straalkapellen. Netgewelf met oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde bakstenen gewelfkappen, en beschilderde houten medaillons ter vervanging van de ontbrekende sluitstenen. Opgevangen door kapiteelloze schalken, die verlopen in gebeeldhouwde tabernakels van Avesnessteen door H. Van Pede. Nissen voor telkens twee beelden onder een flamboyant geajoureerd baldakijn, op polygonale consoles aan de N.-, dito steunberen aan de Z.- en W.-zijde. Beelden gerestaureerd in 1702 en vervangen midden XIX. Aan drie zijden geopend door spitsbooglichten, ten Z. ingekort boven de scheiboogarcade. Zwart- en witmarmeren bevloering (1727). Crypte onder tongewelf : de grafkelder van de aartshertogen Albrecht en Isabella, en Karel van Lotharingen. Bij de absis aansluitende sacristie onder netgewelf op consoles.
O.-L.-Vrouwekapel (1649-1655) ter vervanging van de Z.-straalkapellen. Barokke kruisriboverwelving met oorspronkelijk bepleisterde bakstenen gewelfkappen, oculi als sleutels en platte gordelbogen met casementversiering, opgevangen door voluutconsoles. Aan drie zijden geopend door spitsbooglichten, ten N. ingekort boven de scheiboogarcade. Bij de absis aansluitende, inwendig tot conciërgewoning verbouwde sacristie.
Barokke Maeskapel (ca. 1672-1675), de wederopgebouwde zeshoekige absiskapel. Opstand geritmeerd door composiete pilasters vanaf een hoog stylobaat, afgewerkt met een breed hoofdgestel met cieren tandlijsten. Rondboogvensters en blindnissen in geriemde omlijsting met oren en drop, sluitsteen en waterlijst. Koepel ingedeeld door zes platte ribben met casementversiering. Ovale oculi in dito omlijsting in de kappen. Lantaarn met ron-

de trommel en koepel met insgelijks zes ribben. Crypte onder zesdelig straalgewelf, grafkelder van de familie Maes.

Mobilair

Het interieur van de St.-Michielskathedraal viel tot tweemaal toe ten prooi aan vernielingen en plunderingen, in 1579 en 1794. De rijke verzameling schilderijen, beeldhouwwerken en kunstvoorwerpen, vaak prinselijke giften, na de eerste ravage vernieuwd in XVII o.m. met een belangrijk legaat van aartshertogin Isabella, ging hierbij grotendeels verloren. Enkel de uitzonderlijke reeks glasramen doorstond het geweld. Wat nog overbleef van de barokke stoffering werd i.l.v. XIX ontmanteld, o.m. het zwaar beschadigde koordoksaal van ca. 1600 en het monumentale hoogaltaar van 1743.

Laatste Avondmaaltriptiek (XVI B), Kruisigingstriptiek (ca. 1589) en St.-Goedeletriptiek (1592) door M. Coxie; portret van Hendrik I (XVII); O.-L.-Vrouw van de Rozenkrans (XVII a); Processie vóór St.-Michiels (1625); portretten van de aartshertogen Albrecht en Isabella (midden XVII); Pestheiligen (midden XVII) toegeschreven aan C. De Crayer; H. Hiëronymus (midden XVII); Monstrans van het H. Sacrament (midden XVII); Overbrenging van de relieken van de H. Goedele (midden XVII); reeks van zeven landschappen met de H. Familie (ca. 1660) van de O.-L.-Vrouwekapel door L. Achtschellinck, J. d'Arthois, I. Van der Stock (1661), J. Van de Venne en D. Van Heil; Hemelvaart van Maria (ca. 1666) door J.-B. de Champaigne, op het O.-L.-Vrouwe-altaar; reeks van zestien taferelen met de Legende van het H. Sacrament (XVIII A) door J. De Roore, K. Eyckens, W.-I. Kerricx, J. Van Helmont, J. Van Orley en J. Van der Heyden; Hemelvaart van Maria (1847?) door F.J. Navez.

Marmeren II. Maagd met Kind (XVI A) toegeschreven aan C. Meyt; marmeren en albasten Passieretabel (1538-1541; oorspronkelijk afkomstig van de kapel van het Koudenbergpaleis, later in de Terkamerenabdij) toegeschreven aan J. Mone, op het altaar van de Maeskapel; houten Maria en Johannes van een kalvariegroep (einde XVI?); stenen Graflegging en Verrijzenis (XVI-XVII); geklede houten O.-L.-Vrouw van Bevrijding (einde XVI); reeks van twaalf marmeren apostelbeelden (ca. 1640-ca. 1650) aan de zuilen van de middenbeuk : H. Johannes Evangelist, H. Jacobus de Mindere en H. Mattheus door T. De Lelis, H. Matthias, H. Bartholomeus, H. Thomas en H. Paulus door H. II Duquesnoy, H. Petrus en H. Philippus door C. Van Mildert, H. Andreas, H. Simon en H. Jacobus de Meerdere door L. Fayd'herbe; marmeren Onbevlekte Ontvangenis of «Ara Coeli» (ca. 1644-1648) door A. I. Quellin; stenen H. Anna en H. Maagd (ca. 1650; afkomstig van de St.-Annakapel) door H. II Duquesnoy; marmeren H. Martinus en H. Benedictus (1753; afkomstig van de abdij van Affligem) door L. Delvaux; Kruiswegstaties (midden XIX) door P. Puyenbroeck.

Grafmonumenten, een groot aantal in plastische barokstijl van zwart en wit marmer, versierd met beeldhouwwerk. Grafmonument van aartshertog Ernest van Oostenrijk (1601-1602) door R. Colijns de Nole; hertog Jan II van Brabant (1610) door R. Colijns de Nole, J. De Montfort en G. Turckelsteyn; Gerard Corselius (†1636) door A. Colijns de Nole; Ernest van Isemburg (†1664) door J. Voorspoel; Jan-Baptist Maes (†1667); Pieter Roose (†1673) door F. Langhemans; Engelbert della Faille (†1678); Leo De Pape (†1685; afkomstig van de Annonciadenkerk); Jacques en Philippe d'Ennetières (1690) door J. Van Delen; Pieter-Ferdinand Roose (1706) door J.P. I van Baurscheit; Lodewijk Alexander Scockaert (†1708) door J. Michiels; Frédéric de Merode (1837) door W. Geefs; P.J. Triest (†1846) door E. Simonis; Félix de Merode (1863) door C.-A. Fraikin; Arthur Cornet de Ways-Ruart (1872) door W. Geefs.

Uitzonderlijk ensemble glasramen in renaissance- (XVI) en barokstijl (XVII), en glasramen in neostijlen (XIX). Reeks van vijf glasramen (ca. 1520) van de koorabsis, toegeschreven aan het atelier van N. Rombouts : Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië, Filips de Schone en Johanna van Castilië, Karel V en Ferdinand, Juan van Aragon en Margaretha van Oostenrijk (?), Philibert van Savoie en Margaretha van Oostenrijk; glasraam met Laatste Oordeel geschonken door Erard de la Marck (1528) van het doksaal; glasramen van Karel V en Isabella van Portugal (1537) en Lodewijk II Jagellon en Maria van Hongarije (1538) van resp. N.- en Z. transept, n.o.v. B. van Orley door J. Hack (?); reeks van vier glasramen van de H. Sacramentskapel, n.o.v. B. van Orley, P. Coecke en M. Coxie door J. Hack : Frans I en Eleonora van Oostenrijk (1540), Jan III van Portugal en Catharina van Aragon (1542), Ferdinand I en Anna van Bohemen (1546) en Lodewijk II Jagellon en Maria van Hongarije (1547); reeks van vier glasramen van de O.-L.-Vrouwekapel, n.o.v. T. Van Thulden door J. De Labaer : aartshertog Leopold-Willem (1654), Ferdinand III van Oostenrijk en Eleonora (1656), Leopold I van Oostenrijk (1658) en aartshertogen Albrecht en Isabella (1663); glasramen door J.B. Capronnier : reeks van drie glasramen met H. Drievuldigheid, St.-Goedele en St.-Michiel (1843) van de Maeskapel, Triomf van het H. Sacrament van Mirakel (1848) van de H. Sacramentskapel, reeks van veertien glasramen met de legende van het H. Sacrament van Mirakel (1857-

1870) n.o.v. Ch. De Groux van de zijbeuken, twee glasramen (1860) van de W.-gevel, twee glasramen (1872) van het N.- en Z.-transept, Barmhartige Samaritaan (1879) van het Z.-transept, reeks van vier glasramen (1879) van de kooromgang.

Reeks van zes wandtapijten met de Legende van het H. Sacrament van Mirakel (1770 en 1785) door J.-F en J. Van Der Borght.

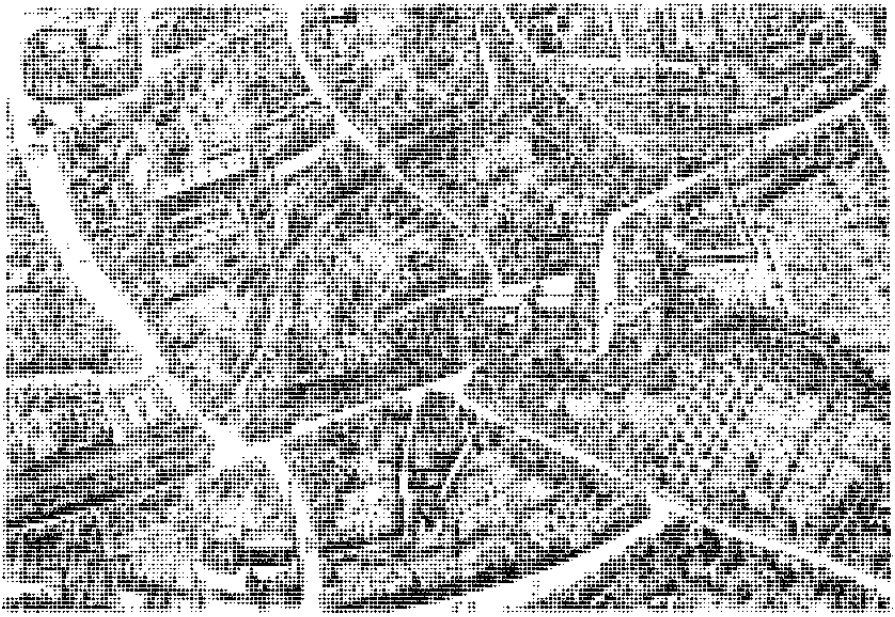
Neoromaans verguld koperen hoofdaltaar (1887) n.o.v. L. De Curte door L. Van Rijswijck; barok marmeren zij-altaar van de O.-L.-Vrouwekapel (1654-1657, 1666) door J. Voorspoel; neorenaissance marmeren altaar (1846) van de Maeskapel door E. Marchant; neogotisch eiken zij-altaar (1849) van de H. Sacramentskapel door de Gebr. Goyers; preekstoel met onderaan de Uitdrijving van Adam en Eva en bovenaan de Onbevlekte Ontvangenis (1696-1699 en 1708; afkomstig van de Jezuïetenkerk van Leuven) door H.F. Verbruggen en J.-B. Van der Haeghen; vijf biechtstoelen met engelenfiguren (1662), oorspronkelijk opgesteld in de O.-L.-Vrouwekapel, door J. Van Delen; biechtstoel (1775?) door A. Allemans; eiken rococokoorgestoelte (XVIII; afkomstig van de abdij van Vorst); gesmeed ijzeren hekken van het hoogkoor (1746) door L. Delmotte, van de Maeskapel (1770; afkomstig van de Terkamerenabdij) toegeschreven aan E.J. Delmotte, van de O.-L.-Vrouwekapel (XVIII B; afkomstig van de Recolettenkerk), van de H. Sacramentskapel (XVIII B; afkomstig van de Abdij van Aywières).

K.C.M.L., dossier 3594.

BONENFANT P., FOURNY M., *Fouilles de la cathédrale Saint-Michel à Bruxelles* (Archaeologia Mediaevalis, 1990, 13, p. 42-43; 1992, 15, p. 47; 1993, 16 I, p. 49-51).
BRIGODE S., *Les fouilles de la collégiale Sainte-Gudule à Bruxelles* (A.S.R.A.B., 1938, p. 185-215).
DE RIDDER P., *Inventaris van het oud archief van de kapittelkerk van Sint-Michiel en Sint-Goedele te Brussel*, Deel 1, 2 en 3, Algemeen Rijksarchief Brussel, 1987-1988.
LEFEVRE P., *De collegiale kerk van St.-Michiel en Ste.-Goedele te Brussel*, Brussel, 1942.
ID., *La Collégiale des Saints Michel et Gudule à Bruxelles* (A.S.R.A.B., 1956-1957, p. 16-72).
ID., *Le problème de la paroisse primitive de Bruxelles* (A.S.R.A.B., 1934, p. 106-116).
MAERE R., *L'église Sainte-Gudule à Bruxelles* (La Revue d'Art, 1925).
Regie der Gebouwen, *Restauratie van de Sint-Michiels- en Sint-Goedelekathedraal 1983-1988*, Brussel, 1988.
Sint-Goedele, Geschiedenis van een kathedraal, tentoonstellingscatalogus Algemeen Rijksarchief Brussel, 1988-1989.
Sint-Michielskathedraal, Kunst en Geschiedenis, tentoonstellingscatalogus St.-Michielskathedraal Brussel, 1975.
THIBAUT DE MAISIERES M., *Les églises gothiques de Bruxelles*, Brussel, 1942.
VELGE H., *La collégiale des Saints-Michel-et-Gudule à Bruxelles*, Brussel, 1925.

St.-Goriksplein (4 F)

Tot eind XVIII ingenomen door de St.-Gorikskerk, met omringend kerkhof (fig. 883).
Centrum van het St.-Goriks- of Groot Eiland – bakermat van de vroegste geschiedenis van Brussel –, waar Karel, hertog van Neder-Lotharingen, in 977/979 een «castrum» oprichtte, met een aan St.-Gorik gewijde kapel, wederopgebouwd tijdens de regering van Lambert I, graaf van Leuven (ca. 950-1015). In 1520 verheven tot parochie en vervangen door een ruimere kerk in laat-gotische stijl, voltooid ca. 1563/1564. Onder Frans Bewind in 1797 gesloten, in 1798-1802 gevolgd door sloop van de kerk en aanleg van een gr.m. rechth. plein, met incorporatie van een gedeelte van de straat Groot Eiland (cf. aldaar), vanouds vanaf de Karperbrug met ononderbroken bebouwing de N.-W.-begrenzing van kerk en kerkhof. Aanvankelijke benaming «Fonteinplein» tot 1832, naar een hier sinds eeuwen meer O.-waarts gelokaliseerde fontein, ca. 1600 wederopgebouwd, in 1802 vervangen door een pyramidale fontein, afkomstig uit de voormalige abdij van Grimbergen en daterend van 1767, opgesteld midden op het plein. Tijdens de reorganisatie van de St.-Gorikswijk in XIX d – voortvloeiend uit de Zenne-overwelving en het doortrekken van de centrale lanen (1867-1871) – vastlegging van het huidige tracé van het plein, ingevolge de doorbraak van nieuwe toegangsstraten Pletinckxstraat en Jules Van Praetstraat en de verbreding van bestaande nl. Groot Eiland, Borgwal en Karperbrug. Marktfunctie van het plein vanaf begin XIX, cf. vestiging van opeenvolgend de linnen-, kalveren- en fruitmarkt, in 1881 «gematerialiseerd» door de bouw van een overdekte markthal, de St.-Go-

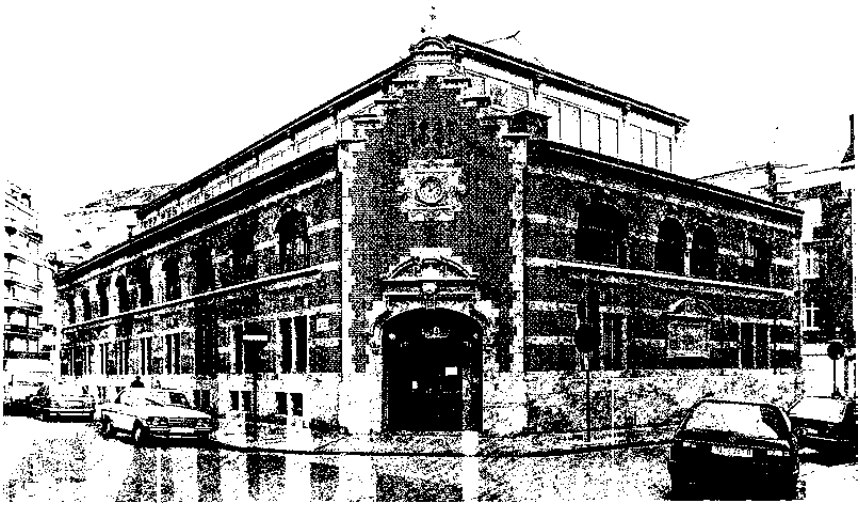

883. St.-Goriksplein. Detail uit het stadsplan van Brussel door M. de Tailly (1748), (S.A.B., Plan 25).

riksmarkt, n.o.v. architect A. Vanderheggen, met integratie van de fontein.
Omringende pleinbebouwing heden vnl. gedomineerd door vier à vijf bouwl. hoge woon-/winkelhuizen uit de jaren 1870, met lijstgevels in eclectische stijl met neoclassicistische inslag. Nog slechts één enkele getuige van de oudere, traditionele basisbebouwing nl. een voormalige afspanning z.g. «de Gulden Leeuw» (nr. 21-23), in 1985-1988 gerenoveerd i.o.v. de Stad, n.o.v. de studieburelen BUAS (R. Lemaire, G. Gyömörey) en Dumont (Ph. en Y. Dumont). Eerste fase van het globale saneringS- en renovatieproject «St.-Goriks-wijk» (met inbegrip van nr. 20, Rijkeklarenstraat nr. 23 en Groot Eiland nr. 1 tot 17) voor herinrichting met veertig woonen zes handelseenheden, waarvoor grondige restauratie met reconstructie van de traditionele panden, renovatie van de XIX-panden, aanleg van binnenplaatsen en -tuinen en vrijmaking van een gedeelte van de Zenne-arm. Renovatie van de W.-pleinwand (nr. 7 tot 15) tot wooneenheden met handelsfunctie op de begane grond, recent ingezet n.o.v. de tijdelijke architectenvereniging ARC (P. De Bloos, J.P. Hoa) en P. Leunen, m.m.v. F. Van Hove. Renovatie van de St.-Goriksmarkt n.o.v. architect J. Zajtman recent beëindigd.
Voor de nrs. 1-3, 17, 19-21 en 33-35 zie resp. Karperbrug nr. 2-10, Pletinckxstraat nr. 1, Anspachlaan nr. 85 en Jules Van Praetstraat nr. 38-42.

★ St.-Goriksmarkt.

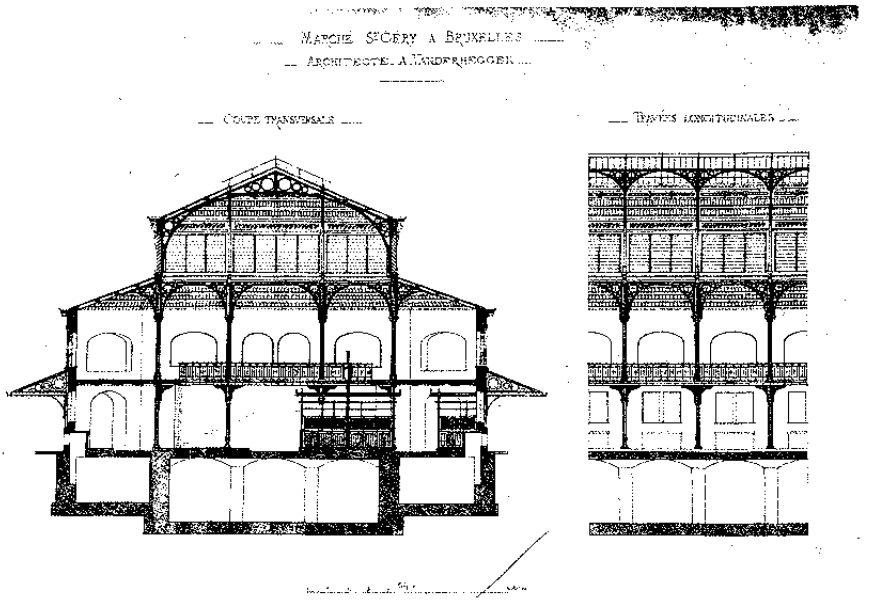
Opgetrokken in neo-Vlaamse-renaissancestijl n.o.v. architect A. Vanderheggen (fig. 884). Bouw aanbesteed in 1880, aangevat in 1881 cf. de jaarankers in de hoekgevels; in 1882 ingericht met kramen en toonbanken. Oorspronkelijk bestemd als

884. St.-Goriksplein. St.-Goriksmarkt (1880-1882).

markthal voor vleeswaren en zuivelproducten. Geleidelijke teloorgang vanaf 1973 ingevolge de vestiging van de Groothandelsmarkt aan de Werkhuizenkaai; in 1977 gedesaffecteerd. In 1987-1989 gerenoveerd n.o.v. architect J. Zajtman, i.o.v. de «S.A. St.-Géry», met herstel van handelsfunctie.
Driebeukige overdekte halconstructie op rechth. plattegrond (42 m x 22 m), met afgeschuinde hoeken (⊥ toegangsstraten Karperbrug, Borgwal, Groot Eiland en Pletinckxstraat) en verticaal oplopende middenpartij met brede bovenlichten (persienneverluchting); lessenaars- en gecombineerde zadelbedaking (kunstleien, roofing en glas). Typologisch interessant voorbeeld van toenmalig nutsgebouw met combinatie van historiserende architectuur en «nieuwe» glas- en ijzerbouw.

Bakstenen gevels van twee bouwl.; blauwe hardsteen voor sokkel, muurbanden, lijstwerk en decoratieve gevelelementen. Hoektrav. uitgewerkt als trapgevels, begrensd door hoekblokken en beëindigd door boogfrontons met bekronende dolfijnen of hoornen des overvloeds. Brede korfboogpoorten met booglijst, bewerkte sluitsteen, entablement en gebroken boogfronton met siervaas; uurwerk in decoratieve omlijsting onder jaarankers 1881. Langsgevels van negen trav., op begane grond geritmeerd door rechth. spaarvelden waarin dito getraliede tweelichten onder ontlastingsboog; lisenen met diamantkopversiering. Aflijnend kordon en voorheen doorlopende ijzeren en glazen luifel. Lagere tweede bouwl. met ruime getraliede rondboogvensters, onder booglijst met sluitsteen op verbonden imposten. Decoratief getand fries onder de kroonlijst op modillons. Gelijkaardige korte, drie trav. brede O.- en W.-gevels : centrale trav. op begane grond voorzien van gevelplaten onder frontonbekroning, onderbroken

885. St.-Goriksplein. St.-Goriksmarkt (1880-1882). Doorsnede (L'Emulation, 1882-1883, pl. 22).

voor wapenschild van de stad Brussel; resp. opschrift «Marché Saint-Géry» en in 1907 toegevoegde vermelding van voorheen ter plaatse gelokaliseerde gotische St.-Gorikskerk (cf. straatnotitie). Gekoppelde rondbooglichten erboven. Hoger opgetrokken beglaasde middenpartij, geritmeerd door pilasters onder zelfde kroonlijst op modillons en consoles met wortelmotief; centrale verhoogde zadelvormige glaskap.

Interieur (Pl. XX, fig. 885). Omlopende driebeukige constructie. IJzeren portiekstructuur met ingeschreven korfbogen en schragende octogonale zuilen; zijbeuken op gelijkvloerse verd. overspannen door troggewelven, op tweede bouwl. als galerijen, onder klimmend boogspant, toegankelijk via bordestrappen aan de korte gevels. Rond- en korfbogige scheibogen; zwikken overal uitgewerkt als cirkels in plaatijzer. Centrale hardstenen pyramidale fontein op vierkante ingediepte sokkel, van 1767 (cf. straatnotitie), voorheen omsloten door vier rijen dubbele kramen beneden en toonbanken boven, tijdens renovatie heringericht als centrale vide waarrond een dertigtal gediversifieerde winkels en horeca-uitbatingen o.m. in «Covent Garden»-stijl ter hoogte van de galerij. Kelders overwelfd door kruisgewelven op vierkante pijlers.

S.A.B., A.A., 1880, rep. 1005, 1882, rep. 1221; N.P.P., M 3; Gemeenteblad, 1880, 3, p. 96, 1882, 3, p. 24.
Archief C.R.M.S., dossier 2336.
Chronique des Travaux Publics, de la Finance, du Commerce et de l'Industrie, 9 april 1882, nr. 15.
L'Emulation, 1882-1883, 8, kol. 6 en 35, pl. 19-24.
SPAPENS C., *Le Marché Saint-Géry à Bruxelles* (Brabant, 3, 1983, p. 14-23).

Nr. 4-5, 6-7. Twee lijstgevels met gr.m. gelijkaardig neoclassicistisch decor. Drie trav. en vier bouwl.; nr. 4-5 van 1877, met

bijkomende gelijnde entresol en begane grond oorspronkelijk met centraal uitstalraam tussen twee zij-ingangen, nr. 6-7 vermoedelijk uit dezelfde periode. Klassieke bepleisterde opstanden met kordongeleding; resp. rechth. en getoogde vensters, in geriemde omlijsting met festoensluitsteen; accent op de middentrav. – in risaliet in nr. 4-5 – d.m.v. balkons met gietijzeren leuning, gevelbreed op de bel-etage van nr. 6-7. Al of niet versierde klassieke hoofdgestellen. Renovatie thans aan de gang (1886).

S.A.B., O.W., 1178 (1877).

Nr. 8 tot 16. Deel uitmakend van een groep van tweeëntwintig rijhuizen opgetrokken n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1878, zie Arteveldestraat nr. 10 tot 16, 28 tot 34, 42 tot 52. Renovatie door architecten ARC (Ph. de Bloos, J.-P. Hoa) en P. Leunen ingezet in 1991 (1887).

Nr. 18-19. Afgeschuind hoekpand (Pletinckxstraat nr. 2-4) met drie bouwl. + entresol en totaal zeven trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1879. Bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, horizontaal geleed door imitatiebanden (entresol), kordons en versierd hoofdgestel met casementen, steigergatvullingen en gegroefde consoles onder de kroon- met tandlijst. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, in de uiterste r. trav. paarsgewijze in risaliet. Balkons met gietijzeren leuningen ter accentuering van de hoektrav., verbonden aan de Pletinckxstraat en van Frans type voor de overige deurvensters; decoratieve stucpanelen op de bovenste verd. Bewaarde doorlopende winkelpui van hardsteen, geritmeerd door geblokte en met spiegels versierde pilasters; brede uitstalramen tussen winkel-ingang in hoektrav. en privédeuren in uiterste trav. (1888)

S.A.B., O.W., 1194 (1879).

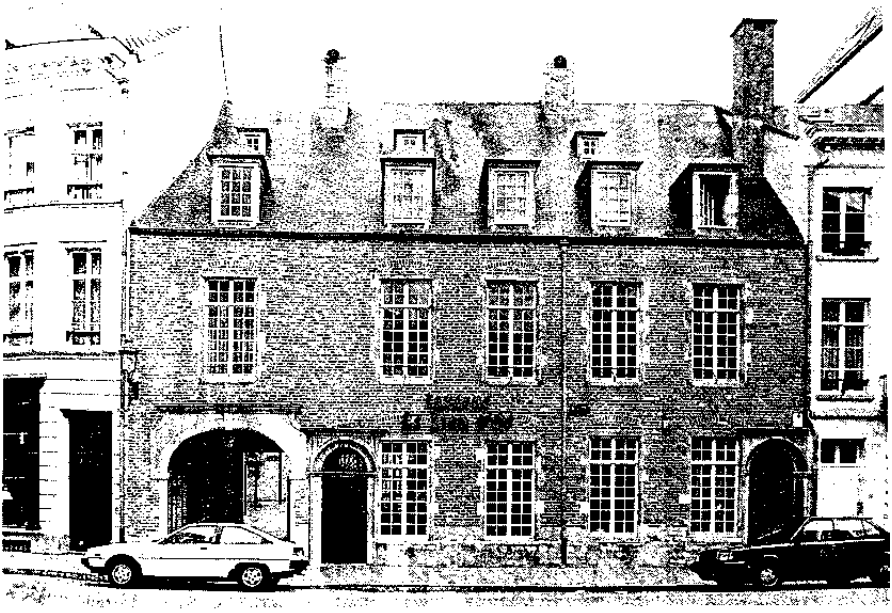
Nr. 20-23. Ensemble getuigend voor de oude basisbebouwing en vroegere rooilijn van het plein.

Nr. 20. In oorsprong traditionele XVII-kern, op oude iconografische documenten afgebeeld met twee bouwl, blijkbaar één geheel vormend met nr. 21-23 en wellicht ook gelijktijdig opgetrokken. Gedeeltelijke verbouwing en aanpassing met bepleisterde neoclassicistische voorgevel, waarvoor bouwaanvraag van 1843; grondig gerenoveerd in 1985-1988 (zie straatnotitie). Lijstgevel met sobere enkelhuisopstand van drie trav. en drie verkleinende bouwl. onder mank zadeldak (pannen, n//straat). Rechth. vensters met arduinen lekdrempels. Balkonplaat van bel-etage opgenomen in de puilijst, op voluutconsoles en met gietijzeren leuning; dito vensterleuningen en aflijnend klassiek hoofdgestel. Achtergevel onder sterk hellend dakvlak, zie nr. 21-23 (1889).

Nr. 21-23. Voormalige afspanning z.g. «*De Gulden Leeuw*», in XVII – naar verluidt in 1622 – opgetrokken in traditionele bak- en zandsteenstijl. Poortdoorgang leidend naar binnenplaats met twee bouwl. hoge vleugel ⊥ achtergevel en ten N. begrensd door de voormalige bakkerij en brouwerij van het rijkeklarenklooster (zie Rijkeklarenstraat nr. 23). Panden in 1985-1988 grondig gerestaureerd met reconstructie grotendeels vlg. de bestaande ordonnantie, met recuperatie van het oorspronkelijke bak- en zandstenen materiaal, naast aanvullingen met andere en aanverwante bak- en natuursteen (fig. 886).

Breedhuis aan straatzijde met twee bouwl. onder zadeldak (pannen) met dakvensters. Voorgevel met zeven trav. op de begane grond, vijf op de bovenverd. Eerste trav. als overbouwde doorgang : korfboogpoort met zandstenen afschuining en blijkbaar begin XVIII toegevoegde omlijsting met uitgeholde hoeken, imposten, trapezoïdale sluitsteen en gelede gestrekte druiplijst. Kruisvensters met kwarthol geprofileerde hoek- en negblokken en toegevoegde kruisen, onder ontlastingsbogen. Twee fraaie rondboogdeurtjes in hardstenen omlijsting uit begin XVIII, met steenhouwersmerk p. 1, nr. 34, van J. Delalieux (Arquennes) : breed kwarthol beloop, gelede imposten en tussendorpel, voluutsluitsteen en geprofileerde gestrekte druiplijst.

Achtergevel aan binnenplaats samen met nr. 20 totaal acht trav. breed, in de laatste poorttrav. inspringend en drie bouwl.

886. St.-Goriksplein nr. 20-23. Voormalige afspanning z.g. «De Gulden Leeuw».

hoog. Behouden kruisvensters, naast aangevulde, met afgeschuinde dagkanten, onder ontlastingsboog. Rechth. deuren met hardstenen boven- en tussendorpels.
Binnenplaatsvleugel (⊥ straat) met twee bouwl., samengesteld uit enerzijds een traditioneel, vermoedelijk eveneens tot XVII opklimmend pand met vier trav. onder afgewolfd zadeldak met dakvensters, afgeschuinde sokkel, kruisvensters en rechth. deur onder tweelicht, en anderzijds een in oorsprong oudere kern, vermoedelijk midden XIX verbouwd tot huidig volume met bakstenen voorgevel van vijf trav., getoogde vensters, dito middendeur, deurvenster erboven en een rechth. laadvenster. Aangepaste bakstenen achtergevels, met dubbele knik; sobere rechth. muuropeningen met hardstenen dorpels, onder ontlastingsbogen (1890).

Archief K.C.M.L., dossier 10425.

Nr. 27-28. Afgeschuind neoclassicistisch hoekpand (Borgwal), twee woningen, met drie bouwl. en samen zeven trav. onder afgewolfd zadeldak (pannen). Vlg. bouwaanvraag van 1849 opgetrokken ter vervanging van een traditioneel twee bouwl. hoog diephuis met trapgevel zijde Borgwal en een drie bouwl. hoog traditioneel breedhuis. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting; verlaagde lekdrempels, en vernieuwde ijzeren leuningen in nr. 28; casementen onder vernieuwde kroonlijst. Aangepaste begane grond (1891).

S.A.B., O.W., 1203 (1849).

Nr. 29, 31. Gekoppelde rijhuizen met bepleisterde lijstgevels van vier verkleinende bouwl. en resp. drie en twee trav. onder zadeldak, uit XIX d. In oorsprong wellicht bredere gevelwand, waarvan het r. deel verdween in 1913 bij de bouw van Borgwal nr. 19. Getoogde vensters in rechth. omlijsting, r. risaliet in nr. 31. Gietijzeren balkonleuningen vóór de deurvensters op de derde bouwl., gevelbreed op de bel-eta-

ge; voorts dito vensterleuningen en spiegels onder de lekdrempels. Casementen onder de kroonlijst op klossen. Begane grond met geblokte hardstenen pilasterindeling in nr. 29, verbouwd in nr. 31 (1892).

St.-Goriksstraat (4 F)

Van Borgwal naar Groot Eiland.
Eertijds een gang z.g. «Verkenshooft straetken» of «Verkeskop», minstens opklimmend tot XVI, met toegang in de Garenstraat (huidige Borgwal), gelegen op het Groot of St.-Gorikseiland. Huidige straataanleg daterend van na de Zennesanering (1867-1871), mede onstaan door plaatselijke verbredingen o.m. in 1884 en 1902-1908. Aanvankelijk z.g. «Everzwijnstraat», huidige benaming sinds eind XIX.
Na aanleg van de centrale lanen aan O.-zijde bebouwd met stallingen en remises, heden alweer gesloopt. W.-zijde bebouwd met huurhuizen, enerzijds uit eind XIX, cf. nr. 13-17 (1884), anderzijds uit begin XX, cf. nr. 23-25 (1908) en 27 (1908).

S.A.B., O.W., 21944 (1884), 1157 (1908), 1160 (1908), 318, 16764.

Nr. 1 tot 11. Geheel van hoek- (Borgwal) en rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1884. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, vier bouwl., met horizontale geleding en klassiek hoofdgestel. Hoekhuis met twee + vijf trav. onder mansardedak. Rechth. bovenvensters met diamantkopsleutels, geflankeerd door ingediepte pilasters; doorlopende gietijzeren balkons in de vier hoektrav. op de eerste twee verd., kordon op leeuwekopconsoles op de derde. Winkelpui van bij oorsprong. Huurhuizen met enkel- en dubbelhuisopstand, resp. drie en zes trav. onder zadeldak. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met oren en sleutel tussen rankwerk, op kordonvormende lekdrempels. In nr. 5-11, privé-deur tussen winkelpuien en poort (1893).

S.A.B., O.W., 21945 (1884).

Nr. 4-8. Zie Borgwal nr. 6-8.

Nr. 14. Zie Rijkeklarenstraat nr. 19.

Nr. 19-21. Enkelhuis met vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1908. Bepleisterde lijstgevel met classicistisch decor : schijnvoegen op de begane grond, guirlandepanelen op de bovenverd. Trapezoïdale erker over de eerste twee verd., tweelicht en gietijzeren balkon op de derde. Klassiek hoofdgestel (1894).

S.A.B., O.W., 3895 (1908).

St.-Jacobsgang (7 G)

In XVII en onder Frans Bewind vermeld als «Potagiestraetken»; huidige benaming sinds 1851.
Toegankelijk via doorgang met afgeschuinde zandstenen rondboog en dito N.-booglijst op kraagstenen, onder vernieuwd bakstenen tongewelf, vermoedelijk opklimmend tot XVII : voorheen overbouwd door herenhuis Bodenbroekstraat nr. 2 (zie aldaar) met afsluitingsmuur aan St.-Jacobsgang, intussen gesloopt en vervangen door nieuwe bouw.
Nog bewaarde oudere, XVII-XVIII-kernen cf. nr. 2, 4, 5; verder ook een aantal doorsnee-lijstgevels uit XIX, met twee of drie bouwl. en dito trav., cf. nr. 1 (resulterend van aanpassing in 1845, recent bepleisterd), nr. 1A, nr. 3 (vlg. bouwaanvraag van 1861 opgetrokken op geplande, doch niet verder gerealiseerde, nieuwe rooilijn), nr. 6. Laatste ganggedeelte in de jaren 1983-1984 gerenoveerd door R. Lemaire en architect G. Gyömörey : cf. het grondig gerestaureerde nr. 7-11, een XVII-XVIII-diephuis onder afgewolfd zadeldak met bewaarde rechth. zandstenen deuromlijstingen onder gestrekte druiplijst, en nieuwe bouw in nr. 12, 13-14 (achtergevels van St.-Annastraat nr. 10-16), 15, 16, rondom een rechth. pleintje (1895).

S.A.B., O.W., 21767 (1845), 21559 (1861).

Nr. 2, 4, 5. Kleine, twee bouwl. hoge verankerde breedhuisjes, met twee trav. onder zadeldak (pannen), opklimmend tot XVII en XVIII, met latere aanpassingen. Thans bepleisterde lijstgevels, veelal met aangepaste rechth. muuropeningen voorzien van lekdrempels. Bewaarde korfbogige, beschilderde deuromlijsting in nr. 2; steigergaten en rechth. deuromlijstingen van hardsteen, vlg. spiegelbeeld, in nr. 4 en 5, en puntvormig, mogelijk vereenvoudigd dakvenster in nr. 4 (1896).

St.-Jan Nepomucenusstraat (3-4 B)

Van Emile Jacqmainlaan naar Lakensestraat.
Flankeerde eertijds de tweede stadsomwalling (XIV), tussen de Lakensestraat en de aloude St.-Jan Nepomucenusbrug over de Zenne bij de Lakensepoort. Toen een beboomd glacis, waar vanaf 1754 de paardenmarkt werd gehouden, en van 1781 tot 1825 de beestenmarkt. Aan de W.-zijde werd in 1623-1625 het «Tuchthuys» opgetrokken, in 1730-1733 uitgebreid met het «Armenhuys», een complex dat in 1818 werd omgevormd tot Gasfabriek. Het huidige tracé kwam tot stand bij de verkaveling van de nieuwe terreinen die werden verkregen door de aanleg van de Antwerpselaan in 1819 (zie aldaar). De straat werd vervolgens «Oude Beestenmarkt» genaamd, tot 1853. De huidige benaming gold voordien slechts voor het straatje tussen de St.-Jan Nepomucenusbrug en de St.-Pietersstraat, na de aanleg van de centrale lanen (1867-1871) geïncorporeerd in de Mechelsestraat. Het beeld van de heilige dat sinds 1725 de brug sierde, wordt heden bewaard in het Stadsmuseum Broodhuis.
Weinig markante rijbebouwing met neoclassicistische inslag. Achtergevels van Koopliedenstraat nr. 2 en 4 tot 10 aan de N.-zijde. Appartementsgebouw (1935, architect Guill. Veldeman) in nr. 36 (1897).

Nr. 6 tot 20. Huizenblok met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1881-1882. Vier bouwl., drie rijhuizen met twee trav., twee hoekhuizen (Pelikaanstraat, Spaarstraat) met resp. acht en zes trav. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels. Registers van getoogde bovenvensters met geriemde omlijstingen en alternerend doorgetrokken en afzonderlijke lekdrempels. Gietijzeren balkons in de middentrav. van nr. 6 en gevelbreed in nr. 12. Kroonlijst met klossen en tandlijst. «Klassieke» houten winkelpuien met doorlopend entablement op bewerkte pilasters in nr. 12 tot 20 (1898).

S.A.B., O.W., 19059 (1881), 21452 (1882), 21445 (1882).

Nr. 15. Enkelhuis in eclectische stijl met Art Nouveau-inslag, n.o.v. architect J. Michiels van 1910, gelijktijdig opgetrokken met Koopliedenstraat nr. 12-14. Vier bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen, verwerkt met hardsteen. Markante trapezoïdale houten erkers over de eerste twee verd. in de l. trav., balkons met gietijzeren leuning erboven en in de r. trav. Belijning door kordons, waterlijsten en entablement, i.g. onderbroken door twee dakvensters met driehoekig fronton; ijzeren puibalk met rozetten. Typisch hout- en ijzerwerk (1899).

S.A.B., O.W., 1703 (1910).

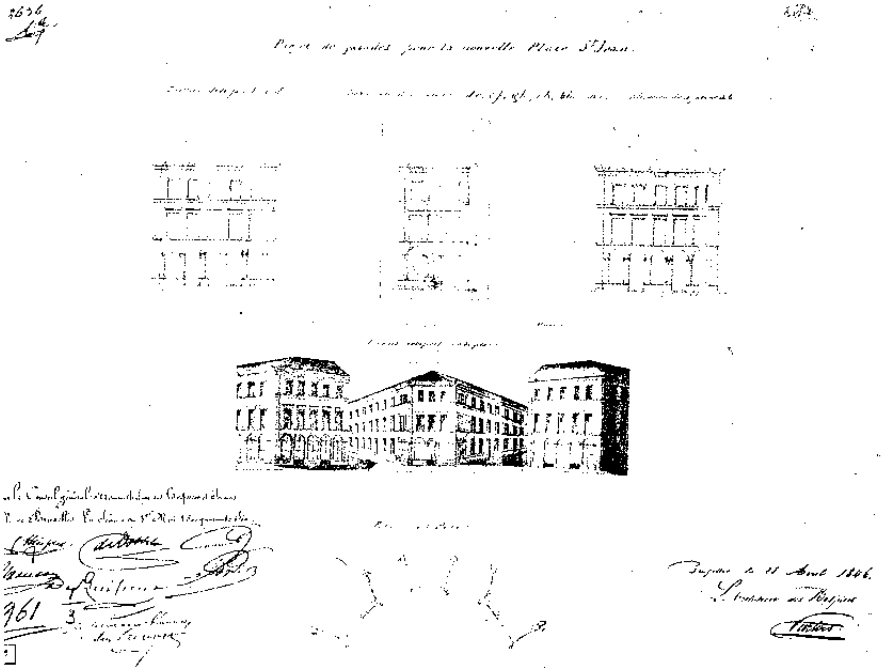
Nr. 22-24. Hoekcomplex (Spaarstraat nr. 34-36), drie gekoppelde panden, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1882; drie bouwl., resp. vijf en zes trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met enkelhuisopstanden in de uiterste trav., «klassieke» winkelpui in het hoekpand. Bovenverd. geritmeerd door kolossale pilasters. Getoogde vensters met paneel onder de lekdrempel, de tweede en laatste trav. gemarkeerd door omlijstingen en een balkon met gietijzeren hek. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven casementen (1900).

S.A.B., O.W., 21453 (1882).

Nr. 26. Zie Ladderstraat nr. 5.

St.-Jansplein (6 F)

Eertijds onregelmatig plein op de aloude kruising van Gasthuisstraat, Oud Korenhuis, Violetstraat en Spoormakersstraat. De O.-zijde werd ingenomen door het St.-Jansgasthuis, gesticht vóór einde XII, waarvan de gebouwen en gronden zich langs de Gasthuisstraat uitstrekten tot de Magdalenasteenweg en de vroegere Keizersstraat. Het complex werd gedomineerd door de vroeg-gotische St.-Janskerk uit XIII en twee middeleeuwse ziekenzalen, die vrijwel ongewijzigd in gebruik bleven tot op het einde van het Ancien Régime. In 1407 werd vóór het gasthuis een openbare poel aangelegd; de fontein die zich hier bevond werd in 1754 verfraaid met een arduinen obelisk. In 1613 werd een vleeshuis opgericht, wederopgebouwd in 1651 en verwoest in 1695. De vlasmarkt vond hier plaats van 1708 tot 1804.
Na de bouw van het nieuwe St.-Jansgasthuis (1837-1843, architect H.L.F. Partoes) aan de Kruidtuinlaan, kwamen de oude gasthuisterreinen vrij voor verkaveling. Een eerste ontwerp door H.L.F. Partoes van 1843 omvatte een stervormige aanleg van zes straten rond een centraal plein, met een maximale perceelsopdeling. Het werd afgewezen door de Stad en de Koninklijke Commissie voor Monumenten, die pleitte voor het behoud van de architecturaal waardevolle St.-Janskerk. Vervolgens werden de architecten J.-P. Cluysenaar, F. Coppens en Ch. Vander Straeten (zoon) aangesteld, die verschillende projecten indienden, hierin gevolgd door particulieren en verenigingen. Een tweede, ambitieuzer ontwerp door Partoes voorzag in de inplanting van openbare gebouwen

887. St.-Jansplein. Ontwerp (1846), (S.A.B., P.P., 1961).

888. St.-Jansplein nr. 5 (1849), 6-8 (1847-1849).

en behoud van de kerk. Begin van afbraak van kerk en gasthuisgebouwen in 1844. Definitief ontwerp voor de huidige aanleg door Partoes van 1845, uitgevoerd in 1846 (fig. 887). Hierbij werden vanaf het halfcirkelvormig verruimde St.-Jansplein twee rechtlijnige straten getrokken – Duquesnoystraat en St.-Jansstraat – resp. naar het midden en het einde van de Magdalenasteenweg. Aan de N.- en O.-zijde van het nieuwe plein ontwierp Partoes in 1846 een symmetrische pleinbebouwing in neoclassicistische stijl, met drie paviljoenen als kopgebouwen van Spoormakersstraat, Duquesnoystraat, St.-Jansstraat en Gasthuisstraat. Een eerste versie vertoonde een nadrukkelijke indeling in drie horizontale registers, doorgetrokken in de aanpalende straatwanden, het middenpand geaccentueerd door een fontein. Een gewijzigde definitieve versie voorzag in hoekkettingen i.pl.v. pilasters en een bijkomende entresol. De kopgebouwen werden vlg. bouwaanvragen gerealiseerd in 1847-1849; tijdens de bouw dienden de sokkels aan het door Partoes onderschatte terreinverval aangepast, teneinde de horizontale registers te laten samenvallen. In dezelfde periode werd het binnenblok van de nieuwe verkaveling ontsloten door de bouw van Magdalenamarkt en Bortiergalerij (1847-1848, architect J.-P. Cluysenaar). De oorspronkelijk gesloten Z.-wand van het St.-Jansplein werd onderbroken door het nieuwe tracé van de Lombardstraat (1908), gedomineerd door het voormalige warenhuis «Les Galeries Nationales» (zie Lombardstraat nr. 76). Het kopgebouw St.-Jansstraat/Gasthuisstraat werd vervangen door het achteruitgeplaatste kantoorgebouw «Huis der Mutualiteit» (1974-1975, architect L.J. Engels).

Bronzen standbeeld van Gabriëlle Petit (1893-1916), verzetsstrijder geëxecuteerd tijdens W.O.I, door beeldhouwer E. Rombaux, opgericht in 1923.

S.A.B., O.W., 26175-26177 (1843-1846), 10354 en 21563-21567 (1847-1849); P.P., 1961, 1963, 1965,

1974, 2668, 2698.
COEKELBERGHS D., LOZE P., *Un ensemble néo-classique à Bruxelles : le Grand Hospice et le quartier du Béguinage*, s.l., 1983.

Nr. 5. Kopgebouw (Duquesnoystraat, St.-Jansstraat) in neoclassicistische stijl n.o.v. architect H.L.F. Partoes, waarvoor bouwaanvraag van 1849 (fig. 888); vier bouwl. en driemaal drie trav. onder afgesnuit zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met registermarkering door hoekkettingen en geprofileerde kordonvormende lekdrempels. Op begane grond rondbogen met geprofileerde booglijst op doorgetrokken imposten, en ingediepte penanten; oorspronkelijk centrale winkeldeur en doorlopende hardstenen sokkel. Bovenverd. met rechth. vensters in geriemde omlijsting, op de eerste twee verd. met bijkomende entablementen, breder en met voluutconsoles op de eerste verd.; ijzeren vensterleuningen. Gevelbeëindiging door kordon, vlakke fries en op de hoeken gekorniste kroonlijst met klossen en tandlijst. Grondige renovatie door architectenbureau ARC (Ph. De Bloos en J.-P. Hoa), in 1990-1991, gepaard met wederopbouw van de belendende panden.

S.A.B., O.W., 26175 (1849).

Nr. 6-8. Kopgebouw (Spoormakersstraat, Duquesnoystraat nr. 47) in neoclassicistische stijl n.o.v. architect H.L.F. Partoes, in drie fasen gebouwd waarvoor bouwaanvragen van 1847 (middenpand) en 1849 (l. en r. pand), (fig. 888). Identieke opstand als nr. 5 met resp. twee, vijf en drie trav. Benedenbouw in het l. pand verbouwd tot aan de bovenlichten, in het middenpand volledig; in het r. pand intact inclusief de houten waaiers van de bovenlichten. Bovenverd. met deels vereenvoudigde kordons en kroonlijst.

S.A.B., O.W., 21565 (1847), 21564 en 10354 (1849).

St.-Jansstraat (6 F)

Van Albertinaplein naar St.-Jansplein.
Rechtlijnige straat, samen met de Duquesnoystraat aangelegd op de gronden van het voormalige St.-Jansgasthuis, n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1845, gerealiseerd in 1846 (zie St.-Jansplein).
Een door Partoes ontworpen, neoclassicistische eenheidsbebouwing met doorlopende horizontale belijning, aansluitend bij het ensemble van het St.-Jansplein, werd niet uitgevoerd. In plaats daarvan aaneenschakeling van tamelijk eenvormige rijhuizen van 1846-1847. Oorspronkelijke en nieuwe achtergevel van de Magdalenamarkt/Bortiergalerij (nr. 21-25 en 17-19). Z.-straatwand op twee panden na volledig ingenomen door nieuwbouwcomplexen (zie Albertinaplein en St.-Jansplein); voorheen o.m. met een markant geheel van gekoppelde winkelhuizen (1846, architect P.J. Peeters) en rijkere herenhuizen (1846, architect P. Portois; 1847, architect F. Verbist).
In XIX typische winkelstraat tussen de drukke handelsas Magdalenasteenweg/Hofberg, de Violetstraat en het Oud Korenhuis, met de Magdalenamarkt en de Bortiergalerij als bijkomende circulatie-as.

S.A.B., O.W., 21513 en 21521 (1846), 21522 en 21525 (1846), 21489 (1847).

Nr. 11, 13, 15, 27-33, 35, 37-37A, 39, 41, 43, 45, 47, 49, 51-53. Neoclassicistische rijhuizen met vier bouwl. en overwegend twee ook drie trav. onder zadeldak; bouwaanvragen van 1846 voor nr. 27-33, 37-37A, 39, 41, 43, 45, 49 en 51-53, van 1847 voor nr. 35. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, meestal met verkleinende ordonnantie en horizontale geleding. Vlakke behandeling of gebruik van geriemde vensteromlijstingen; afzonderlijke of doorgetrokken lekdrempels; klassiek hoofdgestel. Rechth. vensters; gietijzeren leuningen. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpuien met pilasters en entablement, heden vernieuwd of gebanaliseerd. Nr. 35 en 37-37A : bijkomende mezzanino. Nr. 45 : centraal balkon en entablement. Nr. 49 : casementen op de tweede bouwl. Nr. 51-53 : lekdrempels op consoles (1901, 1902).

S.A.B., O.W., 21512 (1846), 21514 (1846), 21516 (1846), 21524 (1846), 21517 (1846), 21511 (1846), 21515 (1846), 21518 (1846), 21496 (1847).

889. St.-Jansstraat nr. 30. Winkelpui (1911).

Nr. 17-19. Imitatie barokke verhoogde halsgevels, geïnspireerd op twee verdwenen exemplaren in de Magdalenasteenweg, n.o.v. architecten M. en P. Mignot van 1974, voltooid in 1977. Huidige uitgang van de Bortiergalerij (zie aldaar), (1903).

S.A.B., O.W., 86017 (1974-1977).

Nr. 21-25. Oorspronkelijke achtergevel van de Bortiergalerij en de voormalige Magdalenamarkt, n.o.v. architect J.-P. Cluysenaar van 1847, voltooid in 1848 (zie Bortiergalerij en Duquesnoystraat nr. 14). Na restauratie door architecten M. en P. Mignot in 1974-1977, nooduitgang van de Magdalenazaal. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in neoclassicistische stijl met neo-Italiaanse-renaissance-inslag; drie bouwl. + entresol en vier trav. Horizontale geleding door geprofileerde kordons en het klassieke hoofdgestel. Middenrisaliet van twee trav., met gekoppelde rondbogen onder geprofileerde waterlijsten en sleutels, gemarkeerd door gesuperposeerde – Toscaanse, Ionische, Corinthische – pilasters. Open portiek met deelzuilen; bewaard ijzeren hek. Bel-etage met balkon met voluutconsoles en balustrade, blinde boogvelden met casementen, en geaccentueerd entablement. Rechth. zijvensters in geriemde omlijsting en o.m. entablement. Aangepaste winkelramen (1904).

Nr. 28. Neoclassicistisch rijhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1849. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende ordonnantie en horizontale geleding. Accent op de middentrav. van de bel-etage door een entablement en balkon met voluutconsoles en typisch gietijzeren hek. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, op geprofileerde kordonvormende lekdrempels; gietijzeren leuningen. Beëindiging door fries en kroonlijst met modillons en tandlijst. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpui, heden verbouwd (1905).

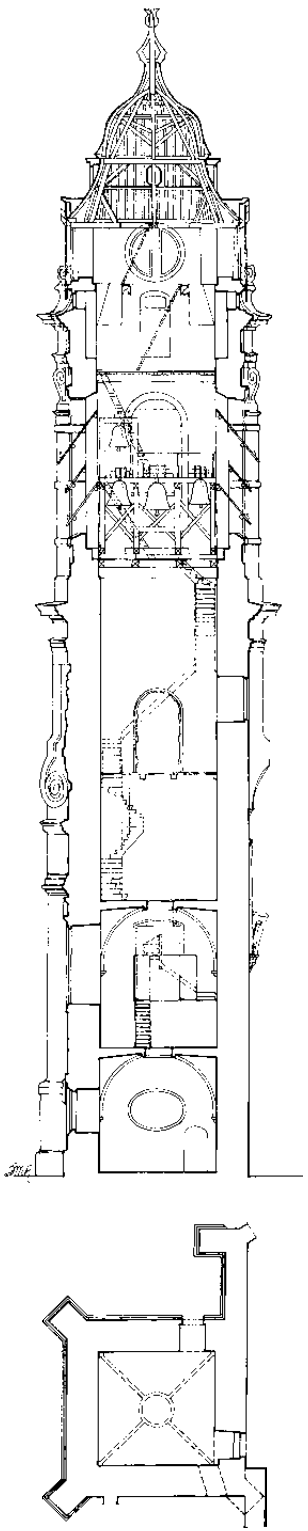
S.A.B., O.W., 21549 (1849).

Nr. 30. Neoclassicistisch rijhuis met drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1847. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting en geprofileerde kordonvormende lekdrempels; gietijzeren leuningen. Beëindiging door architraaf, casementen en kroonlijst met tandlijst. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpui, en entresol met schijnvoegen. Huidige winkelpui «*Schott Frères*» (muziekhandel) in neo-Lodewijk XVI-stijl, n.o.v. architect F. Kielbacy van 1911 (fig. 889). Markante houten omlijsting : pilasters met chutes, consoles met rozet en drop, Corinthische deelzuiltjes in de entresol en entablement; publiciteitsopschriften (huisnaam) in mozaïek vóór de inkom, op de rolluikkast en boven de eerste verd (1905).

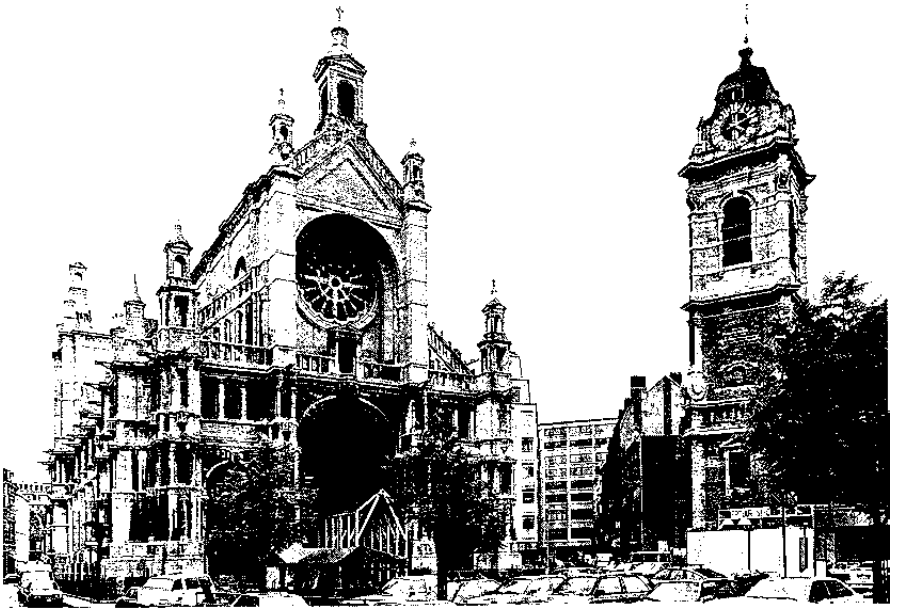
S.A.B., O.W., 21491 (1847), 1434 (1911).

St.-Katelijneplein (3 E)

In oorsprong een walgracht van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), z.g. «Witte Jouffrouwengrecht». Het N.-deel werd in 1564 omgevormd tot het St.-Katelijnedok, het Z.-deel werd gedempt (zie Oude Graanmarkt). Het St.-Katelijnedok sloot loodrecht aan op het in 1560-1561 uitgegraven Koopliedendok, sluitstuk van het Kanaal van Willebroek (zie Baksteenkaai). De kaaien werden aangelegd i.l.v. XVI d en XVII a, en droegen in XIX de benamingen Kraankaai (W.-N.), Zoutkaai (W.-Z.), Viskaai (Z.) en Zaadkaai (O.) verwijzend naar de toenmalige functies. Aan de N.-zijde, z.g. Kraanplein, werd in 1573 de Grote Kraan opgericht. Het dok werd in 1853 gedempt en met het Kraanplein samengetrokken tot het huidige St.-Katelijneplein. In het midden werd in 1854-1873 de St.-Katelijnekerk gebouwd. De O.-pleinzijde werd heraangelegd en opnieuw bebouwd, gelijktijdig met de aanleg van Joseph Plateaustraat, Melsensstraat en Zwarte Lievevrouwstraat vanaf 1883, en na de afbraak van de oude St.-Katelijnekerk in 1893.
Het rechth. Z.-deel van het plein, begrensd door St.-Katelijnestraat en Vlaamsesteenweg, fungeert als voorplein tot de monumentale W.-gevel van de St.-Katelijnekerk. Het trechtervormige N.-deel, begrensd door de Lakensestraat, wordt gedomineerd door de koorpartij van de kerk. Doorlopende pleinwanden aan W.- en O.-zijde. De voormalige kade-architectuur bleef maximaal bewaard aan de W.-zijde : aaneenschakeling van diephuizen met topgevel en breedhuizen, uit XVII en XVIII; later huurhuis/bioscoop (1912, architect Ch. Rifflart) in nr. 13-13A. De barokke toren van de oude St.-Katelijnekerk en de z.g. «Zwarte Toren» vormen merkwaardige accenten in de sterk versnipperde, vnl. door nieuwe bouw ingenomen O.-zijde.

XXXVII. St.-Katelijneplein. Toren van de voormalige St.-Katelijnekerk. Doorsnede en plattegrond naar J. Segers (1911), (S.A.B., N.P.P., C 22).

890. St.-Katelijneplein. Toren van de oude St.-Katelijnekerk en St.-Catharinakerk (1854-1874).

De dagelijkse groentenmarkt is sfeerbepalend.

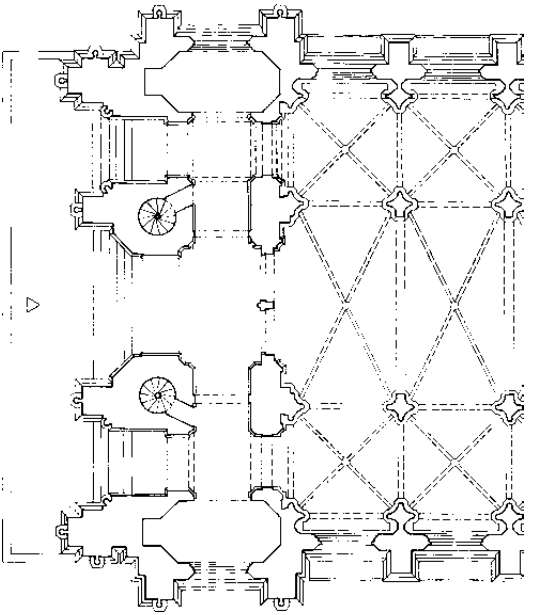
S.A.B., O.W., 21793 (1912); A.A., 1883, rep. 1370.

★ Toren van de oude St.-Katelijnekerk

Barokke klokketoren, eertijds aanleunend bij de N.-zijde van het koor, bij de sloping van de kerk in 1893 gevrijwaard.
De bouw van de toren maakte deel uit van de XVII-uitbreidingscampagne van de XIV-XV-kerk, waarbij het oude koor bij het schip werd getrokken, een nieuw koor, de toren en zijkoren werden toegevoegd. Aangevat in 1629, de toren na een bouwonderbreking voltooid vanaf 1664. Toevoeging van het uurwerk met vier wijzerplaten en de spits in 1745. Algehele restauratie in 1913-1930.

De oude St.-Katelijnekerk omvatte een gotisch driebeukig halleschip met drie gekoppelde W.-puntgevels, de middelste opgaand in een vierkant torentje met naaldspits. Eenledige opstand met spitsboogarcaden op rondzuilen met koolbladkapiteel in het interieur (XIV-XV), afgedekt met een sterk bewerkte barokke zoldering en spitstongewelven met gehistoriëerde medaillons (XVII). Voorts een barokke N.-zijbeukkapel, driezijdig gesloten koor gestut door steunberen met voluutbekroning, rechte zijkoren en N.-toren, in het interieur gemarkeerd door rondbogige gordels, kruisrib- en straaloverwelving (XVII).
Toren op vierkante plattegrond met overhoekse steunberen, opgetrokken uit zandsteen (Fig. XXXVII, fig. 890). Omvat vier gescheiden geledingen – eerste eertijds aan twee zijden ingebouwd – en bekronende torenhelm. Sokkel onderbroken door brede ovale oculi, getralied, met sluitsteen onder gebogen waterlijst. Eerste

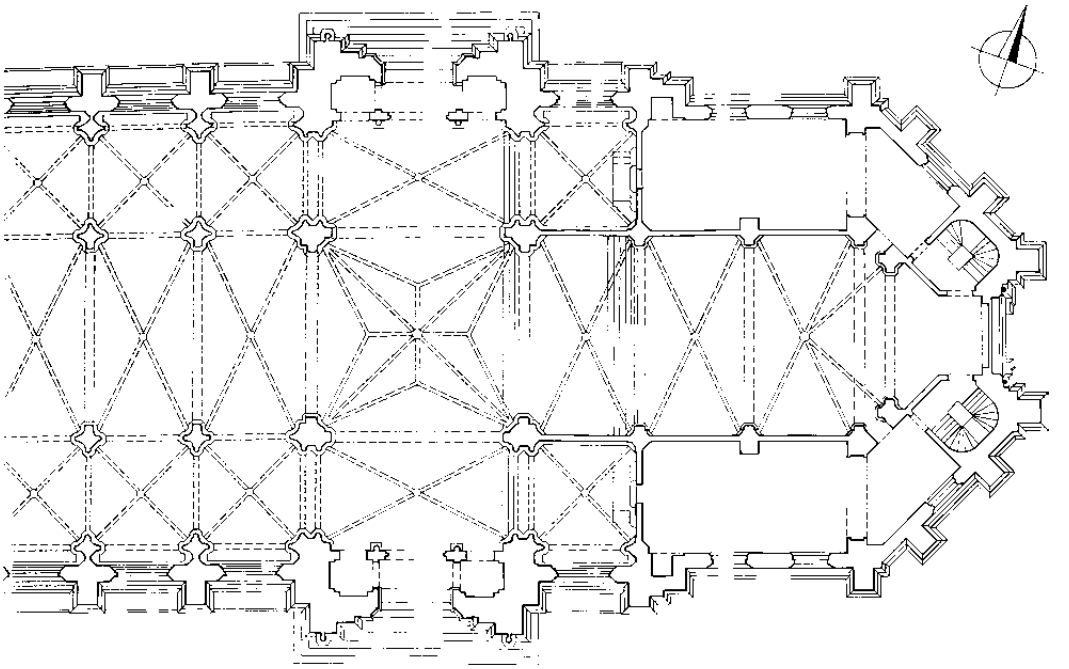
geleding met centraal hooggeplaatst rechth. venster in gericmde omlijsting met oren en neuten onder driehoekig fronton; breed entablement met gekorniste geprofileerde waterlijsten. Tweede geleding met verjonging van de steunberen via brede voluten : rechth. verdiept veld waarin aan drie zijden rondboogvenster in geblokte geprofileerde omlijsting onder gebogen fronton, de resterende zijde met weggekapt wapenschild boven blinde cartouche; klassiek entablement met architraaf. Derde geleding belijnd door waterlijsten : verdiept veld waarin rondbogige galmgaten met drie houten galmborden in vlakke omlijsting met sleutel en imposten. Voluutconsoles op steunberen vormen de overgang naar een gekornist entablement waarop de aanzet van de vierde attiekvormende geleding, met afgeschuinde hoeken bezet met voluten; wijzerplaten. Tweeledige octogonale torenhelm uitlopend in een minieme peer waarop vergulde sfeer en kruis.
Aanleunend muurfragment met hoog rondboogvenster en steunbeer van het vroegere koor.

S.A.B., N.P.P., C 22.
Archief K.C.M.L., dossier 3572.

★ Parochiekerk St.-Catharina

Ook z.g. *St.-Katelijnekerk*. Aanvankelijk een bescheiden kapel op de W.-Zenne-oever aanleunend bij de eerste stadsomwalling. Vermeld vanaf 1201, afhangend van de St.-Jansparochie van Molenbeek. Progressieve opbouw van een driebeukige gotische kerk i.l.v. XIV-XV. Geplunderd tijdens de godsdienstroebelen, gesloten in 1581 en opnieuw geopend in 1585. Uitgebreid met een barokke koorpartij en klokketoren vanaf 1629, l.g. voltooid vanaf 1664. Gerestaureerd in de jaren 1780. Gesloten door de Fransen in 1798 en opnieuw opengesteld in 1799. Verheven tot zelfstandige parochiekerk in 1803. Omvangrijke schade bij de Zenne-overstroming van 1850. Bouw van een nieuwe eclectische kerk n.o.v. architect J. Poelaert in 1854-1874, op het gedempte St.-Katelijnedok. Sloop van de oude St.-Katelijnekerk, met uitzondering van de barokke toren, in 1893.
Ruime kerk in eclectische stijl, de enige nieuwe parochiekerk opgetrokken binnen de Vijfhoek na het Ancien Régime (fig. 890). Stilistisch geïnspireerd op Franse kerken uit XVI, zoals de St.-Eustache te Parijs, met een nog gotische structuur doch een renaissance-ornamentiek. Door Poelaert evenwel verwerkt tot een hybriede, expressieve architectuurvorm. Bouw voorbereid vanaf 1850. Voorontwerpen van Poelaert tentoongesteld in 1851, goedkeuring van de definitieve plannen en eerstesteenlegging in 1854. Eerste bouwcampagne o.l.v. Poelaert van 1854 tot 1859, voortgezet o.l.v. architect W. Janssens

XXXVIII. St.-Katelijneplein. St.-Catharinakerk. Plattegrond naar Groep Planning (architecten J. Tanghe, F. Sohier, L. Maes), (1975).

vanaf 1861 tot 1873. Fasengewijze opbouw waarvoor afzonderlijke aanbestedingen : funderingen (1854), sokkel tot de tweede plint (1860), benedenbouw tot de boogaanzetten van de zijbeukvensters (1861), afwerking van de benedenbouw (1863), bovenbouw (1865), ramen (1868), bepleistering (1869), glas- en loodwerken (1870), verdere afwerking, bevloering en bordes (1871). Inwijding in 1874. Nog uitgaven tot 1887.

Georiënteerde driebeukige kruiskerk met basilicale opstand, gestut door steunberen en luchtbogen. De plattegrond (Fig. XXXVIII) beschrijft een open portaaltrav., een schip van zes trav., een kort transept, en een koor van drie trav., geflankeerd door zijkapellen en sacristieën, afgesloten door een driezijdige absis. Volledig opgetrokken uit Gobertangesteen met gebruik van hardsteen voor de sokkel; bovenbouw onder zadelbedaking (koper), zijbeuken onder lessenaarsdak (zink).
Massieve benedenbouw op geprofileerde plint, plastisch bewerkt en geritmeerd door met waterspuwers bekroonde steunberen. Opgevat als gedrongen sokkel t.o.v. de vlakker uitgewerkte sobere bovenbouw van middenbeuk, transept en koor.
W.-gevel met evenwichtige opbouw door verticale, versneden en onderaan met beeldnissen versierde steunberen, verbonden door een galerij en doorlopende balustrade, overeenkomstig de ordonnantie van de achterliggende beuken. Dominerende centrale gevelpartij met gesuperposeerde rondbogen met breed beloop – resp. por-

taal en verdiept roosvenster – geleed door een balustrade met portieknis op gebeeldhouwde console; afgewerkt met een driehoekig fronton en klimmende balustrade. Bekronende vierkante lantaarntoren met door composiete pilasters gecantonneerde galmgaten, driehoekig fronton aan elke zijde en helm; gelijkaardige kleinere lantaarns ter bekroning van de steunberen. Lage zijpartijen met rondboogportaal met gebeeldhouwde sluitsteen, waarboven galerij van gedrongen composiete zuilen, afgewerkt met een balustrade en geajoureerde luchtbogen.
Aansluitende, geaccentueerde eerste zijbeuktrav., begrensd door steunberen met soortgelijke lantaarnbekroning. Achterliggend, drieledig portaal met St.-Catharinabeeld; zware houten vleugeldeuren. Transeptgevels met vrijwel identiek uitzicht als de middenpartij van de W.-gevel, doch lager portaal onder een zelfde gedrongen galerij. Gevels van zijbeuken en koorabsis met verwante opbouw, gesteund door versneden steunberen waarop composiete zuilen, t.g. in het verlengde van de galerijen van de W.-en transeptgevels. Aansluitend luchtbogen als overgang naar de bovenbouw van schip, transept en koor met pilasterritmering en hoofdgestel. Rondboogvensters met geprofileerde booglijst en tweledige tracering onder oculus. O.-gevel met rondboogportaal en -venster met drieledige tracering in de absis, afgewerkt met een balustrade en een portieknis op gebeeldhouwde console; roosvenster in de bovenbouw.
Omringend ijzeren hek, samengesteld uit de balkonleuningen van het voormalige «Grand-Hôtel» (1875, architect E. L'Homme) aan de Anspachlaan, geplaatst in 1976.

Sober, bepleisterd en beschilderd interieur met wijds karakter (fig. 891). Drieledige opstand : rondbogenarcade op bundelpijlers met composiet kapiteel, schijntriforium bovenop een entablement, en lichtbeuk. Kruisribowerwelving, stervormig boven de viering, met ronde gordelbogen. Aanzet op composiete colonnettes, doorlopend in pilasters, in middenbeuk, koor en transept. Weinig benadrukte transeptarmen met zijportalen, geopend naar de ondiepe O.-zijkapellen. Verhoogd koor, met blinde arcaden onderverdeeld door een balustrade. O.-wand via een rondboog geopend naar de ondiepe absis, met altaar op trappenpodium. W.-wand met hoofdportaal en doksaal met geajoureerde balustrade.

Mobilair

Eenheidsvol meubilair ontworpen voor de nieuwe kerk, met kunst- en cultusvoorwerpen afkomstig van de oude St.-Katelijnekerk.

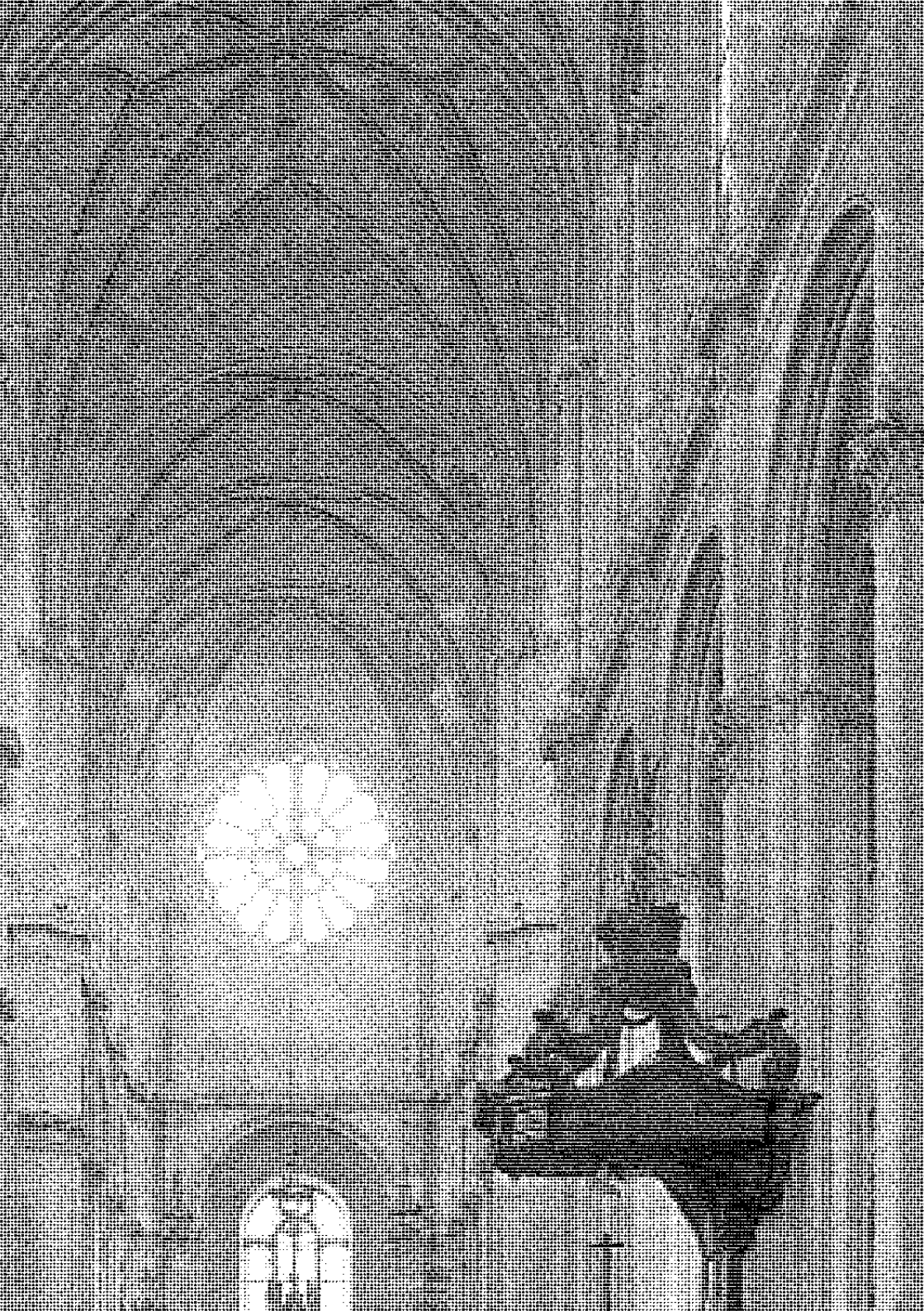
Belangrijke reeks schilderijen, vnl. grote altaarstukken uit XVII. Kruisiging (begin XVII) toegeschreven aan J.-B. Le Saive; Drievuldigheidstriptiek (midden XVII) toegeschreven aan O. Van Veen; Aanbidding der herders (midden XVII) door T. Van Loon; Verheerlijking van H. Catharina (midden XVII) door C. De Crayer; H. Anna spreekt ten beste bij Maria voor de schipbreukelingen (XVII A) door C. Schut; O.-L.-Vrouw schenkt scapulier aan H. Simon Stock (begin XVIII) en reeks van zeven schilderijen : Werklieden van het elfde uur, Aanbidding der Wijzen, Opwekking van Lazarus, Goede Herder, Bergrede, Christus redt H. Petrus en Bekering van Paulus (XVIII A), toegeschreven aan J. Van Orley; Verkondiging Geboorte aan de Herders en Doopsel van Christus (begin XVIII) door Brusselse school; Opdracht in de Tempel (1753) en Huwelijk van Maria (midden XVIII) door M. De Haese; H. Livinus van Gent en H. Augustinus van Hippo (midden XVIII); Christus verschijnt aan ongelovige Thomas (begin XIX) toegeschreven aan F. Delvaux; Kruiswegstaties (eind XIX) door H. en G. Guffens.

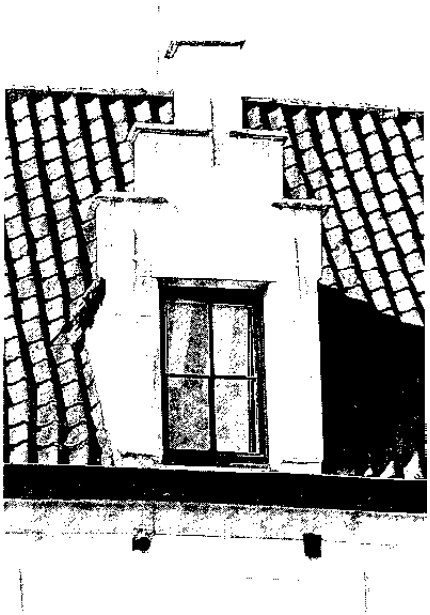
Stenen z.g. «Zwarte O.-L.-Vrouw» (XIV); houten gekruisigde Christus (midden XVIII); reeks houten heiligenbeelden (XIX B).

Zwart- en witmarmeren en witstenen monumenten voor P.F. Jacobs (1813) en F. Delvaux († 1815) door G.-L. Godecharle.

Meubilair met neorenaissance-inslag (XIX B) door gebroeders Goyers (Leuven) : witstenen en -marmeren hoofdaltaar (1877) met Laatste Avondmaal, Abraham en Melchisedek en Christus aan het kruis, houten zij-altaren, eiken koorbanken (2), biechtstoelen (6), communiebank, en tronen (2); eiken Lodewijk XVI-preekstoel met beeld van de

891. St.-Katelijneplein. St.-Catharinakerk (1854-1874). Interieur naar het O.

892. St.-Katelijneplein nr. 1-1A. Dakvenster.

Godsdienst (eind XVIII; afkomstig uit de St.-Romboutskathedraal te Mechelen); geelkoperen koorlezenaar (1910) door F.H. Hellner (Keulen); eiken sacristiekasten met gebeeldhouwde reliëfs (midden XVII); zwart- en witmarmeren Lodewijk XVI-lavabo (1789); orgel (ca. 1860; afkomstig uit de St.-Michielskerk te Kortrijk) door P. Schyven.

S.A.B., A.A., 1854, rep. 11-12, 1860, rep. 371-385, 1861, rep. 1320-1433, 1863/1, rep. 849-898, 1865/2, rep. 1441-1446, 1868, rep. 1618-1621, 1869, rep. 203-204, 1870, rep. 601-602, 1871, rep. 1031-1032 en 1096-1097.
Poeluert en zijn tijd, Brussel, 1980, p. 174-179.

Nr. 1-1A. Traditioneel diephuis (hoek Vlaamsesteenweg), te dateren in XVII, heden opgesplitst tot twee panden. Constructie met oorspronkelijk drie bouwl. onder zadeldak (n⊥Vlaamsesteenweg, pannen), vermoedelijk uit bak- en zandsteen doch heden bepleisterd. L. helft vermoedelijk in 1967-1968 verbouwd, waarbij de twee bovenverd. werden samengetrokken tot één bouwl. met aangepaste ordonnantie. Verankerde tuitgevel van twee trav., met schouderstukken. Drielicht met centraal rondboogluik tussen rechth. vensterties in de oorspronkelijk tweeledige top. Zijgevel van vijf trav. aangegeven door muurankers, met behouden haast vierkante vensters in de r. helft, afgewerkt met goot boven steigergaten. Verankerd getrapt dakvenster (2 tr. + topstuk) met schouderstukken boven de voorlaatste trav. (fig. 892). Volledig verbouwde begane grond (1906).

S.A.B., O.W., 82088 (1967-1968), 11145.

Nr. 2. Breedhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak met aandaken (pannen). Vermoedelijk traditionele kern opklimmend tot XVII, aangepast in Lodewijk XIV-stijl in XVIII A. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hoge, gedecapeerde zandstenen sokkel waarin getraliede keldermonden. Nadrukkelijke geleding in drie horizontale registers, telkens gemarkeerd door een geprofileerd kordon en doorlopende platte bandomlijsting. Verkleinende registers van steekboogvensters, voorheen eveneens in platte bandomlijstingen. Spiegelboogdeur met afgeronde stoep (3 tr.) in de tweede trav.: geprofileerde omlijsting met neuten en gestrekte waterlijst, waarop getoogd bovenlicht met platte bandomlijsting en druiplijst. Geprofileerde daklijst boven steigergaten; tot voor kort dakkapellen met driehoekig fronton. Gerenoveerd in 1991 (1907).

Nr. 3. Diephuis met vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak (fig. 893). Traditionele kern opklimmend tot XVII, aangegeven door lelievormige muurankers met gekrulde spie op de drie bovenverd. Gevel in laat-classicistische stijl aangepast met een frontonbekroning, eind XVIII-begin XIX. Bepleisterd en beschilderd, met verkleinende rechth. vensters op lekdrempels. Bekronend entablement met bedekte steigergaten, waarop geprofileerd driehoekig fronton met ronde oculus. Begane grond verbouwd; tot 1834 centrale korfboogdeur in barokke omlijsting met bovenlicht.

S.A.B., O.W., 22078 (1834).
K.I.K., 104184 A.

893. St.-Katelijneplein nr. 3, 4, 5-6, 7, 8, 9, 10.

Nr. 4. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), (fig. 893). Markante lijstgevel met volledig hardstenen parement in overgangsstijl régence-Lodewijk XV, te dateren in midden XVIII. Pui met schijnvoegen en uitstraling, afgelijnd door een geprofileerde waterlijst; oorspronkelijk enkelhuisopstand met deur in l. trav. Bovenverd. in verkleinende ordonnantie met eerder vlakke behandeling en panelen op de borstwering van de tweede verd. Deur- en vensteropeningen in gerieinde omlijstingen : steekbogig op de begane grond en eerste verd., resp. met schelpsleutels en voluut-/tros- en centrale maskerkopsleutels, en rechth. op de lagere tweede verd. Fraaie gesmeed ijzeren vensterleuningen op de hoofdverd. Geprofileerde kroonlijst op met slingers bewerkte consoles, gekoppeld in de middentrav., boven fries en architraaf. Centrale œil-de-bœuf met guirlandes, sluitsteen, gebogen waterlijst eindigend in voluutjes, en palmet als topstuk. Gevelrestauratie en grondige inwendige verbouwing n.o.v. architect L. Van Damme van 1971, uitgevoerd in 1972. Reeds eerder verlaagde vensterdorpels op de begane grond.

S.A.B., O.W., 82155 (1971-1972), 21789.
K.I.K., 104184 A.

Nr. 5-6. Imitatie barokke topgevel, n.o.v. architecten M. en P. Mignot, opgetrokken in 1982 (fig. 893).

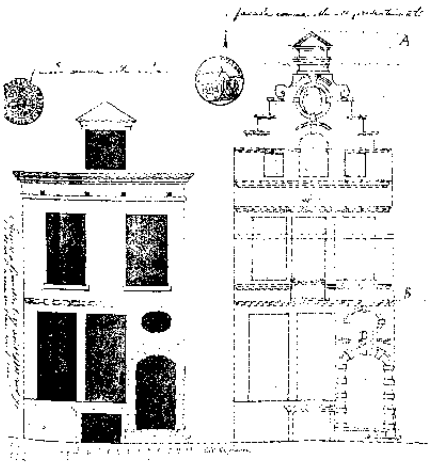
Nr. 7. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII (fig. 893). Trapgevel (6 tr. + topstuk) in traditioncle bak- en zandsteenstijl met lelievormige muurankers, verhoogd via twee barokke voluten. Bovenverd. met

aangepaste rechth. vensters en opnieuw gemetselde penanten, doch behouden speklagen boven de lateien. Beter bewaarde drieledige geveltop met waterlijsten en speklagen in het verlengde van de dekstenen. Drielicht in de eerste geleding : rondbogig middenluik met imposten, sluitsteen en waterlijst, tussen rechth. zijvenstertjes met kwartholle negblokken; ovale oculus in barokke cartouche erboven. Restauratie o.l.v. architecten M. en P. Mignot, beëindigd in 1982, waarbij reconstructie van de pui met toevoeging van een hardstenen spiegelboogdeur, en een vuurvaas op de top.

K.I.K., 104620 A.

Nr. 8. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII (fig. 893). Achter de gevel opgehoogd i.l.v. XIX. Trapgevel (5 tr. + topstuk), vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch bepleisterd, voorzien van lelievormige muurankers. Aangepaste rechth. bovenvensters (XIX). Geveltop geleed door waterlijsten in het verlengde van de dekstenen. Drielicht in de eerste geleding : rondbogig middenluik met sluitsteen, tussen rechth. zijvenstertjes; vierkant luikje erboven. Verbouwde pui doorlopend over nr. 9.

Nr. 9. Diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen), (fig. 893). Eertijds barokke verhoogde halsgevel uit XVII B, aangepast tot lijstgevel in 1812 (fig. 894). Bepleisterd en beschilderd met achtereenvolgens lelievormige en rechte muurankers. Rechth. bovenvensters met lekdrempel; beëindiging door kroonlijst boven fries en geleed kordon, en afgewolfde dakkapel. Behouden korfboogdeur en ovaal bovenlicht in barokke hardstenen omlijsting, uit XVII B : geblokt en geprofileerd beloop met voluutsleutel en gekorniste, in voluutjes eindigende waterlijst; erboven gelede architraaf, waarop bovenlicht met dubbele voluten, imposten, sluitsteen en achtereenvolgens gebogen en gestrekte waterlijst. Steenhouwersmerk p. 1, nr. 35, geïdentificeerd met D. Derideau (Feluy). Voorts verbouwde pui doorlopend over nr. 8.

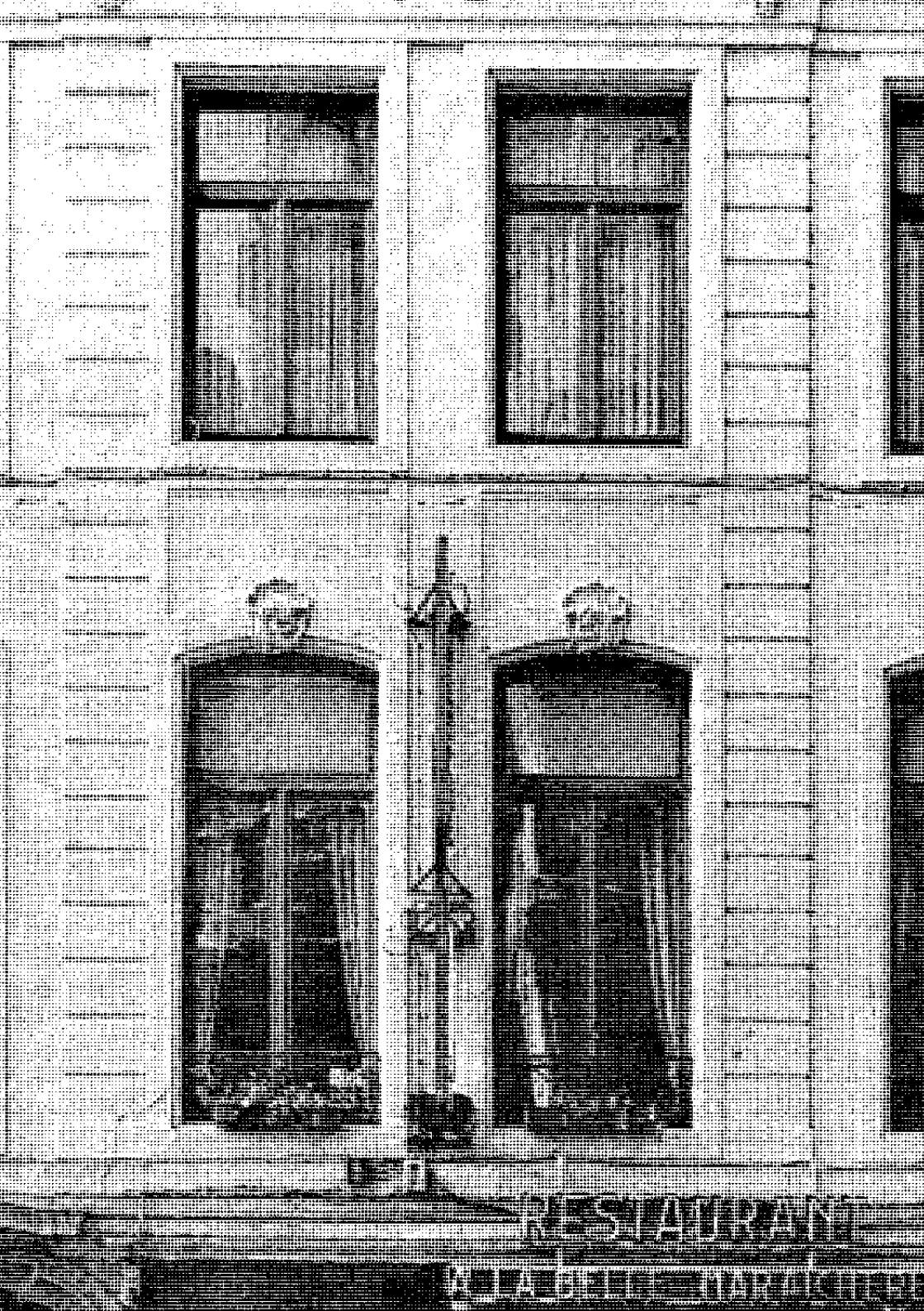

894. St.-Katelijneplein nr. 9. Bouwaanvraag gevelaanpassing (1812). (S.A.B., A.A., 1812, vol. 9, fol. 197-199).

S.A.B., A.A., 1812, vol. 9, fol. 197-199.

Nr. 10. Diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 893). Voorheen bepleisterde verankerde traditionele trapgevel (5 tr. + topstuk) met twee door waterlijsten gemarkeerde geledingen, uit XVII. Gewijzigd tot neobarokke verhoogde halsgevel met overdadige stucversiering, n.o.v. architect S. Raemdonck van 1914. Winkelpui met rolluikkast. Rechth. bovenvensters onder rondbogige waterlijst met sluitsteen, zijdelings geflankeerd door gekoppelde gecanneleerde pilasters met diamantkop. Cartouches met jaartallen 1740 en 1914 in de boogvelden; opschrift «MAISON FONDEE EN 1840» op de penant. Door entablement en voluten gelede top. Bewaard drielicht in de eerste geleding : rondbogig middenluik tussen rechth. zij-

895. St.-Katelijneplein nr. 11-11A (1759).

RESTAURANT

venstertjes; oculus ter vervanging van een rechth. luik erboven. Voorts versierd met pilasters, postamenten, driehoekig fronton en bolornamenten.

S.A.B., O.W., 32051 (1914).
K.I.K., 104183 A.

Nr. 11-11A. Markant herenhuis in Lodewijk XV-stijl, gedateerd 1759; drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak (kunstleien, pannen), (fig. 895). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met enkelhuisopstand. Begane grond met plint en geprofileerde puilijst. Spiegelboogpoort met hardstenen omlijsting in de l. trav. : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, voluutsleutel, rocailles in de zwikken en gekorniste gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; steenhouwersmerk p. 1, nr. 36. Oorspronkelijk drie rechth. benedenvensters en geblokte hoekpenant, in 1909 verbouwd tot winkelpui. Bovenverd. geritmeerd door geblokte pilasters uitlopend op voluut-/rocailleconsoles, dit ter markering van de hoekpenanten en het middenrisaliet. L.g. bekroond door een geprofileerd driehoekig fronton, met oculus in rocailleomlijsting. Vensters met geprofileerde dagkanten en vlakke omlijstingen die casementen vormen in het risaliet : getoogd met rocaillesleutel en gesmeed ijzeren leuning op de eerste verd., rechth. op de lagere tweede verd. Geprofileerde kroonlijst op voornoemde consoles, fries met jaartal 1759 en gekoppelde middenconsooltjes, en gelede architraaf. Twee getoogde dakkapellen met voluutvormige klauwstukken en oren, onder omlopende waterlijst.

S.A.B., O.W., 21791 (1909).
K.I.K., 104182 A.

Nr. 15-15A. Herenhuis in eclectische stijl met neo-renaissance-inslag, n.o.v. architect Alb. Dumont van 1883, in de gevel gedateerd 1884. Samenstel van twee bouwvolumes, vijf l. trav. met twee en vier r. met drie bouwl., onder mansardedaken (leien). L. aanpalende lagere trav. met dakvenster (stalling). Lijstgevel van bak-, natuur- en hardsteen, met kordongeleding en door hoekblokken gemarkeerde risalieten. Al dan niet gekoppelde rechth. en rondboogvensters onder geprofileerde entablementen met consoles; doorlopende borstwering met balustraden op de hoofdverd. Telkens klassiek hoofdgestel met cartouches « ANNO 1884» in de fries. Dakkapellen met pilasters, gebogen fronton en ijzeren spits. Begane grond recent wederopgebouwd, oorspronkelijk met schijnvoegen en bewerkte sokkel, inrijpoort en deur in de l. vleugel, en vensters. Fraaie ronde trapzaal in het interieur (1908).

S.A.B., O.W., 21786 (1883).

Nr. 22. Voormalig restaurant «*La Marée*». Hoekcomplex (Zaterdagplein nr. 23), in neo-Vlaamse-barok, n.o.v. architect A. Peeters van 1921; twee en drie bouwl. en in totaal veertien trav. onder gecombineerd zadeldak (pannen). Gevels van bak- en natuursteen met gesmeed ijzeren sierankers. Markante risalieten met in- en uitgezwenkte, hals- en klokvormige geveltoppen, met rondboogvensters en oculi, voluten, frontons en vazen. Rolwerkcartouches met huisnaam « RESTAURANT - LA MARÉE» onder de puilijst. Voorts rechth. bovenvensters met hoekblokken, rechth. erker in de afgeschuinde hoektrav., en getuite dakvensters. Begane grond in 1955 aangepast tot pompstation, met behoud van twee hardstenen deuromlijstingen (1909).

S.A.B., O.W., 28689 (1921), 65598 (1955).

Nr. 23. Diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 896). Barokke verhoogde halsgevel, d.m.v. jaarstenen gedateerd 1693. Verankerde traditionele bak- en zandsteenbouw met speklagen in het verlengde van dorpels en dekstenen. Op de bovenverd. voormalige kruiskozijnen met kwartholle negblokken en wigvormig ontlastingssysteem. Geveltop met getrapte eerste geleding (5 tr.) waarin drielicht : rondbogig middenluik met imposten, sluitsteen en waterlijst, tussen rechth. zijvenstertjes met negblokken. Halsvormige topgeleding met resten van platte bandversiering, voluutvormige klauwstukken, ovale oculus met sleutel en waterlijst, en bekronend driehoekig pseu-

896. St.-Katelijneplein nr. 23 (1693).

do-fronton. Begane grond verbouwd : eertijds drie vensters en kelderluik, rondboogdeur met imposten en sluitsteen in de zijgevel. Vrij recente l. aanbouw ter plaatse van een vroegere gang met korfboogpoort.

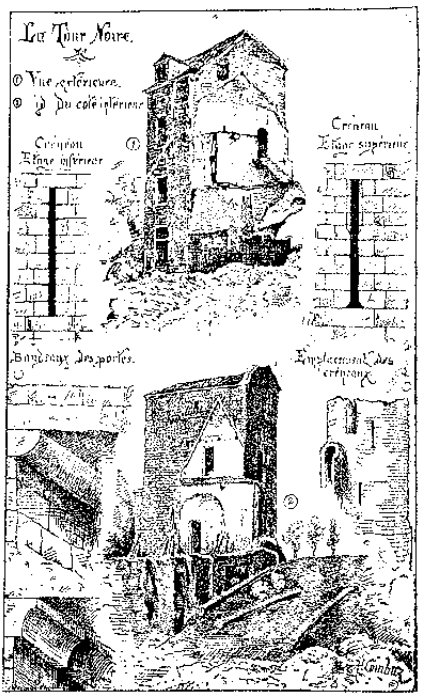
K.I.K., 104180 A.

Nr. 24-25. Twee breedhuizen met twee bouwl. en samen vijf trav. onder steil zadeldak met aandaken (pannen), in kern opklimmend tot XVII-XVIII. Wellicht in oorsprong één ruimere woning. Heden resp. twee l. trav. met muurankers en bepleistering, drie r. trav. gedecapeerd in baksteenbouw. Winkelpuien op de begane grond. Resp. licht getoogde en rechth. bovenvensters. Doorlopende dorpels, zandstenen steigergaten en afgewolfde dakkapel in nr. 25 (1910).

Nr. 29-31. Voormalig warenhuis «*A la Grande Fabrique - E. Esders*» (confectiekleding). Ruim vrijstaand complex in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1888, op het bouwblok met Zwarte Lievevrouwstraat en Joseph Plateaustraat. Aan het St.-Katelijneplein rondom de kort tevoren ontmantelde «Zwarte Toren» gebouwd. Omvat vier bouwl. onder mansardedak (leien). Lijstgevels met ingehouden stucdecor – schijnvoegen, friezen, frontons –. Geaccentueerde hoekpartijen, o.m. met lantaarntoren, voorts gemarkeerde horizontale registers en klassieke beëindiging. Omlopende beglaasde winkelpui ingedeeld door gietijzeren zuiltjes. Oorspronkelijk volledig ijzeren structuur in het interieur – I-balken op kolommen – met monumentale dubbele bordestrap, galerijen en glaskappen. Door brand geteisterd eind 1990, gesloopt in 1991 (1911).

S.A.B., O.W., 24266 (1888).

★ **Zwarte Toren**. Overblijfsel van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Vermoedelijk sinds de bouw van de tweede stadsomwalling (XIV B) in particulier bezit. In XVI aangepast tot woning : vlg. G. Des Marez na de omvorming van de oude walgracht tot St.-Katelijnedok in 1564 en de verkoop van de aanpalende gronden tussen de St.-Katelijnestraat en de Lakensestraat; toen vermeld als huis «Den Toren». Op XVIII-documenten afgebeeld met kegelvormig zadeldak, aan veldzijde een rondboogdeur en drie boven elkaar geplaatste kruis- en kloostervensters en aan stadszijde eindigend op een trapgevel. In 1810 bouwaanvraag voor torenaanpassing : trapvormige beëindiging en kegeldak vervangen door een mank zadeldak; verlaagde veldzijde afgevlakt en aangepast met bepleisterde lijstgevel met in drie bouwl. rechth. deur en dito vensters, onder bekronend dakvenster. Cf. in deze toestand nog figurerend op opstanden van 1888, met aan stadszijde behouden rondbogige keel onder smalle rechth. bovenvensters (fig. 897). Onderdeel van de herberg z.g. «In den Toren» en geïntegreerd in de omringende bebouwing, werd de toren, tijdens de saneringswerken van de

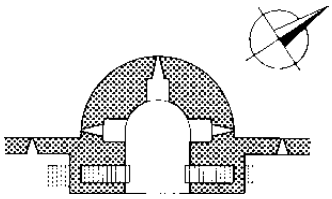
897. St.-Katelijneplein. Zwarte Toren. Opmeting vóór restauratie (Combaz P., La restauration de la Tour Noire à Bruxelles, pl. III).

Zwarte Lievevrouwwijk, in 1887 ontmanteld en door toedoen van burgemeester Karel Buls van sloping gered, gevolgd door een grondige restauratie in 1888-1889 o.l.v. stadsarchitect P.V. Jamaer, waarbij o.m. reconstructie van trapgevel, kegelvormig dak, afgerond gevelvlak en centrale schietgaten aan veldzijde.

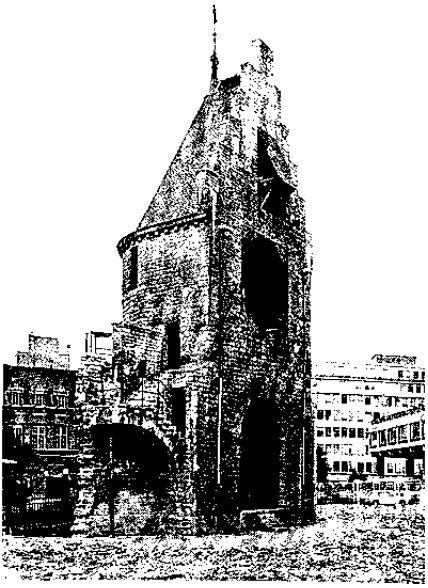
Halfcirkelvormige toren (Fig. XXXIX, fig. 898) van zandsteen, gerestaureerd met aanverwante natuursteen. Ten W. omringd door een overbrugde droge gracht (eertijds watergracht), afgezet door ijzeren hekwerk. Tot vóór kort nog omsloten door bebouwing (zie nr. 29-31), heden ontmanteld.

Stadszijde met trapgevel (5 tr. + topstuk), geopend door opeenvolgend twee ruime rondbogen en een hijssysteem met luik in de top. Veldzijde met smalle schietgaten op eerste bouwl.; deels omlopend halfrond geprofileerd kordon en bredere kijk- of moordgaten ter hoogte van de bovenste bouwl. (oorspronkelijk het platform met gekanteelde weergang, naderhand aangepast en verhoogd cf. supra). Kegelvormig zadeldak met bekronend windijzer en overkragende dakrand op kwartronde kraagstenen.
Benedenverd. overkluisd door combinatie van rondboog- en halfkoepelgewelf; schietgaten met diepe dagkanten en vernauwende wangen; in de muur uitgespaarde trap en doorgang onder latei op kwartronde karbelen, leidend naar de weergang van de walmuren. Bovenverd. onder vlakke zolderverd., bereikbaar vanuit de walmuren via trap en gelijkaardige doorgang; inwendig parement van baksteen en gereduceerde muurdikte aan stadszijde (0 m 60 i.pl.v. 2 m 10) resulterend van aanpassing tot woning in XVI (cf. P. Combaz). Bordestrap leidend naar zolderverd.
Fragmenten van aansluitende walmuren : ten N. gekanteeld en hoger opgetrokken aan torenzijde (scherm vóór trap); aan stadszijde fragmentarische steunbogen onder weergang op kraagstenen; schietgaten (1912).

S.A.B., O.W., 5721 (1887-1889); A.A., vol. 7, 1810, rep. 524-530; N.P.P., A 17.
COMBAZ P., DE BEHAULT A., *La première enceinte de Bruxelles. A propos du dégagement de la tour dite «La Tour-Noire»* (A.S.R.A.B., dl. 1, 1888, p. 141-189).

XXXIX. St.-Katelijneplein. Zwarte Toren. Plattegrond naar architect P.V. Jamaer (1889), (S.A.B., N.P.P., A 17).

898. St.-Katelijneplein. Zwarte Toren.

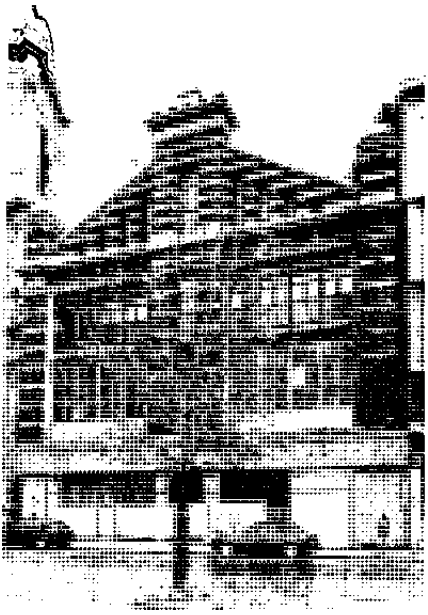
COMBAZ P., *La restauration de la Tour Noire à Bruxelles* (A.S.R.A.B., dl. 4, 1890, p. 110-189).
DES MAREZ G., 1979, p. 107-108.

Nr. 45A-46. Voormalige *machinezaal van de vroegere Electriciteitscentrale van de Stad Brussel* (zie ook St.-Katelijnestraat nr. 9A-19).
De eerste electriciteitscentrale van Brussel werd in 1892-1893 opgetrokken aan de Melsensstraat, door de «India Rubber Gutta Percha and Telegraph Works Company Ltd.», opdrachthouders voor de aanmaak en verdeling van electriciteit in regie. Deze omvatte oorspronkelijk twee stoommachines van elk 500 PK en voedde een net met gelijkstroom; kort nadien aangevuld met twee kleine secundaire centrales met gasmotoren resp. aan de Leuvenseweg en de Verlaatstraat. Binnen tien jaar werd het vermogen van de hoofdcentrale verveelvoudigd door de toevoeging van achtereenvolgens drie machines van 500 PK en drie van 1000 PK. Het complex werd uitgebreid met de huidige gebouwen aan St.-Katelijneplein en St.-Katelijnestraat, n.o.v. architect E. Devreux, waarvoor aanbesteding in 1901. Na de bouw van de nieuwe hoofdcentrale aan de Werkhuizenkaai (Laken) n.o.v. Devreux in 1905-1907, werd het complex omgevormd tot transformatorstation, gepaard met afbraak van de eerste gebouwen aan de Melsensstraat. Heden in gebruik door diverse stadsdiensten.
Voormalige machinezaal, n.o.v. E. Devreux, van 1901 e.v.; drie bouwl. onder zadeldak (n⊥straat), (fig. 899). Opgetrokken uit baksteen met verwerking van natuur- en hardsteen; ijzeren structuur, op een latei in de zijgevel gemerkt «V. BERTAUX CONSTRUCTEURS BRUXELLES-MIDI».
Markant gevelfront, doorspekt met platte banden, met zekere referenties naar de W.-gevel van de St.-Katelijnekerk. Verticale indeling in drie trav. Smal hoger oplopend middenrisaliet afgewerkt met entablement, kantelen en topstuk, en hoekpostamenten waarop blinde lantaarntorentjes, boven het brede entablement verbonden door klimmende gevelpartijen met getrapt vierlicht als scherm vóór de bedaking. Breed opengewerkte bovenverd. met oplopende glaspartijen met ijzeren stijlen, I-balken met rozetten en vakwerkliggers, en kleine roedenverdeling. Begane grond verbouwd. Zijgevel met pilasterindeling, brede vensters en tweelichten met I-balk en zelfde roeden. Inwendig verbouwd.

S.A.B., A.A., 1892, rep. 2981, 1901, rep. 4858, 1908, rep. 7060.
LIENART R., *Elektriciteitsproduktie vroeger te Brussel* (Intercom, 1976, 52, p. 36-52).

St.-Katelijnestraat (3-4 E)

Van Zwarte Lievevrouwstraat naar St.-Katelijneplein.
Vanouds belangrijke verkeers- en handelsader, behorend tot de vroegste sporen van stedelijke ontwikkeling te Brussel. Deel uitmakend van de z.g. «Steenweg», aloude invalsweg die de stad in W.-O.-richting

899. St.-Katelijnenplein nr. 45A-46. Electriciteitscentrale (1901 e.v.). Machinezaal.

doorkruiste, via Castrum, Werf, Nedermarkt en Koudenberg, met minstens tot XI opklimmend tracé; cf. ook Vlaamsesteenweg, Kiekenmarkt, Grasmarkt, Magdalenasteenweg, Hofberg en Naamsestraat.
De St.-Katelijnestraat was eertijds ten O. via de Schipbrug – later Visverkopersbrug genaamd – over de Zenne verbonden met de Kiekenmarkt. Ten W. werd zij afgesloten door de St.-Katelijnepoort van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), gesloopt in 1609. De N.-zijde werd gedomineerd door de gotische W.-gevel van de oude St.-Katelijnekerk, afgebroken in 1893. De volledige straatwand werd vervolgens verbreed en wederopgebouwd, als onderdeel van de heraanleg van de bouwblokken tussen Zwarte Lievevrouwstraat en St.-Katelijneplein, gerealiseerd vanaf 1883 (zie Melsensstraat).

Aan de Z.-zijde, merkwaardige opeenvolging van traditionele trap- en barokke volutengevels, beëindigd met een monumentaal classicerend hoekhuis. Enkele traditionele diephuizen werden i.l.v. XIX in neoclassicistische stijl aangepast door verwijdering van de geveltop, doch behoud van het vroegere bouwvolume, aangegeven door muurankers, dakstructuur en/of achtergevel. Cf. nr. 6 (1835, voorheen hoge trapgevel) en 20 (huidige opstand 1927). Behouden traditionele achterbouw van nr. 12-14, vier bouwl. en vier trav. onder steil zadeldak, met zelfde kenmerken. Neoclassicistisch pand in nr. 16 (1834, voordien trapgevel; huidige opstand 1933, architect J. L'Ancre). Enkele wederopgebouwde eclectische panden, en een warenhuis in nr. 12-14 (1928, architect E. Parée). Aan de N.-zijde homogene eclectische gevelwand met grotere bouwhoogte en typische gietijzeren balkons, cf. nr. 33-35 (1894), 37-41 (1894) en 43-45 (1895). Op de W.-perceelsgrens van nr. 40-42 werd in 1911 een muurfragment – resten van drie zandstenen steunbogen – van de eerste stadsomwalling (XI-XIII) opgemeten.

S.A.B., O.W., 28905 en 2817 (1893 e.v.), 25841 (1835), 35884 (1927), 25840 (1834), 43288 (1933), 35883 (1928), 21832 (1894), 21833 (1894), 21804 (1895); P.P., 2556, A 17.

Nr. 3-9. Eclectisch huurhuis met vijf bouwl. + entresol en vier trav. onder pseudo-mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1902. Lijstgevel van bak- en hardsteen. Middentrav. gemarkeerd door pilasters vanaf consoles, en een gebroken fronton in het hoofdgestel. Smal r. risaliet met inkom, trappenhuis en heden vereenvoudigde belvédère. Brede steekboogopeningen, tweelichten op de bovenste verd., omlijst door diamantkoppen; rechte en gebuikte gietijzeren balkons, gevelbreed op de eerste verd. Gekorniste kroonlijst met klossen; dakkapellen met gebogen fronton. Oorspronkelijk beglaasde winkelpui en entresol met ijzeren luifel, heden aangepast (1913).

S.A.B., O.W., 21829 (1902).

Nr. 4. Traditioneel diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen), uit XVII. Vroegere trapgevel (8 tr. + topstuk), vlg. bouwaanvraag van 1866 afgetopt tot lijstgevel, recent gedecapeerd. Goed bewaard bak- en zandsteenparement met speklagen ter hoogte van de dorpels, voorzien van lelievormige muurankers. Voormalige kruiskozijnen met kwartholle negblokken, tweedelige latei, sporen van wigvormig ontlastingssysteem, en toegevoegde lekdrempels op de bovenverd. Drielicht, oorspronkelijk met rondbogig middenluik tussen rechth. zijvenstertjes, in de resterende topgeleding. Kroonlijst met klossen en tandlijst. Verbouwde pui (1914).

S.A.B., O.W., 21854 (1866).

900. St.-Katelijnestraat nr. 9A-19. Electriciteitscentrale (1901 e.v.) Benedenbouw.

Nr. 8. Traditoneel diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII. Trapgevel (5 tr.), uitlopend op twee barokke voluten en een geprofileerd gebogen fronton. In 1989 gedecapeerd : goed bewaard bak- en zandsteenparement met speklagen in het verlengde van dorpels en dekstenen, voorzien van lelievormige muurankers. Voormalige kruiskozijnen met kwartholle negblokken en wigvormige ontlasting op de bovenverd. Geveltop met drielicht in de eerste geleding : rondbogig middenluik met imposten, sleutel en waterlijst, tussen rechth. zijvenstertjes met kwartholle negblokken; rechth. luik erboven. Inmiddels verminkt door een nieuwe bakstenen gevelbekleding en opengewerkte pui, doorlopend over nr. 10 (1915).

K.I.K., 104322 A, 8936 A, 73396 M.

Nr. 9A-19. Voormalige *Electriciteitscentrale* (zie St.-Katelijnestraat nr. 45A-46). Langgerekt gebouw n.o.v. architect E. Devreux, van 1901 e.v.; vijf bouwl. waaronder entresol en attiek, en twaalf trav. onder zadeldak. Lijstgevel in eclectische stijl, met parement van witte natuur- en hardsteen. Strenge opdeling in drie horizontale registers door gekorniste pui- en kroonlijsten; verticale gevelmarkering door hoekrisalieten en pilasters met bewerkt kapiteel. Benedenbouw met volledig gietijzeren skeletstructuur – composietzuilen en bewerkte tussendorpels (entresol) – waarop stenen korfbogen (fig. 900). Bovenbouw met rechth. vensters onder I-balk; bijkomende waterlijsten en geglazuurde tegelfriezen in borstwering en hoofdgestel op de twee hoofdverd. Begane grond grotendeels verborgen achter winkelpuien (1916).

Nr. 18. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 901). Zeldzame, bepleisterde en beschilderde klokgevel, te dateren in XVIII A. Getoogde bovenvensters met sluitsteen. Eenledige top met platte bandomlijning, vereenvoudigde voluten, schouders en gebogen pseudo-fronton op gestrekte aanzetten als bekroning. Getoogd drielicht met hoger middenvenster. Begane grond verbouwd, doorlopend over nr. 12 tot 16. Achtertuitgevel.

K.I.K., 105036 A.

Nr. 21-23. Rijhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect L. Hamaide (Antwerpen) van 1894; vier bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neorenaissanceornamenten. Gemarkeerde horizontale registers met pilasterindeling, geaccentueerd op de hoeken, en op de eerste verd. triglieffenfries; gevelbrede balkons met consoles,

901. St.-Katelijnestraat nr. 18.

postamenten en gietijzeren hekken, verwijderd op de eerste verd. Klassiek hoofdgestel; brede dakkapel met gebogen fronton. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd (1917).

S.A.B., O.W., 21830 (1894).

Nr. 22. Rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1889; drie bouwl. + entresol en twee trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Getoogde entresolvensters in geblokte omlijsting. Bel-etage geaccentueerd door een gevelbreed balkon met consoles en gietijzeren hek, en deurvensters binnen pilasters en gebogen frontons. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren, en doorgetrokken lekdrempels op de bovenste verd. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen met driehoekig fronton. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd (1918).

S.A.B., O.W., 21839 (1889).

Nr. 24. Rijhuis met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect L. Laureys van 1888; drie bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel van bak- en hardsteen. Drielichten per register, achtereenvolgens steek-, spiegel- en rondbogig, opgenomen in oplopende geblokte omlijstingen. Bel-etage geaccentueerd door een gevelbreed balkon met consoles en gebuikt gietijzeren hek, en entablement; bovenste verd. met gietijzeren borstweringen en omlopende waterlijst. Klassiek hoofdgestel; dakkapel met gebogen fronton tussen œil-de-bœufs. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd (1918).

S.A.B., O.W., 21840 (1888).

Nr. 25-31. Ruim huurhuis n.o.v. architect H. Van Massenhove van 1894, cf. ook gevelopschrift (fig. 902); vijf bouwl. en vier brede trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel met rijk stucdecor in eclectische stijl, met schijnvoegen op de eerste, en ordonnerende pilasters vanaf de tweede verd., kolossaal met composiet kapiteel over de bovenste twee. Karakteristieke balkons met bewerkte consoles en ijzeren hek, achtereenvolgens gevelbreed, per twee trav. gekoppeld en afzonderlijk, recht, afgerond en trapezoïdaal; halfrond uitgebogen op colonnettes op de tweede verd. Getoogde tweelichten op de eerste drie, rechth. vensters tussen pilasters op de bovenste verd. Klassiek hoofdgestel met rozetpanelen in de fries. In het ontwerp rijkere dakkapellen. Winkelpuien van bij oorsprong, heden verbouwd. In nr. 31, winkelinterieur met omlopende tegelfries waarin runderkoppen en opschrift «BOUCHERIE NOUVELLE», uit begin XX (1919).

S.A.B., O.W., 21831 (1894).

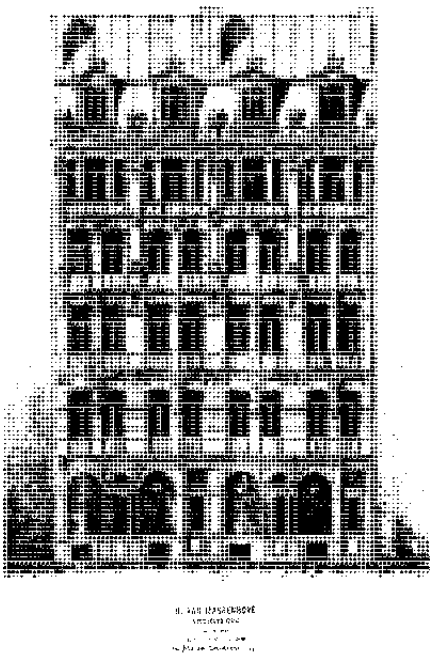
Nr. 26. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 903). Verankerde trapgevel (6 tr. + topstuk), vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch gecementeerd, in gevelsteen gedateerd 1597. Eén der oudst gedateerde trapgevels te Brussel. Aangepaste rechth. bovenvensters. Tweledige geveltop met drielicht : rondbogig middenluik tussen rechth. zij-

venstertjes; rechth. luikje en balkgat erboven. Gevelbekleding met schijnvoegen, geriemde omlijstingen, sierankers en café-pui, uit begin XX.

Nr. 28. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 904). Bepleisterde en beschilderde, in- en uitgezwenkte topgevel in laat-barokstijl, gedateerd 1716. Kenmerkend gebruik van platte banden voor de vensteromlijstingen, verticaal doorgetrokken tot in de geveltop, waardoor vorming van casementen op de penanten. Bovenverd. met verkleinende rechth. bovenvensters; medaillons met strik en jaartal 1716 op de middenpenanten. Tweeledige geveltop onder gelced en geprofileerd driehoekig fronton, de top- en schouderstukken bekroond door vazen. Drielicht onder doorgetrokken geprofileerde waterlijst in de eerste geleding : rondbogig middenluik met imposten en sluitsteen, geflankeerd door ronde oculi, telkens op consooltjes; rechth. luik in de topgeleding. Verbouwde begane grond.

903. St.-Katelijnestraat nr. 26 (1597).

902. St.-Katelijnestraat nr. 25-31. Bouwaanvraag (1894), (S.A.B., O.W., 21831).

Nr. 30. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 904). Bepleisterde en beschilderde, barokke verhoogde halsgevel, in gevelstenen gedateerd 1697. Vlakke bovenverd. met aangepaste rechth. vensters op lekdrempels (XIX). Tweeledige geveltop gemarkeerd door voluten en geprofileerde waterlijsten, afgewerkt met een driehoekig fronton, en eertijds bekroond door bolornamenten. Drielicht onder omlopende waterlijst in de eerste geleding : rondbogig middenluik

904. St.-Katelijnestraat nr. 28 (1716), 30 (1697), 32. Toestand 1942.

met imposten en sluitsteen; flankerende rechth. venstertjes onder trapezoïdaal boogveld met jaartal 1697 en sluitsteen. Oculus met sluitsteen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden in de topgeleding. Art Deco-cafépui van 1931 : deuromlijsting met vruchtenhoorns, glas-in-lood bovenlicht met voorstelling van de huisnaam « *'t Kapiteintje* ».

S.A.B., O.W., 40356 (1931).

Nr. 32. Diephuis (hoek Kinnebakstraat) met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), in huidige vorm daterend uit XVIII e (fig. 904). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in Lodewijk XV-stijl. Oorspronkelijk dubbelhuisopstand, gemarkeerd door een hardstenen spiegelboogdeur met geprofileerd kwarthol en met spiegels versierd beloop, neuten, gelede imposten, sleutel en waterlijst; heden verbouwde pui. Verkleinende getoogde bovenvensters in geriemde hardstenen omlijstingen met rocaillesleutel. Centrale getoogde dakkapel met gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, eertijds geflankeerd door voluten, boven de kroonlijst. Vermoedelijk later toegevoegd stucdecor in Lodewijk XVI-stijl, uit XVIII d : strikken en guirlandes op de penanten van de eerste, stafwerkfries met rozetten op de borstwering van de tweede verd., en doorhangende guirlande onder de kroonlijst. Verankerde bakstenen zijgevel met aanzetten van vroegere schoorbogen.

K.I.K., 104324 A.

Nr. 34. Traditioneel diephuis (hoek Kinnebakstraat) met drie bouwl. en drie trav. on-

905. St.-Katelijnestraat nr. 34, 36-38, 40-42.

SPECIALE ARTS
KAAS
TUTTA SCARPA
CLUNY
LE PICODON
A LA COURONNE
MAES-PIL

der zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII (fig. 905). Trapgevel (7 tr.) uitlopend op twee barokke voluten en een geprofileerd gebogen fronton. Vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen, doch bepleisterd en beschilderd, met lelievormige muurankers op de penanten en in de top. Aangepaste rechth. bovenvensters met behouden kwarthol profiel aan de dagkanten doch toegevoegde lekdrempels (XIX). Tweeledige geveltop met vernieuwde dekstenen, afgewerkt met een geprofileerd fronton onder de topbekroning. Drielicht met kwarthol geprofileerde dagkanten in de eerste geleding : rondbogig middenluik met imposten en sluitsteen, tussen rechth. zijvenstertjes; dito rechth. luikje erboven. Begane grond verbouwd. Verankerde zijgevel met gedicht kruiskozijn onder gekoppelde ontlastingsboogjes, en kraagstenen van vroegere schoorbogen. Achtertuitgevel met aandak. Door brand geteisterd in 1993.

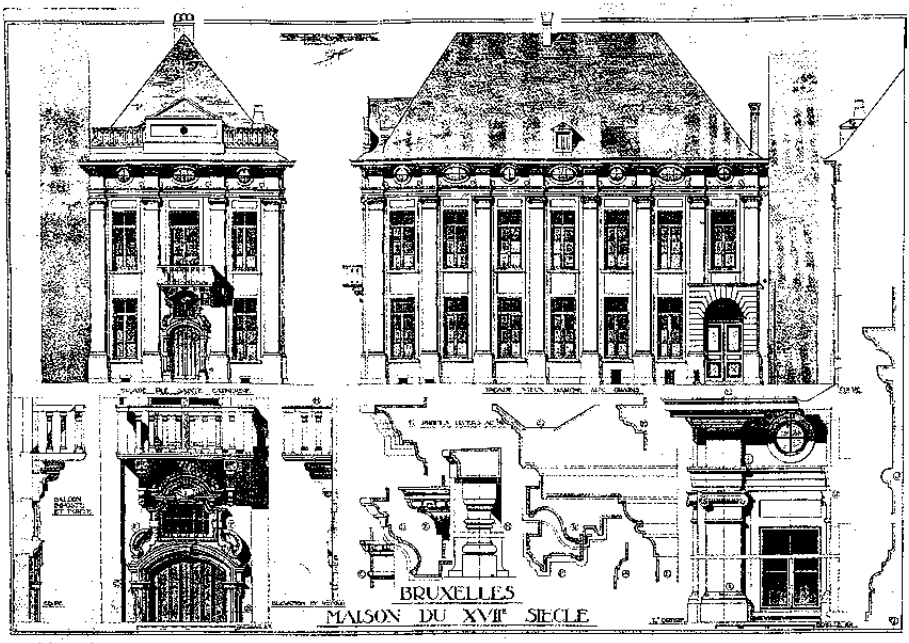
Nr. 36-38. Traditioneel diephuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII (fig. 905). Manke trapgevel (9 en 10 tr. + topstuk), vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch bepleisterd en beschilderd, met lelievormige muurankers op de penanten en in de top. Aangepaste bovenvensters op lekdrempels (XIX). Tweeledige geveltop met vernieuwde dekstenen. Drielicht met kwarthol geprofileerde dagkanten in de eerste geleding : rondbogig middenluik met imposten en sluitsteen, tussen rechth. zijvenstertjes; dito rechth. luikje erboven. Verbouwde begane grond. Achtertuitgevel met aandak.

Nr. 40-42. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII (fig. 905). Verankerde trapgevel (8 tr. + topstuk), vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen, doch bepleisterd en beschilderd. Rechth. bovenvensters met behouden kwarthol profiel aan de dagkanten. Tweeledige, door waterlijsten gemarkeerde geveltop. Drielicht met kwarthol geprofileerde dagkanten in de eerste geleding : rondbogig middenluik met imposten en sluitsteen, tussen rechth. zijvenstertjes; rechth. luikje en balkgat erboven. Twee fraaie hardstenen deuromlijstingen op de begane grond. L. lage spiegelboogdeur in Lodewijk XIV-stijl, uit XVIII a-b : sterk ingesnoerd, geprofileerd kwarthol beloop met neuten, gegroefde voluutsleutel en gekorniste gebogen waterlijst; steenhouwersmerk p. 1, nr. 37. Markante houten deur met paneel met oren en neuten. Ernaast hogere en bredere spiegelboogdeur in Lodewijk XV-stijl, uit XVIII c : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, rocailles als sluitsteen en in de zwikken, en gekorniste gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; steenhouwersmerk p. 1, nr. 38, geïdentificeerd met G. Mondron (Arquennes). Oorspronkelijke gesmeed ijzeren waaier met radiaal tracé in het bovenlicht. Voorts caféramen.

Nr. 44. Rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1874; oorspronkelijk drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak, later vervangen door een vierde bouwl. Opgetrokken ter plaatse van een traditioneel XVII-diephuis met trapgevel. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels, de middentrav. geaccentueerd door een entablement. Oorspronkelijk klassiek hoofdgestel en dakkapel tussen œil-de-bœufs. Verbouwde winkelpui (1920).

S.A.B., O.W., 21862 (1874).

Nr. 46-48. Markant hoekhuis (Oude Graanmarkt nr. 2-4) in classicerende barokstijl, te dateren eind XVII (fig. 906). Monumentale constructie met twee bouwl. + mezzanino, en resp. drie en zeven trav. onder steil, overkragend schilddak (n⊥St.-Katelijnestraat, leien). Bepleisterd en beschilderd gevelfront, geritmeerd door brede pilasters met Ionisch kapiteel, oorspronkelijk in kolossale orde doorlopend over de begane grond, met geprofileerde basis en sokkel. Afwerking door een breed klassiek hoofdgestel met gelede architraaf en fries, met doorgetrokken ritmering aansluitend bij de klossen van de overkragen-

906. St.-Katelijnestraat nr. 46-48. Opmeting door F.J.Freyens (1926), (L'Emulation, 1927, pl. 20).

de dakrand; eerder recent toegevoegde kroonlijst. Oorspronkelijk rechth. beneden- en bovenvensters in verticaal oplopende platte bandomlijstingen, waardoor vorming van casementen. Bovenvensters vergroot in 1822, benedenvensters stelselmatig weggebroken vanaf eind XIX-begin XX. Alternerend ronde en ovale, vlak omlijste oculi in de mezzanino. Voorgevel bekroond door een vrijwel blinde dakkapel met kleine oculus en driehoekig fronton, aan weerszij geflankeerd door een attiekbalustrade met voluutvormige vleugelstukken. Centrale steekboogdeur met spiegelbogig bovenlicht, in barokke hardstenen omlijsting, heden met geschilderd doch vermoedelijk foutief jaartal 1658. Meerledig, geblokt en geprofileerd kwarthol beloop, met neuten, oren, imposten met eierlijst en sluitsteen, onder geprofileerde gebogen waterlijst met gestrekte uiteinden. Bovenlicht met dito beloop, geflankeerd door voluten en bekroond door een cartouche en gelede waterlijst waarop druiventrossen. Steenhouwersmerk, p. 1, nr. 39. Erboven sterk uitkragend balkon met balustrade, op bewerkte voluutconsoles met schijf- en diamantkopmotief. Zijgevel met voorheen brede geblokte rondboogpoort in de r. trav., vrij recent weggebroken (1921).

S.A.B., O.W., 24360 (1822), 21863.
K.I.K., 68401 A, 29761 A, 104325 A.

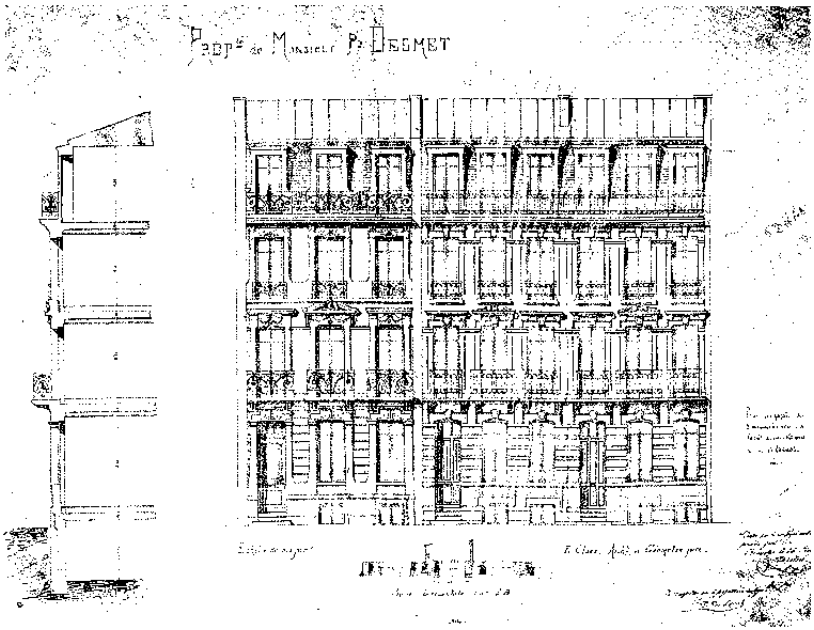
St.-Kristoffelsstraat (3-4 F)

Van Kartuizersstraat naar Rijkeklarenstraat.
Oorspronkelijk L-vormige straat, in 1806 aangelegd als verbinding van Oude Graanmarkt en Groot Eiland. Ten N. van de Kleine Zenne doorheen het voormalige

St.-Kristoffelshof van de haakbusschuttersgilde getrokken, ten Z. doorheen de tuinen en het voorplein van het voormalige rijkeklarenklooster. Onderbroken door de aanleg van de Arteveldestraat bovenop de Kleine Zenne vanaf 1874. De O.-arm werd vervolgens in W.-richting doorgetrokken, geïncorporeerd in de Rijkeklarenstraat.
Resten van neoclassicistische bebouwing uit de periode van straataanleg, verspreid over beide straatwanden (nr. 12, 14, 31 tot 37, 47); voormalig rijkeklarenklooster op de hoek met de Rijkeklarenstraat (zie aldaar nr. 23). Voorts enkelhuizen van de jaren 1860 en 1870, en latere invullingen. Omvangrijk nieuwbouwcomplex hoek Pletinckxstraat.

S.A.B., O.W., 6242 (1806).

Nr. 2-4. Z.g. «*A St.-Christophe*». Imposant hoekgebouw (Kartuizersstraat nr. 46-48) in eclectische stijl met neobarokke en neoclassicistische inslag, n.o.v. architect E. Claes van 1875; vijf bouwl. + entresol en achttien trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuursteen, op de bovenste drie verd. verwerkt met baksteen. Hoge geblokte benedenbouw met diamantkoppen en zware sleutels, belijnd door de puilijst. Tweede en derde verd. gemarkeerd door een gevelbreed gietijzeren balkon, gecanneleerde Corinthische pilasters, doorhangende guirlandes, en klassiek hoofdgestel. Onversierde eerste en vierde verd., resp. opgevat als tweede entresol en attiek. Kroonlijst op modillons. Afgeschuinde hoektrav. geaccentueerd door de omlijste winkeldeur met huisnaam, gebroken fron-

907. St.-Kristoffelsstraat nr. 6, 8, 10. Bouwaanvraag (1879). (S.A.B., O.W., 9076).

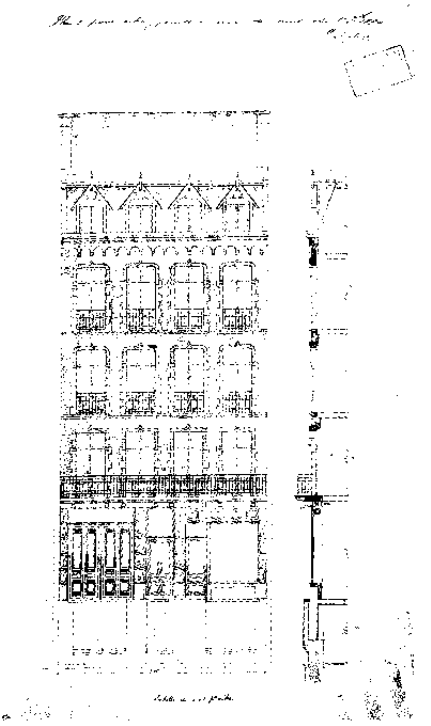
ton, nis met St.-Kristoffelbeeld, en doorhangende guirlande; sluitsteen en voluten op de bovenste verd., onder bekronend gebogen fronton met schelpmotief. Ruim beglaasde winkelpuien met oorspronkelijk houten raamwerk; privé-portalen met cartouches waarin o.m. initialen PD van bouwheer P. Desmet. Registers van rechth. bovenvensters met geriemde omlijstingen en gietijzeren leuningen. Renovatie n.o.v. architect P. Blondel, beëindigd in 1993 (1922).

S.A.B., O.W., 9076 (1875).

Nr. 6, 8, 10. Gehcel van drie enkelhuizen in Second-Empirestijl, n.o.v. architect E. Claes van 1875 (fig. 907); vier bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Rijk geornamenteerde lijstgevels van natuursteen, met identieke ordonnantie en geleding, doch geïndividualiseerd decor resp. voor nr. 6 en de gekoppelde nrs. 8 en 10. Sokkelvormende benedenbouw met schijnvoegen. Bel-etage gemarkeerd door een gevelbreed en centraal uitkragend gietijzeren balkon, en entablementen. Bovenste verd. als attiek, eveneens met entablementen en gietijzeren balkon bovenop de kroonlijst met klossen of consoles. Rechth. deur- en vensteropeningen. Nr. 6 met typische vensteromlijstingen – pilasters op de begane grond – met ingekerfde rankwerkversiering en rozetten, centraal fronton met vrouwenhoofd en draperieën op de bel-etage. Nr. 8 en 10 met verschillend bewerkte sluitstenen, omlijstingen op doorgetrokken imposten, gegroefde penanten op de bovenverd., en centraal topstuk op de bel-etage (1923).

S.A.B., O.W., 9076 (1875).

Nr. 9-11. Huurhuis in neogotische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1894 (fig. 908); vier bouwl. en vier trav. onder mansardedak. Lijstgevel van bak- en hardsteen. Begane grond met gebouchardeerde posten van inrijpoort, privé-inkom en winkelpui. Rechth. bovenvensters met negblokken, accoladebogige waterlijst en ontlastingsboog. Eerste verd. belijnd door een gevelbreed gietijzeren balkon, tweede en derde verd. door accoladebogige Franse

908. St.-Kristoffelsstraat nr. 9-11. Bouwaanvraag (1894), (S.A.B., O.W., 21373).

gietijzeren balkons doorlopend in kordons. Rondbogenfries met korbeeltjes onder de kroonlijst; houten dakkapellen met driepasboog (1924).

S.A.B., O.W., 21373 (1894).

Nr. 12. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX a. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende ordonnantie. Rechth. inrijpoort in vereenvoudigd entablement, en vensters met lekdrempel, beluikt op de begane grond; latere gietijzeren leuningen. Kroonlijst boven steigergaten (1925).

Nr. 14. Neoclassicistisch herenhuis, oorspronkelijk met drie bouwl., mezzanino en vier trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1827. Deel uitmakend van een geheel van drie gekoppelde woningen vlg. spiegelbeeldschema, palend aan de Kleine Zenne; twee overige panden gesloopt bij de aanleg van de Arteveldestraat. Verhoogd met een vierde bouwl. en inwendig verbouwd, n.o.v. architect J. Obozinski van 1941. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende ordonnantie, horizontaal belijnd door de plint, schijnvoegen met uitstraling op de begane grond, kordons en doorgetrokken lekdrempels. Rechth. inrijpoort (bij recente renovatie gedicht) en vensters, beluikt op de benedenverd. Latere portiek in Arteveldestraat nr. 51 (zie aldaar), (1926).

S.A.B., O.W., 21367 (1827), 54900 (1941).

Nr. 20-22. In oorsprong herenhuis met enkelhuisopstand van drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak – huidige drie r. trav. – met pakhuis aan de Kleine Zenne, waarvoor bouwaanvraag van 1863. Bij de aanleg van Arteveldestraat en Pletinckxstraat uitgebouwd tot een afgeschuind hoekcomplex (Pletinckxstraat nr. 26), waarvoor bouwaanvraag van 1879, door de «Société de Travaux Publics et Constructions». Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag van negen trav. Begane grond met casementen en sokkel, winkelpuien en oorspronkelijke steekboogpoort. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, lekdrempel en paneel resp. met ruit en schijven. Bel-etage met doorlopende balustrade en entablement in de drie l., gietijzeren balkon en entablement in de oorspronkelijke middentrav. Klassiek hoofdgestel. Recent gerenoveerd n.o.v. studiebureel B.U.A.S. en studiebureel Dumont (1927).

S.A.B., O.W., 21370 (1863), 19549 (1879).

Nr. 24, 26, 28, 30. Vier gelijkaardige enkelhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1862, voor nr. 30 van 1868. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met hardstenen plint; drie bouwl. en drie trav. onder mansarde- of zadeldak. Begane grond van nr. 24 belijnd door schijnvoegen. Rechth., getoogde of afgeronde muuropeningen met geriemde omlijsting, uitgezonderd in nr. 28, op doorgetrokken geprofileerde lekdrempels; bel-etage geaccentueerd door een centraal balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek, doorlopend in de puilijst. Klassiek hoofdgestel met bewerkte consoles; o.m. dakkapellen met pseudo-fronton. Bewaard houtwerk. Recent gerenoveerd n.o.v. studiebureel B.U.A.S. en studiebureel Dumont (1928).

S.A.B., O.W., 21368, 21369 en 21386 (1862), 9054 (1868).

Nr. 31 tot 37. Geheel van vier gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen vlg. repeterend schema, uit XIX a. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels met drie bouwl. en telkens twee trav. onder zadeldak, horizontaal belijnd door de plint, geprofileerde pui- en kroonlijst. Rechth. deur in entablement, en vensters, haast vierkant op de lagere tweede verd., met lekdrempel. Latere aanpassingen : nr. 31 verhoogd met een klassiek hoofdgestel; nr. 35 met een vierde bouwl. (1936); nr. 37 met deurrisaliet, verhoogd met een mezzanino (1841) en bekleed met een geglazuurd tweekleurig baksteenparement (ca. 1900), (1929).

S.A.B., O.W., 49577 (1936), 21380 (1841).

Nr. 41. *Magazijn Absalon.* Pakhuis waarvoor bouwaanvraag van 1913; ontwerp toegeschreven aan architect V. Horta. Gebouwd als uitbreiding van het aanpalende nr. 43-45. Constructie met ijzerskelet – roosteringen en kolommen – in het interieur; souterrain en vier bouwl. onder mansardedak (leien). Lijstgevel van natuur- en hardsteen met twee brede trav. Stijlovereenkomsten met de achtergevel van de voormalige Grand Bazar Anspach, n.o.v. Horta van 1903, aan de Grétrystraat (zie Anspachlaan nr. 24-30). Geblokte hardstenen benedenbouw met sokkel en puilijst, geopend door rechth. tweelichten, getralied in het souterrain; in 1933 ingevoegde deur. Bovenverd. van natuur- en

hardsteen voor omlijstingen, geritmeerd door getoogde lisenen met geprofileerde imposten. Brede vensters met lekdrempel, I-balk op de eerste twee, hanekamboog op de bovenste verd. Kroonlijst met klossen; getoogde dakkapellen met waterlijst. Bewaard raamwerk met kleine roedenverdeling (1930).

S.A.B., O.W., 21384 (1913), 47048 (1933).
BORSI F., PORTOGHESI P., *Victor Horta*, Brussel, 1970, p. 190.

Nr. 43-45. Herenhuis en pakhuis, gebouwd door E. Absalon, n.o.v. architect M. Mertens (?) van 1891. Herenhuis van het dubbelhuistype, met neoclassicistische inslag; souterrain, drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen met horizontale geleding. Geblokt middenrisaliet vanaf de puilijst, met balustrade, entablement en bekronend driehoekig fronton op consoles. Zware rechth. erker met consoles en gietijzeren balkonbekroning in de twee l. trav. van de bel-etage. Rechth. deur en vensters, verdiept op de beganc grond, in geriemde omlijsting met oren op de bovenverd., op doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdgestel.
Pakhuis, Arteveldestraat tussen nr. 70 en 72. Oorspronkelijk met souterrain, twee bouwl. en vier trav.; verhoogd met nogmaals twee bouwl. en zadeldak, n.o.v. architecten A. Fougnies en G. Ghysels van 1905. Later uitgebreid (zie nr. 41). Beschilderde bakstenen lijstgevel met schaarse verwerking van hardsteen, geleed door de puilijst en vlakke pilasters. Steekboogvensters, tweelichten in de l. trav., met lekdrempel en onderdorpel. Klassieke beëindiging (1931, 1932).

S.A.B., O.W., 21384 (1891), 23408 (1905).

Nr. 47. Zelfde type als nr. 12, uit XIX a, met later toegevoegd stucdecor (1933).

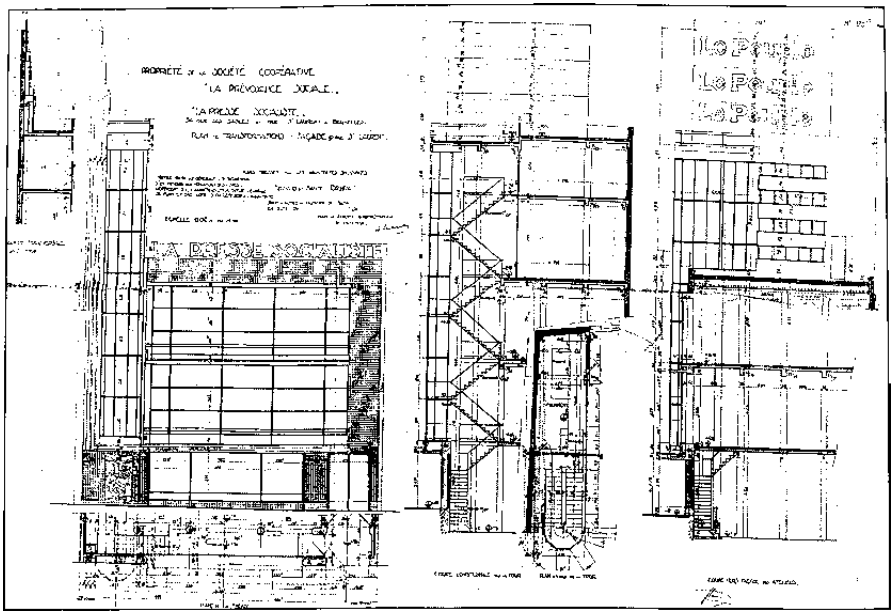
St.-Laurensstraat (6 C)

Van Komediantenstraat naar Zandstraat.
Korte rechte straat. Vanouds genoemd naar de in 1314 gestichte St.-Laureiskapel met aanpalend gasthuis voor pelgrims, eertijds aan de O.-zijde; openbaar verkocht in 1800. Vestiging van het St.-Elisabethsklooster begin XV in hetzelfde bouwblok, doorlopend tot de St.-Elisabethsberg, Sionsberg en Zandstraat; opgeheven in 1783, vervolgens kazerne, gesloopt in 1912.
O.-zijde heden volledig ingenomen door de drukkerij van de Nationale Bank van België (zie Berlaimontlaan nr. 56). Heterogene W.-zijde, bepaald door gebouwen van dagbladen «La Cité» en «Le Peuple».

Nr. 10. Pakhuis z.g. «*Electric*», n.o.v. architect F. Tilley van 1922, opgetrokken in 1923-1924. Baksteenbouw met balkenlagen van gewapend beton (Siegwart); vier bouwl. en één trav. onder schilddak (pannen). Lijstgevel met verticaliserende opbouw, in een eerste ontwerp met getrapte geveltop. Brede inrijpoort met hoekblokken en I-balk op kraagstenen. Vensternis over de bovenverd. met oplopend betonnen raamwerk (Cimarmé) met rastervormige roedenverdeling en ingediepte borstweringen; sierankers op de penanten. Afzonderlijke conciërgewoning achteraan het terrein. Gesloopt in 1991 (1934).

S.A.B., O.W., 32071 (1922-1924).

★ Nr. 30. Voormalig *drukkerijgebouw* van dagblad «*Le Peuple*» (fig. 909). Functionalistisch gebouw in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architecten F. en M. Brunfaut van 1931 (fig. 910). Opgetrokken i.o.v. de coöperatieve maatschappijen «La Prévoyance Sociale» en «La Presse Socialiste», ingehuldigd in 1932. Aansluitend bij het gelijktijdig aangepaste redactie- en administratiegebouw en de ateliers, n.o.v. architect R. Pringiers van 1905 (zie Zandstraat nr. 33-35).
Betonconstructie met drie bouwl. op rechth. plattegrond. Voorgevel gekenmerkt door een contrastrijke volumewerking, typische polychromie en beglazing, met nagestreefd publicitair effect. Oorspronkelijk bij avond versterkt door de lichtwerking van glasvlakken, neonprofielen en hoog

910. St.-Laurensstraat nr. 30. Voormalige drukkerij «Le Peuple». Bouwaanvraag (1931), (S.A.B., O.W., 40553).

bekronende logo's van dagblad en uitgeversmaatschappij. Heden enigszins verarmd door ruime vernieuwing van het metalen raamwerk met afwijkende, ritmeverstorende roedenverdeling, dichting van sommige glasvlakken en verwijdering van voornoemde logo's. Asymmetrische opstand gevormd door een vrijwel vierkant volume met horizontale gelding, l. geflankeerd door een hoog oprijzend torenvolume als bepalend verticaal accent. Sokkelvormende begane grond met zwarte tegelbekleding : drieledige beglaasde middenpartij inspringend tussen afgeronde muureinden; r. diep ingesneden oranje betegeld ingangsportaal met afgeronde wanghoeken. Bas-reliëf «POUR QUE LE PEUPLE LISE», door beeldhouwer D. Ledel ter nagedachtenis van Joseph Wauters (1875-1929), politicus, directeur van «*Le Peuple*» vanaf 1910 en ijveraar voor de socialistische pers in België. Licht uitspringende beglaasde gordijngevel over de twee bovenverd., aansluitend bij het torenvolume, voorts afgezoomd door een oranje tegelstrook en zwarte waterlijst; oorspronkelijk bekronend logo «LA PRESSE SOCIALISTE». Vloerlagen belijnd door betonnen sokkels en balkons met buisprofielen-wering, de onderste afbuigend ter aanduiding van het ingangsportaal; oorspronkelijk metalen raamwerk op de eerste verd. Torenvolume met polygonaal beglaasde trapkoker met buisprofielen-bekroning, oorspronkelijk achteraan aansluitend bij horizontale glasstroken, heden gedicht. Drieledige betonnen lichtschacht

909. St.-Laurensstraat nr. 30. Voormalige drukkerij «Le Peuple» (1931-1932). Oorspronkelijke toestand (verzameling A.A.M.)

Le Peuple
Le Peuple
Le Peuple

met glasstenen, boven de trapkoker uitgroeiend tot verspringende vlakken, waarop oorspronkelijk logo «LE PEUPLE» en bekronende vlaggemast.
Interieur gekenmerkt door wandbetegeling en raamwerk met horizontale verdeling. Machinezalen voor rotatiepersen met betonspanten op verjongende dragers op de benedenverd., verder afdelingen clicherie, zetterij en linotypie op de eerste, o.m. gravure en fotografie op de tweede verd. Metalen trap in de trapkoker; beglaasd binnenplein.
L. aanpalende *uitbreiding* (nr. 28) in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architecten F. en M. Brunfaut van 1936-1937. L-vormige vleugel doorlopend in Zandstraat nr. 29. Strak geordonneerde gevels van drie bouwl., met beige tegelbekleding en horizontale vensterregisters. Ingesneden portaal met afgeronde wanghoeken in de St.-Laurensstraat; winkelpui met middeningang, ingeschreven in een hogere portiek met luifel in de Zandstraat. Metalen raamwerk (1935).

S.A.B., O.W., 40553 (1931-1932), 47804 (1936-1937).
CELIS M.M., VAN DEN BOSSCHE H., *De redactie- en drukkerijgebouwen van «Vooruit» en «Le Peuple»* (M & L, 1982, 5, p. 8-23).

St.-Michielsstraat (4-5 C)

Van Emile Jacqmainlaan naar Martelaarsplein.
In oorsprong kortere straat, als invalsstraat vanaf de Nieuwstraat gelijktijdig aangelegd met het Martelaarsplein, voorheen z.g. «St.-Michielsplein» (1774-1776, ingenieur-architect C. Fisco; zie aldaar), vanwaar ook de huidige straatbenaming. Na het doortrekken van de centrale lanen (1867-1871) verlengd tot de Emile Jacqmainlaan, waarbij opslorping van de voormalige Vogelenzangstraat en het O.-uitcinde van de Circusstraat.
Contrast tussen de schaalvergrotende zij- en achtergevels nr. 1-9, 2-16, 11, 15-25, 26A-28, 29-31, resp. van de imposante complexen De Brouckèreplein nr. 41, Emile Jacqmainlaan nr. 53, Adolphe Maxlaan nr. 11-17, 5-9, Nieuwstraat nr. 54 en 45 en de nog behouden, eerder vrij sobere drie trav. brede lijstgevels met neoclassicistisch uitzicht, uit XIX e-d.
Voor de nrs. 36 tot 42 en 37 tot 41, homogene eindgevels met een strakke classicistische ordonnantie, zie Martelaarsplein.

Nr. 13, 18-20, 22. Drie rijhuizen met bepleisterde lijstgevels met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en twee of drie trav. Karakteristieke opstanden voor de jaren 1870-1875, gekenmerkt door geriemde rechth. of getoogde vensteromlijstingen, een min of meer uitgewerkt stucdecor met panelen, imitatiebanden of vensterentablementen, centrale of gevelbrede gietijzeren balkonleuningen en beëindiging door klassieke hoofdgestellen. Nr. 13 vlg. vermoedelijke bouwaanvraag van 1874 in oorsprong met enkelhuisopstand. Nr. 18-20 met entresol, middenrisaliet en dakvenster onder driehoekig fronton, tussen œil-de-bœufs. Nr. 22 vlg. bouwaanvraag van 1875 n.o.v. architect A. Vanderheggen, met handelspui van bij oorsprong, doch heden verbouwd (1936).

S.A.B., O.W., 912 (1874), 21755 (1875).

Nr. 24. Hoekhuis (Duivenkotstraat) met dezelfde stijlkenmerken, vier bouwl. en drie + vier – w.o. twee blinde – trav., opgetrokken in 1869-1870. Horizontaal markerende gelede kordons, vensters met afgeronde bovenhoeken en klassiek hoofdgestel versierd met architraaf en panelen tussen gekoppelde bewerkte consoles. Deels verbouwde winkelpui : op plan met venster en klassieke winkelpui met zij-ingang, en aan Duivenkotstraat, een dito uitstalraam en venster + privé-deur in de twee uiterste trav. r. (1937).

S.A.B., O.W., 21756 (1869-1870).

Nr. 32, 34 en 33, 35. Tweemaal twee gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, vlg. bouwaanvraag van 1862 opgetrokken n.o.v. architect D. Peeters. Beide ter vervanging van één bouwl. hoog pand : nr. 32, 34 voorheen stalling met aanleunende afsluitingsmuur; nr. 33, 35 samen ontworpen met het monumentalere hoek-

pand Nieuwstraat nr. 45/St.-Michielsstraat nr. 29-31. Bepleisterde lijstgevels met drie verkleinende bouwl. en elk drie trav., van bij oorsprong op de belijnde begane grond met enkelhuisopstand vlg. spiegelbeeldschema, behouden in nr. 33, 35, verbouwd in nr. 32, 34. Voorts klassieke ordonnantie met geprofileerde rechth. en getoogde vensteromlijstingen, geaccentueerde middentrav. van bel-etage door gietijzeren balkonleuningen en beëindiging door verbonden klassieke hoofdgestellen. Ondiep middenbalkon op de bovenste verd., kordonvormende lekdrempels en zes rechth. dakvensters in nr. 32, 34; panelendecor in nr. 33, 35 (1938).

S.A.B., O.W., 21750 en 17600 (1862).

St.-Nikolaasgang (5 E)

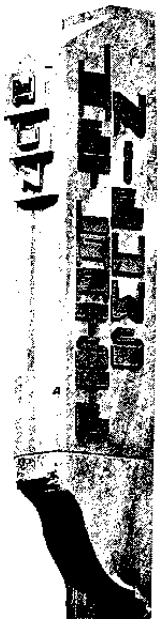
Smalle steeg met toegang in Grasmarkt nr. 8-12 in pseudo-barokstijl met bekronende nis met St.-Nikolaasbeeld. Eertijds elleboogvormig in verbinding met de Greepstraat; sinds 1951 aangesloten op de Centrumgalerij. Deels bepleisterde bakstenen voor- en zijgevels van begrenzende panden w.o. aangepaste oudere, mogelijk traditionele kernen; krul- en lelie-ankers in nr. 4 (1939).

St.-Pietersstraat (4 B)

Van Nieuwbrug naar Kruidtuinlaan.
Aloud straatje in het verlengde van de Bruidsstraat, leidend naar de Lakenspoort. Gelijktijdig met de aanleg van Nieuwstraat en Nieuwbrug in 1617 verbreed. Eertijds z.g. «'t Cool straetken», huidige benaming sinds XVIII. Laatste straatgedeelte doorgetrokken bij de aanleg van de Kruidtuinlaan in 1819-1820. In XIX groot aantal gangen, cf. resten van de Hanegang tussen nr. 59 en 61.
Heden onaanzienlijke straat geprangd tussen Emile Jacqmainlaan en Adolphe Maxlaan. W.-zijde bepaald door redactie- en drukkerijgebouwen van diverse dagbladen, veelal nieuwe bouw. O.-zijde met achtergevels van bioscoop «Marivaux» (Adolphe Maxlaan nr. 104-106), «Hotel Plaza» (Adolphe Maxlaan nr. 118-126) en «Théâtre des Variétés» (Mechelsestraat nr. 25). Nieuwbouwcomplex met loopbrug bij het begin van de straat.

Nr. 17-27. Zie Adolphe Maxlaan nr. 104-106.

Nr. 30. *Redactie en drukkerij* van dagblad «*Het Laatste Nieuws*». Complex in zakelijke stijl met Art Deco-inslag, in verschillende fasen opgetrokken in 1928-1938, n.o.v. architect J.-B. Dewin. Eerste fase in 1928 ontworpen met twee bouwl., uitbreidingen in 1932 met drie, in 1937 met vier bouwl.; in totaal twaalf trav., heden globaal met vijf bouwl. ingevolge latere verhogingen. Langgerekte lijstgevel met horizontale geleding : eerste twee bouwl. in

911. St.-Pietersstraat nr. 30. Redactie en drukkerij «Het Laatste Nieuws» (1928-1938). Publiciteitsconsole.

baksteenarchitectuur met verzorgd metselverband, gemarkeerd door postamenten, hoogste registers beraapt, belijnd door kordons. Brede rechth. vensters met metalen raamwerk met kleine roedenverdeling, telkens met centraal embleem van schrift of drukkunst in glas-en-lood. Typische publiciteitsconsoles met opschrift «HET LAATSTE NIEUWS» (fig. 911), (1940).

S.A.B., O.W., 35921 (1928), 40964 en 40984 (1932), 47810 (1937).

Nr. 64-66. Neoclassicistisch hoekhuis (Mechelsestraat), waarvoor bouwaanvraag van 1830; drie bouwl. + mezzanino en zes trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende registers van rechth. vensters op lekdrempels; deur onder balkon met ijzeren leuning in de afgeschuinde hoektrav. Kroonlijst boven getoogde mezzaninovensters en gelede architraaf. Lagere aanbouw (1941).

S.A.B., O.W., 17864 (1830).

St.-Rochusstraat (4 B)

Van Emile Jacqmainlaan naar Spaarstraat. Deel uitmakend van een geheel van straten, eind XVI aangelegd tussen de Zenne en de Lakensestraat, nabij het «Simpelhuys» (zie Ladderstraat).
Eertijds ingenomen door de St.-Rochuskapel en het «Tuchthuys» (1623-1625), dat later werd uitgebreid met het «Armenhuys» (1730-1733); nabij de Zenne bevonden zich de «pesthuyskens» en de woning van de «pestmeester». Het complex werd in 1818 omgevormd tot Gasfabriek, naar verluidt de eerste van het continent; verdwenen bij de Zenne-sanering (1867-1871) en verkaveld.
Eenvoudige rijbebouwing met neoclassicistische inslag van ca. 1880 : gekoppelde enkelhuizen met twee trav. vlg. repeterend of spiegelbeeldschema, cf. nr. 10-12 en 18-20; hoekhuizen, cf. nr. 8 (1880). Ruimere hoekcomplexen met de Emile Jacqmainlaan (zie aldaar nr. 114-116 en 118).

S.A.B., O.W., 21471 (1880).

Nr. 3 tot 19. Geheel van zes gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, en twee hoekhuizen (resp. Pelikaanstraat en Spaarstraat), met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1880. Drie bouwl. onder zadeldaken, enkelhuizen met elk twee, hoekhuizen met drie bij drie trav. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met registers van steekboogvensters met geriemde omlijstingen, lekdrempels en o.m. onderdorpels op de bovenverd., rechth. deuren en vensters op de begane grond. Klassiek hoofdgestel (1942).

S.A.B., O.W., 21470 (1880).

Sistervatstraat (6-7 J)

Van Blaesstraat naar Hoogstraat.
Rechtlijnige straat, vermoedelijk ontstaan in XIV, en eertijds z.g. «Pluymstrate». Huidige benaming (XVI) naar een oude inhoudsmaat voor meel. Voorheen doorlopend tot de vroegere «Renardinstraat», doch onderbroken door de aanleg van de Blaesstraat (1853-1858), het straatgedeelte ten W. vervolgens geïncorporeerd in het Vossenplein.
Enkele oudere kernen aan de Z.-zijde bij de Hoogstraat. N.-zijde volledig ingenomen door de «Cité Hellemans» (zie Blaesstraat nr. 174-198).

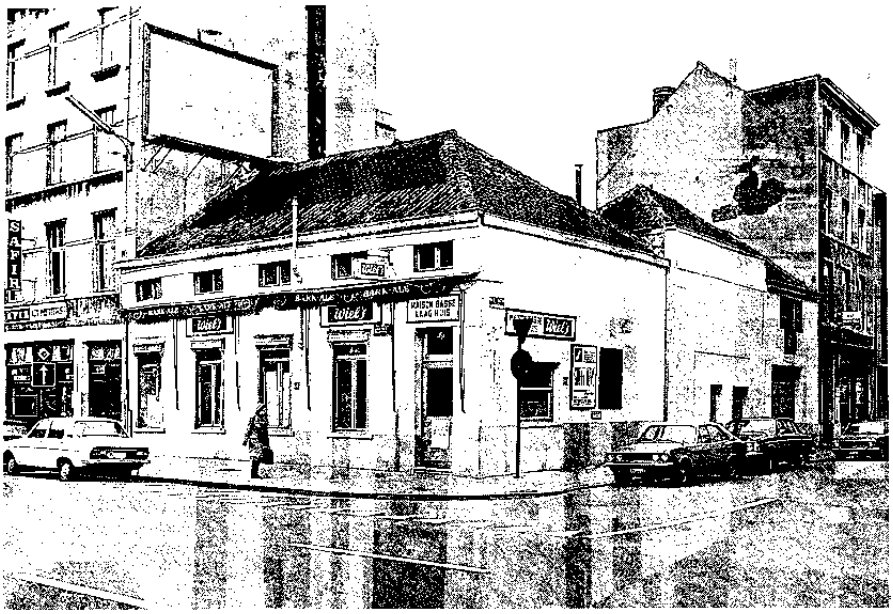
Nr. 24 tot 30. Geheel van vier gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, in laat-classicistische stijl, uit eind XVIII-begin XIX (fig. 912); twee bouwl. + mezzanino en elk twee trav. onder zadeldak (pannen). Nr. 28 en 30 met vrij intacte opstand. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. deur en bovenvensters in vlakke blokomlijstingen; deuren met kwarthol profiel aan de dagkanten. Kleine vierkante mezzaninovensters – blind in de deurtrav. – tussen bedekte steigergaten, onder de kroonlijst. Verbouwde winkelramen. Nr. 24 met toegevoegd stuc, cf. vensteromlijstingen en kordon. Nr. 26 volledig verbouwd en verhoogd.

912. Sistervatstraat nr. 24-30.

Slachthuislaan (1-2-3 E-H)

Van Ninoofseplein naar Anderlechtsesteenweg.
Deel uitmakend van de ringlanen ter vervanging van de XIV-stadsomheining, aangelegd n.o.v. ingenieur J.-B. Vifquain vanaf 1819 (zie Antwerpselaan). De aanleg tussen Ninoofsepoort en Anderlechtsepoort maakte deel uit van de werken vanaf de Hallepoort, aangevat in 1832-1833, doch pas ca. 1840 voltooid. Benaming sinds 1841, naar het voormalige Slachthuis van Brussel. Ontworpen door stadsarchitect A. Payen in 1835, eerstesteenlegging in 1836 en inhuldiging in 1841. Eertijds een geheel van acht paviljoenen in neoclassicistische stijl, opgesteld in twee parallelle rijen. Gelegen aan de W.-zijde van de laan, in een enclave op het grondgebied van de gemeente Anderlecht. Gesloopt in 1926, voor de bouw van het «Institut des Arts et Métiers» (nr. 50).
Eertijds beboomde laan met dubbele rijbaan en middenberm, tot 1860 ingenomen door de octrooigracht. W.-zijde sinds 1918 z.g. Poincarélaan; de rooilijn onderging hier een belangrijke wijziging door het verleggen van het Kanaal van Charleroi. Bebouwd vanaf de jaren 1840 tot in de jaren 1860, de terreinen bij de Ninoofsepoort reeds in de jaren 1830. Vanouds vermenging van woon- en nijverheidsfunctie : bescheiden rijbebouwing, ateliers en pakhuizen vnl. op de binnenterreinen. Neoclassicistische enkel- en hoekhuizen, heden veelal gebanaliseerd en verhoogd, cf. nr. 1A (1865), 2 (1867), 3-6 (1836), 10-11 (1879), 12-14 (1847), 24 (1862), 25 (1873), 34 (1890), 38 (1861), 42 (1863), 43-44 (1863), 45 en 48. Opvallend voorkomende reeks enkelhuizen met slechts

913. Slachthuislaan nr. 17.

twee bouwl. Voorts enkele nauwelijks afwijkende panden van omstreeks de eeuwwisseling, veelal opgetrokken ter plaatse van vroegere pakhuizen, cf. nr. 15 (1904). Appartementsgebouw in Art Deco in nr. 46-47 (1928-1929, architect E. Boveroulle), aanpassing van een neoclassicistisch pand (1847), (1943).

S.A.B., O.W., 36705 (1865), 25620 (1867), 25596 (1836), 7050 (1879), 7036 (1847), 7046 (1862), 7048 (1873), 7051 (1890), 36728 (1861), 7045 (1863), 7047 (1863), 36712 (1904), 39426 (1928-1929), 36736 (1847); A.A., 1832, vol. 29, rep. 121-122, 1835, vol. 32 bis, rep. 282-320.

Nr. 7. Enkelhuis met Art Nouveau-inslag, n.o.v. architecten R. Arnould en J. Lambotte van 1913, in wezen verbouwing van bestaande woning; vier bouwl. en drie ongelijke trav. onder zadeldak (pannen). Gecementeerde lijstgevel, in ontwerp tweekleurig geglazuurd parement, op arduinen plint. Asymmetrische opstand gemarkeerd door een bow-window met ijzeren balkon in de bredere l. trav. Muuropeningen met afgeronde hoeken, waterlijst op de bovenverd., korf- en rondbogig met bijkomende sleutel op de hoogste; typische houten kroonlijst. Bewaard schrijnwerk.
Aansluitend pakhuis met gevel aan Kruitmolenstraat nr. 41 (1944).

S.A.B., O.W., 20881 (1913).

Nr. 8. Enkelhuis en aanhorigheid (hoek Kruitmolenstraat) in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1844. Oorspronkelijk twee in hoogte verschillende bouwvolumes, elk met twee bouwl. en resp. drie bij vier en drie bij drie trav., verbonden door een tuinmuur. Bepleisterde en beschilderde opstand vanaf sokkel.

Heden resp. voor de helft en geheel verhoogd met een derde bouwl. en gecementeerd; overwegend blindvensters in de zijgevel. Woning met rechth. inrijpoort in de l. trav., benedenvensters met lekdrempel op consoles, bovenvensters met kordonvormende lekdrempels; oorspronkelijk beëindigd met kordon, panelenfries en kroonlijst, cf. O.-helft. Lagere aanhorigheid met rondboogpoort met blind bovenlicht in de r. trav. en rechth. vensters, getralied op de begane grond; oorspronkelijk eenvoudige afwerking (1945).

S.A.B., O.W., 7033 (1844).

Nr. 9. Voormalig *onderstation van de Electriciteitscentrale*, n.o.v. stadsarchitect F. Malfait van 1927, voltooid in 1929-1930. Opgetrokken ter plaatse van de aloude Kleine Sluis op de Kleine Zenne, in neoclassicistische stijl wederopgebouwd in 1835-1836. Meerdere vooront-werpen zowel voor verbouwing van voornoemd sluisgebouw als voor nieuwe bouw, eveneens uit 1927. Vrijstaand rechth. paviljoen met één bouwl. en drie op vier trav., omgord door de Kruitmolenstraat. Zakelijke baksteenarchitectuur met classicerend karakter; sober gevelparement met ingehouden decoratief gebruik van profileringen en metselverbanden en schaarse verwerking van hardsteen voor plint, dorpels en lijsten. Structuur van gewapend beton. Gevelritmering door rondboogarcaden met meervoudig geprofileerde dagkanten en metalen raamwerk met kleine roedenverdeling; rechth. portaal met entablement in risaliet. Afwerking door hoofdgestel en blinde attiek. Oorspronkelijk ruime verdiepte machinezaal met galerij, waaronder inkom en dienstlokalen in de N.-trav. Heden bijgebouw van het «Institut des Arts et Métiers», inwendig aangepast (1946).

S.A.B., O.W., 56462 (1927-1930).

Nr. 17. Laag enkelhuis (hoek Slachthuisstraat) met aanhorigheid, uit XIX b. Bepleisterde en beschilderde constructie met één bouwl. + mezzanino en vijf trav. onder afgesnuit zadeldak (pannen). Rechth.

914. Slachthuislaan nr. 18 (1842).

muuropeningen. Inmiddels gesloopt (fig. 913).

Nr. 18. Neoclassicistisch hoekhuis (Slachthuisstraat nr. 1), waarvoor bouwaanvraag van 1842 (fig. 914). Oorspronkelijk dubbelhuisopstand met drie bouwl. en tweemaal drie trav. onder schilddak (pannen). Opgesplitst in twee woningen met toevoeging van één trav. aan de Slachthuisstraat, in 1901. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met door brede kordons en geblokte hoekpilasters gemarkeerde registers vanaf sokkel; begane grond oorspronkelijk met schijnvoegen, heden gecementeerde cafépui. Rechth. vensters. Op de hoeken gekorniste kroon- en tandlijst boven panelenfries en waterlijst. Breder gespatieerde zijgevel; toegevoegde trav. met zelfde ordonnantie zonder hoofdgestel.

S.A.B., O.W., 7029 (1842, 1901).

Nr. 19, 20 en 23. Twee enkelhuizen en hoekhuis (Cuerensstraat) in neoclassicistische stijl, drie bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XIX b. Bouwaanvraag van 1843 voor nr. 23. Bepleisterde lijstgevels met rechth. vensters op kordonvormende lekdrempels. Hoekhuis met centraal balkon met voluutconsoles en ijzeren hek, en blinde zijgevel van vier trav. (1947).

S.A.B., O.W., 7031 (1843).

Nr. 24. Hoekhuis (Cuerensstraat) van hetzelfde type als nr. 23, waarvoor bouwaanvraag van 1862. Later aangepaste handelspui met I-lateien (1948).

S.A.B., O.W., 7046 (1862).

Nr. 26. Woning en biermagazijn in eclectische stijl, n.o.v. architect (?) E.E. Magosse van 1903. Woning met lijstgevel van witte bak- en hardsteen; vier bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak (pannen). Bredere l. trav. met gietijzeren balkons, gebuikt boven de inrijpoort, en r. risaliet met privé-deur; kordongeleding en gekorniste kroonlijst met klossen en tandlijst. Poort voorzien van ijzerbeslag en deur met I-balk; getoogde bovenvensters met diamantkopsleutel en lekdrempel. Onderkelderd biermagazijn met vier bouwl. en zadeldak op het binnenplein. Bak- en hardstenen puntgevel met twee trav., getoogde poort, vensters en lichtspleten, in top rondboogvensters en oculus. Tweebeukig interieur met ijzerstructuur – roosteringen en kolommen – en troggewelven (1949).

S.A.B., O.W., 2882 (1903).

Nr. 27-28. Voormalige fabriek van struisvogelveren en kunstbloemen. Kern gevormd door herenhuis met Art Nouveau-inslag – huidige vijf l. trav. –, waarvoor bouwaanvraag van 1904. Aangepast en uitgebreid tot het huidige industrieel complex, met vier vleugels rondom een binnenplein, n.o.v. architect R. Lemaire van 1917. Lijstgevel met simili-bekleding en hardstenen elementen; drie bouwl. en acht trav. onder gebogen mansardedak. Symmetrische opstand geleed door de plint, kordons en kroonlijst met klossen. Op de begane grond rechth. inrijpoorten in de middentrav., getoogde in de uiterste, waartussen rechth. vensters met geriemde omlijsting. Registers van rechth. bovenvensters met lekdrempel; entablementen op de tweede bouwl. Dakkapellen met gebogen fronton. Typisch schrijnwerk. Rondom het binnenplein : oorspronkelijk baksteenbouw met cement, geopend door brede rechth. ramen; souterrain, vier bouwl. en raekemdak met houten afwerking. Betonnen roosteringen (1950).

S.A.B., O.W., 7052 (1904), 25876 (1917).

Nr. 29. Woning n.o.v. architect A. Tréfois van 1946. Classicerende architectuur, nog aanleunend bij de vooroorlogse periode. Lijstgevel van baksteen met verwerking van hardsteen voor plint, omlijstingen en kordons; vier bouwl. en drie/twee trav. onder plat dak. Breed omlijst rondboogportaal met decoratieve metalen deur. Trapezoïdale bow-window met bewerkte borstwering over de bovenverd. Rechth. vensters (1950).

S.A.B., O.W., 56467 (1946).

Nr. 31. Neoclassicistisch enkelhuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1851. Oorspronkelijk vlak bepleisterde lijstgevel geleed door de plint, puilijst en het klassieke hoofdgestel. Toevoeging van stuc – schijnvoegen en omlijstingen – en centraal balkon met ijzeren hek, in 1896. Heden vernieuwd parement. Rechth. vensters met lekdrempel, doorgetrokken op de bovenverd.; dito inrijpoort in de r. trav. (1951).

S.A.B., O.W., 36707 (1851), 36726 (1896).

Nr. 32. Neoclassicistisch rijhuisje met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), uit midden XIX. Heden gecementeerde lijstgevel met plint, rechth. deur en vensters met lekdrempel, kordonvormend op de bovenverd., afgewerkt door een kroonlijst met modillons (1952).

Nr. 33. Burgerhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect Amb. Callewaert van

915. Slachthuislaan nr. 35 (1859).

1893; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel van natuur- en hardsteen, onderbouw met hoge bewerkte plint en schijnvoegen, bovenbouw met platte banden, kordons en klassiek hoofdgestel. Rechth. muuropeningen, bovenvensters in vlakke omlijsting; balkon met balustrade in de midden-, gebuikte gietijzeren balkons in de omringende trav. Bewaard houtwerk (1952).

S.A.B., O.W., 36730 (1893).

Nr. 35. Neoclassicistisch enkelhuis met twee bouwl. en vier trav. onder zadeldak (kunstleien), waarvoor afwijkende bouwaanvraag van 1859 (fig. 915). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geprofileerde plint. Rechth. vensters met lekdrempel, op de bovenverd. in geriemde omlijsting op kordon; dito inrijpoort in de l. trav. Beëindiging door architraaf, fries met spiegels en kroonlijst met klossen.

S.A.B., O.W., 7041 (1859).

Nr. 36. Neoclassicistisch enkelhuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1860. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geprofileerde hardstenen plint en klassiek hoofdgestel; heden vernieuwde baksteenbekleding. Rechth. deur in vlakke, vensters in geriemde omlijsting met lekdrempel; balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek in de middentrav. Kroonlijst met modillons en tandlijst boven steigergaten. Bewaard houtwerk (1953).

S.A.B., O.W., 7043 (1860).

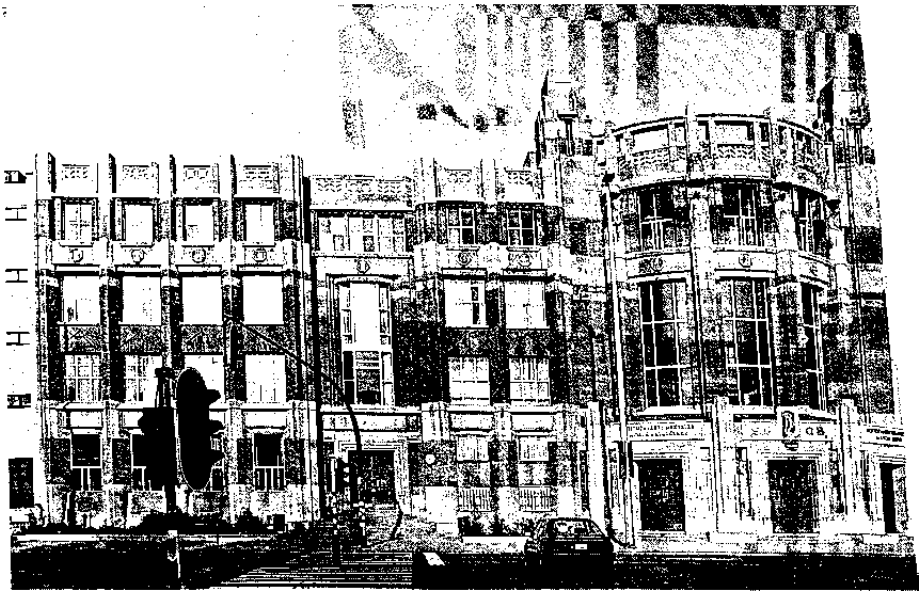
Nr. 37. Enkelhuis met afgezwakte Louis-Philippe-inslag, n.o.v. architect G. Vanderborst van 1860; oorspronkelijk twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met plint en puilijst. Deur en vensters met afgeronde bovenhoeken, geriemde omlijsting en lekdrempel, doorgetrokken op de bovenverd.; centraal balkon met voluutconsoles en balustrade. Oorspronkelijk klassiek hoofdgestel met kroonlijst op gekoppelde consoles; heden bijkomende attiekverd.
Oorspronkelijk zelfde type in nr. 38, doch sterker aangepast (1954).

S.A.B., O.W., 7042 (1860).

Nr. 41. Enkelhuis met afgezwakte Second-Empire-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1860; twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met plint, schijnvoegen op de begane grond en klassiek hoofdgestel. Rechth. deur en vensters met geriemde omlijsting en lekdrempel, brede omlijstingen met oren en consoles op de begane grond, doorgetrokken lekdrempels boven panelen op de bovenverd. Typische keldermonden. Bewaard houtwerk (1955).

S.A.B., O.W., 36735 (1860).

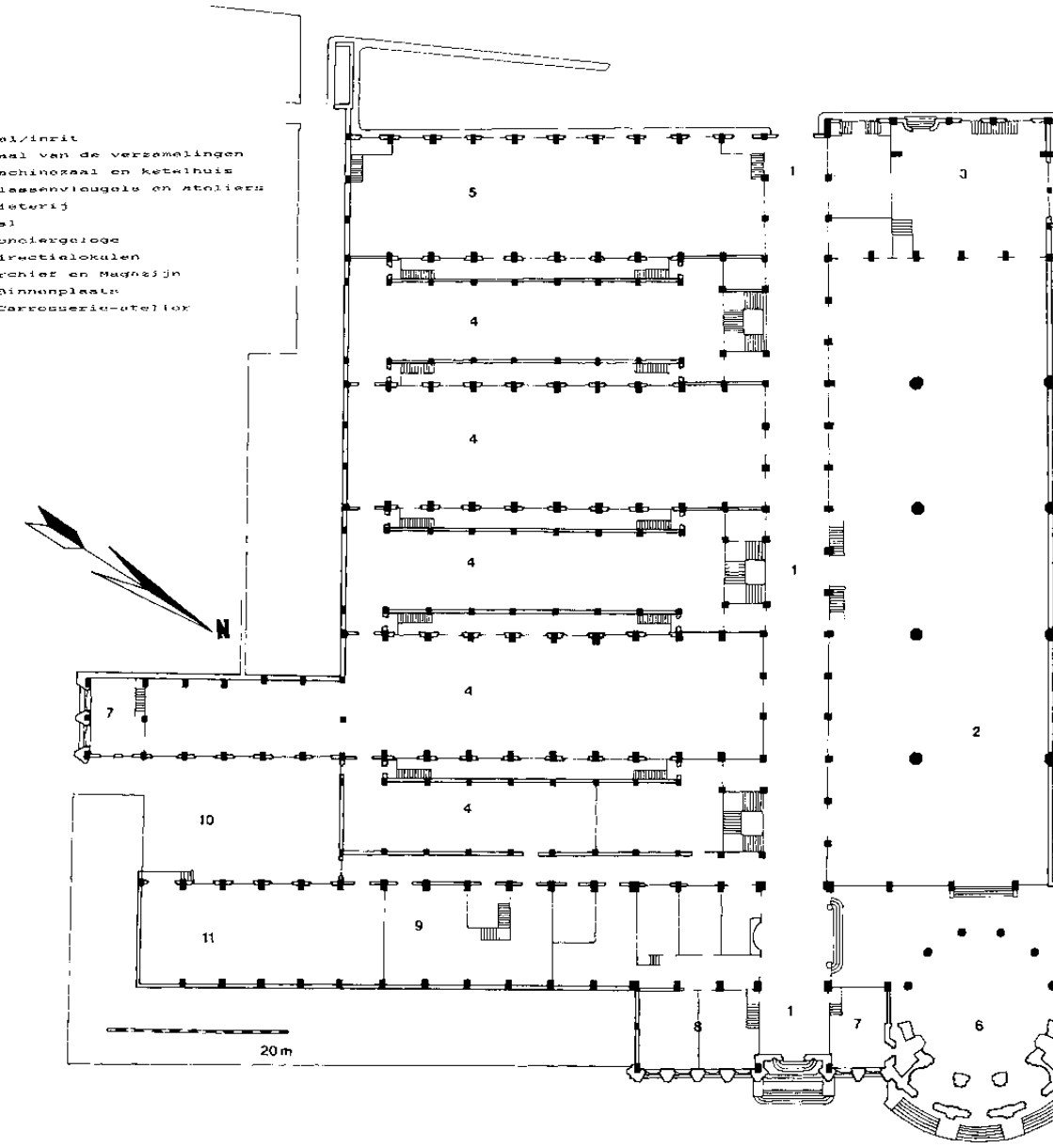
Nr. 50. **Institut des Arts et Métiers**. School voor technisch en beroepsonderwijs van de Stad Brussel, gebouwd in 1926-1933, o.l.v. ingenieur-architect E. François bijgestaan door architect Alex. Dumont (fig. 916). De uitwerking van de

916. Slachthuislaan nr. 50. Institut des Arts et Métiers (1926-1933).

plannen en het toezicht op de werf berustte bij François, het aandeel van Dumont betrof medewerking aan de voorbereidende studies en de decoratieve uitwerking van gevels en lokalen.

Uitgestrekt schoolcomplex, opgetrokken op de terreinen van het in 1926 gesloopte Slachthuis. De plattegrond (Fig. XL) is geaxeerd op een doorlopende hal/inrit dwars op de straat, r. geflankeerd door de monumentale zaal van de technologische verzamelingen, met galerij op de verd., en aansluitend de machinezaal en het ketelhuis. Aan de l. zijde zes parallelle vleugels met klaslokalen, ateliers en een gieterij in de laatste, elk met «natuurlijke verlichting en directe verluchting», onderling verbonden door overdekte doorgangen met bovenlicht. Voorgebouw op de rooilijn van de Poincarélaan, met uiterst r. de monumentale ingangsrotonde met cirkelvormige hal in de as van de zaal van de verzamelingen, en conciergerie. Uiterst l. de directiekantoren; tussen beide de inkom van de leerlingen in de as van de hal/inrit. Achter de kantoren, doorlopend tot de Dauwstraat, vleugel met o.m. archief, magazijn en carrosserie-atelier, waarvan de gevels dienden te worden verborgen achter een reeks winkelpanden. Aan de Dauwstraat, tweede conciergerie naast de inrit naar een binnenkoer; eertijds geflankeerd door de installaties van «*Le Frigorifère de Bruxelles*», gelieerd aan de aanwezigheid van het Slachthuis. In overeenstemming met het type-programma voor de schoolgebouwen van de Stad Brussel, dat in 1879 onder impuls van K. Buls werd uitgevaardigd, voorziet het complex, naast klaslokalen met directe natuurlijke lichtinval, in een bibliotheek, een museum en stortbaden. L. van het voorgebouw, gewoontegetrouw van beperkte afmetingen t.o.v. de achterliggende gebouwen, werd een terrein vrijgelaten voor de bouw van huurgebouwen

XL. Slachthuislaan nr. 50. Institut des Arts et Métiers. Plattegrond naar architecten E. François en Alex. Dumont (S.A.B., O.W., 42664). Schaal 1:1000.

n.o.v. Dumont, een project dat nooit werd gerealiseerd. Het terrein wordt sinds 1984-1985 ingenomen door een nieuwe schoolvleugel (hoek Dauwstraat), vervolledigd met een tweede uitbreiding r. van de rotonde, n.o.v. architect J. Wybauw.

Monumentaal gevelfront, door Dumont uitgewerkt in sobere stijl met Art Deco-inslag, overeenkomstig de functie van het gebouw. Asymmetrische opbouw als uitdrukking van de inwendige dispositie. R. ingangsrotonde voorafgegaan door een ringvormig voorportaal, en geflankeerd door hoge postamenten met getrapte bekroning. Ernaast twee trav. van de conciërgerie, met bibliotheek op de verd.; bredere en inspringende inkomtrav. van de hal/inrit; vier trav. van de directiekantoren. Gevel van vier bouwl. met rastervormige structuur. Dominante verticale trav.-indeling door geprofileerde steunberen. Horizontale registers geaccentueerd door alternerend materiaalgebruik : hardsteen voor de schuin aflopende sokkel, de borstweringen van de tweede en bovenste verd. en de geometrisch opengewerkte gevelbekroning; voorts gele baksteen, met decoratief metselverband vlg. driehoekig patroon op de borstweringen van de derde bouwl. Brede vensterpartijen met metalen raamwerk en roeden, op de begane grond met gebogen beglazing, in de inkomtrav. met polygonaal profiel. Monumentaal karakter benadrukt door de gebeeldhouwde ornamentatie, n.o.v. Dumont uitgevoerd door M. Rau en J. Canneel. Meerledige omlijsting van de brede inkomdeuren, voorzien van ijzeren vleugeldeuren met de initialen AM. De drie inkomdeuren van de rotonde onder panelen met tweetalige benaming van het instituut, aan weerszij van het opschrift «S.P.Q.B.» (Senatus Populusque Bruxellensis), met centraal een verguld bronzen St.-Michielsbeeld. Voorts tien octogonale medaillons met emblemen van Kunsten en Ambachten op de borstweringen van de vierde bouwl.; vier zitbeelden van 2 m 40 hoog onder baldakijn, bovenop de steunberen van de rotonde.

Gevel aan de Dauwstraat van slechts twee trav., met dezelfde karakteristieken.

Interieur. Monumentale cirkelvormige hal, oorspronkelijk vooral bedoeld als publieke toegang tot de zaal van de technologische verzamelingen. Achteraan begrensd door zes gecanneleerde zuilen, die de dubbele galerij ondersteunen. Deze stond in verbinding met de bibliotheek, de lees- en conferentiezaal. Verzorgd decor ter markering van het publieke karakter van deze lokalen : roomkleurige bepleistering in simili-Euville, contrasterend met de zwart marmeren (bleu belge) lambrizeringen, trappen en bow-windows van o.m. de conciergerie. Typische Art Deco stucfries met schelpen. Tegelbevloering met geometrisch patroon, en centraal een windroos, sinds 1879 verplicht voor de overdekte speelplaatsen van de gemeentescholen, omgeven door een rooster. Wit marmeren herdenkingssteen voor de inhuldiging, op 19 maart 1933. In een nis in de hal, monument voor Emile Jacqmain, schepen van Openbaar Onderwijs en Schone Kunsten (1909-1932), door V. Rousseau van 1936.

S.A.B., O.W., 43664 en 67106-67120 (1926-1933), 87294.

Slachthuisstraat (2 G)

Van Slachthuislaan naar Zennestraat.
Deel uitmakend van een geheel van straten met stervormig patroon, in 1842-1849 aangelegd tussen de Anderlechtsesteenweg en de Slachthuislaan (zie Anneessensstraat).
Rechtlijnig tracé, eertijds uitmondend tgov. het Slachthuis. In de jaren 1840 bebouwd met overwegend enkelhuizen van drie bouwl. en twee of drie trav., met vlakke lijstgevel. Heden veelal aangepast, verhoogd en met vernieuwde gevelbekleding. Rijker stucdecor in nr. 1A (1901) en 3-5 (XIX B). Naoorlogs bedrijfsgebouw in nr. 4. Verschillende bressen in de N.-straatwand (1956).

S.A.B., O.W., 26199-26201 (1842-1849), 7029 (1901).

917. Slachthuisstraat nr. 25. Inrijpoort.

Nr. 8, 10, 12, 27, 37. Neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en twee, drie of vier trav. onder zadeldak, uit midden XIX. Goed bewaarde, representatieve voorbeelden van de oorspronkelijke basisbebouwing van deze wijk (cf. straatnotitie). Oorspronkelijk vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevels met plint, rechth. deur en vensters, al of niet doorlopende lekdrempels en eenvoudig klassiek hoofdgestel; heden o.m. gecementeerd. Veelal bewaard houtwerk. Begane grond van sommige panden verbouwd, in nr. 37 met houten winkelraam (1957, 1958).

Nr. 15. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav., uit XIX c, onder later mansardedak (kunstleien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Rechth. deur en vensters, op de bovenverd. in geriemde omlijsting, op doorgetrokken lekdrempels. Twee balkons met voluutconsoles en later gietijzeren hek in de middentrav. Klassiek hoofdgestel (1959).

Nr. 25. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit midden XIX. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door de plint en kordonvormende lekdrempels. Verdiepte rondboogpoort (fig. 917) met houten vleugeldeur en radiale waaier en benedenvensters. Op de bel-etage hoge rondboogvensters, voorheen met booglijsten op doorgetrokken imposten. Rechth. vensters in geriemde omlijsting op de lagere derde bouwl. Klassiek hoofdgestel met architraaf (1960).

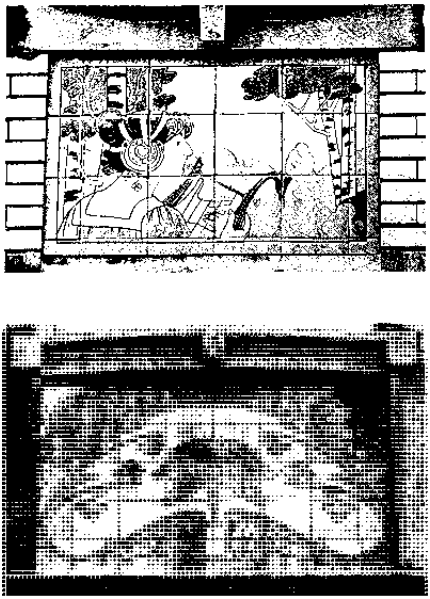
Sleutelstraat (2 D-E)

Van Vlaamsesteenweg naar Antoine Dansaertstraat.
Ontstaan i.l.v. XVII, leidend naar de Papenvest; huidig tracé evenwel van 1899-1901. Aan beide zijden afgezet met hoge huurhuizen in eclectische stijl, uit begin XX. Gevels met baksteenparement of eenvoudige stucbekleding, cf. nr. 11-13 en 15-17 (1902). Enkele panden met Art Nouveau-inslag in het ijzerwerk van balkons, tegelpanelen en o.m. lekdrempels met spuwer, cf. nr. 24-26 (1909), (fig. 918). Ruimere hoekcomplexen bij de Antoine Dansaertstraat, cf. nr. 28 (1902).

S.A.B., O.W., 18833 (1899-1901), 10531 (1902), 83 (1909), 10530 (1902).

Nr. 4. Huurhuis met bescheiden Art Nouveau-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1909; souterrain, vier bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Lijstgevel van geglazuurde baksteen met contrasterende kleurbanden, op hardstenen plint. Bredere r. trav. geaccentueerd door balkons met consoles en gebuikt gietijzeren hek, voor deurvensters met I-balk. Deur met bovenlicht en typische tussendorpel, gebogen lekdrempels met spuwer, en één bewaard tegelpaneel op de borstwering in de l. trav. (fig. 918), (1961).

S.A.B., O.W., 2083 (1909).

918. Sleutelstraat nr. 4 (1909), 24-26 (1909). Tegelpanelen.

Nr. 5. Nijverheidsgebouw, cf. opschriften «DRUKKERIJ/IMPRIMERIE», met twee bouwl. en drie trav. onder deels beglaasd zadeldak, uit begin XX. Bepleisterde lijstgevel, geritmeerd door geblokte pilasters, geleed door de puilijst en het klassieke hoofdgestel. Steekboogpoort en -vensters op de begane grond; rechth. vensters met casement onder de lekdrempel op de bovenverd. (1962).

Nr. 6-10. Huurhuis van het dubbelhuistype, z.g. «*Immeuble La Clef*» (opschrift), waarvoor licht afwijkende bouwaanvraag van 1905. Omvat vijf bouwl. en vijf trav. onder zadeldak; twee driekamerwoningen per verd. Sobere bakstenen lijstgevel met contrasterende kleurbanden, de middentrav. boven de inkom gemarkeerd als trapzaal. Zijtrav. met winkelpuien op de begane grond, gietijzeren balkons en borstweringen op de bovenverd. Vensters onder I-balk. Houten kroonlijst (1963).

S.A.B., O.W., 9272 (1905).

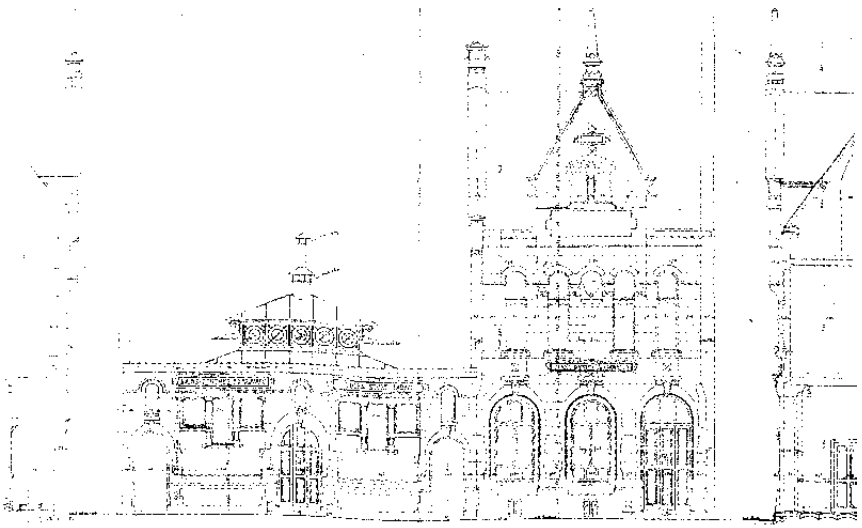
Nr. 9. Enkelhuis met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1903; souterrain, vier bouwl. + mezzanino en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Lijstgevel van bak- en hardsteen o.m. voor sokkel, omlijstingen, platte banden en kordons. Bredere door pilasters begrensde l. trav. met opengewerkte balkons; r. trav. met deur in entablement. Rechth. vensters, twee- en drielichten met I-balk, balustrade of met casementen versierde borstwering; blinde boogvelden op de derde verd. Mezzanino met tweelichten. Kroonlijst met tandlijst, op klossen in de l. trav. (1964).

S.A.B., O.W., 9271 (1903).

Nr. 12-14. Huurhuis n.o.v. architect J. Naert van 1908; souterrain, vier bouwl. en drie trav. onder mansardedak. Lijstgevel van geglazuurde witte baksteen met groene kleurbanden en hardsteen. Middentrav. geaccentueerd door gebuikte gietijzeren balkons, gevelbreed doch met vernieuwd hek op de eerste verd. Rondbogige zijdeuren met bovenlicht; rechth. vensters met lekdrempel op consoles, waterlijst en ontlastingsboog. Dakkapellen met driehoekig fronton boven de kroonlijst. Typisch houtwerk (1965).

S.A.B., O.W., 2141 (1908).

Nr. 18. **Kindertuin Nr. 14**. Samen met de oorspronkelijk aanpalende «*Volksstortbaden*» ontworpen door architect E. Hellemans in 1903, en opgetrokken in 1903-1905 (fig. 919). Schoolgebouw in eclectische stijl met neo-Vlaamse-renaissance-inslag. Lijstgevel van bak- en hardsteen op sokkel van breuksteen; twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (leien). Brede rondboogopeningen met diamantkopsleutel op de begane grond; inkom r. Vier smalle rondboogvensters met tussendorpel op de tweede bouwl. Wapen van de Stad Brussel op de middenpenant; rolwerkcartouche met opschrift «JARDIN D'ENFANTS - KINDERTUIN» tussen verdiepte borstweringen met diamantkop. Kroonlijst onderbroken door een monumentaal uitkragend dakvenster op boogfries en kraagstenen, met schouderstukken, waterlijsten, tweelicht, cartouche met jaartal 1905 en bekro-

919. Sleutelstraat nr. 18. Kindertuin Nr. 14. Gevelopstand (1903), (S.A.B., N.P.P., P 17).

nende obelisk. L. zijgevel met schouderstukken en decoratieve schoorsteen met frontons. Oorspronkelijk voorbouw met inkom en dienstlokalen, aansluitend overdekte speelplaats onder ijzeren spant met bovenlichten, klassenvleugel, wasplaats en speelzaal met één bouwl., rond de open speelplaats.
Badinrichting heden vervangen door een nieuwe klassenvleugel (1966).

S.A.B., O.W., 4896-4905 (1903-1905); A.A., 1903, rep. 5275, 1904, rep. 5559; N.P.P., P 17.

Nr. 20-22. Huurhuis met overwegend neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Kips van 1909; souterrain, vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, horizontaal belijnd door de hardstenen plint en platte banden op de begane grond, gevelbrede en centraal uitkragende balkons met ijzeren hek op de bovenverd. Zijdeuren onder neobarok entablement en bovenlicht, en middenvenster met guirlande-/rozetpaneel, op de begane grond. Bovenverd. deels met schijnvoegen, geblokt middenrisaliet en klassiek hoofdgestel; rechth. en op de bovenverd. steekbogige deurvensters (1967).

S.A.B., O.W., 5730 (1909).

Slotstraat (2 E)

Van Papenvest naar Aalststraat.
Korte rechtlijnige straat, in 1859-1860 doorheen de guingette « Au Jardin des Roses» getrokken.
N.-zijde met van nr. 3 tot 11 een reeks panden, gelijktijdig opgetrokken met Antoine Dansaertstraat nr. 122 tot 138. Eerder banale rijhuizen met bepleisterde lijstgevels, drie tot vier bouwl. onder zadel- of mansardedak : nr. 3-5 (1899, architect

H. De Kock), 7 (1898), 9 (1898, H. De Kock); rijker uitgewerkte nr. 11 (1898, H. De Kock) met schijnvoegen en door pilasters en balkon gemarkeerd zijrisaliet. Voorts reeks eenvoudige neoclassicistische enkelhuizen met overwegend drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, van ca. 1860. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. deur en vensters o.m. in geriemde omlijstingen, kordonvormende lekdrempels en klassiek hoofdgestel. Nr. 15-17 : twee gekoppelde woningen met r. inrijpoort; vernieuwde gevelbekleding. Nr. 19 : met twee trav., bijkomende mezzanino, en afgeronde bovenvensters. Nr. 21 en 23 zoals beschreven. Z.-zijde recent gesloopt en nog grotendeels braakliggend (1968).

S.A.B., O.W., 26224 (1859-1860), 3004 (1899), 10542 (1898), 10543 (1898), 10544 (1898).

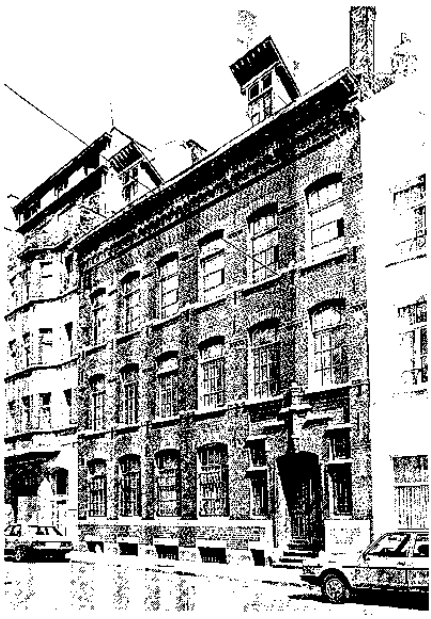
Spaarstraat (4 B)

Van Nieuwbrug naar St.-Jan Nepomucenusstraat.
Deel uitmakend van een geheel van straten, eind XVI aangelegd tussen de Zenne en de Lakensestraat, nabij het «Simpelhuys» (zie Ladderstraat).
Eertijds z.g. «Spaerepot straetken», huidige benaming sinds 1811. Aanvankelijk slechts tot de Ladderstraat waarmee het tracé een rechte hoek vormde, ca. 1880 doorgetrokken tot de St.-Jan Nepomucenusstraat doorheen de terreinen van de vroegere Gasfabriek (zie St.-Rochusstraat).
Rechtlijnige straat met heterogene bebouwing, vnl. bescheiden rijwoningen en kleine bedrijfspanden. Reeks neoclassicistische enkelhuizen uit de jaren 1880 in nr. 21 tot 27. Woningbouwprojecten in uitvoering aan beide straatzijden.

Nr. 5 tot 11. Zie Nieuwbrug nr. 18.

Nr. 29. Bedrijfsgebouw, oorspronkelijk «*Manufactures Royales de Corsets P. Dutoict & Cie*», met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, n.o.v. architect P. Van Humbeeck van 1897 (fig. 920). Fraaie constructie in verzorgde, rode en zwarte baksteenbouw met schaarse verwerking van hardsteen o.m. voor sokkel, dorpels en dekstenen, voorzien van muurankers; drie bouwl. en zes trav. onder zadeldak (pannen). Korfboogdeur met getrapte bekroning en overhoeks topstuk, geflankeerd door kloosterkozijnen in de twee r. trav. Voorts regelmatige ordonnantie met registers van getoogde vensters met rollaag, kleine ijzeren roedenverdeling en klapramen, op lekdrempels. Overhoekse baksteenfriesjes ter hoogte van de imposten en verluchtingssleuven ter hoogte van de dorpels, op de penanten. Markant hoofdgestel met mijterboogfries op korbelen en overhoekse baksteenfries onder de houten kroonlijst met consooltjes; twee hoge houten dakkapellen met luifel. Oorspronkelijk bij de ondiepe voorbouw aansluitend atelier van één bouwl. vermoedelijk onder rackemdak, recent gesloopt.

S.A.B., O.W., 10651 (1897).

920. Spaarstraat nr. 29. Voormalige «Manufactures Royales de Corsets P. Dutoict & Cie» (1897).

Nr. 31-33. Voormalig «*Hotel de la Senne*». Uitbreiding waarvoor bouwaanvraag van 1929, van een bestaand complex in Pelikaanstraat nr. 30, ter plaatse van vroegere stallingen/pakhuis. Gebouw met Art Deco-inslag, van zes bouwl. waaronder twee terugwijkende attiekverd. Gevel van baksteen en simili, gemarkeerd door een brede trapezoïdale erker over de drie bovenverd. met centraal topstuk waarin vrouwenhoofd en ranken, en ijzeren balustrade. Drie brede steekbogen op de begane grond (garage); registers van rechth. venstertjes belijnd door kordons op de bovenverd. (1969).

S.A.B., O.W., 36277 (1929).

Spiegelstraat (6-7 I)

Van Huidevettersstraat naar Hoogstraat.
Straat met geknikt beloop, vermoedelijk ontstaan i.l.v. XIV. O.-straatgedeelte vanouds bekend onder de huidige benaming : W.-straatgedeelte eertijds z.g. «Beerselborrestrate» (XIV) naar een vroegere fontein, later «Schietspoelstrate» (XV) tot 1853. Oorspronkelijk smalle, geknikte straat met grillige rooilijn, grondig gewijzigd en versnipperd tijdens opeenvolgende saneringscampagnes. I.l.v. XIX, de aanleg van de Blaesstraat (1853-1858) en de sanering van de Visitandinenbuurt (1891-1894); bovendien in rechte lijn verbonden met de Voldersstraat door aanleg van de Rogier van der Weydenstraat (1872-1874). I.l.v. XX, sanering en sociale woningbouw door «Le Foyer Bruxellois» : de «Cité du Miroir» (1937-1939, architect H. Van Montfort; zie Blaesstraat nr. 67-77), het «Brigittinencomplex» (1969-1970, architecten G. Brunfaut en Ch. Van Nueten), en een wooncomplex (1982-1983, architect G. Daens) bij de Blaesstraat. O.-straatgedeelte in 1983 opnieuw aangelegd met verkeersdrempels. Groep huurhuizen van vier bouwl., met neoclassicistische inslag, bij de Nancystraat : nr. 21 (1896), 23-25, 27-29 (1896, architect F. Timmermans) en 31-35 (1896), (1970).

S.A.B., O.W. 17450 (1896), 17451 (1896), 17452 (1896).

Nr. 9. Zie Huidevettersstraat nr. 52-56.

Nr. 39-41. Zie Blaesstraat nr. 91.

Spoormakersstraat (6 E-F)

Van Grasmarkt naar Violetstraat/St.-Jansplein.
Lange straat met licht S-vormig tracé, opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» van 1960 (zie Beenhouwersstraat).
Voorheen eindigend aan Kaasmarkt en z.g. «Forciers-Straet» – vermeld eind XIV – naar de hier talrijk gevestigde wapensmeden; later verbasterd tot «Vercierstraet». Vanaf 1845 met incorporatie van het straatgedeelte tussen Kaasmarkt/Kerstenmannekensstraat en het St.-Jansplein, z.g. «Pongelmeret» (graan per pond verkocht). Nr. 21 verleende eertijds toegang tot de z.g. «Coffygang», naar het gelijknamige «estaminet» in de Heuvelstraat, in 1963-1965 opgenomen in de «Agoragalerij».
Straatbeeld gekarakteriseerd door een nog vrij goed bewaarde basisbebouwing met trap- of topgevels uit XVII-XVIII (Fig. XLI), waaronder een aantal i.l.v. XX werden gerestaureerd, naast enkele nieuwe topconstructies ter vervanging van lijstgevels, o.m. nr. 19 (1955, architect Ph. Willeaume) of oudere topgevels. Verder ook talrijke lijstgevels met doorsnee-uitzicht in neoclassicistische stijl uit XIX, met vlakke gevelwand, drie of vier bouwl. en twee of drie trav., rechth. – al of niet omlijste – vensters, cf. nr. 6 (1859), 18 (met winkelpui n.o.v. architect F. Petit van 1933), 20 (met winkelpui van 1934-1935), 22, 23, 33 (1840), 35 (1833), 39, 50 (1860, vierde bouwl. van 1940), 52, 63, 79; vaak ook als zichtbare aanpassingen van een oudere kern, aangegeven door o.m. de muurankers, cf. nr. 1A (met pui uit de jaren '30), 15. Sporadische eclectische of modernistische constructies cf. o.m. nr. 17 (1933, architect F. Petit?), 37 (1902). Schaalverbreding halverwege de O.-zijde met gevelwanden van de huidige polikliniek nr. 24-30 (nr. 24-26 was ca. 1850 het gekende

«Hôtel du Grand Café») en het hotelcomplex nr. 34 n.o.v. architect M. Barbier (1973). Dominerend handelskarakter van de straat duidelijk afleesbaar uit de aaneenschakeling van winkel- en horecapuien, w.o. een aantal met fraai bewerkt houtwerk of achterglasschildering (1971).

S.A.B., O.W., 76620 (1955), 10689 (1859), 41527 (1933), 43014 (1934-1935), 10677 (1840), 10678 (1833), 10703 (1860) en 53418 (1940), 42781 (1933), 10679 (1902), 83458 (1973).
Archief K.C.M.L., plannen Brussel : gevelopstanden door architect F. Malfait, 17 en 18, Spoormakersstraat, 1916 en 1917.

Nr. 2, 4. Samenstel van twee lijstgevels met vier bouwl. en samen vier trav. onder zadeldak (n//straat), met bekronende dakkapellen. Nr. 4 vlg. bouwaanvraag van 1861 resulterend van verhoging met bijkomende vierde bouwl. onder centrale dakkapel; nr. 2 vlg. bouwaanvraag van 1866 (fig. 921) naar analogie met nr. 4 en ter vervanging van een trapgevel met pilasterordonnantie van drie bouwl. en drie trav. (cf. ook muurankers). Bepleisterde voorgevels geleed door lisenen met panelendecor; rechth. vensters in geriemde omlijsting. Eenvoudige kroon- met tandlijst. Houten winkelpuien met centrale ingang : nr. 2 analoog aangepast (1866) met reeds bestaande pui nr. 4; geprofileerde rechte puilijst centraal onderbroken door pseudoboogfronton; entablement van nr. 4 verfraaid met (latere?) guirlandes en bloemmotief (1972).

S.A.B., O.W., 10688 (1861, 1866).

Nr. 3. Vermoedelijk oorspronkelijk diephuis, vlg. bouwaanvraag van 1903 verhoogd onder plat dak. Verankerde bepleisterde trapgevel (5 tr. + topstuk) van drie bouwl. en drie trav., uit XVII met XIX-aanpassingen. Rechth. vensters in geriemde stucomlijsting met rolwerksluitsteen tussen festoen, thans verwijderd op de derde bouwl. Kordonvormende lekdrempels. Drielicht in top en bekronend driehoekig fronton. Verbouwde begane grond (1973).

S.A.B., O.W., 10672 (1903).

Nr. 7-11, 21, 25-27. Reeks topgevels als «scherm» vóór de «Galerij Agora» n.o.v. architect J. Van de Putte van 1963 (zie Heuvelstraat nr. 14-20).
Nr. 7, 9-11, 21, 25. Trap- en klokgevels met traditioneel en laat-barok uitzicht, gr. m. vlg. oorspronkelijke ordonnantie gereconstrueerd (1963-1965) met gerecupereerde en nieuwe materialen, op begane grond opengewerkt voor uitstalramen en ingangen van galerij.
Nr. 27. Neotraditionele tuitgevel ter vervanging van voorheen neoclassicistische lijstgevel van drie bouwl. + mezzanino (1974, 1975).

S.A.B., O.W., 73653 en 82066 (1963-1965).

Nr. 8. Diephuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bakstenen halsgevel uit XVIII A, vermoedelijk gelijktijdig «gerestaureerd» (cf. licht afwijkend ontwerp) met de verbouwing in 1956-1957 van de begane grond, met inbreng van huidig neobarok deurtje, door architect Marc. Leloup. Horizontaal gelede gevel d.m.v. druiplijsten en hardstenen kordonvormende lekdrempels. Getoogde vensters in platte bandomlijsting, doorgetrokken over de borstweringen. Geveltop met getoogd tweelicht en driehoekig fronton (1976).

S.A.B., O.W., 64259 (1956).

Nr. 10, 12, 14. Sobere doorsnee-lijstgevels uit XIX met drie bouwl. en twee of drie trav. Verbouwingen van oudere kernen, ook zichtbaar aan muurankers; nr. 12 resp. vlg. bouwaanvragen van 1835 en 1857 ter vervanging van een puntgevel en verhoogd met één bouwl. Bewaarde houten winkelpuien (fig. 922); nr. 14 in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1862 : sierlijk uitgewerkt en beschilderd houtwerk; smalle hoekpilasters met Corinthische kapitelen en marmeren basementen; kroonlijst met tandlijst en klossen geschraagd door voluutconsoles en acanthusbladversiering (1977).

S.A.B., O.W., 10691 (1835, 1857), 10692 (1862).

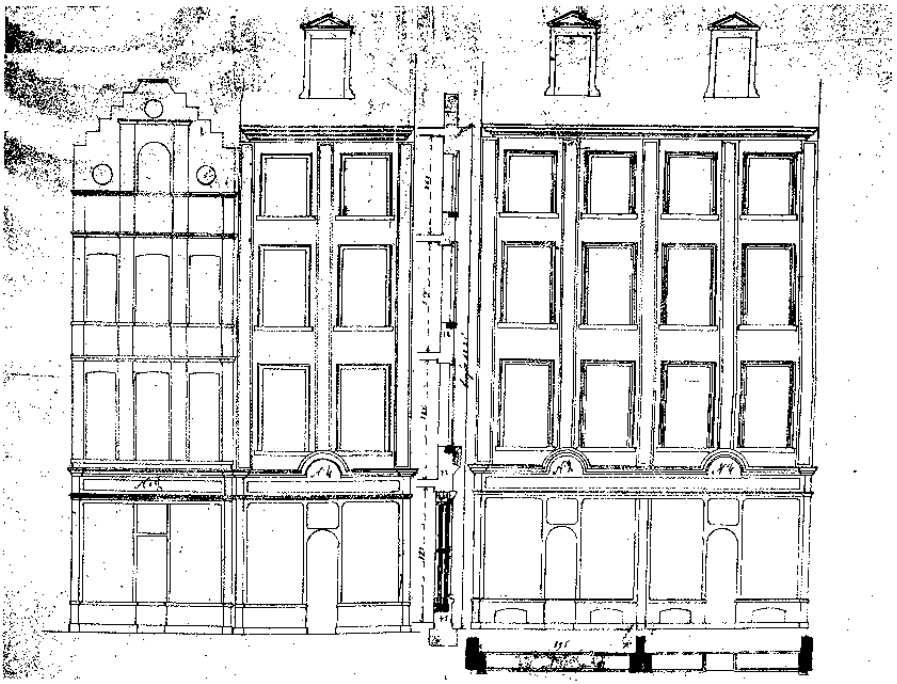
Nr. 13. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen).

Trapgevel in traditionele stijl uit XVII, waarvoor restauratie-ontwerp van 1970 door architect F. Dekeuleneer. Verankerde bak- en zandstenen bovenbouw gerestaureerd met natuursteen cf. o.m. de vensterkruisen; doorgetrokken dorpels en gedeeltelijk de speklagen. Horizontale markering d.m.v. druiplijsten. Gereconstrueerde geveltop met rondboogvenster tussen rechth. zijluiken (1978).

S.A.B., O.W., 82300 (1970).

Nr. 31. Breedhuisje met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak; vermoedelijk XVII-kern met latere aanpassingen in XVIII-XIX. Thans gecementeerde lijstgevel met getoogde vensters in zandstenen omlijsting met ingediepte dagkanten en sluitsteen. Lelievormige muurankers. Bewaard houten hoofdgestel van voormalige «klassieke» winkelpui : kroonlijst op tandlijst en diamantkopconsoles met drop (1979).

Nr. 40. Afgeschuind bakstenen hoekgebouw (Kerstenmannekensstraat) in Zakelijke Stijl, opgetrokken in 1927-1928, vlg. ontwerp van architect P. Boelen van 1926. Vier bouwl. + entresol onder gemansardeerde bedaking (leien). Baksteenbouw met verwerking van beton (puilijst, vensterlateien en -stijlen) en hardsteen (onderdorpels). Rechth. vensters en drielichten met metalen roedenverdeling; centrale trapezoïdale erker op tweede en derde bouwl. aan Kerstenmannekensstraat. Begane grond met apothekerspui + entresol be-

921. Spoormakersstraat nr. 2-4. Bouwaanvraag (1866), (S.A.B., O.W., 10688).

kleed met zwarte keramiektegels (fig. 923), (1980).

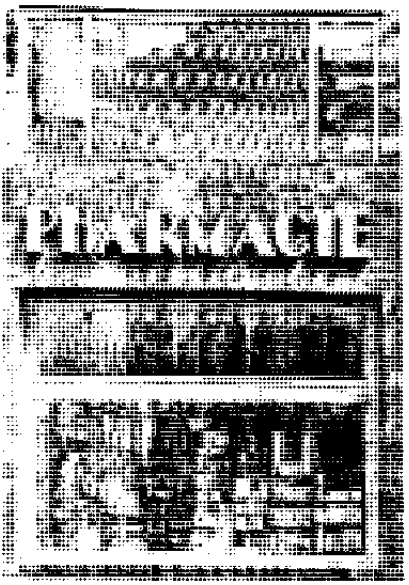
S.A.B., O.W., 41284 (1926).

Nr. 41. Hoekhuis (Kaasmarkt nr. 28) met vier bouwl. en totaal zes trav. onder afgewolfd zadeldak. Voorheen drie bouwl., met centrale trav. aan de Spoormakersstraat verhoogd met trapgeveltje en aan de Kaasmarkt met XVII-trapgevel onder halsvormige bekroning. Aanpassing tot lijstgevel vlg. bouwaanvraag van 1879. Verankerde witbepleisterde gevels met rechth. vensters ten O. in geriemde stucomlijsting met uitgewerkte sluitsteen, op doorgetrokken lekdrempels; getoogde muuropeningen op de bovenste verd. ten Z. en blinde tweede en derde trav. op de bovenste twee bouwl. Omlopende tandlijst en kroonlijst op modillons met drop. Begane grond herhaaldelijk aangepast met winkelpuien (1981).

S.A.B., O.W., 10681 (1879).

922. Spoormakersstraat nr. 14. Winkelpui (1862).

923. Spoormakersstraat nr. 40 (1926-1928). Pui.

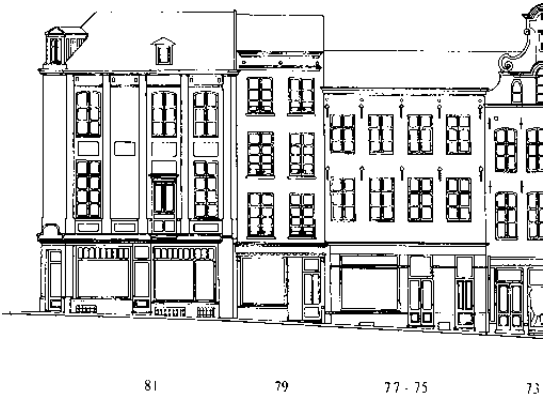
Nr. 42-46. Oorspronkelijk drie afzonderlijke panden; in 1932 samengevoegd voor het «*Secretariaat der Sociale Vrouwenwerken*», toegankelijk via nr. 44.
Nr. 42, 44. Art Nouveau getinte gevels n.o.v. architect E. Pelseneer (cf. opschrift), bouwaanvragen resp. van 1897 en 1894, en op plint resp. 1898 en 1895 gedateerd. Vlg. archiefstukken van 1932 aanpassing begane grond en verhoging van nr. 42, lichte wijziging van ordonnantie in nr. 44 en toevoeging van mansardeverd. n.o.v. architect F. Robberechts. Gele bakstenen voorgevel, blauwe hardsteenbekleding op de begane grond. Decoratief gebruik van rode baksteen en arduin voor vensterstijlen, boogstenen, muurbanden en kordons. Vensters onder I-balken. Nr. 42 één trav. breed en met typisch uitgewerkte ijzeren

924. Spoormakersstraat nr. 43. Z.g. «de Katte» (1697).

balkonleuningen. Bredere l. trav. in nr. 44 en drie- en tweelichten onder boogvelden verlevendigd met ceramiektegeltableaus. Nr. 46. Art Decogevel n.o.v. architect F. Robberechts, vlg. bouwaanvraag van 1932 ter vervanging van een gevel met inen uitgezwenkte top. Gele bakstenen voorgevel met cementbezetting, op bovenverd. als trapezoïdale erkervormige uitbouw met begrenzende verticale groeven. Opschriften in karakteristiek lettertype : «SOCIALE VROUWEN WERKEN» en «SECRETARIAT SOCIAL FEMININ». Zolderverd. onder driehoekige aflijning, met geometrisch motief in de top. Begane grond van blauwe hardsteen (1982, 1983).

S.A.B., O.W., 10699 (1897), 10701 (1894), 41454 (1932).

★ Nr. 43. Z.g. «De Katte». Fraai hoekhuis (Kaasmarkt) met drie bouwl. en totaal acht trav. onder zadeldak (n⊥straat, kunstleien), opgetrokken in 1697 (fig. 924). Witbepleisterde gevel in classicerende barokstijl. Typische pilastergevelopstand : kolossale Ionische pilasters op sokkels met verdiepte schachten. Breed omlopend entablement met gelede architraaf en gedichte steigergaten onder geprofileerd kordon. Verdiepte rechth. vensters en borstweringen voorzien van panelen. Voorgevel met tweeledige top : eerste geleding begrensd door voluten, waartussen centraal rondboogvenster in bandomlijsting met sleutel en imposten, en rechth. zijvensters onder pseudo-fronton. Top met vereenvoudigde puntaflijning en ingeschreven oculus onder booglijst. Drie middentrav. van zijgevel in risaliet onder bekronend driehoekig fronton met ovaalvormig oculus. Flankerende œil-de-bœufs onder booglijst met horizontale aanzetten. Aangepaste winkelpui, met vouwluiken (Spoormakersstraat); voorheen geritmeerd door pilasters.

Nr. 45, 47. Twee gekoppelde lijstgevels, oorspronkelijk met gr. m. identiek geveluitzicht; drie bouwl. en totaal vier trav., onder één schilddak en bekronende dakkapellen. Gevels met XVIII-ordonnantie, later aangepast. Getoogde bovenvensters en verdiepte borstweringen. Nr. 45 vlg. archiefgegevens van 1928 n.o.v. architect Guill. Veldeman voorzien van cementbekleding met imitatievoegen en gebeeldhouwde panelen. Winkelpui met marmerbekleding en uitstalramen aan weerszij van ingang i.pl.v. l. deur en r. breed uitstalraam; gekleurd glas-in-lood en typische opschriften «VOLAILLES/FRUITS/PRIMEURS/HORS D'ŒUVRES» (1984).

S.A.B., O.W., 34789 (1928).

Nr. 51. Diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Verankerde, heden gecementeerde en beschilderde gevel met in- en uitgezwenkte top, te dateren eind XVII-begin XVIII. Rechth. vensters onder druiplijst; smalle tussenpenanten. Geveltop met rondboogvenster in bandomlijsting, met sleutel en imposten onder booglijst; rechth. zijvensters in dito omlijsting onder driehoekig fronton; korfboogvenster en balkgat erboven. Topbeëindiging met driehoekig fronton. Deels aangepaste hardstenen begane grond met winkelpui, in Lodewijk XVI-stijl uit XVIII d, met geprofileerde omlijstingen en trapezoïdale sluitstenen onder gelede puilijst (1985).

XLI. Spoormakersstraat nr. 43 tot 81. Gevelopstanden naar architect F. Malfait (1917), (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 17).

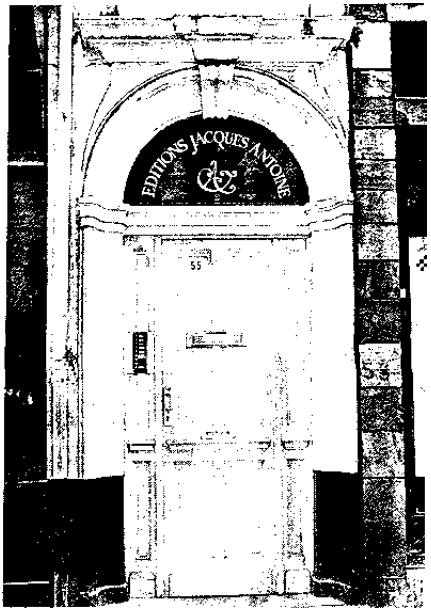
Nr. 53-55. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Verankerde bepleisterde gevel met in- en uitgezwenkte top, gedateerd 1697. Verticale gevelgeleding door de doorgetrokken vensteromlijstingen. Rechth. vensters en verdiepte borstweringen. Geveltop met markerende waterlijst, omlopend boven het centrale rondboogvenster en de rechth. zijvensters in bandomlijsting; oculus erboven en driehoekige frontonbekroning. Grotendeels verbouwde begane grond. L. : behouden deur in beschilderde rondboogomlijsting met breed kwarthol beloop op geprofileerde imposten, verbonden door dito tussendorpel; voluutsluitsteen en gestrekte druiplijst (fig. 925), (1985).

Nr. 54-56. Samenstel van verhoogde halsgevel en gevel met in- en uitgezwenkte top met vier bouwl. en elk twee trav. onder kort zadeldak (n⊥straat), als scherm vóór nieuwe bouw. Vlg. archiefgegevens van 1965-1968 n.o.v. architecten Marc. en N. Leloup. Nr. 54 voorheen lijstgevel met drie bouwl. en drie trav.; nr. 56 voorheen afgeknotte topgevel van drie bouwl. en twee trav. met rechth. vensters. Huidige bakstenen gevels verwerkt met natuursteen : nr. 54 met platte banddecoratie, vlg. gevelontwerp met licht gewijzigde uitvoering op de borstweringen (1986, 1987).

S.A.B., O.W., 78722 (1965-1968).

Nr. 57. Diephuis met pilastergevel van vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak met dakkapel; mogelijk XVII-kern, vermoedelijk in XIX verhoogd en aangepast. Rechth. vensters, haast vierkant op de lagere bovenste verd. Sobere houten winkelpui uit XX a, met centrale ingang. Achterpuntgevel (1988).

Nr. 58. Diephuis met verhoogde halsgevel van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, te dateren eind XVII-begin XVIII. Gevel met latere cementbekleding; verwerking van zandsteen voor het lijstwerk. Horizontale en verticale geleding door de druiplijsten en doorgetrokken vensteromlijstingen. Geveltop met centraal rondboogvenster; oculi aan weerszij en erboven. Afwerking met schouderstukken, voluten en driehoekig fronton. Op borstwering tweede bouwl., gevelsteen ter nagedachtenis van de Poolse patriot Joachim Lelewel (verblijfplaats tussen 1848 en 1861), (1989).

925. Spoormakersstraat nr. 53-55. Deur.

Nr. 59. Deur in witbepleisterde getoogde omlijsting met sleutel en l. impost, geprofileerde tussendorpel, gebogen druiplijst met horizontale aanzetten en blind bovenlicht, uit XVIII a. Verleent toegang tot smalle steeg z.g. «*Hertog van Savoyegang*» met achterin gelegen L-vormig gebouw van drie bouwl. onder zadeldak, wellicht voorheen de gelijknamige herberg (?). Witbepleisterde voorgevels van resp. twee en vijf trav.; opschrift «T.I.B. 1770» op gevelsteen van N.-gevel. Getoogde vensters in vlakke omlijsting met kwarthol profiel en sluitsteen op de eerste twee bouwl. Haast vierkante vensters op de vermoedelijk later bijgebouwde derde bouwl., aangeduid door muurankers en verhoogde bakstenen N.-zijtuitgevel met sporen van vroegere bouwnaad en muurvlechtingen. Deur ten W. in getoogde vlakke omlijsting (XVIII a) : neuten, geprofileerde imposten verbonden door tussendorpel, trapezoïdale sluitsteen en gebogen druiplijst met horizontale aanzetten. Deur ten N. in gelijkaardige omlijsting als vensters (XVIII c-d), (1990, 1991).

Nr. 60-64. Hoekhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (nLstraat, mechanische pannen). Verankerde en bepleisterde, verhoogde halsgevel, vermoedelijk opklimmend tot eind XVII-begin XVIII, aangepast in XIX. Rechth. vensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels. Zijgevel van één trav. met gelijkaardige vensters, voorts blind. Fraaie omlopende winkelpui uit XX a met uitbreiding aanleunend tegen het hoekgebouw St.-Jansplein nr. 8, op inspringende rooilijn; privé-deur l. (nr. 60). Fraaie achterglasschildering met decoratieve bloemen medaillonmotieven op penanten aan weerszij van de centrale ingang; verder gekleurd glas-in-lood (1992).

Nr. 61. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Witbepleisterde voorgevel vermoedelijk opklimmend tot XVII, met latere aanpassingen. Getoogde bovenvensters. Geveltop met driclicht en vereenvoudigde getrapte beëindiging. Begane grond gemoderniseerd (1993).

Nr. 65-67. Diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Witbepleisterde gevel met in- en uitgezwenkte top uit eind XVII-begin XVIII. Aangepaste rechth. vensters met lekdrempels, voorzien van ijzeren leuningen (XIX). Lelievormige ankers met krul en ijzeren arm van uithangbord (?) ter hoogte van de tweede bouwl. Geveltop met centraal rondboogvenster en rechth. zijvensters onder doorgetrokken geprofileerde druiplijst; getoogd bovenlicht en balkgat. Bandaflijning en bekronend driehoekig fronton. Houten winkelpui van het «klassieke» type uit XIX (1994).

Nr. 69. Diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Trapgevel (6 tr. + topstuk) in traditionele stijl uit XVII, gerestaureerd in 1963 n.o.v. architect Marc. Leloup. Baksteen met verwerking van natuursteen en gedeeltelijk zandsteen voor

926. Spoormakersstraat nr. 81 (1938).

negblokken en speklagen. Tweelicht in top en vernieuwde pui (1995).

S.A.B., O.W., 74950 (1963).

Nr. 71-73. Diephuis met verhoogde halsgevel van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen); minstens opklimmend tot eind XVII en mogelijk in XVIII aangepast. Witbepleisterde gevel met getoogde bovenvensters; bredere r. hoekpenant en krulankers. Tweeledige geveltop gemarkeerd door geprofileerde waterlijst : oorspronkelijk centraal rondboogvenster aangepast met rechth. venster, spiegelboogvensters aan weerszij en rechth. luik in vlakke omlijsting onder druiplijst in top. Afwerking met voluten en geprofileerde booglijst met horizontale aanzetten. Winkelpui met fraai bewerkt houtwerk in Art Nouveaustijl (begin XX) : smalle zijingang en bredere privé-toegang uiterst l.; later aangepaste rolluikkast (1996).

Nr. 75-77. Breedhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Witbepleisterde lijstgevel met XIX-uitzicht doch oudere, mogelijk XVII-kern. Rechth. vensters op beschilderde lekdrempels; lelievormige muurankers. Verbouwde begane grond (1997).

Nr. 81. Hoekgebouw (Violetstraat) in Zakelijke Baksteenstijl, n.o.v. architect P. Brandsteert (vermeld op plint), (fig. 926). Vlg. gevelontwerp van 1938 oorspronkelijk vier bouwl., met licht verschillende ordonnantie in de eerste twee trav.; wijziging en toevoeging van bovenste verd. tijdens bouw zelf. Gevels gemarkeerd door gevelhoge erkervormige uitbouw; typerende rondvensters en afgeschuinde hoek met baksteenmotieven.

S.A.B., O.W., 49164 (1938).

Staatsbladsstraat (7-8 C)

Van Koningsstraat naar Onderrichtsstraat. Relatief korte verbindingsstraat daterend van de herstructurering van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, n.o.v. architect A. Mennessier van 1874. Benaming naar het «Belgisch Staatsblad», opgericht 16/6/1831 en sinds 1876 gevestigd in Leuvenseweg (nr. 40-42).
Straat deels aangelegd ter plaatse van de vroegere smallere «rue de l'Abricot», oorspronkelijk een «gang», in 1796 getrokken doorheen de tuinen van het St.-Goedelekapittel. Heden getuigen nog enkele panden – zij het in aangepaste vorm – van de oudere, XIX-bebouwing van deze straat, cf. nr. 9 (met simili-parement, vierde bouwl. en erker van 1920 n.o.v. architect O. Simon), nr. 11 (met in 1900 toegevoegde erker en stucdecor) en nr. 13 (met cementen Art Deco getint decor van ca. 1930). Voorts nog slechts sporadisch oorspronkelijke en voor deze wijk typerende XIX d-bebouwing aan N.-zijde (nr. 12 tot 22 werden in 1986 door de Stad o.l.v. architect L. Reyns gereconstrueerd) en inplanting van ruime kantoorgebouwen.

S.A.B., O.W., 27482 (1920).

927. Staatsbladsstraat nr. 8 (1877, 1914) en nr. 10-10A, voormalige «Bain Royal» (1878).

Nr. 5-7. Ruime constructie met voorgevel met gestileerde barokke inslag, n.o.v. architecten J. Van Hove en J. Van Deuren van 1925, cf. ook inscriptie op begane grond. Vijf trav. en vier bouwl. + dakverd., resulterend van aanpassing en verhoging van een drie bouwl. hoog XIX-rijhuis, i.o.v. de «Belgische Evangelische Zending» (cf. tweetalige gevelopschriften). Vrij strakke opstand verlevendigd door de combinatie van simili-, Euville- en gele baksteen, de diversifiëring van brede en smalle rechth. vensters en tweelichten, en de decoratie met friezen, cartouches, krulen festoenmotieven. Breed middenrisaliet, op de hoofdverd. gemarkeerd door een balkon met sierlijk ijzerwerk tussen stenen postamenten, over de twee bovenste verd. geleed door spaarnissen waarin gesuperposeerde vensters, en ter hoogte van de dakverd. uitgewerkt als een barokke geveltop met voluten, gebroken fronton en banderol waarop «LA PAROLE EST LA VÉRITÉ». Enkelhuisopstand met brede l. rondboogpoort op de begane grond, uiterst r. gewijzigd in twee trav. breed uitstalraam. Bepleisterde vestibule met neoclassicistische inslag : deels blinde arcadestructuur, rechth. spaarvelden en dubbele rij van vier Toscaanse zuilen. Binnenplaats met L-vormige gevelopstelling, in zelfde materialencombinatie als voorgevel, ten W. getypeerd door op de gotiek geïnspireerde spitsbogige drielichten, ten Z. met puntvormig geveltje waarin opschrift : «QUAND LE/FILS DE L'HOMME/VIENDRA/TROUVERAIT IL LA FOIS SUR LA/TERRE-S.LUC 18.8» (1998).

S.A.B., O.W., 54161 (1925).

Nr. 8. Burgerhuis met dubbelhuisopstand, drie verkleinende bouwl. en vijf trav., vermoedelijk vlg. bouwaanvraag opgetrokken in 1877, in 1914 n.o.v. architect P. De Groef aangepast met huidige voorgevel in pseudo-XVIII-stijl, cf. ook inscriptie op begane grond (fig. 927). Begane grond met belijnd natuurstenen parement; gecementeerde bovenbouw onder vernieuwde kroonlijst. Decoratieve ijzeren leuningen voor de getoogde vensters, verdiept of vlak omlijst met oren en neuten, en het centrale bel-etagebalkon. Brede rondboogdeur.

S.A.B., O.W., 16954 (1877, 1914).

Nr. 10-10 A. Voormalige «*Bain Royal*», heden «**Groupe Scolaire N° 11 Congrès-Dachsbeck**». Opgetrokken n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1878 als openbare badinstelling met o.m. ruim zwembad, hydrotherapeutische en rond een atrium geschikte cellulaire baden, verder een binnentuin, café, burelen en een brede tweede toegang via Onderrichtsstraat (nr. 94-96, zie aldaar). Zwembad eertijds met metalen overkapping : boven elkaar gestelde ijzeren kolommen als ondersteuning van de verd. en het ellipsvormige spant, onder beglaasd zadeldak. Badinstelling in de winterperiode fungerend als feest- of theaterzaal, o.m. van 1879 tot 1887 voor het «Théatre des Familles» en het «Théatre des Nouveautés». Inrichting als school en uitbreiding met klaslokalen in 1959-1960 n.o.v. architecten P.J. Devos en J. Rom-

baux. IJzerconstructie afgebroken voor bouw van turnzaal en aanleg van speelplaats ca. 1969-1971 n.o.v. architecten P. Lessinne en J. Rombaux.
Lijstgevel in neo-Vlaamse-renaissancestijl, met decoratieve combinatie van rode bak- en witte natuursteen (fig. 927); drie bouwl. en vier trav. onder pseudo-mansardedak (leien). Symmetrische opstand met horizontale geleding door gekloste druiplijsten, kordonvormende lekdrempels en balustrades; hoger oplopende hoekrisalieten eindigend op tweeledige zoldervensters onder gebroken boogfronton met sokkelelement. Tweelichten tussen Ionische pilasters : rondboogvormig boven de sokkel met getraliede keldergaten, rechth. op de bovenverd.; fraai bewerkte deelpilasters, op de begane grond onder gestileerd vismotief. Oorspronkelijk houtwerk, rijkelijk uitgevoerd in de korfboogdeuren. Gevelbeëindiging door uitkragende kroonlijst op consooltjes.
Voormalige vierkante tuin, heden binnenplaats aan drie zijden omzoomd door bak- en hardstenen twee bouwl. hoge gevels met gelijkaardige – deels aangepaste – geveluitwerking als Onderrichtsstraat nr. 94-96.
In huidige kelder : bewaarde voeting van vroeger zwembad en ceramiektegelbekleding van muren.

S.A.B., O.W., 10628 en 16934 (1878), 2950 (1956, 1959-1960), 79914 (1969-1971).
L'Emulation, 1880, 6, kol. 24, pl. 17-23.
Nachtraven. Het uitgangsleven in Brussel van 1830 tot 1940, Brussel, 1987, p. 119.

Stalingradlaan (4-5 H-I-J)

Van Rouppeplein naar Zuidlaan.
Brede laan in het verlengde van de Zuidstraat, aangelegd in 1869 e.v., op de oude spoorwegbedding van de lijn Brussel-Tubize en het Bogaardenstation (1840). Leidde aanvankelijk naar het nieuwe Zuidstation (1864-1869, architect A. Payen) aan het Grondwetplein. De bestaande Schavayestraat, in 1839 parallel met de spoorweg aangelegd, dwars op de Fonteinstraat, Sallaertstraat en Frédéric Bassestraat, werd in het nieuwe tracé geïncorporeerd. Deze ingreep kwam samen met de centrale lanen tot stand, als sluitstuk van een evenwijdige verkeersas tussen het toenmalige Noord- en Zuidstation. Bebouwd vanaf 1870. Oorspronkelijk z.g. «Zuiddreef», sinds 1948 Stalingradlaan.
Brede, oorspronkelijk met platanen beplante laan, gekapt in 1946 en recent vervangen door lijsterbes. Homogene rijbebouwing met neoclassicistische inslag, uit de jaren 1870, met overwegend residentiele functie; aanvankelijk slechts beperkte handelsfunctie, geconcentreerd aan het begin en einde van de straat, en in de hoekpanden. Heden vrij intact bewaard, slechts enkele panden kregen een nieuwe pui of gevelbekleding, een zestal werd grondiger aangepast of wederopgebouwd. Sterk verwante opstanden met gevarieerd stucdecor en klassiek hoofdgestel, veelal verlevendigd met hardsteen en sierlijke gietijzeren balkons; vaak typische mansardedaken met dakkapellen en œil-de-bœufs. Veel voorkomend type burgerhuis met geaccentueerde middenas, souterrain, drie bouwl. en drie trav., cf. nr. 12 (1876), 35 (1882), 95 (1880), 97, 99 en 101 (1876), (zie ook nr. 9). Winkelhuizen met bijkomende entresol of verd. en oorspronkelijk klassieke pui, cf. nr. 15-17, 107-109 en 111 (1872), en 113-115 (1872). Idem voor de ruimere hoekcomplexen cf. nr. 5 (1875, architect E. Boussard; grotendeels gesloopt), 14-16 (1877), 90-94 (1878) en 117 (1872). O.-zijde bepaald door een reeks voornamere herenhuizen, gekenmerkt door een inrijpoort en o.m. het gebruik van natuursteen; monumentale O.-gevel van het Zuidpaleis (zie Maurice Lemonnierlaan nr. 132-172) aan de W.-zijde. Resterende gevelwand van de vroegere Schavayestraat tussen Fonteinstraat en Frédéric Bassestraat : eenvoudige neoclassicistische enkelhuizen, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, sommige met centraal balkon of bijkomende mezzanino, uit XIX b, doch heden vrijwel zonder uitzondering verbouwd; cf. nr. 102, 106, 114 en 116 (1847), 118 en 120.

S.A.B., O.W., 29871 (1869 e.v.), 26165 (1839), 6037 (1876), 6012 (1882), 6022 (1880), 6023-6024

(1876), 6026 (1872), 6028 (1872), 1044 (1875), 3022 (1877), 11385 (1878), 16617 (1872), 6071 en 6073 (1847).

Nr. 2. Hoekhuis (Rouppeplein) met vier bouwl. en tweemaal drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met omlopend gietijzeren balkon en klassiek hoofdgestel. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, lekdrempel en paneel. Cafépui met geblokte posten; ijzeren luifel met consoles van 1912 (1999).

S.A.B., O.W., 6030 (1874), 16539 (1912).

Nr. 4-6. Rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1872; vier bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door gevelbrede balkons met gietijzeren hek, onder klassiek hoofdgestel. Middenrisaliet met geblokte pilasters en gekoppelde balkonconsoles. Getoogde deurvensters in geriemde omlijsting met sleutel. Licht gewijzigde winkelpui en beglaasde entresol met houten posten; ijzeren luifel op consoles van 1890 (2000).

S.A.B., O.W., 6032 (1872), 16540 (1890).

Nr. 7. Voormalig enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag, van 1876; vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, gemarkeerd door een geblokt middenrisaliet met balkons – gietijzeren hek tussen postamenten – en bekronend driehoekig fronton. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, met sleutel tussen ranken en paneel of spiegel onder de lekdrempel op consoles. Klassiek hoofdgestel. Verbouwde pui (2001).

S.A.B., O.W., 1043 (1876).

Nr. 9. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1874; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevel met stucdecor op hardstenen plint, kordongeleding, belijnde begane grond en middenrisaliet met gietijzeren balkons, onder klassiek hoofdgestel. Veel voorkomend basistype aan deze laan, met slechts variaties in de ornamentele uitwerking, getoogde of rechth. openingen, ook onder mansardedak met centrale dakkapel tussen œil-de-bœufs, cf. nr. 10, 19, 25, 27, 29, 31, 78, 84 en 88. Decor met oplopende geprofileerde omlijstingen, o.m. rozetfriezen, sleutels met guirlandes, lijstwerk en leeuwekop in het risaliet, op de bovenverd. (2002).

S.A.B., O.W., 6001 (1874).

Nr. 10. Zelfde type als nr. 9, waarvoor bouwaanvraag van 1876. Soberder omlijstingen en vlakke onderdorpels (2003).

S.A.B., O.W., 6036 (1876).

Nr. 11. Oorspronkelijk zelfde type als nr. 9, onder mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1876, met gelijkaardig decor. Grondig aangepast in 1900 : o.m. nieuw hardstenen parement met gedrukte rondboogdeur en -vensters onder bewerkte waterlijsten met imposten op de begane grond, centrale houten erker met balustraden, pilasters en gietijzeren Franse balkons op de bel-etage; Art Nouveau glas-in-lood in het bovenlicht van de deur (2004).

S.A.B., O.W., 6003 (1876), 6002 (1900).

Nr. 13. Burgerhuis met Second-Empire-inslag, n.o.v. architect E. André van 1876; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien), (fig. 928). Verzorgde natuurstenen lijstgevel met gemarkeerde horizontale registers, en middenrisaliet doorlopend in een dakvenster. Oorspronkelijk enkelhuisopstand met souterrain en geblokte begane grond. Bel-etage met Dorische pilasters en rankwerkfries met vrouwenhoofden, belijnd door een gevelbreed balkon met sierlijk gietijzeren hek voorheen op uitgelengde consoles. Tweede verd. met Ionische pilasters, eenvoudiger fries en dito middenbalkon. Kroonlijst en centraal driehoekig fronton met klossen, bewerkt timpaan en palmetten; blinde attiek met postamenten. Dakvenster met voluten, Corinthische pilasters, dito fronton en floraal topstuk; kleinere dakkapellen aan weerszij. Art Deco-winkelpui, n.o.v. architect A. De Meulemeester van

928. Stalingradlaan nr. 13 (1876).

1927, met typisch ijzerwerk en glas-in-lood.

S.A.B., O.W., 6004 (1876), 33778 (1927).

Nr. 19. Zelfde type als nr. 9, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Balkon met balustrade, soberder omlijstingen, onderdorpels met consoles of drop (2005).

S.A.B., O.W., 6006 (1874).

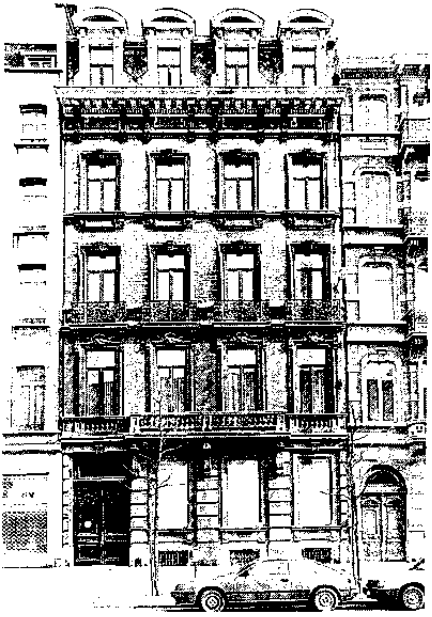
Nr. 21. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1876; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op zwaar geboste hardstenen benedenbouw. Middenrisaliet, doorgetrokken tot in de bedaking, op de bel-etage geaccentueerd door een gebogen balkon en portiek op zuilen; doorlopende balustrades. Getoogde benedenvensters en deur, verdiepte rechth. bovenvensters met pilasters. Klassiek hoofdgestel; oorspronkelijk gebroken fronton en rijke dakkapel, heden vernieuwd, tussen œil-de-bœufs (2005).

S.A.B., O.W., 6007 (1876).

Nr. 23. Oorspronkelijk zelfde type als nr. 9, onder mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1876. Gelijkaardig decor op hardstenen benedenbouw. Aangepast n.o.v. architect A. De Vleeschouwer van 1925 : gevelbrede bow-window met guirlandepilasters op de bel-etage; sierlijk ijzerwerk van deur en borstweringen (2006).

S.A.B., O.W., 6008 (1876), 34297 (1925).

Nr. 24. Voormalig «*Hotel Wielemans-Ceuppens*» (fig. 929). Herenhuis van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect T. Van Bambeke van 1873; vier bouwl. en vier trav. onder man-

929. Stalingradlaan nr. 24. Voormalig «Hotel Wielemans-Ceuppens» (1873).

930. Stalingradlaan nr. 25 (1876), 27 (1874), 29 (1875), 31 (1875).

sardedak (leien). Lijstgevel van natuur- en hardsteen, met horizontale geleding. Begane grond met geblokte posten, vlak omlijste rechth. vensters en l. inrijpoort met voluutsleutel; bewerkte houten vleugeldeur. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels. Op de bel-etage, balkon op zware consoles in de twee middentrav., doorlopende balustrade, cartouchesleutels en entablementen. Bijkomende oren, voluutsleutels, resp. gietijzeren Franse balkons, en bewerkte borstweringen op de bovenste twee verd. Klassiek hoofdgestel met panelen en uitgelengde consoles; dakkapellen met gebogen fronton.

S.A.B., O.W., 6039 (1873).

Nr. 25. Zelfde type als nr. 9, onder mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1876. Nauwelijks afwijkend decor, echter met cartouches (fig. 930).

S.A.B., O.W., 6009 (1876).

Nr. 26. Burgerhuis in eclectische stijl, gedateerd «ANNO 1876», met oorspronkelijk vier bouwl. en drie trav.; mansarde vervangen door een vijfde bouwl. in 1934. Lijstgevel van bak-, natuur- en hardsteen, met kordongeleding. Zwaar geboste begane grond met l. rondboogpoort en rechth. vensters met diamantkopsleutel; bewerkte houten vleugeldeur. Bovenverd. met platte banden. Middenrisaliet geaccentueerd door balkons met balustrade of gietijzeren hek, en o.m. uitgewerkte cartouche- (jaartal) en leeuwekopsleutels. Afgeronde bovenvensters met geriemde omlijsting, doorgetrokken lekdrempels en o.m. voluutsleutel. Casementenfries en hergebruikte kroonlijst van het oorspronkelijke hoofdgestel (2007).

S.A.B., O.W., 6040 (1876), 42228 (1934).

Nr. 27. Zelfde type als nr. 9, onder mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1874 (fig. 930). Geriemde hardstenen venster-

omlijstingen, vlakke panelen op de borstweringen.

S.A.B., O.W., 6010 (1874).

Nr. 29. Zelfde type als nr. 9, onder mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1875 (fig. 930). Identiek decor.

S.A.B., O.W., 6011 (1875).

Nr. 30-36. Voormalige
St.-Franciscus-Xaveriuskerk

Hoekcomplex met huurwoningen (Stalingradlaan) en achterliggend kerkgebouw (Rogier van der Weydenstraat), n.o.v. architect C. Almain-de Hase van 1873.
Voormalige kerk van het Aartsbroederschap van St.-Franciscus Xaverius. Lekengenootschap gesticht door de jezuïet pater L. van Caloen in 1854, met als doel een sociaal en godsdienstig apostolaat gericht op de arbeidersbevolking. Definitieve plannen van 1873, doch reeds voorontwerpen van 1872. Eerstesteenlegging van de kerk in 1874, ingezegend in 1876. Omvatte tevens een verenigingsgebouw (hoek Rogier van der Weydenstraat/Nieuwland), dat werd gesloopt. Sinds 1965 in gebruik als Grieks-Orthodoxe kerk.

Voorbouw. Gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, drie bouwl. + entresol en in totaal elf bij zes trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op entresol en bovenste verd. Getoogde deurvensters in stucomlijsting en oorspronkelijk gietijzeren balkons op de bovenverd. Klassiek hoofdgestel en oorspronkelijk dakkapellen met fronton. Winkelpuien met zij-ingang. Geïntegreerd W.-portaal van de kerk. Gelijkaardige doch heden gecementeerde zijgevel.

Kerk. Neoromaanse kerk met basilicale opstand, opgetrokken uit baksteen, met verwerking van witte natuur- en hardsteen, onder zadel- en lessenaarsdaken. Beeldhouwwerk door D. Renodeyn. Plattegrond in de vorm van een Latijns kruis met drie-

931. Stalingradlaan nr. 30-36. Voormalige St.-Franciscus-Xaveriuskerk (1873-1876). Portaal.

beukig schip van vier trav., niet uitspringend transept en vijfzijdig gesloten, ingebouwd koor van één trav.
W.-portaal (fig. 931). Vooruitspringend rondboogportaal met drieledige archivolt op composiete colonnetten, omschreven door een gedrukte puntgevel met kroonlijst op maskerkopconsoles, het geheel bepleisterd en beschilderd op hardstenen sokkel. Timpaan met voorstelling van de patroonheilige; decoratief lijstwerk op de archivolt. Z.-gevel. Zij- en middenbeuk geritmeerd door lisenen onderling verbonden door bogenfriezen op maskerkopconsoles. Rondboogvensters met doorgetrokken imposten en flankeerzuiltjes in de onderste geleding, drielichten in rondboognis in de bovenste. Transept gemarkeerd door steunberen en hooglisenen met klimmende bogenfries; achtereenvolgens drielicht met deelzuiltjes, breed radvenster, en kleiner drielicht in de top. Aansluitend bij het

932. Stalingradlaan nr. 30-36. Voormalige St.-Franciscus-Xaveriuskerk (1873-1876). Interieur.

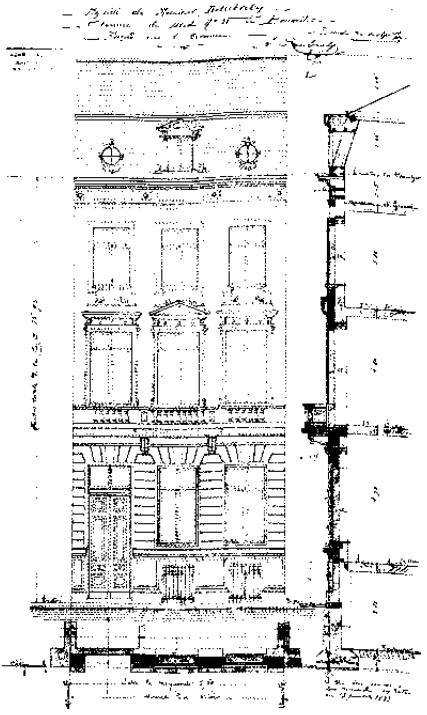
transept en rondom het koor, bijgebouw met drie bouwl. + entresol en vier bij zeven trav. Benedenbouw geritmeerd door rondbogen, bovenverd. door lisenen; rond- en steekboogvensters, opengewerkte borstwering op de entresol, deur onder blinde zeslob. Ten N. van het koor, ingebouwde vierkante toren met klokkestoel.

Tot voor kort volledig gepolychromeerd kerkinterieur met drieledige opstand (fig. 932). Midden- en zijbeuken gescheiden door rondboogarcaden, op arduinen zuilen met octogonale sokkel en bladwerkkapiteel (o.m. met wapenschild). Erboven schijntriforium met rondboogarcaden op zuiltjes, en lichtbeuk. Overkluizing met kruisribgewelven (stuc) op halfzuilen in het schip en bundelpijlers in het transept, met kruisgewelven op consoles in de zijbeuken; rondbogige gordels met rondstaafprofiel. Halfronde koorabsis met straalgewelf en roodmarmeren colonnetten. Doksaal tegen de blinde W.-gevel (2008, 2009).

Mobilair

Beschildering en meubilair in neoromaanse/-gotische stijl.
Gepolychromeerde en vergulde kapitelen, gewelfribben en gordelbogen; monumentale taferelen en heiligenbustes in transept en koor, kruisweg in de zijbeuken. Oorspronkelijk imitatie-parement, met bijkomend sjabloondecor in het koor, recent overschilderd. Fraaie tegelbevloering.
Hoofdaltaar op trappenpodium, preekstoel oorspronkelijk met geschilderde taferelen van St.-Franciscus-Xaverius, en doksaal op gebeeldhouwde consoles, n.o.v. Almain-de Hase: zij-altaren en biechtstoelen verwijderd, evenals een reeks heiligenbeelden (1875-1884) door J. Geefs. Glasramen in koor (1876) door Lorin en transept (1903) door Comère-Capronnier. Recente iconostase, troon en liturgische voorwerpen van de Grieks-Orthodoxe ritus.

S.A.B., O.W., 6041 (1873-1876).
Archief Jezuïeten Noordbelgische provincie Brussel, Plannen St.-Franciscus-Xaveriuskerk.

933. Stalingradlaan nr. 37. Bouwaanvraag (1883), (S.A.B., O.W., 6013).

Nr. 31. Zelfde type als nr. 9, onder mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1875 (fig. 930). Verzorgd decor met o.m. rozet-, stafwerkfriezen, boogveld met cartouche en guirlandes in het risaliet.

S.A.B., O.W., 3088 (1875).

Nr. 37. Burgerhuis met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect H. Maquet van 1883 (fig. 933); souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen met klassieke ordonnantie. Sokkelvormende begane grond met schijnvoegen, uitstralend rond de sleutels van de verdiepte rechth. deur en vensters; houten vleugeldeur. Bel-etage gemarkeerd door een centraal balkon, doorlopende balustrade en entablementen met rozetten. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting met neuten. Bijkomende oren, casement en hanekam op de tweede verd. Kroonlijst met klossen en tandlijst, fries met casementen en schijven, en architraaf. In het ontwerp mansardedak met dakkapel tussen œil-de-bœufs (2010).

S.A.B., O.W., 6013 (1883)

Nr. 38-40. Hoekhuis (Rogier van der Weydenstraat) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1874; vier bouwl., resp. drie en zeven trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met houten winkelpui en voorts belijnde begane grond. Bovenverd. met rechth. vensters : in voorgevel geriemde omlijstingen, gevelbrede gietijzeren balkons op de eerste twee en guirlandepanelen op de derde verd.; in zijgevel rechth. lisenen en ingediepte borstweringen. Kroonlijst op consoles en panelen (2011).

S.A.B., O.W., 6042 (1874).

Nr. 39-73. Zie Maurice Lemonnierlaan nr. 132-172.

Nr. 42-44, 46-50. Twee gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1875; drie bouwl. + entresol, resp. drie en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met kordongeleding, belijnde entresol en middenrisaliet met gietijzeren balkons. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel tussen ranken, op doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdgestel. Vernieuwde winkelpuien, privé-inkom resp. in zij- en middentrav. (2012).

S.A.B., O.W., 6043-6044 (1875).

Nr. 52. Herenhuis van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1875; souterrain, drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Gebruik van hardsteen voor de geblokte benedenbouw, omlijstingen en kordons. Middenrisaliet van twee trav., gemarkeerd door schijnvoegen, balkons met balustrade en gietijzeren hek, en stafwerkfries tussen

consoles. Rechth. beneden- en getoogde bovenvensters in geprofileerde omlijsting : in benedenbouw en risaliet met sluitsteen – leeuwekop op de tweede verd. –; in de zijtrav. oplopend, met panelen en guirlandes. Dito rondboogpoort in de l. trav. Klassiek hoofdgestel; dakkapel met fronton tussen œil-de-bœufs (2013).

S.A.B., O.W., 6045 (1875).

Nr. 54. Oorspronkelijk zelfde type als nr. 9, onder mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Sober decor. Toegevoegde bow-window met sierlijke ijzeren borstweringen, van 1931 (2014).

S.A.B., O.W., 6046 (1874), 37743 (1931).

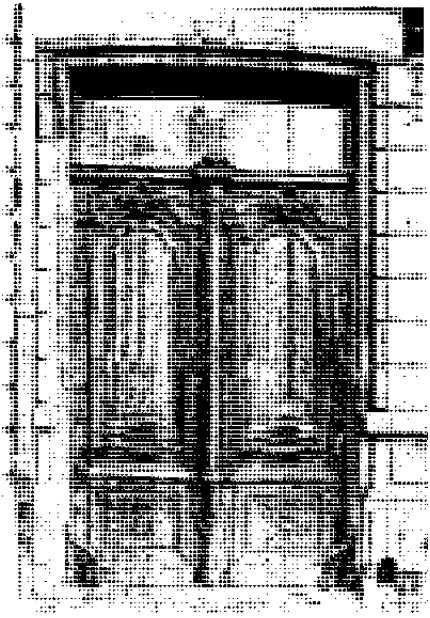
Nr. 56. Zelfde type als nr. 52, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Gebruik van stuc ook voor benedenbouw en omlijstingen. Vlak risaliet met balkon en entablementen, bel-etage voorts geaccentueerd door een doorlopende balustrade. Rechth. poort en vensters, op de bovenverd. in geriemde omlijsting met oren, en op de tweede verd. bijkomende neuten. Twee dakkapellen op een consolerij, œil-de-bœufs verwijderd (2015).

S.A.B., O.W., 6047 (1874).

Nr. 58. Oorspronkelijk zelfde type als nr. 52, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Verhoogd met twee verd. n.o.v. architect V. Dirickx van 1930. Minder nadrukkelijke accentuering van de twee middentrav. door een balkon en entablementen met consoles op de bel-etage, voorts met doorlopende balustrade en waterlijsten. Rechth. vensters, op de bovenverd. in geriemde omlijsting, op de tweede verd. met bijkomende oren, sluitsteen en lekdrempelconsoles; rondboogpoort. Hergebruikte kroonlijst, waarop oorspronkelijk attiekbalustrade en twee dakkapellen (2016).

S.A.B., O.W., 6048 (1874), 37712 (1930).

Nr. 60. Oorspronkelijk zelfde type als nr. 52, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Verhoogd met één verd. in 1893. Gebruik van stuc ook voor benedenbouw en omlijstingen. Balkons met gebuikt gietijzeren hek in het risaliet. Steekboogpoort en

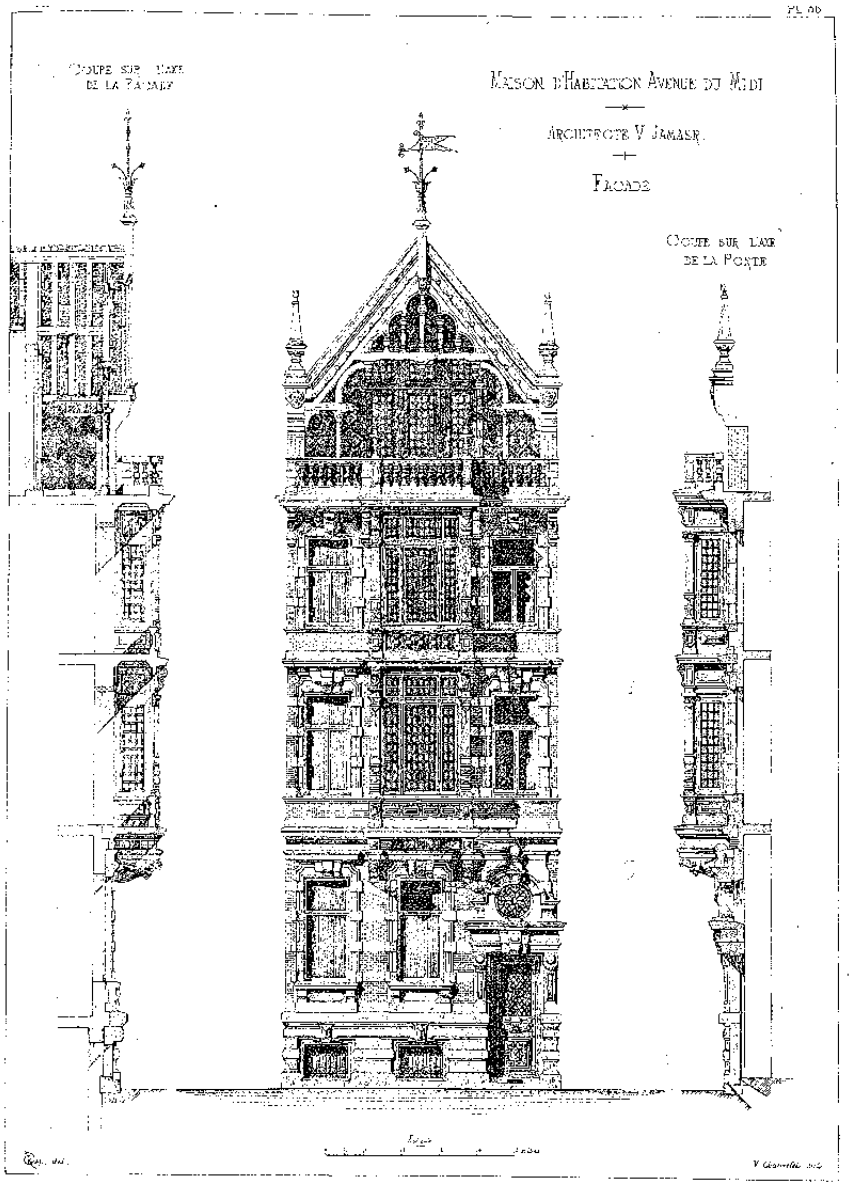

934. Stalingradlaan nr. 60 (1874). Inrijpoort.

-vensters, op de bovenverd. in geriemde omlijsting met oren, sleutel en paneel op de borstwering; bewerkte houten vleugeldeur (fig. 934), typische ijzeren keldertralies en schampstukken (2017).

S.A.B., O.W., 6050 (1874), 6049 (1893).

★ Nr. 62. Voormalige eigen woning van stadsarchitect P.V. Jamaer (Pl. XVIII, fig. 935). Burgerhuis in pittoreske neo-Vlaamse-renaissancestijl, waarvoor bouwaanvraag van 1874. Eén der weinige privé-realisaties van de architect, in stadsdienst verantwoordelijk voor de restauraties van o.m. Kapellekerk, Stadhuis, Broodhuis en verschillende huizen van de Grote Markt, en auteur van diverse kleinere openbare gebouwen.
Enkelhuis met souterrain, vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak (n⊥straat). Puntgevel opgetrokken uit bak- en hardsteen, met overvloedig gebruik van verzorgd

935. Stalingradlaan nr. 62. Voormalige woning P.V. Jamaer (1874), (L'Emulation, 1879, pl. 36).

936. Stalingradlaan nr. 74 (1875).

houtwerk. Gemarkeerde horizontale registers, accentuering van de middenas door een verticaliserende erker, en opengewerkte top. Geblokte sokkel met getraliede kelderopeningen met diamantkopsleutel, l. vergroot tot deur in 1923. Rechth. vensters in geblokte omlijsting met sluitsteen, op doorgetrokken lekdrempels. Gestapelde rechth. houten erkers op liggende leeuwen als consoles, met o.m. diamantkoppen, wortelmotieven en balustrade, en glas-in-loodramen. Rechth. deur in zwaar entablement met sluitsteen, waarop rond bovenlicht in geblokte booglijst met bolornament; markante houten deur met rooster en dito waaier. Bovenste verd. en geveltop opgevat als loggia met houten kapspant, balustrade met vazen, en windborden, tussen postamenten met obelisk, oorspronkelijk bekroond door een gesmeed ijzeren windwijzer; drielicht. Interieur : inkomportaal en trapzaal met gesmeed ijzeren trapleuning, Lodewijk XVI getint salon en neo-Vlaamse-renaissance getinte eetkamer met monumentale schouw en gepolychromeerd plafond.

S.A.B., O.W., 6051 (1874), 28004 (1923).
L'Emulation, 1879, kol. 84, pl. 35-39.
VANDENBREEDEN J., DELAY A., *La Maison Jamaer* (Les Marolles, 1984, 2, p. 20-26).

Nr. 64. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1875; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen, met geblokte benedenbouw en middenrisaliet, l.g. geaccentueerd door een balkon en bekronend driehoekig fronton. Rechth. deur en vensters onder panelen, op de bovenverd. vlak omlijst met sleutels en entablementen; doorlopende balustrade op de bel-etage. Kroon- en tandlijst op consoles (2018).

S.A.B., O.W., 6052 (1875).

Nr. 66. Zelfde type als nr. 52, met slechts drie trav., waarvoor bouwaanvraag van 1878. Balkon en entablement in het risaliet. Rechth. vensters, op de bovenverd. in geriemde omlijsting met oren, resp. vlakke en bewerkte borstwering. Rondboogpoort met bewerkte houten vleugeldeur (2019).

S.A.B., O.W., 6053 (1878).

Nr. 68-70. Rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1873; vier bouwl. + entresol en drie trav. onder later mansardedak. Bak- en hardstenen lijstgevel met kordongeleding en klassiek hoofdgestel, op houten winkelpui. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting; gevelbrede gietijzeren borstwering op de entresol, gevelbreed balkon met balustrade op de eerste, dito middenbalkon op de tweede verd., voorts gietijzeren leuningen. Dakkapel met fronton (2020).

S.A.B., O.W., 6054 (1873).

Nr. 74. Voornaam herenhuis van het enkelhuistype, in eclectische stijl, n.o.v. architect H. Rieck van 1875 (fig. 936); souterrain, drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel met verzorgd parement van natuursteen voor de bovenbouw, hardsteen voor de begane grond en rustieke sokkel. Decor ontleend aan de

Franse neo-Lodewijk XIV-stijl. R. trav. uitgewerkt als poortrisaliet met o.m. bijkomende balkons en schijnvoegen; horizontale geleding door massieve kordons. Beletage geaccentueerd door een gevelbreed balkon, guirlandepanelen op de penanten en rijke cartouchesleutels; begane grond met platte banden en zware sluitstenen, bovenste verd. met ingediepte penanten. Steekboogvensters met geriemde omlijsting en waterlijst; rondboogpoort met cartouchesleutel en bewerkte houten vleugeldeur. Rijk versierde gietijzeren balkonleuningen en borstweringen. Klassieke beëindiging; œil-de-bœufs – l. gewijzigd – naast dakkapel met fronton (2020).

S.A.B., O.W., 6056 (1875).

Nr. 75 tot 89. Afgeschuind hoekcomplex (Fonteinstraat nr. 13-15), zeven gekoppelde huurhuizen, met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Duprez van 1870; vier bouwl. en in totaal vierentwintig trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting. Midden- en hoekpand onderscheiden door schijnvoegen, centrale balkons en bewerkte onderdorpels; overige trav. met platte banden, gevelbrede en gekoppelde Franse balkons met gietijzeren hek, en vlakke onderdorpels. Klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles. Winkelpuien van bij oorsprong, heden op enkele na verbouwd. Hoekpand recent gebanaliseerd (2021).

S.A.B., O.W., 6016 (1870).

Nr. 76. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1879; vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met ruim gebruik van hardsteen voor de geblokte benedenbouw, omlijstingen en kordons. Middenrisaliet geaccentueerd door een gebogen en recht balkon met balustrade. Rechth. openingen met sluitsteen, bovenvensters in verticaal oplopende geriemde omlijstingen met oren en achtereenvolgens balustrade, guirlande en gebogen fronton. Klassiek hoofdgestel (2022).

S.A.B., O.W., 6057 (1879).

Nr. 78. Zelfde type als nr. 9, onder mansarde, waarvoor bouwaanvraag van 1886. Geriemde hardstenen omlijstingen, gevelbrede gietijzeren borstwering op de beletage; heden gecementeerd (2023).

S.A.B., O.W., 6058 (1886).

Nr. 84 en 88. Zelfde type als nr. 9, oorspronkelijk drie gekoppelde panden met het verbouwde nr. 86, waarvoor bouwaanvraag van 1875. Geriemde hardstenen omlijstingen, cartouches en rozetfriezen op de borstweringen; gietijzeren vensterleuningen (2023, 2024).

S.A.B., O.W., 20753 (1875).

Nr. 100. In oorsprong twee gekoppelde enkelhuizen met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect H. Maquet van 1869-1870; souterrain, drie bouwl. en samen zes trav. onder mansardedak. Voorheen lijstgevel met stucdecor : schijnvoegen op de begane grond, door balkons en pilasters gemarkeerd middenrisaliet doorgetrokken tot in de bedaking, bewerkte borstweringen en penanten, omlijste vensters, en klassiek hoofdgestel met consolerij en casementen; brede dakkapel met fronton tusen œil-de-bœufs. Samengevoegd tot één pand in 1902; grondig verbouwd waarbij herindeling tot vier niveau's en vlakke cementering, in 1952. Slechts behouden trav.-indeling en gevelbekroning (2025).

S.A.B., O.W., 6062 (1869-1870), 6061 (1902), 61651 (1952).

Nr. 103. Rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1872; vier bouwl. en drie trav. onder mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met kordongeleding, rechth. bovenvensters en ingediepte penanten en borstweringen. Gevelbreed balkon met gietijzeren leuning tussen postamenten op de eerste, dito centraal balkon en driehoekig fronton op de tweede verd. Klassiek hoofdgestel met consoles; dakkapel met fronton tussen œil-de-bœufs. Verbouwde pui (2026).

S.A.B., O.W., 6025 (1872).

937. Stalingradlaan nr. 122. Hotel «Cour d'Autriche» (1910).

Nr. 105. Zelfde type enkelhuis als nr. 103, waarvoor bouwaanvraag van 1872; mansarde van 1933. Geblokte begane grond en middenrisaliet met gietijzeren balkons, gevelbreed op de eerste verd. Afgeronde deur en vensters in geriemde hardstenen omlijsting met oren en o.m. diamantkopsleutel (2026).

S.A.B., O.W., 6026 (1872), 41516 (1933).

Nr. 108. Neoclassicistisch enkelhuis met vier bouwl. en drie trav. onder tentdak, waarvoor bouwaanvraag van 1850. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond en hardstenen plint. Rechth. openingen, verkleinende bovenvensters met geriemde omlijsting, kordonvormende lekdrempels en gietijzeren leuning. Klassiek hoofdgestel; afgewolfde dakkapel. Bewaard houtwerk (2027).

S.A.B., O.W., 6067 (1850).

Nr. 122. Hotel, oorspronkelijk z.g. «*Cour d'Autriche*» (fig. 937). Afgeschuind hoekgebouw (Frédéric Bassestraat nr. 2) met late Art Nouveau-inslag, n.o.v. architect A. Blomme van 1910; drie bouwl. + entresol en zes trav. onder mansardedak (leien). Hardstenen benedenbouw en overwegend bakstenen bovenverd., geritmeerd door pilasters met bewerkt topstuk, aansluitend bij de breed uitkragende kroonlijst met consolerij. Vnl. boogopeningen, o.m. gekoppeld en als drielicht met gietijzeren deelzuiltjes; ondiepe gebogen balkons met ijzeren borstwering op de eerste verd. Wapenschild met dubbele adelaar, cf. huisnaam, boven de inkom. Typisch houtwerk.

S.A.B., O.W., 16558 (1910).

Steenkoolkaai (2 C-D)

Van Grootgodshuisstraat naar Vaartstraat. Oorspronkelijk het Z.-deel van de O.-kade van het voormalige, in 1560-1561 uitgegraven Schuitendok, cf. de Kalkkaai (zie aldaar) in het verlengde en de ertgov. liggende Schuitenkaai en Timmerhoutkaai.
De benaming Steenkoolkaai gold van begin tot midden XIX voor de kade tussen de Veerhuisbrug en het Hooidok, waarna het N.-deel onder de benaming Kalkkaai werd afgesplitst. Rechtgetrokken en opnieuw bebouwd bij de aanleg van het N.-deel van de Begijnhofwijk vlg. plan van 1822 (zie Grootgodshuisstraat).
Geknikte kadewand, met nog enkele neoclassicistische panden van ca. 1830, heden echter gebanaliseerd, cf. nr. 2-3 en 4; hoger oplopend appartementsgebouw (nr. 5-8).

Nr. 5-8. Appartementsgebouw in eclectische stijl, n.o.v. architecten A. Davaux en E. Leloup van 1911; oorspronkelijk vijf bouwl. + entresol onder mansardedak en zes ongelijke trav., de laatste geknikt; twee attiekverd. resp. van 1946 en 1956. Lijstgevel met simili-bekleding en hardsteenverwerking o.m. voor de benedenbouw. L.g. met geblokte posten en I-balken met rozetten : privé-portaal met enta-

blement, tussen winkelpuien met vernieuwd raamwerk; doorlopend register met pilasterindeling en sgraffitopanelen op de entresol. Rechth. bovenvensters, rondbogig op de vijfde bouwl., o.m. tweelichten, met waterlijst. Zijrisalieten geaccentueerd door oplopende, licht uitgebogen erkers op ijzeren consoles en borstweringen. Lage achterbouw met geveltje in Vlierwijk nr. 6 (2028).

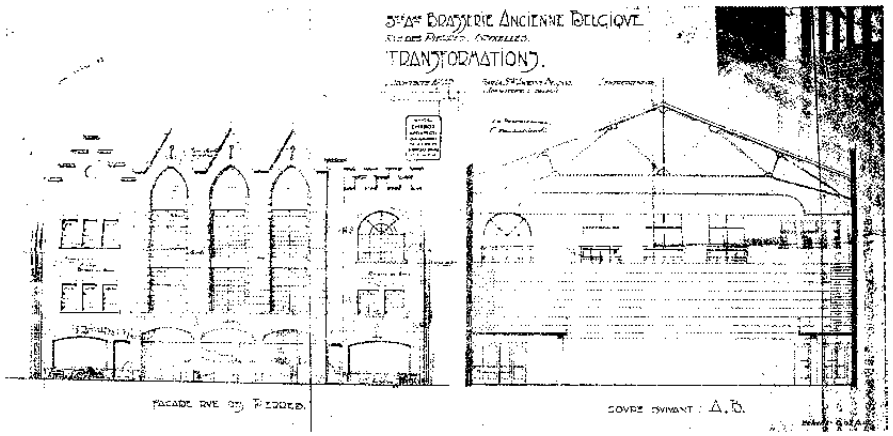
S.A.B., O.W., 1424 (1911), 59434 (1946), 70263 (1956).

Nr. 9-9A. Neoclassicistisch dubbelhuis met twee bouwl. en zeven trav., waarvoor bouwaanvraag van 1832. Lijstgevel, in ontwerp met geboste pui op hoge sokkel, middenrisaliet met inrijpoort in entablement waarboven een Venetiaans drielicht, mezzanino en schilddak. Heden verbouwd, gecementeerd en met pseudomansarde; rijk geajoureerde ijzeren borstweringen (2029).

S.A.B., O.W., 12521 (1832).

Steenstraat (4-5 F)

Van Anspachlaan naar Kolenmarkt.
Aloude verbindingsstraat en onderdeel van de handelsweg Groot Eiland/Koudenberg (o.m. vermeld in XIII B). Benaming mogelijk ontleend aan een hier vroeger gelocaliseerd «steen» of verwijzend naar haar vroegere functie van opslagplaats van het bouwmateriaal voor de opbouw van het Stadhuis.
Gebogen verloop, tussen 1853 en 1870 met incorporatie van Borgwal (zie aldaar). Vóór de N.-verlenging van de Zuidstraat in 1861-1862, bevond zich ter hoogte en tgov. de vroegere Melkstraat de «Stadswaghe», in 1706 wederopgebouwd door C. Van Nerven. Verderop, ter plaatse van de huidige «Ancienne Belgique» (nr. 15-21) stond het godshuis van de kramersgilde, wederopgebouwd in 1781. De voormalige Steengang en Minderbroedersstraat, de Korte Steenstraat en de Appelbomengang aan N.-zijde, resp. gr.m. ter hoogte van de huidige nrs. 10, 20-22, 26-28, verdwenen ca. 1867-1880 door gedeeltelijke verlegging en aanpassing van de N.-Z.-rooilijn, ingevolge de Zennesanering en het doortrekken van de centrale lanen.
Straatbeeld met vrij heterogeen karakter. Rijbebouwing met overwicht van bepleisterde of heden gecementeerde lijstgevels met neoclassicistisch uitzicht uit XIX d : drie à vier bouwl., al of niet + entresol, en twee tot vier trav., met rechth. of getoogde bovenvensters, horizontale geleding d.m.v. kordons, ijzeren balkon- of vensterleuningen, en van bij oorsprong met winkelpuien op de begane grond, heden verbouwd, soms met inbegrip van de entresol. Cf. nr. 3, 4 (1884, met houten erker en oorspronkelijk entresol, sinds 1936-1937 samen met nr. 2 en 6 opgenomen in hoge doorlopende winkelpui, zie ook Anspachlaan nr. 106), 6 (enkelhuis van 1877, met latere vierde bouwl.) en de meer sobere versies nr. 8 (vermoedelijke bouwaanvraag van 1875, met bijkomende vierde bouwl. van 1905), 10-12 (van 1876, in licht afwijkend ontwerp met fraai stucdecor, thans met simili-baksteenbekleding), 14 (1876, eveneens heden met simili-baksteen), 28 en 30 (1875, thans gecementeerd), 41-43 (1862, op nieuwe rooilijn; aangepast in 1924). Daarnaast ook lijstgevels met XIX-uitzicht resulterend van aanpassingen van oudere kernen, veelal aangegeven door muurankers of algemeen volume, o.m. nr. 32, 34 (op oudere rooilijn en vermoedelijk voorheen één pand cf. de doorlopende thans afgedekte muurankers en zelfde vensterhoogte), nr. 36 (van 1843, voorheen met klokvormige geveltop). Verder ook enkele appartements-/kantoorgebouwen uit het interbellum cf. nr. 23-25 (in Zakelijke Baksteenstijl n.o.v. architect Ch. De Wys van 1937), nr. 38 (in Art Deco van 1924 n.o.v. architecten J. Cailleau en A. Bezerie). Het straatgedeelte tussen Zuidstraat en Kolenmarkt maakt deel uit van het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» van 1960 (zie Beenhouwersstraat). Gedomineerd door topgevels met XVII-begin XVIII-uitzicht, op nr. 46 na resulterend van «grondige» restauratie of wederopbouw in kopiërende stijl.

938. Steenstraat nr. 15-21. Concert- en feestzaal «Ancienne Belgique». Bouwaanvraag (1937). (S.A.B., O.W., 58790).

Voor de hoekpanden nr. 1, 2 en 37, 39 zie resp. Anspachlaan nr. 105-109, 106 en Zuidstraat nr. 15, 30-32.

S.A.B., O.W., 3718 (1884) en 50573 (1936-1937), 3717 (1877), 2681 (1875) en 3800 (1905), 3723 (1876), 1407 (1876), 3727 en 3729 (1875), 3735 (1862) en 29551 (1924), 3734 (1843), 4914 (1937), 34391 (1924).

Nr. 5-7, 9. Twee winkel-/woonhuizen met bepleisterde lijstgevels in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvragen van 1889. Vier bouwl. + entresol en resp. vier en drie trav. onder zadel- en mansardebedaking (nr. 9, van 1911). Klassieke opstanden met horizontale geleding d.m.v. kordons, doorgetrokken lekdrempels, gevelbrede ijzeren balkonleuningen en aflijnende hoofdgestellen met kroonlijst op klossen en tandlijst en al of niet boven een versierd fries. Voorts markerende afzonderlijke balkons en risaliet ter accentuering van de middentrav., min of meer uitgewerkt stucdecor met imitatiebanden, panelen, frontons, entablementen en geriemde of getoogde vensteromlijstingen al dan niet met sluitsteen; centraal dakvenster onder fronton in nr. 5-7. Begane grond + entresol van bij oorsprong opgenomen in winkelpui : enkel behouden uitzicht op de entresol van nr. 5-7; gemoderniseerd in nr. 9, i.pl.v. in ontwerp op entresol en ook in de centrale beletagetrav. voorzien van zelfde korfboogvensters als op bovenste verd. (2030).

S.A.B., O.W., 3771, 3769 en 3770 (1889), 19371 (1911).

Nr. 15-21. Concert- en feestzaal z.g. «*Ancienne Belgique*». Ter vervanging van het voormalige godshuis van de kramersgilde, gebouwd in 1424 en gewijd aan de Verlosser, wederopgericht in 1781 cf. de vroegere hergebruikte gevelsteen met «MEERS : LIEDEN/AMBACHT/MDCCLXXXI». In 1913 omgevormd tot een ruime «brasserie-concert» z.g. «Vieux-Dusseldorf», nadien z.g. «Bruxelles-Kermesse». Sinds ca. 1930 onder huidige benaming en n.o.v. architect M. Chabot van 1937 voorzien van een nieuw gevelfront in historiserende stijl (fig. 938) : een ensemble met resp. bakstenen gevel met gekanteelde afwerking, tweelicht en breed rondboogvenster; gevel met simili-bekleding, ruime spitsboogvlichten en beëindiging door drie puntgeveltoppen en l. bakstenen trapgevel met drielichten. Recent samen met nr. 11-13 gesloopt voor de thans aangevatte vernieuwbouw van het complex, n.o.v. architect W.E. De

Bondt : behoud van de gevels Anspachlaan nr. 114-116 als hoofdtoegang, bijkomende kleine concertzaal als muziekclub met 120 zitplaatsen, de grote concertzaal met 800 zitplaatsen waarvan het in 1982-1983 door voornoemd architect gerenoveerde interieur grotendeels behouden blijft, en een nieuwe gevelarchitectuur aan de Steenstraat, met galerijstructuur en uitspringende bovenbouw als achterbouw van de grote concertzaal.

S.A.B., O.W., 58790 (1937).
Nachtraven. Het uitgangsleven in Brussel van 1830 tot 1940, Brussel, 1987, p. 75-79.

Nr. 16-20. Drie gekoppelde gelijkaardige rijhuizen met vier verkleinende bouwl. en elk twee trav., waarvoor gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1875. Bepleisterde en gecementeerde (nr. 18) lijstgevels met neoclassicistische inslag. Deels verdwenen geblokte hocklisenen en rechth. vensters, in ontwerp getoogd en op alle bouwl. voorzien van geriemde omlijstingen. Gevelbrede ijzeren balkonleuning op de bel-etage; afzonderlijke balkons en kordonvormende lekdrempels resp. op de twee bovenste bouwl. Casementenfries onder doorlopende kroonlijst op klossen. Winkelpuien gemoderniseerd, doch met behoud van ordonnantie (2031).

S.A.B., O.W., 3722 (1875).

Nr. 22-26. Drie gekoppelde rijhuizen van hetzelfde type als nr. 16-20 en waarvoor eveneens gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1875. Bepleisterde opstanden met horizontale geleding door de doorgetrokken lekdrempels en hoofdgestellen onder vernieuwde kroonlijst; nr. 24 fungerend als twee trav. breed middenrisaliet, met imitatiebanden. Getoogde vensters in geriemde omlijsting met sluitsteen. Oorspronkelijke winkelpuien met r. ingang vlg. repeterend schema, heden aangepast (2032).

S.A.B., O.W., 3724 (1875).

Nr. 27-29. Kantoorgebouw n.o.v. architect J. Van Neck van 1929. Drie trav. en vier bouwl. + terugwijkende vijfde bouwl., met natuursteenbekleding. Art Deco-vormgeving door de markerende pilasters met uitstekende versierde topstukken en de geribde borstweringen. Begane grond met marmerbezetting : ingangsdeur en r. brede winkel op ontwerp met afgesnuite bovenhoeken (2033).

S.A.B., O.W., 55691 (1929).

Nr. 40, 42, 55. Oude kernen, in XIX A aangepast met eenvoudige bepleisterde, neoclassicistische lijstgevels, van drie tot vier bouwl., met rechth. vensters, lekdrempels en kroonlijst op klossen. Nr. 40, slechts één trav. breed als mogelijk restant van een voorheen ruimer pand, en het twee trav. brede nr. 42, in 1834 verhoogd met een mezzanino, behielden nog hun lelievormige muurankers (XVII?). Bij nr. 55, drie trav., wijzen de gedichte zijvensters en sporen van voluutvormige aanzetten (?) op de bovenste bouwl. vermoedelijk op een oudere topgevel. Verbouwde begane grond (2034).

S.A.B., O.W., 3738 (1834).

Nr. 44, 51, 53, 54. Reeks bak- en natuurstenen topgevels in imitatieve traditionele of laat-barokstijl.
Nr. 44 opgetrokken in 1956 (cf. cartouche) n.o.v. architect P.-M. Porto van 1955, met in- en uitgezwenkte topgevel; voorheen neoclassicistische lijstgevel met vier bouwl. en drie trav. van 1836, ter vervanging van een vroegere tuitgevel met vier trav.
Nr. 51 vlg. archiefgegevens blijkbaar resulterend van wederopbouw in 1957 (1958?), gr.m. naar vroeger patroon (cf. toestand in 1941) : verhoogde halsgevel met eind XVII-begin XVIII-uitzicht, getypeerd door platte banddecor, getorste balusterleuningen op tweede bouwl. en tweeledige geveltop met rondboogvenster tussen en onder oculi.
Nr. 53 met trapgevel n.o.v. architect J. De Bouver van 1958; voorheen bepleisterde neoclassicistische lijstgevel met vier bouwl. en twee trav. van 1863, ter vervanging van een oudere later vereenvoudigde halsgevel.
Nr. 54 eveneens met trapgevel, vlg. bouwaanvraag van 1962 n.o.v. architect Marc.

Leloup; voorheen bepleisterde lijstgevel met drie bouwl. + entresol en empire getinte rondboogvensters op de hoofdverd., vlg. bouwaanvraag van 1824 ter vervanging van een drie bouwl. hoge gevel met in- en uitgezwenkte top (2035).

S.A.B., O.W., 70119 (1955) en 3739 (1836), 69358 en 77663 (1957-1959), 54637 (1941), 3746 (1863), 72308 (1962) en 3742 (1824).

Nr. 45-49. Diephuis met vier verkleinende bouwl. en drie trav. onder afgewolfd zadeldak. Bepleisterde lijstgevel met neoclassicistisch uitzicht, vlg. bouwaanvraag van 1852 ter vervanging van een trapgevel met drie bouwl. en vier trav. Rechth. vensters, kordonvormende lekdrempels en klassiek hoofdgestel. Verbouwde begane grond samen met nr. 41-43 (2036).

S.A.B., O.W., 3740 (1852).

Nr. 46. Diephuis met voorgevel met in- en uitgezwenkte top, drie bouwl. en twee trav., onder zadeldak (Vlaamse pannen); te dateren eind XVII-begin XVIII (fig. 939). Witbepleisterde gevel met getoogde bovenvensters en typisch platte banddecor met vorming van spiegels onder het geprofileerde kordon en in de top; verdiepte borstweringen met casementen op de derde bouwl. Lelievormige muurankers met krul. Geveltop met markerende druiplijst, rondboogvenster onder booglijst en oculus. Verbouwde begane grond. Achtertuitgevel.

Nr. 48-50. Samengesteld pand waarvan huidige topgevels met doorlopende pui n.o.v. architecten G. Verlant en F. De Pape, gedateerd 1919 (cf. opschrift en chronogram), (fig. 939).
Nr. 48. Verhoogde halsgevel, op oude foto's vlak bepleisterd met rechte muurankers, daterend uit eind XVII. Heden bakstenen voorgevel met natuurstenen platte bandversiering en lelievormige ankers met krul. Borstweringen met balustrades en centrale barokcartouche op de derde bouwl. Geveltop met drie tr. en halsvormige bekroning onder boogfronton : korfboogvenster, oculus en spiegels waarin bloemenkorven. Pui met r. privé-ingang en

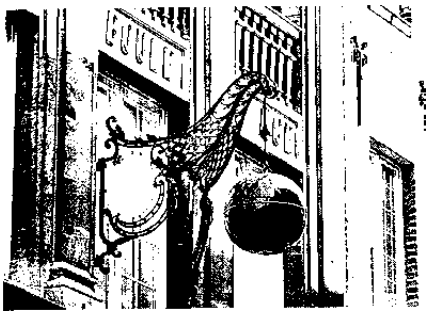

939. Steenstraat nr. 46, 48-50 (1919), 52 (1906-1907).

winkel met zij-ingang gevat in arcade van alternerend rond- en bredere korfbogen; bladwerk in de zwikken en puilijst met eierlijst op voluutconsoles.
Nr. 50. Voorheen bepleisterde neoclassicistische lijstgevel met drie bouwl. en drie trav., vlg. vermoedelijke bouwaanvraag van 1869 als aanpassing van een oudere klokgevel met tweeledige top, en met later stucdecor (?). Heden halsgevel in kopiërende barokstijl, met in banderol opschrift «ECCE DOMUS PULCHRIOR INTEGRAT NON OBLITA VETERIS» (1919).

S.A.B., O.W., 28440 (1919), 3741 (1869).
HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, fig. 878.

Nr. 52. Diephuis met drie trav. onder zadeldak (pannen). Huidige natuurstenen halsgevel met classicerend barokuitzicht, ontworpen door architect L. Martin in 1906 en gedateerd 1907 in topcartouche (fig. 939). Voorheen gr.m. gelijkaardige

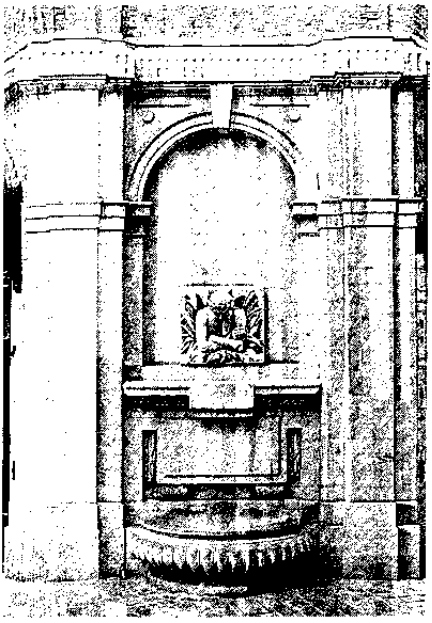
940. Steenstraat nr. 52. «La Boule Rouge» (1906-1907). Uithangbord.

topgevel, van ca. 1700, doch met drie bouwl., sobere pilastergeleding en rechth. middenvenster tussen en onder oculi in de top. Heden met kolossale Ionische pilasters op bovenverd. en in geveltop. Huisnaam «A LA/BOULE/ROUGE» onder de toegevoegde balustrades en uitgebeeld d.m.v. sierlijk smeedijzeren uithangbord op de bovenverd. (fig. 940). Hoge benedenbouw met winkelpui, opgedeeld in begane grond en entresol, onder zware puilijst op consoles; voorheen met middeningang, heden aangepast.

S.A.B., O.W., 1409 (1906).

Nr. 57. Afgeschuind hoekhuis (Kolenmarkt) met drie bouwl. + mezzanino en totaal vijf trav. onder gecombineerde zadelbedaking (pannen). Verankerde, heden ontpleisterde bakstenen lijstgevel, waarvoor ontwerp van 1832 met winkelpui van het «klassieke» type en slechts twee trav. aan de Steenstraat. Vervangt een ouder lager hoekpaviljoen onder zadeldak, met geïncorporeerde fontein (cf. infra), aanleunend tegen een inspringend hoekhuis met twee topgevels die vlg. bouwaanvraag van 1823 aangepast werden tot lijstgevels. Hoektrav. met inspringend gevelveld, belijnd door dubbele hoekpilasters; rechth. vensters met hardstenen dorpels; gelede druiplijsten, steigergaten in het mezzanino en gekorniste kroonlijst met tandlijst. Begane grond gedeeltelijk van zandsteen. Behouden winkelpuien onder semi-cirkelvormige bovenlichten, tussen pilastergeleding : voorheen met uitstalraam aan Kolenmarkt, vlg. bouwaanvragen van 1835 en 1880 gewijzigd door achtereenvolgens inbreng van midden- en zijdeur cf. heden; aan Steenstraat onder bijkomende oculi, en sinds 1880 met huidige ordonnantie, i.pl.v. voorheen met uitstalraam tussen winkel- en privé-ingang; rolluikkasten sinds 1909.

Hoektrav. met fontein z.g. «*den Spauwer*» in rondboognis (fig. 941). Vervangt de vroegere «Blauwe fontein», aanleunend tegen het huis «de Boterpot» (zie Grote Markt, Stadhuis), in 1695 verwoest. Wederoprichting in 1704-1705; restauratie in 1769 door beeldhouwer F.-J. Janssens en opnieuw in 1786 door ingenieur-architect C. Fisco, die de vroegere mascaron verving door een triton omkranst door rietbladeren. In 1890 restauratie met Euvillesteen en blauwe hardsteen door architect P.V. Ja-

941. Steenstraat nr. 57. Fontein z.g. «den Spauwer».

maer. Classicistische omlijsting van zandsteen, naar stijl toe te schrijven aan Fisco. Pilasters met gelede imposten en verdiepte rondboogomlijsting met geprofileerde booglijst, trapezoïdale sluitsteen en casementen met puntmotief in de zwikken, onder een aflijnend gegroefd entablement. Opschrift «AU CRACHEUR» erboven heden verdwenen. Waterbekken onder decoratieve borstwering met draperieën en acanthusconsoles onder gelede, deels gekloste druiplijst (2037).

S.A.B., O.W., 25747 (1832), 947 (1823), 25821 (1835), 3755 (1880), 19373 (1909), 950.

Stoofstraat (5 F-G)

Van Vruntstraat naar Bogaardenstraat.
Aloude straat, grotendeels gelegen binnen de eerste stadsomwalling. Oudste N.-straatgedeelte tot de Eikstraat, reeds als «Stoefstrate» vermeld vanaf begin XIII. Z.-straatgedeelte ingevolge een besluit van 1498, begin XVI doorgetrokken; aanvankelijk z.g. «Steenhouwers straet», later Nieuwstraat, en tot 1853 Nieuwe Karmelietenstraat of Papegaaistraat. Onderbroken door het nieuwe tracé van de Lombardstraat (1908).
Oude pandenindeling nog slechts gedeeltelijk bewaard in het middelste straatgedeelte, cf. vrij groot aantal diephuizen, verschillende met behouden topgevel, of aangepaste lijstgevel en bedaking. Nr. 24 aangepaste oude kern met bewaarde muurankers; nr. 34 breedhuis (1842) met oorspronkelijke «klassieke» winkelpui, ter vervanging van een XVII-diephuis met halsgevel; nr. 43-45 breedhuis (1857) ter vervanging van een ruim traditioneel XVII-diephuis met trapgevel; nr. 55 aangepast, in kern XVII-diephuis met insteek en afgesnuite bedaking. N.-straatgedeelte grotendeels ingenomen door het Amigohotel (1957-1958, architect J. Cuisinier) en een kantoorcomplex (1953, architecten M. Lambrichs en P.A. Van Beginne). Z.-straatgedeelte met enkele laat- en neoclassicistische panden, ter plaatse van het in 1797 gesloopte lievevrouwbroerscloster (nr. 59 tot 71). Vroeger complex van het pharmaceutische bedrijf Christiaens aan het einde van de straat, met grootschalige blokken aan beide straatzijden verbonden door een loopbrug, uit de jaren 1950. Heden vooral in het midden van de straat leidend naar «Manneken Pis» (zie Eikstraat), op toerisme afgestemde handel met levendig karakter.

S.A.B., O.W., 10950 (1842), 10928 (1857).

Nr. 12. Voormalige «*Caisse Commune des Entrepreneurs*». Kantoorgebouw van de Nationale Confederatie van het Bouwbedrijf, in neobarokstijl, n.o.v. architect A. Delalieux van 1929-1930. Heden geïncorporeerd in een ruimer complex, hoek Violetstraat (1953, architecten M. Lambrichs en P.A. Van Beginne). Natuurstenen gevel, vier bouwl. en vier trav., met horizontale registerindeling : zwaar geboste pui met rondbogen op geringde Toscaanse zuilen, bovenverd. geritmeerd door pilasters in klassieke ordenopeenvolging. Attiek met siervazen. Dakvenster met drie geledingen, voluutmarkering en fronton. Voorheen markant portaal, waarvan gebeeldhouwde vleugeldeur bewaard in het interieur (2038).

S.A.B., O.W., 55447 (1929-1930).
K.I.K., 29818 A-29819 A.

Nr. 36. Diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 942). Bepleisterde en beschilderde klokgevel met bekronend driehoekig fronton, te dateren in XVIII A. Muurankers op de penanten en in de top. Bovenvensters, licht getoogd in de midden- en rechth. in de zijtrav. Eenledige geveltop met hoog rondboogvenster in vlakke omlijsting, tussen ronde oculi. Spiegelboogdeur met beschilderde hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl, uit XVIII e : geprofileerd kwarthol beloop met spiegels, neuten, gegroefde sluitsteen, loofwerk in de zwikken en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; ijzeren waaier in het bovenlicht. Er-

942. Stoofstraat nr. 36, 38, 40.

PIZZERIA
GLACIER
CAFETERIA
40
GIFTS
46
REAL LACE

naast «klassieke» houten winkelpui met zij-ingang, kroon- en tandlijst, uit midden XIX; deur met ijzeren roeden.

Nr. 37. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde en beschilderde verhoogde halsgevel, waarbij de o.m. lelievormige muurankers van de bovenverd. mogelijk wijzen op een traditionele bak- en zandsteenconstructie uit XVII, die wordt bekroond door een laat-barokke geveltop uit eind XVII-begin XVIII. Aangepaste rechth. bovenvensters in geriemde stucomlijsting met lekdrempel en gietijzeren leuning (XIX). Door waterlijsten en platte banden gelede top, afgewerkt met een pseudo-fronton op rechte aanzetten. Drielicht in platte bandomlijsting : rondbogig middenluik met imposten, sleutel en druiplijst, tussen rechth. zijvenstertjes; rechth. luik in dito omlijsting met neuten erboven. Verbouwde begane grond (2039).

Nr. 38. Traditioneel diephuis met twee bouwl., insteekverd., en twee trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII (fig. 942). Trapgevel (4 tr. + topstuk), vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch bepleisterd, met rechte muurankers. Aangepaste rechth. bovenvensters (XIX). Rondbogig laadvenster met kwarthol geprofileerde dagkanten, imposten en sleutel met deksteen in de geveltop. Verbouwde begane grond.

Nr. 39. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterd en beschilderd gevelfront, waarbij de grotendeels verborgen krulankers van de beneden- en bovenverd. mogelijk wijzen op een traditionele bak- en zandsteenconstructie uit XVII, die wordt bekroond door een laat-barokke geveltop uit eind XVII-begin XVIII. Aangepaste rechth. bovenvensters, haast vierkant op de lagere derde bouwl. (XIX). Tweeledige top gemarkeerd door waterlijsten en platte banden, op de hoeken versierd met voluten. Drielicht in de eerste geleding : rondbogig middenluik met sleutel en druiplijst, tussen rechth. zijvenstertjes onder gebogen fronton; ronde oculus met sleutel en druiplijst erboven.

943. Stoofstraat nr. 41. Binnenplaats.

Driehoekig fronton op top. «Klassiek» winkelraam met pilasters en entablement, en afzonderlijke deur in entablement, uit XIX A (2040).

Nr. 40. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII (fig. 942). Trapgevel (4 tr. + topstuk), vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch bepleisterd, met rechte muurankers. Aangepaste rechth. bovenvensters met vlakke omlijsting en doorgetrokken lekdrempels (XIX). Rondbogig laadvenster met sluitsteen in de top. Korfboogdeur in vlakke zandstenen (?) omlijsting, met sleutel, spiegels in de zwikken en gestrekte waterlijst; winkelraam.

Nr. 41. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder mansardedak. Mogelijk in kern opklimmend tot XVII, in zijn huidige vorm te dateren in XVIII c. Voorgevel

aangepast cf. bouwaanvraag van 1825 : vervanging van een geblokte rondboogpoort door een neoclassicistische poort in entablement; van de gevelbekroning met ronde oculus, twee voluten, topstuk en vaas, door een kroon- en tandlijst met klossen en dakkapel. Bovenvensters, rechth. op de tweede en getoogd op de lage derde bouwl., de omlijstingen verdwenen bij een latere cementering; rechte muurankers. Achtergevel met beter bewaard XVIII-uitzicht (fig. 943) : bepleisterde lijstgevel met bovenvensters in geprofileerde omlijsting, getoogd op de tweede en rechth. op de derde bouwl., en spiegelbogige dakkapel met vleugelstukken, sleutel en waterlijst; zelfde muurankers. Begane grond als overbouwde doorgang leidend naar een binnenplaats : aan drie zijden omringd door verankerde lijstgevels van twee bouwl. onder mansardedaken, uit XVII-XVIII (2041).

S.A.B., O.W., 10916 (1825).

Nr. 44. Hoekhuis (Eikstraat), achteruit op de rooilijn, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1866-1867; vier bouwl. en tweemaal twee trav. onder mansardedak. Ter plaatse van een diephuis met barokke halsgevel onder driehoekig fronton. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, o.m. sleutel, doorgetrokken lekdrempels en gietijzeren leuning. Omlopende kroonlijst met modillons en tandlijst boven casementen, bedekte steigergaten en kordon; dakkapellen met pseudo-fronton. Vernieuwde winkelpui. Zijgevel met vlakke omlijstingen; «Manneken Pis» (zie Eikstraat) tegen de begane grond (2042).

S.A.B., O.W., 10951 (1866-1867).

Nr. 47. Voormalig neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1839. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Rechth. vensters op doorgetrokken lekdrempels; ijzeren leuningen met dubbele krul. Kroonlijst boven steigergaten. Houten winkelpui van 1862, met verdiepte zij-ingang, pilasters, het entablement vervangen door een rolluikkast (2043).

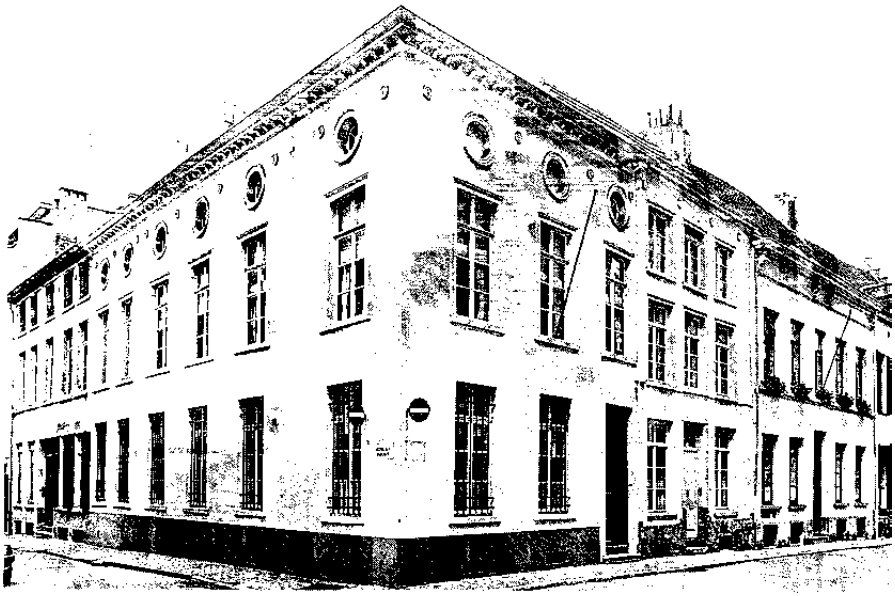

944. Stoofstraat nr. 57.

S.A.B., O.W., 10929 (1839, 1862).

Nr. 49-51. Breedhuis met drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak (kunstleien), waarvoor bouwaanvraag van 1863. Ter plaatse van XVII-diephuis met twee bouwl. en verhoogde halsgevel onder driehoekig fronton. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met Second-Empiredecor, op hardstenen plint. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op geprofileerde doorgetrokken lekdrempels, met bewerkte sleutels op de eerste verd.; gietijzeren leuningen. Kroonlijst met tandlijst op uitgelengde consoles, waartussen panelen met leeuwekop op kordon; dakkapellen met pseudo-fronton. Winkelpui met ingediepte pilasters – oorspronkelijk middeningang – en inrijpoort onder doorlopend entablement (2044).

S.A.B., O.W., 10930 (1863).

945. Stoofstraat nr. 59, 63, 65.

Nr. 53. Diephuis met vermoedelijk traditionele XVII-kern, laat-barokke ordonnantie uit eind XVII-begin XVIII op de bovenverd., de geveltop vervangen door een halve verd. in XIX A; twee en een halve bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen). Bewaarde rechte muurankers op de eerste en lelie-ankers op de tweede bouwl. Hoge rechth. bovenvensters in doorlopende platte bandomlijstingen, belijnd door een waterlijst. Vlakke halve verd. met haast vierkante vensters en kroonlijst op klossen. Verbouwde pui (2045).

Nr. 57. Traditioneel diephuis (hoek Lievevrouwbroersstraat nr. 30) met vier bouwl. waaronder een insteekverd., en tweemaal twee trav. onder zadeldak (⊥Stoofstraat, Vlaamse pannen), te dateren in XVII (fig. 944). Recent ontpleisterde bak- en zandsteenbouw met rechte muurankers. Trapgevel (5 tr. + topstuk) versierd met spekla-

gen vnl. in het verlengde van de lateien. Aangepaste kruiskozijnen met kwarthol geprofileerde negblokken, toegevoegde dorpels en ijzeren leuningen (XIX). Eenledige geveltop met breed rondboogvenster in kwarthol geprofileerde omlijsting met imposten en sleutel. Verbouwde pui. Zijgevel met gedeeltelijk behouden sokkel. Zelfde kozijnen, op de begane grond mogelijk verlaagd tot deuren; middenpenant geopend door latere ovale oculi. Steigergaten onder de dakgoot; dakkapel. Gemene achtergevel met aandak.

Nr. 59. Laat-classicistisch dubbelhuis met twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen), van ca. 1800 mogelijk met oudere kern (fig. 945). Gevelverfraaiing o.m. het hoofdgestel in 1859. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op natuurstenen sokkel met getraliede keldermonden. Rechth. deur en vensters, op de bovenverd. met kordonvormende lekdrempels

en gietijzeren leuningen. Kroon- en tandlijst op voluutconsoles, fries en kordon. Zijtrav. meerdere malen verbouwd voor winkelpuien, huidige toestand sinds 1948.

S.A.B., O.W., 10931 (1859), 57827 (1948).

Nr. 63. Laat-classicistisch dubbelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), van ca. 1800 (fig. 945). Sobere, bepleisterde en beschilderde lijstgevel op natuurstenen sokkel met getraliede keldermonden. Rechth. middendeur en vensters, op de bovenverd. met geriemde stucomlijsting en lekdrempel, blind in de middentrav. Geprofileerde houten kroonlijst boven steigergaten met schijfvormige vulling. Recent gerenoveerd.

Nr. 65. Laat-classicistisch hoekcomplex (Mussenstraat nr. 18-20), met twee en een halve bouwl. onder zadeldak (pannen), van ca. 1800 (fig. 945). Hoekhuis met resp. drie en zes trav. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel en plint. Rechth. vensters, op de begane grond getralied, op de bovenverd. in geriemde omlijsting, met lekdrempel. Rechth. vlak omlijste deur, met fraaie gietijzeren roosters en waaier, in de r. trav. Ronde oculi met typische roedenverdeling en geriemde omlijsting, en steigergaten met schijfvormige vulling, op de halve verd. Kroonlijst met modillons; centrale afgewolfde dakkapel. Aanpalend twee gekoppelde enkelhuizen met pseudo-dubbelhuisopstand van vijf trav. Doorlopende ordonnantie met gekoppelde deuren, nog deels beluikte benedenvensters, ontbrekende omlijstingen, en aangepaste vensters op de halve verd.

Nr. 67. Afgeschuind hoekhuis (Mussenstraat nr. 27) in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1840; vier bouwl. en zes trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel – begane grond gedecapeerd – op hardstenen plint, geleed door de puilijst en kordonvormende lekdrempels. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, gietijzeren leuning en bijkomende entablementen op de bel-etage; haast vierkant op de lagere derde verd. Hoektrav. met rechth. deur in geriemde hardstenen omlijsting, aansluitend balkon met voluutconsoles en typisch gietijzeren hek; winkelramen met verwijderde omlijsting aan weerszij. Kroon- en tandlijst boven fries met bedekte steigergaten en kordon (2046).

S.A.B., O.W., 16924 (1840).

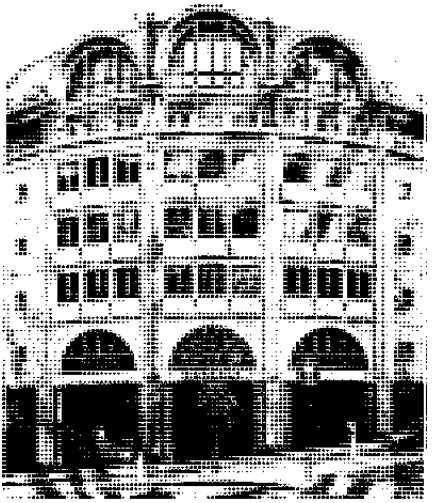
Nr. 69-71. Gekoppeld dubbel- en enkelhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor resp. bouwaanvragen van 1840 en 1864; drie bouwl., resp. vijf (r.) en twee (l.) trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op natuurstenen sokkel met getraliede keldermonden. Rechth. bovenvensters met verkleinende ordonnantie, op geprofileerde kordonvormende lekdrempels. Breed hoofdgestel met gelede architraaf, fries en kroonlijst op klossen; afgewolfde dakkapellen. Begane grond met verlaagde deur en poort, de vensters verbouwd tot winkelramen (2047).

S.A.B., O.W., 17850 (1840), 10932 (1864).

Stormstraat (6 D)

Van Warmoesberg naar de Berlaimontlaan. Aloude straat, grenzend aan de stadszijde van de eerste omwalling (XI-XIII), waarvan nog een bewaard muurfragment geïncorporeerd in de gemene muur van nr. 2 (zie ook Warmoesberg). De benaming duidt klaarblijkelijk op een vroegere bewoner met name «Storm», eerder dan de gangbare verklaring die verwijst naar de bestorming van Brussel door Everaert 't Serclaes in 1356 ter verdrijving van Lodewijk van Male. Eertijds Berlaimontklooster, gesticht in 1626 en opgeheven in 1797, en «Hotel de Berghes», verkaveld in 1829, aan de N.-zijde.
Tracé aanzienlijk verbreed door sloop van de N.-zijde in 1976, heden met nieuwe bouw vlg. B.P.A. 44/19 «Stormstraatwijk» (1984). Grotendeels bewaarde Z.-zijde.

Nr. 2. *Economische Hogeschool Sint-Aloysius (EHSAL).* Postmodern gebouw (hoek Warmoesberg), n.o.v. ingenieur-ar-

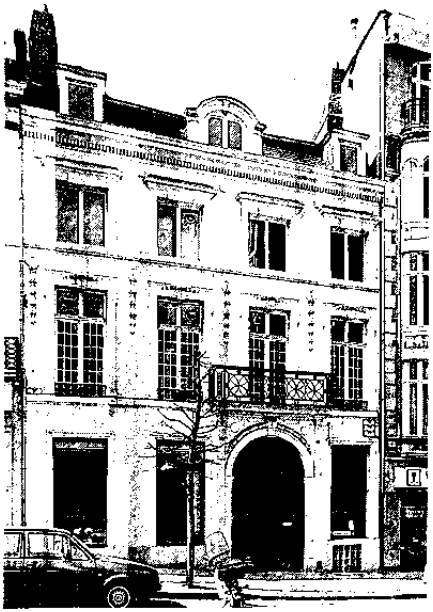
946. Stormstraat nr. 2. Economische Hogeschool St.-Aloysius (1983-1987).

chitect A. Hoppenbrouwers, uit 1983-1987 (fig. 946). Monumentale architectuur met referenties naar de nabijgelegen Koninklijke St.-Hubertusgalerijen en het A.S.L.K.-gebouw. Breed gebogen gevelfront met streng symmetrische opbouw, van licht okerkleurig gepolijst beton met verzorgde modenatuur, met contrasterend groen metalen raamwerk en leien dak. Repeterend verticaal trav.-ritme met pilasters, open galerij met afwisselend grijskleurige betonlagen op de begane grond, drielichtordonnantie en geaccentueerde attiek. Centrale inkom met rondboogarcade op kolommen, herhaald in drie ruime dakvensters, waartussen bronzen Athena- en Hermesbeeld door J.-P. Laenen. Verzorgd interieur met o.m. centrale inkomhal, aula en cafetaria in de benedenbouw, lokalen aan weerszij van een doorlopende middengang op de verd. Uitbreiding op een r. aanpalend terrein in voorbereiding sinds 1989, voltooid in 1992.

APERS J., *De «Economische Hogeschool Sint-Aloysius»* (A Plus, 1990, 108, p. 52-64).

Nr. 7. Appartementsgebouw n.o.v. architecten H. Vaes en V. Creten van 1909, cf. ook gevelsteen. Oorspronkelijk vier bouwl. en vier brede trav.; mansardedak met doorlopend ijzeren balkon, in 1946 vervangen door een vijfde bouwl. door architect H. Taelman. Ter plaatse van een vroeger herenhuis cf. nr. 9. Lijstgevel van Euville, zijtrav. geaccentueerd door oplopende metalen bow-windows met mozaiekdecor op de borstweringen, binnen hoekblokken. Rechth. vensters voorzien van Franse balkons met ijzeren hek, in de middentrav. Gegroefde fries onder de toegevoegde verd. Oorspronkelijk drie winkelpuien en centrale privé-inkom. Heden op de gevel na gesloopt (2048).

S.A.B., O.W., 3924 (1909), 56485 (1946).

947. Stormstraat nr. 9.

Nr. 9. Herenhuis van het dubbelhuistype, in Lodewijk XVI-stijl, uit XVIII d; drie bouwl. en vier trav. onder later mansardedak (leien), (fig. 947). In oorsprong deel uitmakend van een geheel van twee gekoppelde woningen met spiegelbeeldschema, waarvan het ruimere r. pand met enkelhuisopstand van zes trav. (nr. 7) werd gesloopt. Achtergevel en achtergebouwen wijzen op een oudere, XVII-kern.
Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verzorgd stucdecor. In de derde trav. rondboogpoort met imposten, geprofileerde booglijst, guirlande, voluutsleutel en schijven, geflankeerd door pilasters; houten vleugeldeur. Aansluitend balkon met diamantkopconsoles en gesmeed ijzeren hek met rozetpatroon. Rechth. vensters, haast vierkant op de lage derde bouwl. Benedenvensters vanop de natuurstenen sokkel, met in 1861 toegevoegde omlijsting en vouwluiken; bovenvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels. Tweede bouwl. verrijkt met oren en voluutsleutels tussen guirlandes, panelen boven de lateien, en schijven waaruit neerhangende guirlandes op de penanten. Derde bouwl. met vlakke sluitstenen en entablementen. Latere kroon- en tandlijst; twee afgewolfde dakkapellen met oren, aan weerszij van een latere dakkapel met booglijst.
Interieur. Markante eiken eretrap met ruim beloop doorlopend tot de tweede verd. : fraai gebeeldhouwde trappaal met voluut en rankwerk, leuning van fijne balusters afgewisseld met geajoureerde panelen met stafwerk en vaasmotief in de hoeken. Vertrekken op begane grond en eerste verd. met bewaarde stucplafonds, houtwerk en enkele schouwen in Lodewijk XVI-stijl.

Achtergevel, W.- en Z.-vleugel aan de binnenplaats in traditionele bak- en zandsteenstijl uit XVII, verankerd d.m.v. lelieankers met gekrulde spie, de kozijnen met negblokken en tweeledige latei voor zover niet aangepast. Achterpuntgevel, vermoedelijk een verkleinde trap- of tuitgevel, met drielicht in top, het rondbogige middenluik met sleutel en waterlijst. Ondiepe W.-vleugel met twee bouwl. en zeven trav. onder zadeldak met dakkapellen. Z.-vleugel met zeldzaam bewaarde, hardstenen arcade in barokstijl : vier geblokte en geprofileerde rondbogen met voluutsleutel, op drie Toscaanse zuilen en twee halfzuilen, de zwikken gevuld met consoles; bovenliggende verd. verbouwd.

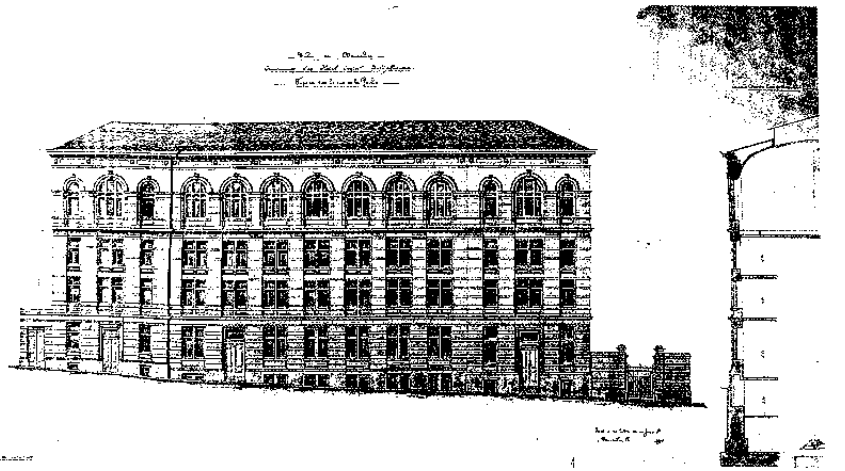
S.A.B., O.W., 6913 (1861).
HENNE A., WAUTERS A., 1975, III, fig. 1158.

Nr. 11. Herenhuis in laat-classicistische stijl en voorheen van het enkelhuistype, uit ca. 1790. Drie bouwl., oorspronkelijk zes trav. waarvan de twee l. werden gesloopt in 1850, en zadeldak waarin centrale dakkapel, vervangen door een mansardedak waarin vier dakkapellen in 1865. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Bredere r. poorttrav., geaccentueerd door een verdiept veld en typisch gesmeed ijzeren balkon. Rechth. bovenvensters, haast vierkant op de lage derde bouwl., met lekdrempel en panelen op de borstwering; bijkomende vlakke omlijstingen en rozetten in de poorttrav. Kroonlijst boven fries en kordon. Benedenvensters en rechth. poort in entablement, verbouwd tot winkelpui in 1923 (2049).

S.A.B., O.W., 6905 (1850), 6918 (1865), 27167 (1923).

Strostraat (7 G)

Van Ruisbroekstraat naar Grote Zavel.
Aloude verbindingsstraat, vermeld in XIV a. Eertijds z.g. «'t Halfbunder», en fungerend als stro-opslagplaats voor de nabije paardenmarkt op de Grote Zavel, vanwaar ook de huidige benaming, minstens in gebruik sinds begin XVIII.
Aanvankelijk met geknikt verloop, ten W. palend aan het jezuïetenklooster en -college, hier gevestigd sinds eind XVI (zie ook Lebeaustraat); in 1816-1820 omgevormd tot Justitiepaleis (architect F. Verly), waarvoor verlegging van de W.-rooilijn; afbraak, gevolgd door aanleg van de Lebeaustraat in 1891-1893 en oprichting van het R.T.T.-gebouw (1895), i.l.v. XX herhaaldelijk uitgebreid.

948. Strostraat nr. 5. «Hotel Central Téléphonique». Opstand (1895), (S.A.B., O.W., 18889).

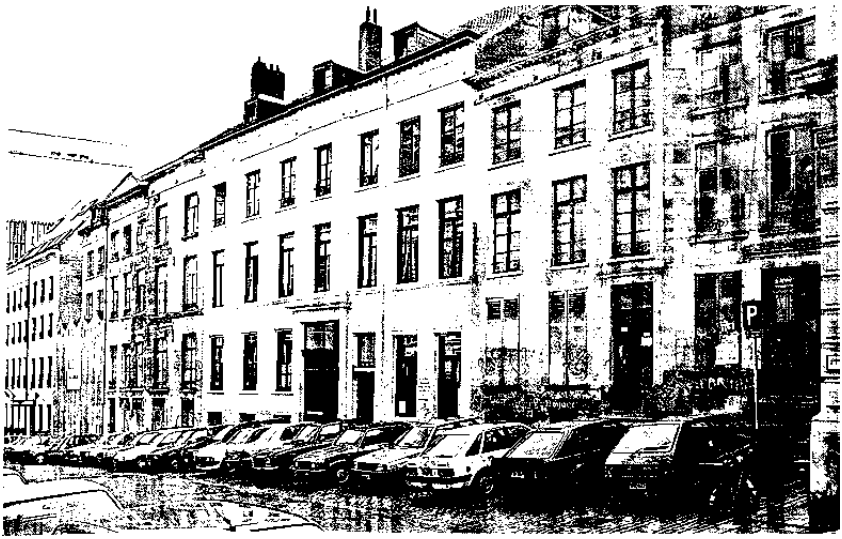
O.-straatwand op gebroken rooilijn, met getrapte voetpaden vóór nr. 18 tot 22 overeenkomstig de straathelling. Nog bewaarde neoclassicistische XIX A-rijbebouwing aan deze zijde : in de eerste helft met sober geveluitzicht uit de jaren 1820-1825, cf. nr. 8 tot 20; nr. 4 werd samen met het hoekpand nr. 2/Ruisbroekstraat nr. 27 in de jaren 1985-1987 n.o.v. architect J. Bolland gr.m. naar vroeger patroon gerenoveerd tot hotel. Voorbij het «Lycée H. Dachsbeck» een in oorsprong meer gedecoreerde gevel nr. 26 (dubbelhuistype van ca. 1825, in 1853 n.o.v. architect F. Pauwels aangepast met enkelhuisopstand, in 1896 met winkelpui); nr. 28 (met balkon van 1906) en nr. 30,32 (heden ontpleisterd) dateren van 1843.

S.A.B., O.W., 18905 (1853) en 18900 (1896), 18902 (1906), 18885 en 18884 (1843).

Nr. 5. Opgetrokken als «*Hotel Central Téléphonique*» n.o.v. architect L. Van der Aa van 1895 (fig. 948). Vanaf midden XX fasengewijze (1947, 1954, 1960, jaren 1979-1980) uitgebreid tot het huidige ruime complex «*Regie der Telegrafie en Telefonie*», in het bouwblok Ruisbroekstraat, Lebeaustraat en Strostraat.
Natuur- en hardstenen gevel met neorenaissance-inslag, vier bouwl. en dertien trav. onder zadeldak (n//straat). Symmetrische opbouw met horizontale geleding door de bossage op begane grond, de registeraflijning d.m.v. entablementen met uitspringende kordons en het klassieke hoofdgestel met casementenfries onder gekloste kroonlijst. Verticaliserende opstand met kolossale pilasters over de twee middenverd. en hoekrisalieten met smallere zijtrav., geaccentueerd door ingediepte pilasterschachten, Leopold II-monogrammen, telefoonemblemen en trigliefenfriezen waarin opschriften «TELEPHOON» en «TÉLÉPHONE» resp. in l. en r. deurtrav. Voorts verdiepte rechth. vensters, tweelichten en op de bovenste verd. rondboogvensters tussen Ionische drickwartzuilen onder booglijst op verbonden imposten (2050).

S.A.B., O.W., 18889 (1895), 59517 (1947), 77546 (1954), 82726 (1960).

Nr. 12, 18, 20, 22. Rijhuizen met bepleisterde neoclassicistische gevels uit de jaren

949. Strostraat nr. 8 tot 22.

1820-1825; drie tot vier verkleinende bouwl. en twee of drie trav., vermoedelijk van bij oorsprong met enkelhuisopstand (fig. 949). Eenvoudige ordonnantie met rechth. vensters voorzien van lekdrempels, rechth. deuren in vlakke omlijsting, veelal onder een bekronende gestrekte druiplijst, en beëindiging door steigergaten onder kroonlijst. Nr. 12 als aanpassing van een oudere, traditionele bak- en zandstenen kern cf. de zichtbare speklagen, dagkanten en rechte muurankers. Nr. 18 met vierde bouwl. van 1930 n.o.v. architect O. Brisson tot 22 recent gerenoveerd. Nr. 8 en 10 werden recent gesloopt voor uitbreiding van het hotelcomplex nr. 2.

S.A.B., O.W., 37466 (1930).

Nr. 14-16. Samenstel van twee woningen met neoclassicistische lijstgevel van drie bouwl. en totaal zeven trav. onder één doorlopend zadeldak (n//straat, Vlaamse pannen) met drie dakkapellen, van ca. 1820-1825, recent gerenoveerd (fig. 949). Verzorgde opstand met centrale poorttrav. in risaliet en smallere muurpenanten in nr. 16. Rechth. vensters met lekdrempels, gelced en kordonvormend op de hoofdverd.; ijzeren leuningen met krul op de bovenste verd. Rechth. poort in vlakke omlijsting, onder gestrekte geprofileerde druiplijst; zelfde rechth. bandomlijsting voor de deur r. ernaast. Plint en verkleinende keldergaten overeenkomstig de denivellatie. Voorts rechte muurankers in l. geveldeel en beëindiging door een kroonlijst op modillons.

Nr. 24. «*Lycée H. Dachsbeck*». Z.g. sinds 1938, naar Henriette Dachsbeck, eerste directrice van de hier op 2/10/1876 opengestelde lekenschool voor meisjes, aanvankelijk onder de benaming «Cour d'Education B».
In oorsprong drie parallelle vleugels met verbindingsgangen, O.-W. ingeplant tussen de Strostraat en de St.-Annastraat. Herhaaldelijk uitgebreid en aangepast (o.m. 1890, 1914, 1941, 1953, ca. 1975-

1985 met incorporatie van het pand Ruisbroekstraat nr. 35, zie aldaar)
Strostraat nr. 24. Hoekvormend gebouw op geknikte rooilijn, n.o.v. architect G. Saintenoy van 1874. Totaal acht trav. w.o. hoger opgetrokken middenpartij met risalietgevel van drie bouwl. en drie trav. onder tentdak; twee bouwl. aan weerszij, onder plat dak. Bepleisterde opstanden met neoclassicistische inslag. Registers met gesuperposeerde geblokte pilasters, geaccentueerd door gekorniste hoofdgestellen en gelede kordons. Getoogde of rechth. vensters met geknikte bovenhoeken, in profielomlijsting of ingeschreven in een geriemde rechth. ooromlijsting; in de zijgevel gedicht op de bovenverd., in sobere bandomlijsting beneden. Trapezoidale sluitstenen en doorgetrokken lekdrempels boven panelendecor op de tweede bouwl. Deuren in de zijtrav., vensterentablementen op de hoofdverd. en decoratieve trigliefenfriezen in de rijkere risalietgevel.
Aanleunend r., uitbreiding met drie bouwl. en drie trav. n.o.v. architect P.V. Jamaer van 1890 : natuurstenen parement verwerkt met arduin voor druiplijsten met voluutsluitsteen boven de getoogde vensters, voor sokkel, afzaten en kordons; rechth. bovenste vensters en vernieuwd raamwerk. Oorspronkelijke binneninrichting met gietijzeren colonnetten, I-balken en mozaïekdecor (2051).
St.- Annastraat nr. 7. Schoolvleugel met twee en een halve bouwl. en negen trav. onder zadeldak (n//straat), n.o.v. architect G. Saintenoy van 1874. Met arduin verwerkte witbepleisterde straatgevel in eclectische stijl : licht middenrisaliet met getoogde nissen op de hoofdverd., kordongelding en doorgetrokken lekdrempels op de bovenverd., fantasierijke druiplijsten en sluitstenen aan de getoogde vensters, tweelichten met deelpilaster op de halve bovenste verd.
Aanleunend r., schoolvleugel van 1914-1919 n.o.v. architect P. Bonduelle; drie bouwl. en zeven trav. onder zadeldak (n//straat). Effectvolle voor- en achtergevel in combinatie van gele- en rode baksteen, Euville- en blauwe hardsteen en met decoratieve metselverbanden. Verder brede rondboogarcade met zware consolevormende sluitstenen in drie trav. op de begane grond, verdiepte rechth. en getoogde bovenvensters tussen pilasters, sterk overkragende kroonlijst op gegroefde houten gekoppelde consoles en behouden raamwerk. Oorspronkelijke binneninrichting : staalconstructie met gietijzeren colonnetten en smeedijzeren trapleuningen (2052).

S.A.B., O.W., 3395 (1890), 58071 en 58074 (1914); N.P.P., R 5; A.A., 1874, rep. 69-70, 200.
Discours prononcé à l'occasion du 75e anniversaire du Lycée Dachsbeck, 24 rue de la Paille, Bruxelles. Théâtre de la Monnaie, 20 janvier 1952.
L'Emulation, 1932, 9, p. 279.
Le Soir, 11/2/1985, p. 7.

Surlet de Chokierplein (8-9 B)

Trechtervormig plein aangelegd tijdens de herstructurering van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk n.o.v. architect A. Mennessier van 1874 (cf. Congresstraat). Benaming naar baron Erasme Surlet de Chokier, in 1831, vóór de eedaflegging van Koning Leopold I, door het Nationaal Congres aangesteld tot regent.
Heden nagenoeg volledig omzoomd door nieuwe appartements- en kantoorgebouwen; enkel nr. 3 en 4-5 getuigen nog van de oorspronkelijke bebouwing. Tijdens recente sloop van het W.-hoekcomplex, samen met IJzerenkruisstraat nr. 102-110 en Congresstraat nr. 57-61, lokalisatie van ondergrondse, overwelfde ijskelders (XIX?) : behoud in situ en integratie in het nieuwe kantoorcomplex (1991, Atelier d'Architecture de Genval o.l.v. architect M. Ruelle).
Midden op het plein : bronzen standbeeld «La Brabançonne» door beeldhouwer Ch. Samuel, opgericht door openbare inschrijving in 1930 (cf. diverse opschriften op hardstenen sokkel); vervangt een oudere versie uit stuc, in 1918 samen met nog andere efemere beeldhouwwerken tijdelijk opgericht op de Grote Markt, n.a.v. de terugkeer van koning Albert I en koningin Elisabeth na de wapenstilstand (2053).

Nr. 3. Resterend l. pand van in oorsprong drie gelijktijdig opgetrokken rij- en hoekhuizen, waarvoor gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1878 en licht afwijkend gevelontwerp door architect A. Mennessier : voorgevels aan Surlet de Chokierplein en zijgevel aan Noordstraat met telkens twee trav. en zelfde opstand. Bepleisterde vijf bouwl. hoge gevel met getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met festoensluitstenen en verbonden balkons met gietijzeren leuning op bewerkte centrale console, tussen begrenzende Ionische hoekpilasters en onder aflijnend meanderfries. Bijkomende vijfde bouwl. met middenvenster onder klassiek hoofdgestel i.pl.v. in ontwerp een decoratief uitgewerkt mezzanino. Verbouwde winkelpui op de begane grond (2054).

S.A.B., O.W., 22667 (1878).

Nr. 4-5. Huurhuis met vijf bouwl. en zes trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1889. Bepleisterde opstand met neoclassicistische inslag : pilastergeleding, deels geblokt, in kolossale orde over de drie bovenste bouwl.; rechth. vensters in geriemde omlijsting, al of niet met oren; stucpanelen en entablementen. Geaccentueerde hoofdverd. met bijkomende festoensluitstenen en in drie trav. doorgetrokken balkon met buikige gietijzeren leuning; dito leuningen voor de afzonderlijke en Franse balkons vóór de deurvensters van de twee verd. erboven. Klassiek hoofdgestel versierd met casementen, steigergatvullingen en bewerkte consoles. Hardstenen begane grond met handelsfunctie : behouden Ionische pilasterordonnantie; privé-ingang r. (2054).

S.A.B., O.W., 22664 (1889).

Taborastraat (5 E)

Van Kiekenmarkt naar Beursstraat.
Voorheen z.g. «Boterstraat», geïncorporeerd in en eerste straatgedeelte van de huidige gelijknamige straat (zie Boterstraat). In XVIII ook benaming «rue des Trois Pucelles», naar een aloude, tot 1777 ten O. van de St.-Niklaaskerk gesitueerde fontein z.g. «de Dry Goddinnen». Huidige benaming sinds 1918, n.a.v. de Belgisch-Kongolese inname (1916) van Tabora, de belangrijkste stad van het vroegere Duits Kongo. In 1960 opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» (zie Beenhouwersstraat).
Homogene huizenrij nr. 2 tot 12, aangebouwd tegen het koor en de N.-zijde van de St.-Niklaaskerk. Overzijde met heterogeen ensemble van lijstgevels o.m. resulterend van XIX-aanpassingen van oudere kernen.
Voor het hoekpand nr. 15 zie Beursstraat nr. 42-44.

Nr. 1-3. Hoekhuis (Kiekenmarkt nr. 63), in zijn huidige vorm drie bouwl. + insteekverd. + één achteruitwijkende bouwl. en resp. drie + vier trav. onder afgewolfd zadeldak. Oorspronkelijk hoekpand met halsgeveltop aan de Taborastraat en tweeledig twee trav. breed dakvenster aan de Kiekenmarkt, te dateren ca. 1700 : hoge benedenbouw met begane grond + insteekverd. geritmeerd door kolossale geblokte pseudo-pilasters, bovenbouw met in twee verd. verdiepte rechth. vensters in gevelhoge spaarnissen met vlakke lisenen. Bouwvergunning van 1832 voor verwijderen van top, dakvenster en benedenpilasters; markering door geprofileerd kordon als duidelijke scheiding tussen gelijkvloerse en insteekverd., verticale pilastergeleding op bovenverd. met basementen aanzettend boven het kordon en kapitelen aansluitend bij het entablement met kroonlijst. Latere toevoeging van een achteruitwijkende vierde bouwl., figurerend in ontwerp voor neoclassicistische winkelpui met pilasterindeling, hoekportaal en rolluikkasten, waarvoor bouwaanvraag van 1883 (2055).

S.A.B., O.W., 20346 (1832), 735 (1883).

Nr. 2 tot 14-16. Deel uitmakend van de omringende bebouwing rondom de St.-Niklaaskerk (cf. ook Korte Boterstraat nr. 1-15 en Grasmarkt nr. 1-5), (fig. 950).

950. Taborastraat nr. 2 tot 16.

Nr. 2-12. Huizenrij met bepleisterde twee trav. brede lijstgevels. Vlg. oude zichten oorspronkelijk twee bouwl. hoog onder mansarde- en zadelbedaking, met uniforme gevelwand in classicerende barokstijl, uit eind XVII-begin XVIII, met pilasterritmering onder aflijnend panelendecor, kruisvensters en balusterleuningen op tweede bouwl. I.l.v. XIX toevoeging van derde bouwl. cf. bouwaanvragen van 1842 voor nr. 4, van 1852 voor nr. 6-8. Verbouwde begane grond.
Nr. 14-16. Vervangen door bak- en natuurstenen constructie, geïnspireerd op de traditionele stijl, n.o.v. architect J. Roggen van 1954.
Tussen nr. 12 en 14 : N.-toegangspoort tot de St.-Niklaaskerk, gevat in natuurstenen geprofileerde rechth. omlijsting.

S.A.B., O.W., 771 (1842), 773 (1852), 62900 (1954).
HENNE A., WAUTERS A., 1975, dl. III, fig. 900, 903, 904, 912.

Nr. 5, 7. In zijn huidige vorm twee woningen. Blijkbaar voorheen één pand van vier trav. en twee bouwl. + entresol, met voorgevel in classicerende barokstijl uit eind XVII-begin XVIII, vermoedelijk begin XIX (?) verhoogd met huidige lagere bovenste bouwl. met ingediepte pilasters onder klassiek hoofdgestel en twee centrale dakkapellen. Middenrisaliet van twee trav., oorspronkelijk over entresol en hoofdverd. geleed door kolossale Ionische pilasters met geblokte basementen, onder bekronend gekornist entablement. In nr. 7 aanpassing van hoofdverd. door verhoging van benedendorpels en toevoeging van balusterleuning en bekroning door huidig breed dakvenster met tweelicht n.o.v. architect L. Janlet van 1923. Eerste twee bouwl. heden volledig opgenomen in hoge winkelpui (2056).

S.A.B., O.W., 28785 (1923).

Nr. 9-11. Eclectisch rijhuis met vijf bouwl. en één trav. onder zadeldak, waarvoor

bouwaanvraag van 1892. Met schijnvoegen gecementeerde lijstgevel, geleed door kordons en doorgetrokken vensteromlijstingen. Entresol samen met begane grond verbouwd voor winkelfunctie, voorheen met getoogd tweelicht. Op hoofdverd. markante houten erker met panelen en kroonlijst onderbroken voor driehoekig fronton. Resp. breed getoogd deurvenster met Frans balkon en dito tweelicht tussen lisenen op de bovenste twee bouwl. Aflijnende kroonlijst op modillons.
Nr. 11 verleent toegang tot achteringelegen herberg z.g. «*La Bécasse*», oude kern met in 1929 gerestaureerde bak- en natuurstenen puntgevel, lagere trapgevel met vermelding 1877-1977 en herinrichting van interieur in «Vlaamse stijl» n.o.v. architect L. Janlet (2057).

S.A.B., O.W., 741 (1892), 35989 (1929).

Nr. 13. Eenvoudig breedhuis met bepleisterde, deels recent gedecapeerde lijstgevel uit XIX b; vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak met afgewolfde dakkapel. Rechth. vensters met kordonvormende arduinen lekdrempels en gietijzeren leuningen, op de tweede bouwl. aangepast in 1927. Klassiek hoofdgestel. Verbouwde begane grond (2057).

S.A.B., O.W., 35990 (1927).

Tempelstraat (7 H)

Van Hoogstraat naar Minimenstraat.
Eertijds een smalle gang z.g. «Passage de l'Eglise» met meervoudig geknikt beloop, die uitmondde in de Samaritanessestraat bij de trap naar de Minimenstraat. Huidige benaming sinds 1851. Reeds besluit tot verbreding in 1856, huidig tracé echter pas geleidelijk tot stand gekomen i.l.v. XIX d. Behouden steile smalle trap met arduinen afsluitpaal aan het uiteinde.
Banale rijbebouwing, gekoppelde arbeidershuizen, met trapsgewijs verspringende kroonlijsten aan beide straatzijden. Panden van drie/vier bouwl. en twee/drie trav. onder zadel- of mansardedak, met vlakke bepleistering of hoogstens stucomlijstingen, uit XIX d. Cf. nr. 6 tot 12 (1891), met «klassieke» houten winkelramen, 9 tot 13 en 14 tot 26 (2058).

S.A.B., O.W., 22854 (1891).

Theresianenstraat (9 F-G)

Van Naamsestraat naar Brederodestraat.
Rechtlijnige straat, in 1789 door architect L. Montoyer aangelegd op de terreinen van het voormalige klooster der theresianen of ongeschoeide karmelietessen, dat eertijds de driehoek gevormd door de Brederodestraat, Naamsestraat en Boomkwekerijstraat innam. In 1606 gesticht door de aartshertogen Albrecht en Isabella. Eerstesteenlegging voor de barokke kloostergebouwen en -kerk, ontworpen door architect W. Cobergher, in 1607; resp. voltooid in 1611 en 1615. De kloosterkerk, naar Italiaans patroon, geïnspireerd op Vignola's «Il Gesu», gaat door als eerste barokkerk in de Nederlanden. Het theresianenklooster werd opgeheven in 1783, de kerk gesloopt in 1785. Aangekocht door L. Montoyer, werden de kloostergronden in 1789 in vierentwintig loten verkaveld. Een reeks laat-classicistische panden, met penantenindeling of blokomlijstingen, aan de O.-zijde, enig restant van de oorspronkelijke bebouwing en welicht eveneens ontworpen door L. Montoyer, werd in 1991 gesloopt. Ernaast nieuw appartementsgebouw (1978-1981, architect G.-E. Vranckx). Monumentale hoekcomplexen aan de W.-zijde (zie Naamsestraat nr. 72-74 en Brederodestraat nr. 11-13, 13 A).

A.R., Kaarten en plannen in handschrift, 1162.

Nr. 3. Voormalig dubbelhuis in laat-classicistische stijl, uit eind XVIII; drie bouwl. en vier trav., oorspronkelijk onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende registers van rechth. openingen op arduinen dorpels. Diverse aanpassingen n.o.v. architect F. König van 1924 : vergroten van de keldermonden, verplaatsing van de deur naar de r. zijtrav., verhoging van de oorspronkelijk haast

951. Theresianenstraat nr. 7, 9, 11.

vierkante vensters van de bovenste verd., en toevoeging van een mansarde (2059).

S.A.B., O.W., 29394 (1924).

Nr. 5. Dubbelhuis in laat-classicistische stijl, uit eind XVIII; oorspronkelijk drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op heden gedecapeerde natuurstenen pui, met typische ordonnantie. Pui met sokkel en verdiepte rechth. vensters en deur, belijnd door een geprofileerd kordon. Bovenverd. geritmeerd door kolossale penanten en vensternissen, met verkleinende rechth. vensters, oorspronkelijk haast vierkant op de bovenste verd., en panelen met uitgespaarde benedenhoeken op de borstwering. Diverse aanpassingen : verhoging van de vensters van de bovenste verd. en toevoeging van een klassiek hoofdgestel midden XIX; inbreng van een garagepoort en toevoeging van een bijkomende verd., n.o.v. architect M. Leloup van 1936. Gesloopt in 1991 (2060).

S.A.B., O.W., 46707 (1936), 22967.

Nr. 7. Enkelhuis in laat-classicistische stijl, uit eind XVIII; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (fig. 951). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op sokkel met keldermonden. Typische ordonnantie met registers van rechth. openingen, haast vierkant op de bovenste verd., in vlakke blokomlijsting; deur in de r. trav. Kroonlijst boven bedekte steigergaten; afgewolfde dakkapel. Gesloopt in 1991.

Nr. 9. Voormalig enkelhuis in laat-classicistische stijl, uit eind XVIII; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (fig. 951). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, de pui van gekalcide natuursteen, met typische ordonnantie. Pui met sokkel en verdiepte rechth. openingen belijnd door een geprofileerd kordon. Bovenverd. geritmeerd door kolossale penanten en vensternissen; verkleinende rechth. vensters, haast vierkant op de bovenste verd., en panelen met schijven in de boven- en drop in de uitgespaarde benedenhoeken op de borstwering. Kroonlijst boven bedekte steigergaten. Inbreng van een garagepoort en verplaatsing van de deur, n.o.v. architect S. Mayné van 1923. Gesloopt in 1991.

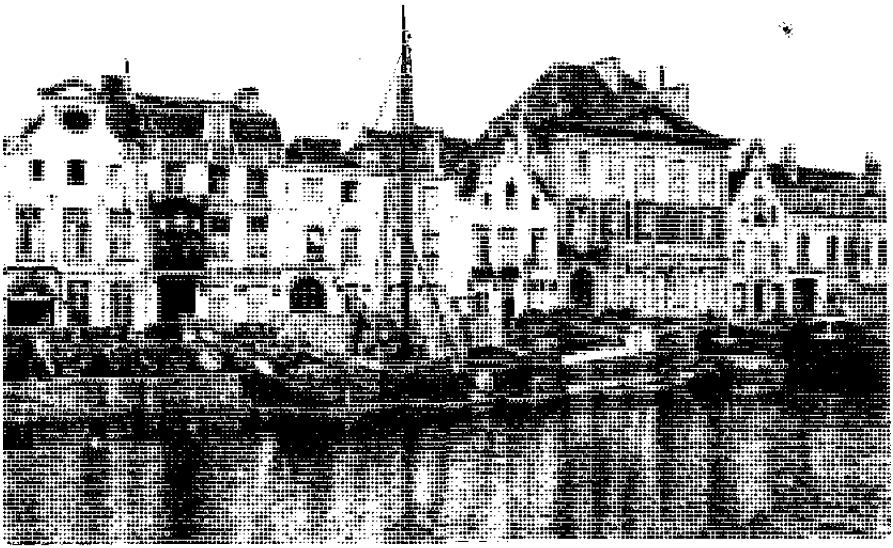
S.A.B., O.W., 28791 (1923).

Nr. 11. Oorspronkelijk zelfde type als nr. 9, uit eind XVIII (fig. 951). Vrijwel identieke opstand, de panelen van de borstwering enkel met drop. Aanpassing n.o.v. architect P. Bonduelle van 1927 : verhoging van de bovenste verd., en toevoeging van een attiekverd. en mansarde.

S.A.B., O.W., 36043 (1927).

Timmerhoutkaai (2 C)

Van Barchonstraat naar Houthulstbosstraat.
Oorspronkelijk het N.-deel van de W.-kade van het voormalige, in 1560-1561 uitgegraven Schuitendok, cf. de Schuitenkaai

952. Timmerhoutkaai nr. 5 tot 11. Toestand ca. 1900.

in het verlengde, en de ertgov. liggende Kalkkaai (zie aldaar) en Steenkoolkaai. Van de verschillende kaden van dit dok vertoont de Timmerhoutkaai nog het meest oorspronkelijke en homogene karakter. Enkele traditionele diephuizen met topgevel en een monumentaal barok herenhuis geven, ondanks de gebrekkige bouwfysische toestand, een beeld van de vroegere luister van de havenwijk (fig. 952). De gevelwand wordt in nr. 7 en 8 onderbroken door twee hoge appartementsgebouwen uit het interbellum, ter vervanging van een XVIII-herenhuis en een traditoneel XVII-breed-/diephuis met trapgevel (2061).

K.I.K., 3529 A, 8590 E, 165/5.

Nr. 1. Traditioneel diephuis (hoek Barchonstraat) met twee bouwl. en resp. twee en vier trav. onder achteraan afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Oorspronkelijk trapgevel, vereenvoudigd tot puntgevel, van baksteen met zandstenen sokkel, hoek- en kwartholle negblokken, en speklagen in het verlengde van dorpels en vroegere dekstenen. Lelievormige muurankers op de penanten en in de top. Aangepaste rechth. vensters en gedichte l. deur (XIX) op begane grond en bovenverd. Tweeledige geveltop met bewaarde eerste trap. Drielicht met rondbogig middenluik met imposten en sluitsteen, en rechth. zijvenstertjes; rechth. luik erboven. In de r. trav., spiegelboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl, uit XVIII c (fig. 953) : geprofileerd kwarthol beloop, met neuten, imposten, sluitsteen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; kleine roedenverdeling in het bovenlicht. Zijgevel met rechte muurankers en rechth. openingen; l. aanbouw (2062).

K.I.K., 29715 A.

953. Timmerhoutkaai nr. 1, 2. Deuromlijstingen.

Nr. 2. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Trapgevel (7 tr.+ topstuk) van baksteen met afgeschuinde zandstenen sokkel, hoek- en kwartholle negblokken, en speklagen in het verlengde van dorpels en dekstenen, zichtbaar achter de verweerde bepleistering. Lelievormige muurankers op de penanten en in de top. Aangepaste rechth. vensters op begane grond en bovenverd.; kelderluik. Tweeledige geveltop met drielicht : rondbogig middenluik met imposten en sluitsteen, en rechth. zijvenstertjes; rechth. luik erboven. In de l. trav., rondboogdeur met hardstenen omlijsting in overgangsstijl Lodewijk XV/Lodewijk XVI, uit XVIII c-d (fig. 953) : geprofileerde booglijst op imposten en vlakke stijlen, met gegroefde voluutsleutel, flankerende ingediepte pilasters uitlopend op voluutconsoles met bladwerk, onderling verbonden door bloemenguirlandes, het geheel afgedekt met een geprofileerde waterlijst; houten deur en ijzeren waaier. Verankerde achtertuitgevel (2063).

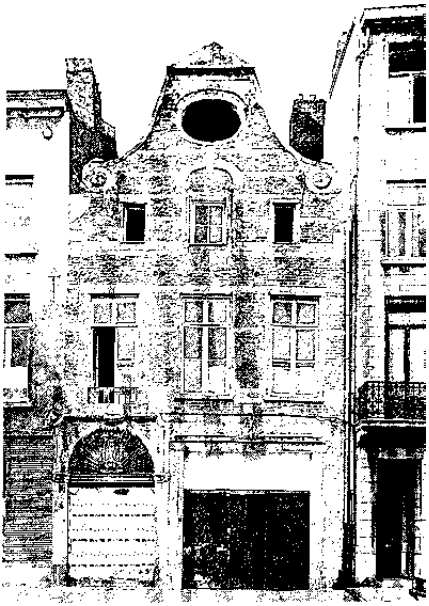
K.I.K., 104305 A, 29715 A.

Nr. 3. In huidige vorm breedhuis met drie bouwl. en drie trav. onder gemansardeerd zadeldak. Traditionele kern uit XVII, cf. bewaarde lelie-ankers op de eerste twee bouwl. In neoclassicistische stijl aangepast, met een bijkomende verd., in XIX A; bedaking gewijzigd in XX A. Gecementeerde lijstgevel met rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting en lekdrempel; kroonlijst met klossen boven fries en architraaf. In de l. trav., spiegelboogpoort met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl, uit XVIII c : geprofileerd kwarthol beloop, met spiegels, neuten, gegroefde voluutsleutel en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; steenhouwersmerk p. 1, nr. 40. Markante gesmeed ijzeren empirewaaier met cirkels en pijlen, uit begin XIX. Voorts verbouwde begane grond (2064).

K.I.K., 104306 A.

Nr. 4. Herenhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Traditionele kern uit XVII, cf. lelie-ankers van de drie r. trav. op begane grond en eerste verd. In laat-classicistische stijl aangepast eind XVIII-begin XIX. Gecementeerde lijstgevel met enkelhuisopstand. L. zijrisaliet waarin rechth. inrijpoort met zandstenen omlijsting in Lodewijk XVI-stijl, met neuten, imposten en paneelbezetting, consoles en brede sluitsteen met rozetten en drop, onder geprofileerd entablement; vernieuwde balkonbekroning. Erboven ingediept gevelveld binnen platte banden, de vensters met geprofileerde dagkanten en sleutel op de bel-etage. Verkleinende rechth. bovenvensters op lekdrempels, met gietijzeren leuningen op de eerste verd. Steigergaten met schijfvulling en kroonlijst van het vroegere klassieke hoofdgestel. Benedenvensters verbouwd. Achtergevel met rechte muurankers, en sporen van traditionele bak- en zandsteenstijl achter de verweerde bepleistering (2065).

K.I.K., 104307 A.

954. Timmerhoutkaai nr. 5.

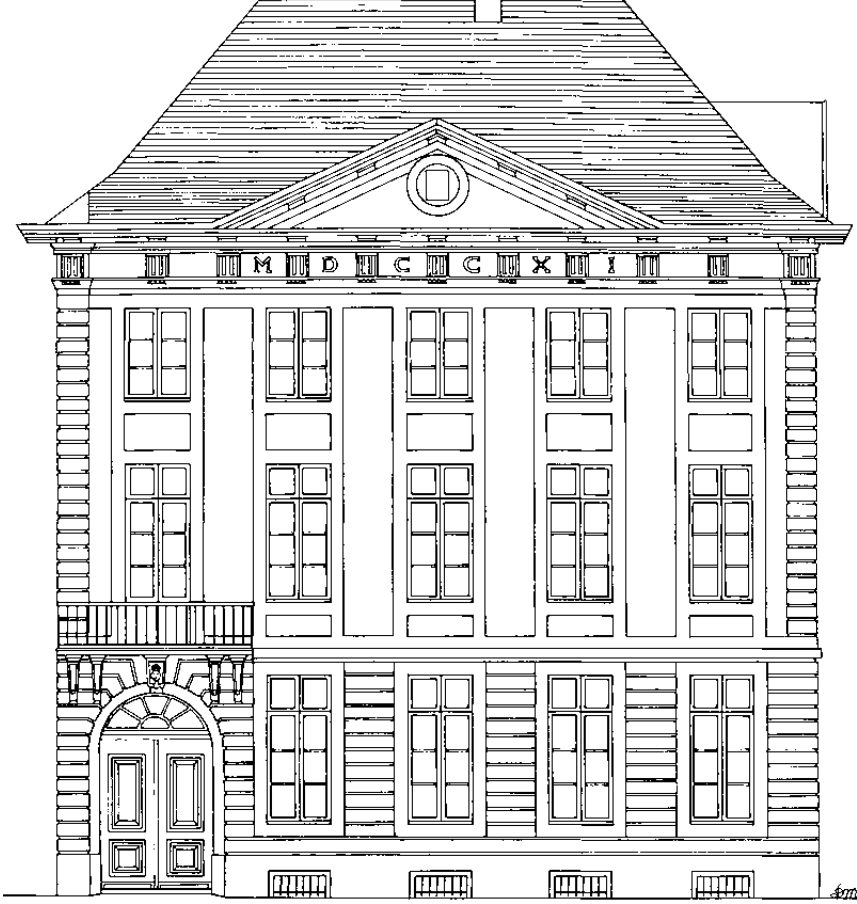
Nr. 5. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 954). Recent gedecapeerde, laat-barokke klokgevel op voluten, voorheen bekroond met oren en een geprofileerd driehoekig fronton, heden vereenvoudigd. In deze vorm aanpassing uit XVIII A, van een oudere kern, vermoedelijk met trapgevel van hetzelfde type als nr. 2, uit XVII. Traditionele bak- en zandsteenstijl met speklagen in het verlengde van dorpels en vroegere dekstenen, en lelie-ankers op de penanten en in de top. Voormalige kruiskozijnen op de bovenverd., met kwartholle negblokken, tweedelige latei en wigvormige ontlasting; toegevoegde lekdrempels (XIX). Tweeledige geveltop : drielicht met kwartholle negblokken, gedeeltelijk gedicht rondbogig middenluik met afgevlakte sluitsteen en imposten, en rechth. zijvenstertjes; erboven grote ovale oculus met vlakke omlijsting, sluitsteen en waterlijst. In de l. trav., rondboogpoort met hardstenen omlijsting in régencestijl, uit XVIII b : breed geprofileerd spiegelbogig veld met neuten, gelede imposten, gegroefde voluutsleutel en ruitvormige netwerkvulling in de zwikken; oorspronkelijke gesmeed ijzeren waaier met sierlijke tracering vanuit halve rozet, en dito borstwering erboven. Benedenvensters verbouwd tot garagepoort.
Achtergevel : verankerde tuitgevel in baken zandsteen met muurvlechtingen en in XIX gedeeltelijk gewijzigde ordonnantie. Voormalige kruiskozijnen met kwartholle negblokken en gekoppelde ontlastingsbogen op de bovenverd., dito rechth. luiken in de top.

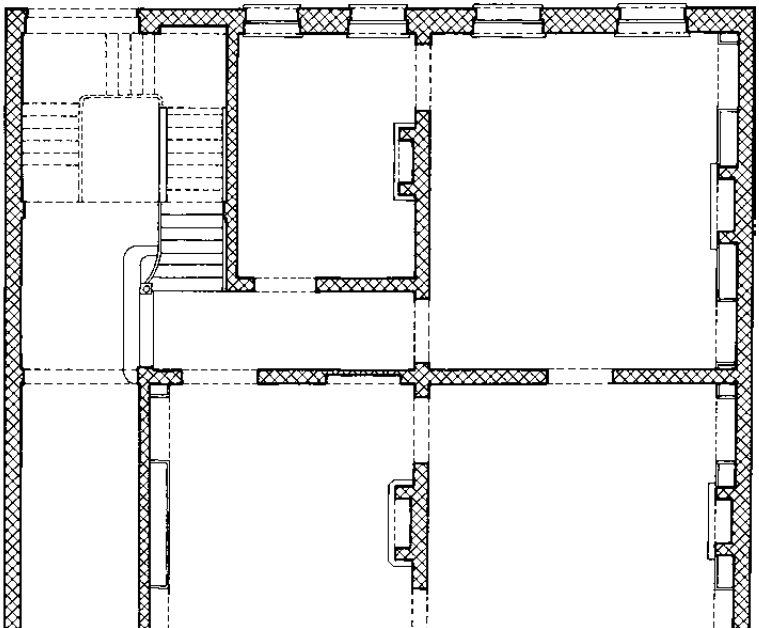
K.I.K., 3529 A, 29716 A.

Nr. 6. Breedhuis met traditionele XVII-kern, mogelijk in oorsprong zelfde type als nr. 2, heden echter volkomen verbouwd en verhoogd. Resterende lelie-ankers op de penanten van de eerste twee bouwl. Recent gesloopt.

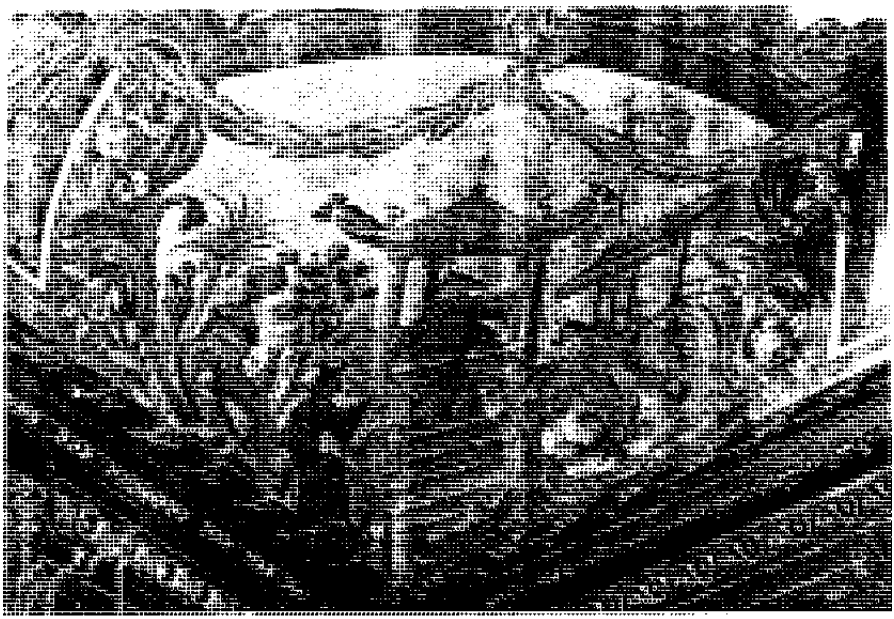
★ Nr. 9. Z.g. «*Hanzehuis*». Voornaam herenhuis in Lodewijk XIV-stijl, gedateerd 1711. Vermoedelijk gebouwd voor baron Lambert de Renette, «provedor-general» van de keizerlijke troepen in de Nederlanden. In 1747 verkocht aan de bankier J.A. Ories, makelaar in goederen als graan en hout. Door diens erfgenamen in 1854 verkocht aan de familie Asselbergs, eigenaars tot 1983. Huidige benaming van recente datum.
Ten tijde van de familie Ories vormde het herenhuis de kern van een groter eigendom, voorts gevormd door Timmerhoutkaai nr. 7, een verbindingsvleugel achter nr. 8, een ruime binnenkoer en tuin, aanhorigheden en een magazijn met drie graanzolders palend aan Oppemstraat en «Mestback»; in 1854 in drie loten opgesplitst.

Ruim pand van het enkelhuistype, op rechth. plattegrond, met drie bouwl. en vijf trav. onder schilddak (leien), (Fig. XLII). Vermoedelijk ontstaan door samenvoeging van twee oudere huizen, waarvan nog bewaarde sporen. Bepleister-

LII. Timmerhoutkaai
. 9. Z.g. «Hanzehuis».
evelopstand en platte-

955. Timmerhoutkaai nr. 9. Z.g. «Hanzehuis» (1711). Detail plafondschildering «Chambre bleue pékin».

de en beschilderde lijstgevel met fraai geproportioneerde, classicerende opbouw; opgetrokken uit zandsteen voor de benedenbouw, overwegend baksteen voor de bovenbouw. Licht verhoogde begane grond belijnd door schijnvoegen en de vlakke puilijst, op sokkel met getraliede keldermonden. Bovenverd. verticaal geritmeerd door geblokte hoekpilasters, oplopende vensteromlijstingen en ingediepte penanten. Monumentale verdiepte rondboogpoort in de l. trav., met driekwartrond profiel, en uitstraling rondom de zware voluutsleutel met vrouwenhoofd, guirlande en schelp. Overspannen door een balkon op gekoppelde uitgelengde voluutconsoles, met vernieuwde ijzeren leuning (XIX). Rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, op de begane grond licht verdiept, op de bovenverd. in doorgetrokken platte bandomlijstingen die casementen vormen op de borstweringen. Krachtig hoofdgestel met gelede architraaf, fries met triglieven op drop waartussen het jaartal MDCCXI (1711) en breed uitkragende kroonlijst op klossen, boven de drie middentrav. bekroond door een driehoekig fronton met vlak omlijste ronde oculus. Vlak bepleisterde, verankerde achtergevel met slechts twee bouwl., opgetrokken uit bak- en zandsteen. In de tuin nog fragmenten van een cirkelvormig waterbekken en een balustrade met vazen.

Markant, rijk uitgevoerd interieur, heden echter in ernstige staat van verval. Vier ruime, onderling verbonden vertrekken naast de vestibule en trappenhuis op begane grond en bel-etage; suite van vier kleine appartementen – twee met alkoof, toiletkamer en garderobe – met verborgen gangen op de tweede verd. Aankleding in huidige vorm terug te voeren tot de periode J.A. Dries (1747-1785), vnl. lambrizeringen, marmeren schouwen en plafondschilderingen in régence-, Lodewijk XV- en XVI-stijl. Gecombineerd met behouden

956. Timmerhoutkaai nr. 10.

en hergebruikte elementen uit de bouwperiode (1711), vnl. plafondmoulures en schrijnwerk met o.m. putti, singerieën en chinoiserieën in verschillende vertrekken (fig. 955); resten van XVIII-textielbespanning en papierbehang. Kelders, waarvan één met vierdelig kruisgewelf op centrale pijler; bewaarde dakspant.
Grondige restauratie van exterieur en interieur, en uitbreiding met nieuwe bouw aan de Oppemstraat door Groep Planning, in voorbereiding (2067).

K.I.K., 29718 A, 75276, 104656 A.
GOCHET B., *Het Hanze Huis* (De Woonstede door de eeuwen heen, 1986, 72, p. 44-69).

★ Nr. 10. Reeds in 1606 vermeld als «*In de Drij Visschen* (fig. 956)». Traditioneel diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit XVII. Gecementeerde trapgevel (7 tr.) met tweeledige volutenbekroning, opgetrokken uit bak- en zandsteen, zichtbaar achter de verweerde bepleistering. Lelie-ankers op de penanten van de bovenverd. en in de top. Aangepaste rechth. vensters met lekdrempel (XIX). Bewaarde tweeledige ordonnantie in de top : drielicht met rondbogig middenluik en dito zijvensters met sluitsteen; rechth. luik erboven. Opnieuw beklede begane grond. Verankerde achterpuntgevel. Restauratie in voorbereiding cf. nr. 9.

K.I.K., 29717 A.

Nr. 11. Hoekgebouw (Houthulstbosstraat) in neotraditionele stijl, drie bouwl. en resp. zeven en twee trav. onder zadelbedaking (pannen), uit begin XX. Vermoedelijk grondige aanpassing van een laat-classicistisch breedhuis met oude kern van twee bouwl., de «*Grande Vinaigrerie Nationale l'Etoile*», waarvan bewaarde gevelbreedte, vensterordonnantie op de eerste verd. en lelie-ankers. Lijstgevel van baksteen, de drie middentrav. verhoogd met een getrapte tweeledige geveltop met rondboogvenster. Verkleinende rechth. bovenvensters met cementen omlijsting en lekdrempel. Volledig weggebroken begane grond, voorheen met geblokte rondboogdeur in de r. trav. (2068).

K.I.K., 3529 A, 25157 A.

T'Kintstraat (2-3 F-G)

Van Bloemenhofplein naar Zennestraat.
Deel uitmakend van een geheel van straten met stervormig patroon, in 1842-1849 aangelegd tussen de Anderlechtsesteenweg en de Slachthuislaan (zie Anneessensstraat). Z.g. naar de eigenaar van het betreffende grondstuk. Vanaf 1847 tot in de jaren 1850 bebouwd met overwegend enkelhuizen van drie bouwl. en drie trav., met vlakke lijstgevels, overeenstemmend met de basisbebouwing van deze wijk, enkele gemarkeerd door rondboogvensters of een bijkomend balkon; heden nog vrij goed bewaard afgezien van de gevelbekleding, cf. nr. 19, 25, 29 en 31, 33, 35, 37 en 39, 48 (met later stucdecor en balkon), 50, 52 en 54. Reeks voornamere burgeren herenhuizen, gekenmerkt door een rij-

957. T'Kintstraat nr. 32, 34 (1864).

ker stucdecor en balkons, uit de jaren 1860, aan de Z.-zijde, cf. nr. 30. Nieuwbouwcomplex bij het Bloemenhofplein (2069).

Nr. 28. Voormalig bedrijfsgebouw, heden school, met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1875. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hardstenen plint en kordons, gemarkeerd door een middenrisaliet. Brede steekboogdeur en -vensters, gevat in dito nissen met sluitsteen, in de zijtrav. van de bovenverd. gebundeld. Kroonlijst op klossen (2070).

S.A.B., O.W., 5639 (1875).

Nr. 32, 34. Twee burgerhuizen met bescheiden Second-Empire-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1864; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (fig. 957). Lijstgevels met verzorgd stucdecor, kordongeleding en geprofileerde sokkel; op penantbreedte na identiek. Begane grond met platte banden, rechth. deur en vensters met lekdrempel op consoles. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met oren, typische sleutel en versierde borstwering; middentrav. geaccentueerd door een balkon met ijzeren hek en een entablement, beide op consoles. Klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles en spiegels. Bewaard houtwerk in nr. 32.

S.A.B., O.W., 5571 (1864).

Nr. 36-40. Twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak van ca. 1860. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel belijnd door plint, puilijst en klassiek hoofdgestel. Rechth. openingen op de begane grond, getoogde in geriemde omlijsting op de bovenverd., doorgetrokken lekdrempels en onderdorpels. Toegang tot gang of binnenterrein in de r. trav. (2071).

Nr. 42. Herenhuis van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect F. Duprez van 1863; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met overvloedig gebruik van hardsteen o.m. voor de geboste benedenbouw, omlijstingen en kordons. Sterk gecompartimenteerde opstand met gemarkeerde registers, verlevendigd door spiegels en panelen met schijven op penanten en borstweringen. Bel-etage geaccentueerd door een doorlopende balustrade, balkons en gebogen frontons op consoles in de twee middentrav. Getoogde openingen in geriemde omlijsting, poort in de l. trav. en benedenvensters met uitgelengde sluitsteen, bovenvensters met entablement. Bewaard houtwerk. Gerenoveerd in 1991-1993 door de «Compagnons du Devoir» (2072).

S.A.B., O.W., 5565 (1863).

Nr. 44, 46. Twee burgerhuizen met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit de jaren 1860; bouwaanvraag van 1866 voor nr. 46. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, belijnd door plint, puilijst en klassiek hoofdgestel. Rechth. openingen op de begane grond, getoogde met geriemde omlijsting en cartouchesleutel op de bo-

958. T'Kintstraat nr. 58 (1849).

venverd., doorgetrokken lekdrempels. Bijkomend middenbalkon met consoles en gietijzeren hek in nr. 46 (2073).

S.A.B., O.W., 5563 (1866).

Nr. 58. Markant burgerhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1849; twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (fig. 958). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, op heden gedecapeerde begane grond en sokkel, geleed door de geprofileerde puilijst. Benedenbouw in het ontwerp voorzien van bossage. Bovenverd. geritmeerd door ingediepte Ionische pilasters, met blinde borstwering en casementen boven de vensters, de middentrav. geaccentueerd door een balkon met voluutconsoles en sober gietijzeren hek. Rechth. openingen, ingediepte inrijpoort in de l. trav. en benedenvensters, bovenvensters met geriemde omlijsting en gietijzeren leuning. Klassiek hoofdgestel met gekoppelde consoles en rozetten. Bewaard houtwerk.

S.A.B., O.W., 5643 (1849).

Nr. 60-62. Bedrijfsgebouw met twee bouwl. en vier trav. onder afgesnuit zadeldak (n⊥straat), uit begin XX. Benedenbouw met geblokte hardstenen bekleding; bepleisterde bovenverd. gemarkeerd door gevelbrede spiegels op borstwering en fries, afgewerkt met een kroon- en tandlijst op klossen. Ruim beglaasde opstand met brede rechth. tweelichten en venster, poort in de derde trav. Trogoverwelving op gietijzeren zuilen in het interieur (2074).

Nr. 66-70. Hoekcomplex (Zennestraat), twee gekoppelde woningen, met bescheiden Louis-Philippe-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1861; drie bouwl., resp. drie en vijf bij één trav., onder zadeldak. Lijstgevel met verzorgd stucdecor. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting en cartouchesleutel, rijker uitgewerkt tot rankwerkfronton op de eerste verd., op kondonvormende lekdrempels; balkons met voluutconsoles en oorspronkelijk sober gietijzeren hek, in de resp. middentrav. Klassiek hoofdgestel. Begane grond verbouwd (2075).

S.A.B., O.W., 5573 (1861).

Trapstraat (6 G)

Van Dinantstraat naar Keizerslaan.
Aloude straat, eertijds vanaf de Steenpoort in een bocht van de Reuzenberg afdalend naar het Oud Korenhuis. Aanvankelijk vermeld als «boven 't Corenhuys», vanaf XV als «Drapstrate» en later «Trapstrate». Vanouds belangrijke straat, deel uitmakend van de route tussen Zavel en Kapellewijk en de Nedermarkt; in XIX drukke winkelstraat. Gevoelig ingekort voor de aanleg van de N.-Z.-spoorverbinding (1911-1914, 1935-1952). Volledig ontmanteld ingevolge het B.P.A. 30/21 «Oud Korenhuis-Eikstraat» (1964, 1973) en bestemd voor vervangende kantoorboow,

waarvan één blok werd gerealiseerd achter en dwars op de rooilijn (zie Oud Korenhuis).

Slechts één bewaard pand van de vroegere bebouwing, voorts op de hoeken met de Keizerslaan na braakliggend.

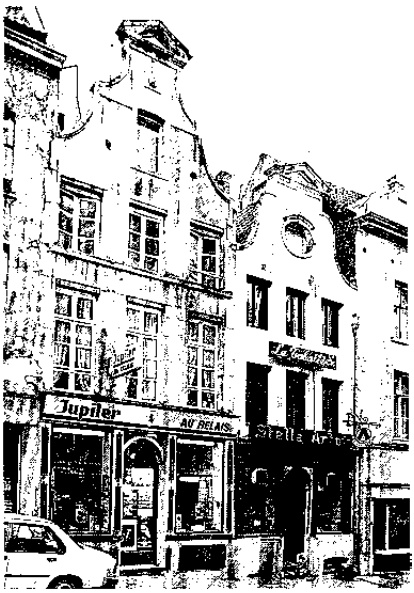
Nr. 34. Diephuis, voorheen vermoedelijk met topgevel uit eind XVII, cf. bewaarde dakstructuur en achtergevel. Aangepast met een in neoclassicistische stijl wederopgebouwd gevelfront met een bijkomende verd. in XIX b. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met vier bouwl. in verkleinende ordonnantie en drie trav. onder afgesnuit zadeldak. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijstingen en kordonvormende lekdrempels, en bijkomende entablementen op de bel-etage; gietijzeren leuningen. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven omlijste steigergaten. Begane grond verbouwd (2076).

Treurenberg (7 D)

Van St.-Goedeleplein naar Koningsstraat. Eertijds afgesloten door de St.-Goedelepoort van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), op de invalsweg uit Leuven. In XVI in gebruik als gevangenis z.g. «Treurenborgh», gesloopt in 1760; funderingen blootgelegd in 1952.
Hellende straat met geknikt tracé, in het midden onderbroken door de brede Jonkersstraat (1908-1909). Een vanaf 1860 voorziene nieuwe rooilijn voor de Z.-zijde, aansluitend op de halfcirkelvormige verruiming van het St.-Goedeleplein, werd slechts doorgevoerd in nr. 11.
Overwegend kleinschalige bebouwing met oude kern, aangegeven door muurankers, afgesnuite bedaking of achtergevel, cf. nr. 6, 9 en 14. Fraai perspectief op het koor van de St.-Michielskathedraal. Monumentaal gevelfront van Koloniënstraat

959. Treurenberg nr. 2-4. Voormalige «Westminster Foreign Bank» (1920-1921).

960. Treurenberg nr. 5, 7.

nr. 58-68; nieuw kantoorgebouw met herplaatst O.-L.-Vrouwebeeld, op de hoek met het Leuvenseplein (zie aldaar).

Nr. 2-4. Voormalige «*Westminster Foreign Bank*», cf. opschrift (fig. 959). Monumentaal bankgebouw (hoek Wildewoudstraat nr. 18-19) in «Beaux-Arts»-stijl, n.o.v. architecten Mewès & Davis (Parijs-Londen) van 1920-1921. Omvat drie bouwl. en vijftien trav. onder mansardedak (leien). Gevelfront met parement van Euvillesteen. Symmetrische opstand gekenmerkt door de driekwartronde hoekpartij met opengewerkt portaal en koepelbekroning; zijvleugels begrensd door geboste hoekrisalieten en -pilaster. Geboste benedenbouw geritmeerd door rond- en steekboogopeningen met voluutsleutel; oculi met bloemenkorven boven publiciteitspanelen en deur in de risalieten. Bovenverd. gemarkeerd door kolossale Ionische pilasters en de omlopende balustrade van borstweringen en balkons. Rechth. en getoogde vensters in oplopende omlijstingen met spiegel, oren en guirlandesleutel; gesmeed ijzeren leuningen. Klassiek hoofdgestel en attiek opgevat als balustrade met postamenten vóór de dakkapellen; bekronende heraldische eenhoorns, embleem van de bank. Ten dele aangepaste, gelambriseerde bankzaal met zuilen.

S.A.B., O.W., 28793 (1920-1921).

★ Nr. 5. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 960). Bepleisterde en beschilderde, verankerde klokgevel, te dateren in XVIII A. Pui met centrale rondboogdeur en hoge sokkel; rechth. bovenvensters. Eenledige geveltop met platte bandbelijning : ovale oculus met dito omlijsting, sleutel en waterlijst; bekronend drichoekig fronton. «Klassieke» winkelramen onder doorlopend entablement (XIX). Achtertuitgevel.

★ Nr. 7. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 960). Bepleisterde en beschilderde verhoogde halsgevel met rechte muurankers, te dateren eind XVII-begin XVIII. Pui met centrale rondboogdeur; aangepaste rechth. bovenvensters op doorgetrokken lekdrempels (XIX). Tweeledige geveltop met platte bandbelijning; achtereenvolgens steekboogvenster in dito omlijsting en balkgat met leeuwekop; bekronend driehoekig fronton. «Klassieke» winkelramen onder doorlopend entablement van 1871. Achtertuitgevel.

S.A.B., O.W., 23082 (1871).

Nr. 11. Afgeschuind hoekhuis (Jonkersstraat nr. 6) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architecten L. en A. De Rycker van 1887; drie bouwl. + entresol en zes trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door het gebuikte gietijzeren balkon van de eerste verd. Ruim beglaasde winkelpui in de geblokte benedenbouw. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting. L. trav. met privé-inkom en trappenhuis. Klassiek hoofdgestel (2077).

S.A.B., O.W., 23087 (1887).

Tribunestraat (8 C)

Van Onderrichtsstraat naar IJzerenkruisstraat.
Korte verbindingsstraat getrokken tijdens de urbanisatie van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk n.o.v. architect A. Mennessier van 1874 (zie Congresstraat).
Behouden XIX d-straatwand aan W.-zijde, met, naast de meer opvallende nrs. 5 en 9 door hun rijkere picturale geveluitwerking, bepleisterde opstanden van het doorsnee-type, met neoclassicistische inslag, drie bouwl. hoog met rechth. vensters, markerende kordons en balkonleuningen cf. nr. 3 (1889), nr. 7 (1888, met recente tegelbezetting op de begane grond). Overzijde gedomineerd door een schaalverbredend appartementsgebouw met geïncorporeerde Parlementsgalerij (1964-1967; cf. Onderrichtsstraat).
Voor de hoekpanden nr. 1, 15, 22 zie resp. Onderrichtsstraat nr. 59-61, IJzerenkruisstraat nr. 40-42 en 44-46.

S.A.B., O.W., 23259 (1889), 23255 (1888).

961. Tribunestraat nr. 9 (1887).

Nr. 5. Rijhuis met neorenaissance-inslag, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak (kunstleien), in gevelsteen gesigneerd architect D. Francken en in cartouche gedateerd 1889. Bakstenen lijstgevel met kleurrijke verwerking van witte natuursteen, boven souterrain in rustica. Smalle deurtrav. met rechth. deur onder entablement met druiplijst en aansluitend schelpmotief tussen de balkonconsoles van het bovenvenster, opgenomen in een omlijsting met gebroken fronton, siervaas en wortelconsoles; mascaron onder de bovenste vensternis, opgesplitst door cartouchepaneel met jaartal. Breed r. vensterrisaliet met markant uitgewerkte houten erker, bekroond door het gietijzeren balkonhek van het deurvenster in entablement erboven. Decoratief ceramiekfries onder de gekorniste houten kroonlijst op modillons. Rechth. dakvenster met fronton, in ontwerp geflankeerd door een œil-de-bœuf boven de deurtrav. (2078).

S.A.B., O.W., 23258 (1889).

Nr. 9. Burgerhuis met bak- en natuurstenen voorgevel in neogotische stijl, n.o.v. architect J. Ramaekers van 1887; twee bouwl. en twee ongelijke trav. onder gecombineerde zadelbedaking (fig. 961). Toepassing van de Brugse trav., boven rustica-sokkel met getralied keldergat. Brede venstertrav. uitgewerkt als trapgevel met drie tr. + topstuk : drielichten, beneden getralied, op de bel-etage voorzien van een gietijzeren balkonleuning; rechth. topvenster onder kleiner dito licht. Deurtrav. onder aflijnend bogenfries en uitspringende kroonlijst : rechth. deur gevat in geprofileerde spitsboognis; rechth. venster erboven. Ramen met glas-in-lood. Sierankers.

S.A.B., O.W., 23254 (1887).

Nr. 18-20. Half vrijstaand rijhuis met drie bouwl. + entresol en twee trav. onder zadeldak, n.o.v. architect A. Mennessier van

1879. Deels met schijnvoegen, deels vlak bepleisterde lijstgevel met licht middenrisaliet, waarin gekoppelde getoogde vensters met kordonvormende lekdrempels, op de bel-etage gemarkeerd door een gietijzeren balkonleuning. Gekorniste kroonmet tandlijst en klossen. Dakvenster met tweelicht en driehoekig fronton, in ontwerp onder ijzeren spits. Houten winkelpui van het «klassieke» type, met privéingang r. en later ingebracht Art Nouveauhoutwerk (2079).

S.A.B., O.W., 23253 (1879).

Troonplein (9-10 F)

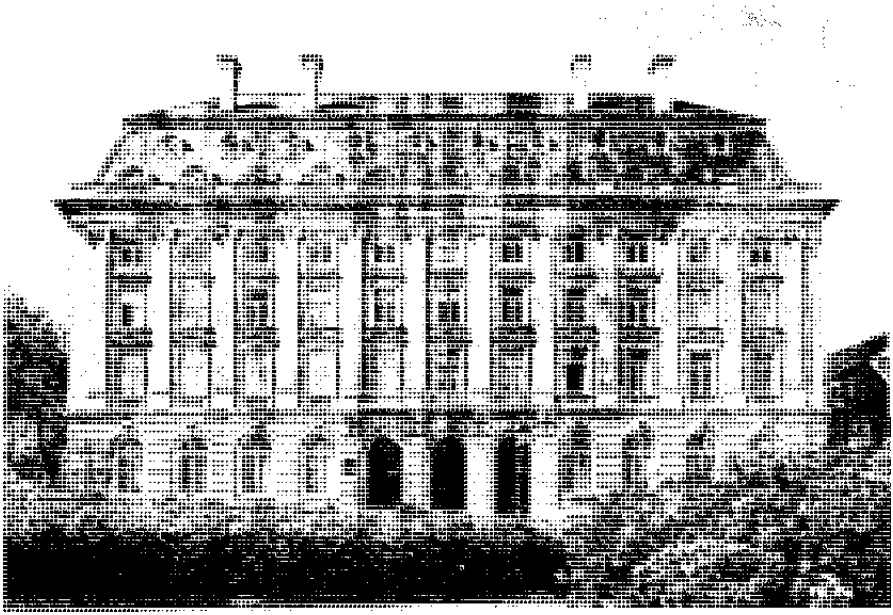
Rechth. plein ten W. van de Regentlaan, op de samenkomst van Boomkwekerijstraat, Brederodestraat en Hertogsstraat. Deel uitmakend van de aanleg van de Regentlaan, n.o.v. architect Ch. Vander Straeten, vanaf 1821. Ten W. begrensd door het Park van het Koninklijk Paleis, ten N. door de Koninklijke Stallingen. Heraangelegd met squares, een monumentale afsluiting en toegang tot het paleispark, n.o.v. architect A. Balat van 1867, uitgevoerd in 1868-1869 (zie Paleizenplein).
Monument Leopold II. Bronzen ruiterstandbeeld op hardstenen sokkel, door beeldhouwer Th. Vinçotte en architect F. Malfait, onthuld in 1926 (fig. 962).

S.A.B., O.W., 32292 (1867-1869).

Nr. 1-3. Voormalig kantoorgebouw «*Electrobel*» (fig. 963). Imposant hoekgebouw (Regentlaan, Boomkwekerijstraat) n.o.v. architecten M. Polak en R. Théry van 1929-1930. Opgeëist voor de «Feldkommandatur» in 1940, beschoten en heroverd door de Britse artillerie in 1944, gerestaureerd in 1949 (cf. gevelplaat). Monumentale «Beaux-Arts»-architectuur geïnspireerd op het nabijgelegen Koninkl

962. Troonplein. Ruiterstandbeeld Leopold II (1926).

963. Troonplein nr. 1-3. Kantoorgebouw «Electrobel» (1929-1930).

lijk Paleis. Omvat vier vleugels rondom een binnenplein. Gevelfront met parement van natuursteen; souterrain, vier bouwl. en driemaal elf trav. onder mansardedak (leien) met dubbele rij dakkapellen. Benedenbouw belijnd door sokkel, schijnvoegen en puilijst, en geritmeerd door rondbogen met voluutsleutel; centraal drieledig portaal onder balkon. Bovenverd. geritmeerd door kolossale Ionische pilasters, waarop architraaf, fries, kroonlijst met klossen, en bekronende attiekbalustrade. Rechth. vensters met geriemde omlijsting, balustrade en driehoekig fronton op de eerste, entablement op de tweede verd. Zijgevels met hoekrisaliet van drie trav. Eenvoudiger opstand met verdubbelde trav. op de bovenverd. van de laatste acht trav. zijde Boomkwekerijstraat; uitbreiding n.o.v. architect Ch. Duvivier van 1951.
Nieuwe vleugel met inspringende bovenbouw, n.o.v. architect J. Wybauw, van 1962-1965, in het verlengde. Internationale Stijl-architectuur, met betonskelet en gordijngevels; toegevoegde vierde gevelzijde aan het oude gebouw.

S.A.B., O.W., 77607 en 59068 (1929-1930), 60781 (1951).
Extension du siège social de la S.A. Electrobel à Bruxelles (La Maison, 1968, 6, p. 257-262).

Ursulinenstraat (5-6 G-H)

Van Nieuwland naar Accolaystraat.
Vermoedelijk ontstaan in XIV. Eertijds z.g. «Proeststrate» of «Profstrate», naar de nabijgelegen proosdij van O.-L.-Vrouw-ter-Kapelle. Vanouds aristocratische straat met ruime herenwoningen. Huidige benaming naar het ursulinenklooster, hier gevestigd sinds XVII.
W.-zijde ingenomen door het St.-Jan Berchmanscollege en de «Refuge des Ur-

964. Ursulinenstraat nr. 4. St.-Jan Berchmanscollege (1908-1914). Hoofdingang.

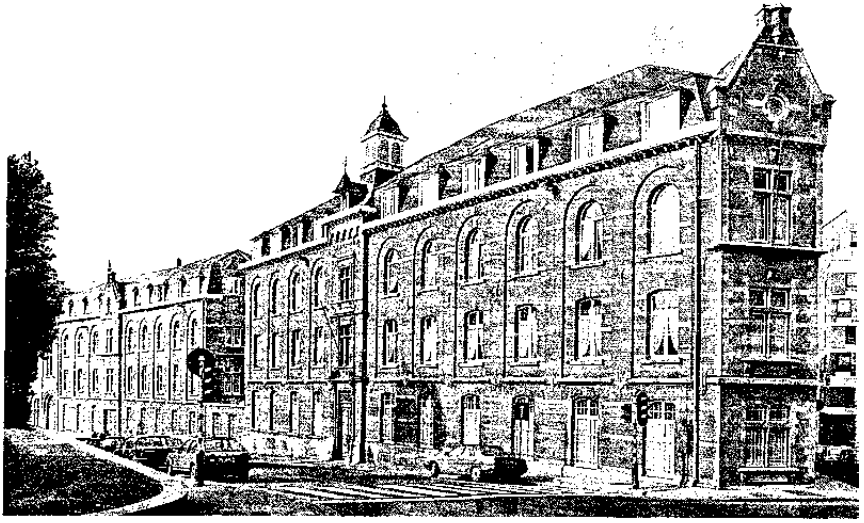
sulines». O.-zijde ca. 1910 gesloopt voor de aanleg van het «Zuidviaduct» van de N.-Z.-spoorverbinding (1911-1914, 1935-1952), met de Kapellehalte.

Nr. 4. *St.-Jan Berchmanscollege*. Voormalig z.g. «*Collège St.- Michel*», in 1835 door de jezuïeten opgericht in het voormalige «Hotel van Hoorn» (zie ook Priemstraat, St.-Michielskerk). Als autonoom college behouden na de oprichting van het nieuwe Collège St.-Michel te Etterbeek (1902-1905). Afbraak van de oude collegegebouwen vanaf 1908. Huidige gebouwen n.o.v. architect G. Cochaux van 1908-1909; eerstesteenlegging in 1909, vanaf 1910 in gebruik genomen en voltooid in 1914. Vanaf 1921 z.g. «Collège St.-Jean Berchmans»; oprichting van de Nederlandstalige sectie in 1938-1939, afbouw van de Franstalige sectie in 1949-1954.

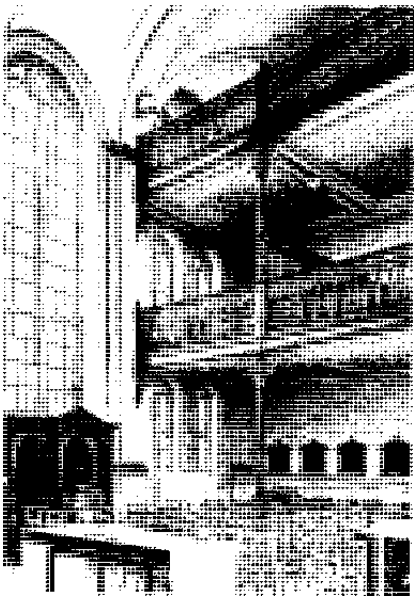
Omvangrijk, gesloten complex rondom een speelplaats, begrensd door Usulinenstraat en Priemstraat. Vleugels met souterrain en drie of vier bouwl. naargelang de straathelling, onder zadel- en mansardebedaking (leien). Doorlopend gevelfront met in totaal drieënveertig trav., opgetrokken uit bak- en hardsteen op breukstenen sokkel. Gestrenge architectuur in neotraditionele stijl, vnl. verticaal geritmeerd door Brugse trav. afwisselend met korfboog en boogfries. Gesmeed ijzeren sierankers. Gemarkeerde hoofdingang in risaliet, met St.-Michielsbeeld door beeldhouwer A. De Beul (fig. 964). Twee uiterste vleugels met overkragende bovenverd. op geblokte rondbogen. Regelmatige registers van vnl. kruiskozijnen. Gevelbeëindiging door de kroonlijst. Oorspronkelijk bijkomende getrapte dakkapellen en overhoekse erker. Gelijkaardige opstand rondom de speelplaats, met ijzeren galerij. Toegevoegde verd. aan de Priemstraat (2080).

S.A.B., O.W., 20908 (1908-1914).
BROUWERS L., *De Jezuïeten te Brussel 1586-1773.1833*, Mechelen, 1979.

Nr. 6. Z.g. «*Refuge des Ursulines*» (fig. 965). Gesticht in 1805 door G. Sjongers, in het gewezen ursulinenklooster. De Ursulinen van Bergen verkregen in 1662 toelating tot vestiging te Brussel, waarna aankoop van het «Hotel d'Havré» (XVI) in 1673 en bouw van een kapel; uitgedreven in 1798. Gebouwen in 1808 door Napoleon overgedragen aan de Stad Brussel. Refuge van bij de stichting bestuurd door een beheerraad van filantropen; interne organisatie vanaf 1837 waargenomen door de Zusters van Voorzienigheid van Champion. Thans z.g. «Residentie Ter Ursulinen» van het O.C.M.W. Huidig complex n.o.v. architect V. Evrard i.o.v. de filantroop E. Brugmann. Eerstesteenlegging in 1895, in een vijftal fasen opgetrokken waarbij geleidelijke afbraak van het oude ursulinenklooster, voltooid in 1903.
De plattegrond omvat vleugels aan Ursulinenstraat en Accolaystraat, en een ingesloten rechth. binnentuin. Aan straatzijde opeenvolging van afzonderlijke bouwvolumes, gescheiden door lichtschachten.

965. Ursulinenstraat nr. 6. «Refuge des Ursulines» (1895-1903).

966. Ursulinenstraat nr. 6. «Refuge des Ursulines» (1895-1903). Kapel.

Gevels in eclectische stijl met neotraditionele inslag, in bak- en hardsteenbouw met sierankers; drie bouwl. en in totaal achtendertig trav. onder mansardedaken. Horizontale gevelgeleding door sokkel, pui- en kroonlijst; verticale ritmering door rondboognissen. Afgesnuite hoektrav. en niet axiale ingangsrisalieten met kruiskozijnen, resp. verhoogd met getuite geveltoppen en een lantaarntoren boven de hoofdingang. Voorts steek- en rondboogvensters. Plaketten met namen van weldoeners in de N.-gevel. Gesloten opstand aan drie zijden van de binnentuin, met gelijkaardige karakteristieken, doch bijkomende verd. i.pl.v. mansarde, heden echter beschilderd. Hardstenen kalvariegroep (1638) tegen de Z.-vleugel. W.-zijde oorspronkelijk ingenomen door een kapelvormig dodenhuisje en een pittoresk bijgebouw met hoektorentjes, waarin o.m. een varkensstal, heden gesloopt.

Interieur. Eenbeukige kapel (O.-vleugel) met drie trav. onder tongewelf met gordelbogen en driezijdige koorsluiting. Dubbel volledig gietijzeren doksaal in de W.-trav. (fig. 966); hoge rondboogvensters met ij-

zeren roeden. Marmeren altaar; Kruisiging (ca. 1620) door C. De Crayer. Voormalige raadzaal met ereschouw voor E. Brugmann, voorzien van een borstbeeld door beeldhouwer J. Dillens, onthuld in 1899.

S.A.B., O.W., 2857, 1047 en 23359 (1895-1903).
VAN MALDERGHEM R., *Le Refuge des Vieillards aux Ursulines à Bruxelles 1805-1905*, Brussel, 1909.

Vaartstraat (2-3 C)

Van Lakensestraat naar Kalkkaai.
Aangelegd op de gedempte N.-gracht van het voormalige Groot Begijnhof. Voorheen z.g. «Barakkenstraat», naar cavalerieka zernes die tijdens het Spaanse bewind tegen de begijnhofmuur waren gebouwd, door de Oostenrijkers gesloopt in 1782. Het straatbeeld onderging een grondige transformatie bij de heraanleg van het N.-deel van het Groot Begijnhof, gepaard met de bouw van het Groot Godshuis dat de Z.-zijde domineert, n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1822 (zie Begijnhof en Grootgodshuisstraat).
Heden uitermate heterogene, versnipperde bebouwing. Resterende vroeg- en midden-XIX panden, overwegend gebanaliseerd door vernieuwing van de gevelbekleding of decapering en diverse aanpassingen, cf. nr. 7-9, 16-18 (1825), 47 (1827), 63, 77, 83 en 85. Muurankers wijzen op een oude kern in nr. 23 en 99-101.

S.A.B., O.W., 7089 (1825), 7091 (1827).

Nr. 11-15. Voormalige magazijnen «*B. Wolf aîné - Draperies & Nouveautés*» (fig. 967). Gebouw in Art Nouveau, n.o.v. architect L. Bral van 1905; vier bouwl. en vier trav. onder plat dak. Lijstgevel van Euville en hardsteen, met ruim gebruik van ijzer en glas en een minimum aan dragende elementen. Hoger oplopend 1. risaliet met ingang onder oculi, tweezijdige erker op console met zweepslagornament over de eerste twee verd., hogerop tweelichten, booglijst en postamenten als bekroning. Drie r. trav. met slanke muurpenanten doorgetrokken in postamenten en bekroond door een ijzeren balustrade. Opengewerkte begane grond met getoogde ijzeren lateien op pilasters; brede drielichten over de eerste twee verd., met gietijzeren deelzuiltjes en resp. gestrekte ijzeren latei en booglijst, drielichten met pilasters op de bovenste verd. Typisch houtwerk. Balkenlagen op gietijzeren kolommen in het interieur.
Uitbreiding en aanpassing van een bestaande terugwijkende attiek tot dakappartement, n.o.v. architecten P. Robbrecht en H. Daem van 1989, uitgevoerd in 1990-1991, met skulptuur «Camera» door I. Genzken.

S.A.B., O.W., 389 (1905).
SIAM, 1990, 4, p. 16-17.

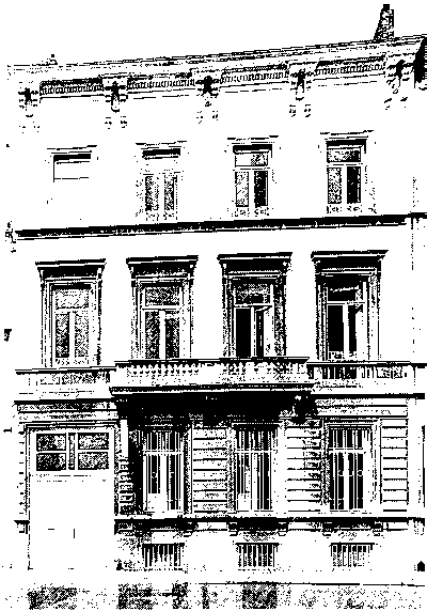
Nr. 14. Appartementsgebouw met vijf bouwl. en vijf trav. onder plat dak, n.o.v. architect F. Buelens van 1934, cf. ook gevelsteen. Expressieve baksteenarchitectuur met Art Deco-inslag, met karakteristiek metselwerk en modenatuur, cf. verdiepte decoratieve panelen met staand en overhoeks verband op borstweringen en fries. Twee groepen erkers met ijzeren balkonbekroning in de zijtrav.; trapsgewijs en met postamenten bekroonde middenpartij. Benedenbouw in simili, met privé-portaal tussen winkelpuien (2081).

S.A.B., O.W., 54741 (1934).

Nr. 20. Laat-classicistisch breedhuis met twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, uit begin XIX. Tot voor kort bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. vensters, beluikt op de begane grond, voorzien van lekdrempels. Inrijpoort in de r. trav., met vlakke omlijsting, diamantkopsleutel op drop, en gestrekt entablement; houten vleugeldeur. Kroonlijst boven steigergaten; twee afgewolfde dakkapellen (2082).

967. Vaartstraat nr. 11-15. Voormalige magazijnen «B. Wolf aîné - Draperies & Nouveautés» (1905).

968. Vaartstraat nr. 65 (1862).

Nr. 51-57. **Gemeenteschool Nr. 12** en **Nr. 20, Kindertuin Nr. 8** en bibliotheek «*'t Zonnig Uurtje*». Scholengroep, doorlopend tot Arduinkaai nr. 23-25, n.o.v. architect M. Tock van 1935-1937, voltooid in 1939. In feite volkomen aanpassing en uitbreiding van een bestaand schoolgebouw n.o.v. architect Jos. Segers van 1874; opdracht aanvankelijk toegewezen aan architect R. Van den Bergh, cf. voorafgaandelijk project van 1932-1933.
Sobere functionele architectuur. Gemeenteschool met vier vleugels van drie en vier bouwl. rondom de speelplaats, overeenkomstig de dispositie van het bestaande gebouw. Nieuw gebouwde Kindertuin met L-vormige vleugel van drie bouwl., en afzonderlijke bibliotheekvleugel van één bouwl. aan de Arduinkaai. Symmetrisch opgebouwde gevels, met bekleding van okerkleurige baksteen, cement en arduin, metalen deuren en ramen. Aan straatzijde geaccentueerde inkomtrav., portalen onder luifel met wapen van Brussel; voorts vensterregisters verticaal gegroepeerd door alternerend bredere penanten en platte bandomlijstingen. Idem aan speelplaatszijde met nog ruimere beglazing; gedeeltelijk overdekte dakterrassen bovenop de lange vleugels van de Gemeenteschool (2083).

S.A.B., O.W., 58049-58052 en 58133-58136 (1935-1939, 1932-1933); A.A., 1874, rep. 136; N.P.P., Q 12.
Bâtir, 1939, 74, p. 20-21.

Nr. 59. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1835. Gedecapeerde bakstenen lijstgevel. L. inrijpoort in geblokte omlijsting, restant van de oorspronkelijke schijnvoegen van de begane grond. Rechth. vensters, op de bovenverd. met geriemde hardstenen omlijsting, doorgetrokken lekdrempels en gietijzeren leuning. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven steigergaten, van het oorspronkelijke klassieke hoofdgestel (2084).

S.A.B., O.W., 8453 (1835).

Nr. 61. In oorsprong neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en zeven trav. onder zadeldak (pannen), uit XIX b. Verbouwd n.o.v. architect Guill. Veldeman van 1927, waarbij wijziging van de gevelordonnantie o.m. door toevoeging van een bow-window, simili-bekleding en ijzerwerk met Art Deco-inslag. Lijstgevel op natuurstenen sokkel, gemarkeerd door een twee trav. breed l. zijrisaliet, oorspronkelijk met één inrijpoort, heden twee; rechth. vensters. Beëindiging door kordon, fies en gekorniste kroonlijst met tandlijst (2085).

S.A.B., O.W., 34836 (1927).

Nr. 65. Herenhuis van het enkelhuistype, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1862; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 968). Gesitueerd in de as van de Marcqstraat. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met ruim gebruik van hardsteen, o.m. voor de geblokte benedenbouw. Vnl. horizontale gevelmarkering door de puilijst, kordonvormende lekdrempels met aansluitende borstwering of profiel, en de kroonlijst

met tandlijst op gekoppelde uitgelengde consoles en spiegels. Bel-etage gemarkeerd door een centraal balkon met balustrade en entablementen, beide op consoles. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, getralied en met lekdrempelconsoles op de begane grond, bijkomende oren op de tweede verd.; gietijzeren leuningen. Rechth. inrijpoort in de l. trav.

S.A.B., O.W., 8464 (1862).

Nr. 69 tot 75. Drie gekoppelde enkelhuizen waarvoor bouwaanvraag van 1898; souterrain, vier bouwl. en samen zeven trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel van bak- en hardsteen, geritmeerd door zwakke midden- en zijrisalieten met gietijzeren balkons. Geleding d.m.v. kordons met overhoekse baksteenfries. Rechth. muuropeningen, met I-balk op de bovenverd. Kroonlijst op consoles, boven tegelpanelen en steigergaten. Inrijpoort in de derde trav. (2086).

S.A.B., O.W., 8450 (1898).

Valkstraat (7 J)

Van Hoogstraat naar Montserratstraat.
Vermoedelijk ontstaan in XIV en eertijds z.g. «Buylstrate» of «Beulestraet». Aan de Z.-zijde verbreed i.l.v. XIX B, N.-zijde grotendeels gesloopt bij de bouw van het Justitiepaleis (zie Poelaertplein).
Z.g. «*Huis van de Beul*» (nr. 1) aan het smalle straatbegin, tot voor kort een traditioneel breedhuisje met een 1631 gedateerde spiegelboogdeur, gesloopt en wederopgebouwd in 1986-1987. Ertgov. verbouwde, gekoppelde arbeidershuizen uit XIX A (nr. 2A-4). Voorts banale rijbebouwing met neoclassicistische inslag uit XIX B, vnl. enkelhuizen, o.m. per twee gekoppeld, met drie bouwl., cf. nr. 9 en 11 (1864) en 13 en 15 (1861); enkele panden uit begin XX, cf. nr. 27 (1902) en 35-37 (1900, architect J. Vranckx).
In nr. 17-19, toegang tot de Aalbessengang. Kleine binnenplaats met aan de O.-zijde twee gekoppelde arbeidershuizen met dubbelhuisopstand van twee bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak (pannen), uit midden XIX. Eenvoudige bepleisterde opstanden met blinde deurtrav. en rechth. vensters met lekdrempel. Iets latere kwartierswoning aan de W.-zijde. Fasengewijze renovatie ingezet in 1987-1988 (2087).
Monument van de Marollen, gebeeldhouwd reliëf met volkstafereel door M. Wolf, onthuld in 1933.

S.A.B., O.W., 11087 (1864), 11088 (1861), 11090 (1902), 11091 (1900).

Nr. 3-7. Geheel van drie gekoppelde rijhuizen vlg. repeterend schema, drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1896. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met vlak omlijste steekboogvensters, doorgetrokken lekdrempels en klassiek hoofdgestel. Deur en winkelraam op de begane grond (2088).

S.A.B., O.W., 11086 (1896).

Nr. 21-23. Huurhuis met dubbelhuisopstand, vier bouwl. en vier trav. onder mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1879. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag. Begane grond met schijnvoegen en rechth. openingen. Verkleinende registers van getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, belijnd door een gevelbreed balkon met gietijzeren leuning op de eerste verd., voorts doorgetrokken lekdrempels. Kroonlijst op klossen; dakkapellen met gietijzeren borstwering en doorlopende waterlijst (2089).

S.A.B., O.W., 11090 (1879).

Nr. 33. Resterende gevel van een voormalig pakhuis of bedrijfsgebouw, uit XIX B. Gekoppelde lijst- en trapgevel van bak- en hardsteen, met drie bouwl. en samen twee trav. Steekboogpoort met rustieke hoekblokken en sluitsteen in de l. trav.; dito vensters met lekdrempel, getralied op de begane grond. Rondvenster in de getrapte top (2090).

Vandenbrandenstraat (1-2 E-F)

Van Schootstraat naar O.-L.-Vrouw van Vaakstraat.
Rechtlijnige straat met geknikt Z.-uiteinde, aangelegd ca. 1838-1840 als onderdeel van de saneering van de «Bummel». Sloot ten Z. aan op de bestaande Zeepziedersstraat, beter bekend als «Duivelshoek», die in 1873 werd geïncorporeerd. Benoemd naar de eigenaar van het betreffende grondstuk. Al snel uitgegroeid tot een volkrijk kwartier met een groot aantal gangen.
Heden versnipperde heterogene bebouwing. Resten van rijbebouwing uit midden XIX, veelal gebanaliseerd, cf. nr. 25-27, 29-31 (1842, met latere aanpassingen) en 44-50; kleine ateliers en pakhuizen, cf. nr. 63. Voorts nieuwe bedrijfscomplexen en braakliggende terreinen.

S.A.B., O.W., 26124 (ca. 1838-1840), 12495 (1842).

Nr. 24-28. Drie gekoppelde huurhuizen vlg. spiegelbeeldschema uit midden XIX, met drie bouwl. en samen acht trav. onder latere mansarde. Vlak bepleisterde lijstgevel met verkleinende registers van rechth. vensters op arduinen dorpels. Gekoppelde deuren in de derde en tot voor kort zesde trav., waarvan één leidend naar een gang met oorspronkelijk twee woningen. Begane grond van r. pand recent verbouwd (2091).

Nr. 34. Markante hardstenen schouderboogpoort in Lodewijk XIV-stijl, uit begin XVIII; vermoedelijk van elders overgebracht (fig. 969). Zwaar geprofileerd en licht uitgehold beloop : samengestelde pilasters, met neuten, gebouchardeerd blok, casement en gelede impost; gegroefde voluutsleutel tussen cannelures, onder gekorniste waterlijst. Steenhouwersmerk p. 1, nr. 41, geïdentificeerd met P. Wincqz (Feluy).

Nr. 41. Voormalig biermagazijn met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1887. Trapgevel in baksteenbouw met schaars gebruik van hardsteen o.m. voor plint, dorpels, kordons, hoekblokken, sluit- en dekstenen.

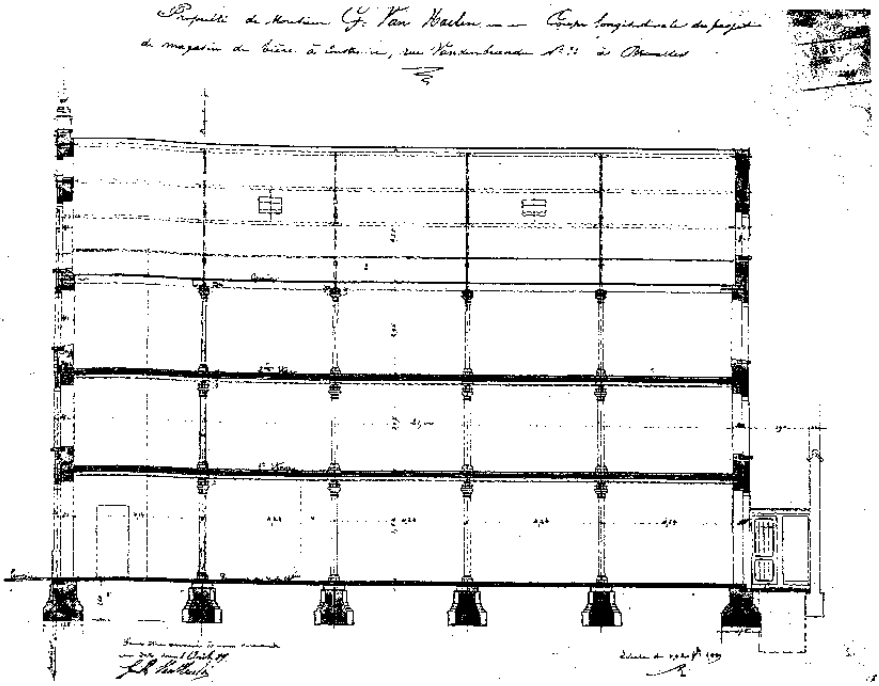
969. Vandenbrandenstraat nr. 34.

Verlevendigd door een middenrisaliet, overhoekse baksteenfriezen en -panelen. Getoogde inrijpoorten en laadluiken met bewaard houtwerk, in de geveltop omringd door oculi. Bekronend bolornament. Tweebeukig interieur met troggewelven en houten zoldering op gietijzeren zuilen (fig. 970); ijzeren dakspant (2092).

S.A.B., O.W., 23594 (1887).

Nr. 65-69. Woonhuis en atelier, met twee bouwl. en elk vijf trav. onder zadeldak, waarvoor resp. bouwaanvragen van 1910 en 1909. Sobere baksteenbouw met schaars gebruik van hardsteen, voorzien van sierankers. Woonhuis met winkelpui, rechth. poort en bovenvensters met ontlastingsboog; tegelpanelen in het klassieke hoofdgestel. Lager atelier met getoogde openingen, de l. deur later verbreed tot inrijpoort (2093).

S.A.B., O.W., 23599 (1910), 23598 (1909).

970. Vandenbrandenstraat nr. 41. Voormalig biermagazijn. Doorsnede (1887), (S.A.B., O.W., 23594).

Vander Elststraat (4 C)

Van Emile Jacqmainlaan naar Lakensestraat.
Aloud zijstraatje van de Lakensestraat, eertijds leidend naar de Zenne en via een houten brug verbonden met de Bruidsstraat. Reeds in XIV vermeld als «Straetken Van der Elst» of «T'Elsstraetken». Minstens tot in XV trof men hier kalkovens aan. De Z.-zijde werd vanaf XVI ingenomen door het arme klarenklooster. Bij de verkaveling van de kloostergronden (1803-1806) ten O. in rechte hoek verbonden met de nieuwe Zwaluwenstraat, doch later ingekort ingevolge de Zenne-sanering (1867-1871).
Smal, gekasseid straatje, bij de Bloemenstraat geflankeerd door de resten van voornoemd klooster (zie aldaar nr. 3), bij de Lakensestraat door de woning Dewez (zie aldaar nr. 73-75). Afgeschuind hoek- en twee gekoppelde enkelhuizen in neoclassicistische stijl, uit midden XIX, in nr. 13 tot 17.

Vanderhaegenstraat (5 I)

Van Nieuwland naar Wasserijstraat.
Straat met L-vormig tracé, in 1829 door de blekerij «Trois Bouilloires», eigendom van de familie Vanderhaegen, getrokken. Aanvankelijk uitmondend in de verdwenen Krakeelstraat, in 1860 doorgetrokken tot de kort tevoren aangelegde Wasserijstraat.
Bewaarde N./O.-zijde, met nog enkele eenvoudige neoclassicistische enkelhui-

zen, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX b, cf. nr. 6, 22, 24 en 26. Voorts gesloopt voor de bouw van het sociaal wooncomplex «Krakeelbuurt» (1968-1975, architecten R. Vandendaele, G. De Brigode, H. Baleriaux en J.-H. Baudon) van «Le Foyer Bruxellois».

S.A.B., O.W., 26153 (1829), 26241 (1860).

Vandermeulenstraat (7 B)

Van Vesaliusstraat naar Congresplein.
Korte rechtlijnige straat in het verlengde van de de Lignestraat, deel uitmakend van de aanleg rondom het Congresplein gerealiseerd in 1848 e.v. Rijksadministratief Centrum (1958-1984, architecten J. Gilson, M. Lambrichs, G. Ricquier en H. Van Kuyck) aan de W.-zijde. Zijgevel van Congresplein nr. 2 en kantoorgebouw uit begin XX aan de O.-zijde.

Nr. 1. Electisch kantoorgebouw opgetrokken door de «Compagnie Nationale Financière», n.o.v. architect O. François van 1901. Afgeschuind hoekgebouw (Vesaliusstraat) met souterrain en drie bouwl. onder mansardedak (leien); oorspronkelijk twaalf trav., uitgebreid met twee r. trav. in 1912. Bepleisterde lijstgevel met schijnvoegen op hardstenen sokkel. Horizontale registers gemarkeerd door doorlopende entablementen, trav.-indeling door pilasters. Rechth. vensters met I-balk op pilasters, en spiegels onder de dorpel. Verbouwde winkelpuien met ijzeren balk en steekboogopeningen in de sokkel. Kroonlijst op consolerij; dubbele rij getoogde dakkapellen (2094).

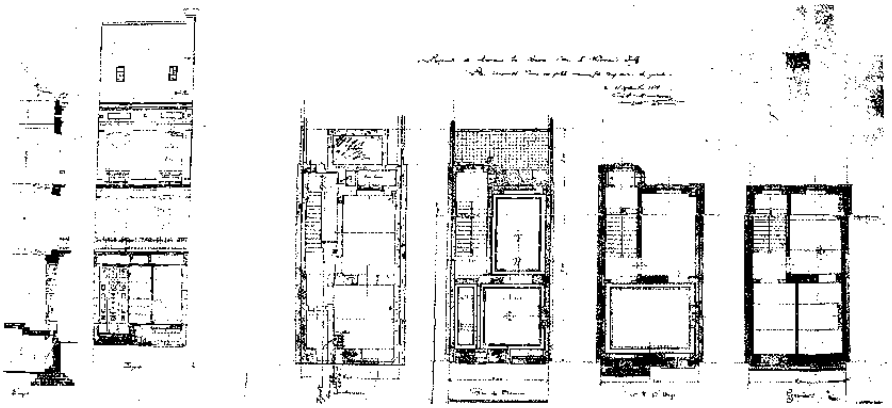
S.A.B., O.W., 4974 (1901), 21096 (1912).

Van Gaverstraat (3 B)

Van Hooikaai naar Koopliedenstraat.
Licht gebogen straat, aangelegd en bebouwd door architect A. Mennessier in 1884-1886. Hiervoor werd het voormalige herenhuis van baron A.E. Jolly, een complexe woning uit XVII-XVIII met uitgebreide aanhorigheden, door de familie Jolly gesloopt en verkaveld. Z.g. naar de familie Van Gaver, vroegere bezitters van dit eigendom.
Homogeen ensemble van oorspronkelijk zevenendertig woningen, doorlopend in de Koopliedenstraat. Aaneenschakeling van bescheiden enkelhuizen met vrij identieke plattegrond (fig. 971, 972). Monumentaler opgevatte hoekpanden, telkens bestaande uit twee gekoppelde woningen, ter markering van de toegang van de straat aan Hooikaai en Koopliedenstraat. In zijn totaliteit en zelfs vrij intact bewaard, met uitzondering van één gesloopt hoekpand aan de Hooikaai, latere verhoging en vernieuwde gevelbekleding of bedaking van een aantal panden. Typische eclectische gevelwanden, met vrijwel per pand afwijkende opstanden, in enkele gevallen gekoppeld. Lijstgevels met oorspronkelijk drie bouwl. onder zadeldak, één brede, twee of drie trav. Levendige variatie in ordonnantie, versiering en materiaalgebruik, echter overwegend met rechth. deur- en vensteropeningen op de begane grond en getoogde op de bovenverd. Karakteristieke gietijzeren balkons, o.m. gevelbreed en gekornist, en borstweringen.
Overwegend gevels met neoclassicistische inslag, door het gebruik van gevelbepleistering, o.m. schijnvoegen, composiete pilasters, getoogde lisenen, risalieten, geriemde vensteromlijstingen, bewerkte sleutels, spiegels, panelen, cartouches en een klassiek hoofdgestel. Cf. nr. 3 en 5, 10, 12, 14, 19, 21 en 23. Enkele gevels met neotraditionele of neo-Vlaamse-renaissance-inslag, door het gebruik van een rood bakstenen parement met decoratief metselverband en geelkleurig bandwerk, doorspekt met hardsteen, en opgeluisterd met gehistoriceerde consoles, maskerkoppen en reliëfs veelal met terracotta-uitzicht, gesmeed ijzeren sierankers, spitsbogige en rechth. lisenen en boogfriezen. Gevelsteen met opschrift «A. Mennessier – ARCHITECTE – de cette rue» en jaartal

971. Van Gaverstraat nr. 16 tot 28 (1884-1886).

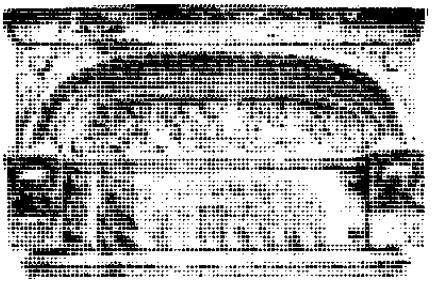

PARKING PRIVE
CLIENTELE
STUDIO 2000

972. Van Gaverstraat. Typeplan (1884), (S.A.B., O.W., 23730).

1886 (fig. 973), in de zijgevel van het hoekpand Koopliedenstraat nr. 34-36.

Volgende panden behoren tot de meest markante of alleszins best bewaarde types.
Nr. 2. Hoekpand (Hooikaai nr. 21), oorspronkelijk pendant van het gesloopte nr. 1, met tweemaal vier trav., in baksteenstijl. Kordongeleding, balkons op de bel-etage, ritmerende composiete pilasters op kraagstenen op de tweede verd., en brede dakkapel met driehoekig fronton boven het hoofdgestel. Latere erker en mansarde in de l. trav. (2095).

973. Van Gaverstraat. Gevelsteen (1886).

Nr. 4. Enkelhuis, één trav., met stucbepleistering. Kordongeleding, schijnvoegen in de pui, middenrisaliet met oplopende vensteromlijstingen, balkons en uitgelengde consoles onder de kroonlijst in de bovenbouw; latere mansarde. Zelfde type in nr. 7, met vernieuwde bekleding, en 25, verhoogd.
Nr. 9. Enkelhuis, twee trav., vermoedelijk in baksteenstijl doch heden gecementeerd. Rechth. lisenen op gehistorieerde consoles en kraagstenen in de bovenbouw, houten spitsboogtweelicht in het benedenvenster, latere mansarde.
Nr. 11. Enkelhuis, één trav., met stucbepleistering. Kordongeleding, schijnvoegen in de pui, geblokt middenrisaliet met balkons, flankerende panelen en meanderfries in de bovenbouw (2096).
Nr. 16. Breder enkelhuis, twee trav., in baksteenstijl (fig. 972). Kordongeleding, overhoekse tandfriezen en platte bandpatroon, balkons op gehistorieerde consoles, maskerkoppen, en nis met H. Hartbeeld. Hergebruikte laat-barokke hardstenen korfboogpoort, afkomstig van voornoemd herenhuis Jolly, uit eind XVII : geblokt en met spiegels versierd kwarthol beloop met neuten, imposten en gegroefde sluitsteen. Gedenkplaat voor baron A.E. Jolly, luitenant-generaal, lid van het Voorlopig Bewind, eerste organisator van het Belgisch leger.

Nr. 18. Enkelhuis, één trav., in baksteenstijl (fig. 972). Platte banden, speklagen, doorgetrokken bogenfries en maskerkoppen onder het hoofdgestel, balkon en sierankers.
Nr. 20 en 22, 26 en 28. Gekoppelde enkelhuizen, één trav., met stucbepleistering (fig. 972). Middenrisaliet met balkon, kolossale composiete pilasters, lauwerkrans en vensteromlijstingen in de voorts belijnde bovenbouw; nr. 20 later verhoogd.
Nr. 24. Enkelhuis, drie trav., in baksteenstijl (fig. 972). Platte banden in de pui, steekbooglisenen met buste in lauwerkrans in het spaarveld, middenbalkons en bogenfries onder de kroonlijst in de bovenbouw.
Zie ook Koopliedenstraat nr. 28, 38, 40 en 30-32, 34-36.

S.A.B., O.W., 26128 en 23730 (1884-1886).

Van Helmontstraat (4-5 G-H)

Van Bogaardenstraat naar Rouppeplein.
Rechtlijnige straat. Het Z.-straatgedeelte maakt deel uit van de rastervormige aanleg vóór het voormalige Bogaardenstation, gerealiseerd in 1840-1841 (zie Rouppeplein). Z.g. naar J.-B. Van Helmont (1577-1644), medicus en humanist. Het N.-straatgedeelte gaat terug op een aloude gang z.g. «Raempoorte», van de Bogaardenstraat leidend naar de z.g. «Rame», een tot XIV opklimmende blekerij die voor voornoemde aanleg verdween. De gang werd hierbij doorgetrokken en later geleidelijk verbreed. Tot 1901 z.g. «Raamstraat».
Heterogene bebouwing uit XIX en XX, met vermenging van kleine nijverheid en woonfunctie. Voorheen aan O.-zijde voorkomende stallingen en achterhuizen van de Zuidstraat, uit de jaren 1840, cf. nr. 30, 44-46 (1840), 48 en 50. Laag pakhuis (1864) in nr. 47; aansluitend twee neoclassicistische burgerhuizen in nr. 49 en 51 (1864). Huurhuis met gestapelde erkers van ca. 1900 in nr. 34.

S.A.B., O.W., 9158 (1840), 23736 (1864), 23738-23739 (1864).

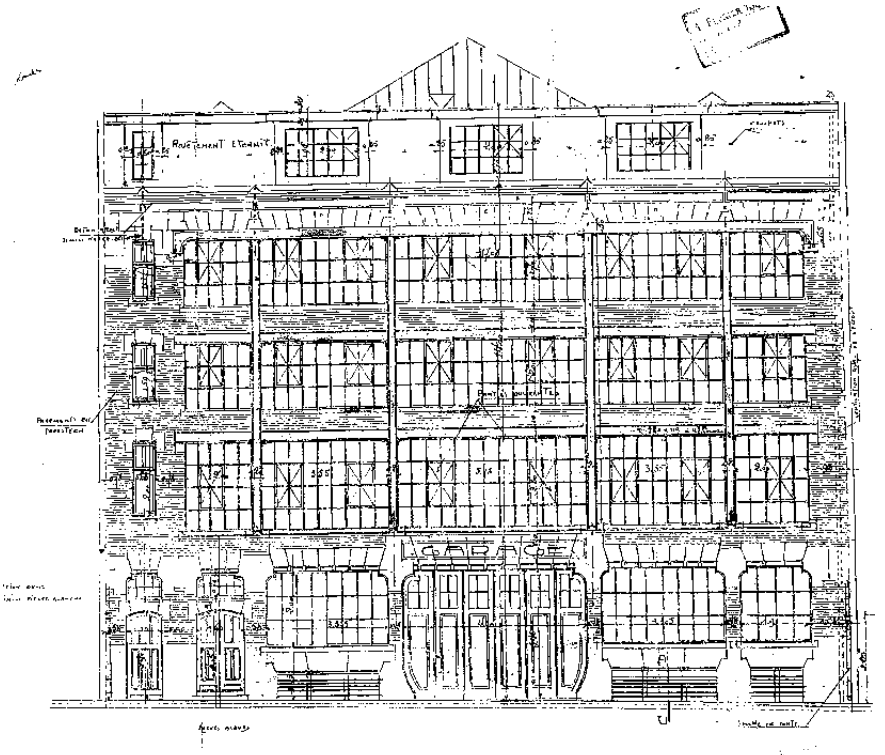
Nr. 1, 3-5. Afgeschuind hoek- (Bogaardenstraat nr. 15) en rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1877; vier bouwl. en resp. vijf en drie trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, nr. 3-5 onlangs ontpleisterd. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, ijzeren balkon in de hoektrav., kordonvormende lekdrempels op de eerste twee verd., oplopende omlijstingen met paneel op de borstwering op de hoogste twee. Kroonlijst met klossen; dakkapel met driehoekig fronton. Oorspronkelijk omlijste winkelramen rond het hoekportaal in nr. 1; behouden steekboogdeur tussen -poorten met sleutel in nr. 3-5 (2097).

S.A.B., O.W., 7962 (1877).

Nr. 7-11. Meergezinshuis in eclectische stijl, n.o.v. architect F. Van Roelen van 1897, onlangs gerenoveerd; drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien). Complex met U-vormige plattegrond en binnenplein, telkens twee woningen per verd. Bakstenen lijstgevel met schaarse verwerking van hardsteen, gemarkeerd door zijrisalieten, belijnd door platte banden in het verlengde van de dorpels, baksteenfriezen in de middentrav. Gekoppelde winkelpuien met zij-ingang, geboste pilasters en entablement in de middentrav.; l. steekboogdeur in geblokte omlijsting. Verder getoogde vensters met lekdrempel. Beëindiging door kroonlijst; dakkapellen verwijderd (2098).

S.A.B., O.W., 8934 (1897).

Nr. 21-27. Bedrijfsgebouw, oorspronkelijk magazijn en garage van de «*Etablissements Vanderspek*» (textielgroothandel), n.o.v. architect J. Vanderstraeten van 1926 (fig. 974), (zie ook Philippe de Champagnestraat nr. 8 tot 28). Functionele architectuur met structuur van gewapend beton op vier centrale pijlers; vier bouwl. en pseudo-mansarde (eternit) met bovenlichten. Sterk opengewerkte lijstgevel van baksteen en simili-natuursteen, de beglazing gevat in een markant ijzeren skelet, met zes trav. Op begane grond gekoppelde l. deuren met bovenlicht, centrale inrijpoort

974. Van Helmonstraat nr. 21-27 «Etablissements Vanderspek». Bouwaanvraag (1926), (S.A.B., O.W., 32602).

en brede vensters, met schouderstukken, latei op consooltjes en hanekam. Bovenverd. gestructureerd door een raster van I-profielen – lateien en posten – met klinknagelverbindingen; per register horizontaal doorlopende beglazing, tot voor kort met kleine metalen roedenverdeling, arduinen lekdrempel op de eerste verd. Smalle rechth. vensters in de l. trav. Breed gekomiste kroonlijst; rechte dakkapellen (2099).

S.A.B., O.W., 32602 (1926).

Nr. 33-43. Zie Philippe de Champagnestraat nr. 8 tot 28.

Nr. 36. Burgerhuis met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, n.o.v. architect L. Mortiaux van 1894; souterrain, drie bouwl., drie ongelijke trav. en mansardedak (leien). Bakstenen lijstgevel verwerkt met hardsteen, o.m. voor kordons, lijstwerk en veelvuldig gebruikte diamantkoppen. Op begane grond gekoppelde rondboognissen waarin l. deur en vensters met latei op kraagstenen. Op de bovenverd. door pilasters gemarkeerd r. risaliet met gietijzeren balkons, bekroond met een sterk geprofileerde tudorbogige waterlijst op imposten; in het ontwerp gebroken fronton en dakkapel met bolornament boven de kroon-

lijst. Steekboogvensters op de eerste, rondboogvenster en tweelicht op de tweede verd., met waterlijst. Gekornist klassiek hoofdgestel (2100).

S.A.B., O.W., 23748 (1894).

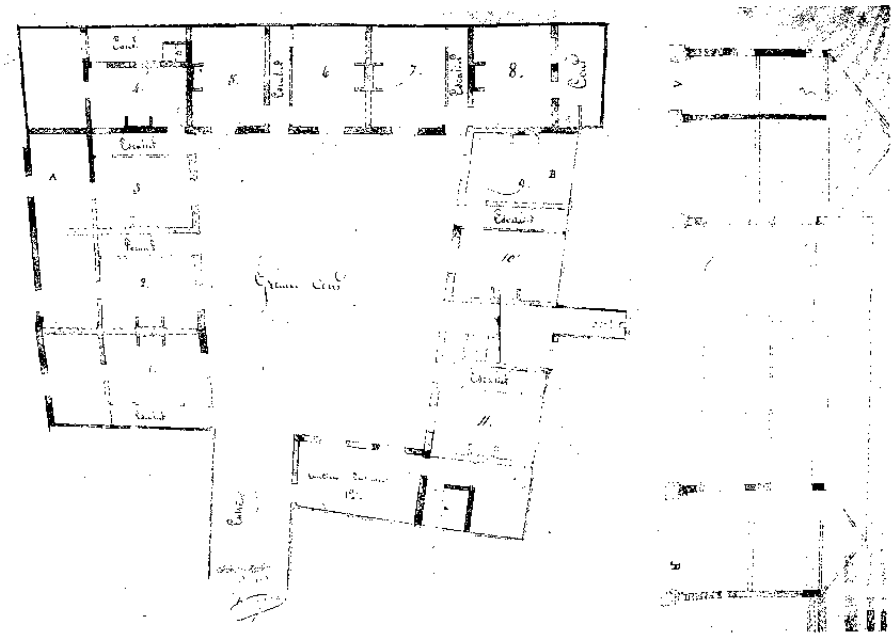
Nr. 38. Kantoorgebouw van de «*Association Générale des Meuniers Belges*», in modernistische stijl, n.o.v. architect Y. Blomme van 1941. Aansluitend bij het gelijktijdig verbouwde Zuidstraat nr. 163-165. Strakke opstand met horizontaal gemarkeerde registers, parement van gele baksteen en arduin voor onderbouw en kordons; drie bouwl. en vier trav. Onderbouw met hoge sokkel, 1. deur met bovenlicht en vierlicht met brede afgeschuinde dagkanten. Bovenverd. met regelmatige brede openingen (2101).

S.A.B., O.W., 56986 (1941).

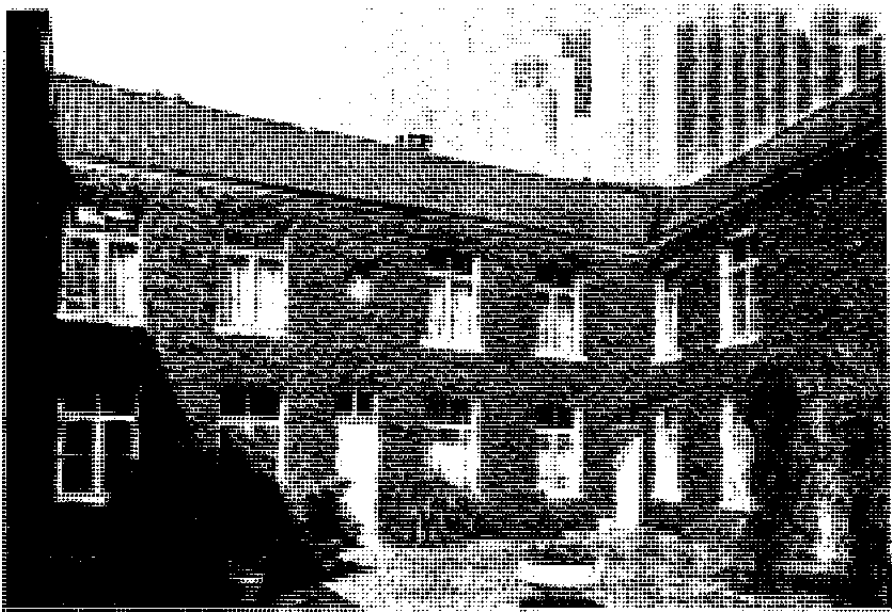
Vanhoetergang (3 B)

Vierzijdig bebouwd, gekasseid pleintje van het type «bataillon carré», opgetrokken door C. Van Hoeter in 1848 (fig. 975), cf. gevelsteen. Bereikbaar via een smalle gang, met toegang in Hooikaai nr. 15.

Oorspronkelijk twaalf arbeiderswoningen van het enkel- of dubbelhuistype, met twee bouwl. en twee of drie trav. onder zadeldak (pannen). Gekalkte baksteenbouw met rechth. openingen op arduinen dorpels en omlopende gootlijst. Meestal gemeenschappelijke, blinde deurtrav. en aansluitend trappenhuis. Arduinen gevelsteen met opschrift «CVHT-MARS-1848», in de N.-zijde. Woning aan de Z.-zijde van de gang, ingericht in een bestaande constructie. Heden gerenoveerd wooncom-

975. Vanhoetergang. Bouwaanvraag (1848), (S.A.B., O.W., 11325).

976. Vanhoetergang (1848).

plex met stemmig karakter, o.m. door beplanting en klimopbegroeiing (fig. 976).

S.A.B., O.W., 11325 (1848).

Van Moerstraat (7-8 H)

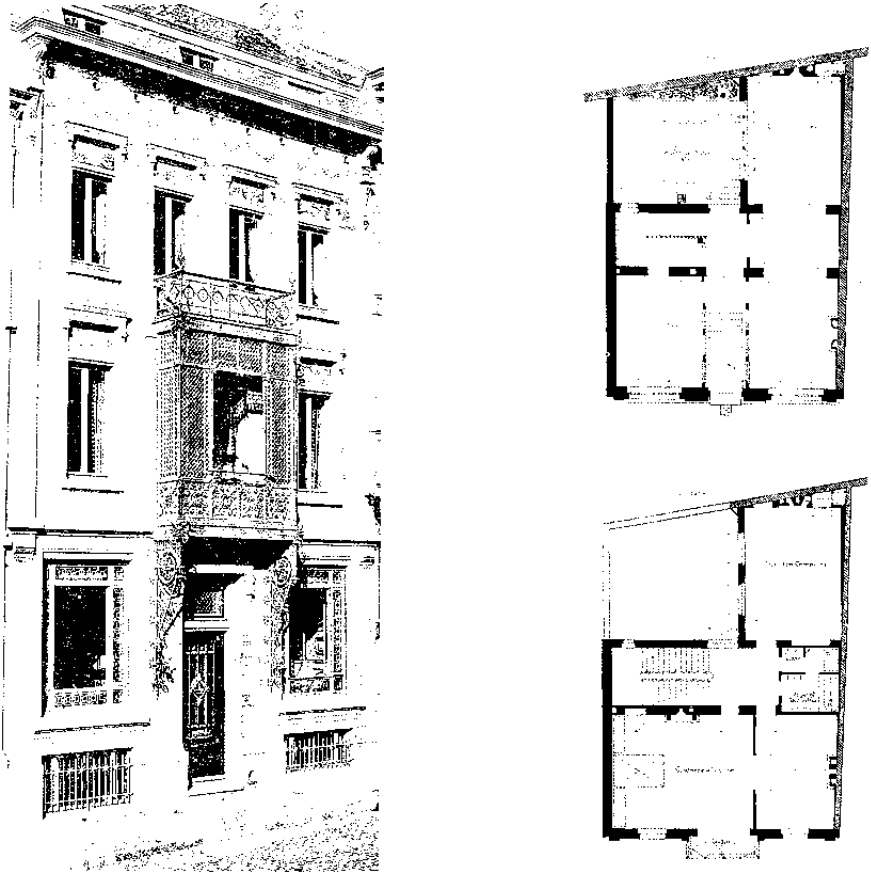
Van Ernest Allardstraat naar Regentschapsstraat.
Deel uitmakend van het z.g. «Quartier de l'Astre», een stedebouwkundig geheel met stervormig stratenpatroon, aangelegd in 1884-1888 (zie Ernest Allardstraat). Z.g. naar de Brusselse kunstschilder Jean-Baptiste Van Moer (1819-1885).
Nog slechts ten dele bewaarde bebouwing. Overwegend eenvoudige eclectische burger- en rijhuizen, cf. nr. 6-8 (1889) en 7 (1889), aansluitend bij de afgeschuinde hoekcomplexen van de Ernest Allardstraat; ruimer huurhuis van het dubbelhuistype, oorspronkelijk met stucdecor, in nr. 13-17 (1887). Nieuwe kantoorcomplexen bij de Regentschapsstraat.

S.A.B., O.W., 23779 (1889), 23778 (1889), 23777 (1887).

Nr. 5. Burgerhuis met souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1895. Lijstgevel van natuur- en hardsteen, met geblokte benedenbouw. Centrale rechth. erker met neo-Vlaamse-renaissance-wortelmotieven en fries, waarop gebuikt gietijzeren balkon. Rechth. deur en vensters, op de bovenverd. met waterlijst, ontlastingsboog en cascment of paneel. Klassiek hoofdgestel. Tot garage verbouwd souterrain (2102).

S.A.B., O.W., 23782 (1895).

Nr. 10. Burgerhuis met souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1889. Lijstgevel van natuur- en hardsteen,

977. Van Moerstraat nr. 12. Voormalige woning J. Baes (1888), (L'Emulation, 1890, pl. 42, 43).

met kordongeleding en klassiek hoofdgestel. Rechth. vensters met geriemde omlijsting en paneel; ijzeren balkon en tweelicht in de bredere venstertrav. Deur onder gedeeld bovenlicht met driehoekig fronton. Tot garage verbouwd souterrain (2103).

S.A.B., O.W., 23780 (1889).

Nr. 12. Voormalige eigen woning van architect J. Baes (fig. 977). Burgerhuis in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1888. Markante realisatie van de architect, auteur van de Koninklijke Vlaamse Schouwburg.
Dubbelhuis met souterrain, drie bouwl. en drie/vier trav. onder mansardedak. Lijstgevel van natuursteen (Gobertange) met hardsteenbanden, gemarkeerd door hoekpilasters en geleed door de sokkel, de puien kroonlijst op uitgelengde hoekconsoles. Accent op de middentrav. door een monumentale, volledig ijzeren erker (I-balken)

met neo-Vlaamse-renaissance-inslag : fraai gesmede uitgelengde consoles, borstwering en balkonbekroning met spiralen en rozetten; fijne roedenverdeling met vernieuwde glas-in-loodvulling. Inkom met entablement tussen brede vensters op de begane grond. Rechth. bovenvensters binnen diamantkoppen, onder decoratieve polychrome sgraffitopanelen met allegorische voorstelling van Dag, Nacht en de vier Elementen, en klassiek geïnspireerde entablementen op consoles. Voorheen brede sgraffitofries met guirlandes, rond de steigergaten. Bewaard houtwerk o.m. bewerkte deur. L. souterrainvenster gewijzigd tot garagepoort. Oorspronkelijk gebruik van bovenaan beglaasde houten wanden als interieurindeling; glas-in-lood door Ch. Baes in de eetkamer.

S.A.B., O.W., 23776 (1888).
L'Emulation, 1890, kol. 191, pl. 42-44.

Van Orleystraat (7-8 A)

Van Barricadenplein naar Bischoffsheimlaan.
Aanvankelijk z.g. «Poolstraat», gelijktijdig getrokken met de aanleg van het Barricadenplein in 1824 e.v. Huidige benaming naar Barend van Orley, maniëristisch hofschilder te Brussel vanaf 1515, ontwerper van kartons voor wandtapijten en glasramen (o.m. voor de St.-Michielskathedraal).
Korte, licht hellende straat met nog slechts sporadisch basisbebouwing in neoclassicistische stijl uit XIX b, cf. nr. 4, 6 (met in 1863 toegevoegd stucdecor). Nr. 5 tot 11 werden recent vervangen door kleinschalige invularchitectuur, gr. m. naar vroeger patroon, als onderdeel van een nieuwe kantoorcomplex (Bischoffsheimlaan). Markant hoekgebouw nr. 13-15 als straatbeëindiging. Voor de hoekpanden nr. 1-3 en 2 zie Barricadenplein.

S.A.B., O.W., 23827 (1863).

Nr. 10. Eclectisch herenhuis met drie bouwl. + souterrain en vier trav., waarvoor licht afwijkend ontwerp met rechth. openingen en ontbrekend fronton, van architect F. Bouwens van 1909. Hard- en natuurstenen voorgevelbekleding, gelijnd op de begane grond; twee trav. breed middenrisaliet op de bovenverd., gemarkeerd door een driezijdige erker met versierde borstweringen en bekronend ijzeren hek. Getoogde vensters in geprofileerde omlijsting, spiegels onder de lekdrempels en entablement met guirlandes onder het driehoekige fronton. Bewaard houtwerk in deur (2104).

S.A.B., O.W., 23836 (1909).

Nr. 12. Herenhuis met lijstgevel in neo-Lodewijk XV-stijl, vlg. bouwaanvraag van 1912 opgetrokken n.o.v. architect G. Hubrecht; drie bouwl. en drie trav. onder mansardebedaking (leien) met drie dakvensters. Gevelontwerp met rijker decor, bijkomende vierde bouwl. en sierlijk uitgewerkt breed centraal dakvenster. Simili-bekleding boven hardstenen sokkel; imitatiebanden op de begane grond. Schouderbogige openingen onder booglijst, in de zijtrav. op de bovenverd. opgenomen in een verticaal doorgetrokken omlijsting, met entablement en paneel als scheiding. Gebogen driezijdige bel-etage-erker; decoratief smeedijzerwerk voor de hekbekroning en in de l. poort (2105).

S.A.B., O.W., 2316 (1912).

Nr. 13-15. Beeldbepalend hoekgebouw (Bischoffsheimlaan nr. 37) in eclectische stijl met neo-Lodewijk XV-kenmerken, opgetrokken als herenhuis waarvoor bouwaanvraag van 1910 en ontwerp door architect A. Blomme (cf. ook opschrift hoektrav.), (fig. 978). Bak- en natuursteenbouw op hoge sokkel met keldergaten; drie bouwl. gemarkeerd door kordons, verbonden druiplijsten en lekdrempels, onder mansardebedaking (leien) met œil-de-bœufs en dakvensters onder booglijst. Hoektrav. op de begane grond afgeschuind, op de bovenverd. kwartrond uitgebouwd onder koepelbedaking met spits-

978. Van Orleystraat nr. 13-15 (1910).

bekroning : resp. schouderboogvensters, dito en rechth. drielichten; borstweringen, boogvelden en sluitstenen met decoratieve bladwerk- en cartoucheversiering. Straatgevels van drie en vier trav., met risalietvorming en sporadisch panelendecor; zelfde venstervormen op de eerste twee bouwl., rondboogvensters in rechth. omlijsting op de bovenste bouwl.; verder ijzeren leuningen, balusterleuningen en -balkons, spiegelvorming door de uitgelengde drempelconsoles, fraai smeedijzerwerk voor de venstertralies beneden en in de rondboogpoort aan de Van Orleystraat. Achtergevel aan binnentuin, deels zichtbaar achter door pilasters geritmeerde afsluitingsmuur : driezijdige uitbouw met smalle rondbooglichten voor trappenhuis; r. vlakke gevelpartij met brede rechth. deurvensters boven rotondevormige benedenbouw onder hekbekroning.
R. : één bouwl. hoog garagegebouw, eveneens van bak- en natuursteen, onder mansardebedaking met Venetiaans drielicht; oculus en rondboogdeur aan weerszij van de brede rondboogpoort in risalict.

S.A.B., O.W., 2280 (1910-1911).

979. Varkensmarkt nr. 3.

Varkensmarkt (2 D)

Van Vlaamsesteenweg naar Baksteenkaai. Vermoedelijk ontstaan op de kleine vesten, een ca. 1300 opgeworpen vooruitgeschoven verdedigingswal (zie Papenvest). Bestraat in 1641. Varkensmarkt tot 1660 vervolgens z.g. «oude Verken merckt»; de varkensmarkt vond tot begin XVIII plaats op het «Blauw Gelege» ten O. van het Schuitendok, daarna op de tgov. liggende W.-kade (huidige Schuitenkaai), beide achtereenvolgens z.g. «Nieu Varken merckt». De W.-rooilijn werd aanzienlijk achteruitgebracht en van richting veranderd, als onderdeel van de herstructurering van deze wijk na het dempen van de oude binnenhaven (1910-1911), en opnieuw bebouwd met appartementsgebouwen in de jaren 1930. Heden ingeschakeld in een drukke verkeersader tussen het stadscentrum en het «Quartier Maritime», met de Léon Lepagestraat in het verlengde.
De O.-straatwand vertoont een levendige opeenvolging van aangepaste oude kernen, cf. nr. 5, 13 en 19, laat-classicistische enkel- en neoclassicistische herenhuizen, afgesloten door «Het Zeepaard» (zie Baksteenkaai nr. 90).

Nr. 2. Appartementsgebouw (hoek Vlaamsesteenweg nr. 103-105) met zeven bouwl. en zeven trav., n.o.v. architect L. Suys van 1932. Lijstgevel met simili-bekleding. Brede korfboogvensters met typisch traceerwerk op de entresol en in de door halfronde balkons en postamenten geaccentueerde, afgeschuinde hoektrav. Overige trav. met doorlopende rechth. erkers over de derde tot vijfde bouwl., balkons voor de bovenste twee verd. Kroonlijst op klossen. Opengewerkte cafépui (2106).

S.A.B., O.W., 48649 (1932).

980. Varkensmarkt nr. 10-32 (1935).

Nr. 3. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in classicistische stijl, uit XVIII d. Typische ordonnantie op de bovenverd. (fig. 979), met gekoppelde rechth. vensters met doorgetrokken vlakke stijlen en dorpels; ingediepte borstweringen en fries gevuld met panelen met rozetten en drop. Blinde 1. trav. Kroonlijst boven steigergaten. Grote afgewolfde dakkapel. Benedenvensters sinds 1908 verbouwd tot winkelraam.

S.A.B., O.W., 1686 (1908).

Nr. 4-8. Appartementsgebouw met Art Deco-inslag, n.o.v. architect L. Suys van 1932; zes bouwl. en drie trav. onder pseudo-mansarde. Lijstgevel met simili-bekleding. Twee uiterste trav. geaccentueerd door doorlopende trapezoïdale erkers, onder- en bovenaan verbonden door balkons. Vensters met afgekante hoeken en kraalprofiel op de bovenste verd. Geometrisch getraceerd houtwerk. Kwartholle kroonlijst onderbroken door dakvensters. Centrale inkom tussen winkelpuien (2107).

S.A.B., O.W., 48546 (1932).

Nr. 7-9. Voormalig enkelhuis met oorspronkelijk drie bouwl. en drie trav. uit XVIII d, verhoogd met een lage vierde bouwl. in 1859, onder zadeldak (pannen). Recent ontpleisterde lijstgevel met behouden classicistische ordonnantie op de eerste twee bovenverd. Geritmeerd door kolossale penanten en vensternissen, de ingediepte borstweringen voorzien van panelen met rozetten; verkleinende rechth. vensters in licht geprofileerde omlijsting, met gesmeed ijzeren leuningen. Toegevoegde verd. met haast vierkante vensters, lekdrempels en klassiek hoofdgestel. Oorspronkelijk vlak omlijste vensters en deur met sleutels onder de puilijst; heden cafépui (2108).

S.A.B., O.W., 2624 (1859).

Nr. 10-32. Omvangrijk appartementsgebouw (hoek Locquenghienstraat nr. 2) in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architecten L. Muller en A. Servais van 1935 (fig. 980). Constructie met betonskelet; omvat negentig appartementen – negen per verd. gegroepeerd rond vier trappenhuizen met lift –, acht winkels en conciërgewoning. Markant licht gebogen volume met afgeronde hoek; elf bouwl. en drieëntwintig trav. onder plat dak. Parement van baksteen alternerend met simili-natuursteen voor uitkragende gevelpartijen, balkons, kordons en topgeleding, en metalen raamwerk voor de bovenbouw; bekleding van hardsteen, granieten omlijstingen en bronzen raamwerk voor de benedenbouw. Horizontaliserende opbouw met twee ruime uitkragende gevelpartijen over de derde tot zevende bouwl., doorlopende balkons op de negende en elfde bouwl., en kroonlijst. Regelmatige registers van brede rechth. openingen, veellichten in de hoekrotonde. Winkelpuien en inkomportalen op de begane grond.

S.A.B., O.W., 49865 (1935).
VAN EVERBROECK L., *90 appartements* (Bâtir, 1936, 49, p. 965).

Nr. 11. Breedhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), uit eind XVIII-begin XIX; vermoedelijk als aanpassing van een traditioneel diephuis uit XVII, cf. dakstructuur en achtertuitgevel. Ontpleisterde bakstenen lijstgevel. Verdiepte, licht getoogde bovenvensters op doorgetrokken lekdrempels; rondboogramen en gekrulde ijzeren leuningen op de eerste verd. Kroonlijst boven fries en architraaf. Verbouwde pui (2109).

Nr. 15. Neoclassicistisch herenhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (kunstleien), uit XIX a. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op natuurstenen sokkel met getraliede keldermonden. Enkelhuisopstand gemarkeerd door het l. risaliet met brede inrijpoort en entablement en bekronend driehoekig fronton; bewaarde houten vleugeldeur met ruitmotief. Rechth. vensters op geprofileerde lekdrempels, in het risaliet in oplopende vlakke omlijstingen met entablement op de bel-etage; ijzeren leuningen. Kroonlijst op klossen boven bedekte steigergaten; twee afgewolfde dakkapellen. Behouden dispositie in het interieur; hal met omlijste inkomdeur, centrale ellipsvormige wenteltrap. Gesloopt in 1991 (2110).

Nr. 17. Traditioneel breedhuis met twee bouwl. en vijf trav. onder steil zadeldak (Vlaamse pannen), door muurankers gedateerd 1567. Opgetrokken uit bak- en zandsteen, doch heden gecementeerd; sporen van gedichte kruiskozijnen met negblokken en ontlastingsboogjes in de achtergevel. Volledig verbouwde begane grond, eertijds in de uiterste trav. gemarkeerd door een rondboogdeur en -poort met imposten en sluitsteen (cf. 1A, fig. 99). Aangepaste rechth. bovenvensters. Twee afgewolfde dakkapellen. Interieur met behouden balkenlagen en dakspant; markante houten wenteltrap met gesmeed ijzeren leuning uit XVIII. Gesloopt in 1991 (2111).

Nr. 21-23. Neoclassicistisch herenhuis met oorspronkelijk drie, heden vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1846. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, gemarkeerd door het l. risaliet met rechth. inrijpoort onder entablement. Rechth. bovenvensters op doorgetrokken lekdrempels, op de bel-etage met geriemde omlijstingen en entablement in het risaliet; gietijzeren leuningen. Voorheen klassiek hoofdgestel met architraaf en rijke kroonlijst. Benedenvensters verbouwd (2112).

S.A.B., O.W., 15944 (1846).

Verenigingsstraat (7-8 B)

Van Koningsstraat naar Vrijheidsplein. Onderdeel van de N.W.-Z.O.-diagonaalas, gecreëerd tijdens de herstructurering van

981. Verenigingsstraat nr. 37 tot 49.

de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk, n.o.v. architect A. Mennessier van 1874 (zie Congresstraat). Rechtlijnige straat met kruispunt Voorlopig Bewindsstraat/Omwentelingsstraat ten Z. Benaming refererend naar de grondwettelijke vrijheden.
Gaaf bewaard straatbeeld representatief voor de bebouwing van deze wijk. Overwegend burgerhuizen met bepleisterde lijstgevel in eclectische stijl met neoclassicistische inslag, meestal drie bouwl. – soms tot vier – met souterrain, en twee of drie trav. met enkelhuisopstand. «Klassieke» gevelopbouw met karakteristieke horizontale of verticale belijningen cf. kordongeleding, imitatiebanden, pilasterritmering en door balkons benadrukte middentrav. of bredere risalietvormende venstertrav.; voorts omlijste rechth. vensters en een klassiek hoofdgestel als gevelbeëindiging (fig. 981). Tot de eenvoudige versies van dit geveltype behoren o.m. nr. 8 (1888, architect E. Dewé; erker 1898, architect V. Taelemans), 10 (1888; erker 1924), 25 (1887, architect D. Francken), 36 (1881/1886), 44 (1879), 48 (1888), 49 (1887), 53 (1888; cf. ook Eredienststraat nr. 13, 19). Hiernaast opvallend groot aantal gekoppelde enkelhuizen in spiegelbeeld, met vermelde gevelordonnantie doch veelal rijkere stucornamentatie; verder, in mindere mate, een aantal ruimere herenhuizen van vier of vijf trav. met zelfde uitzicht. In deze homogene, veelal opgefriste bepleisterde rijbebouwing tekenen zich een aantal gevels af door hun uitgesproken neogotisch, neobarok en neorenaissance-uitzicht en meer kleurrijk materiaalgebruik.

S.A.B., O.W., 6999 en 70769 (1888, 1898), 6943 en 29460 (1888, 1924), 6945 (1887), 6963 en 6935 (1881/1886), 6960 (1879), 6948 (1888), 6938 (1887), 9679 (1888).

Nr. 2. Afgeschuind hoekhuis (Zavelput) met lijstgevel, vier bouwl. en totaal vier trav., n.o.v. architect E. Dewé van 1888. Met imitatiebanden bepleisterde benedenen eerste verd., gedecapeerde bakstenen bovenste bouwl. Getoogde vensters in oplopende vlakke omlijsting; gietijzeren leuningen. Klassiek hoofdgestel. Behouden ordonnantie op de begane grond, met handelsfunctie in hoektrav. en privé-deur in zijgevel (2113).

S.A.B., O.W., 6941 (1888).

Nr. 3. Zie Koningsstraat nr. 135.

Nr. 6. Enkelhuis in eclectische stijl met neogotische en neorenaissance-kenmerken, onder gecombineerde bedaking (pannen), n.o.v. architect J. Ramaekers van 1887. Drie bouwl. hoge bak- en natuurstenen gevel met Brugse trav.-indeling. Bredere venstertrav. uitlopend op tuitgevel bekroond met bolornamenten; houten driezijdige erker en rechth. vensters in oplopende geblokte en pseudo-traditionele omlijsting, op de bovenste verd. eindigend op korfboog onder booglijst. Deur in tudorboogomlijsting met diamantkoppen; rechth. vensters erboven. Verder muurankers, boogfries onder de kroonlijst op klossen en houten dakvenster met windbord (2114).

S.A.B., O.W., 6942 (1887).

Nr. 9. Rijhuis met drie bouwl. + entresol + mezzanino en drie trav., n.o.v. architect A. Capronnier van 1876. Horizontaal gelijnde bepleisterde lijstgevel : imitatiebanden, schijnvoegen, kordons, doorgetrokken lekdrempels en kroonlijst op klossen. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, in de middentrav. voorzien van balkons met ijzeren hek op de twee bovenverd.; ordonnerende pilasters onder verbonden waterlijst in het mezzanino. Bewaarde «klassieke» houten winkelpui met pilasterindeling onder entablement; later ingebracht Art Nouveau-houtwerk in het brede centrale uitstalraam (2115).

S.A.B., O.W., 6953 (1876).

Nr. 14, 16. Twee vlg. spiegelbeeld gekoppelde enkelhuizen met lijstgevels met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en totaal vier trav., waarvoor bouwaanvraag van 1879. Belijnde hardstenen benedenbouw met oorspronkelijke vleugeldeuren; bepleisterde bovenbouw met lisenenmarkering en gevelbreed gietijzeren balkon. Beletagedeurvensters in geriemde omlijsting onder entablement; verdiepte bovenven-

982. Verenigingsstraat nr. 18, 20 (1881).

sters met ijzeren leuning. Nog deels met panelen versierd klassiek hoofdgestel en pseudo-mansardedak van 1932 bij nr. 16. Gelijkaardige geveluitwerking in Congresstraat nr. 25, 27 (1876) en nr. 43, 45 (eveneens van 1879, cf. trouwens gemeenschappelijke bouwaanvraag), (2116).

S.A.B., O.W., 6958 (1879), 40400 (1932).

Nr. 18, 20. Gekoppelde burgerhuizen in eclectische stijl, drie bouwl. en totaal zes trav., vlg. bouwaanvraag van 1881 (fig. 982). Enkelhuistype vlg. spiegelbeeldschema. Gelijnde hardstenen benedenbouw met getoogde keldergaten en verdiepte rechth. vensters onder entablementvormende borstwering onderbroken voor de middenbalkons met gietijzeren leuning en consoles. Bepleisterde bovenbouw met rechth. vensters in geriemde ooromlijsting, op de bovenste verd. met bijkomende neuten. Neorenaissance getint decor cf. platte banden, diamantkopversiering en boogfrontons op de bel-etage. Vereenvoudigde gevelbeëindiging en dakkapellen met boogfrontons van 1974 (nr. 18).

S.A.B., O.W., 6964 (1881), 84850 (1974).

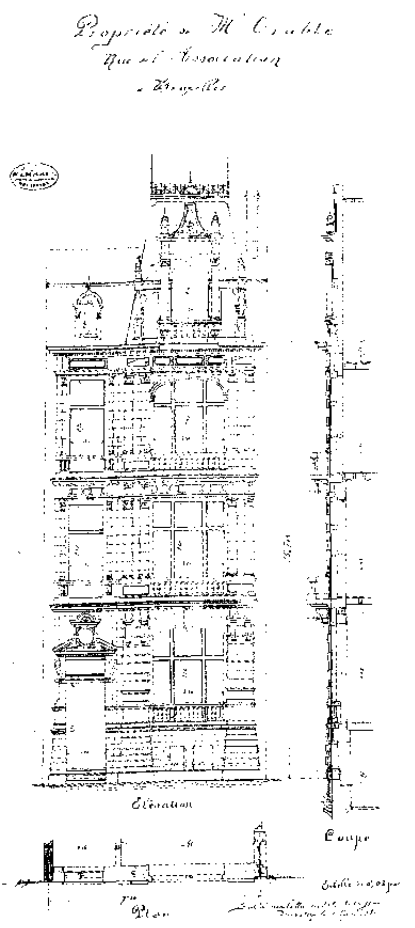
Nr. 22. Burgerhuis, enkelhuistype, met bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, drie verkleinende bouwl. en vier trav. Samen met nr. 24 en 38 ontworpen in 1878. Horizontaal gelijnde benedenbouw; bovenbouw verticaal geleed d.m.v. kolossale pilasters als beklemtoning van de middentrav. Rechth. vensters, beneden in vlakke, op de bovenverd. in geriemde omlijsting; bijkomende oren, versierd entablement en gietijzeren balkon- en vensterleuningen op de bel-etage. Gekornist klassiek hoofdgestel (2117).

S.A.B., O.W., 6954 en 26294 (1878).

Nr. 24 Zelfde type als nr. 22; eveneens en samen met nr. 38 geconcipieerd in 1878. Gevelvlak hier echter sterk horizontaal geaccentueerd d.m.v. de belijning in de hardstenen benedenbouw, de kordons en verbonden lekdrempels op de bepleisterde bovenverd. Rechth. inrijpoort met behouden houtwerk in l. trav. (2118).

S.A.B., O.W., 6954 en 26294 (1878).

★ Nr. 26. Enkelhuis in eclectische stijl met neobarokke en neo-Vlaamse-renaissancekenmerken, vlg. bouwaanvraag van 1880 opgetrokken i.o.v. Crabbé, n.o.v. architect Alph. Dumont (fig. 983). Bakstenen voorgevel met decoratieve verwerking van blauwe hard-, natuursteen en cementbanden; drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder pseudo-mansardedak (leien). Typerende bredere venstertrav., in risaliet, met resp. getoogd, rechth. en korfbogig venster, op de bovenverd. tussen dubbele composiete pilasters en voorzien van markante balusterbalkons; bekronend, als drielicht opgevat dakvenster met dito zuilen- en vlakke pilasterordonnantie en initialen P C in topstuk. Smalle deurtrav. met vlak omlijste rechth. vensters onder decoratieve entablementen en dakkapel onder boogfronton; fraai omlijste deur : driehoekig fronton op bewerkte consoles onder-

983. Verenigingsstraat nr. 26. Bouwaanvraag (1880), (S.A.B., O.W., 6962).

broken voor in vierkant ingeschreven oculus onder schelpmotief in boogfronton (2119).

S.A.B., O.W., 6962 (1880).

Nr. 27. Enkelhuis met bepleisterde lijstgevel in eclectische stijl met neorenaissanceinvloeden, op begane grond gesigneerd en gedateerd «Daniel Francken/ architecte 1887»; bouwaanvraag van 1886. Drie verkleinende bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Benedenbouw met rustica op arduinen sokkel; rechth. openingen onder ingediepte panelen en puilijst boven tandlijst. Bovenvensters in geriemde ooromlijsting, op bel-etage onder getande latei; middentrav. benadrukt door met leeuwekop versierd driehoekig fronton en balusterbalkon. Voorts borstwering verlevendigd door breed rood geschilderd fries met griffioenendecor (fig. 984); mezzanino uitgewerkt als hoofdgestel met architraaf, trigliefen en kroonlijst op tandlijst en klossen (2120).

S.A.B., O.W., 6936 (1886).

★ Nr. 28. Burgerhuis met dubbelhuisopstand, drie verkleinende bouwl. en vier trav., daterend van 1887 (fig. 985). Lijstgevel met natuurstenen gevelparement afgewerkt met blauwe hardsteen. Strenge, klassieke opstand met horizontale geleding. Rechth. vensters, op de bel-etage onder entablement met voluutconsoles en in de twee middentrav. extra geaccentueerd door een verbonden balkon met balusters; op de lagere bovenste verd. in ooromlijsting met puntmotief. Hoofdgestel met geleed kordon, trigliefenfries met schijfmotief en kroonlijst met klossen boven tandlijst.

S.A.B., O.W., 6937 (1887).

Nr. 29, 31. Samenstel van twee in spiegelbeeld opgestelde enkelhuizen van drie bouwl. en elk twee ongelijke trav., onder zadeldak. Gerestaureerde (1984), bepleisterde eclectische lijstgevels; opstand identiek aan Drukpersstraat nr. 21, 23 : trouwens gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1881. Nr. 29 met deels aangepaste begane grond cf. toegevoegde garagepoort (2121).

S.A.B., O.W., 6965 (1881).

Nr. 30. Eclectisch herenhuis met neobarokinvloeden, waarvoor bouwaanvraag van 1878. Natuur- en hardstenen lijstgevel met dubbelhuisopstand, vijf trav. en oorspronkelijk drie bouwl. Strak geordonneerde gevel met drie verkleinende registers afgelijnd door hoekpilasters, verbonden lekdrempels, kordons, onversierde

984. Verenigingsstraat nr. 27 (1886-1887).

entablementen en gevelbrede balustrade. Benadrukt breder middenrisaliet : rechth., met puntmotief omlijst bel-etagedeurvenster tussen Ionische pilasters met diamantkopversiering onder hoofdgestel en gebroken gebogen fronton; balkon met siervazen en zwaar geornamenteerde consoles aansluitend bij de geblokte deurpilasters; venster erboven tussen dubbele Corinthische pilasters. Tweelichten met dito deelpilasters in de zijtrav. Geboste begane grond voorheen met rechth. vensters, in 1955 opgesplitst in garage-ingangen en entresol n.o.v. architecten J. Wybauw en J. Thiran. Gevelbeëindiging door gekorniste kroonlijst op klossen en tandlijst. Centraal dakvenster met driehoekig fronton; zijdakkapellen van 1945 n.o.v. architect A. Polderman (2122).

S.A.B., O.W., 6957 (1878), 63156 (1955), 56143 (1945).

★ Nr. 32. Voormalig z.g. «*Hotel Capouillet*». Fraai neogotisch herenhuis met enkelhuisopstand, drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien); op borstweringen eerste bouwl. gesigneerd «J. Picquet/architecte» en gedateerd «ANNO 1887» (fig. 986). Lijstgevel met natuurstenen parement verwerkt met blauwe hardsteen. Rijke architectonische geveluitwerking : kruis- en tweelichtvensters van bovenverd. tussen colonnetten, onder typerende accolade-, driepas- en tudorbogen, deels op colonnetvormige consoles. Driezijdige bel-etage-erker tussen gereduceerde steunberen en bekroond door een sierlijke balustrade. Verder decoratieve friezen als aflijning van beneden- en bovenbouw en korfboogdeur met behouden markant houtwerk. Beëindiging door tand- en kroonlijst op uitgelengde consoles, onder drie houten licht afwijkende dakvensters met pseudo-fronton. Behouden, recent gemoderniseerde stallingen palend aan de Omwentelingsstraat (2123).

S.A.B., O.W., 6944 (1887).

985. Verenigingsstraat nr. 28 (1887).

Nr. 33, 35. Twee symmetrisch opgestelde, half vrijstaande enkelhuizen, als flankering van de achteruitgang van «Hotel Astoria» (Koningsstraat nr. 103). Bouwaanvraag van 1882. Bepleisterde lijstgevels met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en drie + vijf trav. Horizontaal ritmerende kordons, doorgetrokken lekdrempels en omlopend klassiek hoofdgestel. Venstertrav. in de voorgevel in belijnd risaliet : bovenvensters in geriemde omlijsting, met oren op bel-etage; gietijzeren balkons. Zijgevels met gemarkeerde laatste trav. in belijnd risaliet : omschrijvende rondboog met entresol- en bovenvenster; klein rechth. venster onder de kroonlijst. Voorts rechth. omlijste, deels blinde vensters (2124).

S.A.B., O.W., 6969 (1882).

Nr. 34. Herenhuis met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en oorspronkelijk drie trav. breed, in 1881 ontworpen door architect Alph. Dumont, in 1886 n.o.v. architect Jos. Segers verbreed met één l. trav. Bepleisterde lijstgevel met ruime verwerking van blauwe hardsteen voor de belijnde benedenbouw, de omlijstingen, de horizontaal markerende kordons, lekdrempels en doorlopende balustrade, in de twee (in 1881 enkel in één) middentrav. als balkon. Rechth. vensters, beneden in een vlakke, op de bovenverd. in geriemde omlijsting, en op de bel-etage onder met sierconsoles en lauwerkrans verfraaide entablementen, fungerend als balkonplaten, met ijzeren leuningen, voor de lagere derde bouwl. Beëindiging door klassiek hoofdgestel met panelen en dubbele consoles (2125).

S.A.B., O.W., 9726 (1881), 6946 (1886).

Nr. 38. Zelfde type en gelijkaardige gevelordonnantie als nr. 22; eveneens en samen met nr. 24 ontworpen in 1878. Pilasters hier opgenomen in een middenrisaliet (2126).

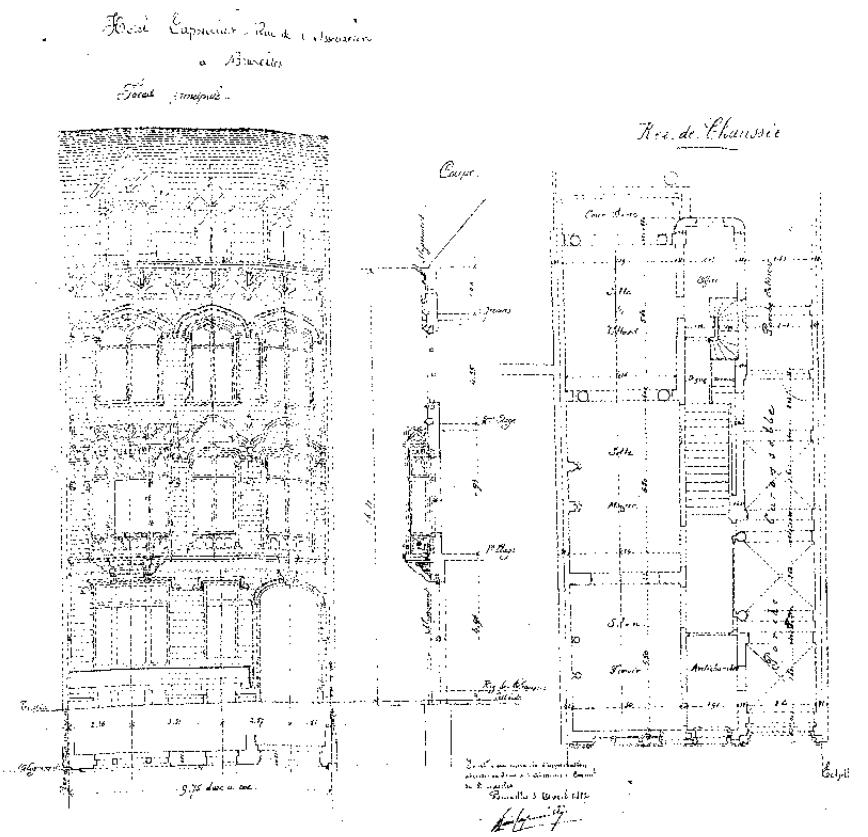
S.A.B., O.W., 6954 en 26294 (1878).

Nr. 39, 41. Zelfde type als nr. 14, 16; te dateren ca. 1880. Rijkere gevelornamentiek o.m. met beklemtoning van de twee middentrav. door versierde pilasters en decoratief ijzeren balkonhek op zware gekoppelde consoles. Dakkapellen met driehoekig fronton (2127).

Nr. 40, 42. Zelfde type als nr. 29, 31; opgetrokken n.o.v. architect W. Janssens van 1881. Hardstenen verhoogde begane grond en bepleisterde bovenbouw met resp. belijning d.m.v. bossage en imitatiebanden. Versierd klassiek hoofdgestel onder attiekverd. waarvan middenvensters op plan onder frontons (2128).

S.A.B., O.W., 6970 (1881).

Nr. 43. Enkelhuis met bepleisterde eclectische lijstgevel van drie verkleinende bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak, n.o.v. architect E. Hellemans opgetrokken tussen 1886 en 1888. Door bossage gelijnde benedenbouw : rechth. openingen w.o. l. deur met getande tussendorpel; garagepoort van 1960 ter vervanging

986. Verenigingsstraat nr. 32. Voormalig z.g. «Hotel Capouillet». Bouwaanvraag (1887), (S.A.B., O.W., 6944).

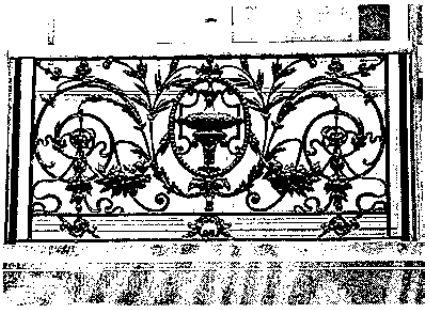
van de twee keldervensters. Rechth. omlijste bovenvensters, op de bel-etage onder entablement, in de middentrav. voorzien van een gietijzeren balkonhek, aan weerszij boven panelen op de borstweringen. Mezzaninolichten tussen de uitgelengde consoles van de kroonlijst op modillons en tandlijst (2129).

S.A.B., O.W., 6934 (1886-1888), 73017 (1960).

Nr. 45, 47. Van hetzelfde type als nr. 18, 20; vlg. bouwaanvraag van 1878, vernieuwde zadelbedaking in 1981. Gevels met neoclassicistische inslag, bepleisterd en verwerkt met hardsteen. Benadrukte middentrav. door gelijnd risaliet met decoratief omlijste vensters, voorzien van balustrades voor resp. uitspringend en Frans balkon, hernomen voor de leuningen in de zijtrav. van de bel-etage (2130).

S.A.B., O.W., 6955 (1878).

Nr. 46. Afgeschuind, sober hoekhuis met neoclassicistische inslag (Voorlopig Bewindsstraat), van ca. 1875; drie bouwl. en totaal vijf trav. onder afgesnuite bedaking.

987. Verenigingsstraat nr. 56 (1879). Borstwering.

Deels verhoogde begane grond met natuurstenen bekleding verrijkt met arduin; vlak omlijste rechth. openingen en verdiept panelendecor onder de lekdrempels. Bepleisterde bovenbouw met omlijste rechth. – deels blinde – vensters, op de bel-etage onder entablement en met gietijzeren balkon in de risalittrav. Kroonlijst op klossen en driehoekig fronton boven de hoektrav. (2131).

Nr. 50, 52. Gekoppelde enkelhuizen vlg. repeterend schema, van 1886-1887 n.o.v. architect E. Dewé : voorgevelcompositie cf. nr. 14, 16 doch vereenvoudigd, zonder risalietmarkering. Vernieuwde kroonlijst bij nr. 50, toegevoegd pseudo-mansardedak bij nr. 52 (1946), (2132).

S.A.B., O.W., 6931-6932 (1886-1887), 56847 (1946).

Nr. 51. Enkelhuis met bepleisterde lijstgevel op arduinen sokkel, drie bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1888. Imitatiebanden beneden, op de kolossale hoekpilasters en in het middenrisaliet van de derde bouwl. Omlijste getoogde benedenen bovenvensters, versmallend aan weerszij van de driezijdige houten bel-etage-erker met bekronende balustrade; borstweringen met panelendecor. Tweelichten in de mezzanino onder de gekorniste kroonlijst op variërende consoles (2133).

S.A.B., O.W., 6951 (1888).

Nr. 54, 56. Typologisch aansluitend bij nr. 29, 31, doch opgesteld vlg. repeterend schema en vlg. bouwaanvraag van 1879. Gevelwand met neoclassicistische inslag, gebost op de verhoogde begane grond met hardstenen bekleding. Fraai uitgewerkte gietijzeren balkon- en vensterleuningen (fig. 987); gegroefde consoles onder balkonplaten en kroonlijst; empire getint houtwerk voor de smalle vleugeldeuren (2134).

S.A.B., O.W., 6959 (1879).

Nr. 55. Burgerhuis van vier trav. en drie bouwl. onder zadeldak; gemeenschappelijke bouwaanvraag met hoekhuis Voorlopig Bewindsstraat nr. 19 van 1886. Dubbelhuis-, op ontwerp echter enkelhuistype. Bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag. Kordongeleding en imitatiebanden op de verhoogde begane grond en in het middenrisaliet met twee trav. breed

988. Verenigingsstraat nr. 57-61. Kantoorgebouw «Electrorail» (1931).

gietijzeren balkonhek; voorts rechth. omlijste bovenvensters en panelendecor (2135).

S.A.B., O.W., 11817 (1886).

Nr. 57-61. Kantoorgebouw met nog Art Deco-reminiscenties, opgetrokken in 1930-1931 (cf. ook opschrift) i.o.v. «Electrorail», n.o.v. architect A. Courtens (fig. 988). Vier bouwl. + achteruitwijkende bijkomende verd. Constructie met strakke vormgeving. Hardstenen bekleding voor de benedenbouw; bovenbouw met similibekleding, geritmeerd door gecanneleerde pseudo-halfzuilen en rechth. vensters in gestileerde omlijsting. Typisch ijzerwerk cf. o.m. voor deur en bovenlicht van garage.

S.A.B., O.W., 40568 (1930).

Nr. 63, 65. Zelfde type als nr. 18, 20 en nr. 45, 47. Samen met Voorlopig Bewindsstraat nr. 38 geconcipieerd in 1881. Vrij sobere gevelwand met imitatiebanden, kordongeleding, geaccentueerde middenrisalieten met vensters tussen pilasters, op de bel-etage onder bijkomend entablement en voorzien van ijzeren balkonhekken. Klassiek hoofdgestel met panelendecor (2136).

S.A.B., O.W., 6966 (1881).

Verversstraat (4 F)

Van Anspachlaan naar Kolenmarkt.
Aloude straat gelegen binnen de eerste stadsomheining (XI-XIII), eertijds vertrekkend vanaf het Groot Eiland en in het midden onderbroken door de Verversbrug over de Zenne. Benaming naar het verversambacht dat hier van oudsher gevestigd was. Opgedeeld door de aanleg van de centrale lanen (1867-1871), waarbij ook een zijsteeg z.g. «Verversbuek» verdween. W.-straatgedeelte vervolgens ingelijfd bij de Rijkeklarenstraat. Resterend gedeelte gelijktijdig met de aanleg van de Lombardstraat verbreed in 1908, zoals reeds voorzien ten tijde van de Zenne-sanering.

Heden korte rechtlijnige straat, in overeenstemming met voornoemde aanlegfasen afgezet met huurhuizen, cf. nr. 3-5 (1908, architect J.J. De Wit) en 8 (1874, architect E. Janlet); eenheidsbebouwing door éénzelfde bouwheer aan de Z.-zijde.

S.A.B., O.W., 22848 (1908), 22847 (1874); A.A., 1907, rep. 6838.

Nr. 7 tot 19. Geheel van drie huurhuizen n.o.v. architect J. van Hall van 1908 (fig. 989). Lijstgevels met imitatie-natuursteenparement en gebruik van hardsteen, van vijf bouwl. onder mansardedak. Bescheiden Art Nouveau-inslag in de detailafwerking – lijstwerk, pilasters, consoles – en het hout- en ijzerwerk. Winkelpuien met bewerkte posten doorlopend in balkonconsoles, typische houten roedenverdeling en rolluikkast. Bovenverd. belijnd door gietijzeren balkons, gevelbreed, o.m. met postamenten, of gekoppeld. Klassieke beëindiging; dakkapellen o.m. met fronton.
Nr. 7-9. Rijhuis met twee trav. Geblokte eerste verd., omlijste rechth. deurvensters en sgraffitofries met guirlandes; vernieuwde puibekleding.
Nr. 11-15. Dubbelhuistype met vijf trav. Rondboogportaal in de bredere middentrav., tussen winkelpuien; bovenste drie verd. geritmeerd door kolossale pilasters. Korfboogvensters met waterlijst op de eerste en hoogste, rechth. vensters met I-balk op kraagstenen op de twee middelste verd. Gekoppelde consoles onder de kroonlijst.
Nr. 17-19. Ruim hoekgebouw (Kolenmarkt nr. 45) met negen trav. Verticaliserende opbouw : afgeschuinde hoek- en twee r. trav. gemarkeerd door rondboogli senen met sgraffitodecor in het boogveld, en oplopend in een halsvormige bekroning met postamenten en topstuk; voorts alternering van gestapelde houten erkers, en steekboogli senen met tweelichten. Café-pui met ongelijke boogopeningen, naast winkelpui. Rechth. en rondbogige bovenvensters; balkons enkel in de twee r. trav. (2137, 2138).

S.A.B., O.W., 4025 (1908).

Nr. 10-12. Huurhuis in classicerende stijl, n.o.v. architect L. Berden van 1909, oor-

989. Verversstraat nr. 7-19. Bouwaanvraag (1908), (S.A.B., O.W., 4025).

spronkelijk deel uitmakend van een ruimer hoekcomplex (Plattesteen) waarvan het hoekpand werd gesloopt. Omvat vijf bouwl. en zes trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel met imitatie-natuursteenparement, geleed door geprofileerde kordons. Tweede bouwl. opgevat als entresol. Overige verd. gemarkeerd door een rechth. erker met pancelversiering en balkonbekroning in de twee middentrav., gecanneleerde pilasters, balkons en frontonbekroning in de zijtrav. Ongelijke rechth. vensters; ijzeren borstweringen en balkonleuningen met Art Nouveau-inslag. Kroonlijst en getoogde dakkapellen. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd.
Gelijkaardige opstand met slechts drie trav. en erkerpartij in Plattesteen nr. 13-15 (2139).

S.A.B., O.W., 3936 (1909).

Vestje (2-3 H)

Van Anderlechtsesteenweg naar Zennestraat.

Eertijds z.g. «Kleyne Vesten» (XVII), leidend naar de tweede stadsomwalling (XIV), later de Slachthuislaan. Ingekort bij het doortrekken van de Zennestraat (1842-1849).
Aaneenschakeling van eenvoudige neoclassicistische enkelhuizen met twee of drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak, uit XIX b, aan de W.-zijde; twee gekoppelde woningen vlg. spiegelbeeldschema, met bijkomende mezzanino, in nr. 14-16. Rijhuis met klassieke winkelpui (1862) in nr. 11, en recente bedrijfsgebouwen aan de O.-zijde (2140).

S.A.B., O.W., 19262 (1862).

Villa Hermosastraat (8 F)

Doodlopende straat op de samenkomst van Hofberg en Koudenberg.
Eertijds door een trap verbonden met de Terarkenstraat. Meest O. van de vier z.g. «Jodentrappen», in XII-XIII door de joden in de N.-flank van de Koudenberg uitgegraven en bewoond tot de jodenvervolging van 1370. Later ingenomen door

990. Villa Hermosastraat nr. 10-12. Voormalig pakhuis «Ch. Delacre et Cie» (1896-1897).

adellijke families (zie ook Ravensteinstraat). Huidige benaming sinds XVIII, verwijzend naar de hertog van Villa Hermosa, gouverneur-generaal van de Nederlanden in 1675-1681, vermoedelijk afgeleid van een uithangbord. O.-zijde vanouds ingenomen door het voormalige Hof van Hoogstraten, in oorsprong opklimmend tot XIV (zie Koningsplein nr. 11-14); een ruim herenhuis op de W.-hoek met Terarken werd in 1834 in loten verkocht. N.-straatuitcinde met trap ca. 1910 gesloopt en vervolgens afgesloten door het Paleis voor Schone Kunsten (zie Ravensteinstraat nr. 5-23). In nr. 6, achterhouw van Koudenberg nr. 72-74. Nr. 8, bedrijfsgebouw met beglaasde gevel gesigneerd architect R. Blanpain 1949.

S.A.B., O.W., 24458-24461 (1834).

Nr. 10-12. Voormalig pakhuis voor chemicaliën «*Ch. Delacre et Cie*». Gebouw met Art Nouveau-inslag n.o.v. architect P. Saintenoy van 1896, voltooid in 1897; eertijds verbonden met de gelijknamige apotheek door Saintenoy van 1898-1900 (zie Koudenberg nr. 64-66). Later in gebruik door warenhuis «Old England» (zie Hofberg nr. 2); belangrijke verbouwing n.o.v. architect G. Hubrecht van 1928. Baksteenbouw met ijzerstructuur op rechth. plattegrond; souterrain, vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Ondiepe voorbouw met drie bouwl., bijkomende smalle l. deurtrav. en plat dak; toevoeging van glaskap in 1907, vervangen door bovenlichten in 1928. Gevels met beglaasd ijzeren skelet – geprofileerde posten met voluut- en palmetkapiteel, doorgetrokken lateien met klinknagels – waarin vierledig houten raamwerk op gemetselde borstweringen (fig. 990). Massieve onderhouw en hoekpenanten met platte banden; kroonlijst op ijzeren consoles.
Voorgevel. Onderbouw met geprofileerde plint en puilijst, rustieke banden en dia-

mantkoppen van arduin. Oorspronkelijk deur, twee hogere poorten tussen lichtspieten en twee middenvensters, met geblokte posten en ijzeren latei met rozetten; l. poort omgebouwd tot venster, drie r. trav. tot ruim portaal met dieperliggende toegangen (1928). Terugwijkende bovenste twee verd. oorspronkelijk onder overkragende bedaking op uitgelengde ijzeren consoles, recent verwijderd; l. trav. gedicht (1928). Achtergevel met toegevoegde attiek (1939).
Interieur. IJzeren balkenlagen op kolommen en gemetselde troggewelven; betonnen trap – ter vervanging van oorspronkelijke houten – en centrale schacht met bovenlicht (1928); aanpassingen voor appartementen (1939).

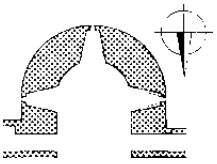
S.A.B., O.W., 24471 (1896-1897, 1907), 36641 (1928), 50381 en 50851 (1939).

Nr. 14. Neoclassicistisch enkelhuis waarvoor bouwaanvraag van 1834; dric bouwl. + mezzanino en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. vensteropeningen, belijnd door plint met keldermonden, kordonvormende lekdrempels, architraaf en kroonlijst met klossen. Oorspronkelijke poort en deur in de jaren 1920 verbouwd tot portaal, analoog met nr. 10-12 (2141).

S.A.B., O.W., 24457 (1834).

Villersstraat (6 G)

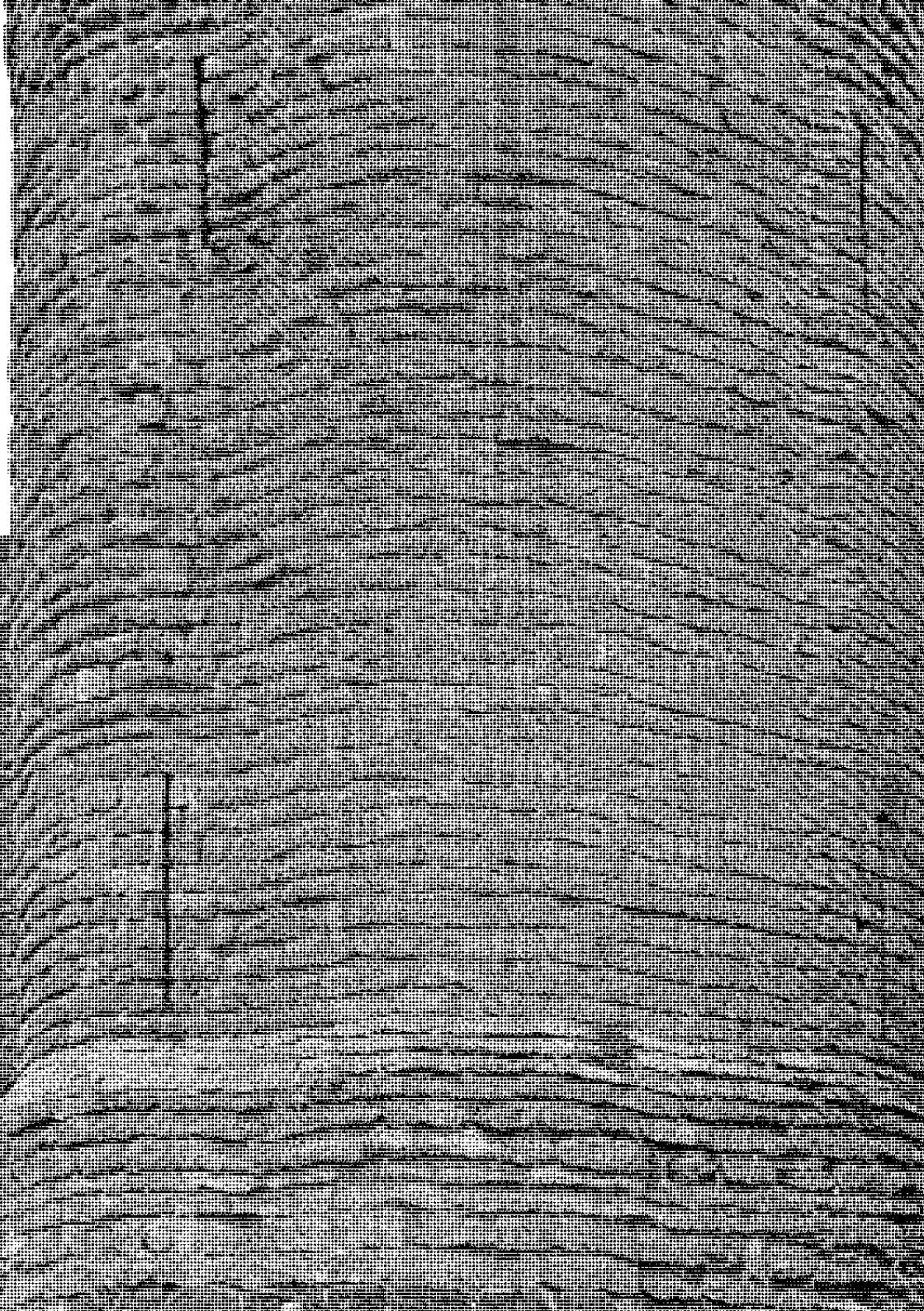
Van Eikstraat naar Dinantstraat.
Aloude steeg, reeds in XIII vermeld als «Cattenstrate». Doorgetrokken bij de aanleg van het Dinantplein in 1696, gedeeltelijk verbreed in 1711.
L-vormig tracé, het laatste straatgedeelte grenzend aan een bewaarde verdedigingstoren en muurfragment van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Twee bewaarde diephuizen aansluitend bij de Z.-gevelwand van het Oud Korenhuis; industrieel complex hogerop. Voorts grotendeels ontmanteld ingevolge het B.P.A. 30/21 «Oud Korenhuis-Eikstraat» (1964), (Zie Oud Korenhuis).

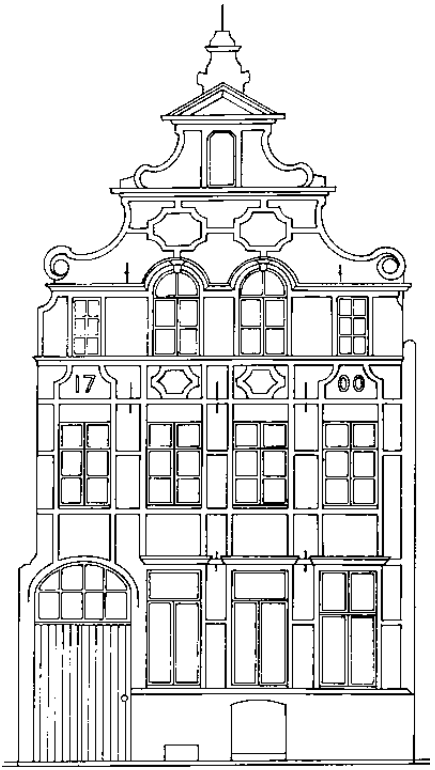

XLIII. Villersstraat. Villerstoren. Plattegrond naar Stad Brussel, Dienst Architectuur (1940), (S.A.B., P.P., 2572), en naar V.-G. Martiny, Bruxelles, L'architecture des origines à 1900, Brussel, 1980, p. 208, fig. 171.

Villerstoren. Zandstenen toren en aansluitende muurgedeelten van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Voorheen omsloten door bebouwing. Ontmanteld in 1958 n.a.v. uitbreidingswerken van het aanpalende St.-Jorisinstituut, opgericht ter plaatse van het vroegere «Gulden Hof» van de Kruisboogschuttersgilde van St.-Joris, die in 1388 eigenaar werd van een groot gedeelte van de Z.-vestingsgrachten (zie Cellebroersstraat). Toren in de loop der tijd aangepast voor bewoning (cf. archieffoto's) : o.m. op gelijkvloerse verd. door demonteren van trap naar weergang muren, inbreng van nis (naderhand gedicht) en vergroting van twee schietgaten; op de tweede bouwl. door gedeeltelijke afbraak van trap tussen platform en weergang, eveneens vergroting van twee schietgaten, installatie van een open haard; in XVIII dichting van de stadszijde d.m.v. een puntgevel, bakstenen overwelving van de bovenste bouwl. en afdekking met zadeldak. Restauratie in 1958 door architect J. Rombaux met reconstitutie van een aantal constructie-onderdelen op basis van oorspronkelijke getuigen. Latere toevoegsels en kalkbepleisteringen werden verwijderd, de N.O.-zijde geconsolideerd, herstel van de schietgaten en vrijmaken van het open platform met gekanteelde weergang en nieuwe bevloering in gewapend beton. Restauratie uitgevoerd met gerecupereerd materiaal afkomstig van de voorheen gedichte schietgatopeningen in de Annees-

991. Villersstraat. Villerstoren.

992. Villersstraat nr. 6 (1700). Opstand naar F. Malfait (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 26).

senstoren en van gesloopte panden in de Cellebroersstraat, naast gebruik van Massangissteen voor treden op de tweede bouwl., karbelen van de weergang en dekplaten van de kantelen. Instandhoudingswerken aan veldzijde uitgevoerd in 1988 door de Stad Brussel, o.l.v. architect K. Breda.

Semi-cirkelvormige toren van twee bouwl. met gekanteelde borstwering en thans zichtbare afgeschuinde funderingsbasis met ruw gehouwen steenverband (Fig. XLIII). Veldzijde centraal en aan weerszij doorbroken door spleetvormige schietgaten (fig. 991).

Aan stadszijde, ruime rondboog, thans met deels ingebouwde ⊥ muur van aanpalend garagebouw. Overkluizing d.m.v. spitsboog- en halfkoepelboogoverwelving. In muurdikte uitgespaarde l. doorgang met rechte trap naar vroegere weergang van walmuren; overdekking op aaneengesloten karbelen. Platform met deels open voormuur; schietgaten met rechth. ingediepte dagkanten en latei op kraagstenen, kleine schietgaten met vernauwende wangen in de kantelen. L. en r. doorgang met latei op kwarthol geprofileerde karbelen aan walmuurzijde. Overkragende weergang geschraagd door kwartronde kraagstenen.
Aansluitende gekanteelde walmuren. Veldzijde ten O. deels verscholen achter bakstenen schermgevel en schoolvleugel (St.-Jorisinstituut); sporen van funderingsbogen, gedichte schietgaten en voormalige vensteropeningen van voorheen aanleunende bebouwing. Rondbogige spaarbogen en weergang aan stadszijde thans grotendeels weggebroken; bewaarde anderhalve boog met licht overkragende boogaanzet. Restant van lagere ondersteuningsboog onder gedeeltelijk gereconstrueerde trap leidend van toren naar weergang walmuur. Eenvoudige, heden gedichte schietgaten met vernauwende dagkanten en latei op kraagstenen.
W.-muurfragment met gedichte funderingsbogen aan veldzijde; stadszijde verscholen achter garagebouw (2142).

S.A.B., P.P., 2677 (1-3).
ROMBAUX J., *Restauration d'une tour de défense, fuisant partie de la première enceinte urbaine de la ville de Bruxelles* (Le Folklore Brabançon, 145, 1960, p. 39-64).

Nr. 2-4. Diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde en beschilderde trapgevel (9 tr. + topstuk), gedateerd 1696 d.m.v. muurankers. Mogelijk oudere kern in traditionele bak- en zandsteenstijl, cf. muurankers met gekrulde spie, o.m. lelievormig. Getoogde bovenvensters met heden bestopt kwarthol profiel aan de dagkanten en sluitsteen, en toegevoegde lekdrempel (XIX). Tweeledige geveltop vanaf een kordon. Drielicht in de eerste geleding :

hoog rondboogvenster met sluitsteen, tussen getoogde zijvensters; dito luik erboven. Pui gevormd door hardstenen rechtstanden met Art Nouveau-ornamenten (begin XX). Verankerde achtertuitgevel (2143).

K.I.K., 104870 A.

Nr. 6. Diephuis met twee bouwl. en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterd en beschilderd gevelfront met in- en uitgezwenkte top in laat-barokstijl, gedateerd 1700 d.m.v. gevelstenen (fig. 992). Gevelversiering door een patroon van doorgetrokken platte bandomlijstingen die casementen vormen op borstweringen, penanten en in de top, o.m. met geometrische vulling; rechte muurankers. Hoge afgeschuinde sokkel waarin gedicht steekbogig kelderluik. Rechth. vensters, op de begane grond voorzien van waterlijsten; brede korfboogpoort met geprofileerde dagkanten en waterlijst in de l. trav. Geveltop met drie door zwaar geprofileerde kordons en voluten gemarkeerde geledingen, bekroond door een driehoekig fronton. Drielicht in de eerste geleding : rondbogige middenvensters met sleutel en doorgetrokken booglijst, tussen rechth. zijvensters; blinde tweede, en door spiegelboogvenster geopende derde geleding (2143).

993. Violetstraat nr. 4-8. Deur.

Violetstraat (5-6 F)

Van Stoofstraat naar St.-Jansplein.
Aloude straat, reeds vermeld in XIV, sinds XVI B onder de huidige benaming, mogelijk naar een gelijknamig lid van de familie 't Serclaes die hier een «steen» zou hebben opgericht. Sinds 1960 opgenomen in het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» (zie Beenhouwersstraat).
Behouden oude pandenindeling aan N.-zijde, met nog vrij groot aantal diephuizen met bewaarde traditionele en barokke topgevels uit XVII-XVIII, w.o. ook een aantal restauraties. Voorts, doch in mindere mate, lijstgevels resulterend uit XIX-aanpassingen van oudere kernen cf. nr. 22 (lagere bovenste bouwl. vermoedelijk toegevoegd in 1842), 32 (1833, ter vervanging van een halsgevel; tot voor kort nog met fraaie Art Nouveau getinte winkelpui van 1912/1919). Huidig nr. 42-44 vlg. bouwaanvraag van 1937 n.o.v. architecten A. & I. Blomme.
Eerste straathelft aan Z.-zijde ingenomen door een kantoorcomplex uit 1953 en het in de jaren 1970 wederopgebouwde nr. 21, nr. 23 in een geïnterpreteerde barokstijl, nr. 25 in neo-Lodewijk XV-stijl en het hoekpand met de Hoedenmakersstraat (zie aldaar). Verderop, aaneenschakeling van een reeks panden in thans verwaarloosde toestand – op de topgevel nr. 31 na, heden gedecapeerde lijstgevels als verbouwingen uit XIX van oudere kernen – waarvan de geplande renovatie kortelings zal worden aangevat (cf. infra).
In nr. 28 A, aangepaste ontpleisterde bakstenen muur met poortje tussen rechtstanden deels van zandsteen, deels van ar-

duin : verleent toegang tot gang, eertijds z.g. «*Hertog van Savoyegang*» (cf. ook Spoormakersstraat nr. 59), begrensd door de zij- en achtergevels van de aanpalende bebouwing.

S.A.B., O.W., 24553 (1842), 25710 (1833) en 24548 (1912, 1919), 50029 (1937).

Nr. 4-8. *Museum voor het Kostuum en de Kant*. Heden samenstel van twee diephuizen onder zadeldaken (leien). Resp. mankc trapgevel en combinatie van lijstgevel en verhoogde halsgevel, in traditionele stijl gerestaureerd op basis van oorspronkelijke getuigen en ordonnantie, n.o.v. architecten R. Vandendaele en J. Moeschal van 1973-1974. Gebruik van zandsteen voor plint en delen van de kwartholle dagkanten, negblokken, het wigvormige ontlastingssysteem en de speklagen; voorts verwerking van andere natuursteen.
Nr. 4. Vlg. oude zichten en gevelopstand voorheen breedhuis met bepleisterde lijstgevel van drie bouwl. en drie trav., met rechth. vensters, haast vierkante op de lagere bovenste bouwl., en op de begane grond een barok deurtje in de derde trav. (heden in nr. 6-8).
Nr. 6-8. Voorheen eveneens bepleisterd. Gevel opklimmend tot XVII, bestaande uit een lijstgevel van één trav. en een topgevel van vier trav. met halsbekroning op getrapte aanzetten (4 tr.). Behouden ordonnantie op de bovenverd. Begane grond met in eerste trav. een fraai barok rondboogdeurtje uit XVII B (afkomstig van nr. 4), met steenhouwersmerk p. 1, nr. 42, van P. Wincqz (1635-1728, Feluy), (fig. 993) : geblokte hardstenen omlijsting met rolwerksluitsteen, imposten en neuten, onder gebogen waterlijst met horizontale aanzetten en bolornamenten (2144).

S.A.B., O.W., 82002 en 84857 (1973-1974).

Nr. 10. Traditioneel diephuis met trapgevel (6 tr. + topstuk) van drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), te dateren in XVII. Verankerde, heden met schijnvoegen gecementeerde gevel, vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen. In XIX aangepaste rechth. vensters met lekdrempels. Top met deels opengewerkt rondboogvenster, met verweerde zandstenen imposten en sleutel; rechth. luiken aan weerszij. Steigergaten en rechte muurankers op de penanten en in de geveltop. Houten «klassieke» winkelpui met uitstalraam en winkeldeur l. (XIX), (2145).

Nr. 12. Diephuis met klokgevel van drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Mogelijk oudere, traditionele constructie uit XVII, eind XVII-begin XVIII aangepast en bekroond met een klokvormige geveltop, heden echter met schijnvoegen gecementeerd. Baksteenbouw met verwerking van zandsteen cf. sporadisch zichtbare elementen van vensteromlijsting en kordonbelijning. Classicerende barokordonnantie met compositie van pseudo-pilasters in kolossale orde opgesteld over de twee bovenverd., ter accentuering van de middentrav., en via de gekorniste druiplijst uitlopend in de geveltop. Rechth. vensters, met benedendorpels op de derde bouwl. Geveltop met centraal rondboogvenster tussen twee balkgaten; vereenvoudigde barokke aflijning, voorheen wellicht afgewerkt met voluten en platte banden, en tot voor kort nog met een bekronend boogfronton. Gemoderniseerde begane grond met winkelpui (2146).

Nr. 14, 16. Twee breedhuizen met elk drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Oudere kernen (cf. muurankers) in XIX A aangepast met bepleisterde lijstgevels met sober neoclassicistisch uitzicht. Rechth. vensters met kordonvormende lekdrempels; gietijzeren leuningen en typische houten roedenverdeling in nr. 16. Kordon, steigergaten en houten kroonlijst, in nr. 16 op klossen. Houten winkelpuien van het «klassieke» type (XIX) : nr. 14 met deels gegroefde pilasters, nr. 16 deels aangepast (2147).

Nr. 18. Traditioneel diephuis met trapgevel (6 tr. + topstuk) van twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), te dateren XVII (fig. 994). R. trav. als overbouwde doorgang naar de Korte Violetstraat (cf. aldaar). Voorgevel ver-

994. Violetstraat nr. 18, 20.

moedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen, doch heden gecementeerd, met in XIX aangepaste rechth. vensters. Rondboogvenster onder rechth. luik in de geveltop. Rechte muurankers en steigergaten. Aangepaste winkelpui l. op de begane grond.
Onder de doorgang, bepleisterde zijgevel met afgeschuinde, deels zichtbare bakstenen sokkel; verlengde lijstgevel aan de Korte Violetstraat, bepleisterd, twee bouwl. en twee ongelijke traveeën met rechth. vensters en steigergaten. Achterpuntgevel gecementeerd, met rechte muurankers en twee aangepaste rechth. muuropeningen.

Nr. 20. Diephuis, heden met gecementeerde puntgevel – mogelijk een vereenvoudiging van een oorspronkelijke trapgevel (?) –; twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen), (fig. 994). Vermoedelijk traditionele bak- en zandstenen constructie, minstens opklimmend tot XVII, met in XIX aangepaste rechth. vensters met bijkomende hardstenen lekdrempels en houten raamverdeling. Gedecapeerde en gemoderniseerde begane grond met zandstenen sokkel. Geknikte zijgevel met deels zichtbare zandsteenblokken. Gecementeerde manke achterpuntgevel.

Nr. 24, 26. Twee rijhuizen met nieuwe topgevelconstructies van bak- en natuursteen, naar laat-barok patroon. Nr. 24 diephuis, voorheen met bepleisterde neoclassicistische lijstgevel, vlg. bouwaanvraag van 1841 ter vervanging van een laat-barokke verhoogde halsgevel (cf. ook oude zichten); huidige voorgevel met in- en uitgezwenkte top, platte banddecor en spiegelboogdeur op de begane grond n.o.v. architecten Henr. en J.M. Gilson, op topcartouche gedateerd 1958. Nr. 26 breedhuis, vlg. oude zichten voorheen bepleisterde verhoogde halsgevel met drie bouwl.; reconstructie met bijkomende vierde bouwl., geveltop naar vroeger patroon en modernistische winkelpui met typisch rondvenster boven rechth. deur, vlg. bouwaanvraag van 1939 n.o.v. architect R. Segers (2148).

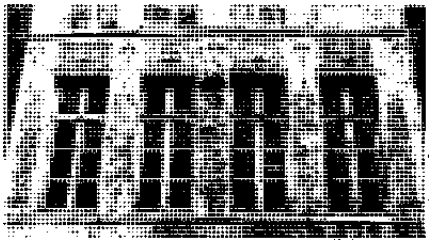
S.A.B., O.W., 24535 (1841), 67957 en 77792 (1957-1958), 52826 (1939).

Nr. 27-33, 39-41. Reeks oude kernen – voor het merendeel minstens opklimmend tot XVII of eind XVII-begin XVIII – i.l.v. XIX aangepast met bepleisterde lijstgevels. Diep- en breedhuizen met heden, op nr. 41 na, ontpleisterde bakstenen voorgevels, met min of meer behouden zandstenen speklagen, dagkanten, hoek- en negblokken; rechte of lelievormige muurankers; rechth. vensters met lekdrempels, al of niet doorgetrokken. Geplande renovatie waarbij grondige restauratie van de voorgevels met herbepleistering, grotendeels vlg. de bestaande ordonnantie n.o.v. architect B. Goldenberg van 1987, voor bouw van hotelcomplex.
Nr. 27. Drie bouwl. hoog hoekpand met vier trav. aan Violetstraat, onregelmatige trav.-indeling aan Hoedenmakerstraat en verminkte houten winkelpui (1898, 1908).

Nr. 29. Vier bouwl. en drie trav., vlg. bouwaanvraag van 1875 ter vervanging van een vroegere klokgevel, waarvan tot voor kort nog bewaard drielicht.
Nr. 31. Vier bouwl. en drie trav., vlg. vermoedelijke bouwaanvraag van 1838 ter vervanging van een vroegere puntgevel.
Gemeenschappelijke winkelpui in Art Decostijl in nr. 29, 31, n.o.v. architect E. Libion, waarvoor bouwaanvraag van 1931.
Nr. 33. Voormalige verhoogde halsgevel met drie bouwl. en drie trav., vlg. bouwaanvraag van 1833 aangepast tot lijstgevel met bijkomend mezzanino; bouwaanvraag van 1876 voor verhoging tot huidig volume met vierde bouwl. en voor toevoeging van stucomlijstingen. Laat-classicistische rondboogpoort (nr. 35) uit XVIII d-XIX a, zie nr. 37.
Nr. 39. Met vier verkleinende bouwl. en twee trav. en thans deels aangepaste houten winkelpui (1908, architecten J. Piermont & zoon).
Nr. 41. Met drie trav. en eveneens vier verkleinende bouwl.; ontwerp van 1910 van architect J. Hertogs voor huidig geveldecor en winkelpui met centrale ingang : witmarmeren plint en hoekpenanten, bruingeschilderd houtwerk en afgeronde beglazing; behouden winkelinrichting (2149).

S.A.B., O.W., 24512 (1898) en 1484 (1908), 24514 (1875), 24497 (1838), 41378 (1931), 24518 (1833) en 24519 (1876), 14708 (1908), 24527 (1910).

Nr. 28. Diephuis met heden bepleisterde trapgevel (6 tr. + breed topstuk) van drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (leien). Vermoedelijk traditionele bak- en zandstenen kern opklimmend tot XVII, naderhand aangepast. Rechth. vensters met doorgetrokken afzaten. Op penanten van de tweede bouwl. (fig. 995) : decoratieve neobarokke stucversieringen, aangebracht in 1902, verwijzend naar voormalige functie van brouwershuis (?) cf. vroeger opschrift «A. BONTEMPS - BRASSEUR - AU DUC DE BRABANT». Voorts lelievormige muurankers met krul. Tweeledige geveltop met drielicht onder rechth. luik. Vernieuwde begane grond met deuromlijsting in geïnterpreteerde barokstijl; voorheen met

995. Violetstraat nr. 28. Stucdecor (1902).

deur in Lodewijk XV-omlijsting en fraaie smeedijzeren lichtarm. Bakstenen, deels bepleisterde zijgevel (2150).

S.A.B., O.W., 24539 (1902).
K.I.K., 104582 A.

Nr. 34-36. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit eind XVII-begin XVIII, in XX a

996. Violetstraat nr. 38, 40.

(?) gerestaureerd (cf. ook G. Des Marez), (fig. 996). Bakstenen klokgevel in classicerende barokstijl, geritmeerd door kolossale pilasters, uitlopend in de geveltop. Getoogde bovenvensters, gedicht op de tweede bouwl.; verdiepte borstweringen met centrale uitbeelding van huisnaam en opschrift «I (R?) ADT VAN AVONTUR». Geveltop met getoogde vensters en driehoekige frontonbekroning. Begane grond herhaaldelijk aangepast, tot 1896 nog met schouderboogvormige deuromlijsting in Lodewijk XV-stijl.

S.A.B., O.W., 24545 (1896).
DES MAREZ G., 1979, p. 151.

Nr. 37. Diephuis met bewaarde verhoogde halsgevel van drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), te dateren eind XVII-begin XVIII. Verankerde, heden grotendeels ontpleisterde bakstenen voorgevel met getoogde vensters en hardstenen lekdrempels. Geveltop met typerend platte banddecor, geleding d.m.v. geprofileerde druiplijsten en beëindiging door driehoekig pseudo-fonton; getoogde gekoppelde vensters en dito kleiner luik erboven. Winkelpui in eerste drie trav. (1946, architect D. Renier); uiterst r. trav. samen met eerste trav. van nr. 33 ingenomen door laat-classicistische rondboogpoort (nr. 35) in bepleisterde belijnde rechth. omlijsting met neuten en gestrekte geprofileerde druiplijst, uit XVIII d-XIX a, voorheen leidend naar achteringelegen «Hôtel de la Porte Verte». Geplande renovatie n.o.v. architect B. Goldenberg van 1987 zie nr. 27-33, 39-41 (2151).

S.A.B., O.W., 56831 (1946).

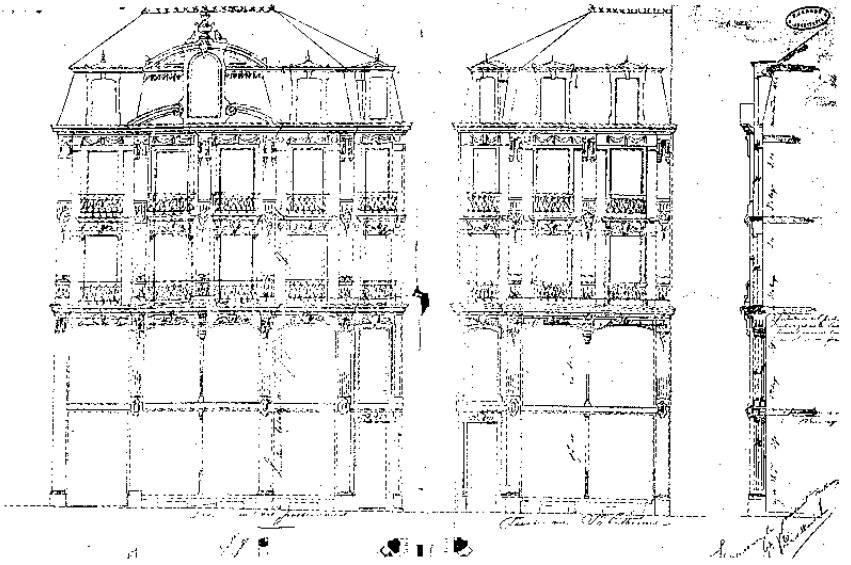
Nr. 38. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 996). Bepleisterde voorgevel met ingen uitgezwenkte top, uit eind XVII-begin XVIII. Horizontale geleding d.m.v. druiplijsten. Rechth. vensters. Platte bandversiering en centraal venster onder driehoekig fronton op de tweede bouwl. Tweeledige geveltop met rondboogvenster en zijvensters met geknikte bovenhoeken; erboven bewaarde booglijst van verdwenen oculus. Afwerking met voluten en pseudo-fronton. Verbouwde begane grond.

Nr. 40. Diephuis met drie bouwl. + entresol en drie trav. onder afgewolfd zadeldak (kunstleien), (fig. 996). Blijkbaar oudere kern (cf. muurankers), in XIX A aangepast met bepleisterde neoclassicistische lijstgevel met rechth. vensters. Vermoedelijk in 1885 toegevoegde geriemde omlijstingen, kordonvormende lekdrempels en panelendecor op de bovenste verd.; gekrulde ijzeren leuningen. Begane grond met modernistische pui (XX b).

S.A.B., O.W., 24549 (1885).

Visverkopersstraat (4 E)

Van St.-Katelijnestraat naar Antoine Dansaertstraat.
Oorspronkelijk een zij-arm van de Zenne, z.g. «Visschers Sinne», die zich ter hoogte van de Schipbrug – later Visverkopersbrug – van de hoofdarm afsplitste, en ter hoogte van de Karperbrug opnieuw aansloot op de waterring rond het Groot Eiland. Vanouds vestigingsplaats van handelaars in zoetwatervis, die de Zenne-arm als reservoir gebruikten. Ertgov., bij de Zwarte Lievevrouwstraat, bevond zich het barokke, rijk met beeldhouwwerk versierde «Visverkopershuis», gildehuis van de visverkopers, gebouwd o.l.v. Antoon van Schelle in 1639, gesloopt in 1872. Overwelfd o.l.v. ingenieur-architect C. Fisco in 1772 en omgevormd tot een brede straat met marktfunctie; botermarkt en grasmarkt vanaf 1773, houtmarkt vanaf 1802. Het tracé werd enigszins ingekort bij de aanleg van de Arteveldestraat (1874), de O.-zijde werd rechtgetrokken bij de aanleg van de Auguste Ortsstraat (1877). Heden deel uitmakend van een drukke N.-Z. gerichte verkeersas tussen Antwerpsepoort en Anderlechtsepoort. Heterogene W.-zijde gedomineerd door een monumentaal kantoorgebouw. Enkele banale, grondig aangepaste panden; eclectisch huurhuis (1896, architect J. De Vestel) in nr. 19-21, aansluitend bij de bebouwing van de An-

997. Visverkopersstraat nr. 1. Bouwaanvraag (1864), (S.A.B., O.W., 21855).

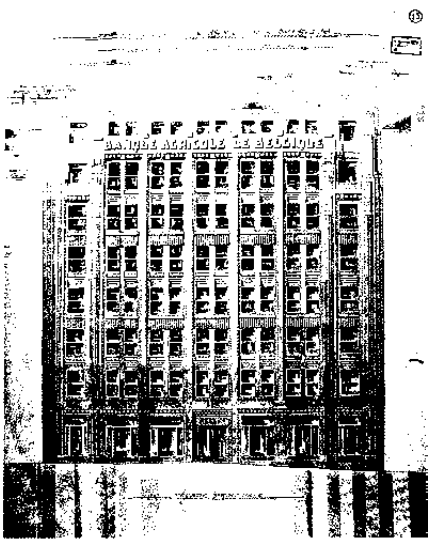
toine Dansaertstraat. Eenheidsbebouwing aan de O.-zijde.

S.A.B., O.W., 19606 (1896).

Nr. 1. Afgeschuind hoekhuis (St.-Katelijnestraat) met Second-Empire-kenmerken, n.o.v. architect F. Janlet van 1864 (fig. 997); drie bouwl. + entresol en zeven trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geritmeerd door pilasters met palmet, dierekop en topstuk. Hoofdgevel met middenrisaliet van twee trav. doorgetrokken tot in de bedaking, gemarkeerd door een balkon met postamenten en gebroken frontons. Omlijste rechth. vensters, bijkomende cartouchesleutels met rankwerk en entablementen met consoles op de eerste verd.; typische gietijzeren borstweringen. Klassiek hoofdgestel met kroonlijst op klossen en gekoppelde consoles; getoogde dakkapellen met driehoekig fronton en doorgetrokken getande daklijst. Van bij oorsprong volledig beglaasde pui met pilasters en gietijzeren deelzuilen, heden verbouwd (2152).

S.A.B., O.W., 21855 (1864).

Nr. 2 tot 24. Complex van huur- en handelshuizen met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect D. Fastré van 1890. Opgetrokken op een gedeelte van de terreinen van het in 1890 door brand verwoeste «Théâtre de la Bourse» (zie Auguste Ortsstraat nr. 3 tot 31). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met vier bouwl. + entresol onder zadeldak. Eerste verd. gemarkeerd door gevelbrede balkons, voorts kordongeleding en klassiek hoofdgestel. Rechth. openingen; typische gietijzeren borstweringen. Winkelpuien van bij oorsprong, heden echter verbouwd.
Nr. 2-12. Afgeschuind hoekcomplex (Paul Devauxstraat nr. 12-20) met twintig trav. Verticaal gevelritme aangegeven door pilasters en risalieten. Entresol belijnd door schijnvoegen, bovenvensters in geriemde omlijsting met oren.

998. Visverkopersstraat nr. 11-17. Voormalige «Banque Agricole de Belgique». Bouwaanvraag (1929), (S.A.B., O.W., 37141).

Nr. 14-24. Drie gekoppelde panden, resp. vijf en tweemaal vier trav., met verspringende kroonlijst. Vlak omlijste bovenvensters met sleutel op de eerste verd., Franse balkons op de tweede (2153, 2154).

S.A.B., O.W., 946 (1890).

Nr. 11-17. Kantoorgebouw in Zakelijke Stijl met Art Deco-inslag, opgetrokken door de «Banque Agricole de Belgique», n.o.v. architect H. Wildenblanck van 1928-1929, voltooid in 1931 (fig. 998). Zeven bouwl. + terugwijkende attiek en twaalf trav. onder plat dak; structuur van gewapend beton. Symmetrisch geordonneerde opstand met Euville-parement en arduinen plint. Uitgesproken verticale ritmering door de hoger oplopende middenpartij, markerende gecanneleerde pilasters, rechth. lisenen die de trav. bundelen, en telkens over twee verd. oplopende vensterposten; horizontale belijning door dorpels en bewerkte borstweringen. IJzeren leuningen. Bekronende fries met vernieuwd logo A.B.B., postamenten en vlaggemasten. Centrale inkom tussen verbouwde winkelpuien. Portaal en lokettenzaal met marmerbekleding (2155).

S.A.B., O.W., 37141 (1928-1931).

Vlaamsesteenweg (1-2-3 D-E)

Van St.-Katelijneplein naar Nieuwpoortlaan.

Aloude invalsweg uit W.-richting. Deel uitmakend van de z.g. «Steenweg», een vanouds belangrijke verkeers- en handelsader die de middeleeuwse stad van W. naar O. doorkruiste, via Castrum, Werf, Nedermarkt en Koudenberg, met minstens tot XI opklimmend tracé; cf. ook St.-Katelijnestraat, Kiekenmarkt, Grasmarkt, Magdalenasteenweg, Hofberg en Naamsestraat.

De Vlaamsesteenweg sloot ten O. aan op de St.-Katelijnepoort van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), gesloopt in 1609; het tracé werd in het midden ter hoogte van de Varkensmarkt versterkt door de «Verloren Costpoort» van de kleine vesten (ca. 1300), wederopgebouwd in 1463-1464 en gesloopt in 1727. Ten W. werd de toegang afgesloten door de Vlaamsepoort van de tweede stadsomheining, gesloopt in 1783, en later vervangen door twee octrooipaviljoenen n.o.v. architect A. Payen van 1832.

Eerder smal, geknikt en dicht bebouwd tracé. In het midden onderbroken door de verruimde kruising van Varkensmarkt, Papenvest en Léon Lepagestraat; straateinde verbreed bij het doortrekken van de Antoine Dansaertstraat (1898-1899).

De Vlaamsesteenweg telde eertijds een veertiental gangen, vnl. daterend uit midden XIX, heden grotendeels verdwenen. Resten van Snoeimesjesgang in nr. 13, de Sikkelgang in nr. 23, de Roostergang naast nr. 98 en de Voermansgang in nr. 176-178. Drie smalle parallelle straatjes – Zeehondstraat, Naam-Jezusstraat en Land van Luikstraatje – leiden van het eerste straatgedeelte naar de Baksteenkaai; de gebogen Ooievaarsstraat verbindt het tweede straatgedeelte met de Papenvest. De func-

tie van de Vlaamsesteenweg als invalsweg en doorgangsas werd in de jaren 1890 overgenomen door de bredere en nagenoeg rechtlijnige Antoine Dansaertstraat ten Z.

Gevarieerde scenografie met vrij goed bewaarde pandenindeling over het geheel van de straat. Eertijds overwegend traditionele diephuizen met topgevels, waarvan nog een achttal bewaarde exemplaren. Opvallend aantal smalle panden, een indeling die bij latere wederopbouw in XIX en XX werd aangehouden. Markant arduinen gevelfront in Lodewijk XV-stijl (nr. 8), en een belangrijk achterhuis z.g. «Bellonahuis» in classicerende barok (nr. 46). Een reeks panden vertoont een laat- of neoclassicistisch uitzicht, resulterend uit aanpassingen vanaf eind XVIII doorlopend in XIX A, gericht op vervanging van de geveltop door een klassieke beëindiging met kroonlijst al of niet met toevoeging van een bijkomende verd. of mezzanino. Vele van deze panden behielden hun oorspronkelijk bouwvolume, in de voorgevel aangegeven door muurankers o.m. met gekrulde spie, voorts door de dakstructuur (⊥straat) en vaak de achtertuit- of -puntgevel of aandak. Cf. nr. 5, 9, 12, 26-26A (met ontpleisterd bak- en zandsteenparement met speklagen, kwartholle negblokken en wigvormige ontlasting op de twee bovenverd.), 50 (met ontpleisterd bak- en zandsteenparement met speklagen en kwartholle negblokken op de eerste verd.), 94-96, 101 (hoek Varkensmarkt), 150 en 156. Nr. 95 vormt een restant van een oorspronkelijk ruimer breedhuis met steile dakhelling, hetzelfde geldt voor nr. 25 met l. aandak. Voorts wordt het straatbeeld bepaald door wederopgebouwde neoclassicistische panden, de meeste met breedhuisstructuur, uit XIX A, gekenmerkt door een vlakke gevelbehandeling of hoogstens kordonbelijning, een klassiek hoofdgestel of mezzanino, cf. 2, 15, 17, 19, 27, 32 (met verdiept rondboogvenster met booglijst en doorgetrokken imposten), 33, 36, 40, 42, 49, 52, 57, 65, 76-78 (1847), 88, 109, 111, 116 (met pseudo-frontonbekroning), 117, 118, 120, 126, 135, 162 en 182. Hoewel niet direct aanwijsbaar is ook bij sommige van deze panden een oude kern niet uit te sluiten. Een beperkt aantal breedhuizen vertoont een meer of minder uitgewerkt stucdecor uit XIX c, cf. nr. 10 (1873), 34 (1866), 124, 125-127 (1852), 161 en 163 (1874, oorspronkelijk symmetrisch geheel van drie huizen) en 174 (1869). Van omstreeks de eeuwwisseling en begin XX dateren enkele huurhuizen met ruimer volume op een verbrede rooilijn, vnl. geconcentreerd aan het einde van de straat, cf. nr. 86, 183-183 A (1920-1921, architect H. Lejeune), 184, 185-187 (1913, architect M. Schmitz), 190-190A, 192 (1900, architect H. De Kock) en 195-197 (1909).
Tot op heden belangrijke handelsfunctie, thans vnl. geconcentreerd in het eerste straatgedeelte, cf. aaneenschakeling van meestal recente winkelpuien; een enkel bewaard «klassiek» exemplaar, o.m. in nr. 165.

S.A.B., O.W., 11175 (1847), 11155 (1873), 11164 (1866), 11242 (1852), 11254 (1874), 11200 (1869), 31058 (1920-1921), 5932 (1913), 140 (1900), 5650 (1909).

Nr. 3. Dubbelhuis met drie bouwl. en vijf trav. onder mansardedak (leien) met aandaken. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geaccentueerd middenrisaliet, met nog laat-barokke kenmerken, gedateerd «Ao MDCCXLII» (1742) in de fries (fig. 999). Licht getoogde bovenvensters in doorgetrokken platte bandomlijstingen die casementen vormen op penanten, borstweringen en fries. Doorlopende geprofileerde waterlijsten, gekornist en op de tweede bouwl. bekroond door een gebogen fronton in het risaliet. Geprofileerde kroonlijst met vernieuwde goot. Centrale dakkapel met voluutvormige klauwstukken en gestrekt entablement. Winkelpui met marbrite-bekleding uit de jaren 1930.

Nr. 4. Diephuis met vier bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak (Vlaamse pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in Lodewijk XVI-stijl, uit XVIII d. Rechth., naar boven toe verkleinende vensters in vlakke blokomlijsting, voorzien van een voluutsleutel met resp. acan-

999. Vlaamsesteenweg nr. 3 (1742).

thusblad en rozet op de eerste twee verd., en van een ingediepte sluitsteen met parellijst tussen guirlandes op de derde verd. Panelen met uitgespaarde benedenhoeken en drop op de borstweringen van de tweede en derde verd., bijkomende rozetten op de bovenste; toegevoegde lekdrempels op de eerste verd. Gevelbeëindiging door architraaf, fries en kroonlijst met tandlijst. Oorspronkelijk centrale dakkapel met klauwstukken en oren, vlak omlijste ronde oculus met sleutel en radiale roeden, onder gebogen waterlijst met gestrekte uiteinden; recent verwijderd. Verbouwde pui (2156).

K.I.K., 104771 A.

Nr. 6. Rijhuis met vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1904. Lijstgevel van geglazuurde witte en groene baksteen en hardsteen, per register gemarkeerd door pilasters, kordons en gevelbrede of centrale balkons met gebuikt gietijzeren Art Nouveauhek. Verdiepte rechth. vensters, resp. onder gietijzeren latei en tegelfries, en boogveld met ceramiekvulling, ontlastingsboog en waterlijst; rondboogvensters op de lagere bovenste verd. Kwartholle houten kroonlijst. Oorspronkelijk Art Nouveau-winkelpui, waarvan tot voor kort bewaarde hoekpilasters aansluitend bij geajoureerde ijzeren balkonconsoles, rolluikkast en deur met typische roeden; inmiddels vernieuwd (2157).

S.A.B., O.W., 11154 (1904).

Nr. 7. Smal diephuisje met drie bouwl. en één trav. Verankerde halsgevel met vernieuwd bakstenen parement waarbij vrijlating van zandstenen hoekblokken. Vermoedelijk een aanpassing uit XVIII a-b, van een oudere traditionele kern uit XVII. Rechth. bovenvensters met vlakke omlijsting en XIX-houtwerk. Korte eenledige geveltop met platte bandomlijsting, waarin een ovale oculus met geprofileerde sluitsteen, bekroond door een entablement en een geprofileerd driehoekig fronton. Begane grond verbouwd; tot 1861 omlijste spiegelboogdeur in de l. trav. (2158).

S.A.B., O.W., 11208 (1861).

Nr. 8. Enkelhuis in Lodewijk XV-stijl, met drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien) met aandaken, uit XVIII c (fig. 1000). Markante, rijk versierde lijstgevel van blauwe hardsteen. Begane grond met schijnvoegen, uitstralend boven de getoogde muuropeningen : l. deur en twee vensters, heden met verlaagde dorpels, in gericmde omlijsting met zware sluitsteen met rocaille- en loofmotief. Puilijst met stafwerkfries boven een licht kordon. Rechth. bovenvensters in dito omlijsting met rocaillesleutel, met geprofileerde lekdrempel op de tweede bouwl.; rocailles en zware festoenen op de borstweringen van de tweede bouwl., geprofileerde spiegels op deze van de derde. Hoofdgestel met geprofileerde kroonlijst op klossen, boven fries met festoenen en architraaf. Centrale spiegelbogige dakkapel met voluutvormige klauwstukken, oren, sluit-

1000. Vlaamsesteenweg nr. 8.

steen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden. Bewaard Lodewijk XV-interieur op de bovenverd.

K.I.K., 105122 A.

Nr. 13. In kern traditioneel diephuis met oorspronkelijk twee bouwl. en drie trav. onder afgesnuit zadeldak. Vroegere trapgevel in neoclassicistische stijl aangepast of wederopgebouwd als lijstgevel, cf. bouwaanvraag van 1847, waarbij vervanging van de geveltop door een lagere derde bouwl. met schermfunctie, aangegeven door blinde zijvensters. Gewone opstand met rechth. openingen op doorgetrokken lekdrempels, en kroonlijst op modillons. Verbouwde pui, met in de l. trav. de toegang tot de z.g. «Snoeimesjesgang», begin XX nog met een Lodewijk XV-deuromlijsting. Verankerde bakstenen achterpuntgevel met rondboogdoorgang onder vierkant bovenlicht.
Vroegere *Snoeimesjesgang*, afgesloten in 1861, met aan de Z.-zijde verankerde traditionele bak- en zandsteenbebouwing van twee bouwl. en een tiental trav. uit XVII, witgekalkt op gepikte plint. Regelmatige ordonnantie van voormalige kruiskozijnen met kwarthol profiel aan de dagkanten, en deur onder getralied driedelig bovenlicht met bewaarde monelen. Latere uitbreidingen (2159).

S.A.B., O.W., 11210 (1847).
K.I.K., 104332 A.

Nr. 22-24. Traditioneel diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Recent gedecapeerde trapgevel (9 tr. + topstuk), opgetrokken uit bak- en zandsteen, met rechte muurankers. Bovenverd. met bewaarde speklagen, doch volledig aangepaste rechth. vensters met lekdrempel (XIX). Beter bewaarde tweeledige geveltop eveneens met speklagen; achtereenvolgens twee rondboogvensters met sluitsteen, en twee kleinere rechth. luiken, telkens met kwartholle dagkanten en negblokken. Begane grond verbouwd (2160).

Nr. 31. Smal rijhuis met neo-Vlaamse-renaissance-inslag, n.o.v. architecten L. en A. De Rycker van 1896; drie bouwl. en één trav. onder zadeldak. Overwegend bakstenen lijstgevel verwerkt met natuur- en hardsteen, de bovenverd. begrensd door hoeklisenen. Brede steekboogvensters voorzien van een balkon met gietijzeren leuning. Sterk uitkragende kroonlijst op slanke modillons waartussen tegelpanelen, en architraaf. Eronder ijzeren arm

vermoedelijk van een uithangbord. Vernieuwde winkelpui (2161).

S.A.B., O.W., 1788 (1896).

Nr. 39. Traditioneel breedhuis (hoek Zeehondstraat) met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), opklimmend tot XVII. Bepleisterde en beschilderde laat-classicistische lijstgevel, als aanpassing uit eind XVIII- begin XIX; bewaarde rechte muurankers. Rechth. vensters met trapezoïdale sluitsteen, op doorlopende lekdrempels. Kroonlijst en fries met steigergaten, gevat tussen twee geprofileerde kordons. Gecementeerde r. zijgevel, in oorsprong vermoedelijk tuitgevel, met aandak en muurankers o.m. X- en Y-vormig; rechth. venster en twee kleine luiken in de top. Getuit l. aandak met schouderstuk en muurvlechtingen. Verbouwde begane grond (2162).

Nr. 43. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en heden drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII. Trapgevel (5 tr. + topstuk), vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen, heden met vernieuwde bekleding; lelievormige muurankers met gekrulde spie op de penanten van de bovenverd. en in de top. Aangepast register van drie gekoppelde vensters met doorlopende lekdrempels op de bovenverd. Drielicht met rondbogig middenluik tussen twee rechth. zijvenstertjes in de top. Verbouwde begane grond (2163).

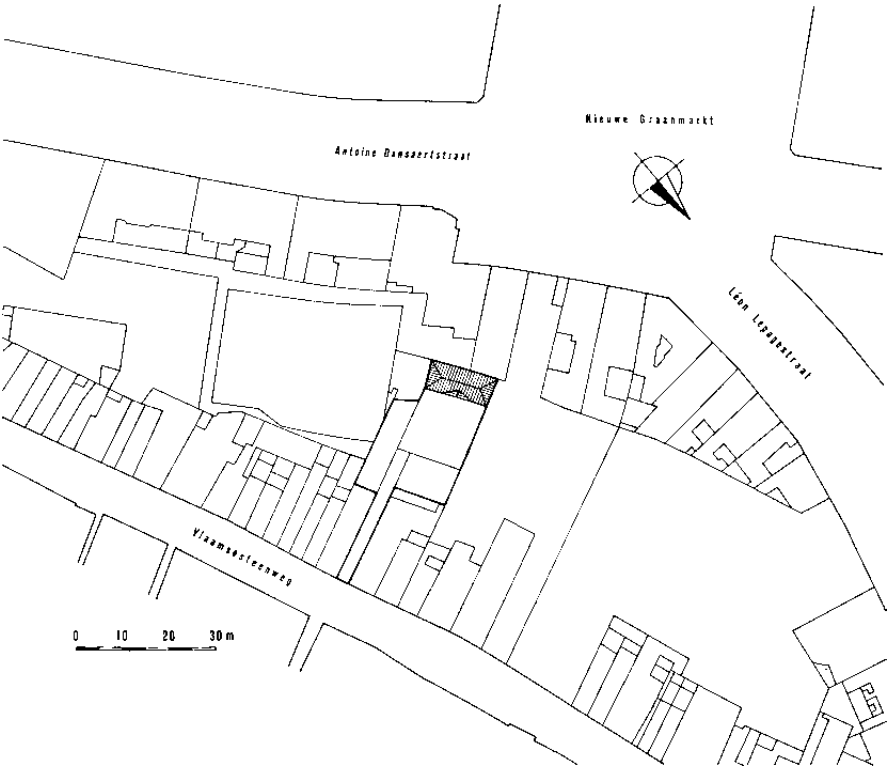
K.I.K., 104557 A.

Nr. 45. Diephuis met vier bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Laat-classicistische gevel bekroond d.m.v. een geprofileerd driehoekig fronton met oculus, uit XVIII d; vernieuwde bekleding. Mogelijk oudere kern. Rechth. bovenvensters met vlakke omlijsting en lekdrempel; één groot venster in vlakke omlijsting met oren en waterlijst op de bovenste verd., mogelijk aangepast. Waterlijst en fries met steigergaten onder het fronton. Recente winkelpui doorlopend over nr. 47 (2164).

★ Nr. 46. Z.g. «*Bellonahuis*» (Pl. VI). Markant achterhuis in laat-barokke stijl, toegeschreven aan J. Cosijn, en gedateerd 1697. Gelegen aan de W.-zijde van een binnenplaats, bereikbaar via een overdekte doorgang met toegangspoort aan de straat (Fig. XLIV). Mogelijk in oorsprong een rijk versierd zomerhuis horend bij een complexe herenwoning die later werd opgesplitst. Het perceel werd in 1697 aangekocht door Nicolaas Bally; het eigendom, toen bestaande uit een voor- en achterhuis, werd in 1701 verkocht aan Adriaan Willems. Het gebouw aan de straat, Vlaamsesteenweg nr. 44-48 – tot voor kort twee afzonderlijke panden van drie bouwl. en samen vijf trav. met centraal de doorgang naar het achterhuis –, werd in neoclassicistische stijl aangepast in XIX A, de twee l. trav. na verwijdering van een getrapte geveltop cf. bouwaanvraag van 1839. Het «Bellonahuis», benaming gegeven door burgemeester K. Buls verwijzend naar de geveliconografie, werd in 1913 door de Stad Brussel aangekocht. Ontpleisterd en gerestaureerd in 1965, met behoud van het oorspronkelijke beeldhouwwerk. Heden museum voor toneelgeschiedenis z.g. «*Maison du Spectacle*».

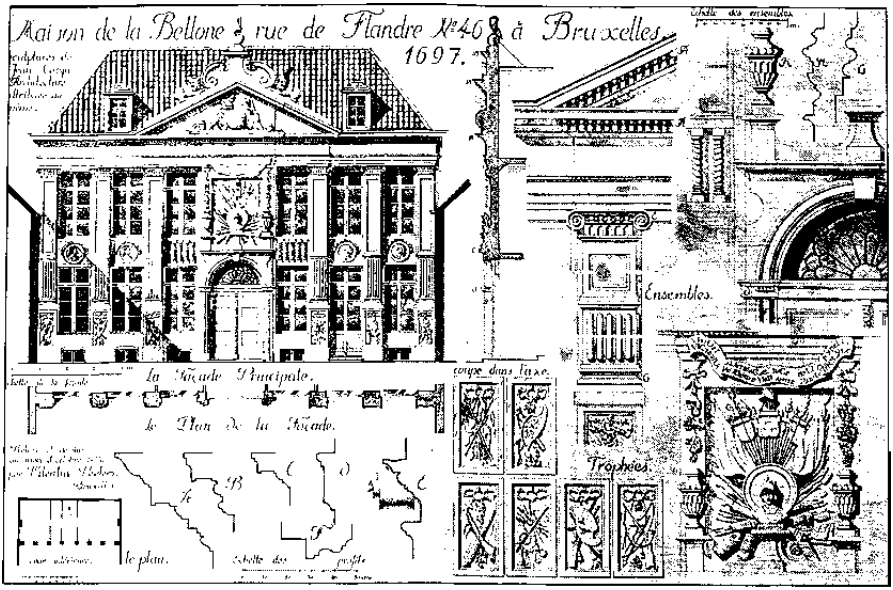
Toegangspoort. Rondboogpoort in barokke hardstenen omlijsting, eveneens te dateren in 1697. Vlakke pilasters waarop hoofdgestel, voorzien van trigliefen met drop, metopen met ramskoppen en schijven, en centraal paneel met oren. Bekroond door een geprofileerd gebogen fronton.

«Bellonahuis» (fig. 1001). Dubbelhuis met twee bouwl. en zeven trav. onder schilddak (leien), in classicerende laat-barokstijl, d.m.v. een chronogram gedateerd 1697. Mogelijk ontworpen door Jan Cosijn – cf. signatuur onder de buste van de godin Bellona –, aan wie tevens het stilistisch aanverwante Bakkershuis z.g. «Den Coninck van Spaigniën» (Grote Markt nr. 1) van 1696-1697 wordt toegeschreven; mogelijk stond Cosijn slechts in voor het beeldhouwwerk. De lijstgevel van natuursteen vertoont een dubbel karakter : enerzijds een strenge classicerende com-

XLIV. Vlaamsesteenweg nr. 46. Z.g. «Bellonahuis».

positie, anderzijds een weelderig plastisch decor in Vlaamse barokstijl, opgehoogd met verguldsel. Gevelritme aangegeven door kolossale Ionische pilasters met trofeeën van Visvangst, Oorlog, Burgerlijke Macht, Handel, Vrede en Jacht op het hoge basement (fig. 1002), cannelures over de eerste bouwl., en casementen op de tweede bouwl. Drie trav. breed middenrisaliet onder versierd drichoekig fronton. Breed hoofdgestel met architraaf, vlakke fries en kroonlijst. Rechth. vensters en getoogde kelderopeningen. De borstweringen van de tweede bouwl. vertonen medaillons met profielportretten van de Romeinse keizers Hadrianus, Trajanus, Antonius en Marcus Aurelius, waarrond festoenen; in het risaliet blinde borstweringen met getorste balustrade. Centrale rondboogpoort in geprofileerde omlijsting met neuten, imposten met drop, en sluitsteen, onder gestrekte en gekorniste waterlijst; houten vleugeldeur met versierde makelaar en gesmeed ijzeren waaier. Aansluitend trofee ter ere van de slag van Zenta in 1697, waar de Turken werden verslagen door de troepen van prins Eugène van Savoie en keurvorst Frederik-August van Saksen. Centrale buste van de oorlogsgodin Bellona op sokkel met opschrift «I. COSYNE», omringd door banieren en wapens o.m. pijlenkokers en fasces, het geheel geflankeerd door bloemen- en vruchtenslingers boven twee halfvazen. Bovenaan een

1001. Vlaamsesteenweg nr. 46. Z.g. «Bellonahuis» (1697). Opmeting door V. Peeters, 1935 (verzameling Sint-Lukasarchief).

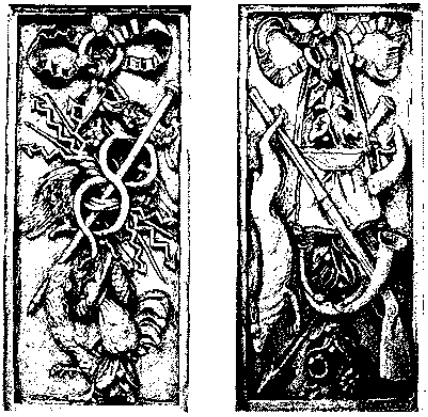
banderol met distichon, tevens chronogram : « VIRTUTI AUSTRIACAE PACE BELLO FIDELI - VICTORIIS PRUDENTER VIGILANTER PARTIS INCLYTAE» (Aan de dapperheid van Oostenrijk, trouw in vrede zowel als in oorlog, beroemd door de overwinningen behaald door voorzichtigheid en waakzaamheid). Middenrisaliet bekroond door een gekornist entablement en driehoekig fronton, nogmaals gekornist boven de middentrav., en geaccentueerd door eier- en tandlijsten. Als top een pelikaan of feniks op sokkel, geflankeerd door twee voluten en liggende leeuwen. Allegorisch tafereel in het timpaan : grijsaard met boek en jongeling met passer en wereldbol, tussen objecten, o.m. vazen, mogelijk een voorstelling van Tijd en Ruimte. Interieur met bewaarde structuur : balkenlagen met balksloffen en dakspant; Lodewijk XVI-trappaal.

Aan de N.- en O.-zijde van de binnenplaats, eenvoudige opstanden wederopgebouwd in 1975, n.o.v. architect J. La Peyre. Ingemetselde gevelsteen met inschrift « COQUEREA - 1765» in de N.-gevel. Uitbreiding in nr. 48, n.o.v. architect J. Laufer-Torenhajm, beëindigd in 1991 (2165).

S.A.B., O.W., 11166 (1839).
CREUZ S., *La Maison de la Bellone*, Brussel, s.d.

Nr. 55. Rijhuis met drie bouwl. en drie trav. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rastervormige ordonnantie uit XVIII, gekenmerkt door verkleinende registers van gekoppelde rechth. vensters met doorgetrokken posten en dorpels die casementen vormen op de borstwering. Blinde middentrav. Kordon onder fries en goot. Recente winkelpui (2166).

Nr. 71. Smal rijhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect A. Sarot van 1898; vier bouwl. en één trav. onder mansardedak (leien). Bakstenen lijstgevel met verwerking van natuur- en hardsteen. Tweelicht op de eerste verd., breed rechth. venster

1002. Vlaamsesteenweg nr. 46. Z.g. «Bellonahuis» (1697). Trofeeën.

met gekartelde latei, voorzien van een balkon met consoles en ijzeren leuning, op de overige verd. Sterk uitkragende kroonlijst op houten consoles; dito ter ondersteuning van het afgewolfde zadeldakje van de dakkapel. Verbouwde pui (2167).

S.A.B., O.W., 11227 (1898).

Nr. 73-75. Rijhuis in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect G. Vanderborst van 1850, waarvoor bouwaanvraag van 1853; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (fig. 1003). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door kordonvormende lekdrempels. Bel-etage gemarkeerd door geprofileerde booglijsten op onderling verbonden imposten en pilasters, waarin rechth. vensters onder verdiept blind boogveld. Rechth. vensters met geriemde omlijsting op de lagere derde bouwl. Gietijzeren leuningen. Klassiek hoofdgestel met casementenfries. Begane grond verbouwd, oorspronkelijk l. deur en winkelpui met zij-ingang, onder doorlopend entablement op pilasters.

S.A.B., O.W., 11228 (1850, 1853).

Nr. 80-84. Ruim pand met gecementeerde pseudo-traditionele trapgevel, n.o.v. architect G. Ligo van 1932; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (n⊥straat, pannen). Ter vervanging van twee breedhuizen. Rechth. vensters met geprofileerde omlijsting en doorlopende lekdrempels; typische houten vensterkruisen. Twee oculi met elk vier sluitstenen in de geveltop. Gesmeed ijzeren sierankers. Aangepaste winkelpui (2168).

S.A.B., O.W., 40272 (1932).

Nr. 83. In huidige vorm breedhuis met drie bouwl. en twee trav. onder mansardedak. Vermoedelijk traditionele XVII-kern, aangepast in XVIII en XIX. Vlak bepleisterde lijstgevel met rechte muurankers. Aangepaste rechth. vensters op lekdrempels (XIX). Vernieuwde kroonlijst boven steigergaten. Getoogde dakkapellen met gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden (XVIII). Verbouwde begane grond (2169).

1003. Vlaamsesteenweg nr. 73-75 (1850/1853).

1004. Vlaamsesteenweg nr. 98.

Nr. 98. Diephuis (hoek Roostergang) met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen), met traditionele XVII-kern. Tot voor kort bepleisterde en beschilderde laat-classicistische lijstgevel bekroond door een monumentaal, sterk geprofileerd driehoekig fronton waarin ronde oculus, uit eind XVIII-begin XIX (fig. 1004); heden opnieuw bekleed. Vlak behandelde bovenverd. met rechth. vensters, haast vierkant op de lage derde bouwl. Dubbele gelede architraaf waartussen fries met steigergaten onder het fronton. Verbouwde begane grond. Nagenoeg blinde, verankerde en bepleisterde zijgevel; achtertuitgevel.

Nr. 99. Breedhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), in huidige vorm daterend van XVIII-XIX. Eenvoudige, ontpleisterde bakstenen lijstgevel, met zandstenen sokkel als enig restant van een traditionele XVII-kern. Rechth. vensters, lager op de derde bouwl., met hardstenen lekdrempel. Centrale rondboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl, uit XVIII A : breed, met spiegels versierd kwarthol beloop, met neuten, gelede imposten en gegroefde voluutsleutel, onder gebogen en gestrekte druiplijst, met ingediepte zwikken. Aansluitende benedenvensters (2170).

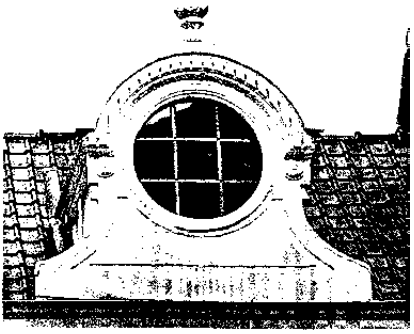
Nr. 113. Hoekgebouw (Oppemstraat nr. 2-4) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1873; drie bouwl. + entresol en resp. drie en zes trav. onder afgesnuit zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met uitgespaarde hoekpenant en registers van rechth. vensters. Sokkelvormende begane grond en entresol belijnd met schijnvoegen en massieve kordons. Bel-etage in de voorgevel gemarkeerd door een gevelbreed balkon met consoles en gietijzeren leuning. Bovenvensters in geriemde omlijsting met o.m. oren en sleutel, op bewerkte borstweringen en diamantkoppen. Gietijzeren vensterleuningen. Klassiek hoofdgestel met casementenfries. Driedelige winkelpui met versierde posten en entablement in de voorgevel (2171).

S.A.B., O.W., 11240 (1873).

Nr. 115. Rijhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect D. De Smedt van 1903; vier bouwl. en één trav. onder zadeldak. Bepleisterde lijstgevel met verwerking van hardsteen, gemarkeerd door geblokte hoeklisenen, belijnd door kordons en een klassiek hoofdgestel. Tweelichten op de eerste en bovenste verd., aldaar in geriemde omlijsting met oren. Ruim deurvenster in geriemde omlijsting met entablement, en balkon met zware consoles op de bel-etage. Gietijzeren borstweringen. Arduinen winkelpui met groot uitstalraam en zijdeur (2172).

S.A.B., O.W., 11241 (1903).

Nr. 122. Breedhuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (pannen). Traditionele XVII-kern, vermoedelijk tot de huidige vorm aangepast in XVIII d. Heden

1005. Vlaamsesteenweg nr. 122. Dakkapel.

Nr. 138. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), oorspronkelijk met trapgevel (resp. 8 en 7 tr. + topstuk), uit XVII (fig. 1006). Ingrijpende wijziging in 1948 : verwijdering van de hoogste topgeleding, opgemetst tot lijstgevel onder afgesnuite bedaking. Opgetrokken uit bak- en zandsteen, doch bepleisterd en beschilderd, met rechte muurankers. Rondboogpoort met kwarthol geprofileerde dagkanten, imposten en sluitsteen, in de gedecapeerde r. trav., toegang tot de Ooievaarsstraat. Aangepaste rechth. bovenvensters (XIX), voorheen kruiskozijnen. Behouden drielicht van de eerste topgeleding : rondbogig middenluik met bewerkte sluitsteen en imposten, tussen rechth. zijvenstertjes.

S.A.B., O.W., 57947 (1948).
K.I.K., 105032 A.

gedecapeerde lijstgevel van baksteen met zandstenen speklagen, negblokken en steigergaten, met muurankers. Rechth. vensters in latere stucomlijsting met guirlandesleutel, op afzonderlijke en doorgetrokken lekdempels. Kroonlijst op modillons. Markante houten dakkapel in Lodewijk XVI-stijl, met gebogen vleugelstukken, oren met schijven en drop, gelijnde booglijst en bolornament; ronde oculus (fig. 1005). Verbouwde begane grond (2173).

Nr. 132. Rijhuis in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1846. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde, heden gedecapeerde bakstenen lijstgevel. Rechth. bovenvensters in gerlende hardstenen omlijsting, op de tweede bouwl. samengebracht in een register met doorlopende borstwering, lekdrempel, verdiept paneel en entablement op voluutconsoles, op de derde bouwl. met oren en neuten. Bewaard houtwerk en gietijzeren leuningen. Kroonlijst op uitgelengde consoles, casementen met rozetten, en kordon. Verbouwde winkelpui, oorspronkelijk met middeningang en brede puilijst (2174).

S.A.B., O.W., 11194 (1846).

1006. Vlaamsesteenweg nr. 138, 140, 142, z.g. «In den Gulden Arent». Toestand ca. 1900.

1007. Vlaamsesteenweg nr. 142. Z.g. «In den Gulden Arent». Gevelsteen.

Nr. 140. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), uit XVII (fig. 1006). Vermoedelijk tot tuitgevel vereenvoudigde vroegere trapgevel, cf. nr. 138, opgetrokken uit bak- en zandsteen, doch bepleisterd en beschilderd, met rechte muurankers. Aangepaste rechth. bovenvensters met lekdrempels (XIX). Tweeledige geveltop : oorspronkelijk drielicht met rondbogig middenluik met imposten en sluitsteen, tussen rechth. zijvenstertjes, in 1930 verbouwd tot rechth. drielicht; rechth. luikje erboven. Verbouwde begane grond.

S.A.B., O.W., 38975 (1930).
K.I.K., 105032 A.

Nr. 142. Z.g. «*In den Gulden Arent*», cf. gebeeldhouwde gevelsteen met arend en huisnaam boven de tweede bouwl. (fig. 1006, 1007). Traditioneel diep-/breedhuis met drie bouwl. en twee trav. onder gecombineerd zadeldak (Vlaamse pannen) met kruisende nok en getuit aandak, uit XVII. Verhoogde halsgevel, vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch bepleisterd en beschilderd, met rechte muurankers. Aangepaste rechth. bovenvensters met lekdrempel (XIX). Tweeledige geveltop aangegeven door een geprofileerde waterlijst. Getrapte eerste geleding (5 tr.) waarin drielicht met kwarthol profiel aan de dagkanten : rondbogig middenluik met doorgetrokken imposten, sluitsteen en waterlijst, tussen rechth. zijvenstertjes. Barokke topgeleding waarin vlak omlijste ronde oculus, met flankerende voluten, bekroond door een hoog gebogen fronton. Verbouwde begane grond.

Nr. 169. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX A. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende rechth. bovenvensters op doorlopende lekdrempels; inrijpoort in entablement doorlopend in de puilijst, in de r. trav. Hoofdgestel met architraaf, fries en kroonlijst met klossen; afgewolfde dakkapel. Bewaard houtwerk. Benedenvensters verbouwd tot winkelraam (2175).

Nr. 176-178. Traditioneel diephuis met twee bouwl. en drie trav. onder zadeldak (golfplaten), uit XVII (fig. 1008). Trapgevel (9 tr. + topstuk) met schouderstukken,

1008. Vlaamsesteenweg nr. 176-178, 180.

vermoedelijk opgetrokken uit bak- en zandsteen doch bepleisterd en beschilderd, voorzien van muurankers met gekrulde spie. Aangepaste rechth. bovenvensters met lekdrempel en gietijzeren leuning (XIX). Tweeledige geveltop met drielicht in de eerste geleding : rondbogig middenluik tussen rechth. zijvenstertjes, en rechth. luikje erboven, alle met toegevoegde lekdrempel. Toegang tot de vroegere Voermansgang in de r. trav. : rondboogpoort met verankerde sluitsteen en imposten; overdekte doorgang met balkenzolder-ing op kraagstenen. L. winkelraam en -deur.

K.I.K., 10648 A.

Nr. 180. Zelfde type als nr. 176-178, uit XVII (fig. 1008). Vrijwel identieke trapgevel (8 tr. + topstuk), r. gedeeltelijk opgemetseld. Pannen afdekking. Begane grond verbouwd.

K.I.K., 104648 A.

Nr. 186-188. Neoclassicistisch dubbelhuis met drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1843. Opgetrokken ter plaatse van een traditioneel XVII-pand met getrapte top; heden opgesplitst in twee panden. Lijstgevel, twee l. trav. bepleisterd en beschilderd, overige gecementeerd en met toegevoegde riemomlijstingen. Vroeger middenrisaliet met behouden poortentablement. Rechth. bovenvensters op lekdrempels, kordonvormend op de lagere derde bouwl. «Klassieke» winkelpui (XIX) in de l. trav.; slechts behouden houten puilijst met hoekconsoles en vazen (begin XX) in de r. trav. (2176).

S.A.B., O.W., 11202 (1843).

Nr. 189-193. Appartementsgebouw met neorococo-inslag, n.o.v. architect G. de Croix van 1910; vijf bouwl. waaronder entresol terugwijkende attiekverd. en vier trav. onder plat dak. Lijstgevel met similibekleding en gebruik van hardsteen. Brede zijtrav. gemarkeerd door gestapelde rechth. erkers met typische ijzeren balkonbekroning; middentrav. met omlijste spiegelboogvensters. Kroonlijst met klossen en tandlijst. Centrale spiegelboogdeur in neo-Lodewijk XV-omlijsting met maskersleutel; aan weerszij vernieuwde winkelpuien met marbrite-bekleding (2177).

S.A.B., O.W., 1844 (1910).

Nr. 194-194A. Huurhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect F. Kips van 1901; vier bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde lijstgevel met imitatievoegen op hardstenen pui. Breder l. risaliet met oplopende vensteromlijstingen en gietijzeren balkons; kordongeleding. Rechth. openingen. Klassiek hoofdgestel; brede dakkapel met gebogen fronton en œil-de-bœuf. Winkelpui naast privé-inkom (2178).

S.A.B., O.W., 186 (1901).

Nr. 199-201. Appartementsgebouw (hoek Nieuwpoortlaan) met Art Nouveau-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1909; zes bouwl. waaronder entresol, en resp. vier en twee trav. Gecementeerde lijstgevel met hardstenen banden ter hoogte van de dorpels. Alternerend bredere trav. met gestapelde trapezoïdale erkers en drielichten, voorts rechth. en op de bovenste verd. korfbogige vensters; typische gietijzeren borstweringen. Beglaasde caféluifel op ijzeren Art Nouveau-consoles (2179).

S.A.B., O.W., 11262 (1909).

Vlees-en-Broodstraat (5 E)

Van Grasmarkt naar Grote Markt.
In XIV-XVII z.g. «Peperstraat». Smalle gekasseide straat, haaks op het Stadhuis. Sinds 1960 deel uitmakend van het B.P.A. 30/10 «Grote Markt en omgeving» (zie Beenhouwersstraat). O.-zijde vanouds begrensd door de zijgevels van het voormalige Groot Vleeshuis en de voormalige Broodhal, heden door de zijgevels van het imposante gebouw Grasmarkt nr. 61-63 (cf. aldaar) en van het Stadsmuseum (zie Grote Markt, voormalig Broodhuis).
Homogene straatwand aan W.-zijde door aaneenschakeling van diephuizen met behouden of aangepaste topgevels, uit eind

XLV. Vlees-en-Broodstraat. Gevelopstanden naar architect F. Malfait (1916), (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 14).

XVII-begin XVIII, en van twee breedhuizen met XIX-lijstgevel (Fig. XLV).

Archief K.C.M.L., plannen Brussel : gevelopstanden architect F. Malfait, 14, Vlees-en-Broodstraat, 1916.

Nr. 1. Smal diephuis met vier bouwl. en twee trav. onder pseudo-mansardedak (leien). Vermoedelijk voorheen topgevel, naderhand aangepast tot lijstgevel met behoud van rondbogig zoldervenster. Huidige verhoogde halsgevel vlg. archiefgegevens van 1917 resulterend van restauratie : bekleding met simili-steen, markerende druiplijsten en top met platte banddecor, voluutaflijning en bekronend topstuk. Rechth. vensters met lekdrempels (2180).

S.A.B., O.W., 27547 (1917).

Nr. 3. Diephuis met drie bouwl. en dito trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Verankerde, heden gecementeerde voorgevel met in- en uitgezwenkte top, uit eind XVII-begin XVIII. Aangepaste rechth. vensters; lekdrempels doorgetrokken op de tweede bouwl. Rondboogvenster onder oculus en rechth. zijvensters in de top; bekronend driehoekig fronton. Verbouwde begane grond in neotraditionele stijl (2180).

Nr. 5-5A. Diephuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (leien). Verankerde, witbepleisterde gevel met tweeledige in- en uitgezwenkte top en typerend platte banddecor, te dateren eind XVII-begin XVIII. Geaccentueerde bredere middentrav. met op de tweede bouwl. rechth. venster onder boogfronton, onderbroken voor een gebeeldhouwde fazant. Geveltop gemarkeerd door een geprofileerde druiplijst en bekroond door een driehoekig fronton : centraal rondboogvenster onder booglijst en aansluitend kleiner rechth. venster met driehoekig fronton; rechth. zijvensters. Verbouwde begane grond met neobarok deurtje in l. trav. (2181).

Nr. 7. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), in kern vermoedelijk opklimmend tot eind XVII-begin XVIII. Heden bepleisterde voorgevel met klokvormige geveltop. Rechth. vensters in vlakke omlijsting, op de tweede bouwl. voorzien van ijzeren leuningen. Geveltop met centraal rechth. venster onder driehoekig fronton; blinde

oculi, platte bandaflijning en beëindiging met booglijst. Begane grond samen met nr. 9 en 11 verbouwd tot horecapui (2182).

Nr. 9. Smal breedhuis met vier bouwl. en twee trav. onder geknikt zadeldak (kunstleien) met rechth. zoldervenster. Sobere bepleisterde doorsnee-lijstgevel waarvoor vermoedelijke bouwaanvraag van 1812, ter vervanging van een vroegere traditionele halsgevel en met toevoeging van een lagere vierde bouwl. Rechth. vensters en verbouwde begane grond (cf. nr. 7).

S.A.B., A.A., 1812, vol. 9, rep. 1109-1120.

Nr. 11. Breedhuis met vier bouwl. en drie trav. onder doorlopend zadeldak met Grote Markt nr. 34. Bepleisterde voorgevel uit XIX A : rondboogvensters en ijzeren leuningen op de tweede bouwl.; rechth. en haast vierkante vensters resp. op de derde en vierde bouwl. Kordonvormende lekdrempels. Verbouwde begane grond (cf. nr. 7).

Vlierwijk (2-3 C-D)

Doodlopend straatje met Y-vormig tracé en toegang in de Grootgodshuisstraat.
Restant van het stratenpatroon van het voormalige Groot Begijnhof (zie Begijnhof) : de W.-arm vormde eertijds het uiteinde van de hoofdstraat (huidige Begijnhofstraat), de O.-arm valt samen met het vroegere Vlierstraatje. Bij de heraanleg van het N.-deel van het Begijnhof n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1822 (zie Grootgodshuisstraat) tot de huidige vorm herleid.
Onaanzienlijke bebouwing, grotendeels daterend uit XIX, o.m. achterhuizen en stallingen; sociaal woonblok uit begin XX op de splitsing.

Voldersstraat (3-4 H)

Van Maurice Lemonnierlaan naar Zuidlaan.

1009. Voldersstraat nr. 51-53 (1874). Balkon.

Deel uitmakend van een geheel van straten, in 1861-1866 aangelegd ten Z. en O. van de Anderlechtsesteenweg (zie Artesiëstraat). De Voldersstraat vormde de W.-O. georiënteerde hoofdas van de verkaveling z.g. Otlet-Dupont, gerealiseerd ca. 1861-1864, die voorts de N.-Z.-dwarsassen Artesiëstraat en Bodegemstraat omvatte. Hoewel bedoeld als verbinding tussen de Anderlechtsepoort en de nog aan te leggen Stalingradlaan, reikte zij aanvankelijk slechts tot de Kazernestraat. Na de aanleg van de centrale lanen (1867-1871) werd in 1872-1874 in het verlengde van Voldersstraat enerzijds en Spiegelstraat anderzijds een nieuwe straat, de Rogier van der Weydenstraat, aangelegd, in het midden gekruist door de Stalingradlaan.
Bebouwd vanaf 1861 tot midden jaren 1870. Homogene en vrij goed bewaarde rijbebouwing van enkel- en winkelhuizen, o.m. gekoppeld, aansluitend bij al of niet afgeschuinde hoekpanden, waarin twee bouwfasen te onderscheiden zijn.
De neoclassicistische basisbebouwing vnl. uit de jaren 1860 tot ca. 1870 wordt gekenmerkt door vrij uniforme bepleisterde en beschilderde gevelopstanden met drie tot vier bouwl. en gemiddeld drie trav. onder zadeldak. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels, klassiek hoofdgestel en soms een centraal balkon met voluutconsoles en ijzeren hek (fig. 1009). Cf. nr. 18 (1870), 20 (1871), 21 (1862), 23 (1871), 30, 32

(1863), 34 (1865), 39, 41 en 43 (1863), 47, 47A-49, 56-60 (1875), 78-80, 92-96 (1870) en 98 (1865). Dito hoekcomplexen, veelal samengesteld uit gekoppelde woningen met winkel in het hoekpand, cf. nr. 19A (1862), 50 (1862), 52 (1863), 59 (1873, architect F. Abeels), 61-61A (1872), 100 (1864). Een reeks naar volume gelijkaardige rijhuizen van ca. 1875 vertoont een rijker uitgewerkt stucdecor met neoclassicistische inslag, o.m. schijnvoegen, risalieten, sluitstenen, panelen, spiegels en guirlandes, en een overvloediger gebruik van balkons o.m. gevelbreed, vergelijkbaar met de architectuur van de centrale lanen. Cf. nr. 4 (1875, architect J.A. Pilate) 25, 36-38 (1875, verhoogd in 1911), 40 (1874), 51-53 (1874), 57, 62-64 (1876), 63, 66-68 (1874), 72 (1874), 74, 76-76A (1874). Enkele rijkere burgerhuizen gekenmerkt door het gebruik van hardsteen, uit beide bebouwingsfasen aan het einde van de straat (zie nr. 65 tot 73). Een aantal panden wordt ontsierd door een vernieuwde gevelbekleding of een verbouwde pui. Enkele bewaarde «klassieke» houten winkelpuien of -ramen uit XIX d in nr. 23, 60, 61-61A, 78-80 en 98.

S.A.B., O.W., 11481 (1870), 11477 (1871), 6819 (1862), 11475 (1871), 11486 (1863), 11490 (1865), 7864 (1863), 11455 (1875), 11482 (1870), 16612 (1865), 6819 (1862), 7857 (1862), 7865 (1863), 11462 (1873), 11467 (1872), 16610 (1864), 25209 (1875), 11452 (1875), 5690 (1911), 11456 (1874), 11461 (1874), 11449 (1876), 11454 (1874), 11459 (1874), 11458 (1874).

Nr. 6-8. Hoekcomplex (Kazernestraat nr. 52-54) met neoclassicistische inslag, drie bouwl. + entresol en resp. vier en acht trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1881. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Omlopende houten winkelpui met pilasters en entablement, dito raam en deuren. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels; gekoppelde balkons met consoles en gietijzeren hek in de middentrav. van de voorgevel. Kroon- en tandlijst op klossen, boven casementenfries met bedekte steigergaten, en kordon (2183).

S.A.B., O.W., 11447 (1881).

Nr. 10-16. Afgeschuind hoekcomplex (Kazernestraat), twee woonhuizen, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1872; vier bouwl. en negen trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met registers van getoogde vensters in geriemde omlijsting, op doorgetrokken lekdrempels; balkon met consoles en gietijzeren hek in de hoektrav. Kroonlijst op klossen. Twee «klassieke» winkelpuien met zij-ingang in nr. 14 en 16 (2184).

S.A.B., O.W., 11465 (1872).

Nr. 19. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1864. Samen opgetrokken met het aanpalende, heden verbouwde hoekhuis Artesiëstraat nr. 26. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geprofileerde hardstenen plint, puilijst en kordonvormende lekdrempels. Rechth. deur en benedenvensters, getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met op de tweede verd. bewaarde Louis-Philippe-sleutels; centraal balkon met zware voluutconsoles en gietijzeren hek. Klassiek hoofdgestel. Bewaard houtwerk o.m. vleugeldeur en vouwluiken (2185).

S.A.B., O.W., 11485 (1864).

Nr. 24. Idem als Artesiëstraat nr. 34, met verbouwde begane grond. Zie aldaar.

Nr. 27-33. Twee gekoppelde huurhuizen met achterhuizen, vier bouwl. en samen vier trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1875. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag. Begane grond met repeterende opstand : telkens deur naast «klassiek» houten winkelraam, l. van bij oorsprong en r. van 1879; centrale deur naar de achterhuizen. Getoogde bovenvensters met geprofileerde omlijsting, doorgetrokken lekdrempels en paneel op de borstwering; gietijzeren leuningen. Tweedelige kroonlijst op klossen, boven casementen en steigergaten (2186).

S.A.B., O.W., 11453 (1875), 47111 (1879).

Nr. 35. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor vermoedelijke bouwaanvraag van 1872. Gewone ordonnantie met steekboogvensters, kordons en klassiek hoofdgestel. Oorspronkelijke inrijpoort met houten vleugeldeur in de r. trav. Houten winkelpui met zij-ingang, pilasters met diamantkop, en entablement met gebogen pseudo-fronton, waarvoor bouwaanvraag van 1881 (2187).

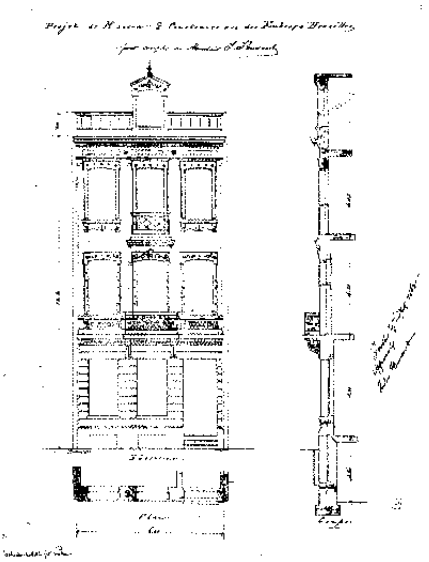
S.A.B., O.W., 11464 (1872), 11446 (1881).

Nr. 42. Burgerhuis in eclectische stijl, n.o.v. architect W. Saubert van 1912, in de gevel gesigneerd en gedateerd 1913; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuursteen, op geboste benedenbouw van hardsteen, met neo-Lodewijk XVI-decor. Middenrisaliet vanaf de puilijst, voorzien van gebogen balkons met uitgelengde consoles en resp. entrelacs en ijzeren hek. Rechth. vensters met afgeronde bovenhoeken of sluitsteen; doorlopende opengewerkte borstwering op de eerste, guirlandedecor op de tweede verd. Klassiek hoofdgestel met bewerkte fries (2188).

S.A.B., O.W., 2440 (1912).

Nr. 44, 46, 48. Drie gekoppelde enkelhuizen vlg. repeterend schema, met neoclassicistische inslag, uit de jaren 1870; vier bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, met schijnvoegen op de begane grond, kordongeleding en klassiek hoofdgestel. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met sleutel, op doorgetrokken lekdrempels; balkons met consoles en gietijzeren hek in de middentrav. Latere winkelramen, in nr. 44 met Art Nouveau-rocden, in nr. 46 met pilasters en entablement (2189).

Nr. 54. Enkelhuis met Second-Empire-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1862, mogelijk n.o.v. architect E. Van Humbeeck (fig. 1010); drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, de begane grond met schijnvoegen, op hardstenen plint. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met oren en sleutel, op lekdrempel met bewerkte consoles; fraai versierde borstweringen met palmetmotief op de tweede verd. Middentrav. van de hoofdverd. geaccentueerd door een balkon met gietijzeren hek en entablement, beide op consoles, en aansluitend dito Frans balkon. Hoofdgestel met architraaf, casementenfries, kroon- en tandlijst met klossen. Begane grond met behouden r. deur, de vensters verbouwd tot winkelraam. In het ontwerp blinde attiek waarin centrale dakkapel (2190).

1010. Voldersstraat nr. 54. Bouwaanvraag (1862).

S.A.B., O.W., 11492 (1862).

Nr. 65 en 67, 69. Twee identieke burgerhuizen en een ruimer herenhuis van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1872; drie bouwl. en resp. drie en vier trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels met verwerking van hardsteen o.m. voor sokkel en omlijs-

tingen, met schijnvoegen op de begane grond, en gemarkeerd door een middenrisaliet met balkon en entablement op bewerkte consoles op de hoofdverd. Rechth. muuropeningen in vlakke omlijsting met oren op lekdrempels; oorspronkelijk bewerkte borstweringen. Fraaie gietijzeren balkonleuningen. Klassiek hoofdgestel. Herenhuis met omlijste rondboogpoort met sleutel en door uitgelengde consoles gemarkeerd hoofdgestel. Typische houten vleugeldeuren in nr. 65 en 67. Later «klassiek» winkelraam in nr. 65; vernieuwde bakstenen bekleding in nr. 65 en 69 (2191).

S.A.B., O.W., 11471 (1872).

Nr. 70. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit de jaren 1870. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint. Begane grond met schijnvoegen en vlak omlijste rechth. openingen. Middenrisaliet vanaf de puilijst, op de bel-etage gemarkeerd door een balkon met consoles en gietijzeren leuning. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, sleutel, doorgetrokken lekdrempels en paneel op de borstwering. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen met fronton (2192).

Nr. 71, 73. Twee gekoppelde burgerhuizen vlg. spiegelbeeldschema, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1865; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak (fig. 1011). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met gebruik van hardsteen voor de sokkel, kordons en omlijstingen. Verhoogde begane grond met schijnvoegen, rechth. deuren en vensters; getraliede souterrainvensters met boogrug. Bovenverd. met middenrisaliet, op de beletage gemarkeerd door een balkon op zware consoles – in nr. 73 met bewaarde balustrade – en een gebogen entablement eveneens op consoles. Getoogde vensters met geriemde omlijsting en paneel op de borstwering. Gekorniste kroon- en tandlijst op uitgelengde consoles, boven casementen en architraaf. Bewaard houtwerk o.m. bewerkte vleugeldeuren.

S.A.B., O.W., 11484 (1865).

1011. Voldersstraat nr. 71, 73 (1865).

Nr. 75 tot 85. Reeks van vier gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, en een afgeschuind hoekhuis (Kuregemsestraat), met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1869. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels. Enkelhuizen met drie bouwl., de uiterste panden met elk drie trav., de middelste met samen drie trav. waarvan één gemeenschappelijk. Gevelgeleding door vlakke lisenen, pui en kroonlijst. Rechth. deuren en vensters; centrale balkons met ijzeren leuning in de uiterste panden. Nr. 77 in Art Decostijl verbouwd n.o.v. architect O. Van Roye van 1925 : drielichten op de bovenverd., bijkomende verd., markant ijzer- en houtwerk met typische roeden en kleurrijk glas-in-lood. Nr. 81 verhoogd. Hoekhuis met drie bouwl. + entresol en zes trav., met eenvoudige opstand, de hoektrav. met dito balkon, en hoofdgestel met paneelenfries;

oorspronkelijk «klassieke» houten winkelramen (2193).

S.A.B., O.W., 10092 (1869), 31089 (1925).

Nr. 82. Burgerhuis met vrijwel identieke opstand als nr. 65 en 67, waarvoor bouwaanvraag van 1875. Licht afwijkend decor, vnl. de consoles, ontbrekende schijnvoegen op de begane grond en bijkomende ijzeren borstwering op de hoogste verd. in het risaliet (2194).

S.A.B., O.W., 11472 (1875).

Nr. 86, 88, 90. Gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen, met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1871. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, horizontaal geleed door de plint, puilijst, doorgetrokken lekdrempels en klassiek hoofdgestel. Rechth. vensters, middentrav. met riemomlijsting en balkon met voluutconsoles en ijzeren hek op de bel-etage van nr. 86 en 88, pancel hogerop. Begane grond van nr. 86 gewijzigd; van nr. 90 met vermoedelijk oorspronkelijke winkelpui met zij-ingang, pilasters en entablement (2195).

S.A.B., O.W., 11470 (1871).

Voorlopig Bewindsstraat (7-8 B)

Van Koningsstraat naar Eredienststraat.
Licht hellende straat getrokken tijdens de urbanisatie van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk n.o.v. architect A. Mennessier van 1874 (cf. Congresstraat). Straatnaam refererend naar het eerste bestuursorgaan, onmiddellijk na de Belgische Onafhankelijkheid.
Aanleg van het eerste straatgedeelte, tot de Verenigingsstraat, ter plaatse van de vroegere O.-«Spellekensstraet» of Vesaliusstraat, heden ingenomen door schaalvergrotende kantoorgebouwen. Begin van de straat geopend voor de *Bobijngang*, met ten O. een braakliggend, tot parking omgevormd terrein, en ten W. de achtergebouwen en -gevels van Koningsstraat nr. 79 tot 93.

Basisbebouwing met vnl. residentieel karakter. Typische doorsnee-gevelopstanden met neoclassicistische inslag : overwicht van bepleisterde lijstgevels met veelal ingehouden stucdecor, karakteristieke horizontale belijningen met imitatiebanden en kordons, en typische gevelaccenten als balkons, erkers en risalieten. Doorgaans drie bouwl. hoog, met enkelhuisopstand, en typologisch te groeperen in gevels met twee trav., vaak met bredere venstertrav. en smalle deurtrav., en drie trav. met klemtoon op de middelste. Monumentalere gevels met afgeschuinde trav. voor de hoekbebouwingen, cf. nr. 30 (1889; met houten erker van 1890 en toegevoegde vierde en vijfde bouwl. van 1929); voor de hoekpanden nr. 41-43 en 56 zie Eredienststraat resp. nr. 22 en 24-28 (2196).

S.A.B., O.W., 6949 (1889 en 1890), 36973 (1929).

Nr. 17. Burgerhuis, enkelhuistype, in neo-Vlaamse-renaissancestijl n.o.v. architect H. Marcq (cf. gevelsteen sokkel), op banderol gedateerd «ANNO-1889»; drie bouwl. en vier trav. onder gecombineerde leien bedaking (n⊥ en //straat). Bak- en natuurstenen gevel met drie r. trav. opgenomen in risaliet, uitlopend op fantasievolle getrapte schoudergevel, met ingeschreven lob en pinakelversiering, thans met verdwenen topstuk. Rechth. vensters met geprofileerde bovendorpels, onder overspannende bogen. Rijk decor met gebroken frontons, sierankers, diamantkoppen, punt-, wortelmotieven en bolornamenten, waarvan fraaie toepassing in het kruisvenster in top en de vleugeldeur met bolkozijn als bovenlicht. Verder ceramiekpanelen in boogvelden en top en markerende brede balkonplaat met heden verdwenen balustrade. Deurtrav. beëindigd door uitgewerkte kroonlijst op consoles, onder houten puntvormig dakvenster met windbord en spits (2197).

S.A.B., O.W., 11810 (1889).

Nr. 19. Afgerond hoekpand, waarvoor gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1886 met Verenigingsstraat nr. 55; drie bouwl. en totaal zes trav. onder afgesnuite en aaneengesloten zadelbedaking (pan-

nen). Bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag : lisenen- en risalietmarkering, belijnende imitatiebanden beneden, kordons, doorgetrokken lekdrempels en klassiek hoofdgestel; rechth. vensters, op twee bovenverd. omlijst en met panelendecor. Hoektrav. geaccentueerd door buikig balkonhek en stucentablement op bel-etage en driehoekige frontonbekroning, opgenomen in de kroonlijst met tandlijst en klossen. Driezijdige erker met Ionische halfzuilen. Art Deco getint smeedijzerwerk en garagepoort daterend van 1933 (2198).

S.A.B., O.W., 11817 (1886), 47703 (1933).

Nr. 21, 35. Twee rijhuizen van het doorsnee-type, met klassieke XIX d-opstand : bepleisterd, drie verkleinende bouwl. en twee trav. Nr. 21 vlg. bouwaanvraag van 1887 n.o.v. architect E. Dewé, met vlakke bossage op begane grond en risalietvormende rechth. bovenvensters, op de bel-etage met ondiepe balkons en bewerkt entablement; zadeldak met later zoldervenster (1954). Nr. 35 met eenvoudiger uitwerking, belijnd door imitatiebanden en kordons, onder pseudo-mansardedak met œil-de-bœufs (2199, 2200).

S.A.B., O.W., 11815 (1887), 62287 (1954).

Nr. 23. Rijhuis met bepleisterde lijstgevel van vier bouwl. en twee trav., n.o.v. architect A. Mennessier van 1878. Bredere l. venstertrav. in risaliet met frontonbekroning, oorspronkelijk met gekoppelde keldervensters, balustrade vóór het benedenvenster, steekboogvensters op de twee middenverd. en tweelicht op de bovenste verd. De huidige brede kelderopening onder fraai traliewerk, de dubbele houten erkers en het drielicht dateren van de aanpassingen n.o.v. architect P. Mennessier van 1901. Smalle r. trav. met deur in geblokte rechth. omlijsting, rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting en sobere kroonlijst (2201).

S.A.B., O.W., 26280 en 11805 (1878), 46316 (1901).

Nr. 25, 27, 42, 48, 50, 52. Zelfde type rijhuizen, met bepleisterde lijstgevels van

1012. Voorlopig Bewindsstraat nr. 25 tot 33.

drie bouwl., met brede venstertrav. met balkonmarkeringen – al of niet in risaliet – en een smallere deurtrav. Getoogde of rechth. vensters in geriemde omlijsting en horizontale geleding door imitatiebanden, kordons en aflijnend hoofdgestel. Nr. 25 en 27 n.o.v. architect A. Mennessier van 1879 (fig. 1012)). Nr. 42 met gr. m. zelfde geveldecor als nr. 40, waarvoor trouwens ook gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1887. Nr. 48 vlg. bouwaanvraag van 1887, met gebost hardstenen parement voor de begane grond, en een heden vereenvoudigde houten erker op de bel-etage. Nr. 50 en 52 vlg. gekoppeld schema met spiegelbeeldopstelling en festoendecor voor de sluitstenen aan vensters, vlg. bouwaanvraag van 1886 (2202).

S.A.B., O.W., 11799 (1879), 11798 en 11800 (1879), 11818 (1887), 11812 (1887), 11820 (1886).

Nr. 29, 36, 38, 40, 44. Drie trav. brede rijhuizen met enkelhuisopstand en drie

verkleinende bouwl. onder pseudo-mansardedak. Bepleisterde lijstgevels met zelfde compositieschema : imitatiebanden of vlakke bossage op de verhoogde begane grond; bovenbouw met benadrukte middentrav. in risaliet, doorgaans gelijnd, en op de bel-etage nog extra geaccentueerd door een balkon met smeedijzeren hek, op bewerkte consoles. Rechth. of getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, markerende kordons, doorgetrokken lekdrempels en klassieke gekorniste hoofdgestellen. Nr. 29 (fig. 1012), uit de jaren 1870-1880, met decoratieve festoensluitstenen en dakvenster met driehoekig fronton tussen eenvoudige voluten. Nr. 36, waarvoor bouwaanvraag van 1878, met rijk neoclassicistisch stucdecor en later toegevoegd breed mansardevenster i.pl.v. vroegere centrale dakkapel met fronton, tussen œil-de-bœufs. Nr. 38, waarvoor gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1881 met Verenigingsstraat nr. 63, 65, met hardstenen parement voor de benedenbouw en resp. Dorische en Ionische pilasterbegrenzing in het risaliet van de bovenverd. Nr. 40, vlg. bouwaanvraag van 1887 samen ontworpen met nr. 42, in de middentrav. geaccentueerd door een erker met bewerkte pilasters en balustrade, onder hekbekroning, en een centraal dakvenster met fronton tussen de œil-de-bœufs. Nr. 44, vermoedelijk daterend van 1887 (2203).

S.A.B., O.W., 26310 (1878), 6966 (1881), 11818 (1887); S.E., 572 (1887).

Nr. 31, 33. Twee identieke enkelhuizen, vlg. repeterend schema, met vier bouwl. en twee trav.; vlg. bouwaanvraag van 1881 n.o.v. architect A. Mennessier (fig. 1012). Bepleisterde lijstgevels met neoclassicistische inslag; karakteristieke belijning door imitatiebanden, kordons, bloemenfries en kroonlijst op tandlijst en klossen. Vensters in verkleinende ordonnantie, op de bovenverd. in getoogde geriemde omlijsting met bladsluitsteen. Doorgetrokken bel-etagebalkons met typisch ijzeren hek, op acanthusconsole.

S.A.B., O.W., 11803 (1881).

1013. Voorlopig Bewindsstraat nr. 34.

Nr. 32. Afgeschuind hoekpand (Omwentelingsstraat), herenhuis met drie bouwl. en drie + één + vijf trav. onder mansardebedaking (leien), waarvoor ontwerp van 1887. Lijstgevel met natuurstenen parement en ruime verwerking van blauwe hardsteen voor de sokkel met keldergaten, de geblokte pilasters op de begane grond, de kordons, de omlijsting van de rechth. deels blinde vensters, de erkers aan Omwentelingsstraat en de gebogen hoekbalustrade van de bel-etage. Panelenfries onder de kroonlijst op klossen. Dakvensters met voluten en frontonafwerking – ten dele van 1942 – en œil-de-bœuf. Brede ingangsdeur en bijkomende latere smallere r. deur (1947), (2204).

S.A.B., O.W., 11814 (1887), 55506 (1942), 57950 (1947).

Nr. 34. Huurhuis in Art Decostijl van ca. 1930, op begane grond gesigneerd «E. Janssen - J. Gustenhoven - architec-

tes»; zes bouwl. en drie trav. (fig. 1013). Baksteenbouw verlevendigd met cementbepleistering. Gevelhoge opstapeling van trapezoïdale bow-windows met drielichten, tussen kolossale pseudo-pilasters met meerledig profiel, onder sterk overkragende kroonlijst; getrapte borstweringen met tandlijst. Begane grond onder gekorniste puilijst : verlaagde benedendorpels, in de centrale garagepoort ter vervanging van het vroegere drielicht, daterend van 1947; privé- en garagepoort in de uiterste trav., met typisch bloemmotief in de sluitstenen en dagkanten.

S.A.B., O.W., 57950 (1947).

Nr. 37-39. Winkel-/woonhuis met bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, drie bouwl. + entresol en drie trav. onder zadeldak (pannen), waarvoor bouwaanvraag van 1877. Belijnde entresol. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met festoensluitsteen, op de bel-etage met centraal balkon met ijzeren hek. Casementenfries onder de tand- en kroonlijst op klossen. Houten winkelpui van het «klassieke» type met breed uitstalraam en privé- en winkelingang tussen pilasters (2205).

S.A.B., O.W., 9674 (1877).

Voorzorgsstraat (7-8 J)

Van Montserratstraat naar Waterloolaan.
Rechtlijnige straat, aangelegd in 1828-1829, op het vroegere kerkhof van het St.-Jansgasthuis dat dienst deed van 1705 tot 1784. Aanvankelijk slechts tot de Wolstraat, doch reeds begin jaren 1830 doorgetrokken tot de ringlaan. Vroegere benaming «Nieuwe Pachecostraat», naar het voormalige Pachecogodshuis (zie Jan Jacobsplein).
Oorspronkelijk neoclassicistische rijbebouwing met afgeschuinde hoekhuizen, opgetrokken vanaf 1829, heden vrijwel zonder uitzondering verbouwd. Panden met overwegend drie bouwl. en vaak mezzanino, met sobere, oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde opstand : regelmatige registers van rechth. muuropeningen, al of niet doorgetrokken lekdrempels, en klassieke beëindiging, cf. nr. 1-7, 9, 11-13, 38-40, 42-44, 46-48 (1831) en 56. Begrepen in B.P.A. 20/12 «De Marol» (1974) voor renovatie met sociale woonbestemming, kleine handel en ambacht (zie Montserratstraat). Bescheiden renovatie-ingrepen en nieuwe sociale woningbouw sinds 1978, nog gedeeltelijk in uitvoering (zie ook Wolstraat nr. 142-152), (2206).

S.A.B., O.W., 16092 (1828-1829), 18918 (1831).

Nr. 29-33. Complex sociale woningen, door architecten GUS (D. Graux, F. Terlinden en G. Vanhamme), van 1980-1981, bekroond met de architectuurprijs «Cembureau» in 1981. Complex met vijf bouwl. – acht duplex-appartementen en twee woningen op het gelijkvloers – deel uitmakend van een ruimer project met renovatie in de Priestersstraat en aanleg van een binnentuin. Sobere architectuur, geïntegreerd in het straatbeeld. Symmetrische opstand, opgetrokken uit betonblokken : alternerend risalieten en geaccentueerde trappenhuizen met markante beglazing aan straatzijde; spel van balkons en dakvensters aan tuinzijde (2207).

A Plus, 1982, 75, p. 12-13.

Vossenplein (6 J)

Uitgestrekt rechth., met platanen omzoomd plein, gelijktijdig aangelegd met de Blaesstraat die de O.-zijde vormt. Het terrein vóór het plein werd sinds 1837 ingenomen door de locomotieven- en machinefabriek «Société du Renard», in 1853 door de Stad Brussel aangekocht en in 1858 bij de voltooiing van de Blaesstraat gesloopt. De bestaande, aan de fabriek grenzende wegenis werd in de nieuwe pleinaanleg geïncorporeerd. Zo werd de N.-zijde gevormd door de Vossenstraat, de W.-zijde door de «Renardinstraat», de Z.-zijde door de Sistervatstraat. Dit verklaart de enkele oudere panden, cf. nr. 1, 2-4, 18-19 en 20, in de N.- en W.-pleinwand,

e.g. met onregelmatige rooilijn. De aanleg van het Vossenplein werd pas in 1863 naar aanleiding van de opening van de Brandweerkazerne beëindigd met de afbraak van een laatste huizenblok aan de Vossenstraat. Aansluitend werden de omringende Recbokstraat, Zuinigheidsstraat, Hectoliterstraat, Radijzenstraat en Pluimstraat heraangelegd. Van bij oorsprong in gebruik als kaatsbaan, vanwaar de oorspronkelijke benaming «Place du Jeu de Balle». Overbrenging van de dagelijkse «oude markt» (vlooienmarkt) in 1873, tot dan op het Anneessensplein. In 1902-1903 werd midden op het plein een openbare stortbadinrichting opgericht, n.o.v. architect E. Hellemans, later vervangen door het badcomplex in de aangrenzende Recbokstraat (zie aldaar nr. 28).
Voor het gebied Blaesstraat/Zuidlaan/Huidevettersstraat/Kapucijnenstraat werd in 1961 een ideeënwedstrijd georganiseerd, met architect R. Courtois als laureaat, die voorzag in een totale herstructurering met vrijstaande woonblokken en groenzones, doch behoud van Vossenplein en Blaesstraat. Hernomen in de B.P.A.'s 22/04 «Bloemistenstraat» en 22/17 «Bloemistenstraat-Blaesstraat» (1968), cf. gerealiseerde kaalslag in het bouwblok Bloemistenstraat/Hectoliterstraat/Vossenplein/Pluimstraat/Lacaillestraat, één woonblok (1967-1970) en de Kindertuin Nr. 5 (1973) door architecten A.U.A. (R. Courtois, J. Wynen en A. de Haes). Herzien in 1979, tot een meer kleinschalige aanpak met behoud van de oude rooilijnen, cf. recente woningbouw in de Pluimstraat.
Onsamenhangende scenografie, gedomineerd door de monumentale Brandweerkazerne die de O.-zijde inneemt en de kerk O.-L.-Vrouw Onbevlekt uit de as van de W.-zijde. De percelen werden in de jaren 1860 en 1870 zonder globaal concept opgevuld met hoge, smalle rijhuizen. Eenvoudige bepleisterde opstanden met neoclassicistische inslag, hoogstens voorzien van stucomlijstingen, cf. nr. 12 (1873), 13-14 (1873), 32 (1870), 33 (1865, met verzorgd natuurstenen parement), 34-35 (1901, architect C. Wenmaekers), 36-37 (1870) en 46 (1889).

1014. Vossenplein. O.-L.-Vrouw-Onbevlekt (1854-1862).

S.A.B., O.W., 12836 (1873), 4882 (1873), 935 (1870), 12838 (1865), 12839 (1901), 12829 (1870), 12841 (1889); A.A., 1901, rep. 4799 en 4961.
ABEELS G., *Le Vieux Marché*, Brussel, 1989.

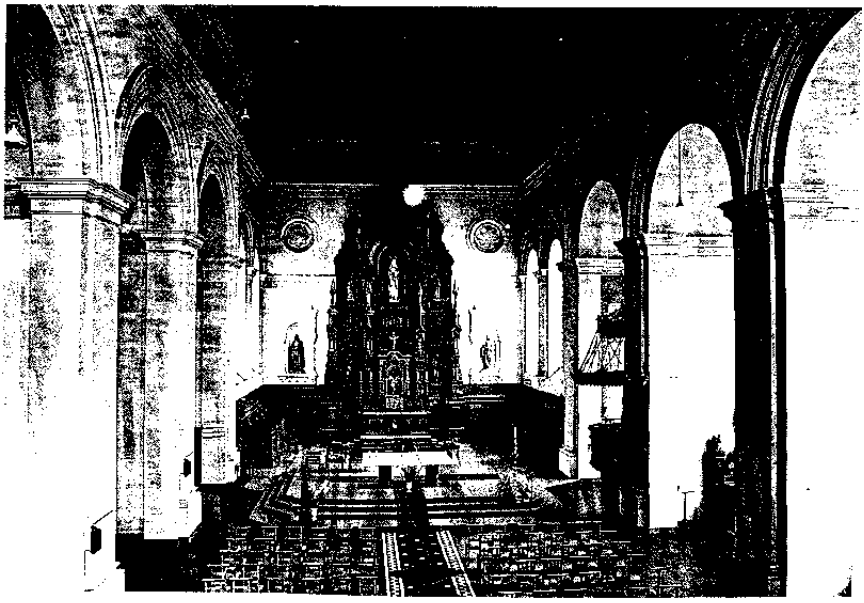
Nr. 23. Vroeger *kostershuisje* van O.-L.-Vrouw Onbevlekt, waarvoor bouwaanvraag van 1862. Eenvoudig enkelhuis met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met vlak omlijste steekboogdeur en -vensters met lekdrempel en onderdorpel, in verkleinende ordonnantie, afgewerkt met een klassiek hoofdgestel. Typisch houtwerk (2208).
S.A.B., O.W., 12827 (1862).

Parochiekerk O.-L.-Vrouw Onbevlekt

Kloosterkerk van de minderbroeders-kapucijnen, hier gevestigd sinds 1852 (zie

Huidevettersstraat nr. 126). Verheven tot zelfstandige parochie in 1912.
Eenvoudige zaalkerk waarvoor eerstesteenlegging in 1854. Tweefasige opbouw, te beginnen met het koor en drie trav. van het schip, o.l.v. architect (?) J. Tihon (zoon), voorlopig beëindigd in 1856 en nog verder afgewerkt tot in 1858. Opbouw van de laatste trav. en de voorgevel in neoromaanse «Rundbogen»-stijl, o.l.v. architect J. Appelmans in 1861-1862 (cf. gevelinscriptie), gepaard met een beperkte aanpassing in deze stijl van het oorspronkelijk neoclassicistisch gedachte interieur; plaatsing van de houten klokketoren in 1863. Wijzigingen aan het interieur, o.m. inrichting van de twee laatste zijkapellen en vergroting van de vensters, in 1868-1870.
Bakstenen constructie met schip van vier trav. geflankeerd door zijkapellen en recht afgesloten koor van twee trav., onder zadel- en lessenaarsdaken (leien) bekroond door een zeszijdige dakruiter met ingesnoerde spits.

Voorgevel (fig. 1014). Brede schoudergevel van bak- en natuursteen met hardstenen sokkel en kordons. Omvat drie geledingen en vijf trav., ingedeeld door steunberen, postamenten en lisenen, en bekroond door een topstuk met kruis. Neoromaans geveldecor : centraal rondboogportaal geflankeerd door halfzuilen met teerlingkapiteel, onder keperboog met kruis; rondboogvensters en centraal tweelicht in de bovengeleding, radvensters met vierlob in de zijtrav.; klimmende arcaturen op kraagstenen. Uurwerk onder drie klokjes in de driehoekige topgeleding. Latere houten luifel en ingemetselde gedenkstenen.
Sober, bepleisterd en beschilderd *interieur* (fig. 1015). Eenledige opstand gemarkeerd door klassieke arcaden van ronde scheibogen met geprofileerde booglijst, op kruispijlers, doorlopend in de koorpartij. Omlopend, breed geprofileerd hoofdgestel met een neoromaanse arcaturen- en rozettenfries. Doorlopend tongewelf boven schip

1015. Vossenplein. O.-L.-Vrouw-Onbevlekt (1854-1862). Interieur.

en koor, ingedeeld door platte gordelbogen; dwarsgeplaatste tongewelven boven de zijkapellen, l.g. met driclichten. Altaarwand met beeldnissen onder blinde achtlobben; doksaal tegen de O.-wand.

Mobilair
Monumentaal eiken hoofdaltaar met overvloedig beeldhouwwerk, ingewerkt in de koorlambrizering met gestoelte (1863), in «Rundbogen»-stijl, n.o.v. J. Appelmans; zij-altaren, preekstoel en doksaal in dezelfde stijl; orgel (1917) door J. Kerkhoff (vader).

S.A.B., O.W., 4847 (1861-1862).
BOEVE A., *400 jaar Kapucijnen in Brussel 1587-1987*, Brussel, 1987.
Bouwgeschiedenis van het klooster te Brussel. Uittreksels uit het Archief (onuitgegeven manuscript).

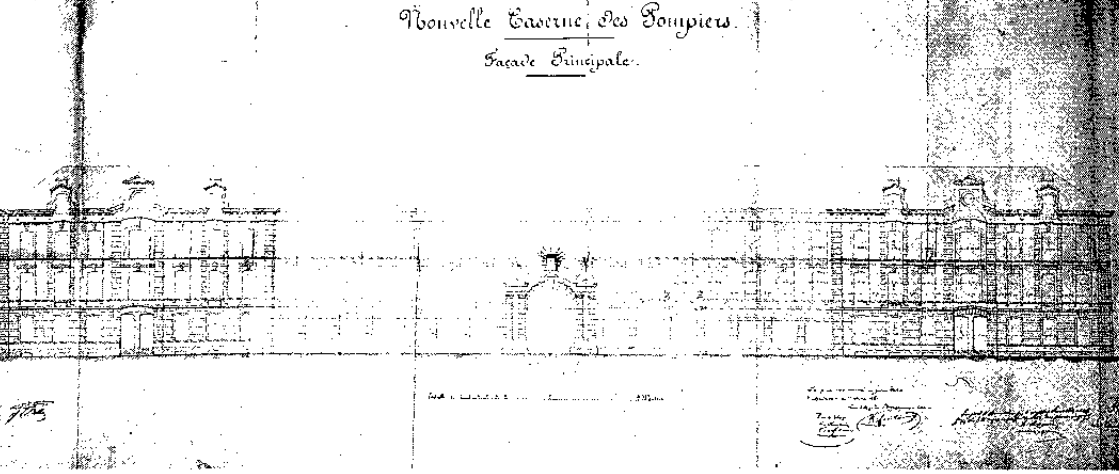
Nr. 24 tot 31. Geheel van oorspronkelijk acht gekoppelde rijhuizen (hoek Zuinigheidsstraat), met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1866; drie bouwl. en in totaal zestien bij twee trav. onder doorlopend zadeldak. Bepleisterd en beschilderd gevelscherm met registers van rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels, en klassiek hoofdgestel. Aaneenschakeling van winkelpuien met zijingang vlg. repeterend schema, geritmeerd door gegroefde pilasters met rozet en ranken onder doorlopend entablement; de meeste nog met bewaard houtwerk (2209).

S.A.B., O.W., 12837 (1866).

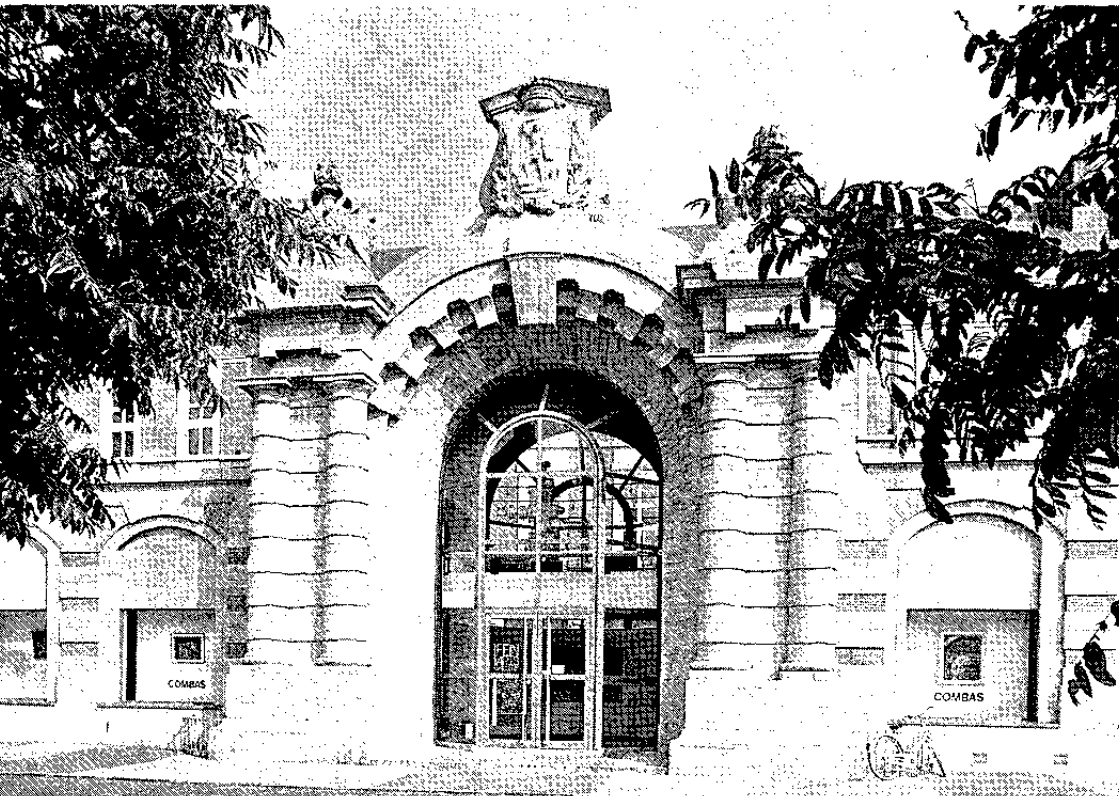
Nr. 50-79. Voormalige *Brandweerkazerne*. Gebouw in eclectische stijl, n.o.v. architect J. Poelaert van 1859-1860, opgetrokken in 1861-1863 (fig. 1016). Verving de eerste brandweerkazerne, sinds 1810 gevestigd nabij het Annessensplein (zie Kazernestraat). De Gemeenteschool Nr. 7 die oorspronkelijk de N.-vleugel innam, werd later overgebracht naar een achteraan aanpalend nieuw schoolgebouw (zie Hoogstraat nr. 255). In gebruik tot 1982; gerenoveerd o.l.v. architecten Herv. Gilson en E. Henry in 1986-1989, tot een complex met 65 duplex-appartementen en 24 winkels.

Langgerekt complex met drie vleugels in U-vorm rondom een staatsieplein, met monumentaal poortgebouw in de heden doorbroken afsluitingsmuur. Baksteenbouw met ruime verwerking van natuursteen voor de benedenbouw, hoekblokken, risalieten en vensteromlijstingen, hardsteen voor sokkel, kordons en sluitstenen. Omvat drie bouwl. onder gecombineerd zadeldak (leien). Sobere architectuur met vormelijke verwijzingen naar het laat XVIII-œuvre van architect C.-N. Ledoux, met name het opvallende gebruik van bossagewerk. Symmetrische opstand, horizontaal geleed door kordons, met geboste benedenbouw, registers van steekboogopeningen en klassiek hoofdgestel. Verticaal ritme van de oplopende vlakke omlijstingen met oren van de bovenvensters. Middenpartij rondom het staatsieplein, zeventien bij vijf trav., de begane grond – met reeds eerder gewijzigde inrijpoorten, oorspronkelijk deuren en vensters – heden opengewerkt tot galerij. Hoekpartijen met rijker uitgewerkte kopgevels, zeven bij drie trav., gemarkeerd door geblokte hoekpilasters. Alternerend ritme van geboste risalieten, doorlopend in dakvensters met driehoekig fronton. Breder middenrisaliet onder gebroken fronton met oculus, met portaal van gekoppelde deuren en verdiepte vensters. Monumentaal poortgebouw van natuursteen, heden omgevormd tot handelsruimte met beglazing (fig. 1017). Verdiepte rondboog in zwaar geblokte archivolt met sluitsteen, bekroond door een topstuk met wapen van de Stad Brussel. Aan weerszij gekoppelde geboste driekwartzuilen met stylobaat en entablement waarop gebeeldhouwde trofeeën van de brandweer (helm, fakkel, bijl, lauwerkrans), en schouderstukken; gedenkplaten voor gesneuvelden W.O.I aan pleinzijde. Onversierde achtergevels. Oorspronkelijk remises en slaapzalen in de middenvleugel – met troggewelven op gietijzeren kolommen –, woningen in de Z.-vleugel; Polonceau-dakspanten. Later overdekte binnenplaats, onder markante vierbeukige Polonceau-spant op vakwerkliggers en consoles (2210).

S.A.B., A.A., 1861, rep. 1236-1238.

16. Vossenplein nr. 50-79. Voormalige Brandweerkazerne (1859-1863). Gevelopstand, (S.A.B., A.A., 1861, rep. 1236-1238

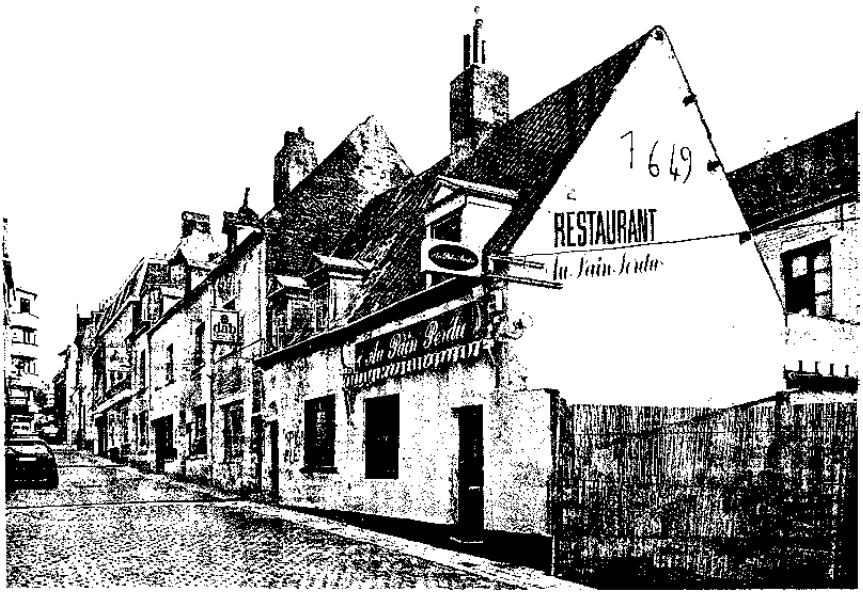

Vossenstraat (6-7 J)

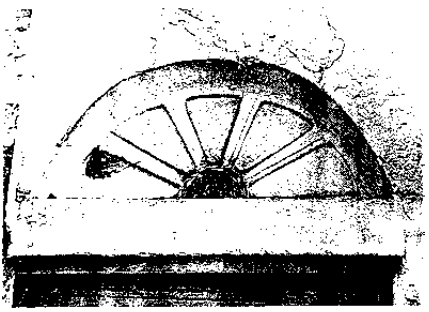
Van Vossenplein naar Hoogstraat. Vermoedelijk ontstaan i.l.v. XIV-XV, aanvankelijk z.g. «Wolfsstrate» (XV), later «Vossestraet» (XVII). Eertijds doorlopend tot de Huidevettersstraat. Middelste straatgedeelte geïncorporeerd in het Vossenplein (1853-1858), waarna het afgesplitste W.-straatgedeelte Reebokstraat werd genoemd. In 1974 aangelegd als voetgangersstraat. Vrij pittoresk straatbeeld door de aaneenschakeling van overwegend lage breedhuisjes met twee trav. Oude, mogelijk traditionele XVII-kernen aangegeven door muurankers, doch meestal sterk verbouwd, cf. nr. 4, 6, 13, 15, 17 en 19-21. Voorts eenvoudige neoclassicistische enkelhuizen, veelal gekoppeld, met twee tot drie bouwl. en evenveel trav. onder zadeldak, uit XIX A, cf. nr. 12, 14, 23 en 25. B.P.A. «Kapucijnenstraat-Vossenstraat» (1981) voor een gedeelte van de N.-zijde en het binnenblok van de voormalige Slakkengang, cf. recente renovaties en nieuwe bouw. Gietijzeren fonteintje met beeldje «Commere aan de fontein» door J. Roig, onthuld in 1982.

Nr. 3-5. Twee gekoppelde breedhuisjes met slechts één bouwl. en elk twee trav. onder steil zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 1018). In huidige vorm met laat-XVIII - uitzicht, doch mogelijk oudere kern. Verankerde, bepleisterde baksteenbouw. Lage rechth. deuren in de uiterste trav., in nr. 5 onder blind halfrond bovenlicht waarin waaier met vroeger wijknummer (fig. 1019). Aangepaste winkelramen. Resp. één en twee dakkapellen met driehoekig fronton. Recent aangebrachte muurankers 1649, op de zijgevel.

Nr. 7-11. Oorspronkelijk drie gekoppelde breedhuizen met twee bouwl. en samen

1018. Vossenstraat nr. 3-5, 7-11.

1019. Vossenstraat nr. 3-5. Deurwaaier.

zes trav. onder steil zadeldak (Vlaamse pannen), gemarkeerd door een r. aandak met muurvlechtingen, opklimmend tot XVII-XVIII (fig. 1018). Verankerde, bepleisterde en deels gedecapeerde baksteenbouw. Lage rechth. deuren, in nr. 7 onder bovenlicht; aangepaste winkelramen. Kleine rechth. bovenvensters. Drie dakkapellen.

Nr. 18-20. Twee gekoppelde enkelhuizen, vermoedelijk oorspronkelijk vlg. spiegelbeeldschema, in neoclassicistische stijl, uit XIX A; drie bouwl. en samen vijf trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde lijstgevel met verkleinende ordonnantie, registers van rechth. openingen op arduinen dorpels, en klassiek hoofdgestel. Blindvensters in de deurtrav. Begane grond deels gewijzigd (2211).

Nr. 26. Traditioneel diephuisje met twee bouwl. en één trav. onder zadeldak, uit XVII. Verankerde bakstenen tuitgevel, onlangs gedecapeerd en opnieuw gevoegd met reconstructie van de top. Lage deur en winkelraam, aangepast bovenvenster met kwartholle zandstenen negblokken en ontlastingsboogjes, en dito luikje in de top (2212).

Nr. 28-30. Twee gekoppelde enkelhuizen vlg. repeterend schema, in neoclassicistische stijl, van ca. 1825; twee bouwl. en resp. twee en drie trav., onder later mansardedak. Bepleisterde lijstgevel met rechth. vensters op lekdrempels, deuren in hardstenen entablement, en klassiek hoofdgestel. Recent gerenoveerd (2213).

Nr. 32-34. Zelfde type als nr. 18-20, vlg. repeterend schema, met elk drie trav., waarvoor bouwaanvraag van 1836 (2214).

S.A.B., O.W., 20254 (1836).

★ Vrijheidsplein (8 B)

Rechth. plein, ten Z. geopend voor de Congresstraat en overhoeks gekruist door twee diagonaalassen Verenigingsstraat/Drukpersstraat en Erediensstraat Onderrichtsstraat (fig. 1020). Gerealiseerd tijdens de urbanisatie van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk n.o.v. architect A. Mennessier van 1874 (zie Congresstraat). Benaming net als andere refererend naar de grondwettelijke vrijheden (1830).
Afgezet door een mooi architecturaal ensemble met, aan drie zijden, een symmetrische pleinbebouwing n.o.v. architect W. Janssens van 1876-1877. Herenhuis «de Knuyt de Vosmaer» aan de Z.-zijde (zie Congrestraat nr. 33-33 A). Pleinaanleg n.o.v. architect P.V. Jamaer van 1885, thans deels beboomd, met rechth. grasperk.
Centraal bronzen standbeeld van minister Charles Rogier (1800-1885), lid van het Voorlopig Bewind en Nationaal Congres, door G. De Groot in 1897; rechth. sokkel van brons en getrapt basement van bruine marmer; tweetalige opschriften met huldebetoon en vermelding van Rogiers voornaamste activiteiten en realisaties.

S.A.B., O.W., 32300 (1885); A.A., 1885, rep. 1636.

Nr. 1-5 en 9-13. Twee ensembles van huurhuizen met vrij monumentale, symmetrische «scherm»- en pleinwand-vormende voorgevels, in eclectische stijl met uitgesproken renaissance-invloeden, vlg. bouwaanvragen van 1877 opgetrokken n.o.v. architect W. Janssens. Nr. 4-5 gere-

1020. Vrijheidsplein.

noveerd door Stad Brussel in 1985-1988. Drie bouwl. en tweemaal twaalf trav., met zijgevels van zes trav. aan Congresstraat (nr. 24-28, 30-36) en drie trav. aan Verenigingsstraat (nr. 67-69) en Eredienststraat (nr. 1-5), onder vernieuwde gemansardeerde bedaking met dakvensters. Bepleisterde lijstgevels met natuursteenbekleding voor de verhoogde begane grond. Horizontaliserende opstanden met imitatiebanden, doorgetrokken diepe en ondiepe balkons met gietijzeren hekken (fig. 1021), balustrades, entablementen en gekloste kroonlijst en tandlijst. Eenvormige acht trav. brede middenpartij met rechth. muuropeningen : privé-deuren en vensters beneden – heden in licht gewijzigde ordonnantie – met trapezoïdale sluitsteen; bovenvensters in geriemde en/of pilasteromlijsting, op bel-etage onder meanderdecor en geprofileerde druiplijst, op bovenste verd. onder entablement met rankwerk op gegroefde consoles. Rijker uitgewerkte twee trav. brede hoekrisalieten, met verticaliserende opbouw (fig. 1022) : houten winkelpuien en entresol tussen geboste pilasters; bovenbouw met kolossale, deels geringde composiete pilasters; hogere beëindiging door attiek en dakvensters opgevat als geveltoppen, met spiegel, vleugelstukken en gebogen fronton met putti of dierenfiguren, onderbroken voor centraal œil-de-bœuf onder booglijst, in ontwerp nog extra verfraaid met siervazen. Bel-etagedeurvensters onder gebogen fronton met mascaron. Zijgevels naar gelijkaardig patroon, met eveneens behouden winkelpuien en zelfde hoekrisalieten aan Congresstraat (2215).

S.A.B., O.W., 13747 en 13749 (1877).

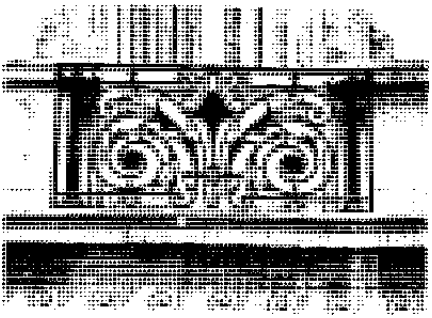
Nr. 6-8. Kortere pleinwand met gr.m. zelfde geveluitwerking als nr. 1-5 en 9-13; eveneens n.o.v. architect W. Janssens en waarvoor bouwaanvraag van 1876. Breed geaccentueerd middenrisaliet tussen ge-

1021. Vrijheidsplein nr. 1-5 en 9-13 (1877). Risaliet.

blokte hoekpilasters onder een attiek en zelfde geveltop met dakvenster; drielichten op de bovenverd. met pilastervormige posten onder bewerkte entablementen, gevat tussen kolossale composietzuilen. Twee zijtrav. en aansluitende zijgevels van vijf trav. aan Verenigingsstraat (nr. 58-60) en Eredienststraat (nr. 2-4) afgelijnd door zelfde geblokte hoekpilasters. Benedenbouw met gelijnd natuurstenen parement en omlopende – thans deels verbouwde – winkelpuien onder entresol; privé-deur aan Eredienststraat in arduinen rechth. omlijsting met schijf-, blad- en rankmotieven en cartouche tussen leeuwekoppen (2216).

S.A.B., O.W., 13746 (1876).

1022. Vrijheidsplein nr. 1-5 en 9-13 (1877). Borstwering.

Vruntstraat (5 F)

Van Kolenmarkt naar Stoofstraat.
Z.g. naar «de Vrunte», een gevangenis hier aan de Z.-zijde in 1522 ingericht in een bestaand huis en verwoest tijdens het bombardement van 1695. In 1791 wederopgebouwd n.o.v. ingenieur-architect C. Fisco, vlg. oude foto's in laat-classicistische stijl, met twee bouwl. en vijf trav., waarvan de middelste drie in risaliet onder een driehoekig fronton. Straatwand verder eertijds getypeerd door top- en lijstgevels uit XVII tot XIX. Z.-bebouwing in 1934-1937 gesloopt, in 1957-1958 vervangen door een hotelcomplex, na brand in 1970 wederopgebouwd, in imitatieve traditionele stijl n.o.v. architect J. Cuisinier. N.-straatzijde tot 1695 ingenomen door de Lakenhal, gebouwd in 1353; in 1706-1717 vervangen door de huidige U-uitbreiding van het Stadhuis, opgericht voor de Staten van Brabant (zie Grote Markt, Stadhuis).

S.A.B., O.W., 81818 (1970).

Warandeberg (7-8 E)

Van Ravensteinstraat naar Koningsstraat.
Deel uitmakend van de Warandewijk. Ensemble in classicistische stijl, gevormd door het Park van Brussel en omringende straten, vanaf 1776 n.o.v. architect B. Guimard aangelegd op de tuinen van het Koudenbergpaleis (zie Park van Brussel). Dwarsstraat in het midden van de Ko-

ningsstraat, oorspronkelijk voorbij de Kanselarijstraat aansluitend op de vroegere Perkamentstraat die naar de benedenstad leidde. Terrein eertijds ingenomen door het St.-Maartenskerkhof, in 1620 ingelijfd bij de refugie van de abdij van Park, die vanouds gevestigd was aan de Kanselarijstraat. De vroegere gang, doodlopend op de eerste stadsomwalling, werd door Guimard verbreed, doorgetrokken tot het park en voorzien van een symmetrische classicistische bebouwing. Oorspronkelijk bij het park, hoekpaviljoenen met dubbelhuisopstand (zie Koningsstraat nr. 20-40 en 52) en de aan Z.-zijde aanpalende kerk van het Klein Begijnhof met pilaster- en frontongevel. Bij de Kanselarijstraat, refugia van de abdijen van Park en Averbode gebouwd in 1778-1781, met identieke opstand, de straatvernauwing tgov. het park gemarkeerd door lage voorbouwen met balustrade en frontons (zie Kanselarijstraat nr. 1-11).
Bij de aanleg van de Ravensteinstraat na 1911, doorgetrokken tot de Houtmarkt, met een monumentaal bankgebouw aan de N.- (zie Koloniënstraat nr. 1-21) en een plantsoen aan de Z.-zijde (zie Ravensteinstraat). Bij de wederopbouw van het complex van de «Generale Maatschappij van België» (zie Ravensteinstraat) in 1968-1980, in het middengedeelte herleid tot een smalle doorgang en trappencomplex.

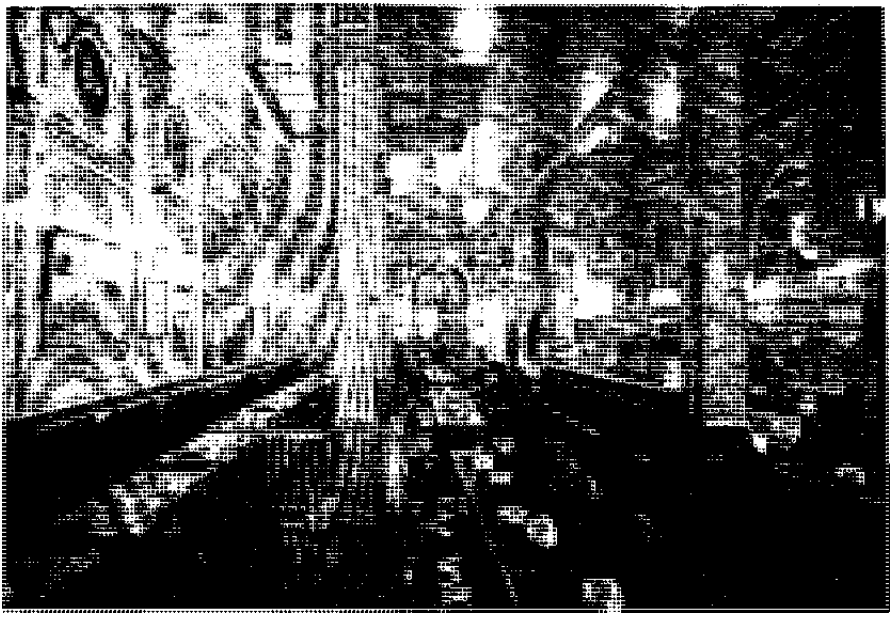
S.A.B., A.A., 1911, rep. 8143.
A.R., Kaarten en plannen in handschrift, 1160 en 1164.

Warmoesberg (6 C-D)

Van Arenbergstraat naar Komediantenstraat.
Aloude straat met bocht ter hoogte van de Stormstraat, aansluitend op de Broekstraat. Benaming naar de talrijke moestuinen die het uitzicht van deze wijk tot in XVII bepaalden. Eertijds ter hoogte van de Wolvengracht afgesloten door de Warmoespoort van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), gesloopt in 1568. Het glacis ten O., vanaf XVII de tuinen van het Berlaimontklooster, werd in 1818 ingericht tot «Bains Saint-Sauveur».
Versnipperde, heterogene bebouwing, vnl. daterend uit XIX. Heden gedomineerd door grootschalige nieuwbouwcomplexen, o.m. de Economische Hogeschool Sint-Aloysius (zie Stormstraat nr. 2), het «T'Serclaesgebouw» van de Kredietbank (zie nr. 2), het «S.A.S. Royal Hotel» (zie Wolvengracht) en de Algemene Spaar- en Lijfrentekas (zie Wolvengracht nr. 48); complex van de Nationale Bank van België in opbouw (zie nr. 57).
Zandstenen muurfragment en resten van een halfronde verdedigingstoren van de eerste stadsomwalling (XI-XIII) ingewerkt in de gemene muur van nr. 37-47 (niveau parking) en Stormstraat nr. 2.

Nr. 2. Gevelfront van het voormalige warenhuis «*Foire de Leipzig*», n.o.v. architect A. Trappeniers van 1864; later omgevormd tot bank «*Comptoir National d'Escompte de Paris*», met o.m. gevelaanpassing n.o.v. architect P. Saintenoy van 1906. Behouden als vrijstaand scherm voor het «*T'Serclaesgebouw*» van de Kredietbank (1985, architecten A. Nève en G. Vranckx). Lijstgevel van natuur- en hardsteen in neoclassicistische stijl, dubbelhuisopstand met drie bouwl. + entresol en zes trav. Benedenbouw, oorspronkelijk drie gedrukte rondbogen met sleutel en balustrade tussen Corinthische pilasters, volledig wederopgebouwd in 1906. Risalietvormend soort portiek van drie trav., met twee geledingen – de onderste met schijnvoegen – aangegeven door entablementen, pilasters, en golvende bekroning met postamenten en guirlandes. Omlijste rechth. poort, en aansluitend rondboogvenster met balkon en cartouchesleutel (monogram C E) tussen guirlandes en wapens van Parijs en Brussel. Aan weerszij rechth. drielichten met resp. meanderfries en guirlande. Fraai ijzerwerk van vleugeldeur en tralies. Bovenverd. met rechth. vensters in geriemde omlijsting, achtereenvolgens met entablement en neuten. Kroonlijst met klossen en tandlijst boven fries (2217).

S.A.B., O.W., 27340 (1864), 924 (1906), 5790.

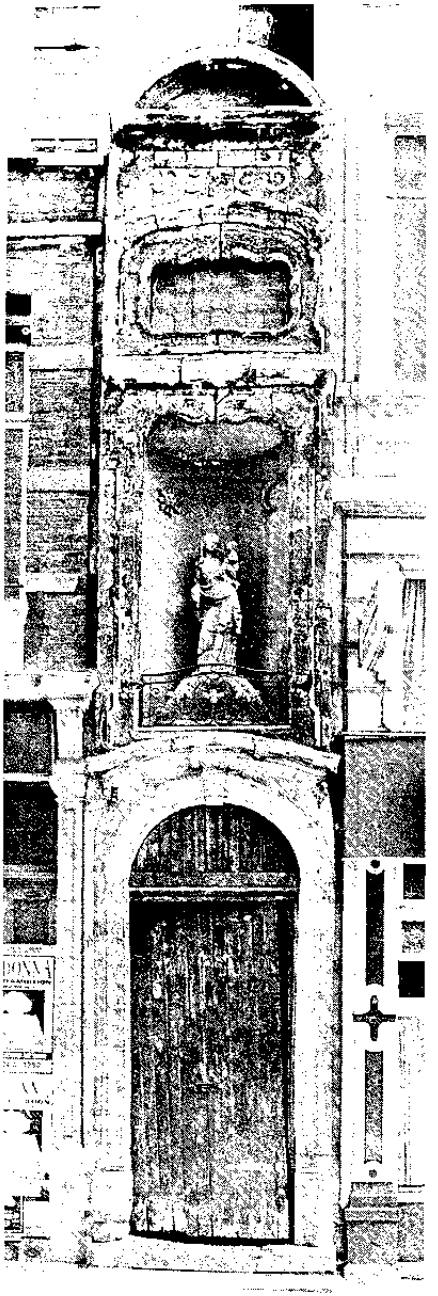
1023. Warmoesberg nr. 5-7. Café «A la Mort Subite» (1910).

Nr. 3. Rijhuis met drie bouwl. + entresol en twee trav. onder mansardedak (kunstleien). Resterend gedeelte van een afgeschuind hoekcomplex met Second-Empire-kenmerken, n.o.v. architect Jos. Segers van 1859, gedeeltelijk gesloopt bij de verbreding van de Arenbergstraat in 1874. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Entresol met rechth. vensters en panelen. Getoogde bovenvensters met geriemde omlijsting, sluitsteen, gietijzeren leuning en doorgetrokken lekdrempels; borstwering met ruitmotief en balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek op de bel-etage. Klassiek hoofdgestel en dakkapellen met driehoekig fronton. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd (2218).

S.A.B., O.W., 6660 (1859).

Nr. 5-7. Huurhuis met vier bouwl. + entresol en twee ongelijke trav., n.o.v. architect J. Piscador van 1902; toegevoegde mansarde (kunstleien) n.o.v. architect F. Kielbaey van 1906. Lijstgevel van bak- en hardsteen, gemarkeerd door pilasters. Brede l. trav. met rechth. erker over twee bouwl., waarop ijzeren balkon. Voorts rechth. vensters met geriemde omlijsting, entablement en doorgetrokken lekdrempels. Kroonlijst op hoekconsoles. Oorspronkelijk hoge winkelpui met beglaasd ijzerskelet en galerij in het interieur. Verbouwd tot café-restaurant n.o.v. architecten P. Hamesse en F. Seeldraaiers van 1910 : pui met drie rondbogen en rechth. entresolvensters tussen Ionische pilasters, en het huidige interieur in neo-Lodewijk XVI-stijl; sinds 1927 z.g. «*A la Mort Subite*» met opnieuw wijziging van de pui. Typisch, goed bewaard café-interieur (fig. 1023) : driebeukige structuur, lambrizering met pilasters, guirlandes en spiegels, resten van orkestbalkon (2219).

S.A.B., O.W., 5881 (1902, 1910), 17068 (1906), 34314 (1927).

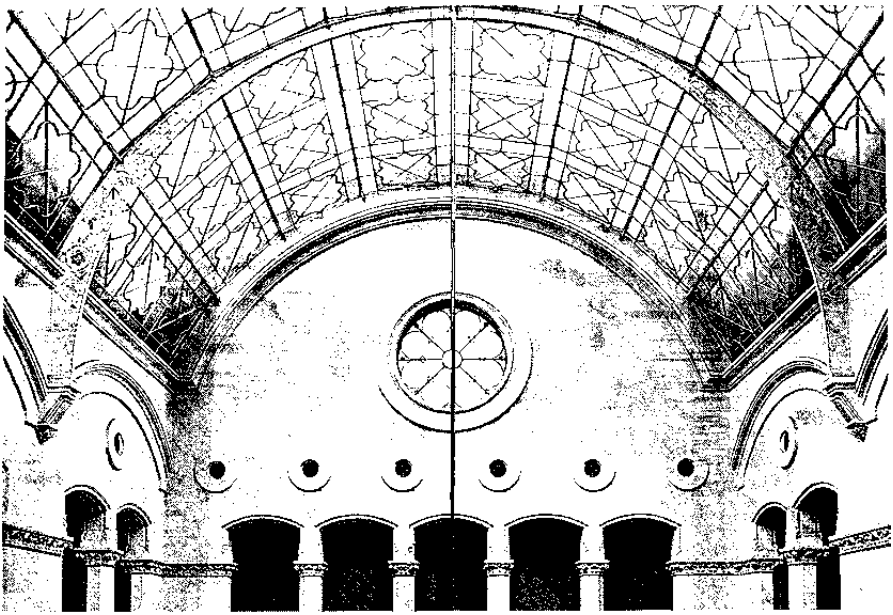
Nr. 9. Rijhuis in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect G. Vanderborst van 1856; drie bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (leien). I.pl.v. traditioneel XVII-diephuis met trapgevel. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Oorspronkelijke winkelpui met zij-ingang en ingediepte pilasters, doch gedeeltelijk vernieuwd raamwerk en bestopt entablement.
Entresol met schijnvoegen. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels, in de zijtrav. boven spiegels. Middentrav. geaccentueerd door balkon met balustrade en gebogen fronton, beide met consoles, waarop ijzeren hek – met initiaal K van bouwheer Kerrels – tussen postamenten. Klassiek hoofdgestel met kroonlijst op gekoppelde consoles; dakkapellen met gebogen fronton. Heden op de voorgevel na gesloopt (2220).

S.A.B., O.W., 17071 (1856).

★ Nr. 11. Zandstenen poortrisaliet in Lodewijk XV-stijl, gedateerd 1769, ter afsluiting van een smalle, vooraan overwelfde gang (fig. 1024). Rondboogpoort met geprofileerd kwarthol beloop en sluitsteen, onder gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; oud houtwerk van de deur. Aansluitend accoladeboogvenster – sinds 1939 nis met Mariabeeld – met neuten, oren en drop onder gestrekte waterlijst, afgesloten door een gesmeed ijzeren hek. Erboven accoladeboogvormige oculus in zelfde omlijsting onder geprofileerde golvende waterlijst, spiegelboogveld met jaartal en bekronend gebogen fronton, voorheen met bolornament. Bepleisterde achtergevel met achtereenvolgens korfboogpoort, spiegelbogig tweelicht en venster. Interieur : voorkamer op de eerste verd. met resten van wanddecor – panelen met schelp – en plafond in stuc.

★ Nr. 57. Voormalige bank «*Union du Crédit*», in eclectische stijl, n.o.v. architect D. De Keyser van 1872. Bank opgericht in

1024. Warmoesberg nr. 11 (1769).

1025. Warmoesberg nr. 57. Voormalige bank «Union du Crédit» (1872). Loketlenzaal.

1848, eerder o.m. gevestigd in Populierstraat nr. 12/Rolstraat nr. 2; «*Union du Crédit de Bruxelles*» vanaf 1901, «*United California Bank*» vanaf 1969. Restauratie en herinrichting tot *Museum voor Geld en Geschiedenis van de Nationale Bank van België*, aangevat in 1990, geïncorporeerd in een ruim nieuwbouwcomplex op de hoek met de Komediantenstraat.

Oorspronkelijk gevelfront met neoclassicistische inslag, drie bouwl. + entresol en vijf trav., bepleisterd en beschilderd met ruime verwerking van hardsteen. Vrij symmetrische opstand met hoekrisalieten en door kordons belijnde registers. Hoge rondboogpoort met flankeerzuilen en booglijst in de r. trav., winkelpui onder getoogde entresolvensters ernaast. Bovenvensters in oplopende geriemde omlijstingen met oren : getoogd, met sluitsteen en entablement op de eerste verd., rechth. op de tweede, op doorgetrokken lekdrempels; gietijzeren balkons in de poorttrav. en borstweringen. Klassiek hoofdgestel. Bij de huidige restauratie gesloopt en gereconstrueerd, symmetrisch uitgebreid tot negen trav.

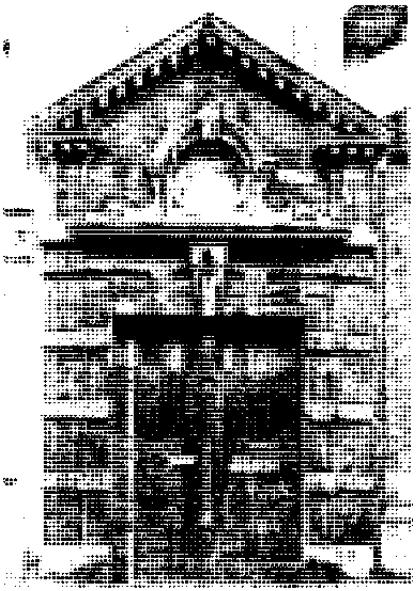
Merkwaardig bankinterieur met overwegend neogotische inslag, vrijwel in oorspronkelijke toestand bewaard met slechts oppervlakkige wijzigingen. Veruit laatste voorbeeld van een bankinterieur uit deze periode te Brussel. Lange overwelfde gang en hal, leidend naar een dito trappenhuis met arcaden, bronzen kandelabers en bovenlicht. Aansluitend grote loketlenzaal omgeven door een gaanderij met arcaden, onder gebogen ijzeren glaskap met geajoureerde spanten (fig. 1025); kleine loketlenzaal in de middenas, met overloop met ijzeren borstwering onder langgerekte ovalen glaskoepel opgevangen door arcaden met colonettes. Eenheidsvol karakter beklemtoond door de monochrome beschildering, het veralgemeende gebruik van steekbogen en de bladwerkversiering

van kapitelen, kraagstenen en friezen. Toegevoegde vergaderzaal n.o.v. architect H. Maquet van 1900 (2221).

S.A.B., O.W., 17099 (1872, 1900), 63459, 57584.

Nr. 65. Handelsgebouw z.g. «*Marais City*», in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect F. Petit van 1932-1933. Complex – kantoren, garage, magazijnen – met vijf bouwl. rond een centrale binnenkoer. Voorgevel met hoge benedenbouw met pilasters en hoofdgestel, volledig bekleed met Travertijns marmer : drie rondbogen onder sterk verdiepte en volledig beglaasde entresol. Bepleisterde bovenverd. met doorlopende omlijste vensterregisters en klassiek hoofdgestel; bovenste verd. als terugwijkende attiek met zelfde kenmerken. Fraaie ijzeren poort. Inmiddels gesloopt (2222).

S.A.B., O.W., 47023 en 42784 (1932-1933).
L'Emulation, 1936, 6, p. 97-99.

1026. Washuisstraat nr. 15 (1874).

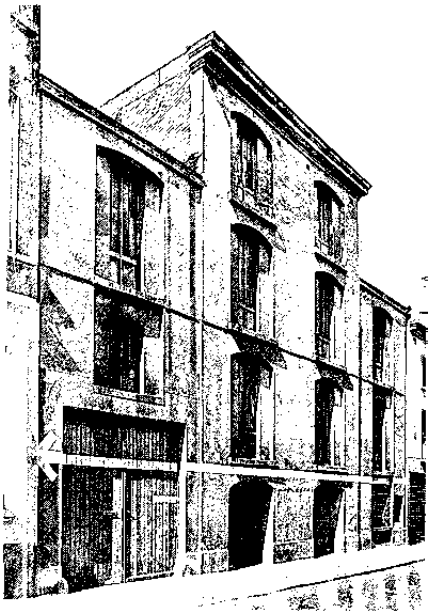
Washuisstraat (2-3 G)

Van Anderlechtsesteenweg naar T'Kintstraat.
Eertijds een steeg z.g. «Blyckeryestraetken» (XVII), leidend naar de bleekhoven ten Z. en W. van de Kleine Zenne. Ca. 1860 over de hele lengte verbreed en doorgetrokken tot de eerder aangelegde T'Kintstraat.
Geknikt tracé bebouwd in de jaren 1860 en 1870. Meest burgerhuizen met drie bouwl. en drie trav., met neoclassicistische inslag. Overwegend getoogde vensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels, en klassiek hoofdgestel, cf. nr. 4 (1872), 17-23 (1874), 24, 28 en 43. Rijker uitgewerkte lijstgevels door bijkomende schijnvoegen, balkons en borstweringen, cf. nr. 25-25B, 30-32 en 38; idem voor het latere nr. 42-44 met erker. Sommige panden met vernieuwde gevelbekleding of verhoogd. Voorts enkele bedrijfsgebouwen en een kleuterschool. Nieuw appartementsgebouw achter de rooilijn bij de Arteveldestraat.

S.A.B., O.W., 3875 (ca. 1860), 3340 (1872), 3343 (1874).

Nr. 10, 12-14. Twee neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en resp. drie en vier trav. onder zadeldak, uit XIX c. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met plint en puilijst. Rechth. inrijpoort en beluikte benedenvensters; bijkomende deur in nr. 12-14. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels; gietijzeren leuningen in nr. 12-14. Klassiek hoofdgestel (2223).

Nr. 15. Vrijstaande portiek in neo-Vlaamse-renaissancestijl, n.o.v. architect F. Abeels van 1874, eertijds deel uitmakend van een groter eigendom (fig. 1026). Opgetrokken uit bak- en hardsteen. Rechth., breed geprofileerde poortomlijsting met neuten en gegroefde sluitsteen, de posten met zware bossage doorlopend in de flankerende hoekpilasters. Geprofileerd entablement waarop blinde oculus onder booglijst en sluitsteen met verdwenen bolornament,

1027. Washuisstraat nr. 16 (1863).

tussen voluten. Driehoekig pseudo-fronton met klossen als afwerking.

S.A.B., O.W., 3330 (1874).

Nr. 16. Pakhuis met bepleisterd en beschilderd gevelfront, waarvoor bouwaanvraag van 1863 (fig. 1027). Twee trav. breed middenrisaliet met souterrain en drie verd., en aan weerszij één zijtrav. met slechts twee verd., het geheel onder schilddak. Getoogde muuropeningen, op de bovenverd. in dito nissen op vlakke lekdrempels. L. rechth. inrijpoort. Kroonlijst in het risaliet. Vierbeukig interieur van veertien trav., met verhoogde begane grond op bakstenen troggewelven, voorts houten balkenlagen, op vernieuwde pijlers. Gerenoveerd in 1991.

S.A.B., O.W., 3321 (1863).

Nr. 18-22. Industrieel gebouw met drie bouwl. en zeven trav. onder drie parallelle zadeldaken (n⊥straat), uit XIX c. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met kroonlijst. Drie l. trav. met gewone enkelhuisopstand, met rechth. vensters. Vier r. trav. gemarkeerd door getoogde lisenen, met dito muuropeningen; ronde oculi boven de benedenvensters, aan weerszij van inrijpoorten (2224).

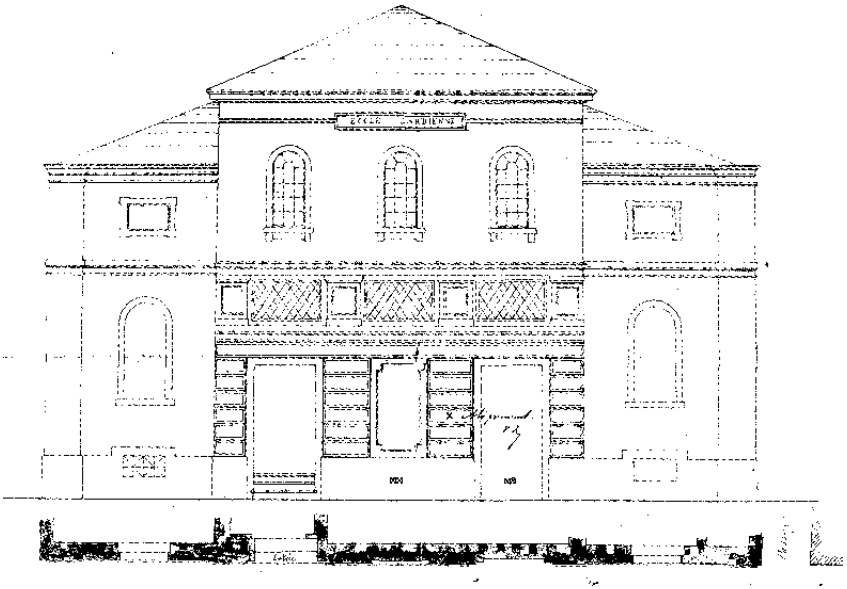
Nr. 33-35. **Kindertuin Nr. 2.** Neoclassicistisch schoolgebouw, waarvoor bouwaanvraag van 1860 (fig. 1028). Uitgebreid met N.-vleugel (klassen en speelzaal) en luifels aan de speelplaats, n.o.v. architect P.V. Jamaer van 1880; later nog aangepast. Tot voor kort bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Drie trav. breed middenrisaliet met twee bouwl. onder schilddak, en aan weerszij één trav. van anderhalve bouwl. gemarkeerd door hoekpilasters. Geleed door een doorlopend kordon. Risaliet met geboste begane grond met twee deuren aan weerszij van een blind paneel, onder breed entablement en halve entresol. Op de bovenverd. verdiepte rondboogvensters met lekdrempel op consoles; kroonlijst boven steigergaten en waterlijst met spiegel. L. zijtrav. met bewaarde ordonnantie : rondboogvenster, rechth. heden licht verhoogd mezzaninovenster in vlakke omlijsting met neuten en daklijst; r. zijtrav. met tot deur verbouwd venster en verhoogde mezzanino. Bepleistering recent vervangen door een vlakke cementbekleding (2225).

S.A.B., O.W., 3368 (1860); A.A., 1882, rep. 1267; N.P.P., P 1.

Nr. 34, 36. Gekoppelde burgerhuizen met repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1863. Zelfde type als nr. 10, met vleugeldeur i.pl.v. inrijpoort, vensterluiken verwijderd (2226).

S.A.B., O.W., 3300 (1863).

Nr. 39, 41. Gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1868; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels; nr. 39 evenwel recent gedecapeerd. Deuren en vensters met afgeronde bovenhoeken, in

1028. Washuisstraat nr. 33-35. Kindertuin Nr. 2. Gevelopstand (1860), (S.A.B., O.W., 3368).

geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdgestel (2227).
S.A.B., O.W., 3335 (1868).

Nr. 40. Zelfde type als nr. 10. Rijkere uitwerking door bijkomende schijnvoegen en lekdrempels op consoles op de begane grond, balkon en borstweringen op de bovenverd., en kroonlijst op consoles. Heden gedecapeerd (2228).

Wasserijstraat (5-6 J)

Van Nieuwland naar Huidevettersstraat. Rechtlijnige straat, in 1853-1854 doorheen de blekerij «Le Noyer» getrokken. Z.g. naar het voormalige openbare bad- en washuis op de hoek met de Huidevettersstraat, n.o.v. architect W. Janssens van 1852, opgetrokken in 1859-1860.

Enkel bewaarde Z.-zijde met een aaneengesloten rij enkelhuizen met neoclassicistische inslag, vaak gekoppeld, hoofdzakelijk uit de jaren 1850 tot 1870. Gemiddeld drie bouwl. en drie trav., sommige verhoogd, de meeste met verbouwde pui. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met kordongeleding en klassiek hoofdgestel, vlakke afwerking of ingehouden stucdecor, enkele geaccentueerd door een balkon. Cf. nr. 15-17 (1876), 19-21 (1865; verhoogd 1893), 23-25 (1875), 29, 31 (1856; verhoogd 1871), 33-35 (1855), 43-47 (1872) en 51-55 (1895). Rijhuis in baksteenbouw met gietijzeren balkons in nr. 27 (1904). N.-zijde ingenomen door sociale woningbouw van «Le Foyer Bruxellois» : complex «Huidevettersstraat-Wasserijstraat» (1955, architect J.M. Morant) met 32 woningen, en complex «Krakeelbuurt» (1968-1975, architecten R. Vandendaele, G. De Brigode, H. Baleriaux en J.-H. Baudon) met 401 wo-

ningen verdeeld over vijf blokken van zes tot vijftien bouwl., esplanade met ontmoetingscentrum bovenop de parkeergarage (2229).

S.A.B., O.W., 26223 (1853-1854), 13426 (1876), 13429 (1865, 1893), 13427 (1875), 13428 (1856, 1871), 13424 (1855), 13433 (1872), 13414 (1895), 13432 (1904).

Nr. 1-13. Geheel van negen gekoppelde rijhuizen (hoek Nieuwland nr. 180-184) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect P. Josse van 1874; drie bouwl. en in totaal tweeëntwintig trav. onder zadeldak. Doorlopend, bepleisterd en beschilderd gevelscherm met afgeschuinde hoek. Horizontale geleding door schijnvoegen onder de puilijst, geprofileerde kordonvormende lekdrempels en het klassieke hoofdgestel. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting; balkon met ijzeren hek in de hoektrav. Oorspronkelijk enkelhuisopstand vlg. spiegelbeeldschema in de vier l. panden, «klassieke» winkelpuien en -ramen in de overige; roeden en rolluikkast uit begin XX in nr. 5 (2230).

S.A.B., O.W., 22882 (1874).

Nr. 49. Enkelhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor mogelijke bouwaanvraag van 1863; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geprofileerde hardstenen plint, kordonvormende lekdrempels en klassiek hoofdgestel. Rechth. l. deur en vensters; behouden houtwerk van vleugeldeur, ramen en persiennes, gietijzeren vensterleuningen (2231).

S.A.B., O.W., 13421 (1863).

Waterloolaan (7-8-9 G-H-I-J-K)

Van Naamsestraat naar Hoogstraat.
Deel uitmakend van de ringlanen ter vervanging van de XIV-stadsomwalling, aangelegd n.o.v. ingenieur J.-B. Vifquain vanaf 1819 (zie Antwerpselaan). De werken tussen de Naamsepoort en de Hallepoort werden in 1823 aangevat en ca. 1830 voltooid. Benaming vanaf 1828 ter herinnering aan de Slag van Waterloo (1815).
Brede boulevard met driedubbele rijbaan en beboomde middenbermen, in het midden onderbroken door het kruispunt Quatre-Brasstraat/Louizalaan. O.-zijde z.g. Gulden Vlieslaan (Elsene) en Henri Jasparlaan (St.-Gillis). Huidige toestand na aanleg van tunnels onder de middenbaan in 1956-1957.
Oorspronkelijk vrij homogene neoclassicistische rijbebouwing, in een tweetal fasen tot stand gekomen. De percelen tussen Naamsestraat en Voorzorgsstraat werden bebouwd in de periode 1826-1836. Enkelhuizen met schijnvoegen op de begane grond, veelal centraal balkon en mezzanino, en bredere herenhuizen met gemarkeerd poortrisaliet en achterliggende stallingen, cf. nr. 32, 37, 56, 62 en 63. Een aantal panden werden in XIX d-XX a aangepast met stucdecor, cf. nr. 14, 36 en 52 (1829; aanpassing 1910, architect G. Charle), of vervangen door vaak monumentale eclectische herenhuizen,cf. nr. 33. Door verschuiving van het residentiële naar een commercieel karakter van het gedeelte tussen Naamsepoort en Louizapoort, inbreng van winkelpuien vanaf begin XX. De aaneengesloten reeks burgerhuizen tussen Voorzorgsstraat en Eversstraat werd opgetrokken tussen 1849 en ca. 1855. De bebouwing in het laatste gedeelte dateert grotendeels van XIX d-XX a, cf. nr. 132 tot 136. Aanleg van het Jan Jacobsplein (1894) ter plaatse van het gesloopte Pachecogodshuis (1829-1835, architect H.L.F. Partoes). Faculteit Geneeskunde van de U.L.B. (zie nr. 115) ter plaatse van de voormalige Rijkswachtkazerne (1840, architect L. Spaak).
«Hiltonhotel» (nr. 38). Halfvrijstaand torengebouw van 30 verd. (95 m hoog) in Internationale Stijl, door architecten E. Gran en H. Montois, van 1963-1967.
Ondergronds metrostation «Munthof» (lijn 2), met geïntegreerd hakstenen muurfragment van de tweede stadsomwalling, blootgelegd tijdens de graafwerken aan de metrotunnel.

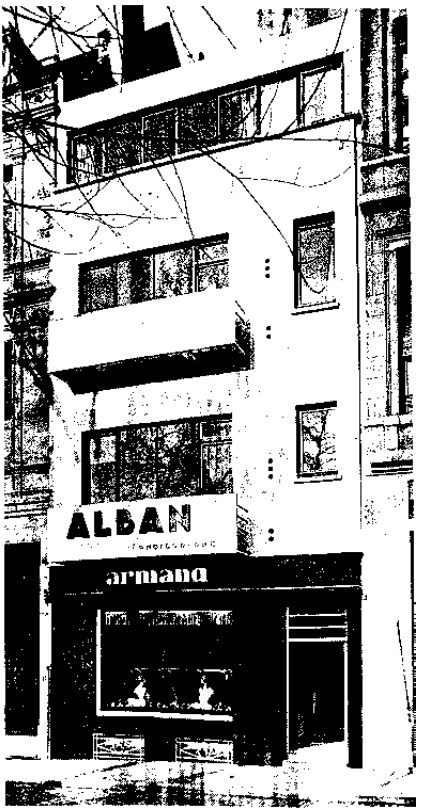
S.A.B., O.W., 32246-32255 (1823-ca. 1830), 24767 (1829), 24885 (1910).

★ Nr. 1-1A. Neoclassicistisch hoekhuis (Naamsestraat nr. 101-103), naar opgelegd ontwerp door stadsarchitect A. Payen van 1834, opgetrokken in 1835, pendant van Regentlaan nr. 1 (zie aldaar), (fig. 817). Begane grond op dezelfde wijze aangepast; vernieuwd ijzeren balkonhek (1870). Voormalige stallingen-remise in Pippelingstraat nr. 4 (zie aldaar), (2232).

S.A.B., O.W., 32246 (1834-1835), 24820 (1870), 2880, 24817.

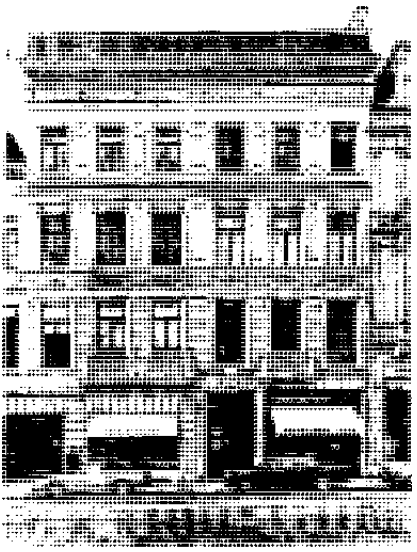
Nr. 2 tot 8. Reeks rijhuizen in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvragen van 1835-1836, aansluitend bij het hoekpaviljoen nr. 1-1A. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels met enkelhuisopstand, drie en een halve bouwl. en overwegend drie trav. onder zadeldaken. Eertijds schijnvoegen op de begane grond, rechth. muuropeningen, de bovenvensters in geriemde omlijsting op veelal kordonvormende lekdrempels; middentrav. van de hoofdverd. geaccentueerd door een balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek, en soms een entablement. Kroonlijst met klossen boven steigergaten. Homogeniteit heden verstoord door talrijke verbouwingen, met name de puien.
Nr. 2-3 : typische ijzeren borstweringen met spitsboogmotief of gekruiste pijlen met rozet.
Nr. 4-5 : gevelbreed balkon met gietijzeren leuning n.o.v. architect J. Laureys van 1872. Voormalige stallingen-remise in Pippelingstraat nr. 6 (zie aldaar).
Nr. 6-7 : twee gekoppelde woningen met samen zeven trav., voorheen symmetrisch gemarkeerd door dubbele balkons en entablementen in de zijtrav. Neorococopui n.o.v. architect H. Appelmans van 1907, uit natuursteen en marmer, met fraaie gesmeed ijzeren waaiers en balkonhek, in nr. 7. Voormalige stallingen-remise in Pippelingstraat nr. 8 en 10 (zie aldaar).
Nr. 8-8A : markante «klassieke» houten winkelpui met verzorgd neo-Lodewijk XVI-decor, n.o.v. architect L. Sauvage van 1912 (2233, 2234).

S.A.B., O.W., 2809, 2812, 2817 en 2818 (1835-1836), 24822 (1872), 24825 (1907), 1382 (1912).

1029. Waterloolaan nr. 10 (1929). Oorspronkelijke toestand (verzameling A.A.M.).

Nr. 10. Rijhuis in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect L.H. De Koninck van 1929, voor de fotograaf Alban (fig. 1029). In wezen grondige aanpassing van een bestaand pand uit XIX b. Omvat drie bouwl., mezzanino en twee ongelijke trav. Oorspronkelijk strak geordonneerd, puristisch gevelfront, met monolithische witte cementen bekleding op een zwart marmeren pui. Brede l. trav. met rechth. vitrine en vensters, geaccentueerd door betonnen balkons, gesloten aan voorzijde, voorts met buisprofielen met plastische kwaliteï-

1030. Waterlooiaan nr. 12-13.

ten. Typisch geperforeerde middenpenant, deur en kleine vensters in de smalle r. trav., doorlopend vensterregister in de mezzanino. Metalen raamwerk en arduinen lekdrempels. Heden vereenvoudigd door verwijdering van de balkons; verbouwde pui.

S.A.B., O.W., 36651 (1929).

Nr. 11. Herenhuis met enkelhuisopstand, in eclectische stijl met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect Alb. Dumont van 1890; drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Verzorgd gevelfront van natuursteen, per register gemarkeerd door fijn geprofileerde kordons, friezen en ingediepte pilasters, afgewerkt met een blinde attiek. Bredere 1. trav., geaccentueerd door een rechth. erker waarop opengewerkt balkon met ijzerwerk, en aansluitend tweelicht met baluster; bekronend monumentaal dakvenster met rondbogig tweelicht en hoog oplopend topstuk. Voorts rechth. vensters en kleiner dakvenster in de deurtrav. Begane grond verbouwd (2235).

S.A.B., O.W., 24829 (1890).
L'Emulation, 1892, kol. 190, pl. 14-15.

Nr. 12-13. Gekoppelde burgerhuizen met vier bouwl. en samen zes trav. onder pseudo-mansarde (fig. 1030). In oorsprong deel uitmakend van een geheel van vier neoclassicistische woningen, met drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1827, waartoe ook het grondig aangepaste nr. 14 behoort. Nr. 13 was de eigen woning van architect J. Poelaert, minstens tijdens de bouw van het Justitiepaleis tot zijn overlijden in 1879. Het huidige gevelfront met Second-Empire-inslag, te dateren in de jaren 1860, is wellicht aan Poelaert toe te schrijven. Brede lijstgevel met rijk, per register verschillend stucdecor van klassieke inspiratie. Nadrukkelijke horizontale geleding door geprofileerde kordons, voorts druk gecompartimenteerd door het gebruik van spiegels, o.m. met rankwerk of gegroefd, schijven, rozetpanelen en meanderfriezen op borstweringen en penanten van de bovenste verd. Oorspronkelijk schijnvoegen op begane grond en eerste verd. Verkleinende registers van rechth. bovenvensters, in geriemde omlijsting met o.m. oren of entablement; gekoppeld en enkel balkon met bewerkte balustrade op de bel-etage. Breed hoofdgestel met architraaf, bewerkte fries en kroonlijst met tandlijst. Begane grond verbouwd, met uitzondering van de vleugeldeur met zware sluitsteen in de vierde trav., voorheen ook deuren in de uiterste trav.

S.A.B., O. W., 24752 (1827), 24830-24831.

Nr. 20-21. Voormalig «*Hotel Coghen*», later «*Hotel Wittouck de Medem*». Statig herenhuis met neo-Lodewijk XIV- en neorococo-inslag, naar het type van het Franse XVIII-hotel. Omvatte oorspronkelijk slechts de vier 1. trav., waarvoor bouwaanvraag van 1875. Aan tuinzijde uitgebouwd, met uitbreiding van de stallingen, n.o.v. architect H. Maquet, in 1895-1896.

Uitgebreid met de twee r. trav., n.o.v. architect E. Franken Willemaers, in 1919. Lijstgevel van natuursteen, met souterrain, drie bouwl. en zes trav. onder zadeldak. Symmetrische opstand, de begane grond met schijnvoegen en geboste sokkel, de bovenverd. geritmeerd door pilasters. Hoge bel-etage gemarkeerd door een doorlopend balkon in de middenpartij, met zware consoles en gebuikte smeedijzeren leuning. Getoogde vensters in geriemde omlijsting met waterlijst en sluitsteen, op doorgetrokken lekdrempels; bijkomende oren en vrouwenhoofden als sluitstenen op de bel-etage, lekdrempelconsoles op de tweede verd. Rondboogpoorten met cartouchesleutel in de uiterste trav. Verzorgd houtwerk, o.m. vleugeldeuren met ijzeren waaier. Kroonlijst met klossen en gekoppelde consoles, boven panelenfries en architraaf. Rijk interieur in neo-Lodewijkstijlen. Hal en imposant trappenhuis met overloop en bovenlicht; op de bel-etage o.m. gelambrizeerde salons, ruime eetzaal met marmeren buffet en aansluitend wintertuin met treillage, en slaapkamer met boudoir.
Stallingen-remise op U-vormige plattegrond, de l. vleugel van 1875, de r. van 1895-1896; één bouwl. onder mansardedak (leien). Baksteenbouw met geblokte bepleisterde en beschilderde hoekpilasters en dakkapellen, geopend door brede steekboogpoorten. Beglaasde ijzeren luifel (2236).

S.A.B., O.W., 24843 (1875), 24842 (1895-1896), 31334 (1919).

Nr. 22. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect W. Janssens van 1874; souterrain, drie en een halve bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuursteen met geblokte begane grond, de bel-etage gemarkeerd door een gevelbreed balkon met zware consoles en ijzeren hek. Rechth. deur en vensters, in geriemde omlijsting op de eerste twee verd., vlak omlijst op de lage derde verd.; middentrav. geaccentueerd door sluitstenen, een Frans balkon en entablement. Klassiek hoofdgestel. Benedenvensters aangepast tot winkelraam (2237).

S.A.B., O.W., 24844 (1874).

Nr. 25. Voormalig «*Hotel L. Maskens*». Herenhuis met neorococo-inslag, naar het type van het Franse XVIII-hotel, waarvoor bouwaanvraag van 1912; souterrain, drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak (fig. 1031). Lijstgevel van Euville, met afgevlakte bossage voor begane grond en middenrisaliet. Strakke registermarkering met accent op de bel-etage, belijnd door een klassiek entablement en risalietbreed balkon met consoles en gesmeed ijzeren leuning. Verdiepte rondboogvensters, op de begane grond met ijzeren borstwering, op de bel-etage met bewerkte rocaillesleutel; vlak omlijste korfboogvensters op de tweede verd. Korfboogpoort in de r. trav. Verzorgd houtwerk, o.m. bewerkte vleugeldeur met ijzeren waaier. Kroonlijst, waarop attiekbalustrade vóór de dakkapellen. Ruim trappenhuis in het interieur.

S.A.B., O.W., 24846 (1912).

Nr. 26. Voormalig «*Hotel F. Maskens*». Herenhuis van het enkelhuistype, met neorenaissance- en neo-Lodewijk XVI-inslag, n.o.v. architect L. Laureys van 1897; souterrain, vier bouwl. en vier trav. onder plat dak (fig. 1031). Lijstgevel van natuursteen, met schijnvoegen op de begane grond en geboste sokkel, geleed door de puilijst en kordons. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, de hoge bel-etage gemarkeerd door cartouchesleutels, gebogen en driehoekige frontons, de zijtrav. van de tweede verd. door medaillons met rankwerk; ijzeren balkons met laurierkroon en slingermotief in de middentrav. Rondboogpoort met cartouchesleutel in de r. trav. Klassiek hoofdgestel. Rijk interieur met overwelfde hal en imposant trappenhuis.
Stallingen-remise in baksteenbouw.

S.A.B., O.W., 24848 (1897).

Nr. 27. Voormalig «*Hotel Calmeyn*». Herenhuis met neorococo-inslag, naar het type van het Franse XVIII-hotel, waarvoor bouwaanvraag van 1886; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (fig. 1031). Lijstgevel van natuursteen, met strakke registermarkering, schijnvoegen op de begane grond, en penantpanelen op de bovenverd. Accent op de hoge bel-

1031. Waterloolaan nr. 25 «Hotel L. Maskens» (1912), 26 «Hotel F. Maskens» (1897), 27 «Hotel Calmeyn» (1886).

etage door een entablement en gevelbreed balkon met gekoppelde consoles en fraai ijzeren hek. Vlak omlijste steekboogvensters met oren en sluitsteen, bewerkte rocaillesleutels op de bovenverd. Korfboogpoort met vrouwenhoofd als sluitsteen in de r. trav. Verzorgd hout- en smeedijzerwerk, o.m. vleugeldeur. Klassiek hoofdgestel. Ruim trappenhuis in het interieur.

S.A.B., O.W., 24849 (1886).

Nr. 28-29. In oorsprong twee gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, in neoclassicistische stijl, van ca. 1830; drie bouwl., attiek en samen zes trav. onder zadeldak (fig. 1032). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met registers van rechth. vensters, op de bovenverd. met geriemde omlijstingen en doorgetrokken lekdrempels. Resp. middentrav. geaccentueerd door een bijkomend entablement en balkon op voluutconsoles. Typische ijzeren balkon- en vensterleuningen met spitsboogpatroon of gekruiste pijlen. Kroonlijst met klossen, boven fries met bedekte steigergaten; attiek met getoogde openingen. Oorspronkelijk deuren in de uiterste trav. en vlak omlijste vensters op de begane grond, recent verbouwd.

Nr. 30. Herenhuis van het enkelhuistype, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1829; drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Lijstgevel met sokkel, kordongeleding, klassiek hoofdgestel, en bredere r. poorttrav.; vernieuwde bepleistering (1896). Steekboogpoort op pilasters met stafwerkkapiteel, en aansluitend balkon op voluutconsoles; toegevoegd l. balkon en ijzeren hekken (1896). Rechth. vensters, vlak omlijst op de beneden-, met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels op de bovenverd. (2238).

S.A.B., O.W., 24777 (1829), 24854 (1896).

1032. Waterlooiaan nr. 28-29 (ca. 1830).

Nr. 31. Zie Kleine Zavel nr. 8.

Nr. 45-46. Zelfde type als nr. 28-29, van ca. 1830, doch zonder balkons, en met doorgetrokken imposten in de attiek. Begane grond verbouwd (2239).

Nr. 47-48. Twee gekoppelde enkelhuizen in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1827; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk deel uitmakend van een ruimer geheel van woningen met vrij symmetrisch gevelscherm, waarvan de vijf l. trav. werden gesloopt. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels, nr. 47 gemarkeerd door een r. risaliet. Rechth. inrijpoort in vernieuwd entablement, aansluitend balkon met consoles en typisch gietijzeren hek, voor een deurvenster met gelemde omlijsting en entablement. Registers van rechth. vensters op kordonvormende lekdrempels; ijzeren leuningen met dubbele krul. Kroonlijst met klossen boven fries en architraaf. Begane grond verbouwd (2240).

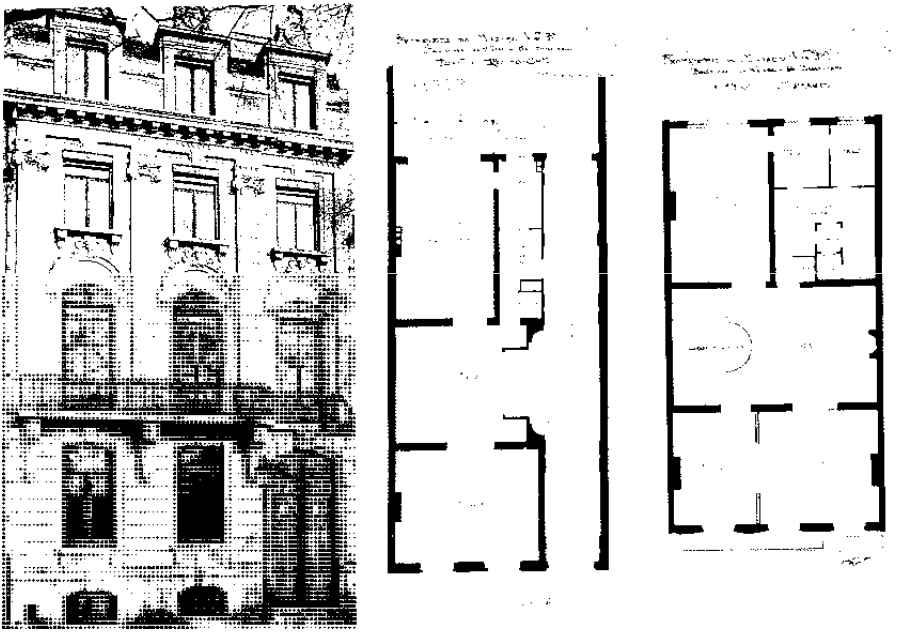
S.A.B., O.W., 24748-24749 (1827).

Nr. 49. Herenhuis met neo-Lodewijk XIV/XVI-inslag, n.o.v. architect O. Francotte van 1905, gebouwd i.o.v. F. Toussaint, weduwe van architect J. Poelaert (fig. 1033). Enkelhuistype met souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder pseudomansarde. Monumentaal gevelfront van natuursteen, met schijnvoegen op de begane grond, de bovenverd. geritmeerd door rechth. vensternissen. L. zijrisaliet van twee trav., gemarkeerd door kolossale Ionische pilasters en een balkon met zware leeuwekopconsoles en ijzeren leuning. Steekboogvensters met rankwerkmedaillon op de hoge bel-etage, omschreven door rondbogen met imposten, guirlandes en gevleugeld vrouwenhoofd als sluitsteen. Rechth. vensters met lekdrempelconsoles en sluitsteen op begane grond en tweede verd. Getoogde inrijpoort met cartouchesleutel en ijzeren vleugeldeur in de r. trav. Kroonlijst met klossen en tandlijst. Dakkapellen met entablement en medaillon als topstuk, doorlopend in een blinde attiek. Rijk interieur met imposant trappenhuis, ten dele verbouwd.

S.A.B., O.W., 24880 (1905).
L'Emulation, 1907, pl. 25-28.

Nr. 50-51. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak, van ca. 1830. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, gemarkeerd door een l. poortrisaliet met zelfde balkon als in nr. 47. Getoogde bovenvensters op doorgetrokken lekdrempels. Kroonlijst op klossen, oorspronkelijk boven fries en architraaf. Begane grond verbouwd (2241).

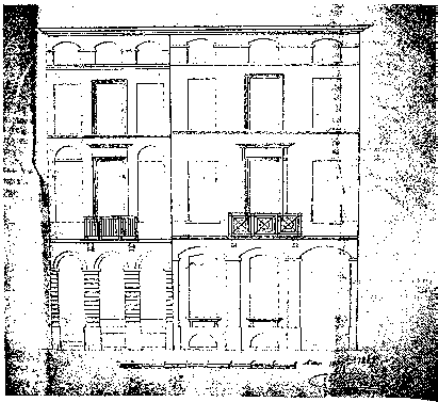
Nr. 54, 55. Twee neoclassicistische enkelhuizen, met drie en een halve bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1828 (fig. 1034). Lijstgevels met vernieuwde bepleistering en diverse aanpassingen. Oorspronkelijk resp. geblokte steek- en rondbogen op de begane grond, riemomlijstingen, balkon en entablement op consoles in de midden-

1033. Waterloolaan nr. 49 (1905), (L'Emulation, 1907, pl. 26, 25).

trav. Voorts rechth. bovenvensters op al of niet doorgetrokken lekdrempels, getoogde venstertjes met doorgetrokken imposten op de halve bovenste verd., afgewerkt met een kroonlijst op klossen. Bewaarde ijzeren balkonleuning met lier- en vensterleuningen met ruitmotief in nr. 55.

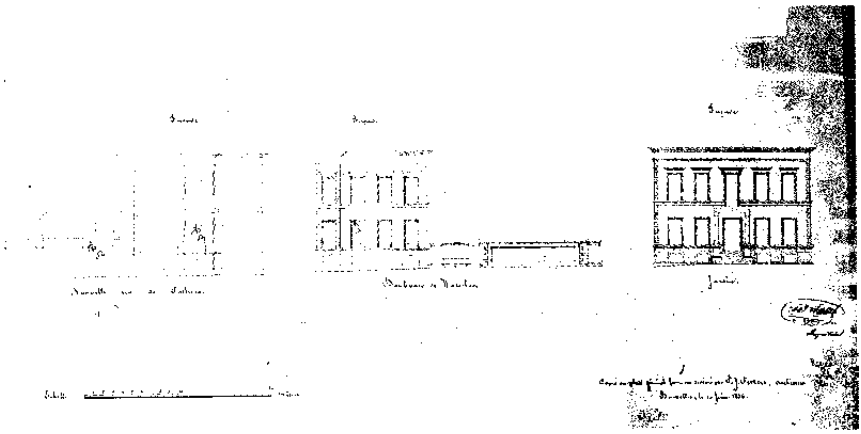
S.A.B., O.W., 24755 (1828).

1034. Waterloolaan nr. 54, 55. Bouwaanvraag (1828).

Nr. 57-57A. Voormalig enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1875, oorspronkelijk drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak; uitgebreid met twee l. trav. in 1907. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, gemarkeerd door het vroegere middenrisaliet met gietijzeren balkons, gevelbreed doorlopend op de bel-etage. Rechth. bovenvensters in geriemde hardstenen omlijsting met sluitsteen, doorgetrokken lekdrempels en onderdorpel. Klassiek hoofdgestel; ovale en ronde œil-de-bœufs met ijzeren roeden. Begane grond met uitzondering van de inrijpoort verbouwd; winkelpui van bij oorsprong in de toegevoegde l. trav. (2242).

S.A.B., O.W., 24889 (1875), 115 (1907).

1035. Waterloolaan nr. 90. Voormalige woning P.J. Peeters. Bouwaanvraag (1836), (S.A.B., O.W., 24792).

Nr. 58. Appartementsgebouw (hoek Grote Hertstraat nr. 28), n.o.v. architect J.F. Collin van 1930; negen bouwl. waaronder twee terugwijkende attiekverd., en elf trav. waaronder afgeschuinde hoektrav. Gecementeerde opstand met regelmatige registers van brede rechth. vensters met bewaard raamwerk, verlevendigd door uitspringende erkerpartijen. Opgaand Art Deco-lijstwerk en ijzeren balustrades. Winkelpui en privé-portaal (2243).

S.A.B., O.W., 50078 (1930).

Nr. 59. Afgeschuind hoekcomplex (Grotehertstraat nr. 21) in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1828. Oorspronkelijk drie gekoppelde huizen met drie bouwl. + mezzanino en samen vijftien trav. onder zadeldak, waarvan het r. pand met drie trav. werd gesloopt. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met registers van rechth. vensters op kordonvormende lekdrempels; geriemde omlijstingen en ijzeren leuningen met ruitmotief in het hoekpand. Beëindiging met gelede architraaf en kroonlijst op klossen. Ingeslagen kanonbal met bijschrift «Souvenir 1830» op de hoek. Beglaasde ijzeren café-luifel van 1909 (2244).

S.A.B., O.W., 9123 (1828), 24891 (1909).

Nr. 61. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. + mezzanino en drie trav. onder zadeldak, van ca. 1830. Oorspronkelijk eenvoudige bepleisterde en beschilderde lijstgevel met rechth. vensters op kordonvormende lekdrempels, deur in entablement, en klassieke beëindiging. Gevelverfraaiing n.o.v. architect G. Bordiau van 1872 : bijkomende schijnvoegen, middenrisaliet, balkons met consoles en ijzeren hek, en vensteromlijstingen. Latere rondbogen in de pui (2245).

S.A.B., O.W., 24893 (1872).

Nr. 64. Herenhuis van het enkelhuistype in neoclassicistische stijl, van ca. 1830; vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, oorspronkelijk met inrijpoort onder balkon en entablementvenster in de l. trav., verkleinende registers van rechth. vensters, en kroonlijst met klossen. Aangepast met winkelpui, gevelbreed balkon en bijkomende entablementen, n.o.v. architect P. Verdin van 1948.
Stallingen in pittoreske stijl, twee bouwl. en zes trav. op L-vormige plattegrond, van bak- en hardsteen, uit XIX B. Korfboogpoorten en steekboogvensters, typische sierankers en houten dakkapel (2246).

S.A.B., O.W., 57983 (1948).

Nr. 90. Voormalige eigen woning van architect P.J. Peeters, waarvoor bouwaanvraag van 1836 (fig. 1035). Oorspronkelijk vrijstaande villa in neoclassicistische stijl (hoek Voorzorgsstraat) met dubbelhuisopstand aan tuinzijde, twee bouwl. en driemaal vijf trav. waaronder afgeschuinde hoektrav., aan weerszij geflankeerd door een tuinmuur en stallingen. Door Peeters tot het huidige volume vergroot in 1842, door het vooruitbrengen van de tuingevel met twee trav. en toevoeging van een halve verd., en vermoedelijk opgesplitst in twee woningen. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hoge sokkel, registers van rechth. vensters in geriemde omlijsting, kordonvormende lekdrempels en hoekkettingen, afgewerkt door een kroonlijst met tandlijst. Voorheen vierkante vensters van de bovenste verd. verhoogd in 1894; l. helft van het complex heden voorzien van een bakstenen gevelbekleding. Centrale inkom tussen Corinthische zuilen en pilasters met entablement, voorzien van een houten tochtportaal met ijzeren roeden, in de tuingevel. Toegevoegd poortgebouw n.o.v. architect L. Smets van 1945, met hergebruikte hardstenen korfboogpoort. Op de binnenplaats voormalige houtopslagplaats en tapisserie-atelier van een meubelmakerij, waarvoor bouwaanvraag van 1894. Baksteenbouw geritmeerd door lisenen, met opengewerkte begane grond, gevelbrede ramen met kleine roedenverdeling op de tweede, droogloods met persiennes op de derde bouwl.; hoge laaddeur met hijsbalk in de middentrav. (2247).

S.A.B., O.W., 24792 (1836, 1842), 24921 (1894), 56834 (1945).

Nr. 90A, 91. Afgeschuind hoek- (Voorzorgsstraat) en enkelhuis in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect P.J. of D. Peeters van 1854; drie bouwl. en resp. acht en drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevels met sokkel, getoogde deur en vensters met lekdrempel, vlak omlijst op de bovenverd., en klassiek hoofdgestel; hoekpand heden gecementeerd. Balkon met voluutconsoles en gietijzeren leuning in de resp. middentrav. Bronzen gedenkplaat W.O.II tegen de zijgevel. Aansluitend tuinmuur en stallingen (2248).

S.A.B., O.W., 24814 (1854).

Nr. 93. Burgerhuis in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1850. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geboste begane grond, op hardstenen plint. Rechth. deur en vensters, op de bovenverd. met geriemde omlijsting, geprofileerde lekdrempel en aansluitend casement of paneel. Middentrav. geaccentueerd door een balkon en entablement op voluutconsoles; vernieuwd ijzeren hek. Rijk hoofdgestel met eierlijst, fries met steigergaten in doorgetrokken omlijsting, en kroonlijst op modillons en tandlijst. Bewaard houtwerk (2249).

S.A.B., O.W., 24800 (1850).

Nr. 94. Oorspronkelijk zelfde type als nr. 93, waarvoor bouwaanvraag van 1849. Gevel in Art Nouveaustijl aangepast, n.o.v. architect J. Mockel van 1904 : decoratieve gevelbekleding met sgraffito – guirlandes, medaillons en vrouwenhoofd – en lijstwerk, heden echter egaal beschilderd; gebogen balkon met postamenten en ijzeren hek, op consoles die doorlopen in de posten van het onderliggende drielicht (fig. 1036). Apotheek-interieur in neoclassicistische stijl.

S.A.B., O.W., 24798 (1849), 24934 (1904).

Nr. 95, 97, 105, 107, 108, 112. Burgerhuizen van hetzelfde type als nr. 93, van ca. 1850, met iets eenvoudiger uitwerking. Heden bovendien minder goed bewaard door diverse kleine aanpassingen. Nr. 95 : toegevoegde mansarde (1899). Nr. 97 : bel-etage gemarkeerd door een gevelbreed balkon met ijzeren hek; begane grond verbouwd. Nr. 105 : vernieuwd balkonhek. Nr. 107 : n.o.v. architect P.J. of D. Peeters van 1853; balkon verwijderd. Nr. 108 : licht verhoogd en toegevoegd stucdecor (1905). Nr. 112 : bovenvensters met decoratieve topstukjes, oorspronkelijk twee middenbalkons doch heden verwijderd (2250).

S.A.B., O.W., 24938 (1899), 24813 (1853), 24954 (1905).

1036. Waterloolaan nr. 94. Pui (1904).

Nr. 102. Herenhuis van het enkelhuistype, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1852; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond, hardstenen plint en kordons. Rechth. inrijpoort en vensters met geriemde omlijsting. Bel-etage gemarkeerd door een balkon met gietijzeren hek en entablementen, beide op voluutconsoles, in de twee middentrav. Klassiek hoofdgestel (2251).

S.A.B., O.W., 24804 (1852).

Nr. 103. Z.g. «*Coppee House*», zetel van de «*Charbonnages du Centre*» (fig. 1037). Monumentaal kantoorgebouw (hoek Dumonceaustraat, Wolstraat) in klassiek geïnspireerde eclectische stijl, n.o.v. architect P. Meewis van 1910; souterrain en drie bouwl. Gevelfront van Euville en Savonnière, met nadrukkelijke geleding in drie registers met regelmatige vensterordonnantie, vanaf een hoge belijnde sokkel, in totaal vierendertig trav. Verticaal gevelritme bepaald door risalieten met bekronende postamenten; voorts kolossale pilasters over de eerste twee bouwl., die de trav. bundelen. Eerste twee bouwl. gescheiden door een brede gebroken borstwering, de vensters resp. geflankeerd door rustieke bossage en vlakke pilasters. Derde bouwl. opgevat als attiek boven het klassieke hoofdgestel. Voorgevel geaccentueerd door een zwaar balkon met leeuwekoppen in de borstwering; portaal in de zijtrav. IJzeren vleugeldeur en traliewerk. Grondige renovatie met inwendige kaalslag en wederopbouw, in 1990-1991.

S.A.B., O.W., 1402 (1910).

Nr. 106. Dubbelhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1856; twee bouwl. en vier trav. onder zadeldak.

1037. Waterloolaan nr. 103. Z.g. «Coppee House» (1910).

Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geboste begane grond, belijnd door de hardstenen plint en puilijst. Rechth. deur en benedenvensters. Op de bovenverd. gedrukte boogvensters met geriemde omlijsting, voluutsleutel en kordonvormende lekdrempels; gietijzeren leuningen. Brede casementenfries, onder de kroonlijst met modillons en tandlijst. Bewaard houtwerk (2252).

S.A.B., O.W., 24926 (1856).

Nr. 109. Burgerhuis in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect P.J. of D. Peeters van 1853; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, op geboste hardstenen benedenbouw met geprofileerde plint en puilijst. Afgeronde deur en vensters met lekdrempel, op de bovenverd. in geriemde hardstenen omlijsting; balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek in de middentrav. Rijke kroonlijst met modillons en tandlijst boven fries en kordon (2253).

S.A.B., O.W., 24809 (1853).

1038. Waterloolaan nr. 115. Z.g. «Ecolé de Médecine» (1924-1928).

Nr. 115. Z.g. «*Ecole de Médecine*» en «*Institut d'Anatomie*». Faculteit Geneeskunde van de U.L.B., onstaan in samenhang met het aanpalende Universitair Ziekenhuis St.-Pieter (zie Hoogstraat nr. 296A-322), met steun van de Rockefellerstichting. Gebouwencomplex n.o.v. architect F. Malfait van 1924-1925, opgetrokken in 1925-1928. Gevels in sobere, expressieve baksteenarchitectuur met schaars gebruik van hardsteen; constructie met skelet van gewapend beton. Verticale geleding door risalieten, kolossale pilasters en lisenen. Regelmatige registers van brede rechth. vensters, ook drielichten, de borstwering in decoratief metselverband.
«*Ecole de Médecine*». Vrijstaand hoofdgebouw op het blok Waterloolaan/Everstraat/Héger-Bordetstraat/Wolstraat, voordien ingenomen door de Rijkswachtkazerne (1840, architect L. Spaak). Omvat drie parallelle vleugels, onderling verbonden door een centrale dwarsvleugel met gangen en trappenhuizen; zeven bouwl. waaronder souterrain en attiekverd. Oorspronkelijk praktijklokalen, auditoria en bibliotheek in de benedenbouw, laboratoria van de diverse afdelingen per verd., proefdierenverblijf in de attiek. Opstand zoals beschreven, met licht geaccentueerde middenrisalieten en bovenste verd., breed uitkragende kroonlijst op gekoppelde consoles, en blinde attiek met postamenten. Hoofdportaal met atlassen door beeldhouwer J. Marin, dragers van de gebogen luifel waarop aan weerszij wereldbol met slang; metalen vleugeldeur (fig. 1038). Renovatie tot kantoorgebouw, met toevoeging van een beglaasde attiek, n.o.v. architect F. Schilling, in 1991-1993.
«*Institut d'Anatomie*». Langgerekt gebouw (Wolstraat nr. 97/hoek Montserratstraat) met souterrain en vijf bouwl., waaronder attiek. Oorspronkelijk o.m. amfitheater en spectatorium, praktijklokalen, laboratoria, dissectie- en autopsiezalen. Opstand met zelfde karakteristieken, be-

paald door een breed en hoger oplopend middenrisaliet. Uitkragend auditorium aan de achterzijde. Gesloopt in 1992-1993 (2254).

S.A.B., O.W., 41346-41350 (1924-1928).
E.D., *La Nouvelle Ecole de Médecine* (Le Document, 1929-1930).

Nr. 137. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect E. Allard van 1876; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk twee identieke woningen opgetrokken in de tuin van een neo-Palladiaanse villa (1828, architect A. Engels) die gelijktijdig werd verbouwd; begin XX wederopgebouwd. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond. Middenrisaliet geaccentueerd door balkons met gietijzeren hek, en een bekronend driehoekig fronton. Rechth. deur en vensters met geriemde omlijsting en paneel onder de lekdrempel. Klassiek hoofdgestel (2255).

S.A.B., O.W., 24967 (1876), 24758 (1828).

Watteeustraat (7 H)

Van Minimenstraat naar Ernest Allardstraat.
Deel uitmakend van het z.g. «Quartier de l'Astre», een stedebouwkundig geheel met stervormig stratenpatroon, aangelegd in 1884-1888 (zie Ernest Allardstraat). Z.g. naar schepen van de Stad Brussel Watteeu (1811-1870).
Uitzonderlijk intacte gevelwanden, samengesteld uit overwegend ruime burgerhuizen en gemarkeerd door monumentale hoekcomplexen, in eclectische stijl met overwegend neorenaissance-inslag, van 1888-1889. Levendig karakter door het gediversifieerde materiaalgebruik – gevelbepleistering, bak-, natuur- en hardsteen – opeenvolging van balkons en erkers, en verspringende kroonlijsten. Tot de minder markante panden behoren nr. 8 en 18 (1888, architect F. Dumont), 19 (1888) en 21 (1888), sober bepleisterd en met erker of balkon.

S.A.B., O.W., 5727 en 4569 (1888), 24992 (1888), 24985 (1888).

Nr. 1-5. Afgeschuind hoekcomplex (Minimenstraat nr. 38) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1888; vier bouwl. en dertien trav. onder pseudomansarde. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen pui. Bovenverd. geritmeerd door vensternissen en kordons. Hoekpartij met gestapelde rechth. houten erkers op de bovenste twee verd. Voorts rechth. vensters met geriemde omlijsting, balustrade op de eerste, panelen op de overige verd. Winkelpuien en privé-ingang, omlijst door pilasters en entablement (2256).

S.A.B., O.W., 24987 (1888).

Nr. 2. Burgerhuis (hoek Minimenstraat) met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect G. Debrie (Parijs) van 1889; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadelbedaking (leien). Geknikt gevelfront van natuur- en hardsteen, de twee r. trav. als schoudergevel, belijnd door kordons en platte banden. Rechth. deur en brede vensters, met entablement en gietijzeren borstwering op de bel-etage, tweelichten hogerop, rondbogig in de getuite top. In het ontwerp markant interieur, heden verbouwd (2257).

S.A.B., O.W., 24986 (1889).

Nr. 4-6. Oorspronkelijk gekoppeld enkel- en herenhuis, met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect A. Thonin van 1889; souterrain, drie bouwl., resp. twee en vier trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen met geblokte benedenbouw. Rechth. openingen met doorgetrokken lekdrempels, de bovenvensters in geriemde omlijsting, met bijkoruend entablement op de bel-etage. Klassiek hoofdgestel met consolerij. Herenhuis gemarkeerd door de r. inrijpoort en het middenbalkon met consoles en ijzeren hek (2258).

S.A.B., O.W., 24982 (1889).

Nr. 7-15. Drie gekoppelde rijhuizen met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1888; vier bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. «Klassieke» winkelpuien bekroond door een doorlopend

gietijzeren balkon. Bovenverd. geritmeerd door risalieten en kordons. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met sleutel, entablement of bewerkte spiegel. Eenvoudig hoofdgestel (2259).

S.A.B., O.W., 24988 (1888).

Nr. 10. Burgerhuis met neorenaissance-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1888; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Lijstgevel van natuur- en hardsteen, met kordongeleding, hoekpilasters en bossage. Op de begane grond rondbogen, deur onder gedeeld bovenlicht, vensters onder cartouche. Op de bovenverd. drielichten met pilasters, entablement en balkon met balustrade, ingesnoerd op de bel-etage. Klassiek hoofdgestel; dakkapel met driehoekig fronton (2260).

S.A.B., O.W., 24998 (1888).

Nr. 12. Eclectisch burgerhuis met souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1888. Lijstgevel van natuur- en hardsteen met klassieke ordonnantie. Rechth. deur en vensters, op de bovenverd. onder getoogd boogveld met schijf; centraal balkon met consoles en ijzeren hek. Hoofdgestel met consoles (2261).

S.A.B., O.W., 24999 (1888).

Nr. 14. Burgerhuis in neo-Vlaamse-renaissancestijl, met vier bouwl. en drie trav., waarvoor bouwaanvraag van 1888 (fig. 1039). Markante schoudergevel, uitgevoerd in baksteen, witte natuur- en hardsteen. Rechth. openingen, de deur onder entablement en omlijst bovenlicht met gebroken fronton. Bel-etage in de middentrav. gemarkeerd door een balkon met balustrade, pilasters en entablement, voorts cartouches in de boogvelden. Tweede verd. gemarkeerd door bewerkte overhoekse pinakels, doorlopend in postamenten. Geveltop met keperboogfries en drielicht met fronton; top- en schouderstukken bekroond door siervazen en bolornamenten. Beneden- en souterrainvensters doorgetrokken tot winkelramen.

S.A.B., O.W., 25000 (1888).

1039. Watteeustraat nr. 14 (1888), 16 (1888-1889).

Nr. 16. Herenhuis van het dubbelhuistype, in neo-Vlaamse-renaissancestijl, n.o.v. architect A. Mennessier van 1888; licht gewijzigd door architect J. Rau in 1889 (fig. 1039). Omvat souterrain, twee/drie bouwl. en vier trav. onder zadelbedaking. Heden beschilderd gevelfront uit bak- en hardsteen, belijnd met platte banden. Twee l. trav. verhoogd met een getrapte geveltop, middentrav. doorlopend in een vierkante toren, twee r. trav. als lijstgevel met dakkapel. Breed balkon met consoles en ijzeren hek – i.pl.v. erker van ontwerp – in de twee l. trav.; gebogen balkon met zittende figuur als console in de geveltop. Toren met drie geledingen vanaf de daklijst, afgewerkt door een entablement met uitgelengde consoles. Voorts rechth. en rondboogopeningen.

S.A.B., O.W., 25001 (1888-1889).

Nr. 17. Burgerhuis in neo-Vlaamse-renaissancestijl, waarvoor bouwaanvraag van

1040. Watteeustraat nr. 20. Voormalige woning V. Taelemans (1888).

1889; souterrain, drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (n⊥straat). Schoudergevel uitgevoerd in rode en witte baksteen, natuur- en hardsteen. Deur met entablement en bovenlicht. Bovenverd. gemarkeerd door lisenen, balkon met consoles en ijzeren leuning, gekoppelde steekboogvensters en palmetfries. Geveltop met tweelicht en versierd boogveld, top- en schouderstukken en bekronende vaas (2262).

S.A.B., O.W., 24989 (1889).

Nr. 20. Voormalige eigen woning van architect V. Taelemans, gedateerd «ANNO 1888» (fig. 1040). Burgerhuis met neorenaissance-inslag; souterrain, twee bouwl. en drie trav., onder later mansardedak. Lijstgevel van natuursteen met verzorgde ornamentatie, op hardstenen sokkel. Getoogde benedenvensters en deur met tussendorpel, onder sluitsteen en stafwerkfries. Bel-etage gemarkeerd door pilasters met fakkelmotief. Korfbogig drielicht met pilasters, entablement tussen cartouches, en uitgebogen balkon met consoles en ijzeren hek. Verzorgd houtwerk. Souterrain verbouwd tot garage.

S.A.B., O.W., 24984 (1888).

Nr. 23. Rijhuis met drie bouwl., twee trav. en mansardedak, waarvoor bouwaanvraag van 1888. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, centraal gemarkeerd door gestapelde rechth. houten erkers met pilasterindeling en ijzeren balkonbekroning; aansluitend dakvenster met driehoekig fronton (2263).

S.A.B., O.W., 24983 (1888).

Nr. 25, 29. Twee gelijkaardige burgerhuizen met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect F. Souchez resp. van 1894 en

1041. Watteeustraat nr. 25 (1894), 27 (1895), 29 (1895).

1895; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (fig. 1041). Lijstgevels van natuur- en hardsteen, met klassieke ordonnantie en verzorgde detailafwerking. Begane grond met bossage; rondboogopeningen in nr. 29. Resp. midden- en zijrisaliet vanaf de puilijst, op de bel-etage gemarkeerd door een rechth. erker met consoles, entablement en balkonbekroning, in nr. 29 versierd met balustraden en arabesken. Voorts omlijste rechth. openingen, met o.m. entablement en bewerkte borstwering. Klassiek hoofdgestel met consoles.

S.A.B., O.W., 24993 (1894), 24995 (1895).

Nr. 27. Zelfde type als nr. 25 en 29, n.o.v. architect E. Demany (Luik) van 1895 (fig. 1041). Centraal balkon met uitgelengde consoles en ijzeren hek op de bel-etage.

S.A.B., O.W., 24994 (1895).

Werfkaai (2 B)

Van Werfstraat naar Handelskaai.
Oorspronkelijk de Z.-kade van het voormalige Werfdok. Dit dok werd in 1824 uitgegraven in een gedeelte van de vroegere walgracht van de tweede stadsomwalling (XIV), van oudsher ingericht als scheepswerf z.g. «den Zaet». Het Werfdok sloot aanvankelijk ten W. aan op het Kanaal van Willebroek, later het Groot of Handelsdok (zie Handelskaai); de scheepswerf bleef behouden aan de O.-zijde. Gedempt ca. 1860, waarbij de Werfkaai haaks over de vroegere werf werd doorgetrokken tot de N.-kade (huidige Werfstraat). Later bebouwd met appartementsgebouwen (zie Handelskaai nr. 13-19 en 21-25) en een sociaal woonblok (nr. 2-10).
Oorspronkelijke kaaizijde met nog enkele oude pakhuizen, herinnerend aan de vroegere havenactiviteit; nr. 17 met laadvenster, steekboogpoort en publiciteitsopschriften (zie Handelskaai nr. 5-11). Bedrijfsgebouw met Art-Deco-inslag van ca. 1930 in nr. 15.

S.A.B., O.W., 26138 (1824); A.A., 1824, vol. 22, z. nr.

Nr. 2-10. Complex sociale woningen (hoek Werfstraat nr. 4-8) van «Le Foyer Bruxellois», n.o.v. architect F. Petit van 1932, opgetrokken in 1936-1937. Halfvrijstaand U-vormig blok meergezinshuizen van vijf en zes bouwl., met gemeenschappelijke binnenplaats; omvat in totaal tachtig twee- tot vierkamerwoningen, gegroepeerd aan weerszij van zeven trappenhuizen. Modernistische architectuur : horizontaal gelaagde gevelopbouw, afwisselend met baksteen- en simili-natuursteenbekleding, belijnd door kordons, op hoge hardstenen sokkel; inspringende pseudo-mansardedaken (pannen). Gevelfront verlevendigd door vooruitspringende partijen. Verticale accenten van de inkomportalen met oplopende strook glasstenen in overhoeks verband, deels vernieuwd, als verlichting van de trapzaal. Registers van rechth. vensters, oorspronkelijk raamwerk met kleine roedenverdeling, heden vernieuwd. Centrale rondboogdoorgang met hek, toegang tot de binnenplaats omringd door gecementeerde gevels (2264).

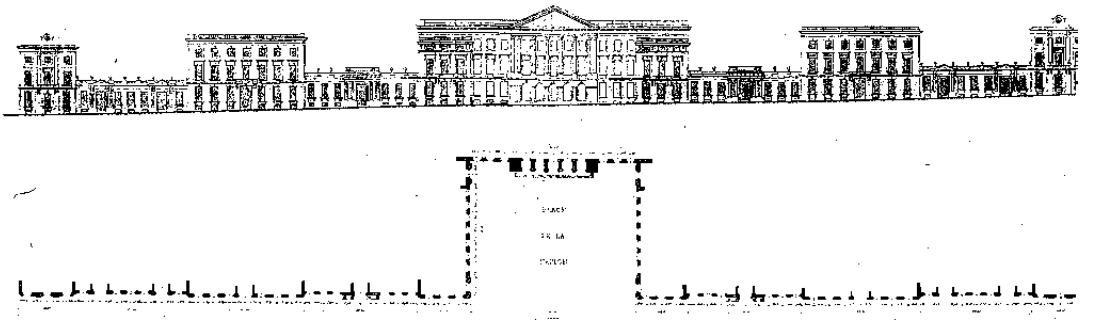
S.A.B., O.W., 47068 (1932-1937).

Nr. 11, 13. Twee pakhuizen, wellicht in oorsprong evenwel woonhuizen opklimmend tot XIX a-b, grondig aangepast voor de nieuwe functie later in XIX (?). Lijstgevels met drie bouwl. en drie trav., geleed door puilijst en klassiek hoofdgestel. Nr. 11 gedecapeerd (baksteen), met mezzanino. Deels gedichte en heringedeelde rechth. bovenvensters; opengewerkte begane grond met resterende latein en ontlastingsbogen wijzend op de vroegere indeling. Nr. 13 gecementeerd. Begane grond met twee brede rondbogen op vlakke pilasters met impost; dito bovenvensters behalve in de discordante middentrav. met bovenaan rondbogig laadvenster dat het hoofdgestel doorbreekt (2265, 2266).

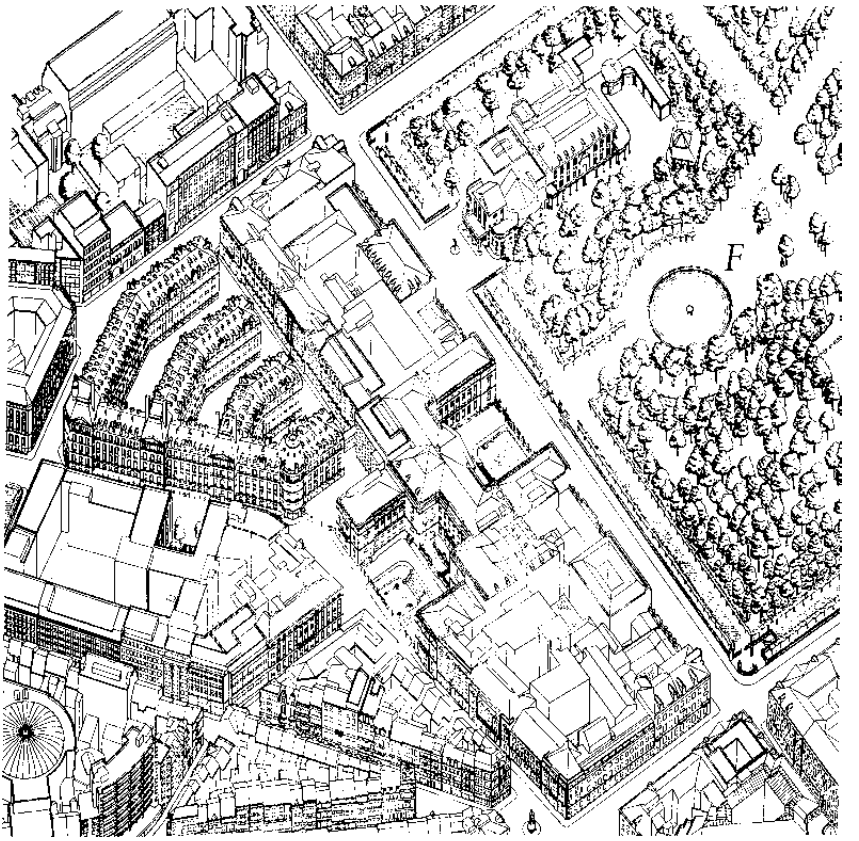
Wetstraat (8-9 D)

Van Koningsstraat naar Regentlaan.
Onderdeel van de classicistische stede-

bouwkundige aanleg van de Warandewijk, vanaf 1776 gerealiseerd n.o.v. architect B. Guimard (zie Park van Brussel). N.-dwarsas van de wijk, aanvankelijk z.g. «Brabantstraat» en begrepen tussen de Koningsstraat en de Hertogsstraat, met perspectief ten W. en ten O. resp. eindigend in de Parkgang en in de afgesloten meest N.-dwarsgang van de Hertogsstraat; vanaf 1797 z.g. «Wetstraat». Bij de aanleg van de Regentlaan in 1821-1823 als «rue Latérale» aangesloten op de nieuwe ringlaan. Tracé bij de aanleg van de Leopoldswijk vanaf eind jaren 1830, doorgetrokken in de nieuwe «rue de la Société Civile», in 1853-1855 onder de benaming «Wetstraat» in Etterbeek verder doorgetrokken tot aan het nieuwe militaire oefenplein, vanaf 1876 heraangelegd en uitgebouwd tot het huidige Jubelpark.
Zoals in oorsprong voor de Koningsstraat en de Hertogsstraat werd in de Warandewijk ook voor de N.-bebouwing van de Wetstraat geopteerd voor een homogeen architecturaal ensemble, evenwel met een meer monumentaal karakter door de centrale inplanting van het imposante U-vormige Paleis der Natie, met voorliggend staatsieplein, en aan weerszij een symmetrische opstelling van ruime midden-, kleinere hoekpaviljoenen en verbindende portiekmuren (fig. 1042, 1043). Voor het nagenoeg rechth., in de N.-as gelegen staatsieplein, heden z.g. «*Natieplein*», werd de oorspronkelijk geplande afsluiting met monumentale ingang niet uitgevoerd; plein voorheen geplaveid, thans geasfalteerd rondom een plantsoen, in 1921 van de Wetstraat afgesloten door een ijzeren hek naar Lodewijk XVI-patroon.
Aan de overzijde, parkomheining met recht tracé onderbroken voor het voorplein van het Parktheater en de Waux Hall, sinds 1782 ingeplant in het O.-parkmassief.
O.-straatgedeelte ingezet door de symmetrische hoekgebouwen nr. 9 en 18, met gevelarchitectuur aansluitend bij de classicistische bebouwing van de Hertogsstraat (cf. ook aldaar). Schaalvergrotende hoekbeëindiging met de Regentlaan door in de jaren 1950-1960 verbouwde of nieuw gebouwde monumentale kantoorcomplexen.

1042. Wetstraat. Opstand (Schoonejans J., Façades des Hôtels ministériels de la rue de la Loi à Bruxelles, pl. XVII).

1043. Wetstraat. Detail uit de axonometrische kaart van Brussel door ARAU (Copyright ARAU 1987).

Paleis der Natie

Opgericht als zetel van de *Raad van Brabant, Kanselarij* en *Rekenkamer*; heden *Parlementsgebouw*, betrokken door de Kamer en de Senaat (Pl. VIII, fig. 1044).
Classicistisch gebouwenensemble van 1778-1783, oorspronkelijk op U-vormige plattegrond, met staatsieplein, ingeplant in de as van de N.-Z.-middenlaan van het park, als eindperspectief vanop het Paleizenplein.
Middenvleugel (//straat) en W.-vleugel (⊥straat) gebouwd voor rekening van de Stad, resp. als zetel van de Souvereine Raad van Brabant en als residentie van de Kanselier. Bouw bekrachtigd door keizerlijke patentbrief van 14/4/1778, funderingen aangevat in juli 1778, eerstesteenlegging op 24/8/1779. Gevelontwerpen door architect B. Guimard, interieurontwerpen door architecten Ph.J. Sandrié. O.-vleugel (⊥straat) op last van de Regering n.o.v. B. Guimard in 1779 aangevat voor de vestiging van de Rekenkamer, met bijkomen-

1044. Wetstraat. Paleis der Natie (1778-1783).

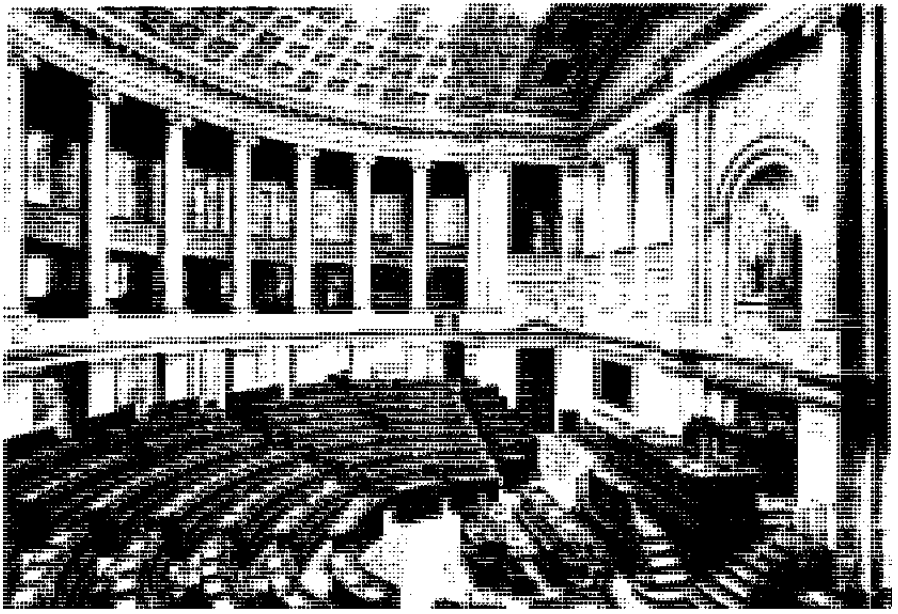
de haakse O.-vleugel aan binnenplaats n.o.v. ingenieur-architect L.J. Baudour, in 1783-1784 n.o.v. architect L. Montoyer uitgebreid met een aanleunende N.-vleugel (zie nr. 10).

Nodige aanpassingen en uitbreidingen volgden in functie van de latere bestemmingen.
De middenvleugel wordt onder Frans Bewind zetel van diverse rechterlijke instellingen; in de Hollandse Tijd in 1816-1818 n.o.v. architect Ch. Vander Straeten aangepast voor de vestiging van de Staten-Generaal : op gelijkvloerse verd., vernieuwing van de inkompartij met vestibules en staatsietrappen (ten W. gerealiseerd na 1820); op de eerste bovenverd., bouw van een imposante vergaderzaal voor de Eerste Kamer (huidige leeszaal aan straatzijde) en, ten N., een ruime halfronde vergaderzaal voor de Tweede Kamer, met galerijen en tribunes, na de brand van 1820 door dezelfde architect in 1821-1822 wederopgebouwd. Vanaf 1830 «Paleis der Natie» : rotonde nu vergaderzaal van de Kamer voor Volksvertegenwoordigers, na de brand van 1883 door architect H. Beyaert in 1883-1886 herbouwd met gewijzigde galerijen-opstelling. In 1847-1849 N.W.-uitbouw met een tweede halfronde vergaderzaal voor de Senaat (tot dan zetelend in de huidige leeszaal), eveneens voorzien van galerijen en tribunes, n.o.v. architect T.-F. Suys i.s.m. zoon L.P. Suys; bijkomende houten lambrizeringen, koepelbeschildering en -vergulding en nieuwe glaskap in 1863-1864 o.l.v. L.P. Suys; uitbreiding in 1902-1903 n.o.v. architect G. Bordiau door integratie van de omlopende Z.-galerij.
Haakse W.-vleugel : in 1798-1802 verhuurd aan een particulier en uitgebaat als «Hôtel des Etrangers»; in 1816-1820 residentie van prins Willem van Oranje; na brand, samen met de middenvleugel, over-

gedragen aan de Staat; in 1827-1829 wederopgebouwd o.l.v. T.-F. Suys; vanaf 1831 betrokken door het Ministerie van Buitenlandse Zaken, sinds 1961 door de Senaat vnl. als ambtswoning van de Senaatsvoorzitter.
Haakse O.-vleugel : onder Frans en Hollands Bewind betrokken door het Nationaal Archief en de rechtbanken van Eerste Aanleg en Koophandel, vanaf 1830 door diverse ministeriële departementen; sinds 1949 ambtswoning van de Kamervoorzitter.
Paleis verder in 1872/1873-1878 n.o.v. ingenieurs Wellens (1866) en Van Schoubroeck (1871) ten N., zijde Leuvenseweg en Henri Beyaertstraat, uitgebreid met twee parallelle haakse vleugels voor commissiezalen van Kamer en Senaat, waardoor het complex in zijn geheel heden een asymmetrische H-vormige plattegrond vertoont.

Hoofdvleugel. Voorgevel met drie bouwl. en totaal elf trav., gemarkeerd door een imposant centraal tempelfront, en één trav. diepe hoekrisalieten. Zandstenen gevelparement en blauwe hardsteen voor decoratieve elementen, ontpleisterd sinds 1921. Door imitatiebanden belijnde benedenbouw onder gelede puilijst. Rechth. vensters : beneden met lekdrempels en voluutsluitstenen; boven in geriemde omlijsting, op de bel-etage met bijkomende oren, entablementen en balusterleuningen. Rondbogig omlijste vensters in de hoekpartijen, oorspronkelijk toegangsdeuren tot de haakse vleugels. Gevelaflijning door omlopend geleed kordon onder steigergaten, kroonlijst op klossen en bekronende Lodewijk XVI-attiek (ter vervanging van de oorspronkelijke die blijkbaar in 1820-1822 tijdelijk werd vervangen door een balustrade). Monumentaal uitgewerkt middenrisaliet van vijf trav. : sokkelvormende benedenbouw geritmeerd door rondboogarcade met verbonden imposten; bovenbouw over twee bouwl. in portiekstructuur, met gecanneleerde Ionische zuilen – gekoppeld op de hoeken – op door een balustrade verbonden basementen; breed hoofdgestel met gelede architraaf onder driehoekig fronton met tandlijst. In het timpaan allegorische voorstelling van de Gerechtigheid, door G.-L. Godecharle in 1781 gebeeldhouwd, in 1810-1811 hersteld en nogmaals in 1821-1822, na de brand; gerestaureerd in 1860 door W. Geefs, in 1898 door A. de Tombay, in 1965-1969 door M. Rau en G. en R. De Jonckheere.

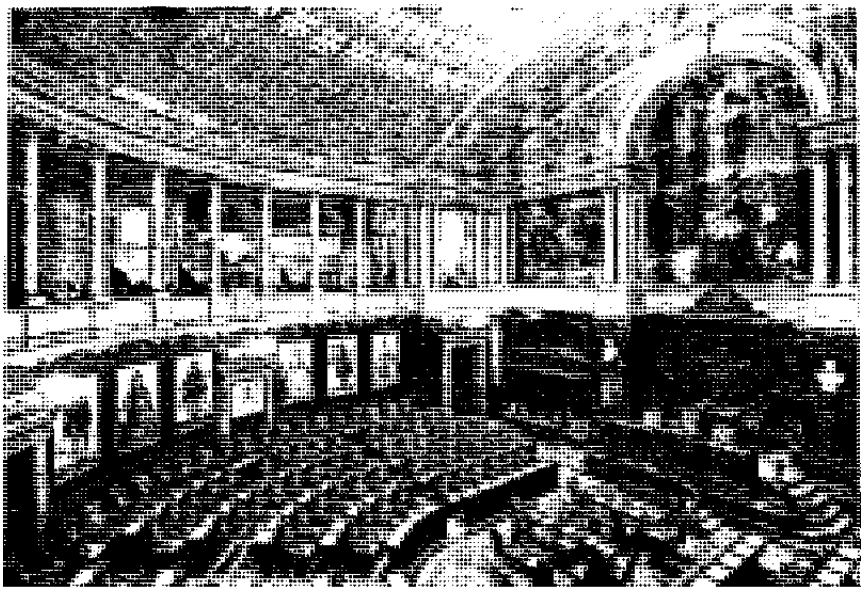
Lagere symmetrische *zijvleugels* (⊥ hoekpartijen hoofdvleugel) met twee bouwl. + mezzanino en drie (Wetstraat) en acht (binnenplein) trav. Gr.m. zelfde gevelbehandeling en venstervormen als hoofdvleugel; straatgevel en uiterste Z.-trav. van pleingevel in licht risaliet, rijker uitgewerkt : verdiepte benedenvensters met panelendecor onder de lekdrempels; bovenvensters onder entablement, al of niet gemarkeerd door balustrade en aan Wetstraat door centraal balkon met siervazen op dubbele acanthusbladconsoles. Overige bovenvensters van pleingevels verdiept onder spiegels in spaarvelden. Aflijnende kroonlijst op klossen en gegroefde consoles – waartussen versierde casementen ten O. – en bekronende omlopende balustrade-attiek. Sobere vlak bepleisterde W.- en O.-gevels van resp. acht en zes trav., met rechth. omlijste openingen, waarop van bij oorsprong aansluitend bijgebouwen en poortgebouwen, zie Wetstraat nr. 8 en 10.
Paleis aan *Leuvenseweg/Henri Beyaertstraat* heden met *U-vormig* verbredende uitleg : resultaat van verruimde vergaderzaal van Kamer ten O. (1816-1818, Ch. Vander Straeten) en uitbreiding met Senaatszaal ten W. (1847-1849, 1863-1864, architecten T.-F. en L.P. Suys), waarop twee haakse N.-vleugels (1872-1878, architecten Wellens en Van Schoubroeck). Bepleisterde gevels (aan hoofdgebouw mogelijk deels aangepast ca. 1872-1878?) met belijnde benedenbouw, omlopende kordons, kroonlijsten, balustrade-attieken en spaarvelden, vensteromlijstingen, panelendecor, entablementen gr.m. naar concept van de voor- en pleingevels aan de Wetstraat. Centrale gevelpartij met drie bouwl. en zeven trav., in het drie trav. brede middenrisaliet rijker gedecoreerd, met gevelbreed balkon met

1045. Wetstraat. Paleis der Natie. Kamer van Volksvertegenwoordigers (1816-1818).

siervazen en blinde attiek verfraaid door gebeeldhouwde liggende leeuw. Uitspringende hoekpartijen met zelfde bouwl.-hoogte, twee op één trav. diep. Twee parallelle, symmetrische haakse vleugels van zes op drie trav. en twee bouwl. + mezzanino.
Binnenplein van straat afgesloten door ijzeren hek. Plantsoen sinds 1935 verfraaid door «Fontein met de geknielde knapen» van 1898 door G. Minne. Twee zij-opritten en centrale steektrap naar verhoogde parking. Terras vóór de middenpartij bereikbaar via centrale bordestrap, ontdubbeld in rechte l. en r. steektrap; balustrade met centrale postament bekroond door imposante bronzen vaas met gepersonifieerde uitbeelding van het grondwetsartikel «Alle machten gaan uit van de Natie», van 1883 door Ch. Brunin.

Interieur.
Hoofdtoegang via ruime witbepleisterde *vestibule* (1816-1818, hersteld 1883-1886) met vlakke zoldering en witmarmeren vloer; door dubbele rijen Dorische zuilen verdeeld in een centrale hal met rondbogige pijlerarcade en een W.- en O.-hal resp. leidend naar Senaat en Kamer. In de zes rondboognissen vorsten-standbeelden (besteld in 1845) : Pepijn van Herstal door E. Simonis, Dirk van den Elzas door L. Jéhotte, graaf Boudewijn van Vlaanderen door J. Geefs, Jan I van Brabant door Ch. Geerts, Filips de Goede door J.-B. de Cuyper en Karel V door J.-B. De Bay sr. Staatsietrappen (1816-1818, 1821-1822) van koninklijk rood marmer van Beaumont, leidend naar de bovenverd. : tongewelf met door rozetten versierde caissons; overlopen door twee rijen Ionische zuilen opgesplitst in galerijen; zijde Kamer, decoratief glas-in-loodraam met allegorische voorstelling door Ch. Baes (1921).
Enfilade van drie zalen (Wetstraat) met bronzen Lodewijk XVI-kroonluchters. *Conferentiezaal* en *groen salon* met mar-

1046. Wetstraat. Paleis der Natie. Senaat (1847-1849).

meren schouwen en parketvloeren. *Leeszaal* met monumentale neoclassicistische schouw (1818) van wit marmer van Carrara : flankerende composiete zuilen; schouwmantel met rondbogige spiegelomlijsting op Ionische pilasters en gebeeldhouwd tafereel met gevleugelde genieën, oorspronkelijk stucbas-reliëf n.o.v. F. Rude, na de brand van 1883 door C.-A. Fraikin in marmer hermaakt. Overlopen en zalen voorts versierd met bustes van leden van Voorlopig Bewind en van eerste ministers, met geschilderde portretten van leden van de Koninklijke Familie, Kamer- en Senaatsvoorzitters e.a. *Rookzaal* met wandtapijten n.o.v. W. Geets, uit de ateliers Bracquenié.

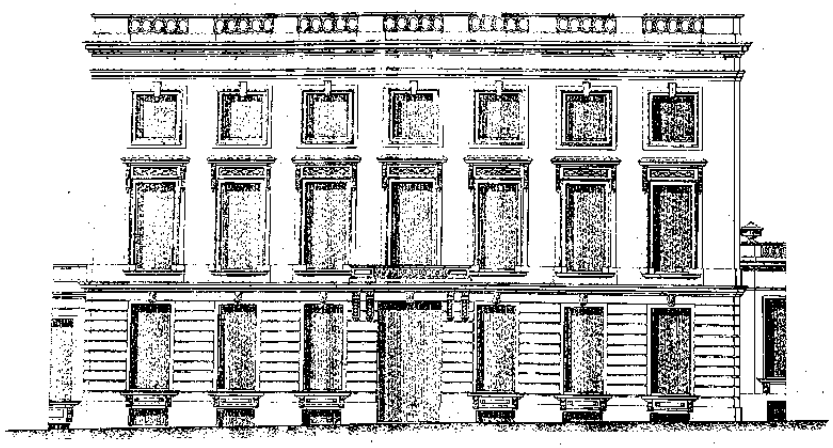
Halfronde vnl. witbepleisterde *vergaderzaal van de Kamer van Volksvertegenwoordigers* (herbouwd in 1883-1886), met dubbele galerij-opstelling (fig. 1045). In de Z.-muur centrale portiekstructuur met rondboognis tussen Ionische driekwartzuilen en standbeeld van koning Leopold I door C.-A. Fraikin (na 1883) ter vervanging van het oorspronkelijke door J. Geefs (1856); bas-reliëfs met uitbeelding van de Belgische Leeuw en twee genieën die het koninklijk monogram onthullen. Aan weerszij, stemtableaus beneden, tribunes tussen de Ionische pilasters erboven. Tweeledige en halfronde galerij met superpositie van Dorische pilasters en Ionische zuilen; zelfde pilastergeleding in de gebogen muurwanden; dubbele tribunes op het tweede niveau, enkelvoudige boven de toegangsdeuren met frontonbekroning in de rechte aanzetmuren. Omlopend gesculpteerd fries onder de kroonlijst op klossen; koepelgewelf met door rozetten versierde caissons en centrale glaskap; decoratieve wapenschilden van de negen Belgische provincies ten Z. Groen gestoffeerd acajouhouten meubilair : voorzittersgestoelte met twee zijtrappen en tafels

bestemd voor vertalers en redacteurs frontaal t.o.v. de trapsgewijze halfrond opgebouwde zitbanken van volksvertegenwoordigers.

Vergaderzaal van de Senaat (1847-1849, 1863-1864), met halfronde plattegrond en twee niveaus, waarvan omlopende bovengalerij geritmeerd door beige marmeren Corinthische zuilen (fig. 1046). Decor in Lodewijk XVI-/Louis-Philippestijl. In de rechte Z.-muur fraaie lambrizering, onder centraal kuifstuk met uurwerk, marmeren bustes van Louisa Maria en Leopold I en kleine rondboogtribunes aan weerszij. Erboven, ruime rondboognis en zelfde zuilenstructuur als galerij en waartussen schilderijen (ca. 1896) van J. de Lalaing met uitbeelding van de belangrijkste gebeurtenissen uit de Belgische geschiedenis en een allegorische voorstelling van Verleden en Toekomst. Gebogen benedenwand met decoratieve mahonihouten lambrizering waarin vijftien geschilderde portretten van vorsten uit het Ancien Régime door L. Gallait (in 1863 besteld, in 1878 geplaatst), later aangevuld door twee bijkomende portretten door A. Hennebicq en J. de Vriendt; rechth. omlijste toegangsdeuren, w.o. twee gedichte, onder druiplijst op consoles. Rondbogige arcadestructuur met pilasters op niveau van tribunes en in de achterwand. Rijkelijk gesculpteerd en verguld koepelgewelf met geëmailleerde blazoenen van de negen Belgische provincies rondom de cirkelvormige glaskap, uitgevoerd door Charle-Albert. Granaatkleurig gestoffeerd acajouhouten meubilair met – tgov. het voorzittersgestoelte – halfcirkelvormige opstelling van senatorenzetels.
Verder *commissiezalen* en diverse *paleisgangen* verfraaid met kunstwerken betrekking hebbend op de Belgische institutionele geschiedenis (2267, 2268).

DHUICQUE E., *La restauration du Palais de la Nation* (L'Emulation, 1921, p. 135-138).
DUCHATEAU M., *Het Paleis der Natie*, Brussel, 1989.
DUQUENNE X., *De oorsprong van het Paleis der Natie* (overdruk B.N.B., 12, 1980, p. 1-36).
GOETGHEBUER P.J., *Choix des monumens, édifices et maisons les plus remarquables du royaume des Pays-Bas*, Gent, 1827, p. 15-18, pl. 23-26.
MEIRSSCHAUT P., *Les sculptures de plein air à Bruxelles*, Brussel, 1900, p. 79.
VAN DEN STEENE W., *Het Paleis der Natie*, Brussel, 1981.

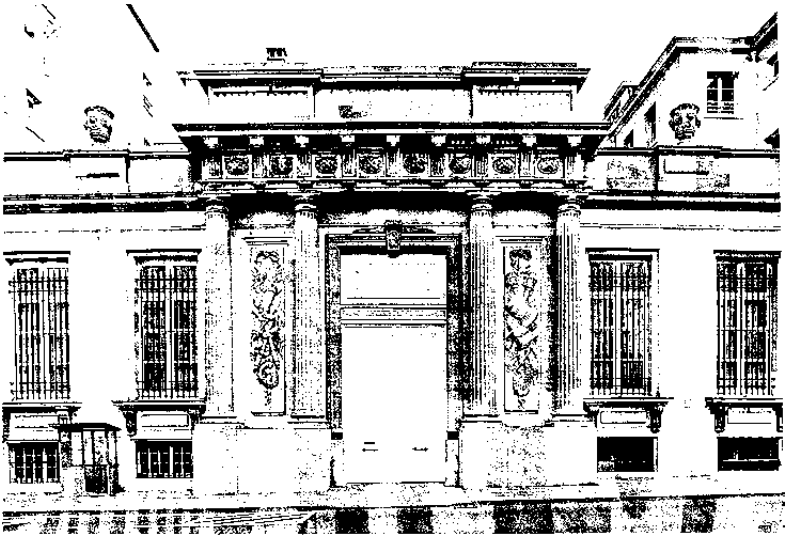
Paviljoenen nr. 2 tot 16 (fig. 1042).
Homogeen ensemble van herenhuizen en aansluitende lage verbindingsgebouwen met portiekmuren, in classicistische stijl, gekenmerkt door een perfect symmetrische dispositie – evenwel onderling gedifferentieerd –, met een uniforme gevelbepleistering verlevendigd door blauwe hardsteen voor het lijstwerk en de decoratieve elementen. Opgetrokken van 1782 tot 1785 vlg. het eenheidsontwerp van architect B. Guimard. Zoals voor het Koningsplein werd ook hier de bouw bekostigd door kapitaalkrachtige abdijen en particulieren : in casu nr. 2 door de Hofproost L. de l'Escaille, nr. 4-8 en 14-16 resp. door de abdijen van Affligem en St.-Gertrudis van Leuven, nr. 12 door baron E. Walckiers. Hotels in oorsprong met residentieel karakter, vnl. bewoond door particulieren, vanaf 1830 stelselmatig betrokken door diverse ministeriële departementen en geleidelijk uitgebreid tot het huidige volledige bouwblok Koningsstraat/Leuvenseweg/Henri Beyaertstraat/Hertogsstraat.
Hoekpaviljoenen met drie in hoogte afnemende bouwl. en voorgevels van drie trav. met door imitatiebanden gelijnde benedenbouw boven plint met keldergaten. Geaccentueerde middentrav. in risaliet, doorgetrokken in het hoofdgestel met gelede architraaf en kroonlijst op klossen en gekoppelde consoles, beëindigd door een dakvenster met oculus tussen pilasters en voluten onder pseudo-boogfronton. Extra markering door verticaal gelede panelen in de penanten, een decoratief entablement boven het bel-etagedeurvenster en een hardstenen Lodewijk XVI-balkon met siervazen, op dubbele uitgelengde consoles met rozetmotief. Ordonnantie voorts met rechth. bovenvensters in brede geriemde omlijsting en panelen op de borstweringen in de zijtrav. Verdiepte getraliede rechth. benedenvensters in geprofileerde omlijsting met diamantkopsluitstenen en panelendecor onder de lekdrempels op

1047. Wetstraat nr. 4-6, 12 (1782-1785). Opstand (Schoonejans J., Façades des Hôtels ministériels de la rue de la Loi à Bruxelles, pl. XVII).

gegroefde consoles. Gelijkaardig steekboogvenster in de rondboognis van het middenrisaliet.
Ruimere zeven trav. tellende *middenpaviljoenen* (fig. 1047) met zelfde bouwl.-hoogte, gevelopbouw, vensteromlijstingen en decor. Deurvensters hier in elke trav. onder entablement, bovenste vensters met acanthussleutel, poorttrav. met balkon in effen gevelvlak en beëindiging door een opengewerkte Lodewijk XVI-attiek.
Portiekmuren (fig. 1048) met verdiepte rechth. vensters, veelal getralied, en koetsdoorgangen naar de binnenplaatsen : rechth. poortomlijstingen tussen gegroefde panelen, onder driehoekige frontons met casementen en rozetmotief in timpaan en decoratieve gekoppelde consoles met leeuwekop; bekronende opengewerkte Lodewijk XVI-attiek met siervazen op postamenten. Monumentaler opgevatte poortomlijstingen aan weerszij van het Natiepaleis : portiekstructuur met gegroefde Toscaanse zuilen, hoofdgestel met architraaf, metopen-trigliefenfries, tand- onder kroonlijst en gekorniste blinde attiekbekroning met cannelures.

Nr. 2. Hoekpaviljoen onder schilddak (n⊥straat), van bij oorsprong samengesteld uit twee woningen, met binnenplaats en toegang via koetspoort. Geheel opgetrokken tussen 1783 en 1785, i.o.v. bouwheer L. de l'Escaille. Eind XVIII verhuurd en uitgebaat als reizigershotel «Hôtel de Galles». In 1838 door de Staat opgekocht en betrokken door het Ministerie van Oorlog, eind jaren 1870 uitgebreid door incorporatie van de aansluitende woningen aan de Koningsstraat (cf. infra) en betrokken door het Ministerie van Landsverdediging, heden door het Ministerie van Binnenlandse Zaken waarvoor renovatie thans in project door de architecten W. Burak en

1048. Wetstraat nr. 8 (1782).

C. Hertfurth (Wetstraat nr. 2) en W. Honben (Lenveneeweg nr. 1-3).
Paviljoen met geordonneerd gevelfront van totaal negen trav. aan de Koningsstraat, in symmetrie met het ertgov. liggende hoekpand Koningsstraat nr. 74. Vrijwel identieke opstand met belijnde benedenbouw en geaccentueerde hoek- en middentrav. : benedenvensters ter vervanging van de oorspronkelijke deuren; gietijzeren balkonleuningen en geprofileerde vensteromlijstingen op de bel-etage onder zelfde decoratieve entablementen. Overige bovenvensters in bandomlijsting en gescheiden door panelen. Afgesnuite rechth. dakkapellen met rechte druiplijst. O.-zijgevel met gedichte bovenvensters in drie trav. Interieur herhaaldelijk aangepast, o.m. begin XX en na 1945. Van de vroegere binneninrichting bleven nog enkele fraaie marmeren schouwen, en ten dele stucplafonds, lambrizeringen en parketvloeren bewaard.

Aan de Wetstraat : portiekgebouw r. met poort- en vier venstertrav., aan het binnenplein met bijkomende tweede bonwl. sinds 1896 en uitgebouwde overdekte doorgang sinds 1902. Hnidige gebouwenconfiguratie rondom het binnenplein voorts resulterend van stelselmatige uitbreiding en verhoging van de oorspronkelijke gebouwen; gelijkvloerse pilasterstructnnr in een aantal gevelpartijen mogelijk opklimmend tot de oprichtingsperiode van het hoekpaviljoen.
Aan de Koningsstraat, aansluitend bij het hoekpaviljoen Wetstraat, in oorsprong geheel van drie gekoppelde rijhuizen in classicistische stijl. Terreinen afgestaan aan J. Triest, mits bouw van een gevelfront in symmetrie met het tgov. liggende aan de Koningsstraat, ontworpen door architect B. Guimard (zie Koningsstraat nr. 76); nog in opbouw in 1781. Bepleisterd en beschilderd gevelfront met drie bouwl. en dertien trav. onder leien bedaking, met zelfde geleding en ordonnantie als Ko-

ningsstraat nr. 76. Oorspronkelijk identieke opstand; deur onder entablement in achtste en elfde trav., resp. gedicht in 1911 en 1870. Heden beter bewaard, cf. ten dele behouden steekboogopeningen, in de acht r. trav., met niveauverschil t.o.v. de vijf l. trav.; deurentablementen met consoles, resp. afgevlakt en vergroot tot balkon. Tot huidige vorm aangepast, gepaard met grondige inwendige verbouwing, n.o.v. architect A. Nyst van 1911 : hoofdgestel van vijf l. trav. doorgetrokken over acht r. trav., onder vernieuwde bedaking. Hardstenen plint (1891). Gesmeed ijzeren vensterleuningen (XVIII d?) in zesde tot tiende trav., gietijzeren balkon- en vensterleuningen (XIX A) in drie laatste (2269, 2270).

S.A.B., O.W., 3639 (1870), 20911 (1911, 1891).
SAINTENOY P., *Les arts et les artistes à la Cour de Bruxelles*, 1932-1935, III, p. 356-364.
VAN DE WINCKEL M., *Etude historique et stylistique en vue de la restauration et de la réhabilitation d'immeubles. Ilot entre le 2, rue de la Loi, 1 à 11 rue Royale, 1 à 3 rue de Louvain à Bruxelles*, onuitgegeven verslag, Brussel, 29/5/1990.

Nr. (4-)6. Ruim middenpaviljoen, in 1783-1785 opgetrokken door de abdij van Affligem, met interieurinrichting n.o.v. architect L.-B. Dewez. In 1785 verhuurd aan Lord Torrington, gevolmachtigd minister van Engeland. Tijdens de Hollandse periode, in 1816 huisvesting voor het Ministerie van Financiën. Na brand in 1830 naar vroeger uitzicht in 1833-1834 wederopgebouwd en bestemd als ambtswoning voor de Minister van Binnenlandse Zaken. Thans zetel van de «Conseil de la Communauté Française», met gedichte W.-zijgevel in drie trav. en nagenoeg blinde O.-zijgevel.
L. : aanleunende portiekmuur met één venster- en poorttrav., waarvan twee attiekvazen vernieuwd in 1912. Leidt via achteringelegen aanbouw naar binnenplaats en //achtergebouw : wellicht in oorsprong het door de abdij gelijktijdig gebouwde kleine hotel, verhuurd aan Sanchez de Aguilar (?), later verbouwd. N.-bijgebouwen van het paviljoen in 1847-1848 afgebroken en vervangen door nieuwe, ingevolge de bouw van de nieuwe Senaatszaal, in 1877-1879 aanzienlijk uitgebreid zijde Leuvenseweg (zie aldaar nr. 1-3-5), betrokken door de ministeriële diensten van Binnenlandse Zaken (2271).

S.A.B., O.W., 14156 (1912).
VAN DEN STEENE W., *Het Paleis der Natie*, Brussel, 1981, p. 76-77, 179, 195, 240-241.

Nr. 8. Portiekmuur met drie venstertrav. aan weerszij van de monumentale poortomlijsting behorend tot het Paleis der Natie (cf. ook aldaar), (fig. 1048).
Drie W.-trav. en huidige toegangspoort tot de ambtswoning van de Senaatsvoorzitter, in 1782 opgetrokken naar patroon van deze naast de Rekenkamer, met gerechtstrofeeën in de panelen en attiek in 1894 gedeeltelijk wederopgebouwd n.o.v. architect J. Canneel. Was in oorsprong de toegangspoort tot een achteringelegen klein hotel, in 1783-1785 opgetrokken door de abdij van Affligem en verhuurd aan dame Versyde de Varick, begin XIX gekend als «Hotel d'Anethan». In 1821 opgekocht door de regering en geïntegreerd in de residentie van prins Willem; vanaf 1831 betrokken door het Ministerie van Buitenlandse Zaken en later deels door het Ministerie van Landbouw; blijkbaar in 1834 wederopgebouwd en in 1847-1849 verbouwd voor de oprichting van de nieuwe Senaatszaal.
Drie O.-trav. met achterin aanleunend laag gebouwtje, oorspronkelijk een badhuisje met interieur n.o.v. architect Ph.J. Sandrié, in 1781 opgetrokken als annexe van de Kanselarij.

S.A.B., O.W., 14158 (1894), 10331 (1834).
VAN DEN STEENE W., *op. cit.*, p. 76-77, 195, 240-241.

Nr. 10. In oorsprong annexe en uitbreidingen van de Rekenkamer (cf. Paleis der Natie).
Zelfde portiekmuur als in nr. 8, met zes venstertrav. en centrale toegangspoort tussen decoratieve trofeeën gebeeldhouwd door G.-L. Godecharle, en achterin, van bij oorsprong twee lage voorgebouwen i.e. een overdekt toegangsgebouwtje ten W. en een conciërgewoning ten O., het geheel opgetrokken in 1780.

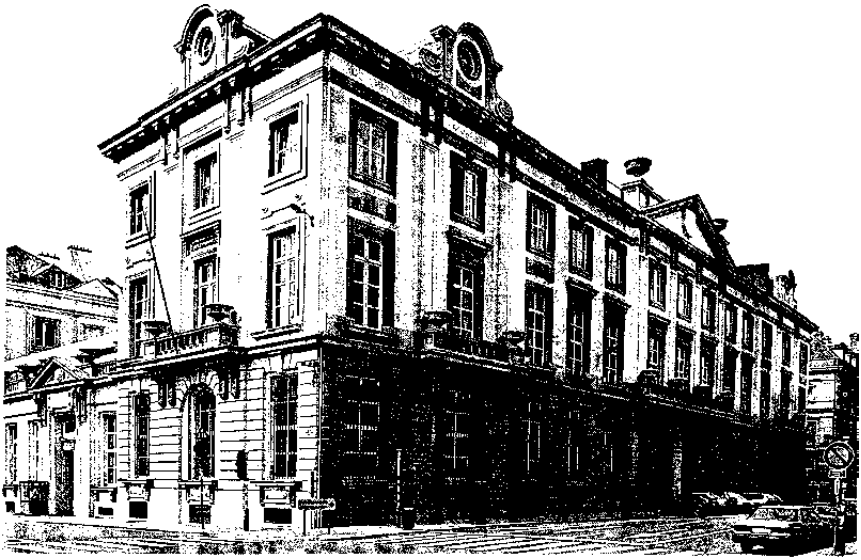
Ten N. van de eerste binnenplaats en // Wetstraat : O.-vleugel van de voormalige Rekenkamer, in 1780-1783 n.o.v. architect L.J. Baudour opgetrokken met twee + lagere derde bouwl. en negen trav., centraal bekroond door een driehoekig fronton. In 1783-1784 door architect L. Montoyer ten N. uitgebreid met een twee bouwl. hoge vleugel, ten O. van de tweede binnenplaats. Gebouwen tot 1822 betrokken door de rechtbanken en vnl. het Nationaal Archief, nadien nagenoeg volledig door de Staatssecretarie, waarvoor uitbreiding met een laag koetshuis ten N.O. Vanaf 1831 huisvesting van de Administratie van Financiën en sinds 1945 van het Parlement, vnl. de Kamer van Volksvertegenwoordigers, gepaard met aanpassingswerken : o.m. in de jaren 1860-1870 toevoeging van twee bijkomende bouwl. aan de O.-binnenplaatsvleugel en verbouwingen en uitbreidingen ten N., zijde Henri Beyaertstraat (2272).

VAN DEN STEENE W., *op. cit.*, p. 52-56, 167-169, 182.

1049. Wetstraat nr. 12. Z.g. «Hotel van Financiën» (1782-1784). Eretrap.

Nr. 12. Middenpaviljoen identiek aan nr. (4-)6, met vensters in de zijgevels nagenoeg volledig gedicht sinds XIX a. Heden z.g. «*Hotel van Financiën*». Door bouwheer E. de Walckiers opgetrokken in 1782-1784, o.l.v. architect L. Montoyer. Gebouwd op het terrein dat aanvankelijk in 1781 was opgekocht door de St.-Gertrudisabdij, doch ingevolge de hoge bouwkosten van haar belendend refugiehuis (nr. 14-16) door de abdij werd overgedragen aan L. Montoyer, die het op zijn beurt overdroeg aan E. de Walckiers.
Ruim hotel met in oorsprong een aanleunende dienstwoning r., een gemeenschappelijke koetspoort met het refugiehuis ernaast en een achteringelegen binnenplaats met // koetshuizen en stallen. In 1784 verhuurd aan graaf N.A. d'Arberg, vanaf 1789 bewoond door burggraaf A.A. de Walckiers. Na openbare verkoop, dienstgebouw in 1811 in bezit van de familie d'Aubrémé, hotel in 1812 eigendom van X. Jaquelart die het verhuurde aan de Hollandse regering. Sinds 1836 eigendom van de Staat en tot op heden bestemd als residentie voor de Minister van Financiën. Achteringelegen stalling en koetshuizen samen met de woningen aan de vroegere Orangeriestraat in 1861-1864 vervangen door de M-uitbreiding van de diverse ministeriële departementen, met, voor de diensten van Financiën, op de O.-binnenplaats een bijkomende // verbindingsvleugel bestemd als bibliotheekgebouw en achterin sinds 1898 een magazijn voor drukwerk. Dienstwoning aan de straat sinds 1864 opnieuw annexe van het hotel. Interieur met fraai Lodewijk XVI-decor, in 1983 en 1985 gerestaureerd. Ruime koetsdoorgang ten W. uitziend op trappenhuis met monumentale witmarmeren staatsietrap met balusterleuning (fig. 1049). Op de hoofdverd. enfilade van luxueus gedecoreerde salons met sierlijk stucwerk, witmarmeren schouwen en rijkelijke parketvloeren met gevarieerde houtsoorten en motieven; plafondschildering op doek in

1050. Wetstraat nr. 14, 16. Kabinet van de Eerste Minister (1782-1784, 1861-1864).

het roze salon daterend uit de Hollandse periode. Mobilair in Lodewijk XVI-, Napoleon III- en empirestijl; XIX-portretschilderijen door L. Gallait (2273).

CHRISTENS R., *Het Hotel van Financiën. Geschiedenis van een huis*, Tielt, 1987.

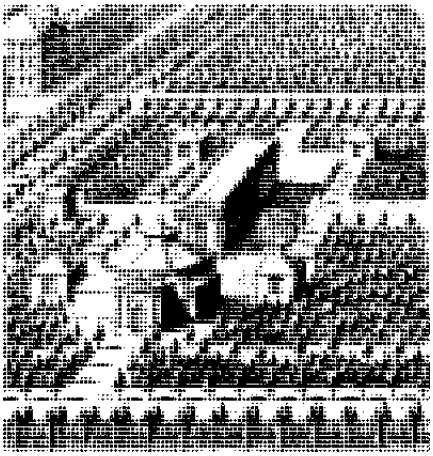
Nr. 14, 16. Opgetrokken in 1782-1784 als refugiehuis van de St.-Gertrudisabdij van Leuven, o.l.v. architect L. Montoyer. Omvatte de portiekmuur met l. poort – als gemeenschappelijke doorgang met het Hotel Walckiers (nr. 12) – en drie vensterstrav., waar achterin aanleunend het klein refugiehuis, met binnenplaats en een // N.-dienstgebouw, een tweede poort r. en het hoekpaviljoen als groot refugiehuis, aan de Hertogsstraat afgesloten door een tuinmuur. Bezittingen van de abdij onder Frans Bewind in 1797 openbaar verkocht : het klein refugiehuis wordt «Hotel d'Aubrémé», vanaf 1811 met inbegrip van de aanpalende poortdoorgang l. en de dienstwoning van het Hotel Walckiers (cf. nr. 12); het groot refugiehuis wordt achtereenvolgens eigendom van J.B. Paulée, prins L.-E. de Ligne (1812) en senator J. Engler (1834).
Hotel in 1847 opgekocht door de Staat voor het onderbrengen van ministeriële departementen, gevolgd door aanzienlijke aanpassings- en uitbreidingswerken in 1861-1864. Grondige verbouwing en splitsing van het vroegere Hotel d'Aubrémé (nr. 14) : gedeeltelijk terug geannexeerd bij nr. 12, gedeeltelijk bij het hoekpaviljoen nr. 16; hierbij bleef enkel nog het huidige bureau van de Secretaris-Generaal van Financiën in zijn vroegere toestand bewaard. Gelijktijdig aanpassing en restauratie van het hoekpaviljoen nr. 16. Sloop van de achterin gelegen stallingen, de woningen aan de Orangeriestraat en de tuinmuur aan de Hertogsstraat : vervangend M-vormig gebouwencomplex (cf. supra) in aansluiting op

de hotels nr. 12-16, met homogene gevelwand aan de Henri Beyaertstraat (zie aldaar). Gevelopstand en -decor aan de Hertogsstraat (fig. 1050) in dertien trav. en aan de Henri Beyaertstraat in drie trav. naar patroon van de voorgevel Wetstraat nr. 16, n.o.v. architect D. Carpentier (1860/1862). Symmetrische compositie met zelfde panelendecor, balkons met siervazen en entablementvensters in de geaccentueerde trav., bijkomend driehoekig fronton in het drie trav. brede risaliet (Hertogsstraat) en penantgevelstructuur (Henri Beyaertstraat). Gebouwen vrijwel onmiddellijk, na de werken, betrokken in 1864 : nr. 14 door het departement van Financiën (in 1966 n.o.v. architect R. Bastin verhoogd met een glazen constructie); nr. 16 door het departement van Justitie, vanaf 1938 tot op heden door het Kabinet en de diensten van de Eerste Minister.
Paviljoen met grotendeels behouden XVIII d-interieur. Toegang via poort en vestibule met centraal koepelgewelf in stuc. W.-ingang geflankeerd door twee gecanneleerde hardstenen Dorische zuilen. Trapzaal met muurbelijning d.m.v. imitatiebanden. Indrukwekkende staatsietrap met houten Lodewijk XVI-trappaal en dito leuning verfraaid met smeedijzeren panelen met lauwerkransmotief. Verder behouden stucdecor, parketvloeren met decoratief inlegwerk en marmeren XVIII-schouwen in de statige salons (2274).

S.A.B., O.W., 10331 (1860, 1862), 74018 (1966). CHRISTENS R., *op. cit.*

Nr. 3-5. Voormalige **Waux Hall**. Heden ensemble met het «*Théâtre Royal du Parc*», de «*Cercle Royal Gaulois Artistique et Littéraire*», aansluitende *Z.-galerij* en *orkestpaviljoen* (fig. 1043).

In 1780 wordt de gebroeders A. en H. Bultos, concessiehouders van het toenmalige Munttheater (cf. Munt), een vergunning toegekend voor de oprichting van een Waux Hall : naar de toen gangbare mode een selecte amusementsinstelling in een publiek park, geïnspireerd op de sinds XVII B gerenommeerde «Vauxhall Gardens» te Londen, in W.-Europa nagevolgd

1051. Wetstraat nr. 3-5. Voormalige Waux Hall (1782). Perspectieftekening Warandewijk door F. Lorent. Detail.

vanaf XVIII (cf. te Parijs in 1764, in Spa in 1769). In 1782 bouw van het «Waux Hall»-complex in het N.O.-parkmassief, omvattend een cirkelvormig theater, een rechth. gebouw met drank-, ect- en balzaal, een verbindingsgalerij en zes omringende boetieks. Ontwerp toegeschreven aan architect L. Montoyer (fig. 1051).
Vanaf de opening, mondaine instelling o.m. bezocht door de Oostenrijkse gouverneurs prins Albert van Saxen-Teschen en aartshertogin Maria-Christina, keizer Napoleon en keizerin Joséphine. Na faling echter van de gebroeders Bultos, in 1818 overgedragen aan de Stad en gesplitst in diverse huurcelen : afbraak van de boetieks, gevolgd door renovatie, stelselmatige uitbreidingen en wijzigingen van het theater en het rechth. gebouw i.l.v. XIX en XX a. Initieel Waux Hall-concept aldus geleidelijk herleid tot de nog resterende, voor het publiek toegankelijke open ruimte binnen de bestaande gebouwen, met inplanting van een kiosk, in Maureske stijl herbouwd in 1892, voor opvoering van openluchtconcerten. In 1912 besluit door het Stadsbestuur tot herwaardering van de site, met oprichting van een U-vormige

galerij en nieuw orkestpaviljoen n.o.v. architect F. Malfait van 1913, in 1933 echter, ingevolge oorlogsomstandigheden en daaropvolgend een verminderde publieke belangstelling, gesloten en gedesaffecteerd.

Nr. 3. «*Théatre Royal du Parc*».
Aanvankelijk cirkelvormig gebouw in classicistische stijl, in 1782 opgetrokken n.o.v. L. Montoyer : z.g. «Klein Theater» (kindervoorstellingen) of «Waux Hall Theater», filiaal van het toenmalige Muntheater (zie Munt); vanaf 1816 met huidige benaming.
I.l.v. XIX en XX herhaaldelijk gemoderniseerd, verfraaid en vergroot. In 1835-1836 o.l.v. architect A. Payen, waarbij vergroting van de toneelloges en interieurdecoratie uitgevoerd door decorateur L. Philastre. In 1844-1845 o.l.v. architect H.L.F. Partoes in- en uitwendig gemoderniseerd, verhoogd en aan de voorgevel uitgebouwd met een halfrond zuilenperistilium. L.g. werd echter om esthetische redenen in 1851 afgebroken en vervangen door een ijzeren luifel n.o.v. architect J. Poelaert. In de jaren 1881-1885 o.l.v. architect P.V. Jamaer aan de toegangsvleugel aangepast : nieuwe voorgevelopstand met drie i.pl.v. voorheen twee bouwl., i.e. door opdeling van de vroegere hoge begane grond, voor een bijkomend foyer, gemarkeerd door een sierlijke giet- en smeedijzeren structuur met diepe luifel en dubbele, gevelbrede balkons op colonnetten; voorts interieuraanpassingen en O.-uitbreiding met lagere conciërgewoning van twee bouwl. en aanleunend één bouwl. hoge bijkomende ingang in verbinding met de nieuwe spiltrap. M.b.t. het theater, bouw van een buitengalerij ter hoogte van de vierde rang en vernieuwing van het volledige zaaldecor toevertrouwd aan schilder-decorateur H. Baes. In 1898 uitbreiding door toevoeging van een twee bouwl. hoge vestiaire ten W., o.l.v. architect J.L. Barbier n.o.v. architect Ch. Apel, en in 1911 door de twee verd. hoge overbouwing van de verbindingsgalerij met de Cercle Gaulois, o.l.v. architect L. Foettinger. Parktheater in 1933-1934 grondig in- en uitwendig gerenoveerd o.l.v. architect F. Malfait, waarbij o.m. wijziging van de inkompartij met nieuwe huidige portiekuitbouw, toevoeging van de halfronde aanbouwsels ten O. en ten W. (reeds in 1923-1924 voor een geplande doch niet gerealiseerde vernieuwing van het theater uitgewerkt door architect G. Chambon), aanpassing van de voorgevel vlg. huidig uitzicht en verbouwing van de vestibule; verder volledige reconstructie van de toeschouwersruimte, met zelfde doch in hoogte verruimde rangenopstelling, restitutie van het decor met lichte verschillen in de detailuitvoering en vernieuwing van het plafonddecor. Tenslotte nog een aantal moderniseringswerken in de jaren 1955-1959 o.m. de verhoging van de toneeltoren.
In zijn huidige vorm witbepleisterd theatergebouw met vrij heteroeliet uitzicht, vnl. met neoclassicistische inslag; sporadisch zichtbaar oorspronkelijk zandsteenmateriaal. Inspringende inplanting t.o.v. de Wetstraat, met een gekasseid voorplein, rechth. haakse toegangsvleugel, O.-W. georiënteerde theatervleugel op uitgelengde halfcirkelvormige plattegrond.

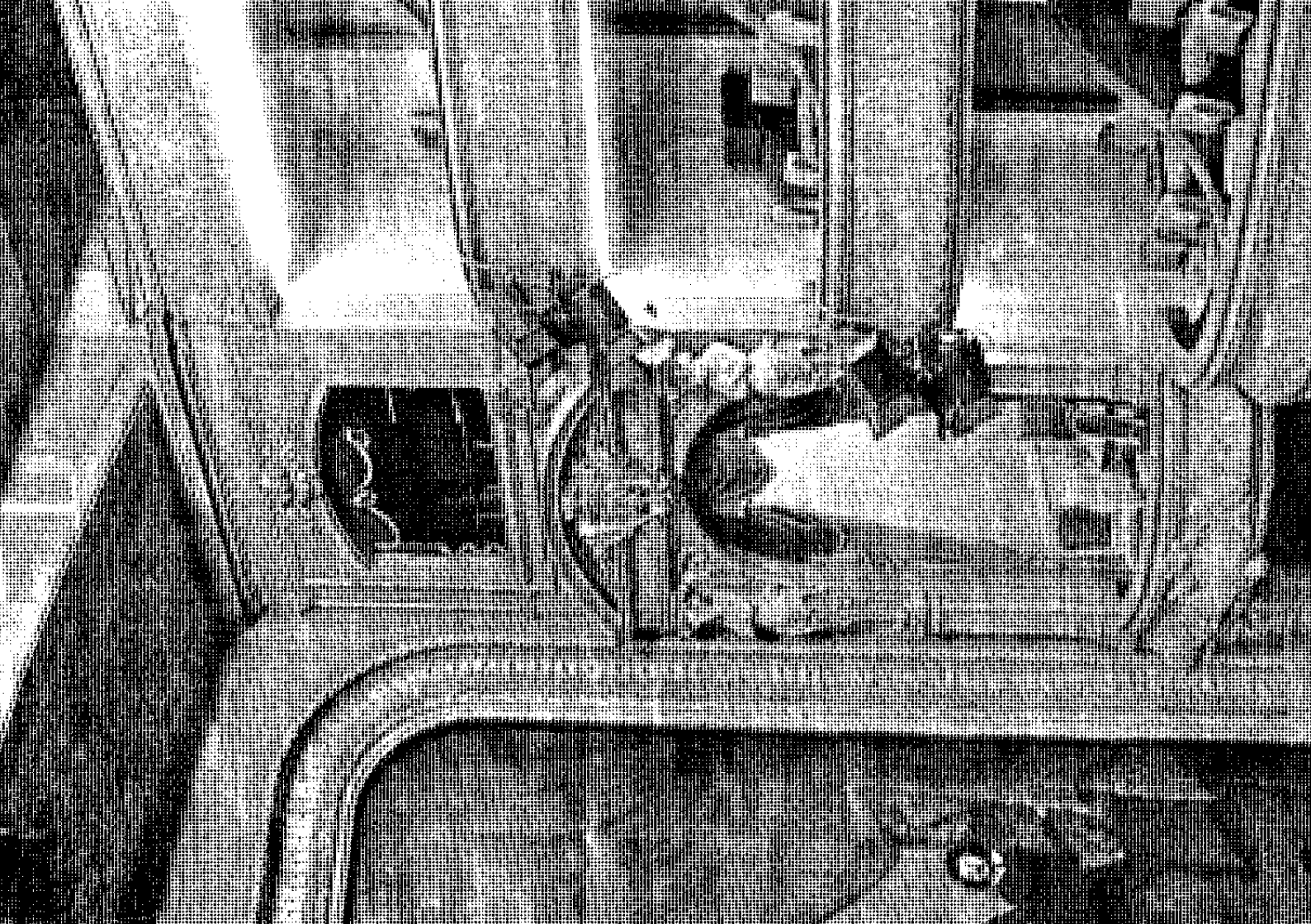
Toegangsvleugel onder ⊥ zadeldak. Drie trav. brede voorgevel met vijf beglaasde inkomdeuren en een portiekuitbouw met pilasters en terras met glasstenen, afgezet door een hardstenen balustrade. Gevelhoge spaarvelden op de bovenverd., waarin resp. rechth. vensters onder druiplijst op consoles en rondboogvensters onder booglijst met diamantkopsluitsteen en imposten; verbrede tussenpenanten en Lodewijk XVI-balkons sinds 1933-1934. Bekronend driehoekig fronton met gekloste kroonlijst en oculus onder festoen. Twee trav. brede zijgevels met zelfde ordonnantie op de bovenste verd.; voorts verscholen achter de aanleunende lagere, twee bouwl. hoge, afgeronde hoekpartijen met lisenen, spaarvelden, rechth. openingen, tussenpanelen en opengewerkte attiekbeëindiging. Begrenzende voorpleinafsluiting d.m.v. ijzeren hekken tussen twee hardstenen zuilen. O.-W.-theatervleugel met sobere aangepaste O.-risalietgevel met spaarvelden, drie bouwl. en drie trav., onder driehoekig fronton met oculus, als scherm vóór de hogere toneeltoren. Afgeronde W.-partij

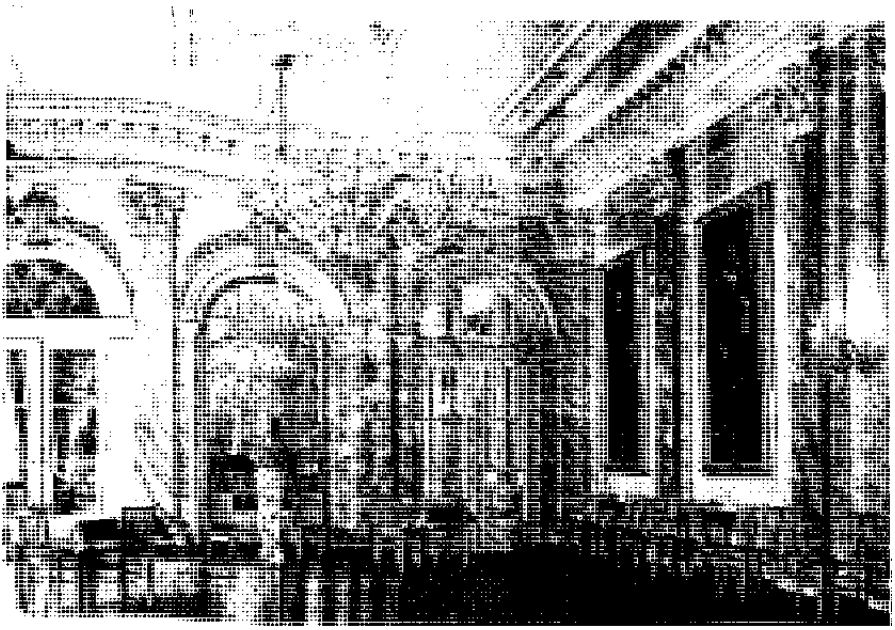
met aanleunende bordestrappen en loopterrassen met ijzeren leuningen. Aan Z.-gevel, drie bouwl. hoge annexen, op de bovenverd. in verbinding met de overbouwde galerij (cf. supra).
Interieur toegankelijk via inkomhal met grijs en wit marmeren bevloering en rechte bordestrappen; hardstenen wenteltrap ten O. Hoefijzervormige toeschouwersruimte met capaciteit van ± 720 zitplaatsen (fig. 1052) : parterre en vier rangen in licht amfitheatervormige opstelling; aan het voortoneel, drie gesuperposeerde loges, de middelste verfraaid met kariatiden; Lodewijk XVI-decor in groene en vergulde tinten, met laurier-, guirlande-, loofwerk- en medaillonmotieven; plafondschildering met allegorische figuren in architecturale grisaille-omlijstingen, aangezet door kroonlijst op door guirlandes verbonden consoles.
Ten O. van het theater : decormagazijn, in kern een neoclassicistische één bouwl. hoge XIX-constructie (1844?) met pilasterstructuur en rondboogpoort ten W., in 1899 ten Z. vergroot met een ruimer gebouw met ijzerskelet en in 1968 ten N. met een kleinere betonconstructie, wellicht ter plaatse van het vroegere wachtpostpaviljoen van 1839 n.o.v. architect A. Payen (2275).

Nr. 5. *«Cercle Royal Gaulois Artistique et Littéraire».*
Oorspronkelijke N.-Z. georiënteerde Waux Hall-café van 1782 n.o.v. L. Montoyer opgetrokken in Lodewijk XVI-stijl, op rechth. plattegrond, met centrale toegangstrav. onder driehoekig fronton in de lange gevelzijden. In 1820 door de Stad verhuurd aan de adellijke muziekvereniging «Société du Concert Noble» (opgericht in XVIII d), die het gebouw ten O. liet uitbreiden met een prestigieuze balzaal n.o.v. architect Ch. Vander Straeten; café vanaf 1834 uitgebaat door Velloni. Ensemble, na vestiging van de Concert Noble in de Leopoldswijk (Aarlenstraat nr. 82), in 1871 verhuurd aan de «Cercle Artistique et Littéraire» (opgericht in 1847) die later, in 1951, werd toegetreden door de «Cercle Gaulois» (opgericht in 1911). Aanzienlijke uitreiding ten O. : lagere aanbouw voor leessalon vlg. bouwaanvraag van 1882 opgetrokken n.o.v. architect J. Van Ysendijck, in 1906 verder uitgebreid met een ijzeren galerijstructuur n.o.v. architect J.L. Barbier, in 1960 door het atelier S. Jasinski beglaasd voor inrichting als wintertuin.

Hoofdgebouw met «Montoyerzaal» of «Salle Lorraine» (W.) en «Balzaal» of «Kariatidenzaal» (O.) onder afgeknot en deels beglaasd schilddak (leien) met dakkapellen (W.). W.-hoofdgevel van negen trav., in classicistische stijl, met gevelhoge rechth. spaarvelden gelced d.m.v. druiplijsten; verdiepte rechth. vensters, kleiner en boven casementen op de lagere bovenste verd. Zelfde casementen boven kleinere vensters in de eerste twee trav. op de begane grond. Bredere middentrav. in risaliet, met rechth. deur en recenter halfcirkelvormig bovenlicht gevat in rondboognis met booglijst op imposten. Rechth. vensters in de zichtbare bovenverd. van zij- en achtergevels. Omlopende houten kroonlijst op klossen.
O.-uitbouw met één bouwl. hoge wintertuin : behouden ijzerconstructie met colonnetten en dakkap en beglaasde gevel met drie centrale rondboogdeuren. N.-ingang onder beglaasde markies met decoratief smeedijzerwerk uitgevoerd door P. Desmedt (1909). Aan weerszij : l. twee bouwl. hoog nutsgebouw onder afgewolfd zadeldak; r. doorgang met thans gedichte rondboogopeningen (ten N. en Z.) en behouden Ionische zuilen van de vroegere XVIII d-verbindingsgalerij tussen Waux Hall-theater en -café. Begrenzende treillage-galerij ten W. en ten Z., cf. infra.
Interieur. Vestibule met marmerbevloering en ovaal bovenlicht in plafond; ter hoogte van de kroonlijst, porseleinen haan (symbool van de door de Cercle Gaulois gehuldigde vrijheid van meningsuiting)) en acht replieken van de door J. Dillens uitgevoerde bekronende herauten aan het Broodhuis (Grote Markt). Heringerichte lange smalle

1052. Wetstraat nr. 3-5. «Théatre Royal du Parc». Schouwburgzaal.

1053. Wetstraat nr. 3-5. «Cercle Royal Gaulois Artistique et Littéraire». Salle Lorraine (1782).

galerij/salon (1964) en gerenoveerd restaurant. Bepleisterde en rijk vergulde «*Kariatidenzaal*» (1820/1824) : O.- en W.-wanden met superpositie van grijs-beige gemarmerde Ionische en gecanneleerde composiete pilasters; breed hoofdgestel met decoratief panelenfries; centrale vleugeldeur met boogfronton op voluutconsoles, onderbroken voor putti met cartouche, onder musicerend genie en fraai medaillondecor in de bovengeleding; panelen verder opgevuld d.m.v. guirlandes, ovale medaillons en spiegels in uitgewerkte omlijstingen. Korte zaalzijden nisvormig uitgebouwd : Ionische pilasters en zuilen beneden, tweemaal twee door F. Rude gebeeldhouwde kariatiden met muziekattributen, zuilvormig basement en Ionisch kapiteel tussen Corinthische pilasters ter hoogte van de tribune; panelendecor in de halfronde N.-nis, wandtapijt met Meiboomfeest in de rechth. Z.-nis. Voorts kroonlijst op acanthusbladconsoles, centrale bovenlichten in het stucplafond, parketbevloering en drie kroonluchters van roze en blauw gekleurd glas, uit de ateliers van Murano. Rechth. «*Salle Lorraine*» (1782) geritmeerd door composiete pilasters onder breed geleed hoofdgestel en decoratief stucplafond (fig. 1053). In de korte N.- en Z.-wanden drie rondboogarcades met festoen als omlijsting van de monumentale centrale spiegel en de spiegeldeuren aan weerszij, resp. toegangen tot het Groen Salon en het Koninklijk Salon (2276).

Waux Hall-galerij en -kiosk.
Voor de van Stadswege opgedragen revalorisatie van de Waux Hall als publieke en culturele ontmoetingsplaats, ontwierp architect F. Malfait in 1913 een U-vormige galerij voor semi-openluchtconcerten – doorgetrokken vóór de Z.-gevel van het Cercle Gauloisgebouw – en een vrijstaand orkestpaviljoen ten Z.O. Construc-

1054. Wetstraat nr. 3-5. Waux Hall. Orkestpaviljoen (1913). Oorspronkelijke toestand.

ties in een eclectisch getinte neo-Lodewijk XVI-stijl, opgebouwd met treillage, vnl. geïnspireerd op de Franse XVIII-tuinarchitectuur, zoals o.m. toegepast in het park van Versailles (1751). Gebouwen na desaffectatie in 1933 geleidelijk in verval : functieloze U-galerij heden met gedichte openingen en in verwaarloosde toestand; kiosk recent door de Stad verhuurd aan een particulier voor herbestemming met woonfunctie en kunstgalerij, waarvoor restauratiewerken werden ingezet n.o.v. de architecten J. Van Dessel en J. Van Hee.
Galerij en kiosk met grijs-groen beschilderd traliewerk van kastanje- en dennehout, waarin decoratieve verwerking van o.m. raster-, ruit- en cirkelmotieven; zuilenbasementen en gedeeltelijke schachtkernen resp. van hardsteen en gietijzer (fig. 1054).
Overdekte U-vormige galerij met korfbogige arcadestructuur tussen Ionische zuilen, onder sierlijk uitgewerkt hoofdgestel, eertijds afgelijnd door een Lodewijk XVI-balustrade met siervazen. Centrale O.-trav. opgevat als cirkelvormig paviljoen onder koepeldak; ten N.W., rotondevormige overgang tot de aansluitende galerij vóór het Cercle Gaulois-gebouw, met toegangen uitgebouwd als vierkante paviljoenen met rondboognissen.
Orkestpaviljoen op rechth. plattegrond, met cirkelvormig uitgebogen orkestscène (fig. 1054). Sokkel en scène van blauwe hardsteen, beschilderde en bepleisterde bakstenen bovenbouw. Tot voor kort nog volledig bezet met treillage, met gelijkaardige architecturale uitwerking als de galerij : Ionische zuilen in de twee voorgeveltrav., dito pilasters in de drie trav. brede zijgevels en de vijf trav. brede achtergevel; decoratief hoofdgestel, voorheen eveneens afgezet met balustrade met siervazen. Dakterras centraal onderbroken voor een polygonaal klokvormig koepeldak. Voorts rondbogige arcadestructuur als

omlijsting van de rechth. vensters en de rondboognissen in de uiterste voor- en achtergeveltrav.; pseudo-Lodewijk XVI-leuningen. Driezijdige scèneluifel op sierlijke voluutconsoles, eertijds met guirlandedecor. Gebouw in 1987 ontmanteld voor restauratie.

S.A.B., O.W., 33485 (1835-1836, 1844-1845), 33573-33575 (1881-1885), 37 (1898), 18520 (1911), 57652 (1933-1934), 32168 (1820-1909), 14048 (1882), 2859 (1906), 68100 (1960), 18603 (1909), 32440 en 32448-32449 (1913); A.A., 1839, vol. 36, rep. 6, p. 134, 1851, vol. 48, rep. 269, 1911, dl. 1, rep. 8132; S.E., 976 en 9622 (1780-1822); N.P.P., K 7, L 3, farde 87; Gemeenteblad, 1844, p. 29, 1845, p. 12, 1851, I, p. 406, II, p. 72, 1852, II, p. 82, 1882, I, p. 615-616, II, p. 163, 1933, I, p. 261.

A.R., Raad van Financiën, Karton 2109.

Archief K.C.M.L., dossier 4411.

BRAL G.J., *De Waux Hall in Brussel* (M & L, 1986, 5/3, p. 35-53).

CHEVALIER H., *Le Vauxhall de Bruxelles* (Cahiers Bruxellois, 1956, dl. 1, afl. 3, p. 195-206).

COEKELBERGHS D., LOZE P., *Un ensemble néo-classique à Bruxelles : le Grand Hospice et le quartier du Béguinage*, s.l., 1983, p. 197-198.

L'Etoile Belge, 3/5/1924.

Nachtraven. Het uitgangsleven in Brussel van 1830 tot 1940, Brussel, 1987, p. 32-34, 46.

WILLEMS N., *Contribution à l'étude et l'œuvre de l'architecte Louis-Joseph Montoyer (1747-1811)*, onuitgegeven eindverhandeling U.L.B., 1975, p. 60-61.

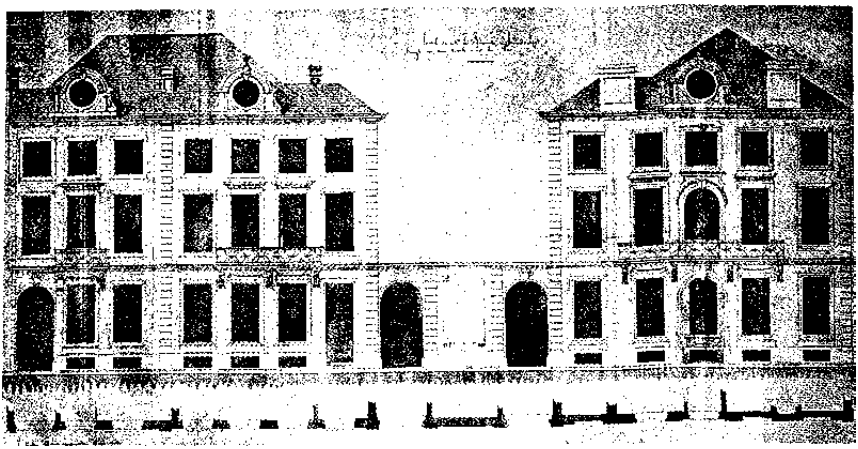
Nr. 9. Hoekpaviljoen (Hertogsstraat), pendant van het tgov. liggende nr. 18, deel uitmakend van de symmetrische huizenrij in classicistische stijl aan de O.-zijde van het Park van Brussel, opgetrokken vanaf 1778 naar een eenheidsontwerp toegeschreven aan architect B. Guimard (zie Hertogsstraat).

Het geheel van de percelen tussen Wetstraat en Zinnerstraat werden in 1781 aangekocht door architect/meester-metselaar J. Massion. Herenhuis bewoond door graaf de Windischgraetz, eigendom van kolonel de Knyf, vleugeladjudant van kroonprins Willem van Oranje, van de families de Blondel en d'Hendecourt in XIX; staatseigendom omtrent de eeuwwisseling.

Oorspronkelijk halfvrijstaand dubbelhuis met voorgevel aan de Hertogsstraat, op rechth. plattegrond; drie bouwl. en vijf op drie trav. onder schilddak. N.-zijgevel ter hoogte van de derde trav. geflankeerd door een aediculamuur of «porte flamande» en aansluitend ijzeren afsluithek. In 1783 uitgebreid met een lage, aanvankelijk vrijwel blinde voorbouw achter de «porte flamande». Aansluitend bijgebouwen aan de N.- en O.-zijde van de binnenplaats, waarschijnlijk eveneens terug te voeren tot XVIII d. Bouwaanvraag van 1815 voor verplaatsing van de hoofdingang van de voorgevel naar de voorbouw, doch pas later uitgevoerd. Bouw van nieuwe stallingen aan de O.-zijde, gepaard met afbraak van de oude bijgebouwen, i.l.v. XIX b. Aanpassing en uitbreiding tot het huidige volume, n.o.v. architect D. Limbourg van 1869-1870 (fig. 1055) : afbraak van voorbouw en stallingen, uitbreiding van het hoofdgebouw met één O.-trav. waarbij vernieuwing van de zij- en wederopbouw van de achtergevel, bouw van een oorspronkelijk lager poortgebouw en symmetrische O.-vleugel waarin nieuwe stallingen. Vlg. bouwaanvraag van 1895, n.o.v. architect J. Canneel : aanpassing van poortgebouw en O.-vleugel, o.m. openingen van de begane grond en galerij op de binnenplaats; van 1902, n.o.v. architect A. Nyst : verhogen van het poortgebouw met een derde bouwl.

Complex op U-vormige plattegrond met drie bouwl. en resp. vijf en twaalf trav. onder gecombineerd schild- en zadeldak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met verkleinende ordonnantie, begrensd door gehlokte hoekpilasters en belijnd door de sokkel waarin rechth. keldermonden, de pui- en de gekorniste kroonlijst.

Voorgevel met geaccentueerde middentrav. : gedichte rondboogpoort in brede geprofileerde omlijsting voorzien van een diamantkopsleutel met schijven. Erboven rondbogig deurvenster in geriemde omlijsting voorzien van voluutsleutel met rozet en guirlande; balkon op diamantkopconsoles met trigliefen en drop, met gesmeed ijzeren borstwering. Rechth. vensters, haast vierkant op de lagere derde bouwl., in geriemde omlijsting. Centrale dakkapel

1055. Wetstraat nr. 9. Bouwaanvraag uitbreiding (1869-1870), (S.A.B., O.W., 14050).

met oculus, voluten en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden, cf. nr. 18, bestopt door een zinken bekleding; traliewerk op de begane grond.
N.-zijgevel van r. naar l. samengesteld uit het hoofd-, het poortgebouw en de O.-vleugel. Hoofdgebouw, oorspronkelijk met vlakke blokomlijstingen, door Limbourg uitgewerkt als kopie van de voorgevel : vijf trav. waarvan de uiterste breder gespatieerd, met balkon van drie trav. op zwaardere consoles. Poortgebouw van drie trav. geritmeerd door geblokte pilasters, oorspronkelijk met rondboogpoorten aan weerszijden van een paneel op de begane grond, centraal bovenvenster met entablement en ijzeren borstwering, verder zelfde kenmerken als het hoofdgebouw; in kopiërende stijl aangepast en verhoogd. Fraaie overwelfde portaaltrav. versierd met bustes; houten vleugeldeur. O.-vleugel van vier trav., uitgewerkt als pendant van het hoofdgebouw, oorspronkelijk met blindnissen en deur op de begane grond, de twee middentrav. geaccentueerd door een balkon en entablementen, verder met dezelfde kenmerken.
Binnenplaats. Bepleisterde en beschilderde gevels geritmeerd door geblokte pilasters; achtergevel van het hoofdgebouw met brede beglaasde tweelichten en rondboograam met markante ijzeren roedenverdeling; galerij met bovenaan overkragende beglaasde ijzerstructuur tegen het poortgebouw.
Interieur grotendeels terug te voeren tot de bouwcampagne 1869-1870 (2277).

S.A.B., O.W., 32241 (1815), 14050 (1869-1870), 14054 (1895, 1902).
A.R., Kaarten en Plannen in Handschrift, 520-521.

Nr. 18. Hoekpaviljoen (Hertogsstraat), pendant van het tgov. liggende nr. 9. Perceel samen met het belendende in 1778 aangekocht door J. Barmaecker, herenhuis in 1783 eigendom van de familie de Man d'Hobbrugghe; bewoond door baron L.-A. de Breteuil, gewezen minister van Lodewijk XVI, eigendom van de families de Haultepenne en Visschers in XIX-begin XX.
Oorspronkelijk zelfde type als nr. 9, met bijgebouwen aan drie zijden van de binnenplaats. Bouwaanvraag van 1817 voor verplaatsing van de hoofdingang van de voorgevel naar de voorbouw. Aanpassing en uitbreiding tot het huidige volume, n.o.v. architect C. Goevaert van 1855 : af-

braak van voorbouw en bijgebouwen, vernieuwing van de zijgevel, bouw van een nieuwe koetspoort en stallingen aan de O.-zijde. Vlg. bouwaanvragen van 1898 en 1911 : resp. aanbreng van bovenvenster en winkelpui in de stallingengevel; van 1908 : annex van één trav. aan de achtergevel.

Herenhuis op rechth. plattegrond; drie bouwl. en vijf op vier trav. onder schilddak (leien). Met Lambermontstraat nr. 1, enige, van de in totaal zes hoekpaviljoenen aan de Hertogsstraat, met ongewijzigd volume. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels begrensd door geblokte hoekpilasters en belijnd door de sokkel waarin rechth. keldermonden, de pui- en gekorniste kroonlijst boven bedekte steigergaten. Identieke voorgevel als nr. 9. Z.-zijgevel met vlakke blokomlijstingen, door Goevaert symmetrisch afgewerkt – r. trav. en hoekpilaster – en aangevuld met een balkon van twee trav. met gietijzeren balkonplaat, hardstenen voluutconsoles met acanthusblad gekopieerd naar deze van Hertogsstraat nr. 9, zelfde borstwering als aan de voorgevel. Getraliede benedenvensters. Vlakke achtergevel met omlijste rondboogdeur.
Interieur. Homogeen ensemble met veelvuldig stuc en verguldsel, evenwel vnl. terug te voeren tot midden XIX, mogelijk met verwerking van oorspronkelijke elementen.
Aansluitend tuinmuur van vier trav. met alternerend spiegels en koetspoorten, r. gedicht; houten vleugeldeur.
Stallingen in neoclassicistische stijl, op U-vormige plattegrond; twee bouwl. en vijf trav. onder gedrukt afgesnuit zadeldak (zink). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met o.m. hoekblokken, spiegels, vensteromlijstingen en treillageversiering onder de kroonlijst. begane grond bestopt met een latere aanbouw aan de binnenplaats, verbouwd aan straatzijde. Geblokte nis aan de N.-zijde van de binnenplaats (2278).

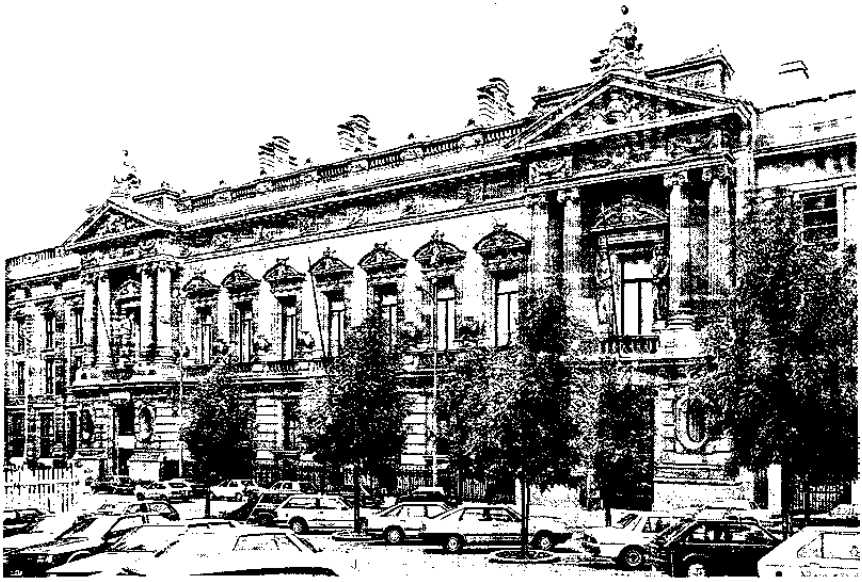
S.A.B., O.W., 32241 (1817), 14160 (1855, 1898, 1908), 14162 (1911).
A.R., Kaarten en Plannen in Handschrift, 520-521.

Wildewoudstraat (7 D)

Van St.-Goedelevoorplein naar Treurenberg.
L-vormige straat aan de N.- en O.-zijde van de St.-Michielskathedraal. Aanvankelijk z.g. «achter Sinter-Goedele», vanaf XVII «Wilde Wouter straete». Het oorspronkelijk geknikte N.-straatgedeelte werd in 1853 e.v. rechtgetrokken en opnieuw bebouwd bij de aanleg van het St.-Goedelevoorplein; heden volledig ingenomen door de Nationale Bank van België. De oude, verspringende rooilijn bleef enkel in het O.-straatgedeelte bewaard. Een vanaf 1860 voorziene nieuwe rooilijn, met halfcirkelvormige verbreding rond het koor van de kathedraal, werd nooit uitgevoerd. Aaneenschakeling van overwegend oude panden, opklimmend tot XVI-XVII, en een monumentaal «Beaux-Arts» - bankgebouw (zie Treurenberg nr. 2-4). De percelen werden eertijds ten O. begrensd door de eerste stadsomwalling (XI-XIII), waarvan nog belangrijke gedeelten bewaard bleven in nr. 14-15, 16 en Treurenberg nr. 10 (2279).

S.A.B., O.W., 26226 (1853 e.v.).

Nr. 9. **Hotel van de Gouverneur van de Nationale Bank** (fig. 1056). Laatste restant van een uitgestrekt gebouwencomplex, opgetrokken voor de Nationale Bank van 1860 tot 1878, n.o.v. architect H. Beyaert bijgestaan door architect W. Janssens, uitgebreid van 1900 tot 1908, n.o.v. architect L. De Rycker.
Openbare instelling, opgericht in 1850. De nieuwe gebouwen van de Nationale Bank vormden het voorwerp van een architectuurwedstrijd, georganiseerd in 1859, waaraan deelname door de architecten A. Trappeniers, F. Seghers, L. De Curte, A. Partoes, F. Laureys, H. Raeymakers en de geassocieerden H. Beyaert en W. Janssens. Ondanks toekenning van de eerste prijs aan F. Seghers, werd het project Beyaert-Janssens voor uitvoering weerhouden. Dit laatste voorzag in een gesloten rechthoek met binnenplaats, gevormd door twee parallelle hoofdvleugels en twee dwarsvleugels. De straatvleugel omvatte

1056. Wildewoudstraat nr. 9. Hotel van de Gouverneur van de Nationale Bank (1860-1874).

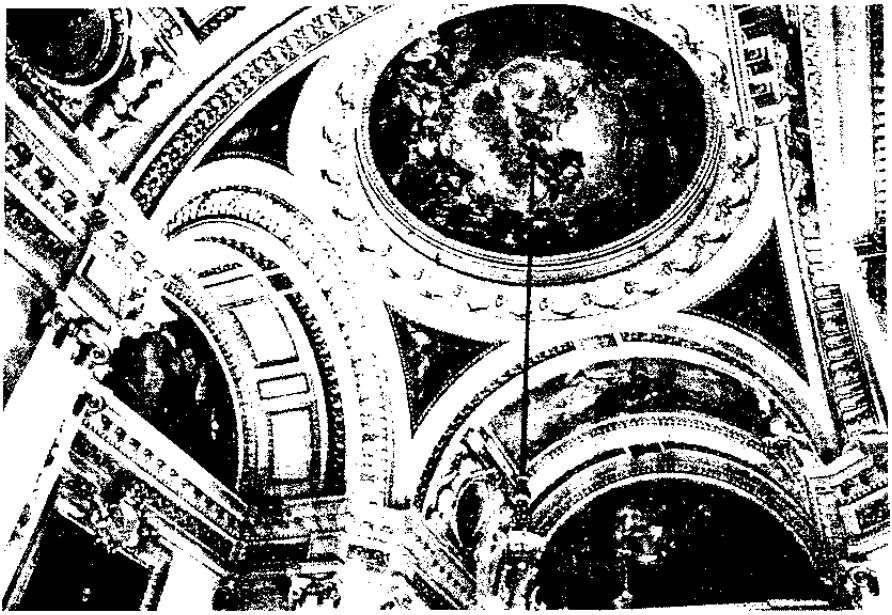
staatsievertrekken en directiekantoren, de lager gelegen achterbouw bood ruimte aan de diensten van de bank. De twee dwarsassen, wegens het terreinverval vnl. ingenomen door trappen, bepaalden de circulatie, l. tot de dienstenvleugel, r. tot de directievleugel. Een gewijzigd ontwerp werd van 1860 tot 1869 gerealiseerd, voor de binneninrichting nog voortgezet tot 1874. Deze eerste fase omvatte de twee evenwijdige, onderling verbonden vleugels : resp. het Hotel van de Gouverneur, en de dienstenvleugel of Hoofdkas met dragende metalen structuur. Nog tijdens de bouw volgde een uitbreiding van de lokalen n.o.v. Beyaert, uitgevoerd van 1871 tot 1878. Deze tweede fase omvatte de Invorderingskas, de z.g. «Beyaerttoren» en een verbindingsvleugel aan de vroegere de Berlaimontstraat, de Drukkerij en het Huis van de Schatkist aan de Bankstraat. Een markant detail van de «Beyaerttoren» was de naturalistische beeltenis van Beyaert bovenaan de balustrade van de schroeftrap. Voor de verbinding tussen deze vleugels, het hoekgebouw de Berlaimontstraat/Bankstraat, bleven ontwerpen bewaard door Beyaert van 1893, kort voor zijn dood. Deze derde fase kwam later tot stand n.o.v. architect L. De Rycker, die het Hotel van de Gouverneur terzelfdertijd aan weerszij uitbreidde met twee symmetrische vleugels voor directiekantoren, uitgevoerd van 1900 tot 1908. Dit indrukwekkende ensemble werd met uitzondering van het Hotel en de l. aanpalende vleugel gesloopt, voor de bouw van het nieuwe bankcomplex n.o.v. architect M. Van Goethem, van 1947-1957 (zie de Berlaimontlaan nr. 5). Heden uitgestrekt bankcomplex op een driehoekig terrein begrensd door Wildewoudstraat, Collegialestraat, Bankstraat en de Berlaimontlaan, waarin de oude vleugel werd geïntegreerd.

Hotel van de Gouverneur, enige getuige van het door Beyaert ontworpen ensemble. Opgetrokken als prestigieus «monu-

ment voor de Bank», rijkelijk geornamenteerd en bemeubeld, tot in de kleinste details naar ontwerpen van Beyaert zelf. Geconcipieerd in eclectische stijl, met een subtiele vermenging van elementen uit de Italiaanse renaissance en de Franse Second-Empirestijl. Veruit het belangrijkste werk uit Beyaert's vroege periode, opgezet vlg. klassieke verhoudingssystemen, voor wat de verdwenen dienstenvleugel betrof gecombineerd met een vooruitstrevend constructiesysteem. In de verdwenen gebouwen van de tweede fase was reeds een verschuiving merkbaar naar een meer streekgebonden tendens, geïnspireerd op de eigen renaissance- en barokarchitectuur. Gebouw met twee bouwl. en negen trav. onder gedrukte bedaking. Constructie uit baksteenmetselwerk, de voorgevel, vestibules en eretrap met parement van natuursteen (Euville, Gobertange, Savonnière en Audun), de achtergevels bepleisterd; dak ondersteund door een metalen spant.
Monumentaal gevelfront met evenwichtig symmetrische opbouw, opgeluisterd met beeldhouwwerk door E. Mélot, L. Wiener en E. Fiers, en ornamenteel decor door G. Houtstont. Opstand bepaald door strakke horizontale registers, waaraan twee krachtig geaccentueerde zijrisalieten een verticaal accent verlenen. Deze laatste als materialisering van de circulatie-assen, l. de inkom voor het publiek met hal en monumentale trap eertijds leidend naar de lagergelegen dienstenvleugel, r. de privé-inkom van het Hotel leidend naar de binnenplaats en de feestzaal op de verd. De zeven tussenliggende trav. worden afgesloten door een elegant gesmeed ijzeren hekwerk waarin medaillons met monogram NB onder kornaren. Sokkelvormende benedenbouw geritmeerd door met schijnvoegen belijnde penanten, onder een klassiek entablement met rozetten. Verdiepte, getraliede rechth. vensters met cartouche als sluitsteen en guirlande onder de lekdrempel; aansluitend keldermonden. Bel-etage gemarkeerd door een doorlopende, opengewerkte borstwering op gegroefde consoles met drop, de postamenten bekroond door siervazen. Deurvensters in bewerkte omlijsting met rozetguirlande, onder gebogen fronton met acanthusconsoles, telkens bekroond door één van de Belgische provinciewapens. Breed hoofdgestel, gevormd door een gelede architraaf, een rijk bewerkte stafwerkfies met trofeeën, en een kroonlijst met klossen en tandlijst. Bekronende attiek opgevat als balustrade, geritmeerd door gecanneleerde postamenten met schelp. Monumentale zijrisalieten opgevat als opengewerkte portieken. Centrale vleugeldeur in guirlande-omlijsting, met Hermes-embleem als sluitsteen; gelijkaardig omlijste oculi met vrouwenhoofd aan weerszij. Tweede geleding gemarkeerd door vrijstaande, gekoppelde Ionische zuilen; het venster omlijst door bijkomende kariatiden door E. Mélot en L. Wiener. In het entablement, monogram van Leopold II, tussen draperieën. Driehoekig fronton met gebeeldhouwd tympaan waarin resp. scheepsboeg en bijenkorf, onder een bekronend zitbeeld, allegorieën van resp. Handel en Nijverheid, door E. Fiers; blinde attiek. Hoge, samengestelde schouwen in de bedaking.

Integraal bewaard interieur en meubilair in somptueuze Second-Empirestijl, in zijn geheel ontworpen door Beyaert, bijgestaan door Janssens. Monumentale trapzaal met bordes, versierd met beeldhouwwerk door Schoonjans, G. De Groot, E. Fiers en G. Houtstont in nissen en boogveld; herplaatste beeltenis van Beyaert uit de «Beyaerttoren». Kruisvormige feestzaal met tongewelven en centrale koepel, met allegorische plafondschildering door J. Stallaert, supraportes door L. Tinant, beelden door E. Fiers (fig. 1057). Raadzaal met wandtapijten door het Mechelse atelier Braquenié naar kartons van F.-A. Bossuet, kantoor van de Gouverneur, vergaderzalen en salons, met lambrizeringen en stuc, ingelegde parketten, marmeren schouwen en rijk geornamenteerde of beschilderde plafonds. Meubilair uitgevoerd door het atelier Wallaert; luchters door de Compagnie des Bronzes.

Voormalige directiekantoren n.o.v. architect L. De Rycker, opgetrokken in 1900-1908. Lijstgevel met drie bouwl. en vijf trav., in harmonie met het aanpalende Ho-

1057. Wildewoudstraat nr. 9. Hotel van de Gouverneur van de Nationale Bank (1860-1874). Balzaal.

tel. Trav.-indeling door kolossale gecanneleerde pilasters, waartussen brede vensterpartijen met bewerkte borstwering. Sokkel met keldermonden vlg. het terreinverval. Klassiek entablement en attiekbalustrade.

KAUCH P., *Les bâtiments de la Banque Nationale de Belgique à Bruxelles*, Brussel, 1964.
VICTOIR J., *De gebouwen van de Nationale Bank te Brussel en het Hotel van de Gouverneur* (De Woonstede door de eeuwen heen, 1980, 48, p. 18-39).

Nr. 12. Hoekhuis (de Lignestraat) met drie bouwl. en resp. zeven en twee trav., in de huidige neoclassicistische vorm daterend uit midden XIX. Gecementeerde en beschilderde lijstgevel met afgeschuinde hoekpenant. Registers van rechth. vensters met lekdrempel; ijzeren leuningen met gekruiste pijlen. Kroonlijst op klossen; latere mansarde (leien) en dakkapellen met driehoekig fronton (2280).

Nr. 13. Diephuis met traditionele kern, opklimmend tot XVI, oorspronkelijk met twee bouwl. onder steil zadeldak (pannen). Bepleisterd gevelfront in neoclassicistische stijl, met drie bouwl. en drie trav. onder pseudo-fronton, waarvoor bouwaanvraag van 1847, ter vervanging van de vroegere trapgevel. Rechth. deur en vensters, o.m. blind, met lekdrempel. Ronde oculus in top, onder het fronton met consolerij. Typische houten vleugeldeur met gietijzeren roosters en waaier. Gecementeerde achtertrapgevel (2281).

S.A.B., O.W., 7978 (1847).

Nr. 14-15. *Dekenij* (fig. 1058). Voormalige plebaanswoning en pastorie van St.-Michiels en Goedele. Complex gebouw rondom twee binnenplaatsen, opgetrokken van XV (?) tot XIX. Perceel ten O. afgesloten door een belangrijk fragment van de eerste

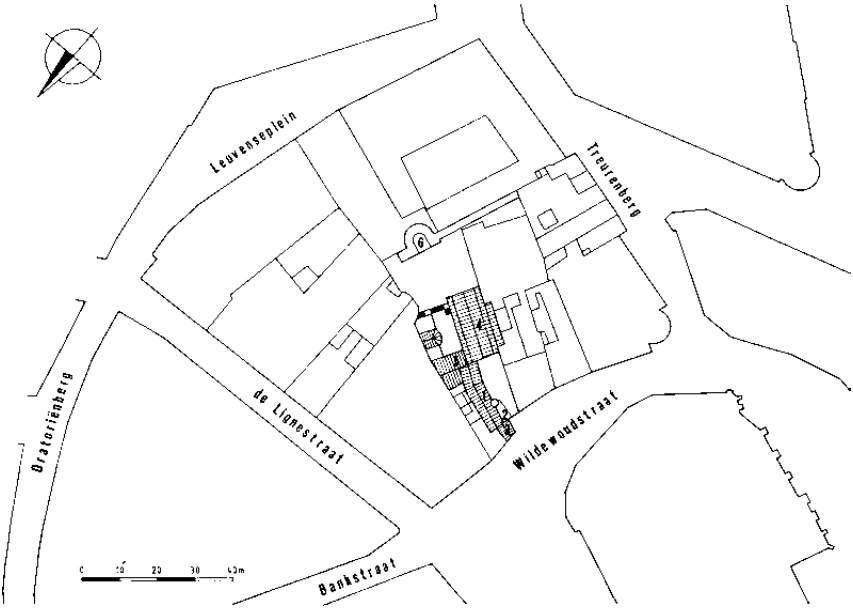

1058. Wildewoudstraat nr. 14-15. Dekenij.

stadsomwalling met de Plebaantoren (Fig. XLVI).
Eigendom aangekocht door plebaan Alexander van Beringhen, die het in 1452 overmaakte aan de parochie. Over de bouwgeschiedenis zijn geen gegevens bekend; Des Marez vermeldt 1610 als bouwjaar. Grondige restauratie o.l.v. architect J. Rombaux, in meerdere fasen vanaf 1961, waarbij uitvoerige steenvervanging en reconstructie van bepaalde bouwonderdelen.

Voorhof. Ten N. langgerekte vleugel (1) in traditionele bak- en zandsteenstijl, te dateren in XV (?)-XVI. Omvat drie bouwl. en zeven onregelmatige trav. onder steil zadeldak (n⊥straat, pannen) gemarkeerd door getrapte aandaken. Vernieuwde natuurstenen sokkel, hoekblokken en speklagen ter hoogte van de dorpels; rechte muurankers. Onregelmatige ordonnantie van vernieuwde kruis-, klooster- en bolkozijnen met negblokken en ontlastingsboogjes; twee getrapte dakvensters met schouderstukken, waarvan het l. gereconstrueerd. In het midden ingebouwde, hoger oplopende ronde huistoren waarin spiltrap, met vier geledingen onder toegevoegde kegelvormige spits (leien). Aan twee zijden geopend door rechth. venstertjes met zandstenen hoekblokken en dorpels; zandstenen steigergaten onder de daklijst.
Portiek (2) met gereconstrueerd rechth. deurtje met nis, en spitsboogpoort met accoladebogige waterlijst met kruisbloem (1962), ter vervanging van een neoclassicistisch deurentablement uit begin XIX. Aansluitend lage voorbouw (3), palend aan nr. 13, met twee bouwl. en tweemaal één trav. onder lessenaarsdak, uit begin XIX (?). Oorspronkelijk volledig uit baksteen en bepleisterd; «gerestaureerd» in kopiërende traditionele stijl, met toevoeging van natuurstenen elementen, aandaken en dakvenster.
Ten O. vleugel (4) met twee bouwl. en drie bij vijf trav. onder geknikt zadeldak (n⊥straat, pannen), minstens opklimmend tot XVII. Verankerde tuitgevel met muurvlechtingen, volledig opgetrokken uit baksteen, met schaarse verwerking van vernieuwde natuursteen voor sokkel, speklagen, kozijnen en steigergaten. Telkens twee kruiskozijnen met gekoppelde ontlastingsboogjes op begane grond en bovenverd. Tweeledige geveltop met rechth. venstertjes. Spiegelboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl, uit XVIII c, afkomstig van een gesloopt pand in de vroegere Lange Wagenstraat : geprofileerd kwarthol beloop met hoge neuten, tussendorpel met rijk uitgewerkte rocaille en guirlandes, dito sluitsteen, en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden. Bepleisterde en beschilderde zij- en achtertuitgevel met bewaarde muurankers en aangepaste rechth. vensters, resp. aan binnenplaats (Z.-zijde) en tuin.

Binnenplaats (5). Ten W. vleugel van twee bouwl. onder zadeldak (n//straat, pannen), minstens opklimmend tot XVIII, doch later aangepast; ten N. vleugel van twee bouwl. met gebogen hoekrisaliet, opge-

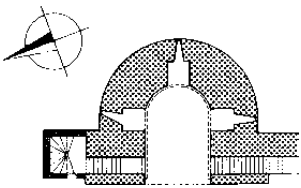

XLVI. Wildewoudstraat nr. 14-15. Dekenij en Plebaantoren.

trokken in XIX B. Beide gevels gekenmerkt door drielichten.

Interieur. Korte trap met Lodewijk XVI-trappaal : gecanneleerde zuil met St.-Goedelemedaillon en balusterleuning (XVIII d). Twee salons met lambrizeringen, resp. in Lodewijk XV- (XVIII c) en Lodewijk XVI-stijl (XVIII d). Twee stucplafonds waarvan één met bewaarde medaillons in grisaille.

★ **Plebaantoren**. Zandstenen verdedigingstoren en aansluitende muurfragmenten van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), (Fig. XLVII, fig. 1059).
Halfcirkelvormige toren vlg. doorsneden van 1921 door architect F. Malfait voorheen nagenoeg volledig gedicht aan stadszijde, slechts geopend door een kleine deur en tweelichten en inwendig d.m.v. tussenvloeren opgedeeld in drie verd. Toren naderhand in zijn oorspronkelijke toestand hersteld. Aan stadszijde : ruime rondboogvormige keel en overkluizing door gecombineerd ton- en halfkoepelgewelf, aanzettend boven een kordon. Drie getoogde schietgaten met diep ingaande dagkanten en vernauwende wangen; aan-

XLVII. Wildewoudstraat nr. 14-15. Plebaantoren. Plattegrond naar architect F. Malfait (1921), (S.A.B., N.P.P., A 17).

1059. Wildewoudstraat nr. 14-15. Plebaantoren.

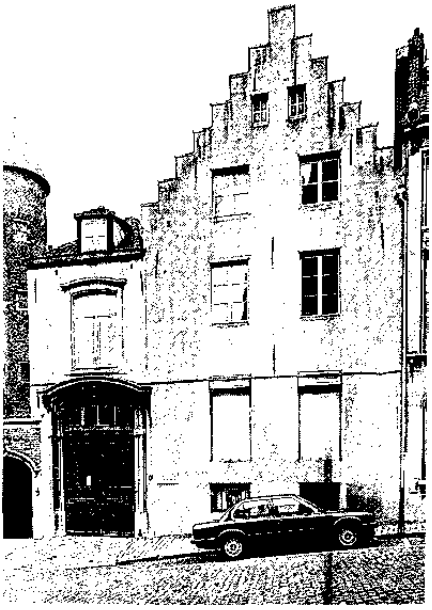
eenschakeling van kraagstenen onder het binnenwelfvlak. Rechth. doorgangen met latei op zelfde reeks kraagstenen verlenen, via in de muurdikte uitgespaarde trappen, l. toegang tot de traptoren en r. tot de weergang van de verdedigingsmuur. Platform met gelijkaardige, doch rechth. schietgaten; l. en r. doorgangen cf. supra. Weergang met gekanteelde borstwering heden opgevuld met bakstenen metselwerk. Veldzijde verscholen achter achtermuren van omringende bebouwing.

Ten N. : vierkante traptoren van baksteen, vermoedelijk daterend uit XVI en toegankelijk via steektrap en smalle rechth. deur. Sporadisch zandsteenblokken en geopend door rechth. venstertjes met zandstenen dorpels.

Ten Z. : aansluitend gedeelte van de walmuur, onderbroken door haakse scheidingsmuur tussen nr. 14-15 en 16. Bewaarde (nr. 14-15) halve funderingsboog en halve lage rondboogkluis, l.g. voorheen fungerend als ondersteuningsboog onder de rechte trap tussen toren en walmuurweergang. Restant van schietgat. Arcade van drie trav. en aanzet van een vierde (nr. 16, 17) met verbonden imposten aan rechtstanden; schietgaten met latei op kwartronde karbelen en bakstenen weergangmuur. Aansluitende, heden ingebouwde boogrestanten in Treurenberg nr. 10.

S.A.B., P.P., 2560; N.P.P., A 17.
DES MAREZ G., 1979, p. 244.
HENNE A., WAUTERS A., III, 1979, p. 335, fig. 1208.
MARTINY V.G., *Bruxelles. L'architecture des origines à 1900*, Brussel, 1980, p. 24.

★ Nr. 16. Traditioneel diephuis met afzonderlijke poorttrav., minsten opklimmend tot XVI (fig. 1060). Restauratie door het Atelier d'Architecture de Genval in 1990-1992, gepaard met de wederopbouw van een voormalige drukkerij tot

1060. Wildewoudstraat nr. 16.

luxeflats en de restauratie van een walmuurfragment; bekroond met de Prijs van de Kunstwijk in 1993.
Diephuis met twee bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen). Verankerde trapgevel (7 tr. + topstuk) met l. schouderstuk, bij de recente restauratie gedecapeerd. Veelvuldig hersteld baksteenparement met eerder schaarse verwerking van zandsteen voor de hoge sokkel, hoekblokken, speklagen in het verlengde van de lekdrempels en negblokken van de vensters. Verhoogde begane grond, boven rechth. getraliede keldermonden met afgeschuinde dagkanten. Voormalige kruiskozijnen met vernieuwde lateien en dorpels, in verkleinende ordonnantie op de beneden-, bovenverd. en in de eerste topgeleding. Twee rechth. luikjes in de tweede topgeleding. Verankerde poorttrav. in baken zandsteenbouw, met twee bouwl. onder schilddak (pannen), aangepast in XVIII A. Spiegelboogpoort met hardstenen omlijsting in Lodewijk XIV-stijl : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, spiegels, imposten, schelpen in de zwikken, gegroefde voluutsleutel en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; steenhouwersmerk p. 1, nr. 43, te identificeren met Q. Quairière (Ecaussinnes). Erboven steekboogvenster in vlakke zandstenen omlijsting met neuten en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; afgewolfde dakkapel. Achtergevel : zelfde trapgevel en poorttrav. met muurankers en aangepaste ordonnantie. Interieur : overwelfde kelder met kruisgewelf op vernieuwde middenpijler; bewaarde balkenlagen op consoles en dakgebint (2282).

★ Perceel ten O. begrensd door een bewaard muurfragment van de eerste stadsomwalling, aansluitend bij de Plebaantoren (zie nr. 14-15).

Nr. 17. Combinatie van breed- en diephuis, onder zadeldak met kruisende nok (kunstleien), te dateren in XVI en XVII-XVIII. Voorheen lijstgevel van twee bouwl. en vijf trav., met dakkapellen en Lodewijk XVI-deuromlijsting; verhoogd met een derde bouwl. in 1841. Aanbreng van een inrijpoort in 1921-1922; cementen gevelbepleistering, poort- en vensteromlijstingen uit dezelfde periode. Achtergevel : verankerde, traditionele bakstenen tuitgevel met muurvlechtingen, aangepaste vensters met zandstenen negblokken en o.m. gekoppelde ontlastingsboogjes, laadvenster in top met latei op kraagstenen. Renovatie door Atelier d'Architecture de Genval in 1990-1992, cf. nr. 16 (2282, 2283).

S.A.B., O.W., 7977 (1841), 27103 (1921-1922).

Woeringenstraat (4 I)

Van Maurice Lemonnierlaan naar Zuidlaan.
Voorheen een weg die een afwateringsgracht van de Zenne flankeerde, bij de katoendrukkerij Basse. In 1854 samen met de Kazernestraat heraangelegd, toen doodlopend op de Zenne. Ingekort bij de aanleg van de centrale lanen (1867-1871). De benaming herinnert aan de slag bij Woeringen van 1288.
Eenvoudige neoclassicistische rijbebouwing uit XIX c, cf. nr. 7 en 11 tot 17. In nr. 9 Art Deco woon-/handelshuis (1927, architect L. Parys).

S.A.B., O.W., 528 en 26217 (1854), 36687 (1927).

Nr. 3. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1906; souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Door kordons gelede lijstgevel met verzorgd parement van natuur- en hardsteen. R. deurrisaliet, balkons met gietijzeren hek in de middentrav. Verdiepte rechth. deur en vensters. Klassiek hoofdgestel (2284).

S.A.B., O.W., 25071 (1906).

Nr. 10 tot 14. Drie gekoppelde enkelhuizen vlg. repeterend schema, met neoclassicistische inslag, uit XIX c; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel. Registers van rechth. deuren en beluikte vensters op de begane grond, getoogde vensters met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels op de bovenverd. Klassiek

1061. Woeringenstraat nr. 21 (1861).

hoofdgestel. Nr. 12 verhoogd tot vier bouwl. (2285).

Nr. 21. Afgeschuind hoekhuis (Zuidlaan) met neoclassicistische inslag, waarvoor afwijkende bouwaanvraag van 1861; twee bouwl. en zeven trav. onder zadeldak (fig. 1061). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond, en gebruik van hardsteen voor plint, kordons en omlijstingen. Rechth. middendeur en benedenvensters. Afgeronde bovenvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels, bijkomend balkon met balustrade en driehoekig fronton op consoles in de hoek-, entablementen in de resp. middentrav.; blinde oculi met console boven de overige trav. Klassiek hoofdgestel met consoles.

S.A.B., O.W., 16595 (1861).

Wolstraat (7-8 H-I-J-K)

Van Kleine Zavel naar Héger-Bordetstraat. Vanouds belangrijke straat, eertijds z.g. «Wollendries», van de Zavel leidend naar de «Crekelendries» bij de Hallepoort. In oorsprong weiden voor het drogen van wol, deel uitmakend van de moerassige zandvlakte ten Z. van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Later begrepen binnen de tweede stadsomwalling (XIV), die hier werd gedomineerd door de massieve «Wollendriestoren». Vanaf XV manifesteerde dit stadsgedeelte rond de Zavel zich tot de uitverkoren residentie van voorname adellijke families. Bouw van prestigieuze herenhuizen i.l.v. XVI tot XVIII, die tot op heden het karakter van het N.-straatgedeelte bepalen. Het Z.-straatgedeelte, ingenomen door hovingen en o.m. in XVIII het St.-Janskerkhof, werd pas vanaf begin XIX goeddeels bebouwd. Het tracé werd in 1839 vanaf de Montserratstraat via de Breughelstraat doorgetrokken tot de Waterloolaan. Een radicale breuk ontstond door de bouw van het Justitiepaleis (1866-1883) en de aanleg van Poelaertplein en Quatre Brasstraat. Het Z.-uiteinde tenslotte werd geïncorporeerd in het Instituut Jules Bordet (1934-1939).

N.-straatgedeelte met voorname, complexe herenwoningen zoals «Hotel de Lannoy», «Hotel de Beaufort» en «Hotel de Merode-Westerloo», en een homogene rij eclectische burgerhuizen. Bres van de voormalige «Hotel de la Boëssière-Thiennes» en «Hotel de Merode-Deinze», gesloopt in 1956. Z.-straatgedeelte met resten van vrij banale rijbebouwing uit midden tot eind XIX. Rijker uitgewerkte burgerhuizen van omstreeks de eeuwwisseling in de nabijheid van het Jan Jacobsplein, cf. nr. 31 (1885, architect E. Allard; verhoogd 1937, architect H. Godsdeel), 33 en 130 (1894). Recente sociale woningbouw, zie nr. 65 en 142-152, in het kader van het B.P.A. «De Marol» (1974), (zie Montserratstraat). Universiteitsgebouwen van de Faculteit Geneeskunde van de U.L.B. (zie Waterloolaan nr. 115) en Universitair Ziekenhuis St.-Pieter (zie Hoog-

1062. Wolstraat nr. 4 tot 54 (1902-1906).

straat nr. 296A-322) aan het einde van de straat.

S.A.B., O.W., 26150 (1839), 13444 (1885), 49862 (1937), 44213 (1894).
ERU (Centre d'Etudes et de Recherches Urbaines), *Rue aux Laines à Bruxelles*, Brussel, 1980.

Nr. 1. Enkelhuis in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect Mélot van 1850, i.o.v. hertog Prosper-Louis d'Arenberg. Omvat twee bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, horizontaal belijnd door de geprofileerde hardstenen plint, schijnvoegen onder de puilijst, kordonvormende lekdrempels, en het klassieke hoofdgestel. Rechth. deur en vensters, beluikt op de begane grond, in geriemde omlijsting op de bovenverd. Typische houten vleugeldeur (2286).

S.A.B., O.W., 13544 (1850).

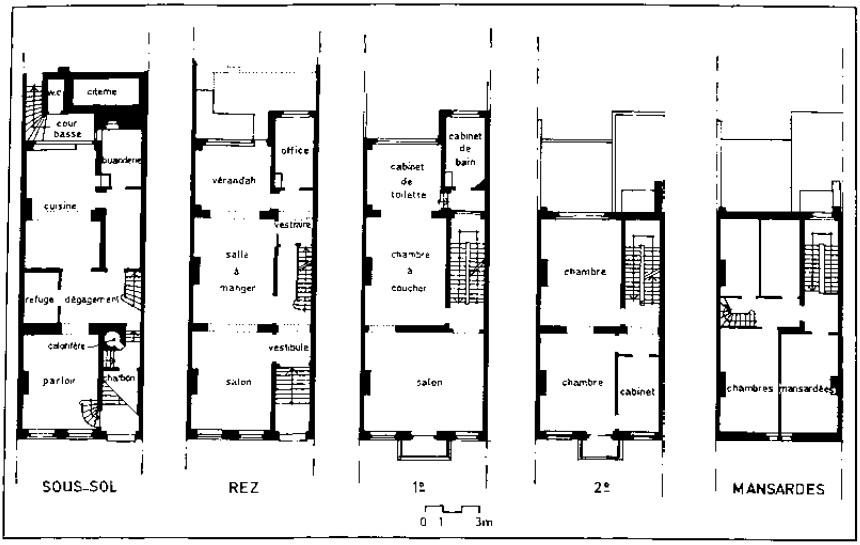
Nr. 3-5. Voormalig «*Hotel de Maldeghem*». Breed herenhuis met drie bouwl. en negen trav. onder steil zadeldak (leien). Traditionele kern minstens opklimmend tot XVII, cf. de N.-zijpuntgevel – van baksteen zandsteen met speklagen en negblokken – en verankerde achtergevel. In twee fasen aangepast n.o.v. architect Mélot van 1850 (zes r. trav.) en 1851 (drie l. trav.), i.o.v. graaf Charles Cornet. Bepleisterde lijstgevel in neoclassicistische stijl, met afgeschuinde sokkel en klassiek hoofdgestel. Registers van rechth. vensters met geriemde omlijstingen en lekdrempels, kordonvormend op de eerste verd.; ijzeren venstertralies en -leuningen. Rechth. inrijpoorten in de eerste en voorlaatste trav. Bewaarde balkenlagen en dakspant in het interieur (2287).

S.A.B., O.W., 13469 (1850-1851).

★ Nr. 4 tot 54. Geheel van zesentwintig burgerhuizen, gebouwd i.o.v. hertog Engelbert-Marie d'Arenberg aan de W.-rand

1063. Wolstraat nr. 4 tot 54 (1902-1906).

1064. Wolstraat nr. 4 tot 54 (1902-1906). Plattegronden (ERU, Rue aux Laines à Bruxelles, p. 44, fig. 32).

van het Egmontpark, waarvoor bouwaanvragen van 1902, 1903 en 1906 (fig. 1062, 1063). Homogeen ensemble in eclectische stijl met overwegend klassieke en neorenaissance-inslag, ontworpen door de architecten G. Low (nr. 4 tot 34 en 46 tot 54), A. Gellé en J. Prémont (nr. 36 tot 40), F. Poels (nr. 42) en C. Damman (nr. 44). Enkelhuizen met vrijwel identieke plattegrond en indeling (fig. 1064); souterrain, drie bouwl. en veelal mezzanino of mansarde, en twee ongelijke of drie trav. Huizenrij in het midden onderbroken door een open ruimte met hoekhuizen aan weerszij. Lijstgevels uitgevoerd in witte natuursteen met ruime verwerking van hardsteen, uitgezonderd nr. 38 en 40 in bak-, natuur- en hardsteen. Verwante opstanden vlg. twee terugkerende schema's, met per pand gedifferentieerde detailuitvoering. Markering van de benedenbouw door schijnvoegen of bossage, de bovenbouw door kolossale of gesuperposeerde pilasters, lisenen of hoekblokken. Meer of minder nadrukkelijke horizontale geleding door de puilijst, doorlopende balustrades, kordons en friezen. Rechth. en rondboogopeningen overwegend in klassieke ordonnantie, in geval van een bredere venstertrav. uitgewerkt als drielicht, met o.m. waterlijsten, sluitstenen, entablementen en frontons, en borstweringversieringen. Midden- of bredere venstertrav. geaccentueerd door balkons – uitzonderlijk ook gevelbreed – met consoles en balustrade of gietijzeren hek. Mezzanino met tweelichten. Voorts ingehouden, verfijnde ornamentatie : o.m. guirlandes, meanders, stafwerk, palmetten, rozetten, schijven, sterren en arabesken. Klassiek hoofdgestel met casementen, klossen of consoles; dakkapellen van mansardes met klauwstukken en fronton. Bewaarde houten deuren en ramen, en ijzeren keldertralies. Klassieke interieurdecoratie.

S.A.B., O.W., 13549-13556, 19277-19278 en 2301 (1902-1906).

Nr. 7, 9. Twee gekoppelde neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. + mez-

zanino en elk drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1832. Oorspronkelijk vlak bepleisterde lijstgevels, de begane grond in afgevlakte bossage; nr. 9 begin XX voorzien van een neo-Lodewijk XVI-stucdecor met schijnvoegen, deur- en vensteromlijstingen en bewerkte entablementen. Rechth. vensters op doorgetrokken lekdrempels; resp. inrijpoort en deur in de uiterste trav. Klassieke beëindiging (2288).

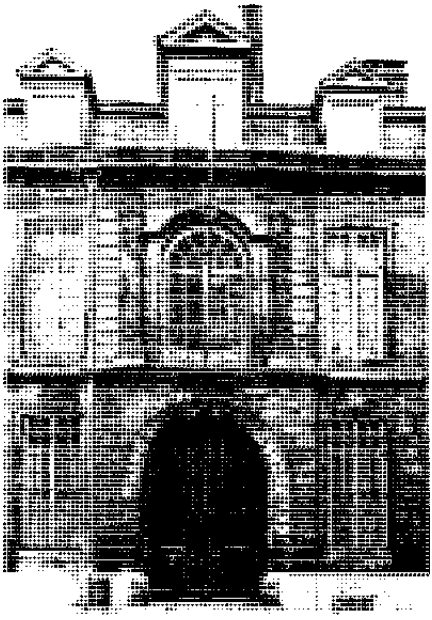
S.A.B., O.W., 13468 (1832).

Nr. 11. Voormalig «*Hotel de Willebroeck*». In 1756 aangekocht door baron J.B. Herman de Willebroeck et de Ruysbroeck, vanaf 1860 bewoond door graaf t'Serclaes-Tilly. Breed herenhuis van het dubbelhuistype, met drie bouwl. en zes trav. onder zadeldak. Mogelijk traditionele kern opklimmend tot XVII, tot huidige vorm aangepast in begin XIX. Bepleisterde en beschilderde neoclassicistische lijstgevel. Rechth. vensters met lekdrempel, getralied op de gedrukte begane grond, haast vierkant op de bovenste verd. Brede rondboogpoort met eenvoudige hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl uit midden XVIII, in de tweede trav. : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, gegroefde voluutsleutel, spiegels in de zwikken en gekorniste gestrekte waterlijst; typische schamppalen. Kroonlijst met klossen boven steigergaten; drie afgewolfde dakkapellen (2289).

Nr. 13. «*Hotel de Lannoy*». Herenhuis gebouwd door meester-metselaar Jan Massion in 1762; aangekocht door graaf d'Epinoy in 1768, door graaf Gustave de Lannoy in 1833. Gerestaureerd en uitgebreid o.l.v. architect O. Flanneau in 1907-1908.

Complex gebouw van het dubbelhuistype op U-vormige plattegrond, met twee bouwl. onder mansardedak (leien).

Markante voorgevel in Lodewijk XV-stijl : lijstgevel van zandsteen met negen trav., in de fries gedateerd «MDCCLXII» (1762). Horizontale gevelgeleding door sokkel, puilijst en hoofdgestel; verticale markering door geblokte hoekpilasters en het

1065. Wolstraat nr. 13. «Hotel de Lannoy» (1762). Risaliet.

middenrisaliet met schijnvoegen. L.g. met brede rondboogpoort met kwarthol beloop en sluitsteen onder de gekorniste puilijst; schamppalen. Erboven, op de bel-etage, rondbogig deurvenster in vlakke omlijsting met oren, gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden en rocaillesleutel, voorzien van een sierlijk gesmeed ijzeren hek en geflankeerd door gedrongen Ionische pilasters (fig. 1065). Registers van getoogde benedenvensters – getralied of beluikt – en rechth. bovenvensters, beide in geriemde omlijstingen. Hoofdgestel met gelede architraaf, fries en geprofileerde kroonlijst; dakkapellen met driehoekig fronton.

Tuingevels. U-vormige opstand met resp. drie, zes en oorspronkelijk zes trav. Gedeeltelijk ontpleisterde baksteenbouw met zandstenen sokkel, kwartholle negblokken, steigergaten en daklijst, wellicht wijzend op een oudere kern. Horizontale geleding door de geprofileerde puilijst. Uit-

gelengde poorttrav. waarin rondboogvenster met sleutel en imposten, voorzien van een gesmeed ijzeren borstwering op schelpvormige console. Z.-vleugel met rondboogpoorten, gewijzigd en verlengd met een gebogen erker en twee trav. in 1907-1908; arduinen pomp en fraaie lantaarn. Ten N. aanleunende, voormalige stallingen en koetshuis met één en een halve bouwl. en zeven trav. onder zadeldak (leien). Gedichte rondbogen in de eerste drie trav., geknikte middentrav. met rondboog onder oculus, voorts rechth. vensters.
Interieur. Ruime trapzaal met eretrap met gesmeed ijzeren leuning en stucwerk in Lodewijk XV-stijl. Bel-etage met salons in enfilade en eetkamer, met lambrizeringen, plafonds en marmeren schouwmantels in Lodewijk XV-stijl, vermoedelijk deels oorspronkelijk uit XVIII, deels aanvullingen – mogelijk met van elders overgebrachte elementen – uit XIX en XX.
Buste op arduinen sokkel in de tuin (2290, 2291).

S.A.B., O.W., 308 (1907-1908).

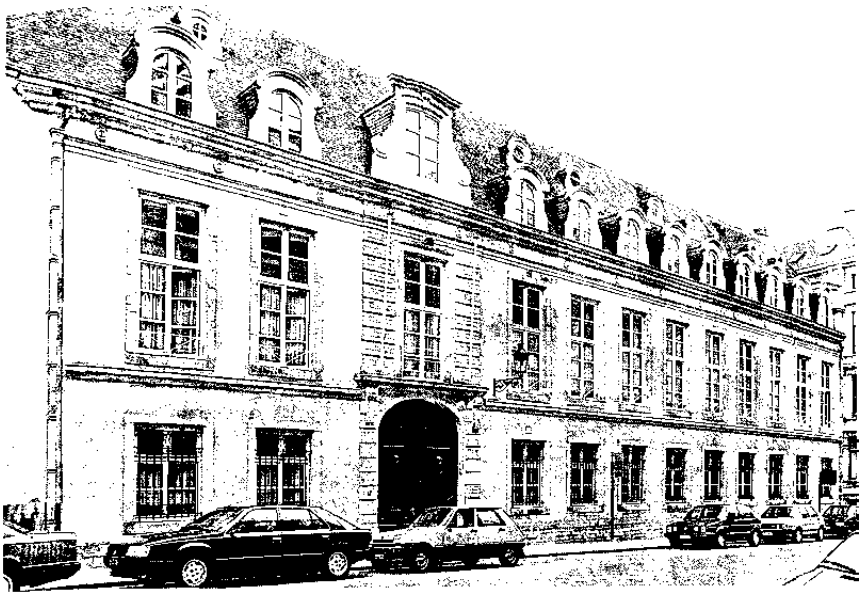

1066. Wolstraat nr. 15 (1906).

Nr. 15. Geheel van burger- en huurhuizen (hoek Joseph Dupontstraat nr. 6 tot 12) in eclectische stijl, n.o.v. architect B. De Lestré van 1906 (fig. 1066). Hoek- en burgerhuis met souterrain, drie bouwl., mezzanino en zadeldak, en ertussen twee gekoppelde huurhuizen met vier bouwl. waaronder gedrukte begane grond onder mansardedak, alle van het enkelhuistype. Lijstgevels van grijze baksteen met overvloedig gebruik van hardsteen, nadrukkelijk horizontaal geleed door de sokkel, doorlopende borstweringen, kordons en dorpels en het klassieke hoofdgestel. Brede trav.-indeling door ordonnerende pilasters o.m. met Ionisch kapiteel; karakteristiek ritme van bow-windows en één rechth. erker met balustrade, op de bel-etage. Voorts overwegend rechth. en gebogen twee- en drielichten, zoals de bow-windows met deelzuiltjes of pilasters; deuren o.m. onder entablement. Verhoogde middentrav. met driehoekig fronton in hoeken burgerhuis.

S.A.B., O.W., 436 (1906).

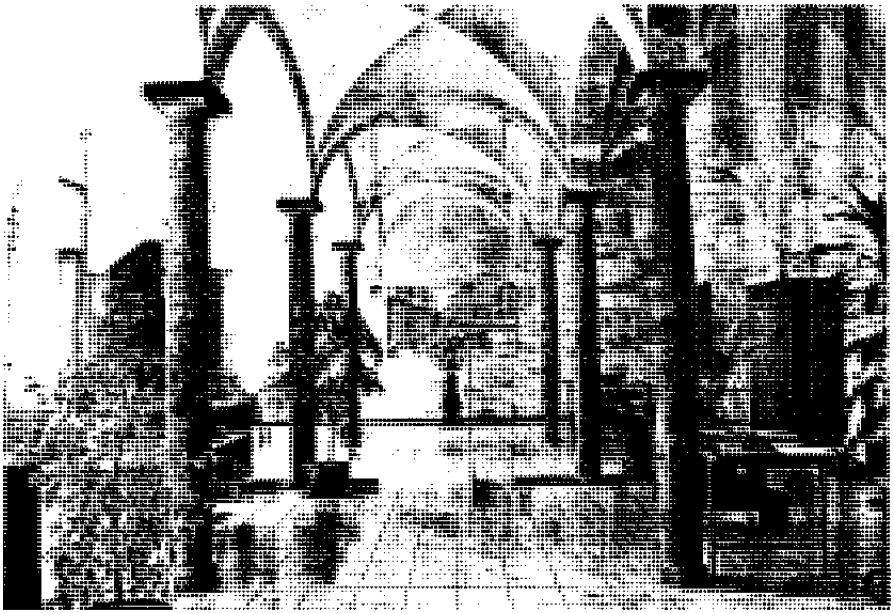
Nr. 17. Voormalig «*Hotel de Beaufort*». Herenhuis aangekocht door hertog de Beaufort in 1776, voordien eigendom van o.m. burggravin de Humbeeck en markies de Spontin. Vanaf 1890-1891 z.g. «*St.-Gertrudisgesticht*», een aloud hospitium gesticht in XII, tijdelijk opgeheven in 1798 doch heropgericht door G. Sjongers in 1801, voordien en van bij oorsprong gevestigd aan de Markiesstraat. Aanpassing en wederopbouw van de N.-vleugel in 1896-1897. Ontruimd voor de nieuwe «Residentie St.-Geertruide» aan de Kapucijnenstraat in 1979. Grondige renovatie tot seniorie «*Residentie de Beaufort*», met 47 wooneenheden, o.l.v. architecten A. Nandancé en P. Ramon, beëindigd in 1985.
Complex in U-vorm, aan drie zijden van een ruime binnentuin. Omvat het voormalige herenhuis (O.), stallingen en remise (W.), en de gestichtsvleugel (N.).

1067. Wolstraat nr. 17. «Hotel de Beaufort».

Herenhuis met dubbelhuisopstand in Lodewijk XVI-stijl, in deze vorm te dateren in XVIII d doch vermoedelijk met oudere kern (fig. 1067). Omvat twee bouwl. en twaalf trav. onder steile zadelbedaking (leien). Langgerekte lijstgevel, bij de renovatie gedecapeerd en opnieuw bepleisterd, echter met vrijlating van de zandstenen elementen – sokkel, risaliet en lijstwerk –. Nadrukkelijke horizontale geleding door de geprofileerde puilijst, in een gedrukte begane grond en een hoge bel-etage. Poortrisaliet voorzien van schijnvoegen in de derde trav. : korfboogpoort onder gestrekt entablement met acanthusconsoles op drop en rozetten in de zwikken. Erboven omlijst venster met bijkomende oren en schelpsleutel tussen guirlandes. Aansluitende getoogde dakkapel met voluutklauwstukken en -sleutel onder gekorniste waterlijst op gestrekte uiteinden. Rechth. vensters in vlakke blokomlijstingen; ijzeren tralies met monogram S G (1890-1891) op de lage begane grond. Hoofdgestel met gelede architraaf, fries met bedekte steigergaten en geprofileerde kroonlijst. Oorspronkelijk slechts vijf œil-de-bœufs, heden vervangen door een dubbele rij geïnspireerd op het oorspronkelijke model. Insgelijks vernieuwde vleugeldeur met leeuwekoppen. Tuingevel met gelijkaardige opstand van acht en een halve trav., de l. trav. overbouwd. Kwartholle zandstenen negblokken, zichtbaar tijdens de renovatie laten hier een oudere kern vermoeden. R. zijrisaliet van drie trav., met schijnvoegen en op de begane grond rondbogen; niet omlijste vensters met lekdrempels en nieuwe dakkapellen. Eertijds verzorgd Lodewijk XVI-interieur, heden op de vestibule na verbouwd.

Voormalige *stallingen en remise*, eveneens te dateren in XVIII d. Stallingen met één en een halve bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (leien). Bepleisterde baksteenbouw op zandstenen sokkel, de begane grond

1068. Wolstraat nr. 17. «Hotel de Beaufort». Stallingen.

voorzien van schijnvoegen en geritmeerd door rondbogen met sleutel en imposten. Haast vierkante bovenvensters op kordon; steigergaten onder de daklijst. Vijf grote œil-de-bœufs kennelijk overgebracht van de voorgevel van het herenhuis. Markant interieur, door twee rijen van vier hardstenen Toscaanse zuilen in drie beuken verdeeld, overkluisd door bepleisterde kruisgewelven met platte gordelbogen (fig. 1068). Inspringende remise met slechts één bouwl., heden nog drie trav. en zadeldak, met doorlopende ordonnantie van schijnvoegen en rondbogen.

Gestichtsvleugel, waarvoor bouwaanvraag en niet gesigneerde plannen van 1896, en afwijkend project door architect E. Acker van 1894. Langgerekt gebouw met drie bouwl. onder schilddak (leien), palend aan de Joseph Dupontstraat. Straatgevel van dertien trav., in witte natuursteen met hardsteenbanden; bijkomend souterrain vlg. de straathelling. Geritmeerd door risalieten met gebogen fronton. Vlak omlijste rechth. vensters met entablement; plaketten met stichtersnamen op de penanten. Kroonlijst met klossen en tandlijst. Laatste trav. uitgewerkt als lagere tuitgevel met ijzeren topstuk. Sobere, bepleisterde tuingevel (2292).

S.A.B., O.W., 13539 (1890-1891), 15526 (1894-1897).
O.C.M.W., Plannen A 13; I.F., 44.
L'Emulation, 1891, pl. 5.
VAN HOLSBEEK H., *Histoire de l'Hospice des Vieillards de Ste.-Gertrude de Bruxelles*, Brussel, s.d.

Nr. 23. «*Hotel de Merode-Westerloo*». Het domein vormde vanouds een leengoed van het hertogdom Brabant. Eerste vermelding van een huis op deze plaats in 1491. In 1529 toebehorend aan Reinoud van Brederode; vanaf 1556 aan graaf Pieter-Ernest van Mansfeld, die het eigendom vervolgens uitbreidde. Vanaf 1604 in het bezit van hertog Alexander van Bournonvil-

1069. Wolstraat nr. 23. «Hotel de Merode-Westerloo». Detail uit «De hertog van Bournonville voor zijn hotel te Brussel», toegeschreven aan P. Snayers (Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België).

le, die in 1618 het huidige hotel liet bouwen. In 1731 verkocht aan graaf Antoine-Henri d'Ongnies et de Mastaing. Het herenhuis werd van 1680 tot 1782 door de Bournonvilles en de Mastaings verhuurd, o.m. aan Olympia Mancini, moeder van prins Eugeen van Savoye, aan markies de Los Rios, en vanaf 1749 aan de opeenvolgende gevolmachtigde ministers van keizerin Maria-Theresia, markies Antoniotto de Botta-Adorno, graaf Karel von Cobenzl en prins Georg von Stahremberg. Vanaf 1782 bewoond en verbouwd door Othon-Marie de Mastaing. Door huwelijk (1778) van zijn dochter prinses Marie-Joseph de Grimberghe met graaf Guillaume-Charles de Merode-Westerloo, overgegaan in het bezit van deze familie die het hotel tot op heden bewoont.

Eertijds omvangrijk domein waarvan de tuinen, achteraan palend aan het minimenklooster, zich ruim Z.-waarts uitstrekten. I.l.v. XIX B sterk gereduceerd ingevolge de bouw van het Justitiepaleis en de aanleg van de Regentschapsstraat. Het voorheen ten N. aanpalende «klein Hotel» werd in 1750 door de Mastaings verkocht aan graaf Jean-Charles de Merode-Deinze, via erfenis later herenigd met het «groot Hotel» en in 1844 tenslotte opnieuw afgesplitst; samen met «Hotel de la Boëssière-res-Thiennes» (1846, architect A. Morcau) gesloopt in 1956.

De eerstesteen voor het huidige hotel werd in 1618 gelegd, cf. inschrift «ALEXANDRE DE BOURNONVILLE - ET - ANNE DE MELUN - CONJUGES - DUCES DE BOURNONVILLE - COMITES DE HENNIN - HUJIUS SUAE AURIAE FUNDAMENTA - IECERUNT - XII MAII CDDCXVIII». Op een tekening door R. Cantagallina, gedateerd mei 1619, komt het hotel reeds onder dak voor. Iconografische bronnen uit XVII tonen een U-vormig hoofdgebouw in bak- en zandsteenstijl, omringd door hovingen en bijgebouwen (fig. 1069). O.-vleugel van twee en een

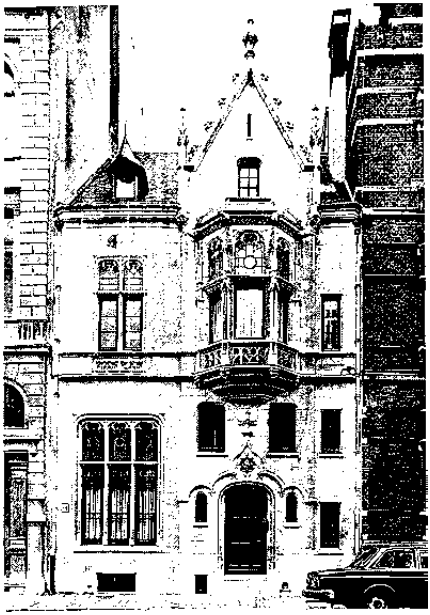
halve bouwl. en vijftien trav. onder zadeldak met getrapte aandaken, de voorgevel met centraal barokportaal, bel-etagevensters met frontons en gekoppelde zijbalkons, de tuingevel met rondboogarcade. Uitbreiding van de Z.-vleugel, gevel- en interieuraanpassingen i.l.v. XVIII. Verdere wijziging i.l.v. XIX B. Aanpassing van de voorgevel o.l.v. architect J. Claes van 1864, dan reeds met neoclassicistisch uitzicht, doch toevoeging van stuc, schijnvoegen, pilasters en risaliet, vervanging van het barokportaal door een neoclassicistische poortomlijsting en verwijdering van het resterende l. balkon. Aanpassing van de Z.-vleugel o.l.v. architect P. Langerock van 1892 : gelijkaardige gevelversiering, toevoeging van het r. hoekpaviljoen, een neorenaissance-loggia en erker. Vermoedelijk gelijktijdige aanpassing van de gevels rondom de binnenplaats; toevoeging van een galerij aan de middenvleugel ca. 1900. Bouw van de omheining zijde Poelaertplein/Regentschapsstraat n.o.v. E. Acker in 1900-1901, van stallingen en remise n.o.v. architect A. Delpy van 1901. Reconstructie van de voorgevel, geïnspireerd op de oorspronkelijke toestand, n.o.v. architecten A. en M. Courtens van 1955.

Heden complex op U-vormige plattegrond, met twee en een halve bouwl. onder schildbedaking (leien), rondom een binnenplaats; stallingen ten W., palend aan de tuin die wordt afgesloten door een monumentaal, aan het Poelaertplein gebogen hek met postamenten.
Voorgevel van dertien trav., in pseudo-traditionele stijl wederopgebouwd uit bak- en natuursteen, geleed door de puilijst en voorzien van o.m. lelievormige muurankers. Niet axiaal risaliet met hergebruikte hardstenen spiegelboogpoort in vroege Lodewijk XV-stijl, uit midden XVIII : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, spiegels, gelede imposten en sleutel, onder gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden. Registers van rechth. vensters met doorgetrokken lekdrempels en kordons; uitkragende kroonlijst. Verankerde zijgevel van acht trav. met hoekpaviljoenen, voorzien van een bepleistering met schijnvoegen. Neorenaissance-loggia met opengewerkte begane grond en nagenoeg blinde bovenbouw in de W.-oksel. Voorts rechth. vensters in stucomlijsting, centrale korfboogpoort en klassiek hoofdgestel. Gevels aan de binnenplaats met gelijkaardige opstand en bekleding, gedeeltelijk verankerd. Ruime galerij met rondbogen in beneden- en bovenbouw aan de middenvleugel; erker aan de Z.-vleugel.
Interieur. Van de oorspronkelijke bouw bleven o.m. bewaard : de kelders met tongewelven en ingemetselde eerstesteen, de gewelfde draaitrap met zware balusters, stucplafonds met monogram en wapen van Bournonville (benedenverd. Z.-vleugel) en dakspanten. Tot de laat XVIII-aanpassingen behoren o.m. de hal met meerdelig Aubusson-behang in chinoiseriestijl, salons o.m. het Groot Salon met de wapens van Othon-Marie de Mastaing en Marie-Philippine de Merode-Deinze, en de eetkamer (bel-etage).
Stallingen en remise in eclectische stijl, in het verlengde van de N.-vleugel van het hotel; oorspronkelijk souterrain, twee bouwl. en zeven trav. onder schilddak. Voorheen lijstgevel van natuur- en hardsteen gemarkeerd door hoekrisalieten met driehoekig fronton : staldeuren in souterrain, rondbogen van remise op begane grond, tweelichten op bovenverd. Hoger opgetrokken tot kantoorgebouw n.o.v. A. en M. Courtens van 1954 (2293, 2294).

S.A.B, O.W., 13542 (1864, 1892), 20024 (1900-1901), 304 (1901), 63584 (1955), 63046 (1954), 13540, 31727.
DE BORCHGRAVE D'ALTENA J., DE GELLINCK J., *L'Hotel Merode-Westerloo* (De Woonstede door de eeuwen heen, 1969, 2, p. 4-12).

Nr. 35, 37. Burgerhuizen met neorenaissance-inslag, met souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Resp. bouwaanvragen van 1896 en 1898, l.g. n.o.v. architect H. Wartel. Lijstgevels van natuursteen met hardsteenbanden en sokkel, onder klassiek hoofdgestel. Breder vensterrisaliet geaccentueerd door een rechth. erker – resp. met ijzerstructuur en consoles, en van arduin – waarop ijzeren balkon; deur met entablement (2295).

S.A.B., O.W., 13475 (1896), 13478 (1898).

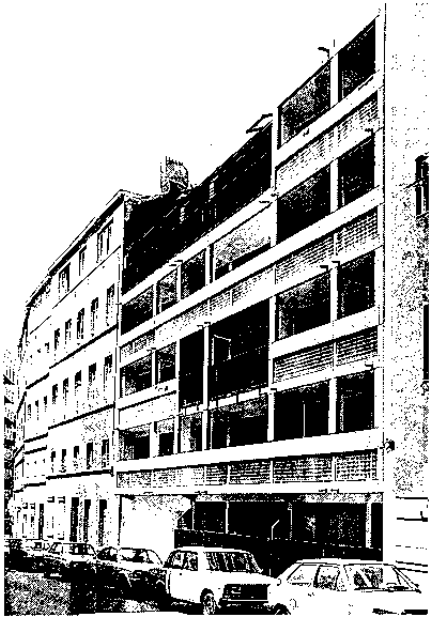
1070. Wolstraat nr. 56 (1901).

Nr. 49-53. Afgeschuind neoclassicistisch hoekcomplex (Voorzorgsstraat nr. 37-39), vijf gekoppelde woningen, van ca. 1830; drie bouwl. en zeventien trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel met sokkel waarin getraliede keldermonden, en klassiek hoofdgestel. Regelmatige, verkleinende registers van rechth. deuren en vensters op arduinen dorpels, kordonvormend op de eerste verd. Houten winkelramen aan weerszij van de hoektrav. Twee panden aan de Voorzorgsstraat later verhoogd (2296).

Nr. 56. Burgerhuis in neogotische stijl, n.o.v. architect M. Van Ysendijck van 1901 (fig. 1070); twee bouwl. en drie ongelijke trav. onder zadeldak (leien). Verzorgd gevelfront, volledig uitgevoerd in witte natuursteen, belijnd door de sokkel, fijne kordons en de gelede daklijst. Gedesaxeerd deurrisaliet, boven de daklijst doorlopend in een puntgevel met hoekfialen, hogels en kruisbloem. Korfboogdeur en flankerende spitsboogvenstertjes ingeschreven in een accoladebogige waterlijst met kruisbloem; medaillon met monogram S van bouwheer G. Sovet en jaartal 1901. Trapezoïdale erker met laat-gotisch traceerwerk in borstwering, bovenlichten en fries, overhoekse fialen en waterspuwers. Dito kruiskozijnen in de brede l. trav. Typisch houtwerk met glas-in-lood en ijzeren tralies; dakkapel. Neo-Vlaamse-renaissance-interieur.

S.A.B., O.W., 13491 (1901).

Nr. 65. Appartementsgebouw gerealiseerd door «Le Foyer Bruxellois» in 1977-1979, n.o.v. architect J.G. Eggericx (fig. 1071). Omvat zes bouwl. onder zadeldak, met in totaal eenentwintig sociale woningen vlg. een gevarieerd programma van studio's en appartementen o.m. du-

1071. Wolstraat nr. 65 (1977-1979).

plex-flats. Voor- en geknikte achtergevel bepaald door terrassen – met primaire kleurstelling – gevat in een rasterstructuur van keienbeton. Monumentale muur- en plafondschildering in de inkom, door E. Dubrunfaut van 1985.

A Plus, 1982, 76, p. 23.

Nr. 67-83. Zie Montserratstraat nr. 58-62.

Nr. 128. Burgerhuis met souterrain, drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak, n.o.v. architect F. Souchez van 1901. Kleurrijke lijstgevel van rode en witte baksteen voor friezen, banden en vensterlijsten, op hardstenen plint. Bovenverd. gemarkeerd door hoekpilasters en een gietijzeren balkon (2297).

S.A.B., O.W., 13515 (1901).

Nr. 132. Burgerhuis in eclectische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1903; souterrain, drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak. Bepleisterde lijstgevel op hardstenen benedenbouw met schijnvoegen. Breder vensterrisaliet geaccentueerd door balkons met postamenten en ijzeren hek. Sgraffito's in de boogvelden van de bovenste verd. (2298).

S.A.B., O.W., 13521 (1903).

Nr. 142-152. Complex sociale woningen (hoek Voorzorgsstraat nr. 41-45), gerealiseerd door «Le Foyer Bruxellois» in 1978-1979, n.o.v. architect M. Wolff. Blokken van vier bouwl. onder zadeldak, met indeling in zestig wooneenheden op basis van repetitieve typeplannen. In de straatgevel gearticuleerd door toonverschillen in de de gevelbepleistering en een getrapte verticale schikking. Ordonnantie in overeenstemming met de bestaande gabarits in de wijk. Muurschildering door J.-M. Stroobants op de hoekpenant. Achtergevels met ruime balkons rond de gemeenschappelijke binnentuin (2299).

A Plus, 1980, 63, p. 21.

Wolvengracht (4-5-6 D)

Van De Brouckèreplein naar Warmoesberg.

In oorsprong walgracht van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), tussen de Warmoespoort en het Wolfswinket bij de Muntersbrug over de Zenne. Onder de huidige benaming vermeld vanaf XIV, naar verluidt verwijzend naar Johannes Wolf die hier eigendommen bezat. Bebouwd vanaf midden XVI, diverse marktfuncties in XVI en XVII. Eertijds rechtlijnig straattracé, in rechte hoek verbonden met de Bisschopsstraat ter hoogte van de Zenne. Ten N. gedomineerd door het hier sinds XIV gevestigde augustijnenklooster, met kloostergebouwen uit XVII en barokkerk door J. Francquart uit 1620-1642; opgeheven in 1796, de kerk gesloopt in 1893 (zie De Brouckèreplein). Onderbroken bij de aanleg van de centrale lanen (1867-1871), waarbij het straatgedeelte ten W. ervan werd doorgetrokken tot de Lakensestraat (huidige Augustijnenstraat), en het hierbij aansluitende geknikte straatgedeelte werd herdoopt tot de inmiddels verdwenen Mandenmakersstraat.

Vanouds voorname bebouwing waarvan heden nog getuigen in nr. 11, 17, 32 en 34. Heden heterogeen samengestelde gevelwanden, zowel naar type, functie, stijl en periode, met meerdere markante accenten. N.-zijde tussen Zilverstraat en Warmoesberg vanaf 1888 geleidelijk ingenomen door de Algemene Spaar- en Lijfrentekas. Aan Z.-zijde reeks hetzij minder belangrijke, hetzij verhoogde of sterk verbouwde panden, daterend uit XIX A : nr. 9, tot huidige vorm aangepast in 1856; nr. 14-16, tot huidige vorm aangepast in 1912; nr. 15 (1846, architect P.J. Peeters) heden grondig gewijzigd; nr. 19 (1845), heden verhoogd; nr. 21, met latere dakkapel; nr. 25; nr. 29 (1825), restant van een ruimer hoekhuis met de Leopoldstraat (zie aldaar). Administratief Centrum van de Stad Brussel (1967-1971, architecten J. Cuisinier, A. en J. Polak, R. Schuiten) tussen Anspachlaan en Munt.

«SAS Royal Hotel» (1986-1990, architecten M. Jaspers en A.A.U. - P. Barras, M.

Pizzuti en A. Vertommen) bij de Warmoesberg : markant gebouw in post-modernistische stijl, met hoekrotonde, en referenties naar het ertgov. liggende A.S.L.K.-gebouw; in het centrale atrium geïntegreerde resten van de eerste stadsomwalling (XI-XIII), (zie nr. 43-47).

S.A.B., O.W., 29098-29099 (1867-1871), 11406 (1856), 11423 en 2008 (1912), 11409 (1846), 11411 (1845), 11391 (1825).

Nr. 8. Hoekpand (Paardgang), gebouwd als uitbreiding van warenhuis «Compagnie Anglaise» (De Brouckèreplein nr. 7, 9-13) n.o.v. architect G. Maukels van 1901. Drie bouwl. + entresol, met ijzeren skelet; bijkomende attiekverd. en pseudomansarde (kunstleien) van 1905. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in eclectische stijl, met drie trav. Oorspronkelijk beglaasde onderbouw met middeningang, hoekpilasters, gietijzeren colonnetten en entablementen; heden verbouwd. Bovenverd. met hoekpilasters, achtereenvolgens gekoppelde rondboogvensters en dito zeslicht op colonnetten, met bewaard houtwerk; klassiek hoofdgestel en bekronende balustrade. Gecementeerde zijgevel met lisenen (2300).

S.A.B., O.W., 11421 (1900-1901), 46846 (1905).

Nr. 10-12. Bioscoop «*Cameo*» (hoek Paardgang) in Art Deco, n.o.v. architect G. Ide van 1925-1926 (fig. 1072). Oorspronkelijk bioscoopzaal met balkon – in voorontwerp twee balkons – met capaciteit van ca. 775 toeschouwers, en dancing in het souterrain; in 1980 opgesplitst, in 1991 opnieuw aangepast. Typisch, vrijwel blind gevelfront met publicitaire functie : simili-bekleding, plastisch decor en sterke vlakverdeling. Portaal gemarkeerd door een doorlopende, rondbogige spiralenfries met sluitsteen en flankerende voluten, en dancing-ingang onder oculus ernaast, belijnd door een schijvenfries. Bovenbouw met pilasters, friezen, centraal medaillon met huisnaam (fig. 1073), verdiepte panelen, kleine vensters en kroonlijst.

S.A.B., O.W., 31087 (1925-1926).

1072. Wolvengracht nr. 10-12. Bioscoop «Cameo» (1925-1926).

Nr. 11. Herenhuis met enkelhuisopstand, in huidige vorm met vier bouwl. en zes trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1842 : samenvoeging van twee oudere, minstens eind XVIII-begin XIX panden, waarvan het l. werd wederopgebouwd en het r. enkel aangepast. Voorheen

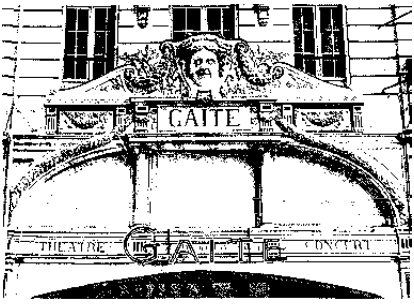
1073. Wolvengracht nr. 10-12. Bioscoop «Cameo» (1925-1926).

neoclassicistische lijstgevel gemarkeerd door zijrisaliet met rechth. poort, balkon en entablement met voluutconsoles, met rechth. vensters – haast vierkant op de bovenste verd. – in geriemde omlijsting. Huidig geveldecor in simili-natuursteen van 1921 : rondboogpoort en -venster resp. binnen schijnvoegen en pilasters, voluten en fronton in het risaliet, vlakke vensteromlijstingen en stafwerksleutels. Begane grond voorts verbouwd (2301).

S.A.B., O.W., 11408 (1842), 28255 (1921).

Nr. 17. In oorsprong herenhuis met drie bouwl. en vier trav., in classicerende barok, uit XVIII a; later meermaals verbouwd. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel : oorspronkelijk geblokte benedenbouw met zware Lodewijk XIV-spiegelboogpoort, van hetzelfde type als Vandenbrandenstraat nr. 34; bovenverd. met kolossale pilasters met sokkel en geprofileerde basis, panelen met neuten onder de dorpels, en klassiek hoofdgestel met architraaf en trigliefenfries. Begane grond vanaf 1897 meermaals verbouwd voor winkelpuien, o.m. n.o.v. architect E. Blerot van 1916 waarbij aanbreng van het huidige ijzeren Art Nouveau-balkon. Verhoogd met een vierde bouwl. in 1927 (2302).

S.A.B., O.W., 46830 (1897), 28257 (1916), 34858 (1927).
K.I.K., 104239 A.

1074. Wolvengracht nr. 18-18A. Voormalig revuetheater «Gaité» (1910-1911).

1075. Wolvengracht nr. 23.

Nr. 18. Voormalig revuetheater «*Gaité*» opgericht door L. Berryer, gebouwd n.o.v. architect A. Evrard van 1910-1911, ingehuldigd in 1912. Oorspronkelijk schouwburg met parterre en twee rangen, taverne – de latere cabaret-dancing «Gaity» – in het souterrain, appartementen op de bovenverd.; vanaf 1984 discotheek, heden leegstaand. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel in «Beaux-Arts»-stijl, met zes bouwl. en vier trav. onder zadeldak, de drie l. trav. gemarkeerd door pilasters. Ruim portaal onder korfboogdrielicht met zuiltjes over de eerste twee bouwl. : druk guirlandedecor, huisnaam «GAITE, THEATRE - CONCERT» en bekronend fronton met zwaar vrouwenhoofd (fig. 1074); rondboog ernaast. Hogere verd. met rechth. vensters voorzien van ijzeren borstwering, schijnvoegen op de eerste verd., geriemde vensteromlijstingen, entablementen en ijzeren middenbalkon op de tweede; bovenste verd. opgevat als attiek.

Van de grondig verbouwde schouwburgzaal rest slechts het volume en vermoedelijk het plafond, heden echter bestopt. Project voor reconversie in voorbereiding (2303).

S.A.B., O.W., 2201 (1910-1912).

Nr. 23. Voormalig enkelhuis met classicistische, volledig hardstenen lijstgevel uit XVIII d (fig. 1075); drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, vierkant met vlakke panelen op de borstwering op de lage derde bouwl. Afwerking door een geprofileerd driehoekig fronton waarin ovale oculus. Blinde attiek toegevoegd in 1855. Oorspronkelijk zelfde benedenvensters en r. deur, elk met sluitsteen aansluitend bij de gelede puilijst; vanaf 1868 herhaaldelijk verbouwd voor winkelfunctie.

S.A.B., O.W., 46823 (1855), 46843 (1868).

Nr. 24. Hoekhuis (Nieuwstraat nr. 2) in Second-Empirestijl, n.o.v. architect H. Raeymaeckers van 1862 (fig. 1076); vier bouwl. en resp. drie en vier trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door het gevelbrede gietijzeren balkon met voluutconsoles van de derde bouwl. Ruim beglaasde benedenbouw met doorlopende ordonnantie en bredere middentrav., puilijst en hoekportaal. Vernieuwde marmerbekleding uit ca. 1930 op de begane grond; boogopeningen met sleutel en pilasters met ruitmotief op de als entresol opgevatte tweede bouwl. Sterk gecompartimenteerde bovenbouw. Rechth. vensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken entablement, ingediepte penanten, centraal met rozet aan zijde Nieuwstraat, borstweringen met schijf, en friezen; gietijzeren leuningen op de hoogste verd. Brede kroonlijst; dakkapellen met gebogen fronton.

S.A.B., O.W., 11430 (1862).

Nr. 27-27A. In oorsprong neoclassicistisch enkelhuis met verkleinende ordonnantie van vier bouwl. en drie trav., gemarkeerd door een gevelbreed balkon, waarvoor

1076. Wolvengracht nr. 24 (1862).

bouwaanvraag van 1849. Gevelverfraaiing met o.m. schijnvoegen, erker, mezzanino en gebroken fronton, waarvoor ontwerp van 1890. Aanpassing van de pui en bouw van een toneelzaal met balkon en foyer voor het cabaret «Le Diable au Corps», n.o.v. architect L. Govaerts van 1906. Grondige verbouwing tot appartementsgebouw, n.o.v. architect A. Magosse van 1923-1924. Lijstgevel met simili-bekleding, beglaasde enstresol – in houwaanvraag «salle de société» – met korfboogopening in bloemenomlijsting, drie bovenverd. met vier trav. geritmeerd door lisenen; aangepaste café-pui (2304).

S.A.B., O.W., 11412 (1849), 11398 (1890, 1906), 29636 (1923-1924).

Nr. 28-30. Z.g. «*Monnaie-Building*». Appartementsgebouw n.o.v. architecten M. Chabot en E. Cosyns van 1955, in de gevel gedateerd 1957. Opgetrokken ter plaatse van het voormalige «*hotel*

d'Hoogvorst» : een voorname herenwoning in Lodewijk XIV-stijl van ca. 1725, met drie vleugels in symmetrische dispositie rond een ereplein, afgesloten door een poortgebouw; gesloopt in 1955. Eerder project voor een appartementsgebouw op dit perceel door architect L. Guiannotte van 1939.
Complex op U-vormige plattegrond, met negen bouwl. waaronder entresol en twee terugwijkende attiekverd.; winkelgalerij en oorspronkelijk bioscoop *«Piccadilly»* met 480 plaatsen in beneden- en achterbouw, l.g. na opsplitsing gesloten in 1981. Karakteristieke, polychrome materiaalcombinatie voor de gevelbekleding : baksteen en arduin, groen en beige ceramiek vnl. voor gevelvlakken, omlijstingen en tegels met tekens van de dierenriem. Benedenbouw opgevat als portiek met massieve kolommen en entablement, opengewerkt naar de galerij. Hogerop doorgetrokken in de bovenverd. met verticaliserende pilasters eveneens onder entablement, en breed raamwerk. Afzonderlijk behandelde uiterste trav. met omlijste vensters; sobere opstand rond de lichthof. Galerij met glaspuien en deels opaalglazen zoldering (2305).

S.A.B., O.W., 68053 (1955).

Nr. 32. Herenhuis met dubbelhuisopstand, in overgangsstijl régence-Lodewijk XV, uit midden XVIII (fig. 1077); drie bouwl. en vijf trav. onder mansardedak (leien). In XIX z.g. *«Hôtel de la Poste»*, vanaf 1920 *«Crédit du Nord Belge»*.
Markante, volkomen symmetrische lijstgevel, gemarkeerd door een middenrisaliet en geblokte hoekpilasters, horizontaal geleed door de puilijst. Opgetrokken uit zandsteen, tamelijk verweerd en plaatselijk hersteld. Overvloedige verwerking van hardstenen elementen, voorzien van steenhouwersmerken p. 1, nr. 44, te identificeren met M. Monnoye (Arquennes-Feluy). Hoger oplopend middenrisaliet met rondbogige afwerking : gemarkeerd door ingediepte posten op de begane grond; in omlijsting met geprofileerd kwarthol en met spiegels versierd beloop, imposten en sluitsteen op de bovenverd. Geprofileerde kwartholle spiegelboogpoort met sluitsteen, onder balkon met uitgelengde consoles en gesmeed ijzeren hek met initiaal. Aansluitend spiegelbogig deurvenster met neuten, rankwerkklauwstukken, oren en schelp en ingesnoerd topstuk met maskerkop in rocaille. Erboven geknikt boogvenster in geriemde omlijsting met neuten, imposten, waterlijst, sluitsteen en schelp. Zijtrav. met vensters in geriemde omlijsting : rechth. met rocaillesleutel op de begane grond, getoogd met bijkomende maskerkop en geprofileerde lekdrempel op consooltjes op de tweede bouwl., haast vierkant op de lage derde bouwl. Doorgetrokken platte bandbelijning die verdiepte panelen vormt op de borstwering, op de bovenverd. Gevelbeeindiging door architraaf, fries en omlopende gekorniste kroonlijst op consoles. Twee dakkapellen met geknikt boogvenster, vleugelstukken, gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden en schelpbekroning.
Aangebouwd bankcomplex, ter plaatse van het voormalige binnenplein en aanhorigheden, n.o.v. architecten J.-B. en H. Maillard (Tourcoing) van 1920-1921. Stijlvolle lokettenzaal in «Beaux-Arts»-stijl (fig. 1078), met zuilengalerijen en booggewelf met glas-in-lood bovenlicht, overvloedig gebruik van marmer en halfverheven beeldhouwwerk.

S.A.B., O.W., 28266 (1920-1921).

Nr. 34. Voormalig herenhuis met enkelhuisopstand, in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect Jos. Segers van 1847. Opgetrokken ter plaatse van een 1713 gedateerd dubbelhuis in Lodewijk XIV-stijl. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Begane grond met oorspronkelijk schijnvoegen, geblokte plint en rechth. vensters met lekdrempel op consoles; bewaarde rondboogpoort in de r. trav. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken geprofileerde lekdrempels. Op bel-etage balkon met balustrade en

1077. Wolvengracht nr. 32.

1078. Wolvengracht nr. 32. Voormalige bank «Crédit du Nord Belge». Lokettenzaal (1920-1921).

voluutconsoles – doorlopend in de puilijst – in de twee midden-, borstweringversiering met ruitmotief in de zijtrav., en entablementen; op de derde bouwl. bijkomende oren. Kroonlijst met bewerkte klossen en tandlijst, boven panelenfries en kordon. Winkelpui met beglaasde ijzeren luifel, van 1930 (2306).

S.A.B., O.W., 11435 (1847), 36368 en 36319 (1930).

Nr. 36-36A. Neoclassicistisch rijhuis met vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak, uit XIX b. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met verkleinende ordonnantie. Rechth. vensters met geriemde omlijsting en kordonvormende lekdrempels, entablement op de eerste, ijzeren leuning op de overige verd. Kroonlijst met klossen en tandlijst, boven fries met spiegels en kordon. Verbouwde begane grond (2307).

Nr. 39-41. Zie Schildknaapsstraat 48-52.

★ Nr. 43-47 (interieur). In situ bewaard torenfragment en partieel wedcropgebouwd muurgedeelte van de eerste stadsomwalling (XI-XIII). Blootgelegd tijdens afbraakwerken van de omringende gebouwen in 1973, en geconsolideerd in 1974. Constructie van Ledische zandsteenblokken, hersteld en aangevuld met baksteenmetselwerk, bestaande uit een arcade van vier ondersteuningsbogen voor de weergang met enkele schietgaten, en aansluitend de basis van een halfronde verdedigingstoren. Muurgedeelte in december 1987 door onachtzaamheid gedeeltelijk ingestort tijdens de bouwwerken aan het «SAS Royal Hotel», ondanks dwingende richtlijnen voor behoud en beveiliging op de werf, gevolgd door de volledige vernieling tengevolge graafwerken.

MARTINY V.G., *Ecroulement suivi de démolition d'une partie du mur de la première enceinte de Bruxelles. Memorandum* (B.C.R.M.S., 14, 1987-1989, p. 51-70).

Nr. 46. *Hoofdzetel van de «Algemene Spaar- en Lijfrentekas»* (fig. 1079). Kern van het gebouwencomplex op het bouwblok Wolvengracht/Zilverstraat/Kreupelenstraat/Warmoesberg, in meerdere fasen uitgebouwd vanaf eind XIX tot heden.

Financiële instelling gesticht in 1865, vanuit de in 1850 opgerichte «Algemene Lijfrentekas». Aanvankelijk gevestigd in het «Hotel Marnix» aan de Eikstraat, tot de bouw van een nieuwe zetel in 1872-1874 aan het De Brouckèreplein (zie aldaar nr. 31).
Bouw van een nieuwe hoofdzetel – de huidige zeven r. trav. – met aanpalende directeurswoning heden gesloopt aan de Wolvengracht, n.o.v. architect H. Beyaert van 1888-1889, met medewerking van architect P. Hankar inzonderheid voor het smeedwerk, in gebruik genomen in 1893.
Uitbreiding n.o.v. architect H. Van Dievoet van 1901, beëindigd in 1904 : vleugel van acht trav. aansluitend op de gelijktijdig aangepaste directeurswoning; vleugel van vijf trav. aan de Kreupelenstraat. Heden op een deurrisaliet na gesloopt.
Uitbreiding n.o.v. architect Alb. Chambon van 1910-1912, beëindigd in 1918 : vergroting en volledige vernieuwing van Beyaert's loketten zaal (1910); nieuwe vleugel van in totaal eenendertig trav. aan Wolvengracht, Zilverstraat en Kreupelenstraat (1912). Heden resteren de zes l. trav. in het verlengde van de Beyaert-vleugel en de hoekrotonde, voorts gesloopt.
Uitbreiding n.o.v. architect Alf. Chambon van 1930, voltooid in 1934. Heden de centrale vleugel van vijf trav. aan de Kreupelenstraat.
Vervolgens bouw van een nieuw bankcomplex n.o.v. architect Alf. Chambon van 1946-1947, ingehuldigd in 1953 (zie nr. 48), na afbraak van de directeurswoning en aanpalende Van Dievoet-vleugel. Hoekblok Kreupelenstraat/Warmoesberg n.o.v. architecten M. Lambrichs, C. Grochowski en D. de Lavelcye, van 1972-1975. Nieuwe vleugel Zilverstraat/Kreupelenstraat n.o.v. architecten J. Wybauw, A.J. De Doncker, Ph. Samyn en Architektenbureau W. Bresseleers, van 1980-1986, na afbraak van het binnenblok van de Beyaert-vleugel, de Alb. Chambon- en Van Dievoet-vleugel aan Zilverstraat en Kreupelenstraat.
Complex in dezelfde periode verder uitgebouwd op de bouwblokken Kreupelenstraat/Broekstraat/Koolstraat, o.m. het hoekblok Kreupelenstraat/Broekstraat/Peterseliestraat n.o.v. Lambrichs, Grochowski en de Lavelcye, van 1969-1973.

Grondige restauratie van het huidige Directiegebouw of «Hotel», n.o.v. G.J. Bral (Restaurateurs Collectief) in samenwerking met architectenbureau VDHV & Assoc., in 1990. Reiniging en herstel van buitenparementen, schrijn- en bronswerk, dakbedekking en loden koepeldak. Opfrissing en hernieuwde stoffering van het interieur in de geest van het oorspronkelijke opzet. Aanvulling van ontbrekende elementen, o.m. het glasraam van de hal door S. Blondeel, naar schetsen van Chambon.

Beyaert-vleugel. Oorspronkelijk bankgebouw met dubbelhuisopstand en lagere directeurswoning met eenvoudige enkelhuisopstand, in eclectische stijl met klassieke renaissance-inslag. Een laat werk van Beyaert, oorspronkelijk met een markante loketten zaal gekenmerkt door een dragend ijzeren skelet onder beglaasde kap. Monumentale lijstgevel van Euvillesteen, met souterrain, drie bouwl., oorspronkelijk zeven trav. en zadeldak (leien). Horizontale geleding in twee registers met rechth. muuropeningen. Massieve geboste benedenbouw op hoge vlakke sokkel, afgelijnd met een geprofileerde puilijst doorlopend over de balkons. Vensters met diamantkopsleutel en rijk uitgewerkt gesmeed ijzeren hek, portaal met leeuwekopsleutel. Bovenbouw met verkleinende ordonnantie, gekenmerkt door de ritmische aaneenschakeling van alternerend vooruitspringende vlakke, en verdiepte bewerkte trav. met balkon en dakkapel. Op de hoofdverd. aedicula-vensters met gecanneleerde Ionische zuilen, entablement met guirlande en driehoekig fronton met schelp, balkon met balustrade en voluutconsoles. Op de tweede verd. aansluitend ingesnoerde pilasters en entablement. Hoofdgestel met kordon, fries met alterne-

rend vlakke en guirlandepanelen, en kroonlijst met klossen en tandlijst. Dakkapellen met gebogen fronton en bolornament. Borstweringen oorspronkelijk versierd met tweetalige opschriften : «WERKZAAMHEID - MATIGHEID - SOBERHEID - SPAARZAAMHEID», verdwenen bij de uitbreidingswerken.
In het interieur, suite van drie bewaarde directievertrekken met rijke afwerking, gekenmerkt door monumentale marmeren schouwen, lambrizeringen en casementplafonds, met een vermenging van Lodewijk XVI- en empire-stijlelementen.

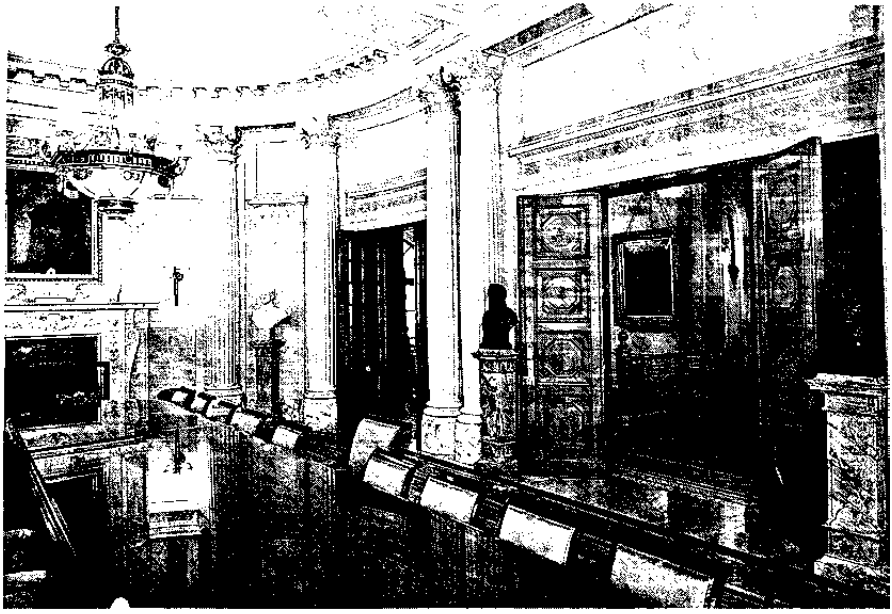
Alb. Chambonvleugel. Uitbreiding van het Beyaertgebouw met doorlopende ordonnantie over zes trav. Aansluitend hoekrotonde (Zilverstraat) van vijf trav. met pilastermarkering en koepelbekroning, als monumentaal accent voor de Beyaert-vleugel, met meer uitgesproken «Beaux-Arts»-inslag. Benedenbouw met lagere sokkel en vensters, rondbogig hoekportaal met acanthussleutel en perron; afwijkend smeedwerk van vleugeldeur en hekken met korenaren, vrouwenhoofd in stralenkrans en monogram ECR (Caisse Générale d'Epargne et de Retraite). Vlakke bovenbouw, de meer opengewerkte hoektrav. gemarkeerd door een balkon met doorlopende balustrade, trofeeën met fakkel, laurierkransen en opschriften : «LABOR» en «PAX», en een hoofdgestel met architraaf en triglieven. Lekdrempels op consoles en fries, en ijzeren borstweringen op de tweede verd. Attiekbalustrade met vazen. Koepel : ronde trommel met axiaal venster binnen pilasters, vrouwenhoofd, hoofdgestel met stafwerkfries en topstuk met cartouche waarin bij-motief; koepeldak (lood) met zes ribben, œil-de-bœufs en fraaie meerledig ingesnoerde bekroning met rijk floraal decor. Tot voor kort aansluitende lagere vleugel (Zilverstraat) met gelijkaardige opstand als de latere Alf. Chambon-vleugel, door een tweede hoekrotonde met lantaarnkoepel verbonden met de Van Dievoetvleugel (Kreupelenstraat) waarvan nog een resterend deurrisaliet.
Monumentaal interieur, gekenmerkt door een simili-parement met verzorgde detailafwerking; integraal bewaard inclusief meubilair en verlichtingsarmaturen. Zoals aan het exterieur werden ook in het interieur het monogram ECR en het oude embleem van de A.S.L.K. de bijenkorf naast typische symbolen subtiel verwerkt. Ronde inkomhal met koepelgewelf, tweede vestibule met bronzen beeldengroep door P. Du Bois (1905); trappenhuis met marmeren bordestrap met gesmeed ijzeren leuning; fraaie marmeren mozaïekbevloering. Op de bel-etage, gelambrizeerde wachtkamer en raadzaal. Ruime ovale zaal in neo-Lodewijk XVI-stijl, geïnspireerd op de rotonde van het Koninklijk Paleis te Laken (fig. 1080) : omringd door Corinthische zuilen, waartussen stucreliëfs met emblemen, onder de brede kroonlijst; marmeren schouw en polychroom marquetterie-parket. Bewaard meubilair, met name de raadstafel en -zetels, een savonnerietapijt, kroonluchters van verguld brons en kristal met Art Nouveau-inslag. Borstbeelden van de opeenvolgende voorzitters van de Raad van Beheer, en van de prinsen Leopold (A. Courtens) en Karel (J. de Bremaecker), geschilderde portretten van de prinsen Philippe (L. De Winne) en Albert (J. Laudy).

Alf. Chambon-vleugel (Kreupelenstraat). Opgevat als ruim beglaasde skeletstructuur met «Beaux-Arts»-decor, uitgewerkt in hardsteen. Souterrain, twee bouwl., attiek en pseudo-mansarde (koper) met bovenlicht. Opstand geritmeerd door midden- en hoekrisalieten binnen pilasters met guirlandes; belijnd door de sokkel en het hoofdgestel met stafwerk, panelen, balustrade en vazen. Brede drielichtindeling; ijzeren hekken en borstweringen.

S.A.B., O.W., 2114 (1888-1893), 373 (1901-1904), 5340 (1910), 1860 (1912-1918), 43192 (1930-1934).
A.S.L.K., Hoofdzetel, Archief dienst Gebouwen.
A.A.M., Fonds Alb. Chambon.
BRAL G., *Over het ontstaan en de restauratie-renovatie van het ASLK-Directiegebouw te Brussel*

1079. Wolvengracht nr. 46. Algemene Spaar- en Lijfrentekas (1888-1893, 1912-1918). Toestand ca. 1919 (verzameling A.S.L.K.).

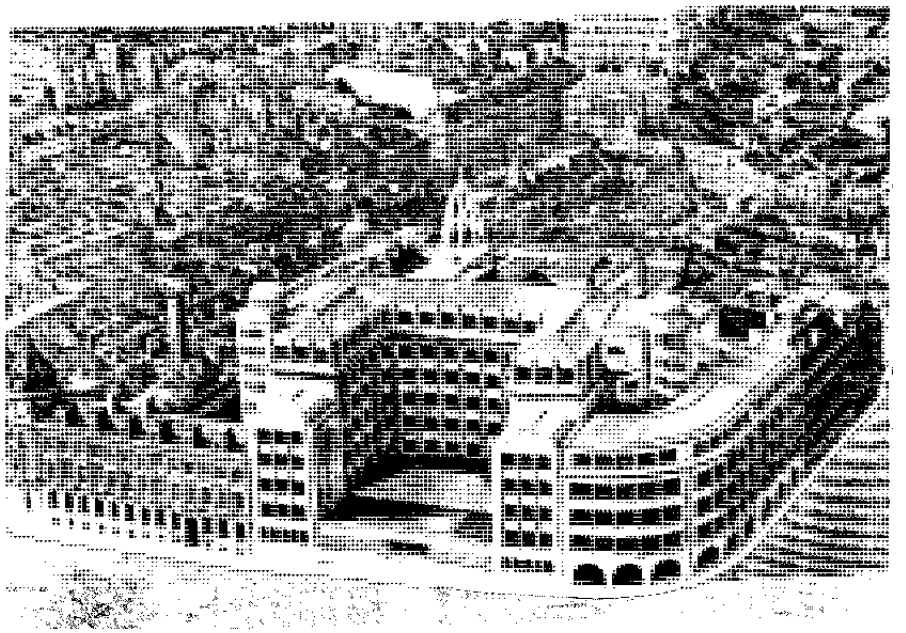

1080. Wolvengracht nr. 46. Algemene Spaar- en Lijfrentekas. Raadzaal (1912-1918).

(M&L, 1991, 1, p. 25-40).
Gedenkboek 1865-1965 van de Algemene Spaar- en Lijfrentekas van België, Brussel, 1965.

Nr. 48. «*Algemene Spaar- en Lijfrentekas*», uitbreiding van de hoofdzetel (zie nr. 46). Imposant complex n.o.v. architect Alf. Chambon van 1946-1947, ingehuldigd in 1953 (fig. 1081). Samenstel van U-vormig gebouw en rotonde, in classicerende stijl met sterke zin voor monumentalisme, en kenmerkend gebruik van natuursteen in combinatie met koper voor de gevels. Vijf tot zeven bouwl. waaronder attiekverd. Functioneel kantoorgebouw met voor de tijd vooruitstrevende technische installaties en verzorgde buiten- en binnenafwerking. U-vormig gebouw met lagere voorbouwen, aan weerszij ronde traptorens met gedrukte koepel, achteraan vierkant met opengewerkte spits; «lichthof» met lokettenzaal op de begane grond, afgesloten door een concave blinde wand met aan weerszij van het portaal doorlopend basreliëf door beeldhouwer O. Jespers; bovenbouw met verticaliserende geleding door kolossale pilasters, boven het entablement doorgetrokken in de attiek. Markante bronzen vleugeldeur met email-inlegwerk. Rotonde met rondbogenarcade waarin decoratieve bronzen hekken, en horizontaliserende vensterregisters, onderbroken door vlaggemasten op console. Inwendig opgebouwd uit kantoorplateau's met omlopende gang, verticaal verbonden door voornoemde trappenhuizen met resp. wentel- en bordestrap waarvan twee met centrale liftschacht. Goed bewaarde binneninrichting; lokettenzaal met bovenlicht in maillechort en glasmozaïek, directievertrekken en ronde vergaderzaal op de eerste verd.

S.A.B., O.W., 61290-61292 (1946-1953).
NOVGORODSKY L., *Les nouveaux bureaux de la Caisse générale d'Epargne et de Retraite de Bruxelles* (La Technique des Travaux, 1953, 9-10, p. 269-286, 11-12, p. 361-372).

1081. Wolvengracht nr. 48. Uitbreiding Algemene Spaar- en Lijfrentekas (1946-1953). Maquette (verzameling A.S.I.K.).

Zandstraat (6 C)

Van Broekstraat naar Pachecolaan.
Aloude straat, reeds eind XIII vermeld als «Zavelstrate», voorheen doorlopend tot de Sionsberg. Aan de Z.-zijde voorbij de St.-Laurensstraat, bevond zich het St.-Elisabethsklooster, gesticht begin XV en opgeheven in 1783, later kazerne, gesloopt in 1912. Vestiging van het kapucinessenklooster aan de N.-zijde in 1666, opgeheven in 1796. Laatste straatgedeelte sinds de aanleg van de N.-Z.-spoorverbinding (1911-1914, 1935-1952) vervangen door een lange trap, leidend naar de Pachecolaan.
Heterogene bebouwing, met nog een aantal bewaarde, over het algemeen bescheiden neoclassicistische hoek- en rijhuizen uit begin tot midden XIX, heden veelal gebanaliseerd of verhoogd. Cf. nr. 2 (1853), 6-8 (1833-1834; aangepast 1934), 10 (verhoogd 1945, «klassieke» winkelpui 1894), 12 (1852, geveldecor 1923), 14, 37 (oude kern, huidige toestand 1870), 39 (1857). Markante accenten van het voormalige warenhuis Waucquez (nr. 20) en het voormalige gebouw van «Le Peuple» (nr. 33-35); appartementsgebouw (1938, architecten L. Muller en A. Servais) in nr. 18, voorts nieuwe bouw.
Gevelsteen met «Meiboom», in nr. 39 verwijzend naar de jaarlijkse meiboomplanting die sinds 1311, op de vooravond van St.-Laurens, plaats vindt op de hoek Zandstraat/Broekstraat.

S.A.B., O.W., 21215 (1853), 21217-21218 (1833-1834), 43580 (1934), 56440 (1945), 21219 (1894), 21220 (1852), 29671 (1923), 21212 (1870), 21195 (1857), 51498 (1938).

Nr. 3. Zie Broekstraat nr. 31.

Nr. 4. Huurhuis n.o.v. architect C. Stockmans van 1911; vijf bouwl. en drie trav.

onder pseudo-mansarde. Lijstgevel van Euville en simili, met neo-Lodewijk XVI-decor – vnl. guirlandes en ijzerwerk – in het ontwerp bekroond door een getoogd fronton met sgraffitodecor. Driedichten met waterlijst; gevelbreed balkon met uitgelengde consoles en sierlijk hek op de tweede,gebogen middenbalkons op de overige verd. Oorspronkelijk volledig beglaasde winkelpui met pilasterindeling, licht gewijzigd in 1913 (2308).

S.A.B., O.W., 21216 (1911, 1913).

Nr. 16. In oorsprong neoclassicistisch herenhuis met souterrain, twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak, uit XIX a. Voorheen vlak bepleisterde lijstgevel met hoge sokkel, registers van rechth. vensters op lekdrempels en klassiek hoofdgestel, gemarkeerd door het r. poortrisaliet. Grondig aangepast in neo-Vlaamse-renaissancestijl, n.o.v. architect H. Piron van 1899, met o.m. middenrisaliet, balkons, getrapte geveltoppen en mansarde. Herleid tot de huidige toestand in 1933, met platte banden en attiek. Oorspronkelijke steekboogpoort met pilasters, sluitsteen en entablement (2309).

S.A.B., O.W., 21223 (1899), 42141 (1933).

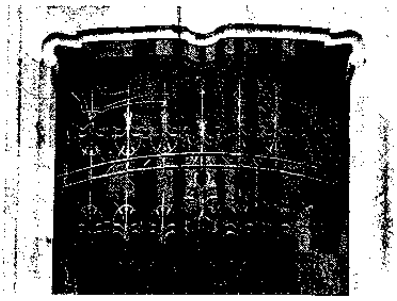
1082. Zandstraat nr. 20. Voormalig «Warenhuis Waucquez» (1905-1906).

★ Nr. 20. Voormalig «*warenhuis Waucquez*», heden «*Belgisch Centrum van het Beeldverhaal*». Belangrijk gebouw in Art Nouveau, n.o.v. architect V. Horta van 1905, voltooid in 1906. Gebouwd als groothandel voor stoffen, i.o.v. Ch. Waucquez; na bedrijfssluiting in 1974 leegstaand, aangekocht door de Belgische Staat in 1984. Grondige renovatie en aanpassing tot de huidige functie n.o.v. architecten P. Van Assche, Y. Frateur en J. De Salle (COOPARCH), in project vanaf 1983, uitgevoerd door de Regie der Gebouwen in 1988-1989.

Het Waucquez-gebouw is het enig overblijvende van een reeks warenhuizen, door Horta op het hoogtepunt van zijn carrière ontworpen, gekenmerkt door een doorgedreven gebruik van ijzer en glas en een door de toenmalige verkoopspsychologie ingegeven programma. In deze reeks voorafgegaan door «A l'Innovation» (1901-1903), de «Grand Bazar Anspach» (1903-1905) en de «Grand Bazar» te Frankfurt (1903-1905). De architectuur beantwoordt aan de specifieke warenhuistypologie – verkoopshal met centrale vide onder bovenlicht en monumentale trap – en is bovendien gericht op het scheppen van een representatief kader eigen aan de groothandelszaak. Binnen het œuvre van Horta betekent het vanuit de verworvenheid van een nieuwe architectuurtaal, de terugkeer tot een meer klassieke vormgeving.

In vrij oorspronkelijke vorm bewaard, met als belangrijkste wijziging de ingevoegde mezzanines n.o.v. architect G.-Ch. Veraart, resp. op de benedenverd. van 1912 en op de bovenverd. van 1913. Afbraak van de conciërgerie op de binnenplaats in de jaren 1950; verdwijning van interieurdetails, o.m. deurkrukken en verlichtingselementen, vnl. tijdens de leegstand. De renovatie

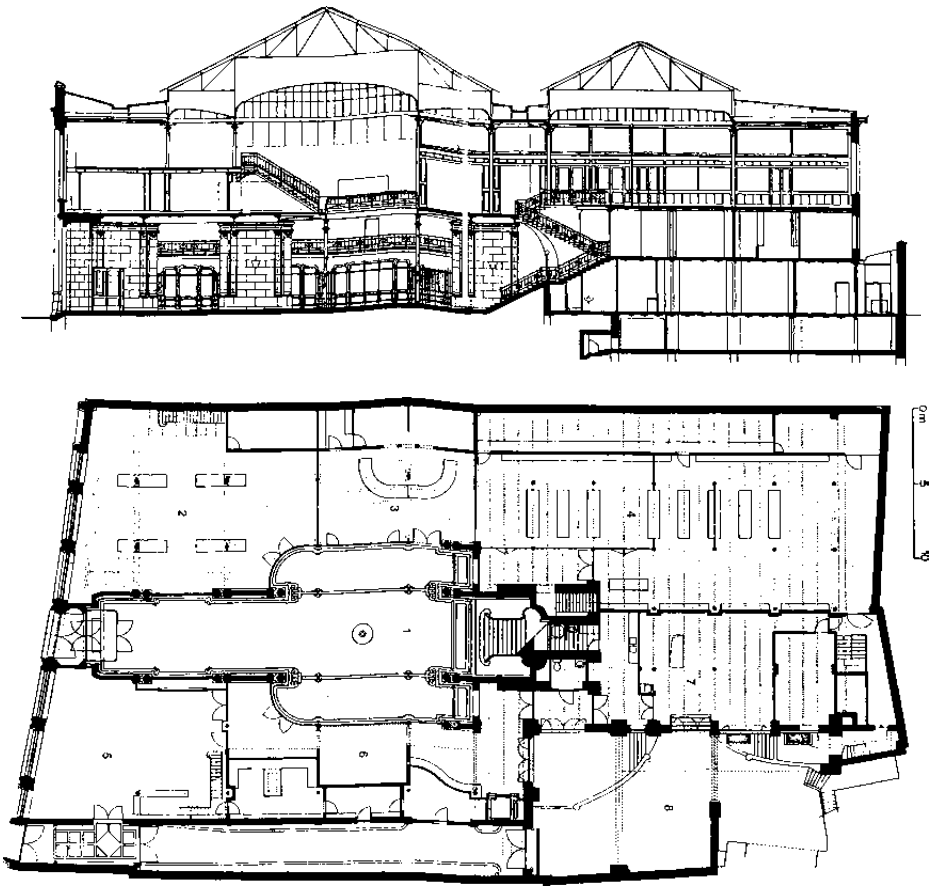
van 1988-1989 was gericht op het herstel van de ruimtelijke kwaliteiten van het gebouw, o.m. door het verwijderen van latere scheidingswanden, en een grondige restauratie van het architecturaal decor, met name de mozaïek- en parketvloeren, scheidingswanden, het smeedwerk en glas-in-lood. De ruimten werden voor de museumfunctie heringedeeld en opnieuw aangekleed in een stijl en met materialen aangepast aan de bestaande architectuur. Inbreng van o.m. een ontvangstbalie, shop, bibliotheek en brasserie op de begane grond, een «schatkamer» met aangepast meubilair, een audio-visueel lokaal en video-cellen op de entresol, zalen voor tijdelijke en permanente tentoonstellingen en een auditorium op de bovenverd. Delen van het aanwezige meubilair, vnl. stapelrekken, werden hergebruikt.

1083. Zandstraat nr. 20. Voormalig «warenhuis Waucquez» (1905-1906). Detail ijzerwerk.

Gebouw – ijzerconstructie en metselwerk – op rechth. plattegrond. Dubbelhuisopstand met twee bouwl. onder gedrukte bedaking waarin twee glaskappen. Monumentale, licht concave voorgevel van natuursteen (Euville) op hardstenen plint (fig. 1082). Symmetrische gevelcompositie met repeterend ritme van zeven trav. uitgebouwd rond de middenas, begrensd door hoger oplopende hoekpenanten met postament. Sobere gevelbehandeling ondergeschikt aan een plastische lijnvoering. Trav.-indeling door ranke, verticaliserende lisenen met basement, vanaf de licht getrapte sokkel, de twee uiterste vanaf een console in de as van resp. een blindnis en een dienstportaal. Deze lisenen vormen door curve-opstelling bovenaan samen een steekboog. Zij omschrijven de brede boogopeningen met golvend beloop en kwarthol geprofileerde omlijsting, belijnd door gestrekte dorpels. Beëindiging met een geprofileerde kwartholle kroonlijst op consooltjes en gegroefde fries, bekroond door een blinde attiek met geprofileerde postamenten. Centrale hoofdingang opgevat als verdiept portaal met stoep. In de uiterste trav., uit de as geplaatste, omlijste blindnis en dienstingang geflankeerd door een uitgebogen halfvenster, een beredeneerde afwijking in het evenwichtige verloop van een ogenschijnlijk eenvoudige compositie. Blindnis waarin oorspronkelijk een granieten gevelplaat met opschrift : «ANCIENNE MAISON VICTOR WAUCQUEZ & CIE - CHARLES WAUCQUEZ SUCCESSEUR - DRAPERIES POUR HOMMES - NOUVEAUTES POUR DAMES - DOUBLURES», heden vervangen. Deuren en vensters met schrijnwerk naar het oorspronkelijke model. Op de begane grond beschermd door gesmeed ijzeren hekken met repetitief palmetmotief, aan de hoofdingang vlg. het beloop van de bovendorpel (fig. 1083). Borstweringen van de bovenverd. geopend door sierlijke ventilatieroosters.

Eenheidsvol, opengewerkt interieur, oorspronkelijk met twee niveau's en achteraan een bijkomende entresol, verbonden door een centraal trappenhuis (Pl. XXV, Fig. XLVIII). Heldere structuur gekenmerkt door zichtbare roosteringen van I-balken op gietijzeren colonnetten met typisch kapiteel. Overkluizing door troggewelven en gewelfde glasvlakken; bovenverd. nagenoeg volledig overspannen door twee ruime glaskoepels, resp. meerledig op kruisvorm en vierkant, met extreem lichte structuur. De interieurindeling werd oorspronkelijk bepaald door een opeenvolging van publieke ruimten met representatief karakter, van de omringende dienstlokalen gescheiden door beglaasde ijzeren of houten schotten.

XLVIII. Zandstraat nr. 20. Voormalig «Warenhuis Waucquez.». Doorsnede en plattegrond door COOPARCH (architecten P. Van Assche, Y. Frateur, J. De Salle), (1987).

Inkom leidend naar de ontvangsthal, gemarkeerd door massieve muurdammen met flankeerzuilen, met lichtkoker omringd door glasvlakken. Centrale meerarmige lantaarn van graniet en ijzer, met opaalglazen bollen. Marmeren mozaïekvloer afgeboord met een doorlopend floraal motief; glas-in-loodfries met gelijksoortig motief als afboording van de gebogen glasvlakken Aansluitend monumentale bordestrap van Angoulèmesteen, ontdubbeld vanaf de entresol; sierlijke ijzeren leuning en borstweringen met palmetmotief en houten greep. Glaskoepels met strakke roedenverdeling. Vroegere directiekantoren met verzorgd parket en marmeren schouw, achteraan de eerste verd. Later ingevoegde mezzanines met ijzerstructuur in aangepaste stijl.

S.A.B., O.W., 21227 (1905-1906, 1912, 1913).
BORSI F., PORTOGHESI P., *Horta*, Brussel, 1977, p. 76-77.
BREYDEL J., *Het warenhuis Waucquez van Victor Horta : een tempel voor het Belgisch beeldverhaal* (M&L, 1989, 5, p. 59-64).
C.F.C., *Livre blanc n° 2 Bruxelles 1984*, p. 277-313.

FORNARI B., *Horta en de Waucquez-warenhuizen* (De Woonstede door de eeuwen heen, 1985, 68, p. 2-21).
REGIE DER GEBOUWEN, *Restauratie van de magazijnen Waucquez*, Brussel, 1989.

Nr. 29. Zie St.-Laurensstraat nr. 30.

Nr. 33-35. Voormalig *redactie-/administratiegebouw en ateliers van «Le Peuple»*. Socialistisch dagblad, opgericht in 1885, hier gevestigd sinds 1895. Huidig complex met Art Nouveau-inslag, n.o.v. architect R. Pringiers van 1905, gebouwd i.o.v. de in 1892 gestichte coöperatieve maatschappij «La Presse Socialiste». Uitbreiding met een haaks aansluitende vleugel aan de St.-Laurensstraat, eveneens n.o.v. Pringiers van 1923; vervangen door het huidige drukkerijgebouw in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architecten F. en M. Brunfaut van 1931, met uitbreiding van 1936-1937 (zie St.-Laurensstraat nr. 30). Gebouwen geleidelijk verlaten vanaf 1978; tenslotte als zelfstandig dagblad stopgezet in 1979.
Voorbouw. Breed beglaasde, overwegend hardstenen lijstgevel met geaccentueerde middenpartij, boven de daklijst doorlopend in een attiek met topstuk en postamenten; drie bouwl. en vijf trav. onder mansardedak. Brede rechth. openingen, drielichten met gietijzeren posten in de middenpartij, met I-balk en lekdrempel. Karakteristieke golvende waterlijsten aansluitend bij verdiepte bakstenen borstweringen, boven de eerste en derde bouwl. Beëindiging door een bewerkte fries. Oorspronkelijk gelijkaardige opstand met zij-ingangen op de begane grond. Huidige pui en aansluitende lokettenzaal in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. F. en M. Brunfaut van 1931. Symmetrische opbouw, bekleed met zwarte en oranje tegels, horizontaal belijnd door de plint, luifel en platte banden van het bovenlicht. Centraal portaal met oorspronkelijk drie vleugeldeuren, opschriften «ABONNEMENTS - PUBLICITE - PHOTOGRAVURE», en geometrische mozaiekvloer; flankerende vitrines. Logo's «PRESSE SOCIALISTE» en «Le Peuple» met neonprofielen. Lokettenzaal met geometrische tegelvloer en beglaasde loketten. Ateliers. Constructie met twee bouwl. onder vierdelig zaagdak, aangepast in 1931 (2310).

S.A.B., O.W., 21211 (1905), 28751 (1923), 40553 (1931), 47804 (1936-1937).
CELIS M., VAN DEN BOSSCHE H., *De redactie-en drukkerijgebouwen van «Vooruit» en «Le Peuple»* (M & L, 1982, 5, p. 8-23).

Zaterdagplein (4 D)

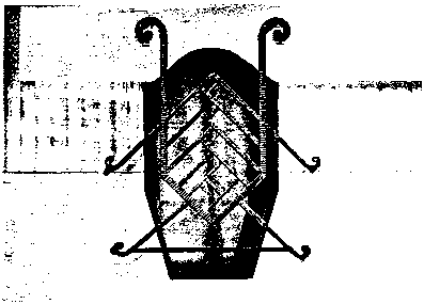
Van St.-Katelijneplein naar Lakensestraat. Vanaf XV bekend als «den Saterdach». L-vormige straat met oorspronkelijk onregelmatige rooilijn en trechtervormige knik. Voorheen ten N. begrensd door de omheining van het voormalige Groot Begijnhof, aldaar verbreed en opnieuw bebouwd in 1824-1825. De oorspronkelijk gesloten N.-W.-hoek werd geopend door de aanleg van de Cipresstraat (1856); Z.-straatgedeelte geleidelijk rechtgetrokken bij nieuwe bebouwing vanaf de jaren 1920.
Heterogene bebouwing, gedomineerd door complexen in pseudo-traditionele en Art Decostijl uit de jaren 1920. Modernistische hoogbouw in nr. 6-10 (1931, 1938) en 13-14 (1953, architecten J. en Y. De Ridder).

S.A.B., O.W., 45476 en 54777 (1931, 1938), 63608 (1953).

Nr. 1. Kantoorgebouw in pseudo-traditionele stijl, n.o.v. architect Vivroux van 1928; drie bouwl. en zes trav. Lijstgevel van bak-, natuur- en hardsteen, onder leien pseudo-zadeldak met dakkapellen. L. risaliet uitlopend in voluten onder gebogen waterlijst. Barok en Lodewijk XV geïnspireerde poort en deur, en boogramen op de begane grond; rechth. twee- en vijflichten op de bovenverd. (2311).

S.A.B., O.W., 36592 (1928).

Nr. 2-4. Appartementsgebouw in Art Deco, en achterliggende parkeergarage, n.o.v. architect J. Tassenoy van 1928-1929. Appartementsgebouw met vier bouwl. en vijf trav., volkomen aanpassing van een bestaande dubbelwoonst n.o.v. architecten L.

1084. Zaterdagplein nr. 2-4 (1928-1929). Venstertralie.

en A. De Rycker van 1889. Lijstgevel met simili-bekleding, symmetrisch gemarkeerd door een middenrisaliet met trapezoïdale bow-windows, en flankerende balkons. Centrale garagepoort tussen winkelpuien en privé-deuren. Geapplicceerde Art Deco-ornamenten in vensteromlijstingen, borstweringen en fries; geometrisch ijzerwerk van balkonleuningen, tralies (fig. 1084) en deuren, glas-in-lood in de bovenlichten van de puien, en typisch houtwerk. Kroonlijst op klossen waarboven attiek en in het ontwerp een pergola.
Parkeergarage met betonskelet : drie niveau's, souterrain en verhoogde begane grond met hellend vlak, verd. oorspronkelijk met lift (2312).

S.A.B., O.W., 39964 (1928-1929), 21937 (1889).

Nr. 5. Burgerhuis met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect H. Maquet van 1873; oorspronkelijk souterrain, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, in 1928 verhoogd tot vier bouwl. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, belijnd met schijnvoegen, hardstenen sokkel, puilijst en kordonvormende lekdrempels. Rechth. deur en vensters. Bel-etage geaccentueerd door een centraal balkon met ijzeren hek tussen postamenten, en driehoekig fronton, op consoles. Casementenfries en kordon van het voormalige hoofdgestel, en hergebruikte kroonlijst (2313).

S.A.B., O.W., 1632 (1873, 1928).

Nr. 12. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Bewaard r. pand van twee vlg. spiegelbeeld gekoppelde woningen, waarvoor bouwaanvraag van 1825; l. pand gesloopt bij aanleg van de Cipresstraat. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel op sokkel met getraliede keldermonden. Begane grond met schijnvoegen, rondboogvensters en -deur belijnd door booglijsten op doorgetrokken imposten. Verkleinende rechth. bovenvensters op doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdgestel en steigergaten met schijfvormige vulling (2314).

S.A.B., O.W., 1572 (1825).

Nr. 15. Geknikt herenhuis in neoclassicistische stijl, uit XIX a; drie bouwl. en vijf trav., zadeldak vervangen door mansarde in 1928. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op sokkel met keldermonden, de knik gemarkeerd door een middenrisaliet.

1085. Zaterdagplein nr. 15. Deur.

L. deur in entablement, met verdiepte rankwerkpaneeltjes als sluitsteen en consoles (fig. 1085). Registers van rechth. vensters, haast vierkant op de lage derde bouwl., met lekdrempel; latere gietijzeren leuningen. Kroonlijst boven fries en kordon (2315).

S.A.B., O.W., 39966 (1928).

Nr. 16-17. Twee geknikte breedhuisjes met oude, mogelijk traditionele XVII-kern. Verankerde constructie met oorspronkelijk twee bouwl. en tweemaal twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen) met bewaard r. aandak. Heden bepleisterd en beschilderd, met verbouwde pui, aangepaste bovenvensters, nr. 16 verhoogd; dakkapel met fronton in nr. 17 (2316).

Nr. 21. Rijhuis in Art Deco, drie bouwl. en twee trav., waarvoor bouwaanvraag van 1929. Gevelfront van bak-, natuursteen en simili, met plastische behandeling, bekroond door een opengewerkte trapezoidale attiek. Privé-inkom en winkelpui onder zware kroonlijst. Bovenverd. gemarkeerd door bewerkte penanten : tweezijdige erker in verdiept veld, onder tweelicht (2317).

S.A.B., O.W., 39012 (1929).

1086. Zavelput nr. 9 tot 15.

Zavelput (7-8 A-B)

Van Koningsstraat naar Barricadenplein.
Rechte, hellende straat ter vervanging van een oude zandweg langsheen de XIV-stadsomwalling.
Onderdeel van de N.O.-stadsuitbreiding – na het slechten van de stadswallen en de aanleg van de ringboulevard vanaf 1819 –, waarbij verlenging van de Koningsstraat tot aan de Schaarbeekse poort vanaf 1822, de aanleg van de Bischoffsheimlaan en de realisatie van het cirkelvormige Barricadenplein in 1824, met aanleg van de Zavelput als één van de vier convergerende straten. Straat op het plan van W.B. Craan van 1835 aan N.-zijde nog steeds onbebouwd, en tijdens de herstructurering van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk n.o.v. architect A. Mennessier van 1874 (cf. Congresstraat) in het verkavelingsplan enkel aan de Z.-zijde voor het hoekpand met de Verenigingsstraat en de huidige nrs. 9, 11, 15 met lotnummering voorzien.
Vrij gaaf straatbeeld met, behoudens nog sporadische basisbebouwing uit de jaren 1835-1840, overwegend rijbebouwing uit XIX d, vnl. enkelhuizen, met karakteristieke gevelopstanden in neoclassicistische of eclectische stijl, bepleisterd of met contrasterende materialencombinaties, typologisch en qua uitwerking aansluitend bij de architectuur van de O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk. Tot de doorsnee-versies hiervan horen o.m. nr. 21 (1893) en nr. 22, 24 (1887, architect Kuypers; vierde bouwl. in nr. 24 toegevoegd in 1933). Verder slechts minimaal vervangende schaalvergrotende kantoor- of appartementsgebouwen (nr. 7 n.o.v. architect G. Heerebout van 1951).

S.A.B., O.W., 21258 (1893), 21306 (1887) en 41814 (1933), 60503 (1951).

Nr. 9. Eclectisch enkelhuis met drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder mansardedak (leien), waarvoor bouwaanvraag van 1877 (fig. 1086). Witgeschilderde baksteenbouw met horizontale geleding en rijk neoclassicistisch geveldecor : ingediepte penanten op de begane grond, afgevlakte bossage op de bovenverd.; bredere, risalietvormende l. venstertrav. geaccentueerd door balkons met sierlijke smeedijzeren leuningen, op dubbele rolwerkconsoles, en guirlandedecor in het hoofdgestel, tussen de bewerkte dubbele consoles van de kroonlijst op klossen en tandlijst. Voorts rechth. vensters en panelen in de zijtrav. Bekronend mansardevenster met voluten en boogfronton, œil-de-bœuf r.

S.A.B., O.W., 21249 (1877).

Nr. 11. Enkelhuis met bepleisterde lijstgevel met vier bouwl. en twee trav., waarvoor bouwaanvraag van 1877 (fig. 1086). Typologisch en qua geveluitwerking aansluitend bij nr. 9. Decor met imitatiebanden, lisenen en verdiepte panelen met afhangend festoen; getoogde vensters met gevarieerde sluitstenen; stenen balkons deels opengewerkt voor gietijzeren leuningen, op zelfde rolwerkconsoles of met bladwerk versierde uitgelengde consoles. Risaliet in plan eindigend op boogfronton.

S.A.B., O.W., 21240 en 26298 (1877).

Nr. 12, 14, 26, 28. Reeks sobere neoclassicistische rijhuizen met enkelhuisopstand, elk drie verkleinende bouwl. en drie trav. : resterende getuigen van de bebouwing in de jaren 1835-1840 van deze N.-straatzijde.
Nr. 12, waarvoor mogelijke bouwaanvraag van 1839, heden gecementeerd, met rondbogige vensters op de hoofdverd., voorts rechth., met doorgetrokken lekdrempels op de bovenverd. en mansardebedaking (leien) met dakvensters sinds 1928, gelijktijdig met nr. 14.
Nr. 14 bepleisterd en met rechth. vensters; latere bel-etagedeurvenster, gietijzeren balkon- en vensterleuningen; mansardebedaking sinds 1928 (cf. nr. 12) en vitrine ter vervanging van de twee vensters sinds 1963.
Nr. 26 evencens bepleisterd en met rechth. openingen, waarvoor mogelijke bouwaanvraag van 1837; later bel-etagedeurvenster (?), toegevoegde stucomlijstingen en ijzeren leuningen.
Nr. 28 vlg. mogelijke bouwaanvraag van 1838; heden gecementeerd, met rechth. vensters in geriemde omlijstingen, haast vierkant en met doorgetrokken lekdrempels op de lagere bovenste bouwl.; klassiek hoofdgestel en brede ingangspoort (2318).

S.A.B., O.W., 21241 (1839), 35861 (1928), 81156 (1963), 21245 (1837), 21243 en 21244 (1838).

Nr. 15. Oorspronkelijk twee enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, met bepleisterde lijstgevel met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en totaal vier trav., waarvoor bouwaanvraag van 1878 (fig. 1086). Huidige dubbelhuisopstand na vervanging van l. deur en venster door ruim driedicht, vlg. bouwaanvraag van 1899. Symmetrische opstand met belijning door imitatiebanden op de begane grond en in het twee trav. brede middenrisaliet – in ontwerp onder een bekronend driehoekig fronton –; gekornist hoofdgestel met panelen en bedekte steigergaten onder kroon- en tandlijst op centrale uitgelengde consoles. Rechth. omlijste bovenvensters met festoensluitsteen of druiplijst; deurvensters met markante, verbonden gebogen gietijzeren balkonleuningen op zware consoles. Brede (latere?) dakkapellen.

S.A.B., O.W., 2151 (1878), 21253 (1899).

Nr. 16, 18. Twee enkelhuizen in spiegelbeeld, drie bouwl. en samen vier trav., n.o.v. architect A. Vanderheggen van 1885. Penantengevel met parement van natuursteen in combinatie met blauwe hardsteen. Gelede sokkel met keldervensters en gekoppelde deuren met oorspronkelijk houtwerk. Verdiepte rechth. vensters, met lekdrempels boven spiegeldecor; tussenpanelen met meandermotief ter hoogte van de derde bouwl. en gevelbreed bel-etagebalkon met voluutconsoles en gietijzeren leuning. Steigergaten tussen trigliefen onder de kroonlijst op klossen (2319).

S.A.B., O.W., 21302 (1885).

Nr. 17. Burgerhuis, enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en vier trav., vlg. bouwaanvraag van 1881 n.o.v. architect Alph. Dumont. Hardstenen benedenbouw, belijnd boven de sokkel met keldervensters; bepleisterde bovenbouw gemarkeerd door twee trav. brede erker, uitgewerkt met pilasters en klassiek entablement, onder bekronend balkonhek. Rechth. omlijste vensters, met trapezoïdale sluitsteen op bovenste verd. en afzonderlijke of verbonden gietijzeren balkonleuningen in de zijtrav. Kordon, casementen en bedekte steigergaten onder de zware kroonlijst met gegroefde consoles. Latere dakkapellen (2320).

S.A.B., O.W., 21256 (1881).

Nr. 19. Enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, n.o.v. architect E. Elle van 1892. Klassieke bepleisterde opstand met geaccentueerde middentrav. in risaliet met bossage (heden verdwenen op bel-etage) en horizontale geleding door kordons, doorgetrokken lekdrempels en klassiek hoofdgestel. Getoogde bovenvensters in profielomlijsting, met festoensleutel in de astrav.; gietijzeren balkonhekken en leuningen. Hardstenen sokkel thans onderbroken voor verlaagde vensters (2321).

S.A.B., O.W., 21247 (1892).

Nr. 20. Ruim eclectisch herenhuis met dubbelhuisopstand, drie bouwl. en vijf trav., n.o.v. architect E. Pelseneer van 1908. Baksteenbouw met expressieve combinatie van natuursteen voor de imitatiebanden, uitstralend boven de getoogde benedenvensters, de zwaar geprofileerde puilijst en het brede hoofdgestel met gekoppelde voluutconsoles, het plattebanden panelendecor op de bovenverd., de rijke rechth. omlijsting van de bel-etagevensters en de meer sobere rondboogomlijsting van de bovenste vensters, breder opgevat in de geaccentueerde middentrav. Getoogde dakkapel tussen rechth. aan weerszij. L.. uitbreiding met bijgebouw en inrijpoort n.o.v. architect J.B. Dewin van 1934 (2322).

S.A.B., O.W., 4162 (1908), 43781 (1934).

Nr. 23, 25, 31. Drie enkelhuizen van hetzelfde type, met drie bouwl., bredere venster- en smalle deurtrav. onder zadeldak, waarvoor gemeenschappelijke bouwaanvraag van 1890. Bepleisterde lijstgevels op arduinen sokkel. Vrij eenvoudige ordonnantie met rechth. vensters in pilastervormige omlijsting en ijzeren balkonleuningen in de risalietvormende trav., in nr. 31 vervangen door een erker onder balkonbekroning. Voorts imitatie- (nr. 23, 25) en muurbanden (nr. 31), kordongeleding en klassieke gevelbeëindiging; zelfde deuromlijstingen onder gedeelde bovenlichten (2323, 2324).

S.A.B., O.W., 21259 (1890).

Nr. 27. Enkelhuis met sober neoclassicistisch uitzicht, drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak, vlg. bouwaanvraag van 1890 samen met nr. 29 ontworpen door architect E. Janlet. Bepleisterde opstand, deels gelijnd, met kordongeleding en doorgetrokken lekdrempels, balkons met voluutconsoles en gietijzeren leuning in de bredere venstertrav., getoogde openingen beneden en vlak omlijste rechth. vensters op de bovenverd. Beëindiging met klassiek hoofdgestel (2324).

S.A.B., O.W., 21248 (1890).
A.R., Fonds Janlet nr. 52 a-b.

Nr. 29. Eclectisch enkelhuis met drie bouwl. en twee ongelijke trav. onder zadeldak, vlg. bouwaanvraag van 1890 samen met nr. 27 ontworpen door architect E. Janlet. Met schijnvoegen bepleisterde gevel boven hardstenen sokkel met bossage. Typerende brede venstertrav. met opeenvolgend drielicht met rondbogig middenvenster en aansluitende uitgelengde consoles van het balkon met vernieuwd ijzerwerk erboven, geknikt rechth. bel-etage deurvenster met hoofdgestel en aansluitend ruimer rechth. venster met pilasterbegrenzing en casementenborstwering. Deur met rondbogig bovenlicht en vlak omlijste rechth. zijvensters met gietijzeren balkonleuningen. Verder toepassing van ijzeren I-balken met rozetten voor boven- of tussendorpels. Zware kroon- met tandlijst op

klossen. Vermoedelijk latere brede dakkapel (2324).

S.A.B., O.W., 21248 (1890).
A.R., Fonds E. Janlet nr. 52 a-b.

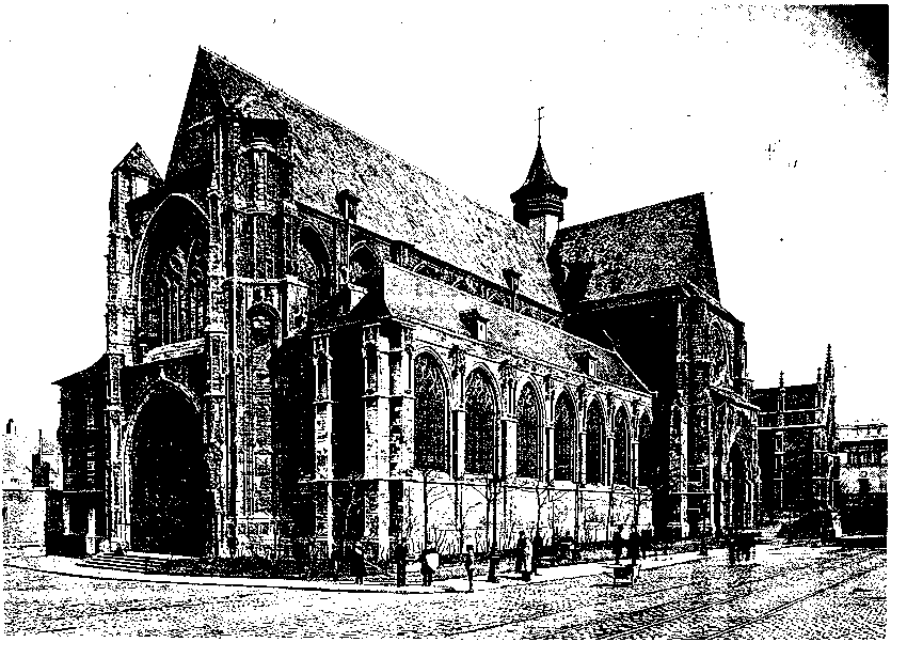
Zavelstraat (7-8 G-H)

Van Ernest Allardstraat naar Regentschapsstraat.
Aloude verbinding tussen Grote Zavel en Kleine Zavel. Voorheen z.g. «Prince-Latourstraat» of «Prince de Latour en Taxisstraat»; huidige benaming sinds 1801. De Z.-zijde werd in 1827 e.v. bebouwd met een reeks van vijf neoclassicistische herenhuizen, na de verkaveling van het voormalige «Hotel van Wemmel» (zie ook Coppensstraat). Het O.-straateinde, voorheen ingenomen door het aloude «Hotel van Tour en Taxis», verdween bij het doortrekken van de Regentschapsstraat in 1872. De N.-zijde werd gesloopt in 1878, bij de ontmanteling van de oorspronkelijk binnenin het bouwblok gelegen Zavelkerk, het hoekhuis met de Grote Zavel in 1904.
Markante Z.-gevelwand, met nog drie van voornoemde neoclassicistische, en drie latere eclectische panden.

S.A.B., O.W., 21277-21279 (1827 e.v.).

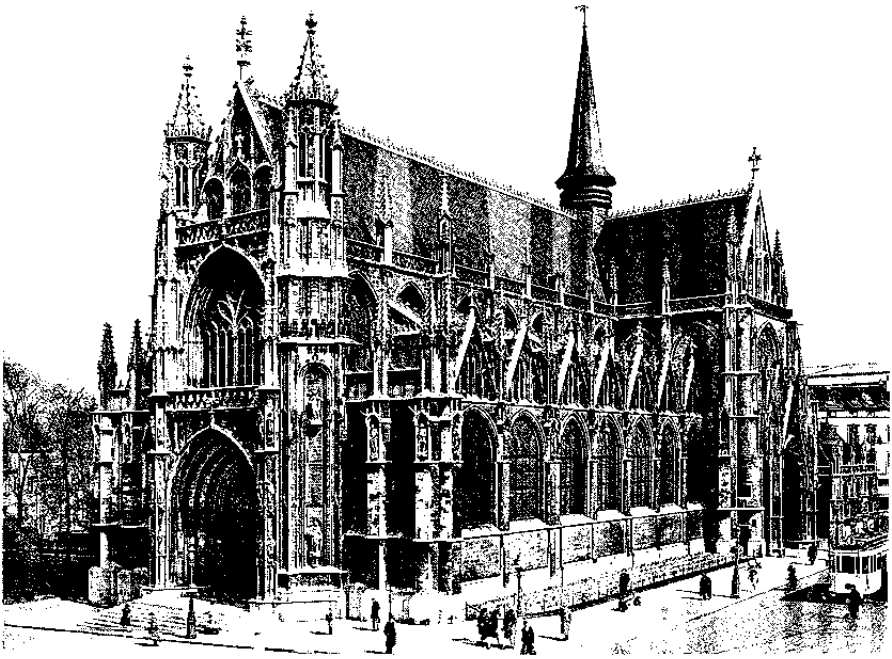
★ **Parochiekerk O.-L.-Vrouw ten Zavel**

Voorheen (sinds XVII) verkeerdelijk genaamd «kerk O.-L.-Vrouw-Victorie», vlg. de legende naar hertog Jan I die hier in 1289, na de zege in de slag van Woeringen, een kerk stichtte. Oorsprong in werkelijkheid opklimmend tot 1304 : in dat jaar stonden de zusters en broeders van het

1087. Zavelstraat. O.-L.-Vrouw-ten-Zavel. Toestand in 1891.

St.-Jansgasthuis aan de Grote Kruisboogschuttersgilde een deel af van hun kerkhof (zie Kleine Zavel), voor de bouw van een kapel, toegewijd aan O.-L.-Vrouw. Oratorium opgericht tussen 1304 en 1318; echter spoedig te klein bevonden ingevolge de succesvolle verering van het legendarische miraculeuze O.-L.-Vrouwebeeld, door Beatrix Soetkens per boot uit Antwerpen overgebracht in 1348. Bouwaanzet van de huidige kerk doorgaans begin XV gesitueerd. Vlg. M. Thibaut de Maisières aangevat met het transept : benedenmuren en W.-kruisingpijlers zouden aldus dateren van ca. 1400; werken kort daarop onderbroken voor de bouw van de koorpartij, begonnen vóór 1409 en – vlg. een in 1860 ontdekte inscriptie op muurschilderingen – alleszins voltooid in 1435. Midden XV : transept overwelfd (sluitsteen met wapens van W. Brant, † 1447) en werken aan de eerste vijf O.-trav. van het schip; aan de zijbeuken vervolgd na een bouwonderbreking in 1477-1494. In XVI A : schip en zijbeuken verlengd met twee bredere W.-trav., mogelijk ter vervanging van een oorspronkelijk geplande torenpartij. Z.- en W.-portaalgevels blijkbaar onafgewerkt. Architect onbekend; enige vooropstelling van bouwmeester L. Van Bodeghem, minstens voor het W.-portaal. In 1549 toevoeging van een sacrarium aan de N.-absisziide. Oorspronkelijke (XV?) kapellen in de oksels van koor en transept i.o.v. de prinselijke familie Tour en Tassis vervangen door barokkapellen, ten N. in 1651 n.o.v. architect L. Fayd'herbe, ten Z. in 1690. Kerk tijdens de godsdienstroebelen in 1581 gesloten, in 1585 opnieuw ingewijd; nogmaals tijdelijk gesloten onder Frans Bewind, terug bij concordaat van 1801 voor de eredienst opengesteld als succur-

1088. Zavelstraat. O.-L.-Vrouw-ten-Zavel. Toestand in 1942.

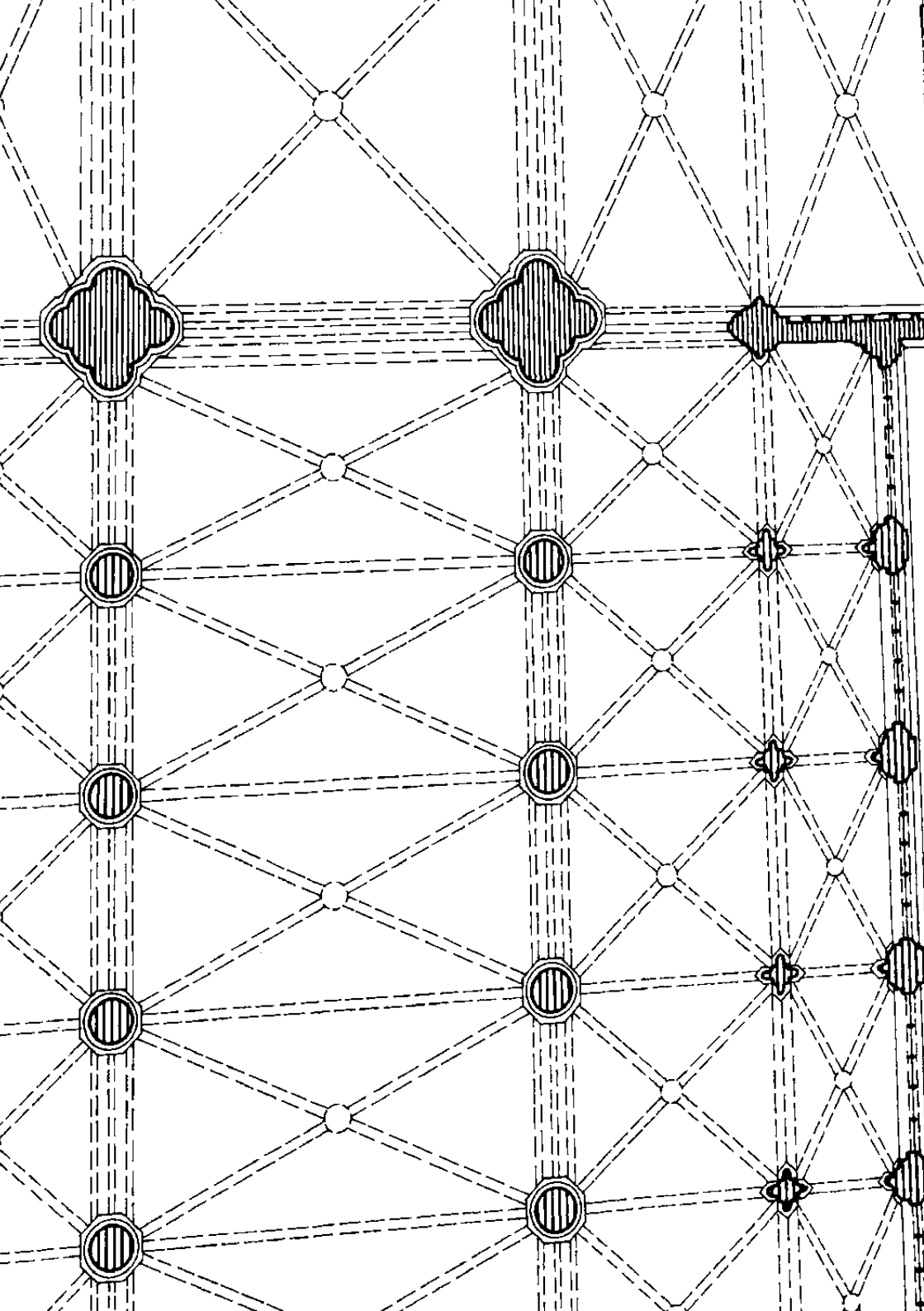
sale van de O.-L.-Vrouw ter Kapelleparochie.

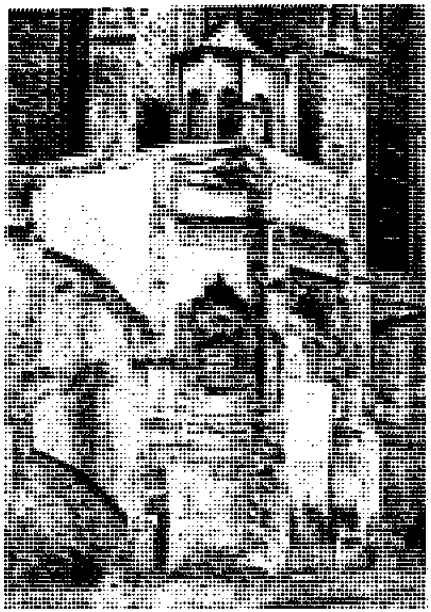
Midden XIX volgden een aantal restauratie- verfraaiingswerken, o.m. vernieuwing van de bedaking (ca. 1844-1845), bouw van een neogotische sacristie ten Z. n.o.v. architect G. De Man (1846-1852), ontpleistering van het koor met vernieuwing van de muurschilderingen (1860, 1867), herstel van koor- en transeptvensters (1859-1865). Een globaal restauratie-ontwerp van architect J.J. Dumont van 1848 bleef zonder gevolg, doch zou in 1880 heropgenomen worden door architect A. Schoy. Vanaf 1872 – na doortrekking van de Regentschapsstraat tot aan het Poelaertplein – progressieve afbraak van de talrijke vnl. sinds 1761-1768 aan de kerk aanleunende huizen, beëindigd met de sloop in 1948 van het bouwblok ten N. van de kerk en de aanleg van een plantsoen.
De slechte toestand van de buitenmuren, na de ontmanteling, resulteerden in een langdurige en algehele uitwendige restauratie vlg. toenmalige «eenheid-van-stijl»-principes, in navolging van E. Viollet-le-Duc (fig. 1087, 1088) : behoudens restitutie van een aantal elementen op basis van iconografische en archeologische gegevens, vnl. aanvulling en voltooiing van nooit afgewerkte of uitgevoerde constructieve en decoratieve onderdelen. In 1874-1880 o.l.v. architect A. Schoy : o.m. restauratie van vensters, beeldnissen, sokkels en gevels van zijbeuken en W.-hoeksteunbeer Z.-transept; herstel van spitsboogvenster W.-portaalgevel en vervanging van roosvenster door spitsboogvenster in N.-transeptgevel. In 1895-1899 o.l.v. architect J.J. Van Ysendijck : o.m. restauratie van portaal en geveltop, aanvulling van hoekpinakels en gotische ornamenten en toevoeging van balustrades aan N.-transeptarm; nieuwe bordestrap ten W.; «grondige» restauratie van W.-portaal en -gevel met afwerking van top, traptorens en plaatsing van balustrades; restauratie van vier N.-koortrav. In 1901-1912 o.l.v. architect M. Van Ysendijck : o.m. vervollediging van het sacrarium; restitutie van geveltoppen en haakse zadeldaken aan zijbeuken; decoratieve afwerking van middenbeuk met pinakels, hogels, kruisbloemen, omlopende balustrade, vorstkam en luchtbogen; bouw van neogotische sacristie en «grondige» restauratie van de Z.-transeptgevel met afwerking van wimberg, geveltop, pinakels en steunberen en toevoeging van balustrades. Tenslotte, in 1917-1937 o.l.v. architect F. Malfait : verrijking van de nissen met 57 beelden door 27 beeldhouwers, waarvoor het iconografische programma werd opgesteld door stadsarchivaris G. Des Marez, vnl. naar de door L. Van Bodeghem gebouwde kerk van Brou (Bourg-en-Bresse) : o.m. uitbeelding van militaire gilden, kerkelijke stichters, prinselijke beschermers en weldoeners, allegorieën en heiligen.

Brabants laat-gotische kerk, opgetrokken uit Balegemse zandsteen; gebruik van Gobertange- en Euvillesteen voor restauraties, Chateau-Landon voor trappenpartijen, Echaillon voor beelden. W.-gevel aan Zavelstraat, koorpartij aan Bodenbroekstraat, N.- en Z.-gevel resp. aan Grote Zavel en Regentschapsstraat.
Variërende sokkelhoogte resultaat van denivellatie.
Het grondplan (Fig. XLIX) ontvouwt een kruisbasiliek met vijfbeukig schip van zeven trav.; uitstekende transeptarmen en eenbeukig koor met twee rechte trav. en zevenzijdige sluiting. In N.- en Z.-oksel de H. Ursula- en de H. Marculphuskapel; sacrarium ten N.O. aan absis; sacristie ten Z.

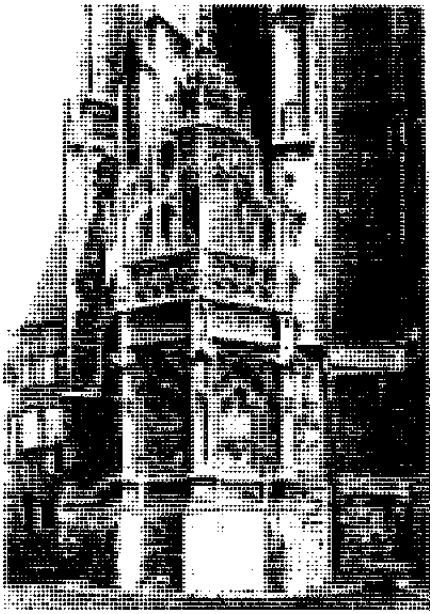
W.-puntgevel (restauratie 1896-1899) met drie achteruitwijkende geledingen, gemarkeerd door balustrades; flankerende traptorens als versneden steunberen, met drielobbige en accoladebogige casementen, beeldendecor, pinakels, hogels en zeshoekige opengewerkte bekroning onder piramidale spits. Imposant W.-portaal in spitsboogomlijsting met brede archivolt waarin beelden boven de drielobbige casementen,

XLIX. Zavelstraat. O.-L.-Vrouw ten Zavel. Plattegrond naar architect M. Van Ysendijck (L'Emulation, 3, 1906, pl. 21).

1089. Zavelstraat. O.-L.-Vrouw-ten-Zavel. Sacrarium vóór restauratie, ca. 1900.

1090. Zavelstraat. O.-L.-Vrouw-ten-Zavel. Sacrarium na restauratie, ca. 1914.

onder hogelaflijning en kruisbloem. Twee verdiepte korfboogdeuren i.pl.v. vroegere enkele brede dito poort; maaswerk en beelden w.o. centraal O.-L.-Vrouwebeeld, op sokkels en onder baldakijn in het boogveld. Ruim spitsboogvenster (in XVII d gedicht voor plaatsing van orgel) met vernieuwde (1878) tracering. Als «galerij» opengewerkte geveltoppen.

Midden- en zijbeuken met zeven trav., geritmeerd door pilastervormige steunberen, verdubbeld ter hoogte van de twee bredere W.-trav. (XVI A) en aan de zijbeuken versierd met beeldnissen. Spitsbogige vijflichten met vernieuwde tracering (1874-1880, 1901-1912) in zwaar geprofileerde omlijsting; smallere dito drielichten in de W.-zijbeukgevels, gehalveerd aan het W.-portaal. Middenbeuk onder zadeldak; zijbeuken met gerestitueerde (1903-1906 ten Z., 1906-1908 ten N.) haakse zadeldaken en typische, met klimmend maaswerk versierde puntvormige kapelgevels. Aangevulde flamboyante ornamentiek met vorstkammen, geajoureerde balustrade, pinakelbekroningen met hogels en kruisbloemen.

Transeptarmen onder zadeldak, met op de kruising octogonale klokkeruiter met ingesnoerde naaldspits. N.- en Z.-puntgevels (resp. gerestaureerd in 1895-1896 en 1908-1912) met drie geledingen, tussen flankerende op elkaar gestelde versneden hoeksteunberen met nissen en pinakels; bijkomende ronde traptoren ten Z.O. Markerende balustrades en gr.m. gelijkaardige, evenwel soberder uitgewerkte geveltoppen als de W.-gevel. Vrij eenvoudig N.-spitsboogportaal tussen pinakels, onder ruim dito venster (1879, ter vervanging van vroeger roosvenster). Markant Z.-spitsboogportaal met door tracering verrijkt frontaal met kruisbloem, pinakelbegrenzing en maaswerk in de borstwering; op-

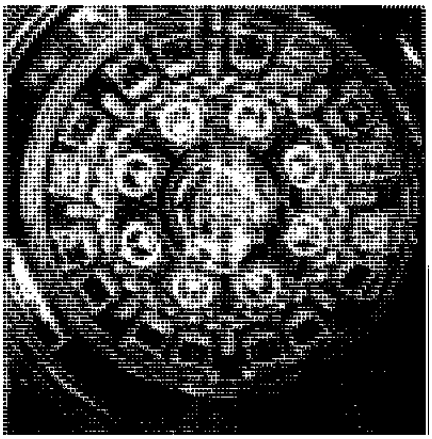
eenvolging van beelden in de archivolt en Christusfiguur door O. Sinia (1946) centraal in het boogveld; ruim roosvenster met vernieuwde tracering (1865).
Koor met twee rechte trav. en zevenzijdige sluiting : zelfde ritmering door geornamenteerde steunberen en omlopende balustrade als aan schip; spitsboogvensters, lancetvormig in de absis, met vernieuwde tracering (1859-1860).
Ten N. van absis : polygonaal sacrarium (1549, restauratie 1901-1903) met steunberen, «afgewerkt» met opvallende laatgotisch geornamenteerde blindnissen, borstweringen, geajoureerde balustrade, pinakels en lantaarnuitvoering (fig. 1089, 1090).
Ten N.O., barokke H. Ursulakapel (1651, 1676), combinatie van vier- en achtkant, met pilaster- en kordongeleding : resp. cirkelvormige lantaarn omgeven door balustrade en d.m.v. oculi opengewerkte attiek en octogonale lantaarn met voluutbegrenzing; aanleunende kleine, vermoedelijk voormalige sacristie van kapel, met puntgevel. Ten Z.O., rechth. H. Marculphuskapel (1690) met twee trav. brede annexe : grotendeels gemaskeerd door de één bouwl. hoge rechth. neogotische sacristie (1904-1906) onder schilddak met dakkapellen, met spitsboogvensters, pinakels en balustrade. Ten O. octogonaal drie bouwl. hoog traptorentje met ingesnoerde spits.

Gaaf bewaard oorspronkelijk interieur in Brabants laat-gotische stijl. Harmonische opbouw en markante ruimtewerking door de dubbele opstelling van zijbeuken en het rijzig opgevatte koorgedeelte (Pl. II). Op gewelven na in 1931-1933 ontpleisterd; sober en aangepast koloriet bekomen door de gepolychromeerde gewelfsleutels en kruisribben, de vergulde kapitelen en zwikopvullingen, de muurschilderingen in het koor en de lichtinval via de kleurrijke glasramen.
Drieledige opstand in de middenbeuk, tweeledig in het transept en het koor.
Spitsboogarcade tussen midden- en zijbeuken gedragen door zuilen op octogonale sokkels; kapitelen met enkele koolbladkrans onder achtkantige dekplaat (fig. 1091). Barokke apostelbeelden op tussen 1641 en 1646 gedateerde sokkels. Rijk, met drielob- en visblaasmotieven opengewerkt vijfdelig triforium boven geprofileerde lijst. Gelijkaardig getraceerde spitsbogige vijflichten, met archivolt op colonnetten met sokkeltjes. Kruisriboverwelving op gebundelde schalken. Duidelijke constructieve en architectonische verschillen in de later toegevoegde twee bredere W.-trav. (XVI A) : bijkomende colonnet in de vierde trav. ten W. vermoedelijk wijzend op de oorspronkelijke beëindiging van de middenbeuk; overgang via brede gordelboog; scheiding met zijbeuken door enkele brede gedrukte spitsboog op bundelpijlers; middenschalk van overkluizing met sokkels, aanzettend op consooltje en hogere met loofwerk versierde triforiumlijst. Trapeziumvormig rood en zwart marmeren doksaal, in cartouche 1684 gedateerd : rondboogarcade op Toscaanse zuilen met vierkante sokkels, aan de W.-muur op als engelenhoofden gebeeldhouwde consoles; bekronende balustrade en stucplafond met voorstelling van heiligen en de legendarische boot met O.-L.-Vrouw (cf. supra).
Dubbele zijbeuken onder kruisriboverwelving, gescheiden door een spitsboogarcade op kapiteelloze bundelpijlers, aan de muren opgevangen door kapiteelloze gebundelde schalken. Smallere uiterste zijbeuken met verhoogde bevloering : fungerend als kapellen – voorheen van de diverse broederschappen en gildenverenigingen, met houten of koperen afsluitingen –, en als schoring van de gewelfdruk. Gelijkaardige vensters als in de middenbeuk. Benedenmuren met spitsboogtraceringen met drielobversiering, fraaie figurale zwikopvulling en deelzuiltjes op sokkel, boven zitbanken. In de bredere XVI A-trav. wijzen de rondboogtracering en de bladwerkvulling in de zwikken op renaissance-invloeden.
Transept met kruising onder kruisribgewelf, op gebundelde driekwartzuilen met bladwerkkapitelen ten W., kapiteelloze bundelpijlers ten O. Transeptarmen met kruisriboverwelving op kapiteelloze schalken. Tweeledige opstand : loopgang met door visblaastracering opengewerkte

borstwering, boven met loofwerk versierde lijst ten W.; gedichte vensters boven de zijbeuken. Één- of tweeledige blinde gotische spitsboogtraceringen boven de zitbanken; rijkere ingeschreven drielob- en driepastracering in de bovenste geleding. Fraaie eikehouten neogotische tochtportalen van 1880 door E. Marchant, n.o.v. architect A. Schoy.

Rijzige en heldere koorpartij met tweeledige opstand, kruis- en straalgewelf. Verticaliserend effect door de kapiteelloze bundelpijlers en de hoge spits- en lancetbogige vensters in de sluiting. Benedenmuren met drielobtracering in spitsboogomlijsting, boven zitbanken; gepolychromeerde muurschilderingen met uitbeelding van heiligen, boven rechth. gehistorieerde scènes : kopieën van 1867 door J. Van der Plaetsen, naar originelen in 1435 geschonken door Willem Clutinck en ontdekt na ontpleistering (1860). Gebeeldhouwde zwikopvullingen met bijbelse en legendarische taferelen. Spitsboogdeur ten N.O. leidend naar het Sacrarium, met netgewelf op druipers.

Aan weerszij van het koor, imposante barokke wit en zwart marmeren toegangsportalen tot kapellen : eikehouten deuren met messing, rondboogomlijsting tussen pilasters met rijke bladwerkkapitelen; cartouche tussen putti; beelden van Trouw en Standvastigheid en buste van H. Ursula door G. de Grupello ten N., beelden van Hoop en Geloof en buste van H. Marculphus ten Z.; bekronend wapenschild van de familie Tour en Tassis, die de gelijknamige kapellen liet oprichten. H. Ursulakapel met grafkelder van de familie Tour en Tassis, in 1651 aangevat door architect L. Fayd'herbe, in 1676 ingericht door architect-ingenieur V. Anthony : tweedelige kapel met combinatie van vier- en achtkant, gescheiden door een rondboog, onder dubbel koepelgewelf, ten O. verfraaid met gepolychromeerde enblemen en vergulde initialen van voornoemde familie (fig. 1092); wit en zwart marmeren bevloering; zwart marmeren muurbekleding met pilasters en nissen opgeluisterd door wit marmeren beeldhouwwerk. H. Marculphuskapel, daterend van 1690 : combinatie van twee achtkanten, met kleurrijke gemarmerde houten lambrizering, onder eveneens dubbel koepelgewelf; rijkelijk versierd met cartouches en nissen met beelden.

1092. Zavelstraat. O.-L.-Vrouw-ten-Zavel. H. Ursulakapel. Koepel.

Mobilair.

Twee retabelluiken met schenkers en schenksters en hun patroonheiligen (XVI B); triptiek met Verrijzenis van Christus, door M. Coxie (1592); vier kruisboogschutters en patroonheiligen (1599); Boodschap aan Maria (eind XVI); Onthoofding van H. Barbara, door E. Quellin (midden XVII); Bekering van H. Hubertus, toegeschreven aan J. Van Oost (midden XVII); muurschilderingen (koor) door J. Van der Plaetsen (1867), kopieën naar originelen (geschonken in 1435); muurschilderingen met Kruisweg, door E. Dujardin (1884).

Sluitsteen met vervoering van miraculeus Mariabeeld (XV); H. Wivina in gepolychromeerd hout (eind XVI); medaillon met legendarische boot met miraculeus O.-L.-Vrouwebeeld (gift ca. 1625); Apostelbeelden uit Avesnesteen (zuilen middenbeuk), w.o. diverse door T. de Lelis (1641-1646); H. Ursula in marmer, door H. II Duquesnoy (1651-1654); de Waarheid in marmer, door J. Van Delen (1653); de Hoop in marmer, door G. de Grupello (1673-1688); O.-L.-Vrouw van de Zavel in gepolychromeerd hout (XVII); H. Sebastiaan in geschilderd hout (XVII); H. Jozef met kind Jezus in marmer (ca. 1700); H. Barbara, door A.F. Malfait (1846-1909); H. Hubertus (XX A), kopie naar origineel (XV).

1093. Zavelstraat nr. 7-9 (1827/1834) en 11 (1827).

Talrijke grafstenen, epitafen en grafmonumenten o.m. van ridder Claude Bouton († 1556); van Flaminio Garnier († 1592, i.v.v. een albasten retabel in renaissancestijl; gerestaureerd in 1880); van Lamoral Claude Tour en Tassis, door M. Van Beveren (1678; gerestaureerd 1884 door E. Simonis) en van zijn gemalin A. de Hornes († 1693); van de Franse dichter J.-B. Rousseau († 1741), geplaatst in 1842; van markies Auguste dal Pozzo († 1781), door J. Jaquet (1850) n.o.v. architect J.F. Vander Rit.

Wit en zwart marmeren altaar in H. Ursulakapel (XVII B); gemarmerd houten altaar in H. Marculphuskapel, met antependium in verguld Mechels leder (midden XVIII); altaar van H. Wivina, met reliekschrijn door Wilmotte (1870) en verguld houten beeld (1905); neogotisch hoogaltaar (1884); altaar van O.-L.-Vrouw (eind XIX).
Eikehouten preekstoel door M. De Vos (1697; afkomstig uit de voormalige Augustijnenkerk).
Orgelkast door J. Van Gelder, in 1935 gewijzigd door Boeckx, en orgel toegeschreven aan J.-B.B. Goynaut (1764), in 1893-1894 vernieuwd door Schyven; in 1987-1989 restauratie en gedeeltelijke reconstructie van de orgelkast, naar XVIII-toestand, en wederopbouw van het Goynaut-orgel door de «Manufacture d'orgues luxembourgeoise» o.l.v. G. Westenfelder.
Jacquemart (XV?); Kruisbeeld door Briffaerts (1866); wijwatervat (1595).

Twee glasramen met wapenschilden (gedateerd 1545), samengesteld door S. Coucke (1861) uit verschillende fragmenten van voormalige kerkramen. Verder talrijke glasramen uit XIX B-XX A met o.m. heiligentaferelen, adellijke wapens, huldebetoon aan diverse broederschappen en aan de oudstrijders van W.O.I, door S. Coucke, C. Ganton-Dufoin, L. Crespin.

DES MAREZ G., *Traité d'Architecture dans son application aux monuments de Bruxelles,* Brussel, 1921, p. 161-226.
DESSAER-MAESSCHALK M., *A propos des restaurations successives de l'église Notre-Dame de Sablon à Bruxelles* (B.C.R.M.S., dl. 5, 1975-1976, p. 18-79).
FERRARD, J., SIC, *Het orgel van de Onze-Lieve-Vrouw ten Zavelkerk,* 1989.
THIBAUT DE MAISIERES M., *Les églises gothiques de Bruxelles,* Brussel, 1942, p. 26-30, pl. XXVII-XXXII.

Nr 7. Neoclassicistisch herenhuis (fig. 1093), met drie bouwl., attiek en oorspronkelijk vier trav. onder zadeldak (leien), van 1827 e.v. Uitgebreid met twee r. trav. in 1834. Residentie van de pauselijke nuntius J. Pecci – de latere paus Leo XIII – in 1843-1846, cf. gevelplaat; van burgemeester E. Demot in 1899-1909. Vlak bepleisterde en beschilderde lijstgevel en plint. Enkelhuisopstand met breder l. risaliet : rondboogpoort met diamantkopsleutel, in een door schijnvoegen en waterlijst belijnd veld; bewaarde houten vleugeldeur met octogonale diamantkoppanelen en ijzeren waaier. Voorheen beluikte rechth. vensters op geprofileerde hardstenen lekdrempels, doorgetrokken op de lagere derde bouwl.; typische ijzeren leuningen, o.m. met pijl- en rozetmotief. Kroonlijst op consooltjes, boven fries met bedekte steigergaten; attiek met getoogde openingen. Deels bewaard neoclassicistisch en empire-interieur. Fraaie pomp in rondboognis op de binnenplaats.

S.A.B., O.W., 21283 (1834).

Nr. 9, 11. Twee gekoppelde neoclassicistische herenhuizen, vlg. repeterend schema, van 1827 e.v. (fig. 1093); drie bouwl. + mezzanino en elk vier trav. onder zadeldak (leien). Oorspronkelijk identieke bepleisterde en beschilderde lijstgevels op sokkel met getraliede keldermonden. Enkelhuisopstand met l. risaliet : steekboogpoort tussen pilasters met stafwerkkapiteel, het boogveld belijnd door schijnvoegen met uitstraling, rond de sluitsteen, onder doorgetrokken waterlijst. Registers van rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, de lekdrempels met consoles op de begane grond, geprofileerd en kordonvormend op de bovenverd. Op de beletage bijkomend vensterentablement met consoles onder halfcirkelvormig casement in het risaliet, doorlopend rechth. casement boven de overige trav. Kroonlijst op klossen, rechth. mezzaninovensters tussen gegroefde pilastertjes, aansluitend bij de gelede architraaf; bedekte steigergaten.
Nr. 9 : nagenoeg gave opstand, met enkel gedecapeerde natuurstenen sokkel en pilasters van de poort, en verlaagde benedenvensters (1959-1960). Eenvoudige ijzeren vensterleuningen.
Nr. 11 : toegevoegd geveldecor n.o.v. architect F. Abeels van 1881. O.m. balkon op gekoppelde consoles boven de poort, bijkomende waterlijsten, geriemde stucomlijstingen met sluitsteen aan de bovenvensters en casementen op de borstwering van de bovenste verd.; gietijzeren balkonen vensterleuningen. Benedenvensters (1964); recent gedecapeerd met behoud van het stucdecor. Oorspronkelijke houten vleugeldeur met octogonale diamantkoppanelen. Deels bewaard neoclassicistisch en empire-interieur, o.m. de trap.

S.A.B., O.W., 69810 (1959), 71778 (1960), 21285 (1881), 81556 (1964).

Nr. 13. Herenhuis met neorococo-inslag, n.o.v. architect A. Blomme van 1913, cf. ook gevelsteen; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevel met verzorgd parement van ruw bewerkte natuursteen, de sokkel, kordons en omlijstingen van hardsteen. Begane grond belijnd door waterlijsten, bovenverd. met kolossale pilasterindeling en klassieke beëindiging. Vlak omlijste steekboogvensters met lekdrempels, op bewerkte consoles op de bovenverd.; geaccentueerde spiegelboogvensters in de bredere middentrav., met kwarthollе omlijsting, rocaillesleutel en waterlijst. Fraaie gesmeed ijzeren Franse balkons op de bel-etage. Breed omlijste rondboogpoort in de l. trav. Bewaard houtwerk (2325).

S.A.B., O.W., 642 (1913).

Nr. 15-15A. Eclectisch rijhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1879; drie bouwl. + entresol en vier trav. onder zadeldak. Lijstgevel met parement van natuursteen voor de bovenbouw, hardsteen voor de belijnde benedenbouw en o.m. omlijstingen. Oorspronkelijk hoge rondboogpoort, aangepast in 1961, naast de winkelpui met middenportaal onder rechth. entresolvensters. Beletage gemarkeerd door een gevelbreed balkon met gekoppelde consoles en fraaie gietijzeren leuning, en zware entablementen. Rechth. bovenvensters in oplopende

vlakke omlijstingen. Klassiek hoofdgestel met consoles en panelen. Attiek van 1961 (2326).

S.A.B., O.W., 21288 (1879), 73002 (1961).

Nr. 17. Eclectisch rijhuis met neorenaissance-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1880; drie bouwl. + entresol en drie trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geblokte beneden- en belijnde bovenbouw. Zwak r. risaliet met poortentablement, rechth. erker met leeuwekopconsoles, balustrade en wortelpilasters, en bekronend gebroken fronton. Winkelpui, oorspronkelijk met middeningang. Rechth. entresolvensters met zware sluitsteen. Bovenverd. met vlak omlijste rechth. deurvensters, belijnd door gevelbrede balkons met consoles, stafwerkfries op de bel-etage, entablementen op de tweede verd. Fraaie gietijzeren borstweringen. Klassiek hoofdgestel met panelenfries; twee œil-de-bœufs (2327).

S.A.B., O.W., 21289 (1880).

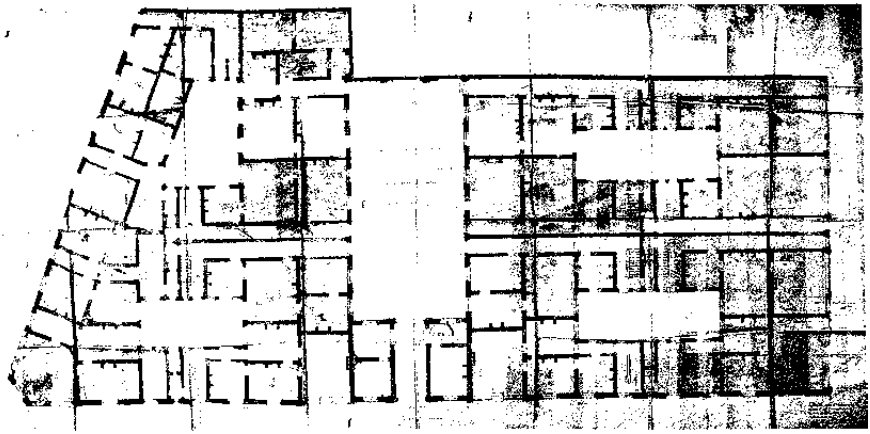
1094. Zeehondstraat. Toestand in 1912.

Zeehondstraat (3 D-E)

Van Vlaamsesteenweg naar Baksteenkaai. Meest O. van drie smalle, parallelle straatjes, vermoedelijk ontstaan in XVI B, tussen de Vlaamsesteenweg en het voormalige Koopliedendok, zie ook Land van Luikstraatje en Naam Jezusstraat. Vrij rechtlijnig tracé, tot voor kort met gekasseid wegdek. De benaming verwijst naar de vondst van het skelet van een zeeolifant, tijdens de graafwerken aan het Koopliedendok in 1560-1561. Van de vroegere bebouwing (fig. 1094), een merkwaardige site met witgekalkte gevels op gepikte plint, bleef vrijwel niets bewaard. Nog enkele banale panden uit XIX B aan de W.-zijde, nieuwe bouw aan de O.-zijde. Bij de ingang van de heden verdwenen Zeehondgang bevond zich een pomp met St.-Rochuskapel, heden gedeeltelijk herplaatst. Bewaarde straatlantaarns.
Hardstenen St.-Rochuskapel in laat-barokstijl, gedateerd 1767. Spiegelbogige portiekkapel vanaf een gelede sokkel : geprofileerd beloop met neuten, oren en voluutvormige klauwstukken en sluitsteen en waterlijst, eertijds versierd met rozetten; bewerkt, met parels bezet topstuk, met jaartal op de sokkel. Vernieuwd houten deurtje met kleine roedenverdeling, naar het oude patroon; verdwenen beeldje (2328).

Zennestraat (2 F-G-H)

Van O.-L.-Vrouw van Vaakstraat naar Slachthuislaan.
Lange rechtlijnige straat met tweefasige aanleg. Het eerste straatgedeelte aanvankelijk uitmondend bij de Kleine Zenne, werd samen met de Fabriksstraat aangelegd in 1804, op de terreinen van het voormalige kartuizerklooster (zie Fabriksstraat). Eertijds bedoeld om in Z.-richting te worden doorgetrokken tot de Anderlechtsepoort, in N.-richting tot de Vlaam-

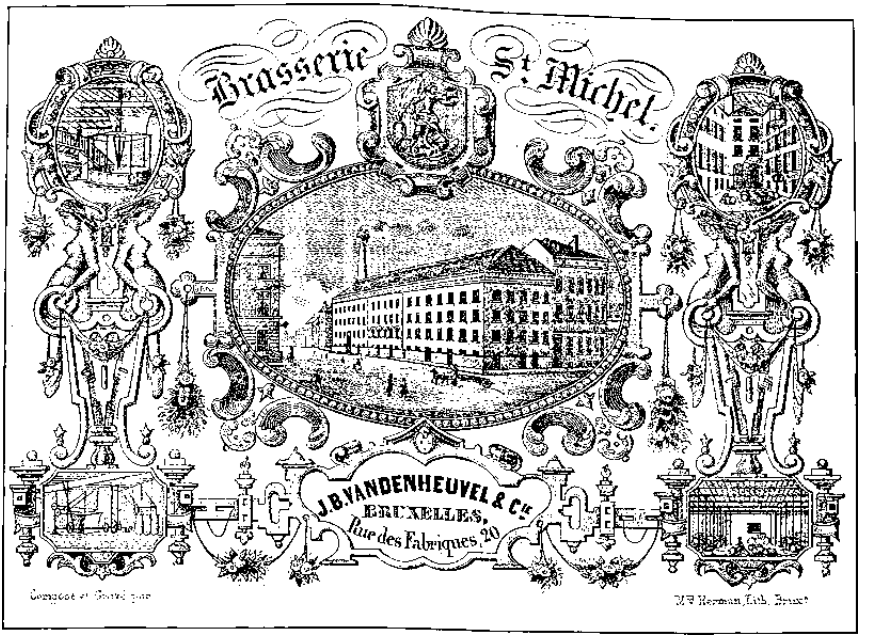

1095. Zennestraat nr. 2-28. «Cité du Travail» of «Cité Leopold». Plattegrond (1870), (S.A.B., O.W., 22127).

sesteenweg, later zelfs tot de omgeving van het toekomstige Stapelhuis, als doorlopende verkeersader doorheen de tot dan toe nauwelijks geürbaniseerde W.-gebieden van de Vijfhoek. Enkel het Z.-tracé werd in 1842-1849 doorgetrokken, als onderdeel van een nieuwe verkaveling tussen Anderlechtsesteenweg en Slachthuislaan (zie Anneessensstraat). Op de aansluiting van beide straatgedeelten vertoont de Zennestraat een pleinvormige verbreding, nog verruimd door afgeschuinde hoekhuizen, centrum van het stervormige stratenpatroon van deze nieuwe aanleg.
Vrij goed bewaarde rijbebouwing in neoclassicistische stijl uit de jaren 1840 in het tweede straatgedeelte, het merendeel van de panden echter gebanaliseerd o.m. door nieuwe gevelbekledingen, puien of verhogingen. Eenvoudige, o.m. gekoppelde enkelhuizen met drie bouwl. en twee/drie trav. onder zadeldak, met oorspronkelijk vlakke gevelbepleistering of hoogstens geriemde vensteromlijstingen, cf. nr. 43 (1847), 47 tot 51 (1847), 58 tot 62 (1847), 61, 67 tot 71, 73, 77 en 79, 90 en 118-120 (1849). Dito afgeschuinde hoekhuizen, cf. nr. 29, 41A (1847), 50 (1847), 52 (1842), 108-110 en 112 (1850). Rijker uitgewerkte burger- en herenhuizen, o.m. gemarkeerd door balkons, cf. nr. 44-44A. Latere panden met dezelfde karakteristieken, cf. nr. 53 en 55 (1861-1862), 57, 89 en 104-106. Eerste straatgedeelte gedomineerd door bedrijfsgebouwen, cf. nr. 7 en 9-11, en een sociaal wooncomplex.

S.A.B., O.W., 22103 (1847), 22137 (1847), 22102 (1847), 22117 (1849), 22100 (1847), 10007 (1847), 8371 (1842), 22116 (1850), 22133 (1861-1862).

Nr. 2-28. Z.g. «*Cité du Travail*» of «*Cité Léopold*». Complex arbeiderswoningen n.o.v. architect G. Saintenoy van 1870, opgetrokken door «L'Immobilière Bruxelloise» (zie ook Gierstraat nr. 30-66 en Montserratstraat nr. 58-62). Geheel van tien meergezinshuizen, doorlopend in O.-L.-Vrouw van Vaakstraat nr. 26-32 en Fabricksstraat nr. 23-35. Twee blokken voor- en achterhuizen, met vijf bouwl. en mezzanino onder zadel- of mansardedak, aan weerszij van een ruime, afgesloten binnenplaats; overwegend tweekamerwoningen (fig. 1095). Bepleisterd en beschilderd gevelfront met neoclassicistische inslag, in symmetrische dispositie met vrij uniforme horizontale geleding, aan de Zennestraat. Middenblok met tweemaal vier trav., gescheiden door een lager inkompaviljoen.

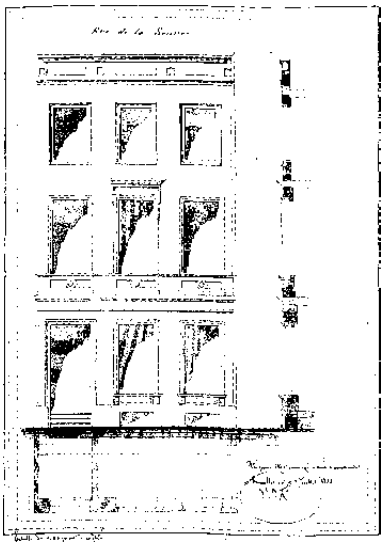
1096. Zennestraat nr. 17-21. Voormalige «Brasserie Saint-Michel» (1845). Porseleinkaart (verzameling Gemeentekrediet).

Gemarkeerde horizontale registers, de onderste verd. met bandbelijning, en klassieke beëindiging; verticaal ritme aangegeven door zijrisalieten en oplopende vensteromlijstingen. Vnl. steekboogvensters o.m. met imposten, sluitsteen of paneel op de borstwering. Inkompaviljoen oorspronkelijk met hoge rondboogdoorgang in het middenrisaliet, heden volledig aangepast. Hoekblokken met resp. zes (afgeschuind) en vier bij acht trav., met gelijkaardige gelding, de onderste verd. bezet met schijnvoegen, spiegels en panelen, de rechth. vensters in geriemde omlijsting. Vlak behandelde zijgevel aan de Fabrieksstraat, evenals het blok van acht. trav. aan de O.-L.-Vrouw van Vaakstraat, en de opstanden rondom de binnenplaats. Begane grond, oorspronkelijk deels met winkelpuien en inkomportalen, heden over de gehele lengte vernieuwd (2329).

S.A.B., O.W., 22127 (1870).

Nr. 17-21. Voormalige «*Brasserie Saint-Michel*» (fig. 1096). Brouwerij opgetrokken i.o.v. J.B. Vandenheuvel & Cie, waarvoor bouwaanvraag van 1845, naar verluidt in bedrijf tot 1920. Vervolgens opgesplitst in drie vleugels, de l. vleugel in gebruik als papierverwerkend bedrijf «Papeteries Aug. Lammens & Fils» van 1922 tot 1980. Eertijds geflankeerd door de Kleine Zenne.

Oorspronkelijk ruim, langgerekt hoekgebouw (Fabrieksstraat), met vier bouwl. + mezzanino en resp. negentien en vijf trav. onder gecombineerde schildbedaking. In zijn huidige vorm twee afzonderlijke vleugels van resp. negen en vijf trav.; gescheiden door een hoger oplopende nieuwe bouw, opgetrokken na afbraak van de middenvleugel van vijf trav. in 1950. Voorheen bepleisterd en beschilderd gevelfront, heden voorzien van een bekleding met schijnvoegen, op geprofileerde hard-

1097. Zennestraat nr. 59. Bouwaanvraag (1855), (S.A.B., O.W., 22142).

stenen plint. Symmetrische opstand in neoclassicistische stijl, gemarkeerd door een vijf trav. breed middenrisaliet met op de eerste verd. rondboogvensters met booglijst en doorgetrokken imposten; hoge inrijpoort aansluitend bij een kleine binnenplaats in de vierde trav. Voorts regelmatige ordonnantie met lage deuren en kleine getraliede vensters in vlakke hardstenen omlijsting op de gedrukte begane grond, en registers van rechth. vensters, haast vierkant op de bovenste twee verd., met geprofileerde lekdrempel. Klassieke beëindiging met architraaf, alternerend omlijste steigergaten en mezzaninovensters, en kroonlijst. Vrij goed bewaarde ordonnantie in de resterende vleugels, afgezien van o.m. een hoekportaal (1921) en twee atelierramen (1922), echter ernstig verstoord door de tussengeschoven nieuwe bouw. Structuur van houten balkenlagen op gietijzeren kolommen in het interieur; overdekte binnenplaats onder ijzeren glaskap.
Twee aanpalende, gelijktijdig opgetrokken enkelhuizen (zie Fabrieksstraat nr. 42-44, 46), (2330).

S.A.B., O.W., 22125 (1845), 28203 (1921), 28678 (1922), 60705 (1950).

Nr. 59. Burgerhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1855 (fig. 1097); drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op geprofileerde sokkel. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, de benedenvensters met lekdrempel op voluutconsoles. Bel-etage gemarkeerd door een doorlopende borstwering met geprofileerd lijstwerk en casementen, het middenvenster door bijkomende oren en een entablement. Licht gewijzigde rechth. inrijpoort in de l. trav. Kroonlijst met modillons en tandlijst, boven fries met bedekte steigergaten en architraaf (2331).

S.A.B., O.W., 22142 (1855).

Nr. 68 en 74. Twee neoclassicistische enkelhuizen met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk deel uitmakend van een geheel van vier gekoppelde woningen vlg. repeterend schema, waarvoor bouwaanvraag van 1849; twee middelste panden vervangen door nieuwe bouw. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. deur en vensters, en klassiek hoofdgestel. Beluikte benedenvensters met lekdrempel op consoles, oorspronkelijk kordonvormende lekdrempels enkel op de eerste verd. Toegevoegde stucomlijstingen in nr. 68; bewaarde gietijzeren leuningen in nr. 74 (2332).

S.A.B., O.W., 22118 (1849).

Nr. 75. Burgerhuis in Louis-Philippestijl, waarvoor bouwaanvraag van 1858; twee en een halve bouwl. en drie trav. onder zadeldak (fig. 1098). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met markant stucdecor, geblokte begane grond en geprofileerde sokkel. Accent op de middentrav. van de bel-etage, door een balkon met voluutconsoles en balustrade doorlopend in een met casementen versierde borstwering,

uitgewerkte vleugelstukken en sleutel met maskerkop- en rolwerkornamenten. Verdiepte rechth. deur- en benedenvensters; afgeronde bovenvensters in geriemde omlijsting. Kroonlijst met tandlijst op consoles, alternerend uitgelengd en met masker- en guirlandedecor, boven casementen. Fraai bewerkte houten vleugeldeur met getorste makelaar, spiegels en panelen, en vrouwenhoofd op de tussendorpel; ijzeren waaier (fig. 1099).

S.A.B., O.W., 22151 (1858).

Nr. 76. Burgerhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1846; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel met dubbelhuisopstand, heden gecementeerd, de begane grond verbouwd. Rechth. bovenvensters op kordonvormende lekdrempels. Middentrav. verrijkt met geriemde vensteromlijstingen, een entablement op consoles op de bel-etage, bijkomende oren op de tweede verd. Kroon- en tandlijst boven fries met bedekte steigergaten en kordon (2333).

S.A.B., O.W., 22110 (1846).

Nr. 78. Herenhuis van het enkelhuistype, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1846; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, oorspronkelijk met geblokte begane grond, op geprofileerde hardstenen sokkel. Rechth. vensters, op de benedenverd. met lekdrempel op consoles, op de bovenverd. met geriemde omlijsting – oren op de bel-etage – en doorgetrokken lekdrempels. Middenas geaccentueerd door balkons, het onderste doorlopend in de puilijst, met voluutconsoles en typisch gietijzeren hek. Rechth. inrijpoort met resterende bossage en schamppalen; latere houten vleugeldeur. Kroonlijst met tandlijst en klossen van het vroegere klassieke hoofdgestel (2334).

S.A.B., O.W., 22109 (1846).

Nr. 80. Herenhuis van het enkelhuistype, in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1846; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond en geprofileerde sokkel. L. poortrisaliet gemarkeerd door een balkon, doorlopend in de puilijst, met voluutconsoles en gietijzeren hek, en een bijkomend vensterentablement. Rechth. inrijpoort en vensters, vlak omlijst, met lekdrempel op consoles en beluikt op de begane grond, in geriemde omlijsting met oren en met kordonvormende lekdrempels op de bovenverd. Kroonlijst met klossen boven fries en kordon. Begane grond inmiddels gedeeltelijk weggebroken. Geknikt koetshuis van één hoog, met bepleisterde en beschilderde lijstgevel waarin drie brede koetspoorten; mansardedak waarin uitgelengde dakkapellen met fronton en œil-de-bœufs (2335).

S.A.B., O.W., 22107 (1846).

Nr. 85. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1846. Oorspronkelijk twee gekoppelde woningen vlg. repeterend schema, met het heden grondig aangepaste nr. 87. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met kordongeleding en plint. Rechth. deur en vensters met geprofileerde lekdrempel, op de bovenverd. in geriemde omlijsting. Centraal balkon, doorlopend in de puilijst, met consoles en typisch gietijzeren hek. Klassiek hoofdgestel (2336).

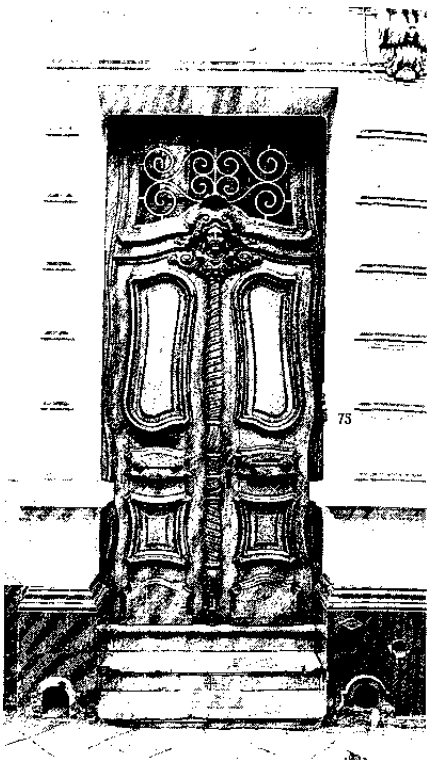
S.A.B., O.W., 22108 (1846).

Nr. 102. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1884. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, vanaf de puilijst gemarkeerd door een belijnd middenrisaliet voorzien van balkons met consoles en gietijzeren hek. Rechth. inrijpoort en vensters, op de bovenverd. met geriemde omlijsting en rozetten- of droppaneel op de borstwering. Klassiek hoofdgestel; centrale dakkapel (2337).

S.A.B., O.W., 1268 (1884).

1098. Zennestraat nr. 75 (1858).

1099. Zennestraat nr. 75 (1858). Deur.

Zesjonkmansstraat (8 G)

Van Regentschapsstraat naar Kleine Zavel. L-vormige straat, ontstaan in XVII en voorheen «'t Maegdekens straet» genaamd. Het tracé sloot haaks aan op het eveneens L-vormige «Beaumont straetken» (huidige, grotendeels verdwenen Vierheemskinderenstraat) uit XVI.
Aaneenschakeling van zwaar gerestaureerde oude kemen, laat XVIII- en XIX- panden aan de N.-zijde. Recent wooncomplex «Ilot Aymon» met integratie van nr. 6 (1986, architecten A. Van Meulecom en M. Lamy).

Nr. 6. Laat-classicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav., uit XVIII d. Ontpleisterde bakstenen lijstgevel met gebruik van zand- en hardsteen. Begane grond belijnd door de plint en geprofileerde puilijst, bovenste verd. door een kordon. Rechth. vensters in vlakke blokomlijstingen; deur in geriemde omlijsting onder entablement met Lodewijk XVI-consoles en guirlande. Kroonlijst en mansarde uit begin XX. Op de gevel na gesloopt in 1985, en geïntegreerd in het «Ilot Aymon»-complex (1986, architecten A. Van Meulecom en M. Lamy), (2338).

Nr. 8. Enkelhuis met oude, mogelijk traditionele XVII-kern, doch ingrijpend gerestaureerd n.o.v. architect A. Leveque van 1959; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Baksteenbouw met zand-/natuurstenen sokkel, negblokken en speklagen deels hergebruikt en deels nieuw; rechth. vensters. Zandstenen schouderboogdeurtje in Lodewijk XIV-stijl uit begin XVIII, met palmetsleutel, rozetten in de zwikken en gestrekte waterlijst (2339).

S.A.B., O.W., 66878 (1959).

Nr. 10. Enkelhuis met oude, mogelijk traditionele XVII-kern, doch ingrijpend gerestaureerd n.o.v. architect W. Goetghebuer van 1956; twee bouwl. en twee trav. met toegevoegde attiek. Baksteenbouw met zand-/natuurstenen sokkel, speklagen, deur en kruiskozijnen, grotendeels vernieuwd (2340).

S.A.B., O.W., 64296 (1956).

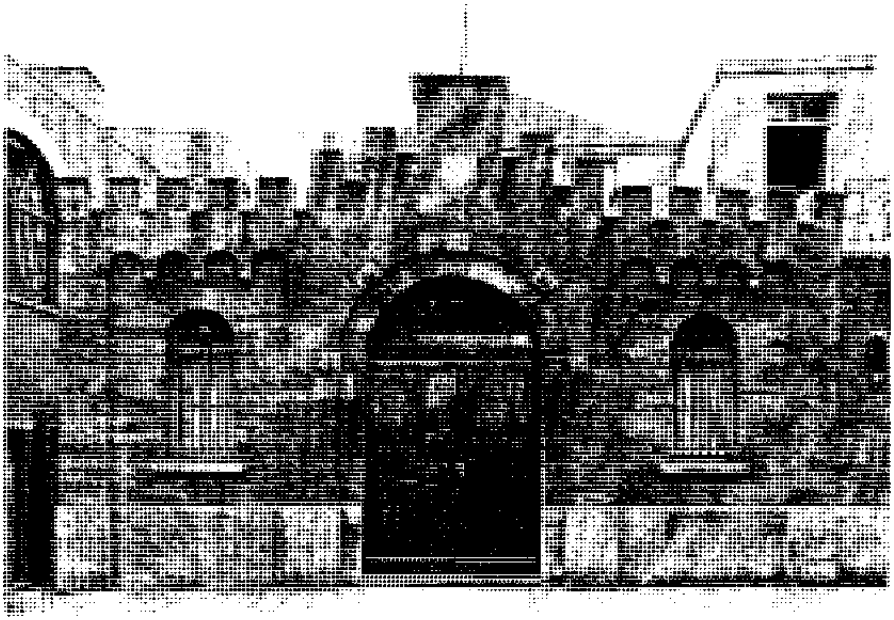
Nr. 12. Vlg. opschrift z.g. «STEEN DER MAEGDEN» - «DOMUS PUELLARUM» - «ANNO GRATIAE DOMINI 1503», naar verluidt een in de kelder weergevonden inscriptie. Hoekhuis (Vierheemskinderenstraat) met drie bouwl. en drie trav., uit XIX zij het met oudere kern. Ingrijpend gerestaureerd tot de huidige traditionele vorm, n.o.v. architect R. Lang van 1953, in opdracht van kunsthandelaar A.H. Bierny. Toevoeging van deels hergebruikte zandstenen elementen : sokkel, speklagen, hoek- en negblokken, venstermonelen, portaal «LA VIEILLE GALERIE D'ART», en op de bovenste verd. houten vensterkruisen. Gebeeldhouwde kraagstenen : Domheid, Wijsheid en Boosaardigheid (2341).

S.A.B., O.W., 60914 (1953).

Nr. 14. Traditioneel dubbelhuis (hoek Vierheemskinderenstraat), gedateerd 1677 d.m.v. uitgewerkte muurankers; gerestaureerd door architecten L. Govaerts en Hianne in 1944. Omvat twee bouwl. en vijf trav. onder zadeldak (pannen). Baksteenbouw met zandstenen sokkel, negblokken, speklagen in het verlengde van de dorpels, en steigergaten. Aangepaste rechth. vensters met kwartholle negblokken, wigvormige ontlasting, toegevoegde lekdrempels en lateien. Spiegelboogdeur met hardstenen omlijsting in Lodewijk XV-stijl uit XVIII e : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, acanthussleutel, rocaillemotieven in de zwikken en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden; tot voor kort fraaie houten deur met waaier. Lantaarn en gesmeed ijzeren hekken. Zijpuntgevel met schouderstukken en muurvlechtingen (2342).

Zespenningenstraat (3-4 F-G)

Van Groot Eiland naar Bloemenhofplein. Eertijds smalle gebogen straat, die het tracé volgt van een middeleeuwse vooruitgeschoven verdedigingsgracht, onderdeel van de «cleyne vesten» van ca. 1300 (zie Papenvest). Hiervoor werd een bestaande waterloop tussen de «Overmolen» op de Zenne en de «Driesmolen» op de Ransfort-Zenne tot verdedigingsgracht uitgediept. Na de bouw van de tweede stadsomwalling (XIV) omgevormd tot straat. Reeds vermeld als «Zes Penningestrate» vanaf XIV. Rechtgetrokken en verbreed, het O.-straatgedeelte aan de Z.-zijde, het W.-straatgedeelte aan de N.-zijde, ten tijde van de aanleg van Arteveldestraat en Pletinckxstraat in 1874 e.v.

1100. Zespenningenstraat nr. 44. Voormalige «Tir Communal».

1101. Zespenningenstraat nr. 53-55. Gemeenteschool Nr. 4 (1878-1883).

Nog enkele restanten van eclectische rijbebouwing uit de jaren 1880, vnl. in het laatste straatgedeelte : bescheiden enkelhuizen van twee trav., uitgezonderd het ruimere dubbelhuis nr. 65 met inrijpoort onder balkon. Voorts nieuwe bouw vnl. bedrijfs- en schoolgebouwen.

Nr. 44. Portiek van de voormalige «Tir Communal», in op neo-Tudor geïnspireerde stijl, uit XIX d (fig. 1100). Baksteenbouw met schaars gebruik van hardsteen, onder gekanteelde bekroning, getrapt en met topstuk boven de middenpartij. Centrale rustiek geblokte rondboogpoort met ijzeren waaier. Aan weerszij getraliede rondboogvensters binnen lisenen met boogfries op kraagstenen. R. aansluitende blinde muur met verdiepte velden.

S.A.B., N.P.P., K 6.

Nr. 53-55 en 60. **Gemeenteschool Nr. 4** (jongens) en **Gemeenteschool Nr. 17** (meisjes). Twee haast identieke schoolgebouwen in eclectische stijl n.o.v. architect D. De Keyser, na elkaar opgetrokken in 1878-1883 (fig. 1101). Beide gebouwd ter plaatse van complexe beluiken, o.m. de Watergang. De plattegrond beschrijft een voorbouw met inkom en dienstlokalen, aansluitend vleugels rondom een beboomde speelplaats, met oorspronkelijk overdekte speelplaats tussen trappenhuizen en turnzaal aan de korte, klassenvleugels aan de lange zijden.
Gevelfronten van natuur- en hardsteen, met twee bouwl. en twee trav. onder mansardedak. Begane grond met hoge vleugeldeuren, gescheiden door de geboste middenpenant met medaillon, en puilijst op consoles. Bovenverd. geritmeerd door pilasters, de middenpenant bekroond door een driehoekig pseudo-fronton met wapen van de Stad Brussel en palmet; gevelplaat met opschrift «ECOLE COMMUNAL - GEMEENTESCHOOL - NO 4» (resp. N° 17). Rechth. vensters met resp. gesloten borstwering en gietijzeren Frans balkon. Klassiek hoofdgestel (2343).

S.A.B., A.A., 1878, rep. 848, 1880, rep. 965 en 1010, 1881, rep. 1116, 1159, 1174, 1178 en 1195, 1882, rep. 1252, 1260-1262 en 1277; N.P.P., Q 4 en Q 17.

Nr. 57 tot 63, 62-64, 66, 67-69 en 71. Gekoppelde enkelhuizen met neoclassicistische inslag, drie bouwl. en twee trav. onder mansarde- of zadeldak, uit de jaren 1880. Bouwaanvraag van 1882 voor nr. 57 tot 63, van 1887 voor nr. 62-64. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels overwegend met schijnvoegen op de begane grond en gietijzeren balkon op de eerste verd., voorts omlijste vensters en klassiek hoofdgestel. Nr. 66 met rijkere bossage; nr. 67-69 en 71 met eenvoudiger uitvoering (2344, 2345).

S.A.B., O.W., 22305 (1882), 22288 (1887).

Zilverstraat (5 C-D)

Van Wolvengracht naar Martelaarsplein. Reeds in XIV vermeld onder deze benaming en aanvankelijk eindigend aan de

Kreupelenstraat; doorgetrokken tijdens de aanleg van het Martelaarsplein in 1774-1776 n.o.v. ingenieur-architect C. Fisco, cf. de architecturaal hierbij aansluitende gevels nr. 30-36, 33-37, met zelfde bouwvoorschriften (1774).
Naast de nog resterende doorsnee-bebouwing uit midden XIX, straatbeeld gedomineerd door de schaalvergrotende nieuwe bouw van 1980-1986 van de A.S.L.K. (Wolvengracht nr. 46) – ter vervanging van de vroegere vleugel met hoekrotonde van 1912 n.o.v. architect Alb. Chambon – en de recente uitbreiding van het warenhuis Nieuwstraat nr. 13-15 ten N. Restauratie en renovatie van het laatste straatgedeelte samen met het Martelaarsplein (zie aldaar) thans aan de gang.

Nr. 4. Enkelhuis met bepleisterde lijstgevel in neoclassicistische stijl, drie verkleinende bouwl. en drie trav., uit midden XIX. Geboste verhoogde begane grond boven gelijnde sokkel, waarin verdiepte keldervensters met consolevormende sluitstenen. Rechth. vensters, beneden vlak omlijst, boven in geriemde omlijsting, op kordonvormende lekdrempels. Bel-etagedeurvenster met balkon op uitgelengde consoles met drop, onder gestrekte druiplijst. Gietijzeren balkon- en vensterleuningen. Kroonlijst op gegroefde consoles en dakvenster met frontonbekroning (2346).

Nr. 6. Oudere, vermoedelijk XVIII-kern met drie trav. en drie bouwl. cf. muurankers, midden XIX verhoogd met een vierde bouwl. en aangepast met een bepleisterde lijstgevel met neoclassicistisch uitzicht. Rechth. vensters, op de twee middenverd. met kordonvormende lekdrempels; panelen op de borstweringen. Verbouwde begane grond (2347).

Nr. 28. Tot voor kort rijhuis met lijstgevel van drie bouwl. en twee trav., vlg. bouwaanvraag van 1870 oorspronkelijk met neoclassicistisch stucdecor, in 1921 aangepast met ceraiekbekleding. Recente sloop kaderend in de restauratie en renovatie van het Martelaarsplein (cf. supra), (2348).

S.A.B., O.W., 6682 (1870), 26610 (1921), 20893 (1916).

★ Nr. 30 tot 36 en 33 tot 37, zie Martelaarsplein.

Nr. 31. Tot voor kort enkelhuis met bepleisterde lijstgevel in neoclassicistische stijl, drie bouwl. en drie trav., uit midden XIX, onder later mansardedak (1930); ordonnantie aangehouden in het gelijktijdig opgetrokken doch later verhoogde nr. 27-29. Recente vervangende nieuwe bouw gelijktijdig met de renovatie van het Martelaarsplein (cf. supra), (2349).

S.A.B., O.W., 33547 (1930).

Zinnerstraat (9 D)

Van Hertogsstraat naar Regentlaan.
Deel uitmakend van de Warandewijk. Ensemble in classicistische stijl, gevormd door het Park van Brussel en omringende straten, vanaf 1776 n.o.v. architect B. Guimard aangelegd op de tuinen van het Koudenbergpaleis (zie Park van Brussel). Oorspronkelijk middelste dwarsgang aan de O.-zijde van de Hertogsstraat, doodlopend op de XIV-stadsomwalling. Afgesloten door een ijzeren hek tussen de aediculamuren – later voorbouwen – van de twee symmetrische hoekhuizen, die tot op heden de ingang van de straat markeren. Bij de aanleg van de Regentlaan in 1821-1823 op de nieuwe ringboulevard aangesloten en «Rue Latérale du Centre» genoemd. Bij de aanleg van de Leopoldswijk vanaf eind jaren 1830 werd het tracé doorgetrokken in de nieuwe Guimardstraat. Huidige benaming sinds 1851, naar de Oostenrijker Joachim Zinner, «jardinier de l'Orangerie de la Cour» vanaf 1764, medewerker van Guimard bij de aanleg van het park en omgeving. De terreinen aan de Regentlaan werden i.l.v. XIX b bebouwd met neoclassicistische herenhuizen o.m. n.o.v. architecten F. Verbist (1842), en L. Spaak (1851). De N.-hoek wordt heden ingenomen door de ambassade van de V.S.A. (1950-1951, architect A.B. Jacobs).

S.A.B., O.W., 10342 (1842), 10345 (1851), 60698 (1951), 32241-32242, 28882.

Nr. 1. Hoekpaviljoen (Hertogsstraat), pendant van het tgov. liggende nr. 2, deel uitmakend van de symmetrische huizenrij in classicistische stijl aan de O.-zijde van het Park van Brussel, opgetrokken naar een eenheidsontwerp toegeschreven aan architect B. Guimard (zie Hertogsstraat). Perceel samen met het belendende in 1780 aangekocht door O.-J. L'Esprit en architect-aannemer L. Montoyer, herenhuis in 1783 in bezit van baron de Tiège; eigendom van de families de Mercy-d'Argenteau, d'Eggen, Van Volxem-Marischal en de Croy in XIX, Empain in XX.
Oorspronkelijk halfvrijstaand dubbelhuis op rechth. plattegrond, met voorgevel aan de Hertogsstraat; drie bouwl. en vijf bij vier trav. onder schilddak. N.-zijgevel ter hoogte van de derde trav. geflankeerd door een aediculamuur of «porte flamande» en aansluitend ijzeren afsluithek. In 1783 uitgebreid met een lage, aanvankelijk vrijwel blinde voorbouw achter de «porte flamande». Aansluitend bijgebouwen op L-vormige plattegrond – cf. de resterende inspringende N.-vleugel, eertijds twee bouwl. en vijf trav., achter de voorbouw – waarschijnlijk eveneens terug te voeren tot XVIII d. Vermoedelijk in de jaren 1820 ten O. uitgebreid met stallingen en een koetspoort, doch in 1836 minstens ten dele opnieuw gesloopt. Aanpassing en uitbreiding n.o.v. architect W. Janssens van 1852 : verplaatsing van de hoofdingang van de voorgevel naar de voorbouw, verlenging van de N.-vleugel met vier trav. van drie bouwl. deels over de bestaande constructie, verfraaiing van de bestaande delen van de N.-zijgevel – vensteromlijstingen, kroonlijst – en de voorbouw – plint, poortentablement, vergrote vensters kroonlijst, O.-gevel, ijzeren hekken –, afbraak van de O.-vleugel van de bijgebouwen, bouw van nieuwe stallingen aan O.-zijde van de tuin en aanpassing van de koetspoort – ijzeren hek toegevoegd in 1864 –. Inspringend gedeelte van de N.-vleugel in 1898 verhoogd met een derde bouwl. In 1902, n.o.v. architect V. Evrard : uitbreiding van de stallingen aan Z.-zijde van de tuin; in 1904 : verhoging van de zes hoektrav. van de O.-stallingenvleugel.

1102. Zinnerstraat nr. 1.

Belangrijke bouwcampagne waarvoor bouwaanvragen van 1907, mogelijk n.o.v. architect O. Flanneau : vernieuwing van de tuingevels, de poortomlijsting van de voorbouw, en het interieur. Pseudo-mansardedak van de N.-vleugel van 1928. Restauratie o.l.v. architecten L. Caron, J. Van Baelen en Y. Van den Branden, in 1986-1988, tot «*De Warande*».

Herenhuis met drie bouwl. en resp. vijf en dertien trav. onder gecombineerd zadeldak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met verkleinende ordonnantie, begrensd door geblokte hoekpilasters en belijnd door de sokkel waarin rechth. keldermonden, de pui- en de gekorniste kroonlijst. Voorgevel met geaccentueerde middentrav. (fig. 1102) : gedichte rondboogpoort in brede geprofileerde omlijsting voorzien van een diamantkopsleutel met schijven. Erboven rondbogig deurvenster in geriemde omlijsting voorzien

1103. Zinnerstraat nr. 1. «Porte flamande».

van een voluutsleutel met acanthusblad en guirlande; balkon op diamantkopconsoles met trigliefen en drop, met gesmeed ijzeren borstwering. Rechth. vensters, haast vierkant op de lagere derde bouwl., in geriemde omlijsting. Centrale dakkapel met schouderstukken, oren, sleutel en kroonlijst. N.-zijgevel, oorspronkelijk met vlakke blokomlijstingen voor het hoofdgebouw, onversierd voor de inspringende vleugel, door Janssens uitgebouwd tot een symmetrische opstand als voortzetting van de bestaande toestand, met hoekrisalieten en lagere – later verhoogde – middenvleugel. Vensterluiken op de eerste, gesmeed ijzeren leuningen op de derde bouwl.
Bepleisterde en beschilderde voorbouw met één bij zes trav. onder afgesnuit lessenaarsdak (leien). Aediculamuur (W.) met sokkel, geblokte hoekpilasters, pancel met oren en neuten, hoofdgestel met rozetten en gebogen fronton (fig. 1103). N.- en O.-gevel – oorspronkelijk onversierd en geopend door kleine rechth. venstertjes, door Jansens aangepast cf. supra – met geblokte hoekpilasters en schijnvoegen, gemarkeerd door een bewerkte poortomlijsting met guirlande, consoles en gebogen fronton; dito houten vleugeldeur.
Tuingevels in neo-Lodewijk XIV/XV-stijl, gekenmerkt door simili-bekleding, korfboogvensters met masker- of ramskopsleutel en ijzeren borstwering, driezijdig perron en ronde traptoren met zuilen.
Interieur met rijke aankleding – vestibule en monumentale traphal, gelambrizeerde salons in neo-Vlaamse-renaissance- en neorococostijl – grotendeels terug te voeren tot de bouwcampagne van 1907; schaarse oorspronkelijke classicistische elementen op beide bovenverd.
Stallingen. O.-vleugel met twee bouwl. + mezzanino – drie bouwl. in hoektrav. – en drie + negen trav. onder schilddak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geritmeerd door rondbogen met poort en segmentbogig bovenlicht op de begane grond, voorts rechth. bovenvensters; laadvenster met bewerkte luifel. Z.-gevel met aanverwante opstand van zes trav.

S.A.B., O.W., 32241, 10340 (1836), 10304 (1852), 10339 (1864, 1898, 1902, 1904, 1907), 35613 (1928).
A.R., Kaarten en plannen in handschrift, 520-521.

Nr. 2. Hoekpaviljoen (Hertogsstraat), pendant van het tgov. liggende nr. 1. Het geheel van de percelen tussen Zinnerstraat en Wetstraat werd in 1781 aangekocht door architect/meester-metselaar J. Massion. Herenhuis eigendom van de families de Gasparoly, d'Arenberg, Winsinger en d'Overschie in XIX, van der Burch in begin XX. Heden ambassade van de V.S.A.
Oorspronkelijk zelfde type als nr. 1, met symmetrische aediculamuur, hek en in 1783 toegevoegde voorhouw. Aansluitende bijgebouwen vermoedelijk op U-vormige plattegrond, de Z.-vleugel aanleunend bij de voorbouw alleszins met slechts één bouwl. Vlg. bouwaanvraag van 1838, n.o.v. architect P.J. Peeters : dichten van de hoofdingang in de voorgevel en openen van twee nieuwe poorten en vensters in de voorheen blinde voorbouw. In 1849 : gedeeltelijke verhoging van voor-

noemde Z.-vleugel en bouw van een koetspoort en stallingen aan de O.-zijde. Aanpassing en uitbreiding n.o.v. architect H. Maquet van 1902 : uitbreiding van het hoofdgebouw met twee O.-trav. en een nieuwe achtergevel, vervanging van het schilddak door een mansardedak, cf. huidig volume, afbraak van de N.- en wederopbouw van de Z.-vleugel – twee bouwl. en drie trav. – van de bijgebouwen, aanpassing van de voorbouw – huidige ordonnantie en poortomlijsting –, aanpassing en uitbreiding van de koetspoort en stallingen. Restauratie van hoofdgebouw en voorbouw, en afbraak van alle overige constructies voor de bouw van het ambassadecomplex, n.o.v. architect A.B. Jacobs van 1950-1951.

Herenhuis met drie bouwl. en vijf op zes trav. onder mansardedak (leien). Lijstgevels met zelfde gelding als nr. 1, doch gecementeerd en met hardstenen plint, puilijst, omlijstingen en hoekpilasters. Identieke voorgevel; kleinere natuurstenen dakkapel met zelfde kenmerken. Z.-zijgevel met vlakke blokomlijstingen en lekdrempels, achtergevel met middenrisaliet, portaal en vlakke omlijstingen; zelfde dakkapellen. Vensterluiken op de begane grond, gesmeed ijzeren leuningen op de derde bouwl.
Voorbouw met identiek volume en ontpleisterde zandstenen aediculamuur als in nr. 1; gelijkaardige corresponderende Z.-gevel, inclusief poortomlijsting, hier met pilasters en rozet in fronton.
Interieur met mogelijk nog oorspronkelijke elementen en aanvullingen door H. Maquet, w.o. het monumentale trappenhuis (2350).

S.A.B., O.W., 32241 (1838), 10305 (1849), 10340, 10306 (1902), 60698 (1950-1951).
A.R., Kaarten en plannen in handschrift, 520-521.

Nr. 3. Rijhuis met overwegend neoclassicistische inslag, n.o.v. architect Léon Govaerts van 1899-1900; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Gecementeerde lijstgevel met hardstenen sokkel en dorpels. Begane grond met driedelige lichtdeur en garagepoort onder doorlopende I-balk. Bel-etage gemarkeerd door een driezijdige bewerkte houten erker op uitgelengde console in de middentrav. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting, lekdrempel en onderdorpel, entablement op de bel-etage. Klassiek hoofdgestel; dakkapellen (2351).

S.A.B., O.W., 10341 (1899-1900).

Nr. 5-7. Twee gekoppelde enkelhuizen in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1826. Oorspronkelijk deel uitmakend van een geheel van zes woningen vlg. spiegelbeeldschema, waarvan de drie l. werden verbouwd tot één herenhuis (Regentlaan nr. 27), en het r. gesloopt en wederopgebouwd (nr. 3). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, belijnd door sokkel, schijnvoegen met uitstraling, puilijst en hoofdgestel; drie bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Rechth. muuropeningen. Gemeenschappelijke deuropening in de middentrav., beluikte vensters op de begane grond; verkleinende bovenvensters in geriemde omlijsting, met doorgetrokken lekdrempel en entablementen op bel-etage. Kroonlijst boven fries en kordon; afgewolfde dakkapellen. Toegevoegde rechth. erker en ijzeren balkon van 1905 (2352).

S.A.B., O.W., 19940 (1826), 10344 (1905).

Zinnikstraat (4 G)

Van Maurice Lemonnierlaan naar Anderlechtsesteenweg.
Het aloude W.-straatgedeelte tussen Maagdenstraat en Anderlechtsesteenweg werd eertijds «Pacpe straetje» genaamd. Het O.-straatgedeelte tussen de Maagdenstraat en de verdwenen Kattenstraat werd in 1793 doorgetrokken en in 1798 bestraat en «Muizenstraat» genoemd. Ca. 1852 aangesloten op de Philippe de Champagnestraat.
Rechtlijnige straat met heterogene bebouwing. Rijhuizen met neoclassicistische inslag, vier bouwl. en gemiddeld drie trav., uit XIX d, met winkelpui, bescheiden stucdecor en balkons, cf. nr. 4-6, 8, 10-12

en 24. Appartementsgebouwen van kort na de eeuwwisseling, en van de jaren 1930.

S.A.B., O.W., 6241 (1793-1798).

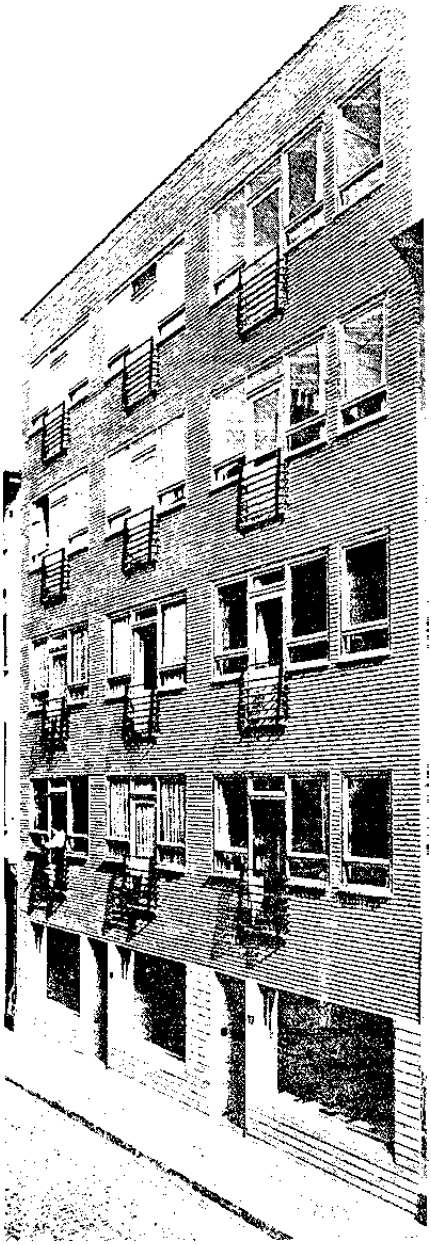
Nr. 11-13A. Huurhuis (hoek Maagdenstraat nr. 34) waarvoor bouwaanvraag van 1911; vijf bouwl. waaronder entresol en pseudo-mansarde en resp. zeven en vier trav. Opengewerkte, volledig beglaasde benedenbouw met bewerkte hardstenen posten, winkelpuien en entresol onder I-balken. Bepleisterde bovenverd. met schijnvoegen en regelmatige vensterordonnantie, de voorgevel geaccentueerd door doorlopende en Franse balkons met gietijzeren leuning. Gedesaxeerde inkom en trapzaal. Gebroken hoofdgestel (2353).

S.A.B., O.W., 22368 (1911).

Nr. 17-21. Appartementsgebouw in Nieuwe Zakelijkheid, n.o.v. architect J. Franssen van 1936, voltooid in 1937 (fig. 1104). Complex van vijf bouwl., samenstel van twee afzonderlijke wooneenheden : 1. volume met dubbelhuisopstand waarbij telkens twee bescheiden tweekamerwoningen per verd., r. volume met enkelhuisopstand waarbij één ruimer appartement per verd.; winkels op de begane grond. Sobere voorgevel met verzorgd baksteenparement, aflijnende dakpannen en betegelde pui. Karakteristiek gebruik van houten blokramen in het gevelvlak, brede drielichten met typische indeling en middendeur, deze laatste voorzien van een ondiep balkon met metalen buisleuning. Door vitrines geflankeerde inkomportalen. Bas-reliëf door beeldhouwer M. Xhrouet aan de trap van nr. 17.

S.A.B., O.W., 48467 (1936-1937).
GILLES P., *Un bel exemple d'architecture démocratique moderne* (Bâtir, 1938, 62, p. 27).

Nr. 29-35. Huurhuis n.o.v. architect L. Berden van 1909; vier bouwl. + entresol en zes ongelijke trav. onder mansardedak. Geïntegreerde benedenbouw van een bestaand pand uiterst l. Gele bakstenen lijstgevel belijnd met hardstenen banden en kordons, op een bepleisterde benedenbouw met schijnvoegen. Alternerend trav.-ritme en gedesaxeerd trappenhuis. Inkom

1104. Zinnikstraat nr. 17-21 (1936-1937). Oorspronkelijke toestand (Bâtir, 1938, 62, p. 27).

tussen winkelpuien. Getoogde bovenvensters, in de bredere trav. voorzien van balkons met gietijzeren hek. Hoofdgestel op uitgelengde lisenen; dakkapellen met fronton (2354).

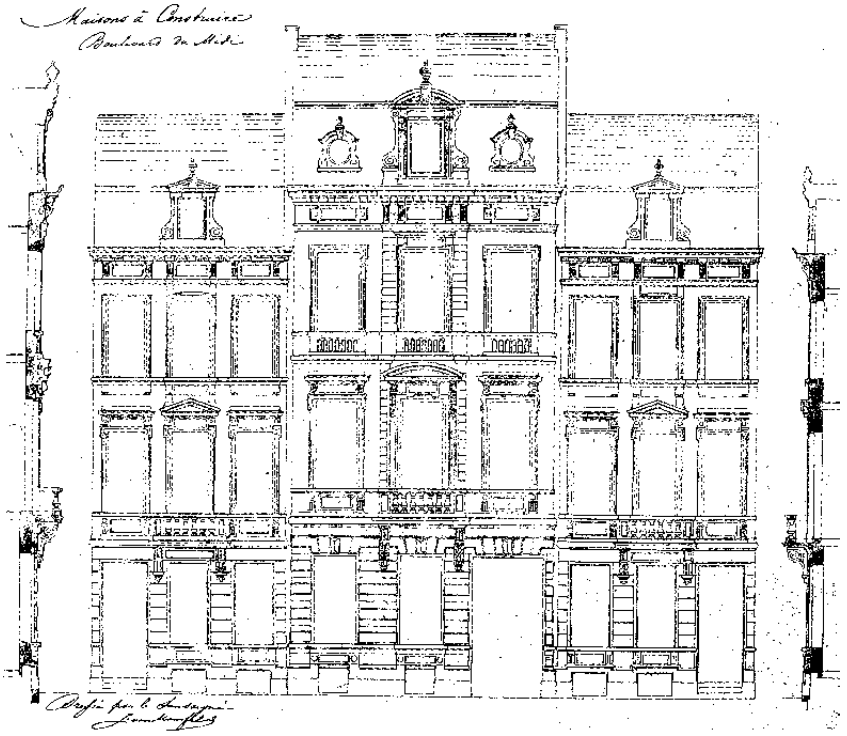
S.A.B., O.W., 22369 (1909).

Zuidlaan (3-4-5-6-7 H-I-J-K-L)

Van Anderlechtsesteenweg naar Hoogstraat.
Deel uitmakend van de ringlanen ter vervanging van de XIV-stadsomheining, aangelegd n.o.v. ingenieur J.-B. Vifquain vanaf 1819 (zie Antwerpselaan). Aanlegwerken tussen de Hallepoort en de Ninoofsepoort aangevat in 1832-1833, doch pas ca. 1840 voltooid. Aanvankelijk, sinds 1833, Frankrijklaan genoemd; huidige benaming sinds 1841. Bebouwd vanaf 1836, beginnend in het Z.-gedeelte bij de Hallepoort, voortgezet doorheen de jaren 1830 tot 1880. Grotendeels in samenhang met de geleidelijke verkaveling van de aangrenzende gebieden – vroegere blekerijen en katoendrukkerijen – in het Z.-W.-stadsdeel, meer bepaald de wijken rond Huidevettersstraat/Nieuwland in XIX b en Artesiëstraat/Voldersstraat in XIX c.
Brede laan met dubbele rijbaan en beboomde middenberm; tegenoverliggende zijde z.g. Poincarélaan (Anderlecht) en Hallepoortlaan (St.-Gillis). Ter hoogte van de Stalingradlaan overwelfd door het viaduct van de N.-Z.-spoorverbinding (1911-1914, 1935-1952) : metalen «Cantilever»-brug met schoren, drieledig met driedubbele overspanning.
Eertijds bebouwing met vrijwel uitsluitend residentiële functie; opkomst van horeca vanaf XIX d, vnl. in de omgeving van het Zuidstation, later ook kleinhandel. Overwegend doorsnee neoclassicistische enkelhuizen uit XIX b-c, drie bouwl. en drie trav., met vlakke gevelbehandeling of ten hoogste schijnvoegen, geriemde omlijstingen, kordons en centraal balkon, en klassiek hoofdgestel; heden veelal gebanaliseerd door toegevoegde verd., verbouwde pui of vernieuwde gevelbekleding. Cf. nr. 1A, 8 (1865), 14, 15-16 (1846), 19 (1862), 21-22 (1871), 23, 24, 35 (1882, verhoogd 1909 architect F. Kielbaey), 43, 51 (1870), 54 en 55 (1870), 62 (1859), 75-76, 77-78, 80-83 (1857), 92-93, 95-96, 103 (1873), 104 (1872), 105 (1872), 109, 117, 121, 127-129, 131-132, 138-139 (1872), 140. Dito hoekhuizen, cf. nr. 6-7 (1864), 50 (1870), 90 (1851), 115 (1875), 136-137 en 143. Rijkere panden, o.m. herenhuizen met koetspoort, met hardstenen geveldecor, uit XIX c, over het algemeen beter bewaard. Enkele typische cafépanden van rond de eeuwwisseling, cf. nr. 118-119 (1896, architect L. Deville), 130 (1906, architect A. Boelens) en 141 (1901, architect V. Taelemans), en puien met luifel van nr. 75-76 (1877) en 80-81 (1911, architect A. Meunier). Sporadisch nieuwe bouw.
Ondergronds metrostation «Hallepoort» (lijn 2), met schildering «Hallepoort» door R. De Keyser (1988).
Jaarlijkse «Kermis van de Zuidlaan» hier gevestigd sinds 1880.

S.A.B., O.W., 16612 (1865), 16574 (1846), 16634 (1862), 16640 (1871), 16648 (1882), 2587 (1909), 8682 (1870), 16616 (1870), 16592 (1859), 16682 (1857), 16702 (1873, 1872), 16705 (1872), 16730 (1872), 16610 (1864), 8682 (1870), 22734 (1851), 16622 (1875), 16717 (1896), 375 (1906), 16619 (1901), 16679 (1877), 16683 (1911).

Nr. 36. Herenhuis van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1867; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen). Voorafgaandelijk project met rijkere behandeling van 1864. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op begane grond en hardstenen geveldecor. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels, twee middentrav. geaccentueerd door een balkon met uitgelengde consoles en entablementen, verder opengewerkte borstwering op de bel-etage, lekdrempelconsoles op de bovenste verd. Rechth. vlak omlijste inrijpoort, met tot voor kort houten vleugeldeur en ijzeren waaier, in de r. trav.; benedenvensters, aansluitend bij keldermonden verbouwd tot winkelpui in 1936. Kroonlijst met tandlijst op uitgelengde

1105. Zuidlaan nr. 37-39. Bouwaanvraag (1874), (S.A.B., O.W., 16660).

consoles, waartussen spiegels en bedekte steigergaten, verbonden door een kordon (2355).

S.A.B., O.W., 16657 (1867, 1864), 45743 (1936).

Nr. 37, 38, 39. In oorsprong symmetrisch geheel van drie enkelhuizen met ruimer middenpand, n.o.v. architect J. Van Mansfeld van 1874 (fig. 1105). Voorafgaandelijk project voor eenheidsbebouwing met centrale frontonbekroning van 1864. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels op hardstenen benedenbouw, met neoclassicistische inslag; souterrain, drie bouwl. en drie trav. Rechth. muuropeningen, bovenvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels. Bel-etage gemarkeerd door een centraal balkon met uitgelengde consoles, doorlopende balustrade en fronton tussen entablementen. Kroonlijst met tandlijst, klossen en uitgelengde consoles, waartussen spiegels en architraaf.

Nr. 37. Bedaking en centrale dakkapel met voluten, fronton en vaas vervangen door attiekverd. in 1961.

Nr. 38. Herenhuis met rijkere behandeling : zwaarder geblokte benedenbouw met diamantkopsleutels en r. inrijpoort, middenrisaliet met schijnvoegen op de bovenverd. en gekornist hoofdgestel; mansardedak (leien), oorspronkelijk met zelf-

de dakkapel tusen œil-de-bœufs, heden vereenvoudigd.
Nr. 39. Oorspronkelijk identiek als nr. 37, in spiegelbeeld, vanaf de pui wederopgebouwd n.o.v. architect J. Vanderstraeten van 1944-1946 (2356).

S.A.B., O.W., 16660 (1874), 16659 (1864), 73175 (1961), 56744 (1944-1946).

Nr. 40. Voormalig enkelhuis met neoclassicistische inslag, uit XIX c; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met hardstenen geveldecor. Rechth. bovenvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempel, op de bel-etage bovendien vlakke borstwering en doorgetrokken entablement, de middentrav. geaccentueerd door een balkon met gietijzeren hek. Kroonlijst met klossen, tandlijst en uitgelengde consoles, waartussen spiegels en architraaf. Oorspronkelijk geblokte begane grond, heden verbouwd (2357).

S.A.B., O.W., 27411, 58836.

1106. Zuidlaan nr. 52 (1875), 53 (1887).

Nr. 41. Herenhuis van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1862; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen). Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde, heden gecementeerde lijstgevel met hardstenen geveldecor. Middenrisaliet van twee trav., oorspronkelijk geblokt op de begane grond, op de bel-etage geaccentueerd door een balkon met balustrade en zware consoles en gebogen entablementen; horizontale geleding. Getoogde vensters in geriemde omlijsting met oren, benedenvensters met lekdrempel op consoles, bovenvensters met doorgetrokken, geprofileerde lekdrempel en paneel met schijf en postamenten op de borstwering. Dito inrijpoort met sluitsteen in de l. trav. Gekorniste kroonlijst met klossen en tandlijst, oorspronkelijk uitgelengde middenconsoles, spiegels en architraaf. Inmiddels grondig verbouwd (2358).

S.A.B., O.W., 16604 (1862).

Nr. 42. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1864; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel, oorspronkelijk bepleisterd en beschilderd, heden met bakstenen bekleding, op geblokte hardstenen benedenbouw. Muuropeningen met afgeronde bovenhoeken, geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels, op de begane grond met consoles, op de bovenverd. met paneel; balkon en entablement met consoles en gietijzeren borstweringen in de middentrav. Oorspronkelijk klassiek hoofdgestel (2359).

S.A.B., O.W., 16663 (1864).

Nr. 52. Herenhuis met enkelhuisopstand, in eclectische stijl met neorenaissance- en neobarokke inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1875; souterrain, vier bouwl. en drie trav. (fig. 1106). Druk bewerkte, volledig hardstenen lijstgevel met horizontaal gemarkeerde registers, gebogen balkons met consoles en balustrade in de middentrav. en breed driehoekig fronton ter be-

1107. Zuidlaan nr. 86. Voormalige Gemeenteschool Nr. 6 (1849-1851).

kroning. Geblokte begane grond met getoogde deur en vensternissen en gelede sluitstenen, belijnd door puilijst en sokkel met getraliede keldermonden. Bovenverd. met rechth. vensters in vlakke omlijsting op lekdrempel en vlakke borstwering. Eerste twee verd. belijnd door geprofileerde platte banden en een massief kordon op korbelen; bovenste verd. geritmeerd door pilasters en afgewerkt met een metopentrigliefenfries. Aansluitend geprofileerd houten fronton met klossen en tandlijst, geopend door een tweelicht.
Aanleunend, gelijktijdig opgetrokken huurhuis met afgeschuinde hoek (Woeringenstraat nr. 20). Eenvoudige bepleisterde lijstgevel, vijf bouwl. en zes trav., met hoekbalkon en ruime erkerpartij.

S.A.B., O.W., 16621 (1875).

Nr. 53. Herenhuis met enkelhuisopstand, in eclectische stijl met neorenaissance-inslag, n.o.v. architect H. Maquet van 1887 (fig. 1106). Lijstgevel van natuur- en hardsteen, met souterrain, drie bouwl. en vier trav., oorspronkelijk onder zadeldak; pseudo-mansarde (leien) met dakkapellen n.o.v. architect L. Mercenier van 1930. Horizontale geleding in beneden- en bovenbouw, beiden afgelijnd door een hoofdgestel; geprofileerde sokkel met getraliede openingen. Rechth. deur in de l. trav. en vensters met geprofileerde omlijsting, lekdrempel en entablement, op geblokte risalieten. Bel-etage geaccentueerd door een middenbalkon van twee trav. met voluutconsoles, een doorlopende balustrade en gebogen frontons. Paneel met schijven op de borstwering van de benedenvensters. Kroonlijst met klossen boven fries en architraaf.

S.A.B., O.W., 16661 (1887), 38433 (1930).

Nr. 56. Zelfde type als nr. 42, waarvoor bouwaanvraag van 1876, heden gecementeerd. Meer uitgesproken middenrisaliet,

kordongeleding en diamantkopsleutels in de pui (2360).

S.A.B., O.W., 16623 (1876).

Nr. 84-85. Afgeschuind neoclassicistisch hoekhuis (Nieuwland), waarvoor afwijkende bouwaanvraag van 1840; drie bouwl. en negen trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel geleed door plint, kordons en kroonlijst. Verkleinende rechth. bovenvensters met lekdrempel, balkon met voluutconsoles en gietijzeren hek in tweede en hoektrav. Begane grond verbouwd, oorspronkelijk deuren onder de balkons en vensters (2361).

S.A.B., O.W., 22883 (1840).

Nr. 86. Voormalige **Gemeenteschool Nr. 6**, heden *Ecole Normale Charles Buls - Section d'Application* (fig. 1107). Lagere jongens- en meisjesschool, in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect J. Poelaert van 1849, voltooid in 1851. Eerste nieuw gebouwde gemeenteschool van de Stad Brussel, bestemd voor 500 jongens en 300 meisjes. Oorspronkelijk paviljoen (o.m. raadzaal, directeurswoning) met twee bouwl., aan weerszij en haaks in V-vorm aansluitende klassenvleugels met één bouwl., en portieken resp. van de jongens- (Z.) en de meisjesafdeling (N.) op de hoeken; open speelplaatsen. Uitgebreid met behoud van stijleenheid n.o.v. architect P.V. Jamaer : voorafgaandelijk project van 1873 voor globale verhoging van de bestaande gebouwen tot twee bouwl., drie opeenvolgende voorontwerpen van 1874, definitieve plannen van 1876, uitgevoerd in 1877-1879. Klassenvleugels verlengd tot de de Lenglentierstraat, de middelste verhoogd met een tweede bouwl., toevoeging van de Z.-klassenvleugel met twee bouwl., portieken omgebouwd tot overdekte speelplaatsen. N.-klassenvleugel met een tweede bouwl. verhoogd in 1904.

Complex met hoofdgevel aan Zuidlaan, zij- en achtergevels resp. aan Nieuwland en de Lenglentierstraat, het geheel bepleisterd en beschilderd. Hoofdgevel met streng symmetrische ordonnantie en doorlopende horizontale belijning. Middenpaviljoen met drie trav. en twee geledingen. Benedenbouw – in ontwerp gebost – met sokkel en entablement; middenportaal in geriemde omlijsting met oren onder driehoekig fronton, flankerende haast vierkante souterrain- en verdiepte benedenvensters. Bovenverd. met rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren onder entablement; beëindiging door architraaf, brede fries met verdiept pancel – in zij- en achtergevels mezzanino –, kroonlijst op klossen en trigliefen waartussen steigergaten, en blinde attiek. Zijvleugels met vijf trav., doorlopende sokkel, kordon en entablement, geritmeerd door pilasters; brede rechth. vensters met metalen roedenverdeling en verdiepte borstwering.
Hoekportieken – in ontwerp gebost – met rechth. middenportaal in geriemde omlijsting met oren onder entablement; toegevoegde verd. met pilasterritmering, haast vierkante vensters, entablement en blinde attiek. Eenvoudige klassenvleugels met twee geledingen, klassieke beëindiging en schilddak (pannen).
Zijgevel (Nieuwland) met elf trav.; achtergevel (de Lenglentierstraat) : kopgevels van de drie klassenvleugels verbonden door een afsluitingsmuur. Overal verdiepte bovenvensters en borstweringen. Overdekte speelplaatsen, resp. polygonaal (N.) en rechth. (Z.) met metalen spant (2362).

S.A.B., O.W., 33080 (1849-1851), 33081 (1873-1879); A.A., 1849, vol. 46, rep. 248 en 251, 1877, rep. 720, 1879, rep. 916, 1904, rep. 5427; N.P.P., Q 21.
Commémoration du centenaire des écoles communales N° 6 et 21, Brussel, 1949.
NARJOUX F., *Les écoles publiques, Construction en installation, En Belgique et en Hollande*, Parijs, 1878, p. 125-127.
Poelaert en zijn tijd, Brussel, 1980, p. 168-171.

Nr. 97. Herenhuis van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect (?) J. Tihon (zoon) van 1864; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak (pannen). Horizontaal gelede bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond en hardstenen geveldecor. Omlijste steekboogvensters op kordonvormende lekdrempels, twee midden-

trav. van de bel-etage geaccentueerd door een balkon met consoles en balustrade (heden verdwenen) en gebogen frontons; dito poort in de r. trav. Kroonlijst met tandlijst op consoles, spiegels en architraaf. Benedenvensters verbouwd tot winkelraam in 1933. Recent verbouwd door inbreng van een entresol (2363).

S.A.B., O.W., 16695 (1864), 43180 (1933).

Nr. 107, 108. Oorspronkelijk gekoppelde enkelhuizen vlg. spiegelbeeldschema, met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect A. Schoy van 1865; drie bouwl. en elk drie trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevels, resp. gecementeerd en bepleisterd en beschilderd, met op verschillende wijze vereenvoudigd decor en verbouwde pui. Oorspronkelijk rechth. gekoppelde deuren en vensters met geriemde omlijsting, benedenvensters aansluitend bij keldermonden, bovenvensters met lekdrempel op consoles; bel-etage verrijkt met bijkomende oren en rozetten en in de middentrav. balkon met voluutconsoles en ijzeren hek. Kroon- en tandlijst, gekornist boven uitgelengde consoles, waartussen spiegels en steigergaten, verbonden door de architraaf. Dakkapellen met schouderstukken en driehoekig fronton. Stallingen in Bloemistenstraat nr. 49-51 (2364).

S.A.B., O.W., 16703 (1865).

Nr. 120. Handelspand in Art Deco, n.o.v. architect G. Ide van 1928; vier bouwl. en twee brede trav. Gevel van baksteen en simili-natuursteen, met verticaliserende opbouw door licht uitkragende vensterpartijen en getrapte penanten, bekroond door een attiek met postamenten. Ingehouden decor met florale motieven, vnl. friezen, sluitstenen en topstukken. Typische ijzeren vleugeldeuren, houtwerk en beglazing van de ramen. Interieur : hal met betonstructuur over drie niveau's met centrale schacht en bovenlicht (2365).

S.A.B., O.W., 37724 (1928).

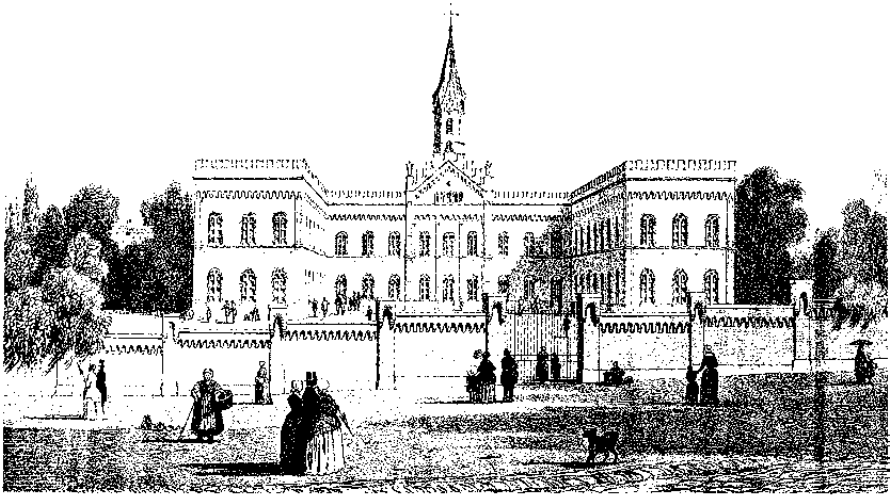
Nr. 134, 135. Rij- en scherp afgeschuind hoekhuis (Huishoudenstraat), n.o.v. architect P. Meewis van 1906; vijf bouwl. en resp. twee en negen trav. onder zadeldaken (fig. 1108). Lijstgevels van geglazuurde bak- en hardsteen, in gevelsteen gedateerd 1907. Registers van alternerend brede en smalle rechth. vensters, resp. met gietijzeren balkon en borstwering, belijnd door kordons; pilastermarkering op de hoogste verd. Klassiek hoofdgestel. Winkelpui met vernieuwde bekleding in nr. 134, oorspronkelijke geblokte cafépui in nr. 135. Eenvoudige gecementeerde opstand met ijzeren lateien aan de Huishoudenstraat.

1108. Zuidlaan nr. 134-135 (1906).

S.A.B., O.W., 16624 (1906).

Nr. 142. **Blindengesticht.** Opgericht door de «Société Royale de Philantropie» met een legaat van baron L.F. de Gendt de Lenglentier (1773-1843), n.o.v. architect J.-P. Cluysenaar, in 1845-1855.
Oorspronkelijk complex in neo-Tudor-/«Rundbogen»-stijl, met capaciteit van 84 bedden, gevormd door een U-vormig hoofdgebouw en afzonderlijk wasserijpa-

1109. Zuidlaan nr. 142. Blindengesticht (1845-1855). Lithografie door Vanderhecht, 1855 (S.A.B., I.F., K 404).

viljoen omringd door een afsluitmuur. Terrein begrensd door Zuidlaan, Aanaardingsstraat en Blaesstraat. Eerste voorontwerp van 1845, aanvankelijk voorzien ter plaatse van blekerij «le Noyer» in de Huidevettersstraat, tweede ontwerp van 1847, vereenvoudigd derde ontwerp en definitieve plannen van 1848. Grondwerken aangevat in 1849, eigenlijke bouw in 1852, voltooid en ingebruikgenomen in 1855. Toevoeging van een rooklokaal aan de O.-zijde in 1904-1905, nieuw toegangshek en portiersloge (gesloopt) in 1909. Toevoegingen n.o.v. architect P. Saintenoy : administratiepaviljoen (gesloopt) en infirmerie aan de O.-zijde in 1909-1910; nieuwe wasserij op de hoek Aanaardingsstraat/Blaesstraat in 1930-1933; verhoging van de vroegere infirmerie in 1935-1937. Grondige aanpassing, verhoging en uitbreiding aan Z.-zijde n.o.v. architect P. Dhaeyer vanaf 1957.

Hoofdgebouw. Sobere architectuur, volledig opgetrokken in baksteen met eerder schaars gebruik van hardsteen voor plint, kordons, omlijstingen en decoratieve elementen. Oorspronkelijk volkomen symmetrische opstand met geaccentueerde middenpartij aan het voorplein; twee bouwl., middenvleugel met negen, zijvleugels met zeven bij drie trav. (fig. 1109). Horizontale geleding, midden- en hoekpartijen gemarkeerd door ingediepte pilasters. Regelmatige registers van rondboogopeningen in geriemde omlijsting, de bovenvensters verbonden door een geprofileerd kordon. Typische afgeronde stichtersplaketten. Beëindiging door een uitkragende bogenfries op korbelen, kordon en kantelen. Rijker middenrisaliet van drie trav., ingedeeld door geringde colonnetten met acanthuskapiteel, afgewerkt als puntgevel met klimmende bogenfriezen en kantelen, blinde rondboogarcade met zelfde colonnetten en uurwerk in top. Octogonale klokketoren met door kordons belijnde basis; alternerend rondbogige galmgaten en blindnissen onder blinde vierpas, gevat in lisenen met bogenfries en fron-

taal; geribte spits (leien), bol en kruis. Bij de verbouwing vanaf 1957 werden de zijvleugels doorgetrokken tot de Zuidlaan en onderling verbonden door een lage vleugel en portiek. Behouden rondbogenordonnantie op begane grond; gewijzigde bovenverd. met bijkomend niveau binnen de oorspronkelijke bouwhoogte, rechth. vensters in oplopende omlijstingen, kroonlijst en blinde attiek. Ongewijzigd middenrisaliet met uitzondering van de gekanteelde bekroning. Behouden zijgevels, afgezien van latere aanbouwen : zelfde opstand als aan pleinzijde, zonder omlijstingen; onversierde achtergevel.
Interieur. Oorspronkelijk mannen- en vrouwenafdeling met refter, infirmerie en werkplaats op de beneden-, slaapzalen op de bovenverd., gescheiden door de behouden centrale *kapel*. Rechth. zaalkerk van vier trav. met pseudo-zijbeuken, omlopend tweeledig wandschema gemarkeerd door rondbogen, colonnetten met acanthuskapiteel en entablement per register; vlakke zoldering met profileringen en rozetten. Oorspronkelijke tweelichtramen met ijzeren roeden; aan altaarzijde glas-in-loodvulling (begin XX?) in de bovenste, glas-in-beton (Blanpain en Massonet, 1971) in de onderste geleding.
Uitbreidingen in aangepaste stijl, met lisenen, bogenfriezen en rondboogopeningen : cf. rookzaal van één bouwl., begane grond van de vroegere infirmerie – oorspronkelijk met slechts één bouwl. –, en wasserij met drie bouwl. Verhoging van de vroegere infirmerie, twee verd. + solarium, in modernistische stijl : baksteen- en simili-banden, pilasterindeling, balkon en rechth. openingen.
Monument voor de filantroop Robert Halot (1873-1931) en gedenkplaten voor Paul de Groux (1907-1939) en voor de Société Coopérative des Charbonniers Bruxellois op de O.-binnenplaats (2366, 2367).

S.A.B., O.W., 30410-30411 (1845-1855), 20080 (1904-1905), 16743 (1909-1910), 41259 (1930-1933), 45745 (1935-1937), 71426 (1957); A.A., 1852, vol. 50, rep. 29-31.
MICHIELS J., *A propos de la Maison des Aveugles* (Les Marolles, 1984, 1, p. 19-24).

Nr. 144-146. Voormalige «*Brasserie Lhost*», ruim hoekgebouw (Hoogstraat) met drie bouwl. en resp. drie en elf trav. onder mansardedak (leien). In oorsprong neoclassicistische woning met drie + vijf trav. en aansluitend tuinmuur, uit XIX b; uitgebreid tot huidig volume n.o.v. architect J.J. De Wit van 1904. Lijstgevel met sobere stucversiering, plint en kordongeleding. Regelmatige registers van rechth. deuren en vensters, op de bovenverd. met geriemde omlijsting en paneel op de borstwering, alternerend met ijzeren borstweringen en drie middenbalkons op de hoogste verd. zijde Zuidlaan. Klassiek hoofdgestel met paneel en spiegels in fries. Centrale dakkapel met flankeerzuilen en entablement, tussen kleinere met fronton (2368).

S.A.B., O.W., 246 (1904), 16738.

Zuidstraat (5 E-F-G-H)

Van Beursstraat naar Rouppeplein.
Lange, vrij rechtlijnige straat met tweefasige aanleg. Het Z.-straatgedeelte, tussen Mussenstraat en Rouppeplein, werd in 1840-1841 getrokken, als hoofdas van het nieuwe stedebouwkundige ensemble vóór het voormalige Bogaardenstation (zie Rouppeplein). Voor het tracé van de Zuidstraat werden twee bouwblokken doorbroken en de blekerij «le Chassis» verkaveld; delen van het voormalige bogaardenklooster werden in 1844 voor het rechttrekken van de rooilijn gesloopt. In N.-richting verlengd tot de Boterstraat in 1861-1862, gelijktijdig met de verbreding van de Kleerkopersstraat. Drie bouwblokken werden hierbij doorbroken, waardoor o.m. de oude Berg van Barmhartigheid (1618, W. Coberger) en de Stadswaag (1706, C. Van Nerven) verdwenen. De bestaande Melkstraat en Korte Mussenstraat werden resp. aan de O. en W.-zijde verbreed en geïncorporeerd. Deze nieuwe as sloot voorbij de Munt aan op de Nieuwstraat, waardoor een rechtstreekse verbinding werd gerealiseerd tusen het toenmalige Noordstation en het Bogaardenstation.

Deze eerste N.-Z.-as, voorloper van de parallelle centrale lanen en al vlug een geanimeerde verkeers- en handelsader, werd later nog doorgetrokken tot het toenmalige Zuidstation (zie Stalingradlaan).
Aaneengesloten neoclassicistische en Second-Empire gevelwanden uit de jaren 1860 in het N.-straatgedeelte. Basisbebouwing van eenvoudige rijhuizen, o.m. gekoppeld, met gemiddeld vier bouwl. en twee à drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met doorgaans getoogde of rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting op kordonvormende lekdrempels, klassiek hoofdgestel en winkelpui van bij oorsprong. Cf. nr. 20-22 (1862), 23 (1864), 27 (1864), 31-37 (1862), 34 (1862), 36 (1862, architect F. Duprez), 48 (1862), 70 (1862) en 71-77 (1862). Dito hoekcomplexen, met doorgaans twee à drie gekoppelde panden, cf. nr. 24-28 (1862), 30-32 (1862), 43-45 (1861), 53-57 (1862), 84-90 (1862), 91-95 (1861) en 92-94 (1865). Voorts heren-, rijhuizen en hoekcomplexen met rijker stucdecor. Enkele oudere panden in de bewaarde W.-zijde van de voormalige Melkstraat, cf. nr. 5 (1840), 7 en 11 : twee diephuisjes uit XVII-XVIII met aangepaste lijstgevel doch bewaarde dakstructuur en achterpuntgevel.
Neoclassicistische rijbebouwing overwegend uit de jaren 1840 in het Z.-straatgedeelte, aansluitend bij de oorspronkelijke architectuur van het Rouppeplein en aanpalende straten. In oorsprong doorgaans vrij voorname enkelhuizen, soms gekoppeld, met drie à vier bouwl. en gemiddeld drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met eerder vlakke behandeling, vaak verkleinende ordonnantie en geaccentueerde middenas, heden veelal gebanaliseerd, verhoogd of met verbouwde pui. Cf. nr. 108-110, 119-123 (1845), 124, 126-128, 145 (1856), 147, 149, 162 (1841), 164-166 en 169-171 (1840). Dito hoekhuizen, cf. nr. 125 en 130 (1843). Latere panden met stucdecor en gietijzeren balkon in nr. 96 (1876; winkelpui 1912, architect A. Nelissen) en 120 (1876). Art-Deco-erker met fraaie mozaiekbekleding (1925, architect W. Michel) in nr. 26. Typische winkelpui en -inrichting van medailleur P. De Greef (1946-1947; architect A. Trefois) in nr. 112-114. Monumentaal complex van de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (zie nr. 144). Vooral in het Z.-straatgedeelte geconcentreerde nieuwe bouw, gedomineerd door een kantoorcomplex (1974, architect L.J. Engels) op het bouwblok Zuidstraat/Mussenstraat/Gootstraat/Bogaardenstraat).

S.A.B., O.W., 26157 (1840-1841), 26319 (1861-1862), 16794 (1862), 16782 (1864), 16784 (1864), 16806 (1862), 16798 (1862), 16811 (1862), 16792 (1862), 16890 (1862), 16812 (1862), 16799 (1862), 3804 (1862), 15686 (1861), 16813 (1862), 16775 (1862), 16810 (1861), 16779 (1865), 13398 (1840), 9165 (1845), 16817 (1856), 9163 (1841), 9158 (1840), 7950 (1843), 16894 (1876), 16899 (1912), 16898 (1876), 31882 (1925), 57713 (1946-1947).

Nr. 8-10. Voormalige «*Caisse Générale de Reports et de Dépôts*». Bankgebouw in «Beaux-Arts»-stijl, n.o.v. architect F. Gorlier van 1924-1925; vijf bouwl. en vijf trav. Monumentale lijstgevel van natuur- en hardsteen. Begane grond in afgevlakte bossage met rondboogopeningen. Bovenverd. met door kolossale Ionische pilasters gemarkeerd middenrisaliet van drie trav., doorlopende balustrade en klassiek hoofdgestel. Vijfde bouwl. als attiek met bekronende balustrade (2369).

S.A.B., O.W., 34305 (1924-1925).

Nr. 9. Diephuis met drie bouwl. en twee trav. onder zadeldak (Vlaamse pannen), (fig. 1110). Bepleisterde en beschilderde barokke halsgevel, uit eind XVII-begin XVIII. Aangepaste bovenverd. met afgeronde vensters, vlak omlijst met sluitsteen, lekdrempel en gietijzeren leuning (XIX c). Eenledige geveltop onder pseudo-fronton : rondboogvenster met imposten, sluitsteen en gebogen waterlijst op gestrekte uiteinden. Verbouwde winkelpui. Achtertuitgevel.

Nr. 13. Markant hoekhuis (Steenstraat) met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect A. Trappeniers van 1869 (fig. 1110); drie bouwl. + entresol en resp. twee en één

1110. Zuidstraat nr. 9, 13 (1869).

trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel met zwaar stucdecor, o.m. brede schijnvoegen, geprofileerde kordons, ingediepte pilasters en spiegels, en geriemde vensteromlijstingen. Hoofdgevel gemarkeerd door gevelbrede balkons met uitgelengde consoles en fraaie gietijzeren leuning. Bekroond met sterk geprofileerd driehoekig fronton met tandlijst en oculus, op voluutconsoles. Zijgevel met risaliet met entablementen, doorlopend in een dakkapel met klauwstukken en booglijst. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpui, heden verbouwd.

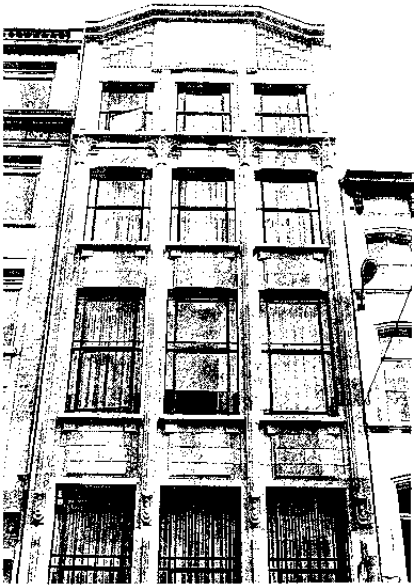
S.A.B., O.W., 3808 (1869).

Nr. 15. Hoekhuis (Steenstraat nr. 37) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1865; vier bouwl. + mezzanino en resp. twee en vijf trav. onder zadeldak (pannen). Lijstgevel met stucdecor, geleed door geprofileerde kordons. Eerste verd. met schijnvoegen en steekboogvensters; bovenste twee met rechth. vensters, spiegels en panelen, en gietijzeren borstweringen. Kroonlijst met klossen. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpui; huidige «La Maison d'Art» met Dorische zuilen en triglifenfries van 1916 (2370).

S.A.B., O.W., 16830 (1865), 16839 (1916).

Nr. 16-18. Voormalige «*Comptoir du Centre*» (S.A. de Banque, de Dépôts et du Credit), (fig. 1111). Bankgebouw in Art Deco, n.o.v. architect C. Muller van 1928; vier bouwl. + entresol en drie trav. Verzorgd gevelfront met parement van natuursteen. Bovenverd. geritmeerd door palmvormige colonnettes; bovenste verd. als attiek, afgewerkt met een bewerkt trapezoïdaal pseudo-fronton. Metalen raamwerk. Oorspronkelijk hoge benedenbouw met geaccentueerde inkompartij onder octogonale oculi, heden verbouwd tot lage garagepoort en bijkomende verd.

S.A.B., O.W., 41372 (1928).

1111. Zuidstraat nr. 16-18. Voormalige «Comptoir du Centre» (1928).

Nr. 17. Rijhuis met Second-Empire-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1865; drie bouwl. + entresol en twee trav. onder mansardedak. Lijstgevel met stucdecor en horizontale geleding. Licht gewijzigde «klassieke» winkelpui en beglaasde entresol. Rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting met oren en o.m. sluitsteen. Cartouche met initialen A D van bouwheer Daubreby op de middenpenant, rankwerkfries en gevelbreed balkon met consoles en gietijzeren hek op de bel-etage; Franse balkons van de bovenste verd. verwijderd. Kroonlijst met tandlijst op consoles; dakkapel met klauwstukken en fronton (2371).

S.A.B., O.W., 16780 (1865).

Nr. 39-41, 46. Twee rijhuizen met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect E. Flanneau resp. van 1864 en 1861; drie bouwl. en resp. twee en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. bovenvensters in geriemde omlijsting, blinde borstweringen en doorgetrokken lekdrempels. Klassiek hoofdgestel. Winkelpui van bij oorsprong, heden verbouwd. Bijkomende entresol met schijnvoegen in nr. 39-41 (2372, 2373).

S.A.B., O.W., 15431 (1864), 16807 (1861).

Nr. 40-44. Drie gekoppelde rijhuizen achter doorlopend gevelscherm in Second-Empirestijl, waarvoor bouwaanvraag van 1861 (fig. 1112); drie bouwl. + entresol en drie brede trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met symmetrische opbouw. Verticaal gevelritme, de midden- en zijtrav. resp. gemarkeerd door hoekkettingen en geblokte pilasters; voorts kordonvormende lekdrempels. Drielichten in de middentrav., achtereenvolgens Venetiaans met Ionische pilasters en geprofileerde booglijst, en onder gestrekt entablement; rechth. vensters met geriemde omlijsting in de zijtrav.; centraal doorboorde lichtspleten in de uiterste hoekpenanten. Bel-etage gemarkeerd door balkons met voluutconsoles en gietijzeren leuning, l.g. in de middentrav. rijker uitgewerkt met initialen B G van bouwheer Bindels in de middentrav. Gekorniste kroonlijst met modillons en tandlijst, boven fries en kordon. Oorspronkelijk «klassieke» winkelpuien met zij-ingang onder doorlopend entablement, heden verbouwd. Pui met gebogen glaswanden en fijn houtwerk uit begin XX, in nr. 42.

1112. Zuidstraat nr. 40-44 (1861).

S.A.B., O.W., 16808 (1861).

Nr. 47-51. Hoekgebouw (Kolenmarkt), drie gekoppelde rijhuizen, met Second-Empire-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1861; drie bouwl. + entresol en resp. zes en één trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, horizontaal geleed door het gevelbrede bel-etagebalkon met zware voluutconsoles en gietijzeren borstwering. Brede spiegelboogopeningen op de entresol; steekboogvensters met geriemde omlijsting, sluitsteen en o.m. geprofileerde dorpel op de bovenverd. Twee middentrav. geaccentueerd door Franse balkons op de bovenste verd., en bekroond door een gebroken gebogen fronton en dakkapel met

klauwstukken. Kroonlijst met tandlijst op gekoppelde uitgelengde consoles; rechte dakkapellen. Oorspronkelijk gekoppelde winkelpuien met bewerkte posten, en schuine hoekvitrine; heden verbouwd (2374).

S.A.B., O.W., 16791 (1861).

Nr. 50, 52. Rij- en hoekhuis (Kolenmarkt nr. 21, 23) in Second-Empirestijl, n.o.v. architect A. Trappeniers van 1862; vier bouwl. en resp. drie en vijf trav. onder zadeldak. Lijstgevels met typisch stucdecor, op winkelpuien met bewerkte hardstenen posten en sokkel. Getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting met oren, ster tussen dubbel L-monogram, en rankwerk; voorheen gevelbrede balkons op de bel-etage. Rijhuis met registerindeling door friezen onder de lekdrempels en kroonlijst op uitgelengde consoles; eenvoudiger achtergevel. Hoekhuis met uitbundiger ornamentering met bijkomende bossage, spiegels en panelen. Verticaal oplopende vensteromlijstingen met entablementen en gietijzeren borstweringen; rondboogvensters op de bovenste verd. Hoektrav. nog geaccentueerd door tweelichten tussen pilasters en klauwstukken met guirlande, oorspronkelijk doorlopend in een monumentale dakkapel met oculus en vaas. Kroonlijst met tandlijst (2375).

S.A.B., O.W., 15691 (1862), 16793 (1862).

Nr. 59-63. Oorspronkelijk ruim herenhuis van het dubbelhuistype, met Second-Empire-inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1862; drie bouwl. + entresol en vijf trav. Verbouwd en uitgebreid tot appartementsgebouw (hoek Lombardstraat nr. 11-17), n.o.v. architect E. Tondeur van 1909, met bijkomende vierde bouwl., mansarde (leien) en zijgevel van acht trav.
Oorspronkelijk bepleisterde en beschilderde lijstgevel – heden simili-bekleding – met ruime verwerking van hardsteen. Door bewerkte pilasters gemarkeerd middenrisaliet met rondboogpoort en opengewerkte balkons op gekoppelde consoles. Rechth. vensters in geriemde omlijsting met oren, bijkomend entablement en doorlopende balustrade op de bel-etage, neuten en oorspronkelijk sluitsteen op de tweede verd. Toegevoegde derde verd. in kopiërende stijl. Hoofdgestel met hergebruikte kroonlijst met gebogen fronton, tandlijst en gekoppelde consoles. Van bij oorsprong winkelpuien aan weerszij van de poort – heden verbouwd – onder entresol met gekoppelde venstertjes.
Toegevoegde zijgevel met twee l. trav. zoals beschreven. Overige zes trav. in «Beaux-Arts»-stijl : bow-windows vanaf de entresol in midden- en hoektrav., bekroond met dakkapellen; brede vensters met ijzeren borstwering; klassiek hoofdgestel. Privé-portalen tussen winkelpuien onder doorlopende I-balken (2376).

S.A.B., O.W., 16809 (1862), 2538 (1909).

Nr. 62, 64. Hoek- en twee rijhuizen (Lombardstraat nr. 19, 23), n.o.v. architect D. Peeters van 1862; vier bouwl. en elk twee – hoekhuis bij vier – trav. onder zadeldak (pannen). Bepleisterde lijstgevels met neoclassicistische inslag, overeenstemmend met de basisbebouwing van dit straatgedeelte. Per pand verschillende venstervorm – getoogd, rechth. en afgerond – met geriemde omlijsting en lekdrempel; gevelbreed balkon met ijzeren leuning aan de Zuidstraat. Klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles en casementen. Oorspronkelijk geornamenteerde winkelpuien, heden verbouwd (2377).

S.A.B., O.W., 16804 (1862).

Nr. 65. Herenhuis van het enkelhuistype, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1863; drie bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, oorspronkelijk op geboste hardstenen benedenbouw met diamantkoppen. Getoogde r. inrijpoort met sluitsteen, en vensters met doorgetrokken lekdrempels, in geriemde omlijstingen. Bel-etage met doorlopende borstwering, en in de twee middentrav. gebogen entablementen en balkon met voluutconsoles en balustrade. Kroonlijst met klossen en gekoppelde consoles, boven panelenfries en architraaf. Benedenvensters verbouwd tot winkelpui (2378).

S.A.B., O.W., 16788 (1863).

1113. Zuidstraat nr. 67 (1863).

Nr. 66-68. Zelfde type rijhuis als nr. 62 en 64, met drie trav., n.o.v. architect F. Duprez van 1862. Getoogde vensters, typische ijzeren balkon- en vensterleuningen, eenvoudiger hoofdgestel en dakkapellen met vleugelstukken en fronton. Gewijzigde winkelpui (2379).

S.A.B., O.W., 16801 (1862).

Nr. 67. Herenhuis met enkelhuisopstand, in Second-Empirestijl, n.o.v. architect F. Duprez van 1863 (fig. 1113); drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak (leien). Verzorgde lijstgevel met stucdecor, op geboste hardstenen benedenbouw met ingekerfde rankwerkversiering. Horizontale registerindeling door gebroken architraven, kordons en friezen met spiegels en stafwerk; panelen met schijf in de uitgespaarde hoeken op de penanten. Bel-etage gemarkeerd door een centraal balkon met voluutconsoles, en entablementen. Getoogde l. inrijpoort en vensters in geriemde omlijstingen; typische ijzeren borstweringen. Kroonlijst met tandlijst op consolerij; vereenvoudigde dakkapellen, voorheen met top- en klauwstukken.

S.A.B., O.W., 16787 (1863).

Nr. 69. Enkelhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1863; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond en hardstenen plint. Rechth. deur en vensters met geriemde omlijstingen en doorgetrokken lekdrempels. Bijkomende voluutsleutels op de begane grond, balkon en entablement op voluutconsoles in de middentrav. van de bel-etage; ijzeren borstweringen. Klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles en casementen (2380).

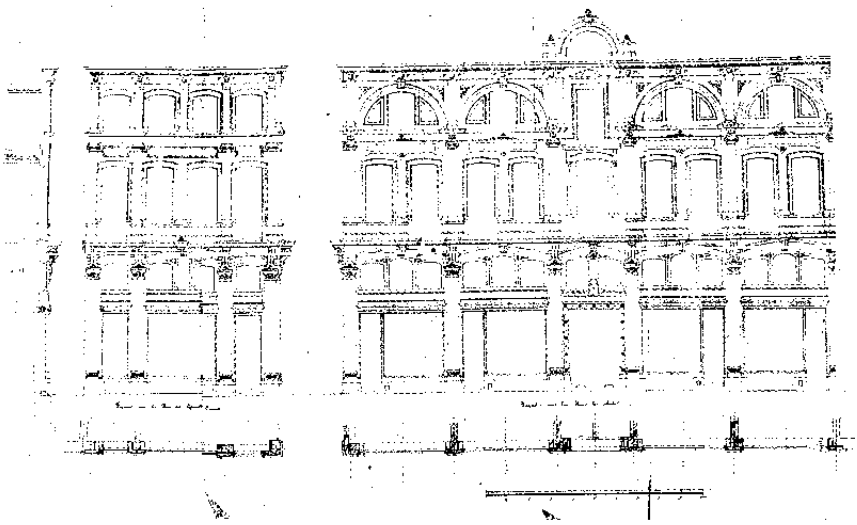
S.A.B., O.W., 16790 (1863).

Nr. 72, 74. Twee rijhuizen met Second-Empire-kenmerken, n.o.v. architect T. Lamal van 1862; drie bouwl. en drie trav. onder mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met rechth. vensters in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels. Rijkere uitwerking in nr. 74, met bijkomende geboste entresol, middenrisaliet en -balkon met typische consoles en ijzeren hek, en spiegels op de borstweringen. Zelfde klassiek hoofdgestel met uitgelengde consoles en casementen, en centrale dakkapel met top- en klauwstukken; bijkomende œil-de-bœufs in nr. 72. Oorspronkelijk geornamenteerde winkelpuien, heden verbouwd (2381).

S.A.B., O.W., 16800 en 16803 (1862).

Nr. 76-76A. Voormalig enkelhuis met zelfde kenmerken als nr. 72 en 74, n.o.v. architect T. Lamal van 1862. Oorspronkelijk geboste benedenbouw en centraal balkon. Bovenverd. geritmeerd door risalieten : afgeronde vensters in geriemde omlijsting met oren en op de bel-etage sluitsteen, op kordonvormende lekdrempels; spiegels en rozetten op borstweringen en penanten. Getoogde dakkapellen met top- en klauwstukken boven het bewerkte hoofdgestel (2382).

S.A.B., O.W., 16786 (1863).

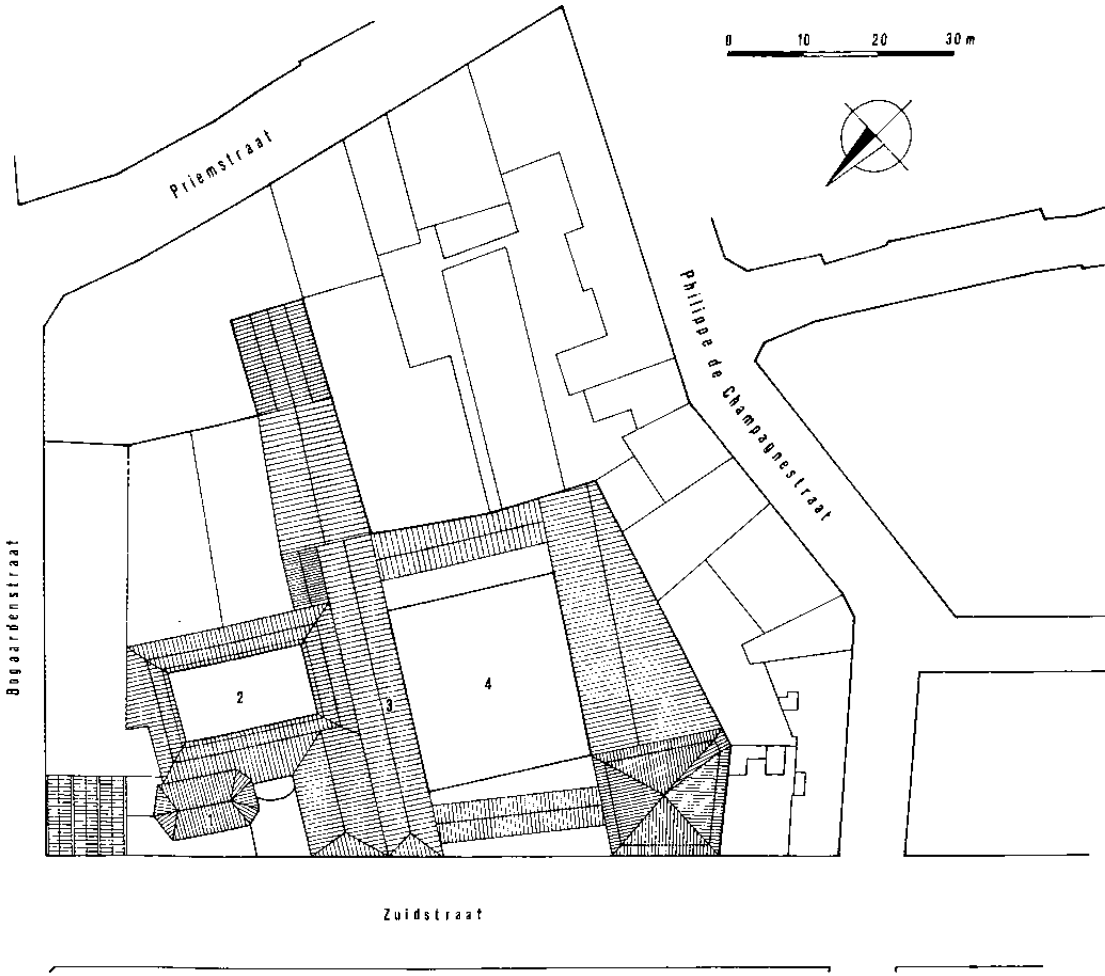

1114. Zuidstraat nr. 79-89. Bouwaanvraag (1862), (S.A.B., O.W., 16805).

Nr. 79-89. Hoekgebouw (Lievevrouwbroersstraat) in Second-Empirestijl, n.o.v. architect E. Cels van 1862 (fig. 1114); drie bouwl. + entresol en resp. negen en vier trav. onder mansardedak (kunstleien). Lijstgevel met rijk stucdecor, verkleinende ordonnantie, register- en gebundelde trav.-indeling; totaal verbouwde benedenbouw. Portiektrav. over de bovenverd., met geprofileerde booglijst met voluutsleutel, dubbele Ionische pilasters en doorlopend hoofdgestel; spiegelversiering, met palmet en rozet op de eerste verd., rankwerk in de zwikken op de tweede. Verdiepte middentrav., met balkon met voluutconsoles en ijzeren hek en driehoekig fronton op de bovenste verd., doorlopend in een gebogen sterk geprofileerd dakvenster met voluutsleutel, postamenten en palmetvormige topstukken. Getoogde vensters in geriemde omlijsting. Oorspronkelijk balkon van zeven trav. op de bel-etage. Gelede architraaf, fries met panelen en leeuwekoppen, tand- en kroonlijst. Oorspronkelijk rijk geornamenteerde winkelpuien met entresol en centrale inkom tussen kolossale pilasters. Zijgevel met eenvoudiger opstand gemarkeerd door zwakke hoekrisalieten (2383).

S.A.B., O.W., 16805 (1862).

Nr. 102-106. Hoekcomplex (Mussenstraat), drie gekoppelde rijhuizen, met Second-Empire-inslag, n.o.v. architect J.F. Vander Rit van 1863; drie bouwl. + entresol en samen zes bij twee trav. onder mansardedak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, geleed door een omlopend balkon met voluutconsoles en gietijzeren leuning. Entresol in afgevlakte bossage. Bovenverd. met gebundelde trav.-indeling door pilasters. Steekboogvensters in geriemde omlijsting met oren, drop en typische sleutel; versierde borstweringen met trigliefenconsoles op de bovenste verd. Breed klassiek hoofdgestel met gekoppelde consoles en spiegels; voorheen bekronende ijzeren borstwering vóór de getoogde dakkapellen met klauw-

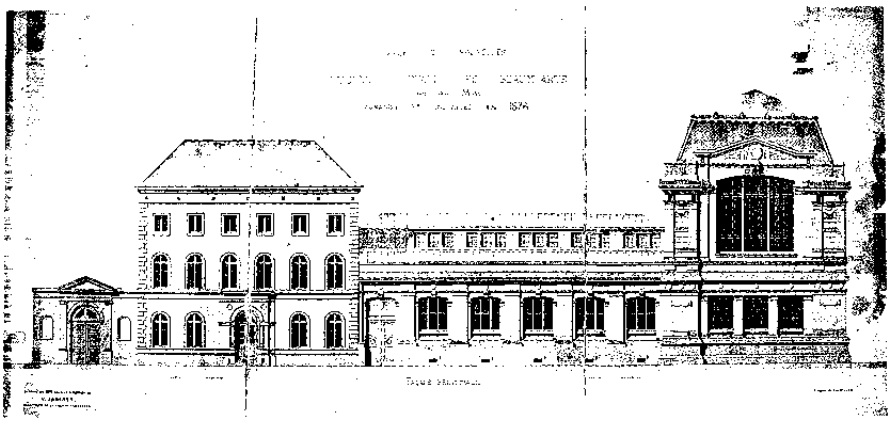
L. Zuidstraat nr. 144. Koninklijke Academie voor Schone Kunsten.

en topstukken. Winkelpuien van bij oorsprong, heden verbouwd (2384).

S.A.B., O.W., 16789 (1863).

Nr. 144. **Koninklijke Academie voor Schone Kunsten.**

Complex in kern gevormd door het *voormalige bogaardenklooster* met gebouwen uit XVII-XVIII, aangepast en uitgebreid voor nieuwe functies i.l.v. XIX en XX. De vroegst gekende archivalia met betrekking tot het bogaardenklooster dateren van 1277 en 1303. Aanvankelijk gemeenschap van wevers, die in 1359 de regel van St.-Franciscus aannam. Begin XV onder toezicht van de stadsmagistraat geplaatst. Het bij intrede vereiste lidmaatschap van de weversgilde werd in 1474 afgeschaft; nog bedrijvig in handel en herstel van weefkammen tot de omvorming tot een exclusief religieuze orde i.l.v. XVII. Klooster z.g. «*Mariendael*». Eerste vermelding van een kapel in XIV, opnieuw gewijd na de godsdienststroebelen in 1585. Schip van de nieuwe kerk aangezet na het verkrijgen van de toelating tot collecteren in 1624, bijkomende toelagen in 1659, beëindigd in 1673. Eerstesteenlegging voor het koor in

1115. Zuidstraat nr. 144. Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Opstand (1876), (S.A.B., N.P.P., S 3).

1696, ingewijd in 1701; de voorgevel bleef onafgewerkt. Kloostergebouwen vergroot in 1657 en wederopgebouwd of minstens aangepast in Lodewijk XV-stijl in 1752. Kloosterlingen verdreven in 1796; vervolgens diverse functies, o.m. gevangenis, stallingen, tabaksmagazijn en zondagsschool. Een gedeelte van de gebouwen werd vanaf 1803 ingenomen door de zwartzusters, tot deze in 1829 hun intrek namen in het vroegere visitandinenklooster. Kraaminrichting van het Bestuur der Godshuizen, sinds 1810 eigenaar van het complex, van 1831 tot 1843. Gedeelten van kerk en klooster werden ingevolge de aanleg van de Zuidstraat gesloopt in 1844. De resterende gebouwen werden aangepast tot meisjesweeshuis n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1843, uitgevoerd in 1844-1845.
Heringericht en uitgebreid voor de huidige functie, n.o.v. architect P.V. Jamaer, in 1874-1876. De Academie werd te Brussel opgericht in 1711, en verkreeg van Leopold I de titel «Koninklijke Academie» in 1835. Aanvankelijk gevestigd in het Stadhuis, tot 1829; van 1832 tot 1875 in de kelders van het Nijverheidspaleis (Museumplein). Restauratie van kloosterpand en kapel, en uitbreiding met een nieuwe vleugel, door architecten A. Bernard en R. Vandendaele, in 1971-1975.
Complex begrensd door Zuidstraat, Bogaardenstraat en Priemstraat, met de voormalige kloostergebouwen in het centrum, het oude academiegebouw ten Z., de nieuwe vleugel ten N. (Fig. L).

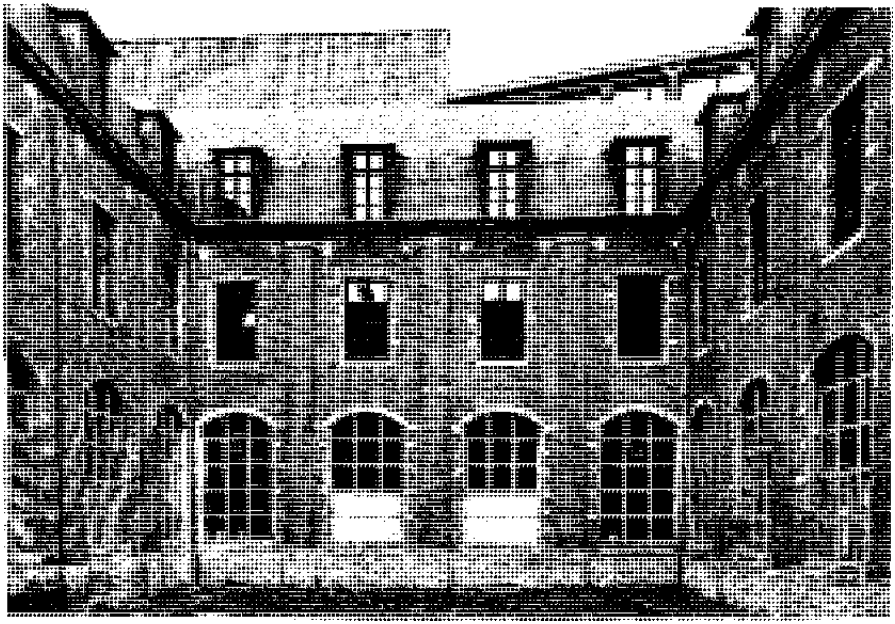
Voormalige kloostergebouwen
Voorheen gebouwencomplex uit XVII-XVIII met hoofdingang aan de Bogaardenstraat, doorlopend tot de Priemstraat, waarvan de kloosterkerk de N.-W.-hoek innam, en kloostertuin ten Z. Bij de aanpassing tot meisjesweeshuis door Partoes in 1843-1845 werd het kloosterpand vrij intact bewaard, het koor van de kerk als huiskapel geïntegreerd, de Z.-tuinvleugel verhoogd, en een nieuw gevelscherm opgetrokken aan de Zuidstraat. Tot de gesloopte delen behoorden het schip van de kerk en diverse bijgebouwen.
Gevelscherm Zuidstraat (fig. 1115). Lijstgevel in neoclassicistische stijl met neo-Italiaanse-renaissance-kenmerken, van drie bouwl. en zes trav. Parement van natuursteen met verwerking van hardsteen voor plint, hoekkettingen, kordons en omlijstingen. Symmetrische opbouw met geaccentueerde inkompartij in de twee mid-

1116. Zuidstraat nr. 144. Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Voormalige Bogaardenkerk (1696-1701). Gewelfconsole.

dentrav. : rondboogpoort in omlijsting met schijfornamenten, binnen risaliet met entablement. Rondboogvensters met geriemde omlijsting en doorgetrokken lekdrempels op de eerste twee bouwl. Haast vierkante volledig omlijste vensters op de lagere derde bouwl. Kroonlijst boven fries met steigergaten en kordon. L. aanpalende portiek : rondboogpoort met imposten en sluitsteen, binnen pilasters en driehoekig fronton; flankerende rondboognissen (2385).

Kapel. Oorspronkelijk koor (1696-1701) van de voormalige kloosterkerk, voorheen met driebeukig schip van vijf trav. en onafgewerkte ingebogen voorgevel. Eenbeukige ruimte in laat-barokstijl, met twee trav. en driezijdige Z.-georiënteerde sluiting; heden opgesplitst, de benedenbouw geïntegreerd in de nieuwe vleugel. Onversierde baksteenbouw onder afgeschuind schilddak (leien). Interieur. Bovenbouw

1117. Zuidstraat nr. 144. Koninklijke Academie voor Schone Kunsten. Voormalig Bogaardenklooster. Kloosterpand.

onder bepleisterd kruisgewelf (stuc op hout) : ribben uitlopend op acanthusbladeren en dito sluitstenen; platte gordelbogen met casementen op lijstkapitelen, opgevangen door cartouches met gevleugeld engelenhoofd en rankwerk (fig. 1116). Gehalveerde rondbogen met geprofileerde booglijst in het onderste register; rondboogvensters en -nissen in vlakke omlijsting met neuten, imposten, sluitsteen en waterlijst in het bovenste register. Toegevoegd doksaal met balustrade tegen de N.-wand.

Kloosterpand (fig. 1117). Vier kloostervleugels van twee bouwl. en resp. zes en vier trav. onder mansardedaken (leien) met dakkapellen. Ontpleisterde baksteenbouw met verwerking van zandsteen voor de sokkel met geprofileerde afzaat, negblokken en steigergaten. Trav.-indeling door vlakke pilasters. Brede korfboogopeningen met kwarthol profiel aan de dagkanten en metalen roedenverdeling op de benedenverd. Rechth. vensters met kwartholle negblokken en vernieuwde arduinen dorpels op de bovenverd. Kloostergang op de begane grond, onder gedrukte, ontpleisterde bakstenen kruisgewelven, de gordelbogen opgevangen door geprofileerde consoles; twee hoge steekboogdeuren in zandstenen omlijsting met imposten, sluitsteen en waterlijst in de Z.-W.-hoek. In het midden van de W.-vleugel aanleunende trapkoker met stenen wenteltrap, omschreven door een later trappenhuis met brede houten trap.

Z.-tuinvleugel. Bepleisterde lijstgevel met voorheen twee bouwl. en mansardedak – door Partoes vervangen door een derde bouwl. – en een vijftiental trav., later gedeeltelijk ingebouwd. Eerste twee bouwl. opgetrokken uit bak- en zandsteen zoals het kloosterpand, met aangepaste rechth. vensters op lekdrempels; lage derde bouwl. met haast vierkante vensters en klassiek hoofdgestel. Door vlakke pilasters gemarkeerd middenrisaliet : oorspronkelijk bekronend driehoekig pseudo-fronton vervangen door een neoclassicistisch boogveld met segmentvenster en ronde oculus. Spiegelboogdeur en aansluitend -venster met arduinen omlijsting in vroege Lodewijk XV-stijl, uit midden XVIII (1752?) : geprofileerd kwarthol beloop met neuten, imposten en voluutsleutel, onder gebogen waterlijst met gestrekte uitcinden, het venster geflankeerd door langgerekte voluten; eertijds voorafgegaan door een bordestrap met gesmeed ijzeren leuning. Gedenkstenen voor A.J. Wauters (1845-1916) en Ch. Van Der Stappen (1843-1910), l.g. door M. Rau (2386).

Academiegebouw

Monumentaal complex in klassiek geïnspireerde eclectische stijl, n.o.v. architect P.V. Jamaer, van 1874-1876 (fig. 1115). Symmetrisch geordonneerde vleugels van twee bouwl., in U-vorm rondom een binnenplaats. Gevels met parement van natuursteen verwerkt met hardsteen. Markant hoger oplopend hoekpaviljoen onder mansardedak (leien), de bovenverd. met gekoppelde hoekpilasters waarop klassiek hoofdgestel en blinde attiek met de wapens van Brussel. Grote steekboogvensters met voluutsleutel en ijzeren roedenverdeling, boven de attiek bekroond door driehoekige pseudo-frontons met decoratief beeldhouwwerk. Identieke W.- en O.-vleugel met zes trav. : begane grond geritmeerd door pilasters en steekboogopeningen, afgewerkt met hoofdgestel en blinde attiek; erboven terugwijkende lage dakverd. opgevat als galerij met drielichten met typische roedenverdeling. Gebeeldhouwde reliëfs met putti tegen de attiek aan pleinzijde, door beeldhouwer A.-E. Carrier-Belleuse, afkomstig van de zijgevels van de Beurs (1865-1873) waar zij in 1893 werden verwijderd (zie Anspachlaan nr. 80). Z.-vleugel van zes trav. met horizontale geleding in twee registers, beide geritmeerd door pilasters en steekboogopeningen en afgewerkt met een hoofdgestel (2387).

S.A.B., P.P., 1004, 2238; N.P.P., S 3, 72.

Academie Royale des Beaux-Arts de Bruxeles, 275 ans d'enseignement, Brussel, 1987.

BONENFANT-FEYTMANS A.M., *Le sort du couvent des Bogards à Bruxelles depuis la fin de l'ancien régime* (Cahiers Bruxellois, 1959, IV, 3-4, p. 295-317).

HOEBANX F., MARTINY V.G., QUIEVREUX L., *Le 250me anniversaire de l'Académie Royale des Beaux-Arts de Bruxelles* (Brabant, 1961, 6).

Nr. 146. Herenhuis met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1879; drie bouwl. en vier trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel op hardstenen plint : ruw geboste benedenbouw, schijnvoegen op de bovenverd. en belijnende kordons. Nauwelijks geaccentueerd l. risaliet met inrijpoort, bijkomend entablement en klossen, en grotere dakkapel. Fraai balkon met consoles en gietijzeren leuning in de derde trav. Rechth. muuropeningen, de bovenvensters met geriemde omlijsting en borstweringversiering. Kroonlijst met tandlijst boven spiegels; dakkapellen met driehoekig fronton (2388).

S.A.B., O.W., 16903 (1879).

Nr. 150-152. Twee gekoppelde enkelhuizen (hoek Philippe de Champagnestraat) in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1843; drie bouwl. en samen vijf bij vier blinde trav. onder afgeschuind zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel belijnd door de plint en omlopende geprofileerde kordons. Pseudo-dubbelhuisopstand, gemarkeerd door een centraal balkon met voluutconsoles en ijzeren hek; rechth. muuropeningen. Klassiek hoofdgestel. Begane grond oorspronkelijk met deuren in midden- en r. trav., en vensters met lekdrempel op consoles; heden verbouwd (2389).

S.A.B., O.W., 16825 (1843).

Nr. 154. Enkelhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1846; vier bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met geprofileerde hardstenen plint. Rechth. muuropeningen, de bovenvensters met geriemde omlijsting en geprofileerde kordonvormende lekdrempels. Louis-Philippe-topstuk met vrouwenhoofd, balkon en entablement op voluutconsoles in de middentrav. van de bel-etage. Klassiek hoofdgestel. Begane grond in ontwerp met schijnvoegen en lekdrempelconsoles (2390).

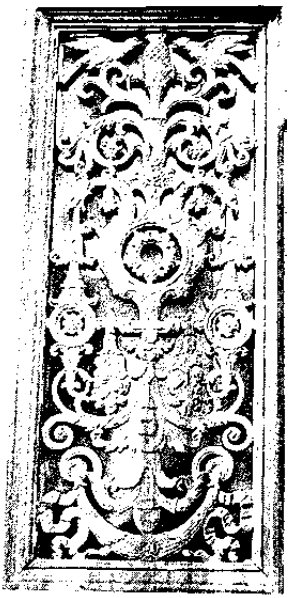
S.A.B., O.W., 16821 (1846).

1118. Zuidstraat nr. 159-161 (1850).

Nr. 158-160. Twee gekoppelde enkelhuizen in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1841; vier bouwl. en vijf trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen op de begane grond en geprofileerde hardstenen plint. Pseudo-dubbelhuisopstand, gemarkeerd door een balkon met voluutconsoles en ijzeren hek en een entablement in de middentrav. van de bel-etage. Rechth. vensters in verkleinende ordonnantie, op de eerste twee verd. in geriemde omlijsting op doorgetrokken lekdrempels, haast vierkant en volledig omlijst op de bovenste verd. Klassiek hoofdgestel. Behouden begane grond in de drie l. trav. met oorspronkelijke houten middendeur; venster en deur van de twee r. trav. in 1907 verbouwd tot winkelpui (2391).

S.A.B., O.W., 9164 (1841), 1727 (1907).

1119. Zuidstraat nr. 167 (1842). Deurrooster.

Nr. 159-161. Hoekhuis (Philippe de Champagnestraat nr. 15-17) in neoclassicistische stijl, n.o.v. architect H.L.F. Partoes van 1850 (fig. 1118); drie bouwl. + entresol en resp. drie en zeven trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, horizontaal geleed door de dubbele puilijst. Rechth. vensters in geriemde omlijsting, met doorgetrokken lekdrempels op de bel-etage, haast vierkant op de entresol en lage bovenste verd. Middenas geaccentueerd door een balkon met voluutconsoles en gedichte balustrade, Corinthische pilasters en aansluitend entablement waarop voorheen een ijzeren hek; verkleind venster met bijkomende oren hogerop. Klassiek hoofdgestel. Pui met ingediepte over de entresol doorgetrokken pilasters, oorspronkelijk centrale inkom en winkelramen in de voorgevel, vensters, privé-deur en in het ontwerp schijnvoegen in de zijgevel; heden ten dele verbouwd.

S.A.B., O.W., 16820 (1850).

Nr. 167. Enkelhuis in neoclassicistische stijl, waarvoor bouwaanvraag van 1842; drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, aanleunend bij laat-classicistische ordonnanties van eind XVIII. Begane grond met plint, schijnvoegen en puilijst; bovenverd. met kolossale penanten, vensternissen en panelen op de borstwering. Rechth. muuropeningen. Klassiek hoofdgestel. Houten vleugeldeur met rijk geajoureerde gietijzeren roosters (fig. 1119) en waaier (2392).

S.A.B., O.W., 16828 (1842).

Zuinigheidsstraat (5-6 J)

Van Huidevettersstraat naar Vossenplein. Aloud straatje, in XV vermeld als «Dodenraste», vanaf 1806 z.g. «Rattenstraat»; huidige benaming sinds 1853. Rechtlijnig tracé met knik aan het begin van de straat op de samenkomst met de Bloemistenstraat, aan de N.-zijde verbreed ca. 1883. Homogene rijbebouwing met neoclassicistische inslag van 1883-1884 aan de N.-zijde : rijhuizen met winkelpui, veelal in reeksen opgetrokken, gekenmerkt door een eenvoudige stucbepleistering, cf. nr. 6-8 (1883), 10 (1883), en 30 (1884). Ruimere meergezinshuizen, cf. nr. 13-23 (1887) aan de Z.-zijde; sociaal woonblok van «Le Foyer Bruxellois» in nr. 25-29 (zie Hectoliterstraat nr. 20-22).

S.A.B., O.W., 19928 (1883), 19926 (1883), 19925 (1884), 10444 (1887).

Nr. 5, 7-11. Huurhuizen, resp. als hoekgebouw (Bloemistenstraat nr. 2) en met dubbelhuisopstand, met neoclassicistische inslag, n.o.v. architect Fr. Timmermans van 1903; elk vier bouwl. en vier trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met kordongeleding en klassiek hoofdgestel. Vlak omlijste rechth. bovenvensters met lekdrempel en onderdorpel; gietijzeren balkons, o.m. gevelbreed, op de eerste twee verd. Eenvoudige winkelpuien, in nr. 5-11 aan weerszij van de privé-inkom (2393).

S.A.B., O.W., 10445 (1903).

1120. Zuinigheidsstraat nr. 12 tot 28 (1884).

Nr. 12 tot 28. Reeks van negen gekoppelde rijhuizen vlg. repeterend schema, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1884; vier bouwl. en telkens twee trav. onder zadeldak (fig. 1120). Eenvoudige, bepleisterde en beschilderde lijstgevels, o.m. met vernieuwde cementen bekleding. Getoogde bovenvensters, lager op de bovenste verd., met geriemde omlijstingen en doorgetrokken lekdrempels; breder rechth. winkelraam en deur op de begane grond. Kroonlijst met klossen boven bedekte steigergaten.

S.A.B., O.W., 19924 (1884).

Nr. 32 tot 38. Reeks van vier gekoppelde rijhuizen vlg. repeterend schema, met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1883; drie bouwl. en elk twee trav. onder zadeldak. Eenvoudige, bepleisterde en beschilderde lijstgevels, o.m. met vernieuwde cementen of bakstenen bekleding. Getoogde bovenvensters, lager op de bovenste verd., met vlakke omlijstingen, resp. doorgetrokken en afzonderlijke lekdrempels. Oorspronkelijk enkelhuisopstanden alternerend met klassieke houten winkelramen, heden in alle vier de panden. Kroonlijst met klossen boven bedekte steigergaten (2394).

S.A.B., O.W., 19927 (1883).

Nr. 35-39. Meergezinshuis met dubbelhuisopstand van vier bouwl. en vier trav. onder mansardedak, van ca. 1900. Bakstenen lijstgevel met contrasterende banden, getoogde deurvensters met karakteristieke, gebuikte gietijzeren borstwering, eenvoudige kroonlijst en dakkapellen. Privé-inkom en flankerende winkelpuien met geblokte posten en doorlopend entablement (2395).

Nr. 41-45. Meergezinshuis met dubbelhuisopstand van vier bouwl. + mezzanino en zeven trav. onder zadeldak, waarvoor bouwaanvraag van 1873. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met neoclassicistische inslag, met registers van getoogde bovenvensters, blind in de tweede en voorlaatste trav., op kordonvormende lekdrempels. Rechth. openingen – privé-inkom en aan weerszij winkelpuien – op de begane grond. Kroonlijst met tandlijst boven de mezzanino (2396).

S.A.B., O.W., 2678 (1873).

Zwaardstraat (7 I)

Van Hoogstraat naar Minimenstraat.
Aloud straatje tussen Hoogstraat en «Bovendael», vermoedelijk ontstaan in XIV. Vermeld als «Crekelstrate» in XV; de huidige benaming verwijst naar een reeds in dezelfde periode voorkomende herberg «'t Sweert». In 1597 aan de zijde van het slecht befaamde «Bovendael» afgesloten door een poort. Het Z.-blok werd in 1964 met het aanleunende N.-blok van de O.-L.-Vrouw van Gratiestraat gesloopt; de vrijgekomen ruimte werd na 1975 heringericht tot een beboomd rustplein met ge-

trapte terrassen, z.g. «Pieter Breughel de Oudesquare». Bij de Hoogstraat : gietijzeren fontein met beeldje «de Aap» door beeldhouwer J. Roig.
Banale N.-gevelwand samengesteld uit doorsnee-rijbebouwing met neoclassicistische inslag, heden veelal gecementeerd of gedecapeerd, uit XIX B : vnl. enkelhuizen met drie bouwl. en overwegend twee trav., cf. nr. 2, 6, 10-12, 18-20, 22 en 24 (2397).

Zwaluwenstraat (4 C)

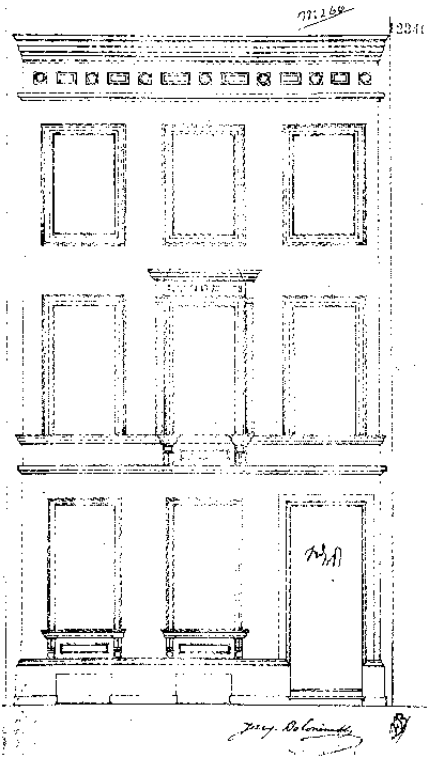
Van Emile Jacqmainlaan naar Lakensestraat.
Rechtlijnige straat, samen met de vroegere Watersneppenstraat (huidige Bloemenstraat) aangelegd op de terreinen van het voormalige arme klarenklooster (zie Bloemenstraat nr. 3), ingevolge besluiten van 1803. De Zwaluwenstraat, waarvoor eerstesteenlegging in 1806, was met een aanvankelijk houten – vanaf 1833 ijzeren – brug over de Zenne verbonden met de Bruidsstraat.
N.-straatwand met een aaneengesloten reeks neoclassicistische enkelhuizen, de eenvoudigste in nr. 5 (1849) en 7 (1845). Banaal burgerhuis (1895) in nr. 13 en ruim handelsgebouw met «Beaux-Arts»-inslag (1913, architect Somville) in nr. 13A, op de hoeken met de Bloemenstraat. Z.-straatwand volledig ingenomen door nieuwe bouw.

S.A.B., O.W., 26111 (1803-1806), 12356 (1849), 12349 (1845), 12361 (1895), 12352 (1913).

Nr. 3. Neoclassicistisch enkelhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak, n.o.v. architect P.J. Peeters van 1850. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met schijnvoegen onder de puilijst. Rechth. r. deur en vensters met lekdrempels, kordonvormend op de eerste verd., met onderdorpels op de lagere tweede verd. Klassiek hoofdgestel. Benedenvensters verbouwd (2398).

S.A.B., O.W., 12358 (1850).

Nr. 9. Neoclassicistisch burgerhuis met drie bouwl. en drie trav. onder zadeldak,

1121. Zwaluwenstraat nr. 9. Bouwaanvraag (1845), (S.A.B., O.W., 12346).

waarvoor bouwaanvraag van 1845 (fig. 1121). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met puilijst en klassiek hoofdgestel. Bel-etage met doorgetrokken borstwering en entablement op voluutconsoles in de middentrav. Rechth. r. deur en vensters, op de bovenverd. in geriemde hardstenen omlijsting; gietijzeren leuningen. Benedenvensters verbouwd (2399).

S.A.B., O.W., 12346 (1845).

Nr. 11. Zelfde type als nr. 9, van ca. 1845, doch soberder uitwerking, centraal balkon op voluutconsoles en kordonvormende lekdrempels (2399).

Zwarte Lievevrouwstraat

Van St.-Katelijnestraat naar Bisschopsstraat. Eertijds een braakliggend terrein op de W.-Zenne-oever, tussen de Schipbrug, later Visverkopersbrug, en de Mandenmakersbrug. In 1302 door hertog Jan II aan de Stad afgestaan en uitgebouwd tot aanlegkade, z.g. «Nieuwe Werf», die met de ertgov. liggende «Werf» de middeleeuwse haven vormde (zie ook Hallenstraat). Later z.g. «Torf Sinne» naar de Vilvoordse turf die hier gelost en verhandeld werd. In onbruik na verplaatsing van de havenactiviteit naar de nieuwe dokken in XVI B. In 1610 omgevormd tot straat door verkaveling van de kadegronden in 24 loten. Huidige benaming naar een verdwenen Madonnabeeld. Na de overwelving van de Zenne werden in 1872-1874 aan de O.-zijde de Centrale Hallen (architecten L.P. Suys en E. Le Graive) opgericht, in 1956 en 1963 gesloopt en vervangen door het «Parking 58»-complex (architect P. D'Haveloose en ingenieur A. Lipski). De oorspronkelijk geknikte W.-zijde werd rechtgetrokken en wederopgebouwd, als onderdeel van de heraanleg van de bouwblokken tussen St.-Katelijneplein en St.-Katelijnestraat, gerealiseerd vanaf 1883 (zie Melsensstraat).
Homogene gevelwand met neoclassicistische inslag tot de Melsensstraat.

1122. Zwarte Lievevrouwstraat nr. 2-4 (1888).

Nr. 2-4. Monumentaal hoekgebouw (St.-Katelijnestraat nr. 1) in eclectische stijl met neoclassicistische en neorenaissanceinslag, waarvoor bouwaanvraag van 1888 (fig. 1122). Eertijds het warenhuis z.g. «*A La Vierge Noire*». Omvat vier bouwl. + entresol en achttien trav. onder mansardedak (leien). Bepleisterde en beschilderde lijstgevel met nadrukkelijke geleding in drie registers. Opengewerkte, beglaasde benedenbouw geritmeerd door hardstenen pilasters waarop uitgelengde balkonconsoles, het hoekportaal gemarkeerd door colonnettes; I-balken met rozetten en bewaarde drieledige roedenverdeling op de entresol. Twee hoofdverd. belijnd door een omlopend balkon met balustrade en een kroonlijst op consoles, en geritmeerd door gegroefde kolossale pilasters. Afgeschuinde hoekpartij gemarkeerd door gestapelde houten erkers; rechth. vensters met pilasters en gebuikte gietijzeren Franse balkons. Derde verd. opgevat als attiek, een doorlopende loggia met steekbogen en gietijzeren balkons, ook boven de hoekerkers. Dakkapellen met markante frontonbekroning.

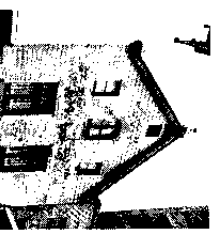
S.A.B., O.W., 21827 (1888).

Nr. 6 tot 16. Reeks rijhuizen met neoclassicistische inslag, drie tot vijf bouwl. en drie trav. onder zadeldak. Bouwaanvragen van 1888 voor nr. 6-8 en 10, overige uit dezelfde periode. Bepleisterde en beschilderde lijstgevels met door gietijzeren balkons en o.m. risaliet geaccentueerde middenas, geriemde vensteromlijstingen; panelen op de borstweringen, en klassiek hoofdgestel. Oorspronkelijk winkelpuien, heden veelal gewijzigd (2400, 2401).

S.A.B., O.W., 24268 (1888), 24272 (1888).

Nr. 24. Hoekcomplex (Melsensstraat) met neoclassicistische inslag, waarvoor bouwaanvraag van 1888; vier bouwl. en elf trav. onder zadeldak. Bepleisterde en beschilderde lijstgevel, de eerste verd. met schijnvoegen, onder klassiek hoofdgestel. Rechth. en getoogde bovenvensters in geriemde omlijsting, op de eerste twee verd. belijnd door gietijzeren balkons. Ordonnantie van de eerste verd. later gewijzigd door toevoeging van erkers. Oorspronkelijk winkelpuien vlg. repeterend schema, heden verbouwd (2402).

S.A.B., O.W., 24267 (1888).

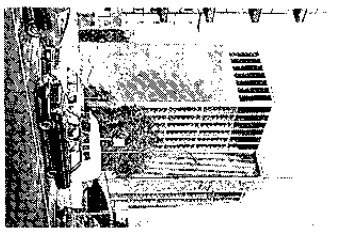

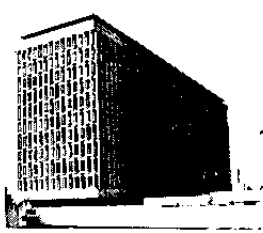
1676

1675

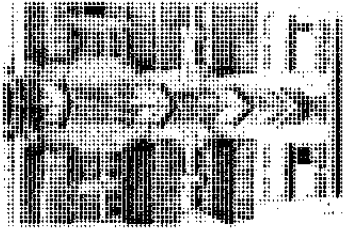

1674

1673

1681

1680

1679

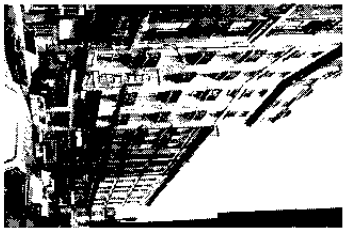

1678

1686

1685

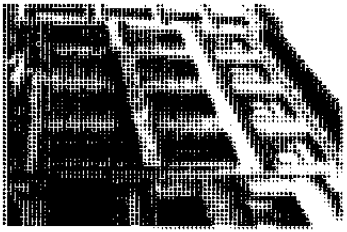

1684

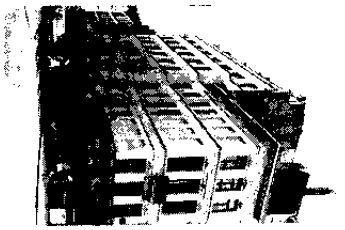

1683

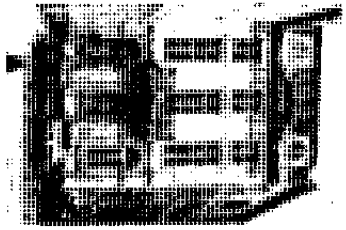

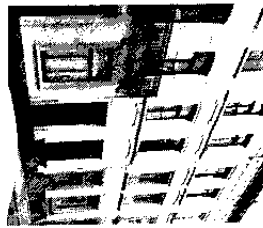
1691

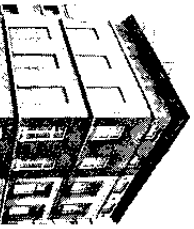
1690

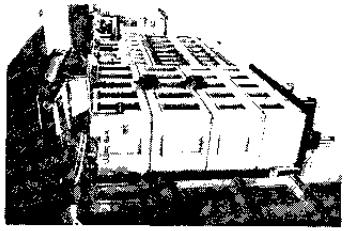

1689

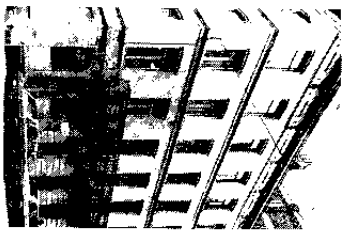

1688

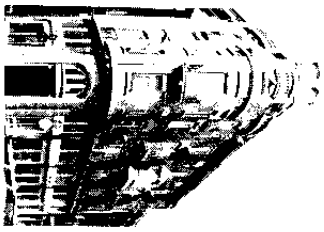

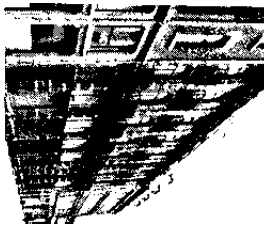
1696

1695

1694

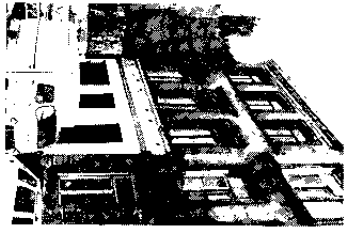

1693

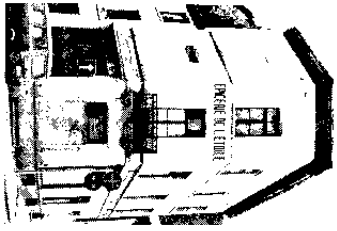

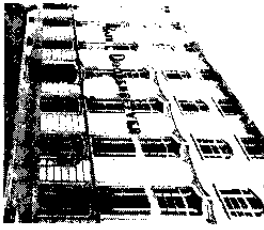
1701

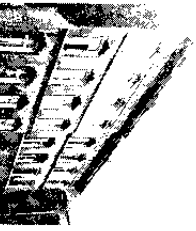
1700

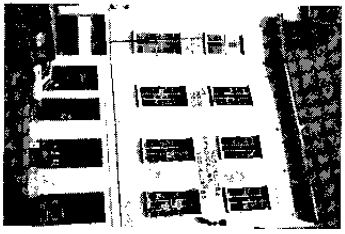

1699

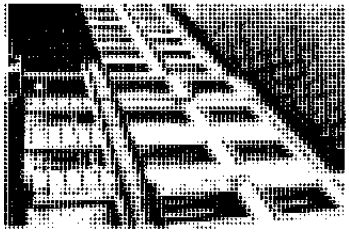

1698

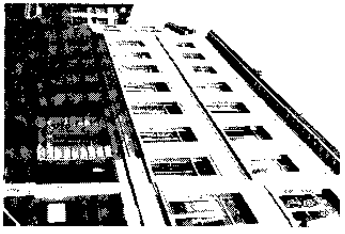

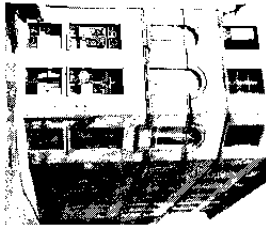
1706

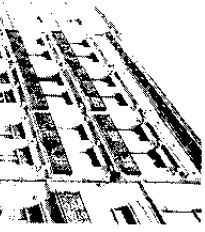
1705

1704

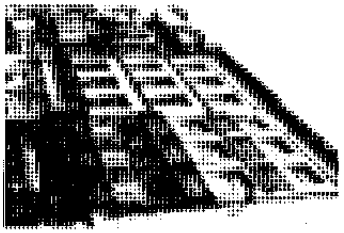

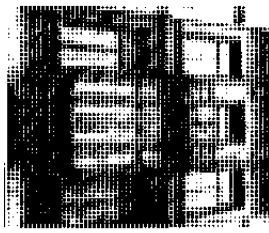
1703

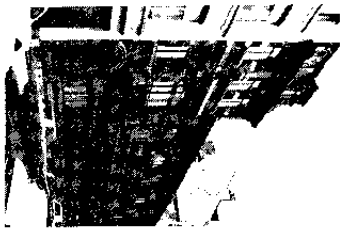

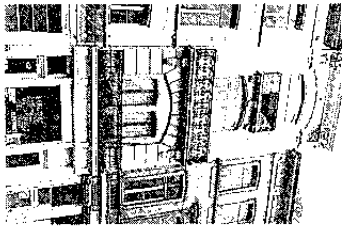

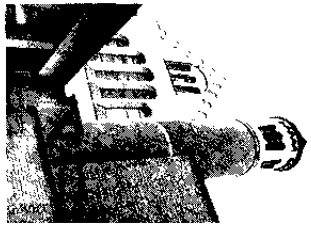

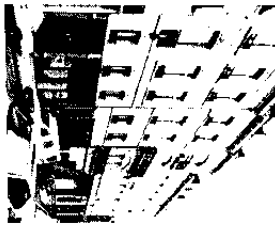
1716

1715

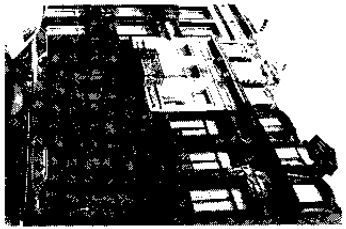

1714

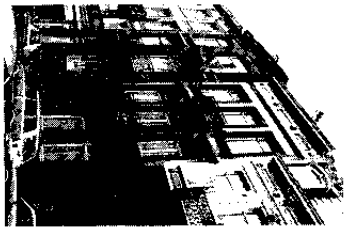

1713

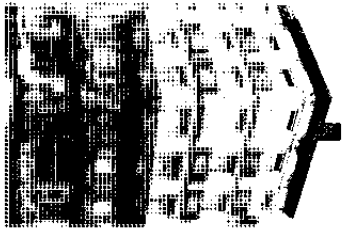

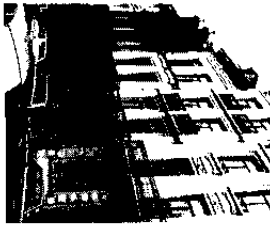
1721

1720

1719

1718

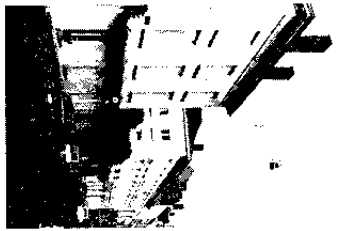

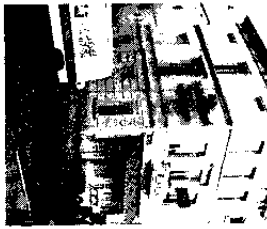
1726

1725

1724

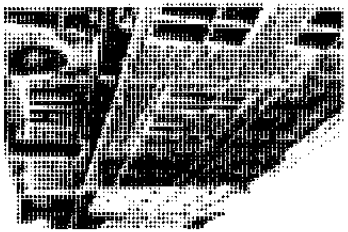

1723

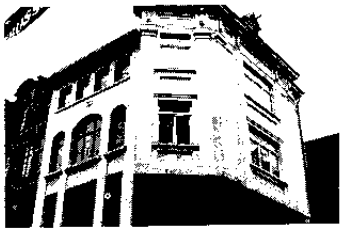

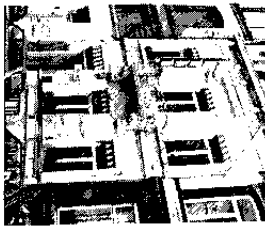
1731

1730

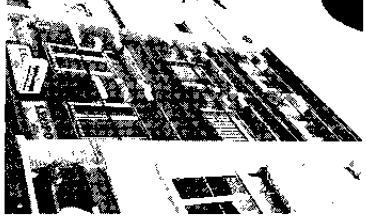

1729

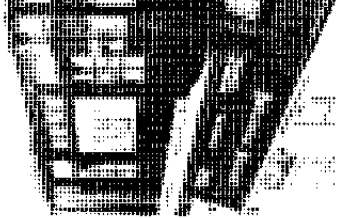

1728

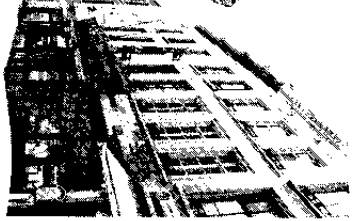

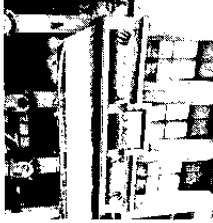
1736

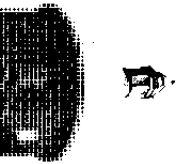
1735

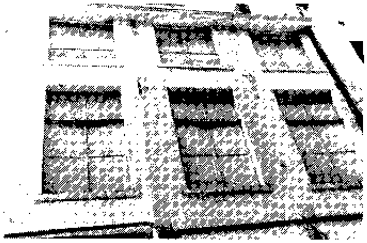

1734

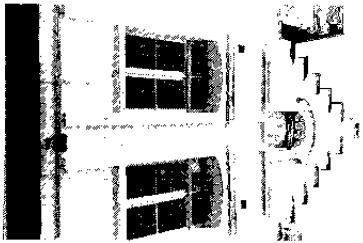

1733

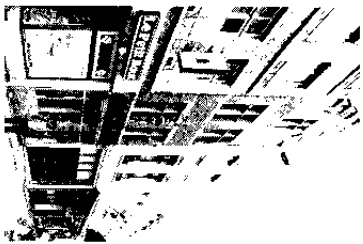

1741

1740

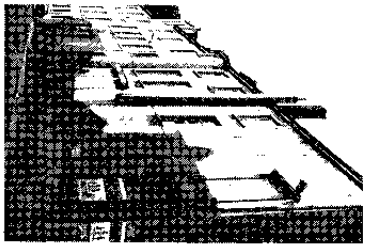

1739

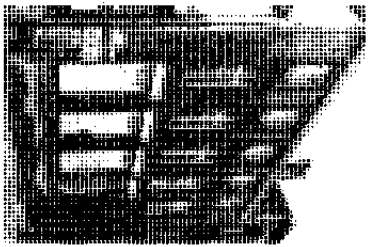

1738

1746

1745

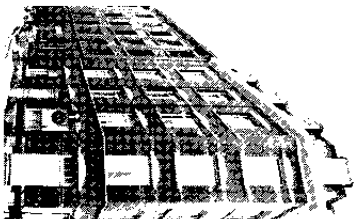
1744

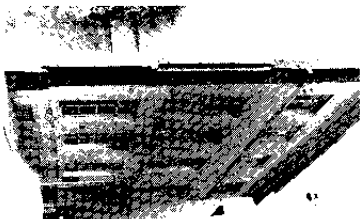

1743

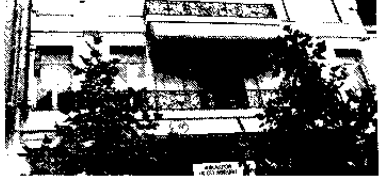

1756

1755

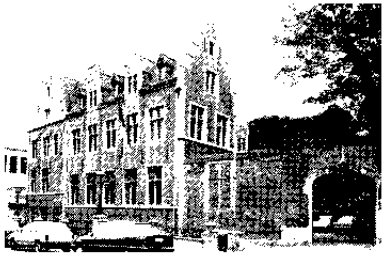

1754

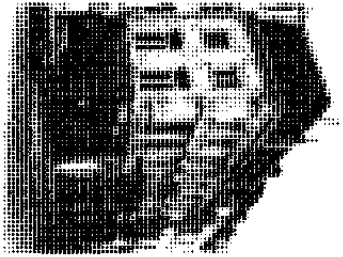

1753

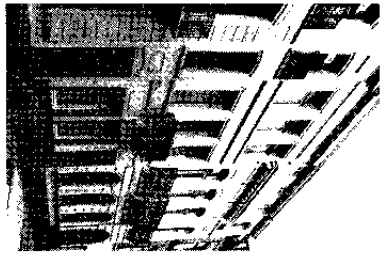

1761

1760

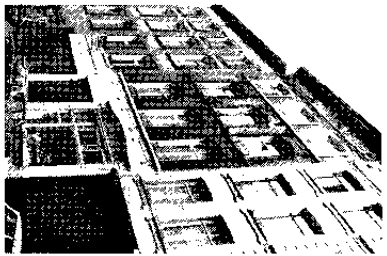

1759

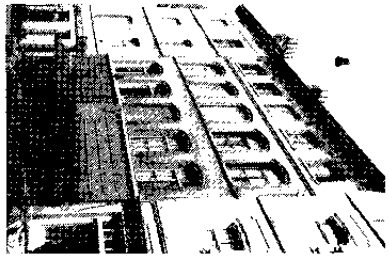

1758

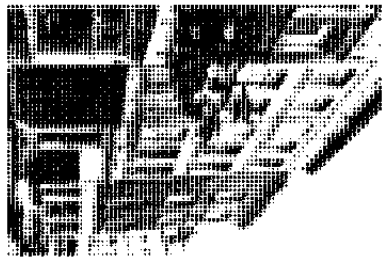

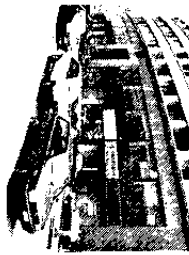
1766

1765

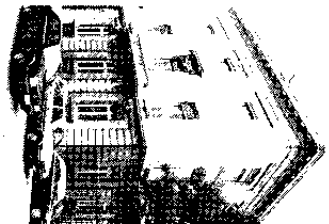

1764

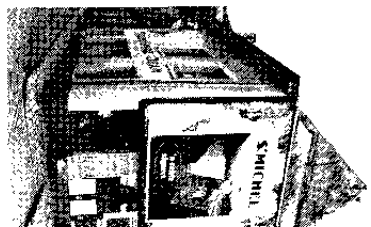

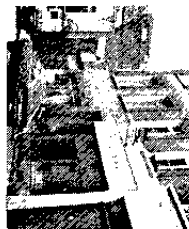
1763

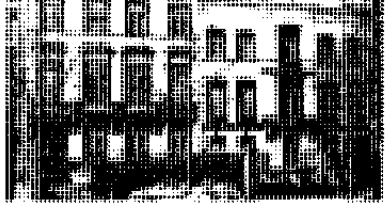

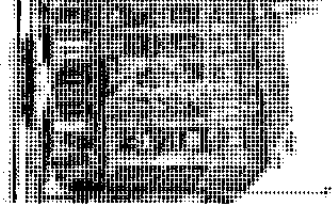

1776

1775

1774

1773

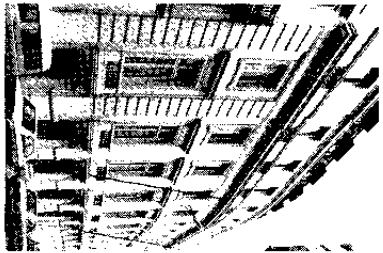

1781

1780

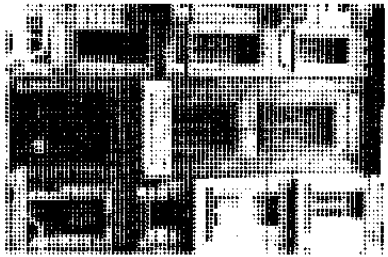

1779

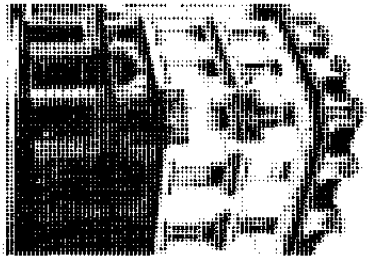

1778

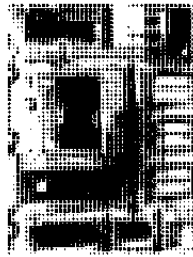
1786

1785

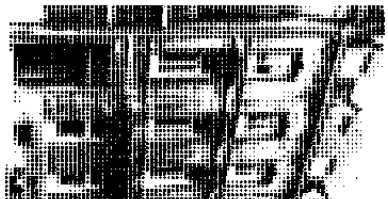

1784

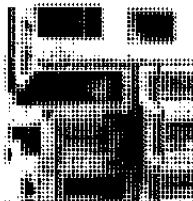
1783

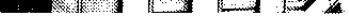

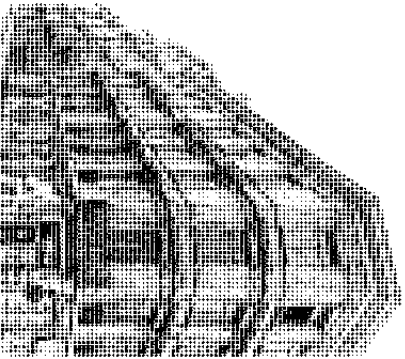

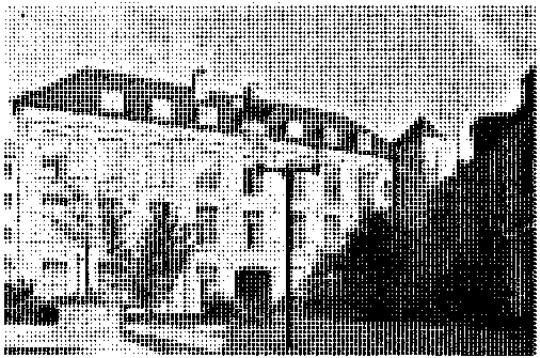

1795

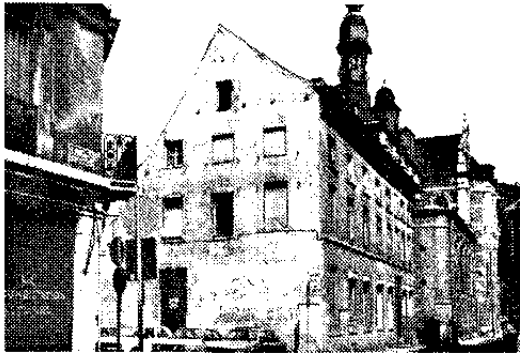

1794

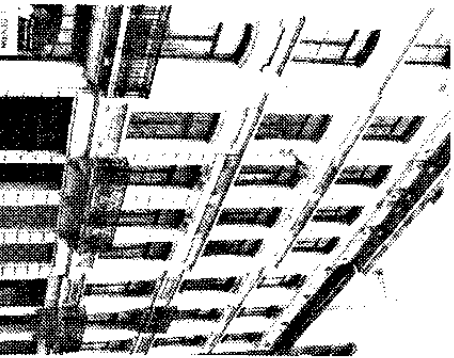

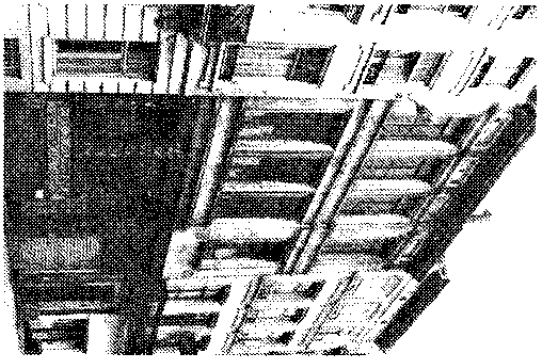

1800

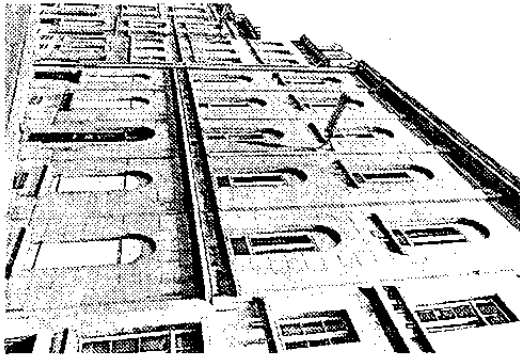

1799

1805

1804

1816

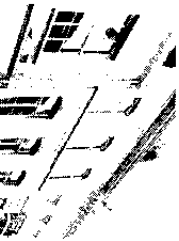
1815

1814

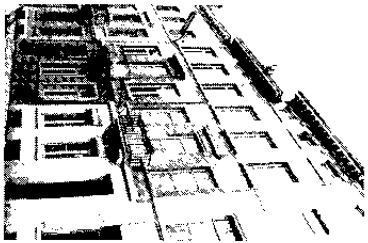

1813

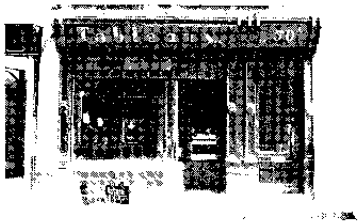

1821

1820

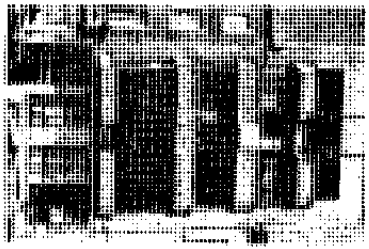

1819

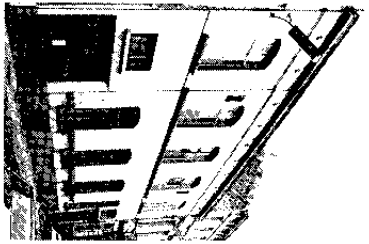

1818

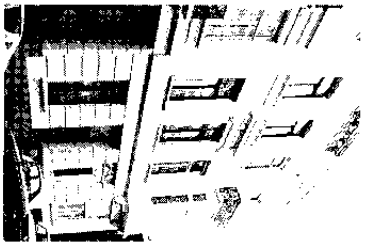

1826

1825

1824

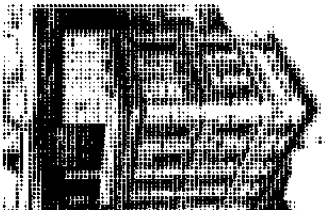

1823

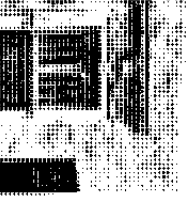

1836

1835

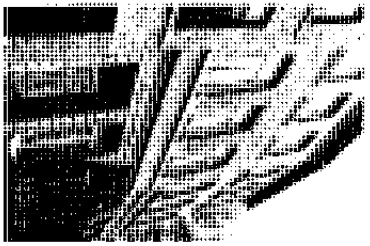

1834

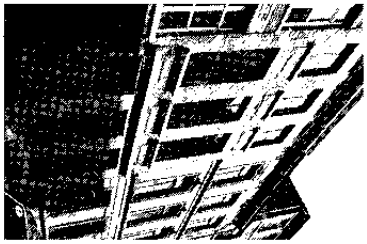

1833

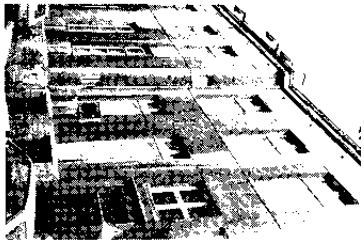

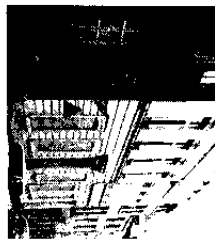
1841

1840

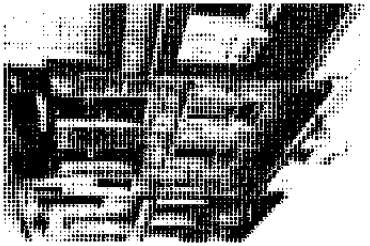

1839

1838

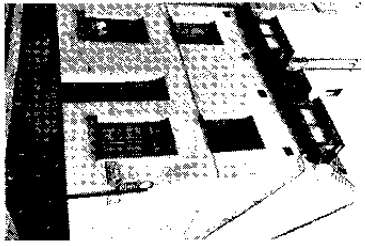

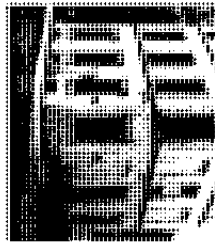
1846

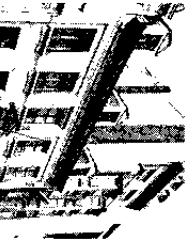
1845

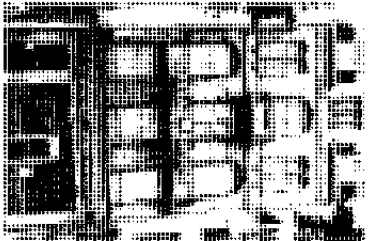

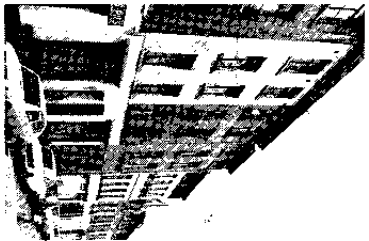
1844

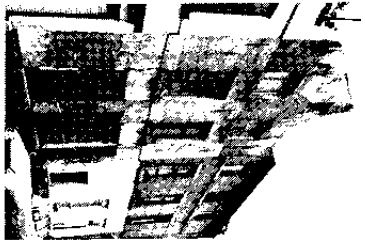

1843

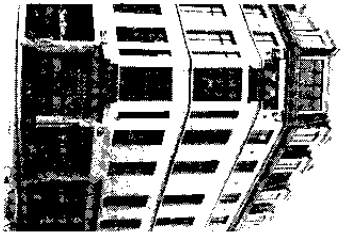

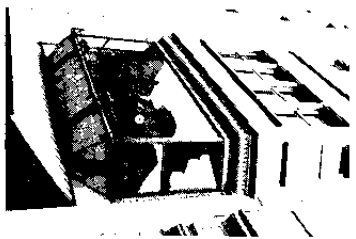

1856

1855

1854

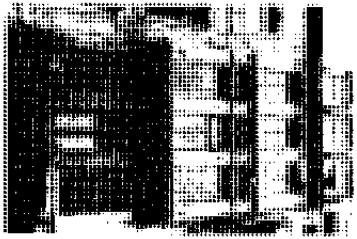

1853

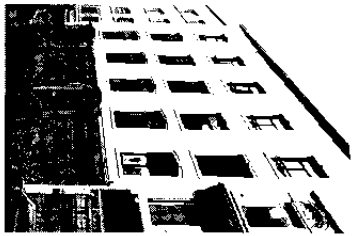

1861

1860

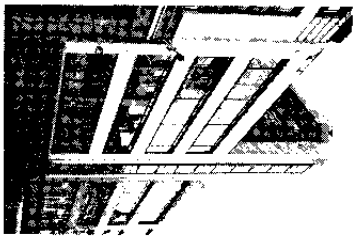

1859

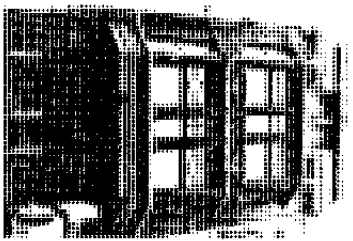

1858

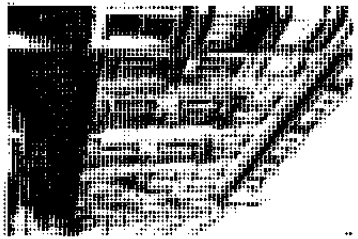

1866

1865

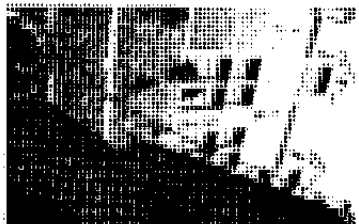
1864

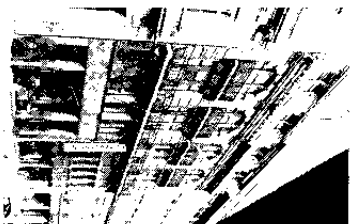

1863

1876

1875

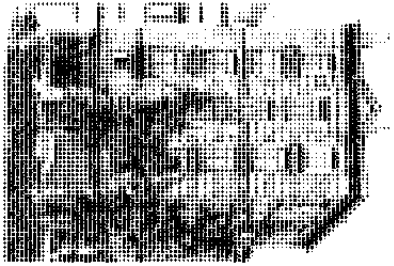

1874

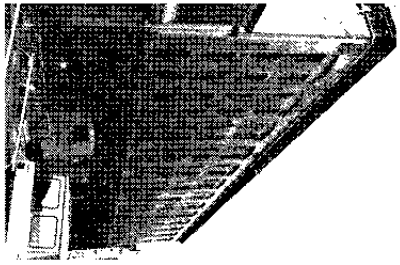

1873

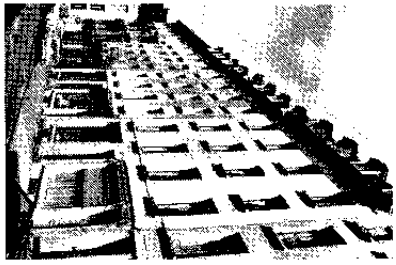

1881

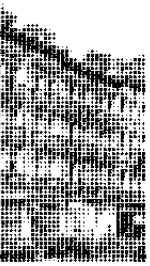
1880

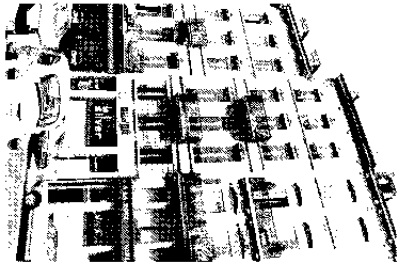

1879

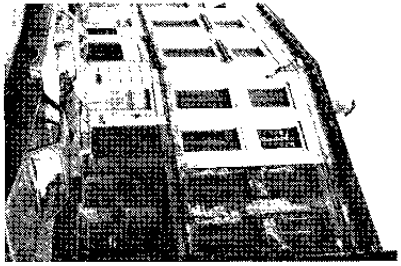

1878

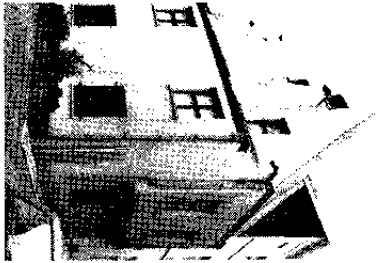

1886

1885

1884

1883

1896

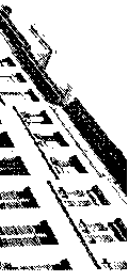
1895

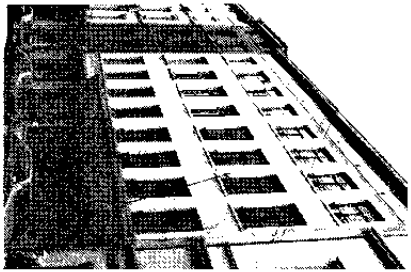

1894

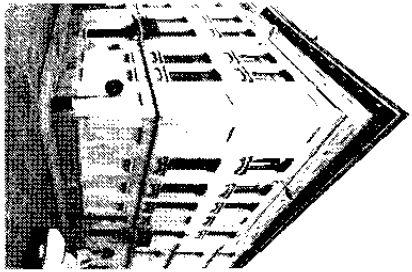

1893

1901

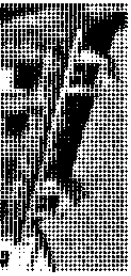
1900

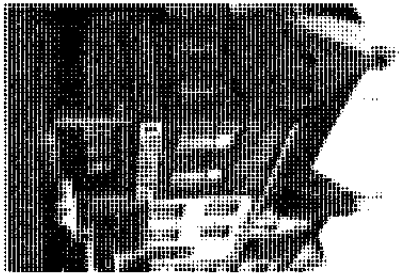

1899

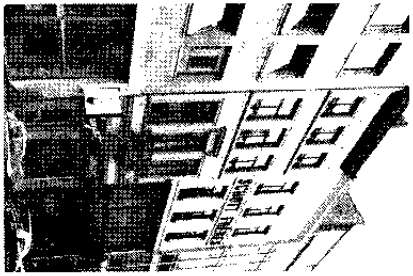

1898

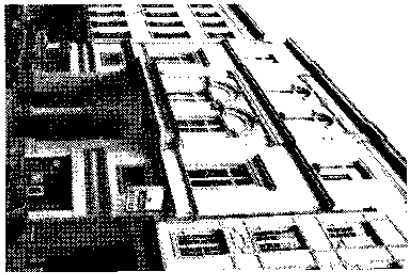

1906

1905

1904

1903

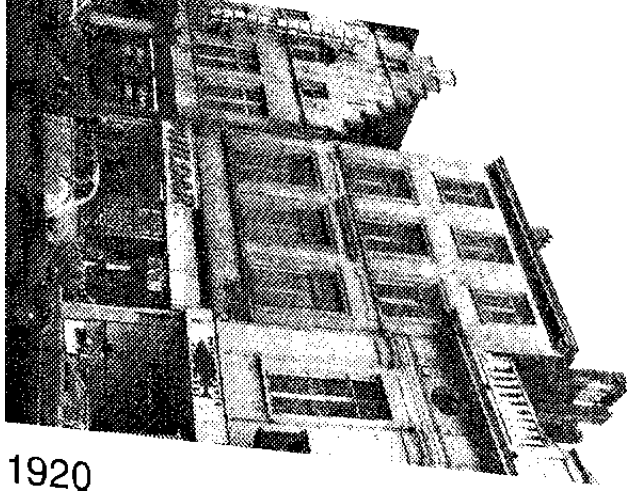

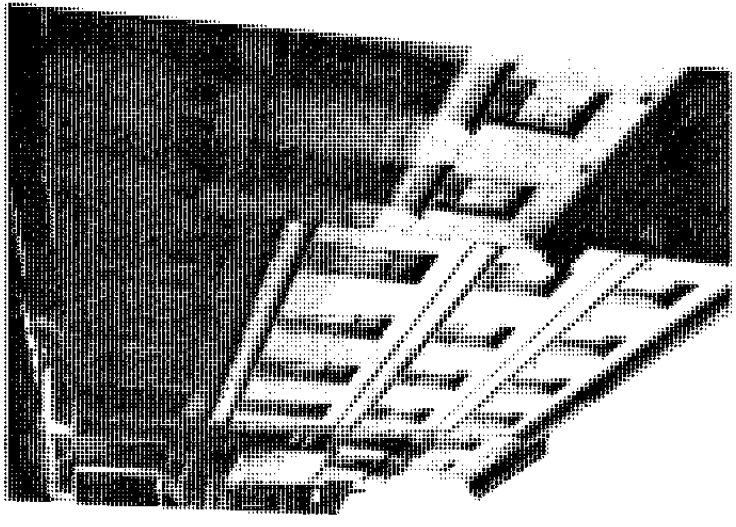
1921

1920

1919

1926

1925

1924

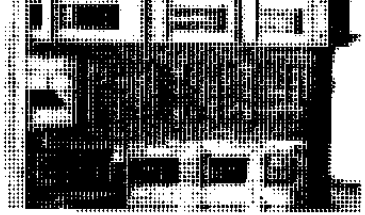

1936

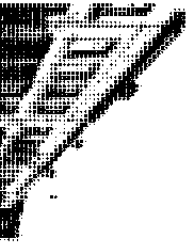
1935

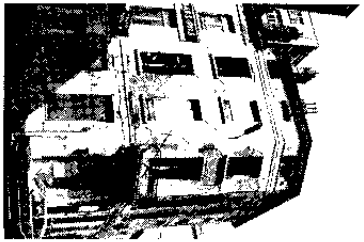

1934

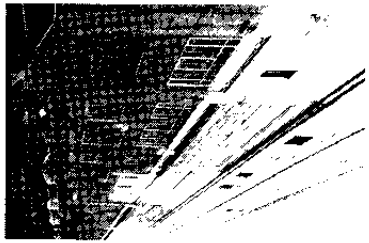

1933

1941

1940

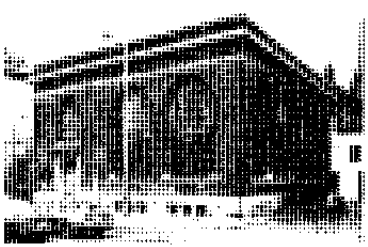

1939

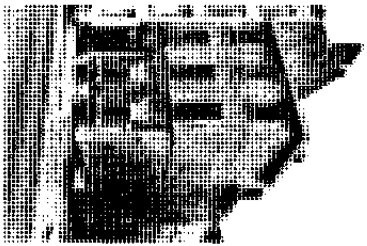

1938

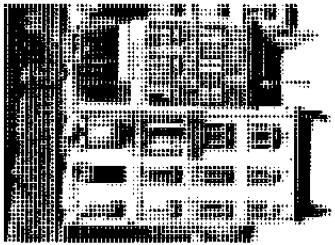

1946

1945

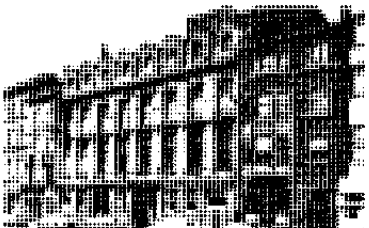
1944

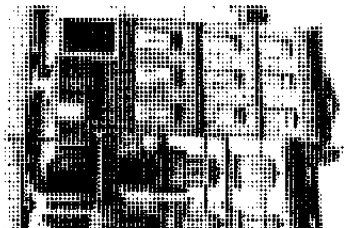

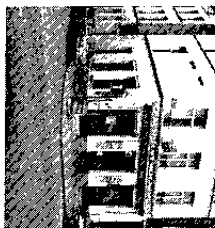
1943

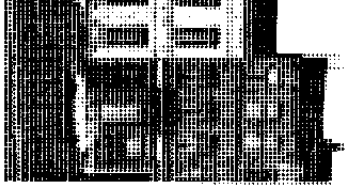

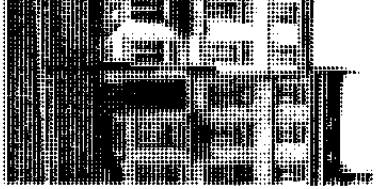

1956

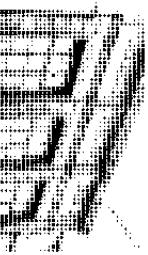
1955

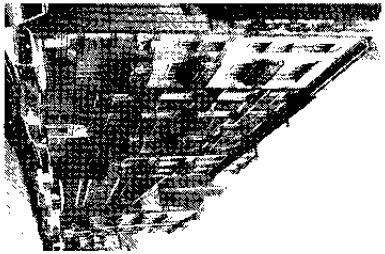

1954

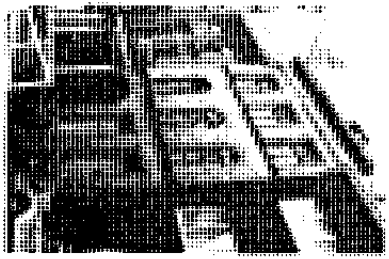

1953

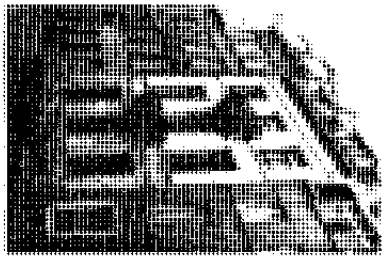

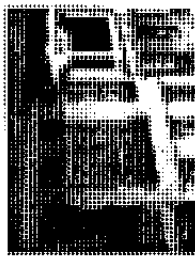
1961

1960

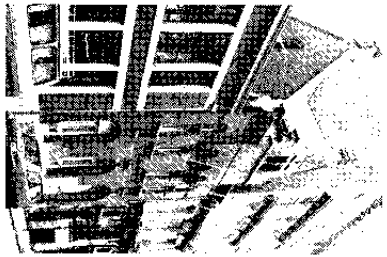

1959

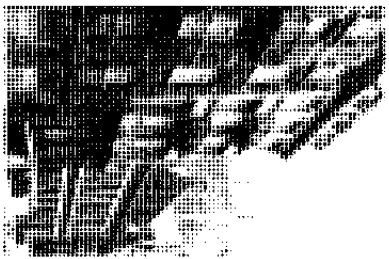

1958

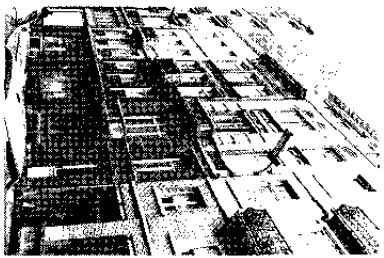

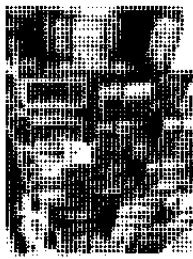
1966

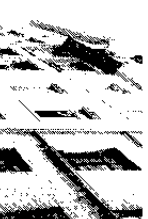
1965

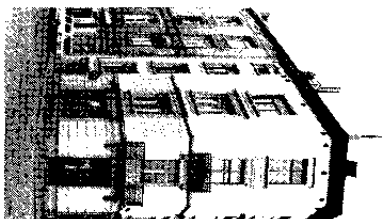
1964

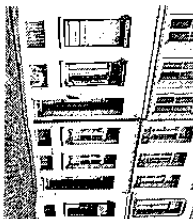
1963

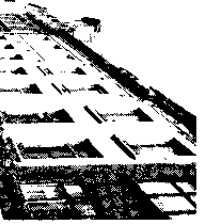

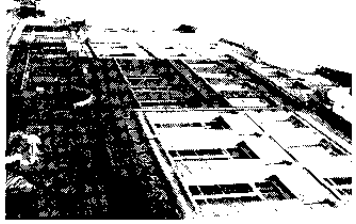

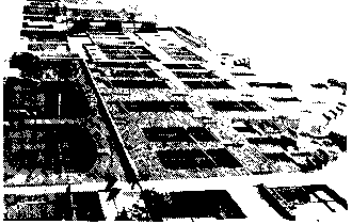

1976

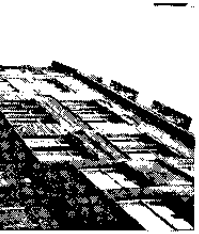
1975

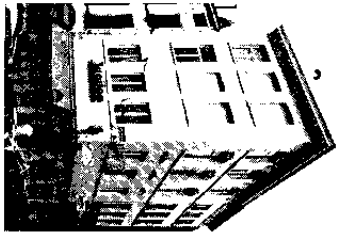

1974

1973

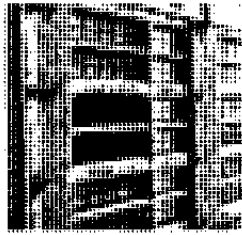
1981

1980

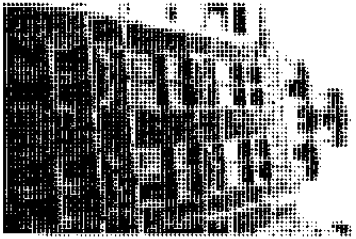

1979

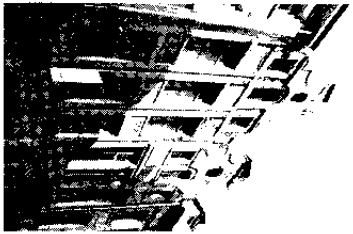

1978

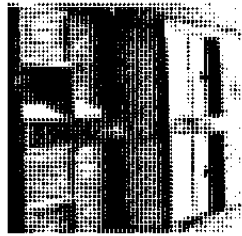
1986

1985

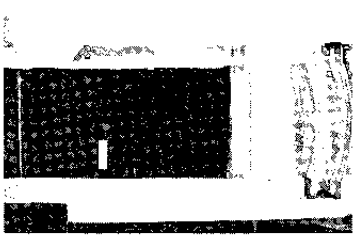
1984

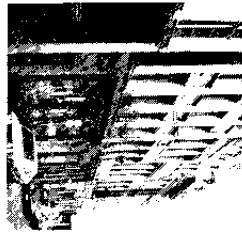
1983

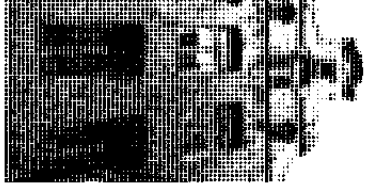

1996

1995

1994

1993

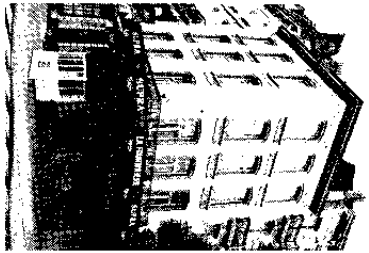

2001

2000

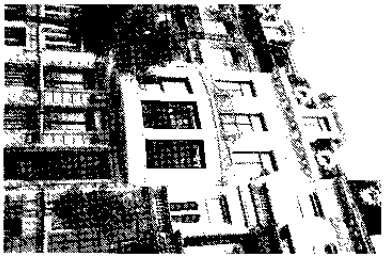

1999

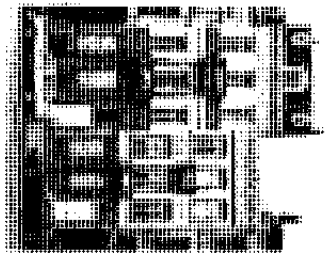

1998

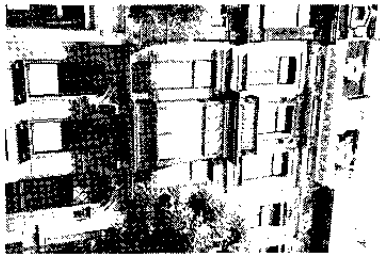

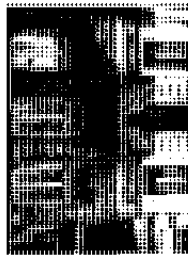
2006

2005

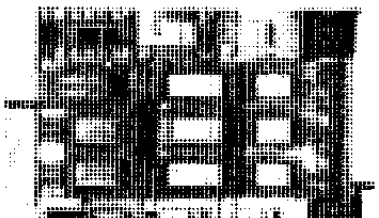
2004

2003

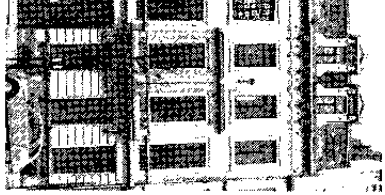

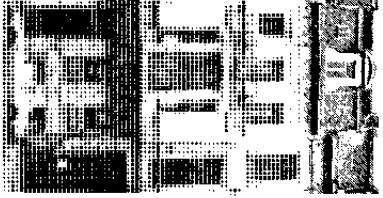

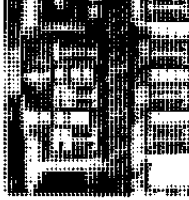
2016

2015

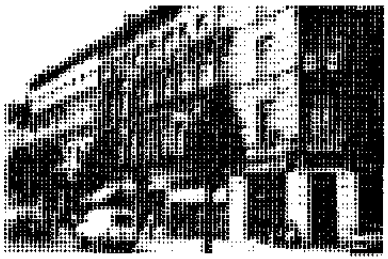

2014

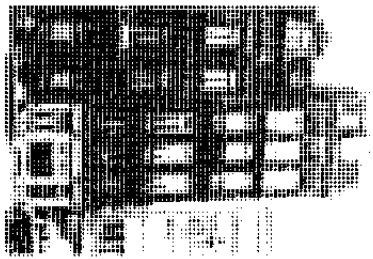

2013

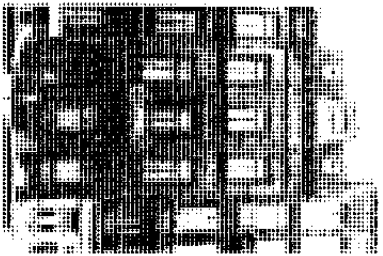

2021

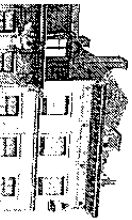
2020

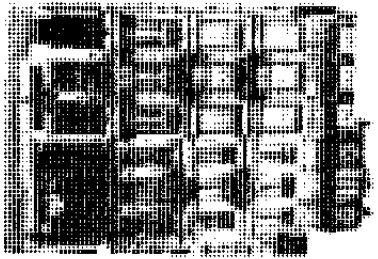

2019

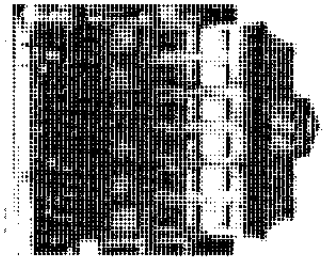

2018

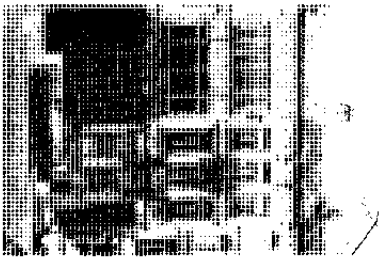

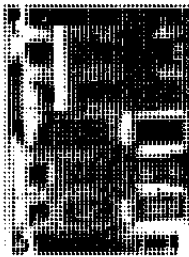
2026

2025

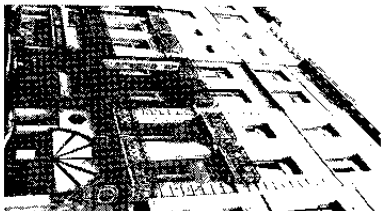

2024

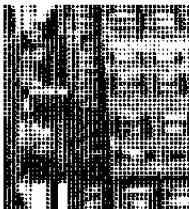
2023

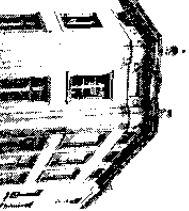

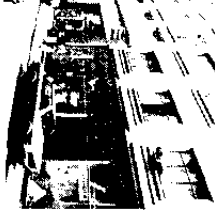
2036

2035

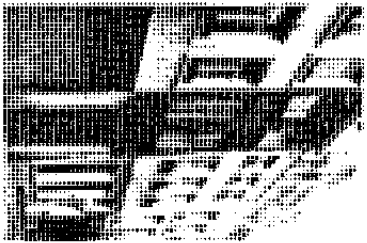

2034

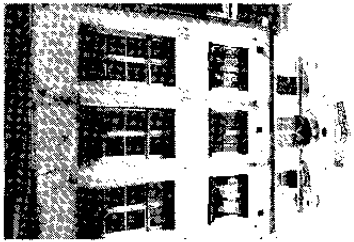

2033

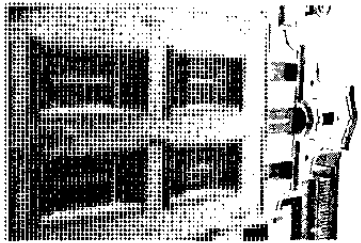

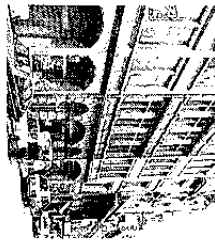
2041

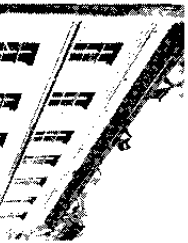
2040

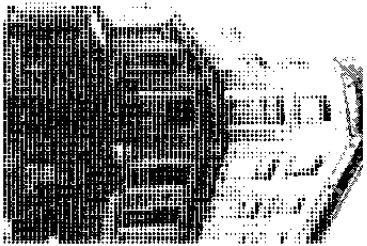

2039

2038

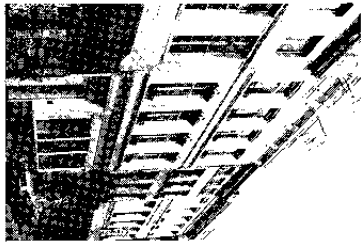

2046

2045

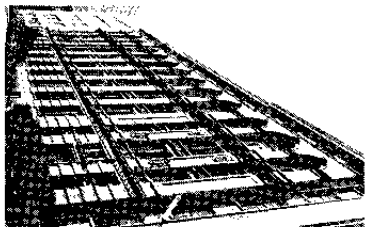
2044

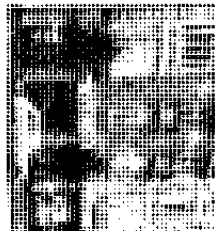
2043

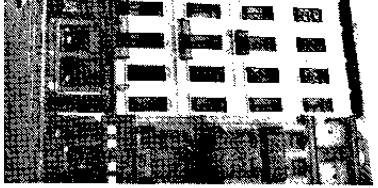

2056

2055

2054

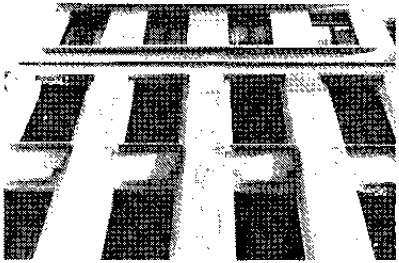

2053

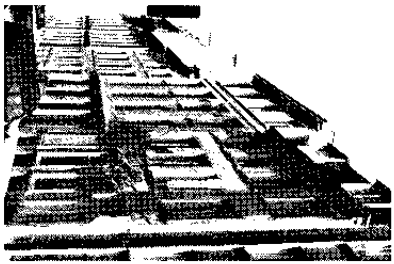

2061

2060

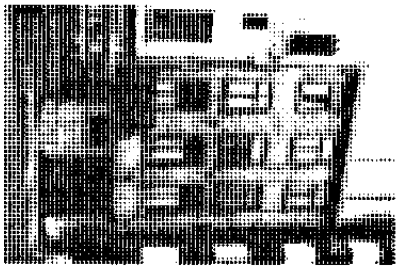

2059

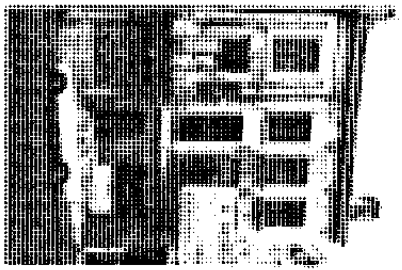

2058

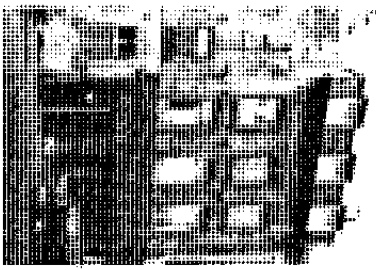

2066

2065

2064

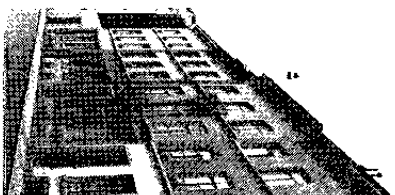

2063

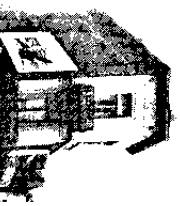

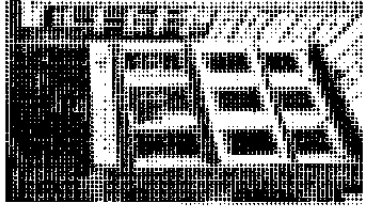

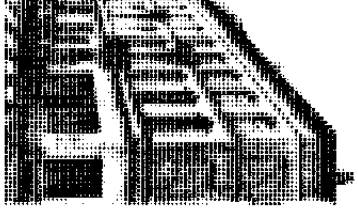

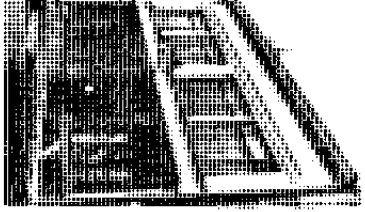

2076

2075

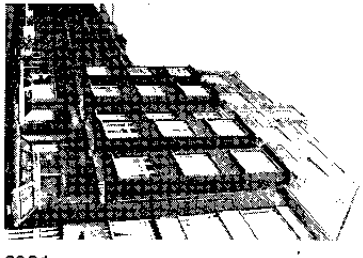

2074

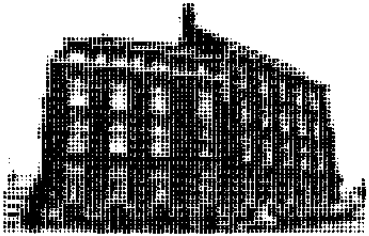

2073

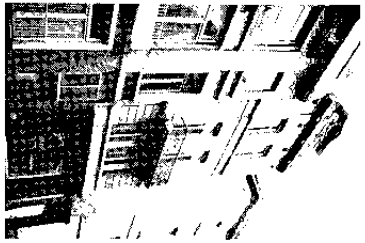

2081

2080

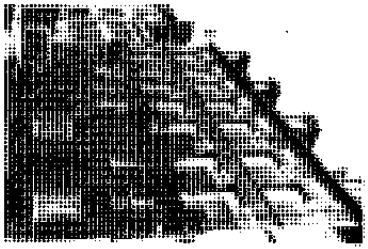

2079

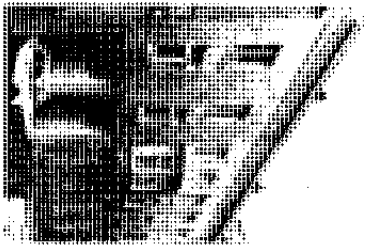

2078

2086

2085

2084

2083

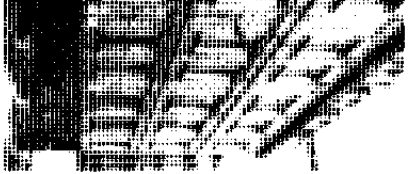

2096

2095

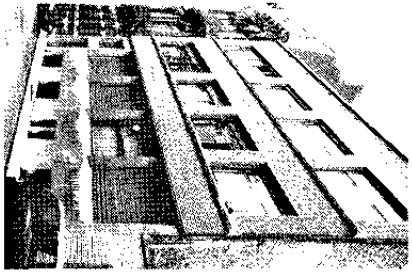

2094

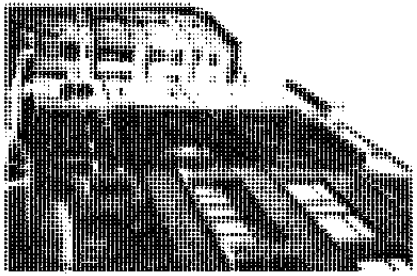

2093

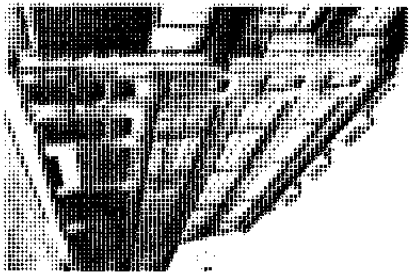

2101

2100

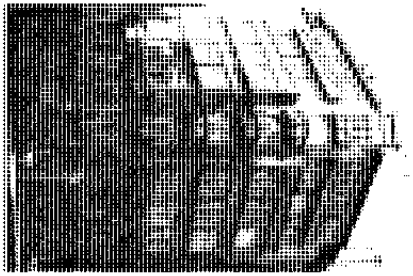

2099

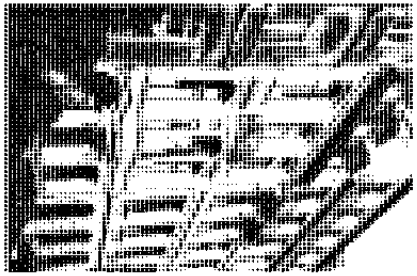

2098

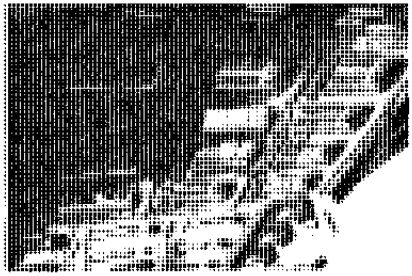

2106

2105

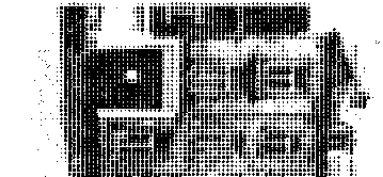
2104

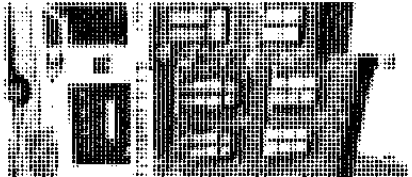

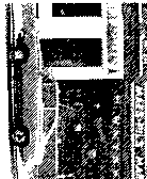
2103

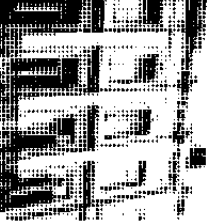

2116

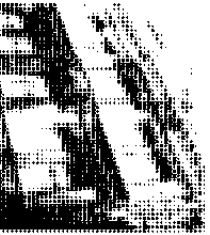
2115

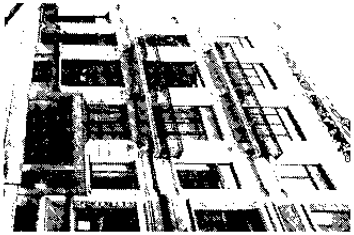

2114

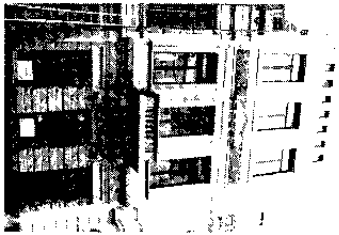

2113

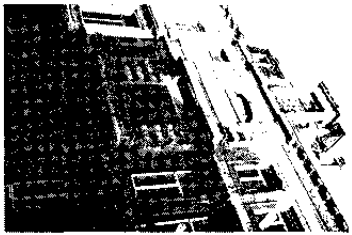

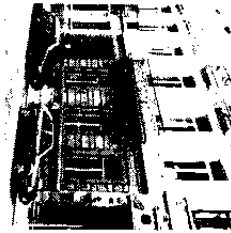
2121

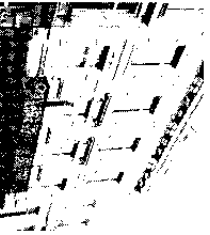
2120

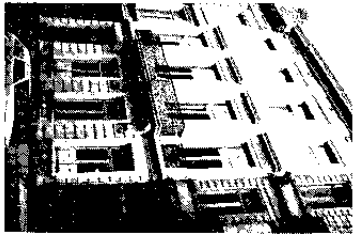

2119

2118

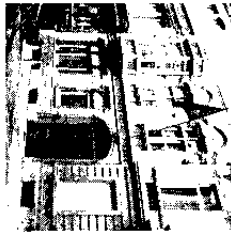
2126

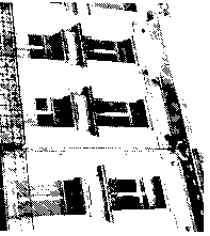
2125

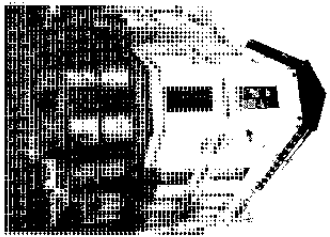

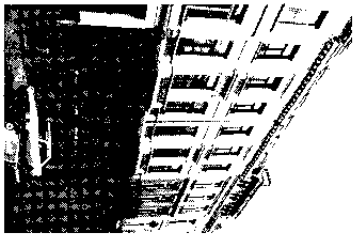
2124

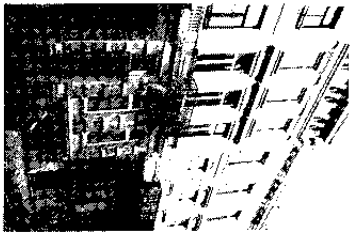

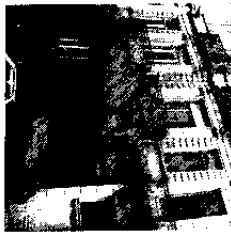
2123

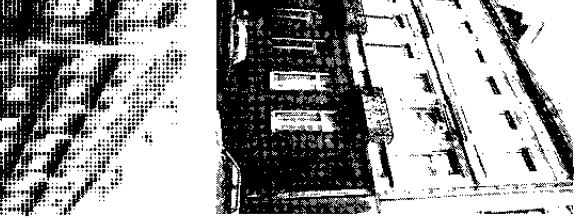

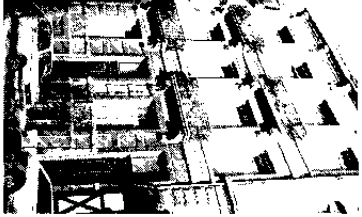

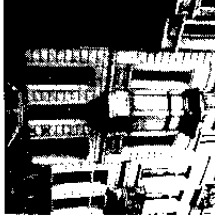
2136

2135

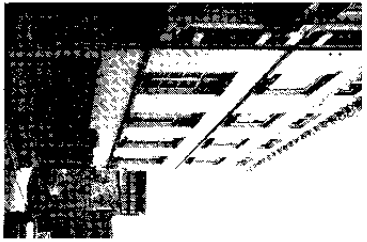

2134

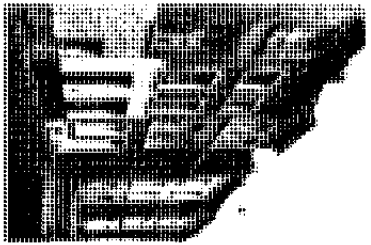

2133

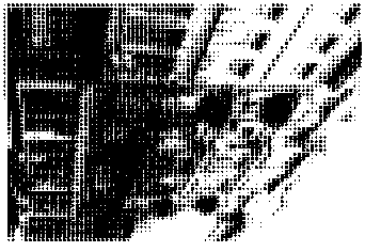

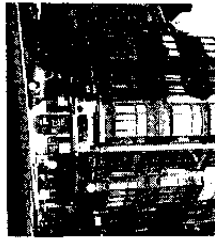
2141

2140

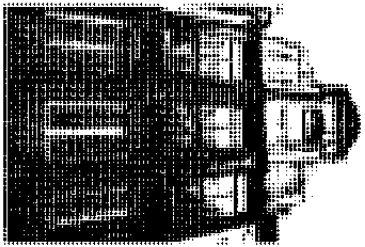

2139

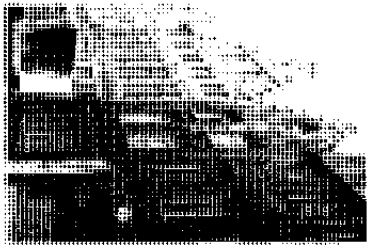

2138

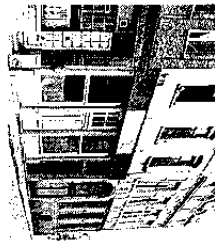
2146

2145

2144

2143

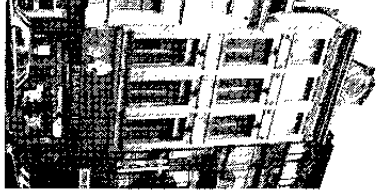

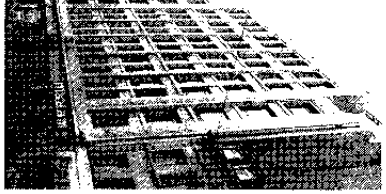

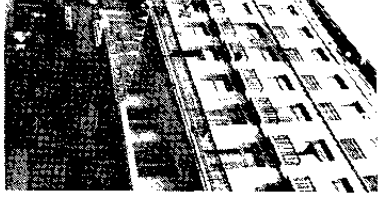

2156

2155

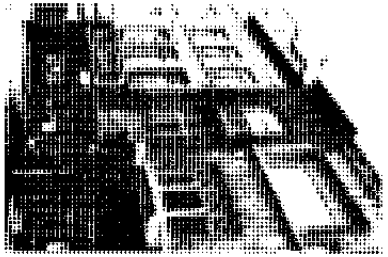

2154

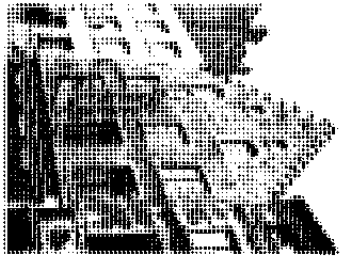

2153

2161

2160

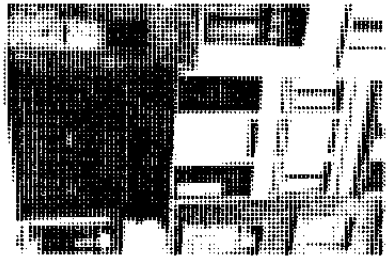

2159

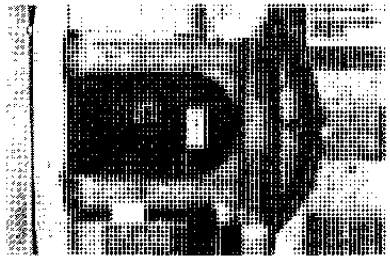

2158

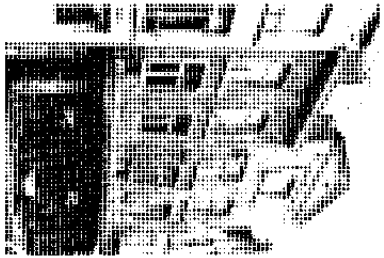

2166

2165

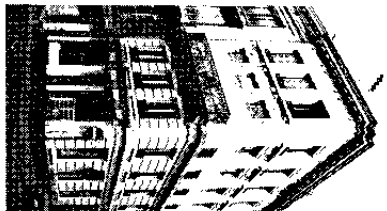

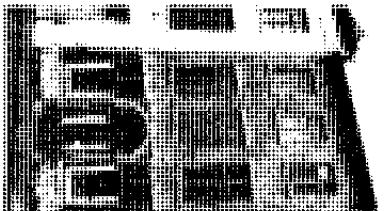
2164

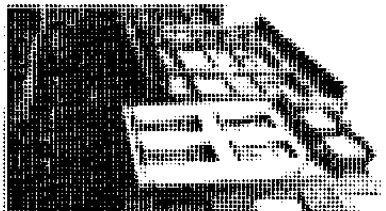

2163

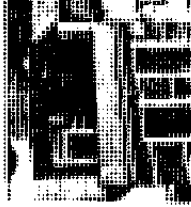
2176

2175

2174

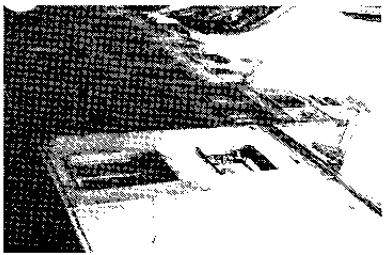

2173

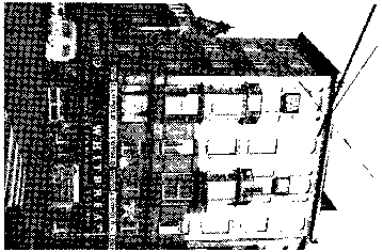

2181

2180

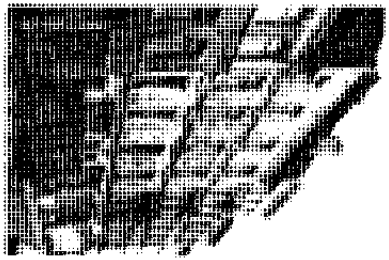

2179

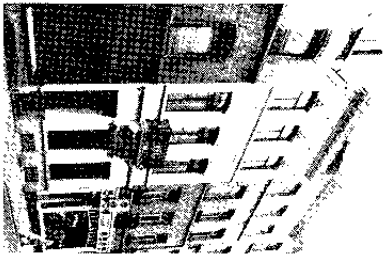

2178

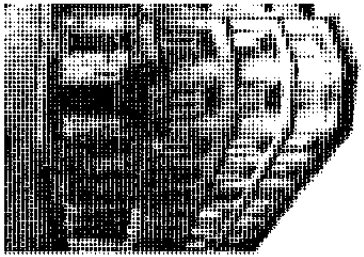

2186

2185

2184

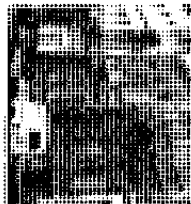
2183

2196

2195

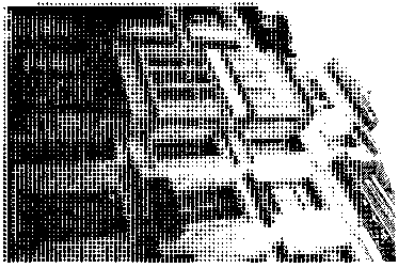

2194

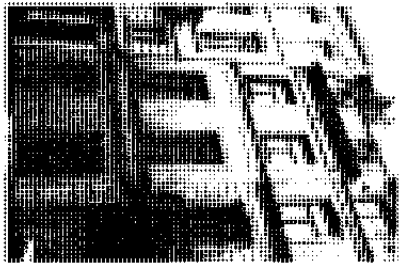

2193

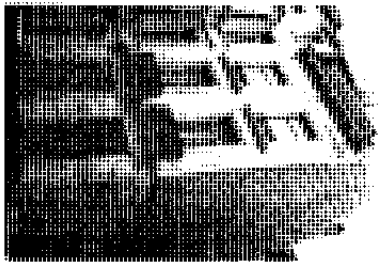

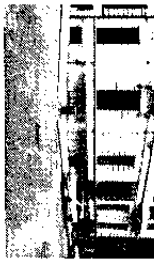
2201

2200

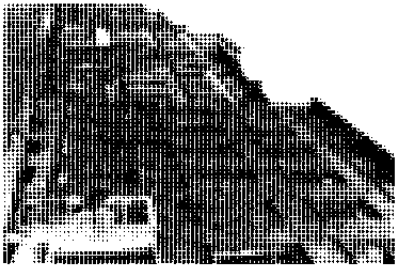

2199

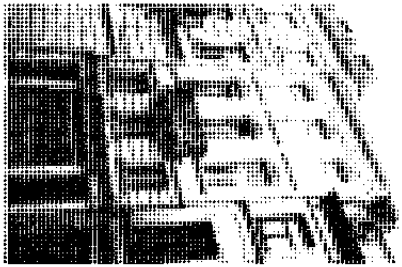

2198

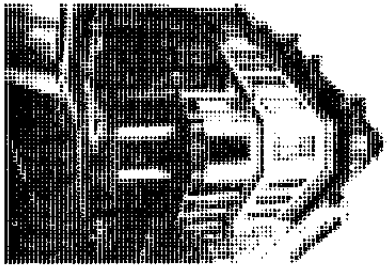

2206

2205

2204

2203

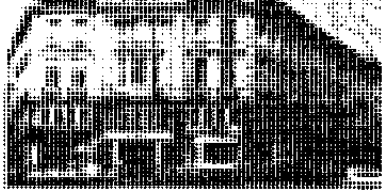

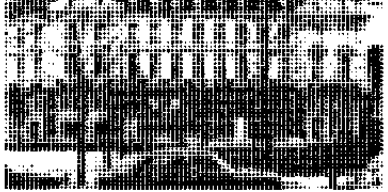

2216

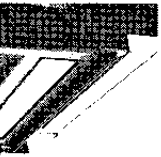
2215

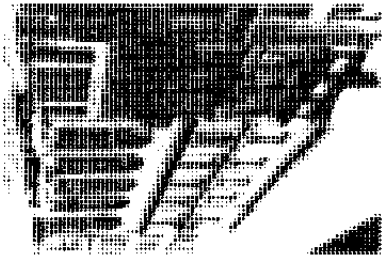

2214

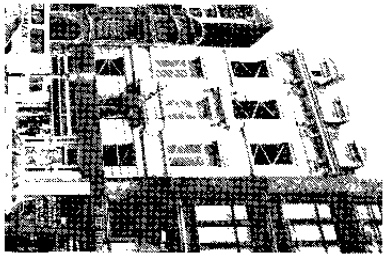

2213

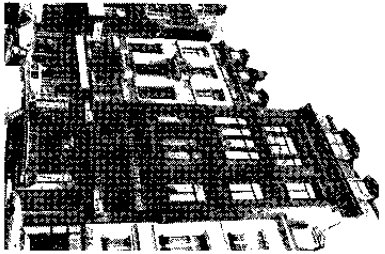

2221

2220

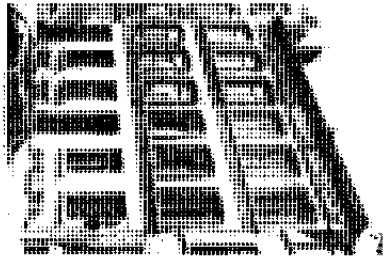

2219

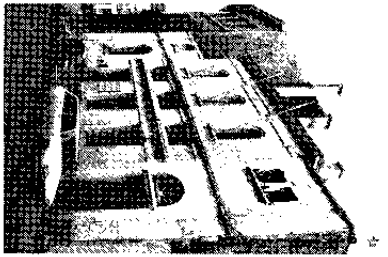

2218

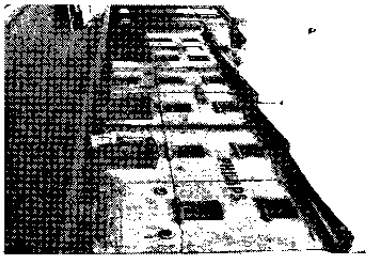

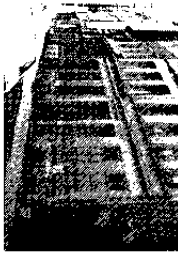
2226

2225

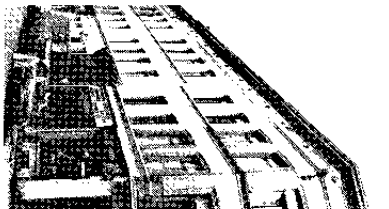
2224

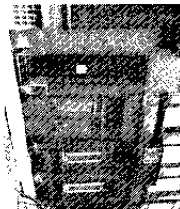
2223

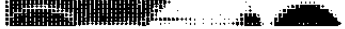

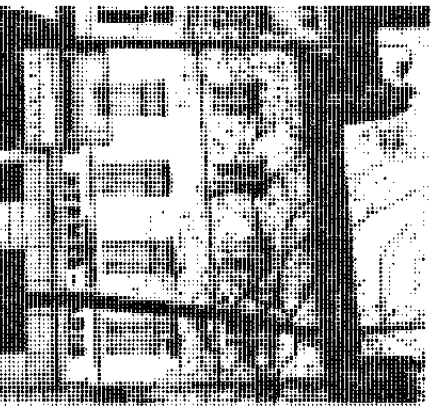

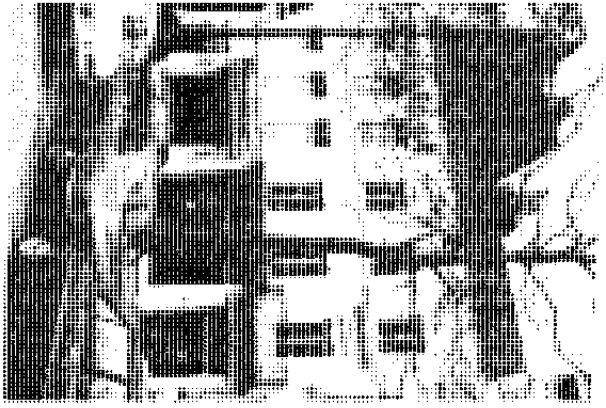

2235

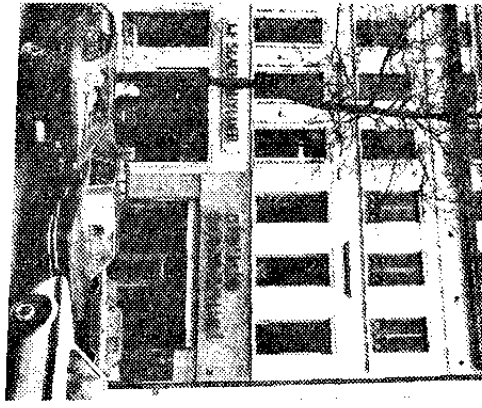

2234

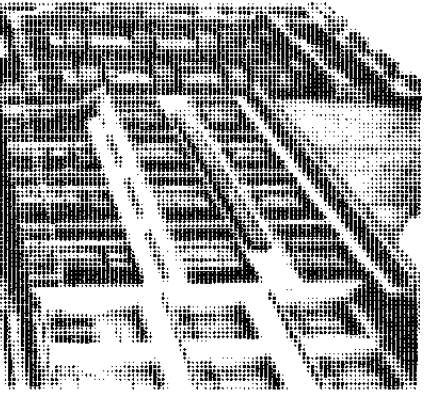

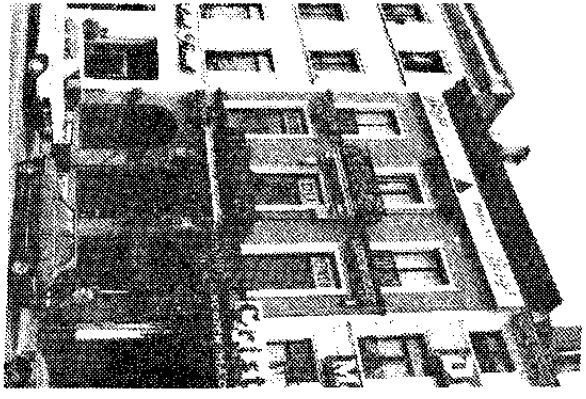

2240

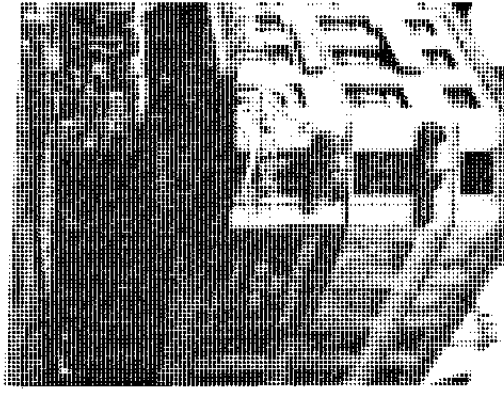

2239

2245

2244

2256

2255

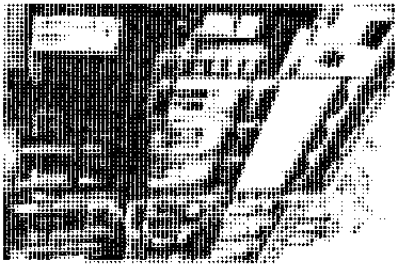

2254

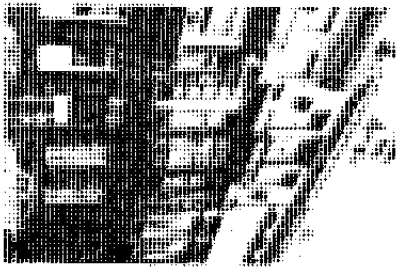

2253

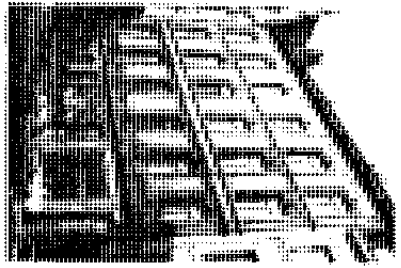

2261

2260

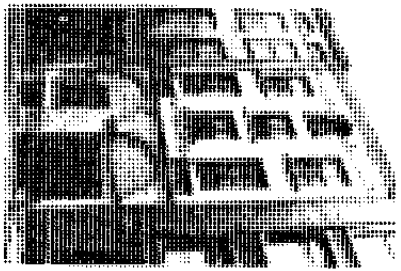

2259

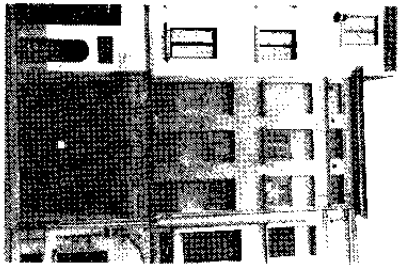

2258

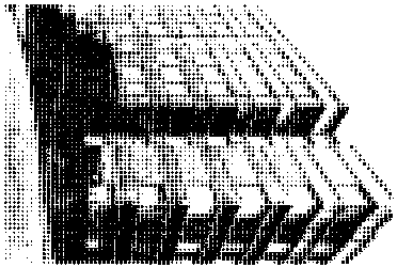

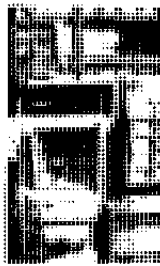
2266

2265

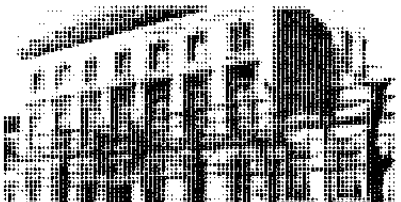

2264

2263

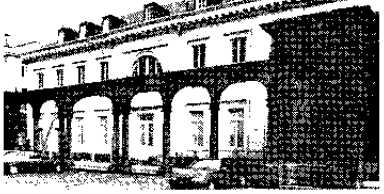

2276

2275

2274

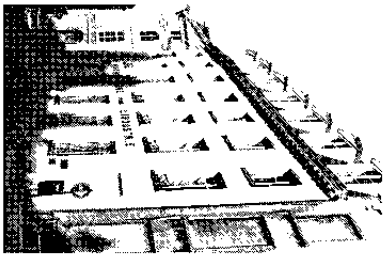

2273

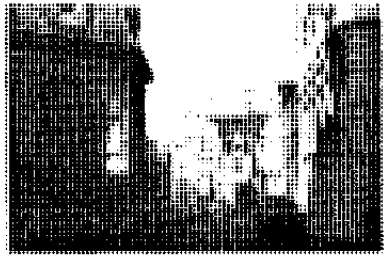

2281

2280

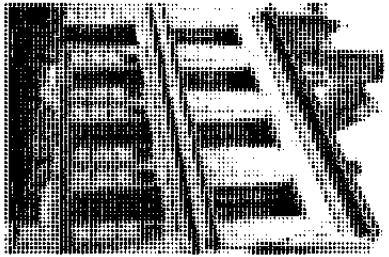

2279

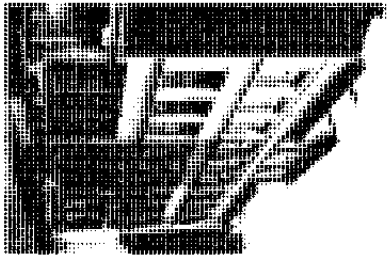

2278

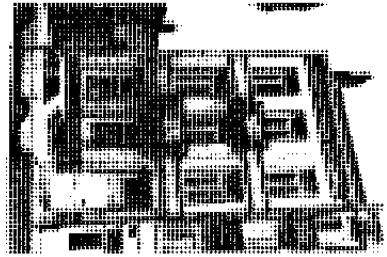

2286

2285

2284

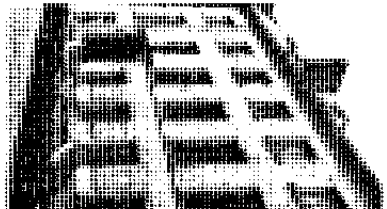

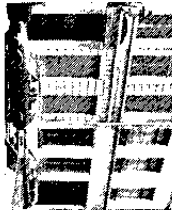
2283

2296

2295

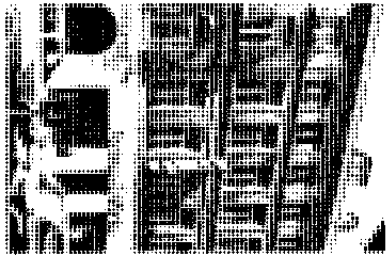

2294

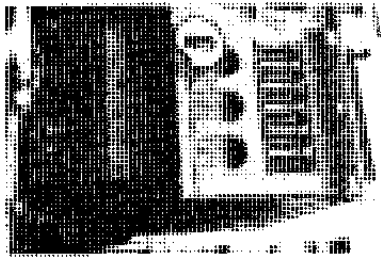

2293

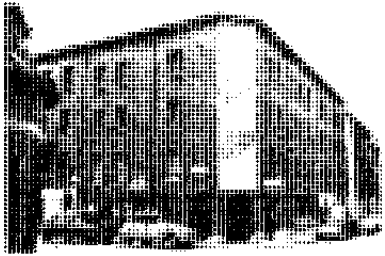

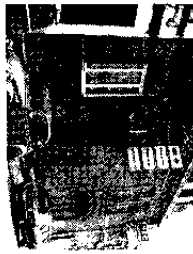
2301

2300

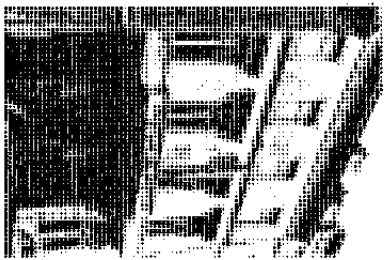

2299

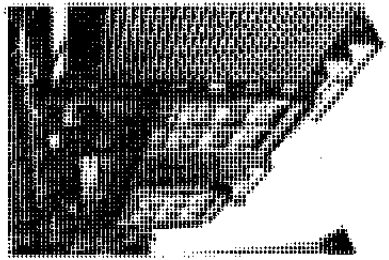

2298

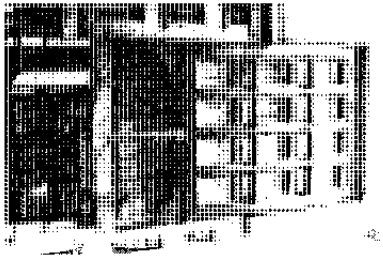

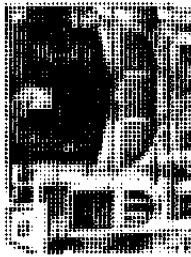
2306

2305

2304

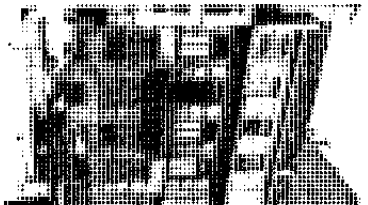

2303

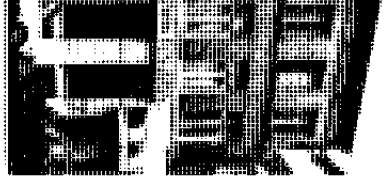

2316

2315

2314

2313

2321

2320

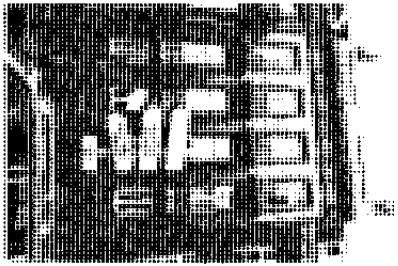

2319

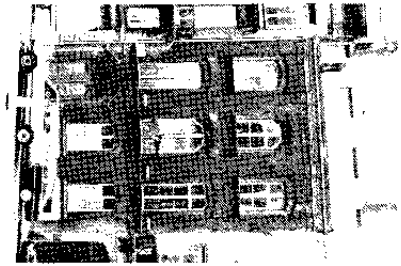

2318

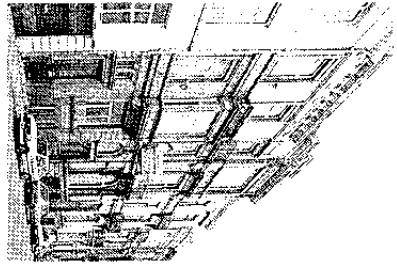

2326

2325

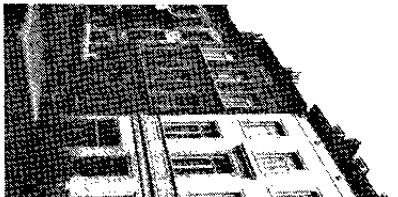

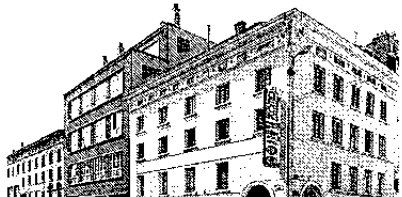
2324

2323

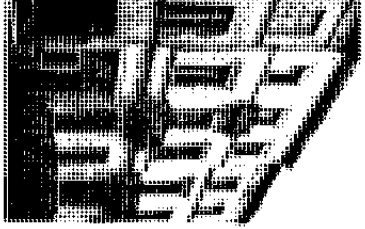

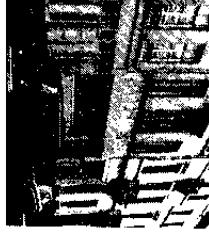
2336

2335

2334

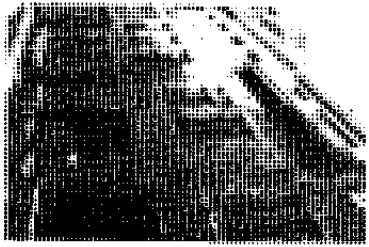

2333

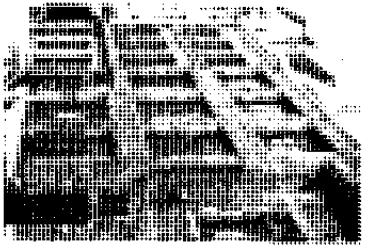

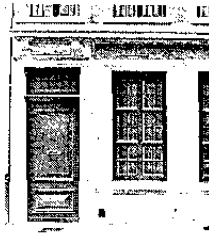
2341

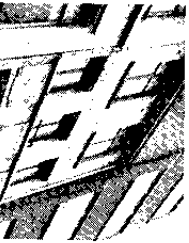
2340

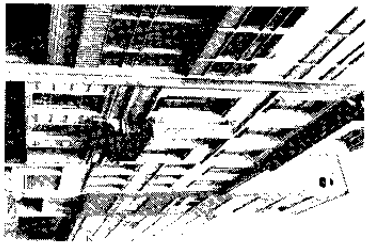

2339

2338

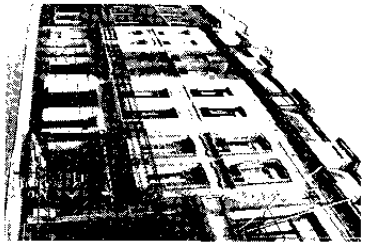

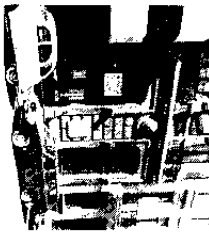
2346

2345

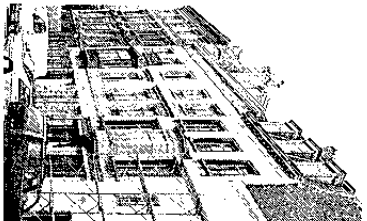

2344

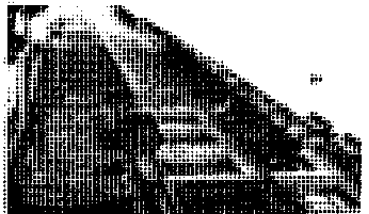

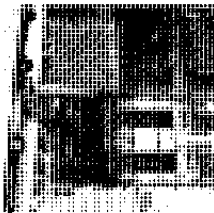
2343

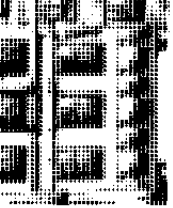

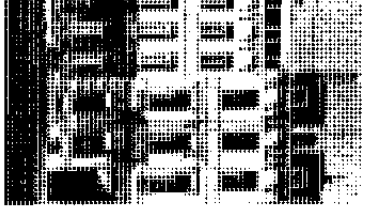

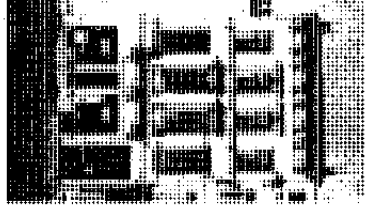

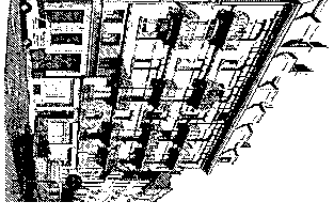

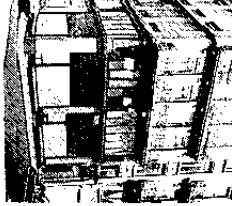
2356

2355

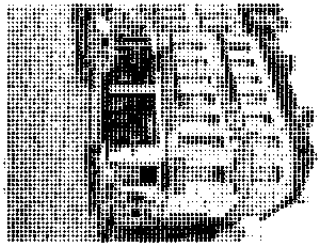

2354

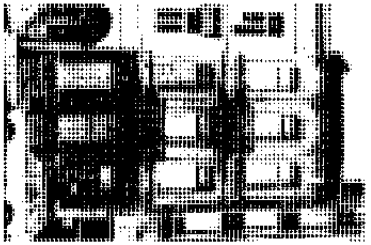

2353

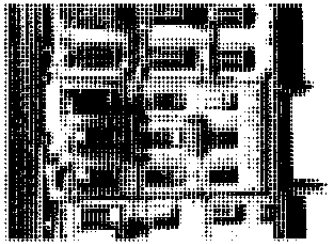

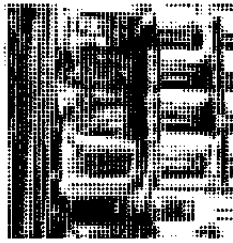
2361

2360

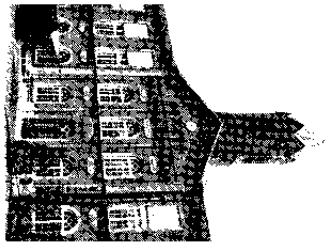

2359

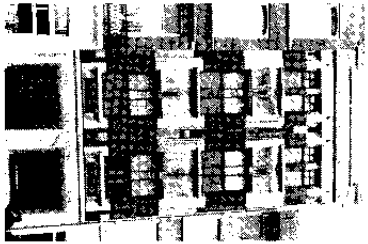

2358

2366

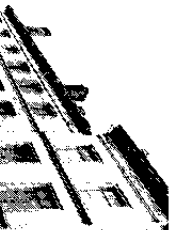
2365

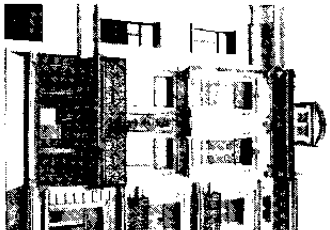

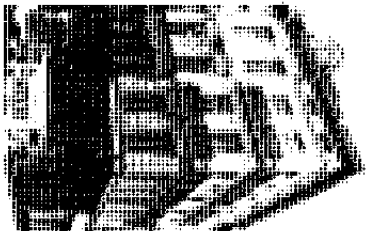
2364

2363

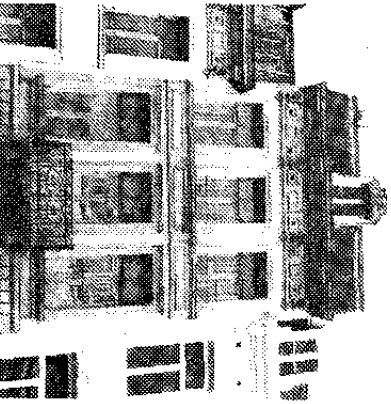

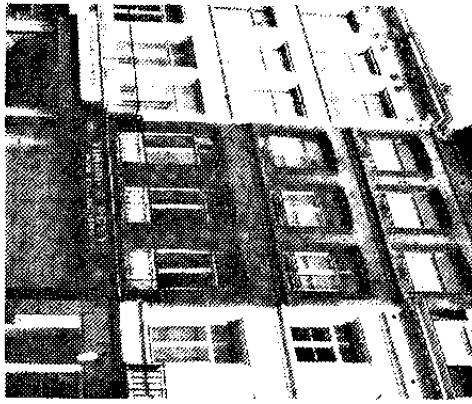

2375

2374

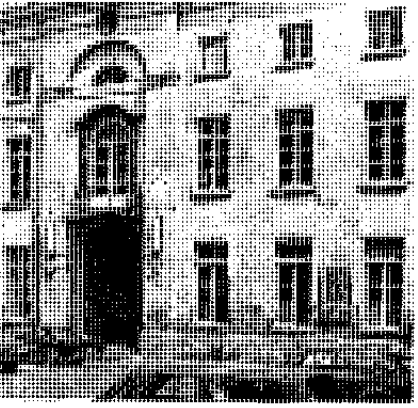

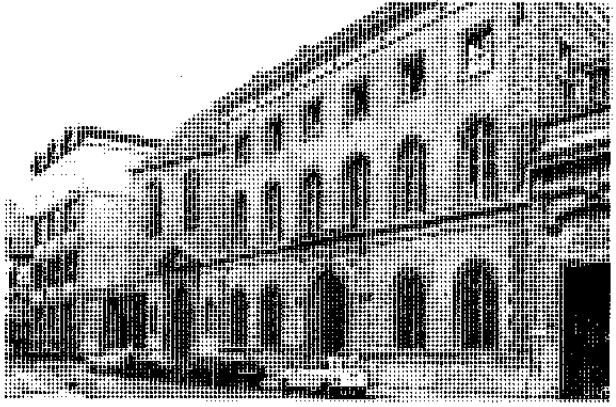

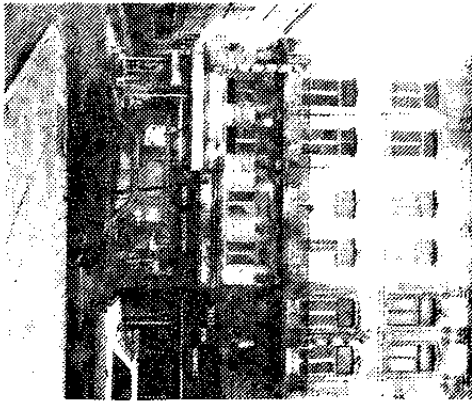

2380

2379

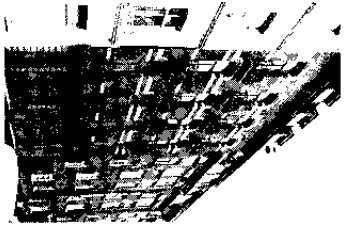
2385

2384

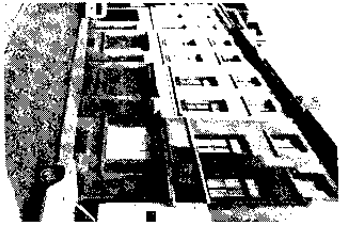

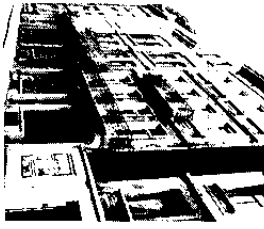
2396

2395

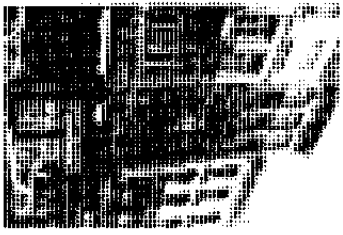

2394

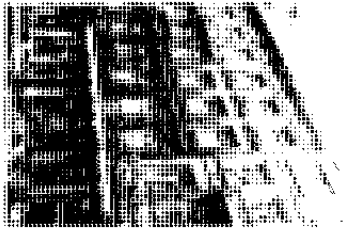

2393

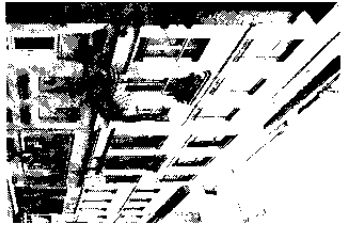

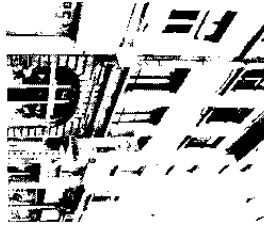
2401

2400

2399

2398

HERKOMST DER FOTO'S

A.A.M. : fig. 909, 1029, 1104.
A.C.I.. (K.I.K.) : fig. 757, 759, 760, 762, 786, 813, 836, 837, 840, 856, 868, 874, 879, 882, 904, 952, 966, 1002, 1004, 1006, 1007, 1069, 1087, 1088, 1089, 1090, 1094.
ARAU : fig. 838, 1043.
Archief Koninklijk Paleis : fig. 758.
Archieven BBL : fig. 822.
ASLK : fig. 1079, 1081.
Bastin Ch. en Evrard J. : fig. 796, 841, 853, 855, 857, 949, 950, 978, 981, 982, 984, 987, 1012, 1013, 1021, 1022.
De Beule M. : fig. 801.
Gochet B. : fig. 955.
Inbel : fig. 1045, 1046.
Inventaire du Patrimoine Monumental du Brabant-Bruxelles :
Esterhazy P. : fig. 795, 916, 988, 1015, 1068, 1078.
Koning Boudewijnstichting : fig. 1080.
Lannoo (G. Weyers) : fig. 1049.
Ministerie van het Brusselse Hoofdstedelijk Gewest, Dienst Monumenten en Landschappen : de Ville A., fig. 1052.
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, A.R.O.H.M., Bestuur Monumenten en Landschappen :
Bracken J., fig. 756, 764, 768, 769, 770, 771, 774, 776, 777, 778, 780, 782, 783, 784, 785, 791, 792, 793, 799, 800, 802, 804, 816, 817, 819, 820, 824, 826, 827, 828, 830, 832, 833, 839, 842, 844, 845, 847, 849, 851, 852, 854, 859, 861, 862, 865, 866, 869, 872, 875, 884, 886, 888, 889, 890, 892, 893, 895, 896, 898, 899, 900, 901, 903, 905, 911, 912, 917, 918, 920, 922, 923, 924, 925, 926, 927, 928, 929, 930, 931, 934, 936, 937, 939, 940, 941, 942, 944, 945, 947, 951, 953, 954, 958, 959, 960, 961, 962, 963, 964, 965, 967, 968, 971, 973, 976, 979, 980, 990, 993, 994, 995, 996, 999, 1000, 1003, 1005, 1008, 1009, 1011, 1014, 1017, 1018, 1019, 1020, 1024, 1026, 1027, 1030, 1031, 1032, 1036, 1037, 1038, 1039, 1040, 1041, 1044, 1048, 1050, 1056, 1058, 1059, 1060, 1062, 1063, 1065, 1066, 1067, 1070, 1071, 1072, 1073, 1074, 1075, 1076, 1077, 1082, 1083, 1084, 1085, 1086, 1093, 1098, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1106, 1107, 1108, 1110, 1111, 1112, 1113, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1122.
Charlier G. : Pl. XXXII.
Coppens J. : fig. 1053.
Pauwels O. : Pl. XXI, XXII, XXIII, XXV, XXVII, XXIX, XXX, fig. 789, 790, 806, 811, 821, 829, 831, 873, 877, 880, 891, 932, 946, 991, 1023.
Somers P., Pl. XXVI, XXVIII.
Stemgée D. : Pl. XXIV, XXXI, fig. 1091, 1092.
Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Leefmilieu en Infrastructuur, Dienst Drukkerij en Fotografie : fig. 825, 881.
Nationale Bank van België : fig. 1057.
Sempo H. : fig. 871.
St.-Lukasarchief : fig. 788, 943, 1001, 1025.
Speltdoorn : fig. 761.
Stadsmuseum Broodhuis : fig. 766, 1051.
Overige foto's en fotoregister: A.R.O.H.M., Bestuur Monumenten en Landschappen en Inventaire du patrimoine Monumental du Brabant-Bruxelles.

HERKOMST DER PLANNEN

Archief Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen: Fig. XLI, XLV.
Dienst Monumenten en Landschappen, Brussels Hoofdstedelijk Gewest: actuele kadastrale overzichtskaart Brussel Vijfhoek (vouwplan).
Groep Planning, architectenbureau: Fig. XXXVIII.
Hoppenbrouwers A., architect: Fig. XLII.
Marlière F., architect: Fig. XXXIV.
Regie der Gebouwen: Fig. XXXVI, XLVIII.
Stadsarchief Brussel: Fig. XXXIV, XXXV, XXXVII, XXXIX, XL, XLIII, XLVII.

LIJST DER AFKORTINGEN

a.h.w.	als het ware
bouwl.	bouwlaag
b.v.	bijvoorbeeld
ca.	circa
cf.	confer
d.m.v.	door middel van
e.g.	eerst genoemde
ertgov.	ertegenover
e.v.	en volgende
gr. m.	grosso modo
i.e.	id est
i.l.v.	in de loop van
i.o.v.	in opdracht van
i.pl.v.	in plaats van
ir.	ingenieur
i.s.m.	in samenwerking met
i.v.m.	in verband met
l.	links, linker
l.g.	laatst genoemde
m.b.t.	met betrekking tot
m.m.v.	met medewerking van
n.a.v.	naar aanleiding van
n.o.v.	naar ontwerp van
n ⊥ straat	nokrichting
	ook diephuis
n // straat	ook breedhuis
nr.	nummer, huisnummer
o.i.v.	onder invloed van
o.l.v.	onder leiding van
o.m.	onder meer
p.	pagina
r.	rechts, rechter
rechth.	rechthoekig
resp.	respectievelijk
tgov.	tegenover
t.o.v.	ten opzichte van
tr.	treden
trav.	travee
t.w.	te weten
t.z.t.	terzelfdertijd
verd.	verdieping, bouwlaag
vgl.	vergelijk, vergelijking
vlg.	volgens
v.l.n.r.	van links naar rechts
vnl.	voornamelijk
w.o.	waaronder
W.O. I	Eerste Wereldoorlog
W.O. II	Tweede Wereldoorlog
z.g.	zogenaamd
z.nr.	zonder nummer

N., Z., O., W.	Noord, Zuid, Oost, West
Pl. I	kleurenfoto
Fig. I	plattegrond, doorsnede, etc.
fig. 1	wit-zwart foto
★	beschermd
XV, XVI, etc.	eeuw
XV A of B	eeuwhelft
XV a, b, c, d	kwarteeuw

BIBLIOGRAFISCHE AFKORTINGEN

A.A.	Administratieve Acten
A.A.M.	Archives d'Architecture Moderne
A.R.	Algemeen Rijksarchief
A.R.B.A.	Académie Royale des Beaux-Arts
A.S.R.A.B.	Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles
A.W.L.S.K.	Koninklijke Akademie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België
B.C.R.A.A.	Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie
B.C.R.M.S.	Bulletin de la Commission Royale des Monuments et des Sites
B.P.A.	Bijzonder Plan van Aanleg
B.S.R.A.B.	Bulletin de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles
C.F.C.	Commission Française de la Culture
C.R.M.S.	Commission Royale des Monuments et des Sites
E.	Eredienst
I.F.	Iconografisch Fonds
K.C.M.L.	Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen
K.I.K.	Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium
M. & L.	Monumenten en Landschappen
N.P.P.	Nieuwe Plannen in Portefeuille
O.C.M.W.	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
O.W.	Openbare Werken
P.P.	Plannen in Portefeuille
S.A.B.	Stadsarchief Brussel
S.E.	Stadseigendommen
S.K.	Schone Kunsten
W.	Weldadigheid
DES MAREZ G., 1979	DES MAREZ G., *Guide illustré de Bruxelles. Monuments civils et religieux*, Brussel, 1918, bijgewerkt en aangevuld door A. Rousseau, Brussel, 1979.
HENNE A., WAUTERS A., 1975	HENNE A., WAUTERS A., *Histoire de la ville de Bruxelles*, Brussel, 1845, heruitgave van de oorspronkelijke tekst, Brussel, 1975, 4 dln.

SUMMARY

URBANISTIC DEVELOPMENT OF THE TOWN CENTRE

Origin and shaping of the Brussels pentagon

The origin and the earliest history of Brussels are not precisely known to us, due to a lack of systematic archaeological inquiry. One hypothesis claims that the city evolved out of a Merovingean settlement near St. Michael's, another one attributes the forming of a new urban territory to the joining up of parts of the Carolingean domains of Uccle and Molenbeek.

Within the geographic frame, three centres of urban growth may be discerned. A first nucleus is made up by the islands in the Senne (now St. Goriksplein). Charles, duke of Lower Lotharingia, placed a "castrum" there in 977-979 that soon grew into a "castellum" with rudimental fortifications on the eastern Senne bank. The Senne being navigable from this point, a "portus" soon came into being with a bridge over the Senne. A second nucleus was situated on the Molenberg, on the eastern hillside of the Senne valley. There, Lambert II Balderik, count of Louvain, founded in 1047 a chapter of twelve canons in a sanctuary dedicated to St. Michael. Ca. 1050 at the earliest and ca. 1200 at the latest, the fortress was deserted for a new one on the nearby Coudenberg (now Koningsplein), the third nucleus.

Within these three poles, the mediaeval town centre took shape in the course of the 11th-12th century. It was encompassed with a 4,000 metres long wall interrupted by seven town gates.

At an early stage the "portus" on the right Senne bank grew into a centre sheltered by sandbanks, today's Market Square, with a church dedicated to St. Nicholas. This growth was furthered by the Bruges-Cologne trade axis intersecting the town. In the early 13th century it was lined by six churches, five hospices and at least two market squares. Gradually a first network of approach roads and connections between the town centre and the upper town took shape, mainly running in west-eastern direction. In the west, the "Steenweg", a segment of the above-mentioned trade axis, linked up with the approach road from Flanders; it connected the "Werf" on the Senne with the "Nedermarkt"; midway it split up in northern direction to St. Michael's where it linked up with the approach roads from Cologne and Louvain, and in eastern direction to the Coudenberg, where it linked up with the approach road from Namur.
A Roman "diverticulum" entered the town via the Steenpoort in the south and split up in the direction of the upper town (Keizerslaan) and the town centre (Trapstraat, Oud Korenhuis). Along this approach road a new town quarter came into being extra muros, with O.-L.-Vrouw-ter-Kapelle, founded in 1134, as its centre. Ca. 1250, the Groot Begijnhof (Beguinage) arose outside the Zwarte or Lakensepoort. In the west, an advanced wall (the "Kleine vesten") was constructed ca. 1300.

When in 1356-1379 a new town wall was constructed, the town adopted its final shape of a pentagon stretched out towards the south. The 8,000 metres long second girdle, also

with seven town gates, was further fortified and bastioned extra muros in 1552-76 and 1671-2, and survived in that shape till the end of the ancien régime.

In the course of the 14th century, the area within the first walls became ever more densely built-up. The aristocracy and dignitaries erected spacious mansions in the upper town, near the Court of the Coudenberg. Downtown, mainly from the 15th century on, prestigious public and governmental buildings, like the Town Hall, arose on and near the Market Square. The area in between the two walls retained its predominantly rural character till the 16th century, except for the district round O.-L.-Vrouw-ter-Kapelle and the Hoogstraat that grew into a populated neighbourhood, inhabited by artisans.

Evolution in the 16th and 17th century

When in 1531 the governess Mary of Hungary took up her residence in Brussels, the town became the capital of the Netherlands. The church of the Sablon, founded extra muros in 1304, became the centre of the new Sablon district, the Wolstraat developing in the 16th and 17th century into the most aristocratic and wealthiest district of the town. The construction of Willebroek canal in 1550-61 started the urbanization of the areas in the northeast of the town, in between the Vlaamsesteenweg and the Lakensestraat, near the Beguinage that fully expanded in the same period. The centre of gravity of trade moved from the old "Werf" on the Senne to this new inland port. The Warmoesbroek in between the eastern Senne bank and the Brockstraat was plotted out and opened up in phases between 1617 and 1639, the existing "roads" being improved and new streets laid out. The Nieuwstraat, leading to the Lakensepoort, became the main axis. More to the south, a new square, the "Oude Markt", and seven streets were laid out in 1639 on the site of the "Voldersbempt", in between the west Senne bank and the Anderlechtse-steenweg, in the Overmolen district.

The town underwent one of its most dramatic events towards the end of the 17th century. Under orders from Louis XIV the town centre was shelled incessantly for 36 hours, turning it into an enormous inferno. Some 4,300 houses, 16 churches and monasteries and several other major buildings were destroyed or heavily damaged. The rebuilding of the Market Square, which would take up approximately five years, endowed the town with an even grander aspect in the Baroque style, though hardly had any urbanistic repercussions. There was one exception: the construction of the rectilinear Dinantplein and the Dinantstraat in 1696, is often considered as the first manifestation of urban planning in Brussels.

The Austrian reign, the 18th century

In the last decades of the Austrian reign, Brussels took a new turning in the field of urban planning, with the realization of four monumental ensembles in the prevailing Neoclassical style. The Martelaarsplein, a 1774-6 design by C. Fisco, was built as a longitudinal square flanked by imposing, symmetrical facades of a uniform ordonnance and hierarchic accents, behind which were hidden a thirty modest middle-class houses. On the Coudenberg, the ruins of the Ducal Palace — burnt down in 1731 — the gardens and the Warande made room for two even more prestigious realizations modelled after the French examples. In a first phase, the Koningsplein arose, a 1775 concept of the Paris architect J.-B.-V. Barré, inspired by the Place Stanislas at Nancy and the Place Royal at Reims; between 1776 and 1782 B. Guimard realized it as a monumental rectangular

square, enclosed by eight detached pavilions connected by porticoes. The whole was dominated by the peristyle of St. Jacob's church. As the Koningsplein was raised on an artificial plateau, remains of the palace and the mansions that used to border the "Baliënplein", disappeared into the underground.
In a second phase, the Park of Brussels, designed by Guimard in 1776 and completed — with the help of J. Zinner — ca. 1785, was laid out as a "classical" promenade. It took up a wide rectangle, beveled to the south, structured as a so-called "patte d'oye" with transverse axes. The surrounding streets were lined with practically symmetrical yet slightly differing facades, dominated by the palace of the Council of Brabant (today Paleis der Natie).
The fourth ensemble arose on the grounds of the Jericho monastery, where the "Nieuwe Graanmarkt", assigned to R. Nivoy and C. Fisco, was laid out in 1787.

The French rule, 1794-1815

From 1796 on, under the French rule, all church possessions were secularized. This did not entail any new developments in the field of town planning, but simply caused the surviving, huger properties to disintegrate even further. Some new streets were laid out on former monastery grounds, like the Mussenstraat, the Fabrieksstraat and the Zwaluwenstraat. The site of the demolished St. Gorik's church was redesigned in 1801-2 as the St. Goriksplein.

The United Kingdom of the Netherlands, 1815-1830

Under the Dutch reign Brussels saw the start of some drastic works of infrastructure, closely connected with the rise of industrialization in the country. Here and there arose impressive, Classic Revivalist buildings of a French signature or streak, of a public or representative character and often forming part of an urban ensemble.

The construction of a wide, circular boulevard on the razed 14th-century town walls, established the final contours of the town centre. It was J.B. Vifquain who ventured this undertaking in 1819. By 1830 the works had progressed from the Groendreef till the Hallepoort. The western flank would not be completed before 1850. The wide road was interrupted and expanded at regular intervals by squares. In the northeast, adjacent to the Antwerpselaan realized in 1819, the Antwerpseplein, the Koopliedenstraat, the Pakhuisstraat and the Handelskaai were laid out. On the remaining grounds was dug the "Groot" or "Handels" dock (1830) in the context of the modernization of Willebroek canal. This happened almost simultaneously with the digging of the new Charleroi canal. New grounds in the northeast provided the site for the circular Barricadenplein, built in 1824 in a Classic Revivalist unity architecture as a continuation of the monumental squares from the last quarter of the 18th century.

Also within the circular boulevard, the urban landscape underwent some drastic changes. In 1817-9 the Théâtre Royal de la Monnaie was built to the designs of L.E.A. Damesme. The monumental construction became the centre of an urbanistic ensemble put up in a unity architecture of facades, the whole designed by H.L.F. Partoes. The latter also realized the "Groot Godshuis" (Hospital) in 1824-9, based on an orthogonal pattern that was continued in the planning of the surroundings.

In the upper town, the Koningsstraat was lengthened in 1822 in northern direction till the Schaarbeeksepoort, whereas in 1827 the first segment of the Regentschapsstraat was laid out in the longitudinal axis of the Koningsplein.

The Kingdom of Belgium. Evolution in 1830-1860

The revolution of 1830 raised Brussels to the fully fledged capital of the new kingdom of Belgium. A concentration of power and the advancing industrialization led to a remarkable population growth. This entailed the remaining open land within the pentagon to be plotted out. At first the uncessant works of improvement and embellishment, aimed at the reorganization and modernization of the town, fitted in with the existing structures, but from the second half of the 19th century on, they entailed more drastic interventions.

In the south of the town, the Bogaarden railway station was inaugurated in 1840, the Rouppeplein forming the tailpiece of a whole new urbanistic planning round the Zuidstraat. In 1841 the new North station was built extra muros, in the axis of the Nieuwstraat that had been continued in 1839. In 1861-2 a new artery, establishing the straight connection between both station districts, was the first step in the construction of the north-south connection.

In the midst of the old trade centre, between the Grasmarkt and the Schildknaapsstraat, the Royal Galleries St. Hubert, built by J.-P. Cluysenaar in 1846-7, constituted a new circulation axis between the Market Square and the "Monnaie", for the purpose of which an unhealthy block of houses had been cleared. The Magdalenamarkt/Bortier arcade opened up the Duquesnoystraat and the St. Jansstraat which were constructed in 1846 by H.L.F. Partoes on the grounds of the former St. John's hospital. The new Congresplein got a colossal Congress column in 1850-9 to the designs of J. Poelaert.

In the 1840s, a lengthy and drastic restoration campaign set in for some major historical buildings. The "monument" was often "dismantled", like St. Michael's cathedral and St. John the Baptist church, the latter becoming the visual end-point in the centre of a radial planning on the grounds of the former Beguinage.

Also between 1840 and 1860 the last unbuilt grounds within the boulevards were urbanized. Between the docks and the Vlaamsesteenweg in the northeast, the Stapelhuis (warehouse) (1843-7) and the infantry barracks "Klein Kasteeltje" (1848-52) came into being. West of the Anderlechtsesteenweg, opposite the new abattoir, a new middle-class district was laid out with a stellate plan, having the Zennestraat as it main axis. The "Rosbempt" at the other side of the Anderlechtsesteenweg was plotted out similarly, the west-easterly directed Voldersstraat being its main axis.

In 1853-8, the overpopulated and much impoverished 2nd District was intersected by the Blaesstraat and the adjacent Vossenplein, the first redevelopment project in Brussels.

The period 1860-1914

When in 1863 J. Anspach became burgomaster of Brussels, he started a series of public works which were to give the town the look of a modern metropolis. He adopted the principles of the French prefect G.-E. Haussmann for ploughing through and rebuilding the city. His radical urbanistic interventions caused a complete change of the circulation pattern, coupled with the erection of prestigious public buildings. His objective was to redevelop the unhealthy districts and to embellish the town as a whole.

The first and major intervention was the covering of the Senne by L.P. Suys in 1867-71. The twisting, polluted river was led through two masonry shafts, on top of which was laid out a wide linear boulevard, interrupted at regular intervals by squares. As the connection between the North and the South station, the boulevard would from then on determine the stream of traffic. It was "adorned" by the monumental Bourse (1868-73), the Central Halls (1872-4) and the Zuidpaleis (1875-80). The Augustin's church was razed to make room for the De Brouckèreplein. The Stalingradlaan was laid out to complete the axis Nieuwstraat-Zuidstraat. A third north-south axis came into being with the Arteveldestraat in 1874. The vicinities of the Bourse, the Central Halls and the St. Goriksplein were further developed.

The impoverished O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuwwijk was replaced by a stately middle-class district, realized in 1874 by A. Mennessier. It got a radial plan determined by the Congresstraat and two transverse axes, intersecting at the height of the Vrijheidsplein.

For the megalomaniac Palais de Justice, built by J. Poelaert (1866-83), a site of 2.6 hectare was cleared out. In 1872 the Regentschapsstraat was prolonged till the Palais de Justice and bordered by monumental constructions. In between the Regentschapsstraat and the Minimenstraat arose the stellate "Quartier de l'Astre" (1884-8) with the Ernest Allardstraat as its main axis. The Lebeaustraat (1891) and the Joseph Stevensstraat (1894) provided a better connection between the Sablon and the town centre.
The Antoine Dansaertstraat, constructed in two phases, 1890-1 and 1898-9, formed an important west-eastern approach road between the central boulevards and the Vlaamsepoort, that was to relieve the small Vlaamsesteenweg.

Undoubtedly the most complex urbanistic matter was the connection of the upper and the lower town by redesigning the Hofberg. From the mid-19th century on, several projects were made, stimulated by king Leopold II who incorporated the issue into his policy of monumental constructions for embellishing the capital. H. Maquet, involved in this problem since the 1870s, coupled the redesigning of the Hofberg to the expansion of the Museum of Fine Arts by A. Balat — which was dropped in 1908 —, and to the implantation of a Central Station, that would be realized. Therefore, the districts of Putterij, Isabella and Terarken were razed in 1903 and on the vacant grounds, the Koloniënstraat (1908-9) and the Ravensteinstraat (1911) were constructed as wide arteries bordered by a monumental Beaux-Arts architecture. The construction of the north-south railway connection started in 1911.

On the filled-in docks in the town centre (1910-1), the "Quartier Maritime" came into being, diagonally intersected by the wide Diksmuidelaan and Ieperlaan.

From the interbellum period till our days

The north-south railway connection took a new start in 1935 and would be inaugurated in 1952. Half a century of demolition and digging, wiping away 1200 houses, several streets or parts of them and ripping up entire districts, drove an impassable wedge in the urban tissue. The new boulevards were bordered by office buildings. In 1954, the construction started of the Kunstberg with the Royal Library Albert I, that was completed in 1969. The "Rijksadministratief Centrum" (State Administrative Centre), a prototype of office zoning, was realized between 1958 and 1984.

In the meantime, postwar Brussels could not evade the metropolitan phenomenon of services concentration in the centre and the suburbanization of the periphery, reducing the population of the town centre to a mere 50,000. The need for an overall physical planning was met in general city plans that were being drawn up. The regional land-use

plan of Brussels, developed between 1962 and 1979 as a result of the Town Planning Act of 1962, evolved from a radical approach aimed at motor traffic and zoning, to a more refined zoning, incorporating the care for the urban landscape. Prior to 1970, the municipal land-use plans issued by the town, testify to a long-term vision on the redesigning of vast areas. In the context of the redevelopment policy, social housing complexes and high-rise office buildings were constructed and streets widened. From 1970 on, a conservative approach gained the upper hand, epitomized in smaller short-term interventions that respected the existing physical structures. In 1974, the "Marolles" district was declared as the pilot project in the field of urban renewal. Forerunner of this conservative approach was the land-use plan "Grote Markt en omgeving" (Market Square and surroundings) of 1960, where the pursuit of visual control resulted in pastiche reconstructions.

OVERVIEW OF THE ARCHITECTURAL HISTORY IN THE HISTORIC TOWN CENTRE OF BRUSSELS

The earliest evidences of any building activity in the town centre belong to the military and religious architecture. During excavations in existing churches, remains were discovered of 11th and 12th-century houses of prayer that had to make room for their much bigger Gothic successors. Recently, the underground remains of a Romanesque church were exposed in St. Michael's cathedral.

The historic and urbanistic evolution of the pentagon is reflected in the surviving built heritage. Some unique civil and religious "monuments" testify to the several building periods that mark the organic growth of the late-mediaeval town till the 17th century. The great many buildings from the 17th till the 20th century are mainly the result of the massive reconstruction after the 1695 bombardment and the intensive urbanization in the subsequent centuries. The rich diversity of types, forms and styles is reflected in the public and the religious buildings as well as in the average architecture.

Military architecture

To this day, the exact building period (between the 11th and 13th century) and the original appearance of the *first town walls* are still unclear. One assumes that this defensive girdle was composed of earthen walls with palisades, which were gradually replaced by a retaining wall of "Lede" sand-lime stone, some 4 km long and marked by forty towers, seven gates and a number of hidden gates. No material evidence survives of these fortified town gates, but the town preserves some unique examples of the towers, whether or not with adjacent wall fragments, like the Annessens tower (Keizerslaan), the Villers tower (Villersstraat), the Plebaan tower (Wildewoudstraat no. 14-15, 16) and the Black Tower (Sint-Katelijneplein no. 29-31), restored by P.V. Jamaer in 1888-9.

The *second town walls*, about 8 km long, more or less coincided with the present circular boulevard. They were built between 1356-7 and 1379, but the southern segment would not be completed before 1381-3. Built of brick with a sandstone facing, the wall was girded by inclines, interrupted by seven gates and provided with semi-circular towers, some 72 in total. The Halle gate is the only remainder of the entire construction, its present outlook being the result of a radical restoration by H. Beyaert in 1868-70.

The Gothic style (13th-17th century)

This period left us a remarkable built heritage, which is to be placed in the political, social and economic context of Brussels that would more and more stress its features as a cultural and artistic centre. For the religious and public buildings, prominent architects were involved who were active also elsewhere in Brabant and helped create, develop and spread the Brabantine Gothic, a local interpretation of the imported French style. The calcareous sandstone quarries round Brussels provided an interesting material of a specific colour, rather easy to process and to carve, what would help determine the overall picture and the architectonic ornaments of the style.

The surviving *churches* illustrate almost the entire evolution of the style, including the local variants. St. Michael's cathedral, that was started in 1220-5, is the first church of the Netherlands to link up in its plan with the French cathedrals. The tripartite elevation of its early-Gothic choir, supported by flying buttresses, was considered a "clumsy imi-

tation of forms and designs used in the cathedrals of Reims and Kamerijk". In the course of the 14th and 15th century, the features of the Brabantine High Gothic would gradually become manifest in the transept and the aisled nave (end 13th-15th century) of St. Michael's cathedral. Here the tripartite elevation was realized by means of pier arches on columns crowned with cabbage-leaf capitals, a triforium provided with tracery till the top windows, aimed at stressing the verticalizing effect. St. Nicholas church and the reconstructed nave (1421) of Kapelle church epitomize a variant, their elevation being reduced to two sections. A combination of both elevations occurs in the five-aisle Church of the Sablon (early 15th-first half of the 16th century); clustered columns without capitals and extended shafts give rhythm to the open, soaring choir that links up with the "classical", more structural tendency within the Brabantine Gothic.

The vaulting system followed the evolution of the cross rib and fan vaulting, in relation to the style evolution and the materials used for the cells.

The difference in general proportions and three-dimensional effect between the transitional Early Gothic and the mature Brabantine Gothic, is strikingly present in Kapelle church, where the rather clumsy joining of transept arms and the thickset choir, dating from the earliest building periods, form a sharp contrast with the soaring 15th-century nave. The original stabilizing function of the flying buttresses was almost completely adopted in Brabant, in the shape of the tranverse roofs covering the aisles, screened off by typical chapel gables.

West fronts occurred in several shapes. With its two delineated corner towers, St. Michael's was quite unique. A completely different type is exemplified in the western tower of Kapelle church, corresponding in width with the nave and rising far above the roofs. This incomplete construction (1504-8) was crowned in 1699 with a Baroque bell tower. This scheme would — in a simplified form — live on in smaller churches, as a top gable with portal and top window.

The *monastery complexes* in the Gothic style have left no aboveground remnants.

The major and almost unique witness of *public architecture* is the Town Hall, that set the tone for the evolution of the Brabantine town halls. The building of this sandstone construction started with the L-shaped eastern wing, a 1401 design by J. Van Thienen; it was extended in 1444 with a shorter oblong western wing and a belfry, finished in 1449 with an elegant, huge tower by J. van Ruysbroeck. Its elevation is characterized by crown-arch ground-floor galleries, encircling balustrades, typical octagonal turrets, the belfry and a rhythmic succession of decorative niches. The front composition, the general base plan and the architectonic details of the Town Hall were adopted for many other town halls and public buildings, like the Broodhuis opposite, built in 1515-36 in the Late Gothic style with Renaissance influences, demolished in 1875-95 and reconstructed in a historicizing style by P.V. Jamaer.

As concerns the *private architecture*, no remains survive of the oldest sumptuous house building, the *"stenen"* or patrician houses. Neither does the town preserve any examples of the *average timber framed houses* or of the Late Gothic *three-quarter houses*, with a typical timber overhanging gable and stone fire walls.

Major middle-class houses, guild or artisan's houses and patrician courts were built of sandstone or a combination of brick for the aboveground masonry and sandstone for the constructive and decorative elements, a building method that in a simplified version would live on in the average house building of the 16th-17th century.
In spite of its restorations in 1893 and 1934, the former Court of Cleve-Ravenstein retains the spacious and sumptuous character of the patrician courts and aristocratic residences that in the 15th-16th century were constructed mainly in the surroundings of the Coudenberg palace. Those complexes comprised several wings laid out round a

courtyard, often characterized by a gallery of arches on the ground level, sometimes with a round or polygonal stair tower and private chapel.

The Renaissance (16th century)

Most of the religious and public buildings as well as the everyday private architecture that were built in the course of the 16th century, displayed a Gothic character, the new Renaissance influences being confined to minor ornamentations. Only a very limited number of buildings from this period are pure applications of the Renaissance style, introduced mainly by means of architectural treatises, and epitomized in a classical elevation and "antique" proportions. The main wing of the Egmont palace, Kleine Zavel no. 7A-8, dating from the second half of the 16th century and now partially adapted, is a less pure classical Italian interpretation.

The traditional architecture

In the 16th-17th century, the average houses were raised in the "brick-and-sandstone" style, characterized by a "traditional" colourful use of materials, a functional architecture, a simple, standardized facade ordonnance and very few ornamentations that would gradually betray influence of the Renaissance and especially of the later Baroque style.

Because of the high population density and the small house frontage, the *"deep" house* on a rectangular plan with a small corbie-step, top or straight gable on the street side, was most common. The gable mostly contained two segments, with a threelight frame and a small shutter under an aperture in the top.
Corbie-step gables were the most spread type; nice examples survive at Hoogstraat no. 4, Nieuwstraat no. 39-43 — a huger version — and Kleine Zavel no. 9 (1601-10), a corner house with double corbie-step gable. In the 17th century the straight gable was introduced, a more simplified variant with wall tumbling (Lakensestraat no. 120).

A similar simple front structure characterized the *"broad" house* type, often situated outside the built-up town centre and along approach roads. Those houses were provided with cornice gables under straight eaves, corbie-step dormer windows and a saddle roof, its ridge parallel to the street, and set in between side facades with top, straight or corbie-step gable (Hoogstraat no. 233).

These traditional "deep" and "broad" houses displayed almost no ornamentations, except for a Baroque door frame (Rollebeekstraat no. 7) or more sophisticated corbie-step gables with a Baroque-inspired finishing with volute endings under a pediment (St.-Katelijneplein no. 7 and 23, 1693).

The Baroque (17th century)

Under the reign of the archdukes, promotors of the Baroque architecture, the style-conscious Counter Reformation expressed itself in a rich upholstery for the existing churches and in the construction or rebuilding of monastery complexes and monastery churches. The latter were usually provided with a stone facing.

A three-aisle basilical plan, the starting-point for an elevation imbued with Gothic constructive elements like cross-rib vaulting and flying buttresses — now replaced by stone

scrolls — was combined with slightly new elevations that were sumptuously decorated. This yielded the native Baroque church architecture, epitomized in the church of St. John the Baptist (1657-76). The Baroque architect seems to have been obsessed with two leitmotivs: the dome and the interpenetration or combination of the longitudinal and the central plan. In the church O.-L.-Vrouw van Goede Bijstand (1664-95) J. Cortvrindt grafted onto a short, three-aisle basilical nave, a hexagonal domed space ending in an axially rounded choir flanked by two semicircular apsidioles. This gave a fairly spectacular three-dimensional effect, accentuated by the incidence of light. L. Fayd'herbe created a variant in the Rijkeklaren church (1665-80) in bringing together a trefoiled eastern section with a simple domed crossing for the people, and one nave for the religious. The domes used to be constructed of light materials, and were sometimes integrated in the roof.

The integration of the typical tower into the plan and the space of the entire church, posed an unremitting problem for the Baroque architecture. If present, the tower was often situated on the east side, where it was connected with the choir. More attention went to the elaboration of the west fronts as flying facades. They were conceived as pilaster fronts, derived from the Italian model, with rhythmic bays, entablatures, stone scrolls and a crowning pediment. This provided the basic scheme for a number of — sometimes picturesque — variants of a plastic character and a deviating proportionality. Its most free interpretation is the western section of St. John the Baptist church. Some hall churches and chapels of one nave display a simplified front ordonnance, like the Brigittinen church.

In the course of the 17th century, *monastery buildings* were often adapted, extended or completely rebuilt. As a rule, they display a vast plan with wings linking up to the church, a courtyard, annexes, a vegetable garden, an orchard and occasionally farmlands. Nothing but some fragments or rebuilt constituents of these vast complexes survive to this day. Yet, the huge Rijkeklaren monastery preserves a Baroque church and part of the cloister and the "Paterskwartier" (Father's lodgings), Rijkeklarenstraat no. 20, 21-23, A similar complex from the 17th-18th century with nice ambulatory under cross-rib vaults and a church choir, was incorporated in the 19th century into the Royal Academy of Fine Arts, Zuidstraat no. 144.

The *private architecture*, built before the 1695 bombardment of Brussels, has become too scarce to enable an accurate reconstruction of the evolution of the 17th-century Baroque fronts. Owing to the large-scale reconstruction after 1695, Brussels boasts a great many Baroque buildings from the end 17th-early 18th century. Mostly built of sandstone and/or brick, the sparkling patrician and guild houses on the Market Square are genuine masterpieces. Simplified variants of these houses occur in the vicinity of the Market Square and along the old approach roads. Some of the reconstructed houses retained their old structure and core, only to acquire a new front that fitted in with the "town renewal" of those days.

At the end 17th and early 18th century the common housetype was still the "deep" house that, with a great variety of gables, would live on till the mid-18th century. The raised bottle-neck gable with volutes on corbie-step springs or on stone scrolls, and crowned with a round-arch or pseudo-pediment, occurs in Hoedenmakersstraat no. 2-4 (1699). A second, and also the most common type, is the bottle-neck gable with high schoulder pieces or pedestals, like Grasmarkt no. 97 an 99.
Shaped gables usually have three segments indicated by marking stringcourses, like Oud Korenhuis no. 30. Bell-shaped gables, like Grote Markt no. 35 (1697), are rare.

Besides, there was also the "deep" house with cornice gable, ending in an entablature and eave crowned with a pediment or dormer, like Grote Markt no. 36-37 (1696). The "broad" house with cornice gable had a similar crowning, like Oud Korenhuis no. 24-26.

Within this variety of gable types, several Baroque tendencies may be discerned, which subdivide into three groups according to their ordonnance and elaboration.
A first category represents the Late Baroque type, with a network of flat stripes, the result of continued window jambs and sills, and with parapets of geometric motifs, exemplified in Grote Markt no. 36-37 (1696) and Oud Korenhuis no. 31 (1696). A second category of gables displays a fairly symmetrical, Italianate elevation with accentuated horizontalizing subdivisions and a superposition of classical columns or pilasters, like Grote Markt no. 5 (1690-1) and no. 7 (1699). The last category consist of classicist Late Baroque gables, a local Baroque interpretation of the French Louis XIV-style characterized by a taut, classical composition with colossal pilasters. This type, that would also dominate the architecture of the first decades of the 18th century, is illustrated by the realizations of W. De Bruyn on the Market Square: "het Brouwershuis" no. 10 (1698), "de Gulden Boot" no. 24-25 (1697) and the monumental front of "de Hertogen van Brabant" no. 13-19 (1698). Other examples are the "Bellonahuis" (1697) and Grasmarkt no. 36 (1697) and 89 (1696).
The most remarkable examples of the fully plastic "Flemish" Baroque are again situated on the Market Square, more in particular the architectonically elaborated fronts no. 2-3 (1697), 4 (1697) and 6 (1697) with Early Rococo influences. The sumptuous front Heuvelstraat no. 24 (1704) fits in with this tendency.

Typical of the 17th-century Baroque are the nice door and gate frames, mostly of blue stone and of a round or basket-arch shape, like Sint-Katelijnestraat no. 46-48 (1658). Brandhoutkaai no. 19-21 and Priemstraat no. 21 preserve a monumental gate frame.

Neoclassicism (18th century)

At the end 17th century, the French Neoclassicism started penetrating the architecture of Brussels that was recovering rapidly after the 1695 bombardment. This influence would be accelerated in the course of the 18th century, evolving from local interpretations of the Louis XIV and XV-style to more purified applications of the 18th-century theories on architecture and town planning. Gradually the intensive building activities would concentrate on civil architecture and on innovative housebuilding influenced by the French culture of living.

The only two *churches* from the early 18th century, the Minimen church (1700-15) and the Finistère church (1708-30), both testify in their own way to the continuation of some Baroque principles, combined with the Neoclassical austerity in elevation and ornamentation. A similar tendency to austerity is manifest in the only public building from that period, the three-sided southern wing of the Town Hall (1706-17).

As to the *private architecture*, the *dwelling house* in this period stuck to the appearance of its 17th-century Baroque forerunner, their gable types and elaborations living on throughout the first half of the 18th century, like Magdalenasteenweg no. 61 and Ruisbroekstraat no. 29 (1735).
The front of the stately guild house "de Zwaan", Grote Markt no. 9, adapted in 1720, testifies to a more pronounced *Louis XIV*-style. Larger middle-class houses of a "double-house" elevation and hotels display a more rigid, symmetrical front crowned with a triangular pediment, and marked by pilasters and entrance gates, like "Hanzehuis", Timmerhoutkaai no. 9 (1711) that preserves a nice interior in a local Régence style.

In the course of the first half of the 18th century, the cornice gable became most popular for the new town house. Besides the saddle-roof, new types like the hipped roof and the mansard roof, were introduced in the townscape. More sumptuous fronts got a facing of

stone, calcerous sandstone or blue stone; other brick fronts were provided with sandstone or blue stone door and window frames. Towards the end of the century, the fronts would more and more be plastered.

Influenced by the Rococo or *Louis XV*-style, the dwelling house adopted a more elegant shape about the mid-century, expressed in playful, asymmetrical ornaments and shell motifs. Besides the existing rectangular and camber window, this style introduces the schoulder-arch windows, set in moulded frames with typical keystone. Remarkable Rococo fronts of a Régence tinge survive at Bergstraat no. 10 (1747) and Wolvengracht no. 32. Although most of the Brussels examples are of a rather restrained ornamentation, some buildings are very representative of the Rococo style: Vlaamsesteenweg no. 8, St. Katelijneplein no. 11 (1759) and the sandstone street front of "Hotel de Lannoy", Wolstraat no. 13 (1762).
The Louis XV-style finds its most successful decorative application in blue stone door and gate frames: Grote Zavel no. 47-48 and Kolenmarkt no. 42.

In the *Louis XVI*-style — or the actual Neoclassicism — the impressive cornice gable was most distinctive. It was plastered and painted, with three storeys diminishing in height towards the top, and of a symmetrical composition of regular bays and a rational ornamentation, sometimes with an emphatic horizontal articulation. Fronts of a verticalizing elevation are marked by colossal pilasters or by rectangular niches over their full height.

An early application of the Louis XVI-style, mixed with Régence and Louis XV ornaments, is found in the southern wing (1760) of the former Palace of Charles of Lorraine (Museumplein), designed by J. Faulte. In imitation of the vast French royal squares, two remarkable Neoclassical architectural ensembles were realized in the town centre. The Martelaarsplein (1774-6) was designed by C. Fisco as a rather closed rectangular, the symmetrical walls acting as flying facades in front of six blocks of simple houses. The continuation of the facade ordonnance in the approach roads and the facade in the Peterseliestraat (no. 6-8) acting as a perspective screen, enhance the homogeneous and closed appearance of the entire square.

The Koningsplein was created as a stately "Place Royale" by the French architects J.-B.-V. Barré and B. Guimard. They turned it into a perfectly symmetrical ensemble of eight pavilions of a strictly uniformous front architecture (1776-ca. 1782). In their elevation, these "hotels" refer to the typical French base scheme. Eyecatcher is the monumental temple front (1776-80) of St.-Jakob op Koudenberg church. Initially, this Neoclassical church had one nave, built by L. Montoyer in 1785-6; T.-F. Suys added two aisles in 1843-5.

For the buildings of the Warande district (1776-ca. 1785), mainly designed by B. Guimard, one also opted for a homogeneous architectural ensemble, though with different facade groups of a repetitive character that answered to a fixed symmetrical placing within the street. The Wetstraat acquired a monumental outlook because of the erection of vast mansions with adjacent portico walls and, in the axis of the north-south central lane of the Park, the impressive U-shaped ensemble (1778-9) for the Council of Brabant, the Chancery and the Audit's office, the whole designed by B. Guimard.

Stylish facades of a distinct Louis XVI-design or a verticalizing elevation with facade-high pilasters or niches and central bays crowned with a pediment, also characterize buildings like the former abbey of Koudenberg, Naamsestraat no. 4-12 (ca. 1776-8), mansions like Stormstraat no. 9 and the own house of L.-B. Dewez, Lakensestraat no. 73-75 (ca. 1760-75), or hotels like Nieuwe Graanmarkt no. 24-25 (ca. 1787-8). Nice Louis XVI-interiors survive in "Hotel Errera", Koningsstraat no. 14 (1779 ff.).

The facade ordonnances of this trend-setting architecture were adopted elsewhere in a more austere version.

The diversity of the 19th century

The political, economic, social and demographic evolutions of the 19th century entailed a drastic turn in the urban planning and architecture of Brussels. New building types were created — in combination with new materials and techniques — to answer to the needs and wants of the rapidly evolving society: public buildings, theatres, hospitals, railway stations, banks, shopping arcades, market halls, warehouses, museums, schools, factories and houses for all social classes. For all these buildings, one reverted to the architecture from the past: from the Classic Revival of the first half of the century to all neostyles and the Eclectic style of the second half of the century. Iron became popular as a structural and decorative material.

The Classic Revival

In the first half of the 19th century the town gradually acquired a harmonious outlook, as the new streets were lined with almost identical, plastered and sober cornice gables in the Classic Revival. In the older streets, the top gables of the existing houses were often replaced by new cornice gables, for which the fenestration was changed or a new storey added. The uniform scenography of street and square facades was further stimulated by regulations imposing facades to be whitewashed — in 1808, under the French rule — or to be plastered in the colour of French stone — in 1818, under the Dutch reign.

The *Classic Revival* found its purest and most far-reaching manifestation in the huge urbanistic ensembles that came into being under the Dutch reign. New, prestigious buildings of a monumental character were encompassed with a unity architecture of sober and uniform facades. The Théâtre Royal de la Monnaie, built by L.E.A. Damesme in 1817-9, was surrounded by horizontally articulated facades interrupted by pavilion-like premises and symmetrical avant-corpses, the whole designed by J.B. Vifquain and H.L.F. Partoes. For his "Groot Godshuis" (Hospital), (1824-7) Partoes conscientiously adopted the building schemes advanced by the French architecture theoretician J.N.L. Durand, and thus created a functional architecture based on an orthogonal pattern. The transposition of this kind of architecture to the house blocks (1827-9) Partoes designed in the Fermerijstraat, and to the buildings of the Grootgodshuisstraat and the Marcqstraat, turned the district into a nice, uniform ensemble.
Similar facades mark the circular Barricadenplein (1824-8) by J.B. Vifquain. The classical building schemes also find a decorative, yet sober and rational application in Payen's patent pavilions of the Anderlechtsepoort and the Ninoofsepoort (1833, 1832).
The "Academiënpaleis", Hertogsstraat no. 1 (1823-6), built by Ch. Vander Straeten, embodies a richer, "academic" architecture. Here the architect combined a rigorous architecture with an expressive, contrastive use of materials. For the "Paleis voor de Nationale Nijverheid" (1829-30), N. Roget stuck to the Neoclassical 18th-century style of the adjacent palace of Charles of Lorraine, what resulted in a perfectly symmetrical ensemble around the Museumplein closed on three sides.

The Neo-Italian Renaissance

From the 1840s on, the rigid Classic Revival style became enriched with elements borrowed from the Italian Renaissance, ranging from copies out of the ornamental compendium to typological interpretations announcing the Eclectic style.

J.-P. Cluysenaar applied the classical supercolumniation, balustrades and Venetian windows in his Royal Galleries of St. Hubert, which were trend-setting both in their typology and architecture. The two symmetrical mansions Congresplein no. 1 and no. 2 (1850), flanking the monumental Congress column, were an interpretation by J. Poelaert of the Renaissance palazzo.

Louis-Philippe and Second-Empire

In the 1850s and 1860s, the Louis-Philippe and the Second-Empire style imported from France, introduced a renewal in the ornamentation, that would manifest itself merely in private architecture. Classic Revivalist buildings were provided with a specific facade decoration of elaborated woodwork for tracery and details, and cast-iron balcony and window rails of a complex pattern. The Louis-Philippe style, inspired by the undulating line of the Rococo, is represented in the house Zennestraat no. 75 (1858). The Second-Empire style, characterized by a more austere ornamentation derived from the classical style, the "néo-grecque", is epitomized in Grétrystraat no. 34-36 (1860), Kernstraat no. 34 (1864), Kleerkopersstraat no. 6 (1864) by D. Peeters and no. 36 (1865), Zuidstraat no. 50-52 (1862) by A. Trappeniers, no. 67 (1863) by F. Duprez and no. 79-89 (1862) by E. Cels.

The Gothic Revival

About 1840, one started the often lengthy restorations of the major Gothic monuments for which, under the influence of E. Viollet-le-Duc, the unity-of-style principle was gradually adopted. For this purpose, archaeological inquiry was often carried out, and additions or hypothetical reconstructions incorporated. St. Michael's cathedral, the Town Hall, the Kapelle church, the "Broodhuis" and the Church of the Sablon underwent such restorations.

As one was dealing intensively with Gothic architecture, the mature Gothic Revival exclusively reverted to the true principles of the mediaeval art, as an alternative to the offical, classical architecture education taught at the academies.
In the *church* of St. Antonius-van-Padua, Artesiëstraat no. 17-19 (1868-72), the leading Dutch architect P.J.H Cuypers combined rational construction methods with a spiritual symbolism, what yielded a modern interpretation of the Gothic style.
Manifestations of the Gothic Revival also survive in the *private architecture*. Nice examples are the houses Onderrichtsstraat no. 92 (1877) by A. Mennessier and Verenigingsstraat no. 32 (1887) by J. Picquet, displaying a rich Gothic Revivalist facade, true to the historical models; the Delacre pharmacy, Koudenberg no. 64-66 (1898-1900), built by P. Saintenoy and a row of workers houses, Kruitmolenstraat no. 2 to 18 (1888) by G. Cochaux.

The Eclectic style

The last forty years of the 19th century were a period of intensive building activity, mainly in the Electic style. Elements borrowed from the entirety of the architectural past were undogmatically combined into a new style that met the demands of those days and made use of the achievements of technology.

The monumental *public architecture* was setting the tone, culminating in J. Poelaert's Palais de Justice, Poelaertplein (1866-83), a building of colossal dimensions and a

symbolically charged atmosphere as the externalization of judicial power. His St. Catherine's church (1854-74), which he built together with W. Janssens, displays a hybrid mixture of Gothic and French Renaissance elements.
The Bourse, Anspachlaan no. 80 (1868-1873) built by L.P. Suys, is overrun by Baroque sculptures referring to trade and industry. The Museum of Ancient Art by A. Balat, Regentschapsstraat no. 3 (1874-80), is of a more rigid Italian inspiration. The same holds true for the Governor's house of the National Bank, Wildewoudstraat no. 9 (1860-78), a construction by H. Beyaert and W. Janssens. The Palace of the Count of Flanders, Regentschapsstraat no. 2 (1866 ff.) built by G. Saintenoy with a forecourt and a central rotunda, tends more to the French 17th-century castle building.
In the last quarter of the 19th century the town council built out a vast system of infant and primary schools, like the Renaissance-like Municipal school No. 7, Hoogstraat no. 255 (1894-6) by A. Samyn, for which the functional "Ecole Modèle" by E. Hendrickx in the Maurice Lemonnierlaan no. 110 (1873-5) provided the typology.

The Eclectic *private architecture*, dominating huge parts of the town centre, displays a rich variety of forms and styles, though grafted onto a limited number of typological models. Most important is the architecture lining the central boulevards, like the premises De Brouckèreplein no. 33-35 (1872) by G. Bordiau; Adolphe Maxlaan no. 11-17 (1872) by F. Laureys and Adolphe Maxlaan no. 28-34 (ca. 1875) by A. Vanderheggen. The sixty rented houses of the Paris contractor J.-B.A. Mosnier, built in 1874-8 by J. Olive and E. L'Homme, derive directly from the rented house designed by Haussmann; cf. Anspachlaan no. 126 to 158 and Grétrystraat no. 22-24 and 27 to 51.

However, the most common building type of the period is the rather modest middle-class house of a predominantly Classic Revivalist tinge, epitomized in a more or less elaborated, often prefabricated stucco ornamentation and ironwork. In the O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuw district, type plans provided the basis for a multitude of middle-class houses and mansions that mostly occurred in pairs. The row of houses Wolstraat no. 4 to 54 (1902-6) built mainly by G. Low, constitutes a remarkable ensemble.

Neo-Flemish-Renaissance

In the last quarter of the 19th century, the neo-Flemish-Renaissance, appealing to the pursuit of a national architectural style, became a distinct style within the Eclecticism. As the civil answer to the Gothic Revival, it reverted to examples from the own 16th-century Renaissance past. One of its most remarkable features is that it introduced a structural polychromy.

With his house "Hier is't in den Kater en de Kat", Adolphe Maxlaan no. 1-3 (1872-5), H. Beyaert won the first prize of a contest for facade designs for the central boulevards realized in 1872-6. He drew inspiration from the Brussels Market Square, its facades displaying a plastic ornamentation borrowed from Hans Vredeman de Vries. The Egmont park, Kleine Zavel (1878-90), a Flemish pantheon of the 16th century, strikingly expresses the romantic national feeling of the period. In the Railway Ministry, Leuvenseweg no. 15-21 (1890) the Neo-Flemish-Renaissance style has become a mere casing for a really progressive building programme. In some public buildings also, the neo-Flemish-Renaissance design is coupled with a modern typology, making use of advanced iron structures: Municipal school No. 13, Annessensplein no. 11 (1877-80) by E. Janlet; Market hall, St.-Goriksplein (1881) by A. Vanderheggen; the "Koninklijke Vlaamse Schouwburg" (Royal Flemish Theatre), Lakensestraat no. 146 (1883-7) by J. Baes.

Industrial architecture

The scarce industrial witnesses that survive in the town centre, mainly warehouses and isolated industrial buildings, are concentrated in the west, near the docks and the canal of Charleroi. They include two breweries, the "Brasserie Saint-Michel", Zennestraat no. 17-21 (1845) and "Brasserie de l'Etoile", O.-L.-Vrouw-van-Vaakstraat no. 79-85 (1875-6), both raised in a monumental Classic Revivalist architecture. The "Openbare Bank van Lening", St Gisleinstaat no. 19-23 (1859-62) by A. Partoes, is a remarkable example of a huge warehouse. The shot tower, Fabrieksstraat no. 54 (1898), has become a quite unique specimen in Europe.

Typical examples of workers houses dating from the mid-19th century, survive at de Witte de Haelenstraat no. 18-34 and Van Hoetergang (1848), a "bataillon carré". Nice examples of collective house-building through philanthropical initiatives are "Cité Marie-Henriette", Gierstraat no. 30-66 (1867) by G. Maréchal and "Cité Léopold", Zennestraat no. 2-28 (1870) by G. Saintenoy.

The wide spectrum of the 20th century

The architectural history from 1940 till the present is characterized by a wide range of styles and principles that either follow upon each other in a rapid succession or come to a simultaneous development.

Art Nouveau

On the eve of the 20th century, several places in Europe reacted quite spontaneously and simultaneously against the academicism of the late 19th-century styles. The Art Nouveau, a total art that manifested itself in different shapes according to the place of origin, developed a specific ornamentation and an innovative conception of space. Two major currents were each other's complement and opposite at the same time: on the one hand a vegetal-organic tendency, using a stylized vegetal line pattern, and on the other hand a more geometrical tendency displaying a rigid, repetitive styling. The Art Nouveau found its most pioneering manifestations in the private and commercial architecture, making use of colourful materials, including iron skeletons, often spectacular stained-glass surfaces and beautiful woodwork.

In his "Kindertuin No. 15", St.-Gisleinsstraat no. 40 (1897-1900), V. Horta made use of a fixed scheme, which he worked out in a playful design. The Waucquez department store, Zandstraat no. 20 (1905-6) with a curvilinear front and ubiquitous glazed roofs, is the only surviving specimen of a whole series of stores. The characteristic Niguet shop front, Koningsstraat no. 13 (1896) is the only work preserved by P. Hankar. P. Saintenoy, an adherent of the vegetal-organic tendency, built the "Old England" store, Hofberg no. 2 (1898), a striking and progressive construction of iron and glass. H. Jacobs created the "Normaalschool Emile André" in the Kapucijnenstraat no. 58 (1906-10), which is most representative of his oeuvre. He provided it with a nice covered playground full of sgraffito and ironwork.
The geometrical tendency is represented by P. Hamesse in the apartment building Lombardstraat no. 5-9 (1908) and the cinema "Pathé-Palace" (1913) and by L. Sneyers, architect of the house and workshop Cortvriendt, Nancystraat no. 6-8 (1900).
Between 1900 and 1914 a diluted version of Art Nouveau elements, often combined with Eclectic ornaments, tinged the facades of the "average" private buildings that otherwise stuck to a classical elevation.

Beaux-Arts

In the period preceding the First World War, continued in the interwar period, one reverted in excessive dimensions to the French Louis XVI-style, what gave rise to an international movement that is commonly called the "Beaux-Arts" style. The style finds its most obvious manifestations in hotels, banks and registered offices, buildings of a semi-public and above all representative character, associated with reliability and confidence. It is mainly characterized by a sense of monumentalism, externalized in the massive use of French stone and accentuated corner and entrance bays, often in the shape of rotundas crowned with domes.

A prominent realization is the front of the Royal Palace, Paleizenplein (1904 ff.), built by H. Maquet. Other representative examples are "Hotel Astoria" Koningsstraat no. 103 (1908-9) by F. Van Dievoet, "Les Galeries Nationales", Lombardstraat no. 76 (1909) by J. Dosveld and C. Pétein, the "Caisse Générale de Reports et de Dépots", Koloniënstraat no. 1-21 by P. Saintenoy and "Westminster Foreign Bank", Treurenberg no. 2-4 (1920-1) by Mewès & Davis.

Art Deco

The economic revival in the 1920s provided an excellent breeding ground for the Art Deco, a style characterized by a craving for luxury and excessiveness, externalized especially in the interiors, in the choice of precious materials and repetitive ornamental patterns. Hotels, cinemas, department stores, shops and prestigious apartment buildings were characterized by a powerful game of volumes and a sculptured decoration, often making use of colourful ceramics.

The Palais des Beaux Arts, Ravensteinstraat no. 5-23 (1923-8) by V. Horta, belongs to the earliest examples of Art Deco in Brussels. The hotels "Atlanta" (1925-9) and "Plaza" (1928-31), Adolphe Maxlaan no. 5-9 and 118-126, display the Classicist streak typical of the work of the Swiss architect M. Polak. The cinema "Eldorado", De Brouckèreplein no. 30-46 (1931-3) by M. Chabot and L. Rodriguez was given a decoration inspired by African art.

Luxurious *apartment buildings* arose in the Antoine Dansaertstraat no. 85-101 (1924-9) and "Le Saillant de l'Yser", Diksmuidelaan no. 32-40 (1925-30), built by the Paris architects L. Duhayon and M. Julien. The former "Papeterie De Ruysscher", Groot Eiland no. 39 (1924-7) built by E. Dhuicque and characterized by monumental dimensions, was given extra emphasis by means of the colourful ceramics of its marquee and hall which bear reference to the paper industry. The fruiterer's "Gérard Koninckx Frères", appealed to an even more explicit advertising of its products in the commercial and apartment buildings Oude Graanmarkt no. 7-11 (1927), built by Dhuicque, with a decoration of orange and banana trees in the pediment and the dormer, and Ieperlaan no. 34-36 (1935) by E. De Boelpaepe, with undulating bow-windows. The "Halles America", Diksmuidelaan no. 21-29 (1925) by F. Petit and J. Obozinski, is a building of the same type that, through its serrated front composition and its use of materials, comes close to the functional brick architecture.

Modernism and New Realism

Also in the 1920s, a non-conformist vision on architecture, driven by functionalism and often rooted in a broad social engagement, gave rise to a purified architecture devoid of all ornamentations. In this context, an aestheticist, emotional, romantic, rational stream,

inspired by the ideas of Berlage and Wright, contrasted with a radical, dogmatic, puristic, modernistic vision nurtured by Le Corbusier and de CIAM-congresses.

The puristic movement, the New Realism, was characterized by unambiguous plastic qualities. It found an almost pamphlet-like externalization in the printing establishment of the socialist newspaper "Le Peuple", Zandstraat no. 30 (1931-2) by F. and M. Brunfaut, a symbol of the people's emancipation. The complex was flanked by a soaring light tower. The white-tiled "Gences- en Heelkundige Kliniek Paul Héger en Instituut Jules Bordet", Héger-Bordetstraat no. 1-3 (1936-9) by G. Brunfaut and S. Jasinski, shows a plastic composition of volumes. The tuberculosis clinic "Dispensaire Albert-Elisabeth", Priestersstraat no. 15 (1935) by J. De Ligne, is more modest in shape and content. A. Blomme, house architect of the upper-class, covered a wide range of styles of a more copious design, as appears from his monumental "Cinéma Métropole", Nieuwstraat no. 24-32 (1930-2). To the same category of architects belongs Alex Dumont, who introduced a new type of commercial building with his Shell-complex, Ravensteinstraat no. 48-70 (1931-4). The architects Govaerts & Van Vaerenbergh applied themselves to shop architecture, as illustrated by the department store Vanderborght, Schildknaapsstraat no. 48-52 (1932-5). The apartment buildings Varkensmarkt no. 10-32 (1935) by L. Muller and A. Servais, Zinnikstraat no. 17-21 (1936) by J. Franssen, and Emile Jacqmainlaan no. 94-96 (1937) by R. Delville, represent three variants of their kind.

Public Housing

The "Cité Hellemans", Blaesstraat no. 174-198 (1912-5) by E. Hellemans, is the first and the only large-scale housing project which the town of Brussels undertook on its own, stimulated by the socialist-liberal coalition in the town council. In its concept, the complex grouping seven parallel blocks raised in a sober brick architecture, was in line with the dominating principles on social and physical hygiene. The realizations of "Le Foyer Bruxellois", since 1922 controlling the municipal housing programme, also follow the type plan developed for the "Cité Hellemans", though they were set in a closed composition round a common courtyard. The symmetrical blocks Diksmuidelaan no. 1-13 and Ieperlaan no. 2-12 (1922-4) by Van Neck, demonstrate some affinity with the romantic, rational modernism. The "Cité du Miroir", Blaesstraat no. 67-77 (1937-9) by H. Van Montfort, is a remarkable example of rigidly lined brick architecture.

The postwar period till the present

The architecture of the late 1940s and the 1950s is embodied most strikingly in a few large-scale projects, some of which were started before the Second World War, or were the late work of architects who started their career in the interwar years or even earlier. Those projects have one feature in common: a classical sense of monumentality. This holds true for the Central Station (1937-52), V. Horta's last major realization that was continued by M. Brunfaut; the Kunstberg and the Royal Library Albert I (1954-69) by J. Ghobert and M. Houyoux, and the "Nationale Bank van België", de Berlaimontlaan no. 1-5 and 56 (1948-57) built to the 1940 designs of M. Van Gocthem. But also the "Algemene Spaar- en Lijfrentekas", Wolvengracht no. 48 (1946-53) by A. Chambon, the Air-Terminus of SABENA, Keizerinlaan no. 11-15 (1952-4) by M. Brunfaut and the Ravensteingalerij (1954-6) by A. an Ph. Dumont, are in keeping with this tendency.

The early 1960s saw the construction of the R.T.T. building, Keizerinlaan no. 17-19 (1959-65)) by L. Stynen and P. De Meyer, and the "Rijksadministratief Centrum" (State Administrative Centre), Pachecolaan (1958-84) by J. Gilson, M. Lambrichs, G. Riquier

and H. Van Kuyck. Most characteristic of this period is the introduction of tower buildings with concrete, steel and glass walls, products of the International Style: Westburyhotel (Lotto tower), Kardinaal Mercierstraat no. 6-8 (1962-3) by R. Goffaux and C. Heywang, the Hilton Hotel, Waterloolaaan no. 38 (1963-7) by E. Gran and H. Montois, or the cross-shaped Post Office building/Administrative Centre, Munt/Anspachlaan no. 6 (1967-71) by J. Cuisinier, J. Gilson, A. and J. Polak and R. Schuiten.

Some smaller housing projects of the late 1970s and the early 1980s constitute a turning point with respect to the high-rise social housing complexes that dominated the preceding decades. They were concentrated in the Marollen, Wolstraat no. 65 (1977-9) by J. G. Eggerickx, no. 140-152 (1978-9) by M. Wolff and Voorzorgsstraat no. 27-35 (1980-1) by bureau GUS. A similar kind of infill architecture is the new "Zwartzusterklooster", St. Gisleinsstraat no. 42-46 (1977-1978) by C. Van Deuren and the "Rijkeklarencentrum", Rijkeklarenstraat no. 24 (1975-1981) by bureau URBAT. The underground Museum of Modern Art, Koningsplein no. 1-2 (1978-84) by R. Bastin and L. Beeck, manifests itself with a big gap in the middle of the Museumplein.

In the 1980s, after a relatively calm period, building activities have intensified again, giving rise complexes coloured by a post-modernistic tendency. Illustrations are the EHSAL complex, Stormstraat no. 2 (1983-7) by A. Hoppenbrouwers, and the renovated Théâtre Royal de la Monnaie (1985-6) by the bureaus A.2R.C and URBAT, its Royal Salon designed by Ch. Vandenhove.

REGISTER DER ARCHITECTEN EN RESTAURATEURS

AAU (Barras P., Pizzuti M., Vertommen A.), 1C: 416.
Abeels F., 1A: 9, 44, 67; 1B: 400, 417; 1C: 341, 360, 445.
Abeloos C., 1A: 120.
Acker E., 1A: 293, 362; 1B: 194, 253, 331, 372; 1C: 150, 412, 414.
Ajoux R., 1A: 67.
Allard E., 1A: 231; 1C: 374, 406.
Allard J., 1B: 127.
Almain-de Hase C., 1A: 9, 16, 18, 155; 1B: 470; 1C: 245, 246.
Alpha (Groep), 1B: 422.
Altuna J., 1B: 313.
Anciaux E., 1B: 394.
André E., 1A: 143; 1B: 4; 1C: 242.
André J.-F., 1A: 187.
André P.J., 1A: 143.
André, 1B: 298.
Annecssens J.-A., 1B: 146.
Anseeuw N., 1C: 123.
Ansiau L., 1A: 148.
Anthony V., 1C: 443.
Apel Ch., 1C: 391.
Appelmans H., 1C: 364.
Appelmans J., 1C: 349, 350.
ARC (De Bloos Ph., Hoa J.-P.), 1A: 278; 1C: 177, 180, 186.
A.2R.C (D'Helft B., Neirinck P., Verliefden M.), 1B: 70, 441.
Arnould R., 1C: 220.
Aron J., 1B: 441; 1C: 118.
Arveuf A., 1B: 302.
ASSAR, 1B: 261.
Assassin S., 1B: 313.
Atelier 55 (Gevers V., Heene M., Leloup Mich., Somssich G.), 1B: 313.
Atelier d'Architecture de Genval, 1B: 136; 1C: 159, 268, 404.
A+U, 1C: 65.
A.U.A. (Courtois R., Wynen J., de Hacs A.), 1C: 348.
Baes J., 1A: 54, 266; 1B: 156, 324; 1C: 301.
Baeyens J., 1B: 260.
Balat A., 1B: 4, 56, 146, 289, 303, 444, 452; 1C: 6, 11, 12, 86, 94, 284.
Baleriaux H., 1B: 93, 477; 1C: 294, 362.
Baltard V., 1B: 2.
Baltus J.A., 1B: 47.
Barbier J., 1A: 76, 376, 377; 1C: 391, 392.
Barbier M., 1A: 263; 1B: 177; 1C: 232.
Barbotin J., 1A: 426.
Baron S., 1C: 98.
Barras P., 1C: 416.
Barré J.B.V., 1B: 226, 228, 234, 235, 239, 245, 250; 1C: 17.
Bastin Ph., 1B: 234.
Bastin R., 1B: 56, 234, 298; 1C: 94, 390.
Baucher L., 1C: 77.
Baudart E., 1A: 123.
Baudewijns E., 1A: 400; 1B: 80.
Baudon J.-H., 1B: 93, 477; 1C: 65, 294, 362.
Baudour L.-J., 1A: 201; 1B: 225; 1C: 380, 388.
Bauwens J., 1A: 194, 329.
Beautrix C., 1A: 48, 158.
Beckers E., 1B: 39.
Beeck L., 1A: 398; 1B: 56, 234; 1C: 4, 94.
Beeckmans N., 1B: 136.
Belanger F.-J., 1B: 439.
Belen C., 1A: 146.
Belleflamme F., 1A: 266; 1B: 469; 1C: 133.
Bellemans J., 1B: 304; 1C: 94, 132.
Beniest A., 1A: 181.
Benoit J., 1B: 35; 1C: 43.
Berden L., 1C: 315, 459.
Berlaimont, 1C: 54.
Bernard A., 1C: 475.
Besme V., 1A: 225; 1C: 94.

Beyaert H., 1A: 8, 13, 152, 162; 1B: 4, 22, 35, 65, 188, 302, 350, 488; 1C: 85, 380, 398, 423.
Bezerie A., 1C: 253.
Bezzi P. en P., 1B: 439.
Bigaré D., 1A: 408; 1B: 288.
Bisschops M., 1C: 152.
Blanpain R., 1C: 317.
Blerot E., 1B: 415; 1C: 418.
Blomme A., 1A: 49, 88, 301; 1B: 179, 191, 215, 348, 415, 485; 1C: 143, 252, 302, 321, 445.
Blomme F., 1A: 369.
Blomme Y., 1A: 301; 1B: 173, 415; 1C: 299, 321.
Blondel P., 1C: 211.
B.O.A. (Van Dessel J.), 1B: 66.
Bodson F., 1A: 86; 1B: 88.
Boelen P., 1C: 233.
Boelens A., 1B: 159; 1C: 460.
Bogaert F., 1C: 158.
Boghemans L., 1A: 170.
Boileau E., 1A: 236.
Bolland J., 1C: 266.
Bon de Sousa Pernes X., 1A: 70.
Bonduelle P., 1A: 149, 276; 1B: 36, 41, 266, 270, 271, 320, 364, 371; 1C: 151, 268, 272.
Bonne C., 1B: 421.
Bonnier F., 1B: 191.
Bontinck D., 1B: 58, 240, 242.
Bordiau G., 1A: 9, 50, 245; 1B: 368, 440; 1C: 370, 380.
Borremans C., 1B: 103.
Bosmans C., 1B: 43, 134, 369; 1C: 119.
Bosshard A., 1B: 11.
Bouquet A., 1B: 342.
Bourgeois V., 1B: 107, 113, 418.
Boussard E., 1C: 241.
Bouwens F., 1A: 420; 1C: 41, 302.
Boveroulle E., 1C: 220.
Boveroulle P.C., 1A: 172.
Bral L., 1C: 288.
Brandsteert P., 1C: 238.
Brassinne E. en R., 1B: 34.
Breda K., 1C: 320.
Bressand Ph., 1B: 422.
Bresseleers W. (Architektenbureau), 1C: 423.
Brigode S., 1B: 29, 55, 380.
Bringolf A., 1B: 238.
Brisson O., 1C: 267.
Brodzki C., 1C: 78.
Brunet F., 1C: 151.
Brunfaut F., 1C: 35, 213, 216, 431.
Brunfaut G., 1B: 20, 286; 1C: 231.
Brunfaut J., 1A: 56, 201, 208; 1B: 118, 434, 459.
Brunfaut M., 1A: 301, 302; 1B: 172, 173, 380; 1C: 2, 213, 216, 431.
Brunswyck R.J., 1B: 460.
Brusselaars-Gorren J., 1B: 8.
B.U.A.S. (Lemaire R., Gyömörey G.), 1A: 360; 1C: 38, 39, 117, 177, 212.
Buelens F., 1A: 30; 1C: 288.
Burak W., 1C: 385.
Burgraeve R., 1A: 195.
Buysschaert J., 1B: 62.

Cailleau J., 1C: 253.
Calame-Rosset P., 1B: 37.
Callewaert Albert, 1B: 92, 249.
Callewaert Ambroise, 1C: 222.
Caluwaers J., 1B: 303; 1C: 163.
Cambier, 1B: 192, 197.
Campenaert C., 1B: 252.
Canneel J., 1C: 387, 396.
Capronnier A., 1A: 135, 154, 228, 286; 1B: 108, 155, 515; 1C: 308.
Cardon L., 1B: 18, 39.
Carleer F., 1B: 297.
Caron L., 1C: 456.
Carpentier D., 1C: 390.
Carpentier E., 1A: 10, 246.
Cels E., 1A: 285, 1B: 423, 428, 433; 1C: 473.
Cenicaceiaya J., 1B: 313.
Ceulemans R., 1B: 87.
Chabot M., 1A: 244, 1B: 106; 1C: 254, 419.
Chambon Alban, 1A: 26, 106, 152, 201, 244; 1B: 106, 348; 1C: 27, 423, 455.
Chambon Alfred, 1A: 157; 1B: 346; 1C: 423, 426.
Chambon F., 1A: 157.
Chambon G., 1A: 157, 1B: 90; 1C: 391.
Charle G., 1B: 154, 249; 1C: 363.
Chedanne G., 1B: 43.
Claes E., 1C: 210, 211.
Claes H., 1B: 446.
Claes J., 1C: 414.
Closset E., 1B: 40.
Cluysenaar J.-P., 1A: 10, 184, 218, 222, 225, 264, 278; 1B: 29, 66, 201, 258,

266, 387, 465; 1C: 20, 25, 94, 101, 184, 187, 465.
Cobergher W., 1B: 365, 453; 1C: 153, 271, 467.
Cochaux G., 1B: 299; 1C: 26, 286.
Cocriamont R., 1B: 261.
Coenraets L., 1C: 99.
Collès E., 1 B: 146, 289, 297.
Collin J.F., 1A: 349; 1B: 90, 183, 185; 1C: 370.
Cols T., 1B: 517.
Conard F., 1A: 284; 1B: 279.
Conrard (van Daelhem), 1C: 162.
Cooparch (Van Assche P., Frateur Y., De Salle J.), 1C: 428.
Coppens F., 1A: 233, 295, 300; 1B: 245, 293, 482; 1C: 160, 163, 184.
Coppens H., 1A: 431.
Cornelis P., 1A: 70.
Cornut A., 1A: 194, 238; 1B: 507, 528.
Corten-Crabbé J., 1A: 124, 351; 1B: 153, 279, 509.
Cortvrindt J., 1B: 211.
Cosijn J., 1A: 380, 395, 397, 399; 1C: 331.
Cosyns E., 1C: 419.
Courtens A., 1A: 127; 1B: 263; 1C: 315, 414.
Courtens B., 1A: 167.
Courtens M., 1C: 414.
Courtois R., 1A: 171; 1B: 310; 1C: 348.
Cousin A., 1B: 194.
Creten V., 1A: 157; 1B: 489; 1C: 85, 264.
Cuisinier J., 1A: 10, 45, 47, 145, 240; 1B: 179, 183, 205, 439; 1C: 258, 355, 416.
Culot J., 1A: 61; 1C: 83, 85, 87.
Cumps A., 1B: 469.
Cuypers J.Th.J., 1A: 94.
Cuypers P.J.H., 1A: 94.
Czys B., 1A: 248.

Daelewyn I., 1C: 63.
Daem H., 1C: 288.
Daens G., 1A: 145; 1C: 231.
Dagnelie B., 1B: 348.
Damesme L.E.A., 1B: 156, 344, 438, 439; 1C: 64.
Damman C., 1B: 39; 1C: 85, 408.
Dankelman A., 1B: 469.
Danlee C., 1B: 103.
Danthine A., 1A: 35, 70, 72, 172, 216, 252; 1B: 336, 340, 436.
Davaux A., 1C: 252.
de Backere G., 1B: 294.
De Baerdemacker P., 1B: 451.
De Becker F., 1B: 441; 1C: 118.
De Becker J., 1B: 58.
De Beer F., 1A: 34.
De Betz H., 1A: 287.
De Blois J., 1A: 9, 108, 240; 1C: 27, 99.
De Bloos Ph., 1C: 177, 180, 186.
De Boelpaepe E., 1A: 256; 1B: 104, 473, 523.
De Bondt W.E., 1A: 63; 1C: 254.
De Boodt A., 1C: 140.
De Bouver J., 1A: 159; 1C: 255.
Debrie G., 1C: 374.
de Briedere G., 1C: 162.
De Brigode G., 1B: 93, 477; 1C: 294, 362.
De Brigode J., 1B: 354.
De Bruyn W., 1A: 187, 258, 339, 380, 406, 408, 411, 412; 1B: 211, 422.
de Burbure A., 1B: 119; 1C: 104.
Decamps J., 1B: 354.
Decock G., 1A: 285.
De Coster F., 1C: 4.
de Croix G., 1C: 50, 338.
Decroué W., 1B: 358.
Decubber Ph., 1A: 61, 151; 1B: 458.
De Curte L., 1A: 10, 45, 135; 1B: 438; 1C: 163, 398.
De Doncker A.-J., 1B: 324; 1C: 423.
Defalque Ch., 1A: 242.
de Felici E., 1B: 236, 446, 451; 1C: 78, 94.
Defontaine W., 1A: 74, 296; 1B: 93, 201.
Degand V., 1A: 30, 324.
De Gernier R., 1B: 205; 1C: 37.
De Gieter P., 1A: 37; 1B: 15, 101, 369, 370, 371.
De Grave M., 1B: 103.
De Groef P., 1C: 240.
De Guchteneere M., 1A: 128.
de Haes A., 1C: 348.
De Heu E., 1A: 50.
De Jonghe C., 1B: 101.
Dekeuleneer F., 1C: 233.
De Keyser D., 1A: 9, 45, 274, 275, 278, 280; 1B: 119, 184, 468, 477; 1C: 103, 141, 358, 454.
De Knoop J.-B., 1A: 242, 279.
De Kock H., 1A: 2, 68, 69, 75, 77, 423; 1B: 60; 1C: 230, 328.
De Koninck L.H., 1B: 440; 1C: 364.

de Kuyper A., 1A: 352.
de Kuyper G., 1A: 49, 352; 1B: 42.
Delacenserie G., 1B: 472.
De Laet A., 1B: 242.
Delalieux A., 1B: 37, 40, 41; 1C: 83, 258.
De La Roche C., 1B: 302.
de Laveleye D., 1A: 248; 1B: 294; 1C: 2, 423.
Delcourt F., 1A: 121, 423; 1C: 152.
Delers R., 1B: 236, 304, 446, 451; 1C: 78, 94, 132.
De Lestré B., 1B: 119; 1C: 410.
De Lestré Ch., 1B: 150.
Delfosse R., 1B: 294; 1C: 2.
Delhaye L., 1A: 66, 172; 1B: 23.
De Ligne E., 1A: 253.
De Ligne J., 1A: 16, 19, 237; 1B: 347, 357, 494; 1C: 63.
Delpy A., 1B: 230; 1C: 414.
Delstanche J., 1A: 360.
Delstanche R., 1B: 446.
Delune A., 1B: 366.
Delune E., 1B: 335, 336.
Delune L., 1B: 428.
Delville R., 1A: 284; 1B: 404.
De Maeght Ch., 1A: 50, 240, 278, 285.
De Man G., 1B: 29; 1C: 438.
Demany E., 1C: 377.
Demesmaecker A., 1B: 528.
De Meulemeester A., 1B: 15, 342; 1C: 242.
Demey L., 1C: 55.
De Meyer P., 1B: 173.
De Mol A., 1C: 43.
de Mol H. of Cooman, 1C: 162.
de Montaut P., 1A: 26.
Denayer F., 1B: 40.
Dens P., 1A: 222.
De Pape F., 1C: 256.
De Pauw F., 1B: 42.
De Potter J., 1B: 344.
De Praetere S., 1B: 342.
De Preter A., 1C: 133.
Depuits L., 1A: 69.
De Ridder J. en Y., 1C: 431.
de Roy A., 1B: 204.
De Roy F., 1A: 424.
de Roy P., 1A: 407.
Deru G., 1A: 205; 1B: 37, 135, 249, 250; 1C: 70.
De Rycker A., 1A: 229, 295; 1B: 118, 338, 430, 434, 458; 1C: 54, 282, 330, 432.
De Rycker L., 1A: 229, 295; 1B: 118, 338, 430, 434, 458; 1C: 54, 282, 330, 398, 400, 432.
De Salle J., 1C: 428.
Desamblanc F., 1B: 401.
De Smedt A., 1A: 204.
Desmedt D., 1A: 284, 287.
De Smedt D., 1C: 335.
De Smedt F.J., 1A: 399; 1B: 417.
De Smedt (en Ramon), 1B: 97, 293, 323.
Desmedt X., 1B: 517.
Desmettre J., 1B: 461.
Despléchin E.D.J., 1B: 440.
Desruelles A., 1B: 245.
Dessauvage M., 1C: 58.
De Stobbeleir-Smeyers, 1B: 507.
Dethiers D., 1A: 129.
Detienne E., 1B: 101.
Devadder A., 1A: 30.
Devadder P., 1B: 192.
Devalck G., 1A: 317; 1B: 123.
De Vestel F., 1A: 35, 298, 321; 1B: 9, 186.
De Vestel J., 1A: 76; 1B: 371; 1C: 325.
De Vigne E., 1A: 205, 236; 1B: 508, 509, 510, 515.
Deville L., 1C: 460.
De Vleeschouwer A., 1A: 269; 1B: 284; 1C: 243.
De Vleminck J. en A., 1A: 124.
de Voghel W., 1B: 224.
de Voghele H., 1A: 383.
Devos P.J., 1C: 240.
Devreux E., 1C: 201, 203.
Devroye R., 1A: 422.
de Wagemaker D., 1A: 394.
de Wailly Ch., 1B: 439.
Dewé E., 1A: 261, 290; 1B: 113; 1C: 308, 314, 345.
Dewelde H., 1C: 133.
Dewez L.-B., 1A: 408; 1B: 27, 35, 318, 445; 1C: 163, 387.
Dewin J.-B., 1A: 285; 1B: 81; 1C: 217, 435.
De Wit J.J., 1B: 161; 1C: 36, 315, 467.
De Wys Ch., 1B: 13; 1C: 253.
Dhaeyer P., 1B: 83; 1C: 466.
Dhaeyer S., 1B: 383.
D'Haveloose P., 1B: 2; 1C: 482.
D'Helft B., 1B: 70, 441.
d'Huart P.F., 1A: 145.
Dhuicque E., 1A: 363; 1B: 21, 105, 295, 523.

Dierickx J., 1A: 180.
Dierinckx G., 1C: 54.
Dingemans (architectenbureau), 1A: 69.
Diongre J., 1A: 45; 1B: 88.
Dirickx V., 1A: 121, 426; 1C: 248.
Discailles F., 1A: 39.
Dosveld J., 1B: 112, 374.
Douay E., 1B: 209.
Douxchamps F., 1B: 234.
Doyen G., 1B: 205.
Draps H., 1A: 60.
Dricot A., 1B: 153.
d'Udekem C., 1B: 136.
Dufas G., 1B: 15, 217, 252.
Duhayon L., 1A: 74, 256.
Dujardin A., 1C: 83, 144.
Dumons B, 1B: 313.
Dumont Albert, 1A: 376; 1B: 223; 1C: 143, 198, 365.
Dumont Alexis, 1A: 89, 121; 1B: 39, 46, 136; 1C: 68, 73, 78, 80, 223.
Dumont Alphonse, 1A: 59, 174, 228, 279, 282; 1B: 107, 108, 110, 257, 412, 508; 1C: 83, 309, 312, 435.
Dumont F., 1C: 374.
Dumont J.J., 1B: 4, 156; 1C: 438.
Dumont Ph., 1A: 27, 145, 149, 360; 1B: 47, 136, 172, 173; 1C: 68, 78, 117, 177.
Dumont Y., 1A: 360; 1C: 117, 177.
Dumont (Studiebureel-Dumont Ph. en Y.), 1A: 360; 1C: 38, 39, 117, 177, 212.
Dumont de Chassart R., 1A: 278.
Dumortier V., 1B: 413.
Du Pré J., 1C: 94.
Duprez F., 1A: 284; 1C: 251, 279, 468, 472.
Dupuis J., 1A: 192.
Duquesnoy H. II, 1C: 162.
Durand J.N.L., 1A: 369; 1B: 29.
Duverger L., 1C: 120.
Duvivier Ch., 1C: 285.
Duwaerts L., 1B: 496.

Eggericx J.G., 1C: 92, 415.
Eggericx J.J., 1B: 295; 1C: 92.
Emery C., 1C: 65.
Elle E., 1A: 26, 296; 1C: 435.
Engels A., 1A: 79; 1B: 316, 391; 1C: 374.
Engels L.J., 1A: 318; 1C: 185, 468.
Erauw, Lievens & Douglas, 1B: 222, 253.
Evrard A., 1C: 418.
Evrard V., 1C: 286, 456.

Faes J., 1C: 4.
Fagnart L.E., 1C: 155.
Fastré D., 1A: 75, 106, 152; 1B: 336, 341, 415, 429, 487; 1C: 326.
Faulte J., 1B: 445.
Fayd'herbe L., 1C: 108, 437, 443.
Feremans C., 1B: 468.
Fisco C., 1A: 39; 1B: 225, 392, 396, 39 470, 472; 1C: 27, 132, 216, 257, 32 355, 455.
Flanneau E., 1A: 9, 45; 1C: 98, 470.
Flanneau O., 1B: 34, 194, 197, 198, 239, 430; 1C: 8, 409, 456.
Foettinger L., 1B: 481; 1C: 391.
Fologne C., 1A: 200.
Foucart R., 1B: 163.
Fougnies A., 1C: 213.
Fouquet H., 1C: 39.
France G., 1B: 209; 1C: 141.
Francken D., 1A: 120; 1B: 310, 454; 1C: 283, 308, 310.
François A., 1A: 254-256; 1B: 265, 328.
François A.J., 1C: 103.
François E., 1C: 223.
François O., 1B: 179, 180; 1C: 294.
Francotte O., 1B: 522; 1C: 368.
Francquart J., 1A: 117, 239, 321; 1B: 335; 1C: 58, 416.
Frank A.F., 1A: 295.
Franken Willemaers E., 1C: 366.
Frankinet E., 1B: 481.
Franquinet R., 1B: 42.
Franssen J., 1C: 107, 459.
Frateur Y., 1C: 428.
Fuchs L., 1B: 188.

Gaiani M., 1B: 313.
Galoppin E, 1B: 194, 198.
Garric J.-Ph., 1B: 313.
Gau F., 1B: 194.
Garvin G., 1B: 398.
G&D Studiegroep D. Bontinck, 1B: 240, 242.
Geens A., 1B: 218.
Geerling, 1A: 178.
Gellé A., 1B: 202; 1C: 408.
Gerard C., 1B: 338.
Gerard E., 1A: 127.
Gevers V., 1B: 313.
Gheude L., 1C: 143.
Ghobert J., 1B: 56, 289, 304, 446.
Ghysels G., 1B: 249, 341; 1C: 70, 213.

Gilbert G., 1B: 342.
Gillis C., 1B: 58.
Gilson Ch., 1A: 149; 1B: 266, 364, 482.
Gilson Frères, 1C: 62.
Gilson Henry, 1C: 323.
Gilson Hervé, 1C: 350.
Gilson H. (Bureau), 1C: 78.
Gilson Jean, 1B: 89.
Gilson Jean, 1A: 10, 45, 47, 222, 240, 251; 1B: 294, 439; 1C: 2, 294.
Gilson J.M., 1C: 323.
Gineste P.F., 1B: 293.
Gisclard P., 1B: 313.
Godsdeel H., 1C: 406.
Goetghebuer W., 1C: 452.
Goevaert C., 1A: 123; 1B: 44; 1C: 83, 88, 397.
Goffart, 1A: 120.
Goffaux R., 1A: 133, 208.
Goldenberg B., 1B: 528; 1C: 323, 325.
Golenvaux A., 1B: 218, 409.
Gonthyn L., 1B: 109, 503, 509.
Gorlier F., 1B: 60; 1C: 468.
Gorska A., 1A: 26.
Gorza G., 1B: 436.
Govaerts E., 1A: 19.
Govaerts Léon, 1A: 155, 311; 1B: 236, 261, 486; 1C: 33, 83, 419, 458.
Govaerts Louis, 1A: 352, 421; 1B: 284; 1C: 453.
Govaerts P., 1B: 350, 353; 1C: 94.
Govaerts & Van Vaerenbergh, 1A: 63; 1B: 270, 462, 496; 1C: 143, 144.
Gran E., 1C: 363.
Graux D., 1B: 58, 102, 242, 436, 437; 1C: 347.
Grey V., 1B: 44.
Gridaine M., 1A: 45; 1B: 418.
Grimmen W., 1C: 54.
Grochowski C., 1A: 248; 1B: 294; 1C: 2, 423.
Gudrun (Bureau), 1B: 281.
Guiannotte L., 1C: 419.
Guillissen P., 1B: 248, 254; 1C: 70.
Guillissen-Hoa S., 1A: 192.
Guimard B., 1A: 117; 1B: 22, 25, 27, 32, 34, 43, 135, 137, 194, 226, 228, 235, 237, 238, 239, 241, 243, 245, 248, 249, 250, 251, 253, 254, 331, 455; 1C: 4, 16, 70, 355, 378, 379, 384, 386, 396, 455, 456.
GUS (Graux D., Terlinden F., Vanhamme G.), 1B: 58, 102, 242, 436, 437; 1C: 347.
Gustenhoven J., 1C: 346.
Guyot C., 1A: 348.
Gyömörey G., 1A: 258, 360; 1B: 199; 1C: 117, 177, 182.
Gys Ch., 1A: 54, 106, 151, 152, 153; 1B: 399.

Haan R., 1A: 14, 60.
Hallut H., 1B: 101.
Hamaide L., 1C: 203.
Hamesse P., 1A: 14, 26, 58, 168, 313; 1B: 46, 47, 95, 316, 366, 494; 1C: 144, 357.
Hanicq J., 1A: 9, 243; 1B: 353.
Hankar P., 1B: 188, 255, 335; 1C: 132, 423.
Hannaert A., 1A: 132; 1B: 68.
Hannoset C., 1B: 234; 1C: 78.
Hano G., 1A: 276; 1B: 238, 241, 349, 354; 1C: 13, 74.
Hanotte P.L., 1A: 14.
Hansotte G., 1A: 276, 342; 1B: 161; 1C: 83.
Hauwaert J., 1B: 154; 1C: 142.
Hayois G., 1B: 242.
Hayot P., 1C: 65.
Heene M., 1B: 313.
Heerebout G., 1C: 36, 85, 86, 433.
Hellemans E., 1A: 164; 1B: 136, 252, 253, 432; 1C: 35, 228, 312, 348.
Hemelsoet F., 1B: 14.
Hendrickx E., 1A: 9, 233; 1B: 406; 1C: 27, 149.
Hendrickx G., 1B: 348; 1C: 102.
Hendrickx H., 1A: 225.
Hendrickx(-van den Bosch) J., 1A: 155, 280, 281, 301, 407; 1B: 58.
Henin S., 1A: 329.
Henrard L., 1A: 127.
Henry E., 1C: 350.
Henry Gh.-J., 1B: 194; 1C: 4.
Herbosch P., 1A: 400.
Herent A., 1B: 362, 363.
Hermanus P., 1B: 120, 122, 124.
Hertfurth C., 1C: 386.
Hertogs J., 1B: 483; 1C: 324.
Heyninx M., 1A: 2; 1B: 104, 232, 456, 482.
Heywang C., 1A: 145.
Hianne, 1C: 453.

Hittorff J.-I., 1C: 129.
Hoa J.-P., 1C: 177, 180, 186.
Hobé G., 1B: 116, 257.
Hoch A., 1A: 14, 23, 47; 1C: 15, 85.
Hoebeke E., 1B: 342.
Hoebeke L., 1B: 46, 416.
Hoeben F., 1B: 22.
Hof P., 1B: 136, 486.
Homez L. en R., 1B: 60.
Hoppenbrouwers A., 1C: 264.
Horta V., 1A: 18, 46, 89, 117, 301, 302, 404; 1B: 32, 58, 120, 134, 136, 335, 338, 484; 1C: 68, 70, 74, 155, 212, 428.
Hoste J., 1A: 225.
Hoste M., 1C: 125.
Hoton L.P., 1C: 37.
Houben W., 1C: 386.
Houbion E., 1B: 24.
Housiaux C., 1A: 206; 1B: 192, 222, 248; 1C: 70, 147.
Housiaux J.P., 1A: 206; 1B: 192, 222; 1C: 147.
Housiaux R., 1B: 253.
Houyoux M., 1B: 56, 289, 304, 446.
Hoyois F., 1A: 74.
Huberty C., 1B: 419.
Hubrecht G., 1A: 22, 1B: 58, 219, 242, 292, 460; 1C: 302, 317.
Hubrecht J., 1C: 131.
Huvenne A., 1A: 77, 78, 124; 1B: 39, 264, 459.

Ide G., 1A: 331-332; 1B: 490; 1C: 417, 465.
Ide R., 1A: 146.
I.D.P.O., 1B: 58, 240.
Inghelbrecht R., 1B: 103, 396.

Jacobs A.B., 1C: 455, 458.
Jacobs H., 1A: 204.
Jacobs Henri, 1B: 150, 155.
Jacqmain A, 1B: 136, 486.
Jamaer P.V., 1A: 49, 117, 381, 386, 396, 400, 403, 407, 408, 415, 416; 1B: 47, 66, 115, 138, 140, 142, 145, 146, 168, 423, 426, 473; 1C: 129, 200, 248, 257, 268, 353, 361, 391, 464, 475, 477.
Janlet E., 1A: 9, 10, 40, 50, 54, 108, 229, 239, 246, 298, 341, 342, 371; 1B: 38, 87, 120, 121, 238, 404, 428; 1C: 27, 100, 134(?), 153, 315, 435.
Janlet F., 1A: 203, 318; 1B: 184, 249, 385; 1C: 83, 134 (?), 326.
Janlet J.Ch., 1B: 282.
Janlet L., 1A: 67; 1B: 291, 435; 1C: 270, 271.
Janssen E., 1C: 346.
Janssens J., 1A: 317.
Janssens W., 1A: 10, 227, 230, 233, 289, 357, 403; 1B: 409, 490, 502, 508, 511, 512, 514, 515; 1C: 83, 190, 312, 353, 354, 362, 366, 398, 456.
Jasinski S., 1B: 20.
Jasinski T., 1A: 77, 78, 121, 349; 1B: 459.
Jaspar E., 1B: 159; 1C: 50.
Jaspar P., 1B: 188.
Jaspers M., 1B: 70, 154; 1C: 416.
Jeannin A., 1B: 266.
Jessen, 1A: 89.
Josse P., 1B: 154, 175; 1C: 363.
Julien M., 1A: 74, 256.

Kams G., 1A: 216.
Keldermans A. I, 1B: 224.
Keldermans A. II, 1A: 394; 1B: 224.
Keldermans J., 1C: 162.
Keldermans L., 1A: 394; 1B: 224.
Keldermans R. I, 1A: 394.
Keldermans R. II, 1B: 224.
Keller G., 1B: 78, 216, 402, 456.
Kielbacy F., 1A: 82, 311, 329, 336; 1B: 370, 436; 1C: 63, 187, 357, 460.
Kips F., 1A: 79; 1B: 120, 121, 124, 340, 428, 429; 1C: 229, 338.
Knein A., 1B: 278.
Kockerols V., 1B: 298.
König F., 1C: 271.
Kühnen W., 1B: 106, 508.
Kuipers T., 1B: 343.
Kuypers, 1C: 433.

Labarre A., 1B: 297.
La Barre J., 1B: 422.
Lacoste H., 1B: 237.
Lacroix A., 1A: 190.
Lagache A., 1A: 115, 154; 1B: 155, 191.
Lagasse E., 1B: 398, 401.
Laloux A., 1B: 272.
Lamal T., 1A: 54, 336; 1B: 90; 1C: 472.
Lambot E., 1B: 514.
Lambotte J., 1C: 220.
Lambrichs Ch., 1C: 27, 29.

Lambrichs M., 1A: 222, 248, 251; 1B: 294; 1C: 2, 258, 294, 423.
Lamby P., 1B: 234.
Lamy M., 1C: 89, 452.
L'Ancre J., 1B: 103; 1C: 202.
Lang R., 1A: 196; 1C: 452.
Langeraert F.J., 1A: 155.
Langerock P., 1C: 414.
Lanoy C., 1C: 55.
La Peyre J., 1C: 333.
Laufer-Torenhajm J., 1C: 333.
Laureys F., 1B: 9, 14, 19, 21; 1C: 398.
Laureys J., 1C: 364.
Laureys L., 1A: 87, 233; 1B: 110, 289; 1C: 147, 152, 153, 204, 366.
Le Bon P., 1B: 248, 367.
Lebrun S., 1B: 179, 183, 385.
Le Cocq L., 1B: 125.
Lecourt Ch., 1A: 311.
Ledoux C.-N., 1C: 350.
Leemans G, 1A: 50.
Leemans J., 1C: 20.
Leemans L., 1B: 419.
Leemans, 1A: 90.
Lefever F., 1B: 182.
Lefevre G., 1B: 136.
Lefuel H., 1A: 248.
Le Graive E., 1A: 275, 285; 1B: 2, 8, 162, 178, 396; 1C: 482.
Le Haen P., 1A: 288.
Lejear J., 1A: 14; 1B: 105, 106, 467.
Lejeune A., 1B: 398.
Lejeune H., 1C: 328.
Lelon B., 1C: 65.
Leloup E., 1C: 252.
Leloup Marcel, 1C: 232, 237, 238, 256, 272.
Leloup Michel, 1B: 313.
Leloup N., 1C: 237.
Lemaire Raymond, 1A: 108, 258, 360, 422; 1B: 199, 530; 1C: 117, 151, 177, 182.
Lemaire Robert, 1A: 68; 1C: 222.
Le Marchand A.H., 1A: 100; 1B: 182, 266.
Lener A., 1A: 194.
Lepropre A., 1B: 366.
Les Ateliers de Bruxelles, 1B: 528.
Lescot P., 1C: 101.
Lessinne P., 1A: 432; 1B: 50, 288; 1C: 123, 241.
Leunckens B., 1C: 106.
Leunen M.P., 1B: 526; 1C: 177, 180.
Leveque A., 1C: 452.
L'Homme E., 1A: 9, 10, 20, 21, 22, 24, 45, 48, 49, 64, 279, 281, 282, 354; 1B: 3, 401; 1C: 192.
Libert P., 1A: 430.
Libion E., 1A: 24; 1C: 324.
Libois M., 1B: 441.
Licot Ch., 1A: 20, 275.
Lievens C., 1B: 247.
Lievevrouw P., 1A: 278.
Ligo G., 1C: 334.
Limbourg D., 1C: 396.
Linssen E., 1A: 127, 149.
Loicq E., 1A: 116.
Longtin R., 1C: 55.
Lorant-Heilbron en Lambert, 1A: 22.
Low G., 1B: 194; 1C: 408.
Luppens, 1A: 275.
Luycks A., 1A: 317; 1B: 9.
Luycks G., 1A: 339, 426.

Maelschalck J., 1A: 3, 155.
Maes L., 1B: 518, 522; 1C: 32.
Magosse A., 1B: 533; 1C: 419.
Magosse E.E., 1C: 222.
Mahieu R., 1B: 239.
Maillard J.-B. en H., 1C: 420.
Malcause Ch., 1B: 39.
Malfait F., 1A: 58, 117, 271, 299, 339, 414, 416, 429, 431; 1B: 220, 285, 343; 1C: 72, 159, 221, 284, 373, 391, 394, 403, 438.
Maquestieau R., 1B: 41.
Maquet H., 1A: 9, 156, 239, 275, 301, 381; 1B: 56, 136, 289, 303, 346, 377; 1C: 4, 8, 11, 12, 69, 73, 83, 86, 94, 247, 251, 360, 365, 432, 458, 463.
Marchal T., 1B: 202.
Marcq H., 1A: 115, 322; 1B: 390; 1C: 344.
Maréchal G., 1A: 324; 1B: 437.
Marinus D.G., 1A: 22, 58; 1B: 3.
Marlière F., 1C: 109.
Martin G., 1B: 15, 217, 252.
Martin L., 1C: 256.
Martiny V.G., 1A: 135; 1B: 531.
Martyn H., 1A: 293.
Massion J., 1B: 39, 250, 392; 1C: 17, 396, 409, 457.
Materinckx J., 1A: 66.
Maugue G.J., 1B: 258, 296; 1C: 92.

Maukels G., 1A: 50; 1C: 417.
Maury F., 1A: 242.
Mayné S., 1B: 458; 1C: 272.
Meert E., 1A: 129.
Meert P., 1B: 11.
Meewis P., 1C: 372, 465.
Meganck H., 1C: 58.
Mélot T, 1B: 71; 1C: 407.
Mennessier A., 1A: 225, 230, 260, 288, 290; 1B: 46, 106, 108, 164, 179, 245, 254, 256, 274, 276, 277, 349, 502, 505, 507, 508, 509, 511, 514; 1C: 25, 239, 268, 269, 283, 294, 308, 344, 345, 346, 353, 375, 433.
Mennessier P., 1B: 252; 1C: 345.
Mention T., 1B: 496.
Mercenier L., 1B: 88, 89; 1C: 31, 463.
Mercier I., 1B: 530.
Merckx P.P., 1B: 211.
Mertens J., 1B: 127.
Mertens M., 1A: 299, 325; 1C: 213.
Mertens R., 1B: 313.
Meunier A., 1C: 460.
Meurice L., 1B: 49.
Mewès & Davis, 1C: 282.
Meyers M.-B., 1B: 4, 465; 1C: 94.
Michaut J., 1A: 30; 1B: 75.
Michel P.-A., 1B: 161.
Michel W., 1A: 45; 1C: 468.
Michel, 1B: 183.
Michiels J., 1B: 263, 274, 276, 330, 355; 1C: 189.
Michiels R., 1A: 127; 1B: 263, 324.
Migevant, 1B: 405.
Mignot M. en P., 1A: 155, 184, 265; 1B: 138, 387, 419, 491; 1C: 187, 195, 196.
Mineur A., 1B: 204.
Mockel J., 1C: 371.
Moenaert R., 1B: 357; 1C: 85.
Moermans G., 1B: 173.
Moeschal J., 1C: 322.
Monhonval Ch., 1B: 102, 277.
Monhonval P., 1A: 162.
Montois H., 1C: 363.
Montoyer L., 1A: 180; 1B: 22, 34, 228, 230; 1C: 4, 17, 271, 380, 388, 389, 390, 391, 392.
Morant J.-M., 1A: 419; 1B: 93; 1C: 362.
Moreau A., 1C: 413.
Mortiaux L., 1A: 262; 1B: 123; 1C: 298.
Muller C., 1C: 469.
Muller L., 1B: 343; 1C: 306, 427.
Munster J., 1B: 302.

Naert J., 1A: 10, 230, 260; 1B: 80, 347, 514; 1C: 228.
Nandancé A., 1C: 410.
Neerman Ph., 1B: 58, 240, 242.
Nègre V., 1B: 313.
Neirinck P., 1B: 70, 441.
Nelissen A., 1C: 468.
Nève A., 1C: 356.
Neyberg R., 1B: 72.
Nicolas R., 1B: 485.
Nivoy R., 1A: 84; 1B: 326, 470.
Noël P., 1A: 422.
Nonhoff H., 1C: 66.
Noteris R., 1C: 37.
Nottebaert A., 1A: 127; 1B: 282.
Nyst A., 1B: 333; 1C: 387, 396.

Obozinski J., 1A: 41, 256, 425; 1C: 212.
O'Connor L., 1B: 313.
Ogonovszhy C., 1B: 136.
Olive J., 1A: 9, 20, 21, 22, 24, 46, 48, 49, 60, 62, 63, 64, 354, 355, 356, 357; 1B: 3, 401.
Otto A., 1C: 38.

Parée E., 1C: 202.
Parent C., 1B: 236; 1C: 89.
Partoes A., 1A: 54; 1B: 81; 1C: 153, 398.
Partoes H.L.F., 1A: 4, 134, 214, 263, 311, 318, 365, 366, 368; 1B: 115, 245, 294, 344, 348, 388, 389, 438; 1C: 2, 64, 184, 186, 288, 340, 363, 391, 475, 479.
Parys E., 1A: 26, 67, 72, 266, 282; 1B: 335, 339, 401.
Parys L., 1C: 405.
Pastorana A., 1A: 380, 399, 402; 1B: 138.
Patris Ch., 1B: 329; 1C: 140.
Paulussen, 1B: 94, 97, 522.
Pauwels F., 1A: 9, 13, 218, 420; 1B: 40, 44, 175, 177; 1C: 52, 83, 87, 127, 266.
Payen A. (sr.), 1B: 497.
Payen A. (jr.), 1A: 27, 80, 117, 222, 300; 1B: 10, 329, 447, 453, 484, 497; 1C: 84, 94, 128, 219, 241, 327, 364, 391, 392.
Pechère R., 1A: 419; 1B: 43, 404; 1C: 2, 87.
Peereboom G., 1B: 116.
Peeters A., 1C: 198.

Peeters D., 1A: 243, 250; 1B: 184, 489; 1C: 216, 371, 373, 471.
Peeters J., 1C: 54.
Peeters P.J., 1A: 320; 1B: 66, 314, 433, 461, 483, 526; 1C: 130, 186, 371, 373, 416, 457, 481.
Peeters, Kennis en Alleweireld, 1B: 303.
Pelseneer E., 1A: 148; 1B: 240, 260; 1C: 234, 435.
Pelsmackers F.A., 1A: 60.
Pepermans G., 1A: 54; 1B: 107, 349, 354, 477.
Pepermans L., 1A: 92; 1C: 63, 140.
Perraudin P.-D., 1C: 98.
Petein Ch., 1B: 112, 374.
Petit Fernand, 1A: 256, 301; 1B: 12; 1C: 92, 231, 360, 377.
Petit François, 1A: 46.
Petit J.-F., 1A: 369.
Petit M.-L., 1B: 313.
Philibert, 1A: 26.
Piau P.-V., 1C: 65.
Picquet J., 1A: 72; 1B: 177; 1C: 311.
Picquet P., 1A: 20; 1B: 41, 177.
Philippe E., 1B: 136.
Pierard E., 1A: 286.
Piermont J., 1C: 324.
Pilate J.A., 1B: 398; 1C: 121, 341.
Piron H., 1C: 428.
Piscador J., 1C: 357.
Pizzuti M., 1C: 417.
Planning (Groep), 1A: 99, 100, 101; 1B: 59; 1C: 38, 278.
Pletinckx W., 1B: 42.
Plumier J.M., 1B: 489.
Poelaert J., 1A: 120, 222, 223; 1B: 245, 248, 319, 440; 1C: 21, 42, 43, 88, 129, 190, 350, 365, 368, 391, 464.
Poelaert J.P., 1B: 319.
Poels F., 1C: 408.
Polak A., 1A: 10, 45, 47, 238, 240, 241, 302, 352; 1B: 2, 136, 172, 250, 313, 409, 439, 483; 1C: 416.
Polak J., 1A: 10, 45, 47, 238, 240, 241, 302, 352; 1B: 2, 136, 172, 250, 313, 409, 439, 483; 1C: 70, 416.
Polak M., 1A: 14, 23, 47, 339; 1B: 461; 1C: 15, 30, 85, 141, 284.
Polderman A., 1C: 311.
Pompe A., 1A: 70, 86.
Pompé H., 1A: 171.
Poot A., 1B: 295.
Porto P.-M., 1C: 255.
Portois P., 1C: 186.
Prat N., 1B: 313.
Prémont J., 1C: 408.
Pringiers R., 1A: 178; 1B: 88; 1C: 213, 431.
Profiter H., 1A: 146; 1B: 259.
Purnelle J., 1B: 191, 260.
Puttemans P., 1B: 441; 1C: 118.
Puttemans R., 1B: 39.

Quertainmont G., 1B: 106.
Quétin E., 1A: 63; 1B: 348, 408.

Raemdonck S., 1C: 196.
Raes A., 1B: 284.
Raeymaeckers H., 1C: 143, 163, 398, 419.
Ramaekers J., 1A: 20; 1B: 110, 222, 398; 1C: 30, 283, 308.
Ramon P., 1B: 97, 323; 1C: 410.
Rau J., 1B: 362; 1C: 16, 142, 375.
Renchion I. en J.-I., 1B: 238.
Renier D., 1B: 39; 1C: 325.
Renouprez A., 1B: 86, 354, 365, 506.
Reyns L., 1C: 239.
Ribaucourt G., 1A: 100.
Richir E., 1B: 236.
Ricquier G., 1A: 222, 251; 1B: 172, 294, 369; 1C: 2, 294.
Rieck H., 1A: 10, 58, 88, 89, 91, 101; 1B: 8, 23, 191, 253, 256, 397, 398, 399, 403, 414, 415, 498, 509; 1C: 37, 147, 250.
Rifflart Ch., 1C: 188.
Rimanque (Studiebureau), 1C: 60.
Robbercchts F., 1C: 234, 236.
Robbrecht P., 1C: 288.
Robert R., 1C: 143.
Robins J., 1B: 313.
Rodberg E., 1B: 125.
Roelandt L., 1B: 394.
Roget N., 1A: 8; 1B: 2, 4, 178, 245, 447; 1C: 88, 94.
Roggen J., 1C: 270.
Rombaux J., 1A: 27, 188, 195, 270, 351, 431, 432; 1B: 50, 51, 52, 54, 174, 205, 206, 230, 284, 288; 1C: 123, 163, 240, 241, 318, 402.
Roosenboom A., 1A: 342.
Rosschaert J., 1A: 18, 67, 102, 103, 104.
Roy J., 1A: 279.
Rubbers V., 1B: 218.
Ruelle M., 1C: 268.

Saintenoy G., 1A: 23, 270, 325; 1B: 2, 181, 248; 1C: 89, 90, 100, 151, 268, 447.
Saintenoy J., 1A: 301.
Saintenoy P., 1A: 76, 205, 224, 301, 339; 1B: 36, 58, 116, 216, 289, 290; 1C: 70, 71, 72, 73, 317, 356, 466.
Saint-Jean H., 1A: 204.
Salona I., 1B: 313.
Samyn A., 1A: 9, 45, 278, 356, 386, 398, 402, 403, 405, 406, 410, 411, 412, 414; 1B: 78, 232, 402; 1C: 27, 124.
Samyn Ph., 1B: 260; 1C: 423.
Sandrié Ph., 1B: 245, 250; 1C: 379, 387.
Sanguinetti A., 1B: 136.
Sarot A., 1B: 462; 1C: 333.
Saubert W., 1C: 342.
Sauvage L., 1A: 69; 1B: 38; 1C: 364.
Schilling F., 1C: 373.
Schmitz M., 1C: 328.
Schmitz P., 1B: 365.
Schoeps H., 1A: 359; 1B: 481.
Schoy A., 1A: 173; 1B: 69, 70, 413; 1C: 438, 443, 465.
Schuiten R., 1A: 10, 45, 47, 240, 349; 1B: 348, 439; 1C: 416.
Sebac en partners, 1A: 27.
Séchan Ch., 1B: 440.
Seeldraaiers F., 1C: 357.
Segers Jean, 1A: 400, 412; 1B: 50.
Segers Joseph, 1A: 22, 26, 88, 207, 357; 1C: 290, 312, 357, 420.
Segers R., 1C: 323.
Seghers F., 1C: 398.
Selly M., 1A: 329.
Seneca A., 1B: 49.
Sergent R., 1B: 195.
Serrure R., 1A: 154.
Serrure T., 1A: 299; 1B: 106, 122.
Servais A., 1B: 343; 1C: 306, 427.
Servais G., 1B: 180.
Servais J., 1B: 23, 24.
Servais Jean, 1B: 42.
Servandoni G.N., 1B: 192, 195, 196, 197, 198.
Siclis Ch., 1A: 47.
Sigwalt A., 1A: 156.
Simon O., 1A: 49, 69, 76, 232, 293; 1C: 239.
Simon P., 1A: 412.
Slock W., 1B: 247.
Smets L., 1C: 371.
Sneyers L., 1A: 285; 1B: 99, 382, 462.
Somers G., 1B: 34.
Somssich G., 1B: 313.
Somville, 1C: 481.
Sorée L.H., 1A: 349; 1B: 279.
Souchez F., 1C: 376, 416.
Spaak L., 1A: 253, 304; 1B: 10, 20, 465; 1C: 43, 363, 373, 455.
Staatje A., 1A: 37; 1C: 59.
Stapels R., 1B: 222, 253, 483.
Stasseyns H., 1A: 15; 1B: 8, 396.
Steuve V., 1B: 106, 467.
Stijnen J.L., 1B: 173.
Stockhem G., 1A: 145.
Stockmans C., 1C: 427.
Storrer A., 1C: 44.
Structures (Groep), 1A: 10, 30, 45, 240, 324; 1B: 313, 375, 517; 1C: 14, 140.
Stynen L., 1A: 244; 1B: 9, 173, 483, 527; 1C: 2.
Suys Léon, 1A: 38, 43, 173; 1B: 415; 1C: 304, 305.
Suys Léon Pierre, 1A: 7, 10, 43, 54, 150, 188, 239, 278, 312; 1B: 2, 178, 185, 186, 398; 1C: 380, 482.
Suys T.-F., 1A: 118, 386; 1B: 29, 33, 146, 159, 194, 195, 196, 197, 198, 228, 230, 261, 293, 312, 423; 1C: 4, 5, 12, 20, 21, 43, 83, 163, 380, 381.
Swaelens R., 1B: 348.
Symons F., 1A: 3, 216, 228, 294; 1B: 65, 95, 359.

Taelemans E., 1C: 143.
Taelemans V., 1A: 294; 1B: 60, 294; 1C: 308, 376, 460.
Taelman H., 1C: 264.
Tagliaventi G., 1B: 313.
Tait T.S., 1C: 43.
Tassenoy J., 1A: 126, 257; 1C: 431.
Tengbom A., 1A: 155.
Terlinden F., 1B: 58, 102, 242, 348, 436, 437; 1C: 347.
Terrijn O., 1A: 431.
Teughels J., 1B: 443; 1C: 54.
Teughels R., 1B: 11.
Théry R., 1A: 192, 250; 1B: 41, 136, 219, 250, 265, 266, 347, 459; 1C: 87, 90, 284.
Thiébaut D., 1B: 205.
Thiran J., 1A: 294; 1C: 311.
Thiry R., 1B: 398.

Thonin A., 1C: 374.
Tihon J., 1A: 96; 1C: 349, 464.
Tilley F., 1C: 213.
Tilman J.-B., 1B: 86.
Timmermans François, 1B: 94, 477; 1C: 231, 479.
Timmermans Frans, 1A: 407.
Tock M., 1C: 290.
Tombeux J., 1B: 422; 1C: 130.
Tondeur E., 1A: 228; 1C: 471.
Tonglet J., 1B: 452.
Tournay R., 1B: 403.
Trappeniers A., 1A: 149, 208, 225, 244; 1B: 136, 302, 349, 400, 490; 1C: 70, 356, 398, 468, 471.
Tréfois A., 1C: 222, 468.

URBAT (Aron J., De Becker F., Puttemans P.), 1B: 441; 1C: 118.
Uytterelst L., 1B: 103, 402.

Vacherot J., 1B: 56, 289, 303.
Vaes H., 1A: 157; 1B: 489; 1C: 264.
van Arenberg C., 1B: 100.
Van Assche P., 1B: 58; 1C: 428.
Van Autgaerden, 1A: 9, 25.
Van Baelen J., 1C: 456.
Van Bambeke T., 1A: 208; 1B: 408; 1C: 130, 243.
Van Baurscheit J.B., 1B: 215.
Van Beginne P.A., 1A: 330; 1C: 258.
Van Betsen P., 1A: 295.
van Bodeghem L., 1A: 394; 1B: 190, 224; 1C: 162, 437.
Van Bolle A., 1A: 68.
Van Boxmeer Ph., 1B: 101, 478.
Van Cauwelaert M.A., 1A: 24.
Van Cauwenberghe R., 1B: 333.
Vandaele A., 1A: 34, 258; 1B: 13, 163, 342, 344, 370.
Vandaele H., 1A: 34, 258; 1B: 13, 342.
Van Damme L., 1C: 195.
Van de Berg P., 1B: 40.
Vanden Bemden G., 1A: 199, 314; 1B: 289, 292, 468.
Van den Bergh R., 1C: 290.
Vanden Bossche A., 1B: 37; 1C: 146.
van den Bossche G. of Joes, 1C: 162.
Vanden Bossche J., 1A: 149.
Vanden Bossche M., 1A: 30, 302; 1B: 172.
Van den Branden Y., 1C: 456.
Vandenbroucke F. en L., 1B: 173.
Vandendaele R., 1B: 93, 477; 1C: 294, 322, 362, 475.
Van den Eng J.J., 1B: 17, 222.
Van den Eynde G., 1A: 410.
van den Gheere J., 1B: 224.
Vandenheuvel F.V., 1C: 40.
Vandenhove Ch., 1B: 58, 443.
Vandenvinne W., 1B: 186.
Van de Putte J., 1B: 46, 47; 1C: 232.
Van der Aa L., 1C: 266.
Vanderauwera A., 1B: 106, 120, 349, 354.
Vanderborst G., 1B: 361; 1C: 223, 334, 358.
Vander Elst L., 1B: 507.
van der Goes L., 1A: 121.
Vanderheggen A., 1A: 9, 15, 16, 99, 100, 101, 275, 288; 1B: 160, 161, 509, 515; 1C: 38, 87, 176, 177, 216, 240, 434.
Van der Linden J., 1B: 476.
Vandermeeren L., 1B: 206.
Vander Rit J.F., 1A: 371; 1B: 484; 1C: 444, 473.
Vander Straeten Ch., 1A: 79; 1B: 29, 33, 333, 438; 1C: 4, 83, 108, 163, 284, 380, 381, 392.
Vander Stracten Ch. (zoon), 1C: 184.
Vanderstraeten J., 1B: 400; 1C: 31, 297, 462.
Van Der Stricht M., 1B: 436.
Vanderveken F., 1C: 67.
Van Der Wee B., 1B: 313, 322.
Van Dessel J., 1C: 395.
Van Deuren C., 1A: 161; 1C: 158.
Van Deuren J., 1C: 240.
Vandeuren H., 1B: 101.
Vandeveld H., 1B: 43, 134, 369; 1C: 119.
Van de Velde H., 1B: 394; 1C: 8.
Vandevoorde F., 1B: 173.
Vandevoorde J., 1A: 369; 1B: 173.
Van Dievoet E., 1A: 307.
Van Dievoet H., 1B: 261; 1C: 423.
Van Doren A., 1B: 103.
Van Eerdewegh H., 1B: 322.
van Eycken J., 1C: 162.
Van Eycken M., 1A: 253; 1B: 103, 104.
Van Goethem M., 1A: 238; 1B: 39; 1C: 78, 80, 399.
van Hall H., 1B: 208.
van Hall J., 1B: 63, 263; 1C: 315.
Van Halteren Ph., 1A: 5, 214.

Vanhamme G., 1B: 58, 102, 242, 436, 437; 1C: 347.
van Hardeveld J.M., 1C: 70.
Van Hee J., 1C: 395.
van Heerne G., 1C: 162.
Van Heil L., 1A: 187; 1B: 286; 1C: 162.
Van Hemelryck F., 1C: 134.
Van Hooveld L., 1C: 129.
Van Houdenhove P., 1A: 132.
Van Hove F, 1C: 177.
Van Hove J., 1C: 240.
Van Hove L., 1A: 30, 324.
Van Hove W., 1B: 309.
Van Huffel A., 1B: 446; 1C: 94.
Van Humbeeck E., 1A: 183; 1B: 125, 420; 1C: 104, 107, 119, 230, 342.
Van Impe A., 1B: 294; 1C: 2.
Van Isegliem J., 1B: 100.
Van Kerkhoven P., 1A: 204.
Van Kriekinge J., 1B: 312, 462; 1C: 34, 125.
Van Kuyck H., 1A: 222, 238, 250; 1B: 195, 248, 294; 1C: 2, 70, 294.
Van Lerberghe E., 1B: 376.
Van Leuven H., 1B: 97, 171.
Van Lierde C., 1A: 121.
Van Lint, 1B: 86.
Van Mansfeld J., 1A: 61; 1B: 249; 1C: 49, 70, 461.
Van Massenhove H., 1A: 72; 1B: 60, 76, 464, 477; 1C: 155, 204.
Van Mechelen L., 1A: 213.
Van Meerbeek J., 1C: 4.
Van Meulecom A., 1A: 302; 1C: 89, 92, 452.
Van Meulecom F., 1A: 62.
Van Mol T., 1A: 361.
Van Montfort H., 1A: 160; 1C: 231.
Van Neck J., 1A: 254; 1B: 91, 115; 1C: 255.
Van Nerom H., 1B: 347.
Van Nerven C., 1A: 146, 190, 380, 386, 402, 405; 1B: 46; 1C: 253, 467.
Van Nieuwenhuyse M., 1C: 35, 83.
Van Nooten E., 1A: 420.
Van Nueten Ch., 1B: 60, 286, 421, 509; 1C: 35, 231.
Van Oncem J., 1A: 257; 1B: 342.
Van Onckelen R., 1A: 130.
Van Oost G., 1B: 234.
Van Ophem F., 1B: 222, 292.
van Osy J., 1A: 383.
Van Overstraeten H.D.L., 1A: 222; 1B: 245.
van Pede H., 1A: 394; 1B: 224; 1C: 162.
Van Rijn A., 1B: 436.
van Roedingen P., 1A: 187.
Van Roelen F., 1C: 297.
Van Roye O., 1C: 343.
van Ruusbroek J., 1C: 162.
van Ruysbroeck G., 1C: 162.
van Ruysbroeck J., 1A: 385; 1C: 162.
Van Ruyskensvelde F., 1A: 70; 1B: 107.
Van Rysselberghe O., 1B: 521.
Van Schelle A., 1C: 325.
Van Steenbergen E., 1B: 304.
Van Stichel F., 1B: 105, 344.
van Thienen J., 1A: 383; 1C: 162.
Van Tonderen G., 1C: 144.
Van Uytsel J., 1B: 522.
Van Wichelen J., 1B: 383.
Vanwijngaerden R., 1A: 351.
van Wyenhove P., 1C: 162.
Van Wynsberghe M., 1B: 285.
Van Ysendijck J.J., 1A: 141, 319; 1B: 156, 232, 249, 254; 1C: 392, 438.
Van Ysendijck M., 1B: 138, 205, 254, 409; 1C: 415, 438.
VDHV & Assoc., 1C: 423.
Veldeman Gaston, 1B: 281.
Veldeman Guillaume, 1C: 183, 236, 290.
Veraart G.C., 1B: 235-236, 415; 1C: 428.
Verbist A., 1A: 280.
Verbist F., 1A: 135; 1C: 186, 455.
Verbruggen P., 1A: 287.
Verdin P., 1C: 370.
Verdussen A., 1A: 9, 63.
Verhaegen E., 1B: 83.
Verhelle A., 1A: 231, 260; 1C: 142.
Verhelle Ch., 1A: 231; 1B: 313; 1C: 144.
Verheyen R., 1B: 284.
Verlant G., 1C: 256.
Verliefden M., 1B: 70, 441.
Verly F., 1A: 321; 1B: 335; 1C: 43, 132, 265.
Vermeersch J., 1A: 365; 1B: 40, 43.
Vermeiren W., 1B: 438.
Vertommen A., 1C: 417.
Vervalcke F., 1B: 41.
Verwacht A., 1C: 66.
Viehoff M., 1B: 42.
Vifquain J.-B., 1A: 79, 119, 121, 155; 1B: 293, 344, 438, 465, 482; 1C: 64, 83, 219, 363, 460.

Viollet-le-Duc E., 1A: 386, 396; 1B: 406; 1C: 438.
Vischer E. en P., 1A: 157.
Visconti L.T.J., 1A: 248.
Vissers P., 1A: 369.
Vits J., 1B: 477.
Vits T., 1B: 462.
Vivenoy G., 1B: 514.
Vivroux, 1C: 431.
Vizzavona P., 1B: 368, 414; 1C: 31.
Voets H., 1A: 254.
Vranckx G.-E., 1A: 200; 1B: 148; 1C: 271, 356.
Vranckx J., 1A: 69, 316; 1C: 291.
Vranckx R., 1A: 127; 1B: 270-271.
Vrijdagh L., 1A: 60.
Vuille G., 1B: 11, 13, 103.

Walch C., 1B: 532.
Walckiers J., 1A: 414.
Warny A., 1A: 86.
Warny G., 1A: 285.
Wartel H., 1A: 266, 317; 1C: 414.
Wathelet O., 1B: 460.
Watterman F., 1B: 342.
Wauters A., 1B: 166.
Wenmaekers C., 1B: 400; 1C: 142, 348.
Werry J.A., 1A: 79.
Wildenblanck H., 1C: 327.
Willame E., 1A: 200; 1B: 446, 451; 1C: 94, 95.
Willeaume Ph.C., 1B: 52, 54; 1C: 231.
Willem H.J., 1B: 248.
Wolff M., 1B: 437; 1C: 416.
Wybauw J., 1A: 5, 214; 1C: 92, 226, 285, 311, 423.
Wyhowski E., 1A: 271; 1B: 58; 1C: 127.
Wynen L., 1C: 348.

Zajtman J., 1C: 177, 178.
Zielonka I., 1B: 436.

REGISTER DER KUNSTENAARS

Abeels F.-A., 1B: 146.
Achtschellinck L., 1B: 146; 1C: 175.
Aebly P., 1B: 304.
Aertsens E.*.
Alechinsky P., 1B: 398.
Allemans A., 1C: 176.
Anrion A.J., 1B: 230, 232, 449.

Baes Ch., 1C: 302, 382.
Baes H., 1B: 326; 1C: 73, 391.
Baligant R.I., 1B: 146.
Baltus A.J., 1C: 69.
Baltus G.M., 1C: 80.
Baltus J.A., 1C: 80.
Bardenhewer B., 1A: 370.
Barmarain E., 1A: 303.
Bastien A., 1B: 399.
Becerra G., 1B: 146.
Bergé J., 1A: 190, 419.
Bernaerts J., 1A: 188.
Berns R., 1B: 494.
Bertheux J., 1A: 397, 408; 1B: 501.
Blank A., 1B: 381.
Blanpain, 1C: 467.
Blengleff L., 1B: 449.
Blondeel H., 1B: 522.
Blondeel S., 1C: 423.
Bonnet J.-L., 1B: 494.
Bonnetain A., 1B: 32.
Bossuet F.-A., 1C: 400.
Boudewijns J.*.
Bouillot E., 1B: 494.
Bouré A.-F.*, 1A: 16; 1B: 32, 240, 248; 1C: 48, 49, 96, 102.
Bouré P.*.
Braecke P.*, 1A: 110, 239, 402, 405; 1C: 102.
Braekevelt A.*, 1B: 30, 248; 1C: 102.
Briffaerts, 1C: 444.
Brunin Ch.*, 1C: 96, 382.
Buckens J.-G., 1A: 137; 1B: 146.
Buren D., 1B: 443.
Bury P., 1A: 150.

Caille P., 1B: 294.
Calloigne J.-R., 1B: 30.
Cambier L., 1B: 190.
Canneel E., 1B: 304.
Canneel J., 1C: 226.
Cantillon E.*.
Cantré J., 1C: 2.
Capronnier J.-B., 1B: 145, 146; 1C: 175.
Cardon A., 1C: 12.
Cardon L., 1B: 198, 449; 1C: 12.
Cardon P., 1A: 392.
Carrier-Belleuse A.-E., 1A: 45, 56; 1C: 477.
Castellani Ch., 1B: 399.
Cattier A.*, 1B: 190, 448; 1C: 11, 48, 49.
Cels C., 1C: 114.
Chabrol G., 1A: 190.
Chaperon Ph.-M., 1B: 440, 443.
Charle-Albert, 1B: 145; 1C: 384.
Charlier G.*, 1B: 190, 451; 1C: 22.
Chatelineau L., 1B: 454.
Ciamberlani A., 1A: 404; 1C: 49.
Cliquet R., 1A: 27, 204; 1C: 89.
Cluysenaar J., 1B: 198.
Coecke P., 1C: 175.
Colijns de Nole A., 1C: 175.
Colijns de Nole R., 1C: 175.
Colin N., 1A: 408.
Colpaert J., 1B: 381.
Comein P.*, 1A: 403; 1B: 190.
Comère-Capronnier, 1C: 246.
Coosemans F., 1B: 51.
Coppens F., 1B: 146.
Cordeau P.J., 1A: 397, 408.
Cosijn J., 1A: 397; 1B: 144, 146; 1C: 331
Cossiers J., 1B: 427.
Coucke S., 1C: 444.
Courroit J.*, 1B: 190.
Courtens A., 1B: 304, 305; 1C: 424.
Coxie M., 1C: 175, 443.
Cramillon, 1B: 449.
Crépin L.*.
Crespin A., 1B: 359.
Crespin L., 1C: 444.
Crick A.*, 1B: 394.
Crickx F., 1A: 190; 1B: 381.
Crolls X., 1B: 441, 443.
Cuypers J.*, 1B: 8, 190; 1C: 49, 9
Cuypers & Stoltzenberg, 1A: 95, 9

d'Arthois J., 1B: 146; 1C: 175.
Darville A., 1B: 305.
De Bay J.-B. (sr.), 1C: 382.
De Beul A., 1C: 286.
Debonnaires F., 1A: 303.
de Bremaecker J., 1B: 343; 1C: 424.
De Bruyne G., 1B: 144, 146.
de Champaigne J.-B., 1C: 175.
Deckers F., 1C: 102.
de Clerck H., 1B: 146.
Declerck O., 1B: 304.
De Crayer C., 1A: 140; 1B: 146, 232, 427, 494; 1C: 175, 192, 288.
de Cuyper J.-B., 1C: 382.
De Decker J., 1A: 187, 240, 365; 1B: 472, 528; 1C: 122.
De Groot G.*, 1A: 56, 388, 397; 1B: 142, 228, 444, 448; 1C: 96, 97, 353, 400.
De Groux Ch., 1B: 494; 1C: 176.
de Grupello G., 1C: 24, 25, 443.
De Haen J., 1A: 55, 246, 398.
De Haen V.*, 1B: 8, 79.
De Haese M., 1C: 192.
De Jonckheere G., 1C: 381.
De Jonckheere R., 1C: 381.
De Keyser J.*, 1B: 325.
De Keyser R., 1C: 460.
De Kinder J., 1A: 390, 405, 406.
De Labaer J., 1C: 175.
de Lalaing J., 1A: 392; 1C: 384.
De Lelis T., 1A: 140; 1C: 172, 175, 447.
Delmotte E.J., 1C: 176.
Delmotte L., 1C: 176.
Delporte C., 1A: 302.
Delporte J., 1C: 169.
Delvaux F., 1B: 427; 1C: 192.
Delvaux L., 1B: 232, 447, 448, 449; 1C: 20, 24, 25, 175.
Delvaux P., 1A: 150; 1B: 305.
Delville J., 1C: 49.
Demeuter L. (zoon), 1C: 104.
De Montfort J., 1C: 175.
De Plyn E., 1B: 190.
De Roore J., 1C: 175.
De Rudder I.*, 1A: 205, 398; 1B: 8; 1C: 22, 170, 172.
Desenfans A.*, 1A: 15, 397, 398; 1B: 146, 190, 500, 501; 1C: 24, 49, 96.
Desmalter J., 1C: 13.
Desmedt P., 1B: 58, 325; 1C: 392.
de Tombay A.*, 1A: 397, 398; 1B: 190, 451; 1C: 24, 25, 49, 97, 381.
De Vigne P.*, 1A: 110, 239, 397; 1B: 191; 1C: 96, 102.
Devillez H., 1C: 97.
Devillez L.*, 1B: 190.
Devos (De Vos) M., 1A: 188, 392, 400, 402, 406; 1C: 444.
Devreese G.*, 1A: 110, 239, 402; 1B: 83, 303, 451.
de Vriendt J., 1C: 384.
De Vriendt J.-F.*.
De Wee E., 1C: 2.
De Winne L., 1C: 424.
d'Haveloose M., 1B: 304.
Dhomme, 1B: 523.
Dierickx O., 1A: 392.
Dillens J.*, 1A: 50, 110, 239, 245, 397, 403, 404; 1B: 122, 190, 452; 1C: 49, 96, 150, 288, 392.
Dobbelaere H., 1B: 146; 1C: 104.
Dobbelaere J., 1A: 162; 1B: 146.
Dobbels G., 1B: 307.
Dobrzyoki Z., 1C: 2.
Dotremont Ch., 1B: 398.
Driesen T.G., 1C: 92.
Du Bois P.*, 1A: 397, 398, 410; 1B: 22, 394, 451; 1C: 424.
Ducaju J.*, 1C: 46.
Dudant R., 1C: 25.
Dujardin E., 1C: 443.
Dumortier F., 1C: 163, 166.
Dunion P.*, 1B: 145, 146.
Dupon J., 1B: 303.
Dupont A., 1A: 408.
Duquesnoy H. I, 1A: 268, 328.
Duquesnoy H. II, 1B: 144, 146, 381, 494; 1C: 25, 172, 175, 443.
Duray J., 1B: 494.
Dutricux A., 1A: 410; 1C: 49.

Effront N., 1B: 173.
Elias E.*, 1A: 55, 410.
Eyckens K., 1A: 140; 1C: 175.

Faber F., 1C: 13.
Fabri R., 1B: 190.
Fabry E., 1B: 442.
Fassin A., 1C: 11, 18, 102.
Fayd'herbe L., 1B: 144, 146; 1C: 110, 172, 175.
Feyens A.J., 1A: 140; 1C: 163.
Fiers E.*, 1C: 400.

Fraikin C.-A.*, 1A: 222, 223, 370, 389; 1B: 32, 190; 1C: 12, 129, 175, 383.
Frampton G., 1B: 198.
Francis S., 1B: 442.
Franck A.*.
François P., 1B: 427.
Frémiet S., 1B: 198.
Frison B., 1C: 102.

Gadeyen G.*.
Gallait L., 1C: 384.
Ganton-Dufoin C., 1C: 444.
Geefs A.*.
Geefs Ch.*, 1B: 190.
Geefs J., 1A: 120, 141, 222, 223; 1B: 32, 232; 1C: 246, 382.
Geefs Guillaume (W.), 1A: 118, 222, 223, 370; 1B: 83, 394; 1C: 175, 381, 383.
Geefs Georges, 1C: 96.
Geerts Ch., 1A: 389; 1B: 427; 1C: 382.
Geets W., 1A: 391; 1C: 383.
Geirnaert E.*, 1A: 400, 403.
Genzken L., 1C: 288.
Gérard F., 1B: 427.
Ghysels J.P., 1B: 294.
Gillis A., 1B: 51; 1C: 150.
Godecharle G.-L., 1B: 146, 215, 232; 1C: 20, 21, 22, 192, 381, 387.
Goya F., 1C: 12.
Goyers Gebr., 1A: 402; 1B: 145, 146; 1C: 97, 176, 192.
Grandmoulin L.*.
Grard G., 1A: 239.
Guffens H. en G., 1C: 192.

Hack J., 1C: 175.
Hambresin A.*, 1A: 390; 1B: 190, 325.
Hayez I.(?), 1A: 303.
Hellner F.H., 1C: 194.
Hennebicq A., 1C: 384.
Herain J.*, 1A: 400, 401, 410; 1B: 451.
Herman L., 1B: 30.
Herreyns G., 1A: 190.
Heusers H.*.
Hintzen W., 1C: 38.
Hizette M., 1B: 381.
Höllner, 1A: 190.
Houtstont G., 1A: 13, 110, 152, 239, 319; 1B: 119; 1C: 11, 12, 49, 102, 104, 150, 400.
Houze F., 1B: 494.
Huens J., 1A: 410.
Huts P., 1A: 397.
Huygelen F., 1A: 415; 1B: 106, 245.

Ingram W.*.

Jacob R., 1B: 305.
Jacobs G., 1B: 304.
Jagger C.S., 1C: 43.
Janchelevici I., 1A: 149.
Janssen C., 1B: 232.
Janssens F.-J., 1B: 230, 482; 1C: 24, 257.
Janssens V.H., 1A: 140, 190, 392; 1B: 146.
Jaquet J.*, 1A: 55, 56, 222, 406; 1B: 32, 267; 1C: 444.
Jaspar G., 1A: 397.
Jaspar L., 1A: 397.
Jéhotte L., 1B: 32, 445; 1C: 382.
Jespers O., 1B: 114, 304; 1C: 426.
Jourdain J., 1A: 190.
Jouvenet J., 1B: 146.

Kerrickx W., 1A: 190; 1C: 175.
Kessels M., 1B: 32.
Kreitz W., 1A: 27.

Laborne E.*, 1B: 190.
Lacomblée E.*.
Lacroix J., 1A: 188.
Laenen J.-P., 1C: 264.
Lagae J.*, 1A: 398, 406.
Lambeaux J.*, 1B: 190, 191.
Langhemans F., 1C: 175.
Laudy J., 1C: 424.
Laumans J.-A.*, 1A: 287, 403; 1B: 190.
Leclercq A.J., 1B: 494; 1C: 114.
Leclercq E., 1B: 494.
Ledel D., 1A: 304; 1B: 305; 1C: 214.
Leemans Ph.*, 1A: 56.
Lenaerts H., 1A: 328; 1B: 304.
Lefever E.*, 1A: 403; 1B: 190, 452; 1C: 90.
Lejeune P.-F., 1C: 24.
Leplae Ch., 1A: 239, 303; 1B: 305.
Le Roy H.*, 1A: 16.
Le Saive J.-B., 1C: 192.
Le Witt S., 1B: 442.
Lorin, 1C: 246.

Magritte R., 1B: 305.
Malfait A.F., 1C: 443.
Mandreau, 1C: 163.

Marchant E.*, 1A: 400, 410; 1C: 163, 166, 176, 443.
Marcoux J., 1A: 408.
Maréchal & Champigneulle, 1A: 95.
Marin J.*, 1A: 118; 1B: 79; 1C: 24, 25, 170, 373.
Martens J.-B., 1B: 190.
Martens M., 1B: 381.
Mascré L.*.
Massonet, 1C: 467.
Matton A.*.
Mauduan F., 1B: 146.
Meert G., 1A: 408.
Mecster van Hakendover, 1A: 389.
Meganck J., 1B: 427.
Mellery X., 1B: 8, 188; 1C: 92, 96.
Mélot E.*, 1A: 58, 246; 1B: 32, 230, 442; 1C: 11, 21, 96, 102, 400.
Mélot L., 1A: 222, 223.
Mendelson M., 1C: 25.
Merckaert H., 1A: 399.
Mervis N.*, 1A: 410.
Meunier C.*, 1B: 140.
Meyt C., 1C: 175.
Michiels J., 1C: 175.
Mignon L.*, 1B: 449.
Minne G.*, 1C: 382.
Moeschal J., 1C: 2.
Mone J., 1C: 175.
Mortier A., 1B: 313.
Motteux H. (?)*.

Namur E.*, 1B: 8, 190, 451.
Navez F.J., 1A: 370; 1C: 175.
Neujean N., 1B: 305.
Nicolas F. & Zonen, 1A: 96.
Nocquet P.*, 1C: 169.
Nolau F.J., 1B: 440, 442.

Olivier de Marseille P.J.A., 1A: 410; 1B: 230, 427; 1C: 24.

Paolini G., 1B: 443.
Parant L.-J., 1A: 141.
Paulis A., 1A: 362; 1B: 523.
Pecher J., 1B: 190.
Peeters H. en Divoort, 1B: 215.
Pickery H. (sr.)*, 1B: 451.
Plumier P.-D., 1A: 390; 1B: 145, 146, 198.
Pluys J.F., 1B: 494.
Pluys L., 1B: 494.
Poelaert V.*, 1B: 442; 1C: 21.
Pollard J.*, 1A: 400, 401.
Pompe W., 1A: 141.
Poot R., 1B: 304.
Portaels J., 1B: 231, 232.
Privat-Livémont, 1B: 180.
Puyenbroeck P.*, 1A: 370; 1B: 140, 230; 1C: 21, 24, 59, 163, 166, 175.

Quellin A. I, 1C: 175.
Quellin E., 1C: 443.

Rau M., 1A: 239; 1B: 304; 1C: 226, 381, 477.
Remy E., 1B: 305.
Renodeyn D., 1A: 18; 1C: 245.
Renodeyn J., 1B: 190.
Roberti A., 1B: 494.
Robyn L., 1A: 410.
Rodin A., 1A: 58; 1B: 32; 1C: 12.
Roig J., 1A: 239; 1B: 522; 1C: 352, 481.
Rombaux E.*, 1A: 145, 410; 1C: 159, 185.
Rombouts N., 1C: 175.
Rousseau V., 1A: 398, 404; 1C: 69, 78, 226.
Rubé A.A., 1B: 440, 442, 443.
Rude F., 1C: 12, 383, 394.
Rutxhiel H.-J., 1B: 32.
Ruyssen H., 1A: 72.

Samain L.*, 1A: 45, 56, 57, 248, 397, 410; 1B: 2; 1C: 96, 97.
Samuel Ch.*, 1A: 76, 405; 1B: 115, 221, 451; 1C: 268.
Schoonjans, 1C: 400.
Schut C., 1C: 192.
Seghers G., 1B: 146.
Sevin D., 1C: 80.
Sévin J.-B., 1B: 146.
Simonis E.*, 1A: 222, 223; 1B: 228, 441; 1C: 175, 382, 444.
Simons N., 1A: 190.
Sinia O., 1C: 442.
Sir Jacques (Sirjacques) P.J., 1A: 389, 408.
Smeyers G., 1A: 190.
Sodekamp G., 1C: 38.
Souply E., 1B: 294.
Stallaert J., 1B: 449; 1C: 400.
Steger S., 1B: 381.
Sterckx H.*, 1A: 56, 137; 1B: 30.

Strebelle J.-M., 1C: 69.
Strebelle O., 1C: 81.
Swiggers P.F., 1A: 56.

Talmar J., 1B: 305.
Thorelle H., 1A: 408.
Tiberghien S.L., 1B: 494.
Tiepolo G.B., 1C: 92.
Tinant L., 1C: 400.
Tons J.B., 1B: 214.
Tuerlinckx J., 1B: 146.
Turckelsteyn G., 1C: 175.

van Albada H., 1B: 304.
van Baurscheit J.P. I, 1C: 175.
Van Beveren M., 1C: 444.
Van Biesbroeck L., 1B: 190.
Van Delen J., 1A: 402; 1B: 146; 1C: 175, 176, 443.
Vandenberg J., 1A: 408.
Vanden Berg G., 1B: 51.
Vanden Bossche D.*.
Van den Kerckhove Antoine (Nelson)*.
Van den Kerckhove Augustin*, 1B: 8, 9, 190.
Van den Kerckhove G.*, 1A: 397, 400, 401, 412; 1B: 190, 214, 451.
Van den Kerckhove J.-F.*, 1A: 58; 1B: 190.
Van den Kerckhove L.*, 1C: 11.
Vanderborght F., 1A: 397.
Van Der Borght J.-F. en J., 1C: 176.
Van der Haeghen J.-B., 1A: 190; 1B: 215, 494; 1C: 24, 176.
Van der Heyden J., 1C: 175.
Vander Jeught Ph., 1A: 397, 408.
Vander Linden G.*, 1B: 472.
Van der Plaetsen J., 1C: 443.
Vander Poortere, 1B: 145, 146.
Van der Stappen Ch., 1A: 45, 278; 1B: 190; 1C: 96, 98, 102.
Van der Stock I., 1C: 175.
Van de Venne J., 1C: 175.
Vandevoorde G., 1A: 89; 1B: 372.
Van Dievoet P., 1A: 337, 399, 406, 412, 415.
Van Eycken J.-B., 1B: 145, 146.
Van Geel J.-L., 1B: 146, 312; 1C: 12, 163.
Van Gelder, 1C: 444.
Van Goolen T., 1B: 304.
Van Hamme J., 1A: 399.
Van Havermaet F.*.
Vanheffen J.-B.*, 1B: 32; 1C: 11, 90.
Van Heil D., 1C: 175.
Van Helmont J.-S., 1A: 190; 1C: 175.
Van Hool J.J., 1A: 141.
Van Hove G.*, 1C: 124.
Van Loon T., 1A: 140; 1C: 192.
Van Meeuwen J., 1B: 232.
Van Mildert C., 1C: 172, 175.
Van Moer J.B., 1C: 12.
Van Mons N., 1A: 406.
Van Nerven C., 1A: 402.
Van Neste, 1A: 244.
Van Noort A., 1A: 140.
Van Oemberg Ch.*, 1A: 56, 400.
Van Oost J., 1C: 443.
Van Orley B., 1C: 175.
Van Orley J., 1A: 190, 392; 1C: 175, 192.
Van Pede H., 1C: 174.
van Pottelsberghe, 1B: 8.
Van Rasbourgh A.-J*, 1A: 56; 1B: 8, 30, 32, 190; 1C: 96, 98, 102.
Van Rijswijck L., 1C: 176.
van Rode M., 1A: 385, 389.
Van Schoor L., 1B: 198.
Van Schoor W., 1B: 146.
Van Severdonck J., 1B: 494.
Van Thulden T., 1B: 146; 1C: 175.
Van Veen O., 1C: 192.
Van Vlasselaer J., 1A: 244.
Verbruggen H.F., 1C: 176.
Vereycken E., 1C: 43.
Verhasselt G., 1B: 76.
Verhulst A., 1A: 403.
Verlat Ch., 1C: 92.
Verschaffelt P.A., 1B: 228, 445.
Verschoot B., 1B: 449.
Verset J., 1B: 304.
Vervoort M., 1C: 25.
Vinçotte Th.*, 1A: 39, 152; 1B: 32; 1C: 9, 25, 49, 96, 98, 284.
Vlaminck C., 1B: 232.
Voets V., 1A: 254; 1C: 13.
Vogelaar L., 1C: 170.
Volders L., 1B: 146.
Voorspoel J., 1C: 175, 176.
Vriens A., 1B: 304.

Wansart A., 1A: 304; 1C: 78.
Wante B.-F., 1B: 190.
Wauters C.-A., 1B: 494.
Wery L.*.
Weygers D.*.

Wiener L., 1C: 400.
Willame J., 1B: 215.
Willems J.*.
Willequet A., 1B: 452.
Wilmotte, 1C: 444.
Witter-Wulghe C., 1A: 397.
Wolf M., 1A: 244; 1C: 291.
Xhrouet M., 1C: 459.
Zadkine O., 1B: 486.

* Beeldhouwers van de beeldenreeks van het Stadhuis.

De schrijfwijze van de namen der beeldhouwers in dit register en het deel 1C refereert aan de inmiddels verschenen catalogi : van Lennep J., Catalogus van de beeldhouwkunst, Kunstenaars geboren tussen 1750 en 1882, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Gent, 1992; van Lennep J., e.a., De 19de-eeuwse Belgische beeldhouwkunst, 2 dln, Brussel, 1990.

REGISTER DER ORGELBOUWERS

Billon J. en Van de Loo H., 1B: 215.
Cavaillé-Coll H., 1C: 102.
Dreymann B., 1B: 449; 1C: 115.
Forceville J., 1B: 449.
Goynaut J.-B.B., 1C: 444.
Kerkhoff J., 1C: 350.
Loret F., 1A: 95.
Loret H., 1B: 494.
Noelmans F., 1B: 427.
Schyven P., 1A: 190; 1B: 146, 232; 1C: 104, 194, 444.
Stevens J., 1A: 190; 1C: 78.
Vermeersch H., 1A: 141.
Westenfelder G., 1C: 444.

BEKNOPTE LITERATUUROPGAVE

A. ALGEMENE WERKEN

Academie. 275 Jaar onderwijs aan de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten van Brussel, Brussel, 1987.

Académie de Bruxelles. Deux siècles d'architecture, Brussel, 1989.

Art Nouveau in België, Brussel, 1980-1981.

BAELE J., DE HERDT R., Vrij gedacht in ijzer. Een essay over de architectuur in het industriële tijdperk 1779-1913, Oostakker, 1983.

BAYENS H., Het burgerhuis van de 17de en 18de eeuw in de provincie Brabant. Bijdrage tot de geschiedenis van de privé-bouwstijl in Vlaams-België, Antwerpen, 1950.

BEKAERT G., STRAUVEN F., Bouwen in België 1945-1970, Brussel, 1971.

BONTRIDDER A., Gevecht met de rede. Léon Stynen. Leven en werk, Antwerpen, 1979.

BORSI F., PORTOGHESI P., Victor Horta, Brussel, 1970.

BRIGODE S., Les églises gothiques de Belgique, Brussel, 1947.

CASTERMANS A., Parallèle des maisons de Bruxelles et des principales villes de la Belgique, construites depuis 1830 jusqu'à nos jours, représentées en plans, élévations, coupes et détails intérieurs et extérieurs, 2 dln, Parijs-Luik, s.d. (1852).

Ces architectes qui ont fait la Cambre (Les Cahiers de la Cambre. Architecture, 2, Brussel, 1985).

CLOQUET L., Les maisons anciennes de Belgique, Gent, 1975.

CLUYSENAAR F., Une famille d'artistes. Les Cluysenaar, Brussel, 1928.

CULOT M., e.a., Paysages d'architecture, 1886-1896. Dessins et documents originaux des collections du Musée des Archives d'Architecture Moderne et œuvres contemporaines, Brussel, 1986.

CULOT M., DELEVOY R.-L., Antoine Pompe ou l'architecture du sentiment, Brussel, 1975.

CULOT M., TERLINDEN F., e.a., Antoine Pompe et l'Effort Moderne en Belgique, 1890-1940, Brussel, 1969.

CULOT M., VAN LOO A. (o.l.v.), m.m.v. MARTINY V.-G., Musée des Archives d'Architecture Moderne. Collections, Brussel, 1986.

DE HENS G., MARTINY V.G., Académie Royale des Beaux-Arts de Bruxelles - I.S.A.V.H. Une école d'architecture des tendances, 1766-1991, Brussel, 1992.

DE KONINCK L.H., DELEVOY R.-L., STRAUVEN F., L.H. De Koninck architecte, Brussel, 1980.

DESEYN E., Dictionnaire biographique des Sciences, des Lettres et des Arts en Belgique, Brussel, 1935-1936.

DIERKENS-AUBRY F., VANDENBREEDEN J., Art Nouveau in België. Architectuur & Interieurs, Tielt, 1991.

DULIERE C., Victor Horta. Mémoires, Brussel, 1985.

FLOUQUET P.L., Victor Bourgeois. Architectures 1922-1952, Brussel, 1952.

GOETGHEBUER P.-J., Choix des monumens, édifices et maisons les plus remarquables du Royaume des Pays-Bas, Gent, 1827.

HASLINGHUIS E.J., e.a., Bouwkundige termen. Verklarend woordenboek der westerse architectuurgeschiedenis, Utrecht-Antwerpen, 1986 (herwerkte uitgave).

HOPPENBROUWERS A., VANDENBREEDEN J., BRUGGEMANS J., Victor Horta, architectonografie, Antwerpen, 1975.

Inventaire général des monuments et des richesses artistiques de la France. Principes d'analyse scientifique. Architecture. Méthode et vocabulaire, 2 dln, Parijs, 1972.
Jean-Baptiste Vifquain. Ingénieur, architecte, urbaniste (1789-1854), (Arts, sciences, techniques, 2, Musée Louvain-la-Neuve, 1982).
JOSEPH S.F., SCHWILDEN T., Edmond Fierlants 1819-1869. Photographies d'art et d'architecture, Brussel, 1988.
KENNES J., VANDERPERREN J., VICTOIR J., De eclectische bouwkunst van Hendrik Beyaert, Brussel, 1978.
La Cambre a 60 ans (Les Cahiers de la Cambre. Architecture, 4, Brussel, 1987).
LEMAIRE R.M., e.a., Gids voor de Kunst in België, Utrecht-Antwerpen, 1963.
LEMAIRE R., ROGGEN D., LEURS S., Bij het ontstaan der Brabantsche hooggotiek (A.W.L.S.K., jg. 6, 1944, nr. 3).
LOYER F., Paul Hankar. Architecte 1859-1901, Brussel, 1986.
LOZE P. & F., België Art Nouveau. Van Victor Horta tot Antoine Pompe, s.l., 1991.
MARTINY V.-G., La Société Centrale d'Architecture de Belgique depuis sa fondation (1872-1974), Brussel, 1974.
MATHIEUSSEN C., (o.l.v.), Rondom Laurent-Benoît Dewez, Brussel, 1986.
O'DONNELL J., Claude Fisco, ingénieur et architecte, 1736-1825 (Cahiers Bruxellois, dl. 18, 1973, p. 115-127).
PLANTENGA J.H., L'architecture religieuse dans l'ancien Duché de Brabant depuis le règne des archiducs, jusqu'au gouvernement autrichien (1598-1713), Den Haag, 1926.
PUTTEMANS P., HERVE L., Moderne bouwkunst in België, Brussel, 1975.
PUTTEMANS P., PLOEGAERTS L., L'Œuvre architecturale de Henry Van de Velde, Brussel, 1987.
RANIERI L., Leopold II, urbaniste, Brussel, 1973.
SANDERUS A., Chorographia sacra Brabantiae, 3 dln, 's-Gravenhage, 1726-1727.
SCHAYES A.G.B., Histoire de l'architecture en Belgique, 4 dln, Brussel, 1848-1850.
SCHOY A., Histoire de l'influence italienne sur l'architecture des Pays-Bas, Brussel, 1879.
Travaux d'architecture exécutés en Belgique par H. Beyaert, gravés par J. & F. Neirinck, 2 dln, Brussel, s.d.
VAN AERSCHOT S., VAN TYGHEM F., Gotisch bouwen in Brabant (Openbaar Kunstbezit, 1980, p. 123-160).
VAN BELLE J.-L., Dictionnaire des signes lapidaires. Belgique et Nord de la France, s.l., 1984.
VAN DE CASTIJNE O., L'architecture privée en Belgique dans les centres urbains aux XVIe et XVIIe siècles (Académie royale de Belgique, Classe des Beaux-Arts, Mémoires, 2de reeks, IV/I, Brussel, 1934).
VAN HEMELRIJCK M., De Vlaamse Krijgsbouwkunde, Tielt, 1950.
VAN LENNEP J., Catalogus van de beeldhouwkunst. Kunstenaars geboren tussen 1750 en 1882, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Gent, 1992.
ID., e.a., De 19de-eeuwse Belgische beeldhouwkunst, 2dln, Brussel, 1990.
VAN MOSSELVELD J.H., e.a., Keldermans. Een architectonisch netwerk in de Nederlanden, 's-Gravenhage, 1987.
VICTOIR J., VANDERPERREN J., Hendrik Beyaert. Van Classicisme tot Art Nouveau, St.-Martens-Latem, 1992.

B. WERKEN MET BETREKKING TOT HET BESTUDEERDE GEBIED

A.A.M. (Archives d'Architecture Moderne), Guide de l'architecture des années 25 à Bruxelles, Brussel, 1983, herwerkte uitgave, 1986.
ID., Guide de l'Art Nouveau à Bruxelles, Brussel, 1982.

ID., Inventaire visuelle de l'architecture industrielle à Bruxelles. Vol. 6, Bruxelles, Pentagone ouest, 1980. Vol. 7, Bruxelles, Pentagone est, 1980.
ABEELS G., Brussel-aan-zee, Brussel, 1980.
ID., Brussel in oude prentkaarten, Zaltbommel, 1972, 1979.
ID., Brussel rond de eeuwwisseling, Zaltbommel, 1974.
ID., Impasses des Marolles, Brussel, 1985.
ID., La Senne, Brussel, 1983.
ID., Le Vieux Marché, Brussel, 1989.
ID., Rondom de Zenne : gefotografeerd door E. Fierlants en L. Ghémar tussen 1860 en 1870, Amsterdam, 1980.
A.R.A.U. (Atelier de Recherche et d'Action Urbaine), Quinze années d'action urbaine ou Bruxelles vu par ses habitants, Brussel, 1984.
ARON J., BURNIAT P., PUTTEMANS P., Guide d'architecture moderne. Bruxelles et environs, 1890-1990, Alleur, 1990.
Avant-Gardes architecturales. Bruxelles 1920-1940, Brussel, 1983.
BAUDON J.H., e.a., Bruxelles 1890-1975. Guide d'architecture, Brussel, 1976.
BOCHART E., Bruxelles ancien et nouveau. Dictionnaire historique des rues, places, édifices, promenades, etc... de Bruxelles, Brussel, 1857, anastatische herdruk, Brussel, 1981.
BONENFANT P., Les premiers remparts de Bruxelles (A.S.R.A.B., dl. 40, 1936, p. 7-47).
ID., Quelques cadres territoriaux de l'histoire de Bruxelles (Comté, ammanie, quartier, arrondissement), (A.S.R.A.B., dl. 38, 1934, p. 5-45).
BORSI F., Bruxelles 1900, Brussel, 1974.
ID., WIESER H., Bruxelles, capitale de l'art nouveau, Brussel, 1971.
BRAUMAN A., e.a., 100 Ans de débat sur la Ville. La formation de la ville à travers les comptes-rendus du Conseil Communal de Bruxelles, 1840-1890, Brussel, 1984.
ID., L'immeuble et la parcelle. Les immeubles à appartements comme éléments constitutifs du tissu urbain. Le cas de Bruxelles, 1870-1970, Brussel, 1983.
BRUNEEL-HYE DE CROM M., Les portes des demeures privées à Bruxelles des XVIIe et XVIIIe siècles. Etude stylistique (Belgisch Tijdschrift voor Oudheidkunde en Kunstgeschiedenis, dl. 35, 1965/3-4, p. 227-251).
BRUNFAUT F., La Jonction, Brussel, 1959.
Brussel, breken, bouwen. Architectuur en stadsverfraaiing 1780-1914, Brussel, 1979.
Bruxelles: un canal, des usines et des hommes (Les Cahiers de la Fonderie, 1, 1986).
BULS K., L'Evolution du pignon à Bruxelles, Brussel, 1908.
C.E.R.A.A. (Centre d'Etude, de Recherche et d'Action en Architecture), groupe A.U., 50 Jaar Architectuur Brussel, Brussel, 1989.
C.F.C. (Commission Française de la Culture), BREYDEL J. (o.l.v.), Livre Blanc de la campagne et de l'action pour la réaffectation du patrimoine architectural, Brussel. Nr. 1, 1983. Nr. 2, 1984. Nr. 3, 1985-1986. Nr. 4, 1988-1989.
COEKELBERGHS D., JANSSENS W., Fotorepertorium van het Meubilair van de Belgische bedehuizen. Provincie Brabant. Kantons Brussel I tot IX, Brussel, 1978.
COEKELBERGHS D., LOZE P. (o.l.v.), Un ensemble néo-classique à Bruxelles: le Grand Hospice et le quartier du Béguinage, s.l., 1983.
COMBAZ P., DE BEHAULT A., La première enceinte de Bruxelles (A.S.R.A.B., dl. I, 1887-1888, p. 141-189).
CULOT M., HENNAUT E., DEMANET M., MIEROP C., Le bombardement de Bruxelles par Louis XIV et la reconstruction qui s'en suivit, 1695-1700, Brussel, 1992.
DANCKAERT L., Brussel. Vijf eeuwen cartografie, Tielt, 1989.
ID., L'évolution territoriale de Bruxelles. La cartographie de ca. 1550 à 1840, Brussel, 1968.

DE MEULDER B., Galerijwoningen te Brussel. Proeve van een historisch-typologische analyse van de sociale meergezinswoningbouw in de Brusselse agglomeratie, 1870-1914, eindverhandeling K.U.L., 1982-1983.
DEMEY Th., Bruxelles. Chronique d'une capitale en chantier. Dl. I: Du voûtement de la Senne à la jonction Nord-Midi, Brussel, 1990. Dl. II: De l'Expo '58 au siège de la C.E.E., Brussel, 1992.
DES MAREZ G., Guide illustré de Bruxelles. Monuments civils et religieux, Brussel 1918, bijgewerkt en aangevuld door A. Rousseau, Brussel, 1979.
ID., La Place Royale à Bruxelles. Génèse de l'œuvre, sa conception et ses auteurs (Académie Royale de Belgique. Classe des Beaux-Arts, Mémoires, 2de reeks, dl. 1, Brussel, 1923).
ID., L'origine et le développement de la ville de Bruxelles. Le quartier Isabelle et Terarken, Parijs-Brussel, 1927, anastatische herdruk, 1982.
ID., Traité d'architecture dans son application aux monuments de Bruxelles, Brussel, 1921.
ID., Vieux Bruxelles. Etude sur l'évolution historique et architecturale de la Ville, Brussel, 1910.
DESSART Ch. (ed.), Couleurs de Bruxelles, Brussel, 1957.
DESTREE E., Les jardins d'enfants de la ville de Bruxelles (La Patrie Belge, 1905, p. 245-248).
D'OSTA J., Bruxelles d'hier et d'aujourd'hui, Brussel, 1976.
ID., Dictionnaire historique et anecdotique des rues de Bruxelles, Brussel, 1986
ID., Les rues disparues de Bruxelles, Brussel, 1979.
ID., Notre Bruxelles oubliée, Brussel, 1977.
ELOY M., Influence de la législation sur les façades bruxelloises, Brussel, 1985.
GERARD J., Brussel 979-1979, Hasselt, 1978.
HENNE A., WAUTERS A., Histoire de la ville de Bruxelles, Brussel, 1845, heruitgave van oorspronkelijke tekst, 4 dln, 1975.
HOGENES J., Brussel. Een wandeling waard... Een stedebouwkundige verkenning van de Brusselse binnenstad. Deel I, de Zenne en de westelijke binnenstad, Amsterdam, 1980.
ID., i.s.m. St.-Lukasarchief, In de ban van de ring. Brussel in kaart, 1550-1980. Een stedebouwkundige verkenning van de Brusselse binnenstad, Brussel, 1985.
HYMANS L., Bruxelles à travers les âges, Brussel, 1882-1884, anastatische herdruk, 3 dln., Brussel, 1974.
JURION-DE WAHA F., La mémoire des pierres. Découvrez l'architecture scolaire à Bruxelles, Brussel, 1987.
La Reconstruction de Bruxelles. Recueil de projets publiés dans la Revue des Archives d'Architecture Modeme, de 1977 à 1982, augmenté de trente pages inédites, Brussel, 1982.
LAURENT R., Le Cours des Ruisseaux à Bruxelles à la fin du Moyen Age (A.S.R.A.B., dl. 51, 1962-1966, p. 123-134).
LEBLICQ Y., Cartes Postales d'Autrefois. Bruxelles. Deel 1: Ville Haute. Deel 2: Ville Basse, Brussel, 1973.
Le Vieux Bruxelles. Exposé préliminaire des Travaux de la Commission constituée sous le patronage de la Ville de Bruxelles et de la Société d'Archéologie, s.l., 1907-1908.
Le Vieux Bruxelles. Vingt-deux dessins de Remigio Cantagallina, précédés d'une introduction de E. Goldschmidt et d'un extrait de «Description de tous les Pays-Bas» de L. Guicciardini, Brussel, 1935.
L'Œuvre Folklorique de Robert Desart. Dl. I, Les Impasses, m.m.v. L. Quiévreux, Zoutleeuw, 1941.
LOZE P., (o.l.v.), Guide de Bruxelles XIXème et Art Nouveau, Brussel, 1985, herwerkte uitgave, 1990.

MABILLE A., Bruxelles communal et pittoresque, Brussel, s.d.
MARTENS M., (o.l.v.), Histoire de Bruxelles, Brussel-Toulouse, 1976.
MARTINY V.-G., Ce que Bruxelles aurait pu être (Overdruk Bulletin de la Classe des Beaux-Arts de l'Académie royale de Belgique, 5de serie, dl. 61, 1979/10-11).
ID., Histoire de l'aménagement du quartier «Pachéco» (Crédit Communal de Belgique, 95, 1971, p.24-59).
ID., m.m.v. DIERKENS-AUBRY F., Bruxelles. L'architecture des origines à 1900, Brussel, 1980.
MEIRSSCHAUT P., Les Sculptures de plein air à Bruxelles, Guide explicatif, Brussel, 1900.
Nachtraven. Het uitgangsleven in Brussel van 1830 tot 1940, Brussel, 1987.
Poelaert en zijn tijd, Brussel, 1980.
Rénovation des espaces publics à Bruxelles (des Villes pour Vivre, dossier nr. 5, 1981).
RENOY G., Brussel onder Leopold I, 25 jaar porseleinkaarten 1840-1865, Brussel, 1979.
ID., Bruxelles vécu. Ilot sacré, Brussel, 1981.
ID., Bruxelles vécu. Le Sablon, Brussel, 1982.
ID., Bruxelles vécu. Quartier Royal, Brussel, 1980.
ID., Les grands magasins, Brussel, 1980.
SAINTENOY P., Les arts et les artistes à la Cour de Bruxelles (Mémoires de l'Académie Royale de Belgique. Classe des Beaux-Arts, 3 dln, Brussel, 1932-1935).
SAND G., Sleutel en verdediging van een stad: Brussel en haar geschiedenis, Brussel, 1984.
S.C.A.B. (Société Centrale d'Architecture de Belgique), (o.l.v.), Bruxelles. Vol. 1, Réflexion prospective sur l'agglomération, Vol. 2, Photo analyse, Brussel, 1982.
SINT-LUKASARCHIEF (APERS J., HOPPENBROUWERS A., VANDENBREEDEN J.), Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Urgentie-inventaris van het bouwkundig erfgoed van de Brusselse agglomeratie, Gent, 1979.
SMOLAR-MEYNART A., STENGERS J., (o.l.v.), Het Gewest Brussel. Van de oude dorpen tot de stad van nu, Brussel, 1989.
Stad Brussel. Bouwreglement, Brussel, 1978, met Addenda Bijzondere Plannen van Aanleg.
STENGERS J., (o.l.v.), Brussel. Groei van een hoofdstad, Antwerpen, 1979.
Straten en stenen. Brussel: stadsgroei 1780-1980, Brussel, 1982.
STRAUVEN F., A.R.A.U. (Atelier de Recherche et d'Action Urbaine), Brussel (Wonen / TABK, 1975, 15/16, p. 4-74).
THIBAUT DE MAISIERES M., Les églises gothiques de Bruxelles, Brussel, 1943.
Tuinen uit het Brusselse verleden, Brussel, 1984.
VAN HAMME M., Bruxelles-capitale: évolution de la Ville de 1830 à nos jours, Brussel, 1947.
ID., Brussel. Van landelijke nederzetting tot wereldstad, Antwerpen-Brussel, 1968.
ID., Les origines de Bruxelles, 1944.
VAN NIEUWENHUYSEN P.J., Gids voor Oud-Brussel, Antwerpen, 1988.
VANRIE A., Brussel in oude gravures, Antwerpen, 1978.
VERNIERS L., Les Transformations de Bruxelles et l'Urbanisation de sa Banlieue depuis 1795 (A.S.R.A.B., dl. 37, 1934, p. 84-220).
Ville de Bruxelles,. Comité Officiel de Patronage des Habitations Ouvrières et des Institutions de Prévoyance. Enquête 1e, 2e, 3e divisions; 1e, 2e, 3e, 4e, 7e, 8e sections, 3 dln, 1932, 1934, 1935.
WILLAUMEZ M.-F., Les passages-galeries du XIXe siècle à Bruxelles, Brussel, 1983.

C. TIJDSCHRIFTEN

Annales de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles (A.S.R.A.B., 1887-).

A plus, architectuur, stedebouw, design (1973-).
Bâtir. Revue mensuelle illustrée d'architecture, d'art et de décoration (1932-1940).
Bulletin de la Commission Royale des Monuments et Sites (B.C.R.M.S., 1949-).
Bulletin de la Société Royale d'Archéologie de Bruxelles (B.S.R.A.B., 1928-1951, 1962-).
Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie (B.C.R.A.A., 1862-1941).
Bulletin van de Koninklijke Commissie van Monumenten en Landschappen (1949-1969).
Cahiers Bruxellois (1956-).
Clarté. Revue d'art décoratif (1928-1939).
Journal Belge de l'Architecture et de la Science des Constructions (J.B.A., 1848-1855).
Koninklijke Akademie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België (A.W.S.L.K., 1941-).
La Cité. Revue mensuelle belge d'architecture et d'urbanisme (1919-1934).
La Technique des Travaux (1925-1940, 1947-1977).
Le Document. Architecture, art décoratif, technique. Revue mensuelle de l'association des architectes et des dessinateurs d'art de Belgique (1922-1939), (1945-1954).
L'Emulation. Revue mensuelle de la Société Centrale d'Architecture de Belgique (1874-1914, 1921-1939).
Les Marolles (1983-).
Rhytme. Architecture. Publication de la Société Centrale d'Architecture de Belgique (1948-1967).
Tekhné. Revue belge d'architecture et des arts qui s'y rapportent (1911-1913; vanaf 1927: Information et technique, Supplément mensuel de La Cité)
Ville et Habitant (1979-)

D. PLANNEN

Anon., Brussel, Groot plan van Brussel in vogelperspectief, voorstellende kloosters, kerken, hoven (1768-1774), (S.A.B., Kaarten en Plannen, gr.pl. 3).
A.R.A.U. (Atelier de Recherche et d'Action Urbaine), Bruxella, Europais Amoena (axonometrische kaart, 1987).
BLAEU J., Bruxella, 1649 (Toonneel der steden van de Nederlanden, met hare beschrijvingen, Amsterdam, 1649).
BRAUN G., HOGENBERG F., Bruxella, urbs aulicorum frequentia..., 1572 (Civitatis orbis terrarum..., Keulen, 1572-1618).
CRAAN W.B., Plan géométrique de la Ville de Bruxelles, 1835.
DE BOUGE J.-B., Plan topographique de la Ville de Bruxelles et de ses faubourgs..., 1816, 1823.
DE FERRARIS J., Bruxelles, ca. 1777 (Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden).
DE TAILLY M., Bruxella, nobilissima Brabantiae civitas an° 1640.
ID., op.cit. Restauratum anno 1748.
DUPUIS L.-A., Plan topographique de la ville de Bruxelles et de ses environs, 1777 (Carte chorographique des Pays-Bas, o.l.v. J. de Ferraris).
GUICCIARDINI L., Bruxella, fontium copia ..., 1581-1582.
HOGENES J. & SINT-LUKASARCHIEF, Brussel 1640-1980. Evolutie van het stratennet in zeven fasen. Synthesekaart, 1986.
POPP P.C., Plan parcellaire de la Ville de Bruxelles, 1866 (8 secties).
VAN DEVENTER J., Brussel en omgeving, ca. 1550-1554.

LIJST DER BESCHERMDE MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

M	Adolphe Maxlaan nr. 1-3	«Hier ist in den Kater en de Kat»	15/10/1992
M	Adolphe Maxlaan nr. 118	Cinema Plaza	23/07/1992
M/L	Anspachlaan nr. 80	Beurs voor Publieke Fondsen, met omliggende site	19/11/1986
M	Arenbergstraat nr. 11-13	Voormalige juwelierszaak «Wolfers»	01/10/1981
M	Baksteenkaai nr. 62/hoek Naam Jezusstraat		20/07/1993
M	Barricadenplein nr. 1-13, Bischoffsheimlaan nr. 26-27, Van Orleystraat nr. 1-3 en 2, Omwentelingsstraat nr. 13-15 en 20-22, Noordstraat nr. 65-69 en 80		08/08/1988
M	Begijnhof	St.-Jan-Baptist ten Begijnhofkerk	05/03/1936
M	Begijnhofstraat nr. 15 en 17		08/08/1988
M	Boterstraat	St.-Niklaaskerk	05/03/1936
M	Brandhoutkaai nr. 5-7	Koetspoort	23/05/1991
M	Brandhoutkaai nr. 19-21	Koetspoort	27/01/1983
M	Brandhoutkaai nr. 33	Koetspoort	15/03/1983
M	Broekstraat nr. 55 en 57		19/04/1977
M	Congresplein nr. 1		08/08/1988
M	Congresplein nr. 2		19/04/1977
M	Congresstraat nr. 1 en 2-4		29/11/1983
M	Dinantstraat nr. 29/hoek Villersstraat		16/10/1975
M	Eikstraat nr. 27	«Huis Schott»	24/12/1958
M	Eikstraat/Stoofstraat	«Manneken Pis»	16/10/1975
M	Fabrieksstraat nr. 54	Loodtoren	27/07/1984
M	Grasmarkt nr. 97		29/10/1992
M	Grasmarkt nr. 99		29/10/1992
M	Grootgodshuisstraat	Instituut Pacheco	04/11/1975
M	Grote Markt	Stadhuis	05/03/1936
M	Grote Markt	Voormalig Broodhuis	05/03/1936
M	Grote Markt nr. 1-7, 8-12, 13-19, 20-28, 34-39	Gilde- en patriciërshuizen	19/04/1977
M	Grote Zavel nr. 15-16	«Den Gulden Baert»	08/08/1988
M	Hallepoort		13/09/1990
M	Hertogsstraat nr. 81	Koetspoort	30/03/1989
M	Hertogsstraat nr. 83	Stallingen	30/03/1989
M	Hofberg nr. 2	Voormalig warenhuis «Old England»	30/03/1989
M	Hoogstraat nr. 132	«Bruegelhuis»	30/11/1960 13/02/1967
M	Kandelaarsstraat	Wegenis, voetpaden, trappen, palen	30/03/1989
M	Kapellemarkt	O.-L.-Vrouw-ter-Kapellekerk	05/03/1936

M	Keizerslaan	Anneessenstoren	20/02/1992
M	Kiekenmarkt nr. 32-34	Voormalig warenhuis «Grande Maison de Blanc»	24/01/1991
L	Kleine Zavel	Egmontplantsoen	20/07/1972
L/M	Kleine Zavel nr. 8/Waterloolaan nr. 30A-31	Egmontpark, met portieken en doorgang	20/07/1972 11/09/1992
M	Kleine Zavel nr. 9	«de Koning van Spanje»	10/04/1967
M	Kolenmarkt	O.-L.-Vrouw van Goede Bijstandkerk	05/03/1936
M	Koningsplein	St.-Jakob op Koudenbergkerk	22/12/1951 02/12/1959
M	Koningsplein nr. 1 tot 14 en portieken		22/12/1951
M	Koningsplein nr. 10/Koningsstraat nr. 2-4	Ondergrondse overblijfselen van het Hertogelijk Hof van Koudenberg	04/07/1984
M	Koningsplein nr. 11/Villa Hermosastraat nr. 5	Resten van het voormalige «Hof van Hoogstraten»	31/01/1992
M	Koningstraat nr. 13	Winkelpui van het voormalige «Maison A. Niguet»	22/02/1984
M	Koningstraat nr. 14	«Hotel Errera»	08/12/1983
M	Koningstraat nr. 17-19, 21-23, 25-27, 52, 72, 74, 79-81		08/08/1988
M	Koninklijke St.-Hubertusgalerijen		19/11/1986
M	Korte Brigittinenstraat	Brigittinenkerk	21/12/1936 30/06/1953
M	Kruitmolenstraat nr. 2-18/O.-L.-Vrouw van Vaakstraat nr. 56-58		08/08/1988
M	Lakensestraat nr. 73-75	Voormalige woning van architect L.-B. Dewez	13/02/1992
M	Lakensestraat nr. 79	Maçonnieke tempel	08/08/1988
M	Lakensestraat nr. 120		30/03/1976
M	Lakensestraat nr. 146	Koninklijke Vlaamse Schouwburg	09/09/1993
M	Lievevrouwbroersstraat nr. 1-3/hoek Kolenmarkt nr. 86		23/07/1992
M	Lievevrouwbroersstraat nr. 16-18	Voormalig «Hotel Roest d'Alkemade»	25/06/1992
M	Lombardstraat nr. 5-9		03/06/1993
M	Magdalenasteenweg	Magdalenakapel	28/12/1942
M	Martelaarsplein nr. 1-23, Zilverstraat nr. 30-36 en 33-37, Peterseliestraat nr. 1, 2-4 en 6-8 (gevel C. Fisco), Anjelierenstraat nr. 1-5 en 2, Koolstraat nr. 19 en 25 (zijgevels), Rozenstraat nr. 1 en 2-6, St.-Michielsstraat nr. 36 en 37-41, en Monument van de Martelaren		10/06/1963 21/11/1975
M	Minimenstraat	St.-Jan en St.-Stefaan ter Minimenkerk	31/07/1943
M	Nieuwstraat	O.-L.-Vrouw van de Finistèrekerk	24/12/1958
M/L	Ooievaarsstraat	St.-Rochuspoort en bestrating	07/12/1984
M	Oud Korenhuis z. nr.	Voormalige afspanning «De Spaanse Kroon»	26/04/1989
M	Oud Korenhuis nr. 29	«Den Gulden Sleutel»	16/10/1975

M	Oud Korenhuis nr. 30	Voormalige afspanning «De Gulde Sterre»	16/10/1975
M	Oud Korenhuis nr. 31	«Den Hoorn»	30/03/1976
M	Park van Brussel		21/06/1971
M	Populierstraat nr. 2-4/Brandhoutkaai nr. 23A	Koetspoort	15/03/1983
M	Ravensteinstraat nr. 3	Voormalig «Hof van Cleve-Ravenstein»	27/09/1937
M	Ravensteinstraat nr. 5-23	Paleis voor Schone Kunsten	19/04/1977
M	Regentlaan nr. 1		19/04/1977
M	Regentlaan nr. 31-33	«Hotel Brugmann»	28/01/1993
M	Regentschapsstraat nr. 30	Koninklijk Muziekconservatorium	09/09/1993
M	Rijkeklarenstraat nr. 23	O.-L.-Vrouw-ter-Rijke Klarenkerk	27/09/1937
M	Rijkeklarenstraat nr. 23	Voormalig rijkeklarenklooster	24/03/1981
M	St.-Goedelevoorplein	St.-Michielskathedraal	05/03/1936
M	St.-Gisleinsstraat nr. 40	Kindertuin Nr. 15	30/03/1976
M	St.-Goriksplein	St.-Goriksmarkt	26/01/1987
M	St.-Katelijneplein	Toren van de voormalige St.-Katelijnekerk	05/03/1936
M	St.-Katelijneplein	St.-Catharinakerk	07/12/1981
M	St.-Katelijneplein	Zwarte Toren	01/02/1937
M	St.-Katelijnestraat nr. 46-48		08/08/1988
M	St.-Laurensstraat nr. 30-34	Voormalig drukkerijgebouw «Le Peuple»	26/04/1989
M	Spoormakersstraat nr. 43/hoek Kaasmarkt nr. 35	«De Katte»	11/09/1992
M	Stalingradlaan nr. 62	Voormalige woning van architect P.V. Jamaer	08/08/1988
M	Timmerhoutkaai nr. 9	«Hanzehuis»	30/03/1976
M	Timmerhoutkaai nr. 10	«In de Drij Visschen»	19/04/1977
M	Treurenberg nr. 5 en 7		08/08/1988
M	Verenigingsstraat nr. 26, 28 en 32		08/08/1988
M	Villersstraat/Cellebroersstraat	Villerstoren en vestingsmuur	30/03/1962
M	Vlaamsesteenweg nr. 46	«Bellonahuis»	03/08/1956
L	Vrijheidsplein (inbegrepen Congresstraat nr. 33-33A)		04/10/1983
M	Warmoesberg nr. 11	Poortrisaliet en gang	08/12/1983
M	Warmoesberg nr. 57	Voormalig bankgebouw «Union du Crédit» (interieur)	29/02/1984
M	Waterloolaan nr. 1-1A		19/04/1977
M	Wildewoudstraat nr. 14-16	Plebaantoren met weergangmuur	27/06/1991
M	Wildewoudstraat nr. 16		02/04/1992
M	Wolstraat nr. 4 tot 56		29/06/1984
M	Wolvengracht nr. 43	Vestingsmuur	05/10/1984
M	Zandstraat nr. 20	Voormalig warenhuis «Waucquez»	16/10/1975
M	Zavelstraat	O.-L.-Vrouw ten Zavelkerk	05/03/1936

LIJST DER BELANGRIJKE GEBOUWEN

Annecssenstoren, Keizerslaan.
Bellonahuis, Vlaamsesteenweg nr. 46.
Beurs voor Publieke Fondsen, Anspachlaan nr. 80.
Bortiergalerij, met hoofdingang Magdalenasteenweg nr. 55.
Voormalige Brandweerkazerne, Vossenplein nr. 50-79.
Brigittinenkerk, Korte Brigittinenstraat.
Voormalig Broodhuis, thans Stadsmuseum, Grote Markt.
Centraal Station, Europakruispunt.
Congreskolom, Congresplein.
Egmontpaleis, Kleine Zavel nr. 8.
Voormalig Groot Godshuis, heden Instituut Pacheco, Grootgodshuisstraat nr. 7.
Hallepoort.
Voormalig Hof van Cleve-Ravenstein, Ravensteinstraat nr. 3.
Hoofd Synagoog van Brussel, Regentschapsstraat nr. 32.
Justitiepaleis, Poelaertplein.
Voormalige kazerne Klein Kasteeltje, Negende Linielaan nr. 27.
Koninklijke Muntschouwburg, Munt.
Koninklijke Musea voor Schone Kunsten, Regentschapsstraat nr. 3/Koningsplein nr. 1.
Koninklijke St.-Hubertusgalerijen.
Koninklijke Vlaamse Schouwburg, Lakensestraat nr. 146.
Koninklijk Muziekconservatorium, Regentschapsstraat nr. 30.
Koninklijk Paleis, Paleizenplein.
Maçonnieke tempel «Les Amis Philanthropes», Peterseliestraat nr. 6-8.
Maçonnieke tempel «Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès», Lakensestraat nr. 79.
Magdalenakapel, met gevel van de voormalige St.-Annakapel, Magdalenasteenweg.
Voormalige Magdalenamarkt, Duquesnoystraat nr. 14.
Voormalig Ministerie van Spoorwegen, Post, Telegrafie en Zeevaart, heden Huis der Parlementsleden, Leuvenseweg nr. 15-21.
Nationale Bank van België en Hotel van de Gouverneur van de Nationale Bank, de Berlaimontlaan nr. 1-5 en Wildewoudstraat nr. 9.
Noorddoorgang.
Octrooipaviljoenen Anderlechtsepoort en Ninoofsepoort.
Voormalig warenhuis Old England, Hofberg nr. 2.
O.-L.-Vrouw Onbevlektkerk, Vossenplein.
O.-L.-Vrouw ten Zavelkerk, Zavelstraat.
O.-L.-Vrouw-ter-Kapellekerk, Kapellemarkt.
O.-L.-Vrouw-ter-Rijke Klarenkerk en voormalig klooster, Rijkeklarenstraat nr. 23.
O.-L.-Vrouw van de Finistèrekerk, Nieuwstraat.
O.-L.-Vrouw van Goede Bijstandkerk, Kolenmarkt.
Paleis der Natie, Wetstraat/Natieplein.
Voormalig Paleis van de Graaf van Vlaanderen, heden Rekenhof, Regentschapsstraat nr. 2.
Voormalig Paleis van de Prins van Oranje, heden Academiënpaleis, Hertogsstraat nr. 1.
Voormalig Paleis van Karel van Lotharingen, Koninklijke Kapel, en voormalig Paleis van de Nijverheid, Museumplein.
Paleis voor Schone Kunsten, Ravensteinstraat nr. 5-23.
Plebaantoren, Wildewoudstraat nr. 14-15.

Provinciaal Gouvernement van Brabant, Eikstraat nr. 20-22/Lombardstraat nr. 69.
St.-Antonius-van-Paduakerk, Artesiëstraat nr. 17-19.
St.-Catharinakerk en toren van de oude St.-Katelijnekerk, St.-Katelijneplein.
Voormalige St.-Franciscus-Xaveriuskerk, Stalingradlaan nr. 30-36.
St.-Goriksmarkt, St.-Goriksplein.
St.-Jan-Baptist ten Begijnhofkerk, Begijnhof.
St.-Jan en St.-Stefaan ter Minimenkerk, Minimenstraat.
St.-Jakob op Koudenbergkerk, Koningsplein.
St.-Joriskapel, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Kunstberg.
St.-Michielskathedraal, St.-Goedelevoorplein.
St.-Michielskerk, Priemstraat.
St.-Niklaaskerk, Boterstraat.
Stadhuis, Grote Markt.
Villerstoren, Villersstraat.
Voormalig warenhuis Waucquez, heden Belgisch Centrum van het Beeldverhaal, Zandstraat nr. 20.
Voormalige Waux Hall, heden Théatre Royal du Parc, Cercle Royal Gaulois Artistique et Littéraire, galerij en orkestpaviljoen, Wetstraat nr. 3-5.
Zuidpalcis, Maurice Lemonnierlaan nr. 132-172.
Zwarte Toren, St.-Katelijneplein.

LIJST DER KLEURENPLATEN

VOL. I A

I	Keizerslaan. Z.g. «Annecssenstoren».
II	Zavelstraat. Kerk O.-L.-Vrouw ten Zavel. Interieur naar het O.
III	Begijnhof. St.-Jan-Baptistkerk (1657-1676). W.-gevel.
IV	Kolenmarkt. Kerk O.-L.-Vrouw van Goede Bijstand (1664-1694). Interieur. Koepelgewelf.
V	Grote Markt nr. 1 tot 5 en 34 tot 39.
VI	Vlaamsesteenweg nr. 46. Z.g. «Bellonahuis» (1697).
VII	Museumplein. Voormalig Paleis van Karel van Lotharingen (1757-1780).
VIII	Natieplein. Paleis der Natie ((1778-1784) vanuit het Park van Brussel.

VOL. I B

IX	Grootgodshuisstraat nr. 7. Voormalig Groot Godshuis (1822-1827). Kapel.
X	Hertogsstraat nr. 1. Academiënpaleis (1823-1826).
XI	Park van Brussel. Kiosk (1841).
XII	Koninklijke St.-Hubertusgalerijen (1845-1847).
XIII	Congresplein (1846-1859).
XIV	Munt. Koninklijke Muntschouwburg. Schouwburgzaal (1855-1856).
XV	Poelaertplein. Justitiepaleis (1862-1883).
XVI	Regentschapsstraat nr. 2. Voormalig Paleis van de Graaf van Vlaanderen (1866). Grote Rotonde.
XVII	Artesiëstraat. St.-Antonius-van-Paduakerk (1868-1872).
XVIII	Stalingradlaan nr. 62. Eigen woning van P.V. Jamaer (1874), en nr. 64 (1875).
XIX	Regentschapsstraat nr. 32. Hoofd Synagoog van Brussel (1874-1878).
XX	St.-Goriksplein. St.-Goriksmarkt (1879-1881).

VOL. I C

XXI	Kleine Zavel. Egmontplantsoen (1879-1890).
XXII	Lakensestraat nr. 146. Koninklijke Vlaamse Schouwburg (1883-1887).
XXIII	Leuvenseweg nr. 15-21. Voormalig Ministerie van Spoorwegen, Post, Telegrafie en Zeevaart (1890- 1892).
XXIV	Henri Mausstraat nr. 17-23. Café «Falstaff» (1903-1916).
XXV	Zandstraat nr. 20. Voormalig warenhuis «Waucquez» (1905-1906).
XXVI	Kleine Zavel nr. 8. Egmontpaleis. Interieur. Eretrap (1906-1910).
XXVII	Huidevettersstraat nr. 58-62. Z.g. «Palais du Vin» (1909, 1919).
XXVIII	Lakensestraat nr. 79. Maçonnieke tempel van «Les Vrais Amis de l'Union et du Progrès Réunis» (1909-1910). Interieur Grote Tempel.
XXIX	Blaesstraat nr. 174-198. Z.g. «Cité Hellemans» (1912-1915).
XXX	Ravensteinstraat. Paleis voor Schone Kunsten. Zaal «Henry Le Bœuf» (1922-1929).
XXXI	Oude Graanmarkt nr. 7-11 (1927).
XXXII	Nieuwstraat nr. 30. «Cinéma Métropole» (1930-1932).

LIJST DER PLATTEGRONDEN EN SITUATIEPLANNEN

VOL. I A

I	Anderlechtsepoort. Octrooipaviljoenen.	28
II	Begijnhof. St.-Jan-Baptistkerk. Plattegrond naar V.G. Martiny en H. Saint-Jean.	136
III	Begijnhof. St.-Jan-Baptistkerk. Plan torenverdiepingen naar V.G. Martiny en H. Saint-Jean (1953).	138
IV	Blaesstraat nr. 174-198. «Cité Hellemans».	166
V	Eikstraat nr. 10. Z.g. «Patriciërshuis». Plattegrond naar plan Dienst Bouwkunst, Stad Brussel (1970).	273
VI	Grote Markt.	381
VII	Grote Markt. Stadhuis. Plattegrond naar plannen Dienst Bouwkunst, Stad Brussel: toestand 1950 met wijzigingen van 1963, geactualiseerd tot 1986.	384

VOL. I B

VIII	Haringstraat nr. 2 tot 22. Gevelopstanden naar architect F. Malfait (1916), (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 14).	17
IX-X	Hertogsstraat nr. 1. Academiënpaleis. Dwarsdoorsnede en plattegrond naar architect S. Brigode, i.o.v. het Ministerie van Openbare Werken.	31
XI	Hoedenmakersstraat nr. 1 tot 27. Geactualiseerde gevelopstanden naar architect F. Malfait (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 16).	48/49
XII	Kaasmarkt nr. 1 tot 35. Gevelopstanden naar architect F. Malfait (1917), (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 19).	126/127
XIII	Kapellemarkt. Parochiekerk O.-L.-Vrouw-ter-Kapelle. Plattegrond naar architecten M. en P. Mignot (1985).	139
XIV	Kapellemarkt. Parochiekerk O.-L.-Vrouw-ter-Kapelle. Dwarsdoorsnede naar W., naar architecten M. en P. Mignot (1985).	141
XV	Keizerslaan. Anneessenstoren. Plattegrond naar architect F. Malfait (1939), (S.A.B., N.P.P., A 17).	174
XVI	Kleine Zavel nr. 8. Egmontpaleis.	193
XVII	Kolenmarkt nr. 73-75.	210
XVIII-XIX	Kolenmarkt. Parochiekerk O.-L.-Vrouw van Goede Bijstand. Langsdoorsnede en plattegrond (S.A.B., P.P., 1067).	212
XX	Koningsplein, met inplanting van het voormalige Hertogelijk Paleis.	226
XXI	Koningsplein nr. 11-14. Galerij van het voormalige Hof van Hoogstraten. Opstand door D. Van Eenhooge (1988).	243
XXII	Koningsstraat nr. 14. Hotel Errera. Doorsnede en plattegrond door architecten W. Slock en C. Lievens.	246
XXIII	Korte Boterstraat nr. 1 tot 15. Gevelopstanden naar architect F. Malfait (1916), (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 9).	283

XXIV	Kruitmolenstraat nr. 2 tot 18. Plattegrond naar B. De Meulder, Galerij-woningen te Brussel, dossier 29, eindverhandeling K.U.L., 1982-1983.	299
XXV	Kunstberg. St.-Joriskapel. Plattegrond.	305
XXVI	Martelaarsplein.	393
XXVII	Minimenstraat. Parochiekerk St.-Jan en St.-Stefaan ter Minimen. Plattegrond naar architecten E. Cels (1862-1868) en F. Malfait (1923), (S.A.B., N.P.P., C 11).	424
XXVIII	Munt. Koninklijke Muntschouwburg. Langsdoorsnede door architectenbureaus A.2R.C. en URBAT (1986).	440
XXIX	Nieuwstraat. Parochiekerk O.-L.-Vrouw van de Finistère. Langsdoorsnede naar architecten M. en P. Mignot (1983).	492
XXX	Nieuwstraat. Parochiekerk O.-L.-Vrouw van de Finistère. Plattegrond naar architecten M. en P. Mignot (1983).	493
XXXI	Oud Korenhuis nr. 24 tot 31. Geactualiseerde gevelopstanden naar architect F. Malfait (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 26).	528

VOL. I C

XXXII	Paleizenplein. Koninklijk Paleis. Schematische plattegrond eerste verdieping naar de la Kethulle de Ryhove Th., Vandewoude E., van Ypersele de Strihou A., Het Koninklijk Paleis te Brussel, Brussel, 1975, p. 51.	5
XXXIII	Park van Brussel. Geactualiseerd naar G. Desmarez, Guide illustré de Bruxelles, Monuments civils et religieux, Brussel, 1979, p. 270, fig. 66.	21
XXXIV	Rijkeklarenstraat. Parochiekerk O.-L.-Vrouw-ter-Rijke Klaren. Langsdoorsnede naar architect F. Marlière (1991) en plattegrond naar architect J. Rombaux (S.A.B., N.P.P., C 9).	112
XXXV	St.-Gisleinsstraat nr. 40. Kindertuin Nr. 15. Doorsnede en plattegrond naar architect V. Horta (1898), (S.A.B., N.P.P., P 10).	157
XXXVI	St.-Goedelevoorplein. St.-Michielskathedraal. Plattegrond naar architect H. Claes, i.o.v. het Ministerie van Openbare Werken, Dienst Architectuur.	164/165
XXXVII	St.-Katelijneplein. Toren van de voormalige St.-Katelijnekerk. Doorsnede en plattegrond naar J. Segers (1911), (S.A.B., N.P.P., C 22).	188
XXXVIII	St.-Katelijneplein. St.-Catharinakerk. Plattegrond naar Groep Planning (architecten J. Tanghe, F. Sohier, L. Maes), (1975).	190/191
XXXIX	St.-Katelijneplein. Zwarte Toren. Plattegrond naar architect P.V. Jamaer (1889), (S.A.B., N.P.P., A 17).	200
XL	Slachthuislaan nr. 50. «Institut des Arts et Métiers». Plattegrond naar architecten E. François en Alex. Dumont (S.A.B., O.W., 43664).	225
XLI	Spoormakersstraat nr. 43 tot 81. Gevelopstanden naar architect F. Malfait (1917), (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 17).	236/237
XLII	Timmerhoutkaai nr. 9. Z.g. «Hanzehuis». Gevelopstand en plattegrond naar architect A. Hoppenbrouwers.	276
XLIII	Villersstraat. Villerstoren. Plattegrond naar Stad Brussel, Dienst architectuur (1940), (S.A.B., P.P., 2572) en V.-G. Martiny, Bruxelles, L'architecture des origines à 1900, Brussel, 1980, p. 208, fig. 171.	318
XLIV	Vlaamsesteenweg nr. 46. Z.g. «Bellonahuis».	332
XLV	Vlees-en-Broodstraat. Gevelopstanden naar architect F. Malfait (1916), (Archief K.C.M.L., plannen Brussel, 14).	339
XLVI	Wildewoudstraat nr. 14-15. Dekenij en Plebaantoren.	403

XLVII	Wildewoudstraat nr. 14-15. Plebaantoren. Plattegrond naar architect F. Malfait (1921), (S.A.B., N.P.P., A 17).	403
XLVIII	Zandstraat nr. 20. Voormalig «Warenhuis Waucquez». Doorsnede en plattegrond door COOPARCH (architecten P. Van Assche, Y. Frateur, J. De Salle), (1987).	430
XLIX	Zavelstraat. Parochiekerk O.-L.-Vrouw ten Zavel. Plattegrond naar architect M. Van Ysendijck (L'Emulation, 3, 1906, p. 21).	439
L	Zuidstraat nr. 144. Koninklijke Academie voor Schone Kunsten.	474

LIJST DER STEENHOUWERSMERKEN

VOL. 1 A p. LXXXIII

1. Baksteenkaai nr. 6.
2. Baksteenkaai nr. 26.
3. Baksteenkaai nr. 30-34.
4. Beenhouwersstraat nr. 34.
5. Begijnhof. St.-Jan-Baptistkerk.
6. Bergstraat nr. 10.
7. Brandhoutkaai nr. 5-7.
8. Brandhoutkaai nr. 19-21.
9. Dinantstraat nr. 29.
10. Grasmarkt nr. 27.
11. Grote Markt nr. 1.
12. Grote Markt nr. 17.
13. Grote Markt nr. 13.
14. Grote Zavel nr. 47-48.
15. Guldenhoofdstraat nr. 13-15.

VOL. 1 B p. 1

16. Hoedenmakersstraat nr. 1-3.
17. Hoedenmakersstraat nr. 2-4.
18. Hoedenmakersstraat nr. 12.
19. Hoogstraat nr. 131-133.
20. Hoogstraat nr. 182.
21. Hoogstraat nr. 224.
22. Kapucijnenstraat nr. 8, 10.
23. Kolenmarkt nr. 42.
24. Kolenmarkt nr. 66.
25. Kolenmarkt nr. 77.
26. Lakensestraat nr. 95.
27. Olivetenhof nr. 6.
28. Ooievaarsstraat nr. 14.
29. Oppemstraat nr. 18-22.
30. Oud Korenhuis z.nr. «De Spaanse Kroon».

VOL. 1 C p. 1

31. Priemstraat nr. 21.
32. Rollebeekstraat nr. 5.
33. Ruisbroekstraat nr. 53.
34. St.-Goriksplein nr. 20-23.
35. St.-Katelijneplein nr. 9.
36. St.-Katelijneplein nr. 11-11A.
37. St.-Katelijnestraat nr. 40-42.
38. St.-Katelijnestraat nr. 40-42.
39. St.-Katelijnestraat nr. 46-48.
40. Timmerhoutkaai nr. 3.
41. Vandenbrandenstraat nr. 34.
42. Violetstraat nr. 4-8.
43. Wildewoudstraat nr. 16.
44. Wolvengracht nr. 32.

VERSCHENEN DELEN

Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur.

1. Provincie Brabant. Arrondissement Leuven, 1971.
2. Provincie Brabant. Arrondissement Nijvel, 1973.
2n. Provincie Brabant. Arrondissement Halle-Vilvoorde, 1975.
3n a. Provincie Antwerpen. Stad Antwerpen. Stadsgedeelte binnen de middeleeuwse vesten, 1976.
3n b. Provincie Antwerpen. Stad Antwerpen. De 16de-eeuwse stadsuitbreiding, 1979.
3n c. Provincie Antwerpen. Stad Antwerpen. 19de-20ste-eeuwse stadsuitbreidingen, 1989.
3n d. Provincie Antwerpen. Stad Antwerpen. Fusiegemeenten, 1992.
4n a. Provincie Oost-Vlaanderen. Stad Gent. De Kuip van Gent, 1976.
4n b. Provincie Oost-Vlaanderen. Stad Gent (deel N-O). De 16de-eeuwse stadsuitbreiding, noordelijk en oostelijk deel, 1979.
4n b. Provincie Oost-Vlaanderen. Stad Gent (deel Z-W). De 16de-eeuwse stadsuitbreiding, zuidelijk en westelijk deel, 1979.
4n c. Provincie Oost-Vlaanderen. Stad Gent. De 19de-eeuwse stadsuitbreiding, 1983.
4n d. Provincie Oost-Vlaanderen. Stad Gent. Fusiegemeenten, 1983.
5n. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Aalst, 1978, 2 delen.
6n. Provincie Limburg. Arrondissement Hasselt, 1981, 2 delen.
7n. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Sint-Niklaas, 1981, 2 delen.
8n. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Veurne, 1982.
9n. Provincie Antwerpen. Stad Mechelen. Binnenstad, 1984.
10n. Provincie Antwerpen. Arrondissement Antwerpen, 1985, 3 delen.
11n 1. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Ieper. Kanton Ieper, 1987.
11n 2. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Ieper. Kanton Poperinge, 1989.
11n 3. Provincie West-Vlaanderen. Arrondissement Ieper. Kantons Mesen - Wervik - Zonnebeke, 1991.
12n 1. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent. Kanton Nevele, 1989.
12n 2. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent. Kantons Destelbergen - Oosterzele, 1989.
12n 3. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent. Kantons Deinze - Nazareth, 1991.
12n 4. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Gent. Kantons Evergem - Lochristi, 1993.
13n 1. Provincie Antwerpen. Arrondissement Mechelen. Kanton Lier, 1990.
14n 1. Provincie Limburg. Arrondissement Tongeren. Kantons Riemst - Tongeren, 1990.
14n 2. Provincie Limburg. Arrondissement Tongeren. Kanton Voeren, 1992.

Bouwen door de eeuwen heen. Brussel-Hoofdstad. Urgentie-inventaris, 1979.

Bouwen door de eeuwen heen in Brussel. Stad Brussel. Binnenstad, 1 A (A-G), 1989; 1 B (H-O), 1993.

Le Patrimoine monumental de Belgique

1. Brabant. Arrondissement de Louvain, 1971.
2. Brabant. Arrondissement de Nivelles, 1973.
3. Liège. Ville de Liège, 1974.
4. Hainaut. Arrondissement de Mons, 1975.
5. Namur. Arrondissement de Namur, 1975/1983, 3 delen.
6. Hainaut. Arrondissement de Tournai-Mouscron, 1978, 2 delen.
7. Luxembourg. Arrondissement de Marche-en-Famenne, 1979.
8. Liège. Arrondissement de Liège, 1980, 2 delen.
9. Namur. Arrondissement de Philippeville, 1982, 2 delen.
10. Hainaut. Arrondissement de Thuin, 1983, 2 delen.
11. Liège. Arrondissement de Verviers. Entité de Verviers, 1984.
12. Liège. Arrondissement de Verviers, 1984, 4 delen.
13. Hainaut. Arrondissement d'Ath, 1988, 2 delen.
14. Luxembourg. Arrondissement de Neufchâteau, 1989.
15. Liège. Entité de Huy, 1990.
16. Liège. Arrondissement de Huy, 2 delen, 1991.
17. Luxembourg. Arrondissement de Bastogne, 1993.

Bruxelles - Pentagone, deel 1 A (A-D), 1989; deel 1 B (E-M), 1993.

WETENSCHAPPELIJKE INVENTARISSEN BUITEN REEKS

Inventaris van het Kunstpatrimonium van de Provincie Antwerpen

1. De Sint-Gummaruskerk te Lier, 1972.
2. De Sint-Catharinakerk te Hoogstraten, 1988.

Inventaris van het Kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen

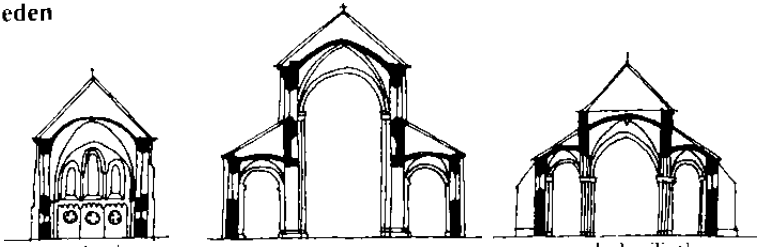
I. Temse, 1953.
II. Kanton Kaprijke, 1956.
III. Sint-Niklaaskerk Gent, 1960.
IV. Dendermonde, 1961.
V. Sint-Baafskathedraal Gent, 1965.
VI. Het retabel van het Lam Gods, 1965.
VII. Kanton Sint-Maria-Horebeke (tekst), 1971.
VIII. Kanton Sint-Maria-Horebeke (illustraties), 1971.
IX. De Onze-Lieve-Vrouwkerk van Pamele te Oudenaarde. 1. Architectuur, 1978.
X. De Onze-Lieve-Vrouwkerk van Pamele te Oudenaarde. 2. Kunstwerken, 1979.
XI. De Onze-Lieve-Vrouwkerk te Ninove, 1980.
XII. Beveren, Doel-Kalloo-Kieldrecht-Verrebroek, 1982.
XIII. De Sint-Martinuskerk te Aalst. 1. Geschiedenis en architectuur (in voorbereiding).
XIV. De Sint-Martinuskerk te Aalst. 2. Kunstwerken, bd. 1, 1980.
XV. De Sint-Martinuskerk te Aalst. 2. Kunstwerken, bd. 2, 1983.
XVI-XVII. De Gemeentehuizen van Oost-Vlaanderen, 2 bd., 1982.

Kunstpatrimonium van West-Vlaanderen

1. Beeld van het kunstbezit, 1965.
2-3. De huizen te Brugge, 1968; 2de druk 1975.
4. De Zwinstreek, 1970.
5. Damme, 1971.
6. De Onze-Lieve-Vrouwkerk te Kortrijk, 1973.
7. De Sint-Salvatorskathedraal te Brugge. Geschiedenis en architectuur, 1976.
8. De Sint-Salvatorskathedraal te Brugge. Inventaris, 1979.
9. Molens in West-Vlaanderen, 1984.
10. De Keizer Karel-schouw van het Brugse Vrije, 1987.

RELIGIEUZE ARCHITECTUUR

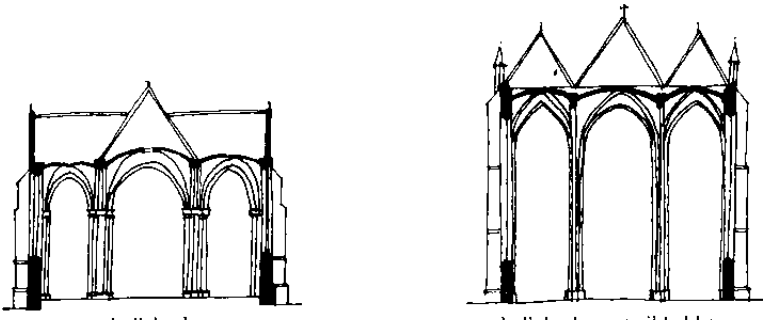
Doorsneden

eenschepige of eenbeukige kerk

basilicale aanleg

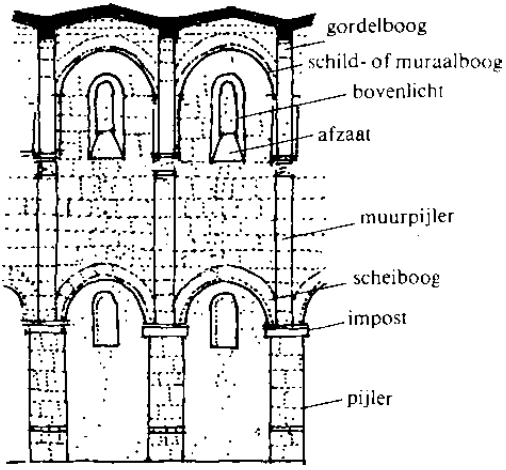
pseudo-basilicale aanleg

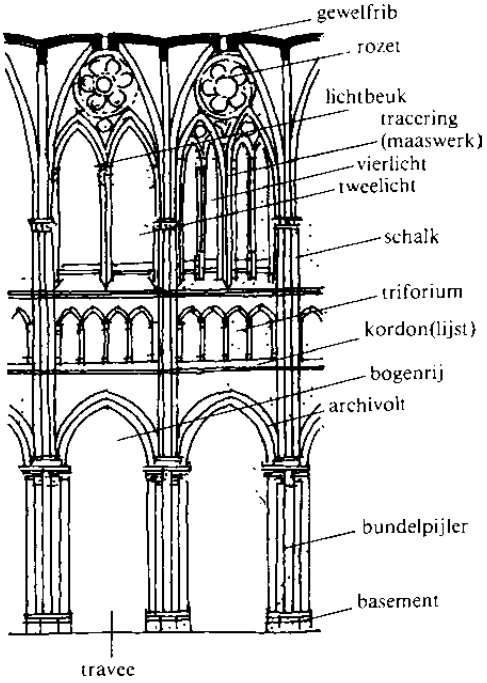

hallekerk

hallekerk : ontwikkeld type

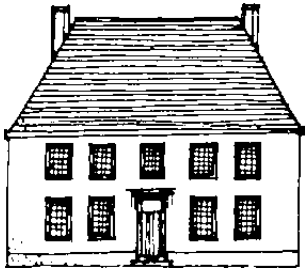
Opstanden

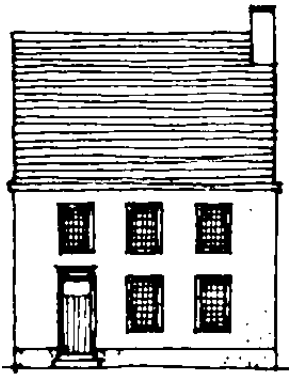

Plattegrond

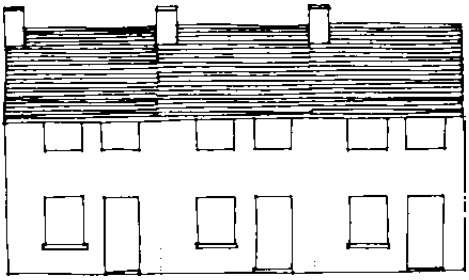
Huizentypes

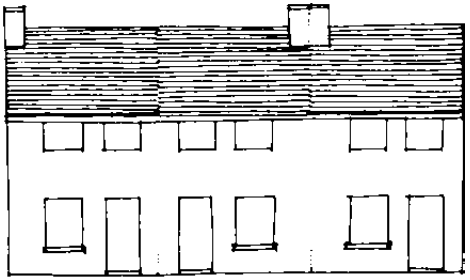
dubbelhuis

enkelhuis

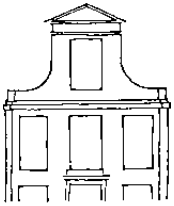
repeterend schema

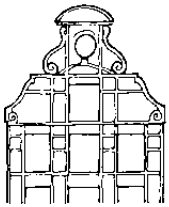
spiegelbeeldschema

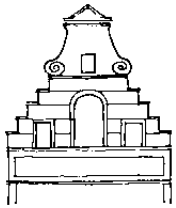
STADSHUIZEN

Geveltypes

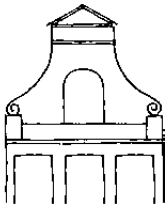

halsgevel

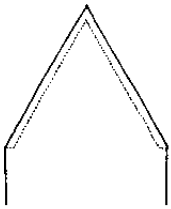

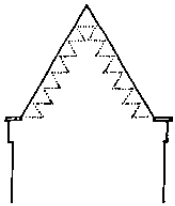

verhoogde halsgevel

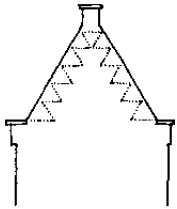

klokgevel

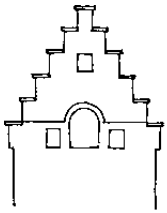
puntgevel

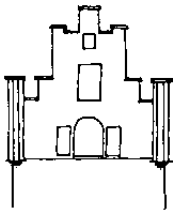

tuitgevel

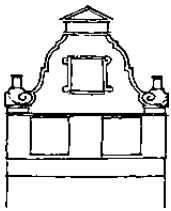

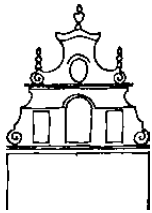
lijstgevel

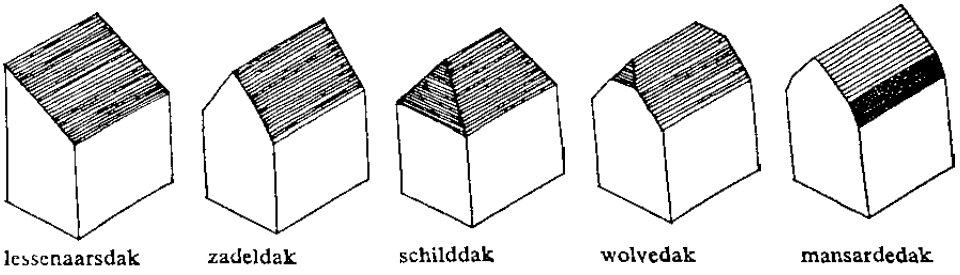
trapgevel

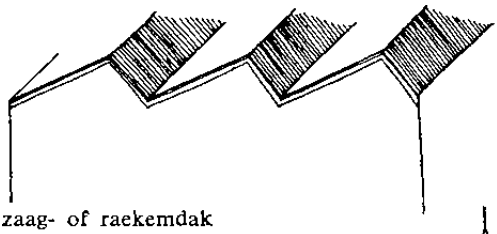

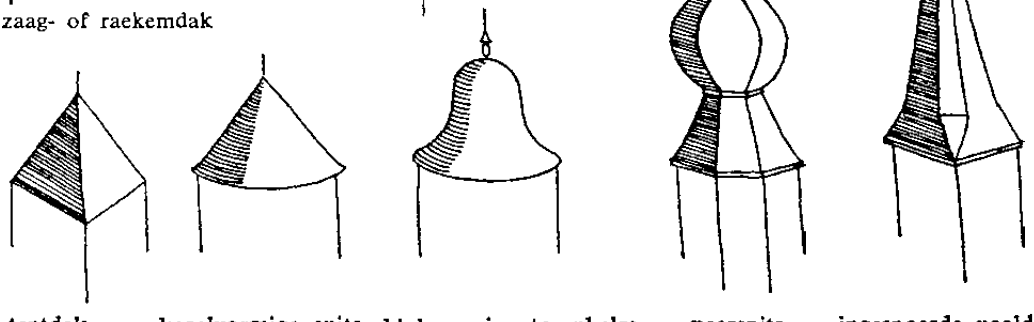

in- en uitgezwenkte top

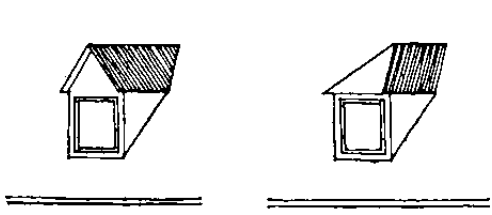
Daken

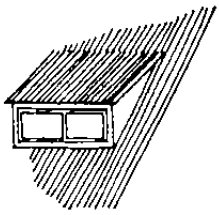

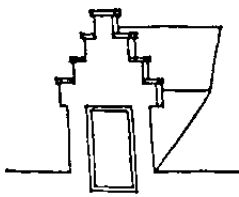

Daklichten

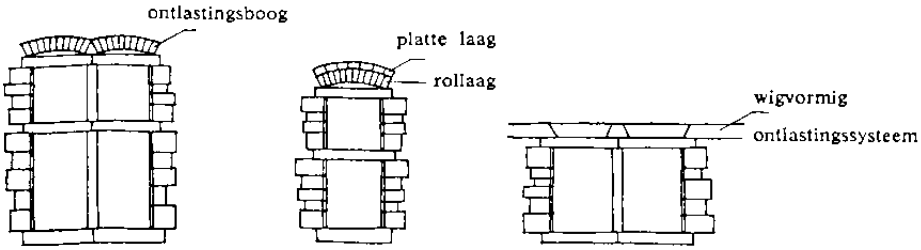

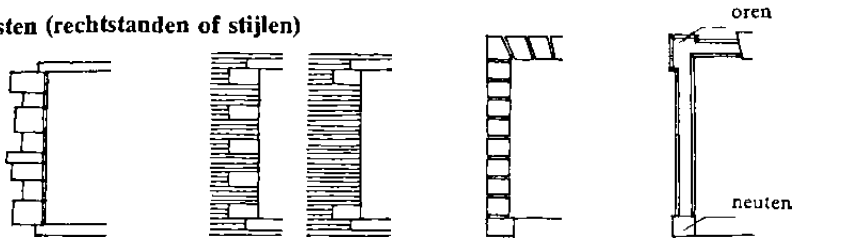
MUUROPENINGEN

Vensters

kruiskozijn (-venster) kloosterkozijn bolkozijn

Posten (rechtstanden of stijlen)

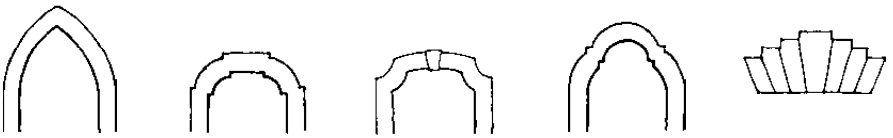

negblokken hoekblokken geblokte omlijsting geriemde omlijsting

Deur- en venstervormen

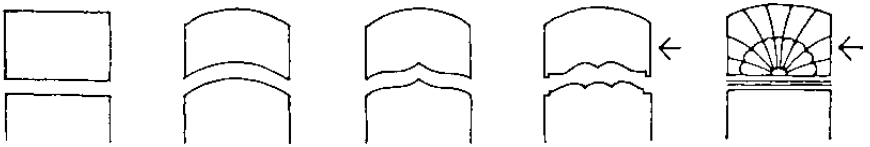

rechth. rondboog- steekboog- korfboog- tudorboog-

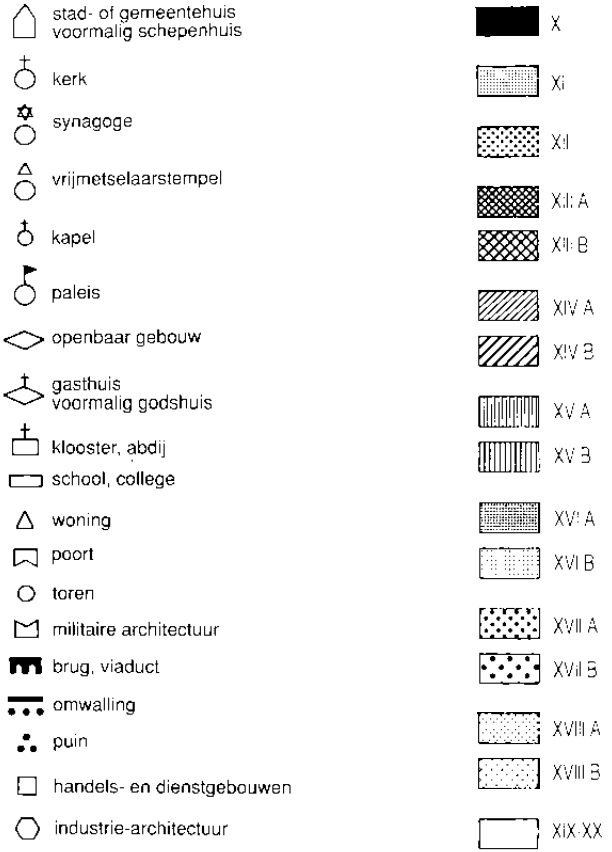

spitsboog spiegel- of schouderboog geknikte boog strekse boog of hanekam

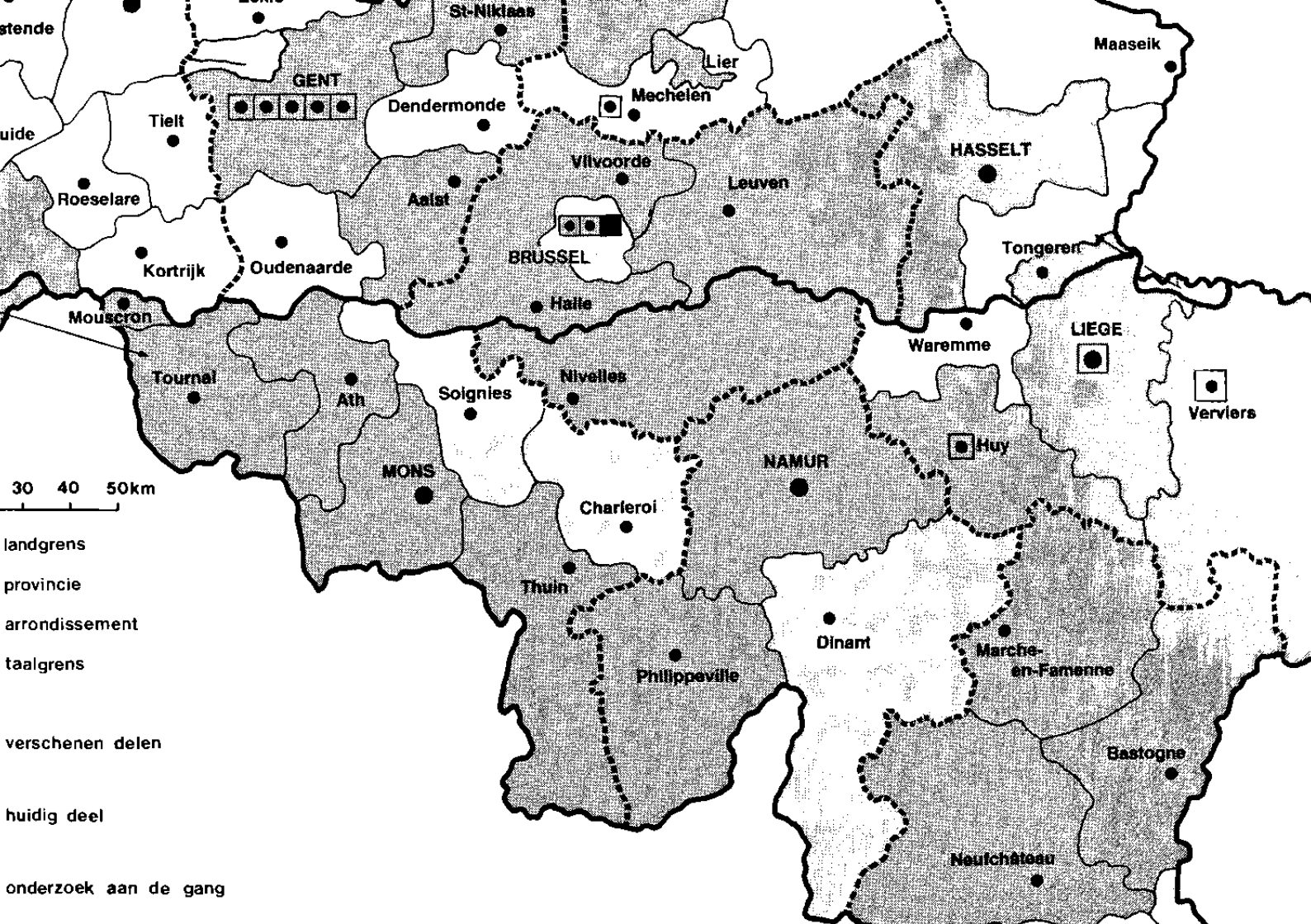
Tussendorpels

gestrekt gebogen accoladeboogvormig bovenlicht waaier

stad- of gemeentehuis
voormalig schepenhuis
kerk
synagoge
vrijmetselaarstempel
kapel
paleis
openbaar gebouw
gasthuis
voormalig godshuis
klooster, abdij
school, college
woning
poort
toren
militaire architectuur
brug, viaduct
omwalling
puin
handels- en dienstgebouwen
industrie-architectuur
X
Xi
XI
XII A
XII B
XIV A
XIV B
XV A
XV B
XVI A
XVI B
XVII A
XVII B
XVIII A
XVIII B
XIX-XX

Printed in Belgium by Pierre Mardaga, Liège.

St-Niklaas
GENT
Dendermonde
Lier
Mechelen
Maaseik
Tielt
Vilvoorde
HASSELT
Roeselare
Aalst
Leuven
Kortrijk
Oudenaarde
BRUSSEL
Tongeren
Halle
Mouscron
Waremme
LIEGE
Tournai
Ath
Soignies
Nivelles
Verviers
Huy
NAMUR
MONS
Charleroi
Thuin
Dinant
Marche-
en-Famenne
Philippeville
Bastogne
Neufchâteau
30 40 50km
landgrens
provincie
arrondissement
taalgrens
verschenen delen
huidig deel
onderzoek aan de gang